ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك ـ دورىگەرلىك ئالىي مەكتەپلىرى ئۈچۈن دەرسلىك

维吾尔医药高等学校教材

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى ئالىي مەكتەپ يەرلىك ئالاھىدە ۋە مىللىيچە دەرسلىك قۇرۇلۇشى پىلانى تۈرىدىكى دەرسلىك

新疆维吾尔自治区高校地方特色和民文教材建设计划立项教材

ئۇيغۇر تېبابىتى خام دورىلار ئىلمى

(1)

维吾尔医生药学 (1)

باش تۈزگۈچى: ئابدۇرېھىم يۈسۈپ، مۇتەللىپ ئەلى ھاجى ئەمچى

مۇئاۋىن باش تۈزگۈچى: رۇقىيە قاۋۇز، ئوبۇلقاسىم مۇھەممەتسىدىق

主　编：阿不都热依木·玉苏甫、木塔力甫·艾力阿吉艾米琪

副主编：茹克也木·卡吾孜、吾布力卡斯木·买提斯地克

شىنجاڭ خەلق سەھىيە نەشرىياتى

ئۇيغۇر تېبابىتى خام دورىلار ئىلمى (1)

维吾尔医生药学 (1)

ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك - دورىگەرلىك ئالىي مەكتەپلىرى ئۈچۈن دەرسلىك

维吾尔医药高等学校教材

1. ئۇيغۇر تېبابتى ئاساسىي نەزەريەلىرى ئىلمى
2. ئۇيغۇر تېبابتى كېسەللىنىش ئىلمى
3. ئۇيغۇر تېبابتى دىياگنوز ئىلمى
4. ئۇيغۇر تېبابتى داۋالاش ئۇسۇللىرى ئىلمى
5. ئۇيغۇر تېبابتى ئىچكى كېسەللىكلەر ئىلمى
6. ئۇيغۇر تېبابتى تاشقى كېسەللىكلەر ئىلمى
7. ئۇيغۇر تېبابتى سۆڭەك كېسەللىكلىرى ئىلمى
8. ئۇيغۇر تېبابتى تېرە كېسەللىكلىرى ئىلمى
9. ئۇيغۇر تېبابتى بالىلار كېسەللىكلىرى ئىلمى
10. ئۇيغۇر تېبابتى يۇقۇملۇق كېسەللىكلەر ئىلمى
11. ئۇيغۇر تېبابتى تۇغۇت - ئاياللار كېسەللىكلىرى ئىلمى
12. ئۇيغۇر تېبابتى بەش ئەزا كېسەللىكلىرى ئىلمى
13. ئۇيغۇر تېبابتى روھىي كېسەللىكلەر ئىلمى
14. ئۇيغۇر تېبابتى ئوزۇقلۇق ئىلمى
15. ئۇيغۇر تېبابتى خام دورىلار ئىلمى (1 - ، 2 - تۇم)
16. ئۇيغۇر تېبابتى دورىلىرىنى لايىقلاشتۇرۇش ئىلمى
17. ئۇيغۇر تېبابتى رېتسېپلار ئىلمى
18. ئۇيغۇر تېبابتى پىششىق دورىلار ئىلمى(1 - ، 2 - تۇم)

1.维吾尔医基础理论学
2.维吾尔医病理学
3.维吾尔医诊断学
4.维吾尔医治疗技术学
5.维吾尔医内科学
6.维吾尔医外科学
7.维吾尔医骨科学
8.维吾尔医皮肤病学
9.维吾尔医儿科学
10.维吾尔医传染病学
11.维吾尔医妇产科学
12.维吾尔医五官科学
13.维吾尔医精神病学
14.维吾尔医营养学
15.维吾尔医生药学 (上, 下)
16.维吾尔医药炮制学
17.维吾尔医方剂学
18.维吾尔医成药学 (上, 下)

ISBN 978-7-5372-5312-3

定价:116.00 元

ئۇيغۇر تېبابتى خام دورىلار ئىلمى (1)

维吾尔医生药学 (1)

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك - دورىگەرلىك ئالىي مەكتەپلىرى ئۈچۈن دەرسلىك

ئۇيغۇر تېبابىتى خام دورىلار ئىلمى

(1)

باش تۈزگۈچى: ئابدۇرېھىم يۈسۈپ، مۇتەللىپ ئەلى ھاجى ئەمچى

مۇئاۋىن باش تۈزگۈچى: رۇقىيە قاۋۇز، ئوبۇلقاسىم مۇھەممەتسىدىق

تۈزگۈچىلەر: (ئۇيغۇر ئېلىپبە تەرتىپى بويىچە تىزىلدى)

ئابدۇرېھىم يۈسۈپ
ئابدۇللا ئابدۇرېشىت
ئابلىكىم نۇرمۇھەممەت
ئەلى ھاجى قۇربانىنىياز ئەمچى
ئەركىن قاسىم
تۇرغۇن ئۆمەر
تۇرغۇن تۇرسۇن
تۇنساگۇل مەتقاسىم
رۇقىيە قاۋۇز
رۇقىيە سادىق
زاھىدە تۇختى
غالىپ تۇردى
مۇتەللىپ ئەلى ھاجى ئەمچى
مەخسۇم ھېكىم
ئوبۇل تۇردى
ئوبۇلقاسىم مۇھەممەتسىدىق

شىنجاڭ خەلق سەھىيە نەشرىياتى

维吾尔医药高等学校教材

维吾尔医生药学

（1）

主　　编：阿不都热依木·玉苏甫、木塔力甫·艾力阿吉艾米琪

副 主 编：茹克也木·卡吾孜、吾布力卡斯木·买提斯地克

编　　者：（按维吾尔文字母顺序排列）

阿不都热依木·玉苏甫
阿不都拉·阿不都热西提
阿不力克木·努尔买买提
艾力阿吉·库尔搬尼亚孜艾米琪
艾尔肯·卡斯木
吐尔洪·吾买尔
吐尔洪·吐送
吐尼沙古丽·买提卡斯木
茹克也木·卡吾孜
茹克哑·沙地克
扎合达·托合提
阿力甫·吐尔地
木塔力甫·艾力阿吉艾米琪
麦合苏木·艾克木
吾布力·吐尔地
吾布力卡斯木·买提斯迪克

新疆人民卫生出版社

图书在版编目(CIP)数据

维吾尔医生药学. 上:维吾尔文/阿不都热依木·玉苏甫等编著. —乌鲁木齐:新疆人民卫生出版社,2012.10

ISBN 978—7—5372—5312—3

Ⅰ. ①维… Ⅱ. ①阿… Ⅲ. ①维吾尔族—民族医学—生药学—高等学校—教材—维吾尔语(中国少数民族语言) Ⅳ. ① R291.5

中国版本图书馆 CIP 数据核字(2012)第 241718 号

维吾尔医生药学 (1)

主　编:阿不都热依木·玉苏甫、木塔力甫·艾力阿吉艾米琪

副主编:茹克也木·卡吾孜、吾布力卡斯木·买提斯地克

编　者:(按维吾尔文字母顺序排列)

阿不都热依木·玉苏甫、 阿不都拉·阿不都热西提

阿不力克木·努尔买买提、 艾力阿吉·库尔搬尼亚孜艾米琪

艾尔肯·卡斯木、 吐尔洪·吾买尔

吐尔洪·吐送、 吐尼沙古丽·买提卡斯木

茹克也木·卡吾孜、 茹克哑·沙地克、

扎合达·托合提、 阿力甫·吐尔地、

木塔力甫·艾力阿吉艾米琪、 麦合苏木·艾克木

吾布力·吐尔地、 吾布力卡斯木·买提斯迪克

责任编辑:优力吐孜·乌其洪江

责任校对:早热古丽·司地克

审　定:新疆医科大学维吾尔医药系

封面设计:玛里亚木·依明

出　版:新疆人民卫生出版社

地　址:乌鲁木齐市龙泉街 196 号

网　址:http://www.xjpsp.com

印　刷:乌鲁木齐嘉年华印务有限公司

发　行:新疆新华书店

版　次:2012 年 10 月第 1 版

印　次:2012 年 10 月第 1 次印刷

开　本:880×1230 毫米 1/16

印　张:39 插页 86

书　号:ISBN 978—7—5372—5312—3

印　数:1—1590

定　价:116.00 元

ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكى ۋە دورىگەرلىكى تولۇق كۇرس دەرسلىك ماتېرىياللىرىنى تۈزۈش كومىتېتى ئەزالىرىنىڭ ئىسىملىكى

خۇجىڭ (دۆلەتلىك جۇڭگو تېبابەتچىلىك ۋە دورىگەرلىك ئىدارىسى ماۋارىپ مەكتىپىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، پروفېسسور، دوكتور)

مۇدىرلار:

مۇھەممەت ياسىن (شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق سەھىيە نازارىتىنىڭ نازىرى، پروفېسسور)

مۇئاۋىن مۇدىرلار: پەرھات كېرىم (شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق جۇڭيى - مىللىي تېبابەتچىلىك ۋە دورىگەرلىك ئىدارىسىنىڭ باشلىقى، پروفېسسور، دوكتور)

شى پېڭجېن (دۆلەتلىك ماۋارىپ مىنىستىرلىقى ئالىي ماۋارىپ مەكتىپىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى)

جۇجېي (دۆلەتلىك جۇڭيى تېبابەتچىلىك ۋە دورىگەرلىك ئىدارىسى ماۋارىپ مەكتىپى ئوقۇتۇش باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى)

جياڭ جەنرېن (شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ماۋارىپ نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى)

خالمۇرات غوپۇر (شىنجاڭ تېببىي ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ مۇدىرى، پروفېسسور، دوكتور)

تۇرغۇن ئۆمەر (شىنجاڭ ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكى ئالىي تېخنىكومىنىڭ مۇدىرى، مۇدىر ژۇراچ، پروفېسسور)

ئەخمەت مەمەت (شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق جۇڭيى - مىللىي تېبابەتچىلىك - دورىگەرلىك ئىدارىسى پەن - ماۋارىپ باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، مۇدىر پىراۋنزور)

ھېيئەتلەر: جياڭ شياڭياڭ (شىنجاڭ تېببىي ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، پروفېسسور، دوكتور)

جۇ جىڭيۇ (دۆلەتلىك جۇڭيى تېبابەتچىلىك ۋە دورىگەرلىك ئىدارىسى كادىرلار ماۋارىپ مەكتىپى ئوقۇتۇش باشقارمىسىدىن، مۇئاۋىن بۆلۈم دەرىجىلىك)

ئارىپ مۇھەممەتنىياز (شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق سەھىيە نازارىتى مۇئاۋىن نازىر دەرىجىلىك كۆزەتكۈچى، ئالاھىدە تەكلىپ قىلىنغان تەتقىقاتچى)

فېڭ دۈك (شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق جۇڭيى - مىللىي تېبابەتچىلىك ۋە دورىگەرلىك ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى)

ئابدۇرېھىم يۈسۈپ (شىنجاڭ تېببىي ئۇنىۋېرسىتېتى ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك - دورىگەرلىك فاكۇلتېتىنىڭ مۇدىرى، پروفېسسور، دوكتور)

سۇك شياۋپىڭ (شىنجاڭ تېببىي ئۇنىۋېرسىتېتى ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك - دورىگەرلىك فاكۇلتېتىنىڭ سېكرېتارى، پروفېسسور)

ئىسرائىل ئەبەي (شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك دوختۇرخانىسىنىڭ باشلىقى، پروفېسسور، مۇدىر پىراۋنزور، تەتقىقاتچى)

ئەلى روزى (شىنجاڭ ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكى ئالىي تېخنىكومىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، پروفېسسور)

پەتتار مەخمۇت تۇرگۇن (شىنجاڭ خەلق سەھىيە نەشرىياتىنىڭ باشلىقى، باش مۇھەررىر)

ئابدۇرېھىم قادىر (شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك - دورىگەرلىك يازما يادىكارلىقلىرىنى رەتلەش خىزمىتىگە رەھبەرلىك قىلىش ئىشخانىسىنىڭ مۇدىرى، تەتقىقاتچى)

روشەنگۈل ساۋۇر (خوتەن ژىلايەتلىك ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك دوختۇرخانىسىنىڭ باشلىقى، مۇدىر پىراۋنزور)

شاۋكەت ئابدۇللا (قەشقەر ژىلايەتلىك ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك دوختۇرخانىسىنىڭ باشلىقى، مۇئاۋىن مۇدىر ژۇراچ)

نۇرمۇھەممەت ئەمەت (شىنجاڭ تېببىي ئۇنىۋېرسىتېتى ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك - دورىگەرلىك فاكۇلتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، مۇئاۋىن تەتقىقاتچى، دوكتور)

تۇرغۇن تۇرسۇن (شىنجاڭ تېببىي ئۇنىۋېرسىتېتى ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك - دورىگەرلىك فاكۇلتېتىدىن، پروفېسسور)

ئەنۋەر توختى (شىنجاڭ تېببىي ئۇنىۋېرسىتېتى ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك - دورىگەرلىك فاكۇلتېتىدىن، كاندىدات ئالىي مۇھەررىر، مۇئاۋىن تەتقىقاتچى)

رۇقىيە قاۋۇز (شىنجاڭ تېببىي ئۇنىۋېرسىتېتى ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك - دورىگەرلىك فاكۇلتېتىدىن، دوتسېنت)

قۇربان ئەلى (شىنجاڭ تېببىي ئۇنىۋېرسىتېتى ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك - دورىگەرلىك فاكۇلتېتىدىن، مۇئاۋىن مۇدىر ژۇراچ)

مۇتەللىپ ئەلى ھاجى ئەمچى (شىنجاڭ ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكى ئالىي تېخنىكومىدىن، مۇدىر ژۇراچ، پروفېسسور)

جۇرئەت توختى (شىنجاڭ ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكى ئالىي تېخنىكومىدىن، پروفېسسور)

ئابدۇقادىر ئابدۇۋايىت (شىنجاڭ ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكى ئالىي تېخنىكومىدىن، ئالىي مۇھەررىر)

ئوبۇل ھەسەن (شىنجاڭ ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكى ئالىي تېخنىكومىدىن، دوتسېنت)

ئوبۇل تۇردى (شىنجاڭ ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكى ئالىي تېخنىكومىدىن، دوتسېنت)

پولات زىيادان (شىنجاڭ ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكى ئالىي تېخنىكومىدىن، دوتسېنت)

پانىگۈل ئوسمان (شىنجاڭ ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكى ئالىي تېخنىكومىدىن، دوتسېنت)

مەنتاسىم ئوبۇلھەسەن (شىنجاڭ ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكى ئالىي تېخنىكومىدىن، دوتسېنت)

ئوبۇلقاسىم مەتسىدىق (شىنجاڭ ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكى ئالىي تېخنىكومىدىن، دوتسېنت)

ئەكبەر مۇھەممەت (شىنجاڭ ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكى ئالىي تېخنىكومىدىن، دوتسېنت)

يۈسۈپجان مەتنۇر (شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك دوختۇرخانىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، مۇئاۋىن مۇدىر ۋىراچ)
ئىبھسان ئىمىن (شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك - دورىگەرلىك تەتقىقات ئورنىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ئالىي مۇھەررىر)
باقى يۈسۈپ (شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك دوختۇرخانىسىدىن، مۇدىر ۋىراچ)
مۇھەممەتقاسىم سىدىق (شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك دوختۇرخانىسىدىن، مۇدىر ۋىراچ)
غالىپ نۇردى (شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك دوختۇرخانىسىدىن، مۇئاۋىن مۇدىر ۋىراچ)
نۇرسۇن غوپۇر (شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك دوختۇرخانىسىدىن، مۇدىر ۋىراچ)
ئابدۇرېھىم ئابدۇكېرىم (شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك دوختۇرخانىسىدىن، مۇئاۋىن پىراۋىنزور)
ئەركىن قاسىم (شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك - دورىگەرلىك تەتقىقات ئورنىدىن، كاندىدات ئالىي مۇھەررىر)
ئوبۇلقاسىم ئەخمەت (خوتەن ۋىلايەتلىك ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك دوختۇرخانىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، مۇدىر ۋىراچ)
باقى ئالىم (خوتەن ۋىلايەتلىك ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك دوختۇرخانىسىدىن، مۇدىر ۋىراچ)
ئەلى ھاجى قۇربانىنىياز ئەمچى (خوتەن ۋىلايەتلىك ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك دوختۇرخانىسىدىن، مۇدىر ۋىراچ)
ئابدۇللا مەخمۇت (خوتەن ۋىلايەتلىك ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك دوختۇرخانىسىدىن، مۇدىر ۋىراچ)
ئەزىز كەنجى (قەشقەر ۋىلايەتلىك ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك دوختۇرخانىسىدىن، مۇدىر ۋىراچ)
مۇھەممەتئىلى مەھمۇدى (قەشقەر ۋىلايەتلىك ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك دوختۇرخانىسىدىن، مۇدىر ۋىراچ)
رۇقىيە سادىق (قەشقەر ۋىلايەتلىك ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك دوختۇرخانىسىدىن، مۇدىر پىراۋىنزور)
ھاشىرجان سىدىق (قەشقەر ۋىلايەتلىك ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك دوختۇرخانىسىدىن، مۇدىر ۋىراچ)
ھەسەنجان ئىسمايىل (قەشقەر ۋىلايەتلىك ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك دوختۇرخانىسىدىن، مۇدىر ۋىراچ)
روزىباقى ئابدۇۋايىت (قارىقاش ناھىيەلىك ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك دوختۇرخانىسىدىن، مۇدىر ۋىراچ)
ئەزىز ئابلىمىت (قارىقاش ناھىيەلىك ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك دوختۇرخانىسىدىن، مۇئاۋىن مۇدىر ۋىراچ)
مەتسالى مەنسۇر (قارىقاش ناھىيەلىك ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك دوختۇرخانىسىدىن، مۇدىر ۋىراچ)
يارمۇھەممەت ئىسرائىل (شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق جۇڭيى - مىللىي تېبابەتچىلىك - دورىگەرلىك ئىدارىسى تېببىي مەمۇرىيەت باشقارمىسى مۇئاۋىن تەكشۈرگۈچى)

ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكى ۋە دورىگەرلىكى تولۇق كۇرس دەرسلىك ماتېرىياللىرىنى تۈزۈش كومىتېتى ئىشخانىسى ئەزالىرىنىڭ ئىسمىلىكى

ئىشخانا مۇدىرى: نۇرغۇن ئۆمەر (شىنجاڭ ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكى ئالىي تېخنىكومىنىڭ مۇدىرى، مۇدىر ۋىراچ، پىروفېسسور)
مۇئاۋىن مۇدىرلار:
ئابدۇرېھىم يۈسۈپ (شىنجاڭ تېببىي ئۇنىۋېرسىتېتى ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك - دورىگەرلىك فاكۇلتېتىنىڭ مۇدىرى، پىروفېسسور، دوكتور)
ئەخمەت مەمەت (شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق جۇڭيى - مىللىي تېبابەتچىلىك ۋە دورىگەرلىك ئىدارىسى پەن - ماۋارىپ باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، مۇدىر پىراۋىنزور)
مۇتەللىپ ئەلى ھاجى ئەمچى (شىنجاڭ ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكى ئالىي تېخنىكومىدىن، مۇدىر ۋىراچ، پىروفېسسور)
ئەزالار: نۇرغۇن نۇرسۇن (شىنجاڭ تېببىي ئۇنىۋېرسىتېتى ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك - دورىگەرلىك فاكۇلتېتىدىن، پىروفېسسور)
ئەنۋەر تۇخنى (شىنجاڭ تېببىي ئۇنىۋېرسىتېتى ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك - دورىگەرلىك فاكۇلتېتىدىن، كاندىدات ئالىي مۇھەررىر، كاندىدات تەتقىقاتچى)
ئابدۇقادىر ئابدۇۋايىت (شىنجاڭ ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكى ئالىي تېخنىكومىدىن، ئالىي مۇھەررىر)
پولات زىيادان (شىنجاڭ ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكى ئالىي تېخنىكومىدىن، دوتسېنت)
رۇقىيە ئاۋۇز (شىنجاڭ تېببىي ئۇنىۋېرسىتېتى ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك - دورىگەرلىك فاكۇلتېتىدىن، دوتسېنت)
ئەكبەر مۇھەممەت (شىنجاڭ ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكى ئالىي تېخنىكومىدىن، دوتسېنت)
يارمۇھەممەت ئىسرائىل (شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق جۇڭيى - مىللىي تېبابەتچىلىك - دورىگەرلىك ئىدارىسى تېببىي مەمۇرىيەت باشقارمىسى مۇئاۋىن تەكشۈرگۈچى)
ئەركىن ئالىم (شىنجاڭ خەلق سەھىيە نەشرىياتىدىن، كاندىدات ئالىي مۇھەررىر)

维吾尔医药学本科教材编写委员会组成人员名单

主任委员：	洪净	（国家中医药管理局人教司巡视员兼副司长，教授，博士）
	买买提·牙森	（新疆维吾尔自治区卫生厅厅长，教授）
副主任委员：	帕尔哈提·克力木	（新疆维吾尔自治区中医民族医药管理局局长，教授，博士）
	石鹏建	（教育部高等教育司副司长）
	周杰	（国家中医药管理局人教司教育处副处长）
	张建仁	（新疆维吾尔自治区教育厅副厅长）
	哈木拉提·吾甫尔	（新疆医科大学校长，教授、博士）
	吐尔洪·吾买尔	（新疆维吾尔医学专科学校校长，主任医师，教授）
	艾合买提·买买提	（新疆维吾尔自治区中医民族医药管理局科教处副处长，主任药师）
委　　员：	张向阳	（新疆医科大学副校长，教授，博士）
	周景玉	（国家中医药管理局人教司教育处副主任科员）
	阿尔甫·买买提尼牙孜	（新疆维吾尔自治区卫生厅副厅级巡视员，特聘研究员）
	冯东	（新疆维吾尔自治区中医民族医药管理局副局长）
	阿不都热依木·玉苏甫	（新疆医科大学维吾尔医药系主任，教授，博士）
	宋晓平	（新疆医科大学维吾尔医药系书记，教授）
	斯拉甫·艾白	（新疆维吾尔自治区维吾尔医医院院长，教授，主任药师，研究员）
	艾力·肉孜	（新疆维吾尔医学专科学校副校长，教授）
	帕塔尔·买合木提·土尔根	（新疆人民卫生出版社社长，总编）
	阿不都热依木·卡地尔	（自治区维吾尔医药文献整理工作领导小组办公室主任，研究员）
	菇仙古丽·沙吾尔	（和田地区维吾尔医医院院长，主任药师）
	肖开提·阿布都拉	（喀什地区维吾尔医医院院长，副主任医师）
	努尔买买提·艾买提	（新疆医科大学维吾尔医药系副主任，副研究员，博士）
	吐尔洪·吐送	（新疆医科大学维吾尔医药系，教授）
	安尼瓦尔·托乎提	（新疆医科大学维吾尔医药系，副编审，副研究员）
	茹克也木·卡吾孜	（新疆医科大学维吾尔医药系，副教授）
	库尔班·艾力	（新疆医科大学维吾尔医药系，副主任医师）
	木塔力甫·艾力阿吉艾米琪	（新疆维吾尔医学专科学校，主任医师，教授）
	居来提·托乎提	（新疆维吾尔医学专科学校，教授）
	阿布都卡地尔·阿布都瓦依提	（新疆维吾尔医学专科学校，编审）
	吾布力·艾山	（新疆维吾尔医学专科学校，副教授）
	吾布力·吐尔地	（新疆维吾尔医学专科学校，副教授）
	甫拉提·孜亚坦	（新疆维吾尔医学专科学校，副教授）
	帕提古丽·吾斯曼	（新疆维吾尔医学专科学校，副教授）
	买提卡斯木·吾布力艾山	（新疆维吾尔医学专科学校，副教授）
	吾布力卡斯木·买提斯迪克	（新疆维吾尔医学专科学校，副教授）

艾克拜尔·买买提	（新疆维吾尔医学专科学校，副教授）
玉苏甫江·买提努尔	（新疆维吾尔自治区维吾尔医医院副院长，副主任医师）
伊河山·伊明	（新疆维吾尔自治区维吾尔医药研究所副所长，编审）
巴克·玉苏甫	（新疆维吾尔自治区维吾尔医医院，主任医师）
买提卡斯木·斯地克	（新疆维吾尔自治区维吾尔医医院，主任医师）
阿里甫·吐尔地	（新疆维吾尔自治区维吾尔医医院，副主任医师）
吐尔逊·吾甫尔	（新疆维吾尔自治区维吾尔医医院，主任医师）
阿不都热依木·阿不都克热木	（新疆维吾尔自治区维吾尔医医院，副主任药师）
艾尔肯·卡斯木	（新疆维吾尔自治区维吾尔医药研究所，副编审）
吾布力卡斯木·艾合买提	（和田地区维吾尔医医院副院长，主任医师）
巴克·阿力木	（和田地区维吾尔医医院，主任医师）
艾力阿吉·库尔班尼亚孜艾米琪	（和田地区维吾尔医医院，主任医师）
阿布都拉·买合木提	（和田地区维吾尔医医院，主任医师）
艾则孜·坎吉	（喀什地区维吾尔医医院，主任医师）
买买提艾力·麻合木提	（喀什地区维吾尔医医院，主任医师）
茹克娅·莎地克	（喀什地区维吾尔医医院，主任药师）
阿西尔江·斯地克	（喀什地区维吾尔医医院，主任医师）
艾山江·司马义	（喀什地区维吾尔医医院，主任医师）
肉孜巴克·阿布都瓦依提	（墨玉县维吾尔医医院，主任医师）
艾则孜·阿布力米提	（墨玉县维吾尔医医院，副主任医师）
买提沙力·曼苏尔	（墨玉县维吾尔医医院，主任医师）
亚尔买买提·斯拉依力	（新疆维吾尔自治区中医民族医药管理局医政处副调研员）

维吾尔医药学本科教材编写委员会办公室组成人员名单

办公室主任：	吐尔洪·吾买尔	（新疆维吾尔医学专科学校校长，主任医师，教授）
办公室副主任：	阿不都热依木·玉苏甫	（新疆医科大学维吾尔医药系主任，教授，博士）
	艾合买提·买买提	（新疆维吾尔自治区中医民族医药管理局科教处副处长，主任药师）
	木塔力甫·艾力阿吉艾米琪	（新疆维吾尔医学专科学校，主任医师，教授）
办公室成员：	吐尔洪·吐送	（新疆医科大学维吾尔医药系，教授）
	安尼瓦尔·托乎提	（新疆医科大学维吾尔医药系，副编审，副研究员）
	阿布都卡德尔·阿布都瓦依提	（新疆维吾尔医学专科学校，编审）
	甫拉提·孜亚坦	（新疆维吾尔医学专科学校，副教授）
	茹克也木·卡吾孜	（新疆医科大学维吾尔医药系，副教授）
	艾克拜尔·买买提	（新疆维吾尔医学专科学校，副教授）
	亚尔买买提·斯拉依力	（新疆维吾尔自治区中医民族医药管理局医政处副调研员）
	艾尔肯·阿力木	（新疆人民卫生出版社，副编审）

كىرىش سۆز

ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكى ـــ ئەمگەكچان، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ تارىختىن بۇيان تەبىئەت ھادىسىلىرىنى تونۇش، تەبىئەت قانۇنىيەتلىرىنى ئىگىلەش ۋە ئادەم بەدىنىگە تەتبىقلاش ئارقىلىق بەدەنده پەيدا بولغان ھەر خىل كېسەللىكلەرگە تاقابىل تۇرۇش، ئالدىنى ئېلىش ۋە داۋالاش ئەمەلىيىتىده بارلىققا كەلگەن مول تەجرىبىلىرىنىڭ ئىلمىي يەكۈنى. ئۇ، مۇكەممەل نەزەرىيەۋى سىستېمىغا، ئۇنۇملۇك داۋالاش ئەمەلىيىتىگە ۋە مول دورا مەنبەلىرىگە ئىگە بولۇپ، تارىختىن بۇيان شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ساقلىقىنى ساقلاش، داۋالاش ئىشلىرىدا مۇھىم رول ئويناپ كەلگەن. ئازادلىقتىن كېيىن، بولۇپمۇ ئىسلاھات ئېلىپ بېرىلغان 30 يىلدىن بۇيان پارتىيەنىڭ جۇڭگو ـ مىللىي تېبابەتچىلىك ئىشلىرىغا قارىتىلغان قوغداش، ۋارىسلىق قىلىش ۋە راۋاجلاندۇرۇش سىياسىتىنىڭ تۈرتكىسىده ئۇيغۇر تېبابىتى تېپىلغۇسىز تەرەققىيات پۇرسىتىگە ئېرىشىپ، ئۆزىنىڭ ھاياتىي كۈچىنى نامايان قىلدى. دۆلەت ئىچى ـ سىرتىدىكى ئالىم، مۇتەخەسسىسلەرنىڭ مۇئەييەنلەشتۇرۇشىگە ۋە بىمارلارنىڭ ئىشەنچىسىگە ئېرىشىپ كەلدى.

شىنجاڭ ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكى ئالىي تېخنىكومى 1987 ـ يىلى تۇنجى قېتىم ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىشنى باشلىغانىدى. 1998 ـ يىلىدىن بۇيان شىنجاڭ تېببىي ئۇنىۋېرسىتېتى چوڭلار مائارىپ ئىنستىتۇتى بىلەن بىرلىشىپ، ئۇيغۇر تېبابىتى چوڭلار مائارىپى بويىچە تولۇق كۇرس داۋالاش ۋە دوختۇرلۇق كەسپىلىرىنى، 2005 ـ يىلىدىن بۇيان جياڭشى جۇڭيى تېبابەتچىلىك ئىنستىتۇتى بىلەن بىرلىشىپ، ئۇيغۇر تېبابىتىنىڭ تولۇق كۇرس داۋالاش ۋە دوختۇرلۇق كەسپىلىرىنى ئاچتى. 2004 ـ يىلى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ قارار قىلىشى ۋە دۆلەت مائارىپ مىنىستىرلىقىنىڭ تەستىقلاپ ئەنگە ئېلىشى بىلەن شىنجاڭ تېببىي ئۇنىۋېرسىتېتى ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك ـ دوختۇرلۇق فاكۇلتېتى قۇرۇلۇپ، 2006 ـ يىلىدىن باشلاپ پۈتۈن كۇنلۇك، بەش يىللىق تۇزۇمدىكى ئۇيغۇر تېبابىتى تولۇق كۇرس داۋالاش كەسپى بويىچە ھەر يىلى ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىپ كەلمەكته.

شۇنىڭدىن بۇيان بۇ ئىككى مەكتەپ ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكى ئالىي مائارىپىنى يەنمۇ بىر بالداق يۇقىرى كۆتۈرۈپ، «ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك ـ دوختۇرلۇق تولۇق كۇرس ئوقۇتۇش پىروگراممىسى» ۋە ئوقۇتۇش تەلىپىگە ئاساسەن دەرسلىك ماتېرىياللىرىنى تۈزۈپ سىناق تەرىقىسىده ئوقۇتۇشتا قوللانىدى. ئوقۇتۇش ئەمەلىيىتى جەريانىدا ئىككى مەكتەپ دەرسلىك مەزمۇنىغا قارىتا، قايتا ـ قايتا تولۇقلاش ۋە تۈزىتىش ئېلىپ بېرىپ، دەرسلىكلەرنىڭ مەزمۇن ۋە قۇرۇلمىسىنى ئۇزۇكسىز مۇكەممەللەشتۈردى.

قولىڭىزدىكى بۇ «ئۇيغۇر تېبابىتى خام دورىلار ئىلمى» ئىككى مەكتەپنىڭ ئوقۇتۇش پىروگراممىسىغا ئاساسەن شىنجاڭ ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكى ئالىي تېخنىكومىنىڭ 26 تۈرلۈك ئىككىنچى ئەۋلاد دەرسلىك ماتېرىياللىرىنى ئاساس، ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك ـ دوختۇرلۇق كىلاسسىك ئەسەرلىرىنى مەنبە، ئىككى مەكتەپ ۋە شىنجاڭدىكى ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك ـ دوختۇرلۇق مۇخەتەسسىسلىرىنىڭ قاتنىشىشى بىلەن تۈزۈپ چىقىلغان ئۇيغۇر تېبابىتى تۇنجى ئەۋلاد تولۇق كۇرس دەرسلىكى.

بۇ دەرسلىك ئومۇمىي قىسىم ۋە مەخسۇس قىسىمدىن ئىبارەت ئىككى قىسىمغا بۆلۈندى. ئومۇمىي قىسىمدا ئۇيغۇر تېبابىتى خام دورىلار ھەققىدە ئومۇمىي چۈشەنچە بېرىلدى. مەخسۇس قىسىمدا ئۇيغۇر تېبابىتىدە دائىم ئىشلىتىدىغان خام دورىلارنى غەيرىي تەبىئىي خىلىتلارنى پىشۇرغۇچى دورىلار، غەيرىي تەبىئىي خىلىتلارنى سۇرگۈچى دورىلار، قان تازىلىغۇچى دورىلار، توسالغۇلارنى ئاچقۇچى دورىلار، يالليۇغ قايتۇرغۇچى دورىلار، تاش پارچىلىغۇچى دورىلار قاتارلىق مەزمۇنلارغا بۆلۈپ چۈشەندۈرۈلدى.

بۇ تولۇق كۇرس دەرسلىكىنى تۈزۈش ئۇيغۇر تېبابىتى تارىخىدا تۇنجى قېتىملىق ئىش بولغانلىقى ئۈچۈن، دەرسلىكىمىزدە خاتالىق ۋە سەۋەنلىكلەرنىڭ بولۇشى تەبىئىي. ئالاقىدار مۇتەخەسسىسلەر، كەسىپداش ۋە كەڭ ئوقۇرمەنلەرنىڭ قىممەتلىك تەكلىپ - پىكىر بېرىشىنى سەمىمىي ئۈمىد قىلىمىز.

بۇ دەرسلىكلەرنى تۈزۈش جەريانىدا سەھىيە مىنىستىرلىقى، دۆلەتلىك جۇڭيى تېبابەتچىلىك - دورىگەرلىك ئىدارىسى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق سەھىيە نازارىتى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق جۇڭيى - مىللىي تېبابەتچىلىك ۋە دورىگەرلىك ئىدارىسى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم ژايونلۇق مائارىپ نازارىتى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مالىيە نازارىتى، شىنجاڭ تېببىي ئۇنىۋېرسىتېتى، شىنجاڭ ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكى ئالىي تېخنىكومى قاتارلىق ئورۇنلار ئادەم كۈچى ۋە ئىقتىساد جەھەتتە كۆپ ياردەمدە بولدى. شۇ مۇناسىۋەت بىلەن رەھبەرلەر، مۇتەخەسسىسلەر ۋە ئوقۇتقۇچى - ئۇستازلارغا چوڭقۇر رەھمەت ۋە ئېھتىرام بىلدۈرىمىز.

شىنجاڭ ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك - دورىگەرلىك تولۇق كۇرس
دەرسلىك ماتېرىياللىرىنى تۈزۈش كومىتېتى ئىشخانىسى

2010 - يىلى ئۆكتەبىر

前　言

维吾尔医学是勤劳的维吾尔族人民在漫长的治病、防病过程中，掌握大自然规律并运用到人体中，在预防和诊疗人体疾病实践中形成的丰富经验和科学结晶。它具有完整的理论体系，拥有实用和丰富多样的药材来源。长期以来，在保证新疆各族人民的健康和诊疗中起着重要作用。建国后，特别是改革开放30年来，在党和政府对中医民族医学事业的保护、继承和发展有关政策的推动下，维吾尔医学事业获得了前所未有的发展机遇，充分发挥了维吾尔医学的传统优势，并获得了国内外学者专家的肯定和广大患者的赞扬。

新疆维吾尔医学专科学校自1987年开始首次招收学生以来，第二年便与新疆医科大学成人教育学院联合办学，设有维吾尔医学成人教育本科医疗和医药学专业，2005年开始，与江苏中医学院联合办学，设有维吾尔医学本科医疗和医药学专业。2004年经新疆维吾尔自治区人民政府的批准和国家教育部备案后建立了新疆医科大学维吾尔医药学系，2006年每年招收全日授课五年制维吾尔医学本科医疗专业的学生。

从此，这两所院校为了进一步提高维吾尔医学高等教育层次，根据《维吾尔医学——药学本科教学大纲》和教学的要求编写教材并试用。在教学过程中，两所院校对教材内容进行补充、反复修改，不断地加以完善。

《维吾尔医生药学》两所院校教育大纲，以新疆维吾尔医学专科学校第二代教材为主，在两所院校和全疆维吾尔医学药学专家的参与，编写出的维吾尔医学第一代本科教材。

该教材分总论和各轮两部分。总论部分讲解维吾尔医生药概念：各论部分分别讲解维吾尔医常用生药异常 HElit(合立体)成熟药，清血药，开窍通组药，消炎药，排石药等内容。

由于编写本科教材，难免有错误和不足之处，希望有关专家，专业人才和广大读者提出宝贵意见和建议。

在本教材编写过程中，卫生部国家中医药管理局，新疆维吾尔自治区卫生厅，新疆维吾尔自治区中医民族医药管理局，新疆维吾尔自治区教育厅，新疆维吾尔自治区财政厅，新疆医科大学，新疆维吾尔医专科学校等单位给予了大力支持，在此，向各位领导，专家和老师表示衷心感谢。

新疆维吾尔医药学本科教材编写委员会办公室

2012年10月

مۇندەرىجە

(بىرىنچى توم)

ئومۇمىي قىسىم

بىرىنچى باب ئۇيغۇر تىبابىتى خام دورىلار ئىلمى ھەققىدە چۈشەنچە 3
§ 1 . ئۇيغۇر تىبابىتى خام دورىلىرى ھەققىدە چۈشەنچە 3
§ 2 . ئۇيغۇر تىبابىتى خام دورىلار ئىلمىنىڭ تەتقىقات ئوبيېكتى 4
§ 3 . ئۇيغۇر تىبابىتى خام دورىلار ئىلمىنىڭ ۋەزىپىسى 4
§ 4 . ئۇيغۇر تىبابىتى خام دورىلار ئىلمىنى ئۆگىنىش ئۇسۇلى 5
§ 5 . ئۇيغۇر تىبابىتى دورىگەرلىك ئىلمىنىڭ قىسقىچە تەرەققىيات تارىخى 5
§ 6 . ئۇيغۇر تىبابىتى خام دورىلار ئىلمىنىڭ كەلگۈسى تەرەققىيات نىشانى 28
ئىككىنچى باب ئۇيغۇر تىبابىتى خام دورىلىرىنىڭ كېلىش مەنبەسى، ئۇلارنى يىغىۋېلىش، ساقلاش ۋە ئۇنۇملۇك ساقلىنىش مۇددىتى 29
§ 1 . ئۇيغۇر تىبابىتى خام دورىلىرىنىڭ كېلىش مەنبەسى 29
§ 2 . ئۇيغۇر تىبابىتى خام دورىلىرىنى يىغىۋېلىش، قۇرۇتۇش، ساقلاش ۋە ئۇنۇمىنىڭ ساقلىنىش مۇددىتى 30
ئۇچىنچى باب ئۇيغۇر تىبابىتىدە خام دورىلارنى تونۇش ۋە پەرقلەندۈرۈش ئۇسۇللىرى 36
§ 1 . قاراپ پەرقلەندۈرۈش ئۇسۇلى 36
§ 2 . پۇراپ پەرقلەندۈرۈش ئۇسۇلى 36
§ 3 . تېتىپ پەرقلەندۈرۈش ئۇسۇلى 37
§ 4 . سېلىشتۇرۇپ پەرقلەندۈرۈش ئۇسۇلى 38
§ 5 . سۇغا چىلاپ پەرقلەندۈرۈش ئۇسۇلى 41
§ 6 . ئوتتا كۆيدۈرۈپ پەرقلەندۈرۈش 41
§ 7 . ھازىرقى زامان تېخنىكىسىدىن پايدىلىنىپ پەرقلەندۈرۈش ئۇسۇلى 41
تۆتىنچى باب ئۇيغۇر تىبابىتىدە خام دورىلارنىڭ تەبىئىتىنى بەلگىلەش ۋە ئۇلارنى خۇسۇسىيەتكە ئايرىش 43
§ 1 . ئۇيغۇر تىبابىتىدە خام دورىلارنىڭ تەبىئىتىنى بەلگىلەش 43
§ 2 . ئۇيغۇر تىبابىتىدە خام دورىلارنى خۇسۇسىيەتكە ئايرىش 44
§ 3 . ئۇيغۇر تىبابىتىدە خام دورىلارنىڭ ماددىي تەسىرى بىلەن كەيپىيات تەسىرىنى ئايرىش ۋە پەرقلەندۈرۈپ ئىشلىتىش 45
§ 4 . ئۇيغۇر تىبابىتى خام دورىلىرىنىڭ تۈزەتكۈچىسى ۋە ئورۇنباسارىنى ئىشلىتىش پىرىنسىپى 48

مەخسۇس قىسىم

بىرىنچى باب خىلىتسىز غەيرىي تەبىئىي كەيپىياتنى تەڭشىگۈچى دورىلار 51
§ 1 . خىلىتسىز قۇرۇق ئىسسىق كەيپىياتنى تەڭشىگۈچى دورىلار 51
لىمون 51
ئاپېلسىن 53
پەمىدۇر 54
شاپتۇل 56
تاۋۇز 57
بۆلجۇرگەن 59
بېھى 60
ئامۇت 61
قاپاق 63
قاپاق يېغى 64
§ 2 . خىلىتسىز ھۆل ئىسسىق كەيپىياتنى تەڭشىگۈچى دورىلار 65
كېۋەز ئانىسى 66
يۇمغاقسۇت 67
كاھۇ 68
گىلاس 70
ئوتروج 71
ئالۇچا 72
ئاچچىق ئانار 73
يېشىل چاي 75
§ 3 . خىلىتسىز ھۆل سوغۇق كەيپىياتنى تەڭشىگۈچى دورىلار 76
زەنجىۋىل 76
رۇمبەدىيان 78
دارچىن 79
شاخ دارچىن 81
دارچىن يوپۇرمىقى 82
قەلەمپۇر 83
قارىمۇچ 85

پىلپىل 87
پىلپىل يىلتىزى 88
§ 4 . خىلىتسىز قۇرۇق سوغۇق كەيپىياتنى تەڭشىگۈچى دورىلار 90
رەيھان 90
قاپاق ئۇرۇقى 92
ئاق ئۇجمە 93
ئۆرۈك مېغىزى 94
تاتلىق بادام مېغىزى 95
ئاچچىق بادام يېغى 97
ئىككىنچى باب غەيرىي تەبىئىي خىلىتلارنى تەڭشىگۈچى دورىلار 99
§ 1 . غەيرىي تەبىئىي سەپرانى تەڭشىگۈچى دورىلار 99
سېمىزئوت 99
سەبدىگۈل 101
پاقىيوپۇرمىقى 103
سۇماق 104
ئالقات مېۋىسى 106
تېرىق 107
ئەينۇلا 108
قارىئۆرۈك 110
ئاناناس 111
مەككە چامغۇرى 112
جىنەستە 113
§ 2 . غەيرىي تەبىئىي بەلغەم خىلىتىنى تەڭشىگۈچى دورىلار 114
چوڭ سۇتلۇكئوت 114
كىچىك سۇتلۇكئوت 116
ئارپىبەدىيان 117
خوخا 119
سەبرىگۈلى 120
§ 3 . غەيرىي تەبىئىي سەۋدا خىلىتىنى تەڭشىگۈچى دورىلار 122
ئات سۇتى قايمىقى 122
سۇزە 123
كىيۇرە 124

يېسسمۇق 125
گۈرەل 126
قوي يىلىكى 128
قىزىل بۇغداش 129
كالا سۈتى 130
قايماق 131
ئانا سۈتى 132
§ 4 . غەيرىي تەبىئىي قان خىلىتىنى تەڭشىگۈچى دورىلار 133
كافۇر 134
ئىتتۈزۈمى 136
قىزىل سەندەل 137
كاھۇ يېغى 139
چۈچۈمەل ئانار 140
ئۇچىنچى باب غەيرىي تەبىئىي خىلىتلارنى پىشۇرغۇچى دورىلار 142
§ 1 . غەيرىي تەبىئىي سەپرا خىلىتىنى پىشۇرغۇچى دورىلار 142
بىنەپشە 142
نىلۇپەر گۈلى 144
كاسنە ئۇرۇقى 145
قىزىلگۈل 146
§ 2 . غەيرىي تەبىئىي بەلغەم خىلىتىنى پىشۇرغۇچى دورىلار 148
چۈچۈكبۇيا يىلتىزى 148
ئەنجۇر قېقى 151
بادرەنجىبۇيا ھىندى 152
بابۇنە 154
ئاكاتسىيە دەرىخى ئۇرۇقى 155
§ 3 . غەيرىي تەبىئىي سەۋدا خىلىتىنى پىشۇرغۇچى دورىلار 156
سەرپىستان 157
ئۇستقۇددۇس 158
گاۋزىبان ھىندى 159
بىستىپايەج 161
بادرەنجىبۇياچىنى 162
تاغ بادرەنجىبۇيىسى 164

ئەپتسۇن ئۇرۇقى 165
ئۇد سەلىب 167
پىرسىياۋشان 168
تۆتىنچى باب غەيرىي تەبىئىي خىلىتلارنى سۈرگۈچى دورىلار 171
1 § . غەيرىي تەبىئىي سەپرا خىلىتىنى سۈرگۈچى دورىلار 171
سىرىق ھېلىلە 171
بەلىلە 173
كىشمىش 175
تەمرىھىندى 176
2 § . غەيرىي تەبىئىي بەلغەم خىلىتىنى سۈرگۈچى دورىلار 177
تۇربۇت 178
ئاچچىقتاۋۇز 179
سەبرە 181
سانا 182
چاچرانقۇ 184
ئېيىقئۈزۈمى 186
ئىنەكپىتى يېغى 187
قەنتەرىيۇن 188
ماھىزەھرەج 190
چىلاپا 191
مازارىيون 192
غارىقۇن 193
غاپەس 195
ئابدىمىلىك يېغى 197
3 § . غەيرىي تەبىئىي سەۋدا خىلىتىنى سۈرگۈچى دورىلار 198
خىيارشەنبەر 198
تەرەنجىبىن 200
سىرىقيۆگەي 201
لاجۇۋەرد 203
سوقمونىيا 205
شىرخىست 207
ھەشقىپىچەك ئۇرۇقى 208

بەشىنچى باب قان تازىلىغۇچى دورىلار 210
چۆپچىن 210
قىزىل چۆپچىن 212
چار يىلان 213
زۇلۇك 215
سازاك 216
ئۇچقۇن پاقا 218
گۇڭگۇرت 219
قىزىل سىر 221
سىماب 223
سەنكىيا 225
كەپرەس 227
پىدىگەن يىلتىزى 228
كەكرە 229
پۇنۇس ئۇرۇقى 230
يەرلىك سوپۇن 232
سۇپۇرگە ئۇرۇقى 233
خېنىگۇل 234
قەسىۋزەرىرە 236
قارا ھېلىلە 238
چالموگرا 239
شاھتەررە ھىندى 240
سەرخىس 242
ئاق تېرەك قوۋزىقى 243
ئالتىنچى باب قان كۆپەيتكۈچى دورىلار 245
تۆمۇر 245
قامچىئوت يىلتىزى 246
پىششىق ئەگرىسۇناي 248
ئېشەكيېلىمى 249
قۇرتئوت 250
قانتېپەر 251
خورما 253

قوغۇن 254
قارا ئۈجمە 255
شېكەر قومۇشى 256
پىدىگەن 258
تۆمۈر كېپىكى 259
تاتلىق ئانار 261
ئام 262
قىزىل ئۈزۈم 263
قارا شېكەر 264
پاقلان گۆشى 265
قوتاز سۈتى 266
يەتتىنچى باب قانىنى سۈيۈلدۈرغۇچى دورىلار 268
كېچىك چىلان 268
كەتمەنقوڭغۇز 269
ئۇچارچاشقان مايىقى 271
سۇڭپىياز 272
ئاپتاپپەرەس ئۇرۇقى 274
قىرىقبوغۇم 275
سەككىزىنچى باب قان توختاتقۇچى دورىلار 277
چاغىرچاي 277
كېچىك خوخا 278
ئانقۇلاق 280
قاشلىقئوت 281
قويكۆزى ئوتى 282
كالىقۇلاق 283
ئارچا يوپۇرمىقى 284
يۇلغۇن مېۋىسى 285
ئەنجىبار 287
ئانارگۈل 288
توشقانكالپۇك 289
يالغان ئادەمگىياھ 290
يىپەن توزغىقى 291

قەغەز كۆلى 293
بۇغا مۈڭگۈزى 293
غازتاپان چۆپى 295
تۇخۇم شاكىلى 296
شادىنەج 297
سەدەپ 298
سۆئلەپ چىنى 300
خۇنسياۋشان 301
لىھيەتۇتتىس 303
غاز قانىتىئوتى 304
چاچ كۆمۈرى 305
توشقانئوتى 306
كېيىك قېنى 307
تۇخۇمەك مېڭىسى 308
قىزىلگۈل چېچى 309
قامچىگۈل 310
كىرپە تېرىسى 311
توققۇزىنچى باب توسالغۇلارنى ئاچقۇچى دورىلار 313
كاسىنە يىلتىزى 313
جۆئدە 314
جاۋشىر 315
ئەمەن 317
ھەببى بىلسان 319
ئاسارۇن 320
ئەپسەنتىن 322
چۆل رەيھىنى 323
بەنگىرە 325
ئۇد بىلسان 326
خەرنۇب 327
ئېگىر 328
مۇقەل 330
مۇغاس 332

زەنجۇبل شامى 333
چىغىرتماق ئۇرۇقى 335
كەرەپشە 336
كەكرە ئۇرۇقى 338
ياز غازنگى 339
شۇاق 340
ھەشقىپىچەك گۈلى 342
ئەنجۇدان يىلتىزى 343
موزايىبېشى 344
سەكبىنەج 345
تەنكار 346
شەپەرەك 348
تال غازنگى 349
شەپەرەك مايىقى 350
كەرەپشە يىلتىزى 351
ئات سۈتى 352
بىخ سەۋسەن (ئىرسا) 353
توخۇ يېغى 355
قەلەمپۇر يوپۇرمىقى 356
قىزىل چۈغلۇق 357
ئونىنچى باب ياللۇغ قايتۇرغۇچى دورىلار 359
ئۇچقات 359
خام ئەگرىسۈناي 361
شاتارى 362
ئالتۇن شاخ 364
بۇيا ئۇرۇقى 365
يەر توزغىقى 366
قامچىئوت 367
مامكاپ 369
كېۋەز ئانىسى ئۇرۇقى 370
چۈپۈرشاك 371
چۈقا 372

چۆل يالپۇزى 373
ئاقتىكەن 374
ئەڭلىكئوت 376
ئاق لەيلى يىلتىزى 377
بۇدۇشقاق 379
كاكىنەچ 380
ئاق لەيلىگۈل 382
ھەمىشباھار ئۇرۇقى 383
ئىسپىغۇل 385
قار لەيلىسى 386
مامىرانچىن 387
چىغىرتماق يىلتىزى 389
تومۇر دورىسى 390
ئۇجمە يوپۇرمىقى 392
كۇتىكى 394
يىلان قاسرىقى 395
دىڭزىيا 397
ياڭاق كۆك پوستى 398
چىنار دەرىخى 399
خەيدەي (لامناريە) 401
يېزىخۇ ئەمىنى 402
ئون بىرىنچى باب ئىششىق ياندۇرغۇچى دورىلار 404
قارادان 404
جاغجاقئوت 405
جامكا 406
پەربۇن 407
ئاق موم 408
تىكەنلىك لىپەكگۈل 410
سېغىنچېچىكى 411
چىغىرتماق گۈلى 412
يانتاق 413
تۇخۇم ئېقى 414

ماھۇدانە 416
ئىكلىلمىلىك..... 417
قىزىلگۇل يېغى..... 418
سۆگەتگۇل..... 419
مامچەمەك 421
بۇغداي كېپىكى 422
كەپتەر تۇخۇمى..... 423
تەرتىز 424
ئون ئىككىنچى باب قىزىتما قايتۇرغۇچى دورىلار..... 426
ئانىمارىنا..... 426
قاغىتىرنىقى 427
شاقايىقۇننۇئمان..... 429
تالك 430
مودەنگۇل يىلتىزى پوستى 432
گاۋزىبان چىنى..... 433
لوكات 435
لوپنۇر كەندىرى 436
قېرىقىز 437
سۆگەت 439
تاشئوت 441
سىركە 442
ئاق لەيلى ئۇرۇقى 443
ئارپىخان 445
جەرەن مۇڭگۈزى 446
ئون ئۈچىنچى باب سۇيدۇك ھەيدىگۈچى دورىلار..... 448
تاۋۇز ئۇرۇقى 448
كۆك كاۋا شاپىقى..... 450
كاللەكبەسەي..... 451
كۆممىقوناق ساقىلى 452
تۇرۇپ 454
چىنىگۇل 455
ياۋا كەشمىر 456

پىلىكئوت 458
پالما مەرىزى 459
ئاپتاپپەرەس يىلتىزى 460
كەرەپشە ئۇرۇقى 461
تەرخەمەك ئۇرۇقى 462
ئەتىرگۈل 464
تاۋۇزەك 465
پالەك ئۇرۇقى 466
بەدىيان يىلتىزى 467
يېسىسۇبلەك ئۇرۇقى 468
مودەنگۈل 469
ئون تۆتىنچى باب تاش پارچىلىغۇچى دورىلار 471
تىللائوت 471
ماگنىت تېشى 473
ئوغرىتىكەن 474
ھەجرۇلىيەھۇد 476
بېلىق مېڭە تېشى 477
قوغۇن ئۇرۇقى 478
قوغۇن ساپىقى 479
پارقىراق قوڭغۇز 481
شور قەلەمى 482
ئون بەشىنچى باب چوڭ تەرەتنى راۋانلاشتۇرغۇچى دورىلار 483
پىيازەك 483
بانان 484
سەۋزە 486
زەيتۇن مېۋىسى 487
ئۆرۈك مېغىزى يېغى 489
ئۆرۈك 490
كۆك كاۋا 491
كۈدە 492
بېدە 494
پالەك 495

قوناق 497
كاۋا 498
سېرىق ماي 499
ئون ئالتىنچى باب يەل ھەيدىگۈچى دورىلار 501
كەپە 501
يەرلىك توغرىغۇ 502
تاشتۇز 504
كېلەر 505
شاكال بەدىيان 506
مۇشكى تارامىشكى 508
زاراڭزا مېغىزى 509
زەرچۆە 510
سۇزاپ ئۇرۇقى 512
تۆگىقۇشى 513
كۈدە ئۇرۇقى 514
كەسلەنچۈك 515
كەرۋىيا 517
ئۇشەق 518
تاغ سامسىقى 520
زىرە 521
تۇرنا گۆشى 522
شالدىر بۇيا 523
مۇسۇاك دەرىخى قوۋزىقى 524
ئون يەتتىنچى باب مەددە قۇرت ئۆلتۈرگۈچى دورىلار 526
ھەببۇلمۇلۇك 526
ھەببۇلمۇلۇك يېغى 528
نەغەزگۈلى يىلتىزى 530
گۈلەمبەر 531
بەرەڭگى كابۇلى 532
كاۋا ئۇرۇقى 534
قەمبىل 535
فۇپەل 536

ئەدەس 539
باقلە 540
تۇرمۇس 541
ئاچچىق بادام 542
ئانار يىلتىزى پوستى 543
ئون سەككىزىنچى باب ھەيزنى راۋان قىلغۇچى دورىلار 545
ھەببۇلبان 545
ئاپتاپپەرەس يوپۇرمىقى 547
جۇزنەك 548
دەرمىنە تۇركى 549
ئەنجۇدان ئۇرۇقى 550
زاراڭزا چېچىكى 552
ئارچا مېۋىسى 553
ئاپتاپپەرەس گۈلى 555
ئون توققۇزىنچى باب قەي قىلدۇرغۇچى دورىلار 557
ئاق خەربەق 557
تۇرۇپ ئۇرۇقى 559
قارىكۆز بەدىيان مايىسىسى 561

ئومۇمىي قسسم

بىرىنچى باب ئۇيغۇر تېبابىتى خام دورىلار ئىلمى ھەققىدە چۈشەنچە

ئۇيغۇر تېبابىتى خام دورىلار ئىلمى — ئۇيغۇر تېبابىتى ئاساسىي پەنلىرىنىڭ ئەمەلىيەت قىسمىغا كىرىدىغان، سالمىقى ئېغىر، ئەمەلىيەتچانلىقى كۈچلۈك، ئۆگىنىش بىرقەدەر قىيىن بولغان مۇھىم پەنلەرنىڭ بىرى بولۇپ، ئۇيغۇر تېبابىتىنى ئۆگىنىدىغان ھەرقانداق كىشى ئۇچۇن چوقۇم ئوقۇلىدىغان پەندۇر.

§ 1 . ئۇيغۇر تېبابىتى خام دورىلىرى ھەققىدە چۈشەنچە

ئۇيغۇر تېبابىتى ئاساسلىرىنىڭ يېتەكچىلىكىدە كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش، دىياگنوز قويۇش، داۋالاش ئۇچۇن ئىشلىتىلىدىغان ئۆسۈملۈك، ھايۋانات ۋە مەدەنلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان، تەبىئەتتىن كەلگەن، بەلگىلىك تازىلىق ئۆلچىمىدىن ئۆتۈپ ساپلاشتۇرۇلغان ماددا خام دورا دېيىلىدۇ.

ئۆسۈملۈك، ھايۋانات ۋە مەدەنلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان خام دورىلارنىڭ بارلىققا كېلىشىدىكى ئاساسلىق ماددا بولسا ئوت، ھاۋا، سۇ، تۇپراقتىن ئىبارەت تۆت چوڭ ماددا (تۆت تادۇ) بولۇپ، ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ كەيپىيات، خۇسۇسىيەتلىرى ئارقىلىق تەبىئەت دۇنياسىدىكى بارلىق جانلىق ۋە جانسىز ماددىلارغا ھەر ۋاقىت تەسىر كۆرسىتىپ، ئۇلاردا مۇئەييەن مىزاجنى شەكىللەندۇرىدۇ. ئىنسانلار تۆت چوڭ ماددىنىڭ تەسىرىگە ئۇچراپ، مۇئەييەن مىزاجغا ئىگە بولغان ئوزۇقلۇقلارنى ئىستېمال قىلغاندىن كېيىن، شۇ ئوزۇقلۇقلاردىن بەدەنده ھاياتلىق ئۇچۇن مۇھىم بولغان تۆت خىلىت شەكىللىنىدۇ. بۇنىڭ بىلەن ئىنسان بەدىنى شۇ خىل خىلىتلاردىن ئوزۇقلىنىپ، ھاياتلىقنى داۋاملاشتۇرىدۇ ھەم شۇنىڭغا ماس ھالدا ئىنسان بەدىنىده مۇئەييەن مىزاج شەكىللىنىدۇ. شۇڭا ئىنسان بەدىنىدىكى مىزاج ۋە خىلىتنىڭ نورماللىقى ساغلاملىقنىڭ ئاساسى ھېسابلىنىدۇ. ئەمما ھەر خىل ئىچكى ـ تاشقى سەۋەبلەر تۆپەيلىدىن مىزاج ۋە خىلىتلاردا تەڭپۇڭسىزلىق كۆرۈلسە، ئورگانىزمنىڭ ھاياتلىق پائالىيىتى توسقۇنلۇققا ئۇچرايدۇ.

بۇنىڭدىن كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، ئىنسان بەدىنىدىكى ھەربىر نورمالسىزلىقنىڭ مەنبەسى يەنىلا تۆت چوڭ ماددىنىڭ تەسىرىدىن بارلىققا كەلگەن ھەر خىل تەركىبلەرنىڭ ئىنسان بەدىنىگە كۆرسەتكەن تەسىرى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولىدۇ. شۇڭا كېسەل داۋالاش ئەمەلىيىتىده ئورگانىزمدىكى تەڭپۇڭسىزلىقلارنى تۇگىتىپ، ساقلىقنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش ئۇچۇن يەنىلا تۆت چوڭ ماددىنىڭ تەسىرىده مۇئەييەن مىزاج (كەيپىيات) ۋە خۇسۇسىيەتلەرگە ئىگە بولغان ھەر خىل دورىلار ئىشلىتىلىپ، كېسەللىكنىڭ تەرەققىي قىلىپ ئىنسان ھاياتىغا خەۋپ يەتكۈزۈشىنىڭ ئالدى ئېلىنىدۇ.

دېمەك، دورا ـــ تۆت چوڭ ماددىنىڭ تەسىرىده مۇئەييەن تەبىئەت ۋە خۇسۇسىيەتكە ئىگە بولۇپ،

بەدەنگە كىرگەندىن كېيىن ئۆزىنىڭ تەبىئەت ۋە خۇسۇسىيەت تەسىرلىرى بىلەن بەدەندىكى ھەر خىل تەڭپۇڭسىزلىقلارنى ئەسلىگە كەلتۈرۈپ، بەدەندىكى ھەر خىل قۇۋۋەتلەرنىڭ يىغىندىسى بولغان «تەبىئەت» نى كەچلەندۈرۈش ئارقىلىق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش، داۋالاش ۋە دىياگنوز قويۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ.

بۇنىڭدىن كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، دورا — ئورگانىزمدىكى ھەر خىل تەڭپۇڭسىزلىقلارنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشتە «تەبىئەت» كۈچىگە ياردەم بېرىدىغان مۇھىم بىر ۋاستە بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنى ھەممىگە قادىر بىردىنبىر ۋاستە دەپ قاراشقا، ئۇلۇك ھالدا قارىغۇلارچە ئىشلىتىۋېرىشكە ھەم ئۇنىڭ رولىغا سەل قاراشقا بولمايدۇ. چۈنكى ھەربىر كىشىنىڭ بەدەن تۈزۈلۈشى، مىزاج، خىلىت، قۇۋۋەت، روھ جەھەتلەردىكى ئالاھىدىلىكلىرى ئوخشاش بولمىغاچقا، بىر كىشىگە مەنپەئەت قىلغان، ياخشى ئۇنۇم بەرگەن دورىلار يەنە بىر كىشىگە مەنپەئەت قىلمايدۇ ياكى ياخشى ئۇنۇم بەرمەيدۇ.

شۇڭا، دورا داۋالاش تەدبىرلىرى ئىچىدىكى مۇرەككەپ ۋە مۇھىم تەركىبلەرنىڭ بىرى، دەپ قارىلىدۇ. دورىلارنى ھەربىر كىشىنىڭ يېشى، مىللىتى، جىنسى، بەدىنىنىڭ كۈچلۈك - ئاجىزلىقى، كېسەللىكنىڭ ئېغىر - يەڭگىللىك دەرىجىسى، بىمار ياشىغان يۇرت ئىقلىمىنىڭ ھاۋا كىلىماتى، جۇغراپىيەلىك ئورنى، كېسەل بولغان پەسلى، بىمارنىڭ تۇرمۇش ئادەتلىرى ھەم ئۆرپ - ئادەتلىرى، ئامراق يېمەك - ئىچمەكلىرى، كەسپى قاتارلىقلارغا ئاساسەن جانلىق ئىشلىتىش كېرەك.

§ 2 . ئۇيغۇر تېبابىتى خام دورىلار ئىلمىنىڭ تەتقىقات ئوبيېكتى

ئۇيغۇر تېبابىتى خام دورىلار ئىلمى — تەبىئەت دۇنياسىدا مەۋجۇت بولۇپ تۇرغان ئۇيغۇر تېبابىتىدە ئىشلىتىلىپ كېلىۋاتقان دورىلارنىڭ نامى، كېلىش مەنبەسى، ئۇلارنى تونۇش، پەرقلەندۈرۈش ئۇسۇللىرى، تەبىئىتى، خۇسۇسىيىتى، ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر ۋە ئىشلىتىش ئۇسۇللىرى، زەھەرلىك ۋە زىيانلىق تەسىرى ۋە ئۇنى تۈزىتىش چارىلىرى، ئورۇنباسارى ۋە ئىشلىتىش مىقدارى، دىققەت قىلىدىغان ئىشلار قاتارلىقلارنىڭ قائىدە - قانۇنىيەتلىرىنى ئۆزىنىڭ تەتقىقات ئوبيېكتى قىلىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا، ئۇنىڭ يەنە خام دورىلارنىڭ ساپلىق دەرىجىسىنى سىناق قىلىش، راست - يالغان دورىلارنى تەكشۈرۈپ ئايرىش، خام دورىلارنىڭ خىمىيەلىك تەركىبى ۋە فارماكولوگىيەلىك تەسىرىنى تەتقىق قىلىشقا ياردەم بېرىش رولىمۇ بار.

§ 3 . ئۇيغۇر تېبابىتى خام دورىلار ئىلمىنىڭ ۋەزىپىسى

ئۇيغۇر تېبابىتى خام دورىلار ئىلمى — ئۇيغۇر تېبابىتى دوربىگەرلىك كەسپى ئاساسىي پەنلىرى ئىچىدىكى ئەڭ مۇھىم، ئىشلىتىلىش دائىرىسى ئەڭ كەڭ بولغان بىر پەن بولۇپ، ئۇنىڭ ۋەزىپىسى ئىلمىي پەن، ماۋارىپ ئارقىلىق تەبىئىي دورا مەنبەلىرىنى ئېچىش، ئىشلەپچىقىرىشنى راۋاجلاندۇرۇش، دورا ماتېرىياللىرىنىڭ سۈپىتىنى ئۆستۈرۈش، بىخەتەر، ئۇنۇملۇك دورا ئىشلىتىشنى كاپالەتلەندۈرۈپ،

دوربگەرلىك ئىلمى تەتقىقاتىغا ئاساس سېلىش، شۇ ئارقىلىق ئىنسانىيەت ساغلاملىقىغا كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن، دوربلارنىڭ تەبىئىتى، خۇسۇسىيىتى ۋە ئىشلىتىش ئۇسۇللىرى قاتارلىقلارغا ئاساسلىنىپ، ئادەم بەدىنىدىكى مىزاج، خىلىت، قۇۋۋەت تۈرلۈك ئۆزگىرىشلەرنى تەكشۈكلاشتۇرۇپ، بەدەننىڭ تەبىئىي ئىقتىدارىنى ئاشۇرۇپ، ساغلاملىقنى ئىشقا ئاشۇرۇشتىن ئىبارەت.

§ 4 . ئۇيغۇر تېبابىتى خام دورىلار ئىلمىنى ئۆگىنىش ئۇسۇلى

ئۇيغۇر تېبابىتى خام دورىلار ئىلمى سالمىقى ئېغىر، ئەمەلىيەتچانلىقى كۈچلۈك، ئەستە ساقلاش، ئۆگىنىش قىيىن بولغان بىر پەن بولۇپ، زور تىرىشچانلىق كۆرسىتىشنى تەلەپ قىلىدۇ. شۇڭا، بۇ پەننى ئۆگەنگەندە تۆۋەندىكى نۇقتىلارغا ئالاھىدە دىققەت قىلىش لازىم:

1. ئۇيغۇر تېبابىتى خام دورىلار ئىلمىنى ئۆگىنىشتە ئۇيغۇر تېبابىتى ئاساسىي نەزەرىيەسىنى يېتەكچى قىلىپ، خام دورىلار ئىلمىنىڭ ئۇيغۇر تىبابەتچىلىكىدىكى ئورنىنىڭ مۇھىملىقىغا بولغان تونۇشنى يۇقىرى كۆتۈرۈپ، ئۇنىڭغا بولغان كۆزقاراش ۋە مەقسەت ـ مۇددىئانى توغرا تۈرغۇزۇش كېرەك.

2. ئۇيغۇر تېبابىتى خام دورىلار ئىلمى بىلەن ئۇيغۇر تېبابىتى كىلىنىكا پەنلىرىنى بىر-بىرىگە باغلاپ ئۆگىنىش كېرەك. ئوقۇتقۇچى قايسى خۇسۇسىيەتتىكى دورىنى سۆزلىسە، مۇناسۋەتلىك كېسەللىكلەرگە ئىشلىتىپ كۆرۈپ بېقىشقا جۈرئەت قىلالايدىغان بولۇش كېرەك.

3. دورىلارنى تونۇش ۋە پەرقلەندۈرۈشكە ماھىر بولۇش كېرەك. دورىلارنى تونۇش ۋە پەرقلەندۈرۈشتە، كۆپ كۆرۈش، كۆپ تېتىش، كۆپ پۇراش ۋە ئۆگەنمەكچى بولغان دورىنى بىر كۈندىن ئۈچ كۈنگىچە ھەر كۈنى بىر نەچچە قېتىم دەرسلىكتىكى رەسىمگە ياكى شۇ خىل دورا ئەۋرىشكىسىگە قايتا ـ قايتا سېلىشتۇرۇپ تۇرۇش كېرەك.

4. دەرسلىك كىتابتىكى مەزمۇنلارنى قارىغۇلارچە يادلىماي، ئەمەلىي چۈشىنىشنى ئاساس قىلىپ، پەرقنى ئاجرىتىش، ئالاھىدە نۇقتىلارغا دىققەت قىلىپ ئەستايىدىل ئۆگىنىش كېرەك.

5. خام دورىلارنىڭ تەبىئىتى بىلەن خۇسۇسىيىتىنى ئايرىشقا، ئاساسىي تەسىرى بىلەن قوشۇمچە تەسىرىنى پەرقلەندۈرۈشكە ئالاھىدە دىققەت قىلغان ئاساستا ئۆگىنىشكە ئەھمىيەت بېرىش كېرەك.

6. رايونىمىزدىن چىقىدىغان، كۈندىلىك تۇرمۇشىمىزدا بۇرۇندىن تارتىپ ئىشلىتىلىپ كېلىۋاتقان دورىلارنى، تېرىپ ئۆستۈرۈپ ئادەتلەنگەن دورا ـ ماتېرىياللارنى ئالدى بىلەن ئۆگىنىش ۋە ئۇنىڭدىن پايدىلىنىشنى ئالدىنقى ئورۇنغا قويۇش كېرەك.

§ 5 . ئۇيغۇر تېبابىتى دورىگەرلىك ئىلمىنىڭ قىسقىچە تەرەققىيات تارىخى

ئۇيغۇر تېبابىتى ـــ جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدا ياشاپ كېلىۋاتقان ئۇيغۇرلارنىڭ ئەنئەنىۋى تېبابىتى. ئۇيغۇر تېبابىتىنىڭ ماكانى بولغان شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى

1949 ـ يىلى جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلۇپ ئالتە يىلدىن كېيىن، يەنى 1955 ـ يىلى قۇرۇلغان.

شىنجاڭ جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ غەربىي شىمال قىسمىغا جايلاشقان بولۇپ، شەرقتىن غەربكە سوزۇلۇپ ئۇزۇنلۇقى 2000 كىلومېتىر، جەنۇبتىن شىمالغىچە بولغان كەڭلىكى 1600 نەچچە كىلومېتىر، ئومۇمىي يەر مەيدانى بىر مىليون 680 مىڭ كىۋادرات كىلومېتىردىن ئارتۇق بولۇپ، ئېلىمىز ئومۇمىي يەر مەيدانىنىڭ ئالتىدىن بىر قىسمىنى ئىگىلەيدۇ. مەملىكەت بويىچە ئەڭ چوڭ مەمۇرىي رايون ھېسابلىنىدۇ. شىنجاڭ زېمىنى ئىچىدىكى تاغ كۆلىمى ئومۇمىي يەر مەيدانىنىڭ 55.48% نى، تۇزلاڭلىك ئومۇمىي يەر مەيدانىنىڭ 45.51% نى تەشكىل قىلىدۇ. 20～30 ـ يىللىرىدىكى ئىستاتىستىكىغا ئاساسلانغاندا، شىنجاڭنىڭ ئومۇمىي نوپۇسى 19 مىليون 400 مىڭ بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇرلارنىڭ ئومۇمىي نوپۇسى سەككىز مىليون 700 مىڭدىن ئارتۇق. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى موڭغۇلىيە، رۇسىيە فېدېراتسىيە-سى، قازاقىستان، قىرغىزىستان، تاجىكىستان، ئافغانىستان، پاكىستان ۋە ھىندىستان قاتارلىق سەككىز دۆلەت بىلەن چېگرالىنىدۇ. چېگرا سىزىقىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 6500 كىلومېتىر.

شىنجاڭ ئۇچ تاغ تىزمىسى ئوتتۇرىسىغا ئىككى ئويمانلىق جايلىشىشتەك ئومۇمىي تۇزۇلۇشكە ئىگە. شىنجاڭنىڭ شىمالىدا يېشىللىققا پۈركەنگەن كۆركەم ئالتاي تېغى، جەنۇبىدا ھەيۋەتلىك قاراقۇرۇم تېغى، ئوتتۇرا قىسمىدا توغرا كەتكەن گەۋدىلىك تەڭرىتاغ تىزمىسى بار. تەڭرىتاغ تىزمىسى شىنجاڭنى جەنۇب بىلەن شىمالغا ئايرىپ تۇرىدۇ. تەڭرىتاغ تىزمىسى بىلەن قاراقۇرۇم تېغى ئوتتۇرىسىدا تارىم ئويمانلىقى بولۇپ، يەر مەيدانى 530 مىڭ كىۋادرات كىلومېتىر كېلىدۇ. تەڭرىتاغ بىلەن ئالتاي تېغى ئوتتۇرىسىدا جۇڭغار ئويمانلىقى بولۇپ، يەر مەيدانى 220 مىڭ كىۋادرات مېتىر كېلىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا تەڭرىتېغىنىڭ ئۇزۇن، ئېگىز ـ پەس قارلىق چوققىلىرى ئارىسىدا «ئاشلىق ئامبىرى» دەپ نام ئالغان ئىلى ۋادىسى، جۇڭگودىكى ئەڭ پەس ئويمانلىق— تۇرپان ئويمانلىقى ۋە قۇمۇل، قاراشەھەر، باي ۋە موڭغۇلكۇرە ئويمانلىقلىرى بار. شىنجاڭنىڭ ئۇچ تاغ تىزمىسى ۋە «دۇنيانىڭ ئۆگزىسى» دەپ نام ئالغان پامىر چوققىسى، دۇنيادىكى ئىككىنچى ئېگىز چوققا دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 8611 مېتىر كېلىدىغان چوگىر چوققىسى، دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 7723 مېتىر كېلىدىغان مۇز تاغ چوققىسى، دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 7435 مېتىر كېلىدىغان تۆمۇر چوققىسى قاتارلىق چوققىلار بار.

شىنجاڭ قۇملۇقلىرىنىڭ كۆلىمى پۈتۈن مەملىكەتتىكى قۇملۇق ئومۇمىي كۆلىمىنىڭ ئۈچتىن ئىككى قىسمىنى تەشكىل قىلىدۇ. ئاساسلىق قۇملۇق تارىم ئويمانلىقىدىكى تەكلىماكان قۇملۇقى بىلەن جۇڭغار ئويمانلىقىدىكى قۇربان توڭغۇت قۇملۇقى بولۇپ، تەكلىماكان قۇملۇقىنىڭ ئومۇمىي كۆلىمى 337 مىڭ كىۋادرات كىلومېتىر كېلىدۇ. ئۇ ئەرەب يېرىم ئارىلىدىكى دۇبۇھال (سەھرائى كەبىر) قۇملۇقىدىن قالسىلا، دۇنيا بويىچە 2 ـ ئورۇندا تۇرىدىغان كۆچمە قۇملۇق ھېسابلىنىدۇ. بۇ قۇملۇقتا قاقاسلىق ۋە باياۋاندا ئېچىشقا بولىدىغان يەر، كەڭ كۆلەمدىكى توغراقلىق ۋە تۇرى كۆپ قۇملۇق ئۆسۈملۈكلىرى، ياۋايى ھايۋانلار، نېفىت، تەبىئىي گاز قاتارلىق مول تەبىئىي بايلىقلار بار.

ئۇيغۇر تېبابىتى— ئۇيغۇر خەلقىنىڭ كۆپ ئەسىرلىك ئىشلەپچىقىرىش ئەمەلىيىتى، تۇرلۇك ئاغرىق ـ سىلاقلارغا قارىتا ئېلىپ بارغان كۆرەشلىرى جەريانىدا ھاسىل قىلغان تەجرىبىلىرىنىڭ ئىلمىي يەكۈنىدۇر. ئۇنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى بولسا ئادەم بەدىنىنى بىلىش ۋە ئىنسانلار ياشايدىغان مۇھىت،

شارائىتلارنى بىلىش، ئىنسانلارنىڭ ساقلىق ۋە كېسەللىك ھالەتلىرىنىڭ سەۋەبلىرىنى بايقاش ۋە بىلىش ئارقىلىق، يۇز بەرگەن ھەر خىل كېسەللىكلەرنى ھەر خىل دورا ۋە باشقا چارىلەر ئارقىلىق داۋالاپ، ئىنسانلارنىڭ ئەمگەك ئىقتىدارىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈپ، ئۆمۈرنى ئۇزارتىشنى تەتقىق قىلىشتىن ئىبارەت بولۇپ، ئادەم بەدىنىنىڭ تۈزۈلۈشى، خىزمەت پائالىيەتلىرى، روھىي ۋە ماددىي خۇسۇسىيەتلىرى، ئادەم ئورگانىزمىنىڭ تاشقى مۇھىت بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى، ساقلىق ۋە كېسەللىك ئەھۋاللىرى ھەققىدە سۆزلەيدىغان ئىلىم، شۇنىڭدەك كېسەللىكلەرنى ئەملەي داۋالاش، كېسەللىكلەرنىڭ ئاكتىپ ئالدىنى ئېلىشنىڭ ھەر خىل ئۇسۇللىرىنى، شۇ ھەقتىكى كىلىنىكا تەجرىبىلىرىنى ئۆگىتىدىغان پەندۇر.

ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكى ئۆزىگە خاس مۇكەممەل، سىستېمىلىق نەزەرىيەۋى ئاساسقا ئىگە بولۇپ، تۆت تادۇ تەلىماتى، مىزاج تەلىماتى، تۆت خىلىت تەلىماتى، ئەزا تەلىماتى، قۇۋۋەت تەلىماتى، روھ تەلىماتى، ساقلىق ۋە كېسەللىك، كېسەللىكلەرنىڭ سەۋەبلىرى، كېسەللىكلەرنىڭ ئالامىتى، كېسەللىكلەرگە دىياگنوز قويۇش ئۇسۇللىرى، داۋالاش قائىدە ـ پىرىنسىپلىرى ۋە ئۇسۇللىرى، يېمەك ـ ئىچمەك، كۆتۈنۈش ۋە پەرۋىش قىلىش، دورىگەرلىك ۋە دورا ياسالمىلىرى قاتارلىقلىرى ھەققىدە بىر يۈرۈش نەزەرىيەلىرى بار.

ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكى ئادەم بەدىنى ۋە بارلىق جانلىق ھايات‌نى كەڭ تەبىئەتنىڭ بىر قىسمى سۈپىتىدە چۈشىنىدۇ. ئومۇمىي بەدەننىڭ بىر پۈتۈنلۈكىنى ئالاھىدە تەكىتلەيدۇ. ئۇ ھاياتلىقنى تاشقى مۇھىت شارائىتى بىلەن بىر پۈتۈن قىلىپ چۈشەندۈرىدۇ. ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكى ئەڭ قەدىمكى شەرق ماتېرىيالىستىك تەلىماتلىرىنىڭ ساددا، بىراق ھەقىقىي كۆزقاراشلىرى بىلەن بىر سەپتە تۇرۇپ، كەڭ تەبىئەتنىڭ باشقىچە قىلىپ ئېيتقاندا، ئالەمنىڭ ئاساسىنى سۇ، ئوت، ھاۋا، تۇپراقتىن ئىبارەت تۆت ئامىلنىڭ زىددىيىتى ۋە بىرىكىشىدىن تەشكىل تاپقان، دەپ قارايدۇ. ئىنسان ھاياتى تەبىئەتتىكى تۆت ئامىلنىڭ بىرىكىشىدىن تەركىبىنى تېپىش بىلەن بىللە، يەنە ئۇنىڭ دائىمىي بۇزۇلۇشتىن ئىسىرى ئىچىدە بولىدۇ، دەپ چۈشەندۈرىدۇ.

بۇ قەدىمكى ئەجدادلىرىمىزنىڭ تەبىئەتنى تونۇش كۆزقارىشىدىن ئىبارەت بولۇپ، ئۇلارنىڭ تەبىئەتنى بىلىشى ئەملىيەتتىن باشلانغان، ئەجدادلىرىمىز تۆت ئامىلدىن تولۇق بەھرىمەن بولغان. قەدىمكى ئەجدادلىرىمىز كۈننىڭ ئىسسىقلىق كۈچى بولمىسا زىرائەت پىشمايدىغانلىقىنى، يورۇقلۇق بولمىسا ھېچنېمە قىلغىلى بولمايدىغانلىقىنى، سۇ، ھاۋا بولمىسا ھاياتلىق بولمايدىغانلىقىنى، تۇپراق بولمىسا ماددا يېتىلمەيدىغانلىقىنى چۈشەنگەن.

«تۆت تادۇ» ئوخشىمىغان تۆت خىل خۇسۇسىيەتكە ئىگە بولۇپ، ئوت ـــ قۇرۇق ئىسسىق؛ ھاۋا ـــ ھۆل ئىسسىق؛ سۇ ـــ ھۆل سوغۇق؛ تۇپراق ـــ قۇرۇق سوغۇق بولىدۇ. ئۇلار جىسىم، كەيپىيات، خۇسۇسىيەت جەھەتتىن بىر ـ بىرىگە قارىمۇقارشى بولسىمۇ، ئەمما بىر ـ بىرىنى تەقەززا قىلىدۇ. ئۇلار كائىناتتا ئىسسىقلىق، سوغۇقلۇق، ھۆللۈك، قۇرۇقلۇقتىن ئىبارەت تۆت خىل كەيپىياتنى بارلىققا كەلتۈرىدۇ. تۆت كەيپىياتنىڭ قارىمۇقارشى پائالىيەتلىرى نەتىجىسىدە مىزاج ھاسىل قىلىدۇ. مىزاجلار چوڭ جەھەتتىن قۇرۇق ئىسسىق، ھۆل ئىسسىق، ھۆل سوغۇق، قۇرۇق سوغۇق مىزاجلارغا بۆلۈنىدۇ، دەپ قارايدۇ.

تۆت ماددا تەلىماتى «تۆت تادۇ» ۋە مىزاجلار توغرىسىدىكى قەدىمكى ماتېرىيالىستىك كۆزقاراشلار ئاساسىدا مەيدانغا كەلگەن بولۇپ، ئۇ ئۇيغۇر تېبابىتىنىڭ ساقلىق، كېسەللىكلەرنى داۋالاش ۋە ئالدىنى ئېلىشتىكى مۇھىم تەلىماتلىرىنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ. ئۇيغۇر تېبابىتى تۆت خىلىتنى تەبىئەت دۇنياسىدىكى «تۆت تادۇ» نىڭ بەدەندىكى تەقلىدىي زاھىرى، دەپ شەرھلەيدۇ. تۆت خىلىت (سەپرا، قان، بەلغەم، سەۋدا) بەدەننى تەشكىل قىلغان، بىر - بىرىگە ئوخشىمايدىغان مۇھىم سۇيۇقلۇقلار بولۇپ، سەپرا خىلىتىنىڭ تەبىئىتى قۇرۇق ئىسسىق، قان خىلىتىنىڭ تەبىئىتى ھۆل ئىسسىق، بەلغەم خىلىتىنىڭ تەبىئىتى ھۆل سوغۇق، سەۋدا خىلىتىنىڭ تەبىئىتى قۇرۇق سوغۇق بولۇپ، ئۇلار ئورگانىزمنىڭ ھاياتلىق پائالىيىتى جەريانىدا سەرپ قىلىنىپ، يېڭىدىن ئىشلىنىپ تولۇقلىنىپ، ئۆزئارا تەڭپۇڭلۇقنى ساقلاپ، ئىنسان ھاياتىنىڭ ساغلاملىق شەرتلىرىنى ھازىرلايدۇ. ئۇلار بىر - بىرىنى تىزگىنلەپ چەكلەيدۇ ۋە تولۇقلايدۇ. ئۇلارنىڭ تەڭپۇڭلۇقى نىسپىي، زىددىيەتنى مۇتلەق بولىدۇ. خىلىتلار تەڭپۇڭلۇقنىڭ بۇزۇلۇشى، سان ياكى سۈپەت جەھەتتىكى غەيرىي تەبىئىي ئۆزگىرىشى كېسەللىك ئۆزگىرىش ھالىتى بۇلۇپ، نۇرغۇنلىغان كېسەللىكلەرنىڭ يۈز بېرىشىدىكى مۇھىم سەۋەبلەرنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ. يەنى خىلىتلارنىڭ تەڭپۇڭلۇقى ۋە سان - سۈپەت جەھەتتىكى ئۆزگىرىشلىرى كېسەللىكلەرنىڭ يۈز بېرىشىدىكى مۇھىم ئىچكى سەۋەب. تەبىئەت دۇنياسىدىكى «تۆت تادۇ» ۋە باشقا ئامىللارنىڭ نورمالسىز تەسىرى خىلىتلارنىڭ ئۆزگىرىشىدىكى تاشقى سەۋەب بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

دېمەك، ئۇيغۇر تېبابىتى— ئىنسان بەدىنى ئىچكى ۋە تاشقى ئامىللارنىڭ بىرلىكى ۋە زىددىيىتى ئاساسىدا تەرەققىي قىلىدۇ ۋە ھاياتلىق جەريانىنى بېشىدىن كەچۈرىدۇ، دەپ قارايدۇ.

ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكى ئادەمنىڭ ئومۇمىي بەدىنىنى بىر پۈتۈن گەۋدە، دەپ قارايدۇ. ئەزالارنىڭ تۈزۈلۈشىگە قاراپ يەككە ئەزا ۋە مۇرەككەپ ئەزا؛ خىزمەت رولىغا قاراپ رەئىس ئەزا، خادىمىي ئەزا ۋە غەيرىي خادىمىي ئەزا دەپ ئۈچ تۈرگە ئايرىپ كونكرېت تەرىپلەيدۇ. يەنى مېڭە، يۈرەك، جىگەر قاتارلىق ئەزالارنى رەئىس ئەزا؛ ئۆپكە، ئاشقازان، تال، ئۇچەي، بۆرەك قاتارلىق ئەزالارنى خادىمىي ئەزا قاتارىغا كىرگۈزىدۇ ھەم يۇقىرىقى ئەزالارنىڭ كونكرېت خىزمەت روللىرىغا قاراپ بەزىلىرىنى ھەم باشقۇرغۇچى، ھەم باشقۇرۇلغۇچى ئەزالار قاتارىغا، تىرناق، چاچ قاتارلىقلارنى غەيرىي خادىمىي ئەزا قاتارىغا كىرگۈزىدۇ. مېڭىنى روھىي نەپسانىيىتىنىڭ مەركىزىي، يۈرەكنى روھىي ھايۋانىيىتىنىڭ باشلىنىش مەنبەسى ھەم مەركىزى، جىگەرنى روھىي تەبىئىيىتىنىڭ مەركىزى، دەپ قارايدۇ. ئادەم ھاياتى تامامىلانغۇچە بولغان ئارىلىقتىكى ئەقلىي ۋە جىسمانىي ھەرىكەتلەر سەۋەبچىسى بولغان ئامىل — قۇۋۋەتنى چوڭ جەھەتتە قۇۋۋەتنى ھايۋانىي، قۇۋۋەتنى نەپسانىي ۋە قۇۋۋەتنى تەبىئىي دەپ ئۈچ خىلغا ۋە ئۇلارنى ئۆزلىرى ئۈچۈن خىزمەت قىلغۇچى نۇرغۇنلىغان قۇۋۋەتلەرگە ئايرىپ ئايرىم - ئايرىم تەرىپلەپ شەرھلەيدۇ.

ئۇيغۇر تېبابىتى كېسەللىكلەر سەۋەبلىرىنى ئىچكى سەۋەب ۋە تاشقى سەۋەب دەپ ئىككىگە بۆلۈپ كونكرېت تونۇشتۇرىدۇ. ھەر خىل كېسەللىك ئالامەتلىرىنى خىلى تەپسىلىي ئېنىق كۆرسىتىدۇ. كېسەللىكلەرنى چوڭ جەھەتتە يالغۇز كېسەللىكلەر ۋە مۇرەككەپ كېسەللىكلەر دەپ ئىككى تۈرگە ئايرىيدۇ. يالغۇز كېسەللىكلەرنى مىزاج بۇزۇلۇش خاراكتېرلىك كېسەللىكلەر (خىلىتسىز مىزاج بۇزۇلۇش خاراكتېرلىك كېسەللىكلەر ۋە خىلىتلىق مىزاج بۇزۇلۇش خاراكتېرلىك كېسەللىكلەر)، شەكىل بۇزۇلۇش

خاراكتېرلىك كېسەللىكلەر، پۈتۈنلۈك بۇزۇلۇش خاراكتېرلىك كېسەللىكلەر دەپ ئۇچ چوڭ تۈركە بۆلۈپ، كېسەللىكنىڭ سەۋەبى، ئالامىتى، داۋالاش ئۇسۇللىرىغىچە بىرمۇبىر توختىلىپ ئۆتىدۇ.

ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكىدىكى ئۇزاق مۇددەتلىك ئەمەلىي تەجرىبىلىرىدىن يەكۈنلەنگەن، ئۆزىگە خاس بىر يۇرۇش كېسەللىكلەرنى تەكشۈرۈش تونۇپ ھۆكۈم قىلىش ئۇسۇللىرى بولۇپ، كېسەللىكنى توغرا تونۇپ دىياگنوز قويۇش، توغرا داۋالاپ بىمارنىڭ سالامەتلىكىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشنىڭ تۈپ ئاساسى ھېسابلىنىدۇ.

ئۇيغۇر تېبابىتى— تۆت تادۇ تەلىماتى، مىزاج تەلىماتى، خىلىت تەلىماتى، قۇۋۋەت تەلىماتى، روھ تەلىماتى، ئەزا تەلىماتى ئاساسىدا، مۇھىمى ئادەم بەدىنىنىڭ بىر پۈتۈنلۈكى ۋە ئۇنىڭ تاشقى مۇھىت بىلەن بولغان بىرلىكى، زىددىيىتى ئاساسىدىكى تونۇشلىرىنىڭ يېتەكچىلىكىدە كېسەللىكنى كەلتۈرۈپ چىقارغۇچى ئىچكى- تاشقى سەۋەب ۋە باشقا ئامىللار ھەمدە كېسەللىك ئالامەتلىرىنى ۋاستىلىك ۋە ۋاستىسىز ھەر خىل تەكشۈرۈشلەر ئارقىلىق ئەتراپلىق مۇھاكىمە قىلىپ دىياگنوز قويىدۇ.

ئۇيغۇر تېبابىتىدە كېسەللىكلەرنى تەكشۈرۈش ئۇسۇللىرى— قاراپ تەكشۈرۈش، سوراپ تەكشۈرۈش، پۇراپ تەكشۈرۈش، تۈتۈپ تەكشۈرۈش، تومۇر تۇتۇپ تەكشۈرۈش، چوڭ - كىچىك تەرەتلەرنى تەكشۈرۈش، قۇسۇق ۋە خەپرۇكلەرنى تەكشۈرۈش قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ بىر قاتار ئىلمىي ئۇسۇل - چارىلەر ئارقىلىق كېسەللىككە دىياگنوز قويۇشتىكى بىرىنچى قول مۇھىم ماتېرىياللارغا ئېرىشىدۇ، ئۇلارنى ئەتراپلىق مۇھاكىمە قىلىپ، سىلىشتۇرۇپ كېسەللىكنى كەلتۈرۈپ چىقارغۇچى سەۋەبلەرنى ئايدىڭلاشتۇرۇپ، ئاساسىي ۋە ئەگەشمە كېسەللىكلەرنى ئېنىقلاپ، توغرا دىياگنوز قويۇپ، كېسەللىكلەرنى توغرا داۋالاپ سالامەتلىكنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشكە ئاساس تۈرغۇزىدۇ.

ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكى كېسەللىكلەرنى نوقۇل دورا ئارقىلىق داۋالاش بىلەنلا چەكلەنمەيدۇ. ئۇ بىمارنىڭ مۇھىتىنى ياخشىلاش، ئېغىر كېسەللىكلەرنى يانقۇزۇپ داۋالاش، يېمەك - ئىچمەك بىلەن داۋالاش، دورا بىلەن داۋالاش، ئارىشاق ۋە قۇياش نۇرى بىلەن داۋالاش، قۇم بىلەن داۋالاش، لوڭقا قويۇپ داۋالاش، ھۆقنە قىلىش، تېرىگە ئېلىش، يەرلىك ئورۇنغا ئىسسىق ۋە سوغۇق ئۆتكۈزۈپ داۋالاش، داغلاپ داۋالاش، ئۇۋۇلاپ ۋە ئىسلاپ داۋالاش، نەشتەر ئىشلىتىش، قان ئېلىش، دەستىكار (ئوپېراتسىيە) قىلىش، سوغۇق - چىقىقلارنى ئورنىغا سىلىپ تېڭىپ ۋە مۇقىملاشتۇرۇپ داۋالاش، پەرھىز بۇيرۇش قاتارلىق داۋالاش ئۇسۇللىرىنى قوللىنىدۇ. ئۇ ھەرقاچان مۇھىتنى ياخشىلاش ۋە پۈتۈن ئورگانىزمنىڭ جىسمانىي قۇۋۋىتىنى ياخشىلاشنى دورا بىلەن داۋالاشنىڭ ئالدىنقى شەرتى دەپ ھېسابلايدۇ. ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكى ئەتراپىمىزدىكى تەبىئەت دۇنياسىدىكى كېسەللىكنىڭ سەۋەبلىرى قانداق مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدىغان بولسا، ئۇنىڭغا تەسىر قىلىدىغان، قارشى تۇرىدىغان ئۇنۇملۇك شىپا مەنبەلىرىمۇ خۇددى شۇنداق مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ، دەپ تونۇيدۇ. ئۇيغۇر تېۋىپلىرى دورا - دەرمەكلەرنى ئۇلارنىڭ ئەسلىي كېلىپچىقىش مەنبەلىرى ۋە كەيپىياتلىرىغا قاراپ تۇرۇپ تۆت خىل تەبىئەتكە ئايرىيدۇ. ئۇلارنى ئىسسىق، سوغۇق، قۇرۇق ۋە ھۆل تەبىئەتلىرى بويىچە ھەر خىل مىزاج بۇزۇلۇشلارغا قارىمۇقارشى ۋاستە سۈپىتىدە قوللىنىدۇ.

ئۇيغۇر تېبابىتى دورىگەرلىك ئىلمى — دورا ماتېرىياللىرىنى تونۇش، ئۆستۇرۇش، يىغىش، ساقلاش، ئىش قوشۇپ پىششىقلاش قاتارلىقلارنى تەپسىلىي تونۇشتۇرغاندىن سىرت، دورىلارنىڭ خۇسۇسىيىتى، ئورۇنباسارى، خۇسۇسىيىتى، زىيانلىق تەسىرى، تۈزەتكۈچىسى قاتارلىقلارنى تەپسىلىي تونۇشتۇرىدۇ.

دۇ. ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك دورىلىرىنىڭ مەنبەسى ئۆسۈملۈك، مەدەن ۋە ھايۋانات بولۇپ، ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك دورىلىرىنىڭ 90% تىن كۆپرەكى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن چىقىدۇ.

كىلىنىكا جەھەتتە كېسەللىكلەرنى ئىچكى كېسەللىكلەر ئىلمى، تاشقى كېسەللىكلەر ئىلمى، تېرە كېسەللىكلىرى ئىلمى، بالىلار كېسەللىكلىرى ئىلمى، ئاياللار كېسەللىكلىرى ئىلمى، بەش ئەزا كېسەللىكلىرى ئىلمى، يۇقۇملۇق كېسەللىكلەر ئىلمى قاتارلىقلارغا ئايرىيدۇ. ئۇ ئۇزاق مۇددەتلىك تەرەققىيات ۋە كىلىنىكىلىق ئەمەلىيەتلىرى جەريانىدا تەدرىجىي شەكىللەنگەن بولۇپ، ئۇزۇكسىز تولۇقلىنىش ئارقىلىق ئۆز مەزمۇنىنى بېيىتقان ۋە ھەرقايسى كىلىنىك بۆلۈملەرگە خاس بولغان نەزەرىيە ۋە كىلىنىك داۋالاش ئىلمى بولۇپ سىستېمىلاشقان.

ئۇيغۇر تېبابىتى دورىگەرلىك ئىلمى — ئۇيغۇر خەلقىنىڭ كۆپ ئەسىرلىك ئىشلەپچىقىرىش ئەمەلىيىتى، تۇرلۇك ئاغرىق - سىلاقلارغا قارىتا ئېلىپ بارغان كۆرەشلىرى جەريانىدا ھاسىل بولغان تەجرىبىلىرىنىڭ ئىلمىي يەكۈنى، ئەجدادلىرىمىز دورىلارنىڭ شىپالىق رولى، زىيانلىق تەسىرى، زەھەرلىكى ياكى زەھەرسىز ئىكەنلىكىنى بىلىش ئۈچۈن، ھەر خىل مەنبەدىن كېلىدىغان دورا ماتېرىياللارنى تالاي قېتىم كۆرۈش، پۇراش، تېتىش، سۇغا چىلاش، ئوتتا كۆيدۈرۈش قاتارلىق تەكشۈرۈش ئۇسۇللىرىنى ھەمدە ھايۋانات ۋە ئۆزلىرىگە ئىشلىتىش ئارقىلىق نۇرغۇن دورىلارنى تونۇغان ۋە ئۇلارنىڭ تەبىئىتى، خۇسۇسىيىتى، ئىشلىتىلىشى، ئىشلىتىش ئۇسۇللىرى، ئىشلىتىش مىقدارى، زىيانلىق تەسىرى، تۇزەتكۈچىسى، ئورۇنباسارى قاتارلىق مول دورىگەرلىك بىلىملىرىنى ھەم بىر يۈرۈش داۋالاش تەجرىبىلىرىنى ئەۋلادمۇ ئەۋلاد مىراس قالدۇرغان. ئۇزۇكسىز تەرەققىيات جەريانىدا ئالدىنقىلارنىڭ مىراسلىرىغا كېيىنكىلەر ئىجادىي ۋارىسلىق قىلىپ يېڭى - يېڭى دورىلارنى تونۇپ، ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك - دورىگەرلىك بىلىملىرىنى تېخىمۇ مۇكەممەللەشتۈرۈپ، ئۇنى ئەۋلادلارغا ئۆتكۈزۈپ، تېبابەتچىلىكىمىزنىڭ مەڭگۈ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشىغا ئاساس سالغان. شۇنىڭ بىلەن ئۇزاق تارىخىي ئەسىرلەردىن بېرى خەلقىمىزنىڭ تەن ساغلاملىقىنى ساقلاش، ھەر خىل ئاغرىق - سىلاقلارنىڭ ئالدىنى ئېلىش، ھەر خىل كېسەللىكلەرنى داۋالاپ ساقايتىش جەھەتلەردە زور تۆھپىلەرنى قوشۇپ كەلمەكتە.

ھەممىگە مەلۇم، ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكى مەيلى تارىخىنىڭ ئۇزۇنلۇقى جەھەتتە ۋە ياكى ئۆز ئىچىگە ئالغان مەزمۇن دائىرىسىنىڭ كەڭلىكى جەھەتتىن بولسۇن، باشقا ئەل تېبابەتچىلىكى، جۈملىدىن جۇڭىيى، زاڭزۇ، موڭغۇل تېبابەتچىلىكى قاتارىدا ۋەتەن غەزىنىسىگە تېگىشلىك تۆھپىلەرنى قوشقان. ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكى ئەقىل - پاراسەتلىك، مېھنەتسۆيەر خەلقىمىزنىڭ ساقلىقىنى ساقلاش، كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش، داۋالاش يەكۈنى سۈپىتىدە ئۇلارنىڭ تارىم بويلىرىدا ياشاپ، ئۆسۈپ كۆپىيىشىدە مۇھىم رول ئويناپ، دۇنيادىكى باشقا مىللەتلەرگە ئوخشاش مەدەنىيەتلىك خەلق بولۇشىغا تۇرتكە بولغان.

«ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكى يالغۇز يېقىنقى زاماننىڭ ياكى ئىسلامىيەتتىن بۇيانقى پەن - مەدەنىيەت مۇۋەپپەقىيەتلىرى بىلەن ئىبن سىنا تېببىي تەلىماتلىرىنىڭ مەھسۇلى بولۇپلا قالماستىن، بەلكى ئۇزاق تارىخىي تەرەققىياتنىڭ سەمەرىسى، ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكى ئۇيغۇر خەلقىنى تەشكىل قىلغان ئەڭ قەدىمكى قەبىلىلەرنىڭ ئىجتىمائىي ھايات باسقۇچلىرىدا تۇرلۇك دورا - گىياھلار ئۇستىدە ئېلىپ بارغان ئىپتىدائىي تەجرىبىلىرى ۋە تۇرلۇك ئەم - ئىرىم ئۇسۇللىرىنى ئۆز ئىچىگە ئېلىپلا قالماستىن، ئۇ يەنە تۇرانى

خەلقلەرنىڭ جۇملىدىن ئاناۋ، تاقار، قاراسۇق مەدەنىيىتى دەۋرىدىكى خەلقلەرنىڭ شۇ خىل تەجرىبىلىرى بىلەن ئەم - ئىرىم ئۇسۇللىرىنى قوبۇل قىلغان»[1] بولغاچقا، مەزمۇن دائىرىسى كېڭىيىپ، ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىكلەر بىلەن مۇجەسسەملەنگەن. ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكى گەرچە ئۇزۇن تارىخىي دەۋرنى بېشىدىن كەچۈرگەن بولسىمۇ، ئەمما بىزنىڭ تەزكىرە تۈزۈشكە ئەھمىيەت بەرمەسلىكىمىز سەۋەبلىك كۆپلىگەن مەدەنىيەت مىراسلىرىمىز ئۆز تارىخچىلىرىمىز تەرىپىدىن ئەمەس، بەلكى خەنزۇ ۋە چەت ئەل تارىخچىلىرىنىڭ قەلىمى ئارقىلىق بىزگىچە يېتىپ كەلگەن. ئۇنىڭدىن باشقا، يېقىنقى بىر نەچچە ئون يىلدىن بۇيان دىيارىمىزدا ئېلىپ بېرىلغان ئارخېئولوگىيەلىك قېزىش جەريانىدا تېپىلغان مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىمىز ئارقىلىق ئاندىن ئەجدادلىرىمىزنىڭ ھەقىقىي مەدەنىيەت كەشپىياتچىلىرى ئىكەنلىكىنى بىلىشكە مۇۋاپىق بولالىدۇق. ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن تېپىلغان ئۆسۈملۈك ئەۋرىشكىلىرىگە ئاساسەن ئۇيغۇر تېبابىتى ھەرقايسى جايلىرىدىن تېپىلغان ئۆسۈملۈك ئەۋرىشكىلىرىگە ئاساسەن ئۇيغۇر تېبابىتى دورىگەرلىك تارىخىنىڭ نىسبەتەن ئۇزۇن ئىكەنلىكىنى ھېس قىلالايمىز. مەسىلەن:

1. ئاشلىق زىرائەتلەر

1) بۇغداي: بۇغداي دەسلەپتە بارىكۆل ناھىيەسى تەۋەسىدىكى قەدىمكى ئىزدىن تېپىلغان بولۇپ، بۇ قەدىمكى ئىز ئەينى زامانىدا كۆيۈپ ۋەيران بولغانلىقتىن، بۇغداي دانلىرىمۇ كۆيۈپ كۆمۈرگە ئايلىنىپ كەتكەن. بۇ قەدىمكى ئىزدىن تېپىلغان ياغاچ ئەۋرىشكىلىرى كاربون 14 (41℃) ئانالىز ئارقىلىق تەجرىبە قىلغاندا، ئۇنىڭ يىل دەۋرى بۇنىڭدىن 3280 يىل ئىلگىرى ئىكەنلىكى ئېنىقلاندى. بۇ ئىزدىن تېپىلغان بۇغداي دانلىرى «تارىم مەدەنىيىتى» گە ئائىت باشقا قەدىمكى ئىز ۋە قەدىمكى قەبرىلەردىن تېپىلغان زىرائەت ئەۋرىشكىلىرى ئىچىدە ئەڭ قەدىمكىسى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

1979 - يىلىنىڭ ئاخىرى ۋە 1980 - يىلى لوپنۇر رايونى كۆنچى دەرياسىنىڭ يۇقىرى ئېقىنى، شىمالىي قىرغىقىدىكى جايلار ۋە كۆنچى دەرياسىنىڭ تۆۋەن ئېقىنى ئەتراپىدىن بىر تۈركۈم ئەڭ قەدىمكى قەبرىلەر قېزىپ تەكشۈرۈلدى. بۇ يەرنىڭ ھاۋاسى قۇرغاق بولغاچقا، قەبرىلەردىكى مېيىت ۋە ئاخىرەتلىك بۇيۇملار ئاساسەن بۇزۇلماي ياخشى ساقلىنىپ قالغان. يۇلغۇن، كەندىر چۈنقىلىرى ۋە باشقا نەرسىلەردىن ناھايىتى زىچ ۋە قېلىن قىلىپ توقۇلغان كىچىك سېۋەتلەرگە ئون نەچچە تالدىن يۇز نەچچە تالغىچە بۇغداي دانلىرى سېلىپ قويۇلغان. بۇ بۇغدايىنىڭ رەڭگى قارامتۇل بولۇپ، چىرىمەي ياخشى ساقلىنىپ قالغان. بۇلارنىڭ يىل دەۋرىنى دەسلەپكى قېتىم نەنجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتى جۇغراپىيە فاكۇلتېتىنىڭ تەجرىبىخانىسى ئەۋرىشكىلەرنى تەجرىبە قىلىپ، ئۇنىڭ بۇنىڭدىن 117 ± 6412 يىل بۇرۇنقى دەۋرگە توغرا كېلىدىغانلىقىنى ئېنىقلاپ بېكىتتى. كېيىنكى قېتىم بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئارخېئولوگىيە فاكۇلتېتىنىڭ تەجرىبىخانىسى قايتا تەجرىبە قىلىپ، ئۇنىڭ بېكىتىلگەن يىل دەۋرىنى بۇنىڭدىن 3800 يىللار بۇرۇن، دەپ ئېلان قىلدى. مەيلى قانداق بولمىسۇن، لوپنۇر رايونىدىكى كۆنچى دەريا بويلىرىدىن تېپىلغان بۇ قەدىمكى بۇغداي دانلىرى ھازىرغىچە «تارىم مەدەنىيىتى» گە ئائىت قەدىمكى قەبرىلەردىن تېپىلغان دەۋرى ئەڭ بۇرۇن ئۆستۈرۈلگەن مەدەنىي ئۆسۈملۈكلەرنىڭ بىرى. كۆنچى دەرياسى بويىدىكى قەدىمكى قەبرىلەردىن تېپىلغان بۇغداي ئەۋرىش-

① ئا. سۇھەيىل ئۇنۇھەر: «ئۇيغۇرلاردا تېبابەت»، شىنجاڭ پەن - تېخنىكا سەھىيە نەشرىياتى، 1997 - يىل نەشرى.

كىلىرى ئەجدادلىرىمىزنىڭ تارىم بۇغدىيىنى تېرىپ ئۆستۈرۈش تارىخى ۋە تارىم بۇغدىيىنىڭ كېلىپچىقىش مەنبەسى توغرىسىدا يېڭى مەسىلىنى ئوتتۇرىغا قويدى.

يۇقىرىلاردىن باشقا ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن ئېلىپ بېرىلغان ئارخېئولوگىيەلىك تەكشۈرۈش ۋە قېزىش جەريانىدا مىلادىيەدىن ئىلگىرى ۋە كېيىنكى دەۋرىگە مۇناسىۋەتلىك بەزى قەدىمكى شەھەر خارابىلىرى ۋە قەدىمكى قەبرىلەردىن يەنە بىر مۇنچە بۇغداي دانلىرى، بۇغداي باشقى، بۇغداي ئۇنىدىن تەييارلانغان يېمەكلىكلەر، بۇغداي تېرىش ھەققىدە يېزىلغان ھەر خىل يېزىقتىكى خاتىرە - پۈتۈكلەرمۇ تېپىلدى. مەسىلەن: بۇنىڭدىن 2000 يىللار بۇرۇن تەكلىماكاندا قۇمغا كۆمۈلۈپ كەتكەن قەدىمكى نېيە خارابىسىدىن بۇغداي دانلىرى تېپىلىش بىلەن بىللە بېجىرىم بۇغداي باشاقلىرىمۇ تېپىلدى.

تۇرپان ناھىيەسىدىكى ئاستانە ۋە قاراغوجىدىكى Ⅵ — Ⅶ ئەسىرلىرىگىچە تەئەللۇق قەدىمكى قەبرىلەردىن بۇغداي، بۇغداي ئۇنىدىن تەييارلانغان نان، ھەر خىل پېچىنىلەر، چۆچۈرە، جۇۋاۋا، بۇغداي كېپىكى قاتارلىقلار ۋە بۇغدايدىن ئىجارە - باج تۆلىگەن، قەرز - ئۆتنە بەرگەنلىك توغرىسىدىكى خەت - چەك ۋەسىقىلەر قېزىۋېلىندى. يۇقىرىدا تونۇشتۇرۇلغان بۇغداي ۋە بۇغداي ئۇنىدىن تەييارلانغان يېمەكلىكلەر، ھەر خىل تىل - يېزىقلاردا پۈتۈلگەن ۋەسىقىلەر يۇرتىمىزنىڭ ئاشلىق، زىرائەتچىلىك تارىخىنى تەتقىق قىلىشتا بىرىنچى قول ماتېرىيال ھېسابلىنىدۇ.

2) ئارپا: قۇمۇل باركۆل ناھىيەسى قارا دۆۋىدىكى بۇنىڭدىن 3800 يىللار بۇرۇنقى قەدىمكى قەبرىلەردىن ئارپا باشقى، ئارپا پوستى (قارا دۆۋىدىن) تېپىلغان، بۇ ھازىرقى تېپىلغان ئەڭ بۇرۇنقى ئارپا ئەۋرىشكىسى ھېسابلىنىدۇ، ئۇ يەنە ئارپىنىڭ يۇرتىمىزدا تېرىپ ئۆستۈرۈلۈش تارىخى ۋە ئۇنىڭ كېلىپچىقىش مەنبەسىنى تەتقىق قىلىشتا زور ئەھمىيەتكە ئىگە. يۇقىرىقىلاردىن باشقا تەكلىماكاندىكى قەدىمكى نېيە خارابىسىدىن، تۇرپان ئاستانىدىكى Ⅳ ~ Ⅸ ئەسىرلەرگە مەنسۇپ بىر مۇنچە ئارپا دانلىرى چىققان. قەبرىلەردىن تېپىلغان بەزى ۋەسىقىلەردە ئات - ئۇلاقلار ئۈچۈن ئىشلىتىلگەن يەم - خەشەكلەر ھېسابالىتىدا سەرپ قىلىنغان ئارپىنىڭ سانىمۇ ئېنىق خاتىرىلەنگەن. بۇنىڭدىن باشقا، چاقىلىق ناھىيەسىدىكى قەدىمكى مىران خارابىسىدىنمۇ ئارپا دانلىرى تېپىلغان. بۇ نەرسىلەر بىزگە ئارپىنىڭ ئۆز زامانىسىدا تېرىلىش دائىرىسىنىڭ كەڭلىكىنى، ئىستېمال سەرپىياتىنىڭمۇ خېلى زور ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ.

3) تېرىق: بۇ قەدىمكى زامان ئاشلىق زىرائەتلىرى ئىچىدە تېرىلىش دائىرىسى كەڭ، ئىستېمال مىقدارى زور زىرائەت بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. تېرىق - قۇرغاقچىلىققا بەرداشلىق بېرەلەيدىغان، ئۆسۈش مەۋسۇمى نىسبەتەن قىسقا، بىر قەدەر يۇقىرى مەھسۇلاتلىق، ساقلاشقا چىداملىق زىرائەت بولغاچقا، قۇرغاق رايونلاردا ياشىغان ئەجدادلىرىمىز ئۇنى كۆپرەك تېرىغان. ئۇنىڭ ئەڭ بالدۇرقى زىرائەت ئەۋرىشكىسى بۇنىڭدىن تەخمىنەن 3000 يىل بۇرۇنقى قۇمۇل قارا دۆۋە قەدىمكى قەبرىستانلىقىدىن تېپىلغان. ئۇ بىر خىل تېرىق قاتلىمىسى بولۇپ، كۆپ قىسمى چاسا شەكلىدە. ئۇنىڭ ئۇزۇنلۇقى 20 سانتىمېتىر، قېلىنلىقى 3 ~ 4 سانتىمېتىر كېلىدۇ. تېرىق ئۇنى تازا يۇمشاق تارتىلمىغاچقا، قاتلىمىسا ئارىسىدىكى تېرىق دانلىرى يەنىلا ئېنىق كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ.

1985 - يىلى 9 - ئايدا، چەرچەن ناھىيەسىدىكى زاغۇنلۇق قەدىمكى قەبرىلىرىدىنمۇ تېرىق (سۆك)

ئۇنىڭدىن تەييارلانغان نان (توقاچ) تېپىلدى. بۇ قەدىمكى قەبرىلەرنىڭ ئەڭ تېگىدىن ئېلىنغان ياغاچ ئەۋرىشكىلىرى كاربون 14 ئانالىزى ئارقىلىق تەجرىبە قىلىنغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ بۇنىڭدىن 3000 يىل بۇرۇنقى دەۋرگە مەنسۇپ ئىكەنلىكى ئېنىقلاندى.

1959 ـ يىلى، بۇنىڭدىن 2000 يىللار بۇرۇنقى دەۋرلەردىلا قۇمغا كۆمۈلۈپ كەتكەن قەدىمكى نىيە خارابىسىدىن (تېرىقلار ئۈزۈن يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن بىرىكىپ قېتىپ كەتكەن) تېپىلغان. كېيىن يەنە تۇرپان ئاستانە، كىروران خارابىسى، قاراشەھەر ناھىيەسىدىكى «ساردۆڭ قەدىمىي شەھەر خارابىسى» قاتارلىق ئورۇنلاردىنمۇ تېرىق دانلىرى تېپىلدى.

4) چۆجگۈن: چۆجگۈن تېرىققا ئوخشاپ كېتىدىغان، دېنى يۇمىلاق ئۆسۈملۈك. ئۇ ئادەتتە قىياق دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ئۇنىڭ ئۆسۈش ۋاقتى قىسقا، قۇرغاقچىلىققا چىداملىق بولۇشتەك ئالاھىدىلىكى بار.

قەدىمكى نىيە خارابىسى ۋە تۇرپان ئاستانىسىدىكى Ⅵ—Ⅷ ئەسىرلەرگە مەنسۇپ قەدىمكى قەبرىلەردىن كۆپلىگەن چۆجگۈن دانلىرى تېپىلغان. ئۇنىڭدىن باشقا 2000 نەچچە يۈز يىللار ئىلگىرى قۇمغا كۆمۈلگەن «قەدىمكى كىروران خارابىسىنىڭ تامىرىدا ئۆز زامانىسىدا سوۋالغان كاكىل لايلار ساقلانغان بولۇپ، لايلارغا كۆپ مىقداردا بۇغداي سامىنى، چۆجگۈن سامىنى ۋە چۆجگۈن پوستى ئارىلاشتۇرۇلغان. شۇنىڭ-دەك، شەھەر خارابىسى ئىچىدىكى قەدىمكى مۇنارنىڭ شەرق تەرىپىدىن تەخمىنەن 32 كىلومېتىر كېلىدىغان جايدىكى بىر دۆۋە ياغاچلار ئاستىدىن 70 سانتىمېتىر قېلىنلىقتىكى چۆجگۈن دۆۋىسى تېپىلغان. ئۇنىڭدىن تېپىلغان چۆجگۈن دانلىرى ھازىرمۇ ساپسېرىق پارقىراق تۇرىدۇ»①.

5) ئاق قوناق (مەللە قوناق): بۇ زىرائەتلەر قۇرغاقچىلىققا چىداملىق بولۇش بىلەنلا قالماستىن، بەلكى شور تەركىبى بىرقەدەر ئېغىر بولغان تۇپراقلىرىمۇ ماسلىشالايدۇ، شۇڭا ئۇ خېلى ئۈزۈن زامانلاردىن بۇيان قەشقەر، قۇمۇل، پىچان، تۇرپان، توقسۇن، قاراشەھەر قاتارلىق جايلاردا تېرىلىپ كەلمەكتە. بۇنىڭدىن 2000 يىللار ئىلگىرىكى دەۋرگە مەنسۇپ بولغان ساردۆڭ قەدىمىي شەھەر خارابىسىدىكى (قارا شەھەر) قەدىمكى گەمىدىن ئاق قوناق تېپىلغان.

2. مايلىق دان زىرائەتلىرى

ئاپتونوم رايونىمىزدا مايلىق دان زىرائەتلىرىنىڭ تېرىپ ئۆستۈرۈلۈشى ناھايىتى ئۈزۈن تارىخقا ئىگە. مايلىق زىرائەتلىرىدىن زىغىر، كۈنجۈت، قىچا، زاراڭزا، ئاپتاپپەرەس قاتارلىقلار ئومۇمىيۈزلۈك تېرىلىدۇ. يۇرتىمىزدىكى مايلىق دان زىرائەتلىرىنىڭ كېلىپچىقىش مەنبەسى ۋە ئۇلارنىڭ تېرىپ ئۆستۈرۈلۈش تارىخى ھەققىدە تېخى ئەتراپلىق تەتقىقاتلار يۈرگۈزۈلمىدى. شۇنداقتىمۇ كېيىنكى يىللاردا ئېلىپ بېرىلغان ئارخېئولوگىيەلىك تەكشۈرۈشلەر ۋە چەكلىك دائىرىدە ئېلىپ بېرىلغان قېزىپ تەكشۈرۈشلەردە بەزى مايلىق دان زىرائەتلىرىنىڭ ئەۋرىشكىلىرى تېپىلدى. تۆۋەندە ئۇلارنى قىسقىچە تونۇشتۇرۇپ ئۆتىمىز:

1) زىغىر: تەڭرىتېغىنىڭ ئالغوي (ئېۋىرغول) جىلغىسىدىكى قەدىمكى قەبرىلەردىن (بۇنىڭدىن 2000～3000 يىل بۇرۇنقى) زىغىر دانلىرى تېپىلغان. ئۇنىڭدىن باشقا تۇرپان ئاستانىدىكى قەدىمكى قەبرىلەر (Ⅵ～Ⅷ ئەسىرلەرگە مەنسۇپ) دىن ۋە قاراشەھەردىكى قەدىمكى شەھەر خارابىسىدىنمۇ زىغىر دانلىرى تېپىلغانىدى.

① خۇشەن: «كىروران قەدىمكى ئىزىنى تەكشۈرۈشتىن قىسقىچە دوكلات»، «تارىخ ـ جۇغراپىيە ژۇرنىلى»، 1891 ـ يىللىق 1 ـ سانى.

ئاپتونوم رايونىمىزدا زىغىر ئۇرۇقدىشىغا كىرىدىغان تەخمىنەن ئالتە تۇر بار بولۇپ، بۇلارنىڭ ئىچىدە ئادەتتىكى زىغىر كەڭ مىقياسىدا تېرىلىدۇ.

2) كۇنجۇت: تۇرپان ئاستانە قەدىمكى قەبرىلەردىن كۇنجۇت تېپىلغان. «كۇنجۇت ئەسلىدە جەنۇبىي ئافرىقىدا ئۆسىدىغان ئۆسۈملۈك بولۇپ، ھازىر ئىسسىق ۋە مۆتىدىل بەلباغنىڭ كۆپلىگەن رايونلىرىدا تېرىپ ئۆستۈرۈلىدۇ. ئۇنىڭ ئۇرۇقى قۇۋۋەت دورىسى سۈپىتىدە ئىشلىتىلسە، غولىنىڭ پوستى ئارغامچا ۋە تاغار توقۇشتا خام ئەشيا قىلىنىدۇ»[1].

3. پۇرچاق تېپىدىكى زىرائەتلەر

پۇرچاق ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈكلەردىن ئاپتونوم رايونىمىز تەۋەسىدە تارقالغانلىرىنىڭ كۆپىنچىسى كېپىنەكسىمان گۈللۈكلەر كەنجى ئائىلىسىگە مەنسۇپ ئۆسۈملۈكلەر بولۇپ، ئۇلاردىن تەخمىنەن 282 خىل تۇرى بار. بۇلارنىڭ ئىچىدە مۇھىملىرىدىن بېدە، ياۋا بېدە، ياۋا ماش، ياۋا كۆك پۇرچاق قاتارلىقلار بار.

ئاپتونوم رايونىمىزدا چەكلىك دائىرىدە ئېلىپ بېرىلغان ئارخېئولوگىيەلىك قېزىشلاردا، پۇرچاق تېپىدىكى زىرائەتلەرمۇ تېپىلدى. خوتۇنسۇمبۇل ناھىيەسى تەۋەسىدىكى بەزى قەدىمكى قەبرىلەردىن (بۇنىڭدىن 2000 ~ 3000 يىل بۇرۇنقى قەبرىلەر) ماش دانلىرى، تۇرپان ئاستانىدىكى قەدىمكى قەبرىلەردىن دادۇر، قارا پۇرچاق دانلىرى تېپىلغان.

4. تالالىق زىرائەتلەر

1) كەندىر: ئاپتونوم رايونىمىزدىكى بىر قانچە جايدا ئېلىپ بېرىلغان ئارخېئولوگىيەلىك قېزىشلاردا تېپىلغان يادىكارلىقلار ئىچىدە، كەندىر تالالىرىدىن توقۇلغان بۇيۇملار خېلى كۆپ. بۇنىڭ ئىچىدە كۆنچى دەرياسى بويىدىكى تەخمىنەن 4000 يىل بۇرۇنقى قەدىمكى قەبرىلەردىن چىققان قېلىن ۋە زىچ توقۇلغان سېۋەتكە ئوخشاپ كېتىدىغان بۇيۇملارنى ئېنىقلىغاندا، ئۇنىڭغا كەندىر تالاسى ئىشلىتىلگەن. قەبرىلەرنىڭ ئۈستى ۋە يانلىرىغىمۇ لوپنۇر كەندىرى ئىشلىتىلگەن.

«لوپنۇر كەندىرى قۇرغاقچىلىققا ۋە شورغا چىدامليق، ئېگىزلىكى 1.5~3 مېتىرغىچە كېلىدىغان يېرىم چانقال بولۇپ، تارىم ۋە جۇڭغارىيە ئويمانلىقىنىڭ قۇرغاق ۋە شورلۇق چۆللىرىدە، دەريا بويلىرىغا كەڭ تارقالغان. ئۇنىڭ غول پوستىنىڭ تالالىرى توقۇمىچىلىقتا؛ يوپۇرمىقى قان بېسىمى، نېرۋا ئاجىزلىقى، ئىششىق قاتارلىق كېسەللىكلەرنى داۋالاشتا ئىشلىتىلىدۇ. يىلتىزىنىڭ تەركىبىدە ئاشلىغۇچى ماددا ۋە ئاپوتسېنىتىن بولۇپ، دورا سۈپىتىدە ئىشلىتىلىدۇ. غولىنىڭ ئاق شىرنىسى تەركىبىدە 1%~2%، يوپۇرماقلىرىدا 2% ~ 3% (كۇز پەسلىدە 6% كە يېتىدۇ) كاۋچۇك بولىدۇ.

ئادەتتىكى ياۋا كەندىر بىلەن چوڭ يوپۇرماقلىق ياۋا كەندىرلەرنىڭ غول پوستىنىڭ تالالىرىمۇ قەغەز ياساش ۋە توقۇمىچىلىقنىڭ خام ئەشياسى سۈپىتىدە ئىشلىتىلىدۇ[2].

2) كېۋەز: ئاپتونوم رايونىمىزدا كېۋەزنىڭ تېرىلىشى ناھايىتى ئۇزۇن تارىخقا ئىگە. ئارخېئولوگىيەلىك تەكشۈرۈشلەرنىڭ نەتىجىسىگە ئاساسلانغاندا، تارىم ۋادىسى ۋە تۇرپان ۋادىسى جۇملىدىن ئوتتۇرا ئاسىيادىكى بىر قانچە ۋادىلاردا كېۋەز ئەڭ بۇرۇن تېرىپ ئۆستۈرۈلگەنلىكىنى مۇئەييەنلەشتۈرۈشكە بولىدۇ.

---

① م. خۇدابەردى: «شىنجاڭ يۇقىرى دەرىجىلىك ئۆسۈملۈكلىرى ۋە ئۇلارنىڭ جۇغراپىيەلىك تارقىلىشى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 339 ـ بەت.

② «لوپنۇر كەندىرى ۋە ياۋا كەندىلەرنىڭ ھەممىسى ھەسەل مەنبەسى ئۆسۈملۈكلىرى ھېسابلىنىدۇ». م. خۇدابەردىنىڭ يۇقىرىدا كۆرسىتىلگەن ئەسىرىگە قارالسۇن.

1959 ـ يىلى بۇنىڭدىن 2000 يىللار ئىلگىرى قۇم ئاستىغا كۆمۈلۈپ كەتكەن قەدىمكى نىيە خارابىسىدىن ئادەم ۋە گۈل نۇسخىلىرى كۆك بوياقتا بېسىلغان پاختا رەخت (ھەمزەك دەپمۇ ئاتىلىدۇ) تېپىلدى. ئۇنىڭدىن باشقا، كېرىيە ناھىيەسىدىكى قەدىمكى «ئۆيلۈك» خارابىسىدىنمۇ گۈللۈك پاختا رەخت ۋە مارالبېشى ناھىيەسىدىكى توققۇز ساراي (بارچۇق) خارابىسىنى قېزىپ تەكشۈرگەندىمۇ Ⅵ ～ Ⅸ ئەسىرلەرگە تەئەللۇق مەدەنىيەت قاتلىمىدىن پاختا تېپىلىپلا قالماستىن، بەلكى يەنە چىگىتمۇ تېپىلدى.

بۇ چىگىتنى جۇڭگو يېزا ئىگىلىك پەنلەر ئاكادېمىيەسى پاختا تەتقىقات ئىنستىتۇتى تەتقىق قىلىش ئارقىلىق ئۇنىڭ بىر خىل ئافرىقا كېۋەزىنى تېپىدىكى كېۋەزنىڭ سورتىغا تەۋە چىگىت ئىكەنلىكىنى مۇئەييەنلەشتۈرگەن. ئەھۋالدىن قارىغاندا، بۇنىڭدىن كېيىنكى ئارخېئولوگىيەلىك خىزمەتلەرنىڭ چوڭقۇر-لىشىشىغا ئەگىشىپ، تارىم ۋە تۇرپان ۋادىسىدىكى قەدىمكى ئىزلاردىن پاختا، كەندىرگە ئوخشاش تالالىق زىرائەتلەرنىڭ تېخىمۇ قەدىمكى ئەۋرىشكىلىرى تېپىلىشى مۇمكىن. ئادەتتە تېبابەتچىلىكىمىز ھەققىدە سۆز ئاچساق، كۆپىنچە ھاللاردا ئىسلامىيەتتىن كېيىنكى تېبابەتچىلىكىمىز، مەشھۇر تېۋىپلىرىمىز ۋە تېبابەت-چىلىك ئەسەرلىرىمىزنى قولغا ئېلىپ، ئۇنىڭدىن ئىلگىرىكى دەۋرلەردىكى تېبابەتچىلىكىمىز توغرىسىدا ئانچە گەپ ـ سۆز قىلىشمىدۇق. يۇقىرىقى ئارخېئولوگىيەلىك قېزىلمىلارغا قارىغاندا، تېبابەتىمىزنىڭ ئىسلامىيەتتىن بۇرۇن خېلىلا تەرەققىي قىلغانلىقىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ.

ئىنسانلارنىڭ ئۆلۈمگە ۋاقىتلىق بولسىمۇ قارشى تۇرۇش يۇزىسىدىن ئىختىرا قىلغان ئەڭ دەسلەپكى ئىپتىدائىي تېبابەتچىلىكتە «يالغۇز دورا گىياھلىرى، تۇز ۋە ئارىشاڭ سۇلىرىدىن پايدىلىنىش. پاشا، يىلان، چاياندىن ساقلىنىش ئۇچۇن بەدەنگە ياكى پاچاققا سېغىزلاي سۇركىۋېلىش، يۇزىگە قېتىق سۇركەش، مايلاش، قاقلاش، كۆيدۇرۇش، قان چېكىش، ئىلمە (ياكى خۇخۇلا)، قۇمغا كۆمۇش، گىياھ سۇيىگە چۇشۇش، ھايۋان تېرىسىگە ئېلىش، ئۇچۇغداش، قۇستۇرۇش، تېڭىقچىلىق، ئاددىي ئوپېراتسىيە ۋە مۇمىيا (مىلادىيەدىن بۇرۇنقى 5 ـ ئەسىرگە ئائىت قاراسۇق مەدەنىيىتى قەبرىلىرىدىن مۇمىيا قىلىنغان جەسەت تېپىلغان) قىلىش قاتارلىق ماددىي داۋالاش ۋاستىلىرى بىلەن شۇغۇللىنىپلا قالماستىن، يەنە روھىيەتچە-لىك ۋاستىلىرىنى، تۇرلۇك ئىرىملارنى قوللانغان» بولغاچقا، ① «ئۇيغۇر خەلقى پەيدا بولغان زامانىدىن تارتىپ بار بولغان ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكى»② مۇ دىنىي تۇس بىلەن مەيدانغا كەلگەنلىكى سەۋەبلىك شامان دىنىنىڭ پېرىخونلۇق تەسىرىگە ئۇچرىغان③ شامان دىنى تېبابەتچىلىكىدە كىشىلەرنىڭ كېسەل بولۇشى ھەر خىل سەۋەبلەردىن، جۇملىدىن «يامان روھ چاپلىشۇالغانلىقتىن» كېلىپچىقىدۇ، دېگەن قاراش ئىلگىرى سۇرۇلگەن بولغاچقا، كېسەل ئادەملەرنى داۋالاش قانداقتۇر يېمەكلىك ۋە ياكى دورا يېگۈزۈش ئارقىلىق بولماستىن، بەلكى مۇشۇ دىنىنىڭ قائىدىسى بويىچە داۋالاش ئېلىپ بېرىلغان. بۇ دىن ئاساسەن «ئادەم پەقەت جىن ئالۋاستى ياكى يامان روھ چاپلىشۇالغانلىقتىن كېسەل بولىدۇ»، «داخانلار جىن ـ ئەرۋاھلار بىلەن ئۇچرىشىپ، ئۇلارنىڭ يامانلىقلىرىنى قايتۇرالايدۇ» دەپ قارايدىغان بولغاچقا، شامان دىنى ئېتىقاد-چىلىرىدا ئەپسۇن ئوقۇش، جىنكەشلىك، رەمباللىق، پالچىلىق، ئىسرىقدانغا چوغ ئېلىپ ئۇستىگە قوينىڭ

---

① ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن: «ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكىنىڭ قىسقىچە تارىخى تەسۋىرى»، «قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى ئىلمىي ژۇرنىلى»، 1984 ـ يىل 3 ـ سان. 57 ـ بەت، 58 ـ بەت، 61 ـ بەتلەر.

② ھاجى ئابدۇلھىمىت يۇسۇفى: «ئۇيغۇر تېبابىتى ئاساسىي نەزەرىيەلىرى دەرسلىكى»، شىنجاڭ خەلق مەھىيە نەشرىياتى، 1988 ـ يىل نەشرى، 5 ـ بەت.

③ ئابلىز مۇھەممەت سايرامى: «قەدىمكى ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكى توغرىسىدا»، «شىنجاڭ ياشلىرى» ژۇرنىلى، 1988 ـ يىل، 12 ـ سان.

قۇيرۇق يېغى ياكى ئادراسمان، ئارچا ياغىچى قاتارلىق پۇراقلىق نەرسىلەرنى سېلىپ كۆيدۈرۈش ئارقىلىق ئۆينى ئىسلاپ روھ - ئەرۋاھلارنى قوغلاش؛ ئاق توخۇ ئۆلتۈرۈپ قان قىلىش؛ كىچىك بالىلار ئۇخلاپ قالغاندا قارا بېسىش، كېسەل بولۇپ قالماسلىقىنى تىلەپ بالىنىڭ ياستۇقى ئاستىغا پىچاق، قايچا، ئەينەك قاتارلىقلارنى قويۇپ قويۇش؛ ئاياللار تۇغۇتتا قىينالسا «جىن دارىرى» دەپ ئوقۇتۇش؛ بالا ئاۋاق بولۇپ قالسا «جىن چاپلىشۋالدى» دەپ قاراپ ئەسكى لاتىدا قورچاق ياساپ، كىشىلەر كۆرمەستە ياكى كېچىدە چوڭ يولنىڭ دوقمۇشىغا قويۇپ قويۇش؛ سەپەرگە چىقىش ۋە ئۆي كۆچۈرۈشتىن بۇرۇن ياغ پۇرىتىپ روھتىن مەدەت تىلەش؛ شۇنداقلا قەبرى - يوغان دەرەخلەرگە «جىن بار» دەپ لاتا چىگىپ قويۇش، ھەر خىل قارانچۇقلىرىنى، ھايۋانلارنىڭ باشلىرىنى دەل - دەرەخلەرگە قاداپ قويۇش... قاتارلىقلاردىن ئىبارەت.

شامان دىنى تېبابەتچىلىكىدە باخشى، داخان، پېرىخونلار مەيدانغا چىقىپ، قۇتقۇزغۇچى نىجاتكار سۈپىتىدە ئۇچۇقداپ، ھەر خىل ئۇسۇل - چارىلەرنى قوللانغان بولۇپ، ئوتتىن ئاتلىتىنىتىش، پېرە ئوينىتىش، بەدەنلىرىنى ئۇچۇقداپ «كۆچ، كۆچ، كۆچ»، «يىراق جاڭگاللارغا كەت»، «ماكانىڭغا ئوت قويىمەن»، «رەسۋا»، «شەرمەندە»، «چىق، يوقال»... دېگەندەك تىللاش، پوپۇزا قىلىش ئەپسۇنلىرىنى ئوقۇغان. مەسىلەن: بىرەر ئادەمنىڭ چىشى ئاغرىپ قالسا، شۇ ئادەمنىڭ ئاغرىق چىشى تەرەپتىكى يۇزىگە لۆڭگە قويۇپ، ئۇستىگە يۇمشاق ئاق پاختا (چىگىتى ئايرىۋېلىنغان) قويغاندىن كېيىن ئوت يېقىپ پاختىنى كۆيدۈرۈش بىلەن بىرگە، يۇقىرىقىدەك ئەپسۇنلارنى ئوقۇش ئارقىلىق «يامان روھ چاپلىشۋالغانلىقتىن» كېلىپچىققان چىش ئاغرىقىنى داۋالاش شامان باخشىلىرىنىڭ كېسەل داۋالاشتىكى بىر خىل ئۇسۇلى ھېسابلىنىدۇ. جىن - ئالۋاستىلارنى بىر نەرسە ئوقۇپ بەند قىلىش، كومزەككە سولاپ سۇغا غەرق قىلىش، كۆمۈش، ئېقىتىش، كۆيدۈرۈش، چۆلگە قوغلاش، نەرسە ياكى ھايۋانغا كۆچۈرۈش، مۇداپىئە تىلتۇمارى ئېسىش قاتارلىق شامان دىنى ئەم - ئىرىمچىلىكى (تېبابەتچىلىكى) دىكى ئاساسلىق داۋالاش ئۇسۇللىرى بولۇپ، بۇ خىل داۋالاش ئۇسۇللىرى ھازىرقى كۈنلەردىمۇ مەۋجۇت بولۇپ كەلمەكتە.

ئۇيغۇر تېبابىتىنىڭ ئادەتتىكى خەلق ئارىسىدىكى داۋالاش ئىشلىرى كاتېگورىيەسىدىن ھالقىپ چىقىپ بىر خىل ئىلمىي تېبابەتچىلىك شەكلىگە كىرگەنلىكىگە 2500 يىلدىن ئاشتى. مىلادىيەدىن 221 ~ 770 يىل بۇرۇن ئالىملار ئۇزلىرىدىن بۇرۇنقى ئالىملارنىڭ تەجرىبىلىرىنى يەكۈنلەپ يېزىپ چىققان ئەڭ قەدىمكى جۇڭيى تېبابەت ئەسىرى «خۇاڭدى ئىچكى كېسەللىكلەر دەستۇرى»نىڭ «باشقىلارنىڭ شىپالىق نۇسخا ۋە داۋالاش ئۇسۇللىرى ھەققىدە» دېگەن بابىدا، غەربىي دىيار (شىنجاڭ) نىڭ كىلىماتى، تەبىئىي شارائىتلىرىنى تەپسىلىي سۆزلىگەندىن كېيىن، «... ئۇ يەردە ياشايدىغان خەلقلەردە كېسەللىك ئىچىدىن ئاپىرىدە بولىدۇ، داۋالاشتا زەھەرلىك دورىلار قوللىنىلىدۇ. شۇڭا زەھەرلىك دورىلار غەربىي دىياردىن كېلىدۇ» دەپ ئېنىق بايان قىلىنغان. بۇ كىتاب بۇنىڭدىن 2500 يىلچە بۇرۇن چىن، خەن، جەنگو دەۋرىدىن بۇرۇنقى بىر قانچە ئەسىر ئىچىدە جۇڭيى تېۋىپلىرى قايتا - قايتا تولۇقلاپ تۈزۈپ چىققان ئەسەردىن ئىبارەت. دېمەك، بۇنىڭدىن تەخمىنەن 3000 يىل بۇرۇنلا غەربىي دىيار (شىنجاڭ) خەلقى داۋالاشتا زەھەرلىك دورىلارنى ئىشلىتەلەيدىغان ۋە ئىچكىرىگە زەھەرلىك ھەم كۈچلۈك تەسىر قىلىدىغان دورىلارنى كىرگۈزەلەيدىغان دەرىجىدىكى نىسبەتەن يۇقىرى سەۋىيەلىك تېبابەتچىلىك ۋە دورىگەرلىك ئىلمى.

لىرىگە ئىگە بولسىمۇ[1] مەزكۇر كىلاسسىك تېببىي ئەسەردە غەربىي دىيارىنىڭ دورا ئىشلىتىش ئۇسۇللىرى مۇناسىق روشەن قەيت قىلىنمىغان بولاتتى. ئەجدادلىرىمىزنىڭ مۇھىم بىر مەدەنىيەت مىراسى بولغان تېبابەتچىلىكتە يېمەكلىك ئارقىلىق كېسەل داۋالاش ئەڭ ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدىغان بولۇپ، ھېلىمۇ ھېلى ئۆز قىممىتىنى يوقاتقىنى يوق. بىز ئىسلامىيەتتىن ئاۋۋالقى دەۋرلەردە بارلىققا كەلگەن تېبابەتچىلىككە ئائىت يازما ئەسەرلەرگە قاراپ باقايلى، مەسىلەن: مىلادىيەدىن بۇرۇنقى 350 - يىللىرى خوتەنده ئۆتكەن ئاتاقلىق تېۋىپ «غازىباي» نىڭ ئۇرخۇن - يېنسەي يېزىقى بىلەن مەندىش بولغان كاروشتى يېزىقىدا يېزىلغان 312 ماددىلىق «ئوت - چۆپ دورىلار قامۇسى»نى ئەپلاتۇن كۆرۈپ، غازىباينىڭ تېببىي ئىلمىدىكى ماھارىتىگە يۇقىرى باھا بەرگەن ۋە ئۇنىڭغا جاۋابەن ئامراق قىزى ئەنفىيالۇسنى غازىباينىڭ ئوغلى بارىيغا نىكاھلاپ بەرگەنلىكى ۋە مىلادىيە 257 ~ 324 - يىللىرىدا ئۆتكەن «جىۋا» ۋە ئۇنىڭ قىزى «كومراجىۋا» مىلادى 690~65 - يىللىرى ئۆتكەن «گەنجۇقاغىن»، (مىلادىيە 730~790 - يىللىرى ئۆتكەن «جان باشلاق (شىراخان)» قاتارلىقلار ۋە ئۇلارنىڭ ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك دوربگەرلىك ئىشلىرى ئۈچۈن قوشقان تۆھپىلىرىنى ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكى ئالىي تېخنىكومى ئىككىنچى ئەۋلاد دەرسلىكى «ئۇيغۇر تېبابىتى ئاساسىي نەزەرىيەلىرى ئىلمىي» دىن كۆرۈۋالالايمىز. بۇ يەردە پەقەت شۇ دەۋرلەرگە تەئەللۇق ھەر خىل مەدەنىي يادىكارلىقلارغا كۆز يۇگۈرتىدىغان بولساق، يۇقىرىقى سۆزىمىزنىڭ دەلىلى سۈپىتىده كۆپلىگەن مەنبەلەرنى ئۈچرىتىش ئىمكانىيىتىگە ئېرىشەلەيمىز. ئالايلى «دورا ئۆسۈملۈكلەر قامۇسى (本草纲目)، «تاڭ ئاھاڭلىرى» (唐韵)، «گۇاڭجۇ» (广志)، «پۇقرالار ئۈچۈن تېرىقچىلىق دەستۇرى، 19 خىل سامساق تېرىش» (齐民要术·种蒜十九)، «خەننامە، پەرغانە تەزكىرىسى» (汉书·大宛列传)، «تەرمىلەر خاتىرىسى»، «دورا ئۆسۈملۈكلىرى ھەققىده تەرمىلەر» (本草拾遗)، «تەرمىلەر خاتىرىسى» (拾遗录)، «مېڭشى باغچىسى پۈتۈكلىرى» (梦溪笔谈)، «تەيپىڭ شىڭكو يىللىرىدا خان يارلىقى بىلەن تۇزۇلگەن كىتابلار قامۇسى»، «يۇيياڭ خاتىرىلىرى، ياغاچ سەھىپىسى» (西阳杂·木篇)، «تاڭ سۇلالىسىگە دائىر مۇھىم خاتىرىلەر، ھەر خىل خاتىرىلەر» (唐会要·杂录)، «گۇاڭجۇ خاتىرىلىرى» (广州记)، «خەرىتە ھەم تەپسىرلىك دورا ئۆسۈملۈكلىرى» (草本图经)، «سەنشۇي تەزكىرىسى، ماددىي مەھسۇلات قىسمى، كۆكتات» (沭水志物产门·菜)، «جېنجاڭ تەزكىرىسى» (镇江志)، «يېمەك - ئىچمەك ھەققىده بىلىشكە تېگىشلىك ئىشلار» (饮食须知)، «گۈل - گىياھلار شەجەرىسى» (花谱)، «چۈنفاڭ شەجەرىسى»، «تائام تەييارلاش دەستۇرى» (要膳正要)، «مەۋجۇداتلار تەزكىرىسى» (博物志)، «غەربكە ئەلچىلىك خاتىرىسى»، «ئىككى خەنىڭ غەربىي يۇرت بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى»، «تارىخىي خاتىرىلەر» (史记)، «غەربىي پايتەخت ھەققىده خاتىرىلەر»، «يۇيياڭ خاتىرىلىرى، ئۆسۈملۈك 2-» (西阳杂·支植下)، «گۇاڭدۇڭ ئومۇمىي تەزكىرىسىنىڭ دەسلەپكى ئارگىنالى» (广东能通志初高)، «يېڭى بەش دەۋر تارىخى، يات قوۋملەرگە دائىر قوشۇمچىلار 3» (新五代史·西夷附录第三)، «كىدانلار تەزكىرىسى» 25 - جىلد «قولدىن كەتكەن شىمالىي يەرلەر خاتىرىسى» (《北记》二五陷《契丹国志卷》)، «ئىچكى كېسەللىكلەر رەسالىسى»، «دېھقانچىلىق پىرى تۇزگەن ئۆسۈملۈك دورىلار دەستۇرى» (神农本草经)، «ئۇيغۇر رېتسېپلىرى» (回回药方)، «چەت ئەل دورا ئۆسۈملۈكلىرى»، «دېھقانچىلىق، پىلىچىلىك، يېمەك - ئىچمەك، كىيىم - كېچەك تەييارلاش ئاساسلىرى»، «بامبۇكزارلىق سارايدا تەجرىبە

---

① «ئۇيغۇر تېبابەت چولپىنى»، 27 - بەت.

قىلىنغان رېتسېپلار»... قاتارلىق مەشھۇر ئەسەرلەردە «ئەزەلدىن دورا ئەشيالارغا باي خاسيەتلىك يۇرتىمىزدىن 2200 يىللاردىن بۇيان ئىچكى جايلاردا تارقالغان ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك دورا ئەشيالىرى»[1] دىن بېدە، سامساق، يۇمغاقسۇت، تەرخەمەك، كۇنجۇت، پۇرچاق، نوقۇت، قارىمۇچ، پالەك، ئارپىبەدىيان، تۇرۇپ، سەۋزە، كاۋا، كۆممە چامغۇر (ياڭيۇ)، قىزىلمۇچ (لازا)، پەمىدۇر، پىياز، زەپەر، باقلا، پۇدىنە (يالپۇز)، ئارچا، ئاشىر، نوقسار، كۇچۇلا، ئۇزۇم، ياڭاق، بېھى، چىلان، بادام، پىستە، ئالما، ئانار، نان دەرىخى (بۇ دەرەخ قەدىمدە پېرسىيەدىن يۇرتىمىزغا كىرگەن، ئاندىن يۇرتىمىز ئارقىلىق ئىچكى ئۆلكىلەرگە تارقالغان. ئەمما بۇ دەرەخنىڭ قايسى ئەسىرلەردە يۇرتىمىزغا كىرىپ، قايسى ئەسىرلەردە نەسلىنىڭ قۇرۇپ كەتكەنلىكى ھەققىدە ئېنىق مەلۇمات يوق). زەيتۇن دەرىخى، ماڭگو دەرىخى، ئەنجۇر، قوغۇن، تاۋۇز، كۆركە قۇشقىچى، چوڭ قۇيرۇقلۇق قوي، ئوۋ قۇرتى بۇغىسى، ئۆمۈچۈك، يىلان مۇڭگۈزى، تۆگىقۇشى، شىر، توخرى كالىسى، ئىپار (مۇشك)... قاتارلىق ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك دورا ئەشيالىرىنىڭ ئىچكى ئۆلكىلەردە تارقىلىش جەريانى، ئۇ ئەشيالارنىڭ كېسەللىككە قارشى تۇرۇش جەھەتتىكى ئالاھىدىلىكى، چىقىش ئورنى تونۇشتۇرۇلغان بولۇپ، بۇ ئەسەرلەردە تونۇشتۇرۇلغان دورا ئەشيالارنىڭ شۇنچە كۆپ ھەم بىرقەدەر مۇكەممەل بولۇشى، بۇنىڭدىن بىرقانچە مىڭ يىللار ئىلگىرىكى ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكىنىڭ ئۆز دائىرىسىگىلا ئەمەس، بەلكى باشقا ئەللەرگىمۇ زور دەرىجىدە تەسىر كۆرسىتىپ، تېخىمۇ بېيىپ بارغانلىقىدىن دېرەك بېرىدۇ (بۇ ھەقتە يولداش ئابلىز مۇھەممەت سايرامى ئۆزىنىڭ «يۇرتىمىزدىن ئىچكى ئۆلكىلەرگە تارقالغان ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك دورا ئەشيالىرى ھەققىدە دەسلەپكى ئىزدىنىشلىرىم» ناملىق ماقالىسىدە تەپسىلىي توختالغان ــ ئا).

تارىخ چاقى توختاۋسىز ئىلگىرىلەپ قاراخانىيلار خانلىقى دەۋرىگە كەلگەندە، ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكى خاس ئىلىملەر قاتارىدا تېخىمۇ زور تەرەققىياتلارغا ئېرىشتى.

كۆپچىلىككە مەلۇم بولغىنىدەك قاراخانىيلار خانلىقى سەلتەنەت سۈرگەن دەۋرلەردە شۇ رايوندا دېھقانچىلىق، قول ھۈنەرۋەنچىلىك، چارۋىچىلىق، سودا ـ سېتىق، ئەدەبىيات ـ سەنئەت... قاتارلىقلار زور تەرەققىياتقا ئېرىشكەن بولۇپ، دەۋرلەرنىڭ ئۆتۈشىگە ئەگىشىپ بۇ رايوندا تېبابەتچىلىك مەخسۇس كەسىپلىشىشكە قاراپ يۈزلەنگەن. ئۇرغۇنلىغان ئەمچى ـ ئوتاچىلار مەيدانغا كېلىپ، شۇ رايونىنىڭ ئىقتىسادى، مەدەنىيەت قاتارلىق جەھەتلەردە ئورتاق تەرەققىي قىلىش، خەلقنىڭ ساغلام بولۇپ، ئۆزۈن ئۆمۈر كۆرۈشىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن جان ـ دىل بىلەن خىزمەت قىلغان. ئۇلار ئۆزلىرى ياسىغان تېبابەتچىلىك دورىلىرىنى قوشنا يۇرت، قوشنا ئەللەرگە قەدەر تارقىتىپ، ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكىنىڭ ھەقىقىي خاسىيىتىنى جەۋلان قىلغان ھەم ئەمەلىيەت سىنىقىدىن ئۆتكەن كۆپلىگەن ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك ـ دورىگەرلىك ئەسەرلىرىنى، دورا رېتسېپلىرىنى يېزىپ چىقىپ تارقىتىپ، ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكىنىڭ ئۇزاق مۇددەت داۋاملىشىش ۋە بېيىشىغا تېگىشلىك تۆھپىلەرنى قوشقان.

ھەممىزگە ئايان بولغىنىدەك، ئەجدادلىرىمىز ھايات كەچۈرگەن تارىم ۋادىسىدىكى تاغ ـ دەريالاردىن چىقىدىغان زور كۆپچىلىك ئۆسۈملۈك، مەدەنلەر كېسەل داۋالاشتىكى ئەڭ ئۇنۇملۇك دورىلار بولۇپ،

---

① ئابلىز مۇھەممەت سايرامى: «يۇرتىمىزدىن ئىچكى ئۆلكىلەرگە تارقالغان ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك دورا ئەشيالىرى ھەققىدە دەسلەپكى ئىزدىنىشلىرىم»، «شىنجاڭ ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكى ئالىي تېخنىكومى ئىلمىي ژۇرنىلى»، 1889 ـ يىل 1 ـ سان، 65 ـ بەت.

بۇنىڭدىكى مەركىزىي مەسىلە، ئەنە شۇ ماددىي ئەشيالارنىڭ تەبىئىتى، خۇسۇسىيىتى، قايسى خىل كىشىلىكلەرگە مەنپەئەت قىلىدىغانلىقىنى ئايدىڭلاشتۇرۇشتۇر. ئەقىل - پاراسەتكە تويۇنغان ئەجدادلىرىمىز بۇ خىل ئىقتىدارنى خېلى بۇرۇنلا ئۆزىگە هازىرلىغان بولغاچقا، تەبىئەت دۇنياسىدىكى سانسىزلىغان دورا ماتېرىياللارنىڭ خاسىيەتلىرىنى ئاستا - ئاستا ئىگىلەپ چىققان. بولۇپمۇ قاراخانىيلار ۋە ئىدىقۇت ئۇيغۇر خانلىقى دەۋرىدە بۇ ئىش كەڭ تۇردە ئەۋج ئالغان. شۇ سەۋەبلىك تۇرپان دىيارىدا ئېلىپ بېرىلىدىغان ئارخېئولوگىيەلىك قېزىش پائالىيەتلىرىدە تېببىي رېتسېپلار يېزىلغان كۆپلىگەن قول يازمىلار تېپىلغان. مەسىلەن: گېرمانىيەنىڭ 3 - قېتىملىق تۇرپان ئارخېئولوگىيە ئەترىتى تۇرپاندىن قولغا چۈشۈرۈپ ئېلىپ كېتىپ بېرلىندا ساقلاۋاتقان «تېبابەتچىلىككە ئائىت قول يازمىنىڭ پارچىسى» دا ئۇنۇمى ناهايىتى يۇقىرى بولغان كۆپلىگەن تېببىي رېتسېپلار خاتىرىلەنگەن. بىز بۇ قول يازمىلاردىكى رېتسېپلار بىلەن هازىرقى زامانداً قايتا ئەمەلىيەت سىنىقىدىن ئۆتكۈزۈلگەن رېتسېپلاردىن بىر قىسمىنى سېلىشتۇرۇپ كۆرۈپ باقىدىغان بولساق، بۇنىڭدىن تەخمىنەن 1000 يىللار بۇرۇنقى ئۇيغۇر تېۋىپلىرىنىڭ تالانتىغا ئاپىرىن ئېيتماي تۇرالمايمىز.

تۇرپاندىن قېزىۋېلىنغان قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدا يېزىلغان تېبابەتچىلىككە ئائىت يازما يادىكارلىقتا ئېيتىلغان رېتسېپلار بىلەن هازىرقى يېزىلغان رېتسېپلارنى سېلىشتۇرۇپ باقايلى.

«يازما يادىكارلىق» تا: «كۆز غۇۋالىشىپ كۆزدىن سوغۇق ياش كۆپ ئاقسا، كالا ئۆتىنى كۆزگە سۈركەپ بەرسە، ئېنىق كۆرىدىغان بولىدۇ».

هازىرقى دەۋردە يېزىلغان رېتسېپ كىتابىدا: «كالا ئۆتىنى زەپەر بىلەن ئېزىپ كۆزگە سۈرمە قىلىپ تارتسا، كۆزنى روشەنلەشتۈرىدۇ».

«يازما يادىكارلىق» تا: ئانار ئۇرۇقى، سېرىق چاكاندا، ئۆچكە گۆشى، كەرەپشە، قىچا ئۇرۇقى، قارىياغاچ قوۋزىقى، ئۆچكە ئۆتى، توشقان ئۆتى، كەپتەر مايىقى، سۇئېپىياز، بەدىيان، كەكلىك ئۆتى، زىغىر مېيى، توخۇ تۇخۇمى، توخۇ ئۆتى، ئۇزۇم سىركىسى، تۆگە گۆشى، ئۇچمە، قۇرۇق ئۇزۇم سۇيى، كالا ئۆتى، توشقان مېڭىسى، كۈنجۈت يېغى، زەپەر، قوناق ئۇنى، ئىپار، ئۆرۈك مېغىزى، هەشقىپىچەك، كۈنجۈت، هەسەل، تېرىق ئۇنى، قۇندۇز قەهرى، كۈنجۈت ئۇرۇقى، قارىمۇچ، نۆشۈدۇر، قوي سۈتى، پىياز يىلتىزى، سامساق يىلتىزى، بېلىق ئۆتى، مۇسەللەس، قېتىق، سامساق، توغرا يېلىمى، نوقۇت، سىماب، ئىتئۇزۇمى، ئاق ئۇچمە دەرىخىنىڭ قوۋزىقى، تۆگە سۈتى... قاتارلىق دورا ماتېرىياللارنىڭ هەر خىل كىشىلىكلەرگە بولغان داۋاسى سۆزلەنگەن بولۇپ، بۇنىڭدىن 1000 يىللار بۇرۇنقى ۋاقىتلاردا ئىشلىتىلگەن بۇ دورا ماتېرىياللىرى بۇگۈنكى كۈندە يەنە كۆپلىگەن كىشىلىكلەرگە شىپا بولۇشتەك ئالاهىدىلىكىنى جەۋلان قىلدى.

«يازما يادىكارلىق» نىڭ كۆپ قىسىم جايلىرىدا مۇسەللەس (شاراب) تىلغا ئېلىنىدۇ. «شاراب - قەدىمكى تارىملىقلار ۋە ئۇلارنىڭ ئەجدادلىرى يىراق قەدىمكى زامانلاردىن باشلاپ ئىستېمال قىلىپ كەلگەن مۇهىم ئىچىملىك بولۇپ، ئۇ مەنۇى جەهەتتە ئادەمنىڭ كۆڭلىنى ئېچىش، شادلاندۇرۇش، روهىي كەيپىياتنى كۆتۈرۈش، كەيپ قىلىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە بولسا، قەدىمكى تېبابەتچىلىكىمىزدە بالا چۈشۈرۈش، دەم سىقىلىشقا، مەست قىلىش (ناركوز قىلىش)، دېزىنفېكسىيە قىلىش قاتارلىقلارغا

ئىشلىتىلگەندىن تاشقىرى، يەنە كۆپ خىل تېببىي دورىلارنى ئىچۈرۈشتە مۇھىم ئارىلاشما قاتاردا خىلى كەڭ قوللىنىلغان» بولغاچقا، «ئىككى سۆڭەك (مىقدار سۆز) ئۆچكە گۆشىنى بىر قاچا مۇسەللەس، بىر قاچا سۇ بىلەن قاينىتىپ، سۈيىنى سوۋۇتۇپ ئىچسە، قورساق ئاغرىقىغا شىپا بولىدۇ»، «كەكلىك ئۆتىنى قۇرۇتۇپ، مۇسەللەس ياكى بوزۇغا قوشۇپ ئىچسىمۇ، كۆرمەس بولۇپ قالغان كۆز ئېچىلىدۇ»، «ھەيز كۆپ كېلىپ توختىمىغان ئايالغا زەپەر، قوناق ئۇنى، ئىپارلارنى مۇسەللەسكە قوشۇپ ئىچۈرسە ساقىيىدۇ»، «ئىت سۈتىنى مۇسەللەس بىلەن ئىچىپ بەرسە، قورساقتا ئۆلۈپ قالغان بالا چۈشۈپ كېتىدۇ».

تۇرپاندىن تېپىلغان بۇ تېببىي ھۆججەتنىڭ چەت ئەللەردىكى تەسىرى ناھايىتى چوڭ بولۇپ، بۇ ئەسەرلەر ھەققىدە بىر نېمىس ئالىمى مۇنداق كۆزقاراشنى ئوتتۇرىغا قويغان: «ئەنگلىيە، فىرانسىيە ۋە گېرمانىيەدە بۇ خىل نەرسىلەر يوقكەن، گۈزەل ۋە ئۇلۇغ مەدەنىيەتكە ئىگە تۈركىي خەلقلەر ئۆز ئەجدادلىرى بىلەن پەخىرلىنىشكە ھەقلىقتۇر». مەزكۇر تېببىي ۋەسىقىلەر چەت ئەللەردە نەشر قىلىنغاندىن كېيىن، ئىلمىي قىممەت جەھەتتە نۇرغۇنلىغان كىشىلەرنىڭ دىققىتىنى تارتقان بولغاچقا، 1936 ـ يىلى ئىستانبۇل ئۇنىۋېرسىتېتى مېدىتسىنا ئىنستىتۇتىنىڭ مېدىتسىنا تارىخى ۋە دىيونتولوگىيە پروفېسسورى دوكتور ئا. سۇھەيىل ئۇنۋەر ئاشۇ تېببىي ھۆججەتلەرنى تەتقىق قىلغان ئاساستا «ئۇيغۇرلاردا تېبابەت» ناملىق ئەسىرىنى يېزىپ چىقىدۇ ۋە ئىخچام قىلىپ «ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكىگە دائىر بۇ ئەسەر بىر يەردىن تەرجىمە قىلىنغان بولماستىن، بەلكى ساپ يەرلىك بىلىملەرگە تايانغان ۋە ئۇيغۇر تېۋىپلىرىنىڭ تەجرىبە، كۆزىتىش-لىرىگە ئاساسلانغان ھالدا يېزىلغان» دەيدۇ. مەزكۇر ۋەسىقىلەردىن كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، جاپاكەش ئەجدادلىرىمىز قەدىمكى دەۋرلەردە كېسەللىكلەرنى تېرە كېسەللىكلىرى، كۆز كېسەللىكلىرى، قۇلاق، يۇتقۇنچاق ۋە بۇرۇن كېسەللىكلىرى، چىش كېسەللىكلىرى، نەپەس ئەزا كېسەللىكلىرى، يۇرەك ۋە قان تومۇر كېسەللىكلىرى، ھەزىم قىلىش ئەزالىرى كېسەللىكلىرى، ھەر خىل ئىچكى كېسەللىكلەر، ئەسەب نېرۋا كېسەللىكلىرى، سۈيدۈك يولى ۋە جىنسىي ئەزا كېسەللىكلىرى، ۋىرۇسلۇق ۋە يۇقۇملۇق كېسەل-لىكلەر قاتارلىق تۇرلەرگە بۆلگەن ۋە ئۇنىڭدىن داۋالاشنىڭ ئۇنۇملۇك ئۇسۇللىرىنى تېپىپ چىققان بولۇپ، بۇنى ئەجدادلىرىمىزنىڭ ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكى ۋە دۇنيا تېبابەتچىلىكىنىڭ تەرەققىياتى ئۈچۈن قوشقان غايەت زور تۆھپىسى، دەپ ئېيتىشقا ھەقلىقمىز.

ئەجدادلىرىمىز ياشاپ كەلگەن تارىم ۋادىسى تەڭرىتېغىنىڭ جەنۇب، شىمالىدىن ئىبارەت ئىككى چوڭ سودا يولىنىڭ قوشۇلۇش نۇقتىسىغا جايلاشقان بولغاچقا، ھەر خىل سودا ـ سېتىق قاتاردا دورا ـ دەرمەك سودىسىمۇ تەرەققىي قىلغان. قوڭغۇراق ئاۋازىنى ياڭرىتىپ ئايىغى ئۈزۈلمەي قاتناپ تۇرغان تۈركۈم ـ تۈركۈم سودا كارۋانلىرى شىنجاڭنىڭ يەرلىك دورا ماتېرىياللىرىنى شۇنداقلا ئوتتۇرا ئاسىيا، كىچىك ئاسىيا ھەم ئەرەب ئەللىرىدىن ئىمپورت قىلغان دورا ماتېرىياللىرىنى ئىچكى ئۆلكىلەرنىڭ ھەرقايسى جايلىرىغا ئاپىرىپ، قىممەت باھادا سېتىپ، زور پايدىغا ئېرىشكەن.

مەسىلەن: تۇرپان ئاستانىدىكى 614 ـ نومۇرلۇق قەبرىدىن تېپىلغان ۋەسىقىلەردىكى دورا ماتېرىيالل-رى سودىسىغا دائىر ھۆججەتلەردە بىر قېتىملىق دورا سودىسى ئەھۋالى مۇنداق پۈتۈلگەن: «شۇبەن سانتان پۇراقلىق دورا ماتېرىياللىرى 572 جىڭ، شۇبەن سانتان (石输)، (يۇشى ـــ پارسلار زېمىدىن چىقىدۇ،

سېرىق ئالتۇنغىلا ئوخشايدۇ. ئوتقا سېلىپ تاۋلىسىمۇ ھەرگىز قارىدىمايدۇ. مەزكۇر دورىنىڭ ئىششىقىنى ياندۇرۇپ، قىزىتمىنى قايتۇرۇش ئىقتىدارى يۇقىرى) 300 جىڭ، ئەن. سانتان نۆشۈدۇر 50 جىڭ، كالا ۋۇتى سانتان كۆكۈم يىلتىزى 87 جىڭ، شى مەنبەت سانتان پۈراقلىق دورا ماتېرىيالى 362 جىڭ، شې مەنبەن سانتان نۆشۈدۇر 241 جىڭ، سانتان پۈراقلىق دورا ماتېرىيالى 400 جىڭ، سانتان (石蜜 تاش ھەسلى) 30 جىڭ، كالامۇ سانتان نۆشۈدۇر 250 جىڭ، سانتان پۈراقلىق دورا ماتېرىيالى 172 جىڭ، سانتان پۈراقلىق دورا ماتېرىيالى 92 جىڭ، كالا نيۇخېبەن سانتان پۈراقلىق دورا ماتېرىيالى 650 جىڭ، كالا نيۇخېبەن سانتان نۆشۈدۇر 201 جىڭ، نىچۇلياڭشاڭ سانتان پۈراقلىق دورا ماتېرىيالى 50 جىڭ، ئەنپۇ يېمىنىيەن سانتان پۈراقلىق دورا ماتېرىيالى 33 جىڭ». ①

يۇقىرىدىكى تارىخىي ھۆججەتكە پۈتۈلگەن بىر قېتىملىق دورا ھېسابات ۋە دورا مىقدارىنىڭ بۇنداق كۆپ بولۇشىدىن ئۇيغۇرلارنىڭ ھەرقايسى سۇلالە - خانلىقلار بىلەنمۇ دورا ۋە خۇش پۇراق ماتېرىياللار سودىسى ئېلىپ بارغانلىقىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ، ئۇلار كېيىنكى تاڭ، كېيىنكى جىن، كېيىنكى خەن، كېيىنكى جۇ سۇلالىرىنىڭ پايتەختى لوياڭ، كەيگېڭغا ئەكېلىپ سانتان دورا - دەرمەك ۋە پۇراقلىق ماتېرىياللىرىنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك تارىم ۋادىسىنىڭ ئالاھىدە مەھسۇلاتلىرى. 42 - يىلىدىن 951 - يىلىغىچە ئۇيغۇرلار لوياڭ، كەيفېڭغا ئالتە قېتىم كېلىپ سودا قىلغان بولۇپ، ئۇلارنىڭ مالىرى ئىچىدە نۆشۈدۇر، بۆكەن مۈڭگۈزى، تەنكار، دېڭىز ئىتىنىڭ چۈنقى، كەھرىۋا، دېۋىرقاي ۋە پۇراقلىق دورا قاتارلىقلار بار. شىمالىي سۇڭ سۇلالىسى دەۋرىگە كەلگەندە، ئۇيغۇرلار ئوتتۇرا تۇزلەڭلىككە ئاپارغان دورا ماتېرىياللىرى ۋە پۇراقلىق دورا ماتېرىياللىرىغا يەنە يېڭى سورتلار قوشۇلغان. «سۇڭ سۇلالىسى تارىخىدىن بايانلار توپلىمى يېمەكلىكلەر» [38]دە: «شىنىڭنىڭ 10 - يىلى (1077 - يىلى) 10 - ئاينىڭ 27 - كۈنى، مېھمان كۈتۈش ۋەزىرىنىڭ ئېيتىشىچە، ئۇدۇن (خوتەن) دۆلىتىنىڭ ئەلچىلىرى لۇشۇن، نەنساۋىن قاتارلىقلار ئەكەلگەن مەستىكى رۇمى 31 مىڭ جىڭدىن ئارتۇق بولۇپ، پۇلى 44 مىڭ تىزىق يارماق بولدى» دېيىلگەن. بىر قېتىمدىلا 30 مىڭ جىڭدىن ئارتۇق مەستىكى رۇمنىڭ سېتىلىشىنى چوڭ سودا دېيىشكە بولىدۇ.

دېمەك، ئەينى زامانلاردا غەربىي دىيار (شىنجاڭ) بىلەن ئىچكى ئۆلكىلەر ئوتتۇرىسىدا، مەملىكىتىمىز بىلەن غەرب مەملىكەتلىرى ئارىسىدا سودا مۇناسىۋەتلىرى، مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇش ئىشلىرى نىسبەتەن كەڭ ئېلىپ بېرىلغان. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكى ئۆزىنىڭ بىۋاستە داۋالاش ئەمەلىيىتى ئاساسىدىكى تەرەققىياتى بىلەن بىللە، ئىچكىرى بىلەن ئىران، ئەرەب مەملىكەتلىرى بىلەن ئېلىپ بېرىلغان دورا - دەرمەك سودىسى، مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇش ئىشلىرىنىڭ تەسىرىدىمۇ زور قەدەم بىلەن ئىلگىرىلىگەن. شۇنىڭدەك، ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك ئىلمىي ئۆز نۆۋىتىدە جۇڭگو تېبابىتى، ئىران، ئەرەب تېبابەتچىلىكلىرىنىڭ راۋاجلىنىشىغىمۇ مۇھىم ھەسسە قوشقان. غەربىي دىيار (شىنجاڭ) دىن چىقىدىغان دورا - دەرمەكلەر ئاتاقلىق جۇڭگو تېبابىتى دورا كىتابلىرىغا قوبۇل قىلىنىپلا قالماي، بۇ دورىلار ئىچكىرىگە توشۇلۇپ، جۇڭگو تېۋىپلىرى تەرىپىدىن قوللىنىپ، جۇڭگو تېبابىتىنىڭ مەزمۇنى بېيىپلا قالماي، شىنجاڭنىڭ ئالاھىدە مەھسۇلاتلىرى بولغان ۋەج تۇركى، لاجۇۋەرد كاشغەرىي، سەپىداپ كاشغە-

① «ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكى» ژۇرنىلى 1995 - يىل 2 - سان، 41 - بەت

ری، ۋەج خوتەنىي (خوتەن ئېگىرى)، مىشكى خوتەنى (خوتەن ئىپارى) قاتارلىقلار شەرقىي رىم ۋە ئەرەب خەلىپىلىكلىرىدە شۆھرەت قازىنىپ، ئەرەب، ئىران تېۋىپلىرى تەرىپىدىن كەڭ ئىستېمال قىلىنغان ۋە مەشھۇر دورا كىتابلىرىغا كىرگۈزۈلگەن.

10 ـ ئەسىردە ياكى ئىسلام دىنى شىنجاڭغا كىرگەندىن كېيىن، ئەرەب ئىسلام مەدەنىيىتى بىلەن ئارىلىشىپ، يۇنانىنىڭ قەدىمكى پەلسەپىۋى نەزەريەۋى ۋە تېبابەت ئۇسۇللىرىمۇ ئېقىپ كىرگەن. بۇ ئەھۋال ئۇيغۇرلارنىڭ قەدىمكى تېبابىتىدە چوڭ بىر ئۆزگىرىش پەيدا قىلغان. تارىخىي پاكىتلار ۋە چەت ئەل تارىخشۇناسلىرىنىڭ ئىسپاتلىشىچە، ئوتتۇرا ئاسىيادىكى «تۈركىي مىللەتلەر ئىچىگە ئىسلام دىنىنىڭ تارقىلىشى، شۇ ۋاقىتتىكى تۈركىي مىللەتلەرنىڭ مەدەنىيەت تەرەققىياتىنى ناھايىتى زور دەرىجىدە ئالغان سۈرگەن» ئەمما① ئىسلام دىنى كىرىشتىن ئىلگىرى تالانتلىق ئۇيغۇر ئالىملىرى، شائىرلىرى، رەسساملىرى، ھەربىي ئالىملىرى، تېۋىپلىرى يېتىشىپ چىققانلىقى تارىختا ھەممىگە ئايان. ئىسلام دىنى كىرگەندىن كېيىنكى بىر ئەسىر ئىچىدە قەشقەر، يەكەن، خوتەن، ئاقسۇ خەلقىنىڭ تىل ـ ئەدەبىيات، مەدەنىيەت ۋە يېزىقىدىكى يېڭى ئۆزگىرىشلەر تەرەققىيپەرۋەر ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئەدەبىي ئىقتىدارىنى تېخىمۇ زور دەرىجىدە ئاشۇرغان. مۇشۇ مەزگىلدىن تارتىپ ئۇيغۇرلاردىن ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلغان تالانتلىق ئالىملار، پەيلاسوپلار، ھۆكۈما، تېۋىپلار، سەنئەتكارلار، ئەدىب ۋە شائىرلار قايتا يېتىشىپ چىقىشقا باشلىغان.

ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك ئىلمىنىڭ نەچچە مىڭ يىللىق ئۇزۇن تارىخىنى ئەسلىگىنىمىزدە، يېقىنقى مىڭ يىللىق تارىخى جەريانىدا ئەبۇ نەسىر مۇھەممەت فارابى (870—950)، ئەبۇ ئەلى ئىبن سىنا (980—1037 يىللار) نىڭ تېبابەتچىلىك تەلىماتىنىڭ مۇھىم ئۇتۇقلىرى ۋە تەسىرى ئۇستىدە توختالماي ئۆتەلمەيمىز.

فارابى ۋە ئىبن سىنانىڭ تېببىي تەلىماتلىرى ئوتتۇرا ئاسىيادىن ئىبارەت كەڭ رايونلارنىڭ ئەسلىدە بار بولغان پەن ـ مەدەنىيىتى ئاساسىدا بارلىققا كەلگەن ئوتتۇرا ئاسىيا مەدەنىيىتىنىڭ مەھسۇلىدۇر.

مەلۇماتلارغا قارىغاندا، فارابى 160 پارچە ئەسەر يازغان بولۇپ، بۇنىڭدىن بىزگە مەلۇم بولغان تىب ئەسەرلىرى «ساراڭلىق ھەققىدە»، «ئەزالارنىڭ خىزمىتى ھەققىدە»، «تەبىئەت ھەققىدە»، «تەبىئەت جىسىملىرىنىڭ ئىسسىق ـ سوغۇق، ھۆل ـ قۇرۇقلۇقى ھەققىدە»، «روھ ۋە جان ھەققىدە»، «ئاڭلاش ۋە كۆرۈش ھەققىدە»، «پىكىر قىلىش، ئەقىل ـ ئىدراك ۋە ئۇنىڭ تاكامۇللىشىشى» قاتارلىقلاردىن ئىبارەت.

ئىبن سىنا 16 يېشىدا ئۇيغۇر ئالىمى فارابىنىڭ كىتابلىرىنى ئۆگىنىشكە باشلىغان. ئۇنىڭدىن ئىلگىرى تېمىستۇس (Ttemistus) نىڭ ئارىستوتېل ھەققىدىكى كىتابلىرىدىن بەزىبىر پەلسەپە مەسىلىلىرىنى چۈشىنەلمىگەن ئىبن سىنا فارابى كىتابلىرىنىڭ مەپتۇنى بولۇپ قالغانىدى. ئىبن سىنا فارابى تەسىرى «نەزەريە ئىلمىنىڭ ئاخىرقى مەقسىتى ھەقىقەتنى تونۇش»، «ھەقىقەتەن تاشقى ئالەم ھادىسىلىرىگە مۇۋاپىق كەلگەن سۆز ۋە ھەرىكەتتىن ئىبارەت» دېگەن تونۇشقا كەلگەن.

ئىبن سىنا ئاناتومىيە (ئىلمى تەشرىھ)، فىزىيولوگىيە (ئىلمى ۋەزا ئىنفۇلئەزا)، پاتولوگىيە (كېـ

① ياپونىيەلىك يۇي تېەننىڭ يازغان «غەربىي يۇرت مەدەنىيەت تارىخى» دېگەن كىتابنىڭ 170 ـ بېتىگە قارالسۇن.

سەللىنىش ئىلمىي)، داۋالاش، ئىلمى (ئىلمۇلئىلاج) ساقلىقنى ساقلاش ئىلمى (ھېپىزى سىھھەت)، ئۇزۇقشۇناسلىق ۋە باشقا ساھەلەرنى تەتقىق قىلغان ۋە «دانىشنامە»، «كىتابۇششىفا»، «كىتابۇلقانۇنى فىت ـ تىب» قاتارلىق تېببىي پەنگە ئائىت مۇھىم ئەسەرلەرنى يازغان. «ئەلقانۇن فىت ـ تىب» (تېبابەت قانۇنى) ئىبن سىنانىڭ ئاساسلىق كىتابى بولۇپ، مەزكۇر كىتاب لاتىن تىلىغا تەرجىمە قىلىنغاندىن كېيىن 30 قېتىمدىن ئارتۇق قايتا بېسىلغانلىقى مەلۇم. بۇ كىتاب 12 ـ ئەسىردىن 18 ـ ئەسىرگىچە نەچچە يۈز يىل ئىچىدە شەرق ۋە غەرب ئەللىرىدە مېدىتسىنانىڭ مۇقەددەس كىتابى، مېدىتسىنا ئىنستىتۇتلارنىڭ ئاساسىي دەرسلىكلىرىدىن بولۇپ كەلگەن. ئىبن سىنا ياۋروپادا «تېبابەت شاھى» (Princepsedifotum) دەپ ئاتالغان. قاراخانىيلار دەۋرىدە ياشىغان مەشھۇر تېۋىپ ئىمادۇددىن كاشغەرىي ئۇيغۇر تىلىدا «شەرھى ئەلقانۇن» نامىلىق ئەسەر يازغان. رىۋايەتلەردە ئېيتىلىشىچە، «قۇتادغۇبىلىك» داستانىنىڭ مۇئەللىپى يۈسۈف خاس ھاجىپ پەيلاسوپ، دۆلەت ئەربابى ۋە داڭدار ھېكىم (تېۋىپ) بولغان. مۇھەممەت ئەلى مۇھەممەت ئىمىن ياركەندىنىڭ «زىيا ئۇلقۇلۇپ» نامىلىق كىتابىدا ھەمدە «سۇرراھ» نامىلىق لۇغەت كىتابىنىڭ كىرىش سۆزىدە شۇ چاغدا قەشقەردە ئۆز زامانىسىنىڭ ئالىي ئوقۇش يۇرتى بولغان «ساچىيە» مەدرىسىسى بەرپا قىلىنغان. بۇ مەدرىسە ھەر خىل پەنلەر قاتارىدا «ئەلقانۇن فىت ـ تىب» دىن لېكسىيەلەر ئوقۇلغان ھەمدە ئىبن سىنانىڭ «ئىشاراتى ھاسىل»، «مەھسۇلى نىجادى شىفا» نامىلىق ئەسەرلىرى ئوقۇلغان. 13 ـ ئەسىردە بۇ مەدرىسىدە ئەبۇل فازىل بىننى مۇھەممەت فازىلنىڭ «سوراھ» لۇغىتى تۈزۈلگەن ۋە نۇرغۇن تېببىي ئەسەرلەر ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلىنغان. نۇرغۇن مەشھۇر تېۋىپلار ئەنە شۇ مەدرىسىنىڭ ئۆزىدە ياكى شۇ مەدرىستە يېتىشىپ چىققان ھۆكۈمالاردا ئوقۇپ، ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكىنىڭ تەرەققىياتى ۋە خەلق سالامەتلىكىنى ساقلاش ئىشلىرى ئۈچۈن نۇرغۇن ھەسسىلەرنى قوشقان.

ئىبن سىنانىڭ تېببىي تەلىماتى شىنجاڭغا كىرگەندىن كېيىن، ئۇيغۇر ھۆكۈمالىرى ئۇنى ئۆز پېتى ئۆلۈك ھالدا قوللانماي، بەلكى ئۆزلىرىنىڭ ئەسلىدىن بار بولغان تېبابەتچىلىك نەزەرىيەلىرى ۋە ئەمەلىيەتلىرى بىلەن تەدرىجىي بىرىكتۈرۈپ، شىنجاڭنىڭ تەبىئىي شەرت ـ شارائىتى، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ تۇرمۇش ئۆرپ ـ ئادىتىگە ماسلاشقان بىر تېبابەتچىلىك ئىلمىنى شەكىللەندۈرگەن. ئۇيغۇر تېۋىپلىرى «ئەلقانۇن» نىڭ مەزمۇنىنى تېخىمۇ بېيىتىپ، نۇرغۇنلىغان كىتابلارنى يېزىپ چىققان. مەسىلەن: 10 ـ ئەسىردە «مەدرىسى ساچىيە» دە مۇدەررىس بولغان ئىمامۇددىن قەشقىرى «شەرھى ئەلشىفا» ۋە «شەرھى ئەلقانۇن» قاتارلىق ئەسەرلەرنى يېزىپ چىققان.

ئۇنىڭدىن باشقا ھەر ئەسىردە يېتۈك تېببىي ھۆكۈمالار يېتىشىپ چىققان. مەسىلەن: مىلادىيە 1564 ـ يىلى ياشىغان مەشھۇر ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك ـ دورىگەرلىك ئالىمى موللائارىپ خوتەنىنىڭ چاغاتاي ئۇيغۇر تىلىدا يازغان چوڭ ھەجىملىك داۋالاش ۋە دورىگەرلىك كىتابىنى ئۇيغۇر تىلىدا يازغان «مەجەرىباتى ئارىفاي»، پارس تىلىدا يازغان «مۇلدەستەئى ئافىيەت»، ئەرەب تىلىدا يازغان «ئەسرارۇننەبزى ۋەلبەۋلى ۋەلبەراز» (تومۇر ۋە چوڭ ـ كىچىك تەرەت ئارقىلىق دىياگنوز قويۇشنىڭ سىرلىرى)، پارس تىلىدا يازغان «مۇئالىجاتىل فۇقائى ۋە ئەھلىل سەھرائى» (كەمبەغەل سەھرالىق ئاجىزلارنى داۋالاش)، پارس تىلىدا يازغان «رىسالەئى فەسەد ۋە ھىجامەت» (قان ئېلىش ۋە لوكىقا قويۇپ داۋالاش ھەققىدىكى رىسالە) قاتارلىق ئەسەرلىرى بار.

مىلادىيە 16 ـ ئەسىردە ياشىغان ئەللامە ئالائىددىن مۇھەممەت (خوتەنىي) چاغاتاي ئۇيغۇر تىلىدا «ئەلفىقھوتتىببىيە» (تىببىي قانۇن) دېگەن كىتابنى يازغان. خوتەندە يېزىلغان مىلادىيە 11 ـ ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىدا خوتەن قاراقاشئاقساراي يېزىسىدىن جامالىدىن ئاقساراي ئەرەب تىلىدا «تىببىي ئاقساراي» ناملىق كىتابنى يازغان. مىلادىيە 18 ـ ئەسىردە مۇراد بەگ ئەلى بەگ ئوغلى قەشقەر شەھىرىدە «ئەغرازى تىببىيە» (تىبابەت مەقسەتلىرى) ناملىق كىتابنى يېزىپ چىققان. 19 ـ ئەسىردە سەئىد مۇختار بۇلاقبەك ئوغلى قەشقەردە «تىببىي شىفا» ناملىق كىتابنى يېزىپ چىققان ۋە باشقىلار بۇنىڭغا دەلىل بولالايدۇ. «تىببىي ئاقساراي» ناملىق كىتاب مىلادىيە 1899 ـ يىلى ھىندىستان لەكنو شەھىرىدە نەشر قىلىنىپ، 1929 ـ يىللارغىچە ھىندىستان دېھلى ئىسلام تىبابەت دارىلفونۇنىدا تىببىي دەرسلىك قىلىپ ئوتۇلگەن.

16 ـ، 17 ـ ئەسىرلەردە شىنجاڭدا غوجىلار تەبىقىسى ھاكىمىيەت تەختىگە چىقىپ، خەلق ئاممىسىنىڭ ماددىي ۋە مەنىۋى ھوقۇقىنى چاڭگىلىغا ئېلىۋېلىپ، ئىستىبداد تۈزۈمىنى يولغا قويغانلىقى نەتىجىسىدە شىنجاڭدا كۈچلۈك بىر دىنىي فېئودالىق تۈزۈم شەكىللىنىپ، ھەقىقىي ئالىم ۋە زىيالىيلار يوقىتىلغان. دىن ۋە مەزھەپ ئىختىلاپلىرى كۆپەيىپ، ئىلىم ۋە مەرىپەت تەرەققىياتى يەنە بىر قېتىم ۋەيرانچىلىققا ئۇچرىغان. جاھىل مۇتەئەسسىپلەر مەيدانغا چىقىپ، شىنجاڭنى بىر مەزگىل جاھالەت ۋە خۇراپات قاراڭغۇلۇقى قاپلىغان.

غوجىلار ھاكىمىيىتى ئاغدۇرۇلغاندىن كېيىن 18ـ، 19 ـ ئەسىرلەرگە كەلگەندە شىنجاڭ خەلقى يەنىلا مەنچىڭ ھاكىمىيىتىنىڭ زۇلمەتلىك ئىستىبداتى ئاستىدا قېلىپ، شىنجاڭ خەلقىنىڭ ئىنسانىي ھوقۇقى ئاياغ ـ ئاستى قىلىنغانلىقىنىڭ سىرتىدا، ئىقتىسادىي بايلىقى تالان ـ تاراج قىلىنغان. ئىلىم مەرىپەت چىراغلىرى ئۆچكەن.

19 ـ ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن باشلاپ، ئۇيغۇر تىبابەتچىلىكى فېئودال ھۆكۈمران سىنىپنىڭ، چەت ئەل جاھانگىرلىكى ۋە ئەجنەبىي قۇلچىلىق ئىدىيەسى، دىن تارقاتقۇچىلار، «پەرەڭ دوختۇرلىرى» نىڭ كەمستىشى، چەتكە قېقىشىغا ئۇچرىغان. بولۇپمۇ 1908 ـ يىللىرى شىنجاڭنىڭ قەشقەر، ئۈرۈمچى، چۆچەك ۋىلايەتلىرىدە تۇنجى ياۋروپا تىبابىتى پەيدا بولۇش بىلەن ئۇيغۇر تىبابىتىگە قارىتا ھۇجۇم ۋە تەنقىد باشلانغان. ئۇيغۇر تىبابەتچىلىكىنى سۇنئىي ئۇسۇلدا ياۋروپا مېدىتسىناسىغا قارشى ئورۇنغا قويۇپ، ئۇ «خۇراپىي»، «ساختا» دېگەندەك تۇرلۇك بەتنامىلار بىلەن قارىلانغان. گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى ھۆكۈمرانلىقىدا، بولۇپمۇ زالىم شېڭ شىسەي تېررورلۇقى زامانىدا ئۇيغۇر تىبابەتچىلىكى بۇيرۇق بىلەن مەنئى قىلىنغان. كۆزگە كۆرۈنگەن مەشھۇر تېۋىپلار قامىلىپ، بەزىلىرى ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنغان. بەزى جايلاردا تىبابەتچىلىك كىتابلىرى كۆيدۈرۈپ تاشلانغان. نەتىجىدە خەلق ئاممىسى ياۋروپا مېدىتسىناسىدىن بەھرىمەن بولالمايلا قالماستىن، ئەسلىدىن بار بولغان تىبابىتىدىنمۇ مەھرۇم بولۇپ، ھەر خىل كېسەللىكلەر كۆپلەپ تارقىلىپ، ئۆلۈم ـ يېتىم زور دەرىجىدە ئەۋج ئالغان. ئۇيغۇر تىبابەتچىلىك ئىلمى تەرەققىياتىنىڭ توختاپ، قاتماللىشىپ مۇنقەرزلىككە يۈز تۇتقان.

1949 ـ يىلى شىنجاڭ تىنچلىق بىلەن ئازاد بولۇپ، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسى رەھبەرلىكىدىكى خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇلۇپ، مىللەتلەر ئازادلىقى ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ مىللىي مەدەنىيىتى مىسلىسىز تەرەققىي قىلىش ئىستىقبالىغا ئېرىشتى. شۇ قاتاردا ئۇيغۇر تىبابىتىمۇ تەرەققىي قىلىش ۋە گۈللىنىشكە باشلىدى.

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى 1951 - يىلى «مەملىكەتلىك سەھىيە خىزمەت يىغىنى» ئېچىپ، مەملىكىتىمىزدىكى ھەرقايسى ئەنئەنىۋى تېبابەتچىلىكنى جۇملىدىن ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكىنى ۋەتەن تېبابەتچىلىكىنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمى دەپ تونۇدى. 1978 - يىلى ئەنئەنىۋى تېبابەتچىلىكنى قوغداش، يۆلەش ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇش ئۇچۇن، ئەنئەنىۋى تېبابەتچىلىك ئىشلىرىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشنى «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئاساسىي قانۇنى»غا كىرگۈزۈپ، مەملىكىتىمىزدىكى ئەنئەنىۋى تېبابەتچىلىك ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتىنى قانۇنىي ئاساس بىلەن تەمىنلىدى. شۇنىڭدىن بۇيان مەركەز ۋە ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى كۆپ قېتىم ئەنئەنىۋى تېبابەت خىزمەت يىغىنى ئاچتى. ئاپتونوم رايونىمىزدا جۇڭيى - مىللىي تېبابەتچىلىك - دورىگەرلىكىنى باشقۇرۇش ئورگانلىرىنى تەسىس قىلىپ، ئەنئەنىۋى تېبابەتچىلىككە بولغان باشقۇرۇشنى كۈچەيتتى.

مەركەز ۋە ئاپتونوم رايونلۇق ھۆكۈمەت دۆلەت مالىيەسىدىن زور مىقدارىدا مەبلەغ ئاجرىتىپ دۆلەت ئىگىلىكىدىكى مىللىي تېبابەت مۇئەسسەسىلىرىنى قۇردى ۋە تەرەققىي قىلدۇردى. دۆلەتنىڭ ۋە ھەر دەرىجىلىك ھۆكۈمەتلەرنىڭ مەبلەغ ئاجرىتىپ بېرىشى بىلەن ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ئۇرۇمچى، قەشقەر، خوتەن، كۇچا، يەكەن، غۇلجا قاتارلىق شەھەر، ۋىلايەت، ئوبلاست، ناھىيەلىرىدە ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى ئۇيغۇر تېبابەت دوختۇرخانىلىرىدىن 42 سى قۇرۇلدى. بۇنىڭ ئىچىدە ئاپتونوم رايون دەرىجىلىكىدىن بىر، ۋىلايەت، ئوبلاست دەرىجىلىكىدىن ئالتە، ناھىيە دەرىجىلىكىدىن 30 نەچچىسى بار. ئىستاتى تەرەققىي قىلىپ 2700 دىن ئاشتى. كارىۋات سانى 2142 گە يەتتى.

ئاپتونوم رايونلۇق ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك دوختۇرخانىسى دۆلەت جۇڭيى تېبابەتچىلىك - دورىگەرلىك باشقۇرۇش ئىدارىسى تەرىپىدىن «مەملىكەت بويىچە نەمۇنىلىك ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك دوختۇرخانىسى» دېگەن نامغا ئېرىشتى. ئاقكېسەلنى داۋالاش جەھەتتە دۆلەتلىك بىرىنچى دەرىجىلىك مەخسۇس كېسەللىكلەر قۇرۇلۇش تۇرىگە كىرگۈزۈلدى.

ئاپتونوم رايونلۇق سەھىيە نازارىتى ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ، «ئۇيغۇر تېبابەت داۋالاش ئورگانلىرىنىڭ ئاساسىي ئۆلچىمى» نى تۈزۈپ، ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ئۇيغۇر تېبابەت داۋالاش ئورگانلىرىنى ئۆلچەملىك باشقۇرۇشنى يولغا قويدى.

شىنجاڭ ئۇيغۇر تېبابىتى دورا زاۋۇتى زۇكام جەۋھىرى قاتارلىق 120 خىلدىن ئارتۇق دورىنى، قەشقەر ۋىلايەتلىك ئۇيغۇر تېبابەت شىپاخانىسى دورا زاۋۇتى كالىزىرە ئوكۇلى قاتارلىق 130 خىلدىن ئارتۇق دورىنى، خوتەن ۋىلايەتلىك ئۇيغۇر تېبابەت شىپاخانىسى دورا زاۋۇتى 147 خىل دورىنى، شىنجاڭ ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك ئالىي تېخنىكومى دورا زاۋۇتى ۋە دوختۇرخانىسى «ئەۋرىشىم ئىچىملىكى» قاتارلىق 140 خىل دورىنى ئىشلەپچىقىرىپ، ياخشى ئىقتىسادىي ۋە ئىجتىمائىي ئۈنۈمگە ئېرىشمەكتە.

ئۇنىڭدىن باشقا، ھەر دەرىجىلىك ئۇيغۇر تېبابىتى شىپاخانىلىرىدا ئىشلىتىلىپ كېلىۋاتقان دورىلارنىڭ مۇتلەق كۆپ ساندىكىسى ئۆز تۇپرىقىدىن چىقىدىغان ئۆسۈملۈك ۋە مەدەنلەر بولغاچقا، ئۇنى پىششىقلاپ ئىشلەش ۋە ھەر خىل مۇرەككەپ دورىلارنى ياساش ئۇچۇن، ھۆكۈمەتنىڭ مۇناسىۋەتلىك تارماقلىرى ھەر قايسى ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك دوختۇرخانىلاردا بىرقەدەر زامانىۋى ماشىنا سايمانلىرى بولغان دورا ياساش بۆلۈملىرىنى قۇرۇپ بەردى. بۇ بۆلۈملەرمۇ بىر قىسىم يەرلىك دورىلارنى پىششىقلاپ ئىشلەپ، ئۆز ئېھتىياجىدىن چىقماقتا، ئۇنىڭدىن باشقا ھەرقايسى شەھەر، بازارلاردا دۆلەت ئېتىراپ قىلغان خۇسۇسىي

ئىگىلىكىدىكى ئۇيغۇر تېبابىتى داۋالاش ئورۇنلىرى تەخمىنەن مىڭدىن ئاشىدۇ.

ئۇيغۇر تېبابىتى مائارىپى جەھەتتە دۆلىتىمىز 1970 - يىللىرى يېڭى ئەۋلاد ئۇيغۇر تېبابىتى خادىملىرىنى يېتىشتۈرۈشنى دۆلەت پىلانىغا كىرگۈزۈلگەندىن كېيىن بىر تۇتاش ئىمتىھان ئارقىلىق ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىشنى يولغا قويۇپ، ئۇرۇمچى، قەشقەر، خوتەن قاتارلىق جايلاردىكى ئوتتۇرا دەرىجىلىك تېببىي تېخنىكومىلاردا ئۇچ يىل، تۆت يىل مۇددەتلىك مەخسۇس ئۇيغۇر تېبابەت سىنىپلىرىنى تەشكىل قىلىپ، زور بىر تۈركۈم ياش ئۇيغۇر تېبابەت خادىملىرىنى يېتىشتۈرۈپ چىقتى. 1985 - يىلى جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى سەھىيە مىنىستىرلىقى ۋە ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى خوتەن شەھىرىدە «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئۇيغۇر تېبابىتى ئالىي تېخنىكومى» قۇرۇشنى رەسمىي تەستىقلاپ، كۆپ مىقداردا مەبلەغ ئاجراتتى، مەكتەپ قۇرۇلۇشى پۈتكەندىن كېيىن 1987 - يىلى تۇنجى قېتىم ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىندى. ئۇيغۇر تېبابىتى ئالىي تېخنىكومى ئوقۇتۇش، پەن تەتقىقات ۋە ئىلمىي تەجرىبە بىرلەشتۈرۈلگەن ئۇنىۋېرسال بىلىم يۈرتى بولۇپ، ئۇيغۇر تېبابىتى داۋالاش، دورىگەرلىك، سىستېرالىق قاتارلىق كەسىپلەر تەسىس قىلىنغان. ھازىرغىچە 4887 نەپەر ئوقۇغۇچى ئوقۇش پۈتكۈزۈپ، ھەرقايسى جايلاردىكى ئۇيغۇر تېبابىتى ئورگانلىرىدا داۋالاش، ئوقۇ - ئوقۇتۇش، تەتقىقات ئىشلىرىدىكى ئاساسلىق كۈچ بولۇپ قالدى، ھازىر 1780 ئوقۇغۇچى ئوقۇۋاتىدۇ.

شىنجاڭ ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكى ئالىي تېخنىكومى شىنجاڭ تېببىي ئۇنىۋېرسىتېتى بىلەن ھەمكارلىشىپ، شىنجاڭ تېببىي ئۇنىۋېرسىتېتى نامىدا 1998 - يىلىدىن باشلاپ، ئۇيغۇر تېبابىتى بويىچە تولۇق كۇرس داۋالاش، دورىگەرلىك كەسىپلىرى بويىچە ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىپ كېلىۋاتىدۇ.

ئاپتونوم رانلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ئىلتىماسىغا ئاساسەن جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى سەھىيە مىنىستىرلىقىنىڭ تەستىقلىشى بىلەن 2007 - يىلى شىنجاڭ تېببىي ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك - دورىگەرلىك فاكۇلتېتى قۇرۇلۇپ، ئۇيغۇر تېبابىتى داۋالاش كەسىپلىرى بويىچە ھەرىلى 50 ~ 60 نەپەردىن ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىپ تەربىيەلەپ كېلىۋاتىدۇ.

جياڭشى ئۆلكىلىك جۇڭگو تېبابەتچىلىك ئىنستىتۇتى شىنجاڭ ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكى ئالىي تېخنىكومى بىلەن ھەمكارلىشىپ 2005 - يىلىدىن باشلاپ ئۇيغۇر تېبابىتى داۋالاش ۋە دورىگەرلىك تولۇق كۇرس سىنىپلىرىغا ھەر يىلى 50 ~ 60 نەپەردىن ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىپ كېلىۋاتىدۇ.

1983 - يىلى جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى سەھىيە مىنىستىرلىقىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشىغا ئاساسەن، ئاپتونوم رايونلۇق سەھىيە نازارىتىنىڭ تەشكىللىشى بىلەن جۇڭگو تېببىي قامۇسىنىڭ ئۇيغۇر تېبابەت تومى (بەش تۇم) پېشقەدەم ئۇيغۇر تېبابىتى ھۆكۈمالىرىنىڭ قەلەم تەۋرىتىشى بىلەن يېزىپ چىقىلىپ، شىنجاڭ خەلق سەھىيە نەشرىياتى تەرىپىدىن 85~93 - يىللىرى نەشر قىلىندى. يېقىندا ئۇنىڭغا يەنە ئىككى تۇم قوشۇلۇپ، جەمئىي يەتتە تۇم بولۇپ، قايتىدىن نەشر قىلىندى. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى سەھىيە مىنىستىرلىقىنىڭ ئۇيغۇر تېبابەت دورا ئۆلچىمى 1998 - يىلى نەشر قىلىندى.

1986 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق سەھىيە نازارىتىنىڭ تەشكىللىشى بىلەن بىر قىسىم ئۇيغۇر تېبابەت ھۆكۈمالىرى شىنجاڭ ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكى ئالىي تېخنىكومىنىڭ بىرىنچى ئەۋلاد 13 خىل دەرسلىكىنى يېزىپ چىقىپ، 1986 ~ 1992 - يىللىرى شىنجاڭ خەلق سەھىيە نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىندى.

دۆلەتلىك جۇڭگو تېبابىتى دورىگەرلىكىنى باشقۇرۇش ئىدارىسى پەن - تېخنىكا مائارىپ مەھكىمىسى

نىڭ تەستىقى بىلەن، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق سەھىيە نازارىتىنىڭ رەھبەرلىكىدە شىنجاڭ ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكى ئالىي تېخنىكومىنىڭ مۇدىرى تۇرغۇن ئۆمەرنىڭ بىۋاستە يېتەكچىلىكى ۋە شۇ مەكتەپنىڭ پېشقەدەم ئوقۇتقۇچىسى، مۇدىر ژۇراچ، پىروفېسسور مۇتەللىپ ئەلى ھاجى ئەمچى قاتارلىقلار-نىڭ كۆپ ئەجىر سىڭدۈرۈشى ئارقىلىق ھەرقايسى دەرسلىكلەرنى قۇرۇلما جەھەتتە باشتىن - ئاخىر قايتىدىن رەتلەپ، زور بىر قىسىم مەزمۇنلارنى يېڭىدىن يېزىپ تولۇقلاپ بېيىتىپ، نەزەرىيە، دورا ۋە كېسەللىك ناملىرىنى باشتىن - ئاخىرى بىرلىككە كەلتۈرۈپ، قېلىپلاشتۇرۇپ، ھەرقايسى دەرسلىكلەرنىڭ ئىلمىيلىكىنى يۇقىرى كۆتۈرۈشى بىلەن 2002 - يىلىدىن 2007 - يىلىغىچە شىنجاڭ ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكى ئالىي تېخنىكومىنىڭ ئىككىنچى ئەۋلاد دەرسلىك 26، (جەمئىي 29 دەرسلىك) نەشر قىلىندى. بۇ قېتىم شىنجاڭ ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكى ئالىي تېخنىكومى بىلەن شىنجاڭ تېببىي ئۇنىۋېرسىتېتى بىرلىكتە يۇقىرىقى 26 تۈرلۈك دەرسلىك ئىچىدىن 18 تۈرلۈك دەرسلىكنى قايتىدىن رەتلەپ بىر قىسىم مەزمۇنلارنى قوشۇپ بېيىتىپ، تولۇق كۇرس دەرسلىك ماتېرىيالى قىلىپ قولىڭىزدىكى بۇ دەرسلىكنى نەشر قىلدى.

ئۇنىڭدىن باشقا، 1960 - يىلىدىن باشلاپ، ھازىرغىچە ئۇيغۇر تېبابىتىنىڭ نەزەرىيە، داۋالاش ۋە دورىگەرلىككە ئائىت قەدىمىي قول يازما ئەسەرلىرىدىن دەستۇرۇلئىلاج، تېببىي ئەكبەر، ھازىق، مىزانى تىب، تېبابەت سىرلىرى، ئۇيغۇر تېبابىتى رېتسېپلىرىدىن مىراسلار (توققۇز قىسىم) «ئىكسىرى ئەزەم» (ئىككى تۇم، تۆت جىلد) قاتارلىقلار ھەمدە پېشقەدەم ۋە ياش ئۇيغۇر تېبابىتى خادىملىرى يېزىپ چىققان «ئۇيغۇر تېبابىتى قوللانمىسى»، ئۇيغۇر تېبابىتى ئىلمىي ساۋاتلىرى، قانۇنچە، ئۇيغۇر تېبابىتى پىششىق دورىلار خەزىنىسى، ئۇيغۇر تېبابىتى خەلق ئارىسى رېتسېپلىرى، ئەرلەر جىنسىي ئاجىزلىقىنى ئۇيغۇر تېبابىتىدە داۋالاش، ئۇيغۇر تېبابىتى كىلاسسىك ئەسەرلىرى (12 تۇم) قاتارلىق 200 پارچىدىن ئارتۇق كىتاب نەشر قىلىندى.

2004 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق سەھىيە نازارىتىدە ئۇيغۇر تېبابىتى قەدىمىي ئەسەرلىرىنى يىغىش، توپلاش، رەتلەش، نەشرگە تەييارلاش ئىشخانىسى قۇرۇلۇپ، دۆلەتنىڭ سىياسەت، ئىقتىسادىي جەھەتتىن قوللىشى بىلەن بىر تۈركۈم تارىخىي قول يازمىلار رەتلىنىش ۋە نەشر قىلىنىش ئالدىدا تۇرۇۋاتىدۇ.

شىنجاڭ ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكى ئالىي تېخنىكوم قارمىقىدا «شىنجاڭ ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكى ئالىي تېخنىكوم ئىلمىي ژۇرنىلى» (قوش ئايلىق)، 1991 - يىلىدىن باشلاپ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئۇيغۇر تېبابىتى تەتقىقات ئورنى قارمىقىدا «ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكى» ژۇرنىلى (قوش ئايلىق) 1981 - يىلىدىن باشلاپ نەشر قىلىنىۋاتىدۇ.

1982 - يىلى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مىللىي تېبابەتچىلىك - دورىگەرلىك ئىلمىي جەمئىيىتى قۇرۇلدى. ئاپتونوم رايونلۇق مىللىي تېبابەتچىلىك - دورىگەرلىك ئىلمىي جەمئىيىتى ئاپتونوم رايون ۋە مەملىكەت بويىچە 25 قېتىمدىن ئارتۇق ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى ئۆتكۈزدى، 2000 دىن ئارتۇق ئىلمىي ماقالىنى ئالماشتۇردى.

2003 - يىلى ئۇرۇمچى شەھىرىدە «خەلقئارا ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكى ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى» ئېچىلدى. ئېلىمىز ۋە چەتئەللەردىكى ھەر دەرىجىلىك ئىلمىي جەمئىيەتلەر ئىلىم - پەن ئالماشتۇرۇش، خادىملارنى تەربىيەلەش، ئىلىم - پەندىن ساۋات بېرىش قاتارلىق جەھەتلەردە ئاكتىپ رول ئوينىدى.

2010 - يىلى 9 - ئايدا جۇڭگو جۇڭيى تېبابەتچىلىكى پەنلەر ئاكادېمىيەسى ئاسپىرانتلار ئىنستىتۇتى

ماگىستىر ئاسپىرانت تەربىيەلەش كەسىپلەر بويىچە يارەم بېرىش تۈرىگە كىرگۈزۈپ، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك دوختۇرخانىسى بىلەن بىرلىكتە شىنجاڭدىكى ھەرقايسى ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك دوختۇرخانىلىرىدىن 80 نەپەر ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىپ، تۇنجى قېتىملىق ئۇيغۇر تېبابىتى ئاسپىرانتلار سىنىپى ئۇرۇمچىدە ئېچىلدى.

§ 6 . ئۇيغۇر تېبابىتى خام دورىلار ئىلمىنىڭ كەلگۈسى تەرەققىيات نىشانى

ئۇيغۇر تېبابىتى خام دورىلار ئىلمى بولسا مەنبەسى مول، مەزمۇنى باي بولۇشتەك ئالاھىدىلىكلەرگە ئىگە. ئۇنىڭغا ۋارىسلىق قىلىش ۋە ئۇنى تېخىمۇ ياخشى تەرەققىي قىلدۇرۇش ئۈچۈن يەنە نۇرغۇنلىغان خىزمەتلەرنى ئىشلەشكە توغرا كېلىدۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن بىز بىر ئەۋلاد ئىز باسارلار بۇرۇنقىلارنىڭ تەجرىبە-لىرىنى يەكۈنلەپ تەتقىقاتنى چوڭقۇرلاشتۇرۇپ، ئىلغار پەن - تېخنىكا بىلەن ئۇزىمىزنى قورالىلاندۇرۇپ، قەدىمكى ئەسەرلەردىكى ئەنئەنىۋى دورىگەرلىك نەزەرىيەسى ئاساسىدا يېڭىلىق يارىتىشقا جۈرئەت قىلىپ، رايونىمىزدا مەۋجۇت بولغان، جۈملىدىن شىنجاڭنىڭ بىردىنبىر ئەۋزەللىكى بولغان تەبىئىي دورا بايلىقلا-رىنى ئېچىش، قېزىش، رەتلەش، يېڭى دورا ئەشيالىرىنى تېرىپ سىناق قىلىش، مەخسۇس تېرىپ ئۆستۈرۈش بازىلىرىنى قۇرۇپ ئۇنى تاۋارغا ئايلاندۇرۇش، ئۇيغۇر تېبابىتى خام دورىلىرىنىڭ سۈپىتىنى ياخشىلاش ئاساسىدا دورا ئەشيالارنى سىرتتىن يۆتكەپ كېلىش، سۈپىتى ناچار بولۇش، باھاسى قىممەت بولۇش، يۇقىرى ئۈنۈملۈك دورىلار تېپىلماسلىقتەك مەسىلىلەرنى ھەل قىلىش بىلەن بىرگە دورىلارنى رەتلەش، قېلىپلاشتۇرۇش، سىناق قىلىش، تەجرىبىدىن ئۆتكۈزۈش ئارقىلىق مۇنتىزىم دورىلار قامۇسىنى بارلىققا كەلتۈرۈش، شۇ ئارقىلىق دورىلارنىڭ خۇسۇسىيىتىنى ئېنىقلاش، دورا ئىستېمالى جەھەتتە مۇرەككەپلىكتىن ئاددىيلىققا، كۆپلۈكتىن ئازلىققا، ئۈنۈمى تۆۋەن بولۇشتىن يۇقىرى بولۇشقا قاراپ تەرەققىي قىلدۇرۇپ، ئۇيغۇر تېبابىتىنى پۈتكۈل دۇنياغا تونۇتۇش ھەمدە ئىنسانىيەتنىڭ ساغلاملىقى ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرۇش ئۇيغۇر تېبابىتى ياش ۋارىسلىرىنىڭ نۆۋەتتىكى باش تارتىپ بولمايدىغان بۇرچى ھەم مۇقەددەس ۋەزىپىسى ھېسابلىنىدۇ.

ئىككىنچى باب ئۇيغۇر تېبابىتى خام دورىلىرىنىڭ كېلىش مەنبەسى، ئۇلارنى يىغىۋېلىش، ساقلاش ۋە ئۇنۇملۇك ساقلىنىش مۇددىتى

§ 1 . ئۇيغۇر تېبابىتى خام دورىلىرىنىڭ كېلىش مەنبەسى

ئۇيغۇر تېبابىتى خام دورىلىرىنىڭ كېلىش مەنبەسى بولسا ئۆسۈملۈكلەر، ھايۋاناتلار ۋە مەدەنلەردىن ئىبارەت.

ئۆسۈملۈك تۇرىدىكى دورىلار

ئۇيغۇر تېبابىتىدە ئۆسۈملۈك دورىلارنىڭ تۈرى ناھايىتى كۆپ بولۇپ، ئۆسۈملۈكنىڭ پۈتۈن چۆپى، غولى، قوۋزىقى، يوپۇرمىقى، شاخلىرى، يىلتىزى، يىلتىز پوستى، گۈل چېچىكى، مېۋىسى، ئۇرۇقى، ئۆسۈملۈك مايلىرى، مېۋە پوستى، يېلىمى، سۈتى، سىقىپ ئېلىنغان ئۇسارىسى، قاينىتىپ ئېلىنغان رۇببىسى قاتارلىق قىسىملىرى دورا قىلىپ ئىشلىتىلىدۇ. مەسىلەن: قىزىلگۈل، زەپەر، سەرپىستان، كاسنە ئۇرۇقى، كاسنە يىلتىزى، سەندەل، ئەپيۇن، ئەنجۈر سۈتى، رۇببىسوس، بادام يېغى، سازەج، دارچىن، بادرەنجىبۇيا قاتارلىقلارغا ئوخشاش. بۇ خىل ئۆسۈملۈك دورىلارنى ئومۇملاشتۇرۇپ، خەلق ئارىسىدا «ئوت ـ چۆپ دورىلار» ياكى «ئۆسۈملۈك دورىلار» دەپ ئاتايدۇ.

ھايۋانات تۇرىدىكى دورىلار

ھايۋانات تۇرىدىكى دورىلار ھايۋانلار، قۇشلار، قۇرت ـ قوڭغۇزلار، دېڭىز مەھسۇلاتلىرى قاتارلىق جانلىقلاردىن ئېلىنغان دورىلارنى كۆرسىتىدۇ. ھايۋاناتلاردىن ئېلىنغان دورىلارنىڭ تۇرلىرىمۇ كۆپ بولۇپ، ئۇلارنىڭ ھەر خىل ئەزالىرى، ئاجرالمىلىرى، ھەتتا پۈتكۈل تېنى دورىلىققا ئىشلىتىلىدۇ. مەسىلەن: ئىپار، ئەنبەر، چايان، يىلان، پەنىرمايە، ئۇلار گۆشى، تۆگە گۆشى، تۆگە سۈتى، بۇقا چۈيىسى، توخۇ تاشلىقى، قۇشقاچ چاڭگىسى، بۇغا مۇڭگۈزى، رىگىماھى، سەقەنقۇر، قوي جىگىرى، بۆرە ئۆتى، پىلە غوزىكى، ئېشەك سۈتى، كالا سۈتى، ئۆچكە سۈتى، قوي سۈتى، جەرەن مۇڭگۈزى، ئۇچقۇن پاقا، يىلان تۇخۇمى، توخۇ تۇخۇمى، بىخ مارجان، قۇلۇله قېپى، سەدەپ، مەرۋايىت، كىرپە قاتارلىقلارغا ئوخشاش.

مەدەن تۇرىدىكى دورىلار

ئۇيغۇر تېبابىتىدە مەدەن مەنبەلىك دورىلارنىڭ تۇرىمۇ ناھايىتى كۆپ بولۇپ، ئاساسەن دورىلىق تەبىئىي كان بايلىقلىرى، تەبىئىي پۈراق تەركىبلىك ماددىلار ۋە بىر قىسىم ئېلېمېنت رۇدىلىرى ئىشلىتىلىدۇ. مەسىلەن: ئالتۇن، كۈمۈش، قوغۇشۇن، كۆكتاش، سەنگى جاراھەت، گىل (سېغىز)، زەرنىخ، سەنكىيا قاتارلىقلارغا ئوخشاش.

§ 2 . ئۇيغۇر تېبابىتى خام دورىلىرىنى يىغىۋېلىش، قۇرۇتۇش، ساقلاش ۋە ئۇنۇمىنىڭ ساقلىنىش مۇددىتى

1. ئۇيغۇر تېبابىتى خام دورىلىرىنى يىغىۋېلىش، قۇرۇتۇش، ساقلاش ئۇسۇللىرى

ئۇيغۇر تېبابىتى خام دورىلىرىنىڭ مەنبەسى ھەر خىل، ھەربىر خىل مەنبەدىكى دورىلارنىڭ تۈرىمۇ كۆپ، چېقىش ئورنىمۇ ئوخشىمايدىغان بولغاچقا، يىغىۋېلىشقا ۋە ساقلاش ئۇسۇلىمۇ ئوخشىمايدۇ. ئۆز ۋاقتىدا، ئۆز پەسلىدە يىغىۋېلىش ھەمدە ساقلاشقا ئەھمىيەت بەرمەسە، ئۇنۇمى تۆۋەنلەپ كېتىدۇ. شۇڭا خام دورىلارنى يىغىۋېلىش، ساقلاشتا تۆۋەندىكى ئۇسۇللارغا ئەھمىيەت بېرىش كېرەك:

ئۆسۈملۈك تۈرىدىكى دورىلارنىڭ تۈرى ئەڭ كۆپ بولۇپ، دورىلىق قىسمىنىڭ كۆپلۈكى بىلەن يىغىۋېلىش، قۇرۇتۇش، ساقلاش ئۇسۇلىمۇ ھەر خىل بولىدۇ.

1) يوپۇرماق، گۈل ـ چېچەك تۈرىدىكى دورىلارنى يىغىۋېلىش، قۇرۇتۇش، ساقلاش ئۇسۇلى

يوپۇرماق، گۈل ـ چېچەك تۈرىدىكى دورىلارنى يىغىۋېلىشتا، ئۆزىنىڭ مەخسۇس ئورۇنلىرىدا، ئوبدان يېتىلگەندىن كېيىن، يوپۇرماق، گۈل ـ چېچەكلىرى پىشىپ ئۆزلۈكىدىن چۈشۈپ كېتىشتىن، شەكلى، پۇرىقى، رەڭگى، تەمى ئۆزگىرىشتىن بۇرۇن ھوشيارلىق بىلەن يىغىۋېلىپ، ھەر خىل ئارىلاشما ماددىلىرىنى تازىلاپ، يۇيۇپ تەييارلىنىدۇ.

يوپۇرماق، گۈل ـ چېچەك تۈرىدىكى دورىلارنى قۇرۇتۇشتا، سايىدا، ھاۋا ئۆتۈشۈپ تۇرىدىغان پاكىز ئورۇندا قۇرۇتۇش، قۇرۇتۇش جەريانىدا چاڭ ـ توزانلاردىن ۋە باشقا نەرسىلەرنىڭ ئارىلىشىپ قېلىشىدىن ساقلىنىش زۆرۈر.

بەزى يوپۇرماق، گۈل ـ چېچەكلەر مەۋجۇتكى ئۇلارنىڭ قۇۋۇتىگە ئاپتاپ زەرەر قىلمايدۇ. بۇ خىلدىكى يوپۇرماق، گۈل ـ چېچەك تۈرىدىكى دورىلارنى بىرئاز ئاپتاپتا قويۇپ قۇرۇتسىمۇ بولىدۇ.

يوپۇرماق، گۈل ـ چېچەك تۈرىدىكى دورىلارنى ساقلاشتا، دورىلار ئوبدان قۇرۇپ بولغاندىن كېيىن، نەملىك ۋە ھۆللۈكتىن خالىي جايدا پاختا رەختتىن تەييارلانغان تاغار ۋە قاپلاردا ساقلاش كېرەك. ئۆتكۈر كۈن نۇرى چۈشىدىغان ئورۇندا ساقلىماسلىق، رەڭگى، پۇرىقى ئۆزگىرىپ كېتىشتىن ئېھتىيات قىلىش كېرەك.

2) ئۇرۇق تۈرىدىكى دورىلارنى يىغىۋېلىش، قۇرۇتۇش، ساقلاش ئۇسۇللىرى

ئۇرۇق تۈرىدىكى دورىلارنى يىغىۋېلىشتا، ئۆسۈملۈك ئوبدان پىشىپ، دېنى قانقاندىن كېيىن ئۆسۈملۈك يوپۇرماقلىرى سارغىيىپ پەجمۇرد بولۇش ۋاقتىدا يىغىۋېلىپ، قائىدە بويىچە پۈتۈن چۆپىنى ئورىۋېلىپ سايىدا قۇرۇتۇلىدۇ. نەم، ھۆل جايلاردا قويۇشقا بولمايدۇ. بۇنداق قىلغاندا ئۆسۈملۈك ياكى ئۇرۇقى ھاۋا ئۆتۈشمەي، ئۆزىنىڭ ھۆللۈكى بىلەن ئاسان كۆكىرىپ سېسىيدۇ.

ئۇرۇق تۈرىدىكى دورىلارنى قۇرۇتۇشتا بىر قىسىم دورىلار ئاپتاپتا قۇرۇتۇلىدۇ. بىر قىسمى ئاجىز ئاپتاپتا ياكى سايە جايدا قۇرۇتۇلىدۇ. چۈنكى بەزى ئۇرۇق دورىلارنىڭ دېنى (مېغىز) ئۆتكۈر كۈن نۇرىدا كۆيۈپ پارلىنىپ، قورۇلۇپ پۈچەك بولىدۇ. شۇڭا ھاۋا ئۆتۈشىدىغان ئاجىز كۈن نۇرىدا قۇرۇتۇلىدۇ.

ئۇرۇق تۇرىدىكى دورىلارنى ساقلاشتا، ئوبدان قۇرۇغاندىن كېيىن ئىلغاپ، تاسقاپ، ئارىلاشمىلىرىنى ئايرىپ پاكىز سۇرتۇپ، يۇز خالتا ياكى چېپتە تاغارلاردا ساقلاش، ھۆللۈك، نەملىك، چاڭ - توزاندىن ئېھتىيات قىلىش كېرەك، ۋاقتى - ۋاقتىدا ئىشلىك - دېرىزىلەرنى ئېچىپ ھاۋا ئالماشتۇرۇپ تۇرۇش، زىياندىش ھاشارات ۋە چاشقاندىن مۇداپىئە كۆرۈش كېرەك.

ئۇرۇق تۇرىدىكى دورىلارنىڭ دېنى چوڭ، سېمىز، ياغلىق ۋە ئېغىر بولغىنى ياخشىسى ھېسابلىنىدۇ.

3) شاخ ۋە قوۋزۇق تۇرىدىكى دورىلارنى يېغىۋېلىش، قۇرۇتۇش، ساقلاش ئۇسۇللىرى شاخ ۋە قوۋزۇق تۇرىدىكى دورىلارنى يېغىۋېلىشتا ئۆسۈملۈكى ئوبدان يېتىلگەندىن كېيىن بولۇپمۇ، كۇز پەسلىدە يوپۇرمىقى سارغىيىپ، ياغاچ قىسمى ۋە قوۋزىقى تولۇق پىشقاندىن كېيىن يېغىۋېلىنىدۇ.

شاخ ۋە قوۋزۇق تۇرىدىكى دورىلارنى قۇرۇتۇشتا، ئوبدان يېتىلگەن نوتىلارنى كېسىپ، نېپىز توغراپ سالقىن جايدا قۇرۇتۇلىدۇ. قوۋزاقلارنى پارچىلاپ توغراپ، ئاپتاپتا قويۇپ قۇرۇتۇلىدۇ، ۋاقتىدا ئۆرۈپ، ئارىلاشتۇرۇپ تۇرۇش كېرەك.

شاخ ۋە قوۋزۇق تۇرىدىكى دورىلارنى ساقلاشتا، ئوبدان قۇرۇغان شاخ ۋە قوۋزاقلارنى بىر يەرگە يىغىپ، باشقا ئارىلاشما نەرسىلەرنى ئىلغۇۋېتىپ، ئەلگەكتە تاسقاپ، چېپتە تاغار ۋە قاچىلارغا قاچىلاپ، نەم ۋە ھۆللۈكتىن خالىي ئورۇندا ساقلاش، ساقلاش جەريانىدا پات - پات ئىشلىك - دېرىزىلەرنى ئېچىپ ھاۋا ئالماشتۇرۇپ تۇرۇش، قۇرت ۋە مىتە چۈشۈشتىن ساقلىنىش كېرەك.

4) يىلتىز تۇرىدىكى دورىلارنى يېغىۋېلىش، قۇرۇتۇش، ساقلاش ئۇسۇللىرى

يىلتىز تۇرىدىكى دورىلارنى يېغىۋېلىشتا، مېۋىسى ئوبدان پىشقاندا ياكى كۇزدە يەر ئاستى قىسمىدىن كولاپ ئېلىپ ئاپتاپتا قۇرۇتۇلىدۇ. بەزى يىلتىز تۇرىدىكى دورىلارنىڭ يىلتىز پوستىنى دورىلىققا ئىشلىتىدىغان بولغاچقا (بەدىيان يىلتىز پوستى، پوستى بىخ كەبىر، كەرەپشە يىلتىز پوستى، ئانار يىلتىزى پوستى)، يىلتىزىنى كولاپ ئېلىپ، ھۆل ۋاقتىدا يىلتىز پوستىنى سويۇۋېلىپ، چاڭ - توزانلاردىن خالىي جايدا كۇن نۇرىدا قۇرۇتۇلىدۇ.

يىلتىز تۇرىدىكى دورىلارنى قۇرۇتۇشتا يېغىۋېلىنغان دورىلارنى پاكىز يۇيۇپ، سەل قۇرۇتۇپ (قۇرۇتۇشتا ئاپتاپتا قۇرۇتۇلمايدۇ، شامالداتسا بولىدۇ) نېپىز ياپىلاقلاپ (ئۇزۇنلۇقى 1 ~ 3 سانتىمېتىر ئەتراپىدا كونترول قىلىنىدۇ) بورا ياكى خام خەسە ئۇستىدە ئاپتاپتا قۇرۇتۇش، قۇرۇتۇش جەريانىدا پات - پات ئۆرۈپ - چۆرۈپ تۇرۇپ، ئاستى ۋە ئۇستىنىڭ تەكشى قۇرۇشىغا كاپالەتلىك قىلىش كېرەك.

يىلتىز تۇرىدىكى دورىلارنى ساقلاشتا ياخشى ئوبدان قۇرۇغان، نەملىكى بولمىغان يىلتىز دورىلارنى ئىلغاپ پاكىزلاپ، تاسقاپ، چېپتە تاغارلارغا قاچىلاپ، ھاۋا ئۆتۈشۈپ تۇرىدىغان جايدا ساقلاش، پات - پات ھاۋا ئالماشتۇرۇپ تۇرۇش، ئۆتكۈر كۇن نۇرى چۈشىدىغان جايلاردا قويماسلىق، قۇرت چۈشۈش ۋە باشقا كېرەكسىز نەرسىلەرنىڭ ئارىلىشىپ قېلىشىدىن ساقلىنىش كېرەك.

5) مېۋە تۇرىدىكى دورىلارنى يېغىۋېلىش، قۇرۇتۇش، ساقلاش ئۇسۇللىرى

مېۋە تۇرىدىكى دورىلارنى يېغىۋېلىشتا، مېۋىسى ئوبدان پىشسا، مېۋىسى تۆكۈلۈپ بولۇشتىن ئىلگىرى دەرەخ ئۇستىدىن يېغىۋېلىنىدۇ.

خام، چالا پىشقانىنى يېغىۋېلىپ ئىشلىتىشكە توغرا كەلگەندە پىشىشتىن ئىلگىرى يېغىۋېلىنىدۇ

(غوزا، غوراپ ئۇزۇم).

مېۋىلەرنى قۇرۇتۇشتا ئوبدان پىشقاننى يىغىۋېلىپ، پوستى بىلەن پۈتۈن قۇرۇتىدىغانلىرىنى ئۆز پېتى، پوستىنى ئىشلەتمەيدىغانلىرىنىڭ پوستىنى ئايرىپ، دورا ياكى خام خەسە ئۈستىدە يېيىپ تەكشى قۇرۇتۇلىدۇ. قۇرۇتۇشتا بوران ۋە چاڭ - توزاندىن ئېھتىيات قىلىش كېرەك.

بەزى مېۋە تۈرىدىكى دورىلارنى قۇرۇتۇشتا يالپاقلاش ئۈسۈلى ئارقىلىق يالپاقلاپ، بورا ياكى خام خەسە ئۈستىدە قۇرۇتۇلىدۇ. يامغۇر، بوران ۋە چاڭ - توزاندىن خالىي ئورۇندا قۇرۇتۇش، ئۆتكۈر كۈن نۇرىدا قۇرۇتۇش تەلەپ قىلىنمايدۇ.

مېۋە تۈرىدىكى دورىلارنى قۇرۇتۇشتا، مەسىلەن: ئۇزۇم، قوغۇن، تاۋۇزغا ئوخشاش مېۋىلەرنى ساقلاشتا ھاۋا ئۆتۈشۈپ تۇرىدىغان ئۆيدە ئېسىپ قويۇپ ساقلىنىدۇ. قارىئۆرۈك، ئەينۈلا ۋە چىلانغا ئوخشاش مېۋىلەرنى ياخشى قۇرۇتقاندىن كېيىن خام قاپاقلاردا ھاۋا ئۆتۈشۈپ تۇرىدىغان ئورۇندا ساقلاش ۋە قۇرت چۈشۈشتىن ھەمدە باشقا نەرسىلەرنىڭ ئارىلىشىپ قېلىشىدىن ساقلىنىش كېرەك.

ئالما، نەشپۈت، ئاپېلسىنغا ئوخشاش مېۋىلەرنى دەرىخىدىن ئۈزۈپ، پاكىز سۇرتۇپ (يۇيۇلمايدۇ) قەغەزگە ئوراپ، يەشىككە قاچىلاپ، ھاۋا ئۆتۈشۈپ تۇرىدىغان جايدا قويۇش، بەك ئىسسىق، بەك سوغۇق ھاۋادىن ئېھتىيات قىلىش كېرەك. بەك ئىسسىق ھاۋادا ئاسانلا بۇزۇلۇپ قالىدۇ ياكى سۇسىزلىنىدۇ، بۇنداق بولغاندا تەمى يوق بولۇپ قالىدۇ. بەك سوغۇق ھاۋادا بىر مۇزلاپ كېيىن ئىسسىق ھاۋاغا يولۇققاندا ئېرىپ تېزلا بۇزۇلۇپ قالىدۇ. مېۋە تۈرىدىكى دورىلارنىڭ بەزىلىرىدە ھۆل ۋاقتىدا مۇرابا، سىركىگە ئوخشاش ياسالمىلار ياسىلىدۇ. بەزى مېۋە تۈرىدىكى دورىلار ئوبدان پىشقاندا مۇرابا، شەربەت تەييارلىنىدۇ. بەزىلىرىنى ئوبدان ساقلاپ قىش كۈنلىرى ئىستېمال قىلىنىدۇ.

6) رۇب ۋە ئۇسارە دورىلارنى يىغىۋېلىش، قۇرۇتۇش ۋە ساقلاش ئۇسۇللىرى

رۇب ۋە ئۇسارە دورىلارنى يىغىۋېلىشتا، رۇب ئېلىشقا مۇۋاپىق كېلىدىغان ئۆسۈملۈك دورىلىق قىسمىنى يىغىۋېلىپ ھۆل پېتى يۇيۇپ تازىلاپ، قۇرۇتۇپ، قازانغا سېلىپ بەلگىلىك مىقداردا سۇ قۇيۇپ، سۇس ئوتتا قاينىتىپ قويۇلدۇرۇپ تەييارلىنىدۇ. مەسىلەن: چۇچۇكبۇيا رۇببىغا ئوخشاش.

رۇب ۋە ئۇسارە دورىلارنى قۇرۇتۇشتا قويۇلدۇرۇلغان رۇبنى تېگى كەڭ تەخسىگە ئوخشاش بۇيۇملارغا يېيىتىپ، ئۇستىنى ئەينەك بىلەن يېپىپ، كۈن نۇرىدا قويۇپ، سۇ ياكى نەملىكىنى تولۇق پارلانغىچە قۇرۇتۇلىدۇ.

رۇب ۋە ئۇسارە دورىلارنى يىغىۋېلىشتا، ئۆسۈملۈك ئوبدان پېتىلگەندىن كېيىن يىغىۋېلىنىپ، پاكىز يۇيۇپ تازىلاپ، قۇرۇتۇپ (يۇيۇلغان سۇيى قۇرۇتۇلىدۇ)، سىقىش ئۇسكۇنىسىدە سىقىپ سۇيىنى ئېلىپ، تېگى كەڭ قاچىلارغا ئۇستىنى ئەينەك بىلەن يېپىپ ياكى قۇرۇتۇش ئۇسكۇنىسىدە قۇرۇتۇلىدۇ. مەسىلەن: ئوسما ئۇسارىسى، سەبرە، كاتھىندى، مېۋە ئۇسارىسى دېگەنلەرگە ئوخشاش.

رۇب ۋە ئۇسارە دورىلارنى ساقلاشتا، ئوبدان قۇرۇغاندىن كېيىن قەلەيدىن ياسالغان قاچىلاردا ياكى بوتۇلكىلاردا ساقلىنىدۇ (خالتىلاردا ساقلانسا چاپلىشىدۇ ياكى توپا، چاڭ - توزان ۋە غەيرىي نەرسىلەر ئارىلىشىپ قالىدۇ).

7) يېلىم دورىلارنى يىغىۋېلىش، قۇرۇتۇش ۋە ساقلاش ئۇسۇللىرى

يېلىم دورىلارنى يىغىۋېلىشتا يېلىم چىقىدىغان دەرەخنى باش يازدا تىكىپ قويۇپ، 7 ـ، 8 ـ ئايلاردا يېلىمى ئوبدان پىشىپ قاتقاندا يىغىۋېلىنىدۇ.

يېلىم دورىلارنى قۇرۇتۇشتا، كۈن نۇرى چۈشمەيدىغان، ھاۋا ئۆتۈشمەيدىغان، نەملىك، ھۆللۈكتىن خالىي جايدا قۇرۇتۇلىدۇ؛ قۇرۇتۇشتا يامغۇردىن ئېھتىيات قىلىش كېرەك. چۈنكى يېلىم سۈيۇقلۇقىنى ئۆزىگە سۈمۈرۈپ ئاسانلا بۇزۇلۇپ قالىدۇ ياكى ئېچىپ قالىدۇ.

يېلىم دورىلارنى ساقلاشتا پاكىز خام خالتىلارغا ئېلىپ ئېسىپ ساقلاش ياكى ئەينەك، قەلەي قاچىلاردا ساقلاش، غەيرىي نەرسىلەرنىڭ ئارىلىشىپ قېلىشىدىن ساقلىنىش كېرەك.

8) ھايۋانات تۇرىدىكى دورىلارنى يىغىۋېلىش، قۇرۇتۇش ۋە ساقلاش ئۇسۇللىرى

ھايۋانات تۇرىدىكى دورىلارنى يىغىۋېلىشتا، دورىلىق ئەزالىرى ئوبدان يېتىلگەندىن كېيىن يىغىۋېلىنىدۇ، بەزىلىرى دورىلىق ئەزاسى يېتىلىپ چۈشۈپ كېتىشتىن بۇرۇن كېسىپ ئېلىنىدۇ. بەزىلىرى چۈشۈپ كەتكەندىن كېيىن يىغىۋېلىنىدۇ.

ھايۋانات تۇرىدىكى دورىلارنى قۇرۇتۇشتا يىغىۋېلىنغان دورىلارنىڭ تەلىپى بويىچە قۇرۇتۇش كېرەك. بەزىلىرى كۈن نۇرىدا قۇرۇتۇلىدۇ، بەزىلىرى ئاپتاپنى خالىمايدۇ، بەزىلىرى لايىقلاشتۇرۇش تەلىپى بويىچە قورۇپ، داغلاپ، دورىغا چىلاپ قۇرۇتۇلىدۇ. ھايۋانات تۇرىدىكى دورىلارنى ساقلاشتا ئاساسلىقى ياخشى قۇرۇيدىغان دورىلارنى ئەينەك قاچىلاردا قۇرۇتۇش كېرەك. ئەڭ مۇھىمى ئەنبەر، ئىپار، قۇندۇز قەھرى، مەرۋايىت قاتارلىق نازۇك، ئۇچۇچان، خۇش پۇراق، قىممەت باھالىق دورىلار ئېغىزى ھىم ئېتىلىدىغان بوتۇلكا، قاچىلاردا كۈن نۇرى چۈشمەيدىغان ئورۇندا ساقلىنىدۇ.

ئەڭ ياخشىسى، ئەنبەر ۋە ئىپارنى سوغۇق مۇھىتتا ساقلىغان ياخشى، ئۇنداق بولمىغاندا ئاسان پارلىنىپ خوراپ كېتىدۇ.

9) مەدەن تۇرىدىكى دورىلارنى يىغىۋېلىش، قۇرۇتۇش، ساقلاش ئۇسۇللىرى

مەدەن تۇرىدىكى دورىلارنى ئۆزىنىڭ مەخسۇس كانلىرىدىن كۆز پەسلىدە يىغىۋېلىپ يۇيۇپ، قۇرۇتۇپ، ئەينەك قاچىلاردا ساقلاش كېرەك. ساقلاشتا مەدەن جىنسلىق دورىلارنى باشقا جىنستىكى دورىلار بىلەن بىرگە ئارىلاشتۇرۇپ ساقلىماسلىق كېرەك؛ بەزى زەھەرلىك دورىلارغا زەھەرلىك دەپ ئەسكەرتىپ ئاگاھلاندۇرۇپ قويۇش كېرەك. مەسىلەن: سەنكىيا، زەرنىخ قاتارلىقلار.

دېمەك، ئۆسۈملۈك تۇرىدىكى دورىلارنى يىغىۋېلىش، قۇرۇتۇش، ساقلاش ئۇسۇللىرى كۆرۈنۈشتە ئاددىيدەك كۆرۈنسىمۇ، كىلىنىكىدا كېسەل داۋالاشتا بەكمۇ مۇھىم ئورۇندا تۇرىدۇ.

ئۆسۈملۈك دورىلارنىڭ قۇۋۋىتە ۋە تەسىرى جەھەتتە تاغدىن چىققىنىغا قارىغاندا كۆچلۈك بولىدۇ. جاڭگالدىن چىققان دورىلار كەنت ۋە باغلاردىن چىققان دورىلارغا قارىغاندا كۈچلۈك بولىدۇ ھەمدە تەسىرى تېز بولىدۇ. شۇنىڭدەك قۇرۇق، ئېگىز، قاتتىق تۈپراقتىن چىقىدىغان دورىلارنىڭ قۇۋۋىتى ۋە تەسىرى نەم، پەس، يۇمشاق تۈپراقتىن چىقىدىغان دورىلارنىڭكىدىن كۈچلۈك بولىدۇ.

شۇڭا، ئۇيغۇر تېبابىتىدە ئىشلىتىلىدىغان خام دورىلارنى يىغىۋېلىش، قۇرۇتۇش ۋە ساقلاشقا ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىش كېرەك، ئۇنداق قىلمىغاندا دورىلارنىڭ سۈپىتى ئۆزگىرىپ كېتىپ، داۋالاش ئۈنۈمىگە تەسىر كۆرسىتىدۇ.

2. ئۇيغۇر تېبابىتى خام دورىلىرىنىڭ ئۈنۈمىنىڭ ساقلىنىش مۇددىتى

ئۇيغۇر تېبابىتى خام دورىلىرىنىڭ ۋە ئۇنۇمىنىڭ ساقلىنىش مۇددىتىنى بىلىش دورا ئىشلىتىشتە ئىنتايىن مۇھىم ئورۇندا تۇرىدۇ.

ئۇيغۇر تېبابىتى خام دورىلىرىنىڭ كېلىش مەنبەسىنىڭ ئوخشاش بولماسلىقىغا قاراپ ئۇنۇمىنىڭ ساقلىنىش مۇددىتىمۇ ئوخشاش بولمايدۇ. تۆۋەندە ئۆسۈملۈك، ھايۋانات ۋە مەدەن تۇرىدىكى دورىلار ئۇنۇمىنىڭ ساقلىنىش مۇددىتى ئايرىم - ئايرىم سۆزلىنىدۇ.

يوپۇرماق، گۈل - چېچەك تۇرىدىكى دورىلارنىڭ مۇددىتى

يوپۇرماق، گۈل - چېچەك تۇرىدىكى دورىلار بالدۇر ئېچىلىپ ئاسان توزۇيدىغان بولغاچقا، ئۇلارنى پەم بىلەن يىغىۋېلىپ، قائىدە بويىچە ئۇچ ئايدىن بىر يىلغىچە ساقلىنىدۇ. رەڭگى، پۇرىقى، قۇۋۇتى ۋە تەسىرى ئۆزگىرىپ كەتمەيدۇ. ئۇلار سانائى مەككى، سازەج ھىندى، گۈلبىنەپشە، گۈلى نىلۇپەر، قىزىلگۈل، گۈلى گاۋزىبان، گۈلى بابۇنە، ئاق لەيلىگۈل، ئانارگۈل ۋە باشقىلار.

زەپەر ئەينەك بوتۇلكىدا، كۈن نۇرى چۈشمەيدىغان سالقىن ئورۇندا قويۇلسا، بىر - ئىككى يىلغىچە ئۇنۇمى ساقلىنىدۇ.

مېۋە تۇرىدىكى دورىلارنىڭ ئۇنۇمىنىڭ ساقلىنىش مۇددىتى

مېۋە تۇرىدىكى دورىلارنىڭ تۇرلىرى كۆپ، شۇنداقلا بەزىلىرىنى بىر مەزگىل ساقلاپ ئىشلىتىشكە بولىدۇ، بەزىلىرى ئۆز ۋاقتىدا ئىستېمال قىلىنىدۇ. مەسىلەن: چىلان، سەرپىستان، ھەببى بىلسان، قاقىلە، ئامىلە، قارا ھېلىلە، بادام، ئانار، ياڭاق، چىلغوزا، پىستە، ئالما قاتارلىقلارنىڭ تەركىبىدىكى ھۆللۈكنىڭ ئاز - كۆپلۈكىگە، تەبىئىتىنىڭ يۇقىرى - تۆۋەنلىكىگە قاراپ ئۇچ ئايدىن بىر يىلغىچە ئۇنۇمى ساقلىنىدۇ.

مېغىز تۇرىدىكى دورىلارنىڭ ئۇنۇمىنىڭ ساقلىنىش مۇددىتى

چىلغوزا، پىستە، ياڭاق، تاۋۇز، بادام، چىگىت، زاراڭزا، قوغۇن ئۇرۇقى مېغىزلىرىنىڭ سۈپىتىنىڭ يۇقىرى - تۆۋەنلىكىگە، ماي تەركىبىنىڭ ئاز - كۆپلۈكىگە قارىتا ئالتە ئايدىن بىر يىلغىچە ساقلىنىدۇ.

ئۇرۇق تۇرىدىكى دورىلارنىڭ ئۇنۇمىنىڭ ساقلىنىش مۇددىتى

كاسنە ئۇرۇقى، كەرەپشە ئۇرۇقى، يۇمغاقسۇت ئۇرۇقى، پالەك ئۇرۇقى، ئارپىبەدىيان، رۇمبەدىيان، شۇمشا ئۇرۇقى، سۇزاپ ئۇرۇقى، سېمىزئوت ئۇرۇقى، زىرە، تاغ زىرىسى، پەرەنجىمشكى، ياۋا سەۋزە ئۇرۇقى، زاغۇن ئۇرۇقى، سىيادان، پىياز ئۇرۇقى قاتارلىقلارنىڭ ساقلىنىش ۋە ئۇنۇم بېرىش مۇددىتى ياغ تەركىبىنىڭ ئاز - كۆپلۈكىگە قاراپ ئوخشىمايدۇ، ئادەتتە بىر يىلدىن ئىككى يىلغىچە ئۇنۇمى ساقلىنىدۇ. تەركىبىدە ماي ئاز بولغانلىرى ئۇزاقراق تۇرىدۇ.

ياغ تۇرىدىكى دورىلارنىڭ ئۇنۇمىنىڭ ساقلىنىش مۇددىتى

ياغ تۇرىدىكى دورىلار ئۆسۈملۈك مايلىرى ۋە ھايۋان مايلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئۆسۈملۈك مايلىرىدىن زەيتۇن مېيى، بىلسان يېغى، كۈنجۈت يېغى، كەندىر يېغى، سىيادان يېغى، زاراڭزا يېغى، زاغۇن يېغى، قىچا يېغى، زىغىر يېغى، چىگىت يېغى، قاپاق مېغىزى يېغى، بادام يېغى، قوغۇن ئۇرۇقى يېغى قاتارلىقلار مايلارنىڭ ئىككى - ئۈچ يىلغىچە ئۇنۇمى ساقلىنىدۇ.

ھايۋان ياغلىرىدىن كالا، قوي، توخۇ، ئۆردەك، ئېيىق، ئىت، ئۆچكە، تۆگە لوكىسى يېغى قاتارلىق

ياغلار ئۇچ ھەپتىدىن ئالتە ھەپتىگىچە ئۇنۇمى ساقلىنىدۇ.

پوستلۇق، قوۋزاق دورىلارنىڭ ئۇنۇمىنىڭ ساقلىنىش مۇددىتى

قوۋزاق دورىلار دەرەخ قوۋزىقىنى كۆرسىتىدۇ. پوستلۇق دورىلار بولسا مېۋە پوستىنى كۆرسىتىدۇ. يەنى قوۋزاقدارچىن، ئانار پوستى، تۇرۇنجى پوستى بولۇپ، سۇپىتىنىڭ يۇقىرى - تۆۋەنلىكىگە قاراپ 1 ～ 3 يىلغىچە ساقلىنىدۇ.

ئۆسۈملۈك غوللىرىنىڭ ئۇنۇمىنىڭ ساقلىنىش مۇددىتى

بۇ خىل دورىلار سەندەل، ئۇدھىندى، ئۇدبىلسان قاتارلىقلار بولۇپ، 5 ～ 10 يىلغىچە ساقلىنىدۇ.

بۇنىڭدىن باشقا پۇتۇن چۆپلەر بولۇپ، بادرەنجىبۇيا، ئۇستقۇددۇس، خېنە قاتارلىق دورىلار ئالتە ئايدىن بىر يىلغىچە ساقلىنىدۇ.

يىلتىز دورىلارنىڭ ئۇنۇمىنىڭ ساقلىنىش مۇددىتى

بۇ ئۆسۈملۈكلەرنىڭ يىلتىزى ۋە يىلتىزسىمان غولىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇلار سۆئىلەپ مىسرى، زورەمبات، سۆرۇنجان مىسرى، زىراۋەندە، پارپا، چىلاپا، شاقاقۇل، بەھمەن، ئاقىرقەرھا، رەۋەن، مامىرىنچىن، تۇربۇت، بىستىپايەج، ئوردان، ئۆشبە، بوزىدان، سەئدى كۆفى، ئەنجىبار، غولجاڭ، چۇچۇكبۇيا يىلتىزى، كاسنە يىلتىزى، بەدىيان يىلتىزى، كەرەپشە يىلتىزى، ئېگىر قاتارلىق دورىلار قائىدە بويىچە ساقلانغان بولسا 1 ～ 3 يىلغىچە ئۇنۇمى ساقلىنىدۇ.

يىلىم دورىلارنىڭ ئۇنۇمىنىڭ ساقلىنىش مۇددىتى

بۇ ئۆسۈملۈك يىلىمىنى كۆرسىتىدۇ. بۇلار سەمغى ئەرەبى، ئۇشەق، سەكبىنەج، جاۋشىر، كۆندۇر، كەتىرا، كەھرىۋا، خۇنسىياۋشان، ئەنزىروت، مۇرمەككى، فۇپەل، ئۆرۈك يىلىمى ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش دورىلار بىر يىلدىن بىر يېرىم يىلغىچە ساقلىنىدۇ (ئەپيۇن 50 يىل ساقلىنىدۇ).

ئوساره دورىلارنىڭ تۇرۇش ۋە ئۇنۇم بېرىش ۋاقتى

سەبرە، ئاقاقىيا، رۇببىسۇس، كاتھىندى، ھۇزۇز ھىندى قاتارلىقلارنىڭ 1 ～ 2 يىلغىچە ئۇنۇمى ساقلىنىدۇ.

قۇندۇز قەھرىگە ئوخشاش دورىلارنىڭ ئۇنۇم بېرىش ۋاقتى 10 ～ 20 يىلغىچە ئۇنۇمى ساقلىنىدۇ.

پەنىرمايىگە ئوخشاش دورىلارنىڭ 3 ～ 5 يىلغىچە ئۇنۇمى ساقلىنىدۇ.

ھايۋانات تۇرىدىكى دورىلارنىڭ ئۇنۇمىنىڭ ساقلىنىش مۇددىتى

ھايۋانات تۇرىدىكى دورىلارنى يىغىۋېلىش، قۇرۇتۇش، ساقلاش ئۇسۇلى ناھايىتى ياخشى بولغان شارائىتتا، ئۇلارنىڭ دورىلىقلا ئىشلىتىلىدىغان قىسمىنىڭ ئوخشاش بولماسلىقىغا قاراپ ئۇنۇمىنىڭ ساقلىنىش مۇددىتىمۇ ئوخشاش بولمايدۇ، مەسىلەن: ئىپار، ئەنبەر.

مەدەن تۇرىدىكى دورىلارنىڭ ئۇنۇمىنىڭ ساقلىنىش مۇددىتى

مەدەن تۇرىدىكى دورىلارنىڭ ئۇنۇمىنىڭ ساقلىنىش مۇددىتى باشقا تۇرىدىكى دورىلارغا قارىغاندا ناھايىتى ئۇزۇن بولىدۇ. ئادەتتە پاكىز يىغىش، قۇرۇتۇش، ساقلاشقا ئەھمىيەت بەرگەن مەدەن تۇرىدىكى دورىلارنىڭ ئۇنۇمىنىڭ ساقلىنىش مۇددىتى بىرنەچچە ئون يىلدىن بىرنەچچە 100 يىلغىچە داۋاملىشىدۇ.

ئۈچىنچى باب ئۈيغۇر تېبابىتىدە خام دورىلارنى تونۇش ۋە پەرقلەندۈرۈش ئۇسۇللىرى

ئۈيغۇر تېبابىتىدە خام دورىلارنى تونۇش ۋە پەرقلەندۈرۈش ئۈيغۇر تېبابىتى دورىگەرلىكىنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمى. ئۇ، ساقلىقنى ساقلاش ۋە كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە داۋالاش ئىشلىرىدا مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە.

ئۈيغۇر تېبابىتى دورىگەرلىكىدە ئىشلىتىلىدىغان دورا ئەشيالارنىڭ تۈرى كۆپ، شەكلى خىلمۇخىل بولۇپ، ئۇلارنىڭ بىر قىسملىرىنى ئاسانلا پەرقلەندۈرگىلى بولسىمۇ، لېكىن كۆپ قىسمىنى پەرقلەندۈرۈپ تونۇش تەس. ئۈيغۇر تېبابەتچىلىك - دورىگەرلىك ئەسەرلىرىمىزدە خام دورىلارنىڭ شەكىل ئالاھىدىلىكىگە ئاساسەن پەرقلەندۈرۈش ئۇسۇلى سۆزلەنگەن بولۇپ، ئۇزۇن يىللاردىن بۇيان ئەجدادلىرىمىز مۇشۇ ئۇسۇللار ئارقىلىق دورىلارنى تونۇپ پەرقلەندۈرۈپ كەلگەن ۋە كەلمەكتە. ئادەتتە ئۈيغۇر تېبابىتىدە خام دورىلارنى ئاددىي ئۇسۇلدا تونۇپ پەرقلەندۈرۈشتە، قاراپ پەرقلەندۈرۈش ۋە ئوتتا كۆيدۈرۈپ پەرقلەندۈرۈش ئۇسۇللىرى قوللىنىلىدۇ.

§ 1 . قاراپ پەرقلەندۈرۈش ئۇسۇلى

بۇ، دورا ئەشيالارنىڭ شەكىل ئالاھىدىلىكىنى ئاساس قىلىپ، ئۇلارنىڭ سىرتقى شەكلىنى ئىنچىكىلىك بىلەن قاراپ كۆزىتىش ئارقىلىق دورىلارنى تونۇش ۋە پەرقلەندۈرۈش ئۇسۇلىغا قارىتىلغان بولۇپ، دورىلارنىڭ قايسى خىلدىكى دورا ئىكەنلىكىنى، قايسى مەنبەدىن كەلگەنلىكىنى ۋە قايسى ئائىلىگە مەنسۇپ ئىكەنلىكىنى پەرقلەندۈرۈش ئۇسۇلىدۇر.

قايسى خىلدىكى دورا ئىكەنلىكىنى بىلىشتە ئۆسۈملۈك مەنبەلىك دورا بولسا، ئۇ يىلتىزمۇ، پۈتۈن چۆپمۇ، ئۇرۇقمۇ، مېۋىمۇ دېگەنگە ئوخشاش سىرتقى شەكلى ۋە ھالىتى پەرقلەندۈرۈلىدۇ.

قايسى مەنبەدىن كەلگەنلىكىنى بىلىشتە، ئۇنىڭ ئۆسۈملۈك مەنبەلىك دورىمۇ، ھايۋان مەنبەلىك دورىمۇ ياكى مەدەن مەنبەلىك دورىمۇ قاتارلىق تەرەپلەر پەرقلەندۈرۈلىدۇ.

قايسى ئائىلىگە مەنسۇپ ئىكەنلىكىنى بىلىشتە، شۇ خىل دورىنى ئىنچىكىلىك بىلەن تەكشۈرۈپ، ئۆسۈملۈك ئىلمى نەزەرىيەسىدىن تولۇق پايدىلىنىپ، ئايرىش ۋە پەرقلەندۈرۈشنى كۆرسىتىدۇ.

§ 2 . پۈراپ پەرقلەندۈرۈش ئۇسۇلى

بۇ، دورىلارنىڭ پۈراق جەھەتتىكى ئالاھىدىلىكىنى ئاساس قىلىپ، ئادەتتە قاراپ، تونۇپ پەرقلەندۈ-

رۇش بىرقەدەر قىيىن بولغان، كۆرۈنۈشى ئاساسىي جەھەتتىن ئوخشاپ كېتىدىغان دورىلارنى پەرقلەندۈرۈشتە قوللىنىلىدىغان بىر خىل ئۇسۇل بولۇپ، پۇراش ئارقىلىق دورىلارنىڭ پۇرىقى جەھەتتىكى ئالاھىدىلىكىدىن پايدىلىنىپ دورىلار بىر - بىرىدىن پەرقلەندۈرلىدۇ. مەسىلەن: قۇندۇز قەھرى بىلەن بۆرە ئۆتىنى پەرقلەندۈرۈشتە، قۇندۇز قەھرى ئىپارەڭ ئۆتكۈر خۇش پۇراق پۇرايدۇ، بۆرە ئۆتى پۇراقسىز بولىدۇ.

زەپەر بىلەن زاراڭزا چېچىكىنى پەرقلەندۈرۈشتە، زەپەر خۇش پۇراق بولىدۇ؛ ئەمما زاراڭزا چېچىكى خۇش پۇراق ئەمەس.

ئېگىر بىلەن دورنەج ئەقرەبىنى پەرقلەندۈرۈشتە، ئېگىرنى سۈندۈرغاندا بەتبۇي پۇراق چىقىدۇ، دۇرنەج ئەقرەبىنى سۈندۈرغاندا خۇش پۇراق پۇرايدۇ.

سۆئلەپ مىسرى بىلەن سامساقنى پەرقلەندۈرۈشتە، سۆئلەپ مىسرى پۇراقسىز بولىدۇ. سامساق ناھايىتى ئۆتكۈر پۇرايدۇ.

زىرە بىلەن پەتەر ئاسالىيوننى پەرقلەندۈرۈشتە، زىرە ئۇرۇق دورا بولۇپ، پۇرىقى ئۆتكۈر خۇش پۇراق بولىدۇ. پەتەر ئاسالىيون ئۇرۇق دورا بولۇپ، ئۆتكۈر پۇرىمايدۇ.

§ 3 . تېتىپ پەرقلەندۈرۈش ئۇسۇلى

بۇ، دورا ئەشيالارنىڭ تەمى جەھەتتىكى ئالاھىدىلىكىنى ئاساس قىلىپ، بىۋاستە تېتىش ئارقىلىق دورىلارنى تونۇش ۋە پەرقلەندۈرۈشتە قوللىنىلىدىغان بىر خىل ئۇسۇلدىن ئىبارەت. بۇ ئۇسۇل قاراپ، پۇراپ پەرقلەندۈرۈش قىيىن بولغان دورا ئەشيالارنى تونۇپ پەرقلەندۈرۈشتە قوللىنىلىدۇ. يەنى كېلىش مەنبەسى، شەكلى، رەڭگى، پۇرىقى ئوخشاش بولغان دورا ئەشيالارنى تونۇش ۋە پەرقلەندۈرۈشتە قوللىنىلىدۇ.

دورىلارنى تېتىپ پەرقلەندۈرۈشتە تۆۋەندىكى تەملەر ئاساس قىلىنىدۇ:

ئۆتكۈر تەم: بۇ، ئېغىزغا ئالغاندىن كېيىن ئۆتكۈر ھالەتتە تىلنى ئېچىشتۇرۇپ، ئېغىزنى قورۇپ سەسكەندۈرىدىغان تەمنى كۆرسىتىدۇ.

قېرىق تەم: بۇ، ئېغىزغا ئالغاندىن كېيىن قېرىق تەم پەيدا قىلىپ، تۇرۇپ ۋە پىدىگەننىڭ تەمى چىققاندەك تەم.

شورلۇق تەم: بۇ، تېتىغاندا تۇزنىڭ تەمىنى بېرىدىغان تەم.

تاتلىق تەم: بۇ، ئېغىزغا ئالغاندىن كېيىن تاتلىق ۋە باشقا غەيرىي بولمىغان تەم (سۆئلەپ مىسرى، شاقاقۇل، بىخسۇس قاتارلىقلارنىڭ تەمى) دىن ئىبارەت.

چۈچۈمەل تەم: بۇ، ئېغىزغا ئالغاندىن كېيىن ئېغىزنى قورۇپ، شۆلگەي بەزلىرىنىڭ خىزمىتىنى تېزلاشتۇرۇۋېتىدىغان، ئاچچىق تەم بىلەن تاتلىق تەم ئوتتۇرىسىدىكى (ئەينۇلا، قارىئۆرۈك، تەمرىھىندى، ناخۇش ئانار، زىرىق، ئالۇچا قاتارلىقلارنىڭ) تەمىدىن ئىبارەت.

ئاچچىق تەم: بۇ، چۈچۈمەل تەمدىن ئۆتكۈرەك بولغان تەم بولۇپ، ئېغىزغا ئالغاندا ئاچچىق بولۇپ، ئېغىزدىن شامال چىقىرىۋېتىدۇ (قارىمۇچ، پىلپىل، ئاقمۇچ، قىزىلمۇچ قاتارلىقلارنىڭ تەمى).

قابىز تەم: بۇ تەم دورىنى ئېغىزغا ئالغاندا دەرھال ئېغىزنى ۋە تىلنى قورۇپ ھەم تىلغا چاپلىشىپ، سۈيۈقلۇقنى ئۆزىگە سۈمۈرىدىغان تەم (تاباشىر، نىشاستە، كۈندۈز، مەستىكى قاتارلىقلارنىڭ تەمى) دىن ئىبارەت.

بىمەززە تەم: بۇ، تاتلىق بىلەن تەمسىز ئوتتۇرىسىدىكى تەم بولۇپ، لاۋزا تەم دەپمۇ ئاتىلىدۇ (بەدىيان، گاۋزىبان، ئىسپىغول، بېھى ئۇرۇقى قاتارلىقلارنىڭ تەمى).

§ 4 . سىلىشتۇرۇپ پەرقلەندۇرۇش ئۇسۇلى

شەكلى، پۇرىقى، رەڭگى قاتارلىق جەھەتلەردە ئاساسىي جەھەتتىن ئوخشىشىپ كېتىدىغان دورىلارنى پەرقلەندۇرۇش بىرقەدەر قىيىن بولغاچقا، ئۇلارنى پەرقلەندۇرۇشتە تۆۋەندىكى ئۇسۇللار قوللىنىلىدۇ:

كەرەپشە ئۇرۇقى بىلەن جۇۋىنەنى پەرقلەندۇرۇش:

كەرەپشە ئۇرۇقى — ئورۇق، شەكلى يۇمىلاق تۇخۇمسىمان، ئۇششاق، رەڭگى سېرىق بۇغداي رەڭگىدە بولۇپ، پۇرىقى كەرەپشە پۇرايدۇ، تەمى بىرئاز ئاچچىق. جۇۋىنەنىڭ شەكلى، رەڭگى كەرەپشە ئۇرۇقى بىلەن ئوخشاش بولۇپ، پۇرىقى ئۆتكۈر تەمى ئاچچىق تىلنى ئېچىشتۇرىدۇ.

تاباشىر بىلەن نىشاستىنى پەرقلەندۇرۇش:

تاباشىر — يېلىم. رەڭگى ئاق، سۈزۈك، پارقىراق، چۈرۈك، سۇنى سۈمۈرۈش كۈچى كۈچلۈك، بىراق سۇدا ئېرىمەيدۇ. يەڭگىل، تاتلىق تېتىيدۇ. ئېغىزغا سالسا سوغۇق سېزىم بېرىدۇ. تىلغا، كالپۇكقا چاپلىشىۋالىدۇ، تىلنى قورۇيدۇ. قابىز تەمدە بولىدۇ.

نىشاستە — بۇغداي ئۇنى ئۇسارىسى. ياپىلاق، ئۆلچەمسىز، ئاق رەڭلىك، تەمسىز بولۇپ، ئاسان ئۇۋىلىدۇ، ئېغىزغا سالسا تىلغا يېپىشىۋالىدۇ.

دۇرنەج ئەقرەبى بىلەن ئېگىرنى پەرقلەندۇرۇش:

دۇرنەج ئەقرەبى— يىلتىز. چايانغا ئوخشاش بوغۇملۇق بولۇپ، كۈل رەڭگە مايىل، قاتتىق، تەمى بىرئاز ئاچچىق، شەكلى ئەگرى ـ بۇگرى، ئىنچىكىرەك بولىدۇ، خۇش پۇراق پۇرايدۇ.

ئېگىر— يىلتىزسىمان غول. بوغۇملۇق، رەڭگى سۇس قىزىل رەڭلىك بولۇپ، تەمى ئاچچىق، بەتبۇي پۇراق چىقىدۇ. سۇندۇرسا چاڭ-توزان چىقىدۇ.

سۇپارى بىلەن جويۇزنى پەرقلەندۇرۇش:

سۇپارى — مېۋە. سىرتقى يۈزى سارغۇچ قىزىل رەڭدە، سەل ئويمان بولىدۇ. سۇس رەڭلىك تورسىمان سىزىقچىلىرى بولىدۇ. ئۆزى قاتتىق، كەسمە يۈزى بۆرەكنىڭ كەسمىگە ئوخشايدۇ، ئازراق پۇرىقى بار. قېرىق ئاچچىق تېتىيدۇ.

جويۇز — مېۋە. تۇخۇمسىمان ياكى ئېللىپسسىمان بولۇپ، سىرتقى يۈزى كۈل رەڭگە مايىل سېرىق كېلىدۇ. ئۇزۇن كەتكەن سىزىقچىلىرى بولىدۇ. قاتتىق، ۋەزنى ئېغىر بولۇپ، ئاسان ئېزىلمەيدۇ. پۇراقلىق بولۇپ، ئاچچىق تېتىيدۇ.

نارمىشكى بىلەن كاۋاۋچىنىنى پەرقلەندۇرۇش:

نارمىشكى— چېچەك. يۇمىلاق، گۈمبەز شەكىللىك بولۇپ، ئىنچىكە بېغى بار. ئاسان ئۇۋلىنىدۇ، ئىچىدىن ئۇرۇق چىقمايدۇ. رەڭگى توق قىزىل، ئىپارەك خۇش پۇراق پۇرايدۇ، بىرئاز ئاچچىق تېتىيدۇ.

كاۋاۋچىن— مېۋە. يۇمىلاق، قانتتىق بولۇپ، ئېغىزى ئوچۇق تۇرىدۇ. ئىچىدىن قارا، ئۇششاق ئۇرۇقى چىقىدۇ، رەڭگى قارىغا مايىل بولۇپ، پۇرىقى ئۆتكۈر، تەمى قورۇغۇچى ئاچچىق بولىدۇ. ئاچچىقلىقى ئۇزۇنغىچە ئېغىزدىن يوقىمايدۇ.

سەمغە ئەرەبى بىلەن مەستىكىنى پەرقلەندۈرۈش:

سەمغى ئەرەبى— يېپىلىم. رەڭگى ئاق سېرىققا مايىل قىزىل بولۇپ، پارقىراق، سۈزۈك كېپىلدۇ. تەمى تاتلىق، ئۆزى قاتتىق، بىرئاز ئۇۋلىنىدۇ.

مەستىكى — يېپىلىم. رەڭگى سېرىققا مايىل قىزىل بولۇپ، ئاسان ئۇۋلىنىدۇ. قولغا چاپلىشۇالىدۇ، چاينىسا چىشقا چاپلىشىدۇ.

بالەنگو ئۇرۇقى بىلەن رەيھان ئۇرۇقىنى پەرقلەندۈرۈش:

بالەنگە ئۇرۇقى— ئۇرۇق. رەڭگى قارا بولۇپ، دانىسى ئۇششاق، شەكلى ياپىلاق كېپىلدۇ، ئۇرۇق ئۇچى قىسمىدا ئاق سېرىقچىسى بولىدۇ. ئېغىزغا سالسا لوئابى چىقىدۇ، بىرئاز تاتلىق تېتىيدۇ.

رەيھان ئۇرۇقى — ئۇرۇق. رەڭگى قارا بولۇپ، دانىسى ئۇششاق، شەكلى ياپىلاق كېپىلدۇ. بىراق ئۇچى قىسمىدا ئاق سىزىقچىلىرى بولمايدۇ، لوئابى چىقمايدۇ.

قەردەمانە بىلەن رۇمبەدىيانىنى پەرقلەندۈرۈش:

قەردەمانە — ئۇرۇق، ئۇششاق، رەڭگى ئاققا مايىل بولۇپ، شەكلى سىرلىق، چوڭراق (رۇمبەدىياندىن چوڭ) كېپىلدۇ. تەمى ئۆتكۈر ئاچچىق، ئۆتكۈر پۇراقلىق كېپىلدۇ.

رۇمبەدىيان — ئۇرۇق. رەڭگى كۆك، دانىسى ئۇششاق بولۇپ، ئۇچى قىسمى تۇكلەش، تەمى ئاچچىق، ئەمما خۇش پۇراق كېپىلدۇ.

سېرىق ھېپىلە، كابۇل ھېپىلىسى، قاقىلە، بەلىلە قاتارلىقلارنى پەرقلەندۈرۈش:

سېرىق ھېپىلە — چالا پىشقان مېۋە. رەڭگى سېرىق، تەمى ئاچچىق بولۇپ، شەكلى تۇخۇمسىمان، ئوتتۇراھال چوڭلۇقتا كېپىلدۇ. سىرتقى يۇزى قوتۇر كېپىلدۇ.

كابۇل ھېپىلىسى — پىشقان مېۋە. رەڭگى سېرىق، تەمى ئاچچىق بولۇپ، دانىسى چوڭ، سىرتقى يۇزى سىلىق كېپىلدۇ.

قاقىلە — مېۋە. قارا رەڭلىك، سېرىق سىزىقلىرى بولىدۇ. يۇمشاق، ئىچىدىن قارا - قىرلىق، كىچىك، قاتتىق ئۇرۇقى چىقىدۇ، پۇرىقى خۇش پۇراق، تەمى بىرئاز ئاچچىق كېپىلدۇ.

بەلىلە — پىشقان مېۋە. رەڭگى قارا ، سېرىق، قىزىلغا مايىل بولۇپ، قوتۇر، تۇكلەش كېپىلدۇ. تەمى ئاچچىق، خۇددى يىگلەپ قالغان بېھىگە ئوخشايدۇ.

ئاق قىچا، سېرىق ئوت ئۇرۇقى، كۆكنار ئۇرۇقى، بەزرۇلبەنجى قاتارلىقلارنى پەرقلەندۈرۈش:

ئاق قىچا — ئۇرۇق. يۇمىلاق، شار شەكىللىك بولۇپ، سىرتقى يۇزى قوتۇر، رەڭگى سېرىققا مايىل ئاق، سەل كىچىك كېپىلدۇ، ئۆسۈملۈكى بېدە، زىغىرلىقتا ئۆسكەچكە، ئۇلارنىڭ ئۇرۇقلىرى بىلەن ئارىلىشىپ كېتىدۇ.

كۆكنار ئۇرۇقى — پىشقان ئۇرۇق. شەكلى يۇمىلاق، ھەجمى كىچىك. رەڭگى ئاق بولىدۇ. سىرتقى يۈزىدە تورسىمان سىزىقچىلىرى بولىدۇ. پۈرىقى ئۆتكۈر، تەمى ئاچچىق بولۇپ، ئەزگەندە ياغلاش ھۆللۈك چىقىدۇ.

بەزرۇلبەنجى— ئۇرۇق. بۆرەك شەكىللىك بولۇپ، يۇمىلاق، ياپىلاق كېلىدۇ. ھەجمى كىچىك، رەڭگى كۈل رەڭگە مايىل سېرىق بولىدۇ، سىرتقى يۈزىدە ئىنچىكە، قويۇق، تورسىمان سىزىقچىلىرى بولىدۇ. ئوتتۇرىسى كاۋاك، پۇراقسىز، تەمى سەل ئاچچىق بولىدۇ.

زىرىق، ئالقات، ئىتئۈزۈمى قاتارلىقلارنى پەرقلەندۈرۈش:

زىرىق — مېۋە. شەكلى ئېللىپسسىمان بولۇپ، سىرتقى يۈزى سەل قوتۇر، ھەجمى قارىمۇچ چوڭلۇقىدا بولۇپ، رەڭگى قېنىق قىزىل، تەمى چۈچۈمەل بولىدۇ. ئىچىدىن ئۇزۇنچاق، ياپىلاق ئاق رەڭلىك ئۇرۇق چىقىدۇ (بىر - ئىككى دانىغىچە).

ئىتئۈزۈمى — مېۋە. شەكلى يۇمىلاق، شار شەكىللىك بولۇپ، رەڭگى سۇس قىزىل، تەمى بۇرۇلۇز چۈچۈمەل بولىدۇ. ئىچىدىن بىر قانچە ئۇششاق ئۇرۇق چىقىدۇ.

ئالقات — مېۋە. شەكلى يۇمىلاق، ئاچ قىزىل رەڭلىك، تەمى چۈچۈمەل، ئىچىدىن ئۇرۇق چىقمايدۇ.

تاغ كەرەپشىسى ئۇرۇقى بىلەن زىرىنى پەرقلەندۈرۈش:

تاغ كەرەپشىسى ئۇرۇقى— ئۇرۇق. ئۇزۇنچاق، ئۇچى قىسمى سەل ئېگىلگەن، تۆكلۈك بولىدۇ. رەڭگى كۈل رەڭگە مايىل يېشىل بولىدۇ. پۈرىقى ئالاھىدە خۇش پۇراق، تەمى سەل ئاچچىق بولىدۇ.

زاراڭزا چېچىكى بىلەن زەپەرنى پەرقلەندۈرۈش:

زاراڭزا چېچىكى— چېچەك. شەكلى ئۇزۇنچاق بولۇپ، رەڭگى قىزغۇچ سېرىق ياكى ئاچ سېرىق، تەمى ئاچچىقراق كېلىدۇ.

زەپەر— چېچەك. شەكلى ئۇزۇن، ئىنچىكە بولۇپ، رەڭگى توق قىزىل، تەمى ئاچچىق بولىدۇ. كۆپرەك تېتىسا بەدەننى قىزىتىدۇ.

جىنكېۋنزى ئۇرۇقى— ئۇرۇق. شەكلى ياپىلاق بولۇپ، يان تەرىپى كاۋاك، سىرتقى رەڭگى قارىغا مايىل توپا رەڭگىدە بولىدۇ. ئىچكى رەڭگى ئاق، تەمى ئاچچىق كېلىدۇ.

ۋاك ئۇرۇقى— ئۇرۇق. شەكلى ياپىلاق، ئۇزۇنچاقراق بولۇپ، رەڭگى قارامتۇل، تەمى ئاچچىق بولىدۇ.

قوندۇز قەھرى بىلەن بۆرە ئۆتىنى پەرقلەندۈرۈش:

قوندۇز قەھرى — ئۇرۇق بېزى. شەكلى ئۇزۇنچاق بولۇپ، ئىككى دانە بولىدۇ. رەڭگى سېرىق ياكى قىزىلغا مايىل كېلىدۇ. ئۆتكۈر خۇش پۇراق پۇرايدۇ. ئەزسە ياكى سۇغا سېلىپ قويسا تېز ئېرىيدۇ، تەمى ئاچچىق كېلىدۇ.

بۆرە ئۆتى — بۆرىنىڭ ئۆتى. شەكلى ئۇزۇنچاق، بىر دانە بولىدۇ. رەڭگى كۆك، قاتتىق بولۇپ، پۇراقسىز، تەمى ئاچچىق بولىدۇ.

جاۋشىر، ئۇشەق، سەكبىنەج قاتارلىقلارنى پەرقلەندۈرۈش:

جاۋشىر — يېلىم. نوقۇت چوڭلۇقىدا بولىدۇ، يۇمىلاق، سىرتقى يۈزى سارغۇچ خورما رەڭلىك

ياكى ئوچۇق بېغىر رەڭلىك، يۇمشاق، سوزۇلۇشچان، يىرىك بولۇپ، پۇرىقى خۇشبۇي، تەمى ئاچچىق بولىدۇ.

ئۇشەق — يېلىم. سېرىق رەڭلىك بولۇپ، مونەكسىمان، چۇرۇك كېلىدۇ. ئالاھىدە پۇراقلىق، تەمى ئاچچىق كېلىدۇ.

سەكبىنەچ— يېلىم. رەڭگى توق بېغىررەڭلىك بولۇپ، كۈمىلاچ شەكىللىك كېلىدۇ، يېرىم سۈزۈك، تەمى ئاچچىق، تەمسىز بولىدۇ.

§ 5 . سۈغا چىلاپ پەرقلەندۈرۈش ئۇسۇلى

بۇ، بىر قىسىم دورىلارنىڭ سۈدا ئالاھىدە ئۆزگىرىش ھاسىل قىلىش ئالاھىدىلىكىگە ئاساسەن، دورىلارنى تونۇپ پەرقلەندۈرۈشتە قوللىنىلىدىغان بىر خىل ئۇسۇلدىن ئىبارەت. مەسىلەن: زەپەرنى سۈغا سالساق، سۈنىڭ رەڭگى دەسلەپتە سېرىق رەڭدە، ئاخىرىدا قىزغۇچ سېرىق رەڭدە بولىدۇ ھەم رەڭ تىك تىزىقلىق ھالەتتە چۆكىدۇ. زاراڭزا چېچىكى رەڭگىنى ئالتۇن رەڭگە ئۆزگەرتىدۇ. قەمبىل سۈغا سېلىنسا قىزىل رەڭگى چىقىدۇ. بەڭگىرەنى سۈغا سالساق ئۇنىڭ غول - يوپۇرماقلىرى قارا رەڭگە ئۆزگىرىدۇ. پالما يېلىمى تالقىنىنى سۈغا سالساق رەڭگىنى يوقىتىدۇ. موزىنى سۈغا سالساق چۆكىدۇ.

§ 6 . ئوتتا كۆيدۈرۈپ پەرقلەندۈرۈش

ھەربىر دورا ئەشيانى ئوتتا كۆيدۈرگەندە ھەر خىل پۇراق، ھەر خىل ئاۋاز ۋە ھەر خىل شەكىللەر ھاسىل بولىدۇ. بۇمۇ دورىلارنى پەرقلەندۈرۈشتە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. مەسىلەن: ئىپارنى كۆيدۈرگەندە، يېنىك ھالدىكى پارتلاش ئاۋازى چىقىدۇ. ھەجمى چوڭىيىپ، پۇرىقى ئەتراپقا تارايدۇ. كۆيۈپ بولغاندىن كېيىن ئاق ياكى ئاقۇچقا مايىل قالدۇق كۈلى قالىدۇ. ئەنبەرنى كۆيدۈرگەندە كۆك رەڭلىك يالقۇن چىقىدۇ ھەم پۇرىقى ئۇزاققىچە يوقالمايدۇ. لوك مەغسۇلنى كۆيدۈرگەندە، قارا تۇتۇن ۋە غەيرىي پۇراق چىقىدۇ. مەستىكىنى كۆيدۈرگەندە خۇش پۇراق پۇرايدۇ. ياغلىرى تەپچىپ چىقىدۇ. قارا رەڭلىك تالاسمان كۈندۈرنى كۆيدۈرگەندە پارچە - پارچە ئىس چىقىدۇ.

§ 7 . ھازىرقى زامان تېخنىكىسىدىن پايدىلىنىپ پەرقلەندۈرۈش ئۇسۇلى

ھازىرقى دەۋرىمىزدە پەن - تېخنىكىنىڭ تەرەققىيات ۋە يېڭى تېخنىكىلارنىڭ مەيدانغا كېلىشىگە ئەگىشىپ خام دورىلارنى پەرقلەندۈرۈش ئۇسۇللىرى ئالدىنقى پاراگرافلاردا سۆزلەنگەن قاراپ تونۇپ پەرقلەندۈرۈش، پۇراپ تونۇپ پەرقلەندۈرۈش، تېتىپ تونۇپ پەرقلەندۈرۈش، ئۆزئارا سېلىشتۇرۇپ پەرقلەندۈرۈش، سۈغا چىلاپ پەرقلەندۈرۈش، ئوتتا كۆيدۈرۈپ پەرقلەندۈرۈش ئۇسۇللىرىدىن سىرت، مىكروس-

كوپتا پەرقلەندۇرۇش، فىزىكا - خىمىيەلىك ئۇسۇللار ئارقىلىق پەرقلەندۇرۇش ۋە ئەسۋابلارنى ئاساس قىلغان زامانىۋى پەرقلەندۇرۇش ئۇسۇللىرى بارلىققا كەلدى. ئۇلار ئاساسلىقى تۆۋەندىكىلەردىن ئىبارەت:

1. خرومماتوگرافىيە ئۇسۇلى:

خروما توگرافىيە ئۇسۇلى ئايرىش ئۇسۇلىنىڭ ئوخشىماسلىقىغا ئاساسەن نېپىز قەۋەتلىك خروماتوگرافىيە (TLS)، قەغەز خرومماتوگرافىيە، يۇقىرى ئۈنۈملۈك سۇيۇقلۇق خرومماتوگرافىيە (HPLC)، گاز خرومماتوگرافىيە (GC) قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

2. نۇر ئىسپېكترى ئۇسۇلى

نۇر ئىسپېكترى ئۇسۇلى ئۇلترا بىنەپشە نۇر ئىسپېكترى (UV)، ئىنفرا قىزىل نۇر ئىسپېكترى (IR)، فىلۇئورېسسىيە ئىسپېكترى، ماگنىتلىق رېزونانس ئىسپېكترى (MRI)، ماسسا ئىسپېكترى (MS) قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

3. رېنتگېن دىفراكسىيە ئانالىز ئۇسۇلى (XRO)

4. ئىسسىقلىق ئانالىز ئۇسۇلى

ئىسسىقلىق ئانالىز ئۇسۇلى ئانالىز مەزمۇنىنىڭ ئوخشىماسلىقىغا ئاساسەن، ئىسسىقلىق مىقدارى ئۇسۇلى (TE) ۋە ئىسسىقلىق پەرق ئانالىز ئۇسۇلى (DTA) قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

5. مىكرو بىيولوگىيەلىك تېخنىكا ئانالىز ئۇسۇلى

6. سايە چۈشۈرۈش ئېلېكترون مىكروسكوپ ئانالىز ئۇسۇلى (SEM)

7. كومپيۇتېر شەكلى ئانالىز ئۇسۇلى(CIA)

8. ئېلېكترو فورېز ئۇسۇلى(EP)

9. كۆپ نامەلۇملۇق رېگرېسسىيە ئانالىز ئۇسۇلى.

10. ئېلېكترو ئانالىز ئۇسۇلى (EA).

يىغىنچاقلىغاندا، خام دورىلارنى پەرقلەندۇرۇش مەھسۇلات ئىشلەپچىقىرىشنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ تەرەققي قىلىدۇ. پەرقلەندۇرۇش ئۇسۇلى فىزىكا، خىمىيە، ماتېماتىكا، مىكرو بىيولوگىيە ۋە كومپيۇتېرنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ تەرەققي قىلىدۇ. خام دورىلارنى توغرا پەرقلەندۇرۇش، خام دورا ۋە پىششىق دورا سۈپىتىنى كاپالەتكە ئىگە قىلىدىغان مۇھىم خىزمەت. شۇڭا خام دورىلارنى پەرقلەندۇرۈشتە ئەنئەنىۋى ئۇسۇللارنى ساقلاپ قېلىپ، ۋاراسلىق قىممىتى بار پەرقلەندۇرۇش تېخنىكىنى ئۈزۈكسىز تەتقىق قىلىپ، تەرەققي قىلدۇرۇپ، بۇنىڭدىن كېيىنكى خىزمەتلەرنىڭ نەتىجىلىك بولۇشىغا تېگىشلىك تۆھپە قوشۇشىمىز كېرەك.

تۆتىنچى باب ئۇيغۇر تېبابىتىدە خام دورىلارنىڭ تەبىئىتىنى بەلگىلەش ۋە ئۇلارنى خۇسۇسىيەتكە ئايرىش

ئۇيغۇر تېبابىتىدە خام دورىلارغا تەبىئەت بەلگىلەش ۋە خۇسۇسىيەتكە ئايرىش ـــ ئۇيغۇر تېبابىتى دورىگەرلىكىنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمى بولۇپ، كىلىنىكا ئەمەلىيىتى ۋە دورا ئىشلىتىشتە ناھايىتى مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە.

ئەمگەكچان، جاپاكەش ئەجدادلىرىمىز، ئۇزاق مۇددەتلىك تۇرمۇش كەچۈرۈش ئەمەلىيىتى داۋامىدا، كېسەللىكلەرگە قارشى تۇرۇش ۋە ئالدىنى ئېلىش جەريانىدا، دورىلارنىڭ خىمىيەلىك تەركىبىنى بىۋاستە ئېنىقلاش ئىمكانىيىتى بولمىغاچقا، ئۇزاق مۇددەتلىك داۋالاش ئەمەلىيىتى، دورا ئىشلىتىش تەجرىبىسى ئۇستىدە تەكرار سىناقلارنى ئېلىپ بېرىش ئارقىلىق، خام دورىلارنىڭ بەدەندە پەيدا قىلغان ھەر خىل ئۆزگىرىشلىرىگە قاراپ خام دورىلارنىڭ تەبىئىتى ۋە خۇسۇسىيىتىنى ئېنىقلاپ چىققان.

§ 1 . ئۇيغۇر تېبابىتىدە خام دورىلارنىڭ تەبىئىتىنى بەلگىلەش

ئەجدادلىرىمىز خام دورىلارنىڭ تەبىئىتىنى بەلگىلەش ئۈچۈن ئۆزلىرى ئىستېمال قىلىپ كۆرۈپ، دەسلەپتە ئىسسىق، سوغۇقتىن ئىبارەت يەككە تەبىئەتكە ئايرىپ، دەسلەپكى نەزەرىيەنى ئوتتۇرىغا قويغان. تۇرمۇش سەۋىيەسىنىڭ يۇقىرى كۆتۈرۈلۈشى، دورا ئىشلىتىش ئېھتىياجىنىڭ ئېشىپ بېرىشىغا ئاساسەن بەزى دورىلارنىڭ ئارىلاشما مۇرەككەپ تەسىرىنى بېرىدىغانلىقىنى، شۇ تەسىر ئاساسىدا بەزى مۇرەككەپ كېسەللىكلەرگە بولغان ئۇنۇمىنىڭ يۇقىرى بولىدىغانلىقىنى بايقاپ، تەكرار ـ تەكرار سىناق قىلىش ئارقىلىق قۇرۇق ئىسسىق، ھۆل ئىسسىق، ھۆل سوغۇق، قۇرۇق سوغۇق قاتارلىق تەبىئەتلەرگە ئايرىيدىغانلىقىنى مۇقىملاشتۇرغان. بەزى دورىلارنىڭ رەڭگى، پۇرىقى، تەمىگە، شۇنداقلا ئېچىلغان گۈلىگىمۇ قاراپ تەبىئىتىنى مۇقىملاشتۇرغان. ئۇلار خام دورىلارغا تەبىئەت بەلگىلەشتە تۆۋەندىكىدەك ئۇسۇللارنى قوللانغان:

1. مەلۇم بىر دورىنى ئىستېمال قىلغاندىن كېيىن، بەدەننى قىزىتىپ، قاننى جانلاندۇرۇپ، تومۇر ھەرىكىتىنى تېزلەتكەن بولسا ئىسسىق تەبىئەتلىك دورىلار، دەپ قارىغان. ئەكسىچە قىزىتما قايتۇرۇپ، تومۇر ھەرىكىتىنى ئاستىلىتىپ، سۈيدۈك مىقدارىنى ئاشۇرسا سوغۇق تەبىئەتلىك دورىلار، دەپ قارىغان.

2. مەلۇم بىر خىل دورىنى بەدەن قۇرۇلۇشى نورمال كىشىگە ئىستېمال قىلدۇرغاندىن كېيىن بەدەننى قىزىتىپ، ئېغىزنى قۇرۇتۇپ، تومۇر ھەرىكىتىنى تېزلىتىپ، قان ئېقىمىنى تېزلەتسە، سۈيدۈك رەڭگىنى

سارغۇچ رەڭگە كىرگۈزسە ھەمدە سەپرا خىلتىنىڭ ئالامىتىنى پەيدا قىلسا قۇرۇق ئىسىق تەبىئەتتىكى دورىلار، دەپ قارىغان. مەسىلەن: خولىجان، قەلەمپۇر، قارىمۇچ، ئاقىرقەرھا، جويۇز، ئېگىر، زەنجەۋىل، قىچا، زاغۇن، تۇربۇت، قۇندۇز قەھرى، ئىپار، ئەنبەر، سېرىقچېچەك قاتارلىقلار.

3. مەلۇم بىر خىل دورىنى ئىستېمال قىلدۇرغاندىن كېيىن بەدەننى نورمال قىزىتىپ، ئەسنەش، كېرىلىش پەيدا بولسا ھۆل ئىسىق تەبىئەتتىكى دورىلار، دەپ قارىغان. مەسىلەن: بادام مېغىزى، خىيارشەنبەر، كۈنجۇت، پىستە مېغىزى قاتارلىقلار.

4. دورىنى ئىستېمال قىلغاندىن كېيىن بەدەننى سوۋۇتۇپ ۋە ئېغىرلاشتۇرۇپ، ھېس - تۇيغۇنى سۇسلاشتۇرۇپ ۋە تۇراقلاشتۇرۇپ، سۇيدۇك مىقدارىنى كۆپەيتىپ، سۇيدۇك رەڭگىنى ئاق رەڭگە كىرگۈزەسە ھەمدە بەلغەم خىلتىنىڭ ئالامىتىنى پەيدا قىلسا، دورىلارنى سوغۇق تەبىئەتتىكى دورىلار، دەپ قارىغان. مەسىلەن: بىدىمۇشكى، بىنەپشە، نېلۇپەر، تاۋۇز، ھۆل يۇمغاقسۇت، سىماب، ھۆل قىزىلگۈل قاتارلىقلار.

5. دورىنى ئىستېمال قىلغاندىن كېيىن بەدەننى سوۋۇتسىمۇ، لېكىن ئېغىزنى قۇرۇتۇپ، ئۇشقازانىڭ كىرىش ئېغىزىدا سانجىلغاندەك سېزىم پەيدا قىلسا ھەمدە سەۋدا خىلتىنىڭ ئالامىتىنى پەيدا قىلسا، بۇنى قۇرۇق سوغۇق تەبىئىتىدىكى دورىلار، دەپ ئاتىغان. مەسىلەن: شوخلا، قىزىلگۈل، ئامىلە، قارىئۆرۈك، تەمرىھىندى قاتارلىقلار.

6. بەزى دورىلارنىڭ ئېچىلغان گۈلىگە قاراپ تەبىئىتى بەلگىلەنگەن. كىلاسسىك كىتابلاردا ۋە خەلق ئارىسىدا گۈلى قىزىل ئېچىلغان ئۆسۈملۈكلەرنى ھۆل ئىسىق تەبىئەتتە، گۈلى ئاق ئېچىلغان ئۆسۈملۈكلەرنى ھۆل - سوغۇق تەبىئەتتە ، قارا ئېچىلغان گۈللەرنى قۇرۇق ئىسىق تەبىئەتتە، گۈلى سېرىق ئېچىلغان ئۆسۈملۈكلەرنى ھۆل - ئىسىق تەبىئەتتە بولىدۇ، دەپ قارىغان.

ئەجدادلىرىمىز دورىلارنى يۇقىرىقىدەك ئۆسۈللار بىلەن ئايرىشتىن باشقا، يەنە ھەربىر دورىنىڭ تەبىئىتىنىڭ دەرىجىسىنىمۇ بېكىتىپ كەلگەن. مەسىلەن: بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسىق؛ ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق؛ ئۈچىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسىق، دېگەنگە ئوخشاش.

ئادەتتە ئۇيغۇر تېبابىتىدە، بىرىنچى ۋە ئىككىنچى دەرىجىدىكى دورىلار ئەڭ كۆپ ئىشلىتىلىدۇ. ئۈچىنچى دەرىجىدىكى دورىلار ئاز ئىشلىتىلىدۇ ياكى ئېھتىيات بىلەن ئىشلىتىلىدۇ. تۆتىنچى دەرىجىدىكى دورىلار زەھەرلىك دەپ قارىلىپ، لايىقلاشتۇرۇش ئۆلچىمىدىن ئۆتكەندىن كېيىن، ناھايىتى ئاز مىقداردا ئىشلىتىلىدۇ ياكى زۆرۈرىيەت بولمىسا ئىشلىتىلمەيدۇ.

§ 2 . ئۇيغۇر تېبابىتىدە خام دورىلارنى خۇسۇسىيەتكە ئايرىش

ئۇيغۇر تېبابىتى داۋالاش ئەمەلىيىتىدە دورىلارنى ئىستېمال قىلغاندىن كېيىن، ئۇلارنىڭ بەدەندە كۆرسەتكەن تەسىرلىرى ئومۇملاشتۇرۇلۇپ، دورىنىڭ خۇسۇسىيىتى دېيىلىدۇ. ئەجدادلىرىمىز خام دورىلارنى ئۆزلىرى ئىستېمال قىلىش ياكى ھايۋانلارغا سىناق قىلىش ئارقىلىق دورىلارنىڭ ئورگانىزمدا پەيدا قىلغان ھەر خىل ئۆزگىرىشلىرىنى يەكۈنلەپ، تۈرلۈك كېسەللىكلەرگە ئىشلىتىش ئارقىلىق ھەر خىل كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە داۋالاش جەريانىدا ھاسىل قىلغان تەجرىبىلىرى ئاساسىدا

دورىلارنى تەسىرىگە ئاساسەن تۈرلۈك خۇسۇسىيەتلەرگە ئايرىغان.

ئۇيغۇر تېبابىتى خام دورىلار ئىلمىدە دورىلارنىڭ خۇسۇسىيىتى تۆۋەندىكىدەك تۈرلەرگە بۆلۈنىدۇ: مەسىلەن: خىلىتسىز غەيرىي تەبئىي كەيپىياتنى تەڭشىگۈچى دورىلار، غەيرىي تەبئىي خىلىتلارنى تەڭشىگۈچى دورىلار، غەيرىي تەبئىي خىلىتلارنى پىشۈرغۈچى دورىلار، غەيرىي تەبئىي خىلىتلارنى سۈرگۈچى دورىلار، قان تازىلىغۇچى دورىلار، قان كۆپەيتكۈچى دورىلار، قاننى سۈيۈلدۈرغۈچى دورىلار، قان توختاتقۇچى دورىلار، توسالغۇلارنى ئاچقۇچى دورىلار، ياللۇغ قايتۇرغۇچى دورىلار، ئىششىق ياندۇرغۇچى دورىلار، قىزىتما قايتۇرغۇچى دورىلار، سۈيدۈك ھەيدىگۈچى دورىلار، تاش پارچىلىغۇچى دورىلار، چوڭ تەرەتنى راۋانلاشتۇرغۇچى دورىلار، يەل ھەيدىگۈچى دورىلار، مەددە قۇرت ئۆلتۈرگۈچى دورىلار، ھەيزنى راۋان قىلغۇچى دورىلار، قەي قىلدۇرغۇچى دورىلار، تەرلەتكۈچى دورىلار، ئاغرىق پەسەيتكۈچى دورىلار، تىنچلاندۇرغۇچى دورىلار، مەست قىلغۇچى دورىلار، قابىز دورىلار، جاراھەت پۈتتۈرگۈچى دورىلار، زەھەر قايتۇرغۇچى دورىلار، «تەبئەت» نى قۇۋۇتلىگۈچى دورىلار، مېڭە، يۈرەك، جىگەر، ئۆپكە، كاناي، ئاشقازان ۋە ئۇچەي، ئۆت ۋە تال، بۆرەك ۋە دوۋساق قاتارلىقلارنى قۇۋۇتلىگۈچى دورىلار، سۈت ۋە مەنىي كۆپەيتكۈچى دورىلار، باھ، بالىياتقۇ ۋە تۇخۇمداننى قۇۋۇتلىگۈچى دورىلار، كۆز ۋە ئېغىز بوشلۇقىدىكى ئەزالارنى، پەي ۋە مۇسكۇللارنى، نېرۋا قاتارلىقلارنى قۇۋۇتلىگۈچى دورىلار، تەشەننۇجنى بوشاشتۇرغۇچى دورىلار، تېرىنى قۇۋۇتلىگۈچى، داغ ـ سەپكۈن چۈشۈرگۈچى دورىلار، چاچنى قۇۋۇتلىگۈچى دورىلار، چۈشكۈرتكۈچى دورىلار، ئۆسمىگە قارشى تۇرغۇچى دورىلار قاتارلىقلاردىن ئىبارەت.

§ 3. ئۇيغۇر تېبابىتىدە خام دورىلارنىڭ ماددىي تەسىرى بىلەن كەيپىيات تەسىرىنى ئايرىش ۋە پەرقلەندۈرۈپ ئىشلىتىش

دورا ـــ ئەشيالار ئىستېمال قىلىنىپ، ئورگانىزمغا ئۆزلەشكەندىن كېيىن، ئۆزىنى تۇزگۈچى تەركىبلەرنىڭ خۇسۇسىيەتلىرى ۋە ئۇنىڭدا ئىپادىلەنگەن كەيپىياتلارنىڭ ئالاھىدىلىكى بىلەن تەسىر كۆرسىتىپ، ئورگانىزمدا ھەر خىل ئىچكى ـ تاشقى ئامىللار سەۋەبىدىن پەيدا بولغان تەڭپۇڭسىزلىقلارنى تەڭشەپ، ئورگانىزمنىڭ نورمال خىزمەت قىلىش ئىقتىدارىنى كاپالەتلەندۈرىدىغان ماددىدىن ئىبارەت.

ھەرقانداق بىر دورا ئەشيانىڭ بەدەندىكى مەلۇم تەسىرى ئۇنىڭ سۈپىتى، مىقدارى، ئۆزلىشىش تەركىبى ۋە كەيپىيات ئالاھىدىلىكى قاتارلىقلارغا ئوخشاش كۆپ خىل ئامىللار بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك. ئەجدادلىرىمىز ئۇزاق مۇددەتلىك داۋالاش ئەمەلىيىتى جەريانىدا دورىلارنىڭ ئورگانىزملارغا كۆرسەتكەن تەسىرىگە ئاساسەن خۇسۇسىيىتىنى بەلگىلەپ، شۇ خۇسۇسىيەت ئاساسىدا ئۇنىڭ كەيپىيات ۋە كەيپىيات دەرىجىسىنى ئايرىپ چىققان.

بۇ جەريانىدا ئۇلار بەزى دورا ئەشيالارنىڭ پەقەت كەيپىيات تەسىرى ئارقىلىقلا ئورگانىزمغا تەسىر قىلىدىغانلىقىنى، يەنى بەزى دورا ئەشيالارنىڭ كەيپىيات تەسىرى ئوخشاش بولسىمۇ، لېكىن تۇزۇلۇش تەركىبىنىڭ ئوخشاش بولماسلىق ئالاھىدىلىكىگە ئاساسەن، كەيپىياتقا مۇناسىۋەتسىز يەنى كەيپىيات ئالاھىدىلىكىگە يات بولغان ئالاھىدىلىكى بىلەن تۇزۇلۇش ئالاھىدىلىكى بىرلەشكەن يېڭى ئالاھىدىلىكى ئارقىلىق

ئورگانىزمغا تەسىر قىلىدىغانلىقىنى مۇئەييەنلەشتۇرگەن ۋە كېسەللىكلەرنى داۋالاش ئىشلىرىدا كېسەللەرگە دورا تاللاشتا يۇقىرىقى ئالاھىدىلىكلەرنى مۇھىم تۆنقا قىلىپ، دورا تاللاپ، داۋالاش ئۇنۇمىنى قولغا كەلتۈرگەن.

تىبابەتچىلىكىمىزدىكى دورا ـ ئەشيالارنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى تەبىئي دورا ـ ئەشيالار بولغاچقا، تۈزۈلۈش تەركىبى ۋە تەبىئىتى مۇرەككەپ، تەسىر قىلىش دائىرىسى كەڭ بولىدۇ. بىز بۇنىڭلىق بىلەن دورا ئەشيالارنىڭ تەسىر قىلىش ئالاھىدىلىكىگە قارىتا مۇجمەل كۆزقاراشتا بولۇپ، ئۇنى كېسەللىكلەرگە قارىغۇلارچە دوگما چۈشەنچە بىلەن ئىشلەتسەك، ئىشلىرىمىز ھامان مەغلۇپ بولىدۇ. دورىلارنىڭ تەركىبى قانچە مۇرەككەپ بولۇشىدىن، كەيپىياتى قانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر ئۇنىڭ ئورگانىزمغا بولغان تەسىرىنى چوڭ جەھەتتىن كەيپىيات تەسىرى ۋە مادديي تەسىر دەپ ئىككى تۈرگە ئايرىشقا بولىدۇ.

دورا ئەشيالارنىڭ كەيپىيات تەسىرى: مەلۇم خىل ئەشيالارنىڭ ئۆزىدە ئۇستۇنلۇكىنى ئىگىلىگەن كەيپىيات ئالاھىدىلىكىگە ئاساسەن ئورگانىزمغا تەسىر قىلىپ، شىپالىق ئۇنۇمىنى كۆرسىتىشكە قارىتىلغان.

دورا ئەشيالارنىڭ كەيپىيات تەسىرى يەنە ئۆز ئىچىدىن دەسلەپكى كەيپىيات تەسىرى ۋە كېيىنكى تەسىرى دەپ ئىككى تۈرگە ئايرىلىدۇ.

دەسلەپكى كەيپىيات تەسىرى بولسا، دورىنىڭ تەبىئي ھالدىكى ئۇستۇنلۇكىنى ئىگىلىگەن كەيپىيات ئارقىلىق ئورگانىزمغا كۆرسەتكەن تەسىرىدىن ئىبارەت. بۇ خىل تەسىرنىڭ تۈراقلىقلىقى مۇتلەق، ئۆزگىرىشى نىسپىي بولىدۇ.

دورا ئەشيالارنىڭ كېيىنكى كەيپىيات تەسىرى بولسا داۋالاش ئېھتىياجىغا ئاساسەن سۇ دورا ئۇستىدە ئېلىپ بېرىلغان لايىقلاشتۇرۇش ۋە پىششىقلاپ ئىشلەش مەشغۇلاتلىرىدىن كېيىنكى شەكىللەنگەن يېڭى كەيپىيات ئالاھىدىلىكى ئارقىلىق ئورگانىزمغا كۆرسىتىدىغان تەسىرىدىن ئىبارەت. بۇ خىل تەسىرنىڭ ئۆزگىرىشى مۇتلەق، تۈراقلىقلىقى نىسپىي بولىدۇ.

دورا ئەشيالارنىڭ كەيپىيات تەسىرىدىكى مەيلى دەسلەپكى كەيپىيات تەسىرى ۋە ياكى كېيىنكى كەيپىيات تەسىرى بولسۇن، ئۇنىڭدىن ئۇنۇملۇك پايدىلىنىشنىڭ كىلىنىكا داۋالاشتىكى ئەھمىيىتى ۋە رولى ناھايىتى چوڭ بولىدۇ.

كىلىنىكىدا ماددىسىز مىزاج بۇزۇلۇش تۈرىدىكى كېسەللىكلەرنى دورىنىڭ ئورگانىزمغا بولغان كەيپىيات تەسىرىنى داۋالاشتىكى مۇھىم تۆنقا قىلىپ، ئۆزگەرگەن مىزاجىغا قارىتا قارىمۇقارشى كەيپىياتتىكى دورىلار بىلەن تەڭشەش ئېلىپ بارىمىز. ئۇنداق بولمىغاندا ھەرقانچە كۈچلۈك تەسىرلىك، قىممەت باھالىق دورىلارنى ئىشلەتكەن بىلەنمۇ يەنىلا داۋالاشتا كۆزلىگەن نىشانغا يەتكىلى بولمايدۇ.

دورا ئەشيالارنىڭ مادديي تەسىرى ئۇنىڭ كەيپىياتىنىڭ قانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر ئۇنى تۈزگۈچى مادديي تەركىبلەر بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان. يەنى دورا ئەشيالارنى تۈزگۈچى تەركىبلەرنىڭ بىيو خىمىيەلىك ئالاھىدىلىكى بىلەن ئورگانىزمغا كۆرسەتكەن تەسىرىدىن ئىبارەت.

تەركىبىدە تۆمۈر ماددىسى كۆپرەك بولغان مەلۇم خىل دورا ئەشيانىڭ ئورگانىزمدىكى قان تولۇقلاش تەسىرى ئارقىلىق كەم قانلىققا شىپالىق ئۇنۇم بېرىشى ئۇنىڭ مادديي تەسىرى بولىدۇ. دورا ئەشيالارنىڭ مادديي تەسىرى يەنە ئۆز ئىچىدىن مادديي تەسىر ۋە قوشۇمچە مادديي تەسىر دەپ ئىككى تۈرگە بۆلۈنىدۇ.

دورا ـ ئەشيالارنىڭ ئاساسلىق ماددىي تەسىرى: مەلۇم خىل دورا ئەشيانى تۈزگۈچى ئۈنۈملۈك تەركىبلەر ئىچىدىكى مىقدارى بىر قەدەر كۆپرەك بولغان ياكى تەسىرى بىرقەدەر كۈچلۈك بولغان تەركىبلەرنىڭ ئورگانىزمغا بولغان تەسىرىنى كۆرسىتىدۇ.

ئانار سۇيى تەركىبىدىكى تۆمۈر ماددىسىنىڭ قان تولۇقلاش تەسىرى، ھەر خىل يېڭى كۆكتات ـ سەيلەردىكى ۋىتامىن تەركىبلەرنىڭ ئورگانىزمدىكى ۋىتامىنلارنى تولۇقلاش تەسىرى قاتارلىقلار.

دورا ـ ئەشيالارنىڭ قوشۇمچە ماددىي تەسىرى: مەلۇم خىل دورا ئەشيانى تۈزگۈچى ئۈنۈملۈك دورىلار ئىچىدىكى مىقدارى بىرقەدەر ئاز بولغان ياكى تەسىرى بىرقەدەر ئاجىز بولغان تەركىبلەرنىڭ ئورگانىزمغا بولغان تەسىرىدىن ئىبارەت.

كالا گۆشى تەركىبىدىكى چوڭ مولېكۇلالىق ئاقسىل ماددىسىنىڭ يەل پەيدا قىلىشى، تەسىرى، ھەر خىل مايلار تەركىبىدىكى ئىشقارلىق ماددىلارنىڭ كۆڭۈلنى ئايلاندۇرۇشى، ھۆ پەيدا قىلىش، تىنچلاندۇرۇغۇچى دورىلارنىڭ ھەزمىنى ئاجىزلاشتۇرۇش تەسىرى، قۇۋۇقتلىگۈچى دورىلارنىڭ بەدەننى سەمرىتىش تەسىرى ۋە قان بېسىمىنى ئۆرلىتىش تەسىرى قاتارلىقلار.

دورا ـ ئەشيالارنىڭ ماددىي تەسىرىدىكى مەيلى ئاساسىي ماددىي تەسىر ۋە قوشۇمچە ماددىي تەسىرى بولسۇن، ئۇ مەلۇم سىرتقى كۈچنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغاندا ئۆزگىرىپ كۈچىيىدۇ ياكى ئاجىزلىشىدۇ، ھەتتا ئۈنۈمىنى پۈتۈنلەي يوقىتىدۇ. بىز دورا ئەشيالارنىڭ ماددىي تەسىرىدىكى بۇ خىل ئۆزگىرىشلەردىن پايدىلىنىپ، كىلىنىكا داۋالاشنىڭ ئەمەلىي ئېھتىياجىغا ئاساسەن ئۈنى مۇۋاپىق لايىقلەشتۇرۇش، پىشىقلاپ ئىشلەش ئارقىلىق يەتمەكچى بولغان مەقسەت ئۈچۈن بەزى تەسىرلەرنى كۈچەيتىپ، بەزى تەسىرلەرنى ئاجىزلاشتۇرۇپ ياكى يوقىتىپ، ئۈنىڭ بەدەنگە بولغان قوشۇمچە ناچار تەسىرلىرىنىڭ ئالدىنى ئالالايمىز.

كىلىنىكا داۋالاش ئەمەلىيىتىدە كېسەللىكلەرگە ئىشلىتىلىدىغان دورىلارنىڭ ئورگانىزمغا بولغان كەيپىيات تەسىرى بىلەن ماددىي تەسىرى ئورتاق كۆرۈلۈش ئەھۋالى بىرقەدەر كۆپ ئۇچرايدۇ. مەسىلەن: ئاشقازان تۆۋەنلەپ كېتىش كېسىلى، بۇ ئاشقازاننى كۆتۈرۈپ تۇرغۇچى تارمۇشلارنى چىڭىتىپ، قىسقارتىش مەقسىتىدە كەيپىيات تەسىرىنى ئاساس قىلىپ ئىشلىتىلگەن قۇرۇق ئىسسىق تەبىئەتلىك دورىلار بەدەندە يۇقىرىقى تەسىرنى بېرىش بىلەن بىرگە يەنە ئەزالارنى قۇۋۇقتلەش تەسىرىنىمۇ ئوينايدۇ.

بۇ خىل تەسىر ئىچىدىكى ئالدىنقىسى دورىنىڭ كەيپىيات تەسىرىگە، كېيىنكىسى ماددىي تەسىرگە تەۋە بولىدۇ. شۇڭا داۋالاشنىڭ ئەمەلىي ئېھتىياجىغا ئاساسەن دورىنىڭ قايسى خىلدىكى ئېھتىياجى تۇغۇلسا، دورا ئەشيا ئۈستىدە مۇۋاپىق بولغان لايىقلاشتۇرۇش، پىشىقلاپ ئىشلەش مەشغۇلاتلىرىنى ئېلىپ بېرىش ئارقىلىق ئۈنىڭ لازىملىق تەسىرىنى ساقلاپ قېلىپ ياكى كۈچەيتىپ، باشقا تەسىرىنى ئاجىزلاشتۇرۇپ ياكى يوقىتىپ ئىشلىتىشكە ياكى بولمىسا ھەر ئىككى تەسىرگە تەڭ ئېھتىياجى تۇغۇلسا، يۇقىرىقى مەشغۇلاتلار ئارقىلىق ئۈنىڭ كەيپىيات تەسىرى ۋە ماددىي تەسىرىنى بىرلا ۋاقىتتا كۈچەيتىپ ئىشلىتىش كېرەك.

ئومۇمەن، كىلىنىكا داۋالاش ئەمەلىيىتىدە كېسەللىكلەرگە قارىتا دورا ئىشلىتىشتىن ئاۋۋال ئالدى بىلەن كېسەللىكنىڭ قايسى خىلدىكى كېسەللىك ئىكەنلىكىنى ئېنىقلاپ، ئۈنى دورىلارنىڭ قايسى خىل تەسىرىدىن پايدىلىنىپ داۋالىغاندا ئەڭ ياخشى ئۈنۈمنى قولغا كەلتۈرگىلى بولىدىغانلىقى توغرىسىدا ئېنىق

چۇشەنچىگە ئىگە بولۇپ ھەمدە دورىلارنى مۇشۇ بويىچە تاللاپ لايىقلاشتۇرۇپ، پىششىقلاپ ئىشلەپ ئاندىن داۋالاشقا كىرىشكەندە كۆزلىگەن مەقسەتكە يەتكىلى بولىدۇ.

§ 4 . ئۇيغۇر تېبابىتى خام دورىلىرىنىڭ تۈزەتكۈچىسى ۋە ئورۇنباسارىنى ئىشلىتىش پىرىنسىپى

1. تۈزەتكۈچى دورا

تۈزەتكۈچى دورا بولسا ئۇيغۇر تېبابىتى دورىگەرلىك ئىلمىدىكى ئۆزىگە خاس ئالاھىدە دورا ئىشلىتىش ئۇسۇلىنىڭ بىرىدۇر. بۇنىڭدا مەلۇم خىل خام دورا مەلۇم ئەزالارنىڭ كېسەللىككە تەسىرى كۆرۈنەرلىك بولسىمۇ، لېكىن باشقا بىر ئەزاغا زىيان قىلىدىغان، ئەكس تەسىر بېرىدىغان ئەھۋاللار كۆرۈلىدۇ. بۇ خىل ئەكس تەسىر ياكى زىيانلىق تەسىرىنى يوقىتىدىغان ھەم تۈزەيدىغان دورا تۈزەتكۈچى دورا دەپ ئاتىلىدۇ. ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك - دورىگەرلىك ئىلمىدە مۇتلەق كۆپ ساندىكى دورىلارنىڭ تۈزەتكۈچى دورىسى بېكىتىلگەن بولىدۇ. مەسىلەن: رۇمبەدىيانىڭ ئاشقازان كېسىلىگە ئۇنۇمى ياخشى بولىدۇ. لېكىن ئىسسىقچان كىشىلەرنىڭ بېشىنى ئاغرىتىدۇ ھەمدە ئۇچەيگە زىيان قىلىدۇ. بۇ دورىنى رېتسېپقا سالغاندا ئۇچەيگە قارىتا يۇقىرىقى زىيانلىق تەسىرىنى تۈزىتىش ئۈچۈن ئارپىبەدىيانىنى، باش ئاغرىقىغا قارىتا سىركەنجىۋىللەرنى قوشۇپ بىرلىكتە ئىشلىتىمىز.

2. ئورۇنباسار دورا

ئورۇنباسار دورا بولسا ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك - دورىگەرلىك ئىلمىدە ئۆزىگە خاس ئالاھىدە دورا ئىشلىتىش ئۇسۇلىنىڭ بىرى. بۇ مەلۇم خىل دورا قىس ياكى تېپىلمىغان ۋاقىتتا، تەبىئىتى، خۇسۇسىيىتى ۋە ئىشلىتىشى ئوخشاش بولغان باشقا دورىلارنى ئورۇنباسار قىلىپ ئىشلىتىپ، داۋالاشنىڭ ئوڭۇشلۇق ئېلىپ بېرىلىشىغا كاپالەتلىك قىلىمىز. ئورۇنباسار دورا بولسا ئەمەلىي سىناقتىن ئۆتكەن بولۇپلا قالماستىن، يەنە مەخسۇس ئىشلىتىش قائىدىلىرىمۇ بولىدۇ. ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك ئىلمىدە يۇقىرىقىلارنى ئاساس قىلىپ تۈرۈپ مۇتلەق كۆپ ساندىكى دورىلارنىڭ ئورۇنباسارىنى بېكىتىپ چىققان. مەسىلەن: بادام مېغىزى تېپىلمىسا چىلغوزا مېغىزى ئورۇنباسار قىلىپ ئىشلىتىلىدۇ.

ئورۇنباسار دورىلارنى ئىشلىتىشتە مۇناسىق بىر قائىدىلەرگىمۇ دىققەت قىلىشىمىز لازىم. مەسىلەن: رېتسېپ تەركىبىدە ئاساسىي دورا، قوشۇمچە دورا، تۈزەتكۈچى دورا قاتارلىق دورىلارغا بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدىكى ئاساسىي دورىلارغا ئورۇنباسار ئىشلىتىشكە بولمايدۇ. قوشۇمچە دورىلار ئورۇنباسار ئىشلىتىلمىز، بۇنىڭدىمۇ يەنە ئۇرۇق دورىلارغا ئۇرۇق دورا، مەدەن دورا، يېلىم دورىلارنى سالغانغا ئوخشاش مەلۇم قائىدە بويىچە ئىشلەتسەك بولىدۇ.

مه خسوُس قسسم

بىرىنچى باب خىلىتسىز غەيرىي تەبىئىي كەيپىياتنى تەڭشىگۈچى دورىلار

خىلىتسىز مىزاج بۇزۇلۇش خاراكتېرلىك كېسەللىكلەر ھەر خىل ئىچكى - تاشقى سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن ئىسسىق، سوغۇق، ھۆل، قۇرۇق، قۇرۇق ئىسسىق، قۇرۇق سوغۇق، ھۆل ئىسسىق، ھۆل سوغۇق كەيپىياتلارنىڭ ئادەم بەدىنىگە تەسىر قىلىشى بىلەن بەدەندىكى ئايرىم بىر ئەزانىڭ ئاناتومىيەلىك تۈزۈلۈشىدە ۋە خىلىتلاردا ھېچقانداق ئۆزگىرىش بولماستىن، فىزىيولوگىيەلىك خىزمىتىدە ئۆزگىرىش بولۇش تۈپەيلىدىن كېسەللىكلەرنى كۆرسىتىدۇ.

خىلىتسىز غەيرىي تەبىئىي كەيپىياتنى تەڭشىگۈچى دورىلار خىلىتسىز مىزاج بۇزۇلۇش خاراكتېرلىك كېسەللىكلەرنى داۋالاشتا ئىشلىتىلىدىغان دورىلار بولۇپ، بۇ خىل كېسەللىكلەرنىڭ ئالاھىدىلىكىگە قارىتا قارىمۇقارشى كەيپىياتتىكى دورىلارنى ئىشلىتىش ئارقىلىق تەڭشەش ئېلىپ بېرىش كېرەك.

بۇ خىل دورىلار خىلىتسىز قۇرۇق ئىسسىق، ھۆل ئىسسىق، ھۆل سوغۇق، قۇرۇق سوغۇق كەيپىياتنى تەڭشىگۈچى دورىلار، دەپ تۆت تۈرگە بۆلۈنىدۇ.

§1. خىلىتسىز قۇرۇق ئىسسىق كەيپىياتنى تەڭشىگۈچى دورىلار

خىلىتسىز قۇرۇق ئىسسىقتىن بولغان مىزاج بۇزۇلۇش خاراكتېرلىك كېسەللىكلەر بولسا، ھەر خىل سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن خىلىتسىز كەيپىياتلارنىڭ ئىچكى - تاشقى جەھەتتىن تەسىر قىلىشى بىلەن بەدەننىڭ ياكى بەدەندىكى ئايرىم بىر ئەزانىڭ ئاناتومىيەلىك تۈزۈلۈشىدە ۋە خىلىتلاردا ھېچقانداق ئۆزگىرىش بولماستىن، بەلكى فىزىيولوگىيەلىك خىزمىتىدە ئۆزگىرىش بولۇش تۈپەيلىدىن كېسەللىكلەر بولۇپ، پەقەت قۇرۇق ئىسسىق كەيپىياتنىڭ تەسىرىدىن ئەزانىڭ مىزاجىدا ئۆزگىرىش بولىدۇ. بۇ خىل كېسەللىكلەرنىڭ سەۋەبىگە قارىتا قارىمۇقارشى كەيپىياتتىكى دورىلارنى يەنى ھۆل سوغۇق كەيپىياتتىكى دورىلارنى ئېلىپ بېرىلىدۇ. بۇ خىل دورىلار قۇرۇق ئىسسىق كەيپىياتنى تەڭشىگۈچى دورىلار دەپ ئاتىلىدۇ. مەسىلەن: لىمون، ئاپېلسىن، ئاپېلسىن پوستى، قېتىق، پەمىدۇر، شاپتۇل، تاۋۇز، بۆلجۇرگەن، بېھى، ئامۇت، قاپاق، قاپاق يېغى، سېمىزئوت ئۇرۇقى، زىرىق قاتارلىقلار.

لىمون
力蒙
(柠檬 ning meng)

[باشقا ئاتىلىشى] لىمون، نىبۇ

[لاتىنچە نامى] Fructus Citrus Limon

[ئىنگلىزچە نامى] Lemon

[تونۇش] بۇ، پالما دەرىخى ئائىلىسىدىكى توپلىشىپ ئۆسىدىغان تاقىر كەلگەن چاتقال ئۆسۈملۈك

لىمون

لىموننىڭ پىشقان مېۋىسى بولۇپ، ئەسلىي ئۆسۈملۈكى (Citrus Limonia)، «لىمون» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. مېۋىسى يۇمىلاق، سېرىق ۋە ئاچ قىزىل رەڭدە بولىدۇ. پوستى نېپىز، ئاسان سويۇلىدۇ ھەم يېپىشقاق بولىدۇ. تەمى ئاچچىق ـ چۈچۈك كېلىدۇ. دەرەخنىڭ قاتتىق تىكەنى بار. يوپۇرمىقى نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ. قېلىن بولىدۇ. (1.1.1 ـ رەسىم)

[**چىقىش ئورنى**] مەملىكىتىمىزنىڭ جەنۇبىي ئۆلكىلىرىدىن چىقىدۇ ھەمدە ھىندىستان، پاكىستان، ئەرەبىستان قاتارلىق دۆلەتلەردىنمۇ چىقىدۇ.

[**يىغىپ ساقلاش**] 7 ـ، 8 ـ ئايلاردا مېۋىسى پىشقاندىن كېيىن يىغىۋېلىپ قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.

[**خىمىيەلىك تەركىبى**] لىموننىڭ تەركىبىدە ھېسپېردىن (Hesperidin)، نارىنگىن (naringin)، ئېرىئوتسىترىن (Eriocitrin)، ئالما كىسلاتاسى (Malic acid) ۋە ئاتسىدۇم كوۋىنكۇم (Quinic acid) قاتارلىقلار بار.

[**فارماكولوگىيەلىك تەسىرى**] ھېسپېرىدىن، نارىنگىنلارنىڭ يالۇغ قايتۇرۇش تەسىرى بار.

[**لايىقلاشتۇرۇلۇشى**] ئۇسارىسىنى ئېلىش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[**تەبىئىتى**] ھۆل مېۋىسى ئىككىنچى دەرىجىدە سوغۇق، قۇرۇتۇلغىنى ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[**خۇسۇسىيىتى**] ئاساسلىق خىلىتسىز قۇرۇق ئىسسىق كەيپىياتلارنى تەڭشەش. سەپرانىڭ ۋە قاننىڭ ھارارىتىنى پەسەيتىش، ئۇسسۇزلۇقنى پەسەيتىش، يۇرەكنى ياشارتىش، ئىشتىھانى ئېچىپ، ھەزىمنى ياخشىلاش، غەيرىي تەبىئىي خىلىتلارنى تازىلاش ۋە تېرىنى ئاقارتىش، تەرەتنى راۋانلاشتۇرۇش، زەھەر قايتۇرۇش ۋە ئاغرىق پەسەيتىش قاتارلىق خۇسۇسىيەتلىرى بار.

[**ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر**] ئىسسىقتىن بولغان باش ئاغرىقى، گال ئاغرىقى، نەزلىلىك زۇكام، غەيرىي تەبىئىي سەۋادىن بولغان يۇرەك رېتمسىزلىقى، ئاشقازان كۆپۈش، غەيرىي تەبىئىي سەپرادىن بولغان قۇسۇش قىزىتما، كۆڭلى ئىلىشىش، كۆپ ئۇسساش، ئىشتىھاسىزلىق، داغ، سەپكۇن، دانىخورەك قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[**ئىشلىتىش ئۇسۇلى**]

1. لىموننىڭ سۇيى ياكى لىمون يېغىنى يۇزگە سۈركىسە داغ، سەپكۇن، دانىخورەكنى يوقىتىدۇ.

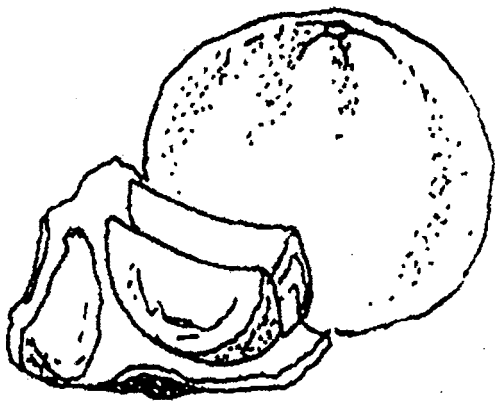
2. لىموننىڭ سقىلغان سۇيىنى ھەسەل قوشۇپ ئىستېمال قىلسا، قىزىتما، نەزلىلىك زۇكامغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. لىمون سۇيىنى ئاق قىچا ياكى كۇنجۇت يېغى ۋە ياكى ئىنەكپىتى يېغى بىلەن قوشۇپ، كۇندە 2 ~ 3 قېتىم چاچنى ياغلىسا، چاچ چۈشۈشنىڭ ئالدىنى ئالىدۇ. چاچ قارايتىدۇ. چاچ كېپەكلىشىنى يوقىتىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] لىمون سۇيىدىن ئالتە مىللىلىتىر، پوستى ۋە ئۇرۇقىدىن 3 ～ 10 گىرامغىچە.
[زىيانلىق تەسىرى] سوغۇق مىزاجلىق كىشىلەرگە، پەي ـ نېرۋىلارغا زىيان قىلىدۇ.
[تۇزەتكۈچىسى] ھەسەل، ناۋات.
[ئورۇنباسارى] ئاپېلسىن، كافۇر.
[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىق دورا ياسالمىسى] لىمون شەربىتى.

ئاپېلسىن
阿皮力斯尼
(酸橙 suan cheng)

[باشقا ئاتىلىشى] نارەنجى، تۇرۇنجى
[لاتىنچە نامى] Frustus Citrus aurantium
[ئىنگلىزچە نامى] Sour Orange

ئاپېلسىن

[تونۇش] بۇ، سۇزاپ ئائىلىسىدىكى دائىم ياشىرىپ تۇرىدىغان كىچىك دەرەخ ئاپېلسىننىڭ پىشقان مېۋىسى بولۇپ «نارەنجى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. مېۋىسى يۇمىلاق، سەل ياپىلاقراق كېلىدۇ. قىزغۇچ سېرىق رەڭدە، مېۋە پوستى قېلىن بولۇپ، تەمى چۈچۈمەل، خۇش پۇراق كېلىدۇ. (1.2.1 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ چاڭجىياڭ، جېجىياڭ، جياڭشى، خۇنەن، سىچۈەن قاتارلىق ئۆلكىلىرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] گۈلىنىڭ ئېچىلىش مەزگىلى 4 ～ 5 ئايلاردا، مېۋىسى 11ـ ئايدا پىشىدۇ. مېۋىسى پىشقاندىن كېيىن يىغىۋېلىپ، پوستىدىن ئاجرىتىپ قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئاپېلسىن مېۋە پوستىنىڭ تەركىبىدە ھېسپېرىدىن، تىئو ھېسپېرىدىن، نوبېلتىن نارىكوتىن، نۇرئادرېنالىن، تىرامىن قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] ئاپېلسىن قاينىتىلمىسىدىن ھەر قېتىمدا 1 ～ 3 مىللىلىتىرغىچە ئوكۇل قىلىنسا قان بېسىم ئۆرلەيدۇ، بۆرەك ھەجمى كىچىكلەيدۇ. دورا تەسىرىنىڭ چوڭ ـ كىچىكلىكى دورا مىقدارىنىڭ ئاز ـ كۆپلۈكى بىلەن مۇناسىۋەتلىك.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ئادەتتىكىدەك ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] 2 ـ دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيتى] ئاساسلىقى قۇرۇق ئىسسىق كەيپىياتنى تەڭشەيدۇ، سەپرا خىلىتىنىڭ ئۆتكۈرلۈكىنى پەسەيتىش، غەيرىي تەبىئىي سەپرا خىلىتىنى تەڭشەش، يۇرەكنى ياشارتىش، ئاشقازان خىزمىتىنى ياخشىلاش، يالۇغ قايتۇرۇش، كۆڭۈلنى خوش قىلىش ۋە ھەزىم قىلىشنى ياخشىلاش قاتارلىق خۇسۇسىيەتلىرى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] مېڭە ۋە يۇرەك ئاجىزلىقى، ۋابا كېسىلى، ئاشقازان ئاجىزلىقى، كۆڭۈل ئىلىشىش، يۇقۇملۇق ئىچ سۇرۇش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئاپېلسىننى سقىپ سۈيىنى چىقىرىپ، شېكەر ئارىلاشتۇرۇپ ئىچسە، غەيرىي تەبئىي قان ۋە سەپرا خىلىتىنىڭ ئۆتكۈرلۈكىنى پەسەيتىدۇ.

2. ئاپېلسىن پوستىنى سوقۇپ قاينىق سۇ بىلەن ئىچسە، كۆڭۈل ئىلىشىش ۋە قۇسۇشنى توختىتىدۇ. ئۇچەيدىكى مەددە قۇرتىنى ئۆلتۈرىدۇ ۋە چۈشۈرىدۇ.

3. ئاپېلسىننىڭ گۈلىدىن ئەرەق تارتىپ بەرسە، يۇرەك-ۋە بەدەننى قۇۋۋەتلەيدۇ.

4. ئاپېلسىن پوستىنى سىركىدە ئېزىپ باشقا چاپسا، باش ئاغرىقىنى توختىتىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] ئاپېلسىننىڭ سۈيىدىن 60 ~ 80 مىللىلىتىرغىچە، پوستىدىن 3 ~ 5 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] جىگەرنى ئاجىزلاشتۇرىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] قەنت، تۇز، قارىمۇچ.

[ئورۇنباسارى] لىمون.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىق دورا ياسالمىسى] ئاپېلسىن شەربىتى.

پەمىدۇر

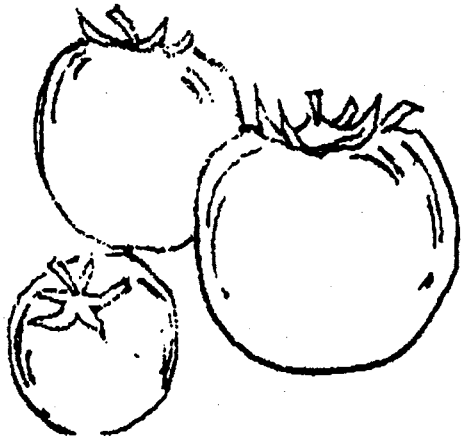
帕米都尔

(番茄 fan qie)

[باشقا ئاتىلىشى] تەماتىر

[لاتىنچە نامى] Fructus Lycopersicon esculentii

[ئىنگلىزچە نامى] tomato

پەمىدۇر

[تونۇش] بۇ، پىدىگەن ئائىلىسىدىكى ھەممىگە تونۇشلۇق بولغان بىر يىللىق سامان غوللۇق، پېلەك تارتىپ ئۆسىدىغان ئۆسۈملۈك شوخلا بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى «پەمىدۇر» ياكى «شوخلا» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. شىرنىلىك، مېۋىسىنىڭ شەكلى، چوڭ - كىچىكلىكى بىر خىل بولمايدۇ، رەڭگىمۇ ئوخشاش ئەمەس، ئادەتتە شار شەكىللىك ياكى ياپىلاق شار شەكىللىك، گۆشلۈك ھەم سۇلۇق كېلىدۇ، رەڭگى قىزىل ياكى سېرىق، سىلىق بولىدۇ. (3.1.1 - رەسىم)

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن چىقىدۇ.

[**يغىپ ساقلاش**] ياز پەسلىدە مېۋىسى پىشقاندا يىغىپ، سالقىن جايدا ساقلىنىدۇ.

[**خىمىيەلىك تەركىبى**] 100 گىرام شوخلا تەركىبىدە 0.4 مىللىگىرام تۆمۇر، سەككىز مىللىگىرام كالتسىي، 37 مىللىگىرام، فوسفور، 0.6 گىرام ئاقسىل، 0.3 گىرام ماي، ئىككىي گىرام كاربون سۇ بىرىكمىسى، 11 مىللىگىرام

ۋىتامىن C، 0.03 مىللىگىرام ۋىتامىن B_1، 0.02 مىللىگىرام ۋىتامىن B_2، 0.6 مىللىگىرام نىكوتىن كىسلاتاسى، 0.03 مىللىگىرام كاروتىن ۋە مەلۇم مىقداردا ئالما، لىمون كىسلاتالىرى ۋە ۋىتامىن P قاتارلىقلار بار.

[**فارماكولوگىيەلىك تەسىرى**] پەمىدۇر تەركىبىدە ۋىتامىن A، C كۆپ بولۇپ، بۇ خىل ۋىتامىن ئاشقازان سۈيۇقلۇقىنىڭ نورمال ئىشلىنىشىگە كاپالەتلىك قىلىپلا قالماستىن، بەلكى تېرىنىڭ نورماللىقىنى ساقلايدۇ، ئادەم بەدىنىدە قىزىل قان دانچىلىرىنىڭ شەكىللىنىشىنى ئىلگىرى سۈرىدۇ، شوخلا شىرنىسى تەركىبىدە سىماب خىلوريد بولۇپ، بۇ، جىگەر كېسىلىنى داۋالاشتا مەلۇم ئۈنۈمگە ئىگە. شوخلا ئىشقارىنىڭ يالۇغ قايتۇرۇش تەسىرى ياخشى.

[**لايىقلاشتۇرۇلۇشى**] ئىلغاپ يۇيۇپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[**تەبىئىتى**] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[**خۇسۇسىيىتى**] ئاساسلىقى خىلتىسىز ئىسسىق كەيپىياتنى تەڭشەش، زەھەر قايتۇرۇش، جىگەرنى قوۋۇقتلەش، ئۈنۈكدىن باشقا غەيرىي تەبىئىي قان ۋە سەپرا خىلتىنىڭ ئۆتكۈرلۈكىنى پەسەيتىش، ئىشتىھانى ئېچىش، قەۋزىيەتنى ياخشىلاش، ھەزمىنى ياخشىلاش، ئۇسسۇزلۇقنى قاندۇرۇش، زەھەر قايتۇرۇش، سۈيدۈكنى راۋانلاشتۇرۇش، تېرىنى پارقىرىتىش، يۇمران قىلىش، قان تولۇقلاش قاتارلىق خۇسۇسىيەتلىرى بار.

[**ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر**] ئىسسىقتىن بولغان كېسەللىكلەرگە ئىشلىتىلىدۇ، كەم قانلىق، سېرىقلىق چۈشۈش (يەرقان)، قەۋزىيەت، دىيابېت، ئىشتىھاسىزلىق، ھەزىم ئاجىزلىقى، سۈيدۈك يولى توسۇلۇش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[**ئىشلىتىش ئۇسۇلى**]

1. 25 مىللىلىتىر پەمىدۇرنى 50 مىللىلىتىر ئانار سۈيى بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ، كۈندە ئۈچ ۋاق 10 مىللىلىتىردىن ئىچسە، قان ئازلىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. بىر دانە پەمىدۇرنىڭ سۈيىنى سىركىدىن 20 مىللىگىرام، ئەرقى گۈلدىن 15 مىللىگىرام بىلەن قوشۇپ ئىچىپ بەرسە، جىگەر مەنبەلىك سېرىقلىق چۈشۈشكە مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. كۈندە ئىككى دانە پەمىدۇرنى يەپ بەرسە، قەۋزىيەتكە مەنپەئەت قىلىدۇ.

4. بىر تال پەمىدۇرنىڭ سۈيىنى چىقىرىپ، مۇۋاپىق مىقداردىكى ئەرقى بەدىيان بىلەن ئىچىپ بەرسە، ئىشتىھاسىزلىق، ھەزىم ئاجىزلىقى، سۈيدۈك تۇتۇلۇشقا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[**ئىشلىتىش مىقدارى**] ئەھۋالغا قاراپ 1 ～ 3 دانىغىچە ئىشلىتىلىدۇ، كۆپىنچە كۆكتات ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ.

[**زىيانلىق تەسىرى**] سوغۇق مىزاج كىشىلەردە باش قېيىشنى پەيدا قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] ھەسەل.
[ئورۇنباسارى] پىدىگەن.
[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] پەمىدۇر قېقى ياكى قىيامى.

شاپتۇل
沙皮托力
(桃子 tao zi)

شاپتۇل

[باشقا ئاتىلىشى] خوخ، شافتالۇ، ئارۇ
[لاتىنچە نامى] Amygdalus Prsica
[ئىنگلىزچە نامى] Peach Fruit
[تونۇش] بۇ، ئەتىرگۈل ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈك شاپتۇل دەرىخى بولۇپ، بۇ دەرەخنىڭ پىشقان مېۋىسى «شاپتۇل»، مېغىزى «شاپتۇل مېغىزى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. شاپتۇلنىڭ خىللىرى كۆپ، بۇنىڭ ياخشىسى پوستى نېپىز، سۇلۇق، تاتلىق پىشقىنىدۇر. (4.1.1 ـ رەسىم)
[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ھەممە جايلىرىدىن چىقىدۇ.
[يىغىپ ساقلاش] 7 ـ، 8 ـ ئايلاردا تولۇق پىشقاندا يىغىۋېلىنىدۇ.
[خىمىيەلىك تەركىبى] ھەر 100 گىرام مېۋىسىنىڭ تەركىبىدە بىر گىرام ئاقسىل، ئازراق ماي، يەتتە گىرام كاربون سۇ بىرىكمىلىرى، تۆت گىرام تالالىق ماددىلار، يېرىم گىرام كۇل ماددىسى، سەككىز مىللىگىرام كالتسىي، 20 مىللىگىرام فوسفور، بىر مىللىگىرام تۆمۇر، كاروتىن، ۋىتامىن B_1، B_2، C قاتارلىقلار، يەنە ئۈچۈچان ماي، ئورگانىك كىسلاتا، گىلۇكوزا، مېۋە قەنتى بار.
[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] سۇيدۇك ھەيدەش، بەلغەم بوشىتىش ۋە يۇمشىتىش، تېرىلەرنى پارقىرىتىش تەسىرى بار.
[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ئىلغاپ يۇيۇپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.
[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.
[خۇسۇسىيىتى] ئاساسلىقى خىلىتسىز قۇرۇق ئىسسىق كەيپىياتنى تەڭشەش، ھارغىنلىقنى يوقىتىش، چوڭ تەرەتنى راۋانلاشتۇرۇش، توسالغۇلارنى ئېچىش، ئۇنىڭدىن باشقا ئۇسسۇزلۇق پەسەيتىش، غەيرىي تەبىئىي قان ۋە سەپرا خىلىتىنىڭ ئۆتكۈرلۈكىنى پەسەيتىش، ئاشقازان ۋە جىگەرنى قۇۋۇەتلەش خۇسۇسىيىتى.

لىرى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] غەيرىي تەبئىي قان ۋە سەپرا خىلىتىدىن بولغان تەپ، جىگەر ۋە ئاشقازان ئاجىزلىقى، مېڭىگە قۇرۇقلۇق يېتىش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

ئوبدان پىشقان شاپتۇلنى سقىمپ سۈيىنى بىر كېچە قويسا، دۇغى ئاستىغا چۆكىدۇ، ئەتىسى سۈزۈپ سۈيىگە ئەتىگەندە 200 گىرام شېكەر ياكى تەرەنجىبىن، شىرخىست قوشۇپ ئىچسە، غەيرىي تەبئىي سەپرا خىلىتىنى ھەيدەيدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] ئەھۋالغا قاراپ مۇۋاپىق مىقدارىدا ئىشلىتىلىدۇ.

[زىيانلىق تەسىرى] بەلغەم مىزاج كىشىلەردە باش قېيىش، ماغدۇرسىزلىق پەيدا قىلىدۇ.

[تۇزەتكۇچىسى] ھەسەل ۋە زەنجۈبىل مۇرابباسى.

[ئورۇنباسارى] ئۆرۈك.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىق دورا ياسالمىسى] شاپتۇل مۇرابباسى.

[قوشۇمچە] (1) شاپتۇل قېقى (Fructose Persica Immaturus): بۇ، ئۇچكىسى قاتمىغان خامراق ھالدىكى شاپتۇلدىن قۇرۇتۇلغان قاق بولۇپ، تەبئىتى ئازراق ئىسسىق، قان توختىتىش، تەر توختىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە. كېچىدە تەرلەش، قان تۈكۈرۈش، ھامىلدار ئاياللاردىن كۆپ خۇن كېتىش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

(2) شاپتۇل چېچىكى (Flores Persica Vulcaris 桃花): بۇ، كۈچلۈك سۈرگۈچى دورا بولۇپ، قەۋزىيەت، سۇلۇق ئىشىش، سۈيدۈك راۋان بولماسلىق قاتارلىقلارغا، يېرىق ئېغىزنى پۈتتۈرۈش، يۇزنى پارقىرىتىش ۋە يۇزگە چىققان يارىلارنى داۋالاشقا بېرىلىدۇ (ھامىلدار ئاياللارغا بېرىلمەيدۇ).

(3) شاپتۇل يوپۇرمىقىنى قاينىتىپ، سۈيى بىلەن تەرلەشتىن ھاسىل بولغان قاپارتقۇلار ۋە تەمرەتكە لەر يۇيۇلىدۇ، شاپتۇلنى يانچىپ سۈيىنى چىقىرىپ، سۇ قوشۇپ قۇرۇتۇلغان جاراھەتلەر يۇيۇلسا، يالۇغ قايتۇرۇپ، يارىنىڭ ساقىيىشىنى تېزلىتىدۇ.

تاۋۇز

塔吾孜

(西瓜 xi gua)

[باشقا ئاتىلىشى] بەتىخ ھىندى، تەربۇز، ھىندى دانە

[لاتىنچە نامى] PulPa Citrullus lanatus

[ئىنگلىزچە نامى] Watermelon

[تونۇش] بۇ، كاۋا ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق پېلەكلىك، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك مەشھۇر مېۋىلەرنىڭ بىرى بولغان تاۋۇزنىڭ مېۋىسىدىن ئىبارەت. (5.1.1 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ھەممە جايلىرىدا تېرىپ ئۆستۈرۈلىدۇ.

تاۋۇز

[**يىغىپ ساقلاش**] 7 ـ، 8 ـ ئايلاردا تولۇق پىشقاندا يىغىۋېلىنىدۇ.

[**خىمىيەلىك تەركىبى**] سۇيىنىك تەركىبىدە فوسفور كىسلاتاسى، ئالما كىسلاتاسى، مېۋە شېكىرى، ئۈزۈم شېكىرى، قوموش شېكىرى، تۇزلار. كاروتىن، ۋىتامىن C، ئارگىنازا (Arginasa)، ئاقسىل ماددىسى ھەم كۆپ خىلدىكى ئامىنو كىسلاتاسى، سىترۇللىن (Citrullin) قاتارلىقلار بار. يەنە ئۈچۈچان تەركىبلەرمۇ بار.

[**فارماكولوگىيەلىك تەسىرى**] تاۋۇز ئېتى تەركىبىدىكى سىترۇللىن بىلەن ئارگىنازا ماددىلار چوڭ چاشقان جىگىرىدە سۇيدۇك (ئورىيا) نىڭ شەكىللىنىشىنى ئاشۇرۇپ، سۇيدۇك ھەيدەيدۇ.

[**لايىقلاشتۇرۇلۇشى**] ئىلغاپ يۇيۇپ، توغراپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[**تەبىئىتى**] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[**خۇسۇسىيىتى**] ئاساسلىقى خىلتىسىز قۇرۇق ئىسسىق كەيپىياتنى تەڭشەش، جىگەرنى قۇۋۇەتلەش، ئۇنىڭدىن باشقا سەپرا ۋە قاننىڭ ئۆتكۈرلۈكىنى پەسەيتىش، ئۇسسۇزلۇقىنى قاندۇرۇش، قىزىتمىنى پەسەيتىش، سۇيدۇك ھەيدەش، قاننى سۈيۈلدۈرۈش، تاتلىق بەلغەم پەيدا قىلىش، بەدەننى سەمرىتىش قاتارلىق خۇسۇسىيەتلەرگە ئىگە.

[**ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر**] كۆپ ئۇسساش، ئاشقازان كۆيۈشۈپ كېلىشى، سەپراۋى يۇرەك چالاڭغۇراش، سۆزنەك، بۆرەك ۋە دوۋسۇندا تاش پەيدا بولۇپ قېلىش، گالىنىڭ يىرىكلىكى، ئىسسىقتىن بولغان قىزىتما، كېزىك، سىل، جۇدەتكۈچى تەپ قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[**ئىشلىتىش ئۇسۇلى**]

1. تاۋۇز سۇيىدىن 200 مىللىلىتىر، سىركەنجىۋىلدىن 80 مىللىلىتىر ئېلىپ ئارىلاشتۇرۇپ ئىچسە، سۇيدۇك ھەيدەيدۇ؛ بۆرەك، دوۋساقتىكى تاشلارنى ئېزىپ چىقىرىدۇ؛ بەدەنى قۇرغاقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. كۈندە تاۋۇز سۇيىدىن 60 مىللىلىتىر ئىچىپ بەرسە، غەيرىي تەبىئىي سەپرا خىلتىدىن بولغان كېسەللىكلەرگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. تاۋۇز سۇيىدىن 24 مىللىلىتىر، ئەرقى گۈل بىلەن ئاپىلسىن ئەرقىدىن 36 گىرامدىن، ناۋاتتىن 24 گىرام ئېلىپ، ئۆزئارا قوشۇپ ئىستېمال قىلسا، سەپرادىن بولغان خەفەقانغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[**ئىشلىتىش مىقدارى**] ئېھتىياجىغا لايىق بېرىلىدۇ.

[**زىيانلىق تەسىرى**] سوغۇق مىزاج كىشىلەرگە زىيان قىلىدۇ، باھنى، ئاشقازاننى ۋە تۇتۇۋېلىش قۇۋۇتىنى ئاجىزلاشتۇرۇۋېتىدۇ.

[**تۇزەتكۈچىسى**] ھەسەل، گۈلقەنت.

[**ئورۇنباسارى**] كاۋا، ئاپىلسىن، ھۆل قاپاق.

[**ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىق دورا ياسالمىسى**] تاۋۇز شەربىتى

بۆلجۇرگەن
卜力多干
(草莓 cao mei)

[باشقا ئاتىلىشى] ساۋمېي

[لاتىنچە نامى] Fructus Fragaria Veca

[ئىنگلىزچە نامى] Strawberry

[تونۇش] بۇ، ئەتىرگۈل ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈك بۆلجۇرگەننىڭ مېۋىسى بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى «بۆلجۇرگەن» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. مېۋىسىنىڭ رەڭگى قىزىل، تەمى چۈچۈمەل تاتلىق، مېۋىسى ئۇستىدە ھەرە ئۇۋۇسىغا ئوخشاش كىچىك ئوقۇرچىلىرى بولىدۇ. ھەربىر ئوقۇرچىلىرىدا بىردىن قىزغۇچ پور رەڭلىك ئۇرۇق مېۋىسى بولىدۇ. پۈتۈن مېۋىسى ئىشلىتىلىدۇ. مېۋە ئورنىدا يېيىلىدۇ. (6.1.1 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ھەممە يەرلىرىدىن تېپىلىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] 5 ـ، 6 ـ ئايلاردا مېۋىسى پىشقاندا يىغىۋېلىپ، سالقىن جايدا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] تەركىبىدە گىلۈكوزا، ئامىنو كىسلاتاسى، لىمون كىسلاتاسى، ئالما كىسلاتاسى، ۋىتامىن B_1، B_2، C، كالتسىي، تۆمۈر، فوسفور قاتارلىق ماددىلار بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ئىلغاپ يۇيۇپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] ئاساسلىقى خىلىتسىز قۇرۇق ئىسسىق كەيپىياتنى تەڭشەش، تالنى قۇۋۇەتلەش، ئۆپكە-نى تازىلاش، ئىسسىق ئۆتۈشتىن ساقلاش، ئۇنىڭدىن باشقا قىزىتما پەسەيتىش ۋە زەھەر قايتۇرۇش، ئۆپكىنى ياشارتىش، يۆتەل توختىتىش، ئۇسسۇزلۇقنى بېسىش، ئىچ سۇرۇشنى توختىتىش، سۈيدۈكنى راۋانلاشتۇرۇش، ھۆللۈك يەتكۈزۈش، غەيرىي تەبىئىي قان خىلىتىنى تەڭشەش، غەيرىي تەبىئىي سەپرا خىلىتىنىڭ ئۆتكۈرلۈكىنى پەسەيتىش، ئىششىق ياندۇرۇش خۇسۇسىيەتلىرىگە ئىگە.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] زۇكامدىن بولغان قىزىتما، گال ئىششىپ ئاغرىش، يۆتىلىش، باكتېرە-يەلىك تولغاق، قاندىكى ماي ماددىسى يۇقىرىلاپ كېتىش، كۆيۈك يارىسى، ئۇسسۇزلۇق، سۈيدۈك تۇتۇلۇش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. بۆلجۇرگەندىن 10 گىرام، قېتىقتىن 30 گىرام، مۇز سۈيىدىن 100 مىللىلىتىر ئېلىپ، بىرلىكتە ئارىلاشتۇرۇپ ئىچسە، ھارارەتنى پەسەيتىدۇ، ئۇسسۇزلۇقنى باسىدۇ، يۇرەكنى ياشارتىدۇ.

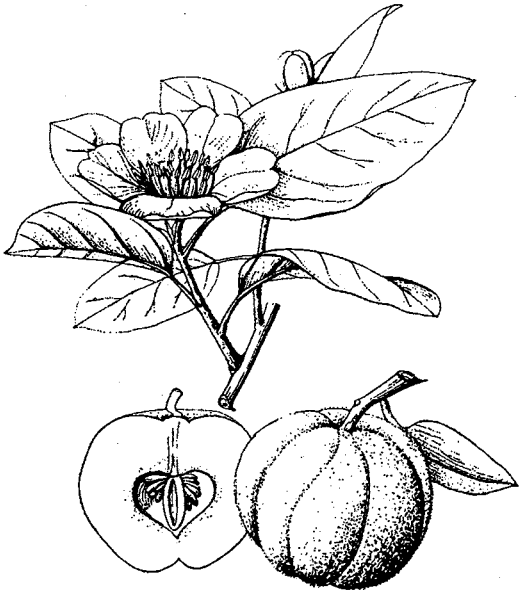
2. بۆلجۇرگەندىن 30 گىرام ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، زۇكامدىن بولغان قىزىتما، گال ئىششىپ ئاغرىش، يۆتەل قاتارلىقلارغا مەنپەئەتلىك.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 20～53 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] تال، ئاشقازىنى ئاجىزلارغا زىيانلىق.
[تۇزەتكۈچىسى] ھەسەل.
[ئورۇنباسارى] قارىئۆرۈك.
[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] بۆلجۇرگەن شەربىتى.

بېھى
比也
(榲桲 wen po)

[باشقا ئاتىلىشى] سەپەرجىل، بىيە، بېھى
[لاتىنچە نامى] Fructus Cydonia oblonga
[ئىنگلىزچە نامى] Common Quince Fruit

بېھى

[تونۇش] بۇ، ئەتىرگۈل ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان چانقال ياكى مەشھۇر مېۋىلىك دەرەخ بېھى بولۇپ، بۇ دەرەخنىڭ مېۋىسى «سەپەرجىل»، سۇيى «ئابى بېھى»، ئۇرۇقى «بېھىدانە» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. مېۋىسى ئامۇتسىمان، سىلىق، سارغۇچ، خورما رەڭلىك ياكى ئالتۇن رەڭلىك بولىدۇ. ئېتى قېلىن ھەم توم، تەمى مەززىلىك، خۇش پۇراق بولىدۇ. (1.1.7 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ كۆپلىگەن يەرلىرىدىن چىقىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا ئېلىمىزنىڭ جياڭسۇ، خېبېي، شەندۇڭ ئۆلكىلىرىدىن، ئىران، ھىندىستان، ئافغانىستان، پاكىستان قاتارلىق دۆلەتلەردىنمۇ چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] 9 ـ، 10 ـ ئايلار مېۋىسى پىشقاندىن كېيىن يىغىۋېلىنىدۇ.

[خىمىيىلىك تەركىبى] پىشقان مېۋىسى تەركىبىدە 10.58% قەنت بار، بۇنىڭ ئىچىدە مېۋە قەنتى، تانىن، دەرەخ يېلىمى (ProtoPectin)، ئورگانىك كىسلاتا ۋە ئۇچۇچان يېغلار بار. مېۋە پوستىدا ئالاھىدە پۇراقلىق، ماددا نونىل ئېبرىيىل ئېتىر (Nonylerhylether) لار بار. جويۇز كىسلاتاسى (Myristi cacidi) ۋە غەيرىي ياغ كىسلاتالىرىنىڭ گىلىتسېرىنلىق ئاساسىمۇ بار. يوپۇرمىقىنىڭ تەركىبىدە ناھايىتى ئاز مىقداردا ئالكولوئىد گىلىكوزىدلار تەخمىنەن 6% ~ 5% كىچە، تانىن 7%، ۋىتامىن C، سىيانوگىن، گىلۇكوزىدى قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيىلىك تەسىرى] مېۋە يېلىمىنىڭ 4% لىك فىزىيولوگىيىلىك تۇز سۇيى ئېرىتمىسىنى ھەربىر

كىلوگىرام ئۇچۇن تەخمىنەن ئىككى گىرام ھېسابىدا توشقانغا بېرىلسە توشقانىنىڭ قان قېتىش ۋاقتىنى 50%～80% كىچە تۆۋەنلىتىدۇ. ئىسپىرتلىق ياسالمىسى مۇشۇكنىڭ قان بېسىمىنى چۈشۈرىدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ئىلغاپ يۈيۈپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] ئاساسلىقى خىلتىسىز قۇرۇق ئىسسىق كەيپىياتنى تەڭشەش، ھەزىم قىلىشنى ياخشىلاپ، كۆڭۈل ئىلىشىشنى بېسىش، ئۇنىڭدىن باشقا غەيرىي تەبىئىي سەپرا ماددىسىنى تەڭشەش، كۆڭۈلگە خۇشلۇق يەتكۈزۈش، يۇرەك، مېڭە ۋە ئاشقازاننى قۇۋۋەتلەش، ئىچ سۈرۈشنى توختىتىش، سۈيدۈك ھەيدەش خۇسۇسىيەتلىرى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] يۇرەك ئاجىزلىقى، يۇرەك رىتىمسىزلىقى، مېڭە، ئاشقازان، جىگەر ئاجىزلىقى، پەرىشانلىق، بىئارامىلىق، تىت ـ تىت بولۇش، سۈيدۈك تۇتۇلۇش، ئىچ سۈرۈش، ئىشتىھاسىزلىق، باللاردىكى ئاشقازان ـ ئۇچەي كېسەللىكلىرى، ئۇسسۇزلۇق، كۆڭۈل ئىلىشىش، قۇسۇش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. بېھى شەربىتى ياكى بېھى مۇرابباسى تەييارلاپ ئىچسە، يۇرەك ئاجىزلىقى، ئىسسىقتىن بولغان يۇرەك رىتىمسىزلىقى، ئىسسىقتىن بولغان ئىچ سۈرۈشكە مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. بېھىنىڭ سۈيىنى سىقىپ ئىچىپ بەرسە، قۇسۇش، ھۆ بولۇشقا مەنپەئەت قىلىدۇ، ئۇسسۇزلۇقنى باسىدۇ. ئاشقازان، جىگەر ۋە ئۆتنىڭ ھارارىتىنى پەسەيتىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 12 ～ 60 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] يۆتەل، ھېق تۇتۇش، تارتىشىش پەيدا قىلىدۇ.

[تۈزىلىشى] ھەسەل، رۇمبەدىيان.

[ئورۇنباسارى] ئالما، ئامۇت.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىق دورا ياسالمىسى] بېھى شەربىتى، بېھى مۇرابباسى.

ئامۇت

阿木提

(梨子 li zi)

[باشقا ئاتىلىشى] ئەمرۇت بەررى، كەشمىرا، چەمپەل جەنگىلى، جامپەل جەنگىلى

[لاتىنچە نامى] Fructus Payrus sinkiangensis

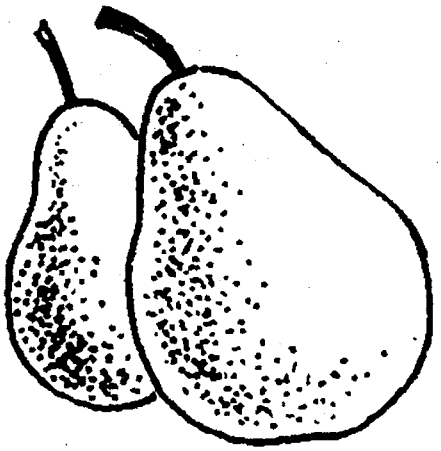
[ئىنگلىزچە نامى] Pears

[تونۇش] بۇ، ئەتىرگۈل ئائىلىسىدىكى مېۋىلىك دەرەخ ئامۇتنىڭ مېۋىسى بولۇپ، بۇ دەرەخنىڭ پىشقان مېۋىسى «ئامۇت» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. شەكلى تۇخۇم شەكىللىك ياكى ئېللىپسسىمان، ئاق، كۆك، قارا، سېرىق رەڭلەردە كېلىدۇ، تەمى تاتلىق ياكى چۈچۈمەل كېلىدۇ. (8.1.1 ـ رەسىم)

[چقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ھەممە يەرلىرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] 8 ـ، 9 ـ ئايلاردا پىشىپ ۋايىغا يەتكەندە يىغىۋېلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] قۇرۇم ئامۇت مېۋىسىنىڭ تەركىبىدە ئالما كىسلاتاسى، لىمون كىسلاتاسى، مېۋە قەنتى، ئۈزۈم قەنتى، قومۇش شېكىرى، ۋىتامىن B، C لار، سۇ، ئالما كىسلاتاسى، فىروكتۇزا، گىلۈكوزا، ئاقسىل، ياغ كىسلاتاسى، فوسفور، تۆمۈر قاتارلىقلار بار.

ئامۇت

[فارموكولوگىيەلىك تەسىرى] سىمپاتىك نېرۋىنى قوزغىتىدۇ، قان بېسىمىنى چۈشۈرىدۇ. يۈرەكنى قۇۋۇتلەيدۇ. رەتىمنى ئاستىلاتىدۇ. قاننى سالپلاشتۇرىدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ئىلغاپ يۇيۇپ سالپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] ئاساسلىقى خىلىتسىز قۇرۇق ئىسسىق كەيپىياتنى تەڭشەش، ئۇنىڭدىن باشقا يۈرەك ۋە مېڭىنى قۇۋۇتلەش، كۆڭۈلگە خۇشلۇق يەتكۈزۈش، تېرىنى پارقىرىتىش، ئىششىق ياندۇرۇش، مېڭىگە ھۆللۈك يەتكۈزۈش، ئاشقازاننى قۇۋۇتلەش، ئۇسسۇزلۇقنى پەسەيتىش، قان ۋە سەپرانىڭ ئۆتكۈرلۈكىنى پەسەيتىش، تەرەتنى يۇمشىتىش، بەدەننى سەمرىتىش، قان تازىلاش، قان بېسىمىنى چۈشۈرۈش خۇسۇسىيەتلىرىگە ئىگە.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] يۈرەك ۋە مېڭە ئاجىزلىقى، مېڭىگە قۇرۇقلۇق يېتىش، ئاشقازان ئاجىزلىقى، يۈرەك قوزغىلىش، ئۆتكۈر ئۇسسۇزلۇق، بەدەن ئورۇقلاپ كېتىش، قەۋزىيەت، كۆز ئىششىقى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئامۇتتىن كۈندە مۇۋاپىق يەپ بەرسە، كۆڭۈلنى ئاچىدۇ، يۈرەكنى ياشارتىدۇ.

2. ئامۇتنىڭ گۈلىدىن 20 گىرام ئېلىپ، مۇۋاپىق مىقداردىكى سۇ بىلەن قاينىتىپ ئىچسە، يۈرەكنى قۇۋۇتلەيدۇ.

3. ئامۇتنىڭ گۈلىدىن 20 گىرام ئېلىپ، مۇۋاپىق مىقداردىكى سۇ بىلەن قاينىتىپ كۆزنى يۇيۇپ بەرسە، كۆزنىڭ ئىششىقىنى تارقىتىدۇ.

4. ئامۇت، ئالما، ئالۇچا قاتارلىقلاردىن مۇۋاپىق مىقدارىدا ئېلىپ سۈيىنى چىقىرىپ، بىر كۈندە ئۈچ ۋاق، 10 مىللىلىتىردىن ئىستېمال قىلىپ بەرسە، ئۇسسۇزلۇقنى پەسەيتىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] ئەھۋالغا قاراپ 1 ～ 3 تالغىچە ئىستېمال قىلىنىدۇ.

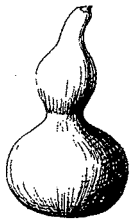
[زىيانلىق تەسىرى] ئاشقازىنى ئاجىزلارغا، سوغۇق مىزاج كىشىلەرگە زىيان قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] زەنجىۋىل، بەدىيان.

[ئورۇنباسارى] بېھى، ئالما، نەشپۈت.
[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] شەربىتى پەۋاكىھ.

قاپاق
哈帕克
(葫芦 hu lu)

[باشقا ئاتىلىشى] مىتاكەدۇ، كەدۇ شېرىن، لەمباكەدو
[لاتىنچە نامى] Pericarpium lagenaria siceraria
[ئىنگلىزچە نامى] Bottle Gourd, Calabash Gourd

قاپاق

[تونۇش] بۇ، كاۋا ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق ياماشقۇچى سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك قاپاقنىڭ مېۋىسى بولۇپ، مېۋىسى دەسلەپ يۇمران تۈكچىلەر بىلەن قاپلانغان، سۈس يېشىل رەڭلىك، پىشقاندا سىرتقى پوستى قاتتىق، پارقىراق كېلىدۇ. كۆزدە مېۋىسى پىشقاندا يېغىۋېلىپ، ئىچىدىكى ئۇرۇقى ئېلىۋېتىلىپ قۇرۇتۇلۇپ ياكى ھۆل پېتى ئىشلىتىلىدۇ. بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ مۇشۇ مېۋىسى «قاپاق» ياكى «ھۆل قاپاق» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. (9.1.1 - رەسىم)

[چىقىش ئورنى] ئاپتونوم رايونىمىز شىنجاڭنىڭ ھەممە جايلىرىدىن چىقىدۇ.
[يىغىپ سافلاش] 8 - 9 - ئايلاردا كۆپكۆك خام ھالەتتە يىغىۋېلىنىدۇ.
[خىمىيەلىك تەركىبى] مېۋىسىنىڭ تەركىبىدە 22 - دىئوكسىد كۇكۇر بىتاسىن، قەنت تۇرلىرى بار.
[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] قاپاق قاينىتىلمىسى ئۆي توشقىنىنىڭ ئاشقازىنىغا كىرگۈزۈلسە ياكى قاپاق قاينىتىلمىسىنى سۈزۈپ، ئۇنىڭغا ناترىي خلور قوشۇپ تەك سىرغىشلىق ئېرىتمە تەييارلاپ، ئۆي توشقىنى ۋېنا سىغا ئوكۇل قىلىنسا، سۇيدۇك كۆپەيتىدۇ.
[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.
[خۇسۇسىيتى] ئاساسلىقى خلىتىسىز قۇرۇق ئىسسىق كەيپىياتنى تەڭشەش، سۇلۇق ئىششىقنى تارقىتىش، يەل ھەيدەش، ئۇنىڭدىن باشقا چوڭ تەرەتنى يۇمشىتىش، ھارارەت پەسەيتىش رولى بار. ئۇيقۇ كەلتۈرۈش، مەددە قۇرت ئۆلتۈرۈش، سۇيدۇك ھەيدەش، بەدەندىكى سېرىقلىقنى يوقىتىش، ئىسسىقتىن بولغان تەپلەرنى پەسەيتىش رولى بار. پىشۇرۇلغىنىنىڭ غىزالىق تەرپى ئاز، ئەمما ئاسان سىڭىدۇ، ئىسسىق مىزاج كىشىلەرگە مۇۋاپىق كېلىدۇ، ساپ قان پەيدا قىلىدۇ.
[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] ئىسسىقتىن بولغان جىگەر كېسەللىكى، مېڭە پەردە يالليۇغى، جۇنۇن، سۇيدۇك تۇتۇلۇش، ئىسسىقتىن بولغان تەپ، سېرىقلىق چۇشۇش، قەۋزىيەت، ئۇيقۇسىزلىق، مەددە قۇرت كېسەللىكى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.
[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]
1. قاپاقنىڭ لېشىنى ئېلىپ، باشنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى چاچنى چۇشۇرۇۋېتىپ شۇ جايغا چاپسا،

جۇنۇن، مېڭە پەردە يالليۇغى قاتارلىقلارغا پايدا قىلىدۇ.

2. قاپاقنىڭ يالغۇز ئۆزىنى ياكى ئۇنىنى گۆش بىلەن قوشۇپ پىشۇرۇپ يېسە، سەپرا ۋە قان مىزاجلىق كىشىلەر ئۇچۇن ياخشى غىزا بولۇپ، غەيرىي تەبىئىي سەپرا ۋە قان خىلىتىدىن بولغان قىزىتمىلارغا پايدا قىلىدۇ.

3. قاپاقنىڭ يېغىنى مۇۋاپىق مىقداردا ئىچسە (يەنى بىر قاينىتىپ سۇزۇپ ئىچسە)، جىگەر يالليۇغى، جىگەر مەنبەلىك ئىچ سۇرۇش ۋە قان تولغاقلا مەنپەئەت قىلىدۇ.

4. قاپاقنىڭ تالقىنىنى ئېلىپ مەقئەتكە سۇركىسە، بوۋاسىرنى ياخشىلايدۇ.

5. قاپاقنىڭ پوستىنى قاينىتىپ، سۇيىنى مۇۋاپىق مىقداردا ئاچ قورساققا ئىچسە، قىلقۇرت، ئىلمەك قۇرت ۋە ھەر خىل مەددىلەرنى ئۆلتۇرىدۇ. كىچىك بالىلاردىكى كەچتە مەقئەت قىچىشىش كېسەللىرىگە پايدا قىلىدۇ. قاپاقتىن ياغ تەييارلاپ باشنى ياغلىسا، مېڭىنىڭ قۇرۇقلۇقىنى يوقىتىپ، ئۇيقۇ كەلتۇرىدۇ.

قاپاقتا ياغ تەييارلاش ئۇسۇلى: ھۆل قاپاقنى سىقىپ سۇيىنى چىقىرىپ، ئۇنىڭغا مۇۋاپىق مىقداردا كۇنجۇت يېغى قۇيۇپ سۇس ئوتتا قاينىتىپ، سۇيى تۇگەپ يېغى قالغاندا سۇزۇپ ئېلىپ تەييارلىنىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 3 ~ 5 گىرامغىچە، ھۆل قاپاقنىڭ سىقىپ ئېلىنغان سۇيى 6 ~ 12 مىللىلىتىرغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] سوغۇق مىزاجلىق كىشىلەرگە زىيانلىق، خام قاپاق ئاشقازانغا زىيانلىق.

[تۇزەتكۇچىسى] پىننە، بەدىيان.

[ئورۇنباسارى] قاپاق ئۇرۇقى.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىق دورا ياسالمىسى] قاپاق ئېشى.

قاپاق يېغى

哈帕克也合

(葫芦油 hu lu you)

[باشقا ئاتىلىشى] رەۋغىنى قۇرۇۋ، رەۋغىنى كەدۇ

[لاتىنچە نامى] Olium lagenaria siceraria

[ئىنگلىزچە نامى] Oil calabash

[تونۇش] بۇ، كاۋا ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق ياماشقۇچى سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك قاپاقنىڭ ئۇرۇقى بولۇپ، شەكلى ياپىلاق، تەتۇر تۇخۇم شەكىللىك، ئۇزۇنچاق، ئېللىپس شەكىللىك كېلىدۇ، رەڭگى ئاق كېلىدۇ. كۇز پەسلىدە مېۋىسى پىشقاندا يىغىۋېلىنىپ، ئۇرۇقى ئايرىۋېلىنىپ، قۇرۇتۇپ ياغ تارتىش ئارقىلىق تەييارلىنىدۇ. (10.1.1 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدىن چىقىدۇ.

[يېغىپ سالاش] كۇزدە مېۋىسى پىشقاندا يىغىۋېلىپ، ئۇرۇقىنى ئېلىۋېلىپ، قائىدە بويىچە ياغ تارتىپ ئىشلىتىلىدۇ.

[**تەبىئىتى**] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[**خۇسۇسىيتى**] ئاساسلىقى قۇرۇق ئىسسىق، ھۆل ئىسسىق كەيپىياتنى تەڭشەش، غەيرىي تەبىئىي سەپرا ۋە قان خىلىتىنى تەڭشەش، ھۆللۈك يەتكۈزۈش، سۈيدۈك ھەيدەش، قىزىتما پەسەيتىش، ئۇيقۇ كەلتۈرۈش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

[**ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر**] ئۇيقۇسىزلىق، دىيابېت، تەپ قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[**ئىشلىتىش ئۇسۇلى**]

1. 10 گىرام قاپاق ئۇرۇقنى چېقىپ مېغىزىنى يېسە، مېڭگە ھۆللۈك يەتكۈزۈپ، ئۇيقۇ كەلتۈرىدۇ. دىيابېت كېسىلىگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. قاپاق ئۇرۇقى، تەرخەمەك ئۇرۇقى، قوغۇن ئۇرۇقى قاتارلىقلاردىن 10 گىرامدىن ئېلىپ سۇفۇپ تەييارلاپ ئىستېمال قىلسا، سۈيدۈك ھەيدەيدۇ.

3. 15 گىرام قاپاق ئۇرۇقنى يۇمشاق ئېزىپ، 10 گىرام ئەرقى سەندەل بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ ئىستېمال قىلسا، قىزىتما پەسەيتىپ، تەپكە مەنپەئەت قىلىدۇ.

[**ئىشلىتىش مىقدارى**] 5 ~ 10 گىرامغىچە.

[**زىيانلىق تەسىرى**] بەلغەم مىزاجلىق كىشىلەردە باش ئاغرىقى پەيدا قىلىدۇ.

[**تۇزەتكۈچىسى**] ھەسەل.

[**ئورۇنباسارى**] تاۋۇز ئۇرۇقى مېغىزى.

[**ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى**] قاپاق ئېشى، زىماتلار.

يۇقىرىقىدىن باشقا سېمىزئوت ئۇرۇقى، زىرىق قاتارلىق دورىلارمۇ خىلىتسىز قۇرۇق ئىسسىق كەيپىياتنى تەڭشىگۈچى دورىلار قاتارىغا كىرىدۇ.

§ 2 . خىلىتسىز ھۆل ئىسسىق كەيپىياتنى تەڭشىگۈچى دورىلار

خىلىتسىز ھۆل ئىسسىقتىن بولغان مىزاج بۇزۇلۇش خاراكتېرلىك كېسەللىكلەر بولسا، ھەر خىل سەۋەبلەردىن خىلىتسىز كەيپىياتلارنىڭ ئىچكى - تاشقى جەھەتتىن تەسىر قىلىشى بىلەن بەدەننىڭ ياكى بەدەندىكى ئايرىم بىر ئەزانىڭ ئاناتومىيەلىك تۈزۈلۈشىدە ياكى خىلىتلاردا ھېچقانداق ئۆزگىرىش بولماستىن، بەلكى فىزىيولوگىيەلىك خىزمىتىدە ئۆزگىرىش بولۇش تۈپەيلىدىن كېسەللىكلەر بولۇپ، پەقەت ھۆل ئىسسىق كەيپىياتنىڭ تەسىرىدىن پەيدا بولغان كېسەللىكلەرنىڭ سەۋەبىگە قارىتا قارىمۇ قارشى كەيپىياتتىكى دورىلارنى، يەنى قۇرۇق سوغۇق كەيپىياتتىكى دورىلارنى بېرىش ئارقىلىق تەڭشەش ئېلىپ بېرىلىدۇ. بۇ خىل دورىلار ھۆل ئىسسىق كەيپىياتنى تەڭشىگۈچى دورىلار دېيىلىدۇ. مەسىلەن: كېۋەز ئانىسى، يۇمغاقسۇت، ئوسۇك، گىلاس، ئوتروج، ئالۇچا، ئاچچىق ئانار، كۆكچاي، ئاق سەندەل، قىزىل سەندەل، قارىئۇرۇك، چاي قاتارلىقلار.

كېۋەز ئانىسى

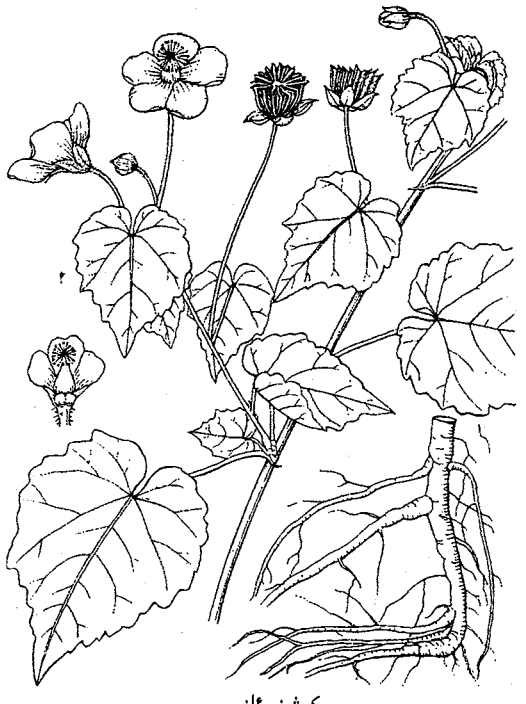
克外孜阿尼斯

(磨盘草 mo pan cao)

[باشقا ئاتىلىشى] مۇشتەل غەۋل، دەرەختى شانە

[لاتىنچە نامى] Herba Abutilon theophrasti

[ئىنگلىزچە نامى] Indian Abutilon Herb

كېۋەز ئانىسى

[تونۇش] بۇ، لەيلىگۈل ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق يا-كى كۆپ يىللىق، تىك غوللۇق، شاخلىق چاتقالسىمان سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ يو-پۇرمىقى ۋە يىلتىزى «كېۋەز ئانىسى» نامىدا دورىغا ئىش-لىتىلىدۇ. قۇرۇتۇلغان يوپۇرمىقى پۇرلىشىپ كەتكەن بو-لۇپ، سۇس كۈل رەڭگە مايىل يېشىل رەڭلىك، تەمى سەل ئاچچىق، ئازراق پۇراقلىق بولىدۇ.

قۇرۇتۇلغان يىلتىزى كونۇس شەكىللىك توم بولۇپ، سىرتقى يۈزى توپا رەڭلىك، كەسمە يۈزى ئاق، پوستى قېلىنراق كېلىدۇ. (1.2.1 - رەسىم)

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ، گۇاڭدۇڭ، گۇاڭشى، گۈي-جۇ، يۈننەن، فۇجيەن، تەيۋەن ۋە پاكىستان، ھىندىستان قاتارلىق جايلاردىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] كۈز پەسلىدە يىغىۋېلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] پۈتۈن چۆپىدە فىلاۋونلار، ئامىنو كىسلاتاسى، ئورگانىك كىسلاتا ۋە قەنتلەر بار.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيتى] ئاساسلىقى خىلتىسىز ھۆل ئىسسىق كەيپىياتنى تەڭشەش، سۇيدۇك ھەيدەش، ئىششىق ياندۇرۇش، غەيرىي تەبىئىي خىلتىلارنى ھەيدەش، ئىچ سۇرۇشنى توختىتىش، چىرىشكە قارشى تۇرۇش خۇسۇسىيتى بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ئىلغاپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] بوۋاسىر، قان سىيىش، قان تۆكۈرۈش، سۆزنەك، بادامبەز ئىششىقى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. كېۋەز ئانىسىنىڭ يوپۇرمىقىنى قاينىتىپ، تىرىپلىرىنى سۈزۈۋېتىپ، سۇيىنى ئىستېمال قىلسا، بادامبەز ئىششىقى، بوۋاسىر قاتارلىقلارغا پايدا قىلىدۇ.

2. كېۋەز ئانىسى يوپۇرمىقىنىڭ قاينىتىلمىسى بىلەن ئېغىزنى غار - غار قىلسا، بادامبەز ياللۇغىغا

پايدا قىلىدۇ.

3. كېۋەز ئانىسى يوپۇرمىقىنى زىرە بىلەن بىرگە ئېزىپ ئىستېمال قىلسا، سۆزنەككە پايدا قىلىدۇ.

4. كېۋەز ئانىسى يىلتىزىنىڭ پوستىنى تالقان قىلىپ، سۈت ياكى شېكەر بىلەن قوشۇپ ئىستېمال قىلسا، سۆزنەككە مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 5 ~ 7 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] بەدىنى ئاجىز كىشىلەردە ماغدۇرسىزلىق پەيدا قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] ھەسەل، قارىمۇچ.

[ئورۇنباسارى] ئەينۇلا شەربىتى، ئامىلە مۇرابباسى.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] كېۋەز ئانىسى قاينىتىلمىسى.

يۇمغاقسۈت

优米哈克苏提

(芫荽 yuan sui)

[باشقا ئاتىلىشى] كەشنىز، كەشنىز سەبزى

[لاتىنچە نامى] Herba Coriandrum Sativum

[ئىنگلىزچە نامى] Coriander Herb

يۇمغاقسۈت

[تونۇش] بۇ، كۈنلۈكسىمان گۈللەر ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق ياكى ئىككى يىللىق سامان غوللۇق، ئۆسۈملۈك چۆپى يېشىل رەڭلىك، پۇرىقى ئۆتكۈر، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ پۈتۈن چۆپى «كەشنىز»، ئۇرۇقى «تۇخۇمى كەشنىز» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. (2.2.1 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] ئەتىياز پەسلىدە يۇمغاقسۈتنىڭ پۈتۈن چۆپىنى ئورنۇپلىپ، يۇيۇپ قۇرۇتۇپ، قۇرۇق جايدا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] يۇمغاقسۈت چۆپىنىڭ تەركىبىدە 29 ~ 89 مىللىگىرام ۋىتامىن C، ئۇچۇچان مىي بار. ماينىڭ ئاساسلىق تەركىبى دېكانال (Decanal)، نونانال (Nonanal)، لىنالوئول (Linalool)، كاپارىنالدېھىلار (Caparinaldehyal) قاتارلىقلار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] قورۇپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسيىتى] ئاساسلىقى ھۆل ئىسسىق كەيپىياتنى تەڭشەش، توسالغۇلارنى ئېچىش، قورساق ئېسىلىشنى يوقىتىپ ئىشتىھانى ئېچىش، قىزىتما قايتۇرۇش، ئاغرىق پەسەيتىش، ئۇيقۇ كەلتۈرۈش، قان توختىتىش، سۈيدۈك ھەيدەش، ھارارەت پەسەيتىش، زەھەر قايتۇرۇش قاتارلىق خۇسۇسىيەتلەرگە ئىگە.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] ئېغىز ئاغرىقى، ئۇيقۇسىزلىق، ئىشتىھاسىزلىق، يۇقىرى قان بېسىمى، ئاشقازان كۆپۈش، سۈيدۈك تۈتۈلۈش، ئۇسسۇزلۇق، ئىشتىھاسى تۈتۈلۈش قاتارلىق كېسەللىكلەرگە ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. يۇمغاقسۈتنى سىقىپ سۈيىنى ئىچسە ئۇيقۇ كەلتۈرىدۇ.

2. سىركە بىلەن يۇمغاقسۈتنىڭ سۈيىنى كۆزگە تېمىتسا، كۆزنىڭ سېرىقلىقىنى ئالىدۇ. كۆزگە چىققان قاپارتقۇنى يوقىتىدۇ. كۆزنىڭ قىزىرىپ ئاغرىشنى، قىچىشىشنى توختىتىدۇ.

3. ھۆل يۇمغاقسۈتنى سىقىپ سۈيىدە ئېغىزنى چايقىسا، ئېغىزدىكى مۇدۇر، پىشلاقلارغا، چىش ئاغرىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

4. قۇرۇق يۇمغاقسۈتنى سوقۇپ تالقان قىلىپ ئىستېمال قىلسا ئىشتىھانى ئاچىدۇ، تاماق سىڭدۈرىدۇ، سېسىق كېكىرىشنى يوق قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] سۈيىدىن 30 ~ 40 مىللىلىتىرغىچە، چۆپىدىن مۇڭاپىق مىقدارىدا ئىشلىتىلىدۇ.

[زىيانلىق تەسىرى] كۆپ يېسە مەنىي كېمەيتىدۇ، پالەچ ۋە سوغۇق مىزاجلىق كىشىلەرگە زىيان قىلىدۇ. نېرۋىنى ئاجىزلاشتۇرۇپ ئۇنتۇغاقلىقنى پەيدا قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] ھەسەل، تۇخۇم سېرىقى، دارچىن.

[ئورۇنباسارى] كۆكنار (خەشخاش)، كەرەپشە.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىق دورا ياسالمىسى] يۇمغاقسۈت دەملەنمىسى.

كاھۇ

卡吾

(莴苣 wo ju)

[باشقا ئاتىلىشى] ئوسۇك، خەس، كاھو، كاھۇ، قارا سۇنا.

[لاتىنچە نامى] Folium Lactucae sativa

[ئىنگلىزچە نامى] Thickstem Garden Lettuce

[تونۇش] بۇ، مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق ياكى ئىككى يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك ئوسۇك بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ غولى ۋە يوپۇرمىقى «كاھو»، ئۇرۇقى «تۇخۇمى كاھۇ» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. ئەسلىي ئۆسۈملۈك يۇمغاقسۈت Lactucasatiual ئىبارەت. (1.2.3 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن چىقىدۇ.

[**يغىپ ساقلاش**] گۈلى 6 ـ، 7 ـ ئايلاردا ئېچىلىدۇ. مېۋىسى 9 ـ ئايدا پىشىدۇ. قۇرۇتۇپ ئىشلەتسىمۇ، ھۆل پېتى ئىشلەتسىمۇ بولىدۇ.

[**خىمىيەلىك تەركىبى**] غولى ۋە يوپۇرمقىنىڭ تەركىبىدە ئا-تىدەم لوكتا نىكوم بار. ئوسۇڭ ئېلىمېنتى، لاكتوكارىن، ئالىي كىسلاتاسى، كەھرىۋا كىسلاتاسى، ياغ جەۋھىرى، ۋىتا-مىن E، C، B، A ۋە كۈل ماددىلىرى بار.

[**فارماكولوگىيەلىك تەسىرى**] ئۇيقۇ كەلتۈرىدۇ، ئىسپازمىنى بوشاشتۇرىدۇ.

[**لايىقلاشتۇرۇلۇشى**] يۇيۇپ، توغراش، يالپاقلاش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

كاھۇ

[**تەبىئىتى**] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[**خۇسۇسىيتى**] ئاساسلىقى خىلىتسىز ھۆل ئىسسىق كەيپىياتنى تەڭشەيدۇ، غەيرىي تەبىئىي قان ۋە سەپرا خىلىتىنىڭ ھارارىتىنى پەسەيتىش، قان تازىلاش، ئاشقازاننى قۇۋۇتلەش، ئىسپازما قايتۇرۇش، چوڭ-كىچىك تەرەتنى راۋانلاشتۇرۇش، ئۇسسۇزلۇقنى پەسەيتىش، ئۇيقۇ كەلتۈرۈش قاتارلىق خۇسۇسىيەت-لەرگە ئىگە.

[**ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر**] ساراڭلىق، ئۆتكۈر زىققە، ئۇيقۇسىزلىق، كالتە يۆتەل، جىگەر يالللۇغى، مالىخولىيا، ئىسسىقتىن بولغان قىزىتما، ئاشقازان ئاغرىقى، يۇقىرى قان بېسىمى، ئىشتىھاسىزلىق قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[**ئىشلىتىش ئۇسۇلى**]

1. كاھۇنىڭ سۇيىدىن مۇۋاپىق مىقداردا ئېلىپ، سىركە بىلەن قوشۇپ ئىچسە، ئاشقازاننىڭ قىزىقلى-قىنى ۋە ئاغرىقنى يوقىتىدۇ.

2. كاھۇدىن مۇۋاپىق مىقداردا ئېلىپ چىلاپ يەپ بەرسە، ھارارەتنى پەسەيتىپ، ئىشتىھاسىزلىقنى يوق قىلىدۇ، قان بېسىمنى چۈشۈرىدۇ.

3. كاھۇدىن مۇۋاپىق مىقداردا ئېلىپ سۇيىنى ئىچىپ بەرسە، ھارارەت پەسەيتىدۇ.

[**ئىشلىتىش مىقدارى**] يوپۇرمقىنىڭ سۇيىدىن 15 ～ 30 مىللىلىتىرغىچە.

[**زىيانلىق تەسىرى**] باھقا زىيان قىلمىدۇ، نېرۋىنى ئاجىزلاشتۇرۇپ ئونتۇغاقلىقنى پەيدا قىلىدۇ.

[**دىققەت قىلىدىغان ئىشلار**] كاھۇنى ئۇزاق مۇددەت كۆپ مىقداردا ئىستېمال قىلسا، كۆزنى قاراڭغۇلاشتۇ-رىدۇ. سىل كېسىلىگە گىرىپتار بولغانلارغا زىيانلىق.

[**تۇزەتكۈچىسى**] كەرەپشە، يالپۇز.

[**ئورۇنباسارى**] سېمىز ئوت سۇيى

[**ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى**] كاھۇ چىلانما سېيى، كاھۇ مۇرابباسى.

گىلاس

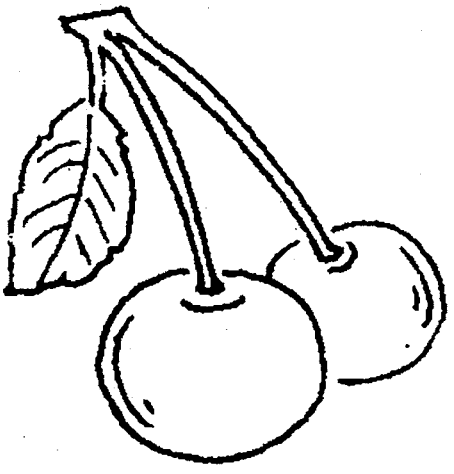
给拉斯

（樱桃 ying tao）

[باشقا ئاتىلىشى] قىراسىيا، كىلاشى، ئالوبالا

[لاتىنچە نامى] Fructus Cera sus avium

[ئىنگلىزچە نامى] Fruit Falsesour cherry

گىلاس

[تونۇش] بۇ، گازغات ئەتىرگۈل ئائىلىسىدىكى چانقال ياكى گىلاس دەرىخىنىڭ پىشقان مېۋىسى بولۇپ، خەلق ئارىسىدا گىلاس ياكى ئاچچىق گىلاس دەپ ئاتىلىدۇ. مېۋىسى يۇمىلاق، شارسىمان بولۇپ، دىيامېتىرى 1～3 سانتىمېتىرغىچە كېلىدۇ، رەڭگى يېڭى ۋاقتىدا قىزىل، ئوبدان پىشقاندا توق قىزىل، سۇلۇق، تەمى چۈچۈمەل بولىدۇ. (4.2.1 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىز ۋە رايونىمىزنىڭ ھەممە جايلىرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] 5 ـ ئايلاردا مېۋىسى پىشقاندىن كېيىن يىغىۋېلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] كاتېخىن (Catehin)، گىلاس گىلۇكوزىدى زىدى (Tomenin)، ئاچچىق ئۆرۈك مېغىزى گىلۇكوزىدى (Amygdalin)، ۋىتامىن C، (Glcose) مېۋە قەنتى، بىر قانچە خىل ئامىنو كىسلاتاسى بار. ئۇرۇقىدا Cenkwanin، Sakuranetin لار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] قىزىتما پەسەيتىش، قان بۇزۇلۇشقا قارشى تۇرۇش تەسىرى بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] يۇيۇپ قۇرۇتۇپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيتى] ئاساسلىقى ماددىسىز ھۆل سوغۇق كەيپىياتنى تەڭشەش، قان تازىلاش، تېرىنى يۇمراقلاشتۇرۇش؛ ئۇنىڭدىن باشقا سەپرا ۋە قاننىڭ ئۆتكۈرلۈكىنى پەسەيتىش، كۆكرەكنى بوشىتىش، ئىچىنى يۇمشىتىش، بۆرەك ۋە دوۋساقتىكى تاشنى چۈشۈرۈش، ئاشقازان ۋە جىگەرنى قۇۋۇتلەش خۇسۇسىيەتلىرىگە ئىگە.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] يېڭى ۋە تاتلىق گىلاس كۆكرەك ۋە گالىنىڭ يىرىكلىكى، يۆتەل، قەۋزىيەت ئۇچۇن ئىشلىتىلىدۇ. چۈچۈمەل گىلاس سەپرا ۋە قاننىڭ ئۆتكۈرلۈكىنى پەسەيتىش، كۆڭۈل ئىلىشىش ۋە قۇسۇشنى توختىتىشقا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. تاتلىق گىلاسنىڭ قۇرۇتۇلغىنىنى بەدىيان بىلەن قوشۇپ قاينىتىپ ئىچىپ بەرسە، ھەيزنى راۋانلاشتۇرىدۇ، دوۋساق ۋە بۆرەكتىكى تاشنى چۈشۈرىدۇ.

2. گىلاس سۇيىنى يۇزگە سۇركەپ بەرسە، چىرايىنى پارقىرىتىدۇ.

3. گىلاستىن شەربەت تەييارلاپ ئىچسە، سۇيدۇكنى راۋانلاشتۇرىدۇ، بۆرەك ۋە دوۋساقتىكى تاشلارنى چۈشۈرىدۇ.

4. تاتلىق گىلاسنى مۆۋاپىق مىقداردا ئىستېمال قىلسا، گال قۇرۇش، ئۇسسۇزلۇق، كۆكرەك يىرىكلىكىگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 2 ~ 3 تال.

[زىيانلىق تەسىرى] ئاشقازاننىڭ ھۆللۈكىنى كۆپەيتىۋېتىپ، ئاجىزلىق پەيدا قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] قارىمۇچ ۋە تۇزلۇق تاۋارلار.

[ئورۇنباسارى] ئەينۈلا.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىق دورا ياسالمىسى] گىلاس مۇرابباسى.

ئوترۇج

欧托如其

(桶红 ju hong)

[باشقا ئاتىلىشى] ئوترۇچ، بەجورە

[لاتىنچە نامى] Exocarpium Citri Rubrum

[ئىنگلىزچە نامى] Tangerine Red Epicarp

[تونۇش] بۇ، سەپرا ئوتلار ئائىلىسىدىكى دائىم ياشىرىپ تۇرىدىغان چاتقال ياكى كىچىك دەرەخ ئوترۇج (Cirrus Medica) بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋە پوستى «پوستى ئوترۇج»، مېۋىسى «ئوترۇج» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. مېۋىسى يۇمىلاق، سىرىق، قىزىل رەڭلىك بولىدۇ، تەمى چۈچۈمەل، سۇلۇق، پۇرىقى خۇش پۇراق كېلىدۇ. (1.2.5 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ گۇاڭدۇڭ، گۇاڭشى قاتارلىق ئۆلكىلىرىدىن ھەم ھىندىستاندىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] مېۋىسى 11 ـ ئايدا پىشىدۇ، مېۋىسىنى پىشقاندىن كېيىن يىغىۋېلىپ، پوستىنى ئاجرىتىپ قۇرۇتۇلىدۇ.

[خىمىيىلىك تەركىبى] پىشقان مېۋىسىدە ھېپېرىدىن، لىمون كىسلاتاسى، ئالما كىسلاتاسى، مېۋە يېلىمى، ۋىتامىن C ۋە ئۇچۇچان ماي قاتارلىقلار بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] يۇيۇپ قۇرۇتۇپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] ئاساسلىقى خىلىتسىز ھۆل ئىسسىق كەيپىياتنى تەڭشەش، قان تازىلاش، ئۇنىڭدىن باشقا قان ۋە سەپرانىڭ ئۆتكۈرلۈكىنى پەسەيتىش، رەئىس ئەزالارنى ۋە ئاشقازاننى قۇۋۇەتلەش، كۆڭۈل ئىلىشىنى پەسەيتىش، يەل ھەيدەش، ھەزمنى ياخشىلاش، ئىچ سۇرۇشنى توختىتىش، كۆرۈش كۈچىنى ئاشۇرۇش، ئۇسسۇزلۇق پەسەيتىش خۇسۇسىيەتلىرى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] غەيرىي تەبىئىي سەپرادىن بولغان ئىچ سۇرۇش، كۆڭۈل ئىلىشىش، يۈرەك ۋە ئاشقازان ئاجىزلىقى، كۆپ ئۇسساش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئوتروجنىك ھۆل مېۋىسىدىن كۈنده 1～2 دانه يەپ بەرسە، يۈرەكنى قۇۋۋەتلەيدۇ، ئىسسىقتىن بولغان يۈرەك رىتمسىزلىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. ئوتروج سۈيىگە تاباشىر قوشۇپ ئىچىپ بەرسە، ئىسھالغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. بىدەمۇشكى، ئەۋرىشىم، گاۋزىبان، رەيھاننىك ھەربىرىدىن 10 گىرام، ئوتروج پوستىدىن بەش گىرام ئېلىپ، شەربەت تەييارلاپ ئىچىپ بەرسە، يۈرەكنى قۇۋۋەتلەيدۇ.

4. ئوتروج مۇرابباسى تەييارلاپ ئىستېمال قىلسا، قۇرۇق ھۆنى پەسەيتىدۇ، ئاشقازان، جىگەر ئاجىزلىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 3 ～ 5 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئىسسىق مىزاجلىق كىشىلەردە باش ئاغرىقى پەيدا قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] ھەسەل، ناۋات.

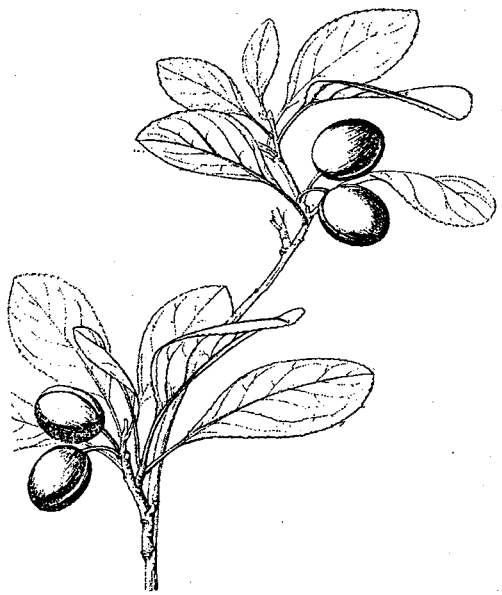
[ئورۇنباسارى] لىمون.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىق دورا ياسالمىسى] شەربىتى تۇرۇنجى.

ئالۇچا

阿鲁恰

(郁李 yuli)

ئالۇچا

[باشقا ئاتىلىشى] ئالوچە

[لاتىنچە نامى] fructus Prunus japonica

[ئىنگلىز نامى] Dwarf Flowereng cherry

[تونۇش] بۇ، ئەتىرگۈل ئائىلىسىدىكى شاخ - يوپۇرماق-لىرى ئۆرۈكنىڭكىگە ئوخشاپ كېتىدىغان بىر خىل مېۋىلىك دەرەخ ئالۇچىنىڭ مېۋىسى بولۇپ، غورىسى كۆك رەڭدە، پىشقانسېرى سارغىيىدۇ. ئىچىدە ئۇرۇقى بولىدۇ، تەمى تاتلىق كېلىدۇ. بۇ دەرەخنىڭ پىشقان مېۋىسى «ئالۇچا» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. (1.2.6 - رەسىم)

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا ئۆستۈرۈلىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] مېۋىسى پىشقاندىن كېيىن قۇرۇتۇپ، سالقىن جايدا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئالۇچا تەركىبىدە مېۋە كىسلاتاسى، گىلۇكوزىدلار، ئالما كىسلاتاسى، لىمون كىسلاتاسى، قەنت، ماي، ئاقسىل، ۋىتامىن C، B، كالتسىي، فوسفور، تۆمۇر قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] مايلارنى پارچىلايدۇ، نېرۋىلارنىڭ جىددىيلىكىنى پەسەيتىدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] يۇيۇپ قۇرۇتۇپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] ئاساسلىقى خىلتىسىز ئىسسىق كەيپىياتنى تەڭشەش، زەھەر قايتۇرۇش، ئۇنىڭدىن باشقا غەيرىي تەبىئىي سەپرا خىلتىنىڭ تېزلىكىنى پەسەيتىش، يۆتەلنى توختىتىش، ئىچ سۇرۇشنى توختىتىش، بەدەنگە سۇيۇقلۇق تولۇقلاش، ئۇيقۇ كەلتۈرۈش، قۇرۇق ھۆنى پەسەيتىش، ماددىلارنى يۇمشىتىش، قۇسۇشنى توختىتىش خۇسۇسىيەتلىرىگە ئىگە.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] يۇقىرى قىزىتما، غەيرىي تەبىئىي سەپرا خىلتىدىن بولغان ئىچ سۇرۇش، سۇسىزلىنىش، قىزىل، چېچەك، كۆپ ئۇسساش، سىل، ئۇيقۇسىزلىق، جىگەر قېتىش، يۇرەك قان تومۇرى قېتىش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئالۇچىنىڭ سۇيىنى چىقىرىپ ئىستېمال قىلسا، ئىسسىقتىن بولغان يۆتەل، قىزىتما ۋە تەپكە شىپا بولىدۇ.

2. ئالۇچا، قارىئۆرۈك، ئەينۇلا ھەربىرىنى 10 گىرام ئېلىپ، 300 مىللىلىتىر سۇ بىلەن قاينىتىپ ئىچىپ بەرسە، سىل كېسىلىدىكى قىزىتما، كۆپ ئۇسساش، ئۇيقۇسىزلىق قاتارلىقلارغا شىپا بولىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] كېسەلنىڭ ئەھۋالىغا قاراپ مۇۋاپىق مىقداردا ئىستېمال قىلىنىدۇ.

[زىيانلىق تەسىرى] ئۆپكە، ئاشقازانغا زىيان قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] بىخسۇس، پىننە.

[ئورۇنباسارى] ئەينۇلا، قارىئۆرۈك.

[ۋاكسىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] شەربىتى پەۋاكسە.

[ئەسكەرتىش] ھەيز مەزگىلى ۋە تۇغۇتنىڭ ئالدى - كەينىدە ئېھتىيات بىلەن ئىستېمال قىلىنىدۇ.

ئاچچىق ئانار

阿其克阿那尔

(酸石榴 suan shi liu)

[باشقا ئاتىلىشى] رومانى ھامىز، ئانار تۇرۇش

[لاتىنچە نامى] Fructus Punica granatum

[ئىنگلىزچە نامى] Pomegranate Fruit

[تونۇش] بۇ، ئانار ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق ياغاچ غوللۇق چانقال ياكى كىچىك دەرەخ ئاچچىق ئانار دەرىخى بولۇپ، مېۋىسى يۇمىلاق، قىزىل، تەمى ئاچچىق بولىدۇ. بۇ دەرەخنىڭ ئاچچىق تەملىك مېۋىسى

ئاچچىق ئانار

«ئاچچىق ئانار» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. (7.2.1 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن، بولۇپمۇ قەشقەر، خوتەن ۋىلايىتىدىن كۆپرەك چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى پىشقاندا مېۋىسى، يىلتىز پوستى، گۈلى يىغىۋېلىنىپ قۇرۇتۇلۇپ دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. مېۋىسى 9 ـ ئايدا پىشىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] تەركىبىدە ئانار كىسلاتاسى (Punicicacid) بار. يەنە مانىتول (Manito)، ئېسترادىئول (estradiol)، ئېستىرون (estrone) قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] يالليۇغ قايتۇرۇش، قان توختىتىش، ئىچ سۈرۈشنى توختىتىش تەسىرى بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] پوستىنى ئاجرىتىپ، ئىلغاپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] ئاساسلىقى ھۆل ئىسسىق كەيپىياتنى تەڭشەيدۇ، قان تازىلاش، يۇرەك ۋە جىگەرنى قۇۋۇتلەش، جىگەر ھارارىتىنى پەسەيتىش، يۇرەك چالاڭغۇراش، مەستلىكنى يېشىش، ئىچ سۈرۈشنى توختىتىش، ئېغىزنى خۇش پۇراق قىلىش، ئىششىق ياندۇرۇش قاتارلىق خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] ئىسسىقتىن بولغان يۇرەك چالاڭغۇراش، ئىچ سۈرۈش، ئېغىز پۇراش، ئېغىز جاراھىتى، قۇلاق جاراھىتى، قىچىشقاق، ھەر خىل ئىششىق، ئاشقازان ئاجىزلىقى، ھەر خىل ئىچىملىكلەر ۋە چېكىملىكلەرنىڭ خۇمارى، دىيابېت قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئاچچىق ئانار، ۋاسالغۇ ئۇزۇم، زىرە قاتارلىقلاردىن ئىككى گىرامدىن ئېلىپ تالقانلاپ ئىچسە، قۇسۇشنى توختىتىدۇ.

2. ئاچچىق ئانارنىڭ سۈيىدە ئېغىزنى چايقاپ بەرسە، ئېغىز پۇراش ۋە ئېغىز جاراھىتىنى يوقىتىدۇ.

3. ئاچچىق ئانارنىڭ سۈيىنى يەرلىك ئورۇنغا تېمىتسا، قۇلاق ۋە بۇرۇندىكى جاراھەتلەرگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 25 ~ 30 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] يۆتەلگە، قورساق ئاغرىقىغا بېرىلمەيدۇ. كۆپرەك ئىستېمال قىلسا، بەدەننىڭ ۋە جىگەرنىڭ تارتىش قۇۋۇتىنى ئاجىزلاشتۇرىدۇ.

[[تۇزەتكۈچىسى] زەنجىۋىل، جويۇز.

[ئورۇنباسارى] ناخۇش ئانار.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىق دورا ياسالمىسى] ئاچچىق ئانار شەربىتى.

يېشىل چاي

扩克恰也

(绿茶 lu cha)

[باشقا ئاتىلىشى] چائى، چائى خىتائى، چەئى سەبزى

[لاتىنچە نامى] Camellio Sinensis

[ئىنگلىزچە نامى] Green tea

[تونۇش] بۇ بىر خىل چاي ئۆسۈملۈكىنىڭ يوپۇرمىقى بولۇپ، خۇش پۇراق، رەڭگى كۆك، تەمى قاڭسىق كېلىدۇ.

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ يۇننەن، جېجياڭ ئۆلكىلىرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] 9 ـ، 10 ـ ئايلاردا يىغىپ قۇرۇتۇپ ئىشلىتىلىدۇ، قۇرغاق ئورۇندا ساقلىنىدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ئىلغاپ قۇرۇتۇپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيتى] ئۇسسۇزلۇق پەسەيتىش، ھارارەت پەسەيتىش، تىنچلاندۇرۇش، سۈيدۈك ھەيدەش، مېڭە، يۈرەك ۋە نېرۋىلارنى قۇۋۋەتلەش خۇسۇسىيتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] ئۆتكۈر ئۇسسۇزلۇق، جىگەر ئاجىزلىقى، مېڭە، يۈرەك، نېرۋا ئاجىزلىقى، ئۇنتۇغاقلىق، سۈيدۈك تۇتۇلۇش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. بەش گىرام يېشىل چاينى دەملەپ ئىچسە، ئۆتكۈر ئۇسسۇزلۇققا ۋە مېڭە، يۈرەك ئاجىزلىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ، سۈيدۈك ھەيدەيدۇ.

2. يېشىل چايدىن 10 گىرام، لاچىندانە ھىندىدىن ئۇچ گىرام، بادام مېغىزىدىن 10 گىرام ئېلىپ، مۇۋاپىق مىقداردىكى قاينىق سۇ بىلەن چاي دەملەپ ئىچىپ بەرسە، مېڭە ۋە يۈرەكنى قۇۋۋەتلەپ، نېرۋىنى تىنچلاندۇرىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 3～5 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] سوغۇق مىزاجلىق كىشىلەر ۋە قان ئاز كىشىلەرنىڭ بېشىنى قايدۇرىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] زەپەر.

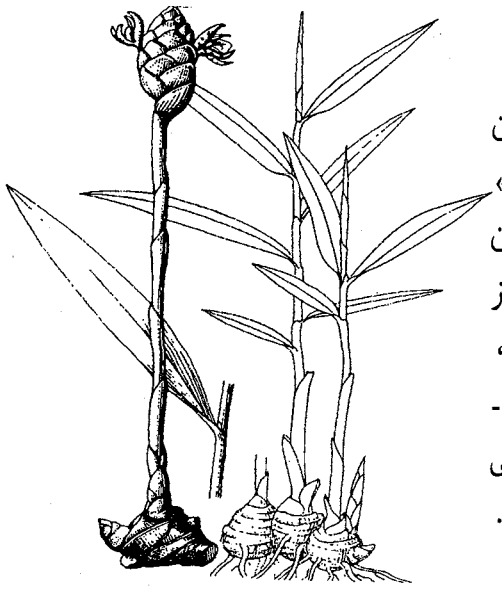
[ئورۇنباسارى] بىنەپشە.

[پىشىق دورا ياسالمىسى] ھەر خىل چايلىقلار.

§ 3 . خىلتسىز ھۆل سوغۇق كەيپىياتنى تەڭشىگۈچى دورىلار

خىلتسىز ھۆل سوغۇقتىن بولغان مىزاج بۇزۇلۇش خاراكتېرلىك كېسەللىكلەر بولسا، ھەر خىل سەۋەبلەردىن خىلتسىز ھۆل ـ سوغۇق كەيپىياتلارنىڭ ئىچكى ـ تاشقى جەھەتتىن تەسىر قىلىشى بىلەن بەدەننىڭ ياكى بەدەندىكى ئايرىم بىر ئەزانىڭ ئاناتومىيەلىك تۈزۈلۈشىدە ياكى خىلتلاردا ھېچقانداق ئۆزگىرىش بولماستىن، بەلكى فىزىيولوگىيەلىك خىزمىتىدە ئۆزگىرىش بولۇش تۈپەيلىدىن كېلىپچىققان كېسەللىكلەر بولۇپ، پەقەت ھۆل ئىسسىق كەيپىياتنىڭ تەسىرىدىن پەيدا بولغان كېسەللىكلەرنىڭ سەۋەبىگە قارىتا قارىمۇقارشى كەيپىياتتىكى دورىلارنى، يەنى قۇرۇق ئىسسىق كەيپىياتتىكى دورىلارنى بېرىش ئارقىلىق تەڭشەش ئېلىپ بېرىلىدۇ. بۇ خىل دورىلار ھۆل سوغۇق كەيپىياتنى تەڭشىگۈچى دورىلار دېيىلىدۇ. مەسىلەن: زەنجۈبىل، رۇمبەدىيان، دارچىن، شاخ دارچىن، دارچىن يوپۇرمىقى، قەلەمپۇر، قارىمۇچ، پىلپىل، پىلپىل يىلتىزى، كۇندۇر، تۆگە گۆشى، ئات گۆشى، بوزۇغا، قەلەمپۇر يېغى قاتارلىقلار.

زەنجۈبىل
赞吉维力
(干姜 gan jiang)

زەنجۈبىل

[باشقا ئاتىلىشى] زەنجۈبىل، ئەدرەك، سۇنتى

[لاتىنچە نامى] Rhizoma Zingiberi officinale

[ئىنگلىزچە نامى] Dried genger

[تونۇش] بۇ، زەنجۈبىل ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق زەنجۈبلىنىڭ يىلتىزسىمان غولى بولۇپ «زەنجۈبىل» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. يىلتىزسىمان غولىنىڭ قۇرۇتۇلغان قىسمى ياپىلاق، ئۆلچەمسىز بولۇپ، تۇم زەنجۈبىل ۋە نېپىز زەنجۈبىل دەپ ئىككى تۈرگە بۆلۈنىدۇ. تۇم زەنجۈبىل ئاق رەڭدە، نېپىز زەنجۈبىل بولسا سارغۇچ ئاق رەڭگە مايىل بولىدۇ. پارقىراق كېلىدۇ. ھەر ئىككىلىسى چۈرۈك، خۇش پۇراق، تەمى ئاچچىق، پارچىسى چوڭ، تولغانلىرى ياخشى ھېسابلىنىدۇ. (1.3.1 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن، شۇنداقلا گىرىتسىيە، ھىندىستان قاتارلىق دۆلەتلەردىنمۇ كۆپرەك چىقىدۇ.

[**يىغىپ ساقلاش**] گۈلى 8 ـ، 9 ـ ئايلاردا ئېچىلىدۇ. مېۋىسى 12 ـ ئايدا پىشىدۇ. زەنجۈبلىنى ياز پەسلىدە كولاپ ئېلىپ، يۇيۇپ قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.

[**خىمىيەلىك تەركىبى**] زەنجۈبل تەركىبىدە ئۇچۇچان ماي، زەنجۈبل جەۋھىرى، ھەرخىل ئامىنو كىسلاتاسى، كىراخمال قاتارلىقلار بار.

[**فارماكولوگىيەلىك تەسىرى**]

1. ھەزىم قىلىش سېستېمىسىغا بولغان تەسىرى: 50% لىك چىلانمىسىنى ئىچكۈزسە، ئاشقازان كىسلاتاسى ۋە سۈيۇقلۇقىنى ئاجرىتىپ چىقىرىپ ھەزىمنى ياخشىلايدۇ.

2. قان ئايلىنىش ۋە نەپەسلىنىش سىستېمىسىغا بولغان تەسىرى: ئىسپىرتقا چىلانغان سۈيۇقلۇقى قانىنى جانلاندۇرىدۇ. يۇرەكنى قوزغىتىدۇ. چوڭ مېڭە پوستلاق قىسمىنى قوزغىتىدۇ.

3. باكتېرىيەگە بولغان تەسىرى: زەنجۈبلىنىڭ سۇدىكى چىلانمىسى زەمبۇرۇغلارنى تورمۇزلايدۇ، جىنسىي يول تامچە قۇرتىنى ئۆلتۈرىدۇ.

[**لايىقلاشتۇرۇلۇشى**] يۇيۇپ، توغراپ، قۇرۇتۇپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[**تەبىئىتى**] ئۇچىنچى دەرىجىدە ئىسسىق، ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق.

[**خۇسۇسىيىتى**] ئاساسلىقى ھۆل سوغۇق كەيپىياتنى تەڭشەش، ئاشقازانىنى، باھىنى ۋە پەينى قۇۋۇەتلەش، نېرۋىلارنى قوزغىتىش، ئىشتىھانى ئېچىش، ھەزىمنى ياخشىلاش، يەل ھەيدەش، سۈت ۋە مەنىي كۆپەيتىش، جىگەرنىڭ توسالغۇلىرىنى ئېچىش، ئارتۇق ھۆللۇكنى يوقىتىش، چاچ ئۇندۇرۇش قاتارلىق خۇسۇسىيەتلىرى بار.

[**ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر**] نېرۋا، باھ ئاجىزلىقى، پالەچ، لەقۋا، ئىشتىھاسىزلىق، ئاشقازان ئېسىلىش، سۈت، مەنىي كەملىك، بەدەن ئاجىزلىق، چىش مىلىكى قاناش، چاچ چۈشۈپ كېتىش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[**ئىشلىتىش ئۇسۇلى**]

1. زەنجۈبل، كۇندۇر ئۇچ گىرامدىن، ناۋاتتىن 15 گىرام ئېلىپ سوقۇپ، ئىككى دانە تۇخۇم سېرىقى بىلەن قوشۇپ يېسە باھىنى قۇۋۇەتلەيدۇ.

2. زەنجۈبل، خولىنجاندىن ئۇچ گىرامدىن، پىستە پوستىدىن ئىككى گىرام ئېلىپ، سوقۇپ سوفۇپ تەييارلاپ يېسە، ئاشقازان خىزمىتىنى ياخشىلايدۇ.

3. ھۆل زەنجۈبلنى چاچ چۈشۈپ كەتكەن ئورۇنغا سۈركەپ بەرسە چاچ چىقىرىدۇ.

4. زەنجۈبل، قارىمۇچ، خولىنجان، ئاقىرقارھا قاتارلىقلارنىڭ ھەربىرىدىن 30 گىرام، تۇخۇم سېرىقىدىن 20 دانە، ھەسەلدىن ئۇچ ھەسسە ئېلىپ، قائىدە بويىچە مەجۇن تەييارلاپ بەرسە باھىنى قۇۋۇەتلەيدۇ. بەدەننى سەمرىتىدۇ. سۈت ۋە مەنىي كۆپەيتىدۇ.

5. زەنجۈبلدىن بەش گىرام ئېلىپ، نەمەك ھىندى تالقىنى بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ، چىش تۇۋىگە تېگىپ بەرسە ياكى قاينىتىپ ئېغىزنى غار ـ غار قىلسا، چىش قاناشقا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[**ئىشلىتىش مىقدارى**] 6 ~ 9 گىرامغىچە.

[**زىيانلىق تەسىرى**] گالىنى يېرىكلەشتۈرىدۇ.

[[تۇزەتكۈچسى] بادام يېغى، ھەسەل.
[ئورۇنباسارى] پىلپىل، قارىمۇچ.
[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] جاۋارىش، زەنجىۋىل، زەنجىۋىل مۇرابباسى، زەنجىۋىل چاچ سۇيۇقلۇقى.

رۇمبەدىيان
如米别地洋
(洋茴香 yang hui xiang)

رۇمبەدىيان

[باشقا ئاتىلىشى] ئەنسۇن كومۇنى ھەلۋە، بەدىيان رۇمى، سۇنەف رۇمى
[لاتىنچە نامى] Eructus PimPinella anisum
[ئىنگلىزچە نامى] Anesi Seed
[تونۇش] بۇ، گۈللۈكسمان بالدىرغان ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ ئۇرۇقى «رۇمبەدىيان» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. ئۆسۈملۈك 35 سانتىمېتىر ئېگىزلىكتە ئۆسىدۇ. تېنى چاسا، قىرلىق، ئىنچىكە، يوپۇرمىقى ئىنچىكە، گۈلى ئاققا مايىل سېرىق، ئۇرۇقى كۆكۈچ، ئۇچ بۇرجەك غىلاپنىڭ ئىچىدە بولىدۇ. ئارپىبەدىياندىن سەل كىچىك، تەمى ئاچچىقراق، خۇشبۇي كېلىدۇ. (2.3.1 ـ رەسىم)
[چىقىش ئورنى] شىنجاڭنىڭ خوتەن، يەكەن، قاغىلىق قاتارلىقلار جايلىرىدىن، ئامېرىكا، گېرمانىيە، ئىسپانىيە، ئوتتۇرا شەرق قاتارلىق دۆلەتلەردىنمۇ چىقىدۇ.
[يىغىپ ساقلاش] گۈلى 6 ـ، 7 ـ ئايلاردا ئېچىلىدۇ. 7 ـ، 8 ـ ئايلاردا پىشىدۇ. پىشقاندىن كېيىن ئۇرۇقىنى يىغىۋېلىپ، پاكىز تازىلاپ، قۇرۇق ھەم سالقىن جايدا ساقلىنىدۇ.
[خىمىيىلىك تەركىبى] رۇمبەدىيانىنىڭ تەركىبىدە ئۇچۇچان مايى بولىدۇ. بۇ مايىنىڭ ئاساسلىق تەركىبى (Anisaldehyde)، ئانىسدوم ئىنزىكوم (Anisic acid)، رۇمبەدىيان ئېتېرى ئەنېتول (Anetihole) قاتارلىقلار بار. ئۇنىڭدىن باشقا فىلاۋونلار، كۆپ خىل ئامىنو كىسلاتاسى ۋە مايلىق ياغ قاتارلىقلار بار.
[فارماكولوگىيىلىك تەسىرى] رۇمبەدىيان ئالدىھىد ـ ئەنېز ئالدىھىدى سىل كېسىلىنى داۋالايدۇ ھەم ئاز مىقداردا ھىدروگېن سترۇپتومىتسىننىڭ ئۇنۇمىنى يۇقىرى كۆتۈرىدۇ.
[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ئىلغاپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ، قۇرۇق قورۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيتى] ئاساسلىقى سوغۇق كەيپىياتنى تەڭشەيدۇ، غەيرىي تەبئىي بەلغەم خىلىتىنى پىشۇرۇش، توسالغۇلارنى ئېچىش، ئاشقازان - ئۇچەينى قۇۋۇتلەش، ماددىلارنى يۇمشىتىش، يەل ھەيدەش، تېرىنى پارقىرىتىش، ئاغرىق توختىتىش، زەھەر قايتۇرۇش، تۈتۈش، سۈيدۈك ۋە ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش، سۈت كەلتۈرۈش، ئارتۇق ھۆللۈكنى قۇرۇتۇش خۇسۇسىيتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] ئاشقازان تۆۋەنلەش، ھەزىم ناچارلاش، بۆرەك، دوۋساققا تاش چۈشۈش كېسەللىكى، سۈت، مەنىي كەملىك، پالەچ، لەقۋا، سوغۇقتىن بولغان باش ئاغرىقى، شەقىقە، باش قېيىش، قۇلاق غوڭۇلداش، قۇلاق ئاغرىقى، سۈيدۈك، ھەيز تۈتۈلۈش، قورساق ئاغرىقى، قورساق ئېسىلىش، بۆرەك ئاغرىقى قاتارلىق كېسەللىكلەرگە ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. رۇمبەدىياندىن بەش گىرام ئېلىپ قاينىتىپ، سۈزۈپ، 30 گىرام ھەسەل بىلەن قوشۇپ ئىچسە، مەست قىلغۇچى دورىلارنىڭ زەھىرىنى قايتۇرىدۇ.

2. رۇمبەدىياندىن بەش گىرام، ئۇبھەلدىن 10 گىرام، خىيارشەنبەردىن 20 گىرام ئېلىپ، چالا سوقۇپ، قاينىق سۇغا بىر كېچە چىلاپ قويۇپ ئىچىپ بەرسە، ھەيزنى راۋانلاشتۇرىدۇ.

3. رۇمبەدىياندىن بەش گىرام، سېرىقچېچەكتىن بىر گىرام ئېلىپ قاينىتىپ، سۈيىدە تەرلەنسە، زۇكامغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

4. رۇمبەدىياندىن بەش گىرام، بادام مېغىزىدىن 10 گىرام ئېلىپ، تالقان قىلىپ ئىستېمال قىلسا سۈت كۆپەيتىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 3 ~ 5 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئىسسىقتىن بولغان باش ئاغرىقى ۋە ئۇچەي كېسەللىكلىرىگە زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] سىركەنجىۋىل.

[ئورۇنباسارى] ئارپىبەدىيان، سېرىقچېچەك، زىرە.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] مەجۇنى ئەنسۇن، شەربىتى رۇمبەدىيان.

دارچىن

达尔亲

(肉桂 rou gui)

[باشقا ئاتىلىشى] قىرفە، سەلىخە، دارچىنى

[لاتىنچە نامى] Cortex Cinnamomum Cassia

[ئىنگلىزچە نامى] Cassia Bark tree

[تونۇش] بۇ، كەركىدانئوتى ئائىلىسىدىكى دائىم ياشىرىپ ئۆسىدىغان جۇڭگو دارچىن دەرىخىنىڭ قۇرۇتۇلغان قوۋزىقى ياكى شېخىنىڭ قۇرۇتۇلغان قوۋزىقى بولۇپ، پۇرىقى ئۆتكۈر، تەمى ئاچچىق،

دارچىن دەرىخى

قارامتۇل قىزىل رەڭدە بولۇپ، بۇ دەرەخنىڭ قوۋزىقى «دار-چىن» ياكى «قىرفە» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. (1. 3. 3 - رەسىم)

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ فۇجيەن، گۇاڭشى، گۇاڭ-دۇڭ، يۈننەن قاتارلىق ئۆلكىلىرىدىن، ھىندىستان، سىرى لانكا قاتارلىق دۆلەتلەردىنمۇ كۆپرەك چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] دارچىننىڭ 9 -، 10 - ئايلاردا ۋە 2 - يىلى 3-، 4 - ئايلاردا يىغىپ قۇرۇتۇپ، قۇرۇق ئورۇندا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] دارچىن قوۋزىقى تەركىبىدە ئاساس-لىقى 1%~2% كىچە ئۇچۇچان ماي، سىننا مالدىھىد (cinnamalidehyde) ياغنىڭ 57%~90% نى ئىگىلەيدۇ، ئۇنىڭدىن باشقا سىننامىل ئاتسېتات، (cinnamaylacetate) فىنول - فىروفېل ئاتسېتات (proyyiacatate-Phenyl) قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى]

1. مەركىزىي نېرۋا سىستېمىسىغا بولغان تەسىرى: سىننامالدىھ ئارام بېرىش، قىزىتما پەسەيتىش تەسىرىگە ئىگە.

2. باكتېرىيەگە بولغان تەسىرى: باكتېرىيە ئۆلتۈرۈش رولى كۈچلۈك بولۇپ، 5.1% لىك دارچىن يېغى ۋە 5% لىك لىموننى ئارىلاشتۇرۇپ باش تەمرەتكىسىنى داۋالاشقا ئىشلىتىشكە بولىدۇ. دارچىن مېيىنىڭ باكتېرىيە ئۆلتۈرۈش كۈچى كۈچلۈك، لېكىن غىدىقلاش تەسىرى بار. ئۇنىڭدىن باشقا، دارچىن-نىڭ ئاشقازاننى قوۋزۇقتلەپ، يەل ھەيدەش تەسىرىمۇ بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] قوۋزىقىنى ئېلىپ توغراپ، قۇرۇتۇپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] ئاساسلىقى ھۆل سوغۇق كەيپىياتنى تەڭشەش، غەيرىي تەبىئىي بەلغەم خىلىتىنى تەڭشەش، يۈرەك، ئاشقازان، پەي - مۇسكۇللارنى قوۋزۇقتلەش، سېسىق پۇراقنى يوقىتىش، بەدەننى قىزىتىش، باھنى قوۋزۇقتلەش، چىرىشكە قارشى تۇرۇش، ھەزمىنى ياخشىلاش، ئاغرىق توختىتىش، يەل ھەيدەش، قىزىتىش، سۈيدۈك، ھەيزنى راۋان قىلىش قاتارلىق خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] نېرۋا، باھ ئاجىزلىقى، پالەچ، لەقۋا، ئىشتىھاسىزلىق، ئاشقازان ئېسىلىش، سوۋت، مەنىي كەملىك، بەدەن ئاجىزلىق، چىش مىلىكى قاناش، چاچ چۈشۈپ كېتىش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. دارچىننى مۇۋاپىق مىقدارىدا ئېلىپ شۇمسە، ئېغىز پۇراشنى يوقىتىدۇ.

2. گۈلدارچىن، سۇمبۇل، لاچىندانە، بادرەنجىبۇيا، ئۇستقۇددۇس، قىزىلگۈل قاتارلىقلارنىڭ

ھەربىرىدىن 10 گىرام ئېلىپ دەملەپ ئىچىپ بەرسە، مېڭە ۋە يۈرەكنى قۇۋۇتلەيدۇ.

3. دارچىن، قاقىلە، بەدىيان، مەستىكى قاتارلىقلارنىڭ ھەربىرىدىن ئۈچ گىرام ئېلىپ سوقۇپ، سۈفۈپ قىلىپ ئىستېمال قىلسا، ئاشقازاننى قىزىتىپ، يەل ھەيدەيدۇ.

4. دارچىندىن ياغ چىقىرىپ چايان چاققان يەرگە سۈركەپ بەرسە، ئېچىشىشنى پەسەيتىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] چوڭلارغا 3 ～ 10 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] دوۋساققا زىيان قىلىدۇ، سۈيدۈكنى كېمەيتىۋېتىدۇ.

[[تۈزەتكۈچىسى] كەتىرا، ئاسارۇن.

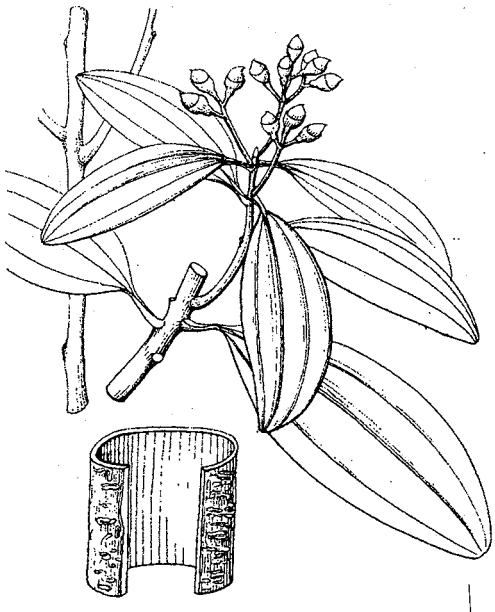
[ئورۇنباسارى] شاخ دارچىن، سەلىخە.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] جاۋارىش دارچىن، جاۋارىش جالىنۇس.

شاخ دارچىن

沙合达尔亲

(桂枝 gui zhi)

شاخ دارچىن دەرىخى

[لاتىنچە نامى] Ramamolus Cinnamum Cassia

[ئىنگلىزچە نامى] CassiaBark tree Twiig

[تونۇش] بۇ، كامفورا ئائىلىسىدىكى دارچىن دەرىخىنىڭ قۇرۇتۇلغان يۇمران شېخىدىن ئىبارەت. (1. 3. 4 - رەسىم)

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ فۇجيەن، گۇاڭشى، گۇاڭدۇڭ، يۈننەن قاتارلىق ئۆلكىلىرىدىن، ھىندىستان، سىرى لانكا قاتارلىق دۆلەتلەردىنمۇ كۆپرەك چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] گۈلىنى 9 - ، 10 - ئايلاردا يىغىپ، قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] ئاساسلىقى ھۆل سوغۇق كەيپىياتنى تەڭشەش، غەيرىي تەبىئىي بەلغەم خىلىتىنى تەڭشەش، سۈيدۈك ھەيدەش، قاننى جانلاندۇرۇش، تەرلىتىش، پەي - مۇسكۇللار-نىڭ تارتىشىشنى بوشىتىش قاتارلىق خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] سوغۇقتىن بولغان زۇكام، رېماتىزملىق بوغۇم ياللۇغى، دوۋساققا سۇ يىغىلىش، كىچىك تەرەت راۋان بولماسلىق قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. دارچىن دەرىخى شېخى، قارىكۆز بەدىيان، چاكاندا قاتارلىقلارنىڭ ھەربىرىدىن بەش گىرام ئېلىپ، قاينىتىپ ئىچىپ تەرلىتىپ بەرسە، سوغۇقتىن بولغان زۇكامغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. دارچىن شېخى، تەرخەمەك ئۇرۇقى، تاۋۇز ئۇرۇقى قاتارلىقلارنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام ئېلىپ قاينىتىپ ئىچىپ بەرسە، سۈيدۈكنى راۋان قىلىدۇ.

3. دارچىن شېخى، سۆرۈنجان، ئىككىلىملىك قاتارلىقلارنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام، سانادىن يەتتە گىرامدىن ئېلىپ، قائىدە بويىچە قاينىتىپ ئىچىپ بەرسە، بوغۇم ئاغرىقىغا شىپا بولىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 4 ～ 12 گىرامغىچە.

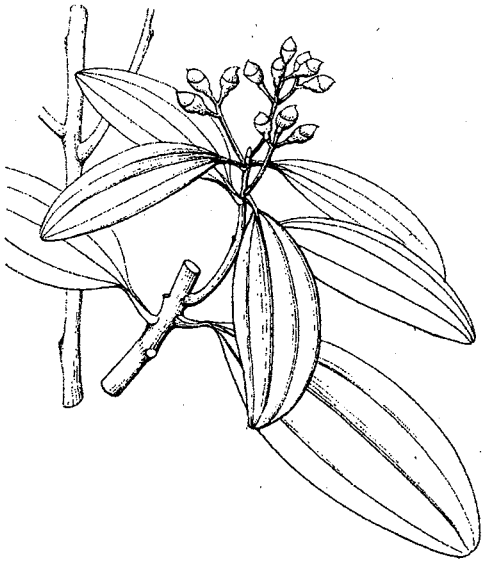
[زىيانلىق تەسىرى] ئىسسىق ئېشىپ كەتكەنلەرگە، ھامىلدارلارغا، ھەيز كۆرگەنلەرگە ئىشلەتمەسلىك كېرەك.

[تۇزەتكۈچىسى] ئەينۇلا، بىنەپشە.

[ئورۇنباسارى] دارچىن دەرىخى يوپۇرمىقى.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] دارچىن چايلىقى.

دارچىن يوپۇرمىقى
大尔亲尤布鲁马克
(桂叶 gui ye)

دارچىن دەرىخى

[باشقا ئاتىلىشى] ۋەرەقى قىرفە، بەرگى دارچىن، دارچىنكا پەتتە

[لاتىنچە نامى] Folium Cinnanomum Cassia

[ئىنگلىزچە نامى] Leaf Cassia

[تونۇش] بۇ، ئەرمۇدۇن ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈك دارچىن دەرىخىنىڭ يوپۇرمىقىدىن ئىبارەت. ئەسلىي ئۆسۈملۈكى (Cinnamomum Cassia Presl) بولۇپ، ئۆسۈملۈك يوپۇرمىقى، ساپىقى يوغان، ئۇچى ئۇچلۇق، تۇۋى گال، ئۇستى يۈزى يېشىل رەڭلىك، تۈكسىز، پارقىراق، كەينى يۈزى كۈل رەڭگە مايىل يېشىل بولىدۇ. (1.3.5 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ فۇجيەن، گۇاڭشى، گۇاڭدۇڭ، يۈننەن قاتارلىق ئۆلكىلىرىدىن، ھىندىستان، سىرى لانكا قاتارلىق دۆلەتلەردىنمۇ كۆپرەك چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] 9 ـ ، 10 ـ ئايلاردا يىغىپ قۇرۇتۇپ، قۇرۇغاندا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] يوپۇرمىقى تەركىبىدە ئۇچۇچان مايى بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] دارچىن يوپۇرمىقى تەركىبىدە تۇتقان قەلەمپۇرنىڭ 5% لىك سۇتسىمان ياسالمىسى ئاشقازان شىلىمشىق سۈيۇقلۇقىنىڭ ئاجرىلىپ چىقىرىلىشىنى ئاشۇرىدۇ. ئەمما كىسلاتالىق

دەرىجىسىنى كۆچەيتمەيدۇ. ئۆي توشقىنىنىڭ كۆك قان تومۇرىغا قەلەمپۇر كىسلاتاسىنى ئوكۇل قىلغاندا مەست قىلىدۇ، قان بېسىمىنى چۈشۈرىدۇ. نەپەسنى تورمۇزلايدۇ. تارتىشىشقا قارشى تۇرىدۇ.

[لايقلاشتۇرۇلۇشى] ئۇسارىسىنى ئېلىش ياكى قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] ئاساسلىقى ھۆل سوغۇق كەيپىياتنى تەڭشەش، غەيرىي تەبئىي بەلغەم خىلىتىنى تەڭشەش، مېڭىنى قۇۋۋەتلەش، يەل ھەيدەش، يۆتەل توختىتىش قاتارلىق خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] نەپەسلىنىش قىيىنلىشىش، بەدەن ئاجىزلىقى، كۆكيۆتەل، قورساقنىڭ سوغۇقتىن ئاغرىشى ۋە قورساق كۆپۈش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. دارچىن يوپۇرمىقى، سۆرۈنجان، چۆپچىن، قەلەمپۇر قاتارلىقلارنىڭ 10 گىرام ئېلىپ قاينىتىپ، سىرتتىن يەرلىك ئورۇننى يۇيۇپ بەرسە، ھەر خىل قان بۇزۇلۇش كېسەللىكىگە، پۇت ـ قول ئاغرىقلىرىغا شىپا بولىدۇ.

2. دارچىن يوپۇرمىقى، پىننە، بەدىيان قاتارلىقلارنىڭ ھەربىرىدىن يەتتە گىرام، قەلەمپۇر، لاچىندا- نىدىن بەش گىرام ئېلىپ سوقۇپ، چايلىق قىلىپ بەرسە، ئاشقازاننى قىزىتىدۇ، يەل ھەيدەيدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 5 ~ 10 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئىسسىقچان كىشىلەرنىڭ بېشىنى ئاغرىتىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] ئەينۇلا، تەمرىھىندى.

[ئورۇنباسارى] نېپىز دارچىن.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىق دورا ياسالمىسى] دارچىن يوپۇرمىقى چايلىقى، سۇفۇپى دارچىن يوپۇرمىقى.

قەلەمپۇر

开兰甫尔

(丁香 ding xiang)

[باشقا ئاتىلىشى] مىھەك، قەلەمفۇر، لونگى

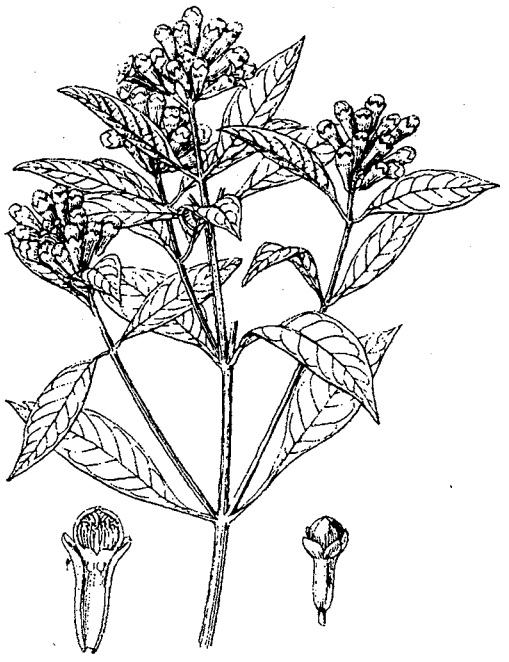
[لاتىنچە نامى] Eugenia caryophyllata

[ئىنگلىزچە نامى] Colve

[تونۇش] بۇ، ئەرمۇدۇن ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈك قەلەمپۇرنىڭ غۇنچىسى بولۇپ، دەرىخى 10 ~20مېتىرغىچە ئېگىزلىكتە ئۆسىدۇ. دائىم ياشىرىپ تۇرىدۇ. «قەلەمپۇر» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. تەمى ئاچچىق مەززىلىك، خۇش پۇراق كېلىدۇ. (1.3.6 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ گۇاڭدۇڭ، خەينەنداۋ قاتارلىق ئۆلكىلىرىدىن چىقىدۇ. ئىسسىق بەلباغ رايونلىرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] كۈز پەسلى يەنى 9 ـ ئايدىن ئىككىنچى يىلى 3ـ ئايغىچە كۆك رەڭدىن قىزىل رەڭگە

قەلەمپۇر دەرىخى

ئۆزگەرگەندە ئۇزۇپ ئېلىپ، يىغىپ قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] گۈل غۇنچىسىدا ئۇچۇچان ياغ، يەنى قەلەمپۇر يېغى بار. بۇنىڭ ئىچىدىكى ئۆزگىنول بولسا ئۇچۇچان ماينىڭ 81%~58% نى ئىگىلەيدۇ. گۈلىنىڭ تەركىبىدە رامنىتىن (Rhamnetin)، كېمپىنفېرول(Kaempferol)، ئېۇگىنىنت (Eugenitin) قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى]

1. باكتېرىيەگە قارشى تەسىرى: قەلەمپۇرنىڭ 1%لىك ئېتىرلىك چىلانمىسى، سۇدىكى چىلانمىسى ياكى 8% لىك قويۇقلۇقتىكى قەلەمپۇر قاينىتىلمىسى شۇلىن سېرىق تەمرەتكە زەمبۇرۇغى، ئاق رەڭلىك تەشۇىسمان زەمبۇرۇغ قاتارلىق كۆپ خىل كېسەللىك پەيدا قىلغۇچى زەمبۇرۇغلارنىڭ ھەممىسىگە نىسبەتەن تورمۇزلاش تەسىرىنى بېرىدۇ. يۇقىرىراق قويۇقلۇقتىكىسى يېڭى تېپلىق يوشۇرۇن شارچە باكتېرىيەنىمۇ تورمۇزلايدۇ. ئىسپىرتقا قاچىلاپ چىقىرىلغان سۇيۇقلۇقى ئېستىر بىلەن ئېلىنغان سۇيۇقلۇقى بىلەن ئوخشايدۇ. لېكىن سۇدىكى سۇيۇقلۇقى ئاجىزراق، قەلەمپۇر مېيى ۋە ئېۇگىنول-نىڭ 6000 : 1 قويۇقلۇقتىكىسى كېسەللىك پەيدا قىلغۇچى زەمبۇرۇغلارنى تورمۇزلايدۇ. قايىنىتىلمىسىنىڭ 20 : 1 ۋە 640 : 1 قويۇقلۇقتىكىسىنىڭ ئۇزۇمسىمان شارچە باكتېرىيەسى، بوغما تاياقچە باكتېرىيەسى، شەكىل ئۆزگەرتكۈچى تاياقچە باكتېرىيەسى، يېشىل يىرىڭ تاياقچە باكتېرىيەسى، چوڭ ئۇچى تاياقچە باكتېرىيەسى، تولغاق تاياقچە باكتېرىيەسى ۋە كېزىك تاياقچە باكتېرىيەسىنى تورمۇزلاش تەسىرى بار.

2. مەددە قۇرت چۈشۈرۈش تەسىرى: سۇ ياكى ئىسپىرت بىلەن ئېلىنغان سۇيۇقلۇقى سازاڭ مەددىنى پالەچلەيدۇ ۋە ئۆلتۈرىدۇ. لېكىن بىر قېتىمدىلا ھەممىسىنى چۈشۈرەلمەيدۇ.

3. ئاشقازاننى قۇزغىتىش تەسىرى: قەلەمپۇر ئاشقازاننى قۇزغىتىدۇ، قورساقتىكى يەلنى ھەيدەيدۇ، ئۇنىڭدىن باشقا، ھەزمنى ياخشىلاش، كۆكۈل ئېلىشىش، قۇسۇشنى ئازايتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە. 5% لىك ئۆزگىنول سۈتسىمان ياسالمىسى ئاشقازان شىلىمشىق سۇيۇقلۇقىنىڭ ئاجرىلىشىنى تېزلىتىدۇ. لېكىن قەلەمپۇر مېيىنىڭ تەسىرى سەل ئاجىزراق، داۋاملىق ئىستېمال قىلسا، نورماللىقنى ئەسلىگە كەلتۈرىدۇ.

4. زەھەرلىك ۋە باشقا تەسىرى: ئۆي توشقىنىغا ئۆزگىنولنى ئوكۇل قىلسا ناركوزلىنىپ قالىدۇ. قان بېسىمى تۆۋەنلەيدۇ. نەپەسنى تورمۇزلايدۇ. قەلەمپۇرنىڭ تارتىشىشقا قارشى تەسىرىمۇ بار. لېكىن كىچىك چاشقانىنىڭ تېرە ئاستىغا ئوكۇل قىلىنسا، مەست بولمايدۇ. قەلەمپۇرنىڭ چىلانمىسى بالىياتقۇنى قىسقارتىش تەسىرىگە ئىگە.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ئىلغاپ، قۇرۇتۇپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئۇچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] يۇرەكنى، ئاشقازاننى، ئۇچەينى تىنچلاندۇرۇش، تېرىنى قىزارتىش، قاننى قىزىتىش، خۇشبۇي قىلىش، ھەزىمنى ياخشىلاپ ئىشتىھانى ئېچىش، چىرىشكە قارشى تۇرۇش، يەل ھەيدەش، كۆڭۈلنى خۇش قىلىش، باھنى قۇۋۇتلەش، ئىششىقنى ياندۇرۇش قاتارلىق خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] ھەزىم بۇزۇلۇش، قورساق ئېسىلىش، ئىشتىھاسىزلىق، كۆڭۈل ئىلىشىش، قۇسۇش، ھېق تۇتۇش، چىش ئاغرىقى، مېڭە، بۇرەك ئاجىزلىقى، باھ ئاجىزلىقىنى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. قەلەمپۇرنى سوقۇپ تاماققا سالسا خۇش پۇراق قىلىدۇ، قورساق ئېسىلىشىنى يوقىتىدۇ. ئاشقازان - ئۇچەينى قۇۋۇتلەپ ئىشتىھانى ئاچىدۇ.

2. قەلەمپۇرنىڭ سۇيىدىن 1.5 گىرام ئېلىپ، يېڭى سېغىلغان سۈتكە ئارىلاشتۇرۇپ ئىچسە باھنى قۇۋۇتلەيدۇ.

3. قەلەمپۇردىن ئىككى گىرام، خورمىدىن ئۈچ گىرام، ئادەمگىياھتىن ئىككى گىرام ئېلىپ، 200 گىرام سۇدا قاينىتىپ ئىچىپ بەرسە، ئۇزۇن داۋام قىلغان ھېق تۇتۇشنى توختىتىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 4 ～ 10 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئىسسىق مىزاجلىق كىشىلەرگە، بۆرەككە ۋە ئۇچەيگە زىيان قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] سەمغى ئەرەبى.

[ئورۇنباسارى] دارچىن، بەسباسە، جۇزبۇۋا، پەرەنجىمشكى.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] ماددەتۇلھايات، زەر ئۇنى.

قارىمۇچ

卡力木其

(黑胡椒 hei hu jiao)

[باشقا ئاتىلىشى] پىلپىل ئەسۋەد، پىلپىل سىياھ، پىلپىل گود، كالىي مورچ

[لاتىنچە نامى] Fructus Piper nigrum

[ئىنگلىزچە نامى] Black Pepper Fruit

[تونۇش] بۇ، قارىمۇچ ئائىلىسىدىكى ئۇزۇنلۇقى بەش مېتىر ئەتراپىدا ئۆسىدىغان ياغاچ غوللۇق، كۆپ يىللىق پېلەكلىك ئۆسۈملۈك قارىمۇچنىڭ پىشمىغان مېۋىسى بولۇپ، شەكلى يۇمىلاق، سىرتقى يۈزى قارامتۇل، پۇراقلىق، تەمى ئاچچىق، ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى «قارىمۇچ» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. ئەسلىي ئۆسۈملۈكى قارىمۇچ (piper nigruml) تىن ئىبارەت. (1.3.7 - رەسىم)

[چىقىش ئورنى] قارىمۇچ ئەسلىي شەرقىي جەنۇبىي ئاسىيادىن چىقاتتى، ھازىر ئېلىمىزنىڭ گۇاڭدۇڭ، خېنەن، فۇجيەن، تەيۋەن قاتارلىق ئۆلكىلىرىنىمۇ چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] مېۋە بېرىش ۋاقتى 10 - ئايدىن ئىككىنچى يىلى 4 - ئايغىچە بولۇپ، يىغىپ قۇرۇتۇپ

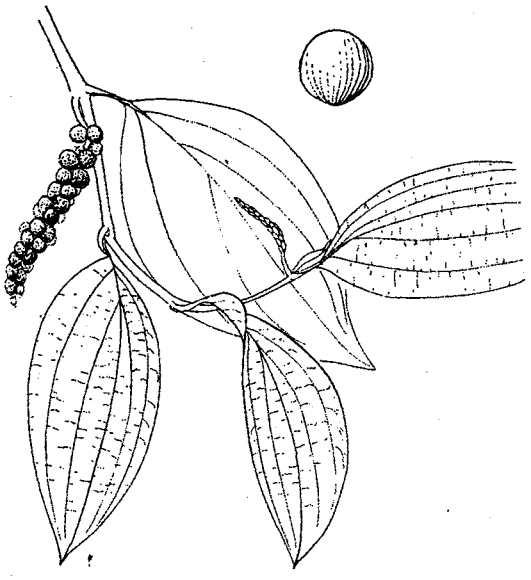
ساقلىنىدۇ.

[**خىمىيەلىك تەركىبى**] مېۋىنىڭ تەركىبىدە قارىمۇقارشى ئىشقارى پىپېرىن (Piperin)، كاۋىتسىن (Chavicine)، پىپېرىلىسىن (pipryline)، پىپرولېئىن (piprolene)، ئۇچۇچان مايى قاتارلىقلار بار.

[**فارماكولوگىيەلىك تەسىرى**] ① تارتىشىپ قېلىشقا قارشى تۇرۇش تەسىرى بار؛ ② تىنىچلاندۇرۇش تەسىرى بار؛ ③ قارىمۇچنىڭ سۇ ياكى ئېسىر ياكى ئىسپىرت بىلەن ئېلىنغان ماددىسى چوڭ چاش-قانغا قىلىنغان تەجرىبىدە تاسمىقۇرتنى چۈشۈرۈش تەسىرىنى بەرگەن؛ ④ ئاز مىقداردا ئىشلەتسە ئىشتىهانى ئاچىدۇ.

[**لايىقلاشتۇرۇلۇشى**] ئىلغاپ، قۇرۇتۇپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[**تەبىئىتى**] ئۇچىنچى دەرىجىنىڭ ئاخىرىدا قۇرۇق ئىسسىق.

قارىمۇچ دەرىخى

[**خۇسۇسىيىتى**] ھۆل سوغۇق كەيپىياتنى ۋە غەيرىي تەبىئىي بەلغەمنى تەڭشەش، تەرلىتىش، ھەزمنى ياخشىلاش، يەل ھەيدەش، بەلغەم بوشىتىش، پەي-مۇسكۇللارنى چىڭىتىش، چىرايىنى پارقىرىتىش، بەدەننى قىزىتىش، ھۆللۈكنى قۇرۇتۇش، ئاشقازاننى قۇۋۇتلەش، ئىششىق ياندۇرۇش، يۇرەكنى قوزغىتىش، تېرىنى قىزارتىش ۋە چاچ ئۆستۈرۈش قاتارلىق خۇسۇسىيىتى بار.

[**ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر**] ھەزىم بۇزۇلۇش، مېڭە، باش ئاغرىقى، قورساق ئېسىلىش، يۆتەل، نېرۋا ئاجىزلىقى، چىش ئاغرىقى، تال يالليۇغى، بەرەس، بەھەق، چاچ چۈشۈش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[**ئىشلىتىش ئۇسۇلى**]

1. قارىمۇچتىن ئۇچ گىرامنى سوقۇپ، 15 گىرام ھەسەلگە ئارىلاشتۇرۇپ يەپ بەرسە، يۆتەلگە پايدا قىلىدۇ.

2. ئۇچ گىرام قارىمۇچنى 25 گىرام ۋاسالغۇ بىلەن قوشۇپ چايناپ بەرسە، مېڭە ۋە ئاشقازانىڭ ھۆللۈكىنى قۇرۇتىدۇ.

3. بەش گىرام قارىمۇچنى يەتتە گىرام كۆكنار پوستى بىلەن قوشۇپ گۈلابتا قاينىتىپ، سۈيى بىلەن ئېغىزنى چايقىسا ياكى قارىمۇچنى گۈلابتا ئېرىتىپ چىشقا چاپسا چىش ئاغرىقىنى توختىتىدۇ.

4. قارىمۇچنى سىركىدە ئېزىپ تال ساھەسىگە چاپسا، تالدىكى ئىششىقنى ياندۇرىدۇ.

5. قارىمۇچنى تالقان قىلىپ، شېكەر ۋە سۈت بىلەن قوشۇپ يېسە باھنى قۇۋۇتلەيدۇ.

6. قارىمۇچنى يۇمشاق سوقۇپ، توخۇ يېغى، ماش ئۇنى، نوقۇت ئۇنى قاتارلىقلار بىلەن قوشۇپ، بەدەندىكى ئاقكېسەل بار ئورۇنغا چاپسا پايدا قىلىدۇ.

7. قارىمۇچ ۋە توغرىنى سوقۇپ، سىيادان يېغىدا مەلھەم تەييارلاپ يەرلىك ئورۇنغا چاپسا، بەھەقنى يوقىتىدۇ.

8. قارىمۇچنى تالقان قىلىپ، پىياز ۋە تۇز بىلەن قوشۇپ يەرلىك ئورۇنغا چاپسا چاچ ئۇندۇرىدۇ. تاماققا سېلىپ ئىشلەتسە، بەدەننىڭ ئىممۇنىتېت كۈچىنى ئاشۇرىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 3 ~ 5 گىرامغىچە.

[تۇزەتكۈچىسى] بىنەپشە يېغى، ئاقمۇچ.

[ئورۇنباسارى] ئاقمۇچ، زەنجىۋىل، پىلپىل.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىق دورا ياسالمىسى] ماددەتۇلھايات، بەرشىشا، جاۋارىش كۈمۈنى، جاۋارىش جالىنۇس.

پىلپىل

皮里皮力

(荜茇 bibo)

[باشقا ئاتىلىشى] فىلفىل، دار پىلپىل، فىلفىل داراز

[لاتىنچە نامى] Fructus Piper longum

[ئىنگلىزچە نامى] long pepper Fruit

پىلپىل دەرىخى

[تونۇش] بۇ، قارىمۇچ ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك پىلپىلنىڭ پىشمىغان مېۋىسىنىڭ باشقى بولۇپ، ئۆسۈملۈكنىڭ پىشاي دەپ قالغان باشقى «پىلپىل»، ئۆسۈملۈك يىلتىزى «پىلپىل مويە» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. مېۋىسىنىڭ رەڭگى قارامتۇل قوڭۇر رەڭدە، تەمى ئاچچىق، خۇش پۇراق بولۇپ ئېكەككە ئوخشايدۇ. ئەسلىي ئۆسۈملۈكى پىپىرلونگۇم (Piper longum) دىن ئىبارەت. (1.3.8 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ يۇننەن، گۇاڭدۇڭ قاتارلىق ئۆلكىلىرىدىن، ھىندونېزىيە قاتارلىق جايلاردىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] كۈز پەسلىدە يىغىپ قۇرۇتۇپ، قۇرغاق ئورۇندا ساقلىنىدۇ.

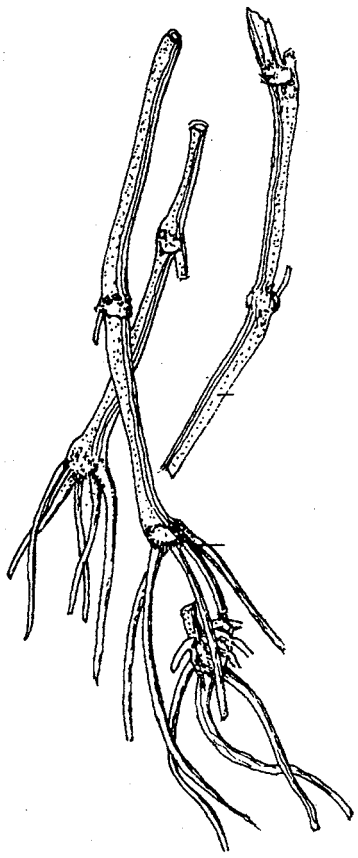
[خىمىيەلىك تەركىبى] مېۋىسىنىڭ تەركىبىدە پىپېرىن، ئاتىسدۇم پالمۇتىكۇم، ئاتىسدوم تېترا ھىدرو پىپللەسكوم، پىپېرىدىن، پىلپىل ئۆچۈچان مېيى قاتارلىقلار بار. ماينىڭ ئاساسىي تەركىبىدە قەلەمپۇر جەۋھىرى، كۈنجۈت ماددىسى قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] پىلپىل ئۆچۈچان مېيى ئاق ئالتۇن رەڭلىك ئۈزۈمسىمان شارچە باكتېرىيەسى ۋە قۇرۇق چۆپ تاياقچە باكتېرىيەسى، مومسىمان تاياقچە باكتېرىيەسى، چوڭ ئۇچەي تاياقچە باكتېرىيەسى، تولغاق تاياقچە باكتېرىيەسى قاتارلىقلارنى تورمۇزلايدۇ.

[لايقلاشتۇرۇلۇشى] ئىلغاپ، قۇرۇتۇپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.
[تەبئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.
[خۇسۇسىيتى] ھۆل سوغۇق كەيپىياتنى تەڭشەش، غەيرىي تەبئىي بەلغەم خىلىتنى تەڭشەش، تەرلەتىش، ئاشقازاننى قۇۋۇتلەش، ھەزمنى ياخشىلاپ ئىشتىھانى ئېچىش، يەل ھەيدەش، ئارتۇق ھۆللۇكنى قۇرۇتۇش، جىگەر، تالىنىڭ توسالغۇسىنى ئېچىش، مەنىي كۆپەيتىش، سۈيدۈك، ھەيزنى راۋان قىلىش، ئاغرىق پەسەيتىش، ئېغىزنى خۇش پۇراق قىلىش قاتارلىق خۇسۇسىيتى بار.
[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] ئاشقازان ئاجىزلاش، ئاشقازان سوۋۇپ كېتىش، ئاشقازان تۆۋەنلەش، ئىشتىھاسىزلىق، قورساق كۆپۈش، قورساق ئاغرىش، قۇسۇش، باھ ئاجىزلاش، تىل ئېغىرلىقى، ئېغىز پۇراش، ھېق تۇتۇش، سۈيدۈك ۋە ھەيز تۇتۇلۇش، ئۇششاق بوغۇملار ئاغرىش، يانپاش ئاغرىقى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.
[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]
1. پىلپىلدىن 10 گىرام، بەدىياندىن ئۇچ گىرام، خولىنجان، زەنجىۋىل، جۇۋىنە، تۇخۇمى كەرەپشە قاتارلىقلارنىڭ ھەربىرىدىن ئالتە گىرام ئېلىپ چاي دەملەپ ئىچسە، ئاشقازاننى قۇۋۇتلەپ، يەل ھەيدەيدۇ.
2. پىلپىلدىن 10 گىرام، ئاقىرقارھادىن ئالتە گىرام، بەسباسىدىن ئۇچ گىرام، پىستە مېغىزى، پىندۇق مېغىزىدىن ئالتە گىرامدىن، چىگىت مېغىزىدىن ئۇچ گىرام ئېلىپ، سۇفۇپ قىلىپ يېسە، باھنى كۈچلەندۈرىدۇ، مەنىي كۆپەيتىدۇ.
3. بىرقانچە دانە پىلپىلنى سوقۇپ، ئۆچكىنىڭ جىگىرىگە سېپىپ ئوتتا قويسا، ئۇنىڭ ئاققان سۈيىنى نامازشام قارىغۇسى بولغان كىشىنىڭ كۆزىگە تېمىتىپ بەرسە مەنپەئەت قىلىدۇ.
[ئىشلىتىش مىقدارى] 2 ~ 5 گىرامغىچە.
[زىيانلىق تەسىرى] باش ئاغرىقى پەيدا قىلىدۇ. يۈتقۇنچاقتا زىيانلىق.
[تۈزەتكۈچىسى] سەندەل گۈلابى، سەمغى ئەرەبى، ھەسەل.
[ئورۇنباسارى] ئاقمۇچ، قارىمۇچ.
[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] ماددەتۈلھايات، جاۋارىش زەر ئۇنى، سۇفۇپى پىلپىل.

پىلپىل يىلتىزى
皮里皮力依力提孜
(荜茇根 bi bo gen)

[باشقا ئاتىلىشى] ئەسلىۋل فىلفىل، بىخ دار پىلپىل، پىلپىل مويە
[لاتىنچە نامى] Rodix Pepper longum
[ئىنگلىزچە نامى] long pepper Root
[تونۇش] بۇ، قارىمۇچ ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈك پىلپىلنىڭ پىشمىغان غۇزمەك يىلتىزىدىن ئىبارەت. يىلتىزى بوغۇملۇق، يىپلىق، تاشقى تەرىپى توپا رەڭ، ئىچى ئاق كېلىدۇ. تەمى ۋە پۇرىقى ئۆتكۈر،

پلپىل يىلتىزى

ۋەزنى ئېغىر، قاتتىق كېلىدۇ. ئەسلىي ئۆسۈملۈكى Piper longum دىن ئىبارەت. (9.3.1 ـ رەسىم)

[**چىقىش ئورنى**] ئېلىمىزنىڭ يۇننەن، گۇاڭدۇڭ قاتارلىق ئۆلكىلىرىدىن، ھىندونېزىيە، ۋىيېتنام، فىلىپپىن قاتارلىق جايلاردىن چىقىدۇ.

[**يىغىپ ساقلاش**] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ ئۇرۇقى پىشقاندا يىلتىزىنى كولاپ ئېلىپ يۇيۇپ، قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.

[**خىمىيىلىك تەركىبى**] مېۋىسىنىڭ تەركىبىدە پىپېرىن، پىپېللارتىن، پېپېرلونگمىنىن قاتارلىقلار بار. غولى تەركىبىدە پىپېلاتىن بار.

[**فارماكولوگىيىلىك تەسىرى**] پىپېلاتىن قان بېسىمىنى چۈشۈرۈشتە كۆرۈنەرلىك ئۈنۈمگە ئىگە.

[**لايىقلاشتۇرۇلۇشى**] ئىلغاپ، توغراپ، قۇرۇتۇپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[**تەبىئىتى**] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[**خۇسۇسىيىتى**] ھۆل سوغۇق كەيپىياتنى تەڭشەش، غەيرىي تەبىئىي بەلغەم خىلىتنى تەڭشەش، ھەزىمنى ياخشىلاپ ئىشتىھانى ئېچىش، ئىششىق ياندۇرۇش، سوغۇق يەللەرنى ھەيدەش، ئاغرىق پەسەيتىش، مېڭىنى تازىلاش قاتارلىق خۇسۇسىيىتى بار.

[**ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر**] ئاشقازان ئاجىزلاش، ئىشتىھاسىزلىق، تال كېسەللىكى، چوڭ بوغۇملار ئاغرىقنى، ئۇششاق بوغۇملار ئاغرىش، يانپاش ئاغرىقى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[**ئىشلىتىش ئۇسۇلى**]

1. پىلپىل يىلتىزىنىڭ ئۆزىنى يالغۇز چايىنىسا ياكى كىشمىش بىلەن قاينىتىپ غار ـ غار قىلسا مېڭىنى تازىلايدۇ.

2. پىلپىل يىلتىزىنى ئېزىپ، مۇۋاپىق مىقداردا يەپ بەرسە ئىشتىھانى ئاچىدۇ. ئاشقازانىنى قىزىتىدۇ. ئۇچەي توسۇلۇش ۋە سوغۇق يەلدىن بولغان كېسەللىكلەرگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. پىلپىل يىلتىزى، بەدىيان، زەنجۈبىل، دارچىن قاتارلىقلارنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام ئېلىپ چاي دەملەپ ئىچىپ بەرسە، ھەزىم قىلىش ئىقتىدارىنى ياخشىلايدۇ.

4. پىپلىپىل يىلتىزىنى يۇمشاق ئېزىپ، قاينىق سۈدا نەمدەپ يەرلىك ئورۇنغا چاپلاپ بەرسە، چوڭ ـ كىچىك بوغۇم ئاغرىقلىرى ۋە بوغۇم يالۇغىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[**ئىشلىتىش مىقدارى**] 3 ~ 5 گىرامغىچە.

[**زىيانلىق تەسىرى**] ئىسسىق مىزاجلىق كىشىلەرگە زىيان قىلىدۇ.

[**تۇزەتكۈچىسى**] سېرىقماي، سۈت، ئاق سەندەل.

[**ئورۇنباسارى**] قارىمۇچ، تەڭ مىقداردىكى نارمىشكى، ئۇچتىن بىر مىقداردا سۆرۈنجان، ئۇچتىن

ئىككى مىقداردا زاراڭزا مېغىزى، دارچىن، پىلپىل.
[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] ماددەتۈلھايات، جاۋارىش پىلپىل.

§ 4 . خىلىتسىز قۇرۇق سوغۇق كەيپىياتنى تەڭشىگۈچى دورىلار

خىلىتسىز قۇرۇق سوغۇقتىن بولغان مىزاج بۇزۇلۇش خاراكتېرلىك كېسەللىكلەر بولسا، ھەر خىل سەۋەبلەردىن خىلىتسىز قۇرۇق سوغۇق كەيپىياتلارنىڭ ئىچكى ـ تاشقى جەھەتتىن تەسىر قىلىشى بىلەن بەدەننىڭ ياكى بەدەندىكى ئايرىم بىر ئەزانىڭ ئاناتومىيەلىك تۈزۈلۈشىدە ياكى خىلىتلاردا ھېچقانداق ئۆزگىرىش بولماستىن، بەلكى فىزىيولوگىيەلىك خىزمىتىدە ئۆزگىرىش بولۇش تۈپەيلىدىن كېلىپچىققان كېسەللىكلەر بولۇپ، پەقەت قۇرۇق ئىسسىق كەيپىياتنىڭ تەسىرىدىن پەيدا بولغان كېسەللىكلەرنىڭ سەۋەبىگە قارىتا قارىمۇقارشى كەيپىياتتىكى دورىلارنى، يەنى قۇرۇق ئىسسىق كەيپىياتتىكى دورىلارنى بېرىش ئارقىلىق تەڭشەش ئېلىپ بېرىلىدۇ. بۇ خىل دورىلار قۇرۇق سوغۇق كەيپىياتنى تەڭشىگۈچى دورىلار دېيىلىدۇ. مەسىلەن: رەيھان، قاپاق ئۇرۇقى، ئاق ئۇجمە، ئۆرۈك مېغىزى، بادام مېغىزى، ئاچچىق بادام مېغىزى، قاپاق يېغى قاتارلىقلار.

رەيھان
热依汗
(罗勒 luo le)

رەيھان

[باشقا ئاتىلىشى] رەيھان، شاھ سۈپرەم، تىلسى
[لاتىنچە نامى] Herba Ocimum basilicum
[ئىنگلىزچە نامى] Basil Herb
[تونۇش] بۇ، سالپاڭقۇلاق مەرزەنجۇش ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك رەيھاننىڭ پۈتۈن چۆپىدىن ئىبارەت بولۇپ «رەيھان» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. ئۆسۈملۈكنىڭ غولى تىك تۆت چاسا بولۇپ، ئىككى تەرەپكە تەڭلا شاخلايدۇ. ئادەتتە سۆسۈنگە مايىل يېشىل رەڭدە بولىدۇ. يوپۇرمىقى تۇخۇمسىمان شەكىلدە بولۇپ، ئۇچى ئۇچلۇق، گۈل تاجىسى بولسا ئىككى كالپۇك شەكىللىك، ئاق ياكى سۇس قىزىل رەڭدە، ھەممە قىسمى خۇش پۇراق بولىدۇ. (1.4.1 ـ رەسىم)
[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ كۆپ قىسىم جايلىرىدا تېرىپ ئۆستۈرۈلىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا ھىندىستان، ئەرەبىستان، بىرا-

زىلىيە قاتارلىق جايلاردىنمۇ چىقىدۇ.

[**يىغىپ ساقلاش**] ئېچىلىش مەزگىلى 7 ـ، 8 ـ ئايلاردا، مېۋە بېرىش مەزگىلى 8 ـ، 9 ـ ئايلاردا بولۇپ، 10 ـ ئايدا يىغىپ قۇرۇتۇپ، قۇرۇق ئورۇندا ساقلىنىدۇ.

[**خىمىيەلىك تەركىبى**] پۇتۇن چۆپىدە 0.12%～0.04% كىچە ئۇچۇچان ماي بار. ياغنىڭ ئاساسلىق تەركىبى ئوسىمېن (Osimen)، لىتالول (Linalol)، كىرانئول (Geraniol)، قەلەمپۇر مايلىق فېنولى، ئىۋگېنول (Eugenol)، ئىۋگېنول مېتىل ئېتىر (Eugenol methyl ether)، ئانىيتول (Anet hole) قاتارلىقلار بار.

[**فارماكولوگىيەلىك تەسىرى**] ھەزىم سېستېمىسىغا بولغان تەسىرى: ھەزىم يارىسىغا قارشى تەسىرى بار. رەيھان يوپۇرمىقىدىن ئېلىنغان سۇيۇقلۇقى ھەزىم يارىسىنى ياخشىلايدۇ.

[**لايىقلاشتۇرۇلۇشى**] ئۇسارىسىنى ئېلىش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[**تەبىئىتى**] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

[**خۇسۇسىيىتى**] قۇرۇق سوغۇق كەيپىياتنى تەڭشەش، غەيرىي تەبىئىي سەۋدا خىلىتىنى تەڭشەش، يۇرەكنى ۋە ئاشقازاننى قۇۋۋەتلەش، توسالغۇلارنى ئېچىش، يەللەرنى ھەيدەش، قاننىڭ قويۇقلۇقىنى تەڭشەش، چىرىشكە قارشى تۇرۇش، ماددىلارنى يۇمشىتىش، سۇيدۇكنى راۋان قىلىش، يۆتەل توختىتىش، ئاغرىق پەسەيتىش، ئىششىق ياندۇرۇش، قىزىتما قايتۇرۇش، ھەيزنى راۋان قىلىش، كۆكۈلگە خۇشلۇق يەتكۈزۈش قاتارلىق خۇسۇسىيىتى بار.

[**ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر**] يۇرەك ئاجىزلىقى، يۇرەك تىتىرەش، زۇكام، يۆتەل، ئېچ سۇرۇش، سۇيدۇك ۋە ھەيز راۋان بولماسلىق، ئاشقازان ئاجىزلىقى، لەقۋا، پالەچ، بوغۇم ئاغرىقى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[**ئىشلىتىش ئۇسۇلى**]

1. رەيھان، ئۇستقۇددۇس، بادرەنجىبۇيا، گاۋزىبان قاتارلىقلارنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام ئېلىپ، قائىدە بويىچە شەربەت تەييارلاپ ئىچسە، يۇرەكنى قۇۋۋەتلەپ، كۆكۈلگە خۇشلۇق يەتكۈزىدۇ.

2. رەيھان يوپۇرمىقىنى سىقىپ پۇرىسا، كۆكۈل ئىلىشىشنى يوقىتىدۇ.

3. رەيھان يوپۇرمىقى سۇيىنى قۇلاققا تېمىتسا، قۇلاق ئاغرىقىنى توختىتىدۇ، ئىششقلارنى ياندۇرىدۇ.

4. رەيھاننىڭ يوپۇرماقلىرىنى سىقىپ قاينىتىپ ئىچسە، چوڭ ـ كىچىك تەرەتنى ۋە ھەيزنى راۋان قىلىدۇ. ئاشقازان تۆۋەنلەش، يۇرەك قوزغىلىش قاتارلىق كېسەللىكلەرگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

5. يېڭى رەيھاننى قاينىتىپ شېكەر قوشۇپ ئىچىپ بەرسە، دەم سىقىلىش ۋە يۆتەلگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

6. رەيھاندىن مۇۋاپىق مىقداردا ئېلىپ قاينىتىپ، ئېغىزنى غار ـ غار قىلسا، ئېغىز يارىسىنى يوق قىلىدۇ.

[**ئىشلىتىش مىقدارى**] 5 ～ 7 گىرامغىچە.

[**زىيانلىق تەسىرى**] كۆرۈش قۇۋۋىتىنى ئاجىزلاشتۇرىدۇ.

[**تۇزەتكۈچىسى**] سىركە، سېمىز ئوت.

[ئورۇنباسارى] بادرەنجىبۇيا، بالەنگو.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] شەربىتى رەيھان، سۇفۇپى رەيھان.

قاپاق ئۇرۇقى

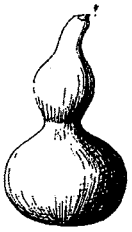
哈帕克欧如

(葫芦子 hu lu zi)

[باشقا ئاتىلىشى] ھەببى قەرئى، كەدۇدانە، تۇخۇمى كەدۇئى دەراز، لەمبا كەدۇكى بىيج

[لاتىنچە نامى] Semen Lagennaria siceraria

[ئىنگلىزچە نامى] Bottle Gourd Seed

قاپاق ئۇرۇقى

[تونۇش] بۇ، كاۋا ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈك ئاچچىق قاپاقنىڭ ئۇرۇقىدىن ئىبارەت. رەڭگى ئاق، ياپىلاق، تۇخۇم شەكىللىك بولىدۇ. ئەسلىي ئۆسۈملۈك ئاچچىق قاپاق (Seed Lagennarias siceraria) دىن ئىبارەت. (2.4.1 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] مەملىكىتىمىزدىن جۇملىدىن شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] كۈزدە مېۋىسى پىشقاندا يىغىۋېلىپ، ئۇرۇقىنى ئېلىۋېتىپ قۇرۇتۇپ، قۇرغاق ۋە سالقىن جايدا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئۇرۇقىنىڭ تەركىبىدە مايلىق ياغ، ئاقسىل قاتارلىقلار بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ساپلاشتۇرۇش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] ھۆل سوغۇق كەيپىياتنى تەڭشەش، غەيرىي تەبىئىي سەۋدا خىلىتنى تەڭشەش، قىزىتما پەسەيتىش، ئۇسسۇزلۇق پەسەيتىش، ھۆللۈك يەتكۈزۈش، بەدەننى سەمرىتىش، سۈيدۈك ھەيدەش، قۇرت ئۆلتۈرۈش قاتارلىق خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] جىگەر كېسەللىكلىرى، ھەر خىل قىزىتما، مېڭىگە قۇرۇقلۇق يەتكۈزۈش، ئۇيقۇسىزلىق، كۆپ ئۇسساش، قەنت سېيىش، مەددە قۇرت كېسىلى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. قاپاق ئۇرۇقىنى چېقىپ مېغىزىنى يەپ بەرسە، بەدەن ئاجىزلىقى، بۆرەك ئاجىزلىقى ۋە ئىسسىقتىن بولغان يۆتەلگە پايدا قىلىدۇ.

2. قاپاق ئۇرۇقىدىن 15 گىرام، چىلاندىن 30 گىرام، بىنەپشە، نېلۇپەر، تەمرىھىندى قاتارلىق دورىلارنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام ئېلىپ دەملەپ ئىچىپ بەرسە، قىزىتما چۈشۈرىدۇ، ئۇسسۇزلۇقنى پەسەيتىدۇ.

3. قاپاق ئۇرۇقى، تەرخەمەك ئۇرۇقى، تاۋۇز ئۇرۇقى قاتارلىقلاردىن 10 گىرام ئېلىپ قايناتىپ ئىچىپ بەرسە، مەددە قۇرت چۈشۈرىدۇ.

4. قاپاق ئۇرۇقى، فۇپەل، قەنبىل قاتارلىقلاردىن 10 گىرام ئېلىپ قايناتىپ ئىچىپ بەرسە، مەددە

قۇرت چۈشۈرىدۇ.

[ئىشلىتىش مقدارى] 3 ~ 5 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] سوغۇق مىزاج كىشىلەرگە زىيان قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] ھەسەل، ناۋات.

[ئورۇنباسارى] قاپاق، تاۋۇز ئۇرۇقى، تەرخەمەك ئۇرۇقى.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] ھەببى دىدان، ئىترىفىل دىدان.

ئاق ئۈجمە

阿克吾吉买

(白桑椹 bai sang shen)

[باشقا ئاتىلىشى] توت ھەلۋ، توت شېرىن، توت مېيتا، ۋاسالغۇ

[لاتىنچە نامى] Fructus morus alba

[ئىنگلىزچە نامى] White Mulberry Fruit

ئاق ئۈجمە

[تونۇش] بۇ، ئۈجمە ئاتلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ مورۇس ئالبا (Morus alba) بولۇپ، بۇ دەرەخنىڭ مېۋىسى «ئۈجمە» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. (1. 3.4 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ كۆپلىگەن جايلىرىدىن، بولۇپمۇ ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ جەنۇبىي شىنجاڭ رايونىدىن كۆپ چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] 5 ـ ئايلاردا مېۋىسى پىشقاندىن كېيىن يىغىپ، سالقىن ئورۇندا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] مېۋىسىدە رۇتىن (Rutin)، كاروتىن، ۋىتامىن A، B، C، ئاقسىل، قەنت، ئانتوتيانىدىن (Anthocyanidin)، ماي، ئەركىن كىسلاتاسى(Free acid)، ئالكوھول خىلدىكىلەر، ئۇچۇچان ماي، تانىن ۋە سېنتائوريىدىن (Centaureidin) قاتارلىق تەركىبلەر بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] ئىممۇنىتېت كۈچىنى ئاشۇرۇش، لىمفا ھۈجەيرىلىرىنىڭ ئالمىشىشىنى ئىلگىرى سۈرۈش رولى بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] يۇيۇپ، قۇرۇتۇپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] قۇرۇق سوغۇق كەيپىياتنى تەڭشەش، توسالغۇلارنى ئېچىش، چوڭ تەرەتنى يۇمشىتىش،

مېڭگە ھۆللۈك يەتكۈزۈش، بەلغەم بوشىتىش، ساپ قان پەيدا قىلىش، ئىششىق ياندۇرۇش، ئۆپكىنى ياشارتىش، ئۇسسۇزلۇق پەسەيتىش، قىزىتما ياندۇرۇش، سۈيدۈك ۋە چوڭ تەرەتنى راۋانلاشتۇرۇش، تېرىگە رەڭ بېرىش خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] گالىناڭ يېرىكلىكى، ئاۋاز پۈتۈپ قېلىش، گال ئىششىقى، يۇتقۇنچاق ۋە بادامبەز ياللۇغى، تېرىنىڭ قۇرغاقلىشىشى، ئورۇقلۇق، سۈيدۈكنىڭ ئېچىشىپ كېلىشى، قۇرۇق ئىسسىقتىن بولغان كۆكرەكنىڭ چىڭلىقى، نەپەس سىقىلىش، يۆتەل، قەۋزىيەت قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. يېڭى ھۆل ئۇجمىنى داۋاملىق يەپ بەرسە، سەمرىتىدۇ، يۆتەل ۋە قەۋزىيەتكە مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. ئۇجمىدىن مۇۋاپىق مىقدارىدا ئېلىپ سىقىپ، سۈيىگە ئازراق سىركە قوشۇپ ئىچىپ بەرسە، قىزىتما قايتۇرىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] مۇۋاپىق مىقدارىدا ئىستېمال قىلىنىدۇ. ئاساسلىقى 30 ～ 100 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئاشقازان كېسەللىكى بار كىشىلەرگە زىيان قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] زىرە.

[ئورۇنباسارى] قارا ئۇجمە.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىق دورا ياسالمىسى] ئۇجمە شەربىتى.

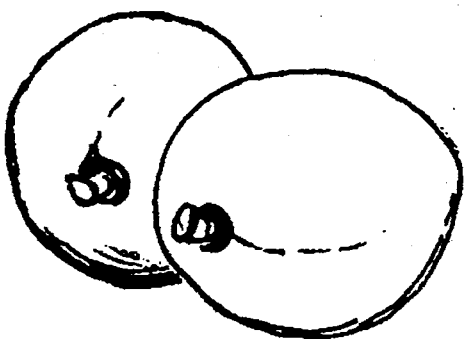
ئۆرۈك مېغىزى
欧如克麦核子
(杏仁 xing ren)

[باشقا ئاتىلىشى] لىبۇلمىشمىش، تۇخۇمى زەردىئالو، خۇبانكا مېغىز.

[لاتىنچە نامى] Semen Armeniaca Volgaris

[ئىنگلىزچە نامى] Seed of Apricot

[تونۇش] بۇ، ئۆرۈك ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈك تاتلىق ئۆرۈكنىڭ مېغىزى، يۇمىلاق شەكلىدە، سىرتى سېرىغ-ۇچ سېرىق رەڭدە، تەمى تاتلىق، سۇس پۇرىقى بار. ئەسلىي ئۆسۈملۈكى ئۆرۈك Armeniaca Volgaris دىن ئىبارەت. (1.4.4 ـ رەسىم)

ئۆرۈك

[چىقىش ئورنى] مەملىكىتىمىزنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن چىقىدۇ.

[يېغىپ ساقلاش] 7 ـ 8 ـ ئايلاردا مېۋىسى پىشقاندا ئۇرۇقىدىن ئايرىپ ئېلىپ قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئۆرۈك مېغىزى تەركىبىدە ئۆرۈك مېغىزى گىلۇكوزىدى (Amygdalin) تەخمىنەن

4%، ماي 50% نى ئىگىلەيدۇ.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] ① يۆتەل توختىتىش رولى بار؛ ② باكتېرىيەگە قارشى رولى بار؛ ③ ئۆسمىگە قارشى تۇرۇش رولى بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ئۇچكىسىنى ئايرىپ، داغلاش ياكى مېيىنى ئېلىش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] قۇرۇق سوغۇق كەيپىياتنى تەڭشەش، غەيرىي تەبىئىي سەۋدا خىلىتنى تەڭشەش، ئىچىنى بوشىتىش، بەدەننى سەمرىتىش، بەلغەم بوشىتىش، يۆتەل پەسەيتىش قاتارلىق خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] زىققە، قەۋزىيەت، يۆتەل، ھەر خىل تېرە جاراھەتلىرى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئۆرۈك مېغىزىنى پوستىدىن ئاجرىتىپ سوقۇپ خېمىر قىلىپ ياكى قورۇپ كۆيدۈرۈپ جاراھەتلەرگە چاپسا ئاسان ساقىيىدۇ.

2. ئۆرۈك مېغىزىنى سوقۇپ كىندىككە تېڭىپ بەرسە، بالىلارنىڭ كىندىكى شەلۈەرەپ قېلىش كېسىلىگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. تاتلىق ئۆرۈك مېغىزى، چىلغوزا مېغىزى، پىندۇق مېغىزى، پىستە مېغىزى قاتارلىقلاردىن 10 گىرام، سۆئىلەپتىن يەتتە گىرام، شاقاقۇلدىن يەتتە گىرام ئېلىپ، سۇفۇپ قىلىپ ئىستېمال قىلسا بەدەننى سەمرىتىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 3 ～ 5 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] چوڭ تەرەتنى سۈيۈلدۈرىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] شېكەر، مەستىكى، رۇمبەدىيان، تاباشىر، پىننە.

[ئورۇنباسارى] تاتلىق ۋە ئاچچىق بادام مېغىزى، ئۆرۈك مېغىزى يېغى.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] لوئوقى بادام.

تاتلىق بادام مېغىزى

塔铁来克巴达木麦核子

(甜巴旦杏仁 tian ba dan xing ren)

[باشقا ئاتىلىشى] بادام شىرىن، بادام مىتا

[لاتىنچە نامى] Semen Amygdalus Communis

[ئىنگلىزچە نامى] Sweet Almond Seed

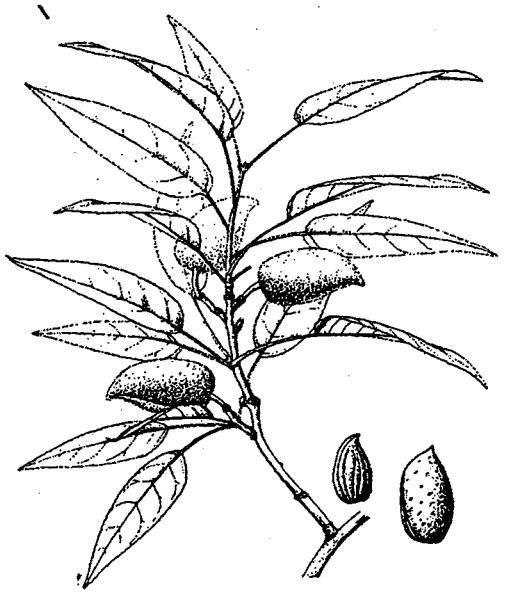
[تونۇش] بۇ، بادام ئائىلىسىدىكى بىر خىل چاتقال ئۆسۈملۈك ياكى دەرەخ تاتلىق بادامنىڭ مېۋىسىدىن ئاجرىتىپ ئېلىنغان، قۇرۇتۇلغان مېۋىسىدىن ئىبارەت. بۇ دەرەخ مېۋىسىنىڭ مېغىزى «تاتلىق بادام» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. مېغىزى چوڭ، شاكىلى سارغۇچ ئاق، سىرتى، يىرىك، مېغىز پوستى نېپىز،

تەمى تاتلىق، بىرئاز پۇراقلىق كېلىدۇ. (5.4.1 - رەسىم)

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭدا تېرىپ ئۆستۈرۈلىدۇ ھەمدە غەربىي ئاسىيا، ئىران، ئافغانىستان قاتارلىق ئەللەردىن چىقىدۇ.

[يېغىپ ساقلاش] • كۈز پەسلى مېۋە پىشقاندا ئايرىپ ئېلىپ قۇرۇتۇپ، قۇرۇق ئورۇندا قويۇپ ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] تاتلىق بادام مېغىزىدا ئامىگدالىن ئاساسەن يوق بولغاندىمۇ مىقدارى ناھايىتى ئاز، ئاقسىل، ماي، قەنت، ۋىتامىنلار، كالتسىي، فوسفور، ماگنىي، تۆمۈر، مارگانېتىس، بارىي، ناترىي، تىتات، مىس، ئالىيۇمىن، خىروم قاتارلىق ئېلېمېنتلار بار. ئېمۇلسىن (Emulisin) نىڭ مىقدارى ئەڭ كۆپ بولۇپ، ئاساسلىق ئېمولسىن بىرىكمىلىرىدىن ئىبارەت. بۇنىڭ ئىچىدە ئاساسلىق ئاچچىق بادام فېرمېنتى ئامىگدالازا (Amygdalase) ۋە ئامىگدالىناز (Amygdalinase) بار. تەركىبىدە تۇتقان ياغ 67% ~ 45% نى ئىگىلەيدۇ.

بادام مېغىزى

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ئۇكچىسىدىن ئايرىپ، داغلاش ياكى مېيىنى ئايرىش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] قۇرۇق سوغۇق كەيپىياتنى تەڭشەش، غەيرىي تەبىئىي سەۋدا خىلىتىنى تەڭشەش، مېڭىگە ھۆللۈك يەتكۈزۈش، ئەستە تۇتۇش قابىلىيىتىنى ئاشۇرۇش، بەدەننى، باھنى ۋە بۆرەكنى قۇۋۋىتىلەش، سۈت ۋە مەنىي كۆپەيتىش، نەپەسنى راۋانلاشتۇرۇش، كۆكرەكنى ۋە ئۇچەينى بوشىتىش، بەدەننى سەمرىتىش، ئۇيقۇ كەلتۈرۈش قاتارلىق خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] مېڭە ئاجىزلىقى، كۆرۈش قۇۋۋىتى ئاجىزلىقى، ئۇنتۇغاقلىق، ئادەتلەنگەن باش ئاغرىقى، ئەستە تۇتۇشى قابىلىيىتى ئاجىزلاپ كېتىش، باھ ئاجىزلىقى، مەنىي بالدۇر يۇرۇپ كېتىش، كۆپ ئېھتىلام بولۇش، بۆرەك ئورۇقلاش، بۆرەك يالليۇغى، زىققە، قان تۇكۇرۇش، سۈيدۇك كۆيۈشۈپ كېلىش، ئۇيقۇسىزلىق قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. تاتلىق بادام مېغىزى، چىلغوزا مېغىزى، پىستە مېغىزى قاتارلىقلارنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام ئېلىپ، 15 گىرام ناۋات بىلەن تالقان قىلىپ سۇفۇپ تەييارلاپ يېيىش، ئۇيقۇسىزلىق، مېڭە ۋە باھ ئاجىزلىقى قاتارلىقلارغا پايدا قىلىدۇ.

2. بادام مېغىزىنى سوقۇپ شېكەر بىلەن قوشۇپ يېيىش، كۆزنى روشەنلەشتۈرىدۇ، دەم سىقىلىش، يۆتەل، قان تۇكۇرۇشكە مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. بادام مېغىزى، پىستە مېغىزى، چىلغوزا مېغىزى، زىغىر قاتارلىقلارنىڭ ھەربىرىدىن 30 گىرام ئېلىپ، لوئوق تەييارلاپ بەرسە، بەلغەمنى بوشىتىپ، يۆتەلنى توختىتىدۇ ھەمدە كۆكرەكنى بوشىتىدۇ.

4. بادام مېغىزىدىن توققۇز تال، پىلپىلدىن يەتتە دانە، ئۇرۇقسىز ئۇزۇم، كاۋا ئۇرۇقى مېغىزى، بەدىيان قاتارلىقلارنىڭ ھەربىرىدىن بەش گىرام ئېلىپ سۇغۇپ قىلىپ، شېكەر بىلەن قوشۇپ يېسە، مېڭىنى قۇۋۋەتلەپ، كۆزنى روشەنلەشتۇرىدۇ.

5. تاتلىق بادام مېغىزىنى ئەنجۇر بىلەن قوشۇپ ئىستېمال قىلسا، ئۇچەي توسۇلۇشقا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 7 ~ 15 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئاشقازانغا زىيان قىلىدۇ، تەستە سىڭىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] مەستىكى، پىننە، بەدىيان.

[ئورۇنباسارى] چىلغوزا مېغىزى.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىشق دورا ياسالمىسى] لوئوقى بادام، لوئوقى سەرپىستان، لوبوبى كەبىر.

ئاچچىق بادام يېغى

阿其克巴达木也合

(苦巴旦杏油 ku ba dan xing you)

[باشقا ئاتىلىشى] رەۋغىنى لەۋزۇلمىر، كەرۋابادامكى تىل

[لاتىنچە نامى] Oleum amygdalus commonis

[ئىنگلىزچە نامى] Oil Bitter Almond seed

[تونۇش] بۇ، ئەتىرگۈل ئائىلىسىدىكى بىر خىل چانقال ئۆسۈملۈك ياكى دەرەخ ئاچچىق بادامنىڭ ئۇرۇقىدىن ئاجرىتىلغان ياغدىن ئىبارەت. رەڭگى ئاقۇچ، سۇزۇك بولۇپ، تەمى تاتلىقراق، پۇرىقى ئۆتكۈر كېلىدۇ. (1.4.6 ـ رەسىم)

بادام مېغىزى

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدىن ھەمدە غەربىي ئاسىيا، ئىران، ئافغانىستان قاتارلىق ئەللەردىن چىقىدۇ.

[يېغىپ ساقلاش] ئۇرۇقىنى چىقىپ، مېغىزىنى پاكىز يۇيۇۋېتىپ، مېغىزىدىن ياغ تارتىپ ئىشلىتىلىدۇ.

[خىمىيىلىك تەركىبى] ئاچچىق بادام مېغىزىدا ئامگدالىن (Amygdalin) دەيدىغان ئاچچىق بادام گىلۇكوزىدى ۋە ئاچچىق ئۆرۈك مېغىزى فېرمېنتى (Emulsin) قاتارلىقلارنى تۇتىدىغان بولۇپ، ھەربىرى تەخمىنەن 2% نى ئىگىلەيدۇ. 40%~55% كېچە مايلىق ياغ، 25%~35% كېچە ئاقسىل، 2%~3% كېچە شىلىمشىق ماددا بار. يەنە ستاچنوزا (stachyose) ئالانىن (Alanin)، ئاماندىن (Amandin) بار.

[فارموكولوگىيىلىك تەسىرى] ئاچچىق بادام تەركىبىدىكى ياغ قۇرت چۈشۈرۈش، باكتېرىيە ئۆلتۈرۈش تەسىرىگە ئىگە. بەدەن سىرتىدىكى تەجرىبە ئارقىلىق ئۇنىڭ يەنە سازاڭسىمان مەددىنى ئۆلتۈرۈش تەسىرى بارلىقى ھەمدە ئۇچەي كېنزىكى، پارازىت تاياقچە باكتېرىيەسىنى تورمۇزلاش تەسىرىنىڭ بارلىقى ئىسپاتلاندى. كىلىنىكىدا يىلان مەددە، ئىلمەك قۇرت مەددە ۋە تۈتۈ مەددىلەرنىڭ ھەممىسىگە ئۇنۇمى ياخشى.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ئادەتتىكىدەك ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئۇچىنچى دەرىجىدە ئىسسىق، بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق.

[خۇسۇسىيىتى] قۇرۇق سوغۇق كەيپىياتنى، غەيرىي تەبىئىي سەۋدا خىلىتىنى تەڭشەش، ئىششىق ياندۇرۇش، ئاغرىق پەسەيتىش، ئۇيقۇ كەلتۇرۇش، تارتىشىپ قالغان پەيلەرنى بوشىتىش، ئاۋازنى نورماللاشتۇرۇش، مېڭىگە ھۆللۈك يەتكۈزۈش، قۇسۇشنى توختىتىش، قۇرت چۈشۈرۈش قاتارلىق خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] قۇلاق ئاغرىقى، مېڭە ۋە باش ئاغرىقى، ئۇيقۇسىزلىق، ئۆپكە يالليۇغى، كونا يۆتەل، دېمى سىقىلىش، مۇپاسىل، تولغاق، ئۇچەي سانجىقى، تېزە كېسەللىكى، مەددە قۇرت كېسەللىكى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. 10 گىرام ئاچچىق بادام يېغىنى كەتىرا ۋە شېكەر بىلەن قوشۇپ ئىچىپ بەرسە، قۇرۇق يۆتەلگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. ئاچچىق بادام يېغىنى مۇناسىپ دورىلارغا قوشۇپ، قۇلاق ۋە كۆزگە تېمىتىپ بەرسە، قۇلاق، كۆز ئاغرىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. 10 گىرام ئاچچىق بادام يېغىنى سىركە بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ يەرلىك ئورۇنغا چاپسا، تەمرەتكىگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 5 ~ 15 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] زەھەرسىز.

[ئورۇنباسارى] بىنەپشە يېغى، قاپاق يېغى.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] قۇرسى دىدان.

ئىككىنچى باب غەيرىي تەبىئىي خىلىتلارنى تەكشۈگۈچى دورىلار

ھەر خىل ئىچكى - تاشقى سەۋەبلەردىن تەبىئىي خىلىتلار مىقدارى جەھەتتە ئېشىپ كېتىپ، سان جەھەتتىن غەيرىي تەبىئىي ئۆزگىرىشنى پەيدا قىلىپ، ئومۇمىي بەدەننىڭ ياكى مەلۇم بىر ئەزانىڭ تەبىئىي تۈزۈلۈشىدە غەيرىي نورمال ئۆزگىرىش بولماستىن، بەلكى مىزاجىدا ئۆزگىرىش يۈز بېرىپ، ئەزانىڭ نورمال فىزىيولوگىيەلىك خىزمىتى توسالغۇغا ئۇچرايدۇ. بۇ خىل ئەھۋالغا قارىتا غەيرىي تەبىئىي خىلىتنى تەكشەشكە توغرا كېلىدۇ. بۇ خىل غەيرىي تەبىئىي خىلىتلارنى تەكشىگۈچى دورىلار ئادەتتە غەيرىي تەبىئىي خىلىتنى تەكشىگۈچى دورىلار، غەيرىي تەبىئىي سەپرا خىلىتنى تەكشىگۈچى دورىلار، غەيرىي تەبىئىي بەلغەم خىلىتنى تەكشىگۈچى دورىلار، غەيرىي تەبىئىي سەۋدا خىلىتنى تەكشىگۈچى دورىلار دەپ تۈت تۈرگە بۆلۈنىدۇ.

§ 1 . غەيرىي تەبىئىي سەپرانى تەكشىگۈچى دورىلار

ھەر خىل ئىچكى - تاشقى سەۋەبلەردىن تەبىئىي خىلىتلار مىقدارى جەھەتتە ئېشىپ كېتىپ، سان جەھەتتىن غەيرىي تەبىئىي ئۆزگىرىشنى پەيدا قىلىپ، ئومۇمىي بەدەننىڭ ياكى مەلۇم بىر ئەزانىڭ تەبىئىي تۈزۈلۈشىدە غەيرىي نورمال ئۆزگىرىش بولماستىن، بەلكى مىزاجىدا ئۆزگىرىش يۈز بېرىپ، ئەزانىڭ نورمال فىزىيولوگىيەلىك خىزمىتى توسالغۇغا ئۇچرايدۇ. بۇ خىل ئەھۋالغا قارىتا غەيرىي تەبىئىي سەپرا خىلىتنى تەكشەش خۇسۇسىيىتى ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدىغان دورىلارنى ئىشلىتىشكە توغرا كېلىدۇ. بۇ خىل دورىلار سەپرا خىلىتنى تەكشىگۈچى دورىلار دەپ ئاتىلىدۇ. مەسىلەن: سېمىزگۈت، سېمىزگۈت ئۇرۇقى، سەبدە گۈل، پاقىيوپۇرمىقى، سۇماق، ئارپا، ئالقات مېۋىسى، تېرىق، ئەينۈلا، قارىئۆرۈك، كۆك ماش، قومۇش يىلتىزى، قوناق ساقىلى، تەرخەمەك، يۇمغاقسۇت ئۇرۇقى قاتارلىقلار.

سېمىزگۈت

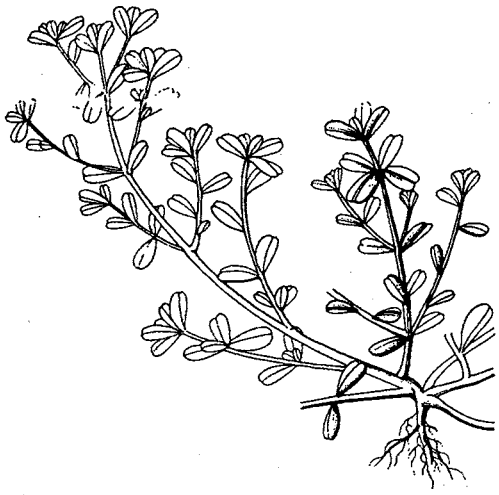
斯米孜欧提

(马齿苋 ma chi xian)

[باشقا ئاتىلىشى] بەقلاتۈلھەمقا، بوستانى ئەفرۇز خىرفە

[لاتىنچە نامى] Herba Portulaca oleracea

[ئىنگلىزچە نامى] Purslane

سېمىزگۈت

[تونۇش] بۇ، سېمىزگۈت ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق سا-مان غوللۇق ئۆسۈملۈك سېمىزگۈت (Portulacas oleracea) تىن ئىبارەت بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ يۇيۇپ قۇرۇتۇلغان قىسمى (پۇتۇن چۆپى) «خىرپە»، ئۇرۇقى «تۇخۇمى خىر-پە» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. ئۆسۈملۈكنىڭ پۇتۇن چۆپى سىلىق، تۈكسىز، ئېگىزلىكى 20 ~ 30 سانتىمېتىر ئەترا-پىدا، غولى سىلىندىر شەكىللىك، تەكشى ياتما ياكى سىڭا-يان، تۈۋىدىن شاخلاپ تۆت ئەتراپىغا يېيىلىدۇ. ئاپتاپقا قارىغان يۈزى سۇس بېغىر رەڭگە مايىل قىزىل رەڭلىك ياكى سۆسۈن رەڭلىك بولۇپ، يوپۇرمىقى نۆۋەتلىشىپ ياكى ئۇ-دۇل ئۆسىدۇ. يوپۇرماق ساپىقى قىسقا، يوپۇرماقنىڭ يۈزى قېلىن، چۈرۈك، گۆشلۈك، ئۇچى تەرىپىلا يۇمىلاق، پۇتۇن گىرۋەكلىك، ئالدى يۈزى توق يېشىل، ئارقىسى تۈتۈق قىزىل رەڭلىك بولۇپ، توك سويمىغا ئوخشاش پۈرايدۇ. ئۇرۇقى كۆپ، رەڭگى قارامتۇل قوڭۇر رەڭلىك بولىدۇ. (1.1.2 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] مەملىكىتىمىزنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن، بولۇپمۇ شىنجاڭنىڭ ھەممە يېرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] 10 ـ ئايلاردا مېۋە بېرىپ بولغاندىن كېيىن يىغىپ قۇرۇتۇپ، قۇرغاق ئورۇندا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيىلىك تەركىبى] پۇتۇن چۆپىنىڭ تەركىبىدە كۆپ مىقداردا نۇرئادرېنالىن (Noradrenaline) ۋە كۆپ مىقداردا كالىي تۇزى بولۇپ (ھۆل چۆپىدە 1% كالىي تۇزى، قۇرۇق چۆپىدە 17% كالىي تۇزى بار)، ئۇنىڭدىن باشقا دوپامىن (Dopamine)، ئالما كىسلاتاسى (Asparaginicacid)، ئالانىن (Alanin)، قومۇش شېكىرى، ئۇزۇم شېكىرى ۋە مېۋە قەنتى قاتارلىقلار بار. ھەر 100 گىرام يېگىلى بولىدىغان قىسمى تەركىبىدە 2.3 گىرام ئاقسىل ماددىسى، 0.5 گىرام ماي، ئۇچ گىرام شېكەر، يىرىك تالا، 85 مىللىگىرام كالتسىي، 56 مىللىگىرام فوسفور، 1.5 مىللىگىرام تۆمۇر، 2.3 مىللىگىرام كاروتىن، 23 مىللىگىرام ۋىتامىن C بار.

[فارماكولوگىيىلىك تەسىرى] باكتېرىيەگە قارشى تۇرۇش تەسىرى بار. تەجرىبىدە 1:4 نىسبەتلىك قويۇقلۇقىنىڭ تولغاق تاياقچە باكتېرىيەسىگە نىسبەتەن ئۆلتۈرۈش تەسىرى بار. ئۇنىڭدىن باشقا ئۇچەي كېزىكى تاياقچە باكتېرىيەسى، چوڭ ئۇچەي تاياقچە باكتېرىيەسى، ئالتۇن رەڭلىك ئۈزۈمسىمان شارچە باكتېرىيەسىنىمۇ تورمۇزلايدۇ. لېكىن سىل تاياقچە باكتېرىيەسىگە نىسبەتەن ئۇنۇمى يوق.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ئۇسارىسى ئېلىنىدۇ ياكى قۇرۇتۇپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئۇرۇقى بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق، چۆپى بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] غەيرىي تەبىئىي سەپرا خىلىتىنى، قۇرۇق ئىسسىق كەيپىياتنى تەڭشەش، ھارارەت پەسەيتىش، سۇيدۇك ھەيدەش، ئاغرىق پەسەيتىش، ئىششىق ياندۇرۇش، قۇرت چۈشۈرۈش، ئۇسسۇزلۇقنى

پەسەيتىش قاتارلىق خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] بۆرەك ۋە سۈيدۈك يوللىرىدا تاش پەيدا بولۇش، مەددە قۇرت، ئىچ سۇرۇش، ئىسسىقتىن بولغان تەپ، باش ئاغرىقى، ھەر خىل قىزىتمىلار، سۈيدۈك تۇتۇلۇش، سۈيدۈك كۆيۈشۈپ كېلىش، كۆپ ئۇسساش قاتارلىق كېسەللىكلەرگە ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. سېمىزئوتنى سەي ئورنىدا يالغۇز ياكى گۆش بىلەن قوشۇپ پىشۇرۇپ يېسە، ئىسسىقتىن بولغان قان ۋە سەپرا مەنبەلىك قىزىتمىلارغا، سىل، سۈيدۈك كۆيۈشۈپ كېلىش، دەم سقىلىش قاتارلىقلارغا پايدا قىلىدۇ.

2. سېمىزئوت يوپۇرمىقىدىن 10 گىرام ئېلىپ قۇرۇتۇپ، تالقانلاپ، ئېغىزغا سېپىپ بەرسە، بالىلارنىڭ ئېغىزىدىكى مۇدۇر - چاقىلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ ياكى يوپۇرمىقىدىن بەش گىرامنى سقىپ سۈيىنى چقىرىپ ئىچكۈزۈپ بەرسىمۇ بولىدۇ.

3. سېمىزئوت يوپۇرمىقىدىن 10 گىرام ئېلىپ قاينىتىپ سۈيىدە يۇيۇنسا، ئىسسىقتىن بولغان باش ئاغرىقىنى توختىتىدۇ. پىشۇرۇپ يېسە پۇت - قوللارنىڭ ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ.

4. سېمىزئوت چۆپىنى كۈندە يەتتە گىرام ئىستېمال قىلىپ بەرسە، دىيابېت كېسىلىنى تىزگىنلەيدۇ.

5. ھۆل سېمىزئوت سۈيىدىن 30 مىللىگىرامغا مۇۋاپىق مىقداردا شېكەر ياكى ناۋات قوشۇپ ئىچىپ بەرسە، ئۈچەيدىكى قاپاق ئۇرۇقىسىمان مەددىنى چۈشۈرىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 5 ～ 10 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] كۆپ ئىستېمال قىلسا چىش ئاغرىقىنى پەيدا قىلىدۇ. باھنى ئاجىزلاشتۇرىدۇ. كۆزنى قاراڭغۇلاشتۇرىدۇ. سوغۇقتىن بولغان تال، ئاشقازان كېسەللىكلىرىنى ئېغىرلاشتۇرۇپ قويىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] يالپۇز، پىننە، مەستىكى.

[ئورۇنباسارى] ئوسۇڭ ئۇرۇقى، كاۋا ئۇرۇقى، ئىسپىغۇل.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىق دورا ياسالمىسى] شەربىتى مۇسەپپىخۇن، زىماتى خىرپە.

سەبدىگۈل

萨比达古丽

(菊花 ju hua)

[باشقا ئاتىلىشى] جۇخارگۈل

[لاتىنچە نامى] Flos Chrgsanthemun morifolium

[ئىنگلىزچە نامى] Florists Dendranthema

[تونۇش] بۇ، مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۇسۇملۇكنىڭ گۈلى بولۇپ، «جۇخارگۈل» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. (2.1.2 - رەسىم)

سەبدىگۈل

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭنىڭ ھەممە يەرلىرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] 5 ـ ئاينىڭ ئاخىرى، 6 ـ ئاينىڭ باشلىرىدا گۈلى ئېچىلىدۇ، مۇشۇ چاغدا يىغىۋېلىپ، گۈل بەرگىنى ئايرىپ سايىدا يېيىپ قۇرۇتۇپ، سالقىن ئورۇندا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] تەركىبىدە ئاممونىي كىسلاتا، فىلاۋون، ئاز مىقداردا ۋىتامىن B_1 قاتارلىقلار بار، ئۇنىڭدىن باشقا ئۇچۇچان ماي، ئادىنېن، ئۆت ئىشقارى قاتارلىقلارمۇ بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] مەركىزىي نېرۋا سىستېمىسىغا نىسبەتەن تىنچلاندۇرۇش، قىزىتما قايتۇرۇش، قىل قان تومۇرلارنىڭ قارشىلىق كۈچىنى ئاشۇرۇش، ھەر خىل باكتېرىيەلەرنى تورمۇزلاش تەسىرىنى بېرىدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ئىلغاپ، قۇرۇتۇپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] غەيرىي تەبىئىي سەپرا خىلىتىنى، قۇرۇق ئىسسىق كەيپىياتنى تەڭشەش، يەل ھەيدەپ، ئىششىقنى ياندۇرۇش، قىزىتما قايتۇرۇش، ھارارەتنى پەسەيتىش، جىگەرنى تازىلاش، كۆزنى روشەنلەشتۇرۇش، چاقا ـ جاراھەتلەرنىڭ زەھىرىنى قايتۇرۇش خۇسۇسىيەتلىرى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] زۇكام، قىزىتما، باش ئاغرىقى، كۆز قىزىرىش، گال ئاغرىش، قۇلاق ئاغرىقى، ئۇيقۇسىزلىق، جىگەر يۇقۇملىنىش، يۇقىرى قان بېسىم، كۆز ئاغرىقى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. جۇخارگۈل، گاۋزىبان، سەرپىستان، زىرىق، ئەينۇلا قاتارلىقلاردىن 10 گىرامدىن ئېلىپ، بىرلىكتە دەملەپ ئىچسە، ھارارەتنى باسىدۇ، ئۇسسۇزلۇقنى پەسەيتىدۇ. ئىششىق ۋە زەھەرنى ياندۇرىدۇ.

2. جۇخارگۈل، رەيھانگۈل، بىدمۇشكى، سەندەل، قارلەيلىسى قاتارلىقلاردىن 10 گىرامدىن ئېلىپ دەملەپ ئىچسە، نېرۋىنى تىنچلاندۇرىدۇ. ئاغرىق پەسەيتىدۇ، ئۇيقۇ كەلتۈرىدۇ.

3. جۇخارگۈل، كاسنە ئۇرۇقى، قىزىلگۈل، كاسنە يىلتىزى، يەرلىك شوخلا قاتارلىقلاردىن 10 گىرامدىن ئېلىپ، بىرلىكتە قاينىتىپ ئىچسە، يۇقۇملۇق جىگەر يالللۇغىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

4. جۇخارگۈلنى دەملەپ داۋاملىق ئىچىپ بەرسە، قان بېسىمنى چۈشۈرىدۇ.

5. جۇخارگۈل، ئۇجمە يوپۇرمىقىدىن 12 گىرامدىن، يالپۇز، رەيھانگۈلدىن ئالتە گىرامدىن ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، زۇكامغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

6. جۇخارگۈل، ئوغرىتىكەندىن توققۇز گىرامدىن ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، كۆز ئاغرىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 4～10 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] بۆرەككە زىيانلىق.

[تۇزەتكۈچىسى] بەدىيان.

[ئورۇنباسارى] ئاق لەيلىگۈل.

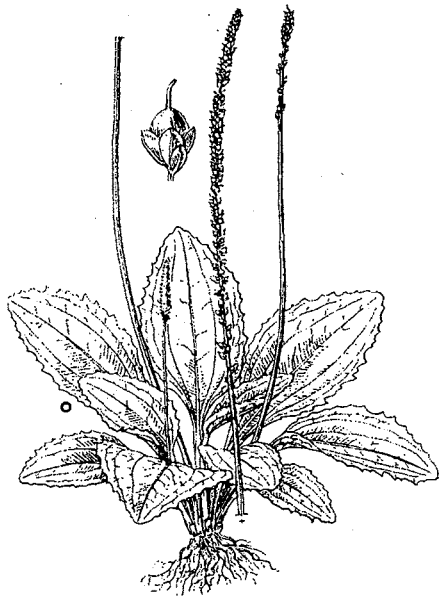
[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىق دورا ياسالمىسى] سەبدىگۈل دەملىمىسى.

پاقىيوپۇرمىقى
帕卡优普日密克
（车前草　che qian cao）

[باشقا ئاتىلىشى] لىسانۇل ھەملى، بارتەك سەبزى، بەرگى بارىتەك

[لاتىنچە نامى] Herba Plantago asiatica

[ئىنگلىزچە نامى] Asiatic Plantain Herb

پاقىيوپۇرمىقى

[تونۇش] بۇ، پاقىيوپۇرمىقى ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك پاقىيوپۇرمىقى ۋە تۇز يىلتىزلىق پاقىيوپۇرمىقى بولۇپ، يوپۇرمىقى كۈل رەڭگە مايىل يېشىل، ئەگرى - بۈگرى، يۆگىمەچ كېلىدۇ. يوپۇرمىقى كەك، پۇراقلىق، تەمى ئاچچىق ھەم يېپىشقاق كېلىدۇ. يوپۇرماقنىڭ شەكلى قويۇنىڭ تىلىغا ئوخشاش ئۇزۇنچاق بولغاچقا، ئۇنى ئەرەب تىلىدا «لىسانۇل ھەملى» يەنى قوزا تىلى دەپ ئاتايدۇ. شۇڭا بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ پۈتۈن چۆپى پاقىيوپۇرمىقى ياكى «قوزا تىلى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. (3.1.2 - رەسىم)

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭنىڭ ھەممە يېرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] كۈز پەسلىدە يىغىپ، قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] پۈتۈن چۆپىنىڭ تەركىبىدە ئاۋكوبىن (Aucubine)، پىلانتاگىنىن (Plantoginine)، ئاتسىدوم ئورسولىكوم (Vrsollc acid)، ۋىتامىن B_1، C قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى]

1. قاينىتىلمىسى بەلغەم بوشىتىش تەسىرىنى يېرىدۇ.
2. باكتېرىيەگە قارشى تەسىرى بار.
3. سۈيدۈك ھەيدەش تەسىرى بار. سۈدىكى چىلانمىسى سۈيدۈك ھەيدەش تەسىرىنى يېرىدۇ.
4. ئاشقازان - ئۈچەيگە بولغان تەسىرى: ئاشقازان - ئۈچەي ئاجرالمىسىنى كۆپەيتىدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ئۇسارىنى ئېلىش ياكى قۇرۇتۇش ئارقىلىق ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] غەيرىي تەبىئىي سەپرا خىلىتىنى تەڭشەش، يالۇغ قايتۇرۇش، ئاغرىق پەسەيتىش، قورۇش، تۇتۇش قاتارلىق خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] ئىچ سۇرۇش، تولغاق، قۇلاق ئاغرىقى، بۇرۇن قاناش، گال ئاغرىقى، بوۋاسىر، ھەيز كۆپ كېلىش قاتارلىق كېسەللىكلەرگە ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. پاقىيوپۇرمىقىنى قاينىتىپ قۇلاقنى تەرلەتسە ياكى سۇيىنى قۇلاققا تېمىتسا، ئىسسىقتىن بولغان قۇلاق ئاغرىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. پاقىيوپۇرمىقىنى سقىپ سۇيىنى ئېچىپ بەرسە، ئىسسىقتىن بولغان ئىششقىلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. پاقىيوپۇرمىقىنى قاينىتىپ چىققان سۇيىدە ئېغىزنى غار ـ غار قىلسا، چىش ئاغرىقى، گال ئاغرىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

4. پاقىيوپۇرمىقىنى ئېزىپ سىرتىدىن زىمات قىلسا، ھەر خىل قاناش، جاراھەت، ئىششقىلار، بوغۇم ئاغرىقى، سوغۇق چىقىپ قېلىش قاتارلىقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] چۆپىدىن 10 گىرام، سۇيىدىن 60 ～ 80 مىللىلىتىرغىچە، پاقىيوپۇرمىقى ئۇرۇقى 5 ～ 7 گىرامغىچە ئىستېمال قىلىنىدۇ.

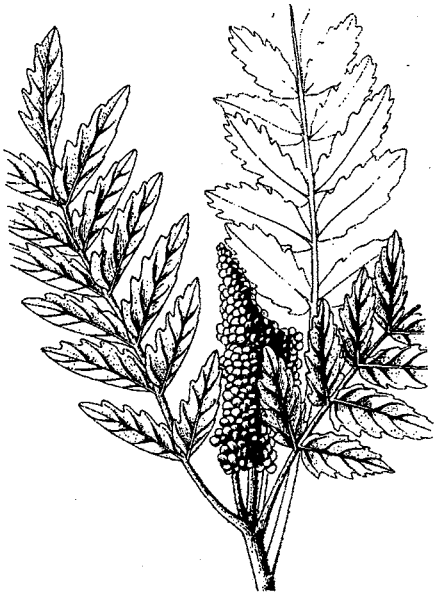
[زىيانلىق تەسىرى] ئۆپكىگە ۋە تالغا قۇرۇقلۇق يەتكۈزىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] ھەسەل.

[ئورۇنباسارى] پاقىيوپۇرمىقى ئۇرۇقى.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىق دورا ياسالمىسى] ئەرقى بارتەڭ، سۇفۇپى تىين.

سۇماق
苏马克
(鞣树果 ruo shu guo)

سۇماق دەرىخى

[باشقا ئاتىلىشى] كەرە سۇماق، تەنزىكا

[لاتىنچە نامى] Fructus Rhus coraria

[ئىنگلىزچە نامى] Sicilian Sumach

[تونۇش] بۇ، سىر دەرىخى ئائىلىسىدىكى ئېگىزلىكى 6 ～ 8 مېتىرغىچە كېلىدىغان كىچىك دەرەخ ياكى چاتقال سۇماق بولۇپ، بۇ دەرەخنىڭ پىشاي دەپ قالغان مېۋىسى «سۇماق» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. ياپىلاق، يۇمىلاق شەكىللىك قۇرۇق مېۋە بولۇپ، سىرتى خورما رەڭ ياكى قىزىل بولىدۇ. سىلىق، قاتتىق، كەسمە يۈزى سارغۇچ ئاق رەڭلىك، مايلىشاڭغۇ تەمى ئاچچىق كېلىدۇ. مېۋىسى ناھايىتى ياخشى يېمەكلىك ھېسابلىنىدۇ (4.1.2 ـ رەسىم).

[چىقىش ئورنى] پاكىستان، ئىران، تۈركىيە، ئوتتۇرا

ئاسىيا قاتارلىق جايلاردىن چىقىدۇ.

[**يىغىپ ساقلاش**] كۆز پەسلىدە مېۋىسى پىشقاندىن كېيىن يىغىۋېلىپ قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.

[**خىمىيەلىك تەركىبى**] مېۋىسى تەركىبىدە ئورگانىك كىسلاتالاردىن ئاتىسروم تارتارىكۇم، ئاتىسدوم ئاسكودىبكوم، ۋىتامىن C، ئۇچۇچان ماي قاتارلىقلار بار.

[**فارماكولوگىيەلىك تەسىرى**] مېۋىسى ناھايىتى ياخشى يېمەكلىك، ئۇ ئاساسەن سالقىنلاتىش، ئىسسىقنى قايتۇرۇش، ئىشتىھانى ئېچىش ئۇچۇن ئىشلىتىلىدۇ.

[**لايىقلاشتۇرۇلۇشى**] نەمدەش، قۇرۇتۇش ياكى توغراش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[**تەبىئىتى**] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[**خۇسۇسىيىتى**] غەيرىي تەبىئىي قان، سەپرا خىلىتىنىڭ ئۆتكۈرلۈكىنى پەسەيتىش، ئاشقازاننى قۇۋۇەتلەش بېرىش، قان توختىتىش، ئاغرىق پەسەيتىش، ئىچ سۇرۇشنى توختىتىش، ئۇسسۇزلۇقنى پەسەيتىش، قان بېسىمىنى چۈشۈرۈش، قۇسۇشنى توختىتىش، سۇيدۇكنى ئازايتىش قاتارلىق خۇسۇسىيىتى بار.

[**ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر**] غەيرىي تەبىئىي قان ۋە سەپرا خىلىتىدىن بولغان كېسەللىك، سەپرالىق ئىچ سۇرۇش، سەپرالىق قۇسۇش، ئۆتكۈر ئۇسسۇزلۇق، كۆز ياشانغىراش، قان تولغاق، يۇرەك چالاڭغۇراش، قەنت سىيىش، پات ـ پات سىيىش، ھەزىم ئاجىزلىقى، ئاشقازان، ئۇچەي ئاجىزلىقى، ئىشتىھاسىزلىق قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[**ئىشلىتىش ئۇسۇلى**]

1. سۇماق، تاباشىر 10 گىرامدىن، قېتىق سۇزمىسىدىن 50 گىرام، بېھى ئۇرۇقىدىن ئالتە گىرام، ئىسپىغۇلدىن ئالتە گىرام ئېلىپ، سۇفۇپ قىلىپ ئېچىپ بەرسە، سەپرا، قاندىن بولغان ئىچ سۇرۇشكە ۋە قان تولغاققا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. سۇماقتىن 10 گىرام، تەمرىھىنددىن 20 گىرام ئېلىپ تالقانلاپ، ئەرقى گۈلدىن 50 مىللىلىتىر، ئەرقى سەندەلدىن 50 مىللىلىتىر قوشۇپ ئىستېمال قىلىپ بەرسە، ھارارەتنى پەسەيتىدۇ، ئۇسسۇزلۇقنى باسىدۇ. قان بېسىمىنى چۈشۈرىدۇ. ھۆنى پەسەيتىدۇ.

3. سۇماق، نوقۇت، كاۋا مېغىزىدىن 30 گىرامدىن ئېلىپ تالقانلاپ يېسە، قەنت سىيىش كېسىلىگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

4. سۇماقتىن 10 گىرام، ئىسپىغۇلدىن بەش گىرام، نىشاستىدىن 10 گىرام ئېلىپ سۇفۇپ قىلىپ تەييارلاپ بەرسە، سەپرادىن بولغان ئىچ سۇرۇشكە مەنپەئەت قىلىدۇ. بادام يېغى قوشۇپ بەرسە، قان ۋە تولغاققا مەنپەئەت قىلىدۇ.

5. سۇماق، زىرە قاتارلىقلاردىن مۇۋاپىق مىقداردا ئېلىپ تالقان قىلىپ ئىستېمال قىلسا، كۆكۈل ئىلىشىش ۋە قۇسۇشقا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[**ئىشلىتىش مىقدارى**] 3 ~ 5 گىرامغىچە.

[**زىيانلىق تەسىرى**] جىگەر ۋە ئاشقازان سوۋۇپ كەتكەنلەرگە زىيان قىلىدۇ.

[**تۇزەتكۈچىسى**] مەستىكى، بەدىيان، رۇمبەدىيان.

[**ئورۇنباسارى**] زىرىق، سىركە، ئاقاقىيا.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىق دورا ياسالمىسى] سۇغۇپى سۇماق، شەربىتى سۇماق، ھەببى سۇماق، ئامىلە نۇشدارى، قۇرسى زىيابىتۇس.

ئالقات مېۋىسى

阿勒卡特

(枸杞子 guo qizi)

[لاتىنچە نامى] Fructus Lycium Chinense

[ئىنگلىزچە نامى] Chinese Wolfberry Fruit

ئالقات ئۆسۈملۈكى

[تونۇش] بۇ، پىدىگەن ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق كىچىك چانقال ئۆسۈملۈك شىنجاڭ ئالقىتىنىڭ سوقىچاق، قىزىل، شىرنىلىك مېۋىسىدىن ئىبارەت. مېۋىنىڭ ئىچىدە بىر تال ئۇرۇقى بولىدۇ. ئەسلىي ئۆسۈملۈكى شىنجاڭ ئالقىتى (Lycium dasystemum Pajark) بولۇپ، ئېگىزلىكى 1 ~ 2 مېتىرغىچە كېلىدۇ. رايونىمىزنىڭ بەزى جايلىرىدا بۇ ئۆسۈملۈك «مۇرقات» دەپمۇ ئاتىلىدۇ (5.1.2 - رەسىم).

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭنىڭ ھەممە يېرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] 8 - 9 - ئايلاردا مېۋىسى پىشىدۇ. پىشقاندا ئۈزۈۋېلىپ سايىدا قويۇپ، پوستى قورۇلغاندا كۆچىلۈك ئاپتاپقا قويۇپ قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.

[خىمىيىلىك تەركىبى] مېۋىسىنىڭ تەركىبىدە كاروتىن (Carotine)، تىئامىن (thiamine)، رىبولاۋىن (Ribo lavine)، نىكوتىنىك كىسلاتا (Nicolinic acid)، ۋىتامىن C قاتارلىقلار بار. پوستىدا فىزالىن (Rhy salinc)، ماي كىسلاتاسى، گىلۈكوزا قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيىلىك تەسىرى] قاندىكى قەنتنىڭ مىقدارىنى تۆۋەنلىتىدۇ. جىگەرنى تازىلايدۇ. سىمپاتىك نېرۋىنى قوزغىتىدۇ. قان بېسىمىنى چۈشۈرىدۇ. قان تومۇرلارنى كېڭەيتىدۇ. خولېستېرىننى تۆۋەنلىتىدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] يۇيۇپ، قۇرۇتۇپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] غەيرىي تەبىئىي قان ۋە سەپرا خىلىتىنى تەڭشەش، ھارارەت پەسەيتىش، بۆرەك، جىگەرنى قۇۋۇەتلەش، قان تازىلاش، مەنىي كۆپەيتىش، قان تومۇرلاردىكى توسالغۇلارنى ئېچىش، كۆرۈش كۈچىنى ئاشۇرۇش، ئۇسسۇزلۇق پەسەيتىش قاتارلىق خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] بۆرەك ئاجىزلىقى، مەنىي كېمىيىپ كېتىش، يۇقىرى قان بېسىمى

كېسىلى، قاندىكى ماي يۇقىرىلاش، دىيابېت كېسىلى، كۆز تورلىشىش، باش قېيىش، كۆڑۈش قۇۋۇتى ئاجىزلاش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئالقات، ئاق بەمەن، شاقاقۇل، ئەگرىسۇناي قاتارلىقلارنىڭ ھەربىرىدىن 15 گىرام ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، جىگەر ئاجىزلىقى، بۆرەك ئاجىزلىقى، باش قېيىش، كۆز تورلىشىشلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. 15 گىرام ئالقاتنى 30 گىرام چىلان بىلەن قوشۇپ قاينىتىپ چاي ئورنىدا ئىچسە، يۇقىرى قان بېسىم كېسىلى، دىيابېت كېسىلىگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. ئالقات، زىراۋەندىدىن 12 گىرام ئېلىپ، قائىدە بويىچە قاينىتىپ ئىچسە، بۆرەك ئاجىزلىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

4. ئالقات، قارىئۆرۈك، ئارپىبەدىيان قاتارلىقلارنىڭ ھەربىرىدىن 15 گىرام ئېلىپ شەربەت تەييارلاپ ئىچىپ بەرسە، قان بېسىمنى چۈشۈرىدۇ. كۆزنى روشەنلەشتۈرىدۇ. قاندىكى ماينى تۆۋەنلىتىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 7 ~ 15 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئاشقازاننى سوۋۇتىدۇ

[تۇزەتكۈچىسى] بەدىيان.

[ئورۇنباسارى] زىرىق.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىق دورا ياسالمىسى] ئالقات شەربىتى، ئالقات ئىچىملىكى.

تېرىق

特力克

(小米 xiao mi)

[باشقا ئاتىلىشى] دۇخەن، ئۇزدان، خەندۇرۇس

[لاتىنچە نامى] Semen Setaria italica

[ئىنگلىزچە نامى] millet seed

[تونۇش] بۇ، باشاقلىقلار ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك تېرىقنىڭ ئۇرۇقىدىن ئىبارەت بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈك ئۇرۇقىنىڭ مېغىزى يەنى بىخلانغان پوستلۇق دېنى «تېرىق ئۇندۇر-مىسى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. سىرتى سۇس سېرىق رەڭدە بولۇپ، پارقىراق، ئۆزى قاتتىق، تەمى ئازراق تاتلىق، پۇراقسىز كېلىدۇ، دانچىلىرى تەكشى، رەتلىك بولغانلىرى ياخشىدۇر. (6.1.2 - رەسىم)

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭنىڭ كۆپلىگەن جايلىرىدىن چىقىدۇ، كۆپىنچە شال ئېتىزلىرىدا پەيدا بولىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] 7 -، 8 - ئايلاردا مېۋىسى پىشقاندا يىغىۋېلىپ، ئاپتاپتا قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] پوستى ئېلىۋېتىلگەن ئۇرۇقى بىلەن پوستلۇق ئۇرۇقىنىڭ قۇرۇقىدا تەخمىنەن

1.5%～2.5% كىچە ئومۇمىي ئازوت، 78% كىراخمال، 2% ئوكسىدسىزلانغان قەنت، ئۇنىڭدىن باشقا ئۇرۇقىدا 3% ياغ بار، غولىدا مېدىرىك گىلۇكوزىدى (Daphnin) خىلىدىكىلەر بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] مېدىرىك گىلۇكوزىدى تەركىبىدىكى مۇشۇ گىلۇكوزىدىنىڭ باكتېرىيەگە قارشى تۇرۇش تەسىرى بار. 10000 : 1 بىرلىكى ئالتۇن رەڭلىك ئۇزۇمسىمان شارچە باكتېرىيەنى تورمۇزلايدۇ، 5000 : 1 بىرلىك ئۇزۇمسىمان شارچە باكتېرىيە ۋە چوڭ ئۇچەي تاياقچە باكتېرىيەسىنى تورمۇزلايدۇ، 2000 : 1 نىسبەتتىكى يېشىل يىرىڭ تاياقچە باكتېرىيەنى تورمۇزلايدۇ، لېكىن قۇرت چۆپ تاياقچە باكتېرىيەسىگە نىسبەتەن ئۇنۇمى يوق.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ئادەتتىكىدەك قۇرۇتۇپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] غەيرىي تەبئىي سەپرا، قان خىلىتىنى تەڭشەش، قىزىتما قايتۇرۇپ، ئۇسسۇزلۇقنى پەسەيتىش، سۇيدۇك ھەيدەش، ئارتۇق ھۆللۇكنى قۇرۇتۇش قاتارلىق خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] بەدەننىڭ ھۆللۇكى ئېشىپ كېتىش، قىزىتما، ھەزىم ئاجىزلىقى، قەۋزىيەت، ياتاق يارىسى، ئىستېسقا، ئىچ سۇرۇش، سۇلۇق ئىششىق قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. تېرىقتا نان يېقىپ يەپ بەرسە، ئاشقازاندا ھۆللۇك ئېشىپ كەتكەنگە مەنپەئەت قىلىدۇ، ئاشقازاندىكى ھۆللۇكنى قۇرۇتىدۇ.

2. تېرىقنىڭ چۆپى بىلەن ئۇرۇقىدىن يوتقان - كۆرپە تىكىپ بەرسە، ياتاق يارىسى بولۇپ قالغانلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] ئەھۋالغا قاراپ بېرىلىدۇ.

[زىيانلىق تەسىرى] قورساقنى ئېسىدۇ، قان تومۇرلاردا توسالغۇ پەيدا قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] ھەسەل، پىننە، بەدىيان، قارىمۇچ، تۇز.

[ئورۇنباسارى] گۈرۈچ، ئارپىخان.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] تېرىق شېكىرى، تېرىق ئۇندۇرمىسى.

[قوشۇمچە] بۇنى يېيىشتە قايماق ياكى سۈت بىلەن يېيىش لازىم. چۈنكى بۇنىڭ ئوزۇقلۇق تەرەپلىرى ئازراق، يۇقىرىقى نەرسىلەر بىلەن قوشۇپ يېگەندە، ياخشى ئوزۇق بولىدۇ.

ئەينۇلا

艾奴拉

(乌梅 wu mei)

[باشقا ئاتىلىشى] ئۇجاس، ئالۇبۇخار، ئالۇبۇخارا

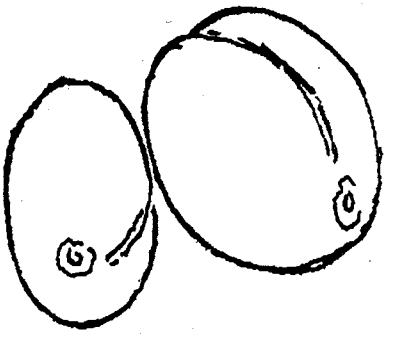
[لاتىنچە نامى] Fructus prunus mume

[ئىنگلىزچە نامى] Smoked plum, Dark Plum

[تونۇش] بۇ، ئەتىرگۈل ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈك ئەينۇلانىڭ پەشاي دەپ قالغاندىكى ئۇزۇپ قۇرۇتۇلغان مېۋىسىدىن ئىبارەت بولۇپ، يوپۇرمىقى يۇمىلاقراق، چېچىكى ئاق ئېچىلىدۇ. مېۋىسى كۆك، پىشقاندا قارىيىدىغان، ئاچچىق - چۈچۈك تەمگە ئىگە، ئىچىدە ئۇرۇقى بار بىر خىل مېۋىدىن ئىبارەت (7.1.2 - رەسىم).

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەممە جايىدىن چىقىدۇ.

[يېغىپ ساقلاش] 7 - ئايدا پىشقاندا ئۇزۇپ، قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.

ئەينۇلا

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئاساسلىق تەركىبى ئۇچۇچان ماي، ئامىنو كىسلاتاسى ۋە ھەر خىل ياغلاردىن ئىبارەت.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] سازاڭ قۇرتىنى ئۆلتۈرۈش، مۇسكۇللارنى تارايتىش، مىكروب ئۆلتۈرۈش، رېئاكسىيەگە قارشى تۇرۇش، ھېرىپ - چارچاشنى تۇگىتىش، ئىممۇنىتېت كۈچىنى ئاشۇرۇش، ئۇرۇقنىڭ ھەرىكىتىنى كونترول قىلىش تەسىرىگە ئىگە.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ئۇسارىسىنى ئېلىش، قۇرۇتۇش ياكى توغراش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] غەيرىي تەبىئىي سەپرا خىلىتىنى پىشۇرۇش، سۇرۇش، قان ۋە سەپرا خىلىتىنىڭ ئۆتكۈرلۈكىنى پەسەيتىش، ئۇسسۇزلۇق پەسەيتىش، قىزىتما قايتۇرۇش، چوڭ تەرەتنى راۋان قىلىش، قان بېسىمنى چۈشۈرۈش، قۇرۇق ھۆنى پەسەيتىش قاتارلىق خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] ھەر خىل قىزىتما، يۇقىرى قان بېسىم، ئىسسىقتىن بولغان زۇكام، نەزلە، يۆتەل، سەپرادىن بولغان تەپ، ھەزىم ئاجىزلىقى، قەۋزىيەت قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئەينۇلادىن تۆت دانە، تەمرىھىندىدىن يەتتە گىرام، قارىئۆرۈكتىن بەش دانە ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، سەپرادىن بولغان قىزىتما، يۇقىرى قان بېسىمغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. ئەينۇلادىن تۆت دانە، چىلان، بەنەپشە، نېلۇپەر، پىرسىياۋشان، ئەنجۇر مونكى ھەربىرىدىن 10 گىرام ئېلىپ، دورىلارنى قائىدە بويىچە دەملەپ ياكى قاينىتىما تەييارلاپ ئىچسە، ئىسسىقتىن بولغان يۆتەل، زۇكام، نەزلە قاتارلىقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. ئەينۇلا مۇرابباسى تەييارلاپ يەپ بەرسە، قان ۋە سەپرانىڭ ئۆتكۈرلۈكىنى ھەمدە قۇرۇق ھۆنى پەسەيتىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 3 ~ 5 دانىغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] سوغۇق مىزاجلىق كىشىلەردە يۆتەل پەيدا قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] چىلان، چۈچۈكبۇيا يىلتىزى.

[ئورۇنباسارى] باراۋەر مىقدارىدا تەمرىھىندى.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] ئەينۇلا مۇرابباسى.

قارىئۆرۈك

卡拉欧如克

（新疆酸梅 xin jiang suan mei）

[باشقا ئاتىلىشى] ئالوسىيا، ئالو بۇخار، ئالۇ بالۇ

[لاتىنچە نامىFructus Prunus domistica]

[ئىنگلىزچە نامىGarden plun]

[تونۇش] بۇ، ئەتىرگۈل ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈك قارىئۆرۈك دەرىخىنىڭ مېۋىسى بولۇپ، خەلق ئارىسىدا قارىئۆرۈك نامى بىلەن مەشھۇر. مېۋىسىنىڭ شەكلى سوقمىچاق، رەڭگى قارامتۇل قوڭۇر، تەمى چۈچۈمەل، ئازراق پۇراقلىق كېلىدۇ (2.1.8 ـ رەسىم).

[چىقىش ئورنى] مەملىكىتىمىزدىن ۋە شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدىن چىقىدۇ.

[يېغىپ ساقلاش] 7 ـ ئايدا مېۋىسى پىشقاندا يىغىۋېلىپ، قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] مېۋىسىنىڭ تەركىبىدە ئالما كىسلاتاسى (Malic acid)، ۋىتامىن E، B، Cقاتارلىقلار بار. پېكتىك كىسلاتاسى (pectic acid)، كاروتىن (Carotin)، ئۇنىڭدىن باشقا قەنت، ئاقسىل، ياغ قاتارلىقلار بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ئىسلاش، رۇببىنى ئېلىش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل، بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] غەيرىي تەبىئىي سەپرا خىلىتى ۋە خىلىتسىز قۇرۇق ئىسسىق كەيپىياتنى تەڭشەش، غەيرىي تەبىئىي قان ۋە سەپرا خىلىتىنىڭ ئۆتكۈرلۈكىنى پەسەيتىش، ئۇسسۇزلۇق پەسەيتىش، ئاغرىق پەسەيتىش، چوڭ تەرەتنى يۇمشىتىش قاتارلىق خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] ئىسسىقتىن بولغان باش ئاغرىقى، سەپرادىن بولغان قىزىتما، زۇكام، كۆپ ئۇسساش، كۆڭۈل ئىلىشىش، قۇسۇش، قەۋزىيەت قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. قارىئۆرۈكتىن بەش دانە، تەمرىھىندىدىن 20 گىرام ئېلىپ، سۇدا قاينىتىپ ئىچسە، غەيرىي تەبىئىي سەپرا خىلىتىنى سۈرىدۇ.

2. قارىئۆرۈكنىڭ مېۋىسىنى شۇمۇپ بەرسە، كۆڭۈل ئىلىشىش، قۇسۇش ۋە ئۇسسۇزلۇقنى پەسەيتىدۇ.

3. قارىئۆرۈكنى قاينىتىپ سۈيىنى بېشىغا چاپسا، ئىسسىقتىن بولغان باش ئاغرىقىنى يوق قىلىدۇ.

4. قارىئۆرۈكنىڭ يوپۇرمىقىنى كىندىك ئاستىغا قويسا، ئۇچەيدىكى قۇرتنى چۈشۈرىدۇ.

5. قارىئۆرۈك يوپۇرمىقىنى قاينىتىپ، سۈيىنى ئېغىزغا ئېلىپ غار ـ غار قىلسا، زۇكام ۋە نەزلىنى يوق قىلىدۇ.

6. قارىئۆرۈكنى قاينىتىپ سۈيىنى بۇرۇنغا تېمىتسا، بۇرۇنغا كەلگەن سۇنى توختىتىدۇ. ئېغىز چايقىسا بادامبەز ئىششىقى ۋە ياللۇغىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

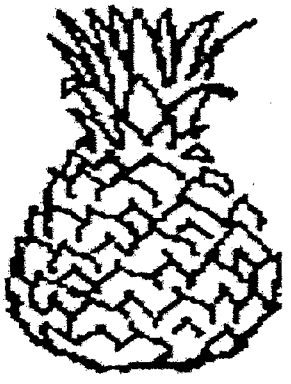
7. 7 ～ 8 دانە قارىئۆرۈكنى سۇدا ئازراق تۇرغۇزۇپ، يۇمشىغاندا سۈيىنى ئىچسە، قىزىتمىغا پايدا قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 20 ~ 50 گىرامغىچە.
[زىيانلىق تەسىرى] مېڭە ۋە ئاشقازان كېسىلى بارلارغا، سوغۇق مىزاجلىقلارغا زىيان قىلىدۇ.
[تۇزەتكۈچىسى] گۈلقەنت، مەستىكى، كۈندۇر.
[ئورۇنباسارى] باراۋەر مىقداردا تەمرىھىندى، گىلاس.
[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] زۇكام جەۋھىرى، كاشكاپ دەملىمىسى، قارىئۆرۈك مۇرابباسى.

ئاناناس

阿那那斯

(菠萝 bo luo)

ئاناناس

[باشقا ئاتىلىشى] ئەنتاس
[ئىنگلىزچە نامى] Pineapple
[تونۇش] بۇ، ئاناناس ئائىلىسىدىكى دائىم ياشىرىپ تۇرىدىغان بىر خىل دەرەخ بولۇپ، مېۋىسى ئىللىپىس شەكىللىك، چوڭ - كىچىكلىكى كىچىك قوغۇندەك، سىرتى تىكەنلىك، ھەم چوقاتماقلىق كېلىدۇ. ئۇنىڭ پوستىنى ئاقلىغاندىن كېيىن سارغۇچ ئاق رەڭدىكى مېۋىسى بولىدۇ. ئۇنىڭ پۇرىقى خۇش پۇراق، تەمى بىرئاز چۈچۈمەل بولۇپ، ئۇنىڭ مېۋىسى «ئاناناس» نامىدا دورىلىقتا ئىشلىتىلىدۇ. (9.1.2 - رەسىم)
[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ خەينەنداۋ، يۈننەن، تەيۋەن ئۆلكىلىرىدە ھەم ھىندىستان، ۋىيېتنام ۋە باشقا ئىسسىق بەلباغ دېڭىز بويلىرىدىن چىقىدۇ.
[يىغىپ ساقلاش] كۈز پەسلىدە مېۋىسى پىشقاندىن كېيىن يىغىۋېلىپ، قۇرغاق، سالقىن جايدا ساقلىنىدۇ.
[خىمىيەلىك تەركىبى] قەنت، ئالما كىسلاتاسى، لىمون كىسلاتاسى، كاروتىن، ۋىتامىن C، كالتسىي، فوسفور، تۆمۈر ئېلېمېنتلىرى ۋە ئاناناس ئېنزىملىرى قاتارلىقلار بار.
[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] ھەزمىنى ياخشىلاش، ئىچ سۈرۈشنى توختىتىش، سۈيدۈكنى راۋان قىلىش رولىغا ئىگە. شۇڭا ئۇ ھەزىم قىلىش ناچارلىقى، يۇقىرى قان بېسىم، بۆرەك جامى ياللۇغى قاتارلىق كېسەللىكلەرگە شىپا بولىدۇ.
[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] پوستىنى ئاجرىتىپ، توغراپ، قۇرۇتۇپ لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.
[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.
[خۇسۇسىيىتى] سەپرانىڭ ئۆتكۈرلۈكىنى پەسەيتىش، يۈرەككە خۇشلۇق يەتكۈزۈش ۋە قۇۋۇەتلەش، سۈيدۈك ۋە ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش خۇسۇسىيىتى بار.
[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] يۈرەك ئاجىزلىقى، ئىسسىقتىن بولغان خەپەقان، بۆرەك ۋە دوۋسۇندا تاش پەيدا بولۇش، ھەيز قالايمىقانلىشىش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.
[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئاناناسنى داۋاملىق غىزا ئورنىدا يەپ بەرسە، ئىسسىقتىن بولغان خەۋپىنى مەنپەئەت قىلىدۇ ۋە يۇرەككە خۇشلۇق يېتكۈزىدۇ.

2. ئاناناستىن مۇۋاپىق مىقداردا مۇرابا تەييارلاپ يەپ بەرسە، يۇرەككە خۇشلۇق يېتكۈزىدۇ، قۇۋۋەتلەيدۇ، ھەيزنى راۋانلاشتۇرىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 24 ~ 60 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] گالغا زىيانلىق.

[تۇزەتكۈچىسى] ئاچچىق لىمون سۈيى ياكى شېكەر بىلەن ئارىلاشتۇرۇلۇپ ئىشلىتىلىدۇ.

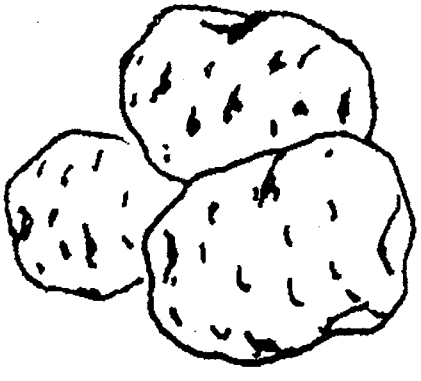
[ئورۇنباسارى] بېھى ۋە ئالما.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] ئاناناس مۇرابباسى.

مەككە چامغۇرى

买开克查木古尔

(土豆 tu dou)

مەككە چامغۇرى

[باشقا ئاتىلىشى] ئالۇ، ياڭيۇ

[تونۇش] بۇ، ھەممىگە تونۇشلۇق بولغان مەشھۇر كۆكتات ياڭيۇ بولۇپ، ئۇنىڭ مېۋىسى ياڭيۇ ئۆسۈملۈكىنىڭ يەر تېگى قىسمىدا بولىدۇ، ئادەتتە كۆكتات ئورنىدا ئىستېمال قىلىنىدۇ. (10.1.2 - رەسىم)

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن چىقىدۇ.

[يېغىپ ساقلاش] بۇ كۆكتات مېۋىسى راسا چوڭىيىپ پىشقاندا كولاپ ئېلىنىپ، سوغۇق، سالقىن جايدا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] كۆپ مىقداردا كىراخمال، تۆمۈر، كالتسىي، ۋىتامىن C قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] ھەزىم قىلىشنى ياخشىلاش، قان، كالتسىي تولۇقلاش تەسىرى بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] يۇيۇپ، توغراپ لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] ئاشقازان، ئۇچەينى قۇۋۋەتلەش، مۇسكۇللارنى چىڭىتىش، قان، سەپرا خىلىتلىرىنىڭ ھارارىتىنى پەسەيتىش، ئاغرىق پەسەيتىش، زەخمىلەرنىڭ نەملىكىنى قۇرۇتۇش قاتارلىق خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] ئاشقازان، ئۇچەي ئاجىزلىقى، قان ئازلىق، ماغدۇرسىزلىق، ئىشتىھاسىزلىق، پۇت - قول ئاغرىقلىرى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى] ياڭيۇنى پاكىز يۇيۇپ توغراپ، مايدا پىشۇرۇپ، ئۇستىگە زىرە، قارىمۇچ، تۇز سېپىپ ئىستېمال قىلسا، ئاشقازان، ئۇچەي ئاجىزلىقىدىن بولغان ھەر خىل كېسەللىكلەرگە مەنپەئەت قىلىدۇ. ئەگەر ئۇنى گۆش بىلەن پىشۇرۇپ ئىستېمال قىلسا، قان ئازلىق، باش ئاجىزلىقى، ماغدۇرسىزلىق، ئىشتىھاسىزلىق، پۇت - قول ئاغرىقلىرى قاتارلىقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 30 ～ 60 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] سۇدا پىشۇرغىنى ئاشقازان، باشقا زىيان قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] زەنجىۋىل، ئاقىرقەرھا.

[ئورۇنباسارى] پىدىگەن.

[ۋاكسىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] مايدا پىشۇرۇلغان ياڭيۇ قەلەمچىسى.

جىنەستە

吉乃斯台

(樱桃 ying tao)

[باشقا ئاتىلىشى] فالىسە، پالىسە

[تونۇش] بۇ، ئەتىرگۈل ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈك جىنەستىنىڭ مېۋىسى بولۇپ، مېۋىسى خۇددى مېغىز تۇتمىغان ئۆرۈك غورىسى چوڭلۇقىدا ياكى ئۇنىڭدىن كىچىك بولىدۇ، خام مېۋىسىنىڭ رەڭگى يېشىل، تەمى قىرتاق بولىدۇ، چالا پىشقان ھالىتىنىڭ رەڭگى قىزىل، تەمى چۈچۈمەل بولىدۇ، ياخشى پىشقىنىنىڭ رەڭگى قىزىلغا مايىل قارا، تەمى ناخۇش بولىدۇ. بۇ دەرەخ ئادەم ئېگىزلىكىدە بەزىدە ئۇنىڭدىن ئېگىز ئۆسىدۇ، يوپۇرمىقى شاتۇتنىڭ يوپۇرمىقىغا ئوخشاش. لېكىن ئۇنىڭدىن چوڭ بولىدۇ. ئەتراپىدا قىزىل سىزىقچىلار تارتىلغان بولىدۇ، گۈلى سېرىققا مايىل قىزىل بولىدۇ.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] مېۋىسى پىشقاندا يىغىۋېلىپ، قۇرغاق، سالقىن جايدا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] قەنتىلەر، ئورگانىك كىسلاتالار، تانىن، كالتسىي، تۆمۈر، فوسفور قاتارلىق ئېلېمېنتلار، ۋىتامىن B_2، PP، C، كاروتىن قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] ئۆسۈملۈقنى پەسەيتىش، كۆڭۈل ئىلىشىش، ھۆنى پەسەيتىش تەسىرى بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] يۇيۇپ ساپلاشتۇرۇپ، قۇرۇتۇپ لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل، ئىككىنچى دەرىجىدە سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] سەپرانىڭ ئۆتكۈرلۈكىنى پەسەيتىش، قاننىڭ ھارارىتىنى پەسەيتىش، كۆڭۈل ئىلىشىش، قۇرۇق ھۆ بولۇش ۋە قۇسۇشنى توختىتىش، ئۆسۈملۈقنى پەسەيتىش، يۇرەك، ئاشقازاننى قۇۋۇتلەش، جىگەرنىڭ ھارارىتىنى پەسەيتىش، چوڭ تەرەتنى يۇمشىتىش قاتارلىق خۇسۇسىيەتلىرى بار.

[ئىشلىتىلمىدىغان كېسەللىكلەر] سەپرادىن بولغان كېسەللىكلەر، كۆڭۈل ئىلىشىش ۋە قۇسۇش، يۇرەك،

ئاشقازان ئاجىزلىقى، جىگەر مىزاجىنىڭ ئىسسىقتىن بۇزۇلۇشى، سەپراۋى تەپ، قەۋزىيەت، قانلىق سۇيدۇك، سۇيدۇك ئېچىشىپ كېلىش، سۆزنەك، قەنت سېيىش كېسىلى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. جىنەستە مۇرابباسىنى تەييارلاپ يېيىشكە بېرىلسە، قان، سەپرانىڭ ئۆتكۈرلۈكىنى ۋە قۇرۇق ھۆنى پەسەيتىدۇ.

2. جىنەستىدىن بەش گىرام، تەمرىھىنددىن يەتتە گىرام، قارىئۆرۈكتىن بەش گىرام ئېلىپ، قاينىتىما تەييارلاپ ئىچىپ بەرسە، سەپراۋى قىزىتما، يۇقىرى قان بېسىمىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. جىنەستە، تەرخەمەك ئۇرۇقى، ئارپىبەدىيان يىلتىزى پوستىنىڭ ھەربىردىن 10 گىرام ئېلىپ، دەملىمە قىلىپ ئىستېمال قىلسا، سۇيدۇك توختاپ قېلىش خاراكتېرلىك بۆرەك يالليۇغى، سۇيدۇك يولى يالليۇغى قاتارلىقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] مېۋىسى 24 ~ 60 گىرامغىچە، سۇيى 24 ~ 36 مىللىلىتىرغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] يەل پەيدا قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] گۈلقەنت، رۇمبەدىيان.

[ئورۇنباسارى] ئەينۇلا.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] جىنەستە مۇرابباسى، جىنەستە دەملىمىسى.

§ 2. غەيرىي تەبىئىي بەلغەم خىلىتىنى تەڭشىگۈچى دورىلار

ھەر خىل ئىچكى - تاشقى سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن بەلغەم خىلىتىدە سان جەھەتتىن غەيرىي تەبىئىي ئۆزگىرىش يۈز بەرگەندە، ئومۇمىي بەدەننىڭ ياكى مەلۇم بىر ئەزانىڭ تەبىئىي تۈزۈلۈشىدە غەيرىي نورمال ئۆزگىرىش بولماستىن، بەلكى مىزاجىدا ئۆزگىرىش يۈز بېرىپ، ئەزانىڭ نورمال فىزىيولوگىيەلىك خىزمىتى توسقۇنلۇققا ئۇچرايدۇ. بۇ خىل ئەھۋالغا قارىتا غەيرىي تەبىئىي بەلغەم خىلىتىنى تەڭشىگۈچى دورىلار ئىشلىتىلىدۇ. مەسىلەن: چوڭ سۇتلۇكئوت، كىچىك سۇتلۇكئوت، ئارپىبەدىيان، خوخا، كۆكچاي، ئاسارۇن، چىغىرتماق گۈلى، قۇلۇلە قېپى قاتارلىقلار.

چوڭ سۇتلۇكئوت

松索提力克欧提

(飞扬草 fei yang cao)

[باشقا ئاتىلىشى] سوسفەندى، شىرگىيا - شىرىك، دەۋلى

[لاتىنچە نامى] Herba Euphorbia hirta

[ئىنگلىزچە نامى] Garden Euphorbia Herb

[تونۇش] بۇ، سۈتلۇكئوت ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك چوڭ سۈتلۇكئوت بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ يىلتىزلىق پۈتۈن چۆپى «چوڭ سۈتلۇكئوت» نامىدا ياكى«دۇدھىكلان» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. ئۆسۈملۈكنىڭ غولى قاتتىق تىكەنلەر بىلەن قاپلانغان، ئادەتتە تۈۋى قىسمىدىن شاخلايدۇ. شاخلىرى ئوچۇق قىزىل رەڭلىك ياكى سۇس سۆسۈن رەڭلىك بولىدۇ، يەر بېغىرلاپ ئۆسىدۇ، ھەرە چىشىغا ئوخشاش چىشلىرى بولىدۇ ياكى بىر نەچچە گىرۋەكلىك كېلىدۇ. ئۇچى ئۇچلۇق، تۈۋى يۇمىلاق، ئوتتۇرىسىدا بىر دانە رەڭلىك داغ بار. ئىككى يۈزى قىسقا، يۇمران تۈكچىلەر بىلەن قاپلانغان. ئارقا يۈزىدە تومۇر بويلاپ تۈكچىلەر زىچ ئۆسكەن، ئۇرۇقى تۈخۇمسىمان تۆت قىرلىق، يىلبويى گۈلى ئېچىلىدۇ. تاغ باغرى، يول بويلىرى، چاتقاللار ئارىسىدا ئۆسىدۇ. كۆپىنچە قۇملۇق تۆپلىرىدە بولىدۇ. گۈلى ئۇششاق، كۆپ بولىدۇ. تەمى چۈچۈمەل، يوپۇرمىقى ئاجىز كېلىدۇ. (1.2.2 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ شەرقىي جەنۇبىي ئۆلكىلىرى ۋە دۇنيانىڭ ئىسسىق بەلباغ رايونلىرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] 7 ـ ئايلاردا يىغىپ، قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] پۈتۈن چۆپىنىڭ تەركىبىدە فىلاۋون گىلۇكوزىدى، تاراكسېرول(Taraxerol) B—، ئامىرىن (B—Amyrin). ستوستېرول (Eukkaguc acid)، ئېئىللاگىك كىسلاتاسى قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] چوڭ سۈتلۇكئوتنى سىناق قىلىش ئۈچۈن چىشى چوشقىغا بەرگەندە، سۈت بېزىنىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرۈپ، سۈت ئاجرىتىپ چىقىرىشنى كۈچەيتكەن، يەنە مەلۇم دەرىجىدە سۈيدۈك ماڭدۇرۇش، ئىچىنى سۈرۈش تەسىرىمۇ بار، لېكىن باكتېرىيەگە قارشى تەسىرى يوق.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] غەيرىي تەبىئىي بەلغەم خىلىتىنى، ھۆل سوغۇق كەيپىياتنى تەڭشەش، ماددىلارنى يۇمشىتىش، بەلغەم بوشىتىش، يۆتەل پەسەيتىش قاتارلىق خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] يۆتەل، زۇكام، كالتە يۆتەل، تارتىشىپ قېلىش، نەپەس يولى كېسەللىكلىرىگە ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. چوڭ سۈتلۇكئوت، رۇمبەدىياندىن بەش گىرامدىن، سېرىقچېچەكتىن 10 گىرام ئېلىپ، دورىلارىنى قائىدە بويىچە قاينىتىپ تەرلەنسە، تەر تۆشۈكچىلىرىنى ئېچىپ زۇكامغا شىپا بولىدۇ.

2. سۈتلۇكئوتتىن بەش گىرام ئېلىپ، قەلەمپۇر قاينىتىلمىسى بىلەن قوشۇپ ئىچسە، ھۆل سوغۇقتىن بولغان يۆتەل ۋە كونا زىققە كېسىلىگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 5 ～ 7 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئۇچەيگە زىيان قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] بادام يېغى.

[ئورۇنباسارى] كىچىك سۈتلۇكئوت.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] شەربىتى مۇسەپپىخۇن قابىز.

كىچىك سۈتلۈكئوت

克斯克索提力克欧提

（千根草） qian gen cao

[باشقا ئاتىلىشى] سۈسفەندى، شىرگياھ، دۆڭدىلى

[لاتىنچە نامىHerba Euphor bia humifusa]

[ئىنگلىزچە نامىCommot milk weed Herb]

بۇ، سۈتلۈكئوت ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك سۈتلۈكئوت بولۇپ، ئۆسۈملۈك-نىڭ پۈتۈن چۆپى «سۈسفەندى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. ئۇنىڭ ئاق رەڭلىك سۈتى چىقىدۇ، يەر بېغىرلاپ ئۆسىدۇ، كۆپ شاخلايدۇ، سەل تۈكلۈك، ئېگىزلىكى 15 سانتىمېتىردىن ئاشمايدۇ. رەڭگى ئادەتتە قىزىل رەڭدە بولۇپ، يوپۇرمىقى ئۇدۇل ئۆسىدۇ. ئېللىپىس شەكىللىك ياكى چاسا شەكىللىك يۇمىلاق بولىدۇ. ئۇچى گال، تۈۋى سىڭايانراق، چۆرىسىدە ئۇششاق چىشى بار. ئالدى يۈزى توق يېشىل رەڭدە، ئارقا يۈزى كۇل رەڭگە مايىل ئاق بولىدۇ. (2.2.2 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن چىقىدۇ.

[يېغىپ ساقلاش] 7 ـ ئايلاردا يېغىپ، قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] چوڭ ـ كىچىك تەرەتنى راۋانلاشتۇرۇش تەسىرى بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] قۇرۇتۇپ ياكى ئۇسارىنى ئېلىش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] غەيرىي تەبىئىي بەلغەم خىلىتىنى تەڭشەش، ئىچ سۈرۈشنى توختىتىش، مەنىي ۋە سۈيدۈكنى تىزگىنلەش، قان توختىتىش، قان تازىلاش، يىلان زەھىرىنى قايتۇرۇش قاتارلىق خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] كۆپ ئېھتىلام بولۇش، مەنىي سۈيۇلۇپ كېتىش، مەنىي بالدۇر يۇرۇپ كېتىش، ئاق خۇن كۆپ كېلىش، تولغاق، ئىچ سۈرۈش، ئاشقازان ـ ئۇچەيدىن قان كېلىش قاتارلىق كېسەللىكلەرگە ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. سۈتلۈكئوتتىن يەتتە گىرام ئېلىپ، سۈتىنى چىقىرىپ ئىچسە، ئىچ سۈرۈشنى توختىتىدۇ.

2. سۈتلۈكئوتتىن بەش گىرام، تاباشىردىن ئۈچ گىرام ئېلىپ، دورىلارنى سوقۇپ، تالقان تەييالاپ بەرسە، سۆزنەك كېسەللىكىدىكى ئېچىشىشنى، بوۋاسىر ۋە ئۇچەيدىن كەلگەن قاننى توختىتىدۇ.

3. سۈتلۈكئوتتىن 10 گىرام، شاھتەررىدىن 15 گىرام، چۆپچىندىن يەتتە گىرام، ئۆشىنىدىن يەتتە گىرام ئېلىپ، دورىلارنى قاينىتىپ ئىچسە، قان بۇزۇلۇشتىن بولغان تېرە كېسەللىكىگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

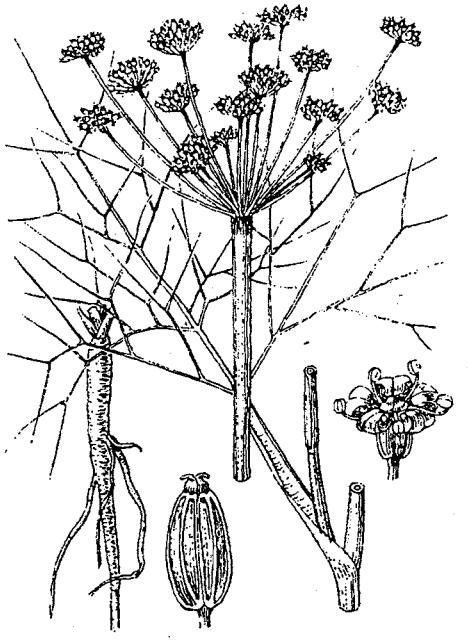
4. قەلەي كۇشتىسىدىن بەش گىرام ئېلىپ، يەتتە گىرام سۈتلۈكئوتقا ئارىلاشتۇرۇپ ئىچسە، سۆزنەك، مەنىي سۈيۇلۇپ كېتىشكە مەنپەئەت قىلىدۇ.

5. سۈتلۈكئوتتىن يەتتە گىرام، قارىمۇچتىن 10 گىرام ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، يىلان زەھىرىنى قايتۇرىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 5 ~ 7 گىرامغىچە.
[زىيانلىق تەسىرى] ئۆپكىگە زىيان قىلىدۇ.
[تۇزەتكۈچىسى] ھەسەل.
[ئورۇنباسارى] شاھتەررە، چوڭ سۈتلۈكئوت.
[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] شەربىتى مۇسەپپىخۇن، سۈفۇپى قابىز.

ئارپىبەدىيان
阿日帕巴地洋
(小茴香 xiao hui xiang)

[باشقا ئاتىلىشى] رازىيانەج، بەدىيان داراز، بەدىيان
[لاتىنچە نامى] Fructus Foeniculum vulgare
[ئىنگلىزچە نامى] Fennel, Fennel Fruit

ئارپىبەدىيان

[تونۇش] بۇ، كۆنلۈكسىمان گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك ئارپىبەدىياننىڭ پىشقان ۋە قۇرۇتۇلغان مېۋىسى بولۇپ، «ئاپىبەدىيان» نامىدا ياكى «رازىيەنەج» نامىدا، يىلتىزى «بىخ بەدىيان» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. ئۇرۇقى تۈخۈمسىمان، سەل ياپىلاق شەكىلدە، رەڭگى سارغۇچ يېشىل، تەمى بىرئاز ئاچچىق، تىلنى قورۇيدۇ، خۇش پۇراق، 5 ~ 6 گىچە ئۇزۇنغا كەتكەن سىزىقچىلىرى بولىدۇ. (3.2.2 - رەسىم)
[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدىن چىقىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا ھىندىستان، ئىران، پاكىستان قاتارلىق دۆلەتلەردىنمۇ چىقىدۇ.
[يىغىپ ساقلاش] 7 -، 8 - ئايلاردا يىغىۋېلىپ، قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.
[خىمىيەلىك تەركىبى] مېۋىسىنىڭ تەركىبىدە ئۇچۇچان ماي بولۇپ، ماينىڭ ئاساسلىق تەركىبى 50%~60% كىچە ئانتول (Anitole)، 20%~30% گىچە فېنخون (Fenehone)، كامفىن (comphene)، ئاتسىدوم ئانىزىكوم (Anisic acid)، دىپتىن (dipeten) قاتارلىقلار بار. ئۇنىڭدىن باشقا ئارپىبەدىيان مېيى، ئاقسىل، ۋىتامىنغا ئوخشاش ماددىلار، كىراخمال، شېكەر، شىلىمشىق ماددىلار بار.
[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] ئارپىبەدىيان يېغى، ئاغرىق قالدۇرىدۇ. ئاشقازاننى بوشاشتۇرۇپ غىدىقلاش پەيدا قىلىپ، ئاشقازان - ئۆچەينىڭ لۆمۈلدەش خىزمىتىنى ئاجىزلاشتۇرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئاستا - ئاستا بوشاشتۇرۇپ ئاغرىقنا ئارام بېرىدۇ. ئارپىبەدىيان يېغىنىڭ باكتېرىيەگە قارشى تۇرۇش رولىمو بار. ئانېتولنىڭ مەلۇم نىسبەتتە باكتېرىيەگە قارشى تۇرۇش رولىمۇ بار. فېنون كافۇرغا ئوخشاش ئالاھىدە

جىسمدىن تۆزۈلگەن. شۇنىڭ ئۈچۈن مەلۇم دەرىجىدە كامىخوراغا ئوخشاش يەرلىك ئورۇننى غىدىقلاش تەسىرى بار. يەنە ئارپىبەدىيان يېغىنىڭ مەلۇم دەرىجىدە چوڭ تەرەتنى راۋانلاشتۇرۇش، سۈيدۈكنى راۋانلاشتۇرۇش قىلىش تەسىرى بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ئىلغاپ ساپلاشتۇرۇپ ياكى قۇرۇق قورۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] يەل ھەيدەش، غەيرىي تەبىئىي بەلغەم ۋە سەۋدا خىلىتىنى پىشۇرۇش، توسالغۇلارنى ئېچىش، غەيرىي تەبىئىي بەلغەم خىلىتىنى ۋە ھۆل سوغۇق كەيپىياتنى تەڭشەش، ئاشقازاننى قۇۋۋەتلەش، كۆزنىڭ كۆرۈش قۇۋۋىتىنى ئاشۇرۇش، ئاغرىق توختىتىش، سۈت پەيدا قىلىش، زەھەر قايتۇرۇش، سۈيدۈك، ھەيزنى راۋان قىلىش، ئىششىق ياندۇرۇش، چوڭ تەرەتنى يۇمشىتىش قاتارلىق خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] ھەزىم ئاجىزلىقى، قورساق ئېسىلىش، دەم سىقىلىش، تال، جىگەر توسۇلۇش، بوغۇم ئاغرىقى، سۈت كېمىيىپ كېتىش، سوزۇلما ئىچ سۇرۇش، يۇرەك رېتىمسىزلىقى، ئېغىز پۇراش، كۆڭۈل ئىلىشىش، كۆرۈش قۇۋۋىتى ئاجىزلاش، يۆتەل، يانپاش ۋە بەل ئاغرىقلىرىغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئارپىبەدىياندىن 21 گىرام، ئەپسەنتىندىن ئالتە گىرام، سۇمبۇلدىن ئۈچ گىرام، كەرەپشە ئۇرۇقىدىن ئالتە گىرام، قارا زىرىدىن بەش گىرام ئېلىپ، دورىلارنى قاينىتىپ ئىچسە يەل ھەيدەيدۇ، قورساق كۆپۈشنى يوقىتىدۇ.

2. بەدىياندىن 10 گىرام، ئىزخىردىن 20 گىرام ئېلىپ قاينىتىپ، سۈيىگە 100 گىرام ھەسەل قوشۇپ ئىچسە، پالەچ، لەقۋا، ئىستىرخاغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. بەدىيان، ئوغرىتىكەن 10 گىرامدىن، بادام مېغىزىدىن 30 گىرام ئېلىپ، سۈفۈپ قىلىپ بەرسە، سۈت كۆپەيتىدۇ. كۆرۈش قۇۋۋىتىنى ئاشۇرىدۇ.

4. بەدىياندىن 10 گىرام، يۇمغاقسۈت ئۇرۇقىدىن 15 گىرام ئېلىپ قورۇپ، مۇۋاپىق مىقداردىكى تەرەنجىبىن بىلەن تەمىنى چىقىرىپ ئىچسە، بالىلاردىكى كۆڭۈل ئىلىشىش، ئىچ سۇرۇش، قۇسۇش، تاماق يېمەسلىككە پايدا قىلىدۇ.

5. بەدىيانىڭ تەمىنى چىقىرىپ، ئۇچ گىرام بادام يېغى قوشۇپ ئىچسە، قۇلۇنجىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

6. كاسىنە ئۇرۇقى ۋە بەدىياندىن سىركەنجۈبىل تەييارلاپ بەرسە، تال ۋە جىگەرنىڭ توسالغۇسىنى ئاچىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 3 ~ 7 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئىسسىق مىزاجلىق كىشىلەرنىڭ بېشىنى ئاغرىتىدۇ.

[ئورۇنباسارى] كەرەپشە ئۇرۇقى.

[تۇزەتكۈچىسى] بىنەپشە، ھۆل يۇمغاقسۈت، ئاق سەندەل.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] ئەرقى بەدىيان، ئىتىرىفىل بەدىيان، جاۋارىش كۇمۇنى، سۇفۇپى بەدىيان.

خوخا
伙哈
(大蓟 da ji)

[باشقا ئاتىلىشى] شۇكائى، چەرچە، ئەۋنەن كەتاپ

[لاتىنچە نامى] Herba Cirsium helenioides

[ئىنگلىزچە نامى] Japanese Thistle

خوخا مايىسى

[تونۇش] بۇ، مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى ئېگىزلىكى 50 ~ 150 سانتىمېتىرغىچە ئۆسىدىغان كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك چوڭ خوخىنىڭ پۈتۈن چۆپى بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ پۈتۈن چۆپى ۋە يىلتىزى «شوكائى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. غولى ئېللىپس شەكىللىك، سىرتقى يۈزى سۆسۈنگە مايىل قوڭۇر رەڭلىك ياكى قوڭۇر رەڭلىك، ئۇزۇنىسىغا كەتكەن قورۇقلار بار ھەم ئاقۇچ كۈل رەڭلىك مەشۇتسىمان تۈتىلەر بىلەن زىچ قاپلانغان، ئۆزى بوش ھەم چۈرۈك، سۇندۇرۇلغان يۈزى سارغۇچ ئاق رەڭلىك، يوپۇرمىقى يېشىلغا مايىل قوڭۇر رەڭلىك ياكى توق يېشىل رەڭلىك، گىرۋەكلىرىدە يىگنىسىمان تىكەنلىرى بار، ئومۇمىي ئۇرۇقچىسى پۈرۈلۈپ كەتكەن، سېرىق رەڭلىك، سىرتقى يۈزى قارامتۇل سۆسۈن رەڭلىك، تەمى تاتلىق، پۈرىقى ئاجىز كېلىدۇ. (4.2.2 ـ رەسىم)

[چېقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ ھەممە جايلىرىغا تارقالغان، يەنە ئىران تاغلىرىدىنمۇ چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] 7 ـ ئايلاردا يىغىپ، قۇرۇتۇپ ساقلايدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] پۈتۈن چۆپىنىڭ تەركىبىدە ئالكولوئىد، ئۇچۇچان ماي، يىلتىزىدا تاراتساستېرىل ئاتسىتات (Taratxa sterylacetate)، ستىگماستېرول (Stigmasterol) قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] 1. قان بېسىمىغا نىسبەتەن تەسىرى: سۈدىكى چىلانمىسى ۋە ئىسپىرت بىلەن ئېلىنغان سۇيۇقلۇقى ئىت، مۇشۇك، توشقانغا ئىشلىتىلسە، ھەممىسىگە نىسبەتەن قان بېسىمنى چۈشۈرۈش تەسىرىگە ئىگە.

2. باكتېرىيەگە قارشى تەسىرى: بەدەن سىرتىدىكى تەجرىبىدە شوكائى يىلتىزىنىڭ قاينىتىلمىسى ياكى پۈتۈن چۆپىنىڭ ئەرقى 4000 : 1 قويۇقلۇقتا بولغاندا، ئىنسانلار بەدىنىدە زەھەرلىك سىل تاياقچە باكتېرىيەسىنىڭ ئۆسۈشىنى تورمۇزلايدۇ، ئىسپىرت بىلەن ئېلىنغان ياسالمىسى 3000 : 1 قويۇقلۇقتا

بولغاندا سىل تاياقچە باكتېرىيەسىنى تورمۇزلاش رولىغا ئىگە. لېكىن سۇدىكى قاينىتىلمىسىنىڭ قويۇقلۇقى يۇقىرى بولۇشى كېرەك.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ئىلغاپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] ئاساسلىقى غەيرىي تەبىئىي بەلغەم خىلىتىنى پىشۇرۇش، قان توختىتىش، ئۇنىڭدىن باشقا ئارتۇق ھۆللۈكنى قۇرۇتۇش، زەھەر قايتۇرۇش، ئاغرىق پەسەيتىش، ئىششىق ياندۇرۇش، ئۇرۇقى ۋە يىلتىزىنىڭ قان توختىتىش، جاراسىملارنى ئۆلتۈرۇش، بەلغەم بوشتىش قاتارلىق خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] قان تۈكۈرۈش، بۇرۇن قاناش، كېچىك تىل ئىششىقى، مەقئەت ئىششىقى، ئۆپكە سىلى، پالەچ، ئىچ سۇرۇش، بەرەس (ئاقكېسەل)، بەھەق، ماخاۋ ۋە جىگەر كېسەللىكلىرى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئانارگۈل ۋە ئانار پوستىدىن 10 گىرامدىن، شوكائىدىن يەتتە گىرام ئېلىپ، قائىدە بويىچە قاينىتىپ ئىچسە، قان تۈكۈرۈش ھەم بۇرۇن قاناشقا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. بابۇنە، يەرلىك شوخلا، ئاق لەيلىگۈل، شوكائى قاتارلىقلارنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، كېچىك تىل ئىششىقى، مەقئەت ئىششىقى قاتارلىقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. يەتتە گىرام شوكائىنى قاينىتىپ، قىزىلگۈل گۈلقەنتى بىلەن بىرگە ئىچىپ بەرسە، ئۆپكە سىلىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 5 ~ 7 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئۆپكىگە زىيان قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] كەتىرا.

[ئورۇنباسارى] بادام مېغىزى، قامغاق.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىق دورا ياسالمىسى] خوخا قاينىتىلمىسى.

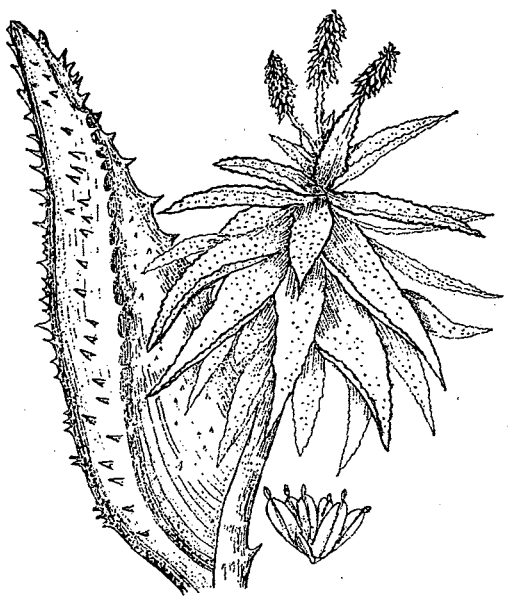
سەبرە گۈلى

赛比古丽

(芦会花 lu hui hua)

[باشقا ئاتىلىشى] ئالوي گۈلى.

[تونۇش] بۇ، گۈلسامساق ئائىلىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك ئالوي ياكى سەبرىنىڭ گۈلى بولۇپ، ئۇنىڭ ئۆسۈملۈكى يېرىم گەز ئېگىزلىكتە ئۆسىدۇ، ئۇنىڭ يوپۇرمىقى يىلتىزىدىن چىقىدۇ ۋە كالا قۇيرۇقىدەك قېلىن بولىدۇ ھەم ئىككى ئەتراپىدا تەكشى بولىدۇ. يوپۇرمىقىنىڭ ئاخىرقى بېشى تىكەن بىلەن ئاخىرلىشىدۇ، يوپۇرمىقىنى تىلسا، سېرىققا مايىل ئاچچىق سۈيۇقلۇق چىقىدۇ. بۇ، سەبرە

سەبرە گۈلى

لوغابى دەيدۇ. سەبرە گۈلى ۋە ئۇنۇك ئۇسارىسى تېبابەتتە كۆپ ئىشلىتىلىدۇ.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ھەرقايسى جايلىرى، جەنۇبىي ئامېرىكا، غەربىي ھىندى تاۋ قىسىم ئاراللىرى، ئافرىقىنىڭ جەنۇبىي تەرەپلىرىدە كەڭ كۆلەمدە تېرىپ ئۆستۈرۈلىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] گۈلى راسا ئېچىلغاندا يىغىۋېلىپ سايىدا قۇرۇتۇپ، قۇرغاق، سالقىن جايدا ساقلىنىدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ساپلاشتۇرۇپ لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] بەلغەم خىلىتىنى تەڭشەش، يالليۇغ قايتۇرۇش، يەل ھەيدەش، قان تازىلاش، چوڭ تەرەتنى يومشىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] قان بۇزۇلۇشتىن بولغان كېسەللىكلەر، تال ۋە جىگەر كېسەللىكلىرى، كۆز يالليۇغى، قەۋزىيەت، بوغۇم ئاغرىقى قاتارلىقلارغا ئىچى، سىرتىدىن ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. 10 گىرام سەبرە گۈلىنى ئالتە گىرام قىزىلگۈل بىلەن قاينىتىپ ئىچسە، قان تازىلاپ، بوۋاسىرغا پايدا قىلىدۇ.

2. سانا، قىزىلگۈل 12 گىرامدىن، سەبرە گۈلى، سەرپىستاندىن ئالتە گىرامدىن ئېلىپ قاينىتىپ ئىچىپ بەرسە، غەيرىي تەبىئىي خىلىتلارنى سۈرۈپ چىقىرىدۇ.

3. سانا، سەبرە گۈلى، ئادراسمان ئۇرۇقىنىڭ ھەربىرى ئۈچ گىرام ئېلىپ تالقان قىلىپ، ھەسەل بىلەن ئۈچ كۈندىن يەتتە كۈنگىچە ئارقا - ئارقىدىن ئىچىپ بەرسە رېماتىزمغا پايدا قىلىدۇ.

4. سەبرە گۈلى، سانا يوپۇرمىقىدىن 10 گىرامدىن ئېلىپ، قاينىتىپ سۈيىنى ئىچىپ بەرسە، قەۋزىيەتنى يوق قىلىدۇ.

5. سەبرە گۈلى، سانا، مامىرانچىدىن ئېلىپ، سىركىگە چىلاپ يەرلىك ئورۇنغا سۈركىسە، قىچىشىقاق، دائىرىلىك چاچ چۈشۈش ۋە تېرە سويۇلۇپ چۈشۈپ كېتىش، داغ، بەھەق قاتارلىقلارغا پايدا قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 3 ~ 5 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] جىگەر، ئاشقازان ۋە ئۈچەيگە زىيانلىق.

[تۇزەتكۈچىسى] كەتىرا ۋە قىزىلگۈل.

[ئورۇنباسارى] شەھمەنزەل، سوقمۇنىيا.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] سەبرە گۈلى قاينىتىلمىسى.

§3 . غەيرىي تەبىئىي سەۋدا خىلىتىنى تەكشىگۈچى دورىلار

ھەر خىل ئىچكى- تاشقى سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن سەۋدا خىلىتى سان جەھەتتە ئېشىپ كېتىپ، سان جەھەتتىن غەيرىي تەبىئىي ئۆزگىرىش يۈز بەرگەندە، ئومۇمىي بەدەننىڭ ياكى مەلۇم بىر ئەزانىڭ تەبىئىي تۈزۈلۈشىدە غەيرىي نورمال ئۆزگىرىش بولماستىن، بەلكى مىزاجىدا ئۆزگىرىش يۈز بېرىپ، ئەزانىڭ نورمال فىزىيولوگىيەلىك خىزمىتى توسقۇنلۇققا ئۇچرايدۇ. بۇ خىل ئەھۋالغا قارىتا غەيرىي تەبىئىي سەۋدا خىلىتىنى تەكشەش خۇسۇسىيىتى ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدىغان دورىلارنى ئىشلىتىشكە توغرا كېلىدۇ. بۇ خىل دورىلار سەۋدا خىلىتىنى تەكشىگۈچى دورىلار دەپ ئاتىلىدۇ. مەسىلەن: ئات سۈتى، قايمىقى، سۈزمە، كىيۇرە، يېسىمۇق، قوي يىلىكى، قىزىل بۇغداش، كالا سۈتى، قايماق، گاۋزىبان چىنى قاتارلىقلار.

ئات سۈتى قايمىقى
阿提索提卡依米克
(马奶皮 mǎ nai pi)

ئات

[باشقا ئاتىلىشى] زەبىد لەبەنىلفەرەس، گورىكى دۈدكى مەككەن

[لاتىنچە نامى] Lac Equi

[ئىنگلىزچە نامى] Mare milk

[تونۇش] بۇ، ئات ئائىلىسىدىكى ھايۋان ئاتىنىڭ سۈتى بولۇپ، ئاتنى سېغىپ سۈتىنى قويۇپ قويغاندا، سۈتىنىڭ ئۈستىگە تەبىئىي ھالدا پەيدا بولىدىغان بىر خىل مايلاش، ئاپئاق بولغان مەھسۇلات بولۇپ، ئادەتتىكى قايماقتىن ئوخشاش بولىدۇ.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ھەممە يېرىدىن تېپىلىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] ئات سۈتىنى قاينىتىش ئارقىلىق تەييارلىنىدۇ، سالقىن جايدا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] ھەر خىل ۋىتامىنلار بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ئادەتتىكىدەك ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] غەيرىي تەبىئىي سەۋدا خىلىتىنى تەكشەش، ئۇچەينى قۇۋۇتلەش، بەدەنگە ھۆللۈك يەتكۈزۈپ، قۇرۇقلۇقنى تەكشەش، قىزىتمىنى پەسەيتىپ، ئۇسسۇزلۇقنى پەسەيتىش، ئومۇمىي بەدەننى قۇۋۇتلەش، قان كۆپەيتىش خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] ئاشقازان ۋە ئومۇمىي بەدەن ئاجىزلىقى، سۆگەك، چىش كېسەللىكى،

كەم قانلىق قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئات سۈتى قايمىقىنى ئانار ياكى مېۋە سۈلىرى بىلەن قوشۇپ ئىچسە، قان كۆپەيتىدۇ ياكى ھەر خىل ئەرەق دورىلار بىلەن ياكى ئانار ۋە مېۋىلەرنىڭ سۈلىرى بىلەن بىرگە ئىچسىمۇ يۇقىرىقى تەسىرلەرنى بېرىدۇ.

2. ئات سۈتى قايمىقىنى ئەرقى گۈل بىلەن قوشۇپ ئىچىپ بەرسە، قىزىتما ۋە ئۇسسۇزلۇقنى پەسەيتىدۇ.

3. ئات سۈتى قايمىقىنى سەدەپ كۈشتىسى بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ ئىچىپ بەرسە، چىش مىلىكلىرىنى چىڭىتىدۇ.

4. 15 گىرام ئات سۈتى قايمىقىنى مۇڭاپىق مىقداردىكى ئەرقى پىننە بىلەن قوشۇپ ئىچىپ بەرسە، بەدەن ئاجىزلىقى ۋە ئاشقازان ئاجىزلىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] ئەھۋالغا قاراپ 30 ～ 60 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] يۇقىرى قان بېسىم كېسىلى بارلارغا زىيان قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] يۇمغاقسۈت، تاۋۇز.

[ئورۇنباسارى] تۆگە سۈتى.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] قايماق چاي.

سۈزە

苏则

（新塔花 xin ta hua）

[باشقا ئاتىلىشى] سۈزە چۆپى

[لاتىنچە نامى] Herba ziziphora clinopodioides

[ئىنگلىزچە نامى] Bunge ziziphora Herb

[تونۇش] بۇ، كالپۇكسىمان گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك كىچىك يوپۇرماقلىق سۈزە بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ يەر ئۈستى قىسمى «سۈزە» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ تاغلىق رايونلىرىدىكى پەس تاغلاردا، نەم يەرلەردە ئۆسىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] 7 ـ ئايلاردا يىغىپ، قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] سۈزە تەركىبىدە α ـ پىنىن (α—Pinene) ۋە پۇلېگون (Pulegone) قاتارلىقلار بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ئىلغاپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

سۈزە

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] غەيرىي تەبىئىي سەۋدا خىلىتىنى، قۇرۇق سوغۇق كەيپىياتنى تەڭشەش، بەدەنگە ھۆللۈك يەتكۈزۈش، ئۇيقۇ كەلتۈرۈش، يۇرەك ھەرىكىتىنى ياخشىلاش، قۇۋۋەت بولۇش، بەدەننى ۋە باھنى قۇۋۋەتلەش قاتارلىق خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] ئۇيقۇسىزلىق، يۇرەك ئېغىش، سۆڭەك يۇمشاپ كېتىش (راخىت كېسىلى)، ئەرلىك جىنسىي ئاجىزلىق قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى] سۈزە، بادرەنجىبۇيا، رەيھان قاتارلىقلارنى سۇدا قاينىتىپ، تىرىپلىرىنى سۈزۈپ، شېكەر قوشۇپ ئىچىپ بېرىسە، ئۇيقۇسىزلىققا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 20 ~ 24 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئاشقازاننى سوۋۇتىۋېتىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] پىننە، دارچىن.

[ئورۇنباسارى] بادام مېغىزى.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] سۈزە دەملىمىسى.

كېيۈرە
克优热
(露兜筋花 lu bou jin hua)

[باشقا ئاتىلىشى] كازى، كەدەر

[لاتىنچە نامى] Flos Pandanus tectorius

[ئىنگلىزچە نامى] Thatch screwpine flower

[تونۇش] بۇ، پاندانىاس ئائىلىسىدىكى ئېگىزلىكى ئالتە مېتىر ئەتراپىدا ئۆسىدىغان چاتقال ياكى كىچىك دەرەخ پاندانىاس دەرىخىنىڭ گۈلى بولۇپ، بۇ دەرەخنىڭ گۈلى ۋە ئۇنىڭدىن تەييارلانغان يېغى «كېيۈرە» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. گۈلى ئاق رەڭلىك، چوڭ بولۇپ، ئىنتايىن پۇراقلىق، يۇمشاق بولىدۇ. ئەسلىي ئۆسۈملۈكى پاندانىاس دەرىخى (pandanus teetorius Soland) دىن ئىبارەت. (2.3.1 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] مەملىكىتىمىزنىڭ گۇاڭدۇڭ، گۇاڭشى، يۈننەن قاتارلىق رايونلىرىدىن، ھىندىستانىڭ دەريا، دېڭىز بويلىرىدىكى ئارال ۋە رايونلاردىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] گۈلىنىڭ ئېچىلىش مەزگىلى 8ـ ئايدا، مېۋە بېرىش مەزگىلى 9ـ، 10ـ ئايلاردا بولۇپ، ياز پەسلىدە يىغىۋېلىپ، سايىغا يېيىپ قۇرۇتۇپ، قۇرغاق ئورۇندا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] گۈلىنىڭ تەركىبىدە ئۇچۇچان ماي بولىدۇ. ماينىڭ ئاساسلىق تەركىبى 65.85%

مېتىل فېنىلېتىل (Methyl Phenylethyl ether)، دېپتېن (Dipen tene) قاتارلىقلاردىن ئىبارەت.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] قۇرۇتۇپ ساپلاشتۇرۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] غەيرىي تەبىئىي سەۋدا خىلىتىنى تەڭشەش، كۆڭۈلنى خۇشال قىلىش، مېڭىنى قۇۋۋەتلەش قاتارلىق خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] كېيۇرەدىن تەييارلانغان شەربەت، ئەرەق قاتارلىق دورا ياسالمىلىرى يۇرەك ئاجىزلىقىنى داۋالايدۇ. قىزىل ۋە چېچەك كېسەللىكلىرىگە ئىشلىتىلىدۇ. كېيۇرە يېغى بەل ئاغرىقى، بوغۇم ئاغرىقى، قۇلاق ئاغرىقلىرىغا ئىشلىتىلىدۇ. كېيۇرەنىڭ غازىكى ماخاۋ، چېچەك، قىچىشىقاق، مېڭە ۋە يۇرەك كېسەللىكلىرىگە ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. كېيۇرەدىن شەربەت ۋە ئەرەق تەييارلاپ ئىچىپ بەرسە، چېچەكنىڭ ئالدىنى ئالىدۇ.

2. كېيۇرە گۈلىنى كۈنجۈت يېغى بىلەن سىقىپ ياغ تەييارلاپ، يەرلىك ئورۇنغا سۈركىسە، بوغۇم ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ.

3. كېيۇرە يېغىنى قۇلاققا تېمىتسا، قۇلاق ئاغرىقىغا ئارام بېرىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] شەربىتىدىن 25 ~ 50 مىللىلىتىر غىچە، ئەرقىدىن 50 ~ 70 مىللىلىتىر غىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] نەزلىنى قوزغىتىدۇ، ئىسسىق مىزاجلىقلارغا زىيانلىق.

[تۇزەتكۈچىسى] ئەرقى بىدەمۇشكى.

[ئورۇنباسارى] قىزىل سەندەل.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] شەربىتى كېيۇرە، ئەرقى كېيۇرە، كېيۇرە يېغى.

يېسسىمۇق
(依斯木克
菜豆 cai dou)

[باشقا ئاتىلىشى] يېسمۇق ئۇرۇقى، فەرىيقا، لوبىيا

[لاتىنچە نامى] Semen Phaseolus vulgaris

[ئىنگلىزچە نامى] kidney bean

[تونۇش] بۇ، پۇرچاق ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق يۆگىمەچ چوڭ سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك سەي پۇرچاق بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ ئۇرۇقى «يېسسىمۇق» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. ئۇرۇقى شار شەكىللىك ياكى بۆرەك شەكىللىك، رەڭگى ئاق، بېغىر رەڭ، پارقىراق بولىدۇ، ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن 1.5 سانتىمېتىرغىچە كېلىدۇ، ئالىچىپار داغلار بار، تەمى قىرتاق كېلىدۇ.

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىز ۋە دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا تېرىپ ئۆستۈرۈلىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] كۈز ۋە ياز پەسلىدە مېۋىسى پىشقاندىن كېيىن پۈتۈن قۇرۇتۇپ، ئۇرۇقى ئېلىپ ساقلىنىدۇ.

[خمىيەلىك تەركىبى] ئۇرۇقىنىڭ تەركىبىدە شېكەر، 15% ئاقسىل، تىرىپسىنازا تورمۇزلىغۇچى ماددا، ھىماگلوتىننىلار بار، قەنت تەركىبى ئاساسلىقى، مانىنوزا (Mannose)، ئامىنولىق گىلۇكوزا، ئەرەب قەنتى، ياغاچ قەنتى ياكى فوكوزا (Fucose) قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. ئۇرۇق پوستىنىڭ تەركىبىدە لېئۇكوپېلارگونىدىن (Leucopelargonidin)، رەڭسىز لىئوكسودىلفىندىن (Leucocyanidin)، رەڭسىز لىئوكودىلفىندىن (Leucodelpginidin)، كېمپىفېرول (Kaempferol)، سىيانىدىن دىلفىنىدىن (Delphinidin) قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] بۇ، ئىنسانلارنىڭ قىزىل قان ھۈجەيرىسىنى ئۆيۈتۈش رولىغا ئىگە. ئۇ يەنە ئاق قان ھۈجەيرىسى ياكى لىمفا ھۈجەيرىسىنىڭ يۆتكىلىشىنى تىزگىنلەيدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] يۇيۇپ، قۇرۇتۇپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] غەيرىي تەبىئىي سەۋدا خىلىتىنى تەڭشەش، قان كۆپەيتىش، بەلغەم بوشىتىش، سۇيدۇك ۋە ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش، باھىنى قۇۋۇتلەش، سۇت پەيدا قىلىش قاتارلىق خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] كەم قانلىق، سۇيدۇك تۇتۇلۇش، ھەيز تۇتۇلۇش، باھ ئاجىزلىقى، سۇت كەملىك ۋە ھەر خىل سۇلۇق ئىششىق قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. يېڭى خام يېسىمۇقنى يالغۇز ياكى گۆش بىلەن پىشۇرۇپ يېسە، قان ئازلىققا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. يېسىمۇقنى قايناتمىپ ئىچسە، سۇيدۇك ۋە ھەيزنى راۋانلاشتۇرىدۇ.

3. خام يېسىمۇقنى مۇۋاپىق مىقداردا ئېلىپ سوقۇپ، يەرلىك ئورۇنغا چېپىپ بەرسە، ئىششىق ياندۇرىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 3 ~ 12 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] تەستە ھەزىم بولىدۇ، قورساقنى ئېسىدۇ.

[تۇزەتكۇچىسى] ناۋات، دارچىن.

[ئورۇنباسارى] قىزىل لوبىيا.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] يېسىمۇق قايناتىلمىسى، گۆش بىلەن سىڭىشلىك غىزالار تەييارلاپ بېرىلىدۇ.

گۈرەل
故热力
(扶桑 fu sang)

[باشقا ئاتىلىشى] گۈرەل ئۇرۇقى

[لاتىنچە نامى] Herba Hibiscus rosae Sinensis

[ئىنگلىزچە نامى] Chinese hibiscus

[تونۇش] بۇ، لەيلىگۈل ئائىلىسىدىكى چانقال ياكى كىچىك دەرەخ تاۋۇزەك بولۇپ، بۇ دەرەخنىڭ

گۈلى، يوپۇرمىقى، يىلتىزى ۋە ئۇرۇقى قاتارلىقلار دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. گۈل تاجسى تەتۇر تۇخۇم شەكىللىك بولۇپ، گۈلىنىڭ رەڭگى قىزىلگۈل رەڭگىدە، لېكىن سۇيى قىزىل، سۇس سېرىق، باشقا رەڭلەردىمۇ كېلىدۇ، يوپۇرمىقى تۇخۇم شەكىللىك ياكى تار تۇخۇم شەكىللىك، ئۇچى سەل ئۇچلۇق، گىرۋەكلىرى يىرىك، چىشلىق ياكى كەمتۈك ۋە ياكى تولۇق گىرۋەكلىك تاقىر كېلىدۇ، مېۋىسى تۇخۇم شەكىللىك بولۇپ، تۈمشۇقى بار، پارقىرايدۇ، يىلتىزى قىزىل ۋە يېپىشقاق كېلىدۇ. (2.3.2 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ كۆپ قىسىم جايلىرى ھەم چەت ئەللەردىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] مېۋىسى پىشقاندىن كېيىن قۇرۇتۇپ ئۇرۇقى ئېلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] گۈلىنىڭ تەركىبىدە سىيانىدىن ـــ دى گىلۈكوزىدى (Cyanidin—Dglucoside) لەر بار. يوپۇرمىقىنىڭ تەركىبىدە تاراكسېرىل ئاتسېتات (Taraxerylacetate) بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] گۈرەل تەركىبىدىكى گىلۈكوزىد خىلىدىكى ماددىلار نارکوز قىلىنغان ئىتـ
نىڭ نىسبەتەن قان بېسىمىنى چۈشۈرىدۇ. بۇنىڭدىن ھەر كىلوگىرام ئۇچۇن 40～80 مىللىگىرام ھېسابلاپ ژېنادىن كىرگۈزۈلسە، قان بېسىمىنى تېزلا تۆۋەنلىتىدۇ، بۇ خىل تەسىرى 1～2 سائەتكىچە داۋاملىشىدۇ، قان بېسىمىنى تۆۋەنلىتىش تەسىرى ئاتروپىننىڭ چەكلىمىسىگە ئۇچرىمايدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ئىلغاپ، قۇرۇتۇپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] مېڭىگە ھۆللۈك يەتكۈزۈش، غەيرىي تەبىئىي سەۋدا خىلىتىنى تەڭشەش، كۆڭۈلنى خۇش قىلىش، يۈرەكنى قۇۋۇتلەش، ئاغرىق پەسەيتىش، يالىلۇغ قايتۇرۇش، سۇيدۇك راۋانلاشتۇرۇش، باھنى قۇۋۇتلەش، مەنىنى قويۇلدۇرۇش، بەلغەم بوشىتىش، چاچنى ئۆستۈرۈش ۋە چاچنى قارايتىش قاتارلىق خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] يۈرەك قوزغىلىش، يۈرەك ئاجىزلىقى، يۈرەك كېڭىيىپ كېتىش، مەنىي بالدۇر يۇرۇپ كېتىش، كۆپ ئېھتىلام بولۇش، يۆتەل، گال ۋە كۆكرەكنىڭ يىرىكلىكى، سۇيدۇك يولى يالىلۇغى، سۇيدۇك تۇتۇلۇش، دوۋساق يالىلۇغى، سۆزنەك، سۇيدۇك يولى ھەم تاناسىل ئەزا كېسەللىكلىرىگە ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. گۈرەلنىڭ ھۆل گۈلىنى سىقىپ سۇيىنى چىقىرىپ، شېكەر قوشۇپ ياكى گۈلىدىن شەربەت تەييارلاپ بېرىلسە، يۈرەك ئاجىزلىقى ۋە يۈرەك قان تومۇر كېسەللىكلىرىگە پايدا قىلىدۇ.

2. گۈرەلنىڭ قۇرۇق گۈلىنىڭ سۇفۇپىدىن بەش گىرامدىن ئېلىپ، ئەتىگەن ۋە ئاخشام ئىچىپ بەرسە، مەنىي بالدۇر يۇرۇپ كېتىش ۋە كۆپ ئېھتىلام بولۇشقا پايدا قىلىدۇ.

3. گۈرەلنىڭ ھۆل گۈلىنىڭ بەرگىلىرىنى سۇدا قاينىتىپ شىرىسىنى چىقىرىپ، ئۇنىڭغا ناۋات ياكى شېكەر قوشۇپ ئىچسە، يۆتەل، گال، كۆكرەك يىرىكلىكى ۋە سۇيدۇك يولى كېسەللىكلىرىگە پايدا قىلىدۇ، سۇيدۇك يولىدىكى تاشنى پارچىلاپ چىقىرىدۇ.

4. گۈرەلنىڭ ھۆل گۈل بەرگىسىنىڭ سۇيىنى كۇنجۇت يېغىغا ئارىلاشتۇرۇپ، ئاندىن ئوتتا قويۇپ، سۇيى تۈگەپ يېغى قالغاندا ئېلىپ، بۇنىڭ بىلەن باشنى ھەر كۈنى ياغلاپ بەرسە، چاچنى ئۆستۈرىدۇ

ۋە قارايتىدۇ.

5. گۈرەلنىڭ ئۈرۈقىدىن سۇفۇپ تەييارلاپ ئىچسە، سۆزنەككە پايدا قىلىدۇ.

6. گۈرەلنىڭ يىلتىزىنى چالا سوقۇپ، ئۇنىڭدىن قاينىتما تەييارلاپ ئىچسە، يۆتەل، زىققە ۋە گال يىرىكلىكىگە پايدا قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مقدارى] 5 ~ 7 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] سوغۇق مىزاج كىشىلەرگە ۋە نەزلىگە زىيان قىلىدۇ.

[تۆزەتكۈچىسى] قارىمۇچ، ناۋات ياكى قەنت.

[ئورۇنباسارى] گۈلدارچىن.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] ئەرقى خەفەقان، شەربىتى گۈرەل.

قوي يىلىكى

葜依力克

(羊骨髓 yang gu sui)

قوي

[باشقا ئاتىلىشى] قوي سۆڭىكى يىلىكى

[لاتىنچە نامى] Goat marrow

[ئىنگلىزچە نامى] Goat bone marrow

[تونۇش] بۇ، ھەممىگە تونۇشلۇق بولغان ھايۋان قوينىڭ سۆڭەكلىرىدىن ئېلىنىدىغان يىلىك بولۇپ، «قوي يىلىكى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. (3.3.2 - رەسىم)

[چىقىش ئورنى] دۇنيانىڭ ھەممە جايلىرىدىن چىقىدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] سۆڭەك پارچىلىرىدىن پاكىز ئايرىش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] قان كۆپەيتىش، غەيرىي تەبىئىي سەۋدا خىلىتىنى تەڭشەش، باھنى ۋە بەدەننى قۇۋۋەتلەش، يىلىك پەيدا قىلىش، ئاغرىق پەسەيتىش، ئىچ سۇرۇشنى توختىتىش، سەمرىتىش، يۇمشىتىش قاتارلىق خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] باھ، بەدەن ئاجىزلىقى، سىل كېسەللىكى، بەل ئاغرىش، ئىچ سۇرۇش، ئورۇقلاش قاتارلىق كېسەللىكلەرگە ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. جويۇز، ئاقىرقەرھا، قۇستە ھەربىرى 10 گىرامدىن، تۇخۇم سېرىقىدىن ئۇچ دانە، قوينىڭ يىلىكىدىن 10 گىرام ئېلىپ، جوز، ئاقىرقەرھا، قۇستىنى يۇمشاق سوقۇپ، ئاندىن تۇخۇم سېرىقى بىلەن قوينىڭ يىلىكىگە ئارىلاشتۇرۇپ ئىستېمال قىلسا، باھ ۋە بەدەننى قۇۋۋەتلەيدۇ.

2. قوي سۆڭىكى بىلەن توشقان سۆڭىكىنى قاينىتىپ، پىشقاندا ئىچىدىكى يىلىكىنى ھەم سۇيىنى

ئىچسە، قان كۆپەيتىپ، سەمرىتىدۇ، غەيرىي تەبىئىي سەۋدا خىلىتىنى تەڭشەيدۇ. ئىچ سۇرۇشنى توختىتىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 10 ~ 20 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] قاندىكى ماي يۇقىرىلاشقا زىيانلىق.

[ئورۇنباسارى] كالا يىلىكى.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] سىڭىشلىك غىزالار ياسىلىدۇ.

قىزىل بۇغداش

可孜力布格达西

(红苋菜 hong xian cai)

[باشقا ئاتىلىشى] بەقلە يەمانىيە، خولائى ساگ، چولائى كاساخ

[لاتىنچە نامى] Herba Amaranthus tricolor

[ئىنگلىزچە نامى] herb of red Amaranth

[تونۇش] بۇ، قامچىگۈل ئائىلىسىدىكى ئېگىزلىكى 60 ~ 90 سانتىمېتىرغىچە ئۆسىدىغان بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك قىزىل بۇغداش (Amarathus tricolor) بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ پۈتۈن چۆپى «قىزىل بۇغداچ» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. ئۆسۈملۈكنىڭ يوپۇرمىقى تۈخۈمسىمان ياكى ئۇچبۇرجەك شەكىلدە بولۇپ، يېشىل، قىزىل ياكى جىگەر رەڭدە بولىدۇ. تۈكسىز، مېۋىسى چاسا شەكىللىك، يېزىلغاندا ئۇرۇقى قارا، تەمى خېلى تاتلىق، سۇس پۇرىقى بولىدۇ. (4.3.2 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] ئەتىياز ۋە يازدا يىغىپ، قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.

[خىمىيىلىك تەركىبى] يوپۇرمىقىنىڭ تەركىبىدە كۆپ مىقداردا ۋىتامىن C، قىزىل بۇغداش پىگمېنتى، ئامارانتىن (Amaranthin) قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيىلىك تەسىرى] سۈدىكى چىلانمىسى قىزىتما قايتۇرىدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] قۇرۇتۇش ياكى ئۇسارىسىنى ئېلىش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] غەيرىي تەبىئىي سەۋدا خىلىتىنى، قۇرۇق سوغۇق كەيپىياتنى تەڭشەش، قان كۆپەيتىش، زەھەر قايتۇرۇش، ھارارەت پەسەيتىش، قاننى قويۇلدۇرۇش، ئىچ سۇرۇشنى توختىتىش، قان توختىتىش، سۈيدۈك ھەيدەش قاتارلىق خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] تولغاق، كېزىك، سۆزنەك، سۈيدۈك تۇتالماسلىق، قان تۈكۈرۈش، قان قۇسۇش، قانلىق بوۋاسىر، ئىسسىقتىن بولغان يۆتەل قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. قىزىل بۇغداشنى قاينىتىپ ئىچسە قىزىتما قايتۇرىدۇ.

2. قىزىل بۇغداشنىڭ ئۇرۇقى ۋە يىلتىزىنى قاينىتىپ سۈيىنى ئىچسە، قان قۇسۇش، بوۋاسىر قاناش، قان تۈكۈرۈشلەرنى يوق قىلىدۇ.

3. قىزىل بۇغداشتىن 10 گىرام ئېلىپ، يوپۇرمىقىنى قايىنىتىپ سۈيىنى ئىچسە، يىلان چاققانغا پايدا قىلىدۇ.

4. قىزىل بۇغداش ئۇرۇقىدىن يەتتە گىرام ئېلىپ سۇدا ئېزىپ، ئۇچ ھەپتىگىچە ئەتىگەندە ئىچىپ بەرسە، قان ۋە ھەيزنى توختىتىدۇ.

5. قىزىل بۇغداشنىڭ ھۆل چۆپىنى قوي گۆشى بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ، قىيمىلىق تاماق ئېتىپ يېسە، قان كۆپەيتىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 5 ～ 7 گىرامغىچە، يوپۇرمىقىنىڭ سۈيى 60～120 مىللىلىتىرغىچە.

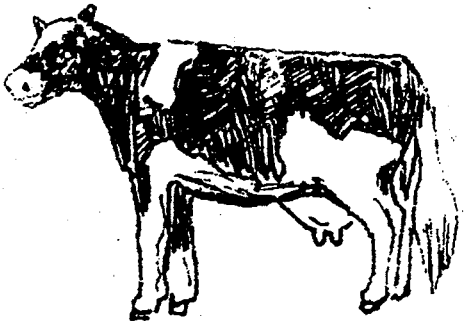
[زىيانلىق تەسىرى] قورساقتا يەل پەيدا قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] تۇرۇپ ئۇرۇقى، شۇمشا ئۇرۇقى.

[ئورۇنباسارى] لويلا.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] قىزىل بۇغداچ كاشكاپى.

كالا سۈتى
卡拉苏提
(牛乳 niu ru)

كالا

[باشقا ئاتىلىشى] لەبەن بەقەر، شىرگاۋ، گائى كى دۇدىھى

[لاتىنچە نامى] Creamery

[ئىنگلىزچە نامى] Cow's milk

[تونۇش] بۇ، كالا ئائىلىسىدىكى ھايۋان كالىنىڭ ئاق رەڭ-لىك مايسىمان سۈتىدىن ئىبارەت. (5.3.2 - رەسىم)

[چىقىش ئورنى] مەملىكىتىمىزنىڭ ھەممە جايلىرىدىن چى-قىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] ھەر 100 گىرام كالا سۈتىدە 87 گى-رام سۇ، 30 گىرام ئاقسىل، 3.5 گىرام ياغ، ئالتە گىرام كاربون سۇ بىرىكمىلىرى، ئۇنىڭدىن باشقا كالىي، كالتسي، فوسفور، ناتري، گۈڭگۈرت، ماگنيي، تۆمۈر، مىس، يود قاتارلىق مىنېرال ماددىلار بار. يەنە ۋىتامىن A، D، C، B_2 لارمۇ بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] قەۋزىيەتنى ياخشىلاش، تېرىنى پارقىرىتىش، بەدەنگە ئوزۇق بولۇش، مەنيي ۋە قاننى كۆپەيتىش، زەھەر قايتۇرۇش، رەئىس ئەزالارنى قۇۋۋەتلەش خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] ئۇچەي قۇلۇنجىسى، تولغاق، قەۋزىيەت، بەدەن ئاجىزلىق، ھەر خىل زەھەرلىك ھايۋانلار چېقىۋېلىش، مەنيي ۋە قان ئازلىق قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. يېڭى سېغىلغان سۈتكە قەنت، شېكەر ياكى ناۋات قوشۇپ ئىچىپ بەرسە، قەۋزىيەتنى بوشىتىدۇ، قان ۋە مەنپي كۆپەيتىدۇ، زەھەر قايتۇرىدۇ.

2. مۇۋاپىق مىقداردىكى سۈتكە كۈندۇر تالقىنى قوشۇپ يەرلىك ئورۇنغا چاپسا، كۆزدىكى قان نۆكچىسىنى يوقىتىدۇ.

3. 100 گىرام سۈتكە 100 گىرام ئەرقى بەدىيان ۋە ئۇچ گىرام ناۋات قوشۇپ ئىستېمال قىلسا، سۈيدۈكنى راۋانلاشتۇرىدۇ.

4. سۈتنى يەرلىك ئۈپا بىلەن قوشۇپ سىرتتىن يەرلىك ئورۇنغا چاپسا، بوغۇم ئاغرىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

5. 200 مىللىلىتىر سۈتكە بەش گىرام ئەنزىرۇت تالقىنى قوشۇپ يەرلىك ئورۇنغا چاپسا، تەمرەتكە، سېرىق چاقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

6. سۈتكە بادام مېغىزى، يېمىش، خورما، پىندۇق قوشۇپ ئىستېمال قىلسا، بۆرەك ۋە بەدەننى سەمرىتىدۇ.

7. ياڭاق مېغىزى، پىندۇق مېغىزى، ھەببى زەلەم مېغىزى، كۈندۈرنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام ئېلىپ سۈفۈپ قىلىپ، 100 مىللىلىتىر سۈت بىلەن بىللە ئىچسە مەنپي كۆپەيتىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 250 ～ 500 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] تالغا زىيان قىلىدۇ، بەرەس پەيدا قىلىش ئېھتىمالى بار، بۆرەك ۋە سۈيدەك يولىغا تاش پەيدا قىلىش ئېھتىماللىقىمۇ بار.

[تۈزەتكۈچىسى] شېكەر ۋە ھەسەل.

[ئورۇنباسارى] ئۆچكە سۈتى.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] قېتىق، سۈزمە، قايماق.

[ئەسكەرتىش] دائىم سۈت ئىستېمال قىلىش ياشلارغا قارىغاندا ياشانغانلار ئۇچۇن ناھايىتى مۇھىم.

قايماق

卡依马克

(乳皮 ru pi)

[باشقا ئاتىلىشى] زەبىر، مۇسىك

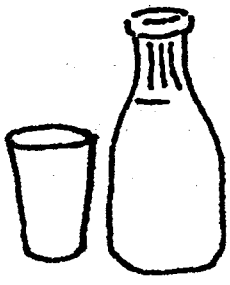
[لاتىنچە نامى] Cremor

[ئىنگلىزچە نامى] feathering of milk

[تونۇش] بۇ، كالا ئائىلىسىدىكى ھايۋانات كالا ۋە سۇ كالىسى سۈتىنىڭ ئۈستىدە پەيدا بولىدىغان سېرىق رەڭلىك مايدىن ئىبارەت بولۇپ، تەمى تاتلىق، مايلىق كېلىدۇ. (6.3.2 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] مەملىكىتىمىزنىڭ ھەممە جايلىرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] ھايۋانات كالا سۈتىنى قاينىتىپ، ئۈستىدە پەيدا بولغان بىر قەۋەت سېرىق رەڭلىك ماي ماددىسىنى ئېلىپ، سوغۇق، سالقىن جايدا ساقلىنىدۇ.

قايماق

[خىمىيەلىك تەركىبى] قايماق تەركىبىدە 36%～25% كىچە ياغ بار. ئۇنىڭدىن باشقا ئاقسىل، كاربون سۇ بىرىكمىلىرى بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ئادەتتىكىدەك ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] تەرەت يۇمشىتىش، بەدەننى سەمرىتىش، ئاۋازنى ساپ قىلىش، بۇزۇق ماددىلارنى ھەيدەش، يۆتەل پەسەيتىش، ھەزمىنى ياخشىلاش قاتارلىق خۇسۇسىيەتلەرگە ئىگە.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] ئۆپكە ياللۇغى، قۇرۇق يۆتەل، زىيادە ئورۇقلاش، گال يىرىكلىكى، ئۇچەي ياللۇغى، ئاشقازان ئاجىزلىقى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. قايماقنى مۇۋاپىق مىقداردىكى ھەسەلگە ئارىلاشتۇرۇپ ئىستېمال قىلسا، تەرەتنى يۇمشىتىدۇ.

2. قايماقنى سۆرۈنجان يېغى بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ مەقئەتنى ياغلىسا، بوۋاسىر تۇغۇنچىلىرىنى يوقىتىدۇ.

3. قايماقتىن 40 گىرام، سۆئلەپتىن بەش گىرام، شاقاقۇلدىن بەش گىرام ئېلىپ سوقۇپ، قايماققا ئارىلاشتۇرۇپ ئىستېمال قىلسا سەمرىتىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] ئەھۋالغا قاراپ 90 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] كۆپ يېسە ئىچىنى سۇرۇۋېتىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] تۇز، شېكەر، قەنت.

[ئورۇنباسارى] قاينىتىلغان يېڭى سۈت.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] قايماق چاي.

يۇقىرىقىدىن باشقا گاۋزىبان چىنى قاتارلىقلارمۇ غەيرىي تەبىئىي سەۋدا خىلىتىنى تەڭشىگۈچى دورىلار قاتارىغا كىرىدۇ.

ئانا سۈتى

阿那苏替

(母奶 mu nai)

[باشقا ئاتىلىشى] لەبەن نىسائى، شىيىرزەن، ئەۋرەت كى دۈد

[تونۇش] بۇ، ھەممە كىشىلەرگە تونۇشلۇق بولغان ئانا سۈتى بولۇپ، ئاق رەڭلىك، تەمى تاتلىق، قۇۋۇۋەتلىك بولغان سۈتتىن ئىبارەت.

[چىقىش ئورنى] ھەرقانداق يېڭى بالا تۇغقۇچى ئاياللىڭ سۈت بېزىدىن چىقىدۇ.

[تەبىئىتى] قىز تۇغقان ئاياللىڭ سۈتى ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق، ئوغۇل تۇغقان ئاياللىڭ

سۆتى ئۇچىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

[خۇسۇسىيتى] رەئىس ئەزالارغا ھۆللۈك يەتكۈزۈش، بەدەندىكى قان ۋە باشقا قۇۋۇەتلەرنى كۆپەيتىش، مېڭە ۋە باھنى قۇۋۇەتلەش، سۈيدۈكنى راۋانلاشتۇرۇش، مېڭە قان تومۇر توسالغۇسىنى ئېچىش، چوڭ تەرەتنى راۋانلاشتۇرۇش، كۆكرەكنىڭ يىرىكلىكىنى يوقىتىش، يۆتەل پەسەيتىش، يالليۇغ قايتۇرۇش تەسىرلىرى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] مېڭە ۋە باھ ئاجىزلىقى، ئومۇمىي بەدەن ئاجىزلىقى، سۈيدۈك ۋە چوڭ تەرەت راۋان بولماسلىق، كۆكرەك كېسەللىكلىرى، قۇرۇق يۆتەل، بۇرۇن كاۋىكى يالليۇغى، ئۇيقۇسىزلىق، مېڭىگە قۇرۇقلۇق يېتىش، جۇنۇن، مالىخوليا، سەرسام، سىل ۋە جۇدەتكۈچى تەپ قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئانا سۈتىنى يالغۇز ئىچىپ بەرسە رەئىس ئەزالارنى قۇۋۇەتلەيدۇ، جۇنۇن، مالىخوليا، ھەر خىل سىل كېسەللىكى، قۇۋۇەت يېتىشمەسلىكتىن بولغان ھەر خىل كېسەللىكلەر ئۈچۈن ئەڭ ئۈنۈملۈك دورا ھەم ئوزۇقلۇق بولالايدۇ.

2. ئەرەب يېلىمىدىن بەش گىرام، كەتىرادىن يەتتە گىرام، بېھى ئۇرۇقى، چۇچۇكبۇيا يىلتىزى قىيامى ۋە قەنتتىن 10 گىرام ئېلىپ سوقۇپ، ھەر كۈنى ئانا سۈتى بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ ئىچكۈزسە ياكى لوئوق تەييارلاپ بەرسە، كىچىك بالىلاردىكى يۆتەلگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. كۆزگە بىر نەرسە كىرىپ كېتىش ياكى كۆزلىرى قىزىرىپ قالغان بىمارلارغا ئانا سۈتىدىن مۇۋاپىق مىقداردا ئېلىپ كۆزگە تېمىتىپ بەرسە، قىزىللىقنى يوقىتىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] ئەھۋالغا قاراپ ئىستېمال قىلىنىدۇ.

[زىيانلىق تەسىرى] تېز بۇزۇلىدۇ، شۇنىڭ بىلەن جاراسىم پەيدا قىلىپ ئىچىنى سۈرىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] شېكەر ۋە ھەسەل.

[ئورۇنباسارى] ئېشەك سۈتى.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك ياسالمىسى] شېكەر - سۈت ئىچىملىكى.

§ 4. غەيرىي تەبىئىي قان خىلىتىنى تەڭشىگۈچى دورىلار

ھەر خىل ئىچكى - تاشقى سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن قان خىلىتى تەبىئىي مىقدارىدىن ئېشىپ كېتىپ، سان جەھەتتىن غەيرىي تەبىئىي ئۆزگىرىش يۈز بەرگەندە، ئومۇمىي بەدەننىڭ ياكى مەلۇم بىر ئەزانىڭ تەبىئىي تۈزۈلۈشىدە غەيرىي نورمال ئۆزگىرىش بولماستىن، بەلكى مىزاجىدا ئۆزگىرىش يۈز بېرىپ، ئەزانىڭ نورمال فىزىيولوگىيەلىك خىزمىتى توسقۇنلۇققا ئۇچرايدۇ. بۇ خىل ئەھۋالغا قارىتا غەيرىي تەبىئىي قان خىلىتىنى تەڭشەش خۇسۇسىيتى ئاساسلىق ئورۇندا تۇرىدىغان دورىلارنى ئىشلىتىشكە توغرا كېلىدۇ. بۇ خىل دورىلار قان خىلىتىنى تەڭشىگۈچى دورىلار «مۇئەددىلاتى خۇن» ياكى «مۇئەددىلاتى

دەم» دەپ ئاتىلىدۇ. مەسىلەن: كافۇر، قىزىل سەندەل، ئىتئۈزۈمى، كاسسىنە ئۇرۇقى، ئوسۇك ئۇرۇقى، يۇمغاقسوت ئۇرۇقى، ئاچچىق ئانار، گىلاس، تاجىگۇل، شاتۇت قاتارلىقلار.

كافۇر

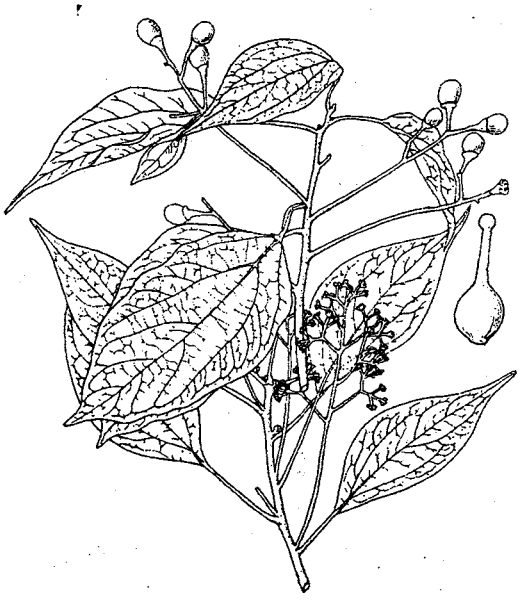
卡福尔

（樟脑 zhang nao）

[باشقا ئاتىلىشى] كافۇر، كېپور، كاپۇر

[لاتىنچە نامى] Camphora

[ئىنگلىزچە نامى] Camphor

كافۇر دەرىخى

[تونۇش] بۇ، كامفورا ئائىلىسىدىكى ئېگىزلىكى 2～3 مېتىر ئۆسىدىغان، دائىم ياشىرىپ تۇرىدىغان، كافۇر دەرىخىدىن ئېلىنغان، كىرىستال شەكىللىك جەۋھەردىن ئىبارەت. ئەسلىي ئۆسۈملۈكى كافۇر دەرىخى بولۇپ، پۇرىقى ئۆتكۈر، بۇ دەرەخنىڭ مۇشۇ جەۋھىرى كافۇر نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. پاكىز، ئاق، سۇزۇك، ئارىلاشمىلار بولمىغىنى ئەڭ ياخشىسى ھېسابلىنىدۇ. (2.4.1 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ شەرقىي جەنۇبىي ئۆلكىلىرى ۋە ھىندىستاندىن چىقىدۇ.

[يىغىپ سافلاش] 9 ～ 12 ـ ئايلارغىچە كونا دەرەخنىڭ يىلتىزى، غولى، شاخلىرىنى پارچىلاپ، پار قازانغا سېلىپ پارلاندۇرسا كافۇر دەرىخىنىڭ تەركىبىدە تۇتقان كافۇر ۋە ئۇچۇچان ماددا سۇغا ئەگىشىپ تامچىلاپ چىقىدۇ. بۇ دەسلەپكى كافۇر بولىدۇ. دەسلەپكى كافۇرنى يەنە چەككىسە، ساپ كافۇر نۆكچىسى شەكىللىنىدۇ.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى]

1. يەرلىك ئورۇنغا بولغان تەسىرى: كافۇرنى تېرىگە سۈركىسە تېرىنى غىدىقلايدۇ، شۇنىڭ بىلەن بىرگە چىرىشنىڭ ئالدىنى ئالىدۇ. يەڭگىل سۈركىسە مېتالغا ئوخشاش سالقىن سېزىم بولىدۇ. يەرلىك ئورۇننى مەست قىلىش تەسىرىگە ئىگە.

2. مەركىزي نېرۋا سىستېمىسىغا بولغان تەسىرى: كافۇرنىڭ پۈتۈن بەدەنگە بولغان تەسىرى ئاساسلىقى مەركىزي نېرۋا سىستېمىسىنى قوزغىتىدۇ، بولۇپمۇ ئالىي نېرۋا مەركىزىنى كۆرۈنەرلىك دەرىجىدە قوزغىتىدۇ.

3. قان ئايلىنىش سىستېمىسىغا بولغان تەسىرى: كافۇر ياسالمىسى يۈرەكنى قۇۋۇتلىگۈچى دورا قىلىپ كەڭ كۆلەمدە ئىشلىتىلىدۇ.

4. بۇ دورىنىڭ بەدەن ئىچىدىكى سۈمۈرۈلۈش جەريانى: كافۇر شىللىق پەردىلەر، تېرە ئاستى مۇسكۇلىدىن ئۆتۈپ ئاسان سۈمۈرۈلىدۇ.

[**لايىقلاشتۇرۇلۇشى**] ئۇسارىسىنى ئېلىش، سۈتكە چىلاش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[**تەبىئىتى**] ئۇچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[**خۇسۇسىيىتى**] ياللۇغ قايتۇرۇش، كۆڭۈلنى خۇش قىلىش، يۇرەك، مېڭىنى قۇۋۋەتلەش، بەلغەم بوشىتىش، ئارام بېرىش، تارتىشىشنى بوشىتىش، قوزغىتىش، تەرلىتىش، يەرلىك ئورۇننى مەست قىلىش، يەڭگىل دەرىجىدە چىرىشقا قارشى تۇرۇش، ئىچىنى توختىتىش، ئاغرىق پەسەيتىش، زەھەر قايتۇرۇش قاتارلىق خۇسۇسىيىتى بار.

[**ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر**] ئىچ سۇرۇش، قورساق ئېسىلىش، بەل ئاغرىقى، ئۆپكە جاراھىتى، سىل، كۆكرەك پەردە ياللۇغى، ئىسسىقتىن بولغان زۇكام، نەزلە، ئۇيقۇسىزلىق، بۇرۇن قاناش، يۇرەك، مېڭە ئاجىزلىقى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[**ئىشلىتىش ئۇسۇلى**]

1. 125 ~ 500 مىللىگىرام كافۇرنى سۇتتە ئېزىپ ئېرىتىپ ئىستېمال قىلسا، سىل، كۆكرەك پەردە ياللۇغى، بۇرۇن قاناش قاتارلىقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. 120 مىللىگىرام كافۇرنى 30 مىللىگىرام ئەپيۇن بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ كۇمىلاچ قىلىپ، ئۇخلاشتىن بۇرۇن يەپ ياتسا ئېھتىلام بولمايدۇ.

3. كافۇرنى گۇلاب، ئاق سەندەل قاتارلىقلار بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ باشقا چاپسا، ئىسسىقتىن بولغان باش ئاغرىقىنى ساقايتىدۇ. سەزگۈ نېرۋىلارنى قۇۋۋەتلەيدۇ.

4. كافۇرنى قائىدە بويىچە گۇل يېغى ۋە سىركە قوشۇپ پېشانىگە چاپسا، سەپرا خاراكتېرلىك باش ئاغرىقى، تەپلەرگە ئوبدان تەسىر قىلىدۇ.

5. كافۇرنى يۇمغاقسۇت سۇيى، پاقىيوپۇرمىقى سۇيى بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ باشقا چاپسا (باشنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى چوڭقۇر جايىغا قويسا)، بۇرۇن قاناشنى توختىتىدۇ.

6. كافۇردىن ئازراق مىقدارىدا ئېلىپ، بادۇرۇج، سىركە، غورا سۇيى قاتارلىقلار بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ بۇرۇنغا تېمىتسا، ئىسسىق مىزاجلىقلارنىڭ ئۇيقۇسىزلىقى ۋە مېڭە ئاجىزلىقىغا پايدا قىلىدۇ.

7. كافۇرنى يۇمغاقسۇت سۇيى بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ قۇلاققا تېمىتسا، قۇلاق ئاغرىقى ۋە مېڭە مەنبەلىك بۇرۇن قاناشنى توختىتىدۇ.

8. كافۇرنى يۇمغاقسۇت ئۇرۇقى بىلەن سۇغۇپ قىلىپ چىشىغا باسسا، قۇرت يېگەن چىشنىڭ ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ.

9. كافۇرنى ئىپار، ئەنبەر بىلەن قوشۇپ يېسە، مېڭىنى قۇۋۋەتلەيدۇ، ھەر خىل زەھەرلىك ھايۋانلارنىڭ زەھىرىنى قايتۇرىدۇ.

10. كافۇرنى ئېزىپ يەرلىك ئورۇنغا سەپسە، يىرىڭلىق جاراھەتلەرنىڭ قېنىنى توختىتىدۇ، ئاغرىق پەسەيتىدۇ.

[**ئىشلىتىش مىقدارى**] 125 ~ 500 مىللىگىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] سوغۇق مىزاجلىقلارغا زىيان قىلىدۇ، جىنسىي ھەۋەسنى پەسەيتىۋېتىدۇ، ھەزىمنى ئاجىزلاشتۇرىدۇ، چاچلارنىڭ ئاقىرىشىغا سەۋەب بولىدۇ، بۆرەك ۋە دوۋساقتا تاش پەيدا قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] ئىپار، ئەنبەر، قۇندۇز قەھرى، گۈلقەنت، بىنەپشە.

[ئورۇنباسارى] تاباشىر، ئاق سەندەل.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] قۇرسى كافۇر.

ئىتئۈزۈمى
衣提优孜米
(龙葵果 long kui guo)

[باشقا ئاتىلىشى] ئەنبە سۆئلەپ، ئەنگۈرشپا، مىكۇ ۋە مارجان شوخلا، شوخلا، يەرلىك شۇخلا

[لاتىنچە نامى] Fructus Slanum nigrum

[ئىنگلىزچە نامى] Black Ninhtsade Seed

ئىتئۈزۈمى ئۆسۈملۈكى

[تونۇش] بۇ، پىدىگەن ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك ئىتئۈزۈمىنىڭ پىشقان مېۋىسى بولۇپ، «ئەنگۈر شپا»، «مارجان شوخلا»، «شوخلا»، «يەرلىك شوخلا»، «ئىتئۈزۈمى» نامىلىرىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. رەڭگى قارامتۇل قىزىل ياكى قىزغۇچ يېشىل رەڭدە كېلىدۇ. تەمى قېرىق، پۇرىقى سۇس كېلىدۇ (2.4.2 ـ رەسىم).

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭنىڭ ھەممە يېرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] مېۋىسى 9ـ ئايلاردا پىشىدۇ. يىغىپ قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] مېۋىسى تەركىبىدە ئالكولوئىد يەنى ئەنگۈر شپا ئىشقارى قاتارلىق كۆپ خىل ئالكولوئىدلار ۋە گىلىبوكوزىد شەكىللىرىمۇ بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] ئالكالوئىدلار قاندىكى قەنت ماددىسىنى ئۆرلىتىدۇ. مېۋىسى يۆتەل توختىتىش، بەلغەم بوشىتىش تەسىرىگە ئىگە.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] يۇيۇش، قۇرۇتۇش ياكى ئىلغاپ ساپلاشتۇرۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] غەيرىي تەبىئىي قان ۋە سەپرا خىلىتىنى، قۇرۇق ئىسسىق، ھۆل ئىسسىق كەيپىياتنى تەڭشەش، يالىلۇغ قايتۇرۇش، ئىششىق ياندۇرۇش، ماددىلارنى يۇمشىتىش، ئۇسسۇزلۇق ۋە ھارارەت

پەسەيتىش، قان تازىلاش ۋە چوڭ تەرەتنى راۋان قىلىش خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] جىگەر ياللۇغى، ئاشقازان ياللۇغى، ھەر خىل سۇلۇق ئىششىق، سوزۇلما كاناي ياللۇغى، ئۆتكۈر بۆرەك ياللۇغى، گال ئاغرىقى، ئۇچەي ئىششىقى، قىچىشقاق، ئۆتكۈر قىزىتما، سەپراۋى تەپ، يۇقىرى قان بېسىم، سۆزنەك، سىزلام قاتارلىق كېسەللىكلەرگە ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئىتئۈزۈمى، ئىكلىلمىلىك، ئاق لەيلى ئۈرۈقى، ھەمىشباھار ئۈرۈقىنىڭ ھەربىرىدىن بەش گىرام ئېلىپ، دورىلاردىن قائىدە بويىچە قاينىتىما تەييارلاپ ئىستېمال قىلىپ بەرسە، سۇيدۇك يولىدىكى ئىششىق، ياللۇغقا شىپا بولىدۇ. ئۇسسۇزلۇق پەسەيتىپ قىزىتما قايتۇرىدۇ.

2. كاكىنەچ، ئىتئۈزۈمى، شاھتەررە، ئوغرىتىكەن، تاۋۇز ئۈرۈقىنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، سۆزنەك ۋە سىزلامغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. تەمرىھىندىدىن 10 گىرام، ئەينۇلا، ئەنگۈر شىپادىن 15 گىرامدىن ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، گال ئاغرىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

4. ئىتئۈزۈمى، قىزىلگۈل، ئەپتىمۇننىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، ئۇچەي ئىششىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 5 ～ 7 گىرامغىچە، سىقىلغان سۇيىدىن 48～72 مىللىلىتىرغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئاشقازانغا ۋە دوۋساققا زىيان قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] پىننە، بەدىيان، ھەسەل، شېكەر.

[ئورۇن باسارى] كاكىنەچ.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىق دورا ياسالمىسى] ئەرقى شوخلا، قۇرسى كاكىنەچ، جەۋھىرى ئەنگۈر شىپا.

قىزىل سەندەل

克孜力散代力

(紫檀香 chai tan xiang)

[باشقا ئاتىلىشى] سەندەل ئەھمەر، سەندەل سۇرۇخ، چەندەن لال

[لاتىنچە نامى] Lignum Pterocarpus santalinus

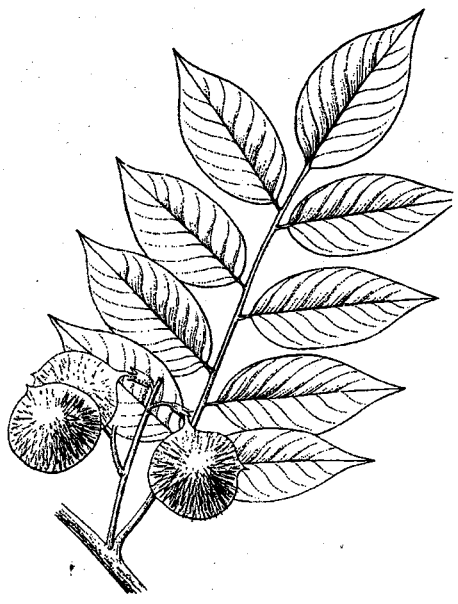
[ئىنگلىزچە نامى] Red Sandal Wood, Sandal Wood Padauk

[تونۇش] بۇ، پۇرچاق ئائىلىسىدىكى دەرەخ قىزىل سەندەل بولۇپ، بۇ دەرەخنىڭ قۇرۇتۇپ پارچىلانغان ياغچى «قىزىل سەندەل» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. تەمى قېرىق، پۇرىقى سۇس كېلىدۇ. (2.4.3 - رەسىم)

[چىقىش ئورنى] مەملىكىتىمىزنىڭ ئىسسىق بەلباغ رايونلىرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ دەرەخنى كېسىپ قۇرۇتۇپ، پارچىلاپ، سوغۇق جايىدا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] قىزىل سەندەل تەركىبىدە پېتىروكارپىن (Ptro Carpin)، ھەم ئۇچۇچان ماي (eudesmol-a)، يېلىم ماددىسى (eudesmol-p) قاتارلىقلار بار. يۇقىرىقى ئۈسۈملۈك بىلەن بىر ئۇرۇقداش بولغان يەنە بىر خىل سەندەل (Ptero Carpus Santalinusl) بولۇپ، بۇمۇ ئوخشاش

قىزىل سەندەل دەرىخى

دورا سۈپىتىدە ئىشلىتىلىدۇ. بۇ دورا ئەشياسىنىڭ شەكلى ۋە توقۇلمىلىرى يۇقىرىقى بىلەن ئاساسىي جەھەتتىن ئوخشايدۇ. بۇ دورا ھىندىستان، سىرى لانكا، فىلىپپىن، پاكىستان قاتارلىق جايلاردىن ئىمپورت قىلىنىدۇ.

[**فارماكولوگىيەلىك تەسىرى**] قىزىل سەندەلنىڭ سۈدىكى ئېرىتمىسىنىڭ كېچىك چاشقانلارنىڭ قورساق سۈلۈق ئۆسمىسىگە نىسبەتەن مەلۇم دەرىجىدە تورمۇزلاش رولى بار. قورساق سۈيى ھاسىل بولۇشنى ئازايتىدۇ. ئۆلۈش نىسبىتى تۆۋەنلەيدۇ. بۇنىڭ بوياق ماددىسى سۈدا ئېرىمەيدۇ. ئىسپىرتتىكى ئېرىتمىسى سېرىق رەڭلىك بولىدۇ. بۇنى كۆن نۇرىدا قويسا يېشىل رەڭلىك جۇلا بېرىدۇ.

[**لايىقلاشتۇرۇلۇشى**] ئېكەكلەش ياكى توغراپ ساپلاشتۇرۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[**تەبىئىتى**] ئۇچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق، ئىككىنچى دەرىجىدە سوغۇق.

[**خۇسۇسىيىتى**] غەيرىي تەبىئىي قان ۋە سەپرا خىلىتىنى، خىلىتسىز قۇرۇق سوغۇق كەيپىياتنى تەڭشەش، مېڭە، يۇرەكنى قۇۋۋەتلەش، تۈتۈش، ئاغرىق پەسەيتىش، قىزىتما قايتۇرۇش، جاراھەت پۈتتۈرۈش، قان توختىتىش، قان تازىلاش، تەرلىتىش، قان بېسىمىنى چۈشۈرۈش قاتارلىق خۇسۇسىيىتى بار.

[**ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر**] نېرۋا ئاجىزلىقى، ئۇيقۇسىزلىق، ئىچ سۇرۇش، ھەيز كۆپ كېلىش، قان تۈكۈرۈش، قىزىتما، چوڭ كېچىك بوغۇم ئاغرىقلىرى، يۇرەك چالاڭغۇراش، يۇقىرى قان بېسىم قاتارلىق كېسەللىكلەرگە ئىشلىتىلىدۇ.

[**ئىشلىتىش ئۇسۇلى**]

1. قىزىل سەندەلنىڭ سۈفۈپىدىن بەش گىرام ئېلىپ، قاينىق سۇ بىلەن ئىچسە، يۇرەك ۋە مېڭىنى قۇۋۋەتلەيدۇ.

2. قىزىل سەندەل قاينىتىلمىسىدىن مۇۋاپىق مىقداردا ئېلىپ، يالپۇز ياكى شاھتەررە بىلەن بىرگە بەرسە قان تازىلايدۇ.

3. قىزىل سەندەلنى قاينىتىپ سۈيىدە بەدەننى يۇسا، بەدەننىڭ سېسىق پۇرىقىنى يوقىتىدۇ.

4. قىزىل سەندەل، ئەنجىبار، ئانارگۈل، خۇنسىياۋشانىڭ ھەربىرىدىن ئالتە گىرام، نامازشامگۈلى ئۇرۇقىدىن 10 گىرام ئېلىپ، قائىدە بويىچە سۈفۈپ تەييارلاپ بەرسە قان توختىتىدۇ، جاراھەت پۈتتۈرىدۇ.

[**ئىشلىتىش مىقدارى**] 1 ~ 5 گىرامغىچە.

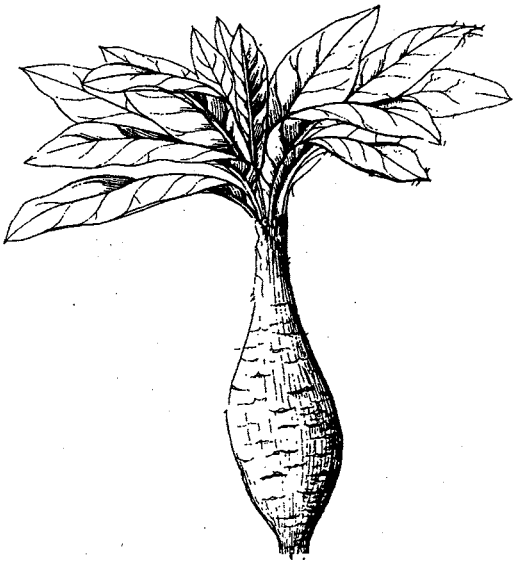
[**زىيانلىق تەسىرى**] باھقا ۋە ئۆپكىگە زىيان قىلىدۇ.

[**تۇزەتكۈچىسى**] ھەسەل، ناۋات.

[**ئورۇن باسارى**] كافۇر، ئاق سەندەل، فۇپەل.

[**ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىق دورا ياسالمىسى**] زىماتى سەندەل سۇرۇخ، شەربىتى ئەنجىبار، مەجۇنى ئۆشبە.

كاھۇ يېغى
卡胡也合
(莴苣油 wo ju you)

كاھۇ ئۆسۈملۈكى

[**باشقا ئاتىلىشى**] دەھنۇل خەس، رەۋغىنى تۇخۇمى كاھۇ، كاھۇكى تېيل

[**تونۇش**] بۇ، مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق ياكى ئىككى يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك ئو-سۇك ئۇرۇقىدىن جۇۋاز ئارقىلىق تارتىپ ئېلىنغان مېيى بولۇپ، «كاھۇ يېغى» ياكى «ئوسۇك يېغى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. (4.4.2 - رەسىم)

[**چىقىش ئورنى**] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن تېپىلىدۇ.

[**يىغىپ ساقلاش**] مېۋىسى پىشقاندىن كېيىن يىغىۋېلىپ، ئۇرۇقىدىن جۇۋاز ئارقىلىق مېيىنى ئېلىپ، سالقىن جايدا ساقلىنىدۇ.

[**خىمىيەلىك تەركىبى**] قەنت، ئانورگانىك تۇزلار، ۋىتامىن C، B_1، B_2، PP، كاروتىن، فولىك كىسلاتا قاتارلىقلار بار.

[**فارماكولوگىيەلىك تەسىرى**] ئاغرىق پەسەيتىش، تىنچلاندۇرۇپ ئۇيقۇ كەلتۈرۈش تەسىرى بار.

[**لايىقلاشتۇرۇلۇشى**] ئادەتتىكىدەك ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[**تەبىئىتى**] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[**خۇسۇسىيتى**] سەپرا، قان خىلىتىنىڭ ئۆتكۈرلۈكىنى پەسەيتىش، ئۇيقۇ كەلتۈرۈش، سېزىمسىزلاشتۇرۇش، ئاغرىق پەسەيتىش، چاچنى قۇۋۇزەتلەش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

[**ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر**] مېڭە، يۈرەكنىڭ ئاجىزلىقى، ئۇيقۇسىزلىق، ئىسسىقتىن بولغان باش ئاغرىش، يۇقىرى قان بېسىمى قاتارلىق كېسەللىكلەرگە ئىشلىتىلىدۇ.

[**ئىشلىتىش ئۇسۇلى**]

1. كاھۇ يېغىنى مۇۋاپىق مىقداردا بۇرۇتقا تېمىتسا ياكى باشقا سۈركىسە، ئۇيقۇ كەلتۈرىدۇ ۋە چاچنى قۇۋۇزەتلەيدۇ.

2. كاھۇ يېغىنى 3 ~ 5 گىرامغىچە تاماقنىڭ ئۈستىگە قۇيۇپ ئىستېمال قىلىپ بەرسە، مېڭە، يۈرەكتىكى جىددىيلىكنى پەسەيتىپ، يۇقىرى قان بېسىمىنى چۈشۈرىدۇ. باش ئاغرىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[**ئىشلىتىش مىقدارى**] 3 ~ 5 گىرامغىچە.

[**زىيانلىق تەسىرى**] ھەزىم ۋە باھقا زىيانلىق.

[تۇزەنكۈچىسى] مەستىكى، ساپ ھەسەل.
[ئورۇنباسارى] خەشخاش.
[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] ھەر خىل زىماتلار.

چۈچۈمەل ئانار
曲其曼阿那尔
(酸石榴 suan shi liu)

[باشقا ئاتىلىشى] رومانى مور، ئانار مەيخۇش، ناخوش ئانار

چۈچۈمەل ئانار

[تونۇش] بۇ، ئانار ئائىلىسىدىكى ھەممىگە تونۇشلۇق بولغان مەشھۇر مېۋىلىك دەرەخ ئانارنىڭ پىشقان مېۋىسىدىن ئىبارەت بولۇپ، ئادەتتە شار شەكىللىك، رەڭگى قىزىل، ئىچىدىن مارجاندەك چىقىدۇ، قىزىل دانچىلىرى قىرلىق، پارقىراق، شىرىلىك، تەمى چۈچۈمەل كېلىدۇ. بۇ دەرەخنىڭ پىشقان مېۋىسى «چۈچۈمەل ئانار» ياكى «ناخۇش ئانار» نامىدا دورىلىققا ئىشلىتىلىدۇ. (2.4.5 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەممە جايلىرىدىن، بولۇپمۇ قەشقەر، خوتەندىن كۆپ چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] 9 ـ، 10 ـ ئايلاردا مېۋىسى پىشقاندا يىغۇۋېلىپ، قۇرغاق، سالقىن جايدا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] تۆمۇر، قەنت، ئالما كىسلاتاسى، لىمون كىسلاتاسى، تاننىن قاتارلىقلار ۋە ۋىتامىن C بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] بەدەنگە تۆمۇر ماددىسىنى تولۇقلاپ، قان كۆپەيتىش تەسىرى بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] پوستىنى ئاجرىتىپ، قىزىل دانچىلىرىنى ئايرىپ، ساپلاشتۇرۇپ لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيتى] قان، سەپرا خىلتىلىرىنىڭ ئۆتكۈرلۈكىنى پەسەيتىش، ھارارەت پەسەيتىش، جىگەر، يۈرەك، مېڭىنى قۇۋۋەتلەش، قان كۆپەيتىش، ئىچ سۇرۇشنى توختىتىش، ئاغرىق پەسەيتىش، سۈيدۈك ھەيدەش، ئوزۇقلۇق تولۇقلاش، يالىلۇغ ۋە ئىششىق ياندۇرۇش قاتارلىق خۇسۇسىيەتلەرگە ئىگە.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] سەپراۋى تەپ، يەرقان، ئىسسىقتىن بولغان ھەر خىل جىگەر كېسەللىكلىرى، كۆپ ئۇسساش، كۆڭۈل ئىلىشىش، قۇسۇش، تولغاق، ئىچ سۇرۇش، قورساق ئاغرىقى، يۈرەك

ربتمسىزلىقى، يۈرەك چالاڭغۇراش، ئېغىز پۇراش، ئېغىز پىشلاقلىشىش، كۆز ئاجىزلىقى، كۆز قىچىشىش، كەم قانلىق قاتارلىق كېسەللىكلەرگە ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. چۇچۇمەل ئانارنىڭ سۈيىنى مۆژاپىق مىقداردا شېكەر قوشۇپ ئىستېمال قىلىپ بەرسە، يۈرەك، جىگەرنى قۇۋۇتلەپ، قان كۆپەيتىدۇ.

2. چۇچۇمەل ئانارنىڭ سۈيى، بېھى سۈيى، ئالما سۈيى بىلەن شېكەرنى ئارىلاشتۇرۇپ ئىچسە، كۆڭۈل ئىلىشىش، قۇسۇش، ئىشتىهاسىزلىق، سەپراۋى تەپ قاتارلىقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] دورىلىق ئۇچۇن سۈيىدىن 48 ~ 60 مىللىلىتىرغىچە بېرىلىدۇ.

[زىيانلىق تەسىرى] يۆتەلگە زىيانلىق، كۆپ ئىستېمال قىلسا ئاشقازان، جىگەرنى بۇزىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] زەنجىۋىل، بەسباسە.

[ئورۇنباسارى] تاتلىق ئانار، بېھى.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] نارپىننە شەربىتى، ئانار شەربىتى.

ئۇچىنچى باب غەيرىي تەبىئىي خىلىتلارنى پىشۇرغۇچى دورىلار

ھەر خىل ئىچكى - تاشقى سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن ھەرقايسى خىلىتلاردا (سەپرا خىلىتى، بەلغەم خىلىتى، سەۋدا خىلىتى) دا سۇيەت جەھەتتە ئۆزگىرىش يۈز بېرىپ، ئومۇمىي بەدەننىڭ ياكى مەلۇم بىر ئەزانىڭ تەبىئىي تۈزۈلۈشىدە غەيرىي نورمال ئۆزگىرىش بولماستىن، بەلكى مىزاجىدا ئۆزگىرىش يۈز بېرىپ، نورمال فىزىيولوگىيەلىك خىزمىتى توسقۇنلۇققا ئۇچرايدۇ. بۇ خىل كېسەلگە قارىتا كېسەللىك پەيدا قىلغۇچى غەيرىي تەبىئىي خىلىتنى پىشۇرۇش، بەدەن سىرتىغا چىقىپ كېتىش سالاھىيىتىگە ئىگە قىلىش ئۈچۈن دورا ئىشلىتىشكە توغرا كېلىدۇ. بۇ خىل خۇسۇسىيەتتىكى دورىلار غەيرىي تەبىئىي سەپرا خىلىتنى پىشۇرغۇچى دورىلار، غەيرىي تەبىئىي بەلغەم خىلىتنى پىشۇرغۇچى دورىلار، غەيرىي تەبىئىي سەۋدا خىلىتنى پىشۇرغۇچى دورىلار دەپ ئۇچ تۈرگە بۆلۈنىدۇ.

§1. غەيرىي تەبىئىي سەپرا خىلىتنى پىشۇرغۇچى دورىلار

ھەر خىل ئىچكى - تاشقى سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن سەپرا خىلىتىدا سۇيەت جەھەتتە ئۆزگىرىش يۈز بېرىپ، ئومۇمىي بەدەننىڭ ياكى مەلۇم بىر ئەزانىڭ تەبىئىي تۈزۈلۈشىدە غەيرىي نورمال ئۆزگىرىش بولماستىن، بەلكى مىزاجىدا ئۆزگىرىش يۈز بېرىپ، نورمال فىزىيولوگىيەلىك خىزمىتى توسقۇنلۇققا ئۇچرايدۇ. بۇ خىل كېسەللىكلەرگە قارىتا غەيرىي تەبىئىي سەپرا خىلىتنى پىشۇرۇش خۇسۇسىيىتى ئاساسىي ئورۇندا تۇرغان دورىلارنى تاللاپ ئىشلىتىشكە توغرا كېلىدۇ. بۇ خىل خۇسۇسىيەتتىكى دورىلار غەيرىي تەبىئىي سەپرا خىلىتنى پىشۇرغۇچى دورىلار ياكى سەپرا خىلىتىنىڭ مۇنزىج دورىلىرى «مۇنزىجى سەپرا» دېيىلىدۇ. مەسىلەن: بىنەپشە، نېلۇپەر گۈلى، كاسنە ئۇرۇقى، چىلان، شاھتەررەچىنى، قىزىلگۈل، كاسنە، ئەينۇلا، قارىئۆرۈك، كاسنە يىلتىزى، سىرىق ھېلىلە، ئاق لەيلى يىلتىزى قاتارلىقلار.

بىنەپشە

比乃非谢

(天山堇菜 tian shan jin cai)

[باشقا ئاتىلىشى] كوكاش، بىخ بىنەپشە

[لاتىنچە نامى] Herba Viola tianschanica

[ئىنگلىزچە نامى] Sin kiang Fragrant Violet Herb

بىنەپشە

[**تونۇش**] بۇ، بىنەپشگۈل ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك بىنەپشىنىڭ پۈتۈن چۆپى بولۇپ «بىنەپشە» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. رەڭگى ئاقۇچ سېرىق، تەمى ئاچچىق، ئازراق پۇراقلىق كېلىدۇ. (1.1.3 ـ رەسىم)

[**چىقىش ئورنى**] شىنجاڭنىڭ ھەممە يېرىدىن، ھەمدە نېپال، كەشمىر قاتارلىق جايلاردىنمۇ چىقىدۇ.

[**يىغىپ ساقلاش**] 8ـ، 9ـ ئايلاردا پۈتۈن چۆپىنى ئوراپ يىغۇۋېلىپ، قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.

[**خىمىيەلىك تەركىبى**] تەركىبىدە ئۆچۈچان مېي، فىلاۋونىلا (Fiavonoid)، ئامىنو كىسلاتاسى (Amino acid)، ئالكولوئىدلار (Alka Loid) ۋە شىلىمشىق ماددىلارنى تۇتىدۇ.

[**فارماكولوگىيەلىك تەسىرى**] چىلانمىسى قىزىتما قايتۇرىدۇ. ئېرىتمىسى تىنچلاندۇرىدۇ.

[**لايىقلاشتۇرۇلۇشى**] ئۈسارىسىنى ئېلىش ياكى قۇرۇتۇپ ساپلاشتۇرۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[**تەبىئىتى**] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[**خۇسۇسىيىتى**] غەيرىي تەبىئىي سەپرا خىلىتىنى پىشۇرۇش، قىزىتما قايتۇرۇش، سەپرا ۋە قاننىڭ ھارارىتىنى پەسەيتىش، ئىچ سۇرۇش، ئىششىق ياندۇرۇش، تەرەتنى راۋانلاشتۇرۇش، مېڭىگە ھۆللۈك يەتكۈزۈش، ئۇيقۇ كەلتۈرۈش، يالۇغ قايتۇرۇش، سۈيدۈك ھەيدەش ۋە كۆكرەكنى سىلىقلاشتۇرۇش قاتارلىق خۇسۇسىيەتلىرى بار.

[**ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر**] قىزىتما، زۇكام، گال قۇرۇش، نەزلە، كۆكرەك پەردە يالۇغى، يۆتەل، ئۇسسۇزلۇق، سۈيدۈك تۇتۇلۇش، بۆرەك ئاغرىقى، قان قويۇلۇش، يۇرەك ئاجىزلىقى، ئۆپكە يالۇغى، كۆز قارىڭغۇلىشىش، ئىسسىقتىن بولغان باش ئاغرىقى، قەۋزىيەت قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[**ئىشلىتىش ئۇسۇلى**]

1. بىنەپشە، چىلان، گۈلقەنت، تەمرىھىندى، ئەينۈلا قاتارلىقلارنىڭ ھەربىرىدىن 15 گىرام ئېلىپ دەملەپ ئىچسە، ئىسسىقتىن بولغان زۇكامغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. بىنەپشە، چىلان، سەرپىستان، ئاق لەيلى ئۇرۇقى، ھەمشىباھار ئۇرۇقى، قىزىلگۈل قاتارلىقلارنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام ئېلىپ دەملەپ ئىچسە، ئۆپكە ئىششىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. بىنەپشە، مامكاپ، ئوسما يوپۇرمىقى، ئوسما يىلتىزى، ئاق لەيلىگۈل قاتارلىقلارنىڭ ھەربىرىدىن يەتتە گىرام ئېلىپ ئېزىپ، يەرلىك ئورۇنغا زىمات قىلسا، ئۆتكۈر يىرىڭلىق ئىششىقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

4. بىنەپشىدىن يەتتە گىرام، ئەينۈلادىن 15 گىرام ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، دەم سىقىلىش، ئېغىزى قۇرۇپ كۆڭۈل ئىلىشىش، يۇرەك چالاڭغۇراش قاتارلىقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

5. بىنەپشىدىن مۇۋاپىق مىقداردا ئېلىپ قاينىتىپ سۈيىنى ئىستېمال قىلدۇرسا، بالىلاردىكى

كۆكيۆتەلگە، قىزىتما، زۇكام، كۆكرەك ئاغرىشلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 3 ～ 6 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئاشقازاننى سوۋۇتۇپ، ھۆللۈكنى ئاشۇرۇۋېتىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] لاچىندانە، رۇمبەدىيان.

[ئورۇنباسارى] نېلۇپەر، قىزىلگۈل، گاۋزىبان.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] ھەببى بىنەپشە، خېمىرى بىنەپشە.

نېلۇپەر گۈلى

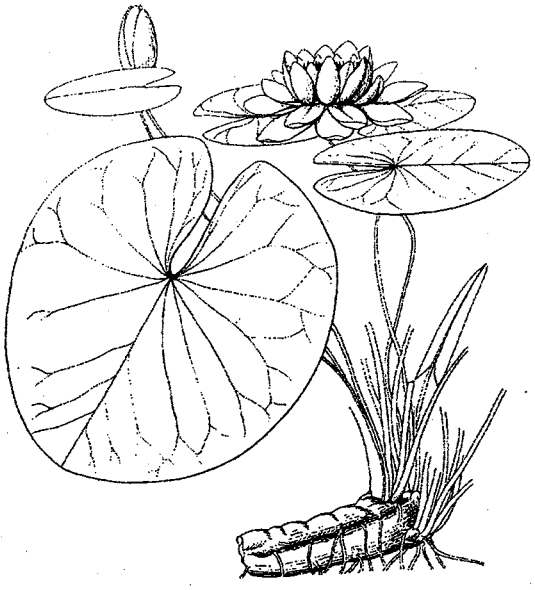
尼鲁法尔

（睡莲花　shui lian hua）

[باشقا ئاتىلىشى] زۆھرۈل، كەرنەبول مائى، نېلۇپەر، كەرنەبولمائىكى پول.

[لاتىنچە نامى] Flos Nymphaea eandida

[ئىنگلىزچە نامى] Lotus Flower

نېلۇپەر گۈلى

[تونۇش] بۇ، نېلۇپەر ئائىلىسىدىكى سۇدا ئۆسىدىغان كۆپ يىللىق سامان غوللۇق، سىلىندىر شەكىللىك ئۆسۈملۈك بولۇپ، سىرتقى يۈزى كۈل رەڭگە مايىل قوڭۇر رەڭ، ئىچىدە ئۇرۇقى بولىدۇ. ئۇرۇقى قارا، شىلىمشىق، تەمى ئاچچىق، ئازراق پۇراقلىق بولىدۇ. ئەسلىي ئۆسۈملۈكى نېلۇپەر (Nelumbo Necifera Gaetn) دىن ئىبارەت. (2.1.3 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ كۆپلىگەن جايلىرىدىن، يەنە ياپونىيە، ھىندىستان قاتارلىق ئەللەردىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] 7 ـ ئايلاردا غۇنچىسى ئېچىلغاندىن كېيىن، ياكى ئېچىلىش ئالدىدا يىغىۋېلىپ، قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] گۈلىنىڭ تەركىبىدە كۇئېرسىتىن (Quercetin)، لوتېئولىن (Luteolin)، كېمپفېرول (KaempFerol) ۋە كۆپ خىل فىلاۋونلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] ئۇرۇقى ۋە گۈلىنىڭ زىرىسى ئۈزۈقلاندۇرۇش، بەدەننى چىڭىتىش رولىنى ئۆتەيدۇ، سوزۇلما ئۇچەي يالليۇغى ۋە نېرۋا ئاجىزلىقلىرى، ئېھتىلام بولۇش قاتارلىقلارغا پايدىلىق.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] قۇرۇتۇش ياكى ئۇسارىسىنى ئېلىش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] غەيرىي تەبىئىي سەپرا خىلىتىنى پىشۇرۇش، ياللۇغ قايتۇرۇش، قىزىتما پەسەيتىش، ئۇسسۇزلۇق پەسەيتىش، ئۇيقۇ كەلتۈرۈش، يۇمشىتىش، كۆزنى قۇۋۇەتلەش قاتارلىق خۇسۇسىيەتلىرى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] غەيرىي تەبىئىي سەپرادىن بولغان تەپ، قىزىتما، ئۇيقۇسىزلىق، كۆز كېسەللىكى، باش ئاغرىقى، ئىسسىقتىن بولغان يۆتەل، گال ئاغرىقى قاتارلىق كېسەللىكلەرگە ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. نېلۇپەردىن يەتتە گىرام ئېلىپ، بەش گىرام دارچىن بىلەن قوشۇپ ئىچسە، يۇرەكنى قۇۋۇەتلەيدۇ، نېرۋىنى تىنچلاندۇرىدۇ.

2. نېلۇپەرنىڭ يىلتىزىنى سوقۇپ ئىچسە، گال ئاغرىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ، جىگەرنىڭ ھارارىتىنى پەسەيتىدۇ.

3. نېلۇپەرنىڭ گۈلىنى پۈرسا ياكى قاينىتىپ ئىچسە، قىزىتما، ئۇيقۇسىزلىق ۋە باش ئاغرىقى قاتارلىقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

4. نېلۇپەر ئەرقىدىن 20 ~ 30 مىللىلىتىرغىچە ئىچسە، ئىسسىقتىن بولغان باش ئاغرىقى، غەيرىي تەبىئىي سەپرا خىلىتىدىن بولغان تەپلەرگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 3 ~ 9 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] دوۋساقلا، باھقا زىيان قىلمىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] ھەسەل، ناۋات.

[ئورۇنباسارى] بىنەپشە، نارمىشكى.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىق دورا ياسالمىسى] ئەرقى نېلۇپەر، شەربىتى نېلۇپەر.

كاسنە ئۇرۇقى

卡森欧如合

(菊苣子 ju ju zi)

[باشقا ئاتىلىشى] بەزىرۇل ھىندىبا، تۇخۇمى كاسنە، كاسنە كى بىج

[لاتىنچە نامى] Herba cichorium intybius

[ئىنگلىزچە نامى] Common Chicory Seed

[تونۇش] بۇ، مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈك كاسنەنىڭ ئۇرۇقىدىن ئىبارەت بولۇپ، ئۇرۇقى كىچىك ـ كىچىك بولۇپ قىرى بولىدۇ. ئاق رەڭلىك، تەمى ئاچچىق، پۇرىقى سۇس كېلىدۇ. (3.1.3 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەممە جايلىرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى پىشقاندىن كېيىن، قۇرۇتۇپ ئۇرۇقىنى يىغىۋېلىپ، پاكىز تازىلاپ، قۇرۇق ھەم سالقىن جايدا ساقلىنىدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] يۇيۇش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

كاسنه ئۆسۈملۈكى

[خۇسۇسىيتى] ياللۇغ قايتۇرۇش، غەيرىي تەبئىي سەپرا خىلىتىنى پىشۇرۇش ۋە تەڭشەش، غەيرىي تەبئىي سەپرا ۋە قان خىلىتىنىڭ ئۆتكۈرلۈكىنى پەسەيتىش، تو-سالغۇلارنى ئېچىش، ئىششىق ياندۇرۇش، سۈيدۈك ھەيـ-دەش خۇسۇسىيەتلىرىگە ئىگە.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] جىگەر، تال كېسەللىك-لىرى، سېرىقلىق چۇشۇش (يەرقان)، ئومۇمىي بەدەن سۇلۇق ئىششىقى، جىگەر توسۇلۇش قاتارلىقلارغا ئىشلـ-تىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. كاسنە يىلتىزىدىن 12 گىرام، رەۋەندىن تۆت گىرام، ئەپتىموۇن ئۇرۇقى ئىككى گىرام، كاسنە ئۇرۇ-قىدىن ئالتە گىرام، گاۋزىبان ئۇچ گىرام، قىزىلگۈلدىن ئالتە گىرام ئېلىپ، قائىدە بويىچە شەربەت تەييارلاپ ئىچىپ بەرسە، سۈيدۈك ھەيدەپ، ئىششىق ياندۇ-رىدۇ. قىزىتما پەسەيتىدۇ، جىگەر ياللۇغى، سۈيدۈك يولى ياللۇغى قاتارلىقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. ئاق سەندەل بىلەن كاسنە ئۇرۇقىدىن 10 گىرامدىن ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، ئىسسىقتىن بولغان يۇرەك چالاڭغۇراشقا مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. رەۋەندىن 15 گىرام، كاسنە ئۇرۇقى، قىزىلگۈلدىن 10 گىرام، سىركىدىن 200 گىرام، قەنتتىن 150 گىرام ئېلىپ، قائىدە بويىچە سىركەنجۇبىل تەييارلاپ ئىچسە، جىگەر ۋە تال توسالغۇلىرىنى ئاچىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 3 ~ 5 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] كۆڭۈل ئىلىشىش پەيدا قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] سىركەنجۇبىل.

[ئورۇنباسارى] كاسنە كۆكى.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] ئەرقى كاسنە، شەربىتى دىنار.

قىزىلگۈل

克孜力古丽

(玫瑰花 mei gui hua)

[باشقا ئاتىلىشى] ۋەردى ئەھمەر، گۈل سۇرۇخ، گۈلاپ كاپۇل

[لاتىنچە نامى] Flos Rosa rugosa

[ئىنگلىزچە نامى] Rose

[**تونۇش**] بـۇ، ئـەتىرگـۈل ئائىلىسىدىكى ئېگىزلىكى 1 ~ 2 مېتىرغىچە، غولى تىك، توپلىشىپ ئۆسىدىغان چانقال ئۆسۈملۈك قىزىلگۈلنىڭ (Rosae rugsae Thunb) گۈل بەرگىسى «قىزىلگۈل» ياكى «گۈل سۇرۇخ» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. گۈلى توق قىزىل رەڭدە بولۇپ، تەمى ئاچچىق، پۇرىقى خۇش پۇراق پۇرايدۇ. ئەسلىي ئۆسۈملۈكى (Rosae rugsae Thunb) دىن ئىبارەت (4.1.3 ـ رەسىم).

[**چىقىش ئورنى**] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا تېرىپ ئۆستۈرۈلىدۇ.

[**يىغىپ ساقلاش**] 5 ـ ئاينىڭ ئاخىرى، 6 ـ ئاينىڭ باشلىرىدا گۈلى ئېچىلىدۇ. مۇشۇ چاغدا يىغىۋېلىپ گۈل بەرگىنى ئايرىپ، سايىغا يېيىپ قۇرۇتۇپ، قۇرۇق ئورۇندا ساقلىنىدۇ.

قىزىلگۈل

[**خىمىيەلىك تەركىبى**] گۈلىدە ئۇچۇچـان مايى، موزا كىسلاتاسى، سىيانىن (Cyanin)، كاروتىن (Carotene)، سېرىق پىگمېنت قاتارلىقلار بار. مېۋىسىنىڭ تەركىبىدە ۋىتامىن C، گىلۇكوزا، مېۋە شېكىرى، لىمون كىسلاتاسى قاتارلىقلار بار.

[**فارماكولوگىيەلىك تەسىرى**] قىزىلگۈلنىڭ سۇدىكى قاينىتىلمىسى تىئوم كالىي تارتىراتنىڭ زەھىرىنى قايتۇرىدۇ. قىزىلگۈل يېغى ئۆت سۈيۇقلۇقىنىڭ ئاجرىلىپ چىقىرىلىشىنى ئىلگىرى سۈرىدۇ.

[**لايىقلاشتۇرۇلۇشى**] قۇرۇتۇش ياكى ئۇسارىسىنى ئېلىش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[**تەبىئىتى**] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[**خۇسۇسىيىتى**] غەيرىي تەبىئىي سەپرا ماددىسىنى پىشۇرۇش، يۇرەك ۋە جىگەرنى قۇۋۇتلەش، كۆڭۈلنى ئېچىش، رەئىس ئەزالارنى، ئاشقازان، ئۇچەينى قۇۋۇتلەش، ئىششىق ياندۇرۇش، ھارارەت پەسەيتىش، قان توختىتىش، سېسىق پۇراقنى يوقىتىش، ئىچ سۇرۇشنى توختىتىش، تەرەتنى راۋان قىلىش، نېرۋىنى تىنچلاندۇرۇش خۇسۇسىيەتلىرى بار.

[**ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر**] جىگەر يالليۇغى، يۇرەك قېرىنچە يالليۇغى، يۇرەك رېتىمسىزلىقى، ئاشقازان ئاغرىقى، ھەر خىل ئىششىقلار، قەۋزىيەت، ئىچ سۇرۇش، قان تۈكۈرۈش، ئېغىز ئاغرىقى، يۇرەك قوزغىلىش، كۆز ئاغرىقى، قولاق ئاغرىقى، نېرۋا جىددىيلىكى، باش ئاغرىقى، كۆڭۈل ئىلىشىش، ئاياللاردىكى ھەيز نورمالسىزلىقى قاتارلىق كېسەللىكلەرگە ئىشلىتىلىدۇ.

[**ئىشلىتىش ئۇسۇلى**]

1. قىزىلگۈل، ئاق لەيلىگۈلىدىن 10 گىرامدىن، ئىكلىلمىلىك، بابۇنەدىن 15 گىرامدىن ئېلىپ، دورىلارنى سوقۇپ سىركە بىلەن يۇغۇرۇپ مەلھەم تەييارلاپ، كۈندە سۈت بېزىگە چاپسا، سۈت بېزى ئىششىقىنى ياندۇرىدۇ.

2. 10 گىرام قىزىلگۈلنى سوقۇپ تالقان قىلىپ قولتۇققا سېپىپ بەرسە، قولتۇق پۇراشقا مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. قىزىلگۈلدە ئەرەق تارتىپ ئىستېمال قىلىپ بېرىش بىلەن بىرگە قولتۇققا سېپىپ بەرسە، قولتۇق

پۇراشقا مەنپەئەت قىلىدۇ.

4. قىزىلگۈلدە گۈلقەنت تەييارلاپ ئىستېمال قىلىپ بەرسە، يۇرەك، ئاشقازان، جىگەر ۋە مېڭىنى قۇۋۋەتلەيدۇ.

5. گۈلنى پۇرسا كۆڭۈلنى ئاچىدۇ، سۇيىنى چىقىرىپ باشقا چاپسا، باش ئاغرىقىنى توختىتىدۇ.

6. يېڭى ئېچىلغان قىزىلگۈلدىن 30 گىرام ئېلىپ قاينىتىپ ئىستېمال قىلسا، قەۋزىيەتكە مەنپەئەت قىلىدۇ.

7. قىزىلگۈلدىن مۇۋاپىق مىقداردا ئېلىپ، توخۇ يېغى بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ مەلھەم قىلىپ يەرلىك ئورۇنغا چاپسا، بوۋاسىر ئاغرىشقا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 5 ～ 7 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] كۆپ ئىشلەتسە، جىنسىي ئىقتىدارىنى چېكىندۈرىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] رۇمبەدىيان، ھەببى زەلەم.

[ئورۇنباسارى] بىنەپشىگۈل، مەرزەنجۇش.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] ئەرقى گۈل، گۈلقەنت، مەجۇنى دەبدۇلۇەرد، گۈل يېغى.

§ 2. غەيرىي تەبىئىي بەلغەم خىلىتىنى پىشۇرغۇچى دورىلار

ھەر خىل ئىچكى - تاشقى سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن بەلغەم خىلىتىدا سۇيۇقلۇق جەھەتتە ئۆزگىرىش يۈز بېرىپ، ئومۇمىي بەدەننىڭ ياكى مەلۇم بىر ئەزانىڭ تەبىئىي تۈزۈلۈشىدە غەيرىي نورمال ئۆزگىرىش بولماستىن، بەلكى مىزاجىدا ئۆزگىرىش يۈز بېرىپ، نورمال فىزىيولوگىيەلىك خىزمىتى توسقۇنلۇققا ئۇچرايدۇ. بۇ خىل كېسەللىكلەرگە قارىتا غەيرىي تەبىئىي بەلغەم خىلىتىنى پىشۇرۇش خۇسۇسىيىتى ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدىغان دورىلارنى تاللاپ ئىشلىتىشكە توغرا كېلىدۇ. بۇ خىل خۇسۇسىيەتتىكى دورىلار غەيرىي تەبىئىي بەلغەم خىلىتىنى پىشۇرغۇچى دورىلار ياكى بەلغەم خىلىتىنىڭ مۇنزىج دورىلىرى دېيىلىدۇ. مەسىلەن: چۇچۇكبۇيا يىلتىزى، ئەنجۇر، بادرەنجىبۇيا ھىندى، بابۇنە، پىرسىياۋشان، ئارپىبەدىيان، زۇپا، كەرەپشە، ئارپىبەدىيان يىلتىزى پوستى، بۆرە سويمىسى يىلتىزى پوستى، شاھتەررە ھىندى، قىزىلگۈل، رۇمبەدىيان، قىزىل ئۆزۈم قاتارلىقلار.

چۇچۇكبۇيا يىلتىزى

曲曲克布亚

(甘草根 gan cao gen)

[باشقا ئاتىلىشى] ئەسلىسۇس، بىخ سۇس، بىخ مەھەك، مىلتى

[لاتىنچە نامى] Radix Glycyrrhiza uralensis

[ئىنگلىزچە نامى] Ural Licorice Root

چۆچۆكبۇيا ئۆسۈملۈكى

[تونۇش] بۇ، پۈرچاق ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك چۆچۆكبۇيىنىڭ يىلتىزى ۋە يىلتىزسىمان غولىدىن ئىبارەت. ئۆسۈملۈكنىڭ يىلتىزسىمان غولى «بىخ-سۈس» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. ئەسلىي ئۆسۈملۈك چۆ-چۆكبۇيا (Glyeyrhiza uralensis Fisch) دىن ئىبارەت. خەلق ئارىسىدا «قارا بۇيا»، «سېرىق بۇيا» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. يىل-تىزسىمان غولى سىلىندىر شەكىللىك، ئاساسىي يىلتىزى ئۇزۇن، توم، سىرتقى پوستى قىزغۇچ قوڭۇر رەڭدە، يىلتى-زىنىڭ سىرتقى پوستى نېپىز، قىزغۇچ، ئىچى سېرىق، تەمى تاتلىق، پۈراقلىق، قاڭسىقراق، كۆپ تېتىسا كۆڭۈلنى ئە-لىشتۇرىدۇ (1.2.3 ـ رەسىم).

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ، ئىچكى موڭغۇل، گەنسۇ، جاڭ-شى، سەنشى، لياۋنىڭ، جىلىن، خېبېي، خېيلۇڭجياڭ، چىڭخەي قاتارلىق جايلاردىن چىقىدۇ. ئىچكى موڭغۇلدىن چىقىدىغىنى ياخشىسى ھېسابلىنىدۇ. يەنە ئاف-غانىستان، پاكىستان، ئىران قاتارلىق كۆپلىگەن ئەللەردىنمۇ چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] كۈزدە كولاپ ئېلىپ، غول تۈۋى ۋە چاچما يىلتىزلىرىنى تازىلىۋېتىپ، مۇۋاپىق ئۇزۇنلۇقتا كېسىپ پارچىلاپ، ئاپتاپتا قۇرۇتۇپ، قۇرغاق ئورۇندا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيىلىك تەركىبى] تەركىبىدە ئاتسىدوم گلىتسىررۇم (Glyerrhizic acid)، گلىتسىرىن (Glyeerrhizine)، سۇدىكى ئېرىتمىسىدە ئاتسىدوم ئۇرالىنكوم (Uralenie acid) بار.

[فارماكولوگىيىلىك تەسىرى]

1. كۆپ خىل تەجرىبىلەردە ھايۋاناتلارنىڭ سۇيدۇك مىقدارى ۋە ناترىينىڭ چىقىپ كېتىش مىقدارىنى ئازايتىدۇ. كالىينىڭ سىرتقا چىقىشىنى ئاشۇرۇۋېتىدۇ. قاندىكى ناترىي ئىيونى (Na^+) ئۆرلەيدۇ. قاندىكى كالىي تۆۋەنلەيدۇ. بۆرەك ئۈستى بېزى پوستلاق ماددىسى شارچىسى كىچىكلەيدۇ.

2. يالىلۇغلىنىشقا قارشى تەسىرى بار.

3. ھەزىم قىلىش سىستېمىسىغا جۈملىدىن يارىغا ئۇنۇملۈك تەسىرى بار.

4. زەھەر قايتۇرۇش تەسىرى بار. چۆچۆكبۇيا قاينىتىلمىسى كۈچۈلا جەۋھىرى سىتىرخىلنىڭ زەھەرلىك تەسىرى ۋە ئۆلتۈرۈش تەسىرىنى كۆرۈنەرلىك تورمۇزلايدۇ. ئۇنىڭ رۇببىنى ئىشلىتىپ يېرىم سائەتتىن كېيىن، سىتىرخىلىن ئوكۇلىنى ئورسا، زەھەرنى قايتۇرۇش ئۇنۇمى يۇقىرى بولىدۇ.

چۆچۆكبۇيا ھېستامىن، خىلورال ھىدرات، ئورېتىن كودئېين، ئارىسنو ېينزول، خىلورىد سىماب قاتارلىقلارنىڭ زەھىرىنى قايتۇرىدۇ.

5. بەدەندىكى ماي ماددىسىنىڭ ئالمىشىشىغا نىسبەتەن تېزلەشتۇرۇش تەسىرى بار.

6. چۆچۆكبۇيا قان زەردابىدىكى خولېستېرىننى تۆۋەنلىتىدۇ.

7. تەجرىبە خاراكتېرلىك سېرىقلىققا قارشى تەسىرى بار.

8. يۆتەل توختىتىش تەسرى بار.

9. چۈچۈكبۇيىنى ئىستېمال قىلغاندىن كېيىن، ياللۇغلانغان كاناينىڭ شىللىق پەردىلىرىنى يېپىپ، ئۇنىڭغا بولغان غىدىقلاشنى ئازايتىدۇ. شۇ ئارقىلىق يۆتەل توختىتىش رولىنى ئويناىدۇ.

10. ئاغرىق پەسەيتىش، تارتىشىشقا قارشى تەسرى بار.

11. سۈيدۈك ئاجرىتىش، كۆپىيىش سىستېمىسىغا قارىتا تەسرى: چۈچۈكبۇيا جەۋھىرى، چۈچۈكبۇيا كىسلاتاسى، كالتسي تۇزى كۆك قان تومۇرغا كىرگۈزۈلگەندە كۈچلۈك سۈيدۈك ھەيدەش تەسرىنى بېرىدۇ، ئەمما كالي ئاتېستاتقا تەسرى يوق، چۈچۈكبۇيا ياسالمىسىنىڭ ئاياللار ھورمۇنىغا ئوخشاش رولى بار. 50 گىرامى 1.0 مىللىلىتىر ئىستېرادىئولىنىڭ ئۇنۇمىگە تەڭ.

12. ئۆسمىگە قارشى تەسرى بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ئىلغاش، توغراش ياكى قۇرۇتۇش، پوستىنى ئاقلاش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيتى] غەيرىي تەبئىي بەلغەم خىلىتىنى يوشۇرۇش، بەلغەم بوشىتىش، يۆتەل پەسەيتىش، ئاغرىق پەسەيتىش، ماددىلارنى يۇمشىتىش، سۈيدۈك ھەيدەش، يەل ھەيدەش، ئىششىق ياندۇرۇش، ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش، ياللۇغ قايتۇرۇش، قان تازىلاش، ئۇسسۇزلۇق پەسەيتىش، نېرۋا پەيلىرىنى كۈچلەندۈرۈش خۇسۇسىيتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] كاناي ياللۇغى، زىققە، ئۆپكە ياللۇغى، ئۆپكە سىلى، زۇكام، نەزلە، ئاۋاز پۈتۈش، جىگەر كېسەللىكى، سۆزنەك، يارا، قىچىشاق، پالەچ كېسەللىكلىرىگە ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. چۈچۈكبۇيا يىلتىزى، پىرسىياۋسان، زۇپانىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام، ئاق سەندەلدىن يەتتە گىرام ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، سوغۇقتىن بولغان يۆتەل، زۇكامغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. چۈچۈكبۇيا يىلتىزىنىڭ پوستىنى قىرىۋېتىپ شۇمۇپ بەرسە، يۆتەل پەسەيتىدۇ.

3. چۈچۈكبۇيا يىلتىزى، ئاق سەندەل، زۇپا، پىرسىياۋشان قاتارلىقلارنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام ئېلىپ دەملەپ ئىچسە، يۇقۇملۇق زۇكامغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

4. چۈچۈكبۇيىدىن 10 گىرام ئېلىپ سوقۇپ، ھەسەلگە ئارىلاشتۇرۇپ يەرلىك ئورۇنغا چاپسا، تىرناق تۇۋى يېرىلىش، ئىششىققا (سەينەك) كە مەنپەئەت قىلىدۇ.

5. چۈچۈكبۇيا يىلتىزىنى سوقۇپ تالقان قىلىپ، قاياناق سۇ بىلەن مەلھەم تەييارلاپ چاپسا، دائىرىلىك چاچ چۈشۈشكە مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 7 ~ 10 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسرى] بۆرەك ۋە تالغا زىيان قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] بۆرەككە كەتىرا، تالغا قىزىلگۈل.

[ئورۇنباسارى] كەتىرا، رۇببىسۇس.

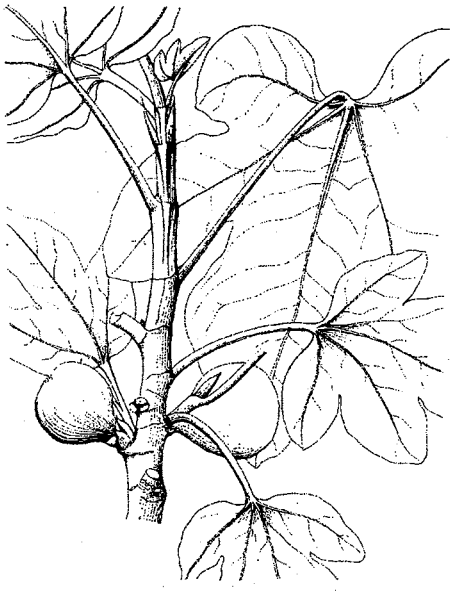
[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] جاۋارىش بىخسۇس، لوئوقى سەرپىستان، شەربىتى زۇپا.

ئەنجۇر قېقى
安吉尔
(无花果 wu hua guo)

[باشقا ئاتىلىشى] تېين، ئەنجىر

[لاتىنچە نامى] Fructus Ficus Carica

[ئىنگلىزچە نامى] Fig

ئەنجۇر قېقى

[تونۇش] بۇ، ئۇجمە ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈك ياكى كىچىك دەرەخ ئەنجۇرنىڭ پىشقان مېۋىسى، شەكلى يۇمىلاق، رەڭگى سېرىق، ئەتلىك قىسمىنىڭ ئىچىدە قوڭۇر رەڭلىك ئۇرۇقى بولىدۇ. تەمى تاتلىق، پۇراقسىز كېلىدۇ. ئەسلىي ئۆسۈملۈكى ئەنجۇر (Ficus Carica) دىن ئىبارەت. خەلق ئارىسىدا «ئەنجۇر» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. (2.2.3 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدىن چىقىدۇ.

[يېغىپ ساقلاش] 9ـ، 10ـ ئايلاردا مېۋىسى پىشقاندا ئۈزۈپ ئېلىپ قۇرۇتۇپ، پاكىز، قۇرۇق ئورۇندا قويۇلىدۇ. ھۆل پېتى ئىستېمال قىلسىمۇ بولىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئەنجۇر تەركىبىدە گىلۈكوزا، مېۋە قەنتى، قوموش شېكىرى تەخمىنەن 5% نى ئىگىلەيدۇ. لېمون كىسلاتاسى، قەھۋە كىسلاتاسى، كوينىن كىسلاتاسى قاتارلىقلار بار. قۇرۇتۇلغان مېۋىسى، پىشمىغان مېۋىسى ۋە ئۆسۈملۈك سۈتىدە راكقا قارشى تەركىب بار. سۈتىدە يەنە كىراخمال، ئاقسىل فېرمېنتى، ماي، كاربون سۇ بىرىكمىلىرى، ئۆسۈملۈك ئۆستۇرگۈچى ھورمۇن ھەمدە كۆپ مىقداردا ۋىتامىن A، ۋىتامىن C قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] قۇرۇق مېۋىسىنىڭ سۇلۇق ئېرىتمىسىنى ئاكتىپلاشقان كومۇش، پىروپانون بىلەن بىر تەرەپ قىلغاندىن كېيىن ئېلىنغان مەھسۇلاتىنىڭ ساركومىغا قارشى تۇرۇش تەسىرى بار. تولۇق پىشمىغان مېۋىسىنىڭ سۈتى سۈت بېزى راكى، يىلىك مەنبەلىك ئاق قان كېسىلى، لىمفا گۆش راكى قاتارلىقلارنىڭ تەرەققىياتىنى تىزگىنلەش رولى بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] يۇيۇپ قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق (ھۆل مېۋىسى)، قۇرۇتۇلغىنى بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] غەيرىي تەبىئىي بەلغەم خىلىتىنى پىشۇرۇش، «تەبىئەت»نى، يۇرەكنى قۇۋۇتلەش، توسالغۇلارنى ئېچىش، تەرەتنى يۇمشىتىش، يەل ھەيدەش، چىرايىنى پارقىرىتىش، تەرلىتىش، بەلغەم بوشىتىش، ئىششىق ۋە يالۇغ قايتۇرۇش، سۈيدۈك ماڭدۇرۇش قاتارلىق خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] باھ ۋە بۆرەك ئاجىزلىقى، يۆتەل، زۇكام، نەزلە قاتارلىق نەپەس سىستېـ

مىسى كېسەللىكلىرى، ئۆپكە كېسەللىكى، چېچەك، تال ئىششىقى، جىگەر، تال توسۇلۇش، قەۋزىيەت، سۈيدۇك تۇتۇلۇش، ھەيز توسۇلۇش، سۈيدۇك تېمىپ كېلىش، مېڭە ئاجىزلىقى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئەنجۈردىن بەش دانە، زۈپا، پىرسىياۋشاندىن 10 گىرامدىن، چۆچۈكبۇيىدىن يەتتە گىرام ئېلىپ كاشكاپ تەييارلاپ بەرسە، زۈكام، نەزلە، يۆتەل قاتارلىق كېسەللىكلەرگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. ئەنجۈردىن بىر كىلوگىرام، شېكەردىن ئىككى كىلوگىرام ئېلىپ، ئەنجۈر مۇرابباسى تەييارلاپ يەپ بەرسە، ئومۇمىي بەدەننى ۋە باھنى قۇۋۋەتلەيدۇ.

3. ئەنجۈردىن 10 گىرام، ئۈزۈمدىن 30 گىرام ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، سوغۇقتىن بولغان كۆكيۆتەلگە شىپا بولىدۇ.

4. ئەنجۈر، بادام مېغىزى، پىستە مېغىزى قاتارلىقلاردىن مۇۋاپىق مىقداردا ئېلىپ بىرگە يېسە، سۈيدۈكنى راۋان قىلىدۇ. مېڭىنى، بەدەننى قۇۋۋەتلەيدۇ.

5. ئەنجۈرنى مۇۋاپىق مىقداردا ئاچچىق ئۈزۈم سىركىسىگە توققۇز كۈن چىلاپ قويۇپ، ھەر كۈنى ئىستېمال قىلسا، تالىنىڭ ئىششىقىنى ياندۇرىدۇ.

6. ئەنجۈرنى ياڭاق مېغىزى بىلەن قوشۇپ تالقانلاپ ياكى خېمىر قىلىپ ئىستېمال قىلسا، باھنى قۇۋۋەتلەيدۇ.

7. ھۆل ئەنجۈردىن كۈنىگە 4 ～ 5 داندىن يېسە، بەدەننى سەمرىتىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 5 ～ 7 دانىغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] كۆپ يېسە جىگەرگە، ئاشقازان ئاجىزلىقىغا زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] ياڭاق، سۆئىتەر، رۈمبەدىيان.

[ئورۇنباسارى] باراۋەر مىقداردا چىلغوزا، قارىغاي ئۈرۈقى، ئۈرۈقى ئېلىنغان ئۈزۈم.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىق دورا ياسالمىسى] لوئوقى تىين، ئەنجۈر شەربىتى، مۇرابباسى.

بادرەنجبۇيا ھىندى

巴德然吉布亚印地

(欧蜜蜂花 ou mi feng hua)

[باشقا ئاتىلىشى] موپەرر قەلب، بادرەنگى بۇيا

[لاتىنچە نامى] Herba Dracocephalum moldavica

[ئىنگلىزچە نامى] Melissa herb

[تونۇش] بۇ، كالپۇكسىمان گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك بادرەنجەبۇيىنىڭ گۈلى ۋە پۈتۈن چۆپى بولۇپ، «بادرەنجبۇيا» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. گۈللىرى ئاق ياكى ئاق قىزىل، تەمى سەل تاتلىق، خۇش پۇراق، ئەسلىي ئۆسۈملۈكى بادرەنجبۇيا (Melissae officinalis) دىن ئىبارەت. غولى تىك چاسا شەكىللىك، ئۈزۈنلۈقى 30 ～ 50 سانتىمېتىرغىچە كېلىدۇ. رەڭگى توق سۆسۈن، قىسقا يۇمران، تۈكلۈك، ئۆزى يەڭگىل بولىدۇ. سۈندۇرۇلغان يۇزى ئاق رەڭلىك كېلىدۇ. (3.2.3 ـ رەسىم).

بادرەنجبۇيا ھىندى

[**چقىش ئورنى**] ياۋروپا، ئىران، ھىندىستان قاتارلىق جايلاردىن چىقىدۇ.

[**يىغىپ ساقلاش**] كۈز پەسلىدە يىغىۋېلىپ، قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.

[**خىمىيەلىك تەركىبى**] بادرەنجبۇيا يوپۇرمىقى تەركىبىدە تەخمىنەن 0.3% ~ 0.1% كىچە ئۇچۇچان مىياي بار.

[**لايىقلاشتۇرۇلۇش**] توغراپ، قۇرۇتۇپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[**تەبىئىتى**] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[**خۇسۇسىيىتى**] غەيرىي تەبىئىي بەلغەم ۋە سەۋدا خىلىتىنى پىشۇرۇش، يۇرەكنى قۇۋۇتلەش، سۇرۇش، زەھەر قايتۇرۇش، مادداىلارنى تارقىتىش، كۆكۈلنى ئېچىش قاتارلىق خۇسۇسىيەتلىرى بار.

[**ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر**] غەيرىي تەبىئىي بەلغەم ۋە سەۋدا خىلىتىدىن بولغان كېسەللىكلەرگە، يەنە پالەچ، لەقۋا، يۇرەك ئاجىزلىقى، قان بېسىم يۇقىرى بولۇشتىن كېلىپچىققان يۇرەك رېتىمسىزلىقى، باش قېيىش، سوت بېزى ئىششىقى، زىققە قاتارلىق كېسەللىكلەرگە ئىشلىتىلىدۇ.

[**ئىشلىتىش ئۇسۇلى**]

1. بادرەنجبۇيا، ئۇستقۇددۇس، سۇمبۇلنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام ئېلىپ، قاينىتىما تەييارلاپ ئىچسە، نېرۋا ئاجىزلىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. بادرەنجبۇيىدىن 10 گىرام، چىلاندىن 15 گىرام، گاۋزىباندىن 10 گىرام ئېلىپ، قاينىتىما تەييارلاپ بەرسە، قان بېسىمىنى چۈشۈرىدۇ.

3. بادرەنجبۇيا، ئۇستقۇددۇس، گاۋزىبان، لاچىندانە، قەلەمپۇر قاتارلىقلارنىڭ ھەربىرىدىن بەش گىرام ئېلىپ، چالا سوقۇپ چايلىق تەييارلاپ بەرسە، يۇرەك، مېڭىنى قۇۋۇتلەيدۇ.

4. بادرەنجبۇيىدىن 200 گىرام ئېلىپ، 100 گىرام ناۋات بىلەن قاينىتىپ ئىستېمال قىلسا، يۇرەك ئاجىزلىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

5. بادرەنجبۇيىدىن مۇۋاپىق مىقداردا ئېلىپ، قاينىتىپ سۈيىنى ئىستېمال قىلسا، جىگەر ئاجىزلىقى، يۇرەك رېتىمسىزلىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

6. بادرەنجبۇيىدىن مۇۋاپىق مىقداردا ئېلىپ، قاينىتىپ سۈيىدە ئېغىز چايقىسا، ئېغىز پۇراش ۋە چىش مىلىكى بوشاپ قېلىشقا مەنپەئەت قىلىدۇ.

7. بادرەنجبۇيىدىن مۇۋاپىق مىقداردا ئېلىپ يۇمشاق سوقۇپ، توز سۈيى ياكى گىلۇكوزا بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ مەلھەم قىلىپ، يەرلىك ئورۇنغا زىمات قىلسا، لىمفا سىلىنىڭ ئالدىنى ئالىدۇ.

[**ئىشلىتىش مىقدارى**] 5 ~ 10 گىرامغىچە.

[**زىيانلىق تەسىرى**] بەزىن ئاغرىقى پەيدا قىلىدۇ، ئىسسىق مىزاجلىقلارغا زىيانلىق.

[تۆزەتكۈچىسى] كۈندۇر، ئەرەب يېلمى.

[ئورۇنباسارى] ئەۋرىشىم.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىق دورا ياسالمىسى] شەربىتى بادرەنجىبۇيا، ئەرقى بادرەنجىبۇيا، جەۋھىرى بادرەنجىبۇيا.

بابۇنە

巴不乃

(洋柑菊 Yang gan ju)

بابۇنە

[باشقا ئاتىلىشى] گاۋچەشمى، بابۇنەج، گاۋچەشمى- مۇرىھى

[لاتىنچە نامى] Herba Matricaria chamomilla

[ئىنگلىزچە نامى] Matricaria herd

[تونۇش] بۇ، مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك بابۇنەنىڭ گۈلى ۋە پۈتۈن چۆپىدىن ئىبارەت. بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ گۈلى «گۈلى بابۇنە» نامىدا، يىلتىزى «بىخ بابۇنە» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. گۈلى سېرىق رەڭدە ئېچىلىدۇ. چۆپى سارغۇچ يېشىل رەڭدە، ۋەزنى يەڭگىل، تەمى قېرىق، بىرئاز پۇراقلىق كېلىدۇ. ئەسلىي ئۆسۈملۈكى بابۇنە (Matricaria Chamomilla) دىن ئىبارەت (3.2.4 - رەسىم).

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭنىڭ تاغلىق رايونلىرىدىن چىقىدۇ. يەنە پاكىستان، ئىران ۋە ياۋروپادىنمۇ چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] 6 -، 7- ئايلاردا گۈلى ۋە چۆپىنى يىغىۋېلىپ، ئاپتاپتا قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.

[خىمىيىلىك تەركىبى] پۈتۈن ئۆسۈملۈك ۋە گۈلى تەركىبىدە ئۇچۇچان ماي بار. ئاساسلىق تەركىبى غامازولىن (Chamazuilene)، پروئازولىن (Prozulene)، فارنېسىنى (Farnesene)، ماتىرىكارىن (Matiricarin)، روتىن (rutin) قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيىلىك تەسىرى]

1. تارتىشىنى بوشاشتۇرۇش تەسىرى بار. بابۇنە قاينىتىلمىسى توشقاننىڭ ئۇچەي يوللىرى ۋە دېڭىز چوشقىسىنىڭ كانايچىلىرىنى تورمۇزلايدۇ. بابۇنە تەركىبىدىكى ئاپىئىن (Apiin) ۋە ئاپگېنىن (Apigenen) نىڭ سىلىق مۇسكۇلغا نىسبەتەن ئوتتۇرا دەرىجىلىك بوشاشتۇرۇش رولى بار.

2. ياللۇغ قايتۇرۇش تەسىرى: خامازولىن ۋە بىرىككەن ماددا كوۋزولىن (Couizolene) نىڭ ھەممىسى تورمۇزلاش تەسىرىگە ئىگە.

3. قان تومۇرلارغا بولغان تەسىرى: تەجرىبىخانىلاردىكى تەجرىبىلەردىن قارىغاندا، بابۇنە چارپاقا ئارقا پۇت قان تومۇرىنى تارايتىدۇ. ئۆي توشقىنىنىڭ قان بېسىمىنى ئۆرلىتىدۇ.

4. باشقا تەسىرى: قىزىتمىسىنى قايتۇرىدۇ. مەلۇم دەرىجىدە باكتېرىيە ئۆلتۈرۈش تەسىرىمۇ بار.

[**لايىقلاشتۇرۇلۇشى**] توغراپ، قۇرۇتۇپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[**تەبىئىتى**] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[**خۇسۇسىيىتى**] غەيرىي تەبىئىي بەلغەم خىلىتىنى پىشۇرۇش، ئىششىق ياندۇرۇش، يەل ھەيدەش، ياللۇغ قايتۇرۇش، توسالغۇلارنى ئېچىش، ئاشقازان، مېڭە ۋە پەيلەرنى قۇۋۋەتلەش، سۇيدۇك ۋە ھەيزنى راۋان قىلىش، ئاغرىق پەسەيتىش قاتارلىق خۇسۇسىيەتلىرى بار.

[**ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر**] جىگەر، تال، ئاشقازان، مەقئەت ئىششىقلىرى، ھەر خىل ياللۇغلىنىش. لىق كېسەللىكلەر، سۇيدۇك يولى ياللۇغى، ھەيز توتۇلۇش، بوغۇم ئاغرىقى، قۇلاق ئاغرىقى، ھەر خىل قاتتىق ئىششىقلار، سېرىقلىق چۇشۇش، ئۇچەي توسۇلۇش، مېڭە ۋە پەيلەرنىڭ ئاجىزلىقى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[**ئىشلىتىش ئۇسۇلى**]

1. بابۇنە، بىخ كاسنە، بىخ كەرەپشە، قىزىلگۈل قاتارلىقلارنىڭ ھەربىرىدىن 15 گىرام ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، ھەر خىل ئىششىقلارنى ياندۇرىدۇ.

2. بابۇنە، ئىكلىلمىلىك، ئاق لەيلىگۈل، يۇمغاقسوت ئۇرۇقى قاتارلىقلارنىڭ ھەربىرىدىن 15 گىرام ئېلىپ، 60 گىرام گۈل يېغى بىلەن مەلھەم تەييارلاپ يەرلىك ئورۇنغا چاپسا، سوت بېزى ياللۇغىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. ئىكلىلمىلىكتىن بەش گىرام، بابۇنە، ئەنگۇر شىپا، كاكىنەچ، تاۋۇز ئۇرۇقى، قوغۇن ئۇرۇقىدىن 10 گىرامدىن ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، سۇيدۇك يولىدىكى ياللۇغ ھەم ئىششىقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

4. بابۇنەدىن ياغ تەييارلاپ قۇلاققا تېمىتسا، سوغۇقتىن بولغان قۇلاق ئاغرىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

5. بابۇنەدىن مۇزاپىق مىقداردا ئېلىپ قاينىتىپ، ھورىدا ئولتۇرسا ياكى بەلىنىڭ تۆۋىنىنى يۇسا، بۆرەك تاش كېسىلى، قېيىن تۇغۇتقا مەنپەئەت قىلىدۇ.

6. بابۇنەدىن مۇزاپىق مىقداردا ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، بەدەندىكى غەيرىي تەبىئىي خىلىتلارنى سۇرۇپ تازىلايدۇ.

[**ئىشلىتىش مىقدارى**] 2 ~ 10 گىرامغىچە.

[**زىيانلىق تەسىرى**] گالغا ۋە كۆكرەككە قۇرۇقلۇق يەتكۈزىدۇ، باش ئاغرىقى ۋە توسۇلۇش پەيدا قىلىدۇ.

[**تۇزەتكۈچىسى**] ھەسەل، بىنەپشە، نېلۇپەر.

[**ئورۇنباسارى**] ئىكلىلمىلىك، ئاق لەيلىگۈل، ئانار سۇيى.

[**ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى**] جاۋارىش بابۇنە، بابۇنە يېغى، رەۋغىنى بابۇنە، ماددەتۇلھايات.

ئاكاتسىيە دەرىخى ئۇرۇقى

阿卡提斯亚达里合欧如合

(槐树 gui shu)

[**باشقا ئاتىلىشى**] ئاكاتسىيە دەرىخى مېۋىسى، بائى كىنبە شىكەكائى

[**تونۇش**] بۇ، پۇرچاق ئائىلىسىدىكى بىر خىل دەرەخ بولۇپ، كىچىك ھەم ئىنچىكە تىكەنلىرى بولىدۇ.

ئۇنىڭدىن يېلىم چىقىدۇ، گۈلى ۋە مېۋىسى تەرخەمەكتىكىگە ئوخشايدۇ، لېكىن ئۇنىڭدىن كەڭ بولىدۇ، ئىچىدە تەرخەمەك ئۇرۇقىدەك ئۇرۇقى بولىدۇ. ئادەتتە ئۇنىڭ مېۋىسى دورىلىققا ئىشلىتىلىدۇ، مېۋىسىنىڭ رەڭگى توپا رەڭدە بولۇپ، «بائى كىنبە» نامىدا دورىلىققا ئىشلىتىلىدۇ.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] مېۋىسى پىشقاندىن كېيىن يىغىۋېلىپ، قۇرغاق، سالقىن جايدا ساقلىنىدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] يۇيۇپ، توغراپ، قۇرۇتۇپ لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] غەيرىي تەبىئىي بەلغەم خىلىتىنى پىشۇرۇش، كېسەللىك ماددىلىرىنى يۇمشىتىش، يەل ھەيدەش، ئاشقازاننى قوۋۇۋەتلەش، بەلغەم چىقىرىش، چاچنى ئۆستۇرۇش خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] ھېق تۇتۇش، ئاشقازان ئاجىزلىقى، باللاردىكى قورساق ئاغرىقى، قورساق كۆپۈش، جۇغ - جۇغ تەپ، چاچ چۈشۈپ كېتىش، چاچ كېپەكلىشىش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. لاچىندانە، گۈلدارچىن، پىننە بەش گىرامدىن، بەدىياندىن 10 گىرام، ئاكاتسىيە ئۇرۇقىدىن ئىككى گىرام، قاقىلەدىن بەش گىرام ئېلىپ، قائىدە بويىچە قاينىتىما تەييارلاپ ئىچىپ بەرسە، باللاردىكى ئاشقازان مەنبەلىك ھېق تۇتۇش، قورساق ئاغرىش، كۆپۈش قاتارلىقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. ئاكاتسىيە دەرىخى مېۋىسىدىن 60 گىرامنى ئېلىپ، 750 گىرام سۇدا قاينىتىپ سۇۋۇتۇپ، چاچنى يۇيۇپ بەرسە، چاچنى ئۆستۇرىدۇ، كېپەكنى يوقىتىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 3 ～ 10 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] قىزىلگۈل.

[تۇزەتكۈچىسى] ئارپىبەدىيان.

[ئورۇنباسارى] ئىسسىق چايلىق دورا.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىق دورا ياسالمىسى] ئاشقازان قۇۋۇۋەتلەش چايلىقى.

§ 3 . غەيرىي تەبىئىي سەۋدا خىلىتىنى پىشۇرغۇچى دورىلار

ھەر خىل ئىچكى - تاشقى سەۋەبلەر تۇپەيلىدىن سەۋدا خىلىتى سۇپەت جەھەتتە ئۆزگىرىش يۈز بېرىپ، ئومۇمىي بەدەننىڭ ياكى مەلۇم بىر ئەزانىڭ تەبىئىي تۇزۇلۇشىدە غەيرىي نورمال ئۆزگىرىش بولماستىن، بەلكى مىزاجىدا ئۆزگىرىش يۈز بېرىپ، ئەزانىڭ نورمال فىزىيولوگىيەلىك خىزمىتى توسقۇنلۇققا ئۇچرايدۇ. بۇ خىل ئەھۋالغا قارىتا غەيرىي تەبىئىي سەۋدا خىلىتىنى پىشۇرۇش خۇسۇسىيىتى ئاساسىي ئورۇندا تۇرغان دورىلارنى ئىشلىتىشكە توغرا كېلىدۇ. بۇ خىل خۇسۇسىيەتتىكى دورىلار غەيرىي تەبىئىي سەۋدا خىلىتىنى پىشۇرغۇچى دورىلار ياكى سەۋدا خىلىتىنىڭ مۇنزىج «مۇنزىج سەۋدا» دورىلىرى دېيىلىدۇ. مەسىلەن: سەرپىستان، ئۇستقۇددۇس، گاۋزىبان ھىندى، بىستىپايەج، بادرەنجبۇيا چىنى، تاغ بادرەنجبۇيىسى، ئەپتىمۇن ئۇرۇقى، ئۇد سەلىب، پىرسىياۋشان، قىزىل ئۇزۇم، مەرزەنجۇش، شاھتەررە، چىلان، ئارپىبەدىيان قاتارلىقلار.

سەرپىستان
赛尔皮斯堂
(破布木实 po bu mu shi)

[باشقا ئاتىلىشى] دەبىق، لەھسۇرى، لىسۇرا

[لاتىنچە نامى] Fructus Cordia dichotoma

[ئىنگلىزچە نامى] Dichotomous Cordia Fruit

سەرپىستان دەرىخى

[تونۇش] بۇ، بوتا كۆز ئەڭلىكئوت ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈك سەرپىستان دەرىخىنىڭ مېۋىسى بولۇپ، دەرەخنىڭ ئېگىزلىكى 4 ~ 5 مېتىر ئېگىزلىكتە. ئەگرى-بۈگرى، تېنى ئاق رەڭلىك، شاخلىرى كۆك، مېۋىسى يۇمىلاق شەكىللىك، ئۇزۇنلۇقى بىر بارماقتىن يېرىم بارماقچە، سارغۇچ جىگەر رەڭدە بولىدۇ. پىشقاندا قارا رەڭگە يېقىنلىشىدۇ. قۇرۇتۇلغاندىكى رەڭگى قارا بولىدۇ، ئىچىدە ئۇرۇقى بولۇپ، ئۇرۇقى ئېتىگە چاپلىشىپ تۇرىدۇ. ئېتى شىرنىلىك؛ تاتلىق ۋە پارقىراق. ئوبدان پىشقىنىسى، پارقىراق بولغىنىسى ياخشىسى ھېسابلىنىدۇ. ئەسلىي ئۆسۈملۈك (Cordia LatiFoliae) بولۇپ، ئۆسۈملۈك مېۋىسى «سەرپىستان» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. (1.3.3 - رەسىم)

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزدىن، ھىندىستان، سىرى لانكا، بەھرەيىن قاتارلىق ئەللەردىن چىقىدۇ.

[يېغىپ ساقلاش] 9-، 10- ئايلاردا مېۋىسى پىشقاندىن كېيىن يىغىۋېلىپ، قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] سەرپىستان تەركىبىدە قەنت، شىلىمشىق ماددىلار، ئورگانىك كىسلاتا قاتارلىق ماددىلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] قان بېسىمىنى چۈشۈرۈش تەسىرى بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ئىلغاپ، قۇرۇتۇپ، توغراپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] غەيرىي تەبىئىي سەپرا، سەۋدا خىلىتىنى پىشۇرۇش، يۆتەل توختىتىش، كۆكرەك ۋە كانايىنى سىلىقلاشتۇرۇش، قۇرۇق يۆتەل، بەلغەم بوشىتىش، سەپرا ۋە قاننىڭ ئۆتكۈرلۈكىنى پەسەيتىش، تولغاق، ئۇسسۇزلۇق قاتارلىق خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] يۇتقۇنچاق ۋە كاناي قۇرۇش، نەزلىلىك زۇكام، كۆكرەك ۋە گالىنىڭ يىرىكلىكى، سۇيدۇك ئېچىشىپ كېلىش، مەنىي بالدۇر يۇرۇپ كېتىش، قۇرۇق يۆتەل، ئاۋاز پۇتۇش، تولغاق، ئۇسسۇزلۇق قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. سەرپىستاندىن 10 گىرام، زۇپادىن ئالتە گىرام ئېلىپ، سەرپىستاننى 200 مىللىلىتىر سۇغا چىلاپ قويۇپ، ئەتىسى قاينىتىپ سۈيىنى ئىچسە، ئۆپكىنى، كاناينى تازىلايدۇ. ئۆپكە ۋە كانايدىكى ئىششىقلارنى ياندۇرىدۇ. قۇرۇق يۆتەل، ئاۋاز پۈتۈشكە مەنپەئەت قىلىدۇ. تەشنالىقنى باسىدۇ. سەپرانىڭ ئۆتكۈرلۈكىدىن بولغان سۈيدۈكنىڭ كۆيۈپ كېلىشىنى يوق قىلىدۇ.

2. سەرپىستان، زۇپا، پىرسىياۋشان، ئەنجۇر قېقى قاتارلىقلارنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام ئېلىپ دەملەپ ئىچسە، زۇكام، يۆتەلگە شىپا بولىدۇ.

3. سەرپىستان، كاسنە، ئوغرىتىكەن، بەدىيان قاتارلىقلارنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، سۈيدۈك يولى ياللۇغىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 9～15 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئاشقازان ھۆللۈكىنى ئاشۇرىۋېتىدۇ، جىگەرنى ئاجىزلاشتۇرىۋېتىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] بەدىيان، چىلان، قىزىلگۈل.

[ئورۇنباسارى] ئاق لەيلى ئۇرۇقى.

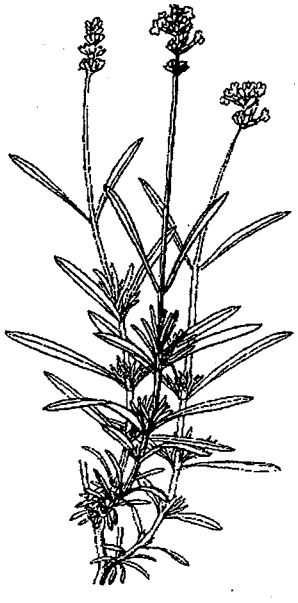
[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] لوئوقى سەرپىستان، مەتبۇخى سەرپىستان.

ئۇستقۇددۇس
乌斯土胡都斯
(薰衣草 xun yi cao)

[باشقا ئاتىلىشى] ئۇنسۇل ئەرۋاھ، جارۇئىدىماغ، دىماغ كاجارۇ

[لاتىنچە نامى] Herba Lavandula angustifolia

[ئىنگلىزچە نامى] Lavander herd

ئۇستقۇددۇس

[تونۇش] بۇ، كالپۇكسىمان گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى يېرىم چانقال ئۆسۈملۈك تار يوپۇرماقلىق ئۇستقۇددۇس بولۇپ، ئۆسۈملۈكنىڭ پۈتۈن چۆپى «ئۇستقۇددۇس» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. غولى تىك، كۆپىنچە تۈۋىدىن شاخلايدۇ. تەمى ئاچچىق، پۇرىقى خۇش پۇراق، سىرتى كۈل رەڭگە مايىل قارامتۇل بولىدۇ. ئەسلىي ئۆسۈملۈكى تار يوپۇرماقلىق ئۇستقۇددۇس (3.3.2- رەسىم).

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزدىن، جىياڭسۇ ئۆلكىسىدىن ھەمدە فىرانسىيە، ئەنگلىيە، ياپونىيەدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] كۈز پەسلىدە يىغىۋېلىپ قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] پۈتۈن چۆپىدە 1%～3% كىچە ئۇچۇچان مايى بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] غولى، يوپۇرمىقى ۋە يېغى چىرىشكە قارشى تۇرغۇچى دورا ھېسابلىنىدۇ. ھەر خىل باكتېرىيەلەرنى ئۆزۈمسىمان شارچە

باكتېريىه، زەنجىرسىمان شارچە باكتېريىەلەرنى تورمۇزلاش تەسىرىگە ئىگە.

[**لايىقلاشتۇرۇلۇشى**] قۇرۇتۇپ ساپلاشتۇرۇش ۋە توغراش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[**تەبىئىتى**] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[**خۇسۇسىيىتى**] غەيرىي تەبىئىي سەۋدا خىلىتىنى پىشۇرۇش، توسالغۇلارنى ئېچىش، رەئىس ئەزالارنى قۇۋۋەتلەش، مېڭىنى تازىلاش، پەي - نېرۋىلارنى قوزغىتىش، بەدەننى قۇۋۋەتلەش، ماددىلارنى تارقىتىش، بەلغەم بوشىتىش، ئاشقازاننى قۇۋۋەتلەش، يەل ھەيدەش قاتارلىق خۇسۇسىيەتلىرى بار.

[**ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر**] پالەچ، لەقۋا، رەئىشە، سەرئى، نەزلە، زۇكام، ئۇنتۇغاقلىق، مېڭە پەردە يالليۇغى، بەدەن ئاجىزلىقى، بوغۇم ئاغرىقلىرى، سۈت بېزى يالليۇغى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[**ئىشلىتىش ئۇسۇلى**]

1. ئۇستقۇددۇس، بادرەنجىبۇيا، پىستىپايەج قاتارلىقلاردىن 10 گىرام ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، مېڭىنى تازىلايدۇ، سەرسامغا پايدا قىلىدۇ.

2. ئۇستقۇددۇس، بەدىيان، لاچىندانە، دارچىن، قەلەمپۇر قاتارلىقلارنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام ئېلىپ دەملەپ ئىچسە، ئاشقازاندىكى يەلنى ھەيدەيدۇ.

3. ئۇستقۇددۇس، بابۇنە، ئىكلىلمىلىك قاتارلىقلارنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام ئېلىپ سوقۇپ، گۈل يېغىدىن مۇۋاپىق مىقداردا ئارىلاشتۇرۇپ مەلھەم تەييارلاپ، يەرلىك ئورۇنغا چاپسا، سۈت بېزى ئىششىقىنى ياندۇرىدۇ.

4. ئۇستقۇددۇس، لاچىندانە، گاۋزىبان قاتارلىق دورىلاردىن 10 گىرامدىن ئېلىپ، سوقۇپ چايلىق قىلىپ ئىچسە، مېڭە، يۈرەك، ئاشقازاننى قۇۋۋەتلەيدۇ.

5. ئۇستقۇددۇس، ئېگىر، سىيادان، سىرىق ئوت قاتارلىق دورىلاردىن مۇۋاپىق مىقداردا ئېلىپ، سوقۇپ قائىدە بويىچە سۇفۇپ تەييارلاپ بەرسە، ئۇنتۇغاقلىققا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[**ئىشلىتىش مىقدارى**] 3 ～ 9 گىرامغىچە.

[**زىيانلىق تەسىرى**] ئىسسىق مىزاجلىق كىشىلەرگە زىيان قىلىدۇ.

[**تۇزەتكۈچىسى**] سەندەل.

[**ئورۇنباسارى**] گاۋزىبان ھىندى، ئەپتىمۇن.

[**ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى**] شەربىتى ئۇستقۇددۇس، داۋائىلمىشكى، خېمىرى گاۋزىبان ئەنبىرى، ئىتىرىفىل ئۇستقۇددۇس.

گاۋزىبان ھىندى

高孜万印地

(琉璃苣 liu li ju)

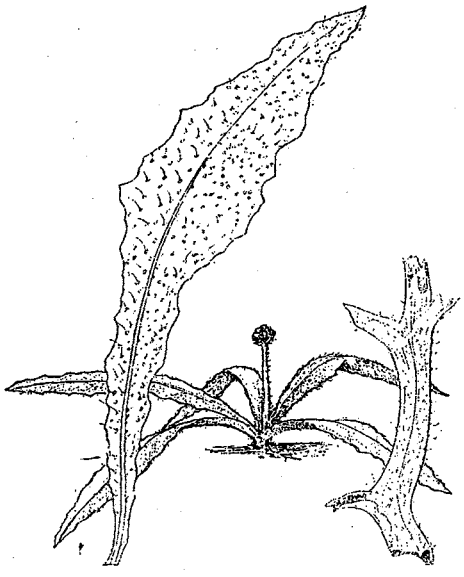
[**باشقا ئاتىلىشى**] لىسانولسۇر ھىندى، گاۋزۇبان ھىندى، كاتمەندە

[**لاتىنچە نامى**] Herba Cynog lossum officinalis

[**ئىنگلىزچە نامى**] Common Borage

[**تونۇش**] بۇ، ئەڭلىكئوت ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈك ھىندىستان گاۋزىبانىنىڭ پۈتۈن چۆپى بولۇپ،

يوپۇرمىقى كۆپىنچە بۇزۇلۇپ كەتكەن، ئالدى يۇزى سارغۇچ يېشىل رەڭلىك، ئارقا يۇزى سۇس يېشىل رەڭلىك بولىدۇ. ھەر ئىككى يۇزىدە تىكىنى چۇشۇپ كەتكەندىن كېيىنكى ئىزلىرى بار. تەمى سۇس، يېپىشقاق، خۇش پۇراق كېلىدۇ، ئۆسۈملۈكنىڭ يوپۇرمىقى ۋە گۈلى «گاۋزىبان ھىندى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ (3.3.3 - رەسىم).

گاۋزىبان ھىندى

[چېقىش ئورنى] ئىران ۋە ياۋروپا ئەللىرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] كۈز پەسلىدە گۈلى ئېچىلغاندا گۈلىنى ۋە پۈتۈن چۆپىنى يىغىۋېلىپ قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] تەركىبىدە گىلۈكوزىد، فىلاۋونلار، ئامىنو كىسلاتاسى، ئۈچۈچان ماي، يېپىشقاق ماددا، قەنت ۋە ئاز مىقداردا ئالكولوئىدلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] ئاددىي جانلىقلارنى ئۆلتۈرىدۇ ھەمدە ئىچ سۇرۇشنى توختىتىدۇ، قىزىتما قايتۇرىدۇ، رەئىس ئەزالارنى قۇۋۇتلەيدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] قۇرۇتۇپ ساپلاشتۇرۇش ۋە توغراش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] غەيرىي تەبئىي بەلغەم، سەپرا ۋە سەۋدا خىلىتىنى پىشۇرۇش، كۆڭۈلنى ئېچىش، رەئىس ئەزالارنى قۇۋۇتلەش، ئىچنى يۇمشىتىش، ئۆسمۈزلۇقنى پەسەيتىش، يۆتەل توختىتىش، قىزىتمىنى پەسەيتىش قاتارلىق خۇسۇسىيەتلىرى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] مالىخولىيا، يۇرەك ئاجىزلىقى، يۇرەك سېلىش، مېڭە ئاجىزلىقى، كۆكرەك پەردە يالليۇغى، ئۆپكە يالليۇغى، ئۆپكە سىلى، يۆتەل، زۇكام، نەزلە، نەپەس سىقىلىش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. گۈلى گاۋزىباندىن تۆت گىرام ئېلىپ، شېكەر بىلەن قوشۇپ ئىستېمال قىلسا، يۇرەك ۋە مېڭە ئاجىزلىقلىرىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. گاۋزىبان، ئاق لەيلىگۈلدىن ئالتە گىرامدىن، بادام مېغىزى، چىلغوزا مېغىزىدىن 10 گىرام ئېلىپ سوقۇپ، سۇفۇپ قىلىپ ئىستېمال قىلسا، قۇرۇق يۆتەل، ئۆپكە يالليۇغىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. گاۋزىباندىن 15 گىرام ئېلىپ كۆيدۇرۇپ، يۇمشاق سوقۇپ يارىلارغا سەپسە، يارىنى تېز ساقايتىدۇ.

4. گاۋزىبان، سەندەل، گۈلبەنەپشە قاتارلىقلارنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام ئېلىپ مۇزاپىق ئىچسە، ئىسسىقتىن بولغان يۆتەلگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

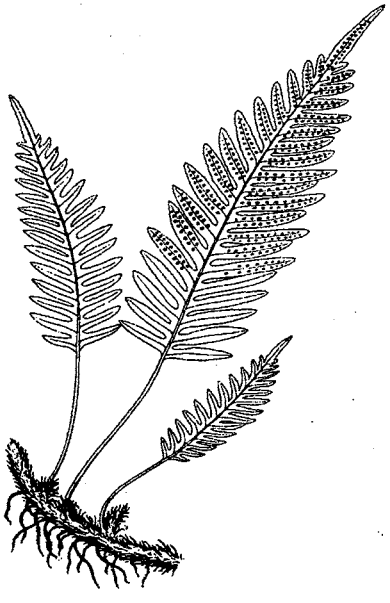
[ئىشلىتىش مىقدارى] 9 ~ 12 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئاشقازاننىڭ ھۆللۇكىنى ئاشۇرۇۋېتىدۇ، تالغا زىيان قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] بەدىيان، ئاق سەندەل.
[ئورۇنباسارى] گۈلى گاۋزىبان.
[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] خېمىرى گاۋزىبان ئەنبىرى، گاۋزىبان شەربىتى.

بىستېپايەج
白斯法也及
(水龙骨 shui long gu)

[باشقا ئاتىلىشى] چىلپايە، ئەخرا سول كەلىپ، خەراسول كەلەپ، بىستېپايە، پىستېپايەنج
[لاتىنچە نامى] Rhizoma Polypodium vulgare
[ئىنگلىزچە نامى] Japanese Polypodio dis Rhizome

بىستېپايەج ئۆسۈملۈكى

[تونۇش] بۇ، چىلپايە ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق يېپىشما سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك بىستېپايەجنىڭ يىلتىزسىمان غولى بولۇپ، شەكلى سىلىندىرسىمان، ئەگرى ـ بۈگرى، چۈرۈك، قارامتۇل قوڭۇر رەڭدە، پۈرىقى سۇس، تەمى بىرئاز ئاچچىق، ئەسلىي ئۆسۈملۈكى ئادەتتىكى بىستېپايەج (ehing (Mett) Polypodinm Niponicum) دىن ئىبارەت. «بىستېپايەج» ياكى «چىلپايە» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. (3.4 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ ئىچكىرى ئۆلكىلىرىدىن ھەمدە ئامېرىكا، ياۋروپا، ھىندىستان قاتارلىق ئەللەردىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] ئۆسۈملۈكنى يىلبويى يىغىۋالغىلى بولىدۇ. يىغىۋالغاندىن كېيىن يىلتىزى، يوپۇرماقلىرىنى چىقىرىۋېتىپ، پارچىلاپ ئاپتاپتا قۇرۇتۇلىدۇ.

[خىمىيىلىك تەركىبى] بىستېپايەج تەركىبىدە فوكوستېرول (Fucosterol)، ستېروستادېنو (Citrostadieno)، سىكلوئارتانول (Cycloartanol)، پوللىنىساستانول (Pollinastanol) ۋە ئوسلادىيۇ (Osladiu)، ئىكدىستورون (Ecdysterone) قاتارلىقلارنى بار. ئۇنىڭدىن باشقا كالىي، ناترىي، كالتسىي، ماگنىي قاتارلىقلار، قومۇش شېكىرى، لىمون كىسلاتاسى، ئالما كىسلاتاسى، پالما كىسلاتاسى، ماي كىسلاتاسى، زىغىر يېغى كىسلاتاسى، گىلىتسېرىن قاتارلىقلار بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] توغراپ، قۇرۇتۇپ ساپلاشتۇرۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.
[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.
[خۇسۇسىيىتى] غەيرىي تەبىئىي بەلغەم ۋە سەۋدا خىلىتىنى پىشۇرۇش، سۇرۇش، مېڭە ۋە يۇرەكنى

قۇۋۇەتلەش، ئىششىق ياندۇرۇش، توسالغۇلارنى ئېچىش، يەل ھەيدەش، قان تازىلاش قاتارلىق خۇسۇسىيەتـ
لىرى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] قىچىشقاق، بوۋاسىر، ئۇچەي توسۇلۇش، جوزام، سەرئى، مالىخوليا، ربماتىزم، بوغۇم ئاغرىقى، غەيرىي تەبىئىي بەلغەم ۋە سەۋدادىن بولغان تۇرلۇك كېسەللىكلەرگە ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. بىستىپايەج ، سۇمبۇل، لاچىندانە، ئۇستقۇددۇسنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام ئېلىپ، دورىلارنى سوقۇپ چايلىق ئورنىدا ئىستېمال قىلسا، غەيرىي تەبىئىي بەلغەم خىلىتىدىن بولغان ئۇنتۇغاقلىققا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. چىلان، چۆپچىن، سانا، سەرپىستان، بىستىپايەج قاتارلىق دورىلارنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، قىچىشقاق، تەمرەتكىگە پايدا قىلىدۇ.

3. بىستىپايەجدىن 10 گىرام ئېلىپ، ئارپا بىلەن قوشۇپ قاينىتىپ ئىچسە، ئۇچەي توسۇلۇش، قورساق كۆپۈشكە مەنپەئەت قىلىدۇ.

4. بىستىپايەجدىن 10 گىرام، چۇچۇكبۇيادىن 30 گىرام، بەدىيان دىن 10 گىرام ئېلىپ، دورىلارنى قاينىتىپ ئىستېمال قىلسا، يۆتەل ۋە دەم سقىلىشقا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 5 ～ 15 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئىسسىقچان كىشىلەرنىڭ ئۆپكىسىگە قۇرۇقلۇق يەتكۈزىدۇ، بۆرەككە زىيانلىق.

[تۇزەتكۈچىسى] ئارپىبەدىيان، كەتىرا، ھەسەل، پىرسىياۋشان، سېرىق ھېلىلە.

[ئورۇنباسارى] ئەپتىمۇن، سانا.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىق دورا ياسالمىسى] مەجۇنى نۇجاھ، مەجۇنى ئۆشبە.

بادرەنجىبۇيا چىنى

巴德兰吉布牙

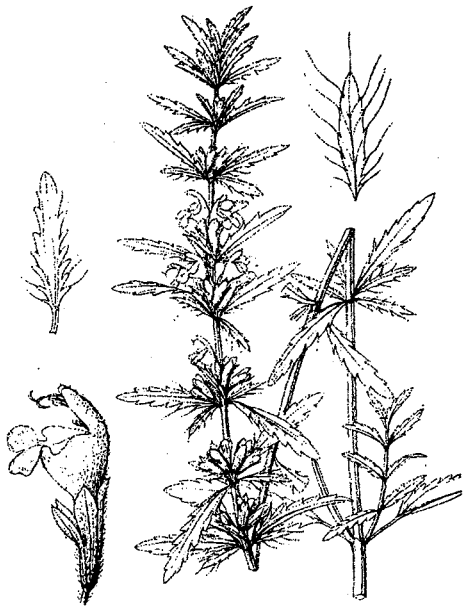
(香青兰 xiang qing lan)

[باشقا ئاتىلىشى] مۇفەرىھەقەلىب، بادرەنگى بۇيا چىنى

[لاتىنچە نامى] Herba Dracocephalum moldavica

[ئىنگلىزچە نامى] Fragrant Dragonhead Herd

[تونۇش] بۇ، كالىپۇكسىمان گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك باغ بادرەنجىبۇيىسىنىڭ پۈتۈن چۆپى بولۇپ، ئېگىزلىكى 10 ～ 30 سانتىمېتىرغىچە كېلىدۇ. غولى تىك، قىرلىق، ئوتتۇرىدىن بۆلۈنۈپ شاخلايدۇ. ھەممە يېرىدە شالاڭ، قىسقا تۈكلىرى بولىدۇ. رەڭگى سېرىققا مايىل يېشىل ياكى سۇس سۆسۈنگە مايىل قىزىل بولىدۇ. گۈلىنىڭ رەڭگى كۆككە مايىل سۆسۈن بولىدۇ. تەمى تاتلىق، خۇش پۇراق كېلىدۇ. (3.3.5 ـ رەسىم)

بادرەنجبۇيا چىنى

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەممە يېرىدىن چىقىدۇ ھەمدە ياۋروپا، رۇسىيە قاتارلىق ئەللەردىنمۇ چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] ياز پەسلىدە گۈلى ئېچىلىدۇ. يېڭى مېۋە تۈنقاندا يىغىۋېلىپ، پۈتۈن چۆپى قۇرۇتۇلۇپ ئىشلىتىلىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] پۈتۈن چۆپىدە ئۇچۇچان ماي تۈتىدۇ. مايدا سىترىل (Citral)، نېرول (nerol)، سترونىلول (Citronelol)، تىمول (Thymol)، تېرپىن (Terpene) قاتارلىقلار بار، يېڭى ۋاقتىتكى مېۋىسىدە ئۇلارنىڭ تۈنقان مىقدارى ئەڭ يۇقىرى، مېۋىسى پىشقان مەزگىلدە سترالىنىڭ مىقدارى ئەڭ يۇقىرى، مولداۋىزىدى (Molduoside) مۇ بار. يەنە ئاز مىقدار كاروتىن (Carotin) قاتارلىقلارمۇ بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] بۇنىڭ تەركىبىدىكى سترونىلولنىڭ تارتىشىشنى توختىتىش رولى بار. ھىستامىن ياكى ئاستېل خولىنگە بىۋاستە تاقابىل تۇرالايدۇ ياكى توسىدۇ. سترونىلول بەلغەم بوشىتىش تەسىرىگە ئىگە.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] قۇرۇتۇپ ساپلاشتۇرۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

[خۇسۇسىيتى] غەيرىي تەبىئىي سەۋدا خىلىتىنى پىشۇرۇش، توسالغۇلارنى ئېچىش، ھەزىمگە ياردەم بېرىش، تىنچلاندۇرۇش، يۆتەل توختىتىش، مېڭە، يۈرەك ۋە جىگەرنى قۇۋۋەتلەش قاتارلىق خۇسۇسىيەتلىرى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] يۈرەك كېسىلى، يۇقىرى قان بېسىم كېسىلىدىن كېلىپچىققان يۈرەك بىئارام بولۇش، ئۇنتۇغاقلىق، تۈتقاقلىق، مالىخولىيا، قورساق كۆپۈش، بوغۇم ئاغرىقى، باش قېيىش، زىققە، جىگەر كېسىلى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. بادرەنجبۇيا، سۇمبۇل، لاچىندانىنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام، ناۋاتتىن 15 گىرام ئېلىپ، دورىلارنى قائىدە بويىچە سوقۇپ تالقان قىلىپ ئىچسە، مېڭە ۋە يۈرەك زەئىپلىكى، ئەستە تۇتۇش قابىلىيىتى تۆۋەنلەش قاتارلىقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. بادرەنجبۇيىدىن 10 گىرام، چىلاندىن 15 گىرام، گاۋزىباندىن 10 گىرام ئېلىپ، قاينىتىلما تەييارلاپ ئىچسە، قان بېسىمنى چۈشۈرىدۇ.

3. بادرەنجبۇيا، گاۋزىبان، ئۇستقۇددۇس، قاقىلە، پەرەنجىمىشكىنىڭ ھەربىرىدىن بەش گىرام ئېلىپ چايلىق تەييارلاپ ئىچسە، مېڭە ۋە يۈرەكنى قۇۋۋەتلەيدۇ.

4. بادرەنجبۇيا جەۋھىرى تەييارلاپ بەرسە، يۇرەك زەئىپلىكىگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 10 ~ 15 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] يانپاش ئاغرىقى بارلارغا يالغۇز بېرىشكە بولمايدۇ.

[تۇزەتكۇچىسى] ئەرەب يېلىمى، كەتىرا.

[ئورۇنباسارى] پىلە غوزىسى، لاچىندانە.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] شەربىتى بادرەنجبۇيا، جەۋھىرى بادرەنجبۇيا.

تاغ بادرەنجبۇيىسى

塔合巴德兰吉布牙斯

(益母草 yi mu cao)

[باشقا ئاتىلىشى] مۇپەررىھىل قولۇپ، بادىرىنگى بۇيا

[لاتىنچە نامى] Leonurus turkestanicus

[ئىنگلىزچە نامى] Common Motherwort Herb

[تونۇش] بۇ، كالپۇكسىمان گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك بولۇپ، چۆپى سارغۇچ يېشىل رەڭدە، يەڭگىل، تەمى ئاچچىق، پۇرىقى سۇس، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ چۆپى «تاغ بادرەنجبۇيىسى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. ئەسلىي ئۆسۈملۈكى تاغ بادرەنجبۇيىسىدىن ئىبارەت.

[چىقىش ئورنى] مەملىكىتىمىزدىن جۈملىدىن شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] يازدا گۈلى ئېچىلىشتىن ئىلگىرى يىغۇۋېلىپ قۇرۇتۇلىدۇ. گۈلى ئېچىلغاندىن كېيىنكى يىغۇۋېلىنغىنى ياخشى ئەمەس.

[خىمىيەلىك تەركىبى] تەركىبىدە لېئونوريدىن (Leonoridene) تۇرىدىكى ئاكاھول ستاتاخدرىن (Stachrdrine) قاتارلىق كۆپ خىل ئالكولوئىد، بىنزوىيىك كىسلاتاسى، كۆپ مىقداردا كالىي خىلورد، ئاتسدوم لاۋىرىكوم (Aoricasid)، ماي كىسلاتاسى، ۋىتامىن A قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى]

1. بالىياتقۇغا بولغان تەسىرى: تاغ بادرەنجبۇيىسىنىڭ ياسالمىسى بالىياتقۇنى بىۋاستە قوزغىتىدۇ.

2. قان ئايلىنىش سىستېمىسىغا بولغان تەسىرى: تاغ بادرەنجبۇياسىنىڭ سۇدىكى ئېلىنغان ماددىسى ياكى سۇ، ئىسپىرت بىلەن ئېلىنغان سۇيۇقلۇقى ناركوز قىلىنغان ھايۋانلارنىڭ ۋېناسىغا ئوكۇل قىلىنسا، قان بېسىمىنى تۆۋەنلىتىدۇ، ئەمما داۋاملىشىش ۋاقتى قىسقا.

3. باشقا تەسىرى: تەركىبىدە تۇتقان مېنونورىن نەپەس سىستېمىسىنى قوزغىتىش تەسىرىنى بېرىدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] قۇرۇتۇپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئۇچىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] غەيرىي تەبىئىي سەۋدا خىلىتىنى پىشۇرۇش، يۇرەك ۋە مېڭىنى قۇۋۋەتلەش، ھەيزنى

راۋانلاشتۇرۇش، قاننى جانلاندۇرۇش، سۈيدۈك ھەيدەش، ياللۇغ قايتۇرۇش، ئىششىق ياندۇرۇش، توسالـغۇلارتى ئېچىش قاتارلىق خۇسۇسىيەتلەرگە ئىگە.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] ھەيز كەلمەسلىك، تۇغۇتتىن كېيىنكى قورساق ئاغرىش، بۆرەك جامى بۆرەك ياللۇغى، سۈيدۈكتىن قان كېلىش، سۈيدۈك تۇتۇلۇش ھەم سىرتقى تەرەپتىن جاراھەت ۋە يارىلارنى داۋالاشقا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. تاغ بادرەنجىبۈيىسىدىن 20 گىرام ئېلىپ، 10 گىرام كىرەش، 10 گىرام قۇستە قاتارلىقلارغا قوشۇپ يۇمشاق سوقۇپ، ھەسەل بىلەن يۇغۇرۇپ كۈمىلاچ قىلىپ ئىستېمال قىلسا، ھەيزنى راۋان قىلىدۇ.

2. تاغ بادرەنجىبۈيىسى، يەرلىك شوخلا، كاكىنەچ، ئاق لەيلى ئۇرۇقىنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام ئېلىپ، دورىلارنى قاينىتىپ ئىچسە، بۆرەك جامى ياللۇغىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 0.5～1 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئۆپكىگە قۇرۇقلۇق يەتكۈزىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] كەتىرا، ئەرەب يېلىمى.

[ئۇرۇنباسارى] لاچىندانە.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] بادرەنجىبۈيا جەۋھىرى، بادرەنجىبۈيا شەربىتى، شەربىتى ئۇستقۇددۇس.

ئەپتىمۇن ئۇرۇقى
色日克月盖欧如合
(菟丝子 tu si zi)

[باشقا ئاتىلىشى] بەزرۇل ئەپتىمۇن، سېرىق يۆگەي ئۇرۇقى، تۇخۇمى كۈشۈش، كەسۇس، ئىكاش (بىل)

[لاتىنچە نامى] Semen Cuscuta Chinensis

[ئىنگلىزچە نامى] Chinese dodder Seeds

[تونۇش] بۇ يۆگىمەچىئوت ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈك سېرىقيۆگەي (سېرىق ئوت) نىڭ ئۇرۇقىدىن ئىبارەت. ئۇرۇقى ياپىلاق شارسىمان ياكى تۇخۇمسىمان بولۇپ، سىرتقى پوستى قىزىل خورما رەڭلىك ياكى سارغۇچ قوڭۇر رەڭلىك بولىدۇ. تەمى ئاچچىق، پۇراقسىز، ئەسلىي ئۆسۈملۈكى سېرىقيۆگەيدىن ئىبارەت. (6.3.3 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى رايونلىرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] گۈلى ئېچىلىش مەزگىلى 7ـ، 9ـ ئايلاردا، مېۋە بېرىش مەزگىلى 8ـ، 10ـ ئايلاردا

بولۇپ، دورىغا ئىشلىتىدىغاندا يىغىپ ئېلىپ قۇرۇتۇپ ئىشلىتىلىدۇ.

[**خىمىيەلىك تەركىبى**] ئەپتىمۇننىڭ ئۇرۇقىدا رىزىن گىلۇكوزىسى، قەنت تۇزلىرى بار. چوڭ سېرىقيۇگە ئۇرۇقىدا گىلۇكوزىد، ۋىتامىن A قاتارلىق ماددىلار بار.

[**فارماكولوگىيەلىك تەسىرى**] ئەپتىمۇن ئۇرۇقىنىڭ دەملىمىسى چارپاقا يۈرىكىنىڭ قىسقىرىشىنى ئاشۇرىدۇ. يۇرەك رېتىمىغا بولغان تەسىرى كۇچلۇك، مەست قىلىنغان ئىتنىڭ قان بېسىمىنى چۈشۈرىدۇ.

[**لايىقلاشتۇرۇلۇشى**] ئىلغاپ ساپلاشتۇرۇش ياكى قۇرۇق قورۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[**تەبىئىتى**] ئۇچىنچى دەرىجىدە ئىسسىق، بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق.

[**خۇسۇسىيىتى**] غەيرىي تەبىئىي سەۋدا خىلىتىنى پىشۇرۇش ۋە سۇرۇش، باھنى قۇۋۇتلەش، ئارتۇق ماددىلارنى تارقىتىش، ئىششىق ياندۇرۇش، ئاغرىق پەسەيتىش، توسالغۇلارنى ئېچىش قاتارلىق خۇسۇسىيەتلىرى بار.

[**ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر**] غەيرىي تەبىئىي سەۋدا خىلىتىدىن بولغان ھەر خىل كېسەللىكلەر، ئاشقازان، جىگەردىكى توسۇلۇش خاراكتېرلىك كېسەللىكلەر، گال ئاغرىقى، قورساق ئاغرىقى، ھەيز كۆپ كېلىش، سېرىقلىق چۈشۈش، ئىچكى قاناشلىق كېسەللىكلەرگە ئىشلىتىلىدۇ.

[**ئىشلىتىش ئۇسۇلى**]

1. ئەپتىمۇن ئۇرۇقىنى قورۇپ ئىستېمال قىلىپ بەرسە ئاشقازانىنى قۇۋۇتلەيدۇ. ئىچكى ئەزالاردىن كەلگەن قانىنى توختىتىدۇ. بالىيانقۇدىن كەلگەن نورمالسىز سۇيۇقلۇقنى توختىتىدۇ.

2. ئەپتىمۇن ئۇرۇقىدىن 21 گىرام ئېلىپ سوقۇپ، ئەلگەكتىن ئۆتكۈزۈپ، سىركەنجۇبىل بىلەن قوشۇپ ئىچىپ بەرسە، غەيرىي تەبىئىي سەۋدانى تازىلايدۇ.

3. ئەپتىمۇن ئۇرۇقىدىن بەش گىرام ئېلىپ، يەتتە گىرام بىنەپشە بىلەن قوشۇپ تالقان قىلىپ ئىستېمال قىلسا، يەل ھەيدەيدۇ. توسالغۇلارنى ئاچىدۇ.

4. ئەپتىمۇن ئۇرۇقىدىن ئالتە گىرام، ئەمەن، شەھمەنزەلدىن 10 گىرامدىن ئېلىپ، دورىلارنى قاينىتىپ ئىچسە، يۇقىرىقى كېسەللىكلەرگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

5. ئەپتىمۇن ئۇرۇقىدىن 22 گىرام ئېلىپ يۇمشاق سوقۇپ، ئەلگەكتىن ئۆتكۈزۈپ، ئازراق ھەسەل، لاھۇر تۇزى قوشۇپ ئىچسە، غەيرىي تەبىئىي سەۋدا بىلەن بەلغەم خىلىتىنى سۇرىدۇ.

6. ئەپتىمۇن ئۇرۇقى، ئۇرۇقسىز ئۇزۇم ھەرىبىرىدىن 15 گىرام ئېلىپ، بىر كېچە سۇغا چىلاپ قويۇپ قاينىتىپ ياكى ئەرەق تارتىپ ئىچسە، ھاراق ئىچكەندىن كېيىنكى باش ئاغرىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[**ئىشلىتىش مىقدارى**] 9 ~ 12 گىرامغىچە.

[**زىيانلىق تەسىرى**] ئۆپكىگە زىيان قىلىدۇ.

[**تۇزەتكۈچىسى**] كەتىرا، ئەرەب يېلىمى.

[**ئورۇنباسارى**] ئەپتىمۇن، ئەمەن، ئەپسەنتىن.

[**ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىق دورا ياسالمىسى**] مەتبۇخى ئەپتىمۇن، شەربىتى ئەپتىمۇن، جەۋھىرى ئەپتىمۇن.

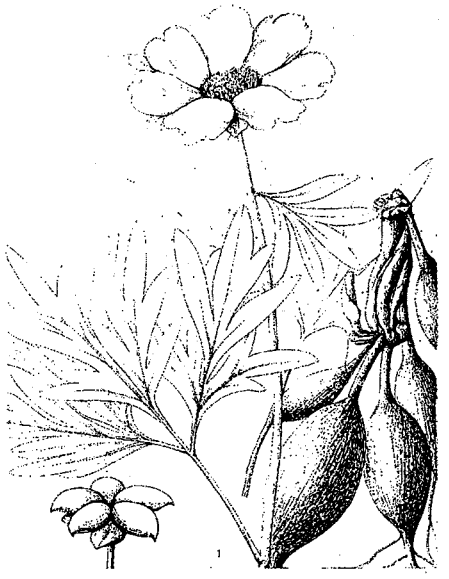
ئۇد سەلىب
吾德撒力甫
（赤芍 chi shao）

[باشقا ئاتىلىشى] ئۇد سەلىب، ياۋانيا

[لاتىنچە نامى] Radix Paeonia hybrida

[ئىنگلىزچە نامى] Red Peony Root

[تونۇش] بۇ، ئېيىقتاپانلىقلار ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك ياۋا قىزىل چۈغلۇق (سېرىق مودەن) گۈلى بولۇپ، مۇشۇ ئۆسۈملۈكنىڭ يىلتىزى «ئۇد سەلىب» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. ئەسلىي ئۆسۈملۈكى قىزىل چۈغلۇقتىن ئىبارەت. ئۇرچۇق شەكىللىك، تاشقى تەرىپى قوڭۇر رەڭلىك ياكى قىزىلغا مايىل قارامتۇل، تەمى دەسلەپتە تاتلىق كېيىن ئاچچىق، خۇش پۇراقلىق ھەم غەيرىي پۇرىقى بار. (3.3.7-رەسىم)

ئۇد سەلىب ئۆسۈملۈكى

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ھەممە يېرىدىن چىقىدۇ. موڭغۇلىيەدىنمۇ چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] ئەتىيازدا ۋە كۈزدە كولاپ ئېلىپ، چاچما يىلتىزلىرىنى ئېلىۋېتىپ پاكىز يۇيۇپ، قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] يىلتىزىدا 2% كىچە پېئونىفلورىن (Paenniflorin) بار. ئۇنىڭدىن باشقا، يەنە ئالبىفولورىن (Albiflorin)، ئۇچۇچان ماي، ئوكسىس پېئونىفلورىن (oxypaeniflorin) قاتارلىق ماددىلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى]

1. پېئونىفلورىنىڭ تارتىشىنى بوشاشتۇرۇش رولى بار.
2. ئاغرىق توختىتىش، تىنچلاندۇرۇش تەسىرى بار.
3. پېئونىفلورىنى (Paeniflorinni) نى تەجرىبە نەيچىسىدە سىناق قىلسا ياكى كۆك قان تومۇرىغا ئوكۇل قىلسا، قان پىلاستىنكىلىرىنىڭ توپلىشىپ قېلىشىنى تىزگىنلەيدۇ.
4. ئۇد سەلىب قاينىتىلمىسى قانىنىڭ ئېقىش مىقدارىنى ئاشۇرىدۇ.
5. جىگەرنى ئاسراش تەسىرى بار.
6. ئۆسمىگە قارشى تۇرۇش تەسىرى بار.
7. قان تومۇر قېتىش، قاندىكى مايىنىڭ ئېشىپ كېتىشىگە قارشى تۇرۇش رولى بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] توغراپ، قۇرۇتۇپ، ئىلغاپ ساپلاشتۇرۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[نەبسىتى] ئۇچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] غەيرىي تەبىئىي سەۋدا خىلىتىنى پىشۇرۇش، يۇرەك ۋە مېڭىنى قۇۋۋەتلەش، ئارتۇق ھۆللۈكنى قۇرۇتۇش، توسالغۇلارنى ئېچىش، ئىششىق ياندۇرۇش، تېرىنى پارقىتىش، سۇيدۇك ۋە ھەيزنى راۋان قىلىش، ئاغرىق پەسەيتىش، پەيلەرنى قۇۋۋەتلەش خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] سەرئى، رەئىشە، لەقۋا، پالەچ، ساراڭلىق، ۋەسۋەسىلىك، مېڭە يالليۇغى، ھىستېرىيە، جىگەر توسۇلۇش، يەرقان، ئاشقازان، بۆرەك ۋە دوۋساق ئاغرىقلىرى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئۇد سەلىب، ئاسارۇن، ئۇستقۇددۇسنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام، ناۋاتتىن 15 گىرام ئېلىپ، سوقۇپ سۇفۇپ تەييارلاپ بەرسە، سەرئى، ھىستېرىيە، ۋەسۋەسىلىك قاتارلىق كېسەللىكلەرگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. ئۇد سەلىب، ئاقىرقەرھادىن 10 گىرامدىن، قۇندۇز قەھرىدىن ئۇچ گىرام، ئىپارىدىن ئىككى گىرام، زەيتۇن يېغىدىن مۇۋاپىق مىقداردا ئېلىپ، قائىدە بويىچە مەلھەم تەييارلاپ يەرلىك ئورۇنغا چېپىپ بەرسە، پالەچ، لەقۋا كېسەللىكلىرىگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. ئۇد سەلىب، ئىزخىر، بەدىيان قاتارلىقلارنىڭ ھەربىرىدىن سەككىز گىرام ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، جىگەرنىڭ توسالغۇسىنى ئاچىدۇ.

4. ئۇد سەلىبتىن مۇۋاپىق مىقداردا ئېلىپ سوقۇپ، قايناق سۇ بىلەن ئىستېمال قىلسا، تۇغۇتتىن كېيىنكى ھەيز توختىماسلىققا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 1～5 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ھامىلىدار ئاياللارغا زىيان قىلىدۇ.

[تۇزەتكۇچىسى] گۇلقەنت، مائۇلھەسەل.

[ئورۇنباسارى] ئۇستقۇددۇس، ئاقىرقەرھا.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] مەجۇنى ئۇد سەلىب، خېمىرى مەرۋايىت، خېمىرى گاۋزىبان ئەنبىرى، ئۇستقۇددۇس شەربىتى.

پىرسىياۋشان

皮尔斯药山

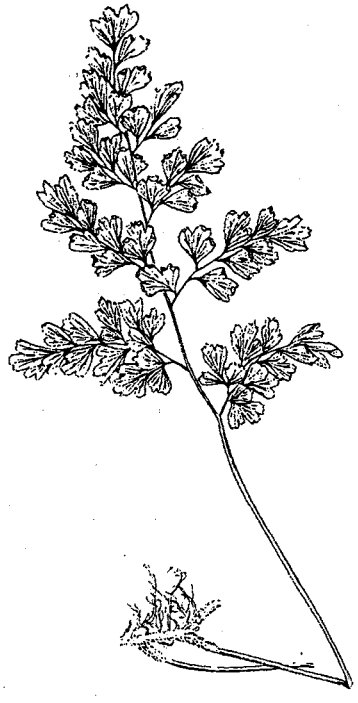
(铁线蕨 tie xian jue)

[باشقا ئاتىلىشى] شەئرۇلئەرەز، شەئرۇ جىبال، ھىنسىراج

[لاتىنچە نامى] Herba Adiantum edgeworthil

[ئىنگلىزچە نامى] Adiantum Capillus herb

[تونۇش] بۇ، پىرسىياۋشان ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك پىرسىياۋشانىنىڭ

پىرسىياۋشان

ۋە ئاق گۈللۈك پىرسىياۋشاننىڭ پۈتۈن چۆپى بولۇپ، «پىرسىياۋشان» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. يوپۇرمىقىنىڭ رەڭگى سارغۇچ يېشىل، غولى ئىنچىكە، قارامتۇل، قوڭۇر رەڭلىك، پارقىراق، يىلتىزى غۇژمەك، تەمى تەمسىز، پۇراقسىز بولىدۇ. ئەسلىي ئۆسۈملۈكى پىرسىياۋشان (Adiantum Capilluc Veneris L) دىن ئىبارەت (8.3.3 - رەسىم).

[**چىقىش ئورنى**] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزدىن، ئېلىمىزنىڭ ئىچكىرى ئۆلكىلىرىدىن، كەشمىر، فىلىپپىن قاتارلىق جايلىرىدىن چىقىدۇ.

[**يىغىپ ساقلاش**] كۈز پەسلىدە ئۆسۈملۈكنى يىغىپ، ئاپتاپتا قۇرۇتۇپ ئىشلىتىلىدۇ.

[**خىمىيەلىك تەركىبى**] پىرسىياۋشاننىڭ پۈتۈن چۆپىنىڭ تەركىبىدە ئۇچۇچان ماي، فىلاۋون، قەنىت ۋە تاننىن بار. يوپۇرماق تەركىبىدىكى فىلاۋونلار ئاستراگالىن (Astragalin)، رۇتىن (Rutin) ۋە ئادىيانتون (Adiantone) لاردىن ئىبارەت.

[**فارماكولوگىيەلىك تەسىرى**] پىرسىياۋشاننىڭ بەلغەم بوشىتىش تەسىرى بار. شۇڭا ئۇ سوزۇلما كاناي ياللۇغىنى داۋالاشقا ئىشلىتىلىدۇ. ئۇنىڭ يەنە زەمبۇرۇغلارغا قارشى تۇرۇش رولىمۇ بار.

[**لايىقلاشتۇرۇلۇشى**] ئۇسارىسىنى ئېلىش ياكى توغراپ قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[**تەبىئىتى**] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

[**خۇسۇسىيىتى**] غەيرىي تەبىئىي سەۋدا، سەپرا، بەلغەم خىلىتىنى پىشۇرۇش، يۆتەل پەسەيتىش، ئىششىق ياندۇرۇش، يۇمشىتىش، توسالغۇلارنى ئېچىش، پارقىرىتىش، قىزىتما قايتۇرۇش، بەلغەم بوشىتىش، ھەيز ۋە سۈيدۈكنى راۋان قىلىش، ھۆللۈكنى قۇرۇتۇش خۇسۇسىيەتلىرى بار.

[**ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر**] ھەر خىل قىزىتما، كۆكرەك ۋە ئۆپكىدىكى كېسەللىكلەر، نەزلە، زۇكام، يۆتەل، تۇنقاقلىق دەم سقىلىش، سۈيدۈك تۇتۇلۇش، بۆرەك ياللۇغى، بۆرەككە تاش چۈشۈش كېسەللىكى، سۈيدۈك تېمىپ كېلىش، جىگەر، تال ئىششىقى، ھەيز تۇتۇلۇش، بالىياتقۇ ئاغرىقى، ئۇسۇزلۇق، چاچ چۈشۈپ كېتىش كېسىلى، باش ئاغرىقى قاتارلىق كېسەللىكلەرگە ئىشلىتىلىدۇ.

[**ئىشلىتىش ئۇسۇلى**]

1. پىرسىياۋشاندىن 10 گىرام ئېلىپ، 300 مىللىلىتىر سۇدا قاينىتىپ سۈيىنى ئىچىپ بەرسە، كۆكرەك ۋە ئۆپكىنى تازىلايدۇ.

2. پىرسىياۋشاندىن 15 گىرام ئېلىپ، مۇۋاپىق مىقداردىكى سۇدا قاينىتىپ سۈيىنى بۇرۇنغا تېمىتسا زۇكامغا مەنپەئەت قىلىدۇ. بېشىنى يۇسا مېڭىنىڭ توسالغۇسىنى ئاچىدۇ، باش ئاغرىقىنى توختىتىدۇ.

3. ھۆل چۆپىنى سوقۇپ خېمىر قىلىپ، ئامىلە يېغى بىلەن ياكى سىيادان يېغى بىلەن قوشۇپ يەرلىك ئورۇنغا چاپسا، تەڭگىتەمرەتكىگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

4. پىرسىياۋشان، بىخسۇس، ئەنجۇر مونكىنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام، ئاق لەيلى ئۇرۇقىدىن يەتتە گىرام ئېلىپ، كاشكاپ تەييارلاپ (كۇندە ئىككى ۋاق 30 ~ 50 مىللىلىتىرغىچە) ئىچسە، غەيرىي تەبئىي سەۋدا خىلىتى ۋە بەلغەم خىلىتىدىن بولغان يۆتەلگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 5~7 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] تالغا زىيان قىلىدۇ.

[تۇزەتكۇچىسى] مەستىكى، گۇلبىنەپشە.

[ئورۇنباسارى] چۇچۇكبۇيا يىلتىزى، ئەنجۇر قېبقى.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] لوئوقى سەرپىستان، مەتبۇخى سەرپىستان.

تۆتىنچى باب غەيرىي تەبئىي خىلىتلارنى سۈرگۈچى دورىلار

ھەر خىل ئىچكى - تاشقى سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن تەبئىي خىلىتلاردا سۈپەت جەھەتتە غەيرىي تەبئىي ئۆزگىرىش يۈز بېرىپ، ئومۇمىي بەدەننىڭ ياكى مەلۇم بىر ئەزانىڭ تەبئىي تۈزۈلۈشىدە غەيرىي نورمال ئۆزگىرىش بولماستىن، بەلكى مىزاجىدا ئۆزگىرىش يۈز بېرىپ، نورمال فىزىيولوگىيەلىك خىزمىتى توسقۇنلۇققا ئۇچرايدۇ. بۇ خىل كېسەلگە قارىتا كېسەللىك پەيدا قىلغۇچى غەيرىي تەبئىي خىلىتنى پىشۇرغاندىن كېيىن، ئۇنى بەدەن سىرتىغا چىقىرىپ تاشلاش ئۇچۇن مۇناسىپ دورىلار ئىشلىتىلىدىغان بولۇپ، بۇ خىل خۇسۇسىيەتتىكى دورىلار غەيرىي تەبئىي سەپرا خىلىتنى سۈرگۈچى دورىلار، غەيرىي تەبئىي بەلغەم خىلىتنى سۈرگۈچى دورىلار ۋە غەيرىي تەبئىي سەۋدا خىلىتنى سۈرگۈچى دورىلار دەپ ئۇچ تۈرگە بۆلۈنىدۇ.

§1. غەيرىي تەبئىي سەپرا خىلىتنى سۈرگۈچى دورىلار

ھەر خىل ئىچكى - تاشقى سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن سەپرا خىلىتىدا سۈپەت جەھەتتە غەيرىي تەبئىي ئۆزگىرىش يۈز بېرىپ، ئومۇمىي بەدەننىڭ ياكى مەلۇم بىر ئەزانىڭ تەبئىي تۈزۈلۈشىدە غەيرىي نورمال ئۆزگىرىش بولماستىن، بەلكى مىزاجىدا ئۆزگىرىش يۈز بېرىپ، نورمال فىزىيولوگىيەلىك خىزمىتى توسقۇنلۇققا ئۇچرايدۇ. بۇ خىل كېسەللىكلەرگە قارىتا غەيرىي تەبئىي سەپرا خىلىتنى پىشۇرۇش ياسقۇچىدىن كېيىن بەدەن سىرتىغا سۈرۈپ چىقىرىشقا توغرا كېلىدۇ. بۇ خىل خۇسۇسىيەتتىكى دورىلار غەيرىي تەبئىي سەپرا خىلىتنى سۈرگۈچى دورىلار ياكى سەپرا خىلىتنىڭ مۇسھىل دورىلىرى «مۇسھىلى سەپرا» دېيىلىدۇ. مەسىلەن: سىرىق ھېلىلە پوستى، بەلىلە، كىشمىش، تەمرىھىندى، خىيارشەنبەر، ئەينۇلا، قارىئۇرۇك، تەرەنجىبىن، گۈلبەنەپشە، ھەشقىپىچەك.

سىرىق ھېلىلە

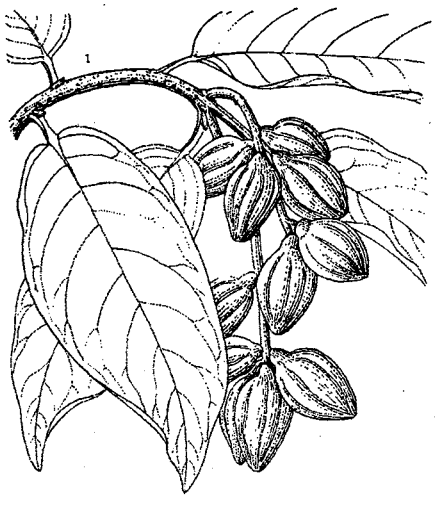
色日克艾里勒

(诃子 he zi)

[باشقا ئاتىلىشى] ھېلىلە زەرد، بەرى ھەر، زەرىد ھەر

[لاتىنچە نامى] Furctus Terminalia chebula

[ئىنگلىزچە نامى] Medicine Terminalia Fruit, Common Terminalia Fruit

سېرىق ھېلىلە دەرىخى

[تونۇش] بۇ، چاھار بۇرجەك چايغار ئائىلىسىدىكى ياغاچ غولـلۇق، يوپۇرماق تاشلايدىغان ھېلىلە ئۆسۈملۈكنىڭ تازا يېتىلىپ پىشقاندا يېغىۋېلىپ قۇرۇتۇلغان مېۋىسى بولۇپ، بۇ «ھېلىلە زەرد» ياكى «سېرىق ھېلىلە» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. شەكلى سوقـچاق ئېللىپىس شەكىللىك بولۇپ، سىرتقى پوستى قۇرۇقراق، رەڭگى سېرىق ياكى سارغۇچ قوڭۇر رەڭدە، تەمى ئاچچىق، پۇرىقى سۇس كېلىدۇ. (1.1.4 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] يۇنناندىن، گۇاڭشى، ھىندىستان، پاكىستان، ئافـغانىستان، مالايسىيا، ۋېيىتنام، كامبۇدزا قاتارلىق جايلاردىن چىـقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسىنى پىشقاندا يېغىۋېلىپ، پوستىنى ئايرىپ قۇرۇتۇپ، قۇرۇق، سالقىن جايدا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيىلىك تەركىبى] تانىن ماددىلىرى، قومۇش شېكىرى، مېۋە قەنتى، ئامىنو كىسلاتاسى قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيىلىك تەسىرى]

1. باكتېرىيەگە قارشى تەسىرى: ھېلىلەنىڭ سۇدىكى قاينىتىلمىسى (1 : 1) نىڭ تولغاق تاياقچە باكتېرىيەسى، يېشىل يىرىڭ تاياقچە باكتېرىيەسى، بوغما تاياقچە باكتېرىيەسىگە بولغان تەسىرى خېلى كۈچلۈك، ئالتۇن رەڭلىك ئۈزۈمسىمان شارچە باكتېرىيە، يېشىل يىرىڭ تاياقچە باكتېرىيەگە بولغان تەسىرى ئىنتايىن كۈچلۈك.

2. قالغان تەسىرىمۇ ھېلىلە كابۇلى بىلەن ئوخشاش.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] يۇيۇپ قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] غەيرىي تەبىئىي سەپرا، بەلغەم ۋە سەۋدا خىلىتىنى سۈرۈش؛ مېڭە، كۆز ۋە ئاشقازاننى قۇۋۋەتلەش، ئىچ سۈرۈشنى توختىتىش، ئاغرىق پەسەيتىش، مۇسكۇلنى چىڭىتىش، سۈيدۈك ھەيدەش، قان تازىلاش قاتارلىق خۇسۇسىيەتلەرگە ئىگە.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] مېڭە ئاجىزلىقى، ئەستە تۇتۇش قابىلىيىتى ئاجىزلاش، كۆرۈش قۇۋۋىتى ئاجىزلىقى، باش ئاغرىقى، چاچ بالدۇر ئاقىرىپ كېتىش، مالىخولىيا، لەقۋا، قان بۇزۇلۇشتىن بولغان تەمرەتكە قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. شاھتەررە، چۆپچىن، سېرىق ھېلىلە پوستىنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام، چىلاندىن 30 گىرام، سەرسىبىلدىن 15 گىرام ئېلىپ، قاينىتىما تەييارلاپ ئىچىپ بەرسە، قان بۇزۇلۇشتىن بولغان ھەر خىل كېسەللىكلەرگە شىپا بولىدۇ.

2. ئۇستقۇددۇس، لاچىندانە، سېرىق پوستى ھېلىلىنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام ئېلىپ، تالقان تەييارلاپ ئىچىپ بەرسە، مېڭىنى قۇۋۋەتلەيدۇ، تەنىقىيە قىلىدۇ.

3. يۇمغاقسۇت ئۇرۇقى، ئاق سەندەلدىن 10 گىرامدىن، سېرىق ھېلىلە پوستىدىن بەش گىرام ئېلىپ، دورىلارنى چالا سوقۇپ كاشكاپ تەييارلاپ ئىچىپ بەرسە، ئاشقازان مەنبەلىك باش ئاغرىقىغا شىپا بولىدۇ.

4. سېرىق ھېلىلە، مامىرانچىنى، ھەسەل قاتارلىقلاردىن مەلھەم تەييارلاپ كۆزگە تارتسا، كۆز قىزىرىش ۋە ئېچىشىشقا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 5 ~ 7 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئۇچەيگە قۇرۇقلۇق يەتكۈزىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] بادام يېغى، مەستىكى.

[ئورۇنباسارى] قارا ھېلىلە، سېرىقئوت ئۇرۇقى، ئەپسەنتىن.

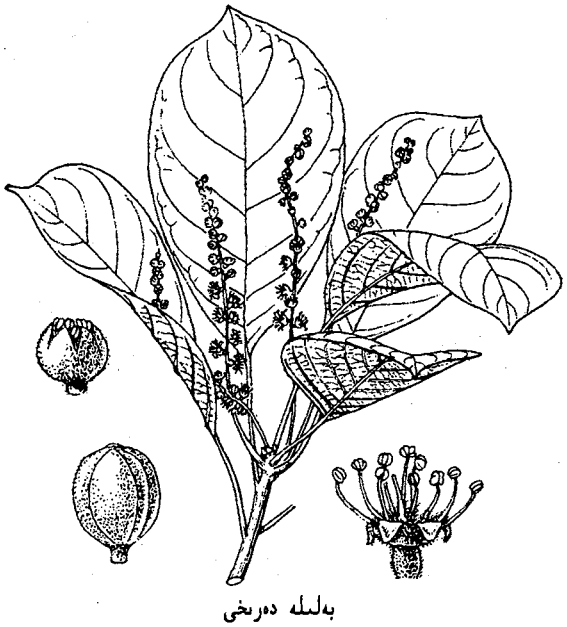
[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىق دورا ياسالمىسى] مەتبۇخى ھېلىلە، ئىترىفىل ھېلىلە، سۇفۇپى ھېلىلە.

[قوشۇمچە] ئافغانىستاننىڭ كابۇل شەھىرىدىن چىقىدىغان بىر خىل سېرىق ھېلىلە بولۇپ، بۇ تېبابەتتە مىزدە «ھېلىلە كابۇلى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ، بۇنىڭ ھەممە خۇسۇسىيەتلىرى ۋە ئىشلىتىلىشى سېرىق ھېلىلىگە ئوخشايدۇ، ئەمما ئارتۇق خىلىتلارنى سۇرۇپ چىقىرىشتا سېرىق ھېلىلىدىن كۆچلۈكرەك.

بەلىلە

白力勒

（毛诃子 mao he zi）

بەلىلە دەرىخى

[باشقا ئاتىلىشى] بەلىلەج، بەلىلە، بەھىرە

[لاتىنچە نامى] Fructus Terminalia billerica

[ئىنگلىزچە نامى] Belleric Terminalia fruit

[تونۇش] بۇ، چاھار بۇرجەك چايغار ئائىلىسىدىكى غازاك تاشلايدىغان ياغاچ غوللۇق ئۆسۈملۈك چوڭ دەرەخ بەلىلىنىڭ قۇرۇتۇلغان پىشقان مېۋىسى بولۇپ، سۇس يېشىلغا مايىل سېرىق رەڭدە، تۇكلۇك ئۇرۇقچىسى سۇس سېرىق رەڭدە، ئۇرۇقى بىر دانە كېلىدۇ، «بەلىلە» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ (2.1.4- رەسىم).

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ شەرقىي جەنۇب ئۆلكىلىرى

ىردىن ھەم ۋېيتنام، تايلاند، ھىندىستان، بېرما، ھىندونېزىيە قاتارلىق دۆلەتلەردىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] كۆز، قىش پەسلىدە مېۋىسى پىشقاندا يىغىپ قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] مېۋىسىنىڭ ئېتىل ئالكاھول بىلەن ئاجرىتىۋېلىنغان قىسمىدا ستوستېرول (Sitocsterol—B)، گاللىك كىسلاتا (Gallic acid) ۋە قەنت تۇرىدىكى ماددىلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى]

1. ئۆت سۈيۈقلۇقىنىڭ ئاجرىلىشىنى ئىلگىرى سۈرىدۇ.

2. قان بېسىمنى تۆۋەنلىتىدۇ.

3. بەلىلەنى سوقۇپ سۇفۇپ تەييارلاپ كۆزگە تارتسا ياكى ئۇنىڭ سۈيى بىلەن كۆزنى يۇيۇپ بەرسە، كۆرۈش قۇۋۋىتىنى ئاشۇرىدۇ.

4. بەلىلەدىن 10 گىرام، ئۇستقۇددۇستىن يەتتە گىرام، لاچىندانە، سۇمبۇلدىن بەش گىرامدىن ئېلىپ، قائىدە بويىچە سوقۇپ سۇفۇپ قىلىپ ئىچىپ بەرسە، نېرۋا ئاجىزلىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ئۇچكىسىدىن ئايرىپ، قۇرۇتۇپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] غەيرىي تەبىئىي سەپرا ۋە سەۋدا خىلتىلىرىنى سۈرۈپ چىقىرىش، قان تازىلاش، ئىچ سۇرۇشنى توختىتىش، ئاشقازان، مېڭە ۋە كۆزنى قۇۋۋەتلەش خۇسۇسىيەتلىرىگە ئىگە.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] ئاشقازان ۋە ئۇچەي مەنبەلىك ئىچ سۇرۇش، مېڭە، ئاشقازان ـ ئۇچەي ئاجىزلىقى، ئۇنتۇغاقلىق، باش ئاغرىقى، كۆز ياشانغىراش، بوۋاسىر قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. بەلىلەنى ئېغىزغا سېلىپ شۇمۇپ، سۈيىنى يۇتۇپ بەرسە، زىققە ۋە يۆتەلگە پايدا قىلىدۇ.

2. بەلىلەنى چالا پىشۇرۇپ، ھەر ئاخشىمى ئىككى گىرامدىن يەپ بەرسە، ئاشقازان ۋە ئۇچەينىڭ ئاجىزلىقىدىن بولغان ئىچ سۇرۇشنى توختىتىدۇ.

3. بەلىلەنى سوقۇپ سۇفۇپ تەييارلاپ كۆزگە تارتسا ياكى ئۇنىڭ سۈيى بىلەن كۆزنى يۇيۇپ بەرسە، كۆرۈش قۇۋۋىتىنى ئاشۇرىدۇ.

4. بەلىلەدىن 10 گىرام، ئۇستقۇددۇستىن يەتتە گىرام، لاچىندانە، سۇمبۇلدىن بەش گىرامدىن ئېلىپ، قائىدە بويىچە سوقۇپ سۇفۇپ قىلىپ ئىچىپ بەرسە، نېرۋا ئاجىزلىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 5 ～ 9 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] تەستە ھەزىم بولىدۇ، مەقئەت ۋە ئۇچەيگە زىيانلىق.

[تۇزەتكۈچىسى] ھەسەل، شېكەر.

[ئورۇنباسارى] ئامىلە مۇقەششەر، خېنە.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] ئىترىفىل ھېلىلە، مەتبۇخى ھېلىلە.

كىشمىش

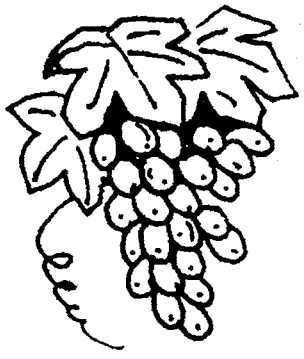
克西米西

(葡萄干 pu tao gan)

[باشقا ئاتىلىشى] قىشمىش، كىشمىش

[لاتىنچە نامى] Furctus vitis Vinifera

[ئىنگلىزچە نامى] Thurpan grape

كىشمىش

[تونۇش] بۇ، ئۈزۈم ئائىلىسىدىكى ئېگىز، چوڭ، يۆگىمەچ، پىلەك غوللۇق دەرەخ ئۈزۈمتال بولۇپ، بۇ دەرەخنىڭ مېۋىسى «كىشمىش» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. كۆك ئۈزۈمنىڭ قۇرۇتۇلغان مېۋىسى ئېللىپىس شەكىللىك بولۇپ، مېۋىسىنىڭ سىرتقى پوستى كۆك، قۇرۇق كېلىدۇ، ئادەتتە ئىچىدە ئۇرۇقى بولمايدۇ، رەڭگى كۆك، تەمى تاتلىق، دانلىرى چوڭ، يېڭى بولغانلىرى ياخشىسىدۇر. (3.1.4 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىز ۋە رايونىمىزنىڭ ھەممە يەرلىرىدىن، بولۇپمۇ خوتەن، تۇرپان، قەشقەر قاتارلىق جايلاردىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسىنى پىشقاندا يىغىۋېلىپ، پوستىنى ئايرىپ قۇرۇتۇپ، قۇرۇق، سالقىن جايدا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] بۇنىڭدا گىلۈكوزا، مېۋە قەنتى، ئاز مىقداردا قومۇش شېكىرى، ياغاچ شېكىرى، تارتىرات كىسلاتاسى، چۆپ كىسلاتاسى، لىمون كىسلاتاسى، ئالما كىسلاتاسى ۋە ۋىتامىن قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] ئۈزۈمنىڭ تەسىرىدە ئادەتتە ۋىتامىن P نىڭ تەسىرى بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ئىلغاپ يۇيۇپ، قۇرۇتۇپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] غەيرىي تەبىئىي سەپرا خىلىتىنى سۇرۇش، كۆڭۈلنى خۇش قىلىش، يۇرەك، مېڭە ۋە جىگەرنى قۇۋۋەتلەش، بۇزۇق ماددىلارنى ھەيدەش، ئۇچەينى يۇمشىتىش، كۆكرەكنى بوشىتىش، باھنى قۇۋۋەتلەش خۇسۇسىيەتلىرى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] خەپەقان يۇرەك قوزغىلىش، يۇرەك ئاجىزلىقى، يۆتەل، ئاۋاز پۈتۈپ قېلىش، باھ ئاجىزلىقى، زىيادە ئورۇقلۇق، كۆكرەكنىڭ چىڭلىقى، قەۋزىيەت قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. 12 گىرام كىشمىشنى كېچىسى قىزىلگۈل ئەرقى بىلەن دۇملەپ قويۇپ، ئەتىگىنى مەزكۇر كىشمىشنى يەپ، ئۇستىدىن قىزىلگۈل ئەرقى ئىچىپ بەرسە، خەپەقان ۋە يۇرەك ئاجىزلىقىغا شىپا بولىدۇ.
2. كىشمىشقا زەپەر بىلەن تۇخۇمنىڭ سېرىقىنى قوشۇپ يانچىپ، سۇركىسە، ئىششىق ياندۇرىدۇ.
3. سەبرە بىلەن قوشۇپ بوغۇملارغا سۇركىسە، ئاغرىق پەسەيتىدۇ، مۇڭاپىق مىقداردا يەپ بەرسە،

كۆكرەكنى بوشتىپ، يۆتەل توختىتىپ، ئاۋازنى جاراڭلىق قىلىدۇ ياكى بۇنىڭ ئۇچۇن چىلاپ سۇيى ئىچىلىدۇ.

4. شەربىتى زەبىب، شەربىتى مۇسەللەس، شەربىتى رەيھاننى تەييارلاپ ئىستېمال قىلسا، بەدەننى قىزىتىدۇ ۋە قان كۆپەيتىدۇ.

[ئىشلىتىش مقدارى] 7～12 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] سوغۇق مىزاج كىشىلەرگە زىيان قىلىدۇ.

[تۇزەتكۇچىسى] پىننە، بەدىيان، سىركە.

[ئورۇنباسارى] مۇناقى ئۇزۇم.

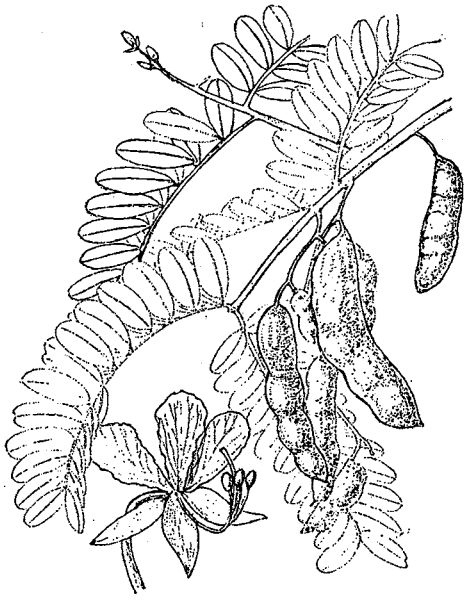
[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىق دورا ياسالمىسى] شەربىتى رەيھان، شەربىتى زەبىب.

تەمرىھىندى
台米日印地
(罗望子 luo wangzi)

[باشقا ئاتىلىشى] تەمرى ھىندى، ئەملىتاس

[لاتىنچە نامى] Fructos Tamarindus indica

[ئىنگلىزچە نامى] Tamarindi Fruit

تەمرىھىندى دەرىخى

[تونۇش] بۇ، پۇرچاق ئائىلىسىدىكى دائىم كۆكىرىپ تۇرىدىغان ئۆسۈملۈك دەرەخ ئاچچىق پۇرچاقنىڭ مېۋىسىدىن ئىبارەت بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈك مېۋىسىنىڭ قۇرۇتۇلغان «تەمرىھىندى» قوڭۇر رەڭدا، تەمى چۇچۇمەل، پۇراقلىق، شارسىمان، ياپىلاق ئۇرۇقلىرى بولىدۇ. (4.1.4 - رەسىم)

[چىقىش ئورنى] ئادەتتە ياۋا دەرەخزارلىق ۋە ئېتىز قىرلىرىدا ئۆسۈپ قالىدۇ، كۆپىنچە تېرىپ ئۆستۈرۈلىدۇ. ئېلىمىزنىڭ ئىچكىرى ئۆلكىلىرىدىن ھەم ھىندىستان ۋە پاكىستاندىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] كۈز، قىش پەسلىدە مېۋىسى پىشىشقا ئاز قالغاندا ئورۇپ قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] مېۋىسىدە تەركىبىدە ھەر خىل قەنتلەر، ئالما كىسلاتاسى، ستىررىك كىسلاتا (citric acid)، فورمىك كىسلاتاسى (Formoc acid) قاتارلىق ئورگانىك كىسلاتالار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] مېۋە ئېتىنىڭ يەڭگىل دەرىجىدە سۇرۇش تەسىرى بار، بۇ تەركىبىدە تۇنقان

چوڭ مىقداردىكى تارتارلىك كىسلاتاسىنىڭ تەسىرى بولۇپ، سۇغا چىلاپ ئالغاندا يۇقىرىقى تەسىرنى بېرىدۇ، قاينىتقاندا بۇ خىل تەسىر يوقايدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] قۇرۇتۇپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] غەيرىي تەبىئىي سەپرا خىلىتىنى سۇرۇش، غەيرىي تەبىئىي قان ۋە سەپرا خىلىتىنىڭ ئۆتكۈرلۈكىنى پەسەيتىپ، قاننى سۈيۇلدۇرۇش، تەڭشەش، ھارارەت ۋە ئۇسسۇزلۇقنى پەسەيتىش، مەنىنى تىزگىنلەش، قۇرۇتۇش، يۇرەك ۋە ئاشقازاننى كۈچەيتىش، ئۇچەينىڭ تۇتۇش كۈچىنى ئاشۇرۇش، كۆڭۈل ئىلىشىش ۋە قۇسۇشنى توختىتىش، قان تازىلاش قاتارلىق خۇسۇسىيەتلەرگە ئىگە.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] سەپراۋى قىزىتمىلار، يۇرەك رېتىمسىزلىقى، زۇكام، يۇقىرى قان بېسىم، ئىسسىقتىن بولغان تەپ، ئۆتكۈر ئۇسسۇزلۇق، قۇسۇش، كۆڭۈل ئىلىشىش، مەنىي بالدۇر يۇرۇپ كېتىش، كۆپ ئېھتىلام بولۇش ۋە قىچىشقاق، جوزام، سۈيدۈك يولىدىكى جاراھەتلەر، سۆزنەك، ئىسسىقتىن بولغان ئىششىق قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. تەمرىھىندى، ئەرقى گۈل، ئەرقى بىدىمۇشكى، ئەرقى سەندەللەرنىڭ قايسىبىرى بىلەن قائىدە بويىچە قوشۇپ ئىچىپ بەرسە، يۇرەك رېتىمسىزلىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. مۇۋاپىق مىقداردىكى تەمرىھىندىنى سىركە بىلەن قوشۇپ ئىچىپ بەرسە، زىيادە ئۇسسۇزلۇقنى باسىدۇ، قۇرۇق ھۆنى توختىتىدۇ، قان بېسىمنى چۈشۈرىدۇ.

3. تەمرىھىندى، نېلۇپەر، گۈلبەنەپشە، چىلاننىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام ئېلىپ دەملەپ ئىچىپ بەرسە، ئىسسىقتىن بولغان زۇكامغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

4. لوئوقى تەمرىھىندى تەييارلاپ ئىچىپ بەرسە، جىگەر مەنبەلىك ئۇسسۇزلۇقنى باسىدۇ، سەپرانىڭ تېزلىكىنى پەسەيتىدۇ، تەپكە مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 24 ~ 48 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] يۆتەل پەيدا قىلىدۇ، گالغا قۇرۇقلۇق يەتكۈزىدۇ.

[ئۆزەتكۈچىسى] چىلان، پىرسىياۋشان، شېكەر.

[ئورۇنباسارى] زىرىق، ئالۇچا، ئەينۈلا.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] لوئوقى تەمرىھىندى، مەتبۇخى تەمرىھىندى.

§ 2 . غەيرىي تەبىئىي بەلغەم خىلىتىنى سۇرگۈچى دورىلار

ھەر خىل ئىچكى - تاشقى سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن بەلغەم خىلىتىدا سۇيۇقت جەھەتتە ئۆزگىرىش يۈز بېرىپ، ئومۇمىي بەدەننىڭ ياكى مەلۇم بىر ئەزانىڭ تەبىئىي تۈزۈلۈشىدە غەيرىي نورمال ئۆزگىرىش بولماستىن، بەلكى مىزاجىدا ئۆزگىرىش يۈز بېرىپ، نورمال فىزىيولوگىيەلىك خىزمىتى توسقۇنلۇققا ئۇچرايدۇ. بۇ خىل كېسەللىكلەرگە قارىتا غەيرىي تەبىئىي بەلغەم خىلىتىنى سۇرگۈچى دورىلار ياكى بەلغەمنىڭ مۇسھىل دورىلىرى «مۇسھىلى بەلغەم» بېرىلىدۇ. مەسىلەن: تۇربۇت، ئاچچىقتاۋۇز، سەبرە،

سانا، چاچراتقۇ، ئېيىقئۈزۈمى، ئىنەكپىتى يېغى، قەنتەرىيۇن، ماھىزەھرەج، پىلاپا، مازارىيون، غارۇقۇن، غاپەس، ئۇجمە يىلتىزى پوستى، خىيار شەنبەر، ئەپتىمۇن، سوقمۇنىيا، سەپكىنەج، جاۋشىر، ئۇشەق، بەرەڭگى كابۇلى، ئاغنچە، ئاق خەربەق، ئىنەكپىتى ئۇرۇقى، سانا، تەرەنجىبىن، ئىنەكپىتى يېغى، قارا خەربەق.

تۇربۇت
托尔布德
（盒果藤根 he guo teng gen）

[باشقا ئاتىلىشى] تۇربۇت، نوسۇت

[لاتىنچە نامى] Radix Operculina turpethum

[ئىنگلىزچە نامى] Turpeth

[تونۇش] بۇ، يۆگەيلەر ئائىلىسىدىكى پىلەك غوللۇق ئۆسۈملۈك تۇربۇتنىڭ يىلتىزى ۋە تېنىنىڭ ياغاچلىرىدىن ئىبارەت بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ تېنى بىلەن يىلتىزى «تۇربۇت» دېيىلىدۇ. ئۇنىڭ سىرتقى پوستى ئادەتتە قىرىۋېتىلىدۇ ۋە ئۇنىڭ ئىچكى ياغاچ قىسمىمۇ ئېلىۋېتىلىدۇ. مۇشۇ قىرىۋېتىلگەن كاۋاك تۇربۇت «تۇربۇت مۇجەۋۋەپ خىراشىد» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. شەكلى سىلىندىرسىمان، تېنى قاتتىق، سارغۇچ ئاق ياكى قارىغا مايىل، ئىچى كاۋاك، تەمى ئاچچىق، پۇرىقى سۇس كېلىدۇ. (1.2.4 - رەسىم)

تۇربۇت ئۆسۈملۈكى

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ ئىسسىق بەلباغ رايونلىرىدىن ھىندىستان، پاكىستان، ياۋروپا قاتارلىق جايلاردىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] كۈز پەسلىدە يىغىۋېلىپ، پوستىنى ئاجرىتىۋېلىپ شامالدا قۇرۇتۇلىدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ياغىچىدىن پوستىنى ئاجرىتىپ، قۇرۇتۇپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] غەيرىي تەبىئىي بەلغەم ۋە سەۋدا خىلىتلىرىنى سۇرۇش، تەرەتنى راۋانلاشتۇرۇش، ئارتۇق ھۆللۈكنى قۇرۇتۇش، توسالغۇلارنى ئېچىش، ئاغرىق پەسەيتىش خۇسۇسىيەتلىرىگە ئىگە.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] سۇلۇق ئىششىق، بوۋاسىر، چوڭ بوغۇم ئاغرىقى، ئۇششاق بوغۇملار ئاغرىقى، ئولتۇرغۇچ نېرۋا ئاغرىقى، يۇز پالىچى، يۆتەل، زىققە، مالىخولىيا، پالەچ، لەقۋا، رەئىشە، بەرەس، بەھەق قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. تۇربۇت ۋە ئۇستقۇددۇستىن 30 گىرامدىن، ئەپتىمۇن، بىستىپايەج قاتارلىقلارنىڭ ھەربىرىدىن 15 گىرام ئېلىپ، سوقۇپ ئىچىپ بەرسە، مېڭىنى تازىلايدۇ.

2. تۇربۇت، ھېلىلە كابۇلى، سانائى مەككى، سۆرۈنجان مىسرى قاتارلىقلارنى ئۆلچەم بويىچە ئېلىپ، سوقۇپ تالقانلاپ ئىچىپ بەرسە، چوڭ - كىچىك بوغۇم ئاغرىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. تۇربۇتتىن ئىككى گىرام، ئۇستقۇددۇستىن بەش گىرام، بىستىپايەجتىن ئۇچ گىرام، ئەپتىمۇندىن بەش گىرام، ئامىلەدىن بەش گىرام ئېلىپ، تالقانلاپ ئىچىپ بەرسە، مېڭە، ئاشقازاندىكى ھۆللۈكنى يوقىتىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 3 ~ 5 گىرامغىچە، قاينىتىلمىسى 5 ~ 12 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئۇچەيگە زىيان قىلىدۇ، كۆڭۈلنى ئېلىشتۇرىدۇ. ئىسسىق مىزاج كىشىلەر ئۇچۇن زىيان قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] بادام، پىستە مېغىزى ۋە يېغى، كەتىرا.

[ئورۇنباسارى] غارىقۇن، جاۋشىر، ھەشقىپىچەك ئۇرۇقى.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىق دورا ياسالمىسى] سۇفۇپى تۇربۇت، ھەببى تۇربۇت، ھەببى ئايارەج، سۆرۈنجان كاپسۇلى.

ئاچچىقتاۋۇز
阿其克塔吾孜
(瓜蒌 gua lou)

ئاچچىقتاۋۇز ئۇسۇملۇكى

[باشقا ئاتىلىشى] شەھمەنزەل، خەربوزە تەلىخ

[لاتىنچە نامى] Fructus et Semen Trichosanthes kiri lowii

[ئىنگلىزچە نامى] Mongolian Snakegourd Fruit

[تونۇش] بۇ، كاۋا ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق ياكى كۆپ يىللىق ئۇسۇملۇك ئاچچىقتاۋۇزنىڭ مېۋىسى بولۇپ، شەكلى يۇمىلاق، كىچىك ئانار چوڭلۇقىدا، سىرتقى يۈزى سىلىق، ئاچ سېرىق رەڭدە، ئىچىدە ئۇرۇقى بار، تەمى ئاچچىق، بۇ ئۇسۇملۇكنىڭ قۇرۇتۇلغان مېۋىسى «ئاچچىقتاۋۇز» ياكى «شەھمەنزەل» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. (2.2.4 - رەسىم)

[چىقىش ئورنى] ئاپتونوم رايونىمىزدىن، ئېلىمىزنىڭ شەرقىي شىمال رايونلىرىدىكى ئىران، ئەرەبىستان، فىرانسىيە، ئىسپانىيە قاتارلىق جايلاردىن چىقىدۇ.

[يېغىپ ساقلاش] كۈز پەسلىدە مېۋىسى پىشىپ سارغايغان-

دا ئۇزۇپ، شامالدا قۇرۇتۇلىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] مېۋىسىنىڭ تەركىبىدە 6% ئەتراپىدا گىلۇكوزىد، سترواللول (citrullel) قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] راكقا قارشى تۇرۇش، راك ھۈجەيرىلىرىنى تەڭشەش، ئۆسمە گۆشىنىڭ ئۆسۈشىنى توسۇش رولى بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] پوستىدىن ئايرىپ، سوقۇش، توغراش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] غەيرىي تەبىئىي بەلغەم ۋە سەۋدا خىلىتىنى سۇرۇش، مېڭىنىڭ توسالغۇلىرىنى ئېچىش، بەلغەمنى بوشىتىش، چوڭ تەرەتنى راۋانلاشتۇرۇش، ئاغرىق توختىتىش، يەل ھەيدەش ۋە ئىششىقلارنى ياندۇرۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] سۇلۇق ئىششىق، سېرىقلىق چۈشۈش، ئادەتلىنىش خاراكتېرلىك قەۋزىيەت، سوغۇقتىن بولغان باش ئاغرىقى، باشنىڭ يېرىمى ئاغرىش، سەۋدا ۋە بەلغەمدىن بولغان باشنىڭ ئېغىرلىقى، يۈرەكنىڭ مۇجۇپ ئاغرىشى، پالەچ، لەقۋا، تۇتاقلىق، چىش ئاغرىقى، قۇلاق ئاغرىقى، ئۇنتۇغاقلىق، يۆتەل، دېمى سىقىلىش، كۆز قاراڭغۇلىشىش، كۆزگە ئاق چۈشۈش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئاچچىقتاۋۇزدىن 33 گىرام، سۇڭپىيازدىن ئالتە گىرام، زاراڭزا چېچىكىدىن توققۇز گىرام، شاپتۇل مېغىزىدىن 9～15 گىرامغىچە ئېلىپ، قاينىتىپ ئىچىپ بەرسە، توسالغۇلارنى ئېچىپ، ئىششىق ياندۇرۇپ، قەۋزىيەتكە مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. ئاچچىقتاۋۇزدىن 18 گىرام، مامكاپتىن 60 گىرام ئېلىپ، قاينىتىپ سۈيىنى مۇزاپىق مىقداردا ئىچىپ بەرسە، سۈت بېزى ياللۇغىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. ئاچچىقتاۋۇزنىڭ قۇرۇق يوپۇرمىقىدىن ئالتە گىرام، نىشاستىدىن بەش گىرام، ئەرەب يېلىمىدىن بەش گىرام ئېلىپ قوشۇپ ئىچىپ بەرسە، بەلغەم بوشىتىپ، نەپەسنى راۋانلاشتۇرۇپ، غەيرىي تەبىئىي سەۋدا خىلىتىنى سۇرىدۇ.

4. ئاچچىقتاۋۇزدىن بەش گىرام، سېرىق ئوت، رۇمبەدىياندىن 15 گىرامدىن ئېلىپ، ئايارەج بىلەن قوشۇپ سۇغۇپ قىلىپ ئىچىپ بەرسە، غەيرىي تەبىئىي بەلغەم ۋە سەۋدا خىلىتىنى سۇرۇپ، مالىخوليا، سەرئى، ماخاۋ كېسەللىكلىرىگە پايدا قىلىدۇ.

5. ئاچچىقتاۋۇزنىڭ يىلتىزىنى قاينىتىپ، سۈيىدە ئېغىزنى چايقىسا، چىش ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ.

6. ئاچچىقتاۋۇزنىڭ مېۋىسىنىڭ ئىچىنى بوشىتىش رولى بار، ئۇنىڭغا سىركە قوۇيۇپ، قاينىتىپ ئېغىزنى چايقىسا، چىش ئاغرىقىنى پەسەيتىپ، چىشنىڭ تۇۋىنى چىڭىتىدۇ.

7. ئاچچىقتاۋۇزنىڭ قائىدە بويىچە تەييارلانغان يېغىنى سىرتتىن ئىشلەتسە، سوغۇقتىن بولغان بارلىق كېسەللىكلەرگە پايدا قىلىدۇ.

8. ئاچچىقتاۋۇزنى زەيتۇن يېغىدا قاينىتىپ بۇرۇنغا تېمىتسا، مېڭىنىڭ توسالغۇلىرىنى ئاچىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 1～3 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] كۆپ ئىشلەتسە ئىسسىق مىزاج كىشىلەرنىڭ بېشىنى ئاغرىتىدۇ، ئۇچەيگە زىيان قىلىدۇ، تولغاق پەيدا قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] نىشاستە، كەتىرا، ئەرەب يېلىمى.
[ئورۇنباسارى] ئابدىمىلىك ياكى باراۋەر مىقدارىدا قىچا، ئادراسمان.
[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىق دورا ياسالمىسى] ھەببى شەھمەنزەل، ھەببى قوقىيا، مەتبۇخى ئەپتىمۇن.

سەبرە
赛比热
(芦荟 lu hui)

[باشقا ئاتىلىشى] سەبرى سەقتىرە، ئەيلۇۋا.
[لاتىنچە نامى] Aloe vera
[ئىنگلىزچە نامى] china Aloe

سەبرە ئۆسۈملۈكى

[تونۇش] بۇ، گۈلسامساق ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك ئىككى خىل سەبرە (ئادەتتە بۇ ئۆسۈملۈك «ئالۋي گۈلى» دېگەن نام بىلەن مەشھۇر) يوپۇرمىقىنىڭ سىقىپ چىقىرىپ قاتۇرۇلغان شىرنىسى بولۇپ، قارا رەڭدە، كاللەك بولىدۇ. ئاسان ئۇۋۇلىدۇ، تەمى ئاچچىق، پۇرىقى دىماققا ئۇرۇلسا بۇرۇننى ئېچىشتۇرىدۇ، سەبرىنىڭ يۇيۇلغىنى يۇيۇلمىغىنىدىن كۈچلۈك، شۇڭا ئۇنى ئىشلىتىشتە ئىمكان بار يۇيۇپ ئىشلىتىش لازىم (4.2.3- رەسىم).
[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ جەنۇب تەرىپىدە ئاز مىقداردا تېرىپ ئۆستۈرۈلىدۇ. بۇ ئەسلىي شىمالىي ئافرىقىنىڭ مەھسۇلاتى بولۇپ، ھازىر جەنۇبىي ئامېرىكا، غەربىي ھىندى تاقىم ئاراللىرى، ئافرىقىنىڭ جەنۇبىي تەرەپلىرىدە كەڭ كۆلەمدە تېرىپ ئۆستۈرۈلمەكتە.
[يىغىپ ساقلاش] گۈلى ئېچىلىشتىن بۇرۇن يوپۇرمىقىنى ئۈزۈپ، سالقىن ئورۇندا قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.
[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ئۇسارىسىنى ئېلىپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.
[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.
[خۇسۇسىيىتى] غەيرىي تەبىئىي بەلغەم خىلىتىنى سۇرۇش، كۆرۈش قۇۋۇتىنى ئاشۇرۇش، يەل ھەيدەش، ئاغرىق پەسەيتىش، مادداىلارنى يۇمشىتىش، ئىچىنى سۇرۇش، توسالغۇلارنى ئېچىش، مېڭە ۋە ئاشقازاننى تازىلاش، قۇرت ئۆلتۈرۈش، ھەيز ماڭدۇرۇش، سۈيدۈك كەلتۈرۈش، ئىششىق ياندۇرۇش، جاراھەتلەرنى تازىلاش، چاچ ئۆستۈرۈش خۇسۇسىيەتلىرىگە ئىگە.
[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] ئادەتتەنگەن قەۋزىيەت، تال يالۇغى، كۆز ئاجىزلىقى، ھەيز توسۇلۇش، سۈيدۈك تۇتۇلۇش، ھەر خىل جاراھەت، كۆيۈك يارىسى، سۇلۇق تەمرەتكە، بوغۇم ئاغرىقى، جىگەر ۋە

باشقا ئەزالاردىكى توسۇلۇش، مالىخوليا، مېڭە كېسەللىكلىرى، ئۇچەيگە مەددە پەيدا بولۇش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. سەبرىدىن بەش گىرام ئېلىپ، قاينىق سۇ بىلەن ئىچىپ بەرسە، ئاشقازاندىكى ھۆللۇكنى سۈرۈپ، ئاشقازانىنى تازىلايدۇ.

2. سەبرىنى مەستىكى رۇمى بىلەن قوشۇپ تالقانلاپ ئىچىپ بەرسە، مېڭىنى تازىلايدۇ.

3. سەبرىنى غارىقۇن بىلەن قوشۇپ سۇغۇپ قىلىپ ئىچىپ بەرسە، ئاشقازان كېسىلىگە پايدا قىلىدۇ.

4. سەبرىنى تالقانلاپ، ئۇندەك قىلىپ كۆزگە سۈرمە قىلسا، كۆرۈش قۇۋۋىتىنى ئاشۇرىدۇ ھەم كۆزنىڭ يېرىڭلاپ ۋە قىچىشىپ ئاغرىغىنىغا پايدا قىلىدۇ.

5. سەبرىنى ئاق توغرىغۇ ۋە تۇز بىلەن قوشۇپ باشقا چېپىپ بەرسە، باش ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ.

6. سەبرىنى پاقىيوپۇرمىقىنىڭ سۇيى بىلەن قوشۇپ، كىچىك بالىنىڭ بېشىغا چاپسا، باشتىكى جاراھەتلەرنىڭ ھۆللۇكىنى قۇرۇتىدۇ ھەم پاقىيوپۇرمىقىنىڭ سۇيى بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ بۇرۇنغا ۋە قۇلاققا تېمىتسا، بۇ ئورۇندىكى جاراھەتلەرگە پايدا قىلىدۇ.

7. سەبرىنى ھەببۇلئاس شەربىتى بىلەن قوشۇپ باشقا چاپسا، پىتىنى يوق قىلىدۇ، چاچنى ئۆستۈرىدۇ ۋە قارايتىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 2～6 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئادەتتە بوۋاسىرغا زىيان قىلىدۇ، مىقدارىدىن ئاشۇرۇپ ئىشلەتسە، قان كەلتۈرىدۇ، ئۇچەي ۋە جىگەرنى زەئىپلەشتۈرىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] ئۇچەي كېسىلى ئۇچۇن كەتىرا؛ ئاشقازان ۋە جىگەر كېسىلى ئۇچۇن قىزىلگۈل؛ مەقئەت كېسىلى ئۇچۇن مۇقەل، گۈل يېغى، بىنەپشە يېغى ياكى ئۇچەي يېغى قوشۇپ بېرىش، ئەمما زىيانلىق كېسەللەرگە ئىمكان بار ئىشلەتمەسلىك كېرەك.

[ئورۇنباسارى] سوقمۇنىيا، تۇربۇت.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىق دورا ياسالمىسى] ھەببى تەنكار، ھەببى شەبيار، ھەببى سەبرە، ھەببى ئايارەج.

سانا

萨那

(番泻叶 fan xie ye)

[باشقا ئاتىلىشى] سانائى مەككى

[لاتىنچە نامى] Folium Cassia angustifolia

[ئىنگلىزچە نامى] Senna leaf

[تونۇش] بۇ، پۇرچاق ئائىلىسىدىكى كىچىك چانقال ئۆسۈملۈك، يوپۇرماقلىق سانا ياكى ئۇچلۇق

يوپۇرماقلىق سانا ئۆسۈملۈكىنىڭ يوپۇرمىقى بولۇپ، يوپۇرمىقى نېپىز ۋە چۇرۇك، ئازراق پۈرىقى بار، تەمى سەل ئاچچىق كېلىدۇ. (4.2.4 - رەسىم)

[چىقىش ئورنى] ئەرەبىستان، ئافرىقىنىڭ شەرقى، ھىندىستان، مەملىكىتىمىزنىڭ گۇاڭجۇ، خەينەنداۋ، يۈننەن قاتارلىق جايلىرىدىن چىقىدۇ.

[يېغىپ ساقلاش] 10 - ئايدا يوپۇرمىقىنى يىغىۋېلىپ، سايىدا قۇرۇتۇپ، قۇرغاق ئورۇندا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] ھىندى ساناسىنىڭ تەركىبىدە سېنىنوزىد C (Sennocide C)، سانا گىلۈكوزىدى، سېنىنوزىد A، B (Sennocide A,B) دىن مەككى ساناسى تەركىبىدە 0.85%～2.86% كېچە ئانتىراكۇينۇن خىلىدىكى تەركىبىلەر بار.

سانا دەرىخى

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى]

1. ئىچ سۈرۈش تەسىرىگە ئىگە: ئانتىراكۇينۇن ھاسىل بولغان ماددىنىڭ ئىچىنى سۈرۈش تەسىرى ۋە غىدىقلاش تەسىرى بىرقەدەر كۈچلۈك، چۈنكى ئىچىنى سۈرگەندە، يەنە قورساق ئاغرىيدۇ، بۇنىڭ تەركىبىدىكى سانا گىلۈكوزىدى، ۋىتامىن A، ۋىتامىن B دىن ئىبارەت. ئۇنۇملۈك تەركىبى ئاشقازان ئۇچەيدە سۈمۈرۈلۈپ جىگەردە پارچىلىنىدۇ. پارچىلىنىپ ھاسىل بولغان ماددا قانغا ئۆتۈپ، داس بوشلۇقى نېرۋا تۈگۈنلىرىنى قوزغىتىدۇ، ئاندىن چوڭ ئۇچەي تارىيىپ ئىچ سۈرىدۇ.

2. باكتېرىيەگە قارشى تەسىرى: بۇنىڭ سۇدىكى چىلانمىسى تېرە زەمبۇرۇغلىرىنى تورمۇزلايدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ئۇسارىسىنى ئېلىش ياكى قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] غەيرىي تەبىئىي سەپرا، سەۋدا ۋە بەلغەم خىلىتىنى سۈرۈش، مېڭىنى تازىلاش، قان تازىلاش، تېرىنى پارقىرىتىش، توسالغۇلارنى ئېچىش، تەرەتنى راۋانلاشتۇرۇش، قۇرت ئۆلتۈرۈش، ئاغرىق پەسەيتىش خۇسۇسىيەتلىرىگە ئىگە.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] ئادەتلەنگەن قەۋزىيەت، تۇتقاقلىق (سەرئى)، باشنىڭ يېرىمى ئاغرىش (شەقىقە)، جۇنۇن، ساراڭلىق، كونا باش ئاغرىقى، يانپاش ئاغرىقى، زىققە، ئۇچەي توسۇلۇش (قۇلۇنجى)، بوغۇم ئاغرىقى، تەپ، تارتىشىش، دائىرىلىك چاچ چۈشۈش، تېرە سوىۇلۇپ كېتىش، قىچىشقاق، دانىخورەك قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. 10 گىرام قىزىلگۈل بىلەن 10 گىرام سانانى قاينىتىپ ئىچسە، بوۋاسىرغا پايدا قىلىدۇ.

2. سانا، قىزىلگۈل ۋە يېڭى سېغىلغان سۈتنى شېكەر بىلەن (قائىدە بويىچە سانائى مەككىدىن ئەھۋالغا قاراپ 6 ～ 12 گىرامغىچە، قىزىلگۈلدىن 3 ～ 6 گىرامغىچە ئېلىپ) بىرگە ئىچىپ بەرسە،

غەيرىي تەبئىي خىلىتلارنى سۈرۈپ چىقىرىدۇ.

3. سانا يوپۇرمىقىدىن ئۈچ گىرامنى تالقان قىلىپ، ھەسەل بىلەن ئۇۋچ كۈندىن يەتتە كۈنگىچە ئارقا - ئارقىدىن ئىچىپ بەرسە، رېماتىزمغا پايدا قىلىدۇ.

4. سانانى 10 گىرام سۈت بىلەن ئىچكۈزسە، بالىلارنىڭ ئىچىنى كەلتۈرىدۇ.

5. 7～10 گىرام سانا يوپۇرمىقىنى قاينىتىپ سۈيىنى ئىچىپ بەرسە، قەۋزىيەتنى يوق قىلىدۇ.

6. سانانى مامىرانچىنى بىلەن سىركىگە چىلاپ، يەرلىك ئورۇنغا سۈركىسە، قىچىشقاق، دائىرىلىك چاچ چۈشۈش ۋە تېرە سويۇلۇپ چۈشۈپ كېتىش، داغ، بەھەق قاتارلىق كېسەللىكلەرگە پايدا قىلىدۇ.

7. سانادىن 10 گىرام، سىركىدىن 50 مىللىلىتىر، شاھتەررىدىن 10 گىرام، موزىدىن ئالتە گىرام ئېلىپ، قاينىتىلما تەييارلاپ يۇيۇنسا، يەلتاشمىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 3 ～ 7 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] قورساقنى كۆپتۈرۈپ غولدۇرلىتىدۇ، كۆڭۈلنى ئىلىشتۇرىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] بادام يېغى، قىزىلگۈل، تۇز.

[ئورۇنباسارى] تۇربۇت، سوقمۇنىيا.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] ئىترىفىل سانا، مەجۇنى سانا.

چاچىراتقۇ
查其热提库
(独活 du huo)

[باشقا ئاتىلىشى] كىرەش يىلتىزى، ئەتنەر

[لاتىنچە نامى] Radix heracleum sibiricum

[ئىنگلىزچە نامى] Cowparsnip Root

[تونۇش] بۇ، كۈنلۈكسىمان گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، قىسقا غوللۇق كىرەشنىڭ يىلتىزىدىن ئىبارەت. (5.2.4 - رەسىم)

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ تاغلىق رايونلاردىكى دەريا ۋادىلىرى ۋە ئورمان ئارىسىدىكى نەم جايلاردا ئۆسىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ ئۇرۇقى پىشقاندا يىلتىزىنى كولاپ ئېلىپ، يۇيۇپ قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.

[خىمىيىلىك تەركىبى] ھەر خىل ئۇچۇچان تەركىبلەر بار.

[فارموكولوگىيىلىك تەسىرى]

1. يالىلۇغقا قارشى تەسىرى كۆرۈنەرلىك بولۇپ، ئۇزۇن داۋام قىلىدۇ، يالىلۇغ رېئاكسىيەسىنى يېنىكلەشتۇرىدۇ، ئىششىقنىڭ يېنىشىنى تېزلىتىدۇ، قىل قان تومۇرلارنىڭ ئۆتكۈزۈشچانلىقىنى تۆۋەنلىتىدۇ. يەنە تۆش بېزى بىلەن تالىنىڭ ئېغىرلىقىنى ئاشۇرىدۇ. تاق يادرولۇق يۇنقۇچى ھۈجەيرىلەرنىڭ يۇتۇش ئىقتىدارىنى ئاشۇرىدۇ. يالىلۇغنى تورمۇزلاش تەسىرى ئورگانىزمنىڭ ئىممۇنىتېت ئىقتىدارىنى

تەڭشىشى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولۇشى مۇمكىن.

2. قاينىتىلمىسىنىڭ ئاغرىش رېئاكسىيە ۋاقتىنى ئۇزارتىش، مەركىزىي نېرۋىلارنى روشەن تورمۇزلاش ۋە ئىسپازما بوشىتىش تەسىرى بار.

3. يۇرەك قان تومۇر سىستېمىسىغا نىسبەتەن بېسىمنى تۆۋەنلىتىش تەسىرگە ئىگە. تىنكتورىسىنىڭ تەسىرى كۈچلۈكرەك بولىدۇ، لېكىن داۋاملىشىش ۋاقتى قىسقا، يۇرەك رېتىمسىزلىقىغا قارشى تۇرۇش تەسىرگە ئىگە.

4. ئىسپىرتلىق ئاجرالمىسى قان پىلاستىنكىلىرىنىڭ توپلىنىشىنى تورمۇزلايدۇ. بۇنىڭ تەسىرى دورىنىڭ قويۇقلۇق دەرىجىسىنىڭ ئېشىشىغا ئەگىشىپ ئېشىپ بارىدۇ. مېڭىنىڭ قان بىلەن تەمىنلىنىشىنى ئاشۇرىدۇ. مېڭە قان تومۇرىنىڭ قارشىلىقىنى تۆۋەنلىتىدۇ. بۇ تەسىر ئۇزۇن داۋام قىلىدۇ.

5. تەن سىرتىدىكى تەجرىبىلەر، قاينىتىلمىسىنىڭ چوڭ ئۇچەي تاياقچە باكتېرىيەسى، تولغاق تاياقچە باكتېرىيەسى، شەكلى ئۆزگەرگەن تاياقچە باكتېرىيە، كېزىك تاياقچە باكتېرىيەسى، يېشىل يىرىڭ باكتېرىيەسى، خولېرا يايسىمان باكتېرىيەسى ۋە سىل تاياقچە باكتېرىيەلەرگە قارىتا تورمۇزلاش تەسىرگە ئىگە.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] يۇيۇش، توغراش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] غەيرىي تەبئىي بەلغەم خىلىتىنى تازىلاش، يەل ھەيدەش، تەرلىتىش، ئاغرىق پەسەيتىش خۇسۇسىيەتلىرىگە ئىگە.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] غەيرىي تەبئىي بەلغەم خىلىتىدىن بولغان كېسەللىكلەر، مۇپاسىل، بەل ۋە پۇتنىڭ سىرقىراپ ئاغرىشى، قول - پۇتنىڭ مۇزلاپ تۇرۇشى، ماغدۇرسىزلىق، ئىرقۇننىسا، باش ئاغرىقى، چىش ئاغرىقى قاتارلىق كېسەللىكلەرگە ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. بوزۇغا، موزا، ئېگىر قاتارلىقلاردىن بىر دانىدىن ئېلىپ، دورا سۇرۇش تېشىغا سۇرۇپ، يەرلىك ئورۇنغا سۇركەپ بەرسە، بەل - پۇت سىرقىراپ ئاغرىش قاتارلىقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. سۆرۈنجان، چاچرانقۇ، دارچىن، قاقىلە، قەلەمپۇر، ئازاراقى قاتارلىقلارنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام ئېلىپ سۇفۇپ قىلىپ ئىچسە، مۇپاسىل، ئىرقۇننىسا قاتارلىقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. چاچرانقۇدىن 10 گىرام، بەزرۇلبەنجىدىن 0.01 گىرام، كۆكنار ئۇرۇقىدىن 0.01 گىرام ئېلىپ سۇفۇپ قىلىپ، تۇخۇم ئېقى بىلەن مەلھەم قىلىپ يەرلىك ئورۇنغا چېپىپ بەرسە، باش ئاغرىقى ۋە چىش ئاغرىقىنى توختىتىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 5～10 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] قۇرۇق ئىسسىق مىزاجلىقلاردا باش ئاغرىقى پەيدا قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] بىنەپشە، نېلۇپەر.

[ئورۇنباسارى] سۆرۈنجان.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] سۇفۇپى چاچرانقۇ.

ئېيىقئۇزۇمى
艾依克欧祖密
(闹羊花 nao yang hua)

[باشقا ئاتىلىشى] ئېيىقئۇزۇمى مېۋىسى

[لاتىنچە نامى] Flos Rhododendron japonicum

[ئىنگلىزچە نامى] japanes azalea flower

[تونۇش] بۇ، كاككۇككۇل ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان چانقال ئېيىقئۇزۇمى دەرىخىنىڭ مېۋىسىدىن ئىبارەت. (6.2.4 - رەسىم)

[چىقىش ئورنى] گۈڭدۇڭ، فۇجيەن قاتارلىق جايلاردىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] ئەتىياز ۋە ياز پەسلىدە گۈلى ئېچىلىدۇ، گۈلى ئېچىلغاندا يىغىۋېلىپ گۈل بەرگىنى ئايرىپ، سايىغا يېيىپ قۇرۇتۇپ، قۇرغاق ئورۇندا ساقلىنىدۇ.

[فارموكولوگىيەلىك تەسىرى]

1. قاينىتىلمىسىنىڭ تەجرىبە هايۋانلىرىغا قارىتا روشەن ئاغرىق پەسەيتىش رولى بار.

2. ئىسپىرتلىق ئاجرالمىسىنى ۋېناغا ئوكۇل قىلغاندا، نارکوز قىلىنغان توشقانىنىڭ قان بېسىمىنى روشەن تۆۋەنلىتىدۇ، قان بېسىمنى تۆۋەنلىتىش تەسىرى مەركىزي α قوبۇل قىلغۇچى تەنچىنى قوزغاتالمىقتىن بولۇشى مۇمكىن.

3. قاينىتىلمىسى تەن سىرتىدا ئالتۇن رەڭلىك ئۇزۇمسىمان شارچە باكتېرىيە، بوغما تاياقچە باكتېرىيەسى، كۆيدۈرگە تاياقچە باكتېرىيەسى ۋە B تىپلىق زەنجىرسىمان شارچە باكتېرىيەلىرىگە قارىتا كۈچلۈك قارشى تۇرۇش تەسىرىگە ئىگە.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ساپلاشتۇرۇش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] غەيرىي تەبئىي بەلغەم خىلىتىنى سۈرۈش، يەل هەيدەش، ئاغرىق پەسەيتىش، قۇرتلارنى ئۆلتۈرۈش قاتارلىق خۇسۇسىيەتلىرى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] مۇپاسىل كېسەللىرى، باش ئاغرىقى، باشنىڭ يېرىمى ئاغرىش، جاهىل خاراكتېرلىك تەمرەتكە، تېرە قىچىشىش قاتارلىق كېسەللىكلەرگە ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئېيىقئۇزۇمى، شاهتەررە، چىلان، بىنەپشە، چۆپچىن قاتارلىقلاردىن 10 گىرام ئېلىپ قاينىتىپ، سۈيىدە پۈتۈن بەدەننى يۇيۇپ بەرسە، تېرە قىچىشىشقا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. ئېيىقئۇزۇمى، سۆرۈنجان، ئىكلىلمىلىك، بابۇنە قاتارلىقلارنىڭ هەربىرىدىن 10 گىرام ئېلىپ تالقانلاپ، يىلان مېيى بىلەن زىمات قىلىپ يەرلىك ئورۇنغا تاڭسا، مۇپاسىل كېسەللىكلىرىگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 3～6 گىرامغىچە.

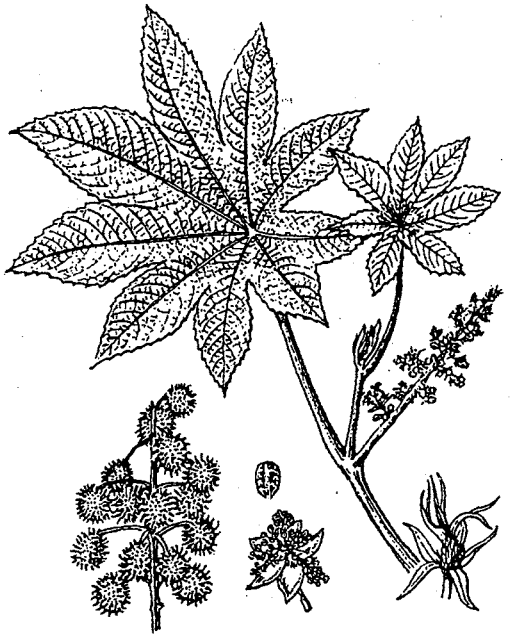
[زىيانلىق تەسىرى] هامىلىدار ئاياللارغا ۋە تېنى ئاجىز كىشىلەرگە بېرىشكە بولمايدۇ.

[تۆزەتكۈچىسى] بىنەپشە.

[ئورۇنباساری] چۆپچىن.
[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىق دورا ياسالمىسى] ئېيىقئۇزۇمى دەملىمىسى.

ئىنەكپىتى يېغى
依乃克皮提也合
(蓖麻油 bi ma you)

[باشقا ئاتىلىشى] بىدەنجىر يېغى، رەۋەغنى ئارەندى
[لاتىنچە نامى] Oleum Ricinus communis
[ئىنگلىزچە نامى] Castor Oil

ئىنەكپىتى

[تونۇش] بۇ، سۇتلۇكئوت ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈك ئىنەكپىتىنىڭ ئۇرۇقىدىن چىقىرىلغان ياغ بولۇپ، رەڭگى سۇس سېرىق رەڭلىك، سۇزۇك، يېپىشقاق سۇيۇقلۇق، ئازراق پۇرىقى بار، تەمسىز كېلىدۇ. (4.2.7 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ كۆپلىگەن جايلىرىدىن ھەم ئافرىقا ۋە ھىندىستان قاتارلىق ئەللەردىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] ئۇرۇقى ئوبدان پىشقاندا يىغىۋېلىپ، قاۋىسىنى بويىچە يېغىنى ئېلىپ سوغۇق جايدا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيىلىك تەركىبى] ياغ تەركىبىدە ئاساسلىقى ئابدىمىلىك يېغى كىسلاتاسى، گىلىتسېرىد بار. بۇنىڭ ئىچىدە ئىنەكپىتى كىسلاتاسى تەخمىنەن 88% نى ئىگىلەيدۇ.

[فارماكولوگىيىلىك تەسىرى]

1. ئىچ سۇرۇش تەسىرى: ئىنەكپىتى ئۇرۇقى تەركىبىدىكى ئىنەكپىتى مېيىنىڭ ئۆزىدە ھېچقانداق سۇرۇش تەسىرى يوق. ئون ئىككى بارماق ئۇچەيدە مايدىن ئاجرىلىپ چىققان فېرمېنتنىڭ تەسىرىنى قوبۇل قىلىپ، ناترىي رىتنات بىلەن گىلىتسېرىن ھاسىل قىلىدۇ. ناترىي رىتسىناتنىڭ كىچىك ئۇچەينى غىدىقلاش تەسىرى بولۇپ، ئۇچەينىڭ لۆمۈلدەش ھەرىكىتىنى كۈچەيتىپ، كىچىك ئۇچەيدىكى قاتتىق ماددىلارنى تېزلىكتە بوغماق ئۇچەيگە سۈرىدۇ، دورا يەپ 2～6 سائەت ئىچىدە چوڭ تەرەت سۇدەك كېلىدۇ، تەرەتتىن كېيىن ۋاقتىلىق قەۋزىيەت بولىدۇ. مىقدارىنى كۆپەيتىپ ئىشلەتسە كۈچىنى ئاشۇرالمايدۇ. پارچىلانمىغان قىسمى دەرھال چوڭ ئۇچەيگە چىقىپ كېتىدۇ، ئاسىدۇم رېتسىنولىكۇم سۇمۇرۇلگەندىن كېيىن باشقا مايلىق كىسلاتالار بىلەن ئوخشاش بەدەندە ئالمىشىپ پارچىلىنىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئىنەكپىتى مېيىنىڭ سۇرۇش خۇسۇسىيىتى بىرقەدەر بىخەتەر بولىدۇ، تەمى ياخشى بولمىغانلىقتىن ئېمولىيە تەييارلاپ ئىچىشكە بېرىلىدۇ. ئىنەكپىتى يېغى سانتونىنىڭ سۇمۇرۇلۇشىگە توسقۇنلۇق قىلىدۇ.

2. باشقا تەسىرى: ئىنەكپىتى يېغىنىڭ غىدىقلاش تەسىرى ئاز بولۇپ، تېرە يالليۇغى ۋە باشقا تېرە

كېسەللىكلىرىدە سىلىقلاشتۇرغۇچى قىلىپ ئىشلىتىلىدۇ. ئۇنىڭ مايلىق مەلھەم ياسالمىسى قاياناق سۇدا كۆيگەن كۆيۈك يارىسى ۋە باشقا يارىلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ئادەتتىكىدەك ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] غەيرىي تەبىئىي بەلغەم، سەۋدا خىلىتىنى سۈرۈش، ئىششىق ياندۇرۇش، ئۇچەي توسالغۇلىرىنى ئېچىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] سۇلۇق ئىششىق، بالىياتقۇ ۋە دوۋسۇن ئىششىقى، قۇلۇنجى، بوۋاسىر، تەمرەتكە، قارا داغ قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئىنەكپىتى يېغىنى مىس قاچىغا سېلىپ، ئېغىزىنى مەھكەم يېپىپ، ياغ قازىنغاندا 40 گىرامغا 0.2 گىرام كافۇر سېلىپ، قاچىنىڭ ئېغىزىنى مەھكەم يېپىپ، كافۇر ئېرىگەندە قازاننى چۈشۈرۈپ سوۋۇغىچە قازاننىڭ ئاغزىنى ئاچماي، سوۋۇغاندا ئېلىپ، چوڭ تەرەتتىن كېيىن مەقئەتنى يۇيۇپ قۇرۇتۇپ، يۇقىرىقى ياغ بىلەن ياغلاپ، بۇ ئۇسۇلنى بىر مەزگىل داۋاملاشتۇرسا، بوۋاسىر يوقايدۇ (ياغلىغاندا ياغنى ئىسسىتىپ ياغلاش لازىم).

2. ئىنەكپىتى يېغىنى يىلان قاسىرىقى ۋە قىچا يېغى بىلەن قوشۇپ تەمرەتكە، قارا داغ، قاتما كېسەللىكلىرى ۋە بەدەننىڭ بىر قات تېرىسى چۈشۈپ كەتكەنگە ئىشلەتسە ياخشى ئۇنۇم بېرىدۇ، بالىياتقۇ كېسەللىكلىرىدە ھەمەل قىلىنىدۇ، قولۇنجىغا بۇ ياغنى سوپۇنلۇق سۇ بىلەن قوشۇپ ھۆقنە قىلىنىدۇ.

3. ئىنەكپىتى يېغى زەھەرسىز ھالدا تەرەت كەلتۈرىدىغان مەشھۇر دورا بولۇپ، ئاياللار، بالىلار، ياشلار، ياشانغانلارغىمۇ بەرگىلى بولىدۇ، ئېمىدىغان بالىغا ئالتە مىللىگىرام ئىنەكپىتى يېغىنى ئازراق ھەسەلگە قوشۇپ يالاتسا، قەۋزىيەتنى ئاسان بوشىتىدۇ، ھامىلدارلارغىمۇ مۇشۇ ياغنى ئىشلىتىشكە بولىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 12 ~ 24 مىللىلىتىرغىچە، كىچىك بالىلارغا مىقدارى كېمەيتىپ بېرىلىدۇ.

[زىيانلىق تەسىرى] ئىشتىهانى تۆتىدۇ.

[تۆزەتكۈچىسى] سۈت.

[ئورۇنباسارى] تۇرۇپ يېغى.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىق دورا ياسالمىسى] ھۆقنە مۇسھىل.

قەنتەرىيۇن

卡尼塔热优尼

(声色草 sheng se cao)

[باشقا ئاتىلىشى] قۇرامىيەپچىنى، فەنتەرىيۇن سەغىر

[لاتىنچە نامى] Herba Polycarpaea corymbosa

[ئىنگلىزچە نامى] polycarpaea Herb

[تونۇش] بۇ، چىنىگۇل ئائىلىسىدىكى ئېگىزلىكى 15～25 سانتىمېتىرغىچە ئۆسىدىغان بىر يىللىق ياكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك قەنتەرىيۇن بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ پۈتۈن چۆپى «قەنتەرىيۇن» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ (4.2.8- رەسىم).

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ جەنۇبىي قىسمىلىرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ دورىلىق قىسمىنى كۈز پەسلىدە يىغىپ قۇرۇتۇپ، قۇرغاق ئورۇندا ساقلىنىدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] قۇرۇتۇپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئۇچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] غەيرىي تەبىئىي بەلغەم خىلىتىنى سۇرۇش، پەي - مۇسكۇللارنى چىڭىتىش، ھۆللۈكلەرنى قۇرۇتۇش، توسالغۇلارنى ئېچىش، يەل ھەيدەش، چوڭ بوغۇملاردىكى ھۆللۈكلەرنى قۇرۇتۇش، سۈيدۈك ۋە ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش، بەلغەم بوشىتىش، ئاغرىق پەسەيتىش، جاراھەت پۈتتۈرۈش، زەھەر قايتۇرۇش قاتارلىق خۇسۇسىيەتلەرگە ئىگە.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] بوغۇم ئاغرىقى، يانپاش ئاغرىقى، دېمى سىقىلىش، قاپاق ئىششىقى ۋە ئاغرىقى، قۇلاق ئاغرىقى، مېڭە، تال ۋە ئۇچەي توسۇلۇش، بەل ئاغرىقى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. قەنتەرىيۇن، ئارپىبەدىيان، سۇمبۇل، زەنجىۋىلنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام ئېلىپ، 60 مىللىلىتىر سۇدا يېرىم قالغۇچە قاينىتىپ، سىقىپ سۈزۈپ، سۈيىگە شېكەر قوشۇپ ئىچسە، يەل ھەيدەيدۇ. چوڭ بوغۇم ئاغرىقىغا پايدا قىلىدۇ، مېڭە ۋە تالنىڭ توسالغۇلىرىنى ئاچىدۇ، نەپەس سىقىلىشنى ياخشىلايدۇ.

2. قەنتەرىيۇندىن 15 گىرامنى مۇۋاپىق مىقداردىكى مائۇلھەسەل بىلەن قوشۇپ ئىچسە، بەل ۋە سۆڭەك ئاغرىقى چوڭ بوغۇملار ئاغرىقى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. قەنتەرىيۇندىن 15 گىرامنى كۈنجۇت يېغى بىلەن قاينىتىپ ھەمەل قىلسا، سۆڭەك ئاغرىقى، بەل ئاغرىقى ۋە قۇلۇنجى كېسىلىگە پايدا قىلىدۇ.

4. قەنتەرىيۇننىڭ ھۆلىنى خېمىر قىلىپ، جاراھەتلەرگە چاپسا، جاراھەتنىڭ ھۆللۈكىنى قۇرۇتۇپ، ئاغرىقىنى توختىتىدۇ ۋە قاتتىق ئىششىقلارنى يۇمشىتىدۇ.

5. قەنتەرىيۇن بىلەن ئاق ماش ئۇنىنىڭ ھەربىرىنى 15 گىرامدىن ئېلىپ، 20 مىللىلىتىر زەيتۇن يېغى بىلەن قوشۇپ مەلھەم قىلىپ چېپىپ بەرسە، بۇلجۇڭ گۆشلەرنىڭ، پەيلەرنىڭ ۋە بوغۇملارنىڭ ئاغرىقلىرىنى پەسەيتىدۇ، بۇنىڭ گۇلىنى چېپىشقا ھەم ئىچىشكە بولىدۇ، بۇ، يىلان ۋە چايانىنىڭ زەھىرىنى قايتۇرۇشتا مەنپەئەتلىك.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 1～2 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئۇچەيگە زىيان قىلىدۇ.

[تۇزەتكۇچىسى] سەمغى ئەرەبى، كەتىرا.

[ئورۇنباسارى] ئەمەن، بابۇنە، تۇربۇت.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] مۇرەككەپ بۇزۇرى شەربىتى.

ماهىزەھرەج
马黑杂合热吉
(印度防已实 yin du fang yi shi)

[باشقا ئاتىلىشى] سەمەكىلى، كاك ماھىرى

[لاتىنچە نامى] Fructus Anamirta cocculus

[ئىنگلىزچە نامى] Anamirtae Cocculus

[تونۇش] بۇ، يۇمىلاق زىراۋەندە ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق يۆگمەچ ياغاچ غوللۇق ئۆسۈملۈك ھىندى يۇمىلاق زىراۋەندىسى بولۇپ، مېۋىسى بۆرەك شەكىللىك ياكى يۇمىلاق، رەڭگى كۈل رەڭگە مايىل خورما رەڭ، تەمى ئاچچىق، بۇ ئۆسۈملۈك-نىڭ مېۋىسى يەنى ئۇرۇقى «بېرلىق دورىسى» ياكى «ماھىزەھرەج» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ (4.2.9- رەسىم).

[چىقىش ئورنى] ھىندىستان، بېرما، مالايسىيا قاتارلىق جايلاردىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ دورىلىق قىسمى كۈز پەسلىدە يىغىپ قۇرۇتۇ-لۇپ، قۇرغاق ئورۇندا ساقلىنىدۇ.

ماھىزەھرەج

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئۇرۇق تەركىبىدە ئاز مىقداردا پىكروتوكسىن (Picrotoxn)، مېۋە پوستىنىڭ تەركىبىدە (Menispermine) قاتارلىق ئىشقارلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] پىكروتوكسىن مەركىزىي نېرۋا سىستېمىسىنى كۈچلۈك قوزغاتقۇچى دورا بولۇپ، ئۇزۇنچاق مېڭە، نەپەس، قان تومۇر مەركىزىنى قوزغىتىدۇ، پىروكتوكسىننىڭ ئادەمنى ئۆلتۈ-رۈش مىقدارى تەخمىنىي 100～300 مىللىگىرامغىچە، ئۇنىڭدىن ئىككى يېرىم گىرام سۈفۈيىنى يېسە زەھەرلىنىدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] قۇرۇتۇپ، ئىلغاپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئۇچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] غەيرىي تەبىئىي بەلغەم خىلىتىنى سۈرۈش، زەھەر قايتۇرۇش، توسالغۇلارنى ئېچىش، ماددىلارنى تارقىتىش، قۇرت ئۆلتۈرۈش قاتارلىق خۇسۇسىيەتلەرگە ئىگە.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] ئۇششاق بوغۇملار ئاغرىقى، ئولتۇرغۇچ نېرۋا ئاغرىقى، قەۋزىيەت، جىگەر ۋە تال توسۇلۇش، مەددە قۇرت، قورساققا سۇ چۈشۈش (ئىستىسقا) قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ماھىزەھرەجدىن 10 گىرام، قەمبىلدىن بەش گىرام، بەرەڭگى كابۇلىدىن 10 گىرام ئېلىپ، قائىدە بويىچە سۈفۈپ تەييارلاپ ياكى قاينىتىلما تەييارلاپ ئىچسە، قۇرت ئۆلتۈرىدۇ.

2. ماھىزەھرەجدىن ئۇچ گىرام، سۆرۈنجان، بابۇنە، ئىكلىلمىلىكنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام ئېلىپ، دورىلارنى قاينىتىپ، سىرتتىن يۇيۇشقا ئىشلەتسە، بوغۇم ئاغرىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. ماھىزەھرەجدىن 25 گىرام، سېمىزئوت ئۇرۇقى، تاۋۇز ئۇرۇقىدىن يەتتە گىرامدىن ئېلىپ،

دورىلارنى قاينىتىپ ئىچسە، قورساقتا چۈشكەن سۈنى يوقىتىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 2～3 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئۇچەي ياللۇغلىنىش، ھەتتا قاناشنى پەيدا قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] كەتىرا، كىراخمال، رۇمبەدىيان.

[ئورۇنباسارى] سەبرە.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] ئۆزىنىڭ نامى بىلەن ئاتىلىدىغان ياسالمىسى يوق، قۇرت ئۆلتۈرگۈچى سۈفۈپ، قاينىتىلما تەركىبىگە چۈشىدۇ.

چىلاپا

其拉帕

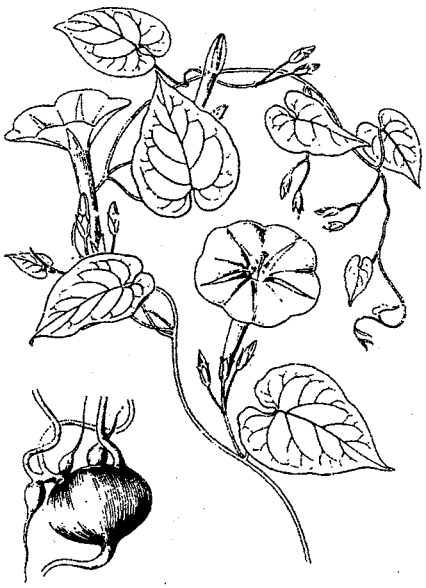
(药喇叭根 yao la ba gen)

[باشقا ئاتىلىشى] جىلاپا، جلافا، جەلەپ

[لاتىنچە نامى] Pharbitis Purpurea

[ئىنگلىزچە نامى] jalapa

[تونۇش] بۇ، يۆگەيلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق يۆگىمەچ غوللۇق ئۆسۈملۈك چۆل كاۋسىنىڭ قۇرۇتۇلغان تۈگۈنەك يىلتىزىدىن ئىبارەت بولۇپ، «چىلاپا» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. كىچىكلىرى ياڭاقتەك، چوڭلىرى تۈخۈمدەك، شار شەكىللىك ياكى تۈخۈمسىمان بولىدۇ، سىرتقى رەڭگى سۆسۈنگە مايىل كېلىدۇ. (4.2.10 ـ رەسىم)

چىلاپا ئۆسۈملۈكى

[چىقىش ئورنى] مېكسىكا ۋە ھىندىستاندا ئۆستۈرۈلىدۇ. يۇقىرىقى بىلەن ئۇرۇقداش بولغان ئېلىمىزنىڭ گۇاڭدۇڭ، گۇاڭشى، يۇننەن، خەينانداۋ ئۆلكىلىرىدىن چىقىدىغان《七爪龙》لاتىنچە (Ipomoeadigitata) چىلاپا ئۆسۈملۈكى بار بولۇپ، ئۇنۇمى يۇقىرىقىغا ئاساسەن ئوخشاشتۇر.

[خىمىيەلىك تەركىبى] يىلتىزىدىن پەيدا بولغان چامغۇر شەكىللىك تۇگۈنچىلەر ئىچىدە 8% كىچە شىلىمشىق ماددا ۋە 14% مايلىق تەركىب بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ئىلغاپ، توغراپ، قۇرۇتۇپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئۇچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيتى] غەيرىي تەبىئىي بەلغەم خىلتىتىنى سۇرۇش، قۇرت ئۆلتۈرۈش، توسالغۇلارنى ئېچىش، تەرەتنى راۋانلاشتۇرۇش، بەدەندىكى ئارتۇق ھۆللۇكلەرنى قۇرۇتۇش، ئاغرىق پەسەيتىش قاتارلىق خۇسۇسىيەتلەرگە ئىگە.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] كونا باش ئاغرىقى، سەرئى، مەددە قۇرت كېسەللىكى، ئومۇمىي بەدەن

سۇلۇق ئىششىقى، ئادەتتىلەنگەن قەۋزىيەت، ئۇچەي ئاغرىقى، ئولتۇرغۇچ نېرۋا ئاغرىقى، پالەچ، لەقۋا، بوغۇم ئاغرىقلىرى، ئۇچەي توسۇلۇش، سېرىقلىق چۈشۈش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. 30 گىرام چىلاپا بىلەن 100 گىرام گۈلقەنتنى بىرلىكتە ئىستېمال قىلسا، غەيرىي تەبىئىي بەلغەم ۋە سەۋدا خىلىتىنى سۈرىدۇ.

2. چىلاپىدىن ئالتە گىرام، بەرەڭگى كابۇلى، قەمبىلدىن توققۇز گىرامدىن، ماشتىن 15 گىرام ئېلىپ، سوقۇپ تالقانلاپ ئىچسە، مەددە قۇرت كېسىلىگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. چىلاپىدىن 15 گىرام، ئەرقى بەدىياندىن 500 گىرام ئېلىپ، چىلاپىنى سوقۇپ ئەرقى بەدىيانغا ئارىلاشتۇرۇپ ئىچسە، ئۇچەي توسۇلۇشقا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 1～4 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] قۇرۇق ئىسسىق مىزاج كىشىلەرگە زىيان قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] گۈلقەنت، بەدىيان ئەرقى.

[ئورۇنباسارى] رەۋەن، سانا.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] چىلاپا گۈلقەنتى.

مازارىيون

麻杂尔云

(瑞香 rui xiang)

مازارىيون دەرىخى

[باشقا ئاتىلىشى] بەزرۇل ۋارالمىسى، تۇخۇمى مازەرىيۇن

[لاتىنچە نامى] Radix Daphne altaica

[ئىنگلىزچە نامى] winter Daphne Root

[تونۇش] بۇ، مازارىيون ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان چاتقال ئالتاي مازارىيونى ياكى مازارىيون ھىندى بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈك ئىنكاس يىلتىزى «بىخ مازارىيون»، يوپۇرمىقى «بەرگى مازارىيون» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. (4.2.11 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ شىنجاڭ، شىزاڭ، يۈننەن، سىچۈەن قاتارلىق ئۆلكىلىرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ دورىلىق قىسمى كۈز پەسلىدە يىغىپ، قۇرۇتۇلۇپ، قۇرغاق ئورۇندا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] يوپۇرمىقىنىڭ تەركىبىدە دافنىن، دافنىنىتىن 7 ـ گىلۈكوزىدى، گۈلىنىڭ تەركىبىدە β ـ فىلاندرىن، خېرول گېرانئول قاتارلىق تەركىبلەر بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] قان قېتىشنىڭ، يالللۇغنىڭ، ژىرۇستىن يۇقۇملىنىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش، ئاغرىق توختىتىش، ئادرېنالىننىڭ ئىشلەپچىقىرىلىشىنى تېزلىتىش رولى بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] قۇرۇتۇپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئۇچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] غەيرىي تەبىئىي بەلغەم ۋە سەۋدا خىلتىلىرىنى سۇرۇش، يالللۇغ قايتۇرۇش، قېچىشىشنى توختىتىش، ئىچىنى سۇرۇش، ئىششىق ياندۇرۇش، تېرىنى پارقىتىش خۇسۇسىيەتلىرى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] قەۋزىيەت، ئىستىسقا، يەرقان، ئۇچەي قۇرتى ھەمدە بەھەق، بەرەس قاتارلىق تېرە كېسەللىكلىرىگە ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. غەيرىي تەبىئىي سەۋدا ۋە بەلغەم خىلتىلىرىنى سۇرۇپ چىقىرىش ئۈچۈن تۇربۇت، ئەپتىمۇن، سېرىق ھېلىلە پوستى، قىزىلگۈل، رۇببىسۇس، زىرە كېرمانى، نەمەك ھىندى قاتارلىقلار بىلەن قوشۇپ سۇفۇپ تەييارلاپ ئىچسە بولىدۇ.

2. غەيرىي تەبىئىي سەپرا ۋە بەلغەم خىلتىلىرىنى سۇرۇپ چىقىرىش ئۈچۈن ئىرسا، ئاسارۇن، غاپەس ئۇسارىسى، ئەپسەنتىن، سۇمبۇل، مەستىكى، مۇرمەككى، سەكبىنەج، نەمەك ھىندى، سېرىق ھېلىلە پوستى، كەرەپشە ئۇرۇقى قاتارلىقلار بىلەن قوشۇپ ئىشلىتىش لازىم.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 1～5 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئىسسىق مىزاج كىشىلەرگە ۋە جىگەرگە زىيان قىلىدۇ. زەھەرلەپ قويىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] بادام يېغى.

[ئورۇنباسارى] ئۇچ ھەسسە ئىرسا، بىر گىرام مۇقەل.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] بەلغەمنىڭ سۇركە نۇسخىلىرىغا چۈشىدۇ.

[دىققەت قىلىدىغان ئىشلار] ئىشلەتكەندە مۇددەببەر قىلىپ، سوقمۇنىيا، ئەپتىمۇن، سېرىق ھېلىلە پوستى، زىرە، چۇچۇكبۇيا يىلتىزى قاتارلىق تۇزەتكۈچىسى بىلەن بىرگە ئىشلىتىش شەرت.

غارىقۇن

哈里混

(阿里红 a li hong)

[باشقا ئاتىلىشى] غارىقۇن، ماشمان

[لاتىنچە نامى] Fomes officinalis

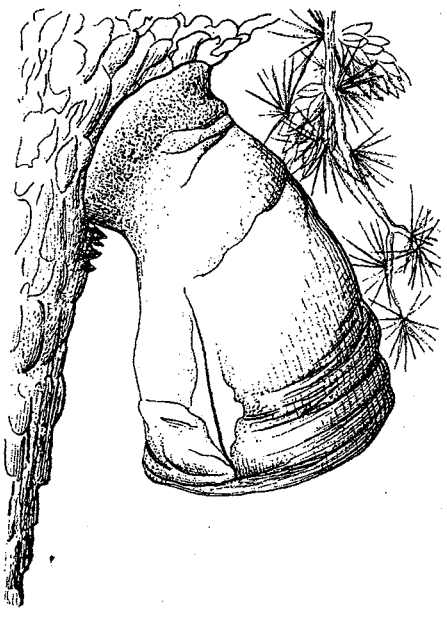
[ئىنگلىزچە نامى] Fomes oficnaliss, sprorophore

[تونۇش] بۇ، كۆپ تۆشۈكلۈك زەمبۇرۇغلار ئائىلىسىدىكى قارىغايغا چاپلىشىپ ئۆسىدىغان ئۆسۈملۈك ئاچچىق ئاق تۇۋاق ياكى دورىغا ئىشلىتىلىدىغان قاتمۇقات تۆشۈكلۈك زەمبۇرۇغنىڭ باكتېرىيە تېنىدۇر. شەكلى ئات تۇيىقىسىمان، رەڭگى ئاق، تەمى بىرئاز ئاچچىق، پۇرىقى بىر ئاز ئۆتكۈر، ۋەزنى يەڭگىل

كېلىدۇ. بۇنى ئىشلەتكەندە سوقماستىن، قىل ئەلگەككە سۈركەپ، ئەلگەكتىن ئۆتكۈزۈپ ئىشلىتىلىدۇ. شۇنداق قىلغاندا ئۇنىڭ يۈمشاق قىسىملىرى ئەلگەكتىن ئۆتىدۇ، زەھەرلىك قىسىملىرى ئەلگەكتە قالىدۇ، بۇ سوقۇلمايدۇ، چۈنكى سوقسا، ئىشلىتىدىغان قىسىملىرى بىلەن ئېلىپ تاشلانغان تىرناق شەكلىدىكى زەھەرلىك قىسىملىرى ئارىلىشىپ كېتىدۇ (12.2.4 - رەسىم).

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ كۆپلىگەن جايلىرىدىن جۈملىدىن شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدىن ھەمدە جەنۇبىي ۋە ئوتتۇرا ياۋروپادىكى دۆلەتلەردىن چىقىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] تەركىبىدە ئاساسلىقى ئاتسىدوم ئالكالويىدى، ئاتسىدوم بىئوركوئىكوم، ئاتسىدوم سولفورىنىك كىسلاتا قاتارلىقلار بار.

غارىقۇن

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى]

1. ئاتسىدوم ئاگارىكوم ھايۋاناتلارنىڭ تەر بەزلىرى ئەتراپىدىكى قان تومۇرلارنى قىسقارتىپ تەرنى توختىتىدۇ. لېكىن تەر بەزلىرىنىڭ ئاجرىتىپ چىقىرىش پائالىيىتىگە توسالغۇ بولمايدۇ.

2. ئاتسىدوم ئاگارىكومنى ئىچسە، ئاشقازاننى مەلۇم دەرىجىدە غىدىقلايدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] پارچىلاش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسىسىق.

[خۇسۇسىيىتى] غەيرىي تەبىئىي سەپرا، سەۋدا ۋە بەلغەم خىلىتلىرىنى سۇرۇش، ئۆپكە - كانايىنى قۇۋۇتلەش، ئۇنىڭدىكى بۇزۇق ماددىلارنى تازىلاش، قاتتىق ئىششىقلارنى يۇمشىتىش، يەل ھەيدەش، ھەر تۈرلۈك قۇلۇنجىنى يوقىتىش، جىگەر ۋە بۆرەكنىڭ توسالغۇلىرىنى ئېچىش، سۈرگۈچى دورىلارنىڭ تەسىرىنى كۈچەيتىش، سۈيدۈك ۋە ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش، ئېغىزنى خۇش پۇراق قىلىش، زەھەر قايتۇرۇش، يۇرەك، مېڭە، نېرۋا ۋە پەيلەرنى كۈچلەندۈرۈش، غەيرىي تەبىئىي خىلىتلىدىن بولغان تەپلەرنى يوقىتىش قاتارلىق خۇسۇسىيەتلەرگە ئىگە.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] يۆتەل، زىققە، جىگەر يالۇغى، كۆكرەك ئاغرىقى، بۆرەك ۋە بەل ئاغرىقى، سوغۇقتىن بولغان باش ئاغرىقى، ئىرقۇنىسا، ئۇششاق بوغۇم ئاغرىقى، توسۇلۇش خاراكتېرلىك سېرىقلىق چۈشۈش، شەقىقە قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. غارىقۇننى ھېلىلە كابۇلى، پاۋانىيا ۋە مەستىكى بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ، سۇفۇپ قىلىپ يېپ بەرسە، سەرئى (تۇتقاقلىق) گە پايدا قىلىدۇ.

2. غارىقۇندىن 10 گىرام، ھېلىلىدىن بەش گىرام، مەستىكىدىن 10 گىرام ئېلىپ، قائىدە بويىچە قاينىتىپ ئىچسە، شەقىقە ۋە قىزىتمىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. غارىقۇن تالقىنىنى ئۇزۇم شەربىتىگە ئارىلاشتۇرۇپ غار - غار قىلسا، گال ئىششىقى ۋە چىش مىلىكى بوشاشقا مەنپەئەت قىلىدۇ.

4. غارىقۇن، رۇمبەدىياندىن 10 گىرام ئېلىپ، سوقۇپ سۈزۈپ قىلىپ ئىچسە، كونا يۆتەل ۋە زىققىگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

5. ئىككى گىرام غارىقۇنغا ئۇچ گىرام رەۋەن قوشۇپ يەپ بەرسە، سەرئى، جىگەر ۋە ئاشقازان كېسەللىكلىرىگە پايدا قىلىدۇ.

6. غارىقۇننى سىركەنجۈبىل بىلەن قوشۇپ يەپ بەرسە، يەرقانغا پايدا قىلىدۇ.

7. غارىقۇننى ئاسارۇن ۋە ھەسەل بىلەن قوشۇپ يەپ بەرسە، بۆرەك ۋە دوۋساقتىكى تاشلارنى پارچىلايدۇ، بۆرەك ۋە بەل ئاغرىقىغا پايدا قىلىدۇ.

8. غارىقۇنغا ئەپسەنتىن ۋە ھەسەل قوشۇپ داۋاملىق ئىستېمال قىلىپ بەرسە، ھەر خىل ئىششىقلارنى ياندۇرىدۇ.

9. غارىقۇننى چاينا شۇمۇپ بەرسە، ئاشقازان ئاغرىقى، ئاچچىق كېكىرىش، ئاشقازان ئېغىزىغا تاماق تۇرۇپ قېلىش قاتارلىقلار ئۇچۇن ئوبدان پايدا قىلىدۇ، بۇ قۇستۇرۇش ئۇچۇنمۇ ئىشلىتىلىدۇ. بۇنى ھاشارات چىقىۋالغان ئورۇنغا سۈركىسە، زەھەر قايتۇرىدۇ، ئاغرىقنى پەسەيتىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 1～3 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] گالدا بوغۇلۇش پەيدا قىلىدۇ، باش ئاغرىقى پەيدا قىلىدۇ.

[تۇزەتكۇچىسى] يېڭى سۈت، بادام مېغىزى، قۇندۇز قەھرى.

[ئورۇنباسارى] شەھمەنزەل، تۇربۇت.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىق دورا ياسالمىسى] ھەببى غارىقۇن، سۈفۇپى غارىقۇن.

[دىققەت قىلىدىغان ئىشلار] گوللاندىيەنىڭ دۆلەتلىك دورا كىتابىدا، غارىقۇن قورۇغۇچى خۇسۇسىيەتكە ئىگە بولۇپ، شىلىمشىق سۈيۇقلۇقلارنى يوقىتىدۇ، سۈيدۈك ۋە ھەيزنى راۋان قىلىدۇ. زۇكام، سوغۇق تېگىشتىن بولغان باش ئاغرىقى، ئاشقازان سوۋۇپ كېتىشتىن بولغان شىلىمشىق سۈيۇقلۇقلار كۆپىيىش، كۆكرەك ۋە باشنىڭ سوغۇقتىن بولغان ئاغرىقلىرى، تال ئاغرىقى، سېرىقلىق چۈشۈش قاتارلىقلارغا پايدا قىلىدۇ. بۇنى بېرىشتە سۈفۇپ تەييارلاپ 1.5～3 گىرامغىچە ياكى دەملەنمە ھالدا ئالتە گىرامغىچە بېرىلىدۇ، غارىقۇننىڭ كۆكۈل ئىلىشتۇرۇش خۇسۇسىيىتى بولغاچقا ئۇنى ئەڭ ياخشىسى قوۋزاقدارچىن، زەنجۈبىل، قەلەمپۇر، لاچىندانە قاتارلىق خۇش پۇراق دورىلار بىلەن ئىشلىتىش پايدىلىق، دەپ يېزىلغان.

غاپەس

哈排斯

(龙芽草 long ya cao)

[باشقا ئاتىلىشى] ھەششە غافەس، شەجەرەتۇل بەراغىيىس، غازئوتى

[لاتىنچە نامى] Herba Agrimonia Pilosa

[ئىنگلىزچە نامى] Herb of Hairyvein agrimonia

غاپەس

[**تونۇش**] بۇ، ئەتىرگۈل ئائىلىدىكى ئېگىزلىكى 50～120 سانتىمېتىرغىچە، ئۆسىدىغان كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك غاپەس (Agrimonia pilosa Ledeb, var) بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ قۇرۇتۇلغان پۈتۈن چۆپىنىڭ غول تۈۋى سىلىق، تۈكى يوق، غول - يوپۇرماقلىرى ئېنىق كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ، ئۇستى شالاڭ، ئاستى قويۇق، بەزىلىرى ھەمراھ يوپۇرمىقى قالغان، يۇقىرى تەرىپىدىكى غول يېشىلغا مايىل قوڭۇر رەڭ ياكى سۇس سارغۇچ بېغىر رەڭ بولۇپ، ئاق رەڭلىك يۇمشاق تۈكچىلەر بىلەن قاپلانغان، يوپۇرمىقى كۈل رەڭگە مايىل يېشىل، پۇرۇلگەن، گۈلى ئۇزۇن، تار، ئىنچىكە، رەڭگى نىل رەڭلىك بولىدۇ. ئۇنىڭ ئۇسارىسى قەدىمكى نۇسخىلاردا ئىشلىتىلگەن بولسىمۇ، ئەمما ئۇنىڭ ئۇسارىسىنى تەييارلاش ناھايىتى قىيىن بولغاچقا يېقىنىدىن بېرى گۈلى ئىشلىتىلمۇاتىدۇ، پۈتۈن چۆپىنىڭ ئازراق پۇرىقى بار، تەمى ئاچچىق، رەڭگى نىل رەڭ كۆك. (4.2.13 ـ رەسىم)

[**چىقىش ئورنى**] ئۇرۇق بىلەن كۆپىيىدۇ، مۆتىدىل كىلىماتتا ئۆسۈشكە ماسلاشقان، غۇلجا قاتارلىق ئورۇنلاردا تېرىپ ئۆستۈرۈلىدۇ.

[**يىغىپ ساقلاش**] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ دورىلىق قىسمىنى كۈز پەسلىدە يىغىپ توغراپ، قۇرۇتۇپ، قۇرغاق ئورۇندا ساقلىنىدۇ.

[**خىمىيەلىك تەركىبى**] پۈتۈن چۆپىدە ئاگرىمونىن، ئاگرىمونولىد، تاننىن كىسلاتا، ئورگانىك كىسلاتا، فېنولنۇق تەركىبلەر، گىلۈكوزىد قاتارلىقلار بار.

[**فارماكولوگىيەلىك تەسىرى**]

1. غاپەس ئۇسارىسى قاننىڭ ئۈيۇشىنى ئىلگىرى سۈرىدۇ.

2. بۇنىڭ ئىسپىرتلىق چىلانمىسى ھايۋاناتلارنىڭ قان بېسىمىنى ئۆرلىتىۋېتىدۇ ھەم يۈرەكنى كۈچەيتىدۇ، سۈغا چىلاپ ئىسپىرت بىلەن ئېلىنغان ماددىسى قان بېسىمىنى چۈشۈرىدۇ.

3. ياللۇغلىنىشقا قارشى تۇرۇش تەسىرىگە ئىگە.

4. باكتېرىيەگە قارشى تۇرۇش، پارازىت قۇرتىنى چۈشۈرۈش رولىغا ئىگە.

5. ئاگرىمونىن قاندىكى قەنت مىقدارىنى تۆۋەنلىتىدۇ.

[**لايىقلاشتۇرۇلۇشى**] توغراش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[**تەبىئىتى**] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[**خۇسۇسىيىتى**] غەيرىي تەبىئىي بەلغەم ۋە سەۋدا خىلىتىنى تازىلاش، توسالغۇلارنى ئېچىش، تەرلىتىش، سۈيدۈك ھەيدەش، ئىششىق ياندۇرۇش، قان تازىلاش، قان توختىتىش، تېرىگە جۇلا بېرىش، جىگەر ۋە تالىنىڭ توسالغۇلىرىنى ئېچىش، سۈيدۈك ۋە ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش، چاچ چىقىرىش قاتارلىق خۇسۇسىيەتلەرگە ئىگە.

[**ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر**] ھەر خىل كونا ۋە مۇرەككەپ قىزىتما، ئومۇمىي بەدەن سۇلۇق ئىششىقى،

جىگەر ۋە ئاشقازان ياللۇغى، قىچىشقاق، تەڭگىسىمان چاچ چۈشۈش، تەمرەتكە، سۈيدۈك، ھەيز راۋان بولماسلىق، قان تۈكۈرۈش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئەرقى كاسىنە، ئەرقى شوخلا، غاپەسنى بىرلىكتە ئىستېمال قىلسا، جىگەر توسۇلۇش، جىگەر ئىششىقى ۋە جىگەر ياللۇغىغا شىپا بولىدۇ.

2. بىخ بەدىيان، غاپەس، تەرخەمەك ئۇرۇقى، شوخلا، كاسىنە ئۇرۇقى قاتارلىقلارنى 10 گىرامدىن ئېلىپ قاينىتىپ ئىچىپ بەرسە، قورساقتا چۈشكەن سۈنى تارقىتىدۇ.

3. غاپەس، ئەنجىبار 10 گىرامدىن، ئەگرىسۈنايدىن 15 گىرام ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، ھەر خىل ئەزادىن كەلگەن قاننى توختىتىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 6～7 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] تال ۋە ئۇرۇقدانغا زىيانلىق.

[تۈزەتكۈچىسى] رۇمبەدىيان.

[ئورۇنباسارى] ئاسارۇن، يېرىم مىقدارىدا ئەمەن.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىق دورا ياسالمىسى] مەجۇنى دەبدۇلۋەرد، ھەببى غاپەس، شەربىتى دىنار.

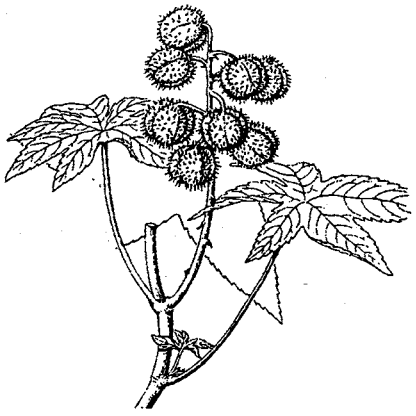
ئابدىمىلىك يېغى

阿布德米力克也合

（蓖麻子油 bi ma zi you）

[باشقا ئاتىلىشى] دوھۇنۇل خەرۇئى، رەۋغىنى بىدئەنجىرا، ئەرەندىكى تىلى

[تونۇش] بۇ، يالمانقۇلاق ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈك بولۇپ، يوپۇرمىقى بەش بارماقسىمان ئوخشايدۇ. ئۇنىڭ ئۇستىدە ئاق رەڭلىك سىزىقچىلار بولۇپ، مېۋىسى شاكاللىق، ئۇستىدە تىكەنلىرى بولىدۇ. ئۇنىڭ ئىچىدىن ئۇرۇقى چىقىدۇ. ئوتتۇرىسىنى يارىساق ئاق رەڭلىك مېغىز چىقىدۇ. مېغىزنىڭ جۇۋازىدا تارتىپ يېغى چىقىرىلىدۇ. بۇ «ئابدىمىلىك يېغى» دېگەن نام بىلەن دورىلىققا ئىشلىتىلىدۇ. ئۇنىڭ رەڭگى ئاق ياكى سېرىققا مايىل كېلىدۇ.

ئابدىمىلىك ئۆسۈملۈكى

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن ۋە فىلىپپىن، ھىندىستان قاتارلىق ئەللەردىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] مېۋىسى پىشقاندا يىلتىز پوستىنى ئايرىۋېلىپ قۇرۇتۇپ، قۇرغاق، سالقىن جايدا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيىلىك تەركىبى] ئابدىمىلىك يېغى كىسلاتاسى، گىلىتسېرىد قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيىلىك تەسىرى] ئىچىنى سۈرۈش، ئۇچەي توسالغۇلىرىنى ئېچىش، ئاغرام بېرىش تەسىرى بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] پاكىز ساپلاشتۇرۇپ، يېغىنى ئېلىپ لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] غەيرىي تەبىئىي بەلغەم خىلىتىنى سۇرۇش، بەلغەمنى چىقىرىش، ماددىلارنىڭ ۋە قويۇق خىلىتلارنىڭ بۇخاراتلىرىنى تارقىتىش، ئىچكى ياللۇغلارنى پەسەيتىش، قانقان ياللۇغنى يۇمشىتىش، قورساقتىكى قۇرتلارنى ئۆلتۈرۇش، ئۇچەينى سىلىقلاشتۇرۇش ۋە چوڭ تەرەتنى راۋانلاشتۇرۇش، ئاغرىق پەسەيتىش قاتارلىق خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] يەلدىن بولغان قۇلۇنجى، ئېغىر قەۋزىيەت، قان تولغاق، مەددە قۇرت كېسەللىكى، كۆرۈش قۇۋۋىتى ئاجىزلىق، كۆزگە سۇ چۈشۈش، ۋەجئۇل مۇپاسىل قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئەپيۇندىن ئىككى گىرام ئېلىپ، مۇۋاپىق مىقداردا ئابدىمىلىك يېغىغا ئارىلاشتۇرۇپ ئىچكۈزسە، ئىچىنى سۇرۇپ قان تولغاقنى يوقىتىدۇ.

2. 15 گىرام سۆرۈنجاننى مۇۋاپىق مىقداردىكى ئابدىمىلىك يېغىغا ئارىلاشتۇرۇپ، يەرلىك ئورۇنغا چاپسا، چوڭ ـ كىچىك بوغۇملار ئاغرىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 24 ～ 60 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئىسسىق مىزاجلىقلاردا باش ئاغرىقى پەيدا قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] سۈت.

[ئورۇنباسارى] دەن يېغى.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] مەتبۇخى ئەپتىمۇن.

§ 3. غەيرىي تەبىئىي سەۋدا خىلىتىنى سۇرگۈچى دورىلار

ھەر خىل ئىچكى ـ تاشقى سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن سەۋدا خىلىتىدا سۇپەت جەھەتتە ئۆزگىرىش يۈز بېرىپ، ئومۇمىي بەدەننىڭ ياكى مەلۇم بىر ئەزانىڭ تەبىئىي تۈزۈلۈشىدە غەيرىي نورمال ئۆزگىرىش بولماستىن، بەلكى مىزاجدا ئۆزگىرىش يۈز بېرىپ، نورمال بولغان فىزىيولوگىيەلىك خىزمىتى توسقۇنلۇققا ئۇچرايدۇ. بۇ خىل ئەھۋالغا قارىتا غەيرىي تەبىئىي سەۋدا خىلىتىنى پىشۇرۇش باسقۇچىدىن كېيىن، ئۇنى بەدەن سىرتىغا سۇرۇپ چىقىرىشقا توغرا كېلىدۇ. بۇ خىل خۇسۇسىيىتى ئاساسلىق ئورۇندا تۇرىدىغان دورىلار ئومۇملاشتۇرۇلۇپ، غەيرىي تەبىئىي سەۋدا خىلىتىنى سۇرگۈچى دورىلار ياكى سەۋدانىڭ مۇسھىل دورىلىرى «مۇسھىلى سەۋدا» دېيىلىدۇ.

خىيارشەنبەر
黑亚尔先拜尔
(阿勒勃 a le bo)

[باشقا ئاتىلىشى] خىيار شەنبەر، پوستى ئەملىتاس، ئەملىتاسكا پوستى، ئەملىتاسكا چىلكا

[لاتىنچە نامى] Fructus Cassia fistula

[ئىنگلىزچە نامى] Goldenshower senna Fruit

خيار شەنبەر دەرىخى

[**تونۇش**] بۇ، پۈرچاق ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈك كوباسا دەرىخىنىڭ مېۋىسى بولۇپ، بۇ دەرەخنىڭ شاخلىرى ياڭاق دەرىخىنىڭ شاخلىرىغا ئوخشايدۇ، يوپۇرمىقى ياڭاقنىڭكىدىن كىچىكرەك، مېۋىسى ئۇزۇن، 60 سانتىمېتىر ئۇزۇنلۇقتا، ئىنچىكە ـ تومۇلۇقى باش بارماقچىلىك ياكى ئۇنىڭدىن چوڭراق كېلىدۇ، ئوتتۇرىسىدا قاتتىق پەردىسى بولۇپ، قارا هۆللۈك ئۇيۇپ قالغاندەك چاپلىشاڭغۇ نەرسە بار، بۇنى «خيار شەنبەر ئەسلي» دەپ ئاتايدۇ. هەر پەردىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدا «پۇنۇس» بولىدۇ هەم ئازراق ئۇرۇقى بار، ئۇيغۇر تېبابىتىدە ئىشلىتىلىدىغىنى ئۇنىڭ «ئەسلي»سى بولۇپ، مۇشۇ «خيار شەنبەر» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. بۇنىڭ تەمى بىرئاز تاتلىق ۋە بىرئاز بەتبۇي، بۇنىڭ ياخشىسى قارا، پارقىراق، پوستى نېپىز، قۇۋۇشەكسىز، ئەسلىسى كۆپرەك بولغان، شېرىن پۇرىقى ئاز بولغىنىدۇر. بۇنىڭ ئەسلىسىنى ئېلىش ئۇچۇن، ئۆزىنى قەلەم قىلىپ ئوتتا قىزىتىپ سۇندۇرۇپ، ئەسلىسىنى ئاجرىتىپ ئېلىپ، ئاندىن بادام يېغى بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ باغلاپ ئىشلىتىلىدۇ (1.3.4 ـ رەسىم).

[**چىقىش ئورنى**] مەملىكىتىمىزدىن چىقىدۇ.

[**يېغىپ ساقلاش**] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ دورىلىق قىسمىنى كۈز پەسلىدە يىغىپ قۇرۇتۇپ، قۇرغاق ئورۇندا ساقلىنىدۇ.

[**خىمىيەلىك تەركىبى**] بۇنىڭ مېۋە ئېتى 30% كە يېتىدۇ، بۇنىڭدا 60%～40% كىچە قەنت، لىمون كىسلاتاسى، تانىنىك كىسلاتاسى ۋە پېكمېنت، بابالوئىن، ئۇرۇقىدا 27% دەرەخ يېلىمى قاتارلىقلار بار.

[**فارماكولوگىيەلىك تەسىرى**] مېۋە بىلەن مېۋە ئېتىنىڭ ئېچ سۇرۇش تەسىرى بار، لېكىن كۆپ مىقداردا ئىشلىتىلسە، كۆڭۈل ئىلىشىش، ئاشقازان، قورساق ئېسىلىش، قورساق ئاغرىش ئالامەتلىرى كۆرۈلىدۇ. مېۋىنىڭ باكتېرىيە تورمۇلاش تەسىرى بار. بۇ ئالتۇن رەڭلىك ئۇزۇمسىمان شارچە باكتېرىيە، بوغاق تاياقچە باكتېرىيەسى، ئۇچەي كېزىكى ۋە ئۇچەي تاياقچە باكتېرىيەلىرىنى تورمۇزلايدۇ.

[**لايىقلاشتۇرۇلۇشى**] توغراپ، قۇرۇتۇپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[**تەبىئىتى**] بىرىنچى دەرىجىدە هۆل ئىسسىق.

[**خۇسۇسىيتى**] غەيرىي تەبىئىي بەلغەم، سەۋدا ۋە سەپرا خىلىتىنى بوشىتىش، تەرەتنى راۋانلاشتۇرۇش، توسالغۇلارنى ئېچىش، هەيز ماڭدۇرۇش، هامىلە ۋە بالا هەمراهىنى چۈشۈرۈش، ئىششىق ياندۇرۇش، ئۆپكىنى تازىلاش، بەلغەم بوشىتىش خۇسۇسىيەتلىرىگە ئىگە.

[**ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر**] هەر خىل قاتتىق ياللۇغلار، ئىسسىقتىن بولغان ئىششقلار، بوغۇم ئاغرىقلىرى، گال ئاغرىقى، هەيز توتۇلۇش، هەيز توسۇلۇش، قىيىن تۇغۇت، سۈيدۈك راۋان بولماسلىق، يۆتەل، دەم سىقىلىش، كۆكرەكنىڭ يىرىكلىكى، جىگەر ياللۇغى، قەۋزىيەت قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. 15 گىرام خىيار شەنبەرنىڭ شىرىسىنى ئېلىپ، 15 گىرام كۈنجۈت يېغى بىلەن قوشۇپ ئىچسە، ھەيزنى راۋانلاشتۇرىدۇ.

2. گۈلبەنەپشە، شوخلا، خىيار شەنبەر، سەرپىستان، ئاق لەيلى ئۇرۇقى قاتارلىقلاردىن 10 گىرامدىن ئېلىپ دەملەپ ئىچسە، ئۇچەي ئىششىقى ۋە بالىياتقۇ ئىششىقىغا مەنپەئەتلىك.

3. خىيار شەنبەردىن ئالتە گىرام، ئىسپىغول، بېھى ئۇرۇقىدىن 10 گىرامدىن ئېلىپ دەملەپ ئىچسە، تولغاققا پايدا قىلىدۇ.

4. 30 گىرام خىيار شەنبەر بىلەن 300 مىللىلىتىر سۈتنى بىرلىكتە ئىچسە ياكى غار ـ غار قىلسا، گال ئاغرىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ، ئىششىق ياندۇرىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 10～20 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] قورساقنى ئاغرىتىدۇ، كۆڭۈلنى ئىلىشتۇرىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] مەستىكى، رۇمبەدىيان، بادام يېغى.

[ئورۇنباسارى] تۇربۇت، سانا، سوقمۇنىيا، يانتاقشېكىرى (تەرەنجىبىن).

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] لوئوقى خىيار شەنبەر، مەجۇنى خىيار شەنبەر.

[دىققەت قىلىدىغان ئىشلار] ئاشقازانغا زىيان قىلسا رۇمبەدىيان، قورساق ئاغرىتسا بادام يېغى بېرىلىدۇ.

تەرەنجىبىن

洋塔克西克日

(刺糖 ci tang)

[باشقا ئاتىلىشى] ئەسلىل ھاج، تىرەنگىبىن، تىرەنجىبىن، شىكىرجۇۋاسا، يانتاقشېكىرى

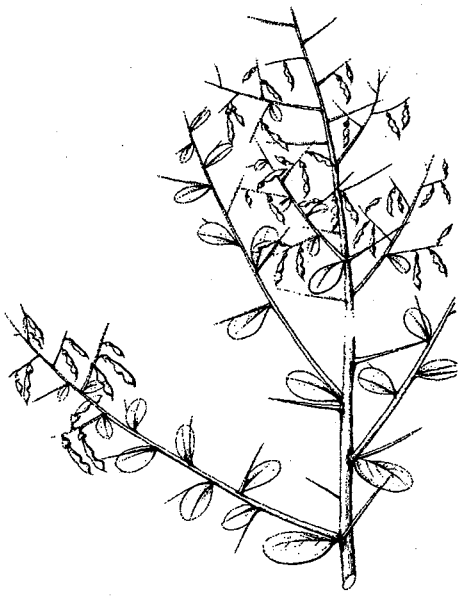
[لاتىنچە نامى] Saccharum Alhagi Pseudoalhagi

[ئىنگلىزچە نامى] Alhagi Sugar

[تونۇش] بۇ، پۇرچاق ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق يېرىم چاتقال سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك يانتاقنىڭ يوپۇرمىقىدىن ئاجرىلىپ چىقىدىغان سۈيۇقلۇقنىڭ قېتىپ قېلىشىدىن ھاسىل بولىدىغان شېكەر دانچىلىرىدىن ئىبارەت بولۇپ، «تەرەنجىبىن» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. بۇ، ياش تامچىسىمان ياكى دانچىسىمان شەكىلدە، رەڭگى سۇس سارغۇچ، تەمى تاتلىق، پۇرىقى سۇس كېلىدۇ. سۇدا ئاسان ئېرىيدۇ. (4. 2.3 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ، چىڭخەي، ئىچكى موڭغۇلدىن ھەم پاكىستان، رۇسىيە قاتارلىق جايلاردىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] سالقىن جايدا ساقلىنىدۇ.

تەرەنجىبىن ئۆسۈملۈكى

[خىمىيەلىك تەركىبى] تەرەنجىبىننىڭ پۈتۈن تۇپى تەركىبىدە ئاتسىدوم، ۋىتامىن B، ۋىتامىن C ۋە ۋىتامىن K، كاروتىن، فىلاۋون قاتارلىقلار بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] قۇرۇتۇپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] غەيرىي تەبىئىي سەپرا، سەۋدا ۋە بەلغەم خىلىتىنى سۇرۇپ چىقىرىش، تەرەتنى يۇمشىتىش، بەلغەم بوشىتىش، يۆتەل پەسەيتىش، مەنىينى قويۇلدۇرۇش ۋە كۆپەيتىش، ئومۇمىي بەدەننى قۇۋۋەتلەش، بەدەننى سەمرىتىش، جاراھەت پۈتتۈرۈش خۇسۇسىيەتلىرى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] بەدەن ئاجىزلىقى، باھ ئاجىزلىقى، يۆتەل، قەۋزىيەت، مەنىي بالدۇر يۇرۇپ كېتىش، ئاشقازان، ئۇچەي جاراھەتلىرى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. سۇتتىن 500 گىرام، سۆئلەپتىن 50 گىرام، تەرەنجىبىدىن 300 گىرام، شېكەردىن 500 گىرام ئېلىپ، قائىدە بويىچە داۋائى تەرەنجىبىن تەييارلاپ ئىچسە، سەمرىتىدۇ، سۇت ۋە مەنىي پەيدا قىلىدۇ.

2. سانا، بەدىيان، گۈلبەنەپشە، شوخلىنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام، تەرەنجىبىنىدىن 20 گىرام ئېلىپ دەملەپ ئىچسە، ئۇچەي كېسەللىكلىرىگە پايدا قىلىدۇ.

3. تەرەنجىبىن، بەدىيان، يۇمغاقسۇت ئۇرۇقى قاتارلىق دورىلارنى سوقۇپ، قاينىق سۇدا دەملەپ تاتلىقىنى چىقىرىپ، مۇۋاپىق مىقدارىدا ئېلىپ ئىچسە، كىچىك بالىلاردىكى قورساق ئاغرىقىنى يوق قىلىدۇ، تەرەتنى راۋان قىلىدۇ.

4. 20 گىرام تەرەنجىبىننى زىرە قاينىتىلمىسى بىلەن قوشۇپ ئىچسە، كېزىكتىن كېيىنكى قورساق ئاغرىشقا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 24 ～ 50 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئىسسىق مىزاج كىشىلەرگە زىيان قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] تەمرىھىندى، ئەينۇلا، چىلان.

[ئورۇنباسارى] شىرخىست، قىزىل شېكەر، خىيارشەنبەر.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] داۋائى تەرەنجىبىن، مەتبۇخى تەرەنجىبىن.

سېرىقيۆگەي

色日克月钙

(菟丝草 tu si cao)

[باشقا ئاتىلىشى] ئەپتىمۇن، دەرەخت پىچان، ئاكاشىبىل، سېرىقيۆگەي

[لاتىنچە نامى] Cuscuta chinenosis

[ئىنگلىزچە نامى] Chinese dodder Herb

[تونۇش] بۇ، يۆگەي ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق تەييارتاپ، سامان غوللۇق، يۇمران يىپسىمان،

سېرىقيۆگەي ئۆسۈملۈكى

يۆگىمەچ غول ئۆسۈملۈكىنىڭ پۈتۈن چۆپىدىن ئىبارەت بو-لۇپ، رەڭگى سېرىق كېلىدۇ. خەلق ئارىسىدا بۇ چۆپنى «ئەپتىمۇن» ، «ئەپتىمۇن ئۇرۇقى» دەپمۇ ئاتايدۇ. بۇ ئۆ-سۈملۈكنىڭ پۈتۈن چۆپى «سېرىق ئوت» ، ئۇرۇقى «سېرىق ئوت ئۇرۇقى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. (3.3.4 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ كۆپلىگەن رايونلىرىدىن ھەم شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونـوم رايـونـىنىڭ ھـەممە جايلىرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ دورىلىق قىسمىنى يىغىپ قۇرۇتۇپ، قۇرغاق ئورۇندا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئەپتىمۇننىڭ پۈتۈن چۆپىدە كىراخـ-مال فېرمېنتى ۋە ۋىتامىنلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] سېرىق ئوت بىلەن ئۇرۇقداش ئۆسۈملۈك (reflexa cuscvta) نىڭ سۇ ۋە ئىسپىرتلىق ئېرىتمىسى روشەن ھالدا يۇرەكنى كۇچەيتىش تەسىرىنى بېرىدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] قۇرۇتۇپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيتى] غەيرىي تەبىئىي سەۋدا خىلىتىنى ۋە بەلغەم خىلىتىنى سۇرۇش، باھنى قۇۋۇەتلەش، غەيرىي تەبىئىي يەللەرنى ھەيدەش، توسالغۇلارنى ئېچىش، نېرۋا جىددىيلىشىشنى پەسەيتىش، قان تازىلا-ش، ئاغرىق پەسەيتىش، مېڭىنى تازىلاش، كۆڭۈلگە خۇشلۇق يەتكۈزۈش، ياللۇغ، ئىششىق ياندۇرۇش قاتارلىق خۇسۇسىيەتلەرگە ئىگە.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] مالىخولىيا، ئۇچەي قۇرتى كېسەللىكلىرى، سارائىلىق، غەيرىي تەبىئىي سەۋدا خىلىتىدىن بولغان كېسەللىكلەر، پەي تارتىشىش، ھەر خىل ئىششىقلار، دانىخورەك، تەمرەتكە، ئۇيقۇسىزلىق قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. 15 گىرام ئەپتىمۇننى 10 گىرام بىنەپشە بىلەن بىرگە مۇزاپىق مىقداردىكى سۇدا قاينىتىپ، بىر كۇندە ئىككى ۋاق 10 گىرامدىن ئىچىپ بەرسە، يەل ھەيدەيدۇ، تومۇرلاردىكى توسالغۇلارنى ئاچىدۇ، غەيرىي تەبىئىي سەۋدا ۋە بەلغەم خىلىتىنى سۇرىدۇ.

2. ئەپتىمۇندىن 30 گىرامنى يېڭى سىقىلغان 450 مىللىلىتىر سۇتكە چىلاپ قاينىتىپ، 60 مىللىلىتىر سىركەنجۇبىل قوشۇپ، بىر ھەپتە داۋاملىق ئىچىپ بەرسە، سەۋدادىن بولغان باش ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ.

3. ئەپتىمۇندىن 18 گىرامنى 30 گىرام ۋاسالغۇ بىلەن سۇس ئوتتا قاينىتىپ، سۇزۇپ، بىر كۇندە

ئىككى ۋاق 15 گىرامدىن ئېچىپ بەرسە، مالىخولىيا ھەم غەيرىي تەبئىي سەۋدا خىلىتىدىن بولغان كېسەللىكلەرگە پايدا قىلىدۇ.

4. ئەپتىمۇندىن 21 گىرامنى يۇمشاق سوقۇپ، ئەلگەكتىن ئۆتكۈزۈپ، 10 گىرام سىركەنجۈبىل بىلەن قوشۇپ ئېچسە، مالىخولىيا، ساراڭلىق ۋە كۆيگەن سەۋدا خىلىتىدىن كېلىپچىققان كېسەللىكلەرگە ھەم سوغۇقتىن بولغان كېسەللىكلەرگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

5. ئەپتىمۇندىن 10 گىرامنى بىر- ئىككى سائەت قاينىتىپ، سۈيىنى سىقىپ چىقىرىپ، سۈزۈپ، مۇۋاپىق مىقداردىكى گۈلقەنت بىلەن ئېچسە، غەيرىي تەبئىي خىلىتلارنى تازىلايدۇ.

6. ئەپتىمۇندىن 30 گىرامنى مۇسەللەس بىلەن قوشۇپ ئازراق قاينىتىپ ئېچسە، ئۈيقۇسىزلىق، پەي تارتىشىش ۋە ھەر خىل ئىششقىلارغا پايدا قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] سىقىپ چىقىرىلغان سۈيىدىن 60 مىللىلىتىر، چۆپىدىن 9～12 گىرامغىچە، قاينىتىلمىسىدىن 30 مىللىلىتىرغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئۆپكە كېسىلى بارلارغا ئىشلىتىلمەيدۇ، كۆڭۈلنى ئىلىشتۇرىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] بەك قاتتىق ئېزىنۇپتىشكە بولمايدۇ، كۆپرەك قاينىتىش كېرەك. داكا خالتىغا سېلىپ قاينىتىمىز.

[ئورۇنباسارى] ئەرەب يېلىمى، كەتىرا، كاسىنە، زەپەر.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] مەتبۇخى ئەپتىمۇن، ئىترىفىل ئەپتىمۇن، مەتبۇخى بەرەس، شەربىتى دىنار، مەجۇنى چۆپچىن، مەجۇنى نۇجاھ.

لاجۇۋەرد

拉孜外尔德

(青金石 qing jin shi)

[باشقا ئاتىلىشى] لازۇۋەرىد، لاجىۋارد

[لاتىنچە نامى] Lapislazuli

[ئىنگلىزچە نامى] Lazurite

[تونۇش] بۇ، سۈزۈك، پارقىراق، قىممەت باھالىق مىنېرال بولۇپ، ئادەتتە ئۇ تىللا رەڭ، بىنەپشە رەڭ ۋە قىزىل رەڭلەردە بولىدۇ. بۇ مىنېرال ماددىنىڭ ئۈيغۇر تېبابىتىدە كۆپ ئىشلىتىلىدىغىنى سۈزۈك، پارقىراق، كۆككە مايىل بىنەپشە رەڭ كەلگىنى، يۇقىرىقىدەك خۇسۇسىيەتتە بولمىغانلىرى سۈنئىي لاجۇۋەرد بولۇپ، ئۇنى ئۈيغۇر تېبابىتىدە دورىغا ئىشلىتىلمەيدۇ (4.3.4 - رەسىم).

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ ئىچكىرى ئۆلكىلىرى ھەم قەشقەرنىڭ تاغلىرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] تاغلاردىن قېزىپ كولاپ ئېلىپ ساپلاشتۇرۇپ، ھەر خىل رەڭلەردىن تەييارلاپ، خالىي جايدا ساقلىنىدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] كۇشتە قىلىش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[**تەبئىتى**] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق، يۇيۇلغان لاجۇۋەرد بىرىنچى دەرىجىدە سوغۇق، ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق.

[**خۇسۇسىيىتى**] غەيرىي تەبئىي سەۋدا ۋە بەلغەم خىلىتىنى سۇرۇش، مېڭىنى قۇۋۋەتلەش، غەم - ئەندىشىنى يوقىتىش، قويۇق گازلارنى يوقىتىش، كۆڭۈلنى خۇش قىلىش، يۈرەكنى قۇۋۋەتلەش، ھەيز ۋە سۈيدۇكنى راۋانلاشتۇرۇش، كۆزنى روشەنلەشتۇرۇش، داغ، سەپكۈن يوقىتىش، قان توختىتىش، قۇرۇتۇش، قورۇش قاتارلىق خۇسۇسىيەتلەرگە ئىگە.

[**ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر**] بۇرۇن قاناش، مالىخولىيا، ھەر خىل كۆز كېسەللىكلىرى، كىرپىك تۆكۈلۈش، ھەر خىل يۈرەك كېسەللىكلىرى، تاجسىمان ئارتېرىيەنىڭ قان تومۇر قېتىش، نېرۋا ئاجىزلىقى، جۇنۇن، ئۇنتۇغاقلىق، داغ، سەپكۈن، ھەيز قالايمىقانلىشىش، سۆگەل، سىفلىس، سۆزنەك، جىنسىي ئەزا يارىسى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[**ئىشلىتىش ئۇسۇلى**]

1. ئىككى گىرام لاجۇۋەردنى سوقۇپ سۇفۇپىنى بۇرۇنغا پۈركىسە، بۇرۇن قاناشقا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. ئۇچ گىرام لاجۇۋەرد كۈشتىسىنى ئالما شەربىتى ياكى ئەرقى گاۋزىبان بىلەن ئىچسە، يۈرەكنى قۇۋۋەتلەپ، كۆڭۈلگە خۇشلۇق كەلتۈرىدۇ، تاجسىمان ئارتېرىيەلىك قان تومۇر قېتىشقا مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. ئىككى گىرام لاجۇۋەردنى سوقۇپ، زەيتۇن يېغى بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ چاپسا، سۆگەل ۋە بەرەسكە مەنپەئەت قىلىدۇ.

4. ئىككى گىرام لاجۇۋەرد كۈشتىسىغا ئىككى گىرام مەرۋايىت ئارىلاشتۇرۇپ كۆزگە تارتسا، كىرپىك چۈشۈشكە مەنپەئەت قىلىدۇ.

[**ئىشلىتىش مىقدارى**] 2～4 گىرامغىچە.

[**زىيانلىق تەسىرى**] ئاشقازانغا زىيان قىلىدۇ.

[**تۇزەتكۈچىسى**] مەستىكى ھۇماما؛ ئەگەر كۆڭۈلنى ئىلىشتۇرۇپ، غەم پەيدا قىلسا، بۇنىڭ ئۈچۈن كەتىرا، ھەسەل.

[**ئورۇنباسارى**] ئۆز ۋەزنى بىلەن تەڭ ھەجرۇل ئەرمىنى.

[**ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى**] ھەببى لاجۇۋەرد، مەجۇنى چۆپچىن، تەرياقى كەبىر.

[**لاجۇۋەردنى يۇيۇش ئۇسۇلى**] ئاۋۋال لاجۇۋەردنى يۇمشاق ئېزىپ، ئازراق سۇ قوشۇپ ئارىلاشتۇرۇپ، ئۇستىگە زەيتۇن يېغى قۇيۇپ قاينىتىپ، قازاننى ئېلىپ بىرئاز توختىتىلسا لاجۇۋەرد تېگىگە ئورنايدۇ، ياغ بىلەن سۇنى ساقىتىپ تۆكۈپ تاشلاپ، تېگىگە ئورنىغان لاجۇۋەردنى ئېلىپ، يەنە يۇمشاق سوقۇپ بىرئاز سۇ قوشۇپ، ئۇستىگە يەنە زەيتۇن يېغى قوشۇپ قاينىتىلىدۇ، ئاندىن كېيىن ئوتتىن ئېلىپ تېگىگە ئورنىغىنىنى ئېلىپ قۇرۇتۇپ ئىشلىتىلىدۇ، بۇ ئادەتتە «يۇيۇلغان لاجۇۋەرد» ياكى «لاجۇۋەرد مەغمۇل» دېيىلىدۇ.

[**لاجۇۋەردنى كۈشتە قىلىش ئۇسۇلى**]

1. 15 گىرام لاجۇۋەردنى 150 گىرام سەبرە لوئابى بىلەن كوزىغا سېلىپ، ئاغزىنى گىل ھېكمەت قىلىپ، 15 كىلوگىرام كالا تېزىكىگە كۆمۈپ ئوت يېقىلىدۇ، خام قالسا بۇ تەرتىپ يەنە داۋاملاشتۇرۇلىدۇ. ئاندىن يۇمشاق سوقۇپ ئىشلىتىلىدۇ.

2. 12 گىرام لاجۇۋەردىنى 60 مىللىلىتىر ئۆچكە سۈتى بىلەن كوزىغا سېلىپ گىل ھېكمەت قىلىپ، 15 كىلوگىرام كالا تېزىكى بىلەن ئوت يېقىلىدۇ، ئاندىن ئېلىپ سالايە قىلىپ ئىشلىتىلىدۇ.

سوقمۇنىيا

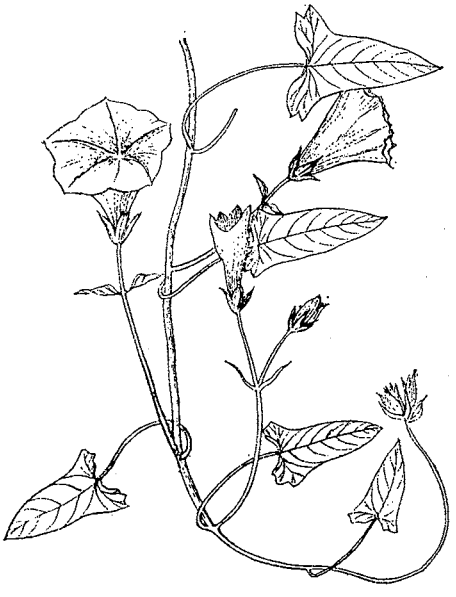
赛克木尼亚

（司格蒙旋花脂 si ge meng xuan hua zhi）

[باشقا ئاتىلىشى] مەھمۇدە، مەھمۇدە سوقمۇنىيا

[لاتىنچە نامى] Resina Convolvulus scammonia

[ئىنگلىزچە نامى] Scammonia

سوقمۇنىيا ئۆسۈملۈكى

[تونۇش] بۇ، يۆگەيلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق پەيلەكلىك سامان غوللۇق، تاغلاردا ۋە تاشلىقلاردا ئۆسىدىغان ئۆسۈملۈك يېلىمسىمان يۆگەينىك قۇرۇتۇلىغان سۈتىدىن ئىبارەت بولۇپ، «سوقمۇنىيا» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ شەكلى ھەشقىپىچەككە ئوخشايدۇ، ئۆزى ناھايىتى سۈتلۈك كېلىدۇ، بىر تەندىن كۆپلىگەن شاخلار ئۆسۈپ چىقىدۇ، ئۇزۇنلۇقى ئىككى مېتىردىن ئارتۇقراق، يەر يېغىرلار پېلەك سوزۇپ ئۆسىدۇ، شاخلىرىنىڭ ئۈستىدە چاپلىشاڭغۇ ھۆللۈك بولىدۇ، ھەشقىپىچەكتىن يۇمشاق، رەڭگى كۆك ۋە ئىنچىكە كېلىدۇ، گۈلى يۇمىلاق، ئاق، ئوتتۇرىسى كاۋاك، يىلتىزى ئاق، چوڭلۇقى سەۋزىنىڭ يىلتىزىدەك، لېكىن ئۇنىڭدىن قىسقىراق، ئىچى كاۋاك، سېسىق پۇراقلىق، سۈت بىلەن تولغان بولىدۇ. بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ يىلتىزى ۋە تېنىنى تىلىپ قويسا، سۈتى ئېقىپ چىقىپ، قېتىپ سوقمۇنىيا بولىدۇ.

دورا ئەشياسىنىڭ شەكلى: ئادەتتە ياپىلاق، تەكشى موكىسىمان بولۇپ، تۈتۈق كۈل رەڭ ۋە قارامتۇل بېغىر رەڭ خىللىرى بار، سىرتقى يۈزىدە كۈل رەڭ چاڭلار بار. ئاسان ئۇۋۇلىدۇ، ھۆلىنىڭ ئېزىلگەن يۈزى پارقىراق، رېزىنكىسىمان ۋە تۆشۈكلۈك بولىدۇ ھەم تۈتۈق قوڭۇر رەڭلىك ياكى قارا رەڭلىك كېلىدۇ، تالقىنىنى سۇدا ئەزسە تېزلا سۈتسىمان ئاق ماددا چىقىدۇ. سۈتتەك پارقىرايدۇ، سەل سېسىق بولىدۇ، تەمى دەسلەپتە تاتلىق، كېيىن ئاچچىق تەمدە بولىدۇ (4.3.5- رەسىم).

[چىقىش ئورنى] تۈركىيە، سۇرىيە، پەلەستىن، ئىراق قاتارلىق ئەللەردىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] ئۆسۈملۈكنىڭ يىلتىزىنى تىلىپ قويسا، سۈيى ئېقىپ چىقىدۇ، قەغەزگە ئوراپ ساقلىنىدۇ.

[ساقلاش ئۇسۇلى] سوقمۇنىيانى مەستكى بىلەن بىرگە ئېزىپ، ئۇنى بىر خالتىغا سېلىپ، ئالما ياكى

بېھىنىڭ ئوتتۇرىسىدىن يېرىپ ئويۇپ، قالغان قىسمى بىلەن بېكىتىپ، ئۇستىنى خېمىر بىلەن چاپلاپ، تونۇرنىڭ ئوتىنى تارتىۋېتىپ، ئۇنى تونۇردا قويۇپ، تونۇر سوۋۇغاندىن كېيىن ئالسا پىشىدۇ، ئاندىن كېيىن خېمىرنىڭ ئارىسىدىن ئېلىپ، سايىدا قۇرۇتۇپ، شېشىگە سېلىپ ساقلاپ ئىشلىتىلىدۇ.

[**خىمىيىلىك تەركىبى**] سوقمۇنىيانىڭ تەركىبىدە 60%～80% كىچە رېزىنا بار. ئۇنىڭدىن باشقا دەرەخ يېلىمى ۋە ئاز مىقداردا كىراخمال بار. رېزىنا ئاساسلىقى سكاممونىن (Cammonin) بولۇپ، بۇ ئىشقارلىق سۇغا يولۇقسا، ئاتسىدوم، سكاممونىكوم (Scmmonic acid) ۋە ئاتسىدوم ئىزوۋالېرىيانكوم (Isovalevanic) ئاجرىتىپ چىقىرىدۇ. سۇيۇق كىسلاتاغا يولۇقسا ئاتسىدوم سكاممونىكوم (Scammonic acid) قاتارلىقلارنى ھاسىل قىلىدۇ.

[**فارماكولوگىيىلىك تەسىرى**] ئىچسە ئىچىنى قاتتىق سۇرىدۇ، بالىلارغا نىسبەتەن تېخىمۇ كۈچلۈك تەسىر قىلىدۇ.

[**لايىقلاشتۇرۇلۇشى**] ئىلغاپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[**تەبىئىتى**] ئۇچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[**خۇسۇسىيىتى**] غەيرىي تەبىئىي سەۋدا، بەلغەم ۋە سەپرا خىلىتلىرىنى سۇرۇپ چىقىرىش، پارقىرىتىش، ئىششىق ياندۇرۇش، يەل ھەيدەش، ئاغرىق پەسەيتىش، توسالغۇلارنى ئېچىش، ئاشقازاننى قۇۋۇەتلەش، ئەزالارنىڭ پائالىيىتىنى كۈچەيتىش، قورساقتىكى ئۆلۈك ھامىلىنى چۈشۈرۈش، قۇرت ئۆلتۈرۈش قاتارلىق خۇسۇسىيەتلەرگە ئىگە.

[**ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر**] قەۋزىيەت، ئومۇمىي بەدەن سۇلۇق ئىششىقى، بوغۇم ئاغرىقلىرى، ئۇچەي قۇرتى، ئاشقازان ئاجىزلىقى، مەددە قۇرت كېسەللىكى، ئۆلۈك ھامىلىنى چۈشۈرۈش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[**ئىشلىتىش ئۇسۇلى**]

1. سوقمۇنىيادىن ئالتە گىرام ئېلىپ، چايان ۋە يىلان چېقىۋالغان ئورۇنغا سۇركىسە ئاغرىق پەسەيدۇ.

2. مۇۋاپىق مىقداردىكى تۇربۇت بىلەن سوقمۇنىيانى يېڭى سېغىلغان سۈت بىلەن ناشتىدا ئىچسە، ئاشقازان ۋە ئۇچەيلەردىكى قۇرتلارنى ئۆلتۈرىدۇ.

3. مۇۋاپىق مىقداردىكى سوقمۇنىيانى زەنجىۋىل ۋە تۇربۇت بىلەن قوشۇپ، سۇفۇپ تەييارلاپ ئىچسە، غەيرىي تەبىئىي سەۋدا خىلىتىدىن بولغان كېسەللىكلەرگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

4. مۇۋاپىق مىقداردىكى سوقمۇنىيانى قىزىلگۈل بىلەن بىرگە تالقانلاپ ئىچىپ بەرسە ئاشقازاننى قۇۋۇەتلەيدۇ، ئاشقازاندىكى ماددىلارنى چىقىرىدۇ.

[**ئىشلىتىش مىقدارى**] 0.2～1 گىرامغىچە.

[**زىيانلىق تەسىرى**] قورساق ئاغرىقى ۋە باش ئاغرىقى پەيدا قىلىدۇ، كۆڭۈلنى ئىلىشتۇرىدۇ.

[**تۇزەتكۈچىسى**] قىزىلگۈل سۇيى، رۇمبەدىيان، تۇخۇمنىڭ سېرىقى.

[**ئورۇنباسارى**] سەبرە.

[**ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىق دورا ياسالمىسى**] ھەببى غارىقۇن، ئايارەج جالىنۇس.

[دىققەت قىلىدىغان ئىشلار] ئىسسىق مىزاج كىشىلەرگە، يۇرىكى ئاجىز كىشىلەرگە ۋە بالىلارغا بېرىلمەيدۇ ھەم يەككە ھالەتتە سۇرگە ئورنىدا ئىشلىتىشكە بولمايدۇ.

شىرخىست
西尔合西提
(甘露糖 gan lu tang)

[باشقا ئاتىلىشى] شىرخىست، ھەرلالو

[لاتىنچە نامى] Manna

[ئىنگلىزچە نامى] Manna ose

[تونۇش] بۇ، ئېگىزلىكى ئالتە مېتىر ئەتراپىدا ئۆسىدىغان كىبرو ۋە كىشور دەيدىغان دەرەخنىڭ شاخلىرىغا چۈشۈپ قاتىدىغان بىر خىل شەبنەم بولۇپ، مۇشۇ شەبنەم «شىرخىست» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. بۇ دەرەخنىڭ ياغىچى سېرىق، ئاق رەڭلىك بولۇپ، بۇ ياغاچتىن ھاسا ياسىلىدۇ. شىرخىست چوڭ - چوڭ، يۇمشاق، دانلىق، يېلىمغا ئوخشاش ناھايىتى قاتتىق، رەڭگى ئاق، سۇندۇرسا ئىچى ئاقۇچ سېرىق، تەمى تاتلىق بولىدۇ (4.3.6- رەسىم).

[چىقىش ئورنى] خۇراسان، ھىرات، ئىران قاتارلىق جايلاردىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ شاخلىرىغا چۈشۈپ قاتىدىغان شەبنەمنى ئېلىپ پاكىز تازىلاپ، سوغۇق، سالقىن جايدا ساقلىنىدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] توغراپ، قۇرۇتۇپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] غەيرىي تەبىئىي سەۋدا، بەلغەم ۋە سەپرا خىلىتىنى سۇرۇش، چىرايىنى پارقىرىتىش، چوڭ تەرەتنى يۇمشىتىش، جىگەر، ئاشقازان ۋە ئۇچەينى قۇۋۇتلەش، ھارارەت پەسەيتىش، ئاشقازان، جىگەر ۋە يۇرەكنىڭ ھارارىتىنى پەسەيتىش، بەلغەم بوشىتىش، نەپەس راۋانلاشتۇرۇش خۇسۇسىيەتلىرى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] ئۆتكۈر قىزىتما، يۆتەل، كۆكرەك يىرىكلىكى، قەۋزىيەت، كۆكرەكنىڭ چىڭ بولۇشى، جىگەر، ئاشقازان، ئۇچەي ئاجىزلىقى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. 10 گىرام شىرخىستنى سۇتتە ئېرىتىپ ئىچسە، كۆكرەكنى بوشىتىدۇ، قۇرۇق يۆتەلگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. 15 گىرام شىرخىستنى ئەرقى بەدىياندا ئېرىتىپ ئىچسە، چوڭ تەرەتنى يۇمشىتىدۇ.

3. 15 گىرام شىرخىستنى گۈلابتا ئېرىتىپ ئىچسە، ئىسسىقتىن بولغان قىزىتمىلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

4. يەتتە گىرام شىرخىستنى ياز كۈنىدە تاۋۇز ئىچىگە سېلىپ قويۇپ ئەتىگەندە يېسە، قەۋزىيەتكە مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 24～48 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] مەنىنى سۈيۈلدۈرۈۋېتىدۇ، مەنىي بالدۇر يۇرۇپ كېتىش ۋە قورساق كورىكراشنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ، يەل پەيدا قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] بادام يېغى، ئارپىبەدىيان، قىزىلگۈل ئەرقى.

[ئورۇنباسارى] تەرەنجىبىن.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىق دورا ياسالمىسى] داۋائى شىرخىست، داۋائى تەرەنجىبىن.

هەشقىپىچەك ئۇرۇقى
艾西克皮且克欧如合
(牵牛子 qian niu zi)

[باشقا ئاتىلىشى] هەببىنىيل، تۇخۇمى هەشقىپىچەك، كالا دانە

[لاتىنچە نامى] Semen Pharbitis Purpurea

[ئىنگلىزچە نامى] Morning Glory seed

هەشقىپىچەك ئۇسۇملۇكى

[تونۇش] بۇ، يۆگەيلەر ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق چىرمىشىپ ئۆسىدىغان سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك هەشقىپىچەك بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ ئۇرۇقى «هەببۇ نىل» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. ئۇرۇقى، تۇخۇم شەكىللىك، سىرتقى كۆرۈنۈشى كۈل رەڭگە مايىل قارا ياكى سۇس سارغۇچ ئاق رەڭلىك بولىدۇ. ئۇرۇق پوستى قاتتىق كېلىدۇ. تەمى سەل ئاچچىق، پۇراقسىز بولىدۇ (4.3.7- رەسىم).

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭنىڭ هەممە يېرىدىن چىقىدۇ.

[يېغىپ ساقلاش] چۆپىنى ئورۇپ، قۇرۇتۇپ، ئۇرۇقىنى ئايرىۋېلىپ ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] هەببۇ نىلىنىڭ تەركىبىدە هەشقىپەچەك گىلۈكوزىدى فاربىتىبىن (Pharbitin)، ئاتسىدوم نىلىكۇم (Nilic) ۋە موزا كىسلاتاسى، ئاتسىدۇم گاللىكوم (Gallc acid) قاتارلىقلار بار. ئۇنىڭدىن باشقا 11% مايلىق ياغ ۋە باشقا قەنت تۇرلىرى بار، يەنە ئالكولوئىدلارمۇ بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى]

1. ئىچىنى سۇرۇش تەسىرى: ئۇرۇقىنىڭ ئىسپىرت ياكى سۇدىكى چىلانمىسىدىن هەر كىلوگىرام ئۈچۈن 1.5～3 گىرامدىن هېسابلاپ ئاشقازانغا كىرگۈزۈلسە، كىچىك چاشقانىنىڭ ئىچىنى سۇرىدۇ، لېكىن قاينىتىسا بۇنداق ئىچىنى سۇرۇش تەسىرى يوقىلىپ كېتىدۇ.

2. سىلىق مۇسكۇلغا بولغان تەسىرى: رېزىنانىڭ 0.2% لىك قويۇقلۇقى ئۆي توشقىنىنىڭ ئۈچەي يوللىرى ۋە بالىياتقۇسىغا تەسىر كۆرسىتىدۇ. هەببى نىل گىلۈكوزىدىنىڭ خىمىيەلىك چۆل كاۋىسى بىلەن ئوخشاش بولۇپ، ئۇ كۇچلۇك ئىچ سۇرۇش تەسىرىگە ئىگە.

3. قۇرت چۇشۇرۇش تەسىرى: بەدەن سىرتىدىكى تەجرىبىسىدە قارا ۋە ئاق رەڭلىك ھەببۇ نىل چوشقىنىڭ قورسىقىدىكى سازاڭ مەددىنى چۇشۇرىدىغانلىقى ئېنىقلانغان.

4. زەھەرلىك تەسىرى: فارىيىتىننىڭ كىشىلەرگە نىسبەتەن زەھەرلىك تەسىرى بار. لېكىن ئانچە چوڭ ئەمەس، چوڭ دوزىسى ئاشقازان - ئۇچەينى بىۋاستە غىدىقلاپ قۇستۇرغاندىن، قورساقنى ئاغرىتقاندىن ۋە ئىچىنى سۇرۇپ شىلىمشىق قانلىق تەرەت كەلتۇرگەندىن باشقا، يەنە بۆرەكنى غىدىقلاپ، قانلىق سۈيدۈك كەلتۈرىدۇ، ئېغىرلىرىدا نېرۋا سىستېمىسىنى بۇزۇپ، سۆزلەشنى توسالغۇغا ئۇچرىتىش، ھوشسىزلىق قاتارلىق ئەھۋاللارنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ.

[**لايىقلاشتۇرۇلۇشى**] ئىلغاپ ساپلاشتۇرۇش ياكى قۇرۇق قورۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[**تەبىئىتى**] ئۇچىنچى دەرىجىدە ئىسسىق، بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق.

[**خۇسۇسىيىتى**] غەيرىي تەبىئىي سەۋدا ۋە بەلغەم خىلىتىنى سۇرۇپ، توسالغۇلارنى ئېچىش، غەيرىي تەبىئىي خىلىتلارنى تەڭشەش، كۆكرەك ۋە ئۆپكىنى تازىلاش، سۈيدۈك ۋە ھەيزنى راۋان قىلىش، تېرىگە جۇلا بېرىش، تەرەتنى يۇمشىتىش خۇسۇسىيەتلىرى بار.

[**ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر**] ئۇچەي قۇرتلىرى، كىچىك بوغۇملار ئاغرىقى، يىرىڭلىق چاقىلار ۋە بەرەس، بەھەق قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[**ئىشلىتىش ئۇسۇلى**]

1. ھەشقىپىچەك ئۇرۇقىنىڭ سقىلغان سۈيىنى ئىرسا ۋە ھەسەل بىلەن قوشۇپ بۇرۇنغا تېمىتسا، كونا باش ئاغرىقىنى قالدۇرىدۇ.

2. ھەشقىپىچەك ئۇرۇقىنى قائىدە بويىچە ئېزىپ يەرلىك ئورۇنغا چاپسا، بوغۇملارنىڭ ئىسسىقتىن بولغان ئىششىقلىرىنى يوق قىلىدۇ ۋە غەلۋىرەكنى ئېغىز ئالدۇرىدۇ.

3. ھەشقىپىچەك ئۇرۇقىنى سەندەل بىلەن قوشۇپ ئاخشىمى سۇغا چىلاپ قويۇپ، ئەتىسى سۈزۈپ سۈيىنى ئىچىپ، قالغان تىرىپىنى يەرلىك ئورۇنغا چاپسا، بەرەسكە مەنپەئەت قىلىدۇ.

4. ئىككى گىرام ھەشقىپىچەك ئۇرۇقى سۇغۇپىنى ئاخشىمى ئىلمان سۇ بىلەن قوشۇپ ئىستېمال قىلسا، مەددىنى چۇشۇرىدۇ.

5. ھەشقىپىچەك ئۇرۇقىنىڭ ئۇسارىسىنى زەيتۇن يېغى بىلەن قوشۇپ قۇلاققا تېمىتسا، قۇلاقنىڭ كىرلىرىنى تازىلايدۇ ۋە ئاغرىقنى پەسەيتىدۇ.

6. ھەشقىپىچەك ئۇرۇقىنى خىيار شەنبەر بىلەن قوشۇپ، بادام يېغىدا قاينىتىپ ئىچىپ بەرسە، ئۇچەي توسۇلۇشقا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[**ئىشلىتىش مىقدارى**] 1～2 گىرامغىچە.

[**زىيانلىق تەسىرى**] قورساق ئاغرىتىدۇ، ئىچىنى سۇرىدۇ، پەيلەرگە زىيان قىلىدۇ.

[**تۇزەتكۈچىسى**] ناۋات، مېۋە سۈيى.

[**ئورۇنباسارى**] ئاچچىقتاۋۇز، سۆزاپ.

[**ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىق دورا ياسالمىسى**] ئىترىفىل دىدان، ھەببى مۇسەپپى.

[**دىققەت قىلىدىغان ئىشلار**] بەدەنى ئاجىزلار ئېھتىيات بىلەن ئىشلىتىش لازىم. ھامىلىدار ئاياللار ئىشلىتىشكە بولمايدۇ.

بەشىنچى باب قان تازىلىغۇچى دورىلار

قان تازىلاش تەسىرى ئاساسلىق ئورۇندا تۇرىدىغان دورىلار ئومۇملاشتۇرۇلۇپ، قان خىلىتىنى تازىلىغۇچى دورىلار دەپىلىنىدۇ.

قان خىلىتىنى تازىلىغۇچى دورىلارنىڭ كۆپىنچىلىرىنىڭ تەبىئىتى ھۆل ئىسسىق ياكى قۇرۇق ئىسسىق بولۇپ، قاندىكى يات ماددىلارنى ھەيدەپ چىقىرىش، مىكرو ئورگانىزمنىڭ ئۆسۈشىنى تورمۇزلاش، قاننىڭ ساپلىقىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش ۋە قان بۇزۇلۇشنىڭ ئالدىنى ئېلىشتەك تەسىرلەرنى بېرىدۇ.

بۇ خىل دورىلار ئاساسلىقى چۆپچىن، قىزىل چۆپچىن، چارىيلان، زۇلۇك، قەسىۋىزەررە، ئۇچقۇن پاقا، گۈڭگۈرت، قىزىل سىر، سىماب، سەنكىيا، كەپرەس، پىدىگەن يىلتىزى، كەكرە، چىلان، پۇنۇس، ئامىلە پوستى، خېنىگۇل، قارا ھېلىلە، شاھتەررە ھىندى، سەرخىس، بەلىلە پوستى، يۇمغاقسۇت ئۇرۇقى، ئەدەس قاتارلىقلاردىن ئىبارەت.

چۆپچىن

确比其尼

(菠萎 ba qia)

چۆپچىن ئۆسۈملۈكى

[باشقا ئاتىلىشى] خەشەبۇلىيەفىنىنى، چۆپچىننى، چۆبچىن

[لاتىنچە نامى] Rhizoma Smilax china

[ئىنگلىزچە نامى] China root Greenbrier Rhizome

[تونۇش] بۇ، گۈلسامساق ئائىلىسىدىكى ياماشقۇچى غولسىمان چاتقال ئۆسۈملۈك چۆپچىننىڭ يىلتىزسىمان غولى بولۇپ، تەكشىسىز، ئەگرى - بۈگرى بولىدۇ. رەڭگى قىزىل، ئاق، قارا رەڭلەردە، تەمى قېيرىق، پۇراقسىز كېلىدۇ. (5 - 1. رەسىم)

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ چاڭجىياڭدىن تارتىپ جەنۇبىي رايونلارغىچە بولغان جايلاردىن چىقىدۇ. ياپونىيەدىنمۇ چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] كۈز پەسلىدە يىلتىزىنى كولاپ ئېلىپ، قاينىتىپ ئۇسارىسىنى چىقىرىپ، قۇرۇتۇپ كېسىپ، پارچىلاپ ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] يىلتىزسىمان غولى تەركىبىدە

دىئوسگىنىن (Diosgenin) ۋە كۆپ خىل دىئوسگىنىندىن تۇزۇلگەن گىلۇكوزىلار، ئامىنو كىسلاتاسى، ئورگانىك كىسلاتا، قەنت تۇرىدىكىلەر بار. ئۇرۇقىنىڭ تەركىبىدە 2.11% ياغ بار.

[**فارماكولوگىيەلىك تەسىرى**]

1. سۇيدۇك ھەيدەش، زەھەر قايتۇرۇش تەسىرىگە ئىگە.

2. باكتېرىيەگە قارشى تەسىرى بار. ئالتۇن رەڭلىك ئۇزۇمسىمان شارچە باكتېرىيەسى، يېشىل يىرىڭلىق ۋە چوڭ ئۇچەي تاياقچە باكتېرىيەلىرىنى تورمۇزلاش تەسىرىگە ئىگە.

3. قۇرتنىڭ ئۆسۈپ كۆپىيىشىنى چەكلەش تەسىرى بار.

[**لايىقلاشتۇرۇلۇشى**] توغراپ، قۇرۇتۇپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[**تەبىئىتى**] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

[**خۇسۇسىيىتى**] قان تازىلاش، يالۇغ قايتۇرۇش، ئىششىق ياندۇرۇش، ماددىلارنى يۇمشىتىش، توسالغۇلارنى ئېچىش، جاراھەت پۈتتۈرۇش، ئارتۇق ماددىلارنى تارقىتىش، رەئىس ئەزالارنى قۇۋۋەتلەش، مېڭىنى تازىلاش، سۇيدۇك ۋە ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش، مىكروب ئۆلتۈرۈش، باھنى قۇۋۋەتلەش، ئۇيقۇ كەلتۈرۈش، ئاغرىق توختىتىش، تەرلىتىش خۇسۇسىيەتلىرىگە ئىگە.

[**ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر**] باش ئاغرىقى، سەۋدادىن بولغان شەقىقە، زۇكام، نەزلە، مالىخوليا، ساراڭلىق، تارتىشىش، بوۋاسىر، دوۋساق ۋە بۆرەكتىكى جاراھەت، سۇيدۇك تېمىپ كېلىش، بالىياتقۇ يالۇغى، بوغۇم ئاغرىقى، سىفلىس، قىچىشقاق، تەمرەتكە، سۆزنەك، خانازىر، مۇسكۇللار ئۇيۇشۇش، سۇلۇق ئىششىق، يىرىڭلىق چاقا قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[**ئىشلىتىش ئۇسۇلى**]

1. چۆپچىندىن 30 گىرام، شوخلا، ھېلىلە كابۇلىدىن 25 گىرامدىن ئېلىپ، شەربەت تەييارلاپ ئىچسە، جاراھەت ۋە قىچىشقاقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. سەرسىبىل، چۆپچىن، ھېلىلە كابۇلىدىن 10 گىرام ئېلىپ، قاينىتىپ ئىچسە، ھەر خىل تېرە كېسەللىكلىرىگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. قىزىل چۆپچىن، كاۋاۋچىن، يەرلىك شوخلا، سېرىقچېچەكتىن 15 گىرامدىن ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، ئىششىق ياندۇرۇپ، يەل ھەيدەيدۇ.

4. ئەپتىمۇن، كاسنە ئۇرۇقى، ئۇستقۇددۇس، قىزىل چۆپچىن، چىلان قاتارلىقلاردىن 10 گىرامدىن ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، مېڭىنى تازىلايدۇ.

5. سۆرۈنجان، سانا، شاھتەررە، ئەپتىمۇن، قىزىل چۆپچىنلەرنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام ئېلىپ، قاينىتىپ ئىچسە، بوغۇم ئاغرىقى ۋە يانپاش ئاغرىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[**ئىشلىتىش مىقدارى**] 6～9 گىرامغىچە.

[**زىيانلىق تەسىرى**] ئىسسىق مىزاجلىق كىشىلەرگە ۋە كىچىك بالىلارغا زىيان قىلىدۇ.

[**تۇزەتكۈچىسى**] ئانار سۇيى، يۇمغاقسوت ئۇرۇقى.

[**ئورۇنباسارى**] ئۆشبە مەغرىبى، چۆپچىن.

[**ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى**] ئىترىفىل چۆپچىن، ئەرقى چۆپچىن.

قىزىل چۆپچىن
克孜力确比其尼
(土茯苓 tu fu ling)

[باشقا ئاتىلىشى] چۆبچىنى ئەھمەر، چۆپچىنى ئەسلىي

[لاتىنچە نامى] Rhizoma Smilax glabra

[ئىنگلىزچە نامى] Glabrous Creenbrier Rhizome

[تونۇش] بۇ، گۈلسامساق ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈك قىزىل چۆپچىننىڭ يىلتىزى «چۆپچىن» ناملىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ، بۇنىڭ رەڭگى قىزىل، تەمى بىرئاز تاتلىق (2.5 ـ رەسىم).

[چىقىش ئورنى] جۇڭگونىڭ گۈڭدۇڭ تاغلىرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] كۈزدە يىلتىزىنى كولاپ ئېلىپ يۇيۇپ، قۇرۇتۇپ، يالپاقلاپ ساقلىنىدۇ.

[خىمىيىلىك تەركىبى] يىلتىزى تەركىبىدە β— ستوبېترول، ھىڭ كىسلاتاسى، ستىمىك كىسلاتاسى قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيىلىك تەسىرى] جىگەر راكىنىڭ ئالدىنى ئېلىش، تىزگىنلەش، يۈرەك رىتمىنى نورماللاشتۇرۇش، مەنىي تۈتۈش قاتارلىق تەسىرى بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ئىلغاپ توغراپ، قۇرۇتۇپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] جاراسسىملارغا قارشى تۇرۇش، قان تازىلاش، يالليۇغ قايتۇرۇش، زەھەر قايتۇرۇش، تەرەتنى يۇمشىتىش، توسالغۇلارنى ئېچىش، ئارتۇق ماددىلارنى تارقىتىش، تەرلىتىش، خۇشلۇق كەلتۈرۈش، ئۇيقۇ كەلتۈرۈش، رەئىس ئەزالارنى، ئاشقازان ھەم باھنى قۇۋۇەتلەش، سۈيدۈك ۋە ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش، ئارتۇق ھۆللۈكلەرنى قۇرۇتۇش، ئاغرىق پەسەيتىش، ئىششىق ياندۇرۇش خۇسۇسىيەتلىرى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] پالەچ، ئەزالار تىترەش ۋە يىغىلىپ قېلىش، سەۋدا خاراكتېرلىك كونا باش ئاغرىقى، كونا نەزلە، جۈنۈن، ماخاۋ، سىفلىس، ھەرخىل يىرىڭلىق يامرايدىغان چاقا، تەمرەتكە، قوتۇر، قىچىشقاق، گۆشخور چاقا، بۆرەك ۋە سۈيدۈك يولىدىكى يىرىڭلىق يامرايدىغان چاقا، بۆرەك ۋە سۈيدۈك يولىدىكى يىرىڭلىق يارا، بوۋاسىر، ناسۇر، سۈيدۈك تېمىپ كېلىش، بالىياتقۇ كېسەللىكلىرى، سىل، بوغۇم ئاغرىقى، يانپاش ئاغرىقى، ئەپيۇنگە خۇمار بولۇپ قېلىش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. قىزىل چۆپچىندىن 15 گىرام، يەرلىك شوخلىدىن 20 گىرام، ھىلىلە كابۇلىدىن 10 گىرام ئېلىپ، شەربەت تەييارلاپ ئىچىپ بەرسە، جاراھەت ۋە قىچىشقاققا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. قىزىل چۆچپىن، سەرسىبىل، ھېلىلە كابۇلىدىن 10 گىرامدىن ئېلىپ قاينىتىپ ئىچىپ بەرسە، ھەر خىل تېرە كېسەللىكلىرىگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. قىزىل چۆچپىن، كاۋاۋچپىن، يەرلىك شوخلا، سېرىقچېچەكتىن 15 گىرامدىن ئېلىپ قاينىتىپ ئىچىپ بەرسە، ئىششىق ياندۇرۇپ، يەل ھەيدەيدۇ.

4. ئەپتىمۇن، كاسىنە ئۇرۇقى، ئۈستەقۇددۇس، قىزىل چۆچپىن، چىلان قاتارلىقلاردىن 10 گىرامدىن ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، مېڭىنى تازىلايدۇ.

5. سۆرۈنجان، سانا، شاھتەررە، ئەپتىمۇن، قىزىل چۆچپىننىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام ئېلىپ، قاينىتىپ ئىچىپ بەرسە، بوغۇم ئاغرىقى ۋە يانپاش ئاغرىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 6～9 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئىسسىق مىزاجلىق كىشىلەرگە ۋە كىچىك بالىلارغا زىيان قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] ئانار سۈيى، يۇمغاقسۇت ئۇرۇقى.

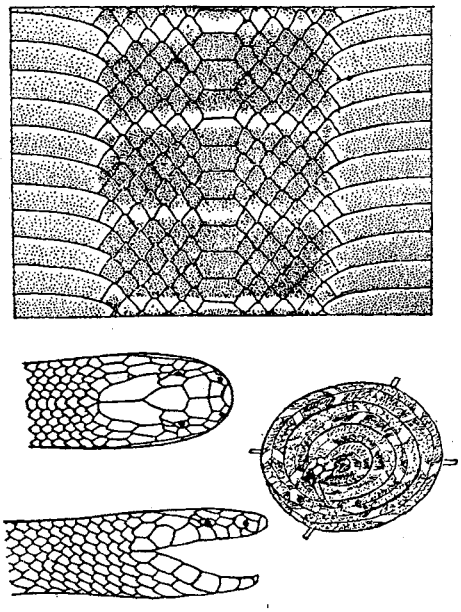
[ئورۇنباسارى] ئۆشبە مەغرىبى، چۆچپىن.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] ئىترىفىل چۆچپىن، ئەرقى چۆچپىن.

چار يىلان

查尔衣朗

(白花蛇 bai hua she)

چار يىلان

[باشقا ئاتىلىشى] ھەييە، ئەفئا، ماري، سانىپ

[لاتىنچە نامى] Bungarus multicinctus

[ئىنگلىزچە نامى] long—nosed pit viper

[تونۇش] بۇ، كۆزئەينەكلىك يىلان ئائىلىسىدىكى ھايۋانات كۈمۈش ھالقىلىق چار يىلاننىڭ قۇرۇتۇلغان تېنىدىن ئىبارەت بولۇپ، يىلان تېنىنىڭ دۈمبە قىسمى قارا ياكى قارامتۇل كۈل رەڭ، بىر تال تومپىيىپ چىققان دۈمبە قىرى بار. دۈمبە قاسرىقى 15 قاتار بولۇپ، ناھايىتى زىچ، ئالتە قىرلىق شەكىلدە كۆرۈنىدۇ. قورساق قاسرىقى ئاقۇچ سېرىق، پۇرىقى بېلىقتەك پۇرايدۇ، تەمى سەل بەتتەم، «چار يىلان» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. (3.5 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ يۇننەن، گۈيجۇ، گۈاڭدۇڭ، گۈاڭشى قاتارلىق ئۆلكىلىرىدىن چىقىدۇ.

[**يغىپ ساقلاش**] يازدا ۋە كۆزدە تۇتۇپ، قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.

[**خىمىيەلىك تەركىبى**] ئاقسىل، ماي بار. باش قىسمىدىكى زەھەر بېزىدە ئۆتكۈر نېرۋا زەھىرى بار، قان ئېرىتكۈچى تەركىب ۋە قان شارچىسىنى ئۆيۈتقۇچى تەركىبلەرمۇ بار.

[**فارماكولوگىيەلىك تەسىرى**] كۆمۈش ھالقىلىق يىلاننىڭ قاتتىق نېرۋا مەنبەلىك زەھىرى بار. بۇ كۆزئەيـنەكلىك يىلاننىڭ زەھەرلىك ئالامەتلىرى بىلەن ئوخشايدۇ. كۆمۈش ھالقىلىق يىلاننىڭ زەھىرىنىڭ تەپەسلىنىش مۇسكۇللىرى، نېرۋا سىستېمىسىغا نىسبەتەن تورمۇزلاش تەسىرى بولۇپلا قالماستىن، ئاشقازان، ئۆچەي خىزمەتىنىمۇ تورمۇزلاش تەسىرى بار.

[**لايىقلاشتۇرۇلۇشى**] ئىلغاپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[**تەبىئىتى**] ئۇچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[**خۇسۇسىيىتى**] ئاساسلىقى قان تازىلاش، ياللۇغ قايتۇرۇش، غەيرىي تەبىئىي بەلغەم ۋە سەۋدا خىلىتلىـرىنى سۈرۈش، يەل ھەيدەش، ئونىڭدىن باشقا ئاغرىق پەسەيتىش، ئىسپازما بوشىتىش، زەھەر قايتۇرۇش، تېرىنى قىزارتىش، سىلدىن بولغان كېسەللىكلەرگە قارشى تۇرۇش خۇسۇسىيىتى بار.

[**ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر**] رېماتىزم، بەل، پۇت ـ يانپاش ئاغرىقلىرى، لىمفا سىلى، ئۆپكە سىلى، ھەر خىل ئۆسمە، تېرە كېسەللىكى، بەرەس، تەمرەتكە، ھۆل سېرىق چاقا، جاراھەت، بەھەق كېسەللىكلىـرىگە ئىشلىتىلىدۇ.

[**ئىشلىتىش ئۇسۇلى**]

1. ئىككى گىرام يىلاننى سىركىگە چىلاپ قۇرۇتقاندىن كېيىن سوقۇپ، سۇفۇپىنى ئوغرىتىكەن ئەرقى بىلەن ئىچسە، رېماتىزمغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. چار يىلان سۇفۇپىدىن ئىككى گىرامنى گۈلقەنت بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ ئىستېمال قىلسا، يۇرەك رېتىمسىزلىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. تېرە كېسىلى، تەمرەتكە، قۇبا، جەرەب، ھۆل سېرىق چاقا جاراھەتلىرىگە ھەببى ماری بەرەس تەييارلاپ بېرىلىدۇ.

4. يىلاننى سىركىگە ياكى ئىسپىرتقا چىلاپ، سىرتتىن چاپسا ياكى ئېزىپ، ئۆچكە مېڭىسىنىڭ يېغى بىلەن بىرگە سىرتتىن چاپسا، بەھەق، يېرىڭلىق جاراھەت، قىچىشقاقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

5. سۇ يىلىنىنىڭ سۇفۇپىنى قىزىل كىشمىش بىلەن ئىستېمال قىلسا، بەدەندىكى ئارتۇق ھۆللۈكلەرنى يوقىتىدۇ، كۆپىنچە يىلان تالقىنى ھەسەل بىلەن ئىستېمال قىلىنىدۇ.

[**ئىشلىتىش مىقدارى**] 1～2 گىرامغىچە.

[**زىيانلىق تەسىرى**] كۆپ مىقدارىدا ئىستېمال قىلسا، مېڭىنى قۇرۇتىدۇ، كۆپ تەرلىتىدۇ، زەھەرلىك.

[**تۈزەتكۈچىسى**] سۈت، تۇخۇم ئېقى، مايلىق شورپا.

[**ئورۇنباسارى**] رايونىمىزدىن چىقىدىغان ئوق يىلان.

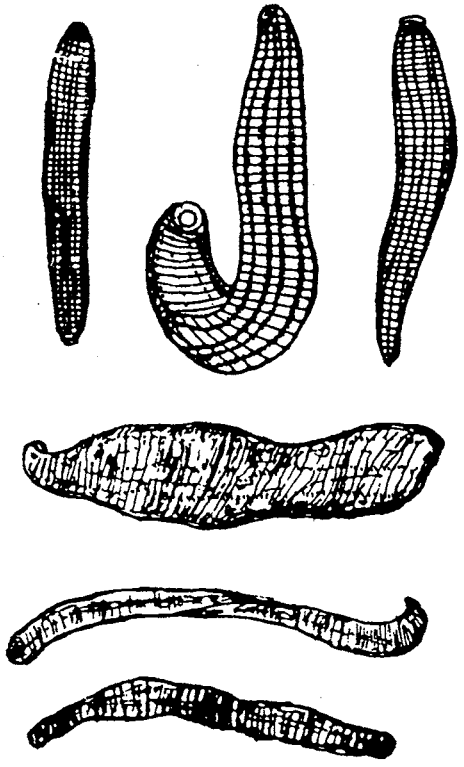
[**ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىق دورا ياسالمىسى**] ھەببى ماری بەرەس، مەجۇنى ئەفئى.

زۇلۇك
祖鲁克
（水蛭 shui zhi）

[باشقا ئاتلىشى] ئەلەق، دېيۇچە زەلۇ، جونكى

[لاتىنچە نامى] Whitmania Pigra

[ئىنگلىزچە نامى] leech

زۇلۇك

[تونۇش] بۇ بىر خىل قۇرت بولۇپ، ئۆستەكتە ۋە كۆللەردە قالغان سېسىق سۇلاردا ئۇچرايدۇ. بۇ بىر قانچە خىل بولىدۇ. بەزىسى ئۆستەكدە، سۇيى تاتلىق كۆللەردە بولىدۇ. رەڭگى ئاق، قارا، چوكۇ ـ كىچىكلىكى ئوتتۇرا ھال بولىدۇ، بېشى قارا، يۇمىلاق كېلىدۇ. قورسقىنىكى تېگى قىزىل، دۇمبىسىدە كۆك سىزىقلىرى بولىدۇ، بۇنداقلىرىمۇ ياخشىسى ھېسابلىنىدۇ. بەزىسى بەك قارا، يوغان كېلىدۇ، بۇنداقلىرى ناچار ھېسابلىنىدۇ. خەلق ئىچىدە «تاشاق ياردى» دەپ ئاتايدۇ. (4.5 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىز ۋە رايونىمىزنىكى ھەرقايسى جايلىرىدىن ھەم چەت ئەللەردىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] باھار پەسلى ۋە ياز پەسلىدە تۇتۇۋېلىپ، قايناق سۇغا چىلاپ، ئۆلتۈرۈپ، قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئاساسلىق تەركىبى ئاقسىلدىن ئىبارەت بولۇپ، قوشۇمچە (شۆلگىيىدە) قانىنى ئۆيۈتقۇچى ماددا ـــ خىرۇدىن (Hirudin) بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] قاندىكى مايىنى تۆۋەنلىتىش، يالليۇغىنى قايتۇرۇش، ھامىلىدارلىقتىن ساقلاش، مېڭىنى تىنچلاندۇرۇش رولى بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ئىلغار قۇرۇتۇپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] قان تازىلاش، باھنى قۇۋۇتلەش، يەل ھەيدەش، ھەيزنى راۋان قىلىش، سۇيدۇك ھەيدەش، يىرىك تازىلاش خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] ھەيز توتۇلۇش، سىرتقى زەخمىلىنىش، بالىياقۇ مۇسكۇللىرى ئىشىشىش، ھىستېرىيە (ھەيز توسۇلۇشتىن بولغان تۇتقاقلىق) قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. زۇلۇك، سانا 15 گىرامدىن، زاراڭزىدىن 10 گىرام، ئۇبھەلدىن يەتتە گىرام، خىيارشەنبەردىن 15 گىرام، بادام مېغىزىدىن 15 گىرام ئېلىپ، قائىدە بويىچە قاينىتىما تەييارلاپ ئىچىپ بەرسە، ھەيزنى راۋان قىلىدۇ.

2. زۇلۇكنىڭ چوڭىدىن 15 دانىنى تىرىك ئېلىپ، ئۇنى 80 گىرام قۇرۇق خىراتىن (يەر تېگىدىن چىقىدىغان بىر خىل قىزىلقۇرت) بىلەن 300 گىرام يېڭى ۋە پاكىز كۇنجۇت يېغى بىلەن تازا قاينىتىپ، ئاندىن كېيىن سۇزۇك شېشىگە سېلىپ ساقلاپ قويۇپ، ھاجەت بولغاندا، ئەرلەرنىڭ جىنسىي ئەزاسىنىڭ ئەتراپلىرىغا ۋە ئۆزىگە چاپسا، جىنسىي ئەزانى قوزغايدۇ.

3. زۇلۇكنىڭ ياخشىسىنى ساقايمىغان يىرىڭلىق چاقىلار ۋە تەمرەتكە بار ئەزالارغا يېپىشتۇرۇپ قويسا، بۇزۇق قاننى شوراپ يوقىتىدۇ. شۇنىڭدەك نەشتەر بىلەن قان ئالغىلى بولمايدىغان نازۇك ئەزالارغا يېپىشتۇرۇپ قويسىمۇ، بۇزۇق قانلارنى شوراپ تازىلايدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] يېڭىسىدىن 4～8 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] بەزى ئىچكى ئەزالارغا زىيان قىلىدۇ.

[تۇزەتكۇچىسى] ھەسەل، خۇنسىياۋشان، كۇنجۇت يېغى.

[ئورۇنباسارى] سازاڭ قۇرت.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] رەۋغىنى زۇلۇك.

[دىققەت قىلىدىغان ئىشلار] ھامىلدار ئاياللارغا ئىشلىتىش مەنئى قىلىنىدۇ.

سازاڭ

萨脏

(地龙 di long)

[باشقا ئاتىلىشى] خىراتىسىن، ئەمئائۇل ئەرزى، كەرىم گىل خۇر

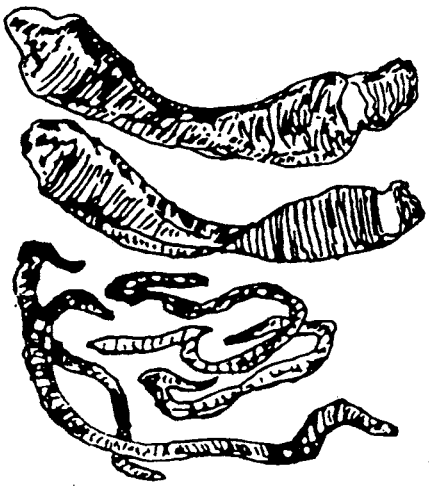
[لاتىنچە نامى] Pheretima aspergillim

[ئىنگلىزچە نامى] Earth worm

[تونۇش] بۇ، سازاڭلار ئائىلىسىدىكى ھايۋانات سازاڭ قۇرتنىڭ پۈتۈن تېنى بولۇپ، دۇمبە قىسمى كۇل رەڭگە مايىل سۆسۇن رەڭلىك، ئارقا قىسمى سەل سۇس، يېرىك، تۆكلۈك، ھالقىسى سەل ئاقۇچ، ئىچكى ئەزالىرىنى ئېلىۋېتىپ قۇرۇتۇلسا، يەڭگىل، چۈرۈك بولۇپ، ئاسان سۇنىدۇ، ئازراق پۇرىقى بار. بۇ قۇرتنىڭ قۇرۇتۇلغان پۈتۈن تېنى «سازاڭ قۇرت» ياكى «قىزىل قۇرت» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. (5 ـ 5. رەسىم)

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىز ۋە شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ھەممە جايلىرىدىن ھەمدە چەت ئەللەردىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] ياز ۋە كۇز پەسلىدە تۇتۇپ، قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.

سازاك

[**خىمىيەلىك تەركىبى**] كىسانتىن، ماي كىسلاتاسى، كەھـ
ىرۇا كىسلاتاسى، سازاك كىسلاتاسى، سازاك قىزىتما قاي
تۇرغۇچى ماددىسى، ئامىنو كىسلاتاسى بار.

[**فارماكولوگىيەلىك تەسىرى**]

1. كۆپ ساندىكى ھايۋاناتلارنىڭ قان بېسىمىنى تۆۋەن
لىتىدۇ.

2. سازاك قۇرتىنىڭ چىلانمىسىنى چارپاقنىغا ئېچكۇ
زۇپ قىلىنغان تەجرىبىدە، نەپەس سىقىلىشىنى پەسەيتكەن.

3. ئورگانىزمدىن ئاجرالغان پاقا يۈرىكىگە ئىشلەتكەن
دە، يۈرەك سوقۇشىنى تېزلەشتۈرگەن.

4. ھايۋاناتلارغا قىلىنغان تەجرىبىدە قىزىتما چۈشۈ
رۈش، تىنچلاندۇرۇش تەسىرى بايقالغان.

5. ھىستامىنغا قارشى تەسىرى بار.

[**لايىقلاشتۇرۇلۇشى**] قۇرۇتۇپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[**تەبىئىتى**] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

[**خۇسۇسىيىتى**] قان تازىلاش، باھنى قۇۋۇتلەش، ئىششىق ياندۇرۇش، قىزىتما چۈشۈرۈش، جاراھەت پۈتتۈرۈش، ئاغرىق پەسەيتىش، قان بېسىمنى چۈشۈرۈش خۇسۇسىيەتلىرى بار.

[**ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر**] باھ ئاجىزلىقى، بەدەندىكى ھەر خىل ھۆل تەمرەتكىلەر، بەدەننىڭ يېرىم پالەچ بولۇشى، پۇت ـ قول ئاغرىش، يۇقىرى قان بېسىم كېسەللىكى، كۆيۈشتىن جاراھەتلەنگەن يارىلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[**ئىشلىتىش ئۇسۇلى**]

1. 10 گىرام سازاك قۇرتى بىلەن 10 گىرام ناۋاتنى قوشۇپ سوقۇپ تالقانلاپ، مۇۋاپىق مىقداردا ئېچىپ بەرسە، باھنى قۇۋۇتلەيدۇ.

2. ئىككى گىرام سازاك تالقىنىغا 0.5 گىرام كۆچۈلا تالقىنىنى ئارىلاشتۇرۇپ ئېچىپ بەرسە، پالەچ، رېماتىزمغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. ئىككى گىرام سازاك قۇرت تالقىنىنى گۈلقەنت بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ ئېچىپ بەرسە، قان بېسىمنى چۈشۈرىدۇ ياكى نېلۇپەر ئەرقى بىلەن ئېچسىمۇ بولىدۇ.

4. كۆيۈك ۋە يارىلارغا سازاك قۇرت تالقىنى سىرتتىن سېپىلىدۇ.

[**ئىشلىتىش مىقدارى**] 3 ～ 10 گىرامغىچە.

[**زىيانلىق تەسىرى**] ئاشقازان ھۆللۈكىنى ئاشۇرۇۋېتىدۇ.

[**تۈزەتكۈچىسى**] پىننە، بەدىيان.

[**ئورۇنباسارى**] چېپىش ئۇچۇن زۇلۇك قۇرتى.

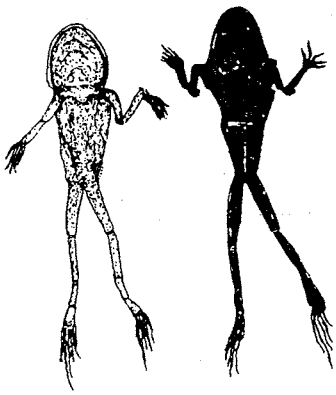
[**ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى**] سۇفۇپى خىراتىن.

ئۇچقۇن پاقا
吾其苦尔帕卡
(湖蛙 hu wa)

[باشقا ئاتىلىشى] ئىلى پاقىسى، زۇپرى، خوك، قىزىل قولتۇق پاقا

[لاتىنچە نامى] Rana ridi bunda Pollas

[ئىنگلىزچە نامى] Rana plan cyi

ئۇچقۇن پاقا

[تونۇش] بۇ، پاقا ئائىلىسىگە تەۋە بولغان مەشھۇر سۇ ھايۋىنى ئۇچقۇن پاقىنىڭ پۈتۈن تېنى بولۇپ، ئۆزى كىچىك، رەڭگى قارامتۇل، قول ۋە دۇمبىلىرى قىزىل رەڭلىك، پۈرىقى بېلىق پۈرىقىدا، تەمسىز كېلىدۇ. (6.5 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] ئىلى ۋادىسىدىن چىقىدۇ.

[يېغىپ ساقلاش] 7 ـ، 8 ـ ئايلاردا سازلىقلاردىن تۇتۇپ، يۇيۇپ، قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.

[خىمىيىلىك تەركىبى] ئاقسىل، ماي، كاربون سۇ بىرىكمىلىرى، كالتسىي، فوسفور، تۆمۇر، كاروتىن، نىكتامىن كىسلاتاسى قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيىلىك تەسىرى] ئاغرىق پەسەيتىش، سۈيدۈك ھەيدەپ، ئىششىق ياندۇرۇش، جاراھەتنى پۈتتۈرۈش خۇسۇسىيىتى بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ئىلغاپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] قان تازىلاش، غەيرىي تەبىئىي بەلغەم سەپرا سەۋدا خىلىتىنى تەڭشەيدۇ، باھ ۋە بەدەننى قۇۋۇتلەش، يەل ھەيدەش، جاراھەتلەرنى قۇرۇتۇش تەسىرى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] باھ ئاجىزلىقى، يەلدىن بولغان جاراھەتلەرگە ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. بىر گىرام قۇرۇتۇلغان ئۇچقۇن پاقىنى ئالتە گىرام بەھمەن، ئالتە گىرام شاقاقۇل بىلەن يۇمشاق ئېزىپ ئىچسە، باھ ۋە بۆرەكنى قۇۋۇتلەيدۇ ۋە ئومۇمىي بەدەننى قۇۋۇتلەيدۇ.

2. ئىككى گىرام ئۇچقۇن پاقىنىڭ كۆيدۈرۈلگەن كۈلىنى جاراھەتكە سېپىپ بەرسە، يەلدىن بولغان جاراھەتلەرنى ساقايتىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 1 ～ 2 گىرامغىچە.

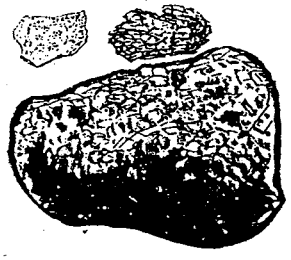
[زىيانلىق تەسىرى] سىرتتىن ئىشلەتسە، تېرىنىڭ رەڭگىنى ئۆزگەرتىپ قويىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] سىركە، سېرىقچېچەك سۇيى.

[ئورۇنباساری] ئاق يەر يىلىنى.
[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] سۇفۇپى سەرتان.

گۇڭگۇرت
共古尔提
(硫磺 liu huang)

[باشقا ئاتىلىشى] كىبرىت مۇسافىي، كىبرىت، تازىلانغان گۇڭگۇرت
[لاتىنچە نامى] Natural sulfur
[ئىنگلىزچە نامى] sulfur

گۇڭگۇرت

[تونۇش] بۇ، تەبىئىي ئېلېمېنت تۇرىدىكى مەدەن گۇڭگۇرت بولۇپ، قېزىپ ئېلىنغاندىن كېيىن قىزىتىش ئارقىلىق ئالىرىلاشمىلىرى ئايرىۋېتىلىپ، تازىلانغان ساپ ماددىسى «ساپ گۇڭگۇرت» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. بۇ رەڭسىز كاللەك بولۇپ، چوڭ - كىچىكلىكى بىر خىل ئەمەس، رەڭگى سارغۇچ يېشىل، سۇس قوڭۇر رەڭلىك بولىدۇ. پارقىراق ياكى يېرىم پارقىراق كېلىدۇ، يەڭگىل، چوڕۇك بولۇپ ئاسان ئۇۋۇلىدۇ، تەمى تېتىقسىزراق، ئالاھىدە غەيرىي پۇرىقى بار (7.5 - رەسىم).

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ، ئىچكى موڭغۇل، يۈننەن، سىچۈەن، شەنشى، گۇاڭدۇڭ، خېنەن، خۇنەن، جياڭسۇ قاتارلىق جايلاردىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] تەبىئىي گۇڭگۇرتنى قىزىتىپ، ئېرىتىپ، ئارىلاشما ماددىلاردىن ئايرىۋېلىپ ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] ساپ گۇڭگۇرت تەركىبىدە سۇلفىد بار، يەنە ساپ گۇڭگۇرتتە گۇڭگۇرت ئېلېمېنتى 98% نى تەشكىل قىلىدۇ، بۇنىڭدىن باشقا تەركىبىدە يەنە توپا، ئاسفالت ۋە باشقا قوشۇمچە ماددىلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] گۇڭگۇرتنىڭ ئۆزىدە ئاكتىپچانلىق يوق، ئىچكەندىن كېيىن، سۇلفىدلىك بىرىكمىلەر ياكى ھىدروگېن سۇلفىدقا ئۆزگىرىپ، ئاشقازان - ئۆچەي شىللىق پەردىلىرىنى غىدىقلاپ، ئىچىنى سۇرىدۇ. بۇ خىل جەريان ئىشقارلىق مۇھىت، چوڭ ئۆچەي تاياقچە باكتېرىيەسى، بولۇپمۇ ماي ئاجرىتىپ چىقارغۇچى فېرمېنت مەۋجۇت ئەھۋال ئاستىدا ئۇنۇمىنى كۆرسىتىدۇ، ئۆچەيدە مايسىمان ماددا كۆپ بولسا، ئاسانلا كۆپ مىقداردا ھىدروگېن سۇلفىدنى ھاسىل قىلىپ ئىچ سۇرۇشنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. سۇلفىدلىق بىرىكمىلەر يەرلىك ئورۇنغا ئىشلىتىلسە، مۇڭگۈزسىمان ماددىلارنى يوقىتىش ۋە تۇك چۈشۈرۈش تەسىرىگە ئىگە.

[**لايقلاشتۇرۇش**] كۆشته قىلىش ئۇسۇلى ئارقىلىق لايقلاشتۇرۇلىدۇ.

[**تەبئىتى**] ئۇچىنچى دەرىجىده قۇرۇق ئىسسىق.

[**خۇسۇسىيتى**] يالليۇغ قايتۇرۇش، يەل هەيدەش، قىزىتىش، تېرىنى قۇرۇتۇش، يۇمشىتىش، قان تازىلاش، ئاغرىق پەسەيتىش، جاراسىم ئۆلتۇرۇش خۇسۇسىيتى بار.

[**ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر**] بوۋاسىر، سوۋۇق چىقىپ قېلىش، زىققە، بوغۇم ئاغرىقى، قان تۆكۈرۈش، قىچىشقاق، قۇرۇق تەمرەتكە، تىرتاق ئاقىرىش، داغ، قۇبا قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[**ئىشلىتىش ئۇسۇلى**]

1. لايقلاشتۇرۇلغان گۈڭگۈرتتىن 0.5 گىرامنى ئىسسىتىلغان تۇخۇم سېرىقى بىلەن قوشۇپ ئىستېمال قىلسا، يۆتەل ۋە ئۆپكە كېسىلىگە شىپا بولىدۇ.

2. مۇۋاپىق مىقداردىكى گۈڭگۈرتنى قەنتىنىڭ قىيامى ياكى قايماققا ئارىلاشتۇرۇپ يەرلىك ئورۇنغا ئىشلەتسە، بوۋاسىر ۋە سوۋۇق چىقىپ قېلىشقا پايدا قىلىدۇ.

3. مۇۋاپىق مىقداردىكى گۈڭگۈرتنى لىمون سۈيىده سالايە قىلىپ، ئۇنى سۈتكە سېلىپ قاينىتىپ، سوۋۇغاندا سۈتىنىڭ ئۈستىگە ياغقا ئوخشاش سۈيۇقلۇق هاسىل بولىدۇ. بۇ «كىبرىت يېغى» دېيىلىدۇ. بۇ ياغنىڭ هەر خىل تېرە كېسەللىكلىرىنى داۋالاشتىكى ئۇنۇمى ناهايىتى ياخشى، هاشاراتنىڭ زەهىرىنى قايتۇرۇشقا كىبرىت هەببۈلغار بىلەن قوشۇپ چېپىلىدۇ.

4. گۈڭگۈرتتىن بىر هەسسە، ئەرەب يېلىمىدىن يېرىم هەسسە ئېلىپ قوشۇپ، قېتىققا ئارىلاشتۇرۇپ سىرتتىن چېپىپ بەرسە ياكى ياغلار بىلەن يالغۇز قوشۇپ ياغلاپ بەرسە، باشنىڭ تۈرلۈك چاقىلىرى، تەمرەتكە، هۆل تەمرەتكە، ئاق داغ، قۇبا قاتارلىقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

5. گۈڭگۈرتتىن تۆت گىرام، گىلىتسېرىندىن 25 مىللىلىتىر، ئەرقى گۈلابتىن 250 مىللىلىتىر ئېلىپ، هەممىسىنى قوشۇپ ئېرىتىپ، مۇشۇ ئېرىتمە بىلەن مايلىسا، دانخورەككە پايدا قىلىدۇ.

6. گۈڭگۈرتنى تۈرۈپ يېغى ۋە زەيتۇن يېغى بىلەن قوشۇپ قۇلاققا تېمىتسا، قۇلاق ئېغىرلىقىنى يوقىتىدۇ.

7. گۈڭگۈرتنى هەسەل ياكى سۈيدۈك بىلەن قوشۇپ سىرتتىن چاپسا، زەهەرلىك هاشاراتنىڭ زەهىرىنى پەسەيتىدۇ.

8. گۈڭگۈرتنى هەسەل ياكى سۈيدۈك بىلەن قوشۇپ سىرتتىن چاپسا، قىچىشقاق، هۆل قوتۇر ۋە تىرناق ئاقىرىشقا پايدا قىلىدۇ.

9. گۈڭگۈرتنى ئاقىرقەرها، هەسەل، سىركە بىلەن قوشۇپ سىرتتىن چاپسا، ماخاۋ ۋە سەۋدا خاراكتېرلىك كېسەللىكلەرگە پايدا قىلىدۇ، تەركىبىده گۈڭگۈرت تۇنقان ئارىشاڭدا يۇيۇنسا ياكى سۈيىگە يەرلىك ئورۇننى چىلاپ ئولتۇرسا، بوغۇم ئاغرىقى ۋە هەر خىل تېرە كېسەللىكلىرىگە پايدا قىلىدۇ.

10. گۈڭگۈرتنى سىركە بىلەن قوشۇپ يەرلىك ئورۇنغا چاپسا، بەدەندىكى ئاق داغنى يوقىتىدۇ، سىركە ۋە توغرىغۇ بىلەن قوشۇپ سىرتتىن چاپسا، تىرناقنىڭ ئاقىرىشى، تېرىدىكى تاتۇقلار، بەدەندىكى تۈرلۈك داغلار، تېرىنىڭ يىلان قاسىرىقىدەك سويۇلۇپ كېتىشى، جاراهەت ۋە هۆل چاقىلارغا پايدا قىلىدۇ.

11. گۈڭگۈرت خېنە بىلەن قوشۇپ يەرلىك ئورۇنغا سىرتتىن چاپسا، قۇبا كېسىلىگە پايدا قىلىدۇ،

قۇندۇز قەھرى بىلەن قوشۇپ چاپسا، كىچىك بوغۇم ئاغرىقىغا پايدا قىلىدۇ، ئوردان بىلەن ئەمەننى قاينىتقان سۇ بىلەن قوشۇپ چاپسا، قىچىشقاقنى يوقىتىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 1.0 ~ 0.5 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] مېڭە ۋە ئاشقازانغا زىيان قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] كەتىرا، يېڭى سېغىلغان سۈت، بىنەپشە، شېكەر.

[ئورۇنباسارى] زاغۇن يېغى، قەمبىل، زەرنىخ.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] مەلھەمى كىبىرىت، ھەببى كىبىرىت.

قىزىل سىر

斯尔苏入克

(朱砂 zhu sha)

[باشقا ئاتىلىشى] سىرسۇرۇخ، زەنجىفە، شىڭگىرىپ

[لاتىنچە نامى] Cinnabarite

[ئىنگلىزچە نامى] Cinnabar

[تونۇش] بۇ، گۇڭگۇرت ماددىلىرى تۇرىدىكى كان رۇدىسى شىڭگىرىپ (Cinnabaris) بولۇپ، بۇ رۇدىنىڭ تازىلانغاندىن كېيىنكى قىسمى «شىڭگىرىپ» ياكى «قىزىل سىر» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. چوڭ - كىچىكلىكى بىر خىل ئەمەس، ياپىلاق، كاللەكسىمان ياكى ناھايىتى ئۇششاق دانچىسىمان بولىدۇ، ئوچۇق قىزىل ياكى توق قىزىل رەڭلىك، پارقىراق، ۋەزنى ئېغىر، تەمسىز، پۇراقسىز كېلىدۇ. قولدا تۇتسا رەڭ يۇقۇۋالمايدىغىنى ئەڭ ياخشىسى ھېسابلىنىدۇ. (8.5 - رەسىم)

قىزىل سىر

[چىقىش ئورنى] مەملىكىتىمىزنىڭ گۈيجۇ، خۇنەن، سىچۈەن، گۇاڭشى، يۈننەن قاتارلىق جايلىرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ماددىنىڭ رۇدىسىنى ئېلىپ قۇرغاق جايدا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] بۇنىڭدا ئاساسلىقى سىماب سۇلفات بولۇپ، بۇنىڭدىكى سىماب 86% نى، سۇلفات 13% نى ئىگىلەيدۇ.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] نېرۋىنى تىنچلاندۇرۇش، ئۇيقۇ كەلتۈرۈش، ھاممىلىنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىشىنى تېزلىتىش رولى بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] كۇشتە قىلىش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[**تەبىئىتى**] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[**خۇسۇسىيىتى**] قان تازىلاش، تېرىنى پارقىرىتىش، زەھەر قايتۇرۇش، تۇتۇش، بۇزۇق ماددىلارنى ھەيدەش، قان توختىتىش، جاراھەت پۈتتۈرۈش خۇسۇسىيەتلىرى بار.

[**ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر**] مىاخاۋ (جوزام)، ھەر خىل تېرە كېسەللىكلىرى، سىفلىس (ئاتىشەك)، لەقۋا، پالەچ، مۇپاسىل، نەزلە، زۇكام، يۆتەل قاتارلىق كېسەللىكلەرگە ئىشلىتىلىدۇ.

[**ئىشلىتىش ئۇسۇلى**]

1. كەھرىۋادىن بەش گىرام، ئەنجىبار، ئاقاقىيادىن 10 گىرامدىن، گىل ئەرمىنىدىن 15 گىرام، كۇشتە قىلىنغان قىزىل سىر تالقىنىدىن مۇۋاپىق مىقداردا ئېلىپ، سۇفۇپ قىلىپ ئىچىپ بەرسە، جاراھەت پۈتتۈرىدۇ.

2. ئاقىرقەرھادىن 10 گىرام، چايادىن ئۇچ گىرام، تۇخۇم سېرىقىدىن ئۇچ دانە، قۇندۇز قەھرىدىن يەتتە گىرام، بەھمەندىن بەش گىرام، كۇشتە قىلىنغان قىزىل سىر تالقىنىدىن 1.5 گىرام ئېلىپ، دورىلارنى سۇفۇپ قىلىپ ئىچىپ بەرسە، باھنى كۇچەيتىدۇ، مەنىنى تۇتىدۇ، مېڭىنى قۇۋۋەتلەيدۇ.

3. ئىزخىردىن 10 گىرام، بىخ بەدىيانىدىن 15 گىرام، لىسانۇل ئەساپىردىن 10 گىرام، ھەببى بىلساندىن يەتتە گىرام، كۇشتە قىلىنغان قىزىل سىر تالقىنىدىن 0.5 گىرام ئېلىپ، دورىلاردىن ھەب تەييارلاپ ئىچىپ بەرسە، پالەچ، لەقۋا، مۇپاسىل قاتارلىقلارغا شىپا بولىدۇ.

[**ئىشلىتىش مىقدارى**] 0.5 گىرامغىچە.

[**زىيانلىق تەسىرى**] كۇشتە قىلماي ئىشلەتسە زەھەرلەيدۇ.

[**تۇزەتكۇچىسى**] كالا سۇتى، سېرىقچېچەك قاتارلىقلارنى ئىچىش ئارقىلىق قۇستۇرۇلىدۇ.

[**ئورۇنباسارى**] شادىنەج مەغسۇل.

[**ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى**] ھەببى نوقرەس، مەلھەمى شىڭگىرىپ.

[**قىزىل سىردىن زەھەرلىنىش ئالامىتى ۋە بىر تەرەپ قىلىش**] ئىچ سۇرىدۇ، ئەگەر زەھەرلىنىش ئالامىتى كۆرۈلسە دەرھال ھەسەل سۇيىگە توغرىغۇنى قوشۇپ قۇستۇرۇلىدۇ، 10 گىرام مۇرمەككىنى ھەسەل بىلەن قوشۇپ كىلىزما قىلىنىدۇ، ئارقىدىن سۇت ئىچكۈزۈلىدۇ، بالەنگو، رەيھان، بېھى ئۇرۇقى قاتارلىقلارغا لوئابى بىلەن مۇرمەككىنى قوشۇپ ئىچكۈزۈلىدۇ، قوشۇمچە ياغلىق شورپا بېرىلىدۇ.

[**دىققەت قىلىدىغان ئىشلار**]

1. قىزىل سىر سىماب بىلەن گۇڭگۇرتنىڭ بىرىكمىسى بولغاچقا، ئېھتىياتسىزلىق قىلىنسا، ئاسانلا پارغا ئايلىنىپ يوقىلىپ كېتىدۇ، بۇنىڭغا دىققەت قىلىش لازىم.

2. ئىشلىتىلىدىغان قىزىل سىر چوقۇم پىششىقلاپ ئىشلەنگەن دورا ئەشيالىرىنى ساتىدىغان مەخسۇس ئورۇنلاردىن سېتىۋېلىنىپ ئىشلىتىلىشى لازىم. چۈنكى ئۇنى خالىغانچە سېتىۋېلىپ ئىشلەتسە، ئۆلۈم ھادىسىسى پەيدا قىلىدۇ.

سىماب

斯玛甫

（水银 shui yin）

[باشقىچە ئاتىلىشى] زەيبەق، پارم، جۆە

[لاتىنچە نامى] Hydrargyrum

[ئىنگلىزچە نامى] Mercury

[تونۇش] بۇ، ئادەتتىكى تېمپېراتۇرا ئاستىدا سۇزۇك بولمىغان، ئېغىر ۋەزىنلىك، ئاقۇچ، كۈ مۇش رەڭ، ئازراق پارقىرايدىغان، ھەركەتچان سۇيۇق مېتال بولۇپ، ئاسانلا ئېقىپ بىر نەرسىدە ئورناشمايدۇ، ئېقىپ ماڭغاندا ئىزى قالمايدۇ، لىغىلداتسا شارچىلارغا بۆلۈنىدۇ، ئىسسىققا يولۇقسا، پارغا ئايلىنىپ يوقاپ كېتىدۇ، تېبابەتتە ئارىلاشما ماددىلىرى بولمىغان ساپلىرى دورا ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ، تەبئىي سىماب ناھايىتى ئاز ئۇچرايدۇ، كۆپىنچە قىزىل سىرنى قىزدۇرۇپ تاۋلاش ئارقىلىق ئايرىپ ئېلىنىدۇ (9.5 ـ رەسىم).

[چىقىش ئورنى] گۈيجۇ، گۇاڭدۇڭ، يۈننەن، خۇبېي، سىچۈەن ئۆلكىلىرىدىن ۋە شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] سىمابلىق تاشتىن تاۋلاپ ئېلىپ ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] يەككە ئېلېمېنت سىماب (Hydrargyrum).

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] سىمابلىق بىرىكمە ماددىلار زەھەر قايتۇرۇش، ئىچ سۇرۇش، سۈيدۈك ھەيدەش رولىغا ئىگە. ئېلېمېنت سىماب فارماكولوگىيەلىك تەسىر پەيدا قىلالمايدۇ، ئاجرىلىپ چىققان سىماب ئىيونى مېركاپتو (mercapto) بىلەن بىرىكىپ، ھۈجەيرىنىڭ ماددا ئالماشتۇرۇشى ۋە ئىقتىدارىنى بۇزىدۇ، سىماب ئېلېمېنتى ئۆزى ئاشقازان، ئۇچەيدە سۈمۈرۈلمەيدۇ، ئەمما ئوكسىدلانغان ماددا ياكى سۈلفاتلاشقان ماددا ھاسىل قىلىپ ئاندىن تاماقتىن كېيىن يەڭگىل دەرىجىدە ئىچىنى سۇرىدۇ ۋە سۈيدۈك كەلتۇرىدۇ، سىمابنى بۋاستە ئىستېمال قىلغان كىشىلەرنىڭ كۆپىنچىسىدە ھېچقانداق ئەھۋال كۆرۈلمەيدۇ. سىماب چوڭ تەرەت ئارقىلىق چىقىپ كېتىدۇ، ئاز ساندىكى كىشىلەردە بەزى ئالامەتلەر كۆرۈلىدۇ. يەنە بىر قىسىم كىشىلەر زەھەرلىنىپ قالىدۇ ۋە ئۆلۈپ كېتىدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇش] كۈشتە قىلىش ئۈسۈلى ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبئىتى] ئۇچىنچى دەرىجىدە ھۆل، ئىككىنچى دەرىجىدە سوغۇق.

[خۇسۇسىيتى] قان تازىلاش، جاراسىم ئۆلتۇرۇش، زەخىملەرنى قۇرۇتۇش، چاچنى قۇۋۇتلەش، كېسەللىككە قارشى تۇرۇش كۈچىنى ئاشۇرۇش، يەل ھەيدەش، پەيلەرنى چىگىتىش، ئاشقازاننى قۇۋۇتلەش، باھنى قۇۋۇتلەش خۇسۇسىيتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] ئاشقازان ئاغرىقى، باھ ئاجىزلىقى، چاچ بالدۇر ئاقىرىپ كېتىش،

سوغۇقتىن بولغان ھەر خىل مېڭە كېسەللىكلىرى، سىفلىس، قوتۇر، قىچىشقاق، يامرايدىغان يىرىڭلىق چاقا، پىت بولۇپ قېلىش، گۆشخور يىرىڭلىق چاقا قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. كۆشتە قىلىنغان سىمابتىن مۇۋاپىق مىقداردا ئىچىپ بەرسە، ئاشقازان كېسەللىكلىرىگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. رەيھان سۇيى بىلەن كۆشتە قىلىنغان سىمابتىن مەلھەم ياساپ، باشقا سۇركەپ بەرسە ياكى رەيھان يوپۇرمىقىنىڭ سۇيى بىلەن باشقا چېپىپ بەرسە، مېڭىنى قۇۋۇتلەيدۇ، مېڭىنىڭ سوغۇقتىن بولغان كېسەللىكلىرىگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. گۈل يېغى، كالا يېغى ۋە ھايۋانلارنىڭ مېڭىسىگە كۆشتە قىلىنغان سىمابنى قوشۇپ مەلھەم تەييارلاپ يەرلىك ئورۇنغا چاپسا، سىفلىس، يىرىڭلىق چاقا ۋە داغلارنى يوقىتىدۇ.

4. قوغۇن ئۇرۇقى مېغىزى، ئاچچىق بادام مېغىزى ۋە كۆشتە قىلىنغان سىمابتا مەلھەم ياساپ، يەرلىك ئورۇنغا سۇركەپ بەرسە، قوتۇر، قىچىشقاق، ھەر خىل چاقا، جاراھەت ئىزلىرىنى يوقىتىدۇ.

5. كۆندۇر، راتىيانەج، موم، زەيتۇن يېغى قاتارلىقلار بىلەن كۆشتە قىلىنغان سىمابنى بىرلەشتۈرۈپ مەلھەم ياساپ، سىرتتىن يەرلىك ئورۇنغا چاپسا، سىفلىس چاقىلىرى ۋە گۆشخور چاقىلارنى يوقىتىدۇ.

6. سىماب كۆشتىسىنى شاھتەررە ئەرقى ياكى چۆچىن ئەرقى بىلەن بىرگە ئىستېمال قىلىپ بەرسە، سۆزەنەك كېسىلىگە پايدا قىلىدۇ.

7. سىماب كۆشتىسىنى ئۆشنە بىلەن بىرگە ئىستېمال قىلسا، سىفلىسنى تۈپتىن ساقايتىدۇ، بۇ، سىفلىس كېسىلىنىڭ ئۇنۇملۇك دورىسى ھېسابلىنىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] سىرتتىن ئەھۋالغا قاراپ ئىشلىتىلىدۇ، ئىچكى تەرەپتىن 0.01 ~ 0.05 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] بۆرەككە، ئېغىزغا، چىشقا ۋە پەيلەرگە زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] سۈت، شورپا، ياغ، ھەر خىل مۇرابا ۋە شەربەتلەر.

[ئورۇنباسارى] ئېرىتىلگەن قوشۇغۇن، مىس كۆشتىسى.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] ھەببى سىماب، مەلھىمى سىماب.

[دىققەت قىلىدىغان ئىشلار] چوقۇم كۆشتە قىلىنغاندىن كېيىن ئىشلىتىلىدۇ، ھەببى سىمابنى يېگەندە چىشقا تەگمەسلىكى كېرەك.

[قوشۇمچە] سىماب كۆشتىسى ۋە سىماب قوشقان دورا ياسالمىلىرىنى ئىستېمال قىلغاندا، چىشقا تەگمەسلىكى يۇتۇۋېتىش لازىم، چىشقا تېگىپلا كەتسە چىشنى زەخىملەندۈرۈپ، مىدىرلىتىپ قويىدۇ. سىماب كۆشتىسى ۋە سىماب كۆشتىسى قوشۇلغان دورا ياسالمىلىرىنى ئىستېمال قىلغاندا، ئاچچىق ـ چۈچۈك نەرسىلەرنى يېيىش، جىنسىي ئالاقە قىلىش مەنئى قىلىنىدۇ، 21 كۈن بىر داۋالاش كۇرسى قىلىنىدۇ، ئۇنىڭدىن ئېشىپ كەتمەسلىكى لازىم. شۇنداقلا داۋالاش كۇرسىنىڭ ئارىلىقىمۇ بەك قىسقا بولماسلىقى لازىم.

سەنكىيا

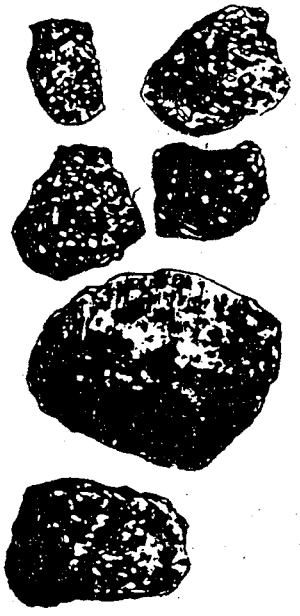
散格亚

（砒石　pi shi）

[باشقا ئاتىلىشى] سۇمۇم، سۇممۇلفار

[لاتىنچە نامى] Arsenic Sublimatum

[ئىنگلىزچە نامى] Arsenic

سەنكىيا

[تونۇش] بۇ، ئوكسىدلار تۈرىدىكى كان ماددىسى ئاساسىنلىد رۇدىسىدىن ئىبارەت بولۇپ، ھازىر يەنە ئارسىنوپىرىت ۋە زەرنىخ قاتارلىقلار تەركىبىدە ئارسىنولىد تۇتقان رۇدىلاردىمۇ تەييارلىنىدۇ، بۇنىڭ ناھايىتى ئاز قىسىملىرى تەبىئىي ئارسىنولىد رۇدىلاردىن تاللاپ ئېلىنىدۇ، كۆپ قىسمى ھەر خىل يېڭى تېخنىكا ئارقىلىق ئىشقا قوشۇپ تەييارلىنىدۇ، تەييارلىنىش ئۇسۇلى ناھايىتى كۆپ بولۇپ، بۇنىڭدىن يېڭى ئۇسۇل ۋە كونا ئۇسۇلدا تەييارلاشتىن ئىبارەت ئىككى خىل ئۇسۇل ئىشلىتىلىدۇ. ① كونا ئۇسۇلدا تەييارلاش: ئارسىنوپىرىتنى ئۇششاق پارچىلاپ، ئىچىدىكى ئارىلاشما تاشلارنى ئېلىۋېتىپ، ئاندىن كۆمۈر، ئوتۇن ياكى ياغاچ ماتېرىياللىرى بىلەن كۆيدۈرۈپ تەييارلىنىدۇ؛ ② يېڭى ئۇسۇلدا تەييارلاش: تازىلانغان ساپ زەرنىخنى 10 سانتىمېتىر قېلىپ پارچىلاپ، ئوت يېقىسا، زەرنىخ كۆيۈپ، گاز ھالەتتىكى ئارسېن（Ⅲ）ئوكسىدى ۋە سۇلفات دېئوكسىدى ھاسىل بولىدۇ، ئاندىن بۇ سوۋۇتقۇچى نەيچىلەر ئارقىلىق ئارسېن（Ⅲ）ئوكسىدى تولۇق سوۋۇپ ئارسىنولىد ئىپادىلىنىدۇ، سۇلفۇر دېئوكسىدى باشقا تۈتۈن چىقىرىش يوللىرى بىلەن چىقىپ كېتىدۇ. سەنكىيا ئاق ۋە قىزىل دەپ ئىككى خىل بولىدۇ، ئۈيغۇر تېبابىتىدە ئاق سەنكىيا كۆپ ئىشلىتىلىدۇ. (5.10 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ جياڭشى، خۇنەن، گۇاڭدۇڭ، گۇاڭشى قاتارلىق ئۆلكىلىرىدىن ۋە چەت ئەللەردىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] تەبىئىي سەنكىيا تېشىنى يۇيۇپ، تازىلاپ ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] سەنكىيانىڭ تەركىبىدە ئاساسلىق ئارسېن（Ⅲ）ئوكسىدى بار. بۇ ئاق رەڭلىك، سەككىز يۈزلۈك كىرىستال ئارسېن ئوكسىدى يۇقىرى تېمپېراتۇرىدا قىزدۇرۇلسا سۇبلىماتسىيەلىنىدۇ. شۇڭا ئۇنىڭ جەۋھىرىنى چىقىرىش بىرئاز ئاسان.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] ئارسېن（Ⅲ）ئوكسىدى ئارسىنىك ياسالمىلىرىنىڭ ئاساسلىق فارماكولوگىيەلىك ۋە زەھەرلىك تەسىرىگە ئىگە. ئارسىنكىتىن زەھەرلىنىش ئالامەتلىرى قۇسۇش، ئىچ سۇرۇش، ئاقسىل سىيىش، قان سىيىش، باش قېيىش، باش ئاغرىش، كۆكىرىش، ئايلىنىپ كېتىش، بىھوش ئۇخلاش، پالەچلىنىش، ھەتتا ئۆلۈشتىن ئىبارەت.

[لايىقلاشتۇرۇش] كۆشته قىلىش ئۇسۇلى ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] تۆتىنچى دەرىجىده قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] غەيرىي تەبىئىي خىلىتلارنى تازىلاش، باھنى قۇۋۇتلەش، بوغۇم ئاغرىقلىرىنى يوقىتىش، تۇتاقلىق كېسەللىكلىرىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە يەللەرنى ھەيدەش، زەخىم پۈتتۈرۈش، ئاشقازاننى قۇۋۇتلەش خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] بۆرەك ۋە جىگەر ئاجىزلىقىدىن بولغان ئىششىق، ئومۇمىي بەدەن ئاجىزلىقى، پەي ئاجىزلىقى، باشنىڭ يېرىمى ئاغرىش (شەقىقە)، ئولتۇرغۇچ نېرۋا ئاغرىقى، قىزىتمىلىق بەزگەكلەرگە ھەمده قوتۇر، قىچىشقاق قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. كۆشته قىلىنغان سەنكىيا تالقىنىنى رەۋغىنى كىبىرىت بىلەن مەلھەم تەييارلاپ سىرتتىن چاپسا، قوتۇر، قىچىشقاق ۋە ناسۇرغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. كۆشته قىلىنغان سەنكىيا تالقىنىنى ئەرقى گۈل بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ سىرتتىن ئىشلەتسە تەپنى پەسەيتىدۇ.

3. كۆشته قىلىنغان سەنكىيا تالقىنىنى يۇمغاقسۇت سۇيى بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ سىرتتىن ئىشلەتسە تەپنى پەسەيتىدۇ.

4. سەنكىيانى كۆيدۈرۈپ، ئىسىنى نەيچە ئارقىلىق سۇمۇرگۈزسە، زىققە كېسىلگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 60 ~ 80 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] زەھەرلىك. بىر گىرام ئىچسە ئادەمنى ئۆلتۈرىدۇ. ئىچكى ئەزالارنى كۆيدۈرىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] سىماب يېگەن كىشىلەرگە قىلىنىدىغان چارىلەر بىلەن چارە قىلىنىدۇ ھەم كاتھىندى، سېرىقماي، سۇت، نىشاستىلەرگە ئارىلاشتۇرۇپ بېرىلىدۇ.

[ئورۇنباسارى] ئېقىغا قىزىلى بەدەل بولالايدۇ.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] مەلھىمى سەممۇلفار، ھەببى ئەھمەر.

[دىققەت قىلىدىغان ئىشلار]

1. يامان ۋە ئۆتكۈر تېرە كېسەللىكلىرىده ۋە تېرە كۆيۈكلىرىده سەنكىيانى ئىشلىتىشكە قەتئىي بولمايدۇ.

2. سەنكىيانى ئىستېمال قىلىشقا توغرا كەلسە، ئاچ قورساق يېمەسلىك ياكى تاماقتىن كېيىن يېيىش لازىم.

3. سەنكىيا زەھەرلىك بولغاچقا، بەدەنده ئاستا ـ ئاستا يىغىلىپ قېلىپ، زەھەرلىك ئالامەتلەرنى پەيدا قىلىدۇ، شۇڭا ئۇنى ئىشلەتكەنده 15 كۈن ئىشلىتىپ ئارىدا 3 ~ 4 كۈن توختىتىپ، ئاندىن كېيىن يەنه ئىشلەتسە بولىدۇ.

4. سەنكىيانى بىر مەزگىل ئۇدا ئىستېمال قىلسا، بولۇپمۇ ئىشلىتىش مىقدارىدىن ئارتۇق بېرىلسە، خىرونىك زەھەرلىنىش ئالامەتلىرى پەيدا قىلىدۇ. مەسىلەن: ئاشقازاننى ئاغرىتىدۇ ۋە كۆيدۈرىدۇ. ئىچىنى سۇرىدۇ، كۆزنى قىزارتىدۇ. باشنى ئاغرىتىدۇ، بۇنداق ئەھۋاللار كۆرۈلگەنده دەرھال توختىتىش لازىم.

5. سەنكىيا ناھايىتى قۇرۇق دورا، شۇڭا ئۇنى سېرىقماي بىلەن بىرگە ئىشلىتىش لازىم.

6. سەنكىيانى ئادەتتە قىش پەسلىدە ئىشلەتكەن ياخشى.

7. سەنكىيانى ئىشلىتىش جەريانىدا، ئىشلىتىپ 7 ～ 10 كۈندە كۆپىنچە بەدەنگە ئۇششاق مۇدۇر چىقىپ كېتىدۇ، دورا ئىچىش توختىتىلغاندىن كېيىن ئۆزلۈكىدىن يوقايدۇ، شۇڭا ئېھتىيات يۇزىسىدىن رەۋغىنى بىدانجىر بېرىپ ئىچىنى سۇرۇۋەتكەن ياخشى.

8. سەنكىيانى بېرىشتە مىقدارىغا ئالاھىدە دىققەت قىلىش ھەم ئېھتىيات بىلەن ئىشلىتىش كېرەك، مىقدارىدىن ئېشىپ كەتسە زەھەرلەيدۇ.

كەپرەس

开皮热斯

(轻粉 qing feng)

[باشقا ئاتىلىشى] كۇپرەس

[لاتىنچە نامى] Calomelas

[ئىنگلىزچە نامى] Calomel

[تونۇش] بۇ، سىماب، گىل ئەرمىنى، ئاق زاك، تاشتۇز قاتارلىقلارنىڭ ھەربىرىدىن 12 گىرامدىن ئېلىپ، ھەممىسىنى بىرلەشتۇرۇپ يۇمشاق سالايە قىلىپ، سۇ بىلەن قايتا يۇمشاق سالايە قىلىپ يۇغۇرۇپ، كىچىك ـ كىچىك توقاچ ياساپ قۇرۇتۇلىدۇ، ئۇنىڭدىن كېيىن ھەر خىل لوئابلار بىلەن سۇۋالغان ساپال قاچىنىڭ تېگىگە تۇز سېلىپ، ئۇستىگە توقىچاقلارنى سېلىپ، يۇقىرىقىدەك ئۇستىگە دۇم قويۇپ، ئاندىن ھەر ئىككى قاچىنىڭ ئۇستىدىن گىل ھېكمەت قىلىپ قۇرۇتۇپ، ئۇچ كېچە- كۈندۈز ئەتراپىدا كالا تېزىكى بىلەن ئوت يېقىپ سوۋۇغاندا ئېلىنىدۇ، قاچىنىڭ تېگى ۋە ئەتراپىغا ئۇيۇغان نەرسە «كەپرەس» بولىدۇ. ھازىر زامانىۋى ئۇسۇل بىلەن تەييارلانغان كەپرەس ئىشلىتىلىدۇ. كەپرەس ياپىلاقسىمان كىرىستال بولۇپ، خۇددى قار ئۇچقۇنىغا ئوخشايدۇ. كۇمۇشتەك پارقىراق كېلىدۇ. ئاسان ئۇۋۇلىدۇ ھەمدە ئاق رەڭلىك تالقانغا ئايلىنىدۇ. (11.5 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] سىمابتىن ئۇيغۇر تېۋىپلار تەييارلايدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] سىمابتىن تەييارلانغان بۇ خىل دورا، خالىي جايدا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] كەپرەس تەركىبىدە ئاساسلىقى سىماب خلورىد بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى]

1. باكتېرىيەگە قارشى تۇرۇش رولى بار.

2. تەرەتنى راۋانلاشتۇرۇش ۋە سۇيدۇك ھەيدەش رولى بار.

3. تېرىلەرنىڭ يارىسىنى پۈتتۈرۈش (گۆشنى ئۇندۇرۇش) رولى بار.

[لايىقلاشتۇرۇش] كۇشتە قىلىش ئۇسۇلى ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئۇچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيتى] تېرىنى قۇۋۇشەتلەش، سۇيدۇك يولىدىكى تاشلارنى پارچىلاش، قان تازىلاش، قۇرۇتۇش، ئېرىتىش، يەل ھەيدەش، باھنى قۇۋۇشەتلەش، مەنىي تۇتۇش خۇسۇسىيەتلىرى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] دوۋساقتا تاش پەيدا بولۇپ قېلىش، كونا جاراھەتلەر، خانازىر، ناسۇر، سىفلىس، قوتۇر، تاز، قىچىشقاق، دانىخورەك، سۇيدۇك يولىدىكى يىرىڭلىق چاقا، مەنىي بالدۇر يۇرۇپ كېتىش، باھ ئاجىزلىقى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى] كەپرەس كۇشتىسىدىن 0.2 گىرام، زەيتۇن يېغىدىن 100 مىللىتىر ئېلىپ، مۇۋاپىق مىقداردىكى ھەسەل بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ، قائىدە بويىچە ئېچىشكە بەرسە، دوۋساقتىكى تاشلارنى ئېزىدۇ، سۇيدۇك يولىدىكى جاراھەت، خانازىر قاتارلىقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 0.01 ~ 0.02 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] رەئىس ئەزالارغا زىيان قىلىدۇ.

[تۇزەتكۇچىسى] كالا سۇتى، شورپىلىق تاماق، كەتىرا.

[ئورۇنباسارى] ھەببى سالاتىن.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] مەلھىمى كەپرەس، ھەببى كەپرەس.

[دىققەت قىلىدىغان ئىشلار] زەھەرلىك بولۇپ، ھامىلىدار ئاياللار ئىشلىتىشكە بولمايدۇ.

پىدىگەن يىلتىزى
皮德干依力提孜
(茄根 qie gen)

[باشقىچە ئاتىلىشى] ئەسلولبادىنجان، بىخ بادىنگەن، بىكى جەرگەن

[لاتىنچە نامى] Radixet Caulid Solanumelongena

[ئىنگلىزچە نامى] Eggplant's Root

[تونۇش] بۇ، پىدىگەن ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈك پىدىگەننىڭ يىلتىزىدىن ئىبارەت. (12.5 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] مەملىكىتىمىزنىڭ ھەممە جايلىرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] كۈز پەسلىدە يىغىۋېلىپ يۇيۇپ قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇش] يۇيۇپ توغراپ، قۇرۇتۇپ لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيتى] قان كۆپەيتىش، غەيرىي تەبىئىي سەپرا ۋە قان خىلىتلىرىنى تەڭشەش، ئىششىق ياندۇرۇش، ئاغرىق توختىتىش، يالۇغ قايتۇرۇش، قان تازىلاش خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] سوزۇلما خاراكتېرلىك بوغۇم يالۇغى، يېنىك ئىششىق يارىسى، بەدەن تەمرەتكىسى، يوتا تەمرەتكىسى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. پىدىگەن يىلتىزى، بابۇنە، يەرلىك شوخلا، كاكىنەچنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام ئېلىپ قاينىتىپ

ئىچسە، يالليۇغ ھەم ئىششىق قايتۇرىدۇ.

2. شاھتەررە، پىدىگەن يىلتىزىدىن 10 گىرامدىن، چىلاندىن 10 دانە ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، قان تازىلايدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 12 ~ 20 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] قورساقنى ئېسىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] گۆش، سىركە.

[ئورۇنباسارى] كاسنە يىلتىزى.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىشىق دورا ياسالمىسى] مائۇلئۇسۇل شەربىتى.

كەكرى

开克热

(苦蒿 ku hao)

[باشقا ئاتىلىشى] كەكرە چۆپى

[لاتىنچە نامى] Herba Acroptilon repens

[ئىنگلىزچە نامى] acroptilon Herb

[تونۇش] بۇ، بوزىدان ئائىلىسىدىكى ئېگىزلىكى 50 سانتىمېتىرغىچە ئۆسىدىغان، تەمى ئاچچىق، كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ يەر ئۈستى قىسمى «كەكرى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ.

[چىقىش ئورنى] يول بويلىرى ۋە قۇرغاق يەرلەردە ئۆسىدۇ، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەممە يەرلىرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] كۈزدە يىغۇۋېلىپ ساقلىنىدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇش] قۇرۇتۇپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] قان تازىلاش، ھارارات پەسەيتىش، زەھەر قايتۇرۇش، قاننى جانلاندۇرۇش ۋە ئىششىق ياندۇرۇش قاتارلىق خۇسۇسىيەتلەرگە ئىگە.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] چىيقان، غەلۋىرەك، بوغۇم يالليۇغى، مۇپاسىل قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. كەكرىنى سوقۇپ، ئىتئۈزۈمى سۈيىدە خېمىر قىلىپ، يەرلىك ئورۇنغا زىمات قىلىپ، ھاشارات چاققانغا پايدا قىلىدۇ.

2. مۇۋاپىق مىقداردىكى كەكرىنى سۇدا قاينىتىپ، مەلھەم تەييارلاپ سىرتتىن ئىشلەتسە، چىيقان، غەلۋىرەك، بوغۇم يالليۇغى، مۇپاسىل قاتارلىقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مقدارى] 3 ~ 5 گىرامغىچە.
[زىيانلىق تەسىرى] ئۇچەيگە زىيان قىلىدۇ.
[تۇزەتكۈچىسى] كەتىرا.
[ئورۇنباسارى] غاپەس.
[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] مەجۇنى لوغانزىيا.

پۇنۇس ئۇرۇقى
普如斯欧日格
(决明子 jue ming zi)

[باشقا ئاتىلىشى] چوڭ پۇنۇس ئۇرۇقى، كىچىك پۇنۇس ئۇرۇقى
[لاتىنچە نامى] Semen Cassia tora
[ئىنگلىزچە نامى] sickle Senna Seed

پۇنۇس ئۆسۈملۈكى

[تونۇش] بۇ، پۇرچاق ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق چاتقالسىمان سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك گال يوپۇرماقلىق پۇنۇس ياكى ئاددىي پۇنۇسنىڭ ئۇرۇقىدىن ئىبارەت. ئالدىنقىسى چوڭ پۇنۇش، كېيىنكىسى كىچىك پۇنۇس دېيىلىدۇ. بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ ئۇرۇقى «پۇنۇس» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. (13.5 - رەسىم)

چوڭ پۇنۇس ئۇرۇقى: تۆت قىرلىق، قىسقا سىلىندىر شەكىللىك، بىر ئۇچى يۇمىلاق، يەنە بىر ئۇچى سىڭايان بولىدۇ، پۇراقسىز، تەمى سەل ئاچچىق، سەل يېپىشقاق بولىدۇ. كىچىك پۇنۇسنىڭ دانلىرى چوڭ، رەڭگى يېشىل، خورما رەڭ كېلىدۇ.

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ ئىچكى ئۆلكىلىرى ۋە ئىران قاتارلىق جايلاردىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] كۈزنىڭ ئاخىرىدا مېۋىسى سارغىيىپ پىشقاندا يىغىۋېلىپ ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] چوڭ پۇنۇس تەركىبىدە ئانتراكۇنون تۇرىدىكى ئۆزگىرىشتىن هاسىل بولغان ماددىلاردىن ئىمودىن، ئالوي - ئىمودىن، رەۋەن كىسلاتاسى قاتارلىقلار بار. كىچىك پۇنۇسنىڭ تەركىبىدە ئانتراكۇنون خىلىدىكى ئۆزگىرىشتىن هاسىل بولغان ماددىلار بار. يەنى بۇنىڭدا تۇرالاكتون، تۇراخرىزون ۋە ۋىتامىن A غا ئوخشاش ماددىلار بار. بۇ ئىككى خىل پۇنۇسنىڭ تەركىبىدە يەنە ئاقسىل، ئامىنو كىسلاتا، مايلىق ياغ، ماي كىسلاتاسى قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسرى]

1. قان بېسىمنى تۆۋەنلىتىش تەسرى: پۇنۇس ئۇرۇقىنىڭ سۈدىكى چىلانمىسى ۋە ئىسپىرتتىكى چىلانمىسى ناركوز قىلىنغان ھايۋانلارغا نىسبەتەن قان بېسىمنى تۆۋەنلىتىش ۋە سۈيدۈك ھەيدەش تەسىرىنى بېرىدۇ. كىلىنىكىدا يۈقىرى قان بېسىمنى داۋالاش ئۈچۈن بۇ دورىنى باشقا دورىلار بىلەن بىرلەشتۈرۈپ ياكى يەككە ھالدا ئىشلەتسە، مەلۇم دەرىجىدە ئۇنۇمى كۆرۈلىدۇ.

2. قان مېيىنى تۆۋەنلىتىش تەسرى: يۈقىرى خولېستېرىنلىق ئۆي توشقىنىغا 10 گىرام ئەتراپىدا پۇنۇس ئۇرۇقىنى ئۇچ ئايغىچە داۋاملىق بەرسە، قان زەردابى خولېستېرىنىنىڭ ئۆرلىشىنى تورمۇزلاش ۋە غول قىزىل قان تومۇرى قېتىش، داغ ھاسىل قىلىش تەسرىنى بېرىدۇ. كىلىنىكىدا قاندا ماي مىقدارى يۇقىرى بولۇشتىن كېلىپچىققان كېسەللىكلەرنى داۋالاش ئۈچۈن ئىشلىتىلسە ئۇنۇمى ياخشى بولىدۇ، لېكىن بەزىدە تەسرى تۇراقلىق ئەمەس.

3. باكتېرىيە تورمۇزلاش تەسرى: پۇنۇس ئۇرۇقى ئىسپىرتلىق ئېرىتمىسى ياكى قاينىتىلمىسى كۆپ خىل تېرە زەمبۇرۇغلىرىنى ۋە باكتېرىيەلەرنى تورمۇزلايدۇ، پۇنۇس ئۇرۇقى تەركىبىدە تۇنقان رەۋەن كىسلاتاسى توق قىزىل رەڭلىك تەمرەتكە پەيدا قىلغۇچى زەمبۇرۇغ، چاچ - ساقال تەمرەتكىسى زەمبۇرۇغى، ئىت كېچىك ئىسپورىلىق باكتېرىيە، گىپىستەك كېچىك لىپورىلىق باكتېرىيە قاتارلىق كېسەللىك پەيدا قىلغۇچى تېرە زەمبۇرۇغلىرىنى تورمۇزلايدۇ. كىلىنىكىدا ھىندىستان، بېرما قاتارلىق دۆلەتلەردىكى خەلق ئارىسىدا تېرە كېسەللىكلىرىنى داۋالاشتا ئىشلىتىلىدۇ. مەملىكىتىمىزدە پۇنۇس ئۇرۇقى قاينىتىلمىسى باكتېرىيەلىك جىنسىي يول يالۇغى كېسەللىكلىرىنى داۋالاشتا سىناق تەرىقىسىدە ئىشلىتىلگەندە، كېسەللىك ئالامەتلىرى ياخشىلانغان ياكى پۈتۈنلەي يوقالغان.

4. پۇنۇس تەركىبىدە تۇنقان N، S، P كۆپ خىل مۇرەككەپ قەنت تۇرىدىكى ماددىلار بولۇپ، ئۇلار سۈدا ئېرىيدۇ. ئىسپىرتتا ئېرىمەيدۇ. بۇ، بالىياتقۇنى قىسقارتىدۇ ھەم تۇغۇتنى تېزلىتىش تەسرى بار.

5. قان پىلاستىنكىلىرىنىڭ توپلىشىشىغا قارشى ئۇنۇمگە ئىگە.

6. جىگەرنى قوغداش تەسرىگە ئىگە.

7. ئىچ سۇرۇش، ئاشقازان كىسلاتاسىنىڭ ئىشلىنىشىنى تېزلىتىش رولىغا ئىگە.

[لايىقلاشتۇرۇش] قۇرۇتۇپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] غەيرىي تەبئىي سەۋدا خىلىتى ۋە بەلغەم خىلىتىنى سۇرۇش، قان تازىلاش، چوڭ تەرەتنى راۋانلاشتۇرۇش، يەلنى ھەيدەش، كۆزنى روشەنلەشتۇرۇش، تېرىگە رەڭ پەيدا قىلىش خۇسۇسىيىتىلىرى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] قان بۇزۇلۇش، جوزام، قۇبا، قىچىشقاق، تەمرەتكە، بەھەق، بەرەس ۋە داغ، سەپكۈنلەرنى داۋالاش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. پۇنۇس ئۇرۇقىنى نەمدەپ بىرقانچە كۈن قاچىدا قويۇپ، ئېچىلغاندىن كېيىن تەمرەتكىگە سۈركىسە تەمرەتكە ساقىيىدۇ.

2. پۇنۇس ئۇرۇقى، شاھتەررە، چۆپچىن قاتارلىق دورىلاردىن 10 گىرامدىن ئېلىپ، مۇڭاپىق مىقداردىكى سۇ بىلەن قاينىتىپ ئىچسە ياكى بەدەننى يۇيۇپ بەرسە، قىچىشقاق ۋە تەمرەتكىگە مەنپەئەت قىلىدۇ، قان تازىلايدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 9 ~ 15 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئۇچەيگە زىيان قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] سۈت.

[ئورۇنباسارى] خىيارشەنبەر.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] مەلھەمى قۇبا.

يەرلىك سوپۇن

亚尔力克索甫尼

(土肥皂 tu fei zao)

[باشقا ئاتىلىشى] سابۇن، سابۇن دېسى

[لاتىنچە نامى] Sapo Durus

[ئىنگلىزچە نامى] Soap local

[تونۇش] بۇ، ماينى كۆچلۈك ئۈيۈغۇچى شاخارلار بىلەن قاينىتىش ئارقىلىق تەييارلىنىدىغان، تۇرمۇشتا ئىشلىتىلىدىغان بۇيۇم بولۇپ، «يەرلىك سوپۇن» ياكى «سابۇن» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. ئۇنىڭ رەڭگى ئاق سېرىققا مايىل. (14.5 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى ۋە باشقا رايونلاردىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ بۇيۇمنى ئېلىپ پاكىز تازىلاپ، سوغۇق، سالقىن جايدا ساقلىنىدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ئادەتتىكىدەك ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] قان تازىلاش، چوڭ تەرەتنى راۋانلاشتۇرۇش، كىرلارنى تازىلاش، ئىششىقلارنى يۇمشىتىش، جاراھەتلەردىكى چىرىگەن گۆشنى يوقىتىش، تېرىنى پارقىرىتىش، يالىلۇغ قايتۇرۇش، ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش خۇسۇسىيەتلىرى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] بوغۇم ئاغرىقى، يانپاش ئاغرىقى، باشتىكى ھەر خىل چاقا ـ جاراھەتلەر، قىچىشقاق، قوتۇر، قەۋزىيەت، ناسۇر قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. يەرلىك سوپۇننى داكىغا ئوراپ بالىياتقۇ ئېغىزىغا قويسا، ئۆلۈك ياكى تىرىك بولسۇن قورساقتىكى

ھامىلىنى چۈشۈرىدۇ.

2. يەرلىك سوپۇنى خېنە بىلەن باراۋەر مىقداردا چاپسا، تىز ئاغرىقى، يانپاش ئاغرىقى، قارا داغ، سەپكۈنلەرگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. يەرلىك سوپۇننى كۆيدۈرۈلگەن ئاق زاك بىلەن چاپسا، قۇبا كېسىلگە پايدا قىلىدۇ.

4. يەرلىك سوپۇننى گۈل يېغى بىلەن پىشۇرۇپ چاپسا، كىچىك بالىلارنىڭ بېشىدىكى چاقىلارنى قۇرۇتىدۇ (بۇنىڭ ئۈسۈلى مۇنداق: بالىلارنىڭ بېشىغا چېپىپ بىر قانچە كۈن قويۇپ، ئاندىن ئىسسىق سۇ بىلەن يۇيۇپ يەنە قايتا چېپىش لازىم)، بۇ ھەقتە سوپۇن مۇھىم دورىلار قاتارىدا تۇرىدۇ.

5. سوپۇننى كەپتەرنىڭ مايىقى ۋە ھاك بىلەن مەلھەم قىلىپ چاپسا، كودۇمبا چاقىلىرىنى ئېغىز ئالدۇرىدۇ.

6. سوپۇن بىلەن باشنى يۇسا، باشنىڭ كىرلىرىنى، پىتىلىرىنى، ئۈششاق مۇدۇرلارنى يوق قىلىدۇ، چاچنى بۇدۇر قىلىدۇ. لوئابلار بىلەن چاپسا، قىچىشقاق ۋە قوتۇر ئۇچۇن پايدا قىلىدۇ.

7. سوپۇننى ساپال قاچىغا سېلىپ كۆيدۈرۈپ، ئېزىپ، ئاندىن ناسۇر چاقىسىنى ئىسسىق سۇ بىلەن پاكىز يۇيۇپ، قۇرۇتۇپ، مەزكۇر كۆيدۈرۈلگەن سوپۇن سۇفۇپىنى سەپسە، ناسۇر چاقىسىنى ساقايتىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] بۇ دورىنى ئىچكى تەرەپتىن ئىشلىتىش توغرا كەلسە، ئالتە گىرامغىچە ئىشلىتىش بىلەنلا چەكلىنىدۇ.

[زىيانلىق تەسىرى] ئىمكان بار ئىچكى تەرەپتىن ئىشلەتمەسلىك كېرەك، بۇنى كۆپ مىقداردا ئىچكى تەرەپتىن ئىشلەتسە، گالىنى ۋە ئاشقازاننى كۆيدۈرىدۇ، ئىچىنى قاتتىق سۇرىدۇ، ئىچكى ئەزاغا يىرىڭلىق چاقا پەيدا قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] ئىسسىق سۇ ۋە كۈنجۈت يېغى بىلەن قۇستۇرۇش، ئاندىن ياغلىق شورپا ياكى بادام يېغى بېرىش.

[ئورۇنباسارى] ھاك، شاخار.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] ھۆقنە مۇلەييىن.

سۇپۇرگە ئۇرۇقى

苏皮尔卡欧如吉

(地肤子 di fu zi)

[باشقا ئاتىلىشى] تۇخۇمى جارۇ

[لاتىنچە نامى] Fructus kochia scoparia

[ئىنگلىزچە نامى] Belvedere Fruit

[تونۇش] بۇ، لويلا ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك سۇپۇرگە بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ ئۇرۇقى «سۇپۇرگە ئۇرۇقى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. (15.5 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] يول بويلىرى ۋە كۆكتاتلىقلاردا ئۆسىدۇ، كۆپىنچە تېرىپ ئۆستۈرۈلىدۇ. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەممە يېرىدىن تېپىلىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى پىشقاندىن كېيىن، قۇرۇتۇپ ئۇرۇقىنى يىغىۋېلىپ، پاكىز تازىلاپ، قۇرۇق ھەم سالقىن جايدا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئۇرۇقى تەركىبىدە تىرتىسېرپىن، سويۇن گىلۇكوزىدى، 10% ماي قاتارلىقلار بار. يوپۇرمىقى تەركىبىدە بىيولوگىيەلىك ئىشقار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] 1:3 نىسبەتلىك سۇدىكى ئېرىتمىسىنىڭ باكتېرىيە ئۆلتۈرۈش، سۈيدۈك ھەيدەش رولى بار.

[لايقلاشتۇرۇلۇشى] يۇيۇپ قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيتى] قان تازىلاش، ھارارەت پەسەيتىش، سۈيدۈك ھەيدەش خۇسۇسىيتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] يەلتاشما، بەلباغسىمان قوقاق، دوۋساق ياللۇغى، سۈيدۈك يولى ياللۇغى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. سۇپۇرگە ئۇرۇقى سەككىز گىرام، چىلاندىن بەش دانە، شاھتەررىدىن 10 گىرام ئېلىپ، دورىلارنى قاينىتىپ ئىچسە، يەلتاشما، بەلباغسىمان قوقاققا شىپا بولىدۇ، قان تازىلايدۇ.

2. تەرخەمەك ئۇرۇقى، سۇپۇرگە ئۇرۇقى سەككىز گىرامدىن، ئوغرىتىكەندىن 10 گىرام ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، سۈيدۈك ھەيدەيدۇ، دوۋساق ياللۇغى، سۈيدۈك يولى ياللۇغىغا شىپا بولىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 4 ~ 12 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئاشقازانغا زىيان قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] رۇمبەدىيان.

[ئورۇنباسارى] ئاق لەيلى ئۇرۇقى.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىق دورا ياسالمىسى] سۇپۇرگە ئۇرۇقى دەملىمىسى.

خېنىگۈل

合乃古丽

(指甲花 zhi jia hua)

[باشقىچە ئاتىلىشى] زۆرە ھىنا، گۈل مەھىندى

[لاتىنچە نامى] Folium Impatiens balsamina

[ئىنگلىزچە نامى] Henna Leaf

[تونۇش] بۇ، خېنىگۈل ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك خېنىنىڭ پۈتۈن چۆپىدىن ئىبارەت بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ تازىلاپ قۇرۇتۇلغان ياكى ھۆل پۈتۈن چۆپى «خېنە» نامىدا دورىغا

ئىشلىتىلىدۇ. چۆپى ۋە غولى قىزىلغا مايىل، يوپۇرمىقى يېشىلغا مايىل قىزىل بولۇپ، پۇرىقى سۇس، تەمى بىر-ئاز ئاچچىق كېلىدۇ. (16.5 ـ رەسىم).

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ جەنۇبىي ئۆلكىلىرىدە، شىنجاڭدا تېرىپ ئۆستۈرۈلىدۇ. ھىندىستان ۋە بېنگال قاتارلىق ئەللەردىنمۇ چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] يازدا غولىنى ئورۇپ، تازىلاپ، قۇ-رۇتۇپ ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] پ-ۇت-ۇن چ-ۆپ-دە لاۋسۇن (Lawson) تۇتىدۇ.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] لاۋسۇن ۋىتامىن K نىڭ تۇزۇلۇشى بىلەن ئوخشايدۇ، شۇڭا ئۇنىڭ قان توختىتىش رولى بار. بۇنىڭدا خېننوتانىك كىسلاتا (Hennotannic acid) بولۇپ، بۇ سېرىق رەڭلىك پىگمېنتتىن ئىبارەت.

خېننگۈل ئۆسۈملۈكى

بۇنىڭ بىلەن تىرناق ۋە چاچنى بويىغىلى بولىدۇ. ئۇرۇقىنىڭ چوڭ مېڭىسى قوزغىتىش رولى بار. شۇڭا ياشلاردىكى ئونتۇغاقلىق ياكى ئومۇمىي بەدەن نېرۋا خىزمىتى ناچار بولۇشتەك ئەھۋاللارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇش] قۇرۇتۇپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

[خۇسۇسىيتى] قانىنى تازىلاش، باھنى قۇۋۇتلەش، چاچ يىلتىزىنى قۇۋۇتلەش، ئاشقازانىنى كۈچەيتىش، قان توختىتىش، قىزىتمىنى پەسەيتىش، سۇيدۇكنى راۋان قىلىش، تېرە يالليۇغى ۋە ئاغرىقىنى پەسەيتىش، تېرە كۆيۈكىنىڭ قاپارتچۇقلىرىنى داۋالاش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] قان بۇزۇلۇشتىن بولغان تېرە كېسەللىكلىرى، مەسىلەن: مۇدۇر ـ چاقا، تەمرەتكە، ناسۇر، جوزام، باھ ئاجىزلىقى، ئاشقازان ئاجىزلىقى، پەي، نېرۋا ئاغرىقلىرى، چاچ چۈشۈپ كېتىش، چاچ ئاقىرىش، باش ئاغرىقى، ئېغىز جاراھەتلىرى، قىچىشقاق، ھەر خىل ئەزالارنىڭ قانىشى، قىزىتما قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. خېننگۈلنى گۈل يېغى بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ يەرلىك ئورۇنغا سىرتتىن چاپسا، ئىششىق ياندۇردۇ، ئاغرىق پەسەيتىدۇ.

2. ئوسما سۇيى بىلەن خېننگۈلنى ئارىلاشتۇرۇپ چاچقا سۈركىسە، چاچ چۈشۈش ۋە چاچ ئاقىرىشقا شىپا بولىدۇ.

3. سەرسىبىل، خېننگۈل، چۆچپىننىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام، چىلاندىن 15 گىرام ئېلىپ،

قاپاتما تەپيارلاپ ئىچسە، قان تازىلايدۇ، ياللۇغ قايتۇرىدۇ.

4. خېنىنى موزا بىلەن بىرلەشتۈرۈپ قاپاتما تەپيارلاپ غار ـ غار قىلسا، ئېغىز يارىسىغا شىپا قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 1 ～ 13 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] گال، ئۆپكە، ھۆل مىزاج كىشىلەرگە زىيانلىق.

[تۇزەتكۈچىسى] بادام مېغىزى، كەتمرا، قاپاق مېغىزى.

[ئورۇنباسارى] خېنە ئۇرۇقى، ئوسما، شاھتەررە، كامادەرىۋس.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] زىماتلار، خېنە يېغى.

[دىققەت قىلىدىغان ئىشلار] زەھەرلىك، كۆپ ئىشلىتىشكە بولمايدۇ.

قەسبۇزەررە

开赛布孜则日热

(当药 dang yao)

قەسبۇزەررە

[باشقا ئاتىلىشى] خىرىسال، چىلۆە

[لاتىنچە نامى] Herba Swertia connata

[ئىنگلىزچە نامى] False Chnese Swertia Herb

[تونۇش] بۇ، ئېگىزلىكى 10 ～ 40 سانتىمېتىر ئەتراپىدا ئۆسىدىغان جىنتىيانا ئائىلىسى چىلۆەر ئۇرۇقدىشىدىكى بىر ياكى ئىككى يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈكنىڭ پۈتۈن چۆپى بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ پۈتۈن چۆپى «قەسبۇزەررە»، «پۈتەي قومۇش ياكى» «چىلۆەر» ناملىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ گۈلى سېرىق، ئازراق پۈرىقى بار، تەمى ئاچچىق، پۈتۈن چۆپى سارغۇچ رەڭلىك ياكى سەل سۆسۈن رەڭلىك بولىدۇ. بوغۇملىرى تومراق كېلىدۇ، ئۆزى چۈرۈك بولۇپ، ئاسان سۇنىدۇ، كەسمە يۈزى كاۋاك، يوپۇرمىقى كۆپىنچە قۇرۇق بولۇپ، كەينىگە قايرىلغان، تۈزلىگەندىن كېيىن چىۋىقسىمان تېمىنە شەكىللىك، تولۇق گىرۋەكلىك، سارغۇچ خورما رەڭلىك بولىدۇ، كونۇسسىمان، غۇجمەك، كۈنلۈك شەكىللىك، گۈل تىزمىسى پور رەڭ كېلىدۇ (5. 17 ـ رەسىم).

[چىقىش ئورنى] شەرقىي شىمالىي جۇڭگو، خېنەن، سەندۇڭ ۋە ھىمالايا ۋادىسى، كەشمىر، نېپال قاتارلىق ئەللەردىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] ياز، كۈز پەسلىدە يىغىۋېلىپ، قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] پۈتۈن چۆپىنىڭ تەركىبىدە ئالكولوئىد بار، ئالكولوئىدنىڭ ئاساسلىق تەركىبى گىنتىيانىن (Gentinine) دىن ئىبارەت. يەنە سۋېرتىزىن (Swertsin)، خوموتېنىتىن (Homotientin) قاتارلىق فلاۋونلۇق بىرىكمىلەر، بىللىدىفولىن (Bellidifolin)، سۋېرتىيانول (Swertianol)، سۋېرتىيانىن (Swertianin)، مېتىل سىرۋېرتىيانىن (MethylSwrtianin)، ئاتسىدوم ئالېنولىكوم (Olenolic acid) قاتارلىقلارمۇ بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] قەسبۇزەررە تەركىبىدە، يەنە يۇقىرىقىدەك تەركىبلەر بار بولۇپ، بۇلار تۈبېركۇلىيۇزغا قارشى تەسىرگە ئىگە.

[لايىقلاشتۇرۇش] توغراش، يۇيۇش، قۇرۇتۇپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] قان تازىلاش، ئىششىق ياندۇرۇش، توسالغۇلارنى ئېچىش، يالليۇغ قايتۇرۇش، جاراھەت پۈتتۈرۇش، يۇمشىتىش، سۇيدۇك ۋە ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش، ئاشقازان ۋە جىگەرنى قۇۋۋەتلەش، يەل ھەيدەش، قىزىتمىنى قايتۇرۇش، قۇرت ئۆلتۈرۇش خۇسۇسىيەتلىرى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] جوزام، سىفلىس، قىچىشقاق، ھەر خىل ئىششىق، تەمرەتكە ۋە باشقا تېرە كېسەللىكلىرى، قىزىتما، ئىشتىھاسىزلىق، سىل، قورساق ئېسىلىش، ئىچ سۇرۇش، بالىياتقۇ ئىششىقى، سۇيدۇك يولى يالليۇغى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. قەسبۇزەررەنى قاينىتىپ ئابزەن قىلسا، بالىياتقۇ ئىششىقىنى داۋالايدۇ.

2. قەسبۇزەررە، شاھتەررە، چۆپچىن، سەرسىبىل، ئەپتىمۇن، شوخلا، كاسنە، سانا، خىيارشەنبەرنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام، شېكەردىن 500 گىرام ئېلىپ، قائىدە بويىچە شەربەت تەييارلاپ، بىر كۈندە ئۈچ ۋاق 10 گىرامدىن ئىچىپ بەرسە، قان تازىلايدۇ. ھەر خىل تېرە كېسەللىكلىرىگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. قەسبۇزەررە، بەدىيان، ئوغرىتىكەن، ئادراسمان ئۇرۇقى، بابۇنە يىلتىزىنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام ئېلىپ، قائىدە بويىچە قاينىتىپ ئىچسە، سۇيدۇك يولىدىكى يالليۇغقا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 5 ～ 7 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] بەل ئومۇرتقىسىغا ۋە بۆرەككە زىيانلىق.

[تۈزەتكۈچىسى] رۇمبەدىيان، كەتىرا.

[ئورۇنباسارى] ئەپتىمۇن، سەرسىبىل.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] شەربىتى مۇسەپپىخۇن.

[دىققەت قىلىدىغان ئىشلار] مۇۋاپىق مىقداردا ئىشلىتىش.

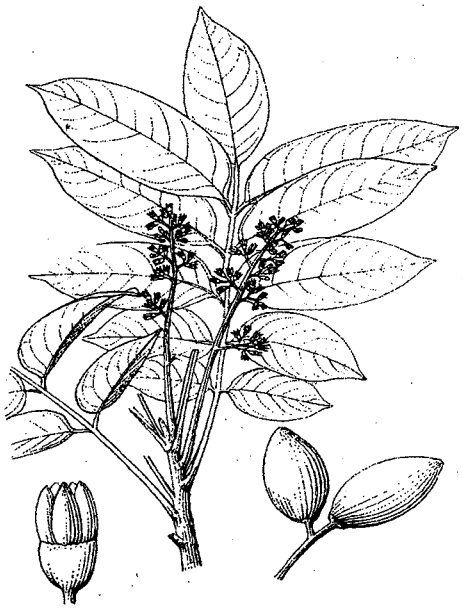
قارا هېلىله
卡拉艾里勒
（西青果 xi qing guo）

[باشقا ئاتىلىشى] هېلىله ئەسۆەد، هېلىله سىياھ

[لاتىنچە نامى] Fructus Terminalia chebula

[ئىنگلىزچە نامى] Immature Chebula Fruit

[تونۇش] بۇ، چاھار بۇرجەك چايغار ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈك هېلىله (Tetminalia Chenula Retz) نىڭ قۇرۇتۇلغان مېۋىسى بولۇپ، مېۋىسى ئۇزۇنچاق، تۇخۇم شەكىللىك، سىرتى قارامتۇل رەڭدە، ئۇزۇنىسىغا كەتكەن قوۋۇقلىرى بار. ۋەزنى قاتتىق، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى «قارا هېلىله» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ (5 . 18 ـ رەسىم).

قارا هېلىله دەرىخى

[چىقىش ئورنى] مەملىكىتىمىزنىڭ گۇاڭشى، يۈننەن قاتارلىق جايلىرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] 9 ـ، 10 ـ ئايلاردا مېۋىسى پىشىشتىن بۇرۇن قېقىپ ئېلىپ قاينىتىپ، سۈزۈپ، قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئاقسىل ۋە ماي ماددىلىرى، قىسمەن تانىنىن ۋە هېلىله كىسلاتالىرىمۇ بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] كۆچلۈك يالىلۇغ قايتۇرۇش تەسىرىگە ئىگە.

[لايىقلاشتۇرۇش] يۇيۇپ قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] غەيرىي تەبىئىي سەۋدا ۋە سەپرا خىلىتىنى قانىنى تازىلاش، مېڭىنى قۇۋۇتلەش، ئارتۇق هۆللۈكنى قۇرۇتۇش، ئۇچەي ۋە ئاشقازانىنى، چاچنى قۇۋۇتلەش خۇسۇسىيەتلىرى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] مېڭە ئاجىزلىقى، زېھنى سۇسلىشىش، مالىخولىيا، بوۋاسىر، ۋەسۋەسچىلىك، قىچىشقاق، چاچ بالدۇر ئاقىرىپ كېتىش، چاچ چۈشۈش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. قارا هېلىلەنى ئاغزىغا سېلىپ شۇمۇپ بەرسە، ئاشقازاندىكى ئارتۇق هۆللۈكنى قۇرۇتىدۇ، قان تازىلايدۇ.

2. قارا هېلىلەنى سوقۇپ، بادام يېغى ياكى سېرىقماي بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ ئىستېمال قىلسا، ئىچ سۇرۇشكە مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. قارا هېلىله، سېرىق هېلىله يەتتە گىرامدىن، ئامىله، شاھتەررە، چۆپچىندىن 10 گىرامدىن

ئېلىپ، دورىلارنى قائىدە بويىچە قاينىتىپ ئىچسە، قىچىشقاق، تەمرەتكە قاتارلىق قان بۇزۇلۇش سەۋەبىدىن بولغان كېسەللىكلەرگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 5 ~ 7 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] جىگەرگە زىيان قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] ھەسەل، بادام يېغى.

[ئورۇنباسارى] بەللىلە.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىق دورا ياسالمىسى] ئىترىفىل ھېللىلە، شەربىتى چۆپچىن.

چالموگرا

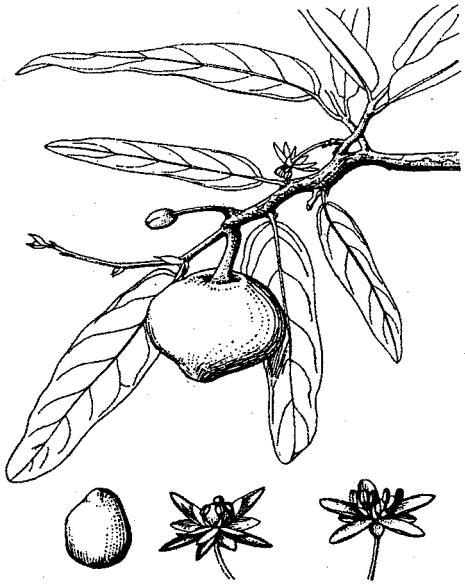
卡力木各拉

(大风子 da feng zi)

[باشقا ئاتىلىشى] مەنجىرا، بىرىنچى موگىرا، چاۋول مونگرا

[لاتىنچە نامى] Semen hydnocar pus anthelminthicus

[ئىنگلىزچە نامى] Chaulmoogratree seed

چالموگرا دەرىخى

[تونۇش] بۇ، چالموگرا ئائىلىسىدىكى دائىم كۆكىرىپ تۇرىدىغان دەرەخ تايلاند چالموگراسى ياكى خەينەن چالموگراسىنىڭ ئۇرۇقىدىن ئىبارەت بولۇپ، تايلاند چالموگراسى: ئۇرۇقى كىچىك، ئۆلچەمسىز، تۇخۇم شەكىللىك، ئازراق قىرلىرى بار، سىرتقى يۈزى قارامتۇل قوڭۇر رەڭدە، مايلىق، تەمى سۇس.

خەينەن چالموگراسى: ئۇرۇقى كىچىك تۆت يۈزلۈك، سىرتقى يۈزى كۇل رەڭگە مايىل سارغۇچ ئاق، ئۇرۇق پوستى قاتتىق ھەم چۇرۇك، ئۇرۇقى يۈرەك شەكىللىك، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى «چالموگرا»، ئۇنىڭدىن ئېلىنغان ياغ «رەۋغىنى چالموگرا» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. (19.5 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ تەيۋەن، يۈننەن، گۇاڭدۇڭ قاتارلىق ئۆلكىلىرىدىن ھەم ھىندىستان، تايلاند، ۋېيتنام، كامبودژا قاتارلىق ئەللەردىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى پىشقاندىن كېيىن، قۇرۇتۇپ ئۇرۇقىنى يىغىۋېلىپ، پاكىز تازىلاپ، قۇرۇق ھەم سالقىن جايدا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] تەركىبىدە 36% ياغ بولىدۇ، مايىنىڭ ئاساسىي تەركىبى چالموگرا ماي كىسلاتاسى (Chaulmoogric Acid)، ھىدنوكارپىك كىسلاتاسى (Hydno Carpic acid)، گىلىتسېرىنلىك ئېستىر،

گورلىك كىسلاتاسى (Gorlic acid) ۋە ئاز مىقداردا ماي كىسلاتاسىنىڭ گىلىتسېرىنلىك ئېستېرى بار، خەينەن چالموگراسىنىڭ پوستى ئېلىۋېتىلگەن مېغىزىنىڭ تەركىبىدە 44.9% ماي بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] چالموگىرا يېغى ۋە بۇنىڭ ماي كىسلاتالىق ناترىي تۇزى سىل تاياقچە باكتېرىيەسى ۋە باشقا كىسلاتاغا قارشى باكتېرىيەلەرنى تورمۇزلايدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] يۇيۇپ، قۇرۇتۇپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] تېرىنى قىزارتىش، قان تازىلاش، يەل ھەيدەش، پارقىرىتىش خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] مەخسۇس جوزام، تەمرەتكە، ھۆل تەمرەتكە، قىچىشقاق قاتارلىق كېسەللىكلەرگە ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئاق تېرەك قوۋزىقىدىن يەتتە گىرام، چىلاندىن 10 تال، قارا ھېلىلەدىن يەتتە گىرام، چالموگرا مېۋىسىدىن بەش گىرام ئېلىپ، دورىلارنى قاينىتىپ ئىچسە، قان تازىلاپ، تەمرەتكە ۋە قىچىشقاقلا پايدا قىلىدۇ.

2. گۈڭگۈرتتىن 30 گىرام، چالموگرا مېۋىسىدىن 10 گىرام. دورىلىق ۋازىلىندىن 100 گىرام ئېلىپ، دورىلاردىن مەلھەم تەييارلاپ يەرلىك ئورۇنغا چاپسا، تېرە كېسەللىكلىرىگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] قاينىتىلمىسىدىن 1.5 ~ 3 مىللىلىتىرغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئىسسىق مىزاج كىشىلەرگە زىيان قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] سۇت، شېكەر.

[ئورۇنباسارى] ئادراسمان ئۇرۇقى.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] چالموگرا دەملىمىسى.

شاھتەررە ھىندى

夏塔热印地

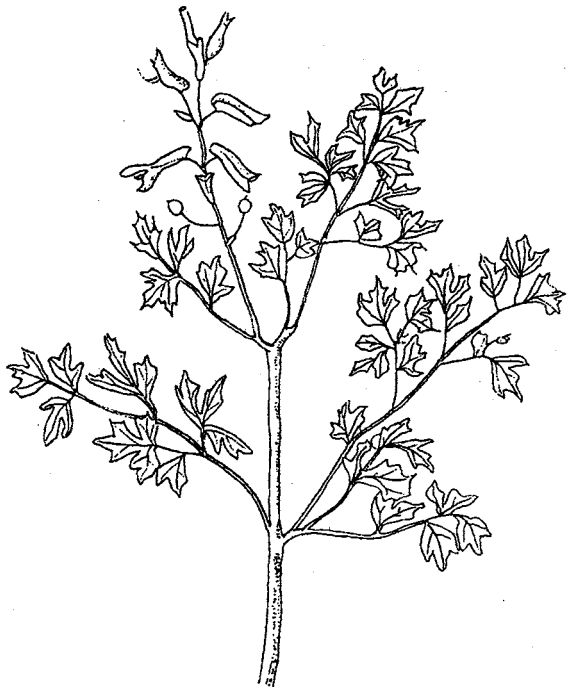
（欧烟堇 ou yan jin）

[باشقىچە ئاتىلىشى] شاھتەررە، شاھتىرە، شاختا، قېرە

[لاتىنچە نامى] Herba Fumaria schleicheri

[ئىنگلىزچە نامى] Fumitory

[تونۇش] بۇ، ئەپيۇنگۈل ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ ھىندىستاندىن چىقىدىغان قۇرۇتۇلغان پۈتۈن چۆپى «شاھتەررە ھىندى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ يوپۇرماقلىرى كىچىك، گۈلى بىنەپشە رەڭلىك ۋە ئۇششاق بولۇپ، پۈتۈن چۆپى يېشىل ياكى قارىغا مايىل، تەمى ئاچچىق بولىدۇ. كۆپىنچە بۇغداي ۋە نوقۇت ئېتىزلىرىدا ئۆزلۈكسىز ئۇنۇپ قالىدۇ. (20.5 ـ رەسىم)

شاهتەررە ئۆسۈملۈكى

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ دورىلىق قىسمىنى يىغىپ قۇرۇتۇپ، قۇرغاق ئورۇندا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] پۇتۇن چۆپى تەركىبىدە فىلا-ۋون، موزا كىسلاتاسى، سېرىق پىگمېنت، دەرەخ يېلە-مى، شىلىمشىق ماددا، ۋىتامىن K، ۋىتامىن C قاتارلىقلار بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] توغراش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] غەيرىي تەبىئىي بەلغەم ۋە سەپرا قان خىلىتىنى تازىلاش، يالۇغ قايتۇرۇش، سۈيدۈك هەيـ-دەش، چوڭ تەرەتنى يۇمشىتىش، قىزىتما قايتۇرۇش خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] سىفلىس، قىچىشقاق، تەمرەتكە، چىيقان، ئۇششاق مۇدۇر، سۆزنەك، قىزىتما قاتارلىق كېسەللىكلەرگە ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. شاهتەررە ھىنىدىدىن يەتتە گىرام، ئەپتىمۇن، چىلان، ھېلىلە سىياھنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام ئېلىپ، دورىلارنى قائىدە بويىچە قاينىتىپ ئىچسە قان تازىلايدۇ.

2. شاهتەررە ھىنىدىدىن بەش گىرام، كاسنە ئۇرۇقى، تاۋۇز ئۇرۇقىنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام ئېلىپ، دورىلارنى سوقۇپ سۈزۈپ قىلىپ ئىچسە، سۈيدۈك ھەيدەيدۇ.

3. شاهتەررىدىن يەتتە گىرام، ئوسۇڭ ئۇرۇقى، لويلىنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام ئېلىپ، دورىلارنى قائىدە بويىچە قاينىتىپ ئىچسە، قىزىتما قايتۇرىدۇ.

4. شاهتەررە ھىنىدىدىن مۇۋاپىق مىقداردا ئېلىپ قاينىتىپ ئېغىزنى چايقىسا، يۇتقۇنچاق، تىل تۇۋى يارىسى ۋە چىش تۇۋى بوشاپ كېتىشكە مەنپەئەت قىلىدۇ.

5. يېڭى شاهتەررىنى سوقۇپ، يەرلىك ئورۇنغا چاپسا، بەلباغسىمان قوقاقا پايدا قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 5 ~ 7 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئۆپكىگە زىيان قىلىدۇ.

[تۇزەتكۇچىسى] كاسنە سۈيى، كەتىرا.

[ئورۇنباسارى] قارا ھېلىلە، سانا.

[پىششىق دورا ياسالمىسى] ئىتىرىفىل شاهتەررە.

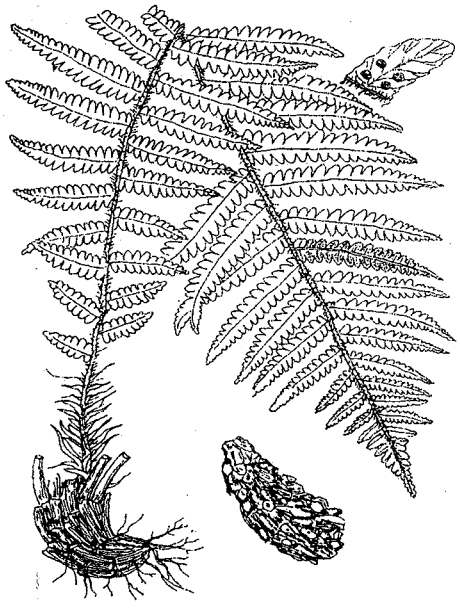
سەرخىس
塞尔海斯
（欧绵马 ao mian ma）

[باشقا ئاتىلىشى] قەرقىس، كىيىل دارۇ، سەرخىس

[لاتىنچە نامى] Rhizoma Dryoperis fillix

[ئىنگلىزچە نامى] Malefem Rhizome

[تونۇش] بۇ، سەرخىس ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈك ياۋا روپا سەرخىسىنىڭ قىزىلغا مايىل يىلتىزىسىمان غولى بولۇپ، بوغۇملىرى كۆپ، غولى ئىنچىكە بولۇپ، ئەركەك ۋە چىشى دەپ ئىككى خىل بولىدۇ. ئەركىكىنىڭ غولى، مېۋىسى ۋە گۈلى بولمايدۇ. كۆتىكىدىن بىخ سۈرۈپ چىقىپ، بىرگە ئۆسىدۇ، ئەتراپىدا چىشلىق يوپۇرماقلىرى بار، بىر - بىرىگە يېقىن بولىدۇ، ئۇنىڭ چىشىسى شاخسىز بولۇپ، بىرلا ئېگىز يوپۇرمىقى بولىدۇ. بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ مۇشۇ يىلتىزىسىمان غولى «سەرخىس» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. (21.5 - رەسىم)

سەرخىس ئۆسۈملۈكى

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭنىڭ ئالتاي، تەڭرىتاغلىرىدىن، مەملىكىتىمىزنىڭ شەرقىي شىمالىدىن، ھىندىستان قاتارلىق ئەللەردىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] كۈزدە ياكى باش باھاردا يىلتىزىنى ئېلىپ قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.

[خىمىيىلىك تەركىبى] يىلتىزىسىمان غۇلىنىڭ تەركىبىدە ئاسپىدىن (Aspidin)، ئالباسپىدىن (Albaspidin)، ئاتىسدوم فىلاۋ ئاسپىدىكوم، ئاسپىدىنول (Aspidinol)، فىلمارون (filtmarrone) قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيىلىك تەسىرى] سەرخىس يىلتىزىنىڭ چىلانمىسى تاسمىسىمان مەددە قۇرتىنى پالەچلەندۈرىدۇ ھەم تارقىلىشچان زۇكام ۋىرۇسىنى تورمۇزلايدۇ. سەرخىس چىلانمىسى ئاشقازان- ئۈچەينى غىدىقلايدۇ، ئېغىرلىرى قۇستۇرىدۇ، ئىچىنى سۇرىدۇ، كۆرۈش كۈچىنى ئاجىزلاشتۇرىدۇ، زەھەرلەنگەندە مەركىزىي نېرۋا سىستېمىسىدا تىترەش، تارتىشىش ئەھۋاللىرى كۆرۈلىدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] توغراش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] قان تازىلاش، توسالغۇلارنى ئېچىش، يەل ھەيدەش، ئارتۇق ھۆللۈكنى قۇرۇتۇش،

ئۇچەي قۇرتلىرىنى ئۆلتۈرۈش، زەھەر قايتۇرۇش، قان توختىتىش خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كىسەللىكلەر] يۇرەك چاراڭغۇراش، بۆرەك، سۈيدۇكتىكى جاراھەت، يانپاش ئاغرىقى، بوغۇملاز ئاغرىقى، ئۇچەي قۇرتلىرى، يۇقۇملۇق زۇكام، تولغاق، بالىياتقۇدىن قان كېلىش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. سەرخىستىن 30 گىرام، ئوسمىدىن توققۇز گىرام ئېلىپ، قوشۇپ قايىنىتىپ ئىچسە، يۇقۇملۇق زۇكامغا پايدا قىلىدۇ.

2. سەرخىس بىلەن كۆپىكىدەريادىن 10 گىرام، سەدەپتىن ئۇچ گىرام ئېلىپ، قائىدە بويىچە سۇفۇپ تەييارلاپ، كۈندە ئۇچ قېتىم ئىچىپ بەرسە، بالىياتقۇ قاناشقا مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. سەرخىسنى ھەسەل بىلەن قوشۇپ لوئابنى چىقىرىپ ئىچىپ بەرسە، ئاشقازان ھۆللۈكىنى قۇرۇتىدۇ.

4. ھۆل سەرخىسنى سىقىپ سۈيىنى چىقىرىپ، ئۈنۈك 2500 مىللىلىتىر سۈيىگە 600 گىرام ھەسەل قوشۇپ، ھەممىسى 2000 مىللىلىتىر قالغۇچە قايىنىتىپ، ھەر قېتىمدا 50 گىرام ئىچسە، كونا يانپاش ئاغرىقىغا پايدا قىلىدۇ.

5. سەرخىس سۇفۇپىنى ھۆل جاراھەتكە سەپسە پايدا قىلىدۇ.

6. سەرخىسنى سوقۇپ سۇفۇپىدىن 12 گىرامنى ھاراقتا چىلاپ ۋە كاۋا ئۇرۇقى بىلەن ئىچسە، مەددىنى چۈشۈرىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 3 ～ 7 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئۆپكىگە قۇرۇقلۇق يەتكۈزىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] شۇاق، كەتىرا.

[ئورۇنباسارى] قەمبىل.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىشق دورا ياسالمىسى] مەجۇنى سەرخىس، مەتبۇخى سەرخىس.

[دىققەت قىلىدىغان ئىشلار] بىر يىلدىن ئارتۇق ساقلانغىنىنى ئىشلىتىشكە بولمايدۇ.

ئاق تېرەك قوۋزىقى

阿克提热克库孜克

(白杨树皮 bai yang shu pi)

[باشقا ئاتىلىشى] سەرۋە

[لاتىنچە نامى] Cortex Populus davidiana

[ئىنگلىزچە نامى] Bark of david poplar

[تونۇش] بۇ، تال تېرەكلەر ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان ياغاچ غوللۇق دەرەخ «توپ يوپۇرماق-لىق تېرەك» نىڭ پوستى ۋە يوپۇرمىقىدىن ئىبارەت بولۇپ، يوپۇرمىقى تۇخۇم شەكىللىك، ئۇزۇنلۇقى

4~5 سانتىمېتىرغىچە، ئۇچلۇق، تۈۋى يۇرەكسىمان، گىرۋەكلىرى دولقۇنسىمان، چىشلىق بولىدۇ. يوپۇرماق يۈزى توق يېشىل، گۈلسىز كېلىدۇ. كۈز پەسلىدە يېغىۋېلىپ قۇرۇتۇپ ياكى ھۆل ئىشلىتىلىدۇ. بۇ دەرەخنىڭ يوپۇرمىقى «ئاق تېرەك يوپۇرمىقى» ۋە قوۋزىقى «ئاق تېرەك قوۋزىقى»، «سەرۋە» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدا ۋە ئېلىمىزنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا ئۆستۈرۈلىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى پىشقاندا يىغىۋېلىپ، پوستىنى ئايرىپ قۇرۇتۇپ، قۇرۇق ۋە سالقىن جايدا ساقلىنىدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] توغراش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيتى] قان تازىلاش، جاراھەت پۈتتۈرۈش، قان توختىتىش، ئاغرىق پەسەيتىش، ئىششىق قايتۇرۇش، نەپەس راۋانلاشتۇرۇش، يالۇغ قايتۇرۇش خۇسۇسىيتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] ئەزالارنىڭ قانىشى، جاراھەتلىك كېسەللىكلەر، چوڭ تەرەتتىن قان كېلىش، ئىچ سۇرۇش، بۆرەك يالۇغى، زۇكام، چىش ئاغرىقى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئاق تېرەك قوۋزىقىنى قاينىتىپ، سۈيى بىلەن پۈت - قولنى يۇسا، رېماتىزم ئاغرىقىغا پايدا قىلىدۇ.

2. ئاق تېرەك قوۋزىقىدىن 10 گىرام، ئەينۈلادىن بەش تال، قارىئۆرۈكتىن 10 تال ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، ئىسسىقتىن بولغان زۇكامغا شىپا بولىدۇ.

3. ئانارگۈلىدىن 10 گىرام، ئاقاقىيا، ئاق تېرەك قوۋزىقىدىن يەتتە گىرامدىن ئېلىپ، دورىلارنى سوقۇپ تالقانلاپ، ئىچكى تەرەپتىن ئىچسە ياكى تاشقى تەرەپتىن يەرلىك ئورۇنغا سەپسە، ئىچكى - تاشقى جاراھەتلەردىكى قاناشنى توختىتىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 5 ~ 10 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئۇچەيدە توسۇلۇش پەيدا قىلىپ قويىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] ھەسەل سۈيى، بادام مېغىزى.

[ئورۇنباسارى] ئاقاقىيا، ئەنجىبار.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىق دورا ياسالمىسى] قۇرسى كەھرىۋا.

يۇقىرىقىدىن باشقا گىلاس، چىلان، شاھتەررە چىنى، سېرىق ھېلىلە، بەلىلە، كۈك ئەمەن، مامىرانچىن، كىچىك چىلان، جۈئىدە، كاكىنەچ، غۇنچىئۈزۈم، قېرىقىز، بېدە، زاراڭزا مېغىزى، زەرچىۋە، قەمبىل، چىنار ئۇرۇقى قاتارلىقلارمۇ قان تازىلىغۇچى دورىلار قاتارىغا كىرىدۇ.

ئالتىنچى باب قان كۆپەيتكۈچى دورىلار

قان خىلىتىنىڭ تەبئىي مىقدارىنى كۆپەيتكۈچى دورىلار ئومۇملاشتۇرۇلۇپ، قان كۆپەيتكۈچى دورىلار دېيىلىدۇ. ھەر خىل ئىچكى - تاشقى سەۋەبلەر (يەنى ئوزۇقلۇق يېتىشمەسلىك، قان ئىشلىگۈچى ئەزالار خىزمىتىنىڭ زەئىپلىشىشى، ھەر خىل قاناشلار تەسىردىن كۆپ قان يوقىتىش، ئىستىفراغنىڭ كۆپ بولۇشى قاتارلىقلار) دىن بەدەنده قان ئازلىق كۆرۈلىدۇ. قان ئازلىق كېلىپچىققاندا چىرايى تاتىرىش، ئىشتىھاسى تۆتۈلۈش، ماغدۇرسىزلىق، ئۇنتۇغاقلىق، مۈچىلەر ئىسسىماسلىق، باش قېيىش قاتارلىق ئالامەتلەر كۆرۈلىدۇ، بۇ خىل كېسەللىكلەرنى ۋاقتىدا داۋالىمىغاندا ئېغىر ئاقىۋەت كېلىپچىقىدۇ. قان ئازلىقنىڭ سەۋەبلىرى ھەر خىل بولغاچقا، سەۋەبلەرگە ئاساسەن قان كۆپەيتكۈچى دورىلارنى تاللاپ ئىشلىتىشكە توغرا كېلىدۇ. قان كۆپەيتكۈچى دورىلارنىڭ كۆپىنچىلىرىنىڭ تەبئىتى ھۆل ئىسسىق ياكى قۇرۇق ئىسسىق بولىدۇ. بۇ دورىلار ھەزىم قىلىشنى ئىلگىرى سۈرۈپ، تەبئىي قۇۋۋەتنى كۈچەيتىش ئارقىلىق قان ئىشلىگۈچى ئەزالارنىڭ خىزمىتىنى ياخشىلاپ، قان كۆپەيتىدۇ؛ بۇنداق دورىلار قان كۆپەيتكۈچى دورىلار دېيىلىدۇ، مەسىلەن: تۆمۈر، قامچىئوت، پىششىق ئەگرىسۇناي، ئېشەكېيىلمى، قۇرتئوت، قانتېپەر، قارا ئۇجمە، شېكەر قومۇشى، پىدىگەن، تۆمۈر دېتى، تاتلىق ئانار، ئام، قىزىل ئۈزۈم، قارا شېكەر، يېسىسمۇق، قىزىل بۇغداش، يەرمەدىكى، ئۇلار گۆشى، قوي سۈتى، قوي گۆشى، ئادەمگىياھ، كەكلىك گۆشى، كەپتەر گۆشى، ئۆچكە گۆشى، پاختەك گۆشى، ئات گۆشى، بۇغداي، قوي جىگىرى، ئاقشېكەر، نىشاستە، نوقۇت، ھەسەل قاتارلىقلاردىن ئىبارەت.

تۆمۈر
铁木尔
(铁 tie)

[باشقا ئاتىلىشى] ھەسىيت، ئاھەن، لوھا، ھەدىد

[لاتىنچە نامى] Ferrun

[ئىنگلىزچە نامى] Irom (Fe)

[تونۇش] بۇ، مەشھۇر مەدەنلەردىن بولۇپ، ئاساسىي جەھەتتىن ئىككى خىل بولىدۇ، بۇنىڭ تاۋلانغىنى قاتتىق بولىدۇ، ئۇ «پولات» دەپ ئاتىلىدۇ. يەنە بىرى تاۋلانمىغىنى بولۇپ، يۇمشاق بولىدۇ، ئۇ «تۆمۈر» دەپ ئاتىلىدۇ. (1.6 - رەسىم)

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭدىن ۋە باشقا ئۆلكىلەردىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ مەدەن دورىنى ئېلىپ پاكىز تازىلاپ، دورىلىققا ئىشلىتىلىدۇ، ھەرقانداق ۋاقىتتا

يىغىۋالغىلى بولىدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] كۇشتە قىلىش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] قان كۆپەيتىش، «تەبىئەت» نى قۇۋۇتلەش، باھىنى قۇۋۇتلەش، ئىچ سۇرۇشنى توختىتىش، ئىششىق ياندۇرۇش ۋە ئاشقازاننى قۇۋۇتلەش خۇسۇسىيەتلىرى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] باھ ئاجىزلىقى، ئىچ سۇرۇش، تال ئىششىقى، ئاشقازان ئاجىزلىقى، قان ئازلىق قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. پولات ـ تۆمۇرنى تاۋلاپ، بىرقانچە قېتىم سۇدا سۇغۇرۇپ سۇيىنى ئىچسە، باھىنى قۇۋۇتلەيدۇ، ئىچ سۇرۇشنى توختىتىدۇ، ئۇچەيدىكى جاراھەت، بوۋاسىر، تال ئىششىقى، ئاشقازان ئاجىزلىقى، سۇيدۇك تۇتالماسلىق، مەقئەت ئاغرىقى، ھەيز كۆپ كېلىش قاتارلىقلارغا پايدا قىلىدۇ.

2. تۆمۇرچىلەرنىڭ پولات ـ تۆمۇرلەرنى قايتا ـ قايتا سۇغارغان سۇيىنى ئىچسىمۇ شۇ تەسىرنى بېرىدۇ، ئەگەر قىزىتىپ تاۋلانغان پولاتنى دوغاپ (قېتىق بىلەن سۇنىڭ ئارىلاشمىسى) دا سۇغۇرۇپ ئىچسە، قان خاراكتېرلىك ئىچ سۇرۇشنى توختىتىدۇ، مەقئەت چىقىقىنى يوقىتىدۇ (بۇ جەھەتتىكى تەسىرى كۈچلۈك).

3. زەھەر قوشۇلۇپ قالغان شارابقا ئېكەكلەنگەن تۆمۇر ياكى ئېكەكلەنگەن پولات سېلىنسا، پۈتۈن زەھەرنى ئۆزىگە تارتىۋالىدۇ، شارابتىكى زەھەر يوقايدۇ، بۇ شارابنى ئىچسە زىيان قىلمايدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] كىچىك بالىلارغا بېرىلمەيدۇ، چوڭلارغا ئىككى گىرامغىچە بېرىلىدۇ.

[زىيانلىق تەسىرى] تۆمۇر سۇفۇپىنى ئىچسە، قورساقنى ئاغرىتىدۇ، ئېغىزنى قۇرۇتىدۇ، باشنى ئاغرىتىدۇ. قەۋزىيەت پەيدا قىلىدۇ.

[تۇتەكۇچىسى] يېڭى سېغىلغان سۈت ئىچىش، قايماق قاتارلىقلارنى ئىستېمال قىلىش، گۈل يېغى ۋە سىركە بىلەن باشنى ياغلاش ياكى ياغلىق شورپا ئىچىش.

[ئورۇنباسارى] ئاق قوغۇشۇن، تۇچ.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] شەربىتى پولات.

قامچىئوت يىلتىزى

卡米其欧提依力提孜

(何首乌 he shou wu)

[لاتىنچە نامى] Radix Fallopia multiflori

[ئىنگلىزچە نامى] Tuber Fleeceflower Root

[تونۇش] بۇ، قامچىگۈل ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق پېلەك تارتىپ ئۆسىدىغان ئۆسۈملۈك كۆپ گۈللۈك قامچىگۈلنىڭ تۈگۈنچە يىلتىزىدىن ئىبارەت. (2.6 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] ئوتلاق ۋە ئورمانلىقلاردا ئۆسىدۇ. شىنجاڭ، خېبېي، شەنشى، گەنسۇ قاتارلىق جايلاردىن چىقىدۇ.

قامچىئوت ئۆسۈملۈكى

[يىغىپ ساقلاش] كۈزدە پىشقاندا يىلتىزىنى كولاپ ئېلىپ يۇيۇپ، قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.

[خىمىيىلىك تەركىبى] ئانتىراخنون تۈرىدىكى ماددىلار، لېستىن قاتارلىق ماددىلار بار.

[فارماكولوگىيىلىك تەسىرى]

1. قىزىل قان ھۈجەيرىسىنىڭ پەيدا بولۇشى ۋە يېتىلىشىنى ئىلگىرى سۈرىدۇ. مېڭىنى قۇۋۇتلەيدۇ.

2. ئۇچەينىڭ لۆمۈلدەش ھەرىكىتىنى كۈچەيتىپ، تەرەتنى راۋانلاشتۇرىدۇ.

3. قان زەردابىدىكى خولېستېرىننى تۆۋەنلىتىپ، ئارتېرىيەنىڭ بوتقىسىمان قېتىشىنىنىڭ ئالدىنى ئالىدۇ، يۇرەك رېتىمىنى ئاستىلىتىدۇ.

4. سىل تاياقچە باكتېرىيەسى بىلەن تولغاق تاياقچە باكتېرىيەسىنى تورمۇزلايدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] توغراش، يۇيۇش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] قان پەيدا قىلىش، مەنىي كۆپەيتىش، بەدەننى قۇۋۇتلەش، چاچنى قارايتىش خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] باش قېيىش، كۆز تورلىشىش، يۇرەك سېلىش، ئۈيقۇسىزلىق، جىگەر ۋە بۆرەكنىڭ ئاجىزلىقىدىن بولغان بەل، پۇت ئاغرىش، سۈرئىتى ئىنزال، چاچ بالدۇر ئاقىرىپ كېتىش، يۇقىرى قان بېسىم كېسىلى قاتارلىق كېسەللىكلەرگە ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئاقىرقەرھا، كۈندۈر 10 گىرامدىن، كۆپ گۈللۈك قامچىئوتتىن بەش گىرام ئېلىپ، قاينىتىلما تەييارلاپ ئىچىپ بەرسە، سۈرئىتى ئىنزالغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. كۆپ گۈللۈك قامچىئوتتىن ئالتە گىرام، سۆرۈنجاندىن 10 گىرام، بەدىياندىن 15 گىرام، سانادىن 10 گىرام، قۇستە شېرىندىن 10 گىرام ئېلىپ سۇغۇپ قىلىپ ئىچىپ بەرسە، بۆرەك ئاجىزلىقىدىن بولغان بەل، پۇت ئاغرىقلىرىغا شىپا بولىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 10 ～ 20 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئىسسىق مىزاج كىشىلەرنىڭ ئۇچىيىگە زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] كەتىرا، ھەسەل.

[ئورۇنباسارى] ئاقىرقەرھا.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] سۇغۇپى ئاقىرقەرھا.

پىششىق ئەگرىسۇناي
皮西克艾格日苏那衣
（熟地黄 shu di huang）

[لاتىنچە نامى] Rhizoma Rehmannia glutinosa

[ئىنگلىزچە نامى] Rehman nia root

پىششىق ئەگرىسۇناي ئۆسۈملۈكى

[تونۇش] بۇ، چوقا ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك پىششىق ئەگرىسۇناي بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ يىلتىزسىمان غولى «پىششىق ئەگرىسۇناي» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ (3.6 - رەسىم).

[چىقىش ئورنى] شىمالىي شىنجاڭ رايونلىرىدا ئۆستۈرۈلىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ دورىلىق قىسمىنى يىغىپ قۇرۇتۇپ، قۇرغاق ئورۇندا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيىلىك تەركىبى] ئەگرىسۇناي گىلۇكوزىدى كۆپ خىل ئامىنو كىسلاتاسى، كەھرىۋا كىسلاتاسى، ئەگرىسۇناي قەنتى (Rehmannan)، سەۋزە ئىشقارى (Daucine، Glucosamine) لار بار.

[فارماكولوگىيىلىك تەسىرى] ئىچكى ئاجراتمىلارنىڭ خىزمىتىنى تەڭشەش، ئەسلىگە كەلتۈرۈش، ئىممۇنىتېت ئىقتىدارىنى ۋە قان ئىشلىگۈچى ئورگانلارنىڭ ئىقتىدارىنى كۈچەيتىش تەسىرى بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] توغراش، يۇيۇش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] قان كۆپەيتىش، «تەبىئەت» نى قۇۋۋەتلەش، ئۇسسۇزلۇق پەسەيتىپ، بەدەنگە ھۆللۈك يەتكۈزۈش خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] ئومۇمىي بەدەن ئاجىزلىقى، قان ئازلىق، باش قېيىپ كۆز قارىڭغۇلىشىش، قۇلاق غوڭۇلداش، بەل - پۇت ئاغرىش، ھەيز تۇتۇلۇش، دىيابېت قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئۇرۇقسىز قىزىل ئۇزۇمدىن 30 گىرام، شاقاقۇل، پىششىق ئەگرىسۇنايدىن 10 گىرامدىن ئېلىپ، مۇۋاپىق مىقداردىكى سۇدا قائىدە بويىچە قاينىتىپ ئىچسە، ئۇسسۇزلۇقنى پەسەيتىدۇ، قان كۆپەيتىدۇ.

2. پىششىق ئەگرىسۇناي، زاراڭزا چېچىكى، ئاغىچىنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرامدىن ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، ھەيز تۇتۇلۇشقا مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. پىشىشىق ئەگرىسۈناي، سېمىزئوت ئۇرۇقى، كاھۇ ئۇرۇقىنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام ئېلىپ، سوغۇپ تەييارلاپ ئىچسە، دىيابېت كېسىلىگە شىپا بولىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 12 ~ 20 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] سوغۇق مىزاج كىشىلەردە باش ئاغرىقى پەيدا قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] ناۋات.

[ئورۇنباسارى] شاقاقۇل.

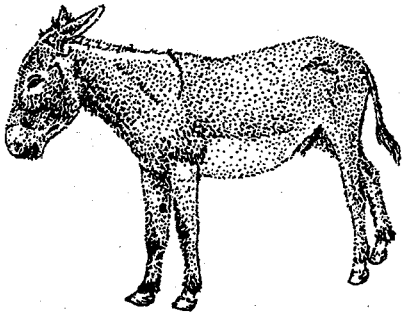
[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىشق دورا ياسالمىسى] پىشىشق ئەگرىسۈناي شەربىتى.

ئېشەكېيىلمى
依射克依力蜜
(阿胶 a jiao)

[باشقا ئاتىلىشى] مۇلغۇي

[لاتىنچە نامى] Colla Corii Asini

[ئىنگلىزچە نامى] Ass-hide Gelatin

ئېشەك

[تونۇش] بۇ، مەشھۇر ھايۋان ئېشەك تېرىسىنىڭ يېلىمى بولۇپ، ئېشەكنى ئۆلتۈرۈپ تېرىسى سويۇۋېلىنغاندىن كېيىن مەخسۇس ئۇسۇل بىلەن ئېشەك تېرىسىدە ئېشەكېيىلمى ياسىلىدۇ. (4.6 - رەسىم)

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىز ۋە ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن چىقىدۇ.

[يېغىپ ساقلاش] بۇ ھايۋاننى ئۆلتۈرگەندىن كېيىن، ئۇنىڭ تېرىسىدىن دورىلىق قىسمى (يېلىمى) نى ئېلىپ، قۇرغاق ۋە سالقىن جايدا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيىلىك تەركىبى] كوللاگېن (Collagen)، ئامىنو كىسلاتاسى ۋە كۆپ خىل ئاقسىلدىن تەركىب تاپقان، يەنە كالتسىي (Ca)، كالىي (K)، ناترىي (Na)، سىنك (Z) قاتارلىق ماددىلارمۇ بار.

[فارماكولوگىيىلىك تەسىرى] شوكقا قارشى تۇرۇش، كالتسىينىڭ ئالمىشىشىنى ئىلگىرى سۈرۈش، ئوكسىگېن كەملىك ۋە رادىئاكسىيىلىك نۇرغا قارشى تۇرۇش، ئىممۇنىتېت كۈچىنى ئاشۇرۇش تەسىرى بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] كۆيگەن قېتىشمىلاردىن ساپلاشتۇرۇپ لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] باھىنى قۇۋۇتلەش، قان كۆپەيتىش، چوڭ تەرەتنى يۇمشىتىش، قان توختىتىش، ھامىلىنى مۇقىملاشتۇرۇش، بەدەننى قۇۋۇتلەش، نېرۋىنى ياخشىلاش، كالتسىي تولۇقلاش خۇسۇسىيەتلىرى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كىسەللىكلەر] ئۆپكە سىل كېسەللىكى، يۆتەل، قان تۈكۈرۈش، قان كەملىك، ئۆپكە يىرىڭلىق ئىششىقى، باھ ئاجىزلىق، بەدەننى چىڭىتىش، يۈرەك سىقىلىش، ئۈيقۇسىزلىق، بالىياتقۇنىڭ پائالىيەتچان قانىشى، بالا تەۋرەش، ھامىلدارلىقتىن قورساق ئاغرىش، قان قۇسۇش، تۇغۇتتىن كېيىنكى خۇن تەۋرەش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. لوبىيا، ئادەمگىياھ، ئىشەكېپىلىمىنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام ئېلىپ، دورىلارنى قاينىتىپ ئىچسە، قان كۆپەيتىپ يۈرەكنى كۈچلەندۈرىدۇ.

2. ئېشەكېپىلىمى، كەتىرا، سەمغى ئەرەبى، تاباشىرنىڭ ھەربىرىدىن يەتتە گىرام ئېلىپ، سۇفۇپ قىلىپ يېسە، ھەر خىل قاناشلارنى توختىتىدۇ. ئىچى ھەم سىرتىدىن ئىشلىتىشكە بولىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 4.7 ~ 9.5 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] تال ۋە ئاشقازان ئاغرىقى بارلارغا ھەم قۇسۇۋاتقان، ئىچى سۈرۈۋاتقان، ھەزىم قىلىشى بۇزۇلغانلارغا بېرىشكە بولمايدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] سۈت، بەدىيان.

[ئورۇنباسارى] كەھرىۋا.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىق دورا ياسالمىسى] سۇفۇپى تاباشىر.

قۇرتئوت

库热提欧提

(冬虫夏草 dong chong xia cao)

[لاتىنچە نامى] Stachys geobombycis

[ئىنگلىزچە نامى] Chinese Caterp-illar Fungus

[تونۇش] بۇ، ئېچىتقۇچى زەمبۇرۇغلار ئائىلىسىدىكى بىر خىل زەمبۇرۇغ بولۇپ، بۇ «قىشلىق قۇرت، يازلىق قۇرتئوت» دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ خىل زەمبۇرۇغ بىر خىل پىلە قۇرتىغا ئوخشايدىغان يېشىل ھەشقىپىچەك قۇرتىنىڭ تېنىدە تەييارتاپ بولۇپ ئۆسىدۇ، بۇ قۇرت قىشتا توپىنىڭ ئىچىدە ياتقان ۋاقتىدا قۇرتئوتى زەمبۇرۇغى ئۇنىڭ تېنىگە كىرىپ، قۇرتنى ئۆلتۈرۈپ تاشلايدۇ، ئەتىياز ۋە يازدا قۇرتئوتى زەمبۇرۇغى ئۆلگەن قۇرتنىڭ باش قىسمىدىن ئۆسۈپ چىقىپ، يەردىن كۆتۈرۈلۈپ چىقىدۇ (بەزىلىرى ئۆسۈپ چىقمايدۇ). ئۆلگەن قۇرتنىڭ ئۇزۇنلۇقى 3~5 سانتىمېتىر، خورما رەڭ، كېسىلگەن يۈزى ئاق رەڭلىك بولىدۇ، شەكلى خۇددى موي قەلەمگە ئوخشايدۇ. (5.6 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] ئالتاي تاغلىرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] يازنىڭ ئالدى ـ كەينىدە ھۆل ـ يېغىن بولمىغان چاغلاردا يىغىۋېلىپ، تازىلاپ، قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ ياكى ئازراق ئوتقا قاقلاپ قۇرۇتۇلىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] قۇرتئوت تەركىبىدە 10.84% سۇ، 8.4% ماي، 25.32% يېرىك ئاقسىل،

18.53% سللیۇلوزا، 28.90% كاربون هىدرات، 4.10% كۇل ماددىسى ۋە باشقا ۋىتامىنلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] باكتېرىيەگە قارشى تۇرۇش، كاناي شاخچىلىرىنى كېڭەيتىش رولى بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] يۇيۇش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە هۆل ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] «تەبىئەت» نى قۇۋۇتەلەش، ئۆسمىگە قارشى تۇرۇش، ئۆپكە ۋە بۆرەك خىزمىتىنى ياخشىلاش، يىلىكنى تولۇقلاش، بەدەننى قۇۋۇتەلەش، قان توختىتىش، بەلغەم بوشىتىش، باهنى قۇۋۇتەلەش، مەنىينى تۇتۇش خۇسۇسىيەتلىرى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] ئۆپكە سىلىدىن بولغان يۆتەل، قان تۈكۈرۈش، قېرىلىقتىن بولغان ئاجىزلىق، دەم سقىلىش، قان ئازلىق كېسىلىدىن كېيىنكى ئاجىزلىق، ئەرلىك جىنسىي ئاجىزلىق ۋە كۆپ ئېھتىلام بولۇش، بۆرەك ئاجىزلىقىدىن كېلىپچىققان بەل، تىز ئاغرىقى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. قۇرتئوتتىن 35 گىرام، سوغىگۇلدىن 20 گىرام، گۈلسامساقتىن 16 گىرام ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، ئۆپكە سىلىدىن بولغان يۆتەل، قان تۈكۈرۈش، قېرىلىقتىن بولغان ئاجىزلىق ۋە دەم سقىلىشقا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. كەتىرادىن 35 گىرام، قۇرتئوتتىن 20 گىرام ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، قان ئازلىق كېسىلىدىن كېيىنكى ئاجىزلىق، ئەرلىك جىنسىي ئاجىزلىق ۋە كۆپ ئېھتىلام بولۇشقا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 6 ～ 12 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئاشقازانغا زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] پىننە، دارچىن.

[ئورۇنباسارى] شاقاقۇل، چۇچۇكبۇيا يىلتىزى.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] قۇرتئوت قاينىتىلمىسى.

قانتېپەر

卡尼特排尔

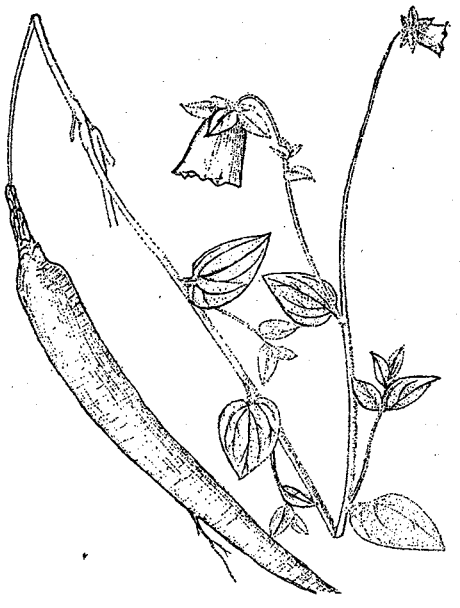
(党参 dang shen)

[باشقىچە ئاتىلىشى] تۇرسۇلداق، سۇغۇر سېپىسقئوتى

[لاتىنچە نامى] Radix Codonopsis clematidea

[ئىنگلىزچە نامى] Pilose Asiabell Root

[تونۇش] بۇ، 50 ～ 100 سانتىمېتىر ئەتراپىدا ئۆسىدىغان قوڭغۇراقگۈل ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك شىنجاڭ قانتېپەرى (بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ خەلقىمىز ئارىسىدا «تۇرسۇلداق» ھەم «سۇغۇر سېپىسقئوتى» دېگەن ناممۇ بار) بولۇپ، ئۆسۈملۈكنىڭ يىلتىزى «قانتېپەر» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. (6.6 ـ رەسىم)

قانتېپەر ئۆسۈملۈكى

[چىقىش ئورنى] تاغ جىلغىلىرى ۋە تاغ باغرىدىكى ئورمان-لىقلاردا ئۆسىدۇ، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ تەڭ-رىتاغلىرى، ئالتاي تاغلىرى ۋە قارىقۇرۇم تاغلىرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ دورىلىق قىسمىنى قۇرۇتۇپ، قۇرغاق ئورۇندا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيىلىك تەركىبى] تەركىبىدە سوپۇنلار، قەنتىلەر، فە-لاۋونلار، سترويىدلار، ئۇچۇچان ماي، بىيولوگىيىلىك ئىشقار، پالماتىك كىسلاتاسى، ئامىنو كىسلاتاسى، تۆمۈر (Fe)، سىنك (Za)، مىس (Cu) قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيىلىك تەسىرى]

1. قاندىكى قىزىل قان ھۈجەيرىلىرىنى كۆپەيتىش، قان ئايلىنىشىنى راۋانلاشتۇرۇش، قان بېسىمىنى تۆۋەنلە-تىش خۇسۇسىيىتى بار.

2. ھەزىمنى ياخشىلاش تەسىرى بار.

3. بەدەننى كۈچلەندۈرۈش تەسىرى بار. كىچىك چاشقان تەجرىبىسىدە بۇ خىل ئۇنۇمى ئىسپاتلانغان.

4. ئۇيقۇغا بولغان تەسىرى: كىچىك چاشقان تەجرىبىسىدىن ئۇخلاش ۋاقتىنى قىسقارتىدىغانلىقى ئىسپاتلانغان.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] توغراش، يۇيۇش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] قان تولۇقلاش، ئۆپكە، كانايىنى قۇۋۇتلەش، تال ۋە ئاشقازاننى قۇۋۇتلەش، بەدەننى قۇۋۇتلەش، ئۇسسۇزلۇق پەسەيتىش خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] قان ئازلىق، تال ۋە ئاشقازان ئاجىزلىقى، بالىلاردىكى ئىشتىھاسىزلىق قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. شېكەردىن 50 گىرام، قانتېپەردىن 60 گىرام ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، قان كۆپەيتىپ يۇرەكنى قۇۋۇتلەيدۇ.

2. قانتېپەر، زىرىدىن 10 گىرامدىن، بەدىيان، پىننە، جۇۋىنەدىن يەتتە گىرامدىن ئېلىپ، چايلىق تەييارلاپ ئىچسە، ئاشقازاننى قۇۋۇتلەيدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 20 ~ 30 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئىسسىق مىزاجلىقلارنىڭ بېشىنى ئاغرىتىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] چىلان.

[ئورۇنباسارى] ئادەمگىياھ.

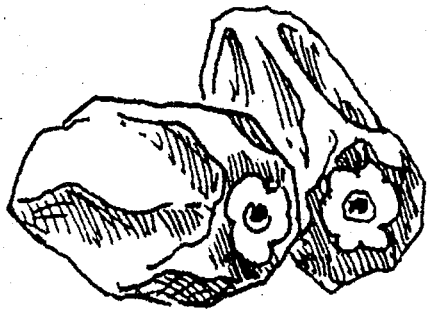
[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] قانتېپەر قاينىتىلمىسى.

خورما
胡尔玛
(蜜枣 mi zao)

[باشقا ئاتىلىشى] خورمائى رەتىبە، خورمائى يابىس

[لاتىنچە نامى] Fructus phoenix dactylifera

[ئىنگلىزچە نامى] Candied dete

خورما

[تونۇش] بۇ، پالما ئائىلىسىدىكى ھەمىشە كۆكىرىپ تۇرىدىغان (ئېگىزلىكى 17 ~ 35 مېتىرغا يېتىدۇ) خورما دەرىخىنىڭ مېۋىسىدىن ئىبارەت بولۇپ، «خورما» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. مېۋىسى ئېللىپسسىمان بولۇپ، خۇددى يوغانراق سوقا چىلانغا ئوخشايدۇ. قۇرۇتۇلغان خورمىنىڭ سىرتقى يۈزى پۈرۈلمە، قاتتىق، سارغۇچ ياكى ياكى ياكى رەڭلىك ياكى ياكى رەڭلىك، تەمى تاتلىق، پوستى نېپىز بولىدۇ، ئىچىدە بىر تال ئۇچكىسى بولىدۇ. (6-7 - رەسىم)

[چىقىش ئورنى] ئافرىقا، ئاسىيا، ھىندىستان ۋە ئەرەب ئەللىرىدە ئۆسىدۇ، ھازىر ئىسسىق بەلباغ ئەللىرىدە تېكىپ ئۆستۈرۈلىدۇ، ئېلىمىزنىڭ جەنۇبىدىكى ئۆلكىلەردىمۇ ئۆستۈرۈلىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] ئەتىياز ۋە ياز پەسلىدە گۈلى ئېچىلىدۇ، گۈلى ئېچىلغاندا يىغىۋېلىپ، گۈل بەرگىنى ئايرىپ، سايىغا يېيىپ قۇرۇتۇپ، قۇرغاق ئورۇندا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] مېۋىسىنىڭ تەركىبىدە ئاقسىل، ماي، مۇرەككەپ قەنت، ئۈزۈم قەنتى، مېۋە قەنتى، قوموش شېكىرى، ئامىنو كىسلاتاسى، فىلاۋون، سىبرىق كېتون گىلۈكوزىدى، ئاتسىدوم سىننامىكوم (Cinnamic acid)، كاروتىن، پېكمېنت، ئاز مىقداردا ۋىتامىن، B_1، B_2، C قاتارلىقلار بار. ئۇرۇقىنىڭ تەركىبىدە ئېستىرون (Estorne)، ئاقسىل، ماي، مۇرەككەپ قەنت، قوموش شېكىرى، ئۈزۈم قەنتى، مېۋە قەنتى قاتارلىقلار بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] يۇيۇپ، قۇرۇتۇپ لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] ئۇزۇقلۇق تولۇقلاش، قان كۆپەيتىش، چوڭ تەرەتنى يۇمشىتىش، قان بېسىمنى چۈشۈرۈش، باھ ۋە ئومۇمىي بەدەننى، يۇرەك ۋە ئاشقازاننى قۇۋۋەتلەش، مەنپي پەيدا قىلىش، بەدەننى سەمرىتىش، پەيلەرنى قۇۋۋەتلەش، قان توختىتىش، ئاغرىق توختىتىش خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] پالەچ، لەقۋا، باھ ۋە يۇرەك ئاجىزلىقى، بوۋاسىر قاناش، يۇقىرى قان بېسىمى، ئاشقازان ئاجىزلىقى، بەدەن ئورۇقلاش، بەل ئاغرىقى، بوغۇم ئاغرىقى، يۆتەل قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ ھەم ئۇزۇقلۇق سۈپىتىدە ئىستېمال قىلىنىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. يېڭى سېغىلغان سۈتكە مۇۋاپىق مىقداردىكى خورمىنى سېلىپ قاينىتىپ، ئۇستىگە 10 گىرامدىن

بادام مېغىزى، ياڭاق مېغىزى سېلىپ سوقۇپ، تالقانلاپ ئارىلاشتۇرۇپ ئىچسە، بەدەننى سەمرىتىدۇ، باھ ۋە يۇرەك ئاجىزلىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. زىرىق، ئالقات، تەمرىھىندى، خورمىنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام ئېلىپ، مۇۋاپىق مىقداردىكى سۇدا قاينىتىپ، بىر كۈندە ئۈچ ۋاق 10 مىللىلىتىردىن ئىچىپ بەرسە، قان بېسىمنى چۈشۈرىدۇ.

3. پىنىنىدىن 15 گىرام، بەدىيان، خورمىدىن 10 گىرامدىن ئېلىپ، مۇۋاپىق مىقداردىكى سۇدا قاينىتىپ، كۈندە ئىككى قېتىمغا بۆلۈپ ئىستېمال قىلسا، ئاشقازان ئاجىزلىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 10 ~ 40 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] تەستە ھەزىم بولىدۇ، تال، جىگەردە توسالغۇ پەيدا قىلىدۇ، چىشنىڭ تۈۋىگە يىرىڭ ۋە ئاغرىق پەيدا قىلىدۇ، خامراقى قورساقنى ئېسىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] كاھۇ، سىركەنجۈبىل، ئانار سۈيى، كۈنجۈت يېغى، ئاقلانغان بادام بىلەن قوشۇپ بېرىلىدۇ. يەپ بولغاندىن كېيىن ئىسسىق سۇ بىلەن ئېغىزنى چايقاش لازىم. بىر قېتىمدا 50 گىرامدىن ئارتۇق خورمىنى يېمەسلىك لازىم.

[ئورۇنباسارى] پىشقان ئۆرۈكنىڭ گۈلىسى، ئەنجۈر، ھۆل زەنجۈبىل، جىگدە.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] لوئوقى چىلغوزا.

قوغۇن

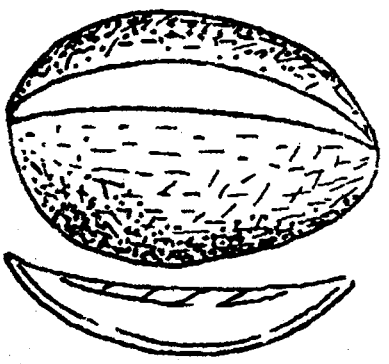
扩混

(甜瓜 tian gua)

[باشقا ئاتىلىشى] خەربۇزە

[لاتىنچە نامى] Cucumis melo Frustus

[ئىنگلىزچە نامى] Muskmelon

قوغۇن

[تونۇش] بۇ، كاۋا ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق ياماشقۇچى ياكى يەر بېغىرلىغۇچى سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك قوغۇن بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى «خەربۇزە» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. شەكلى ئۇزۇنچاق، يۇمىلاق كېلىدۇ، سىرتقى شاپىقى سېرىق رەڭ-لىك، سارغۇچ ئاق رەڭلىك ياكى يېشىل رەڭلىك بولىدۇ، تەمى تاتلىق، خۇش پۇراق، مېۋە ئېتى ئادەتتە سارغۇچ يېشىل رەڭلىك، توق سېرىق رەڭلىك ۋە ئاق رەڭلىك بولىدۇ. (8.6 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ھەممە جاي-لىرىدا تېرىپ ئۆستۈرۈلىدۇ ھەم ھىندىستان قاتارلىق ئىسسىق بەلباغ ئەللىرىدىنمۇ چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى پىشقاندا يىغىۋېلىپ، پوستىنى ئايرىپ قۇرۇتۇپ، قۇرۇق ۋە سالقىن جايدا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] قوغۇن ئېتى تەركىبىدە شارچە ئاقسىلى، لىمون كىسلاتاسى قاتارلىق ئورگانىك

كسلاتا، كاروتىن، ۋىتامىن B، C قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] بۇ باكتېرىيەنى تورمۇزلىمايدۇ، لېكىن بەزى زەمبۇرۇغلارغا قارىتا تورمۇزلاش تەسىرى بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] پوستىنى چىقىرىۋېتىش، توغراش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] مېڭىنى قۇۋۇتلەش، قان كۆپەيتىش، سۈيدۈك ھەيدەش، بەدەنگە ئوزۇق بولۇش، ئاغرىق پەسەيتىش، توسالغۇلارنى ئېچىش، ئۇسسۇزلۇقنى پەسەيتىش، چوڭ تەرەتنى يۇمشىتىش، مېڭە ۋە بەدەندە ھۆللۈك پەيدا قىلىش، تېرىنى سىلىقلاشتۇرۇش، ھەيزنى راۋان قىلىش خۇسۇسىيەتلىرى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] مېڭە ۋە نېرۋا ئاجىزلىقى، سۈيدۈك تۇتۇلۇش، سۈيدۈك ئېچىشىپ كېلىش، بۆرەك ۋە دوۋسۇن يارىسى، ھەيز تۇتۇلۇش، كۆپ ئۇسساش، قەۋزىيەت، جىگەر ۋە بۆرەك يوللىرى توسۇلۇش، بۆرەككە تاش چۈشۈش كېسەللىكى، تېرىنىڭ يېرىكلىشىشى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. قوغۇندىن كۆندە مۇۋاپىق مىقدارىدا يەپ بەرسە، سۈيدۈك ھەيدەيدۇ، ئۇسسۇزلۇقنى پەسەيتىدۇ، بەدەنگە ئوزۇق بولىدۇ، چوڭ تەرەتنى يۇمشىتىدۇ.

2. قوغۇننىڭ لېشىنى تېرىگە سۈركىسە، تېرىدىكى يېرىكلىكنى يوقىتىدۇ.

3. قوغۇننى مۇۋاپىق مىقدارىدىكى قېتىق بىلەن بىرگە يېسە، قەۋزىيەتكە مەنپەئەت قىلىدۇ.

4. مۇۋاپىق مىقدارىدىكى قوغۇننى گۆش بىلەن قوشۇپ پىشۇرۇپ يېسە، تېرىگە جۇلا بېرىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] مۇۋاپىق مىقدارىدا يېيىلىدۇ.

[زىيانلىق تەسىرى] كۆپ يېسە ئىچىنى سۈرۈۋېتىدۇ، ئىچكى ئەزالارنىڭ خىزمىتىنى سۇسلاشتۇرىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] سىركەنجۈبىل، ئانار سۈيى، مۇۋاپىق مىقدارىدا ھەسەل بىلەن يېيىش لازىم.

[ئورۇنباسارى] تەرخەمەك.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىق دورا ياسالمىسى] شەربىتى پەۋاكە.

قارا ئۇجمە

卡拉吾吉买

(黑桑椹 hei sang shen)

[باشقا ئاتىلىشى] توت شامى، توت سىياھ

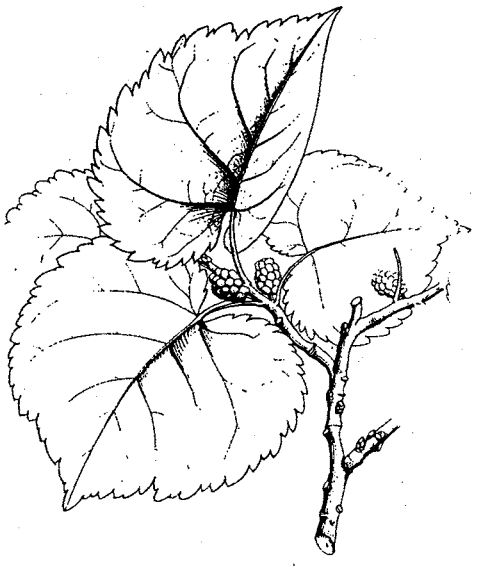
[لاتىنچە نامى] Fructus Morus alba

[ئىنگلىزچە نامى] black mulberry

[تونۇش] بۇ، ئۇجمە ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈك قارا ئۇجمىنىڭ مېۋىسى بولۇپ، رەڭگى قارا، تەمى تاتلىق. (9.6 - رەسىم)

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ جەنۇبىي رايونلىرىدىن كۆپ چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى پىشقاندا يىغىۋېلىپ، پوستىنى ئايرىپ قۇرۇتۇپ، قۇرۇق ۋە سالقىن جايدا ساقلىنىدۇ.

قارا ئۇجمە

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئاقسىل، قەنت، كالتسىي، مىنېرال ماددىلار، كاروتىن، ۋىتامىن C، B، E، H، B_{12}، B_1 قاتارلىقلار بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] يۇيۇپ قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] قان كۆپەيتىش، ھارارەت پەسەيتىش، چوڭ تەرەتنى يۇمشىتىش، توسالغۇلارنى ئېچىش، غەيرىي تەبىئىي قان ۋە سەپرا خىلىتىنىڭ ئۆتكۈرلۈكىنى پەسەيتىش، ئىششىق ياندۇرۇش، يىلتىزى ۋە قوۋزاقلىرى قۇرتلارنى ئۆلۈتۈرۈش خۇسۇسىيەتلىرىگە ئىگە.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] گال ئاغرىقى، ئېغىز مۇدۇر - چاقىلىرى، قان ئازلىق، ئۈيقۇسىزلىق قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. قارا ئۇجمە يىلتىزى، فۇپەل، قەمبىلدىن 10 گىرامدىن ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، مەدەت قۇرت چۈشۈرىدۇ.

2. قارا ئۇجمە، شاتۇت، شېكەر قاتارلىقلاردىن شەربەت تەييارلاپ ئىچسە، تال ئاغرىقىغا ناھايىتى ياخشى مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. قارا ئۇجمە، كاسنە، يۇمغاقسۇت قاتارلىقلارنى ئازراق قاياناق سۇدا ئارىلاشتۇرۇپ سوۋۇتۇپ، ئاغزىنى غار - غار قىلسا، ئېغىز مۇدۇر - چاقىلىرىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] ئەھۋالغا قاراپ مۇۋاپىق مىقدارda بېرىلىدۇ.

[زىيانلىق تەسىرى] پەيگە زىيان قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] رۇمبەدىيان، دارچىن.

[ئورۇنباسارى] چېقىر ئۇجمە.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىق دورا ياسالمىسى] ئۇجمە شەربىتى.

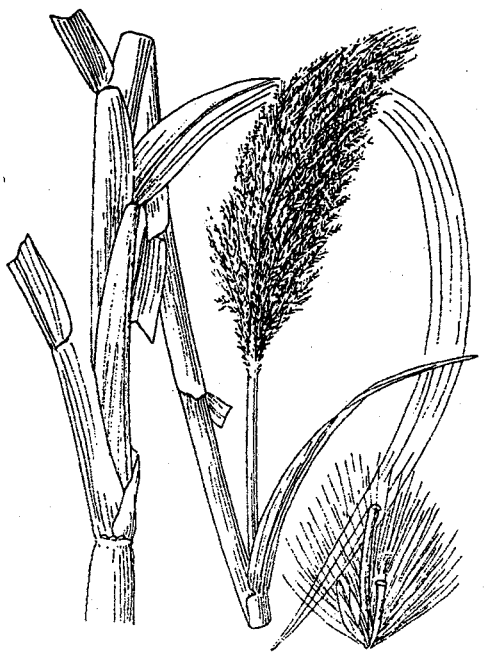
شېكەر قومۇشى
谢开尔库木西
(甘蔗 gan zhe)

[باشقا ئاتىلىشى] قەسسە بۇ سۇكەر، نىشكەر، گەننا

[لاتىنچە نامى] Culmus Saccharum officinarum

[ئىنگلىزچە نامى] Sugarcane

[تونۇش] بۇ، باشاقلىق ئۆسۈملۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك شېكەر

شېكەر قومۇشى

قومۇشى بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ غولى ۋە غولىدىن سەل قىسقا ئېلىنغان سۈيى «شېكەر قومۇشى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. شېكەر قومۇشى ئىككى خىل بولىدۇ، بىر ئاق، يەنە بىر قىزىل. بەزىسى ئۇششاق، سۇلۇق، تاتلىق، بەزىسى قاتتىق، سۈيى ۋە تاتلىقلىقى كەم، بەزىلىرى تۇزلۇق كېلىدۇ، شېكەر قومۇشىنىڭ تاتلىق، سۇلۇق، يېپى ئاز بولغانلىرى ياخشىسى ھېسابلىنىدۇ. (10.6 ـ رەسىم).

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ شەرقىي جەنۇبىي قىسمى، پاكىستان، ئافرىقا، لاتىن ئامېرىكىسى قاتارلىق ئىسسىق ئىقلىملىق جايلاردىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] كۈزنىڭ ئاخىرىدا كېسىپ يىغىۋېلىپ، باغلاپ، ھاۋا ئۆتۈشىدىغان جايدا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] ھەر 100 گىرام ئىستېمال قىلىنىدىغان قىسمىدا 84 گىرام سۇ، 0.2 گىرام ئاقسىل ماددىسى، 0.5 گىرام مايى، 12 گىرام كاربون سۇ بىرىكمىلىرى، سەككىز مىللىگىرام كالتسىي، تۆت مىللىگىرام فوسفور، 1 ~ 3 مىللىگىرامغىچە تۆمۈر تۇتىدۇ. شېكەر قومۇشىنىڭ شەربىتىدە كۆپ خىل ئامىنو كىسلاتاسى، ئاسپاراگىن، ئاسپاگىن كىسلاتاسى، گىلۈماتىك كىسلاتا، ئالما كىسلاتاسى، لىمون كىسلاتاسى قاتارلىقلار بار. غول بوغۇملىرىدا يەنە ۋىتامىن B_6 بولۇپ، ئۇستى تەرىپىدىكى يۇمران غولىدا كۆپرەك مىقداردا تۇتىدۇ، غولدا يەنە ۋىتامىن C بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] راكقا قارشى تۇرىدىغان كۆپ قەنتلىك ماددىلار بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] توغراش، يۇيۇش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] قان كۆپەيتىش، جىگەر ۋە ئۇمۇمىي بەدەننى قۇۋۇتلەش، بەدەننى سەمرىتىش، يۇرەكنى قۇۋۇتلەش، چوڭ تەرەتنى يۇمشىتىش، سۈيدۈك ھەيدەش، ئۇسسۇزلۇق پەسەيتىش، چىش مىلىكىنى چىڭىتىش ۋە تازىلاش، ئىچىزنى خۇش پۇراق قىلىش، توسالغۇلارنى ئېچىش خۇسۇسىيەتلىرى بار.

[ئىشلىتىدىغان كېسەللىكلەر] قان ئازلىق، بەدەن ئاجىزلىقى، سۈيدۈك تۇتۇلۇش، سۆزنەك، يۇرەك ئاجىزلىقى، يۆتەل، ھەزىم ناچارلىقى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. شېكەر قومۇشىدىن 10 گىرامنى ساپال كوزىغا سېلىپ، سىرتتا شەبنەمگە قويۇپ ئەتىگىنى ئېلىپ ئىچسە، سۆزنەككە پايدا قىلىدۇ.

2. 15 گىرام شېكەر قومۇشىنىڭ شىرنىسىنى چىقىرىپ ئىچىپ بەرسە، بۆرەك، دوۋساقتىكى تاشنى چۈشۈرىدۇ.

3. شېكەر قومۇشى شىرنىسىدىن 15 گىرام، تاتلىق ئانار سۈيىدىن 20 مىللىلىتىر ئېلىپ،

ئىككىسىنى ئارىلاشتۇرۇپ، بۇنىڭغا 1.5 گىرام زەپەرنى سوقۇپ، تالقىنىنى ئارىلاشتۇرۇپ ئىچسە، قان ئازلىققا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 10 ~ 15 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] تاماقتىن كېيىن كۆپ ئىستېمال قىلسا قورساقنى ئېسىدۇ، يەل پەيدا قىلىدۇ. ئاشقازاننى بۇزىدۇ، ياشانغان، بەلغەم مىزاجلىق كىشىلەرگە زىيان قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] رۇمبەدىيان ياكى شېكەر.

[ئورۇنباسارى] قىزىلچا.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىق دورا ياسالمىسى] شېكەر قومۇشى شىرنىسى.

پىدىگەن

皮迪根

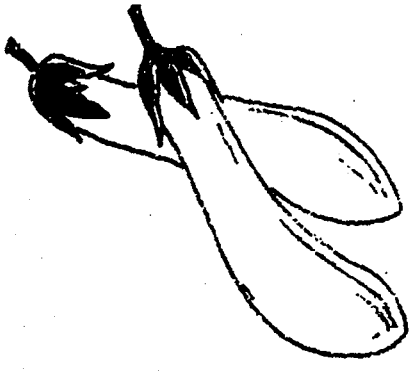
(茄子 qie zi)

[باشقا ئاتىلىشى] بادىجان، بادەنگەن، پىدىگەن، بىنگەن

[لاتىنچە نامى] Fructus Solanum melongena

[ئىنگلىزچە نامى] fruit of Garden Eggplant

[تونۇش] بۇ، پىدىگەن ئائىلىسىدىكى پىدىگەن مېۋىسىدىن ئىبارەت بولۇپ، تېبابەتچىلىكىدە «باۋ-دىنجان»، خەلق ئارىسىدا «پىدىگەن» نامىدا ئىشلىتىلىدۇ. مېۋىسى شىرىلىك، سوقىچاق، ئېللىپسىس شەكىللىك، شار شەكىللىك، توق سۆسۈن رەڭلىك، سۇس يېشىل رەڭلىك ياكى سارغۇچ ئاق رەڭلىك، پارقىراق كېلىدۇ، تۇۋىدە گۈل كاسىسى ساقلىنىپ قالىدۇ. (11.6 ـ رەسىم)

پىدىگەن

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ ھەممە يەرلىرىدە تېرىپ ئۆستۈرۈلىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى پىشقاندا يىغىۋېلىپ، پوستىنى ئايرىپ قۇرۇتۇپ، قۇرۇق ۋە سالقىن جايدا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] پىدىگەن تەركىبىدە تىرىلگونېللىن (Trigonelline)، ستاخىدرىن (stachydrine)، خولىن (Choline)، سولانىن (Solanin) قاتارلىق كۆپ خىل ئالكالوئىدلار بار. ئۇرۇقدا تۇتقان سولانىن ئەڭ يۇقىرى بولۇپ، 1.5% نى ئىگىلەيدۇ.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] مېۋىسى ۋە يوپۇرمىقى (ھۆل ياكى قۇرۇغاندىن كېيىن، سوقۇلغان تالقىنى) نى يېگەندىن كېيىن ياكى ئۇنىڭدىن ئېلىنغان ماددىسى ئوكۇل قىلىنسا، سۆيدۈك ماڭدۇرۇش تەسىرىگە ئىگە.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] يۇيۇپ قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] ئوزۇق بولۇش، تۇتۇش، قان پەيدا قىلىش، ئاغرىق توختىتىش، ئىششىق ياندۇرۇش،

تارقىتىش خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] ھەر خىل ئىششىقلار، قان ئازلىق، تاياق تەگكەن، زەربە يېگەن جاراھەتلەرگە سىرتقى تەرەپتىن ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. پىدىگەننى يەككە ھالەتتە ياكى گۆش بىلەن قوشۇپ پىشۇرۇپ يېسە، ئىسسىقتىن بولغان ئىششىقلارنى ياندۇرىدۇ.

2. مۇۋاپىق مىقداردىكى پىدىگەننىڭ سۈيىنى چىقىرىپ شېكەر قوشۇپ ئىچسە، زەخمىلەرنىڭ ئاغرىقىنى يوقىتىدۇ.

3. ئادەتتە ھەر خىل تاماقلار بىلەن دائىم ئىستېمال قىلىپ بەرسە، تۆمۈر ماددىسىنى تولۇقلاپ، قان ئازلىققا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] مۇۋاپىق مىقدارda ئىستېمال قىلىپ بەرسە بولىدۇ.

[زىيانلىق تەسىرى] قورساقنى ئېسىدۇ، ئىسسىق مىزاج كىشىلەرگە مۇۋاپىق كەلمەيدۇ، قەۋزىيەت پەيدا قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] گۆش، ياغ، سىركە.

[ئورۇنباسارى] پەمىدۇر.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك ياسالمىسى] ھەر خىل غىزالار ياسىلىدۇ.

تۆمۈر كېپىكى

铁木尔克皮可

(铁落 tie luo)

[باشقىچە ئاتىلىشى] خۇبسۇلھەددە، تۆمۈر پوقى.

[لاتىنچە نامى] Pulvis ferrun

[ئىنگلىزچە نامى] iron Rust

[تونۇش] بۇ، تۆمۈرنى تاۋلىغان چاغدا تۆمۈردىن چىققان زەررىچە شەكىللىك دېتى بولۇپ، قىزىق تۆمۈرنى سەندەلدە قويۇپ سوقسا، قاسراقلىرى چىقىدۇ، ئۇ ھاۋاغا يولۇقسا ئاسانلا ئۇۋىلىدۇ، ئاندىن ئۇنى يىغىۋېلىپ، ئوتتا قويۇپ قىزىتىپ، ناھايىتى يۇمشاق سوقۇپ تەييارلىنىدۇ. بۇ ئادەتتە «تۆمۈر پوقى»، «خۇبسۇلھەددە» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. بۇ دورىنى يۇمشاق سوقۇپ تەييارلىنىدۇ. قانچە ئۇششاق بولسا، شۇنچە ياخشىسى ھېسابلىنىدۇ. (6.12 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭدىن ۋە ئىچكى ئۆلكىلەردىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] تۆمۈر تاۋلاش ئورنىدىن يىغىۋېلىپ، كۈشتە قىلىپ ئىشلىتىلىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] Fe_2O_3، FeO، (F_3O_4)، (Ferrosic oxide) فېروكېبىك ئوكسىد قاتارلىقلار بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] كۈشتە قىلىش ئۇسۇلى ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[**تەبئىتى**] ئىككىنچى دەرىجىدە ئىسسىق، ئۇچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق.

[**خۇسۇسىيىتى**] قان كۆپەيتىش، باھنى قۇۋۇتلەش، قان توختىتىش، ھۆللۈكلەرنى قۇرۇتۇش، ھەيز تەڭشەش، ئۇچەي ۋە سۈيدۈك يولىدىكى يىرىڭلىق چاقىلارنى يوقىتىش، سۈيدۈك تۇتۇش، بۆرەك، جىگەر ۋە مېڭىنى قۇۋۇتلەش خۇسۇسىيىتى بار.

[**ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر**] قان ئازلىق، سۈلۈق ئىششىق (جىگەر ئاجىزلىقىدىن بولغان كېسەل)، ھەيز تۇتۇلۇش، ئىچ سۇرۇش، كونا ئۇچەي كېسىلى، ھەزىم بۇزۇلۇش، ئۇچەي قۇرتلىرى، بۆرەك ياللۇغى، جىگەر ۋە بەدەن ئاجىزلىقى، مەنىي بالدۇر يۇرۇپ كېتىش كېسەللىكلىرىگە ئىشلىتىلىدۇ.

[**ئىشلىتىش ئۇسۇلى**]

1. مۇددەبەر قىلىنغان تۆمۇر دېتىنى ئېزىپ كۆزگە تارتسا، كۆز قارىچۇقىدىكى قاتتىقلىقنى، يىرىڭلىق يارىلارنى ۋە يىرىكلىكنى يوقىتىدۇ.

2. كۇشتە قىلىنغان تۆمۇر دېتىدىن يېرىم گىرام ئېلىپ، توخۇ تۇخۇمىنىڭ سېرىقى بىلەن قوشۇپ ئىستېمال قىلسا، جىنسىي ئاجىزلىققا مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. كۇشتە قىلىنغان تۆمۇر دېتىنى سىركە ۋە ئاچچىقسۇ بىلەن سىرتتىن زىمات قىلسا، ئىسسىقتىن بولغان ئىششىقلارنى ۋە ئەمچەكتە يىغىلىپ قالغان سۈتلەرنى يۇمشىتىپ تارقىتىدۇ.

4. تۆمۇر دېتىگە 20 ھەسسە ھەسەل ۋە سۇ قۇيۇپ ئېزىپ، قۇرۇتۇپ، ئاندىن قاچىغا سېلىپ ئۇستىگە زەيتۇن يېغى قۇيۇپ، سۇيى تۇگەپ ياغ قىسمى قالغۇچە قاينىتىپ ئېلىپ، زاغۇن تالقىنى ۋە ھەسەل بىلەن قوشۇپ يالانچۇق تەييارلاپ، ھەر كۈنى ئىككى گىرامدىن ئىستېمال قىلسا ياكى زەيتۇن يېغى بىلەن قاينىتىپ ئالغاندىن كېيىن، ھەسەل بىلەن مەجۇن تەييارلاپ، كۈندە بىر ئازدىن ئىستېمال قىلسا، بەدەندىكى ئارتۇق ھۆللۈكلەرنى قۇرۇتىدۇ. ئۇنى يۇمشاق سوقۇپ، چىنە ياكى ساپال قاچىغا سېلىپ ئۇستىگە ناھايىتى ئاچچىق قېتىقنى قۇيۇپ، ئاپتاپتا داۋاملىق ئارىلاشتۇرۇپ قويۇلىدۇ، ئەگەر قېتىق قۇرۇپ كەتسە يەنە قۇيۇلىدۇ. شۇ ئۇسۇلدا بىرقانچە قېتىم تەكرارلىسا يۇمشاق ھالەتكە كېلىدۇ. ئاندىن قۇرۇتۇپ سۇفۇپ تەييارلاپ، ئۇنىڭدىن 125 ~ 250 مىللىگىرام سۇفۇپىنى يېگى قېتىققا ئارىلاشتۇرۇپ ئىچسە، يۇقىرىقى كېسەللىكلەرگە پايدا قىلىدۇ.

[**ئىشلىتىش مىقدارى**] لايىقلاشتۇرۇپ كۇشتە قىلىنغىنىدىن 0.2 ~ 0.4 گىرامغىچە ئىستېمال قىلىنىدۇ. كىچىك بالىلارغا ئىشلىتىلمەيدۇ.

[**زىيانلىق تەسىرى**] ئۆپكىگە زىيان قىلىدۇ. قۇرۇقلۇق پەيدا قىلىدۇ.

[**تۇزۇلمىسى**] ھەسەل، كەتىرا، سۇت، قايماق، سېرىق ماي.

[**ئورۇنباسارى**] كۇشتە قىلغان تۇخۇم شاكىلى، پولات كۇشتىسى.

[**ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى**] مەجۇنى خۇبسۇلھەددە، سۇفۇپى خۇبسۇلھەددە، شەربىتى پولات.

[**دىققەت قىلىدىغان ئىشلار**] ئۇنى بۆرەكنى قۇۋۇتلەيدىغان دورىلار بىلەن بېرىش چەكلىنىدۇ. كىچىك بالىلارغا ئىشلىتىلمەيدۇ.

تاتلىق ئانار

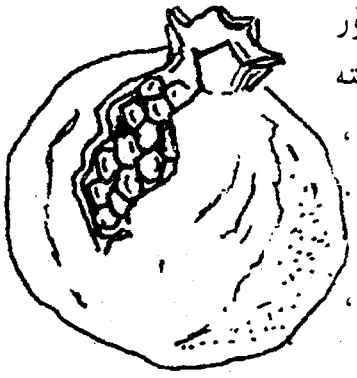
塔提里克阿那尔

(甜石榴 tian shi liu)

[باشقا ئاتىلىشى] رۇمان ھەلو، ئانار شىرىن، مىيتا ئانار

[لاتىنچە نامى] Furctus Punica granatum

[ئىنگلىزچە نامى] Pomegranate Fuirt

تاتلىق ئانار

[تونۇش] بۇ، ئانار ئائىلىسىدىكى ھەممىگە تونۇشلۇق بولغان مەشھۇر مېۋىلىك دەرەخ ئانارنىڭ پىشقان مېۋىسىدىن ئىبارەت بولۇپ، ئانار ئادەتتە شار شەكىللىك، رەڭگى قىزىل، ئىچىدىن مارجاندەك ئۇرۇق چىقىدۇ، ئۇرۇقى قىرلىق، پارقىراق، شىرىلىك، تەمى تاتلىق كېلىدۇ. (13.6 - رەسىم)

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىز ۋە ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەممە يەرلىرىدىن، بولۇپمۇ قەشقەر، خوتەندىن كۆپ چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى پىشقاندا يىغىۋېلىپ، پوستىنى ئايرىپ قۇرۇتۇپ، قۇرۇق ۋە سالقىن جايدا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] مېۋە تەركىبىدە شېكەر، ئالما كىسلاتاسى، ئۇرۇقىنىڭ تەركىبىدە ماي، يوپۇرمىقىنىڭ تەركىبىدە بىيولوگىيەلىك ئىشقارلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] يۇرەك رېتمىنى ئاستىلاتىدۇ. سۈيۇقلۇق تولۇقلاپ ئېلېكترولىتلار تەڭپۇڭلۇقىنى نورماللاشتۇرىدۇ، قىزىتما قايتۇرىدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] پوستىدىن ئايرىپ توغراش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] يۇرەك، جىگەر ۋە باھىنى قۇۋۇتلەش، قان كۆپەيتىش، ھارارەت پەسەيتىش، سۈيدۈك ھەيدەش، ئىچ سۇرۇشنى توختىتىش، كۆكرەك ۋە گالنىڭ يىرىكلىكىنى ياخشىلاش، مەددە قۇرت ئۆلتۈرۈش، ئوزۇقلۇق تولۇقلاش، يۆتەل توختىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] يۇرەك ئاجىزلىقى، جىگەر ئاجىزلىقى، باھ ئاجىزلىقى، يۇقىرى قان بېسىمى، يەرقان، زىققە، ئىسسىقتىن بولغان يۆتەل ۋە گالنىڭ يىرىكلىكى، قان ئازلىق، ئىچ سۇرۇش، تولغاق، مەڭئەت چىقىپ قېلىش، چىش تۇۋى بوشاپ قېلىش، ئېغىز پىشلاقلىشىش، قۇسۇش، كۆڭۈل ئىلىشىش، كۆپ ئۇسساش، قىچىشقاق، ئۇچەي قۇرت كېسەللىكى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. تاتلىق ئانار سۈيىنى ئەرقى گۈل، ئەرقى سەندەل بىلەن بىللە ئىچسە، يۇرەك چالاڭغۇراشقا شىپا بولىدۇ.

2. سىركەنجۈبىل سادده بىلەن تاتلىق ئانار سۈيىنى قوشۇپ ئىچىپ بەرسە، سېرىقلىق چۈشۈشكە

مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. ئانارنى كۈندە مۇۋاپىق يەپ بەرسە، يۈرەك ۋە جىگەرنى قۇۋۋەتلەپ قان كۆپەيتىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] سۈيىدىن 30 ~ 50 مىللىلىتىرغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئاشقازاندا سوغۇق يەل پەيدا قىلىدۇ. سوغۇقتىن بولغان ئىستىسقا، تەپ كېسەللىكلىرىگە بېرىلمەيدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] ئاشقازان كېسەللىكىگە شېكەر، تەپكە زەنجۈبل، ئاچچىق ئانار سۈيى قوشۇپ بېرىلىدۇ.

[ئورۇنباسارى] ئاچچىق ئانار.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىق دورا ياسالمىسى] شەربىتى ئانار، جاۋارىش ئانارىن، جاۋارىش پۇدىنە، داۋائى مىشكى، نارپىننە.

ئام

阿米

(芒果 mang guo)

[باشقا ئاتىلىشى] ئەبىنەج، ئاينە، ئام، ماندارىن

[لاتىنچە نامى] Fructus Mangifera indica

[ئىنگلىزچە نامى] mango fruit

[تونۇش] بۇ، سىر دەرىخى ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈك ئامىنىڭ مېۋىسى بولۇپ، ئېللىپس شەكىللىك ياكى بۆرەك شەكىللىك، سەل ياپىلاق، ئۇزۇنلۇقى 8 ~ 15 سانتىمېتىرغىچە، رەڭگى سېرىق رەڭلىك ياكى قىزغۇچ سېرىق رەڭلىك، ئىچىدە ئۇچكىسى بولۇپ، شەكلى بۆرەك شەكىللىك ياكى تۇخۇمسىمان يۇمىلاق شەكىللىك، ئېتى قېلىن بولۇپ، يېيىشلىك، تەمى تاتلىق، پۇرىقى سۈس، ۋەزنى ئېغىر، ياز پەسلىدە «ماڭگو» نامىدا مېۋىلىرىنى يىغىۋېلىپ دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. (14.6 ـ ەسىم)

[چىقىش ئورنى] بۇ ئاساسلىقى ئىسسىق بەلباغلاردىن ياكى مۆتىدىل ئىسسىق بەلباغلاردىن چىقىدۇ، يەنى مەملىكىتىمىزنىڭ گۇاڭدۇڭ، گۇاڭشى، يۈننەن قاتارلىق ئۆلكىلىرىدىن، ئۇنىڭدىن باشقا پاكىستان، ھىندىستان قاتارلىق دۆلەتلەردىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى پىشقاندا يىغىۋېلىپ، پوستىنى ئايرىپ قۇرۇتۇپ، قۇرۇق ۋە سالقىن جايدا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] خام مېۋىسىنىڭ تەركىبىدە ئاتسىدوم ئام فېروسكوم (Mangi Feronie acid)، ئاتسىدوم ئىزو ماكگىنفېرولىكوم (Isomangi ferolic acid)، ئاتسىدوم ئامبو-نىكوم (Ambonic acid)، ئاتسىدوم ئامبولىكوم (Ambolic acid) ھەمدە نۇرغۇنلىغان فېنول تۇرىدىكى بىرىكمە ماددىلار بار. يەنە كۆپ خىل كارو تېنو ئىدىز (Caroteno ids) قاتارلىق ئون نەچچە خىل بىرىكمىلەر، پوستلىق مېۋە تەركىبىدە 78.1%~82% كېچە سۇ، 11.4%~12.4% كېچە ئومۇمىي قەنت، ئازراق ئوكسىدسىزلانغان قەنت، ئاقسىل، يېرىك تالا، ئارابىنان، گالاكتۇرونان (Galacturonan) قاتارلىق تەركىبلەر بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] يۇيۇش، پوستىنى ئاجرىتىش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.
[تەبىئىتى] پىشقىنى ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق، خام مېۋىسى قۇرۇق سوغۇق.
[خۇسۇسىيتى] پىشقىنى باھىنى قۇۋۇتلەيدۇ، بەدەننى سەمرىتىش، قان كۆپەيتىش، سۈت، مەنىي كۆپەيتىش، كۆڭۈلنى خۇش قىلىش، (خام مېۋىسى) قىزىتما پەسەيتىش، ئاغرىق پەسەيتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.
[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] قان ئازلىق، رېماتىزم، ئۆتكۈر قىزىتما، ئۆتكۈر ئىچ سۇرۇش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.
[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]
1. ھەر كۈنى 1～2 دانە پىشقان ئامنى يەپ بەرسە، بەدەننى سەمرىتىدۇ، ساپ قان پەيدا قىلىدۇ، كۆڭۈلنى خۇش قىلىدۇ، رېماتىزمغا مەنپەئەت قىلىدۇ.
2. مۇۋاپىق مىقداردىكى خام ئامنى قىزىق قۇمغا كۆمۈپ، پىشقاندا سىقىپ سىقىلغان سۈيىگە ناۋات ئارىلاشتۇرۇپ ئىچسە، قىزىتما پەسەيتىدۇ.
3. مۇۋاپىق مىقداردىكى خام ئامنىڭ پوستىنى ئايرىپ ئېلىپ، سۇغا سېلىپ قولدا مىجىپ، سۈيىگە شېكەر ئارىلاشتۇرۇپ ئىچسە، ئاپتاپ ئۆتۈپ كېتىشتىن كېلىپچىققان ئۆتكۈر ئۇسسۇزلۇقنى ۋە ئىچ سۇرۇشكە مەنپەئەت قىلىدۇ.
[ئىشلىتىش مىقدارى] 1～2 تال.
[زىيانلىق تەسىرى] قىچىشقاققا زىيان قىلىدۇ.
[تۇزەتكۈچىسى] چىلان.
[ئورۇنباسارى] قىزىل ئۈزۈم.
[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] ئام شەربىتى، ئام مۇرابباسى.

قىزىل ئۈزۈم
克孜勒玉租木
(经莆萄 hong pu tao)

قىزىل ئۈزۈم

[باشقا ئاتىلىشى] ئەنگۈر ئەھمەر، مەۋىزمۇنەققى
[لاتىنچە نامى] Fructus Vitis vinifera
[ئىنگلىزچە نامى] fruitof European Grape
[تونۇش] بۇ، ئۈزۈم ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈك قىزىل ئۈزۈمنىڭ مېۋىسىدۇر. بۇ بىر خىل داڭلىق مېۋە بولۇپ، بۇ مېۋىنىڭ ئۆسۈملۈك تېنى قارامتۇل سېرىق، تولغىماچ، پىلەك ئۈزارتىپ ئۆسىدىغان دەرەخ بولۇپ، ئۇنىڭ يوپۇرمىقى تېرەكنىڭ يوپۇرمىقىغا ئوخشايدۇ ياكى ئۇنىڭدىن يوغان، نېپىز، ئۈششاق، ئاقۇچ چېچەكلەيدۇ، مېۋىسى سۇلۇق، تاتلىق، ئىچىدە ئۇرۇقى بار، مېۋە شەكلى يۇمىلاق، بەزىلىرى ئۇزۇنچاق، رەڭگى قىزىل

كېلىدۇ. بۇ دەرەخنىڭ مېۋىسى «قىزىل ئۈزۈم» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. (15.6 - رەسىم)

[چىقىش ئورنى] ئاپتونوم رايونىمىز ۋە دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا ئۆستۈرۈلىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] كۈزدە پىشقاندا قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] يۇيۇپ، قۇرۇتۇپ لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

[خۇسۇسىيتى] غەيرىي تەبىئىي سەۋدا بەلغەم خىلتىلىرىنى پىشۇرۇش، ئاساسلىقى قان كۆپەيتىش، قىزىل ئۈزۈمنىڭ ياخشى قۇرۇتۇلغىنى قۇرۇق ئىسسىق بولۇپ، ئوزۇق بولۇش، ساپ قان پەيدا قىلىش، قاننى تازىلاش ۋە جانلاندۇرۇش، بەدەننى سەمرىتىش، ئىچىنى بوشىتىش، تېرىلەرنى سىلىقلاشتۇرۇش، مەركىزىي نېرۋا سىستېمىسىنى كۈچەيتىش رولى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] بەدەن ئاجىزلىقى، قان ئازلىق، قەۋزىيەت، نېرۋا ئاجىزلىقى، باھ ۋە ئومۇمىي بەدەن ئاجىزلىقى، ئۇنتۇغاقلىق قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئۈزۈمنى مۇزاپىق ئىستېمال قىلسا، بەدەنگە ئوزۇق بولۇپ سەمرىتىدۇ، ئۇنتۇغاقلىقنى يوقىتىپ، ئەقلىي قۇۋۋەتنى ۋە بەدەننىڭ كېسەللىككە قارشى تۇرۇش كۈچىنى ئاشۇرىدۇ.

2. ئۈزۈمنى ياڭاق مېغىزى بىلەن قوشۇپ ئىستېمال قىلسا، مادىدا ئالمىشىشنى ياخشىلاپ، بۆرەكنى، بەدەننى ۋە باھنى كۈچەيتىدۇ.

3. قۇرۇق قىزىل ئۈزۈمدىن سوقماق تەييارلاپ يېسە، بەدەننى قۇۋۋەتلەپ سەمرىتىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] ئەھۋالغا قاراپ 60 ～ 80 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] پوستى ۋە ئۇرۇقى قان تومۇرنى تازىلايدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] سىركەنجۈبىل، كەرەپشە ئۇرۇقى.

[ئورۇنباسارى] قۇرۇق ئۈزۈم.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] شەربىتى زەبىب، شەربىتى رەيھان.

[دىققەت قىلىدىغان ئىشلار] ئۈزۈمنىڭ ئۇرۇقى ۋە پوستى ئاشقازان كېسىلى ۋە يەلدىن بولغان قۇلۇنجى بىمارلىرىغا بېرىلمەيدۇ. جىگەر، تال، بۆرەك يوللىرىغا توسالغۇ پەيدا قىلىدۇ، بېرىش توغرا كەلسە، ئاشقازان كېسىلى بارلارغا سىركەنجۈبىل بىلەن؛ قۇلۇنجى، جىگەر، تال، بۆرەك كېسىلى بارلارغا كەرەپشە ئۇرۇقى بىلەن بېرىش لازىم. ئۈزۈم يېيىشنىڭ ئەڭ ياخشى ئۇسۇلى ئۇنى سىقىپ سۈيىنى ئىچىش.

قارا شېكەر

卡拉西克日

(经糖 hong tang)

[باشقا ئاتىلىشى] سۇككەر ئەسۋە، قەندى سىياھ، شېكەر سۇرۇخ

[ئىنگلىزچە نامى] brown sugar

[تونۇش] بۇ، باشاقلىقلار ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈك شېكەر قومۇش غولىنىڭ قىيامىنى قايناتىش

ئارقىلىق ئېلىنغان شېكەرنىڭ بىر خىلى بولۇپ، تەمى تاتلىق، رەڭگى سارغۇچ، قىزىل ياكى قارا رەڭلەردە بولىدۇ، شەكلى تالاسمان ياكى كاللەك ھالەتتە بولىدۇ. ئادەتتە ئائىلىلەردە كۆپ ئىشلىتىلىدۇ.

[چىقىش ئورنى] مەملىكىتىمىزنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن، جۈملىدىن شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] شېكەر قومۇشى غولىنىڭ قىيامىنى ئېلىپ قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] قارا شېكەرنىڭ ئاساسلىق تەركىبى كاربون سۇ بىرىكمىلىرى بولۇپ، تەركىبىدە ئاز مىقداردا كالتسىي، كالىي، فوسفور، ناترىي، تۆمۈر قاتارلىق مېتال ئېلېمېنتلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] ئۇزۇقلاندۇرۇش، تەرەت ماڭدۇرۇش تەسىرى بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ئىلغاپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق (ئۇزاق تۇرغان شېكەرنىڭ ھۆللۈكى ئاز، قۇرۇقلۇقى يۇقىرى بولىدۇ).

[خۇسۇسىيىتى] قان كۆپەيتىش، ئۇزۇق بولۇش، بەدەننى سەمرىتىش، چوڭ تەرەتنى راۋانلاشتۇرۇش، توسالغۇلارنى ئېچىش، ئومۇمىي بەدەننى قۇۋۇتلەش، قاننى جانلاندۇرۇش، ھەيزنى راۋان قىلىش خۇسۇسىيەتلىرى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] قان ئازلىق، تال ئاجىزلىقى، قەۋزىيەت، ئورۇقلاش، ئومۇمىي بەدەن ئاجىزلىقى، ھەيز ئاغرىتىپ كېلىش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ھەر كۈنى مۇۋاپىق مىقداردىكى قارا شېكەرنى ئارپىبەدىيان بىلەن دەملەپ ئىچىپ بەرسە، قان كۆپەيتىپ، بەدەننى سەمرىتىدۇ؛ توسالغۇلارنى ئاچىدۇ، ئاياللارنىڭ سوغۇقى ئېشىپ، بەدىنى ئاجىزلاشتىن كېلىپچىققان ھەيز ئاغرىتىپ كېلىشكە پايدا قىلىدۇ.

2. ئەپسەنتىن، بادرەنجىبۇيادىن 15 گىرامدىن، گاۋزىبان، ئوغرىتىكەندىن 10 گىرام ئېلىپ، دورىلارنى قائىدە بويىچە قاينىتىپ، مۇۋاپىق مىقداردا قارا شېكەر قوشۇپ ئىچىپ بەرسە، قان ئايلىنىشىنى جانلاندۇرۇپ، قان تومۇرلارنىڭ ئېلاستىكلىقىنى ياخشىلايدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 48 ~ 60 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] كۆپ ئىستېمال قىلسا ھەزمىنى ياخشىلايدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] پىننە.

[ئورۇنباسارى] تاتلىق ئانار سۈيى.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىق دورا ياسالمىسى] پولات شەربىتى.

پاقلان گۆشى
帕克拉尼古西

[باشقا ئاتىلىشى] لەھمۇل شات، گۈشتى گۈسفەندى، بىركى گوشت

[تونۇش] بۇ ھەممىگە تونۇشلۇق بولغان پاقلان قوينىنىڭ گۆشى بولۇپ، گۆشنىڭ رەڭگى ئاقۇچ قىزىل،

تەمى تەمسىز بولىدۇ. (16.6 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن تېپىلىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] پاقلان گۆشىنى پىشۇرۇپ، ئاجرالمىلىرىنى ئېلىۋېتىپ، سوغۇق، سالقىن جايدا ساقلىنىدۇ.

پاقلان گۆشى

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] قۇرۇتۇش ئارقىلىق ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] قان كۆپەيتىش، بەدەننى سەمرىتىش، باھىنى قۇۋۇەتلەش، ئەزالارنى قۇۋۇەتلەش، ئۇزۇقلۇق تولۇقلاش، تەبىئىي ھارارەتنى يۇقىرى كۆتۈرۈش قاتارلىق خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] باھا، بەدەن ئاجىزلىقى، قان ئازلىق، ئومۇمىي بەدەن ماغدۇرسىزلىقى، پالەچ، لەقۋا قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. كەپتەر گۆشى، كەكلىك گۆشى، پاقلان گۆشى، قۇشقاچ گۆشى قاتارلىقلارنىڭ ھەربىرىدىن 30 گىرام ئېلىپ، مۇۋاپىق مىقداردىكى سۇ بىلەن قائىدە بويىچە مائۇللەھمى تەييارلاپ بەرسە، ئومۇمىي بەدەن ئاجىزلىقى، پالەچ، لەقۋا قاتارلىقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. پاقلان گۆشى، كەكلىك گۆشى، ئۇلار گۆشى، كەپتەر گۆشى قاتارلىقلارنىڭ ھەربىرىدىن 20 گىرام ئېلىپ، قائىدە بويىچە مائۇللەھمى تەييارلاپ ئىچىپ بەرسە، بەدەن ئاجىزلىقى، باش قېيىش، كۆز قاراڭغۇلىشىش، ماغدۇرسىزلىق قاتارلىقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] ئەھۋالغا قاراپ ئىشلىتىلىدۇ.

[زىيانلىق تەسىرى] يەل پەيدا قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] دارچىن، كاۋاۋىچىن.

[ئورۇنباسارى] بىر ياشلىق موزاي گۆشى.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] مائۇللەھمى.

قوتاز سۈتى

库塔孜苏提

(毛牛乳 mao niu ru)

[باشقا ئاتىلىشى] لەبىنۇل جامۇس، شىر مىشگاۋ، بىنىس كادۇد

[تونۇش] بۇ ھەممىگە تونۇشلۇق بولغان ھايۋان قوتازنىڭ موزىيى تۇغۇلغاندىن كېيىن سېغىپ ئېلىنىدىغان سۈتى بولۇپ، رەڭگى ئاق، بىرئاز تاتلىق بولغان سۈتتىن ئىبارەت.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن، چىڭخەي ۋە شىزاڭ تاغلىق رايونلىرىدىن تېپىلىدۇ.

[**يغىپ ساقلاش**] سېغىپ ئالغاندىن كېيىن سالقىن جايدا پاكىزە ساقلىنىدۇ.

[**خىمىيەلىك تەركىبى**] ئاقسىل، ماي، ۋىتامىن B، C، P، تاننىن، قەنت، كالتسىي، فوسفور، تۆمۈر، سىنك، سۈت كىسلاتاسى، خولېس-تېرىن، بەدەنگە زۆرۈر بولغان سەككىز خىل ئامىنو كىسلاتاسى قاتار-لىقلار بار.

[**فارماكولوگىيەلىك تەسىرى**] بەدەننى قوۋۇشتۇرۇش، سەمرىتىش، ئوزۇق-لۇقلارنى تولۇقلاش تەسىرى بار.

قوتاز

[**لايىقلاشتۇرۇلۇشى**] ئادەتتىكىدەك ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[**تەبىئىتى**] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

[**خۇسۇسىيىتى**] ئەزالارنى قوۋۇشتۇرۇش، بەدەننى سەمرىتىش، خۇشلۇق يەتكۈزۈش، قان كۆپەيتىش قاتارلىق خۇسۇسىيەتلەرگە ئىگە.

[**ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر**] بەدەن ئاجىزلىقى، قان ئازلىق، ئوزۇقلۇق يېتىشمەسلىك، بوۋاسىر قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[**ئىشلىتىش ئۇسۇلى**] قوتاز سۈتىگە بادام مېغىزى، پىندۇق مېغىزى قاتارلىقلارنىڭ تالقىنىدىن 30 گىرام قوشۇپ، مۇۋاپىق مىقداردا ئىچىپ بەرسە، بۆرەكنى قوۋۇشتۇرۇپ، بەدەننى سەمرىتىدۇ. ئوزۇقلۇقلار-نى تولۇقلاپ، ھەر خىل كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئالىدۇ.

[**ئىشلىتىش مىقدارى**] ئەھۋالغا قاراپ 60 ~ 150 مىللىلىتىرغىچە ئىستېمال قىلىنىدۇ.

[**زىيانلىق تەسىرى**] تەستە ھەزىم بولىدۇ، يەل پەيدا قىلىدۇ.

[**تۈزەتكۈچىسى**] شېكەر، رۇمبەدىيان.

[**ئورۇنباسارى**] تۆگە ياكى كالا سۈتى.

[**ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى**] داۋائى تەرەنجىبىن.

يەتتىنچى باب قاننى سۈيۈلدۈرغۇچى دورىلار

قان خىلىتىنىڭ قىيامىنى سۈيۈلدۈرۈش، قان تازىلاش تەسىرى ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدىغان دورىلار ئومۇملاشتۇرۇلۇپ، قان خىلىتىنى سۈيۈلدۈرغۇچى دورىلار دەپىلىدۇ.

ھەر خىل ئىچكى ـ تاشقى سەۋەبلەرنىڭ ئۇزاق مۇددەت ئورگانىزمغا تەسىر قىلىشى نەتىجىسىدە (يەنى سۈپىتى ئۆزگەرگەن غەيرىي خىلىتلارنىڭ قانغا ئارىلىشىشى، قاننىڭ يېپىشقاقلىقىنى ئاشۇرۇپ، قان ماي ماددىسىنى يۇقىرى كۆتۈرىدىغان غىزالارنى ئۇزاق مۇددەت ئىستېمال قىلىش، كۆپ ئىچى سۇرۇش، كۆپ تەرلەش قاتارلىق سەۋەبلەر) قان خىلىتىنى قويۇلدۇرۇپ، يۇقىرى قان بېسىم، يۈرەك ئاجىزلىق، يۈرەككە قان يېتىشمەسلىك، سۈيدۈك تۇتۇلۇش، نەپەس راۋان بولماسلىق، زىققە، ئاشقازان ئاغرىش، ھەيز كەلمەسلىك، ھەيز ئاغرىتىپ كېلىش، باھ ۋە بەدەن ئاجىزلىقى، تارقىلىشچان زۇكام، غەلۋىرەك، قىزىل، كۆپ ئېھتىلام بولۇش، رېماتىزملىق بوغۇم ياللۇغى قاتارلىق كېسەللىكلەرنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. بۇ خىل كېسەللىكلەرنى ۋاقتىدا داۋالىمىغاندا ياماڭ ئاقىۋەتلەر كېلىپچىقىدۇ. قان قويۇلۇشنىڭ سەۋەبلىرى ھەر خىل بولغاچقا، سەۋەبىگە قارىتا قاننى سۈيۈلدۈرغۇچى دورىلارنى تاللاپ ئىشلىتىش كېرەك. قاننى سۈيۈلدۈرغۇچى دورىلارنىڭ كۆپىنچىلىرىنىڭ تەبىئىتى قۇرۇق سوغۇق بولۇپ، بۇ خىل دورىلار قاننى سۈيۈلدۈرۈش، قاننىڭ يېپىشقاقلىقىنى تۆۋەنلىتىش، قان ئايلىنىشىنى ياخشىلاش تەسىرىنى بېرىدۇ. بۇ خىل دورىلار قاننى سۈيۈلدۈرغۇچى دورىلار دەپىلىدۇ. مەسىلەن: كىچىك چىلان، كەتمەنقوڭغۇز، ئۇچار چاشقان مايىغى، سۇڭپىياز، ئاپتاپپەرەس ئۇرۇقى، قىرىقبوغۇم، ئاچچىق ئانار، ئالۇچا، شاھتەررە، چىلان، تەمرىھىندى، ئۇد سەلىب، كۆك تۇرۇپ، جىگدە، كىرەش، پۇنۇس قاتارلىقلار.

كىچىك چىلان

克其克其郎

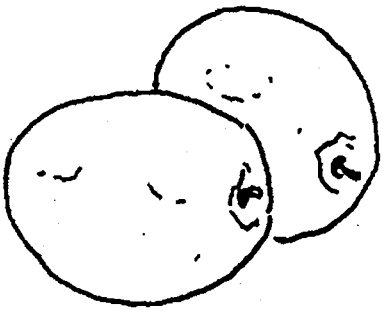
（酸枣 suan zao）

[باشقىچە ئاتىلىشى] يەرلىك چىلان، ئۇننار

[لاتىنچە نامى] Ziziphus jujuba

[ئىنگلىزچە نامى] Spine Date

[تونۇش] بۇ، خوزۇر ئائىلىسىدىكى ياغاچ غوللۇق چانقال مېۋىلىك دەرەخ چىلان دەرىخىنىڭ مېۋىسىدىن ئىبارەت بولۇپ، شار شەكىللىك، پوستى قىزغۇچ، ئىچىدە ئۇرۇقچىسى بار، تەمى ئاچچىق كېلىدۇ. كىچىك چىلان ياكى يەرلىك چىلان نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ (1.7 ـ رەسىم).

كىچىك چىلان

[**چىقىش ئورنى**] رايونىمىز ۋە ئېلىمىزنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن چىقىدۇ.

[**يىغىپ ساقلاش**] 10 ـ ئايلاردا مېۋىسىنى يىغىپ، قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.

[**خىمىيەلىك تەركىبى**] سوپۇنلۇق ھىدروكسىدلار، تىرتىرپىلەر، فېلا-ۋونلار، فېنول كىسلاتاسى، ياغ كىسلاتاسى بار.

[**فارماكولوگىيەلىك تەسىرى**] نېرۋىنى تىنچلاندۇرۇپ، ئۇيقۇ كەلتۈ-رۈش، يۇرەك رېتىمسىزلىقىنى تۈگىتىش، يۇرەكنى كۈچەيتىش تەسىـ رى بار.

[**لايىقلاشتۇرۇلۇشى**] ئىلغاپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[**تەبىئىتى**] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[**خۇسۇسىيىتى**] سەپرا خىلىتىنى پىشۇرۇش، قان تازىلاش، نېرۋىنى كۈچەيتىش، قاننى سۈيۈلدۇرۇش، قان بېسىمىنى تۆۋەنلىتىش، يۆتەل پەسەيتىپ، نەپەسنى راۋانلاشتۇرۇش، تىنچلاندۇرۇش خۇسۇسىيىتى بار.

[**ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر**] يۇقىرى قان بېسىم، سۈيدۈك تۇتۇلۇش، نېرۋا ئاجىزلىقى، زىققە، يۆتەل قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[**ئىشلىتىش ئۇسۇلى**]

1. زۇپا، بىخ سەۋسەن 10 گىرامدىن، ئاچچىق چىلاندىن 15 دانە، سەرپىستاندىن 10 گىرام ئېلىپ، قائىدە بويىچە قاينىتىپ ئىچسە، بەلغەم بوشىتىپ نەپەسنى راۋان قىلىدۇ.

2. زىرىقتىن 10 گىرام، ئاچچىق چىلاندىن 15 دانە، سۇماقتىن 10 گىرام، ئاق سەندەلدىن 10 گىرام ئېلىپ، قائىدە بويىچە قاينىتىپ سۈيىنى ئىچسە، قان بېسىمىغا شىپا بولىدۇ.

[**ئىشلىتىش مىقدارى**] مېۋىسىدىن 20 دانە ئەتراپىدا.

[**زىيانلىق تەسىرى**] مىقدارىدىن ئېشىپ كەتسە، ئادەمنى زەھەرلەپ، سەزگۈسىنى يوقىتىدۇ.

[**ئۇزەتكۈچىسى**] زەپەر.

[**ئورۇنباسارى**] چىلان.

[**ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى**] چىلان شەربىتى.

[**دىققەت قىلىدىغان ئىشلار**] كۆپ ئىستېمال قىلىشقا بولمايدۇ.

كەتمەنقوڭغۇز

卡提曼困故孜

(土鳖虫 tu bie chong)

[**باشقا ئاتىلىشى**] ئوجۇنقوڭغۇز

[**لاتىنچە نامى**] Eupoly Phaga

[**ئىنگلىزچە نامى**] Ground Beetle

[**تونۇش**] بۇ، بىر خىل قوڭغۇز بولۇپ، ئۇنىڭ چىشسى ياپىلاقراق، سوقمىچاق شەكىلدە، ئۇزۇنلۇقى

2 ~ 4 سانتىمېتىرغىچە كېلىدۇ، سېسىق پۇرايدۇ، بېشى ئىنچىكە ۋە كىچىك، ئالتە دانە پۇتى ۋە ئىككى دانە سوقمىچاق شەكىلدە بۇرۇتى بار، ئۇزۇنلۇقى 2 ~ 4 سانتىمېتىر كېلىدۇ، سېسىق پۇرايدۇ، دۇمبىسىدىكى قېپى قارامتۇل بېغىر رەڭ، ئۇستىدە سىزىقلىرى بولىدۇ، قورساق قىسمى سارغۇچ بېغىررەڭ بولۇپ، ئۆمىلىشى ناھايىتى تېز، تېگىپ قويسىلا، ئۆلگەن بولۇپ يېتىۋالىدۇ، ئەركىكىنىڭ قانىتى بولۇپ، ئۇ دورىغا ئىشلىتىلمەيدۇ، چىشىسىنىڭ پۇتۇن تېنى «كەتمەنقوڭغۇز» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. (2.7 - رەسىم)

[چىقىش ئورنى] ئەسكى تامنىڭ تۈۋى، ئوچاق تۈۋى، كېسەك يېرىقلىرى قاتارلىق نەم ئورۇنلاردا بولىدۇ، شىنجاڭنىڭ ھەممە جايلىرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] ياز ۋە كۈز پەسلىدە تۇتۇپ، قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئۇچۇچان ماي، ماي كىسلاتاسى (oleic acid)، پالما كىسلاتاسى (palmitic acid)، 17 خىل ئامىنو كىسلاتاسى، بىيولوگىيەلىك ئىشقارلار ۋە مىكرو ئېلېمېنتلاردىن ماگنىي، مىس، فوسفور، ناترىي، كالىي، ئالىيومىن، قەلەي، كالتسىي، تۆمۈر قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] قان سۈيۇقلۇقى سىستېمىسىغا قارىتا تەسىرى، قاننىڭ ئۇيۇشىغا قارشى تەسىرى، ئۇيۇتمىلارنى ئېرىتىش تەسىرى بار. قان ئايلىنىشىنى ياخشىلاش، قاندىكى ماينى تۆۋەنلىتىش، يۇرەككە قان يېتىشمەسلىكنىڭ ئالدىنى ئېلىش رولى بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ساپلاشتۇرۇش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] توسالغۇلارنى ئېچىش، قاننى سۈيۇلدۇرۇش، قان تازىلاش، ئۇيۇغان قاننى تارقىتىش، قاننى جانلاندۇرۇش، ھەيز راۋانلاشتۇرۇش، ئاغرىق پەسەيتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] ھەر خىل ئىششىق، ھەر خىل زەخمىلىنىش، ھەيز تۇتۇلۇش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. كەتمەنقوڭغۇزدىن تۆت گىرام، قىزىل چۇغلۇق، رەۋەندىن 12 گىرامدىن، شاپتۇل مېغىزىدىن 16 گىرام ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، ھەيز كەلمەسلىككە مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. كەتمەنقوڭغۇزدىن تۆت گىرام، رەۋەن، داڭگۇيدىن 12 گىرامدىن ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە ياكى يۇمشاق سوقۇپ، سۇ بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ سىرتقى تەرەپتىن تاڭسا، ھەر خىل زەخمىلىنىشلەرگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 4 ~ 6 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ھامىلىدار ئاياللارغا بېرىشكە بولمايدۇ.

[تۆزەتكۈچىسى] كۈنجۈت يېغى، سۈت.

[ئورۇنباسارى] كۈركۈم.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] كەتمەنقوڭغۇز دەملىمىسى.

ئۇچار چاشقان مايىقى
（乌恰卡西干马伊给）
（五灵脂 wu ling zhi）

[باشقا ئاتىلىشى] قۇرالاي

[لاتىنچە نامى] Faeces Pteromys Volans

[ئىنگلىزچە نامى] trogopterus dung

ئۇچار چاشقان مايىقى

[تونۇش] بۇ، بەدىنىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 13 ～ 20 سانتىمېتىرغىچە، قۇيرۇقىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 9 ～ 14 سانتىمېتىرغىچە كېلىدىغان بىر خىل چاشقان بولۇپ، ئۇنىڭ ئالدى پۇتى بىلەن ئارقا پۇتىنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئۇچۇش پەردىسى بولىدۇ، بەدىنىدىكى يۇڭلىرى ئىنچىكە، يۇمشاق، رەڭگى كۆكۈچ كۇل رەڭ، مايىقى نۇرغۇنلىغان تەرەت دانچىلىرىنىڭ قوشۇلۇپ قېتىشىشىدىن مونەك ھالەتتىكى مايا‌ق بولۇپ، بۇ «ئۇچار چاشقان مايىقى» ياكى «قۇرالاي» ناملىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. (3.7 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ئالتاي تاغلىق رايونلىرىدىن ناھايىتى كۆپ چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] ئۇچار چاشقانىنىڭ مايىقىنى قۇرۇتۇپ، قۇرغاق جايدا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئۇچار چاشقان مايىقى تەركىبىدە ۋىتامىنلىق ماددىلار ۋە ئاز مىقداردا ئورىيا، ئۇرات (Urate) قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] يالليۇغ قايتۇرۇپ، باكتېرىيەنى يوقىتىش رولى بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ساپلاشتۇرۇش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] قاننى سۈيۈلدۇرۇش، توسالغۇلارنى ئېچىش، قاننى جانلاندۇرۇپ، ئۈيۈپ قالغان قاننى تارقىتىش، ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش، ئاغرىق توختىتىش خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىدىغان كېسەللىكلەر] ھەيز كەلمەسلىك، ھەيز ئاغرىتىپ كېلىش ياكى تۇغۇتتىن كېيىنكى قورساق ئاغرىش، ئاشقازان ئاغرىش، تاشقى زەخمىلىنىش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئۇچار چاشقان مايىقىدىن 16 گىرام، چىلان 20 گىرام، زاراڭزا چېچىكىدىن 12 گىرام، شاپتۇل مېغىزىدىن 12 گىرام ئېلىپ سۇدا قاينىتىپ ئىككى قېتىمغا بۆلۈپ، ئىلمان ھالەتتە ئىچسە، خۇن توختاپ، ھەيز كەلمەي، دوۋسۇن ساھەسى ئاغرىشقا مەنپەئەت قىلىدۇ (خۇن كېلىپ قالسا دەرھال توختىتىلىدۇ، ھامىلدار ئاياللارنىڭ ئىچىشى مەنئى قىلىنىدۇ).

2. ئۇچار چاشقان مايىقىدىن 12 گىرام، قورۇلغان يېكەن سېرىقى، تاغ دېنىدىن سەككىز گىرامدىن ئېلىپ، ھەممىسىنى قوشۇپ يۇمشاق سوقۇپ، ئەتىگەن ۋە ئاخشامدا قاياق سۇ بىلەن ئىچسە، ئاغرىتىپ كەلگەن ھەيز ياكى تۇغۇتتىن كېيىنكى قورساق ئاغرىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. خام يېكەن سېرىقىدىن 35 گىرام، ئۇچار چاشقان مايىقىدىن 35 گىرام، تاغ دېنىدىن 20 گىرام ئېلىپ، ھەممىسىنى قوشۇپ يۇمشاق سوقۇپ، كىشمىش 35 گىرام ئېلىپ قاينىتىپ، بۇنىڭ قويۇق سۈيىنى ئالدىن تەييارلانغان تالقانىنىڭ ئۈستىگە قويۇپ كۈمىلاچ قىلىپ، ھەر قېتىمدا سەككىز گىرامدىن ئىچسە، ئاشقازان ئاغرىش، قورساق ئاغرىش، يېقىلىپ - ئۇرۇلۇشتىن بولغان تاشقى زەخمىلىنىشلەر ۋە چاقىلارنىڭ ئاغرىشلىرى، ئىچكى - تاشقى ئاغرىشلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

4. مودەنگۈل يىلتىز پوستىدىن 16 گىرام، ئۇچار چاشقان مايىقىدىن 12 گىرام ئېلىپ، سۇفۇپ قىلىپ قاياق سۇ بىلەن ئىچسە، ھەيز كەينىگە سوزۇلۇپ، قورساق ئاغرىشقا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 6 ~ 12 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ھامىلدار ئاياللارغا ئىشلەتمەسلىك ياكى ئېھتىيات بىلەن ئىشلىتىش لازىم. ئادەمگە ياھ بىلەن قوشۇپ ئىشلىتىشكە بولمايدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] ھەسەل، خۇنسىياۋشان.

[ئورۇنباسارى] چۆل يالپۇزنىڭ يىلتىزى.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] ئۇچار چاشقان مايىقى تالقىنى.

سۇڭپىياز

葱皮亚孜

(洋葱 yang cong)

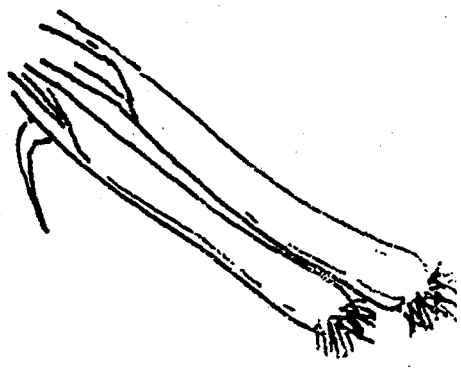
[باشقا ئاتىلىشى] غولپىياز

[لاتىنچە نامى] Bulbius allum cepa

[ئىنگلىزچە نامى] Common Onion Bulb' Gardon Onion Bulb

[تونۇش] بۇ، گۈلسامساق ئائىلىسىدىكى ئىككى يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك سۇڭپىيازدىن ئىبارەت بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ ئاق غولى «سۇڭپىياز»، ئۇرۇقى «سۇڭپىياز ئۇرۇقى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. (4.7 - رەسىم)

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەممە جايلىرىدا تېرىپ ئۆستۈرۈلىدۇ.

سۆڭپىياز

[**يىغىپ ساقلاش**] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى پىشقاندىن كېيىن، قۇرۇتۇپ ئۇرۇقىنى يىغىۋېلىپ، پاكىز تازىلاپ، قۇرۇق ھەم سالقىن جايدا ساقلىنىدۇ.

[**خىمىيەلىك تەركىبى**] تىئول، ئۇچۇچان ماي، ۋىتامىن A، B_1 ، B_2 قاتارلىقلار بار.

[**فارماكولوگىيەلىك تەسىرى**] يالىلۇغ قايتۇرۇپ، مىكروب ئۆلتۈرۈش، ماينى ئېرىتىش، قاندىكى قەنتنى تۆۋەنلىتىش تەسىرى بار.

[**لايىقلاشتۇرۇلۇشى**] يۇيۇپ قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[**تەبىئىتى**] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

[**خۇسۇسىيىتى**] قان تازىلاش، قاننى سۈيۈلدۈرۈش، باھىنى قۇۋۇتلەش، باھىنى ۋە ئومۇمىي بەدەننى قۇۋۇتلەش، يېمەكلىكلەرگە تەم پەيدا قىلىش، جاراسىملارنى ئۆلتۈرۈش، قان بېسىمنى چۈشۈرۈش، كۆزنى روشەنلەشتۈرۈش خۇسۇسىيەتلىرى بار.

[**ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر**] باھ ۋە ئومۇمىي بەدەن ئاجىزلىقى، يۈقىرى قان بېسىم، تارقىلىشچان زۇكام، بالىلاردىكى بادامبېزى يالىلۇغى، غەلۋىرەك، قىزىل، كۆپ ئېھتىلام بولۇش ۋە ئاق خۇن كۆپ كېلىش، رېماتىزملىق بوغۇم ئاغرىقى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[**ئىشلىتىش ئۇسۇلى**]

1. سۇڭپىيازدىن ئۇچ دانە، ئاق بەسەي كۆتىكىدىن ئۇچ دانە، قومۇش يىلتىزىدىن 12 گىرام ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، تارقىلىشچان زۇكامغا پايدا قىلىدۇ.

2. سۇڭپىيازدىن بىر تال، گۈڭگۇرتتىن 12 گىرام ئېلىپ ئىككىسىنى قوشۇپ، يۇمشاق سوقۇپ كىندىككە چېپىپ بەرسە، كىچىك بالىلارنىڭ سىيگەكلىك كېسىلىگە پايدا قىلىدۇ.

3. سۇڭپىيازدىن ئىككى دانە، ھەسەلدىن 70 گىرام ئېلىپ قوشۇپ، يۇمشاق سوقۇپ مەلھەم قىلىپ، يەرلىك ئورۇنغا چېپىپ بەرسە، سۇت بېزى يالىلۇغنىڭ باشلىنىشى ۋە ئېغىز ئالمىغان غەلۋىرەككە پايدا قىلىدۇ.

4. سۇڭپىيازدىن بىر دانە، قارىمۇچتىن ئۇچ دانە ئېلىپ بىرگە قوشۇپ يۇمشاق سوقۇپ، كۆكرەك ۋە قول ـ پۇتنىڭ ئالقىنىغا چېپىپ بەرسە ياكى بەش دانە سۇڭپىيازنى يۇمشاق سوقۇپ كىندىككە چېپىپ بەرسە، قىزىل سىرتقا تېپەلمىگەنلەرگە پايدا قىلىدۇ.

5. سۇڭپىيازدىن 20 گىرام، ئالتۇن شاختىن 35 گىرام ئېلىپ سۇدا قاينىتىپ ئىچىپ بەرسە ياكى بۇلاردىن تەڭ مىقداردا ئېلىپ سۇدا قاينىتىپ يۇيۇپ بەرسە، رېماتىزملىق بوغۇم ئاغرىقىغا پايدا قىلىدۇ.

[**ئىشلىتىش مىقدارى**] 2 ～ 8 تالغىچە، ئۇرۇقىدىن 2 ～ 4 گىرامغىچە.

[**زىيانلىق تەسىرى**] ھۆ پەيدا قىلىدۇ، سۇڭپىيازنى ھەسەل ۋە ئەگرىسۇناي بىلەن قوشۇپ ئىستېمال قىلىشقا بولمايدۇ.

[**تۇزەتكۈچىسى**] پىننە، زىرە.

[**ئورۇنباسارى**] سامساق.

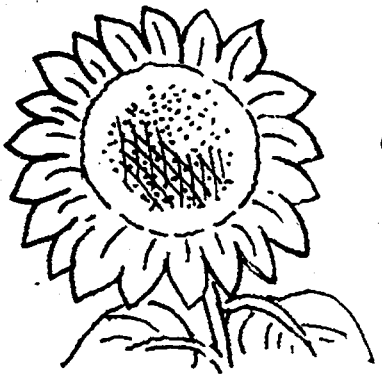
[**ۋەكىل خاراكتېرلىك ياسالمىسى**] سۇڭپىياز شورپىسى.

ئاپتاپپەرەس ئۇرۇقى
阿塔皮怕热斯欧如合
（向日葵子 xiang ri kui zi）

[باشقىچە ئاتىلىشى] سۈرەج مەكىكى بىج

[لاتىنچە نامى] Helianthus annus

[ئىنگلىزچە نامى] SunFlower seed

ئاپتاپپەرەس ئۇرۇقى

[تونۇش] بۇ، مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈك ئاپتاپپەرەسنىڭ پىشقاندىن كېيىن قۇرۇتۇلغان ئۇرۇقىدىن ئىبارەت بولۇپ، ئۇرۇقىنىڭ تۈۋى تەرىپى تومراق، يۇقىرى تەرىپى ئىنچىكىرەك، سۈس سارغۇچ رەڭلىك كېلىدۇ. بۇ ئۇرۇق «گازىر» نامىدا مەشھۇردۇر. (7. 5 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] پىشقاندا ئۈزۈپ، قۇرۇتۇپ، سورۇپ تاسقاپ ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئۇرۇقىنىڭ تەركىبىدە 50% ئەتراپىدا مايلىق ياغ بار. ئۇنىڭدىن باشقا، يەنە ئاز مىقداردا ئاقسىل، كاربون سۇ بىرىكمىلىرى باشقا تالالىق ماددا قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] ئاپتاپپەرەس ئۇرۇقى تەركىبىدىكى فوسفاتىنىڭ ھايۋانلاردىكى يۇقىرى مايسىسى مايلىق قان كېسىلى، يۇقىرى خولېستېرىنلىق قان كېسەللىكلىرىنىڭ ئالدىنى ئېلىش رولى بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] پوستىدىن ئايرىپ، داغلاپ قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] قانىنى سۈيۈلدۇرۇش، باھىنى قۇۋۇتلەش، ئۇچەينى سىلىقلاشتۇرۇش، سۈيدۈك ھەيدەش، سۈت كۆپەيتىش، ئىششىق ياندۇرۇش، تولغاقنى توختىتىش، ئىشتىھانى ئېچىش تەسىرى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] سۈيدۈك يولى يالىلۇغى، سۈيدۈك ئېچىشىپ كېلىش، قەۋزىيەت، ھامىلدارلىق مەزگىلىدىكى سۈلۈق ئىششىق، قانلىق تولغاق، ئىشتىھاسىزلىق، بەدەن ئاجىزلىق قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئاپتاپپەرەس ئۇرۇقى، كەرەپشە ئۇرۇقى، تاۋۇز ئۇرۇقى، تەرخەمەك ئۇرۇقىنىڭ ھەربىرىدىن بەش گىرام ئېلىپ، دورىلارنى قائىدە بويىچە قاينىتىپ ئىچسە، سۈيدۈكنى راۋانلاشتۇرۇپ، ئىششىق ياندۇرىدۇ. سۈيدۈك يولى يالىلۇغى، مەزى بېزى يالىلۇغىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. ئاپتاپپەرەس ئۇرۇقى، كۆك كاۋا ئۇرۇقى مېغىزىدىن 10 گىرامدىن ئېلىپ، دورىلارنى سوقۇپ، مۇۋاپىق مىقداردىكى ئۆرۈك مېغىزى يېغىغا ئارىلاشتۇرۇپ يېسە، ئۇچەينى سىلىقلاشتۇرۇپ، چوڭ تەرەتنى

راۋان قىلىدۇ.

3. ئاپتاپپەرەس ئۇرۇقى، تاباشىر، نىشاستىنىڭ ھەربىرىدىن بەش گىرام ئېلىپ، دورىلارنى قائىدە بويىچە سوقۇپ سۈفۈپ قىلىپ يېسە، قانلىق ئىچ سۈرۈشنى توختىتىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 15 ~ 30 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] تالغا ۋە سوغۇق مىزاج كىشىلەرگە زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] ھەسەل، ناۋات.

[ئورۇنباسارى] سەلىخە، زەپەر.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىشق دورا ياسالمىسى] لوبوبى كەبىر، زىماتى سەبئە مېغىز.

قىرىقبوغۇم

克勒克布呼木

(木贼 mu zei)

[لاتىنچە نامى] Herba Equisetum hiemale

[ئىنگلىزچە نامى] Common Scoruing Rush

[تونۇش] بۇ، قىرىقبوغۇم ئائىلىسىدىكى ئېگىزلىكى 30 ~ 80 سانتىمېتىرغىچە، غولى تىك توپلىشىپ، شاخلانماي ئۆسىدىغان كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك قىرىقبوغۇم بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ يەر ئۈستى قىسمى «قىرىقبوغۇم» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. تەمى سەل قېرىقراق تاتلىق كېلىدۇ. (6.7 - رەسىم)

[چېقىش ئورنى] تاغ باغرىدا، ئورمانلىق، دەريا بويلىرى قاتارلىق نەم جايلاردا ياخشى ئۆسىدۇ، رايونىمىزنىڭ ھەممە جايلىرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ دورىلىق قىسمىنى يىغىپ قۇرۇتۇپ، قۇرغاق ئورۇندا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئاساسلىق تەركىبى فىلاۋونلاردىن ئىبارەت بولۇپ، كامفېرول (Kampferol)، ھىپپوچاتىت (Hippodaete) قاتارلىقلار ۋە ئۇچۇچان مايلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] قان تومۇرلارنى كېڭەيتىپ، قان بېسىمىنى چۈشۈرۈپ، نېرۋىنى تىنچلاندۇرۇپ، قاندىكى ماي تەركىبىنى تۆۋەنلىتىش، قاندىكى قەنت مىقدارىنى تۆۋەنلىتىش، مىكروب ئۆلتۈرۈش، سۈيدۈك ھەيدەش رولى بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] توغراش، يۇيۇش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] ھارارات پەسەيتىش، يالۇغ قايتۇرۇش، كۆزگە ئۆسكەن قىزىل گۆشنى ياندۇرۇش، قان توختىتىش قاتارلىق خۇسۇسىيەتلەرگە ئىگە.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] كۆز بىرىكتۇرگۈچى پەردە يالۇغى، مۇڭگۈز پەردە يالۇغى، شامالداپ كۆز ياشانغىراش، تىراخوما، ياپىلاق سۆگەل، مەڭ، سوڭى چىقىپ قېلىش قاتارلىقلارغا شىپا بولىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. قىرىقبوغۇم، ئۇجمە يوپۇرمىقى، سەبدىگۇل ۋە مامكاپلارنىڭ ھەربىرىدىن 12 گىرام ئېلىپ، سۇدا قاينىتىپ ئىچىپ بەرسە، بىرىكتۇرگۇچى پەردە ياللۇغىغا شىپا بولىدۇ.

2. قىرىقبوغۇم، سەبدىگۇل 12 گىرامدىن، يانتاق، قىزىل چۇغلۇقتىن سەككىز گىرامدىن ئېلىپ، قاينىتىپ ئىچىپ بەرسە، مۇڭگۇز پەردە ياللۇغى، شامال دارىپ كۆز ياشانغىراشقا شىپا بولىدۇ.

3. قىرىقبوغۇمدىن سەككىز گىرام، زەمچە، كۆكتاش، مامىرانچىندىن تۆت گىرامدىن ئېلىپ سۇدا قاينىتىپ، كۆزنى ھوردىتىپ يۇيۇپ بەرسە، تىراخوماغا شىپا بولىدۇ.

4. مۇڭاپىق مىقدارىدىكى قىرىقبوغۇمنى سوقۇپ تالقانلاپ سىرتتىن چېپىپ بەرسە، ياپىلاق سۆگەل ۋە مەڭلەرگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 6 ~ 12 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] دوڭساقتا زىيان قىلىدۇ.

[تۇزەتكۇچىسى] كەتىرا.

[ئورۇنباسارى] مامىرانچىن، مەرۋايىت.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] قىرىقبوغۇم دەملىمىسى.

سەككىزىنچى باب قان توختاتقۇچى دورىلار

قان توختىتىش، قانىنى قويۇقلاشتۇرۇش تەسىرى ئاساسلىق ئورۇندا تۇرىدىغان دورىلار ئومۇملاشتۇرۇلۇپ، قان توختاتقۇچى دورىلار دېيىلىدۇ.

ھەر خىل ئىچكى - تاشقى سەۋەبلەر تەسىرىدىن، ھەرقايسى ئەزالاردا تۇرلۇك قاناشلار (يوشۇرۇن قاناش، چىش مىلىكى قاناش، ھەيز كۆپ كېلىش، چوڭ تەرەتتىن قان كېلىش، قان تۈكۈرۈش، قان قۇسۇش، ھەر خىل يارىلار قاناش، بوۋاسىردىن قان كېلىش، سۈيدۈكتىن قان كېلىش) قاتارلىقلار يۈز بەرسە، ۋاقتىدا داۋالىمىغاندا، يامان ئاقىۋەتلەر كېلىپچىقىدۇ. قان توختاتقۇچى دورىلارنىڭ تۈرى ھەر خىل بولغاچقا، دورا ئىشلەتكەندە قاناشنى پەيدا قىلغان سەۋەبلەرگە قاراپ تاللاپ، ئىشلىتىشكە توغرا كېلىدۇ. قان توختاتقۇچى دورىلار كۆپىنچىسىنىڭ تەبىئىتى قۇرۇق سوغۇق بولىدۇ. بۇ خىل دورىلار قورۇش، ياللۇغ قايتۇرۇش، تۈتۈش، قان توختىتىش، ھارارەتنى پەسەيتىش، چىرىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش، قانىنى سوۋۇتۇش تەسىرلىرىنى بېرىدۇ. بۇ خىل خۇسۇسىيەتتىكى دورىلار قان توختاتقۇچى دورىلار دېيىلىدۇ. مەسىلەن: چاغىرچاي، كىچىك خوجا، ئالتۇلاق، قاشلىقئوت، قويكۆزى ئوتى، كالىقۇلاق، ئارچا يوپۇرمىقى، يۇلغۇن مېۋىسى، ئەنجىبار، ئانارگۈل، توشقانكالپۇك، يالغان ئادەمگىياھ، يېكەن توزغىقى، قەغەز كۈلى، بۇغا مۈڭگۈزى، غازتاپان، تۇخۇم شاكىلى، شادىنەج، سەدەپ، سۆئلەپ چىنى، خۇنسياۋشان، لىھيەتۇتتىس، غاز قانىتىئوتى، چاچ كۆمۈرى، توشقانئوتى، كېيىك قېنى، تۇخۇمەك مېۋىسى، ئارچا يوپۇرمىقى، كۆكمارال، بەنگىرە، يەر توزغىقى، قامچىئوت، ئەپيۇن، كەھرىۋا، ئاقاقىيا، ئانار ئۇرۇقى، ئازغان مېۋىسى قاتارلىقلار.

چاغىرچاي
查海查依
(岩白菜 yan bai cai)

[باشقا ئاتىلىشى] چاغىرچاي چۆپى

[لاتىنچە نامى] Rhizoma bergenia crassifolia

[ئىنگلىزچە نامى] Pruple Bergenia Rhizome

[تونۇش] بۇ، چاغىرچاي ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك چاغىرچاي ئۆسۈملۈكىنىڭ پۈتۈن چۆپى بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ پۈتۈن چۆپى «چاغىرچاي» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. (8.1 - رەسىم)

[چىقىش ئورنى] تىك قىيالاردىكى نەمرەك تاش يېرىقلىرىدا ئۆسىدۇ، ئالتاي تاغلىق رايونلىرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ ئۇرۇقى پىشقاندا پۈتۈن چۆپى يىغىۋېلىنىپ، يۇيۇپ قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] چاغىرچاي يىلتىزى تەركىبىدە چاغىرچاي بېرگېنىن (bergenin) بار. چۆپى تەركىبىدە ئاربۇتىن (arbutin)، تانىنىن [4](tannin)، ھىدروكۇنىنون قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] ① يۆتەل توختىتىپ، بەلغەم چىقىرىدۇ؛ ② باكتېرىيەگە قارشى تۇرىدۇ؛ ③ كېسەللەنگەن توقۇلمىلارنىڭ ئەسلىگە كېلىشىنى ئىلگىرى سۈرىدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] يۇيۇپ توغراش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] قان توختىتىش، گۆش ئۇندۇرۇش، ئىچ سۇرۇشنى توختىتىش، ھەيزنى تەڭشەش خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] ئىچ سۇرۇش، قان ئارىلاش تەرەت كېلىش، ھەيز قالايمىقانلىشىش، بالىياتقۇنىڭ پائالىيەتچان قانىشى، ئۆپكە سىلىدىكى قان قۇسۇش، قان تۆكۈرۈش، بۇرنى قاناش؛ ئاشقازان، ئون ئىككى بارماق ئۆچەي يارىلىرى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئىسپىغۇل، پاقىيوپۇرمىقى 15 گىرامدىن، تاباشىردىن يەتتە گىرام، چاغىرچايدىن بەش گىرام ئېلىپ، دورىلارنى سوقۇپ تالقانلاپ ئىچسە، قان ۋە سەپراۋى ئىسھالغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. خۇنسىياۋشان، ئاقاقىيا، كەتىرا، نىشاستە 10 گىرامدىن، چاغىرچايدىن بەش گىرام، ناۋاتتىن 60 گىرام ئېلىپ، دورىلارنى سوقۇپ تالقانلاپ ئىچسە، ئۆپكە سىلىدىكى قان قۇسۇشقا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 4 ~ 6 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ھۆ پەيدا قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] ئانار.

[ئورۇنباسارى] جىگدە گۈلى.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىق دورا ياسالمىسى] چاغىرچاي تالقىنى.

كىچىك خوخا

克其克伙哈

(小蓟 xiao ji)

[باشقا ئاتىلىشى] كىچىك خوخا چۆپى

[لاتىنچە نامى] Herba cirsum setosum

[ئىنگلىزچە نامى] Common Thistle

[تونۇش] بۇ، مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك كىچىك خوخا بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ يەر ئۈستى قىسمى گۈلى ئېچىلىشتىن بۇرۇن ئورۇۋېلىنىپ، ئاپتاپتا قۇرۇتۇپ ياكى كۆيدۈرۈپ كۆمۈر قىلىپ تەييارلىنىدۇ. مۇشۇ قىسمى «كىچىك خوخا» نامىدا دورىغا

ئىشلىتىلىدۇ. (2.8 - رەسىم)

[چىقىش ئورنى] ئېتىزلىقلاردا، ئۆستەڭ بويلىرىدا، يول ياقىلىرىدا ئۆسىدۇ، شىنجاڭنىڭ ھەممە جايلىرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ ئۇرۇقى پىشقاندا يىغىۋېلىنىپ، يۇيۇپ قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.

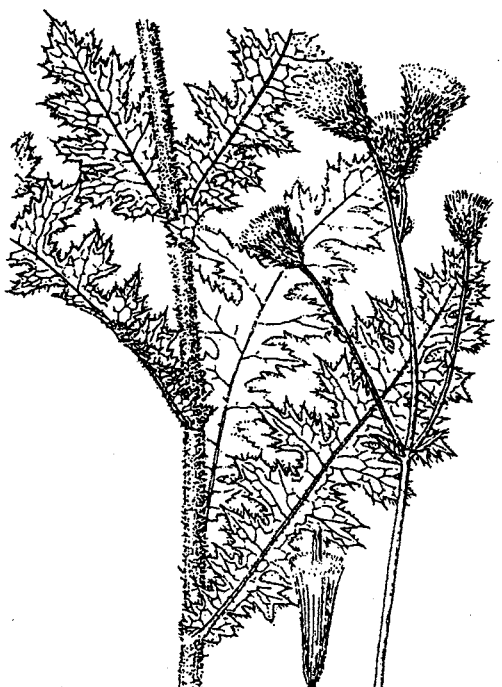
[خىمىيىلىك تەركىبى] بىيولوگىيىلىك ئىشقار، سۈيۇقلۇق گىلۇكوزىدلار ۋە خولىندىن تەركىب تاپقان.

[فارماكولوگىيىلىك تەسىرى] قان توختىتىش، باكتېرىيە ئۆلتۈرۈش رولى بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ساپلاشتۇرۇش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] قان توختىتىش، ئىششىق ياندۇرۇش، يالۇغ قايتۇرۇش، قىزىتما پەسەيتىش خۇسۇسىيىتى بار.

كىچىك خوخا مايىسى

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] بۇرۇن قاناش، قان سىيىش، بالىياتقۇنىڭ پائالىيەتچان قاناش، ھەر خىل زەخمىلىنىش، ئۆپكە ئىششىقى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. كىچىك خوخا، خام ئەگرىسۇنايدىن 20 گىرامدىن ئېلىپ قوشۇپ قاينىتىپ ئىچىپ بەرسە، بۇرۇن قاناش ۋە قان سىيىشكە شىپا بولىدۇ.

2. خوخا تىكىنىدىن 280 ~ 500 گىرامغىچە ئېلىپ، ئېزىپ سۈيىنى چىقىرىپ، قايناق سۇ بىلەن ئىچىپ بەرسە، بالىياتقۇ قاناشقا مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. تاشقى يارىلىنىشتىن كېلىپچىققان قاناشتا كىچىك خوخىدىن مۇزاپىق مىقداردا ئېلىپ يۇيۇپ تازىلاپ، ئېزىپ ياكى ئاپتاپتا قۇرۇتۇپ، يۇمشاق ئېزىپ يارىغا تېڭىپ بەرسە، تاشقى يارىلىنىشتىن كېلىپچىققان قاناشنى توختىتىدۇ.

4. كىچىك خوخىدىن 35 گىرام، ئۇچقاتتىن 70 گىرام ئېلىپ، سۇدا قاينىتىپ ئىچىشكە بەرسە، ئۆپكە ئىششىقىغا شىپا بولىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 4~12 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] سوغۇق مىزاج كىشىلەردە باش ئاغرىقى پەيدا قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] ھەسەل، زەنجىۋىل.

[ئورۇنباسارى] چوڭ خوخا.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىق دورا ياسالمىسى] كىچىك خوخا دەملىمىسى.

ئانتۇلاق
阿提口拉克
(土大黄《酸模》tu da huang)

[باشقا ئاتىلىشى] ھۇممار بوستانى

[لاتىنچە نامى] Herba Rumex crispus

[ئىنگلىزچە نامى] Dock Root

ئانتۇلاق ئۆسۈملۈكى

[تونۇش] بۇ، قامچىگۈل ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك ئانتۇلاق بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈك تاغنىڭ، باغنىڭ دەپ ئىككى خىل بولىدۇ.

باغنىڭ ئىككى خىل بولۇپ، يوپۇرمىقى كەڭرەك، تەمسىز كەلگىنى «تاغ قۇ» سى دېيىلىدۇ. يەنە بىرى، يوپۇرمىقى نېپىز، تەمى ئاچچىق بولۇپ، بۇ «ھۇممازى بوستانى» دېيىلىدۇ. ئالدىنقىسىنىڭ يىلتىزى «ئانتۇلاق» ياكى «قۇ» نامىدا، كېيىنكىسى «ھۇممازى بوستانى» ياكى «چۇكا» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. (3.8 - رەسىم)

[چىقىش ئورنى] مەملىكىتىمىزنىڭ كۆپ جايلىرىدىن، شۇنداقلا ھىندىستاندىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ ئۇرۇقى پىشقاندا يىلتىزىنى كولاپ ئېلىپ، يۇيۇپ قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.

[خىمىيىلىك تەركىبى] ئانتۇلاق تەركىبىدە ئانتىراخنونلۇق بىرىكمىلەر ۋە ھىپېرىن (Hyperin) بار.

[فارموكولوگىيىلىك تەسىرى] قان تومۇرلارنى تارايتىش تەسىرى بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] يۇيۇپ قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] قان توختىتىش، توسالغۇلارنى ئېچىش، ئىششىق ياندۇرۇش، قان تازىلاش، ھەيز تەڭشەش، تەرەتنى راۋانلاشتۇرۇش خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] قان پىلازمىلىرىنىڭ كېمىيىپ كېتىش كېسەللىكى، بۇرۇن قاناش، بالىياتقۇ قاناش، ئاق خۇن كېسەللىكى، كەم قانلىق، شاپاق يارىسى، چىيقان، يىرىڭلىق ئىششىق، ئۇرۇلۇپ - سوقۇلۇشتىن بولغان زەخمىلىنىش، تاز، ھەر خىل جاھىل تەمرەتكە قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. شاھتەررە، مامىرانچىن، ئانتۇلاقنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام ئېلىپ، دورىلارنى قاينىتىپ يۇيۇلما

تەييارلاپ ئىشلەتسە، تاز، جاھىل خاراكتېرلىك تەمرەتكىگە شىپا بولىدۇ.

2. ئاتقۇلاق يىلتىزى، مامىرانچىن، سوغىگۈلىنىڭ ھەربىرىدىن ئۈچ گىرام ئېلىپ، دورىلارنى قائىدە بويىچە قاينىتىپ ئىچسە، شاپاق يارىسى ۋە چىيقانغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 3 ~ 10 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] باھ ۋە بۆرەككە زىيان قىلىدۇ.

[ئورۇنباسارى] ھۆممازى بوستانى.

[تۈزەتكۈچىسى] شېكەر ۋە بەدىيان.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] سۈفۈپى تىن، قۇرسى كەھرىۋا.

قاشلىقئوت

卡西力克奥提

(问荆 wen jing)

[باشقا ئاتىلىشى] ئېتىزلىق قىرىقبوغۇمى

[لاتىنچە نامى] Herba Equisetum arvense

[ئىنگلىزچە نامى] Bottle Brush Herb

[تونۇش] بۇ، قىرىقبوغۇم ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك ئېتىزلىق قىرىقبوغۇمى بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ يەر ئۈستى قىسمى «ئېتىزلىق قىرىقبوغۇمى» ياكى «قاشلىقئوت» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. (4.8 - رەسىم)

[چىقىش ئورنى] دەريا بويلىرى، ئېتىزلىق قاتارلىق نەم جايلاردا ئۆسىدۇ. ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ دورىلىق قىسمىنى كۈز پەسلىدە يىغىپ قۇرۇتۇپ، قۇرغاق ئورۇندا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيىلىك تەركىبى] ئاساسلىق تەركىبى فىلاۋونلۇق گىلۈكوزىد، كاسىنە كىسلاتاسى، پارپا كىسلاتاسى، قەھۋە كىسلاتاسى ۋە ئاز مىقداردىكى بىيولوگىيىلىك ئىشقارلاردىن ئىبارەت.

[فارماكولوگىيىلىك تەسىرى] نېرۋىنى تىنچلاندۇرۇش، ئۇيقۇ كەلتۈرۈش، قان بېسىمىنى چۈشۈرۈش، قاندىكى ماينى تۆۋەنلىتىش، ئارتېرىيە تومۇرىنىڭ ئەگرى - بۈگرى كۆپۈشىنى تىزگىنلەش، جىگەرنى قۇۋۋەتلەش، سۈيدۈك ھەيدەش تەسىرى بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] يۇيۇپ توغراش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] قان توختىتىش، ئىچ سۈرۈشنى توختىتىش، قىزىتما قايتۇرۇش خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] بۇرۇن قاناش، ھەيز كۆپ كېلىش، قان تۈكۈرۈش، بوۋاسىرنىڭ قانىشى، سۈيدۈك يولى يالليۇغى، قىزىتما قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ھەمىشباھار، ئاقاقىيا، خۇنسياۋشان، قاشلىقئوتنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام ئېلىپ، دورىلار-دىن قاينىتىلما تەييارلاپ ئىچسە، قان تۆكۈرۈش ۋە ھەيز كۆپ كېلىشكە پايدا قىلىدۇ.

2. قاشلىقئوت، ئانارگۈلنى مۇۋاپىق مىقداردا ئېلىپ سۇفۇپ قىلىپ بۇرۇنغا سەپسە، بۇرۇن قاناشنى توختىتىدۇ.

3. قاشلىقئوت، تاباشىر بەش گىرامدىن، ئانارگۈلدىن ئۈچ گىرام ئېلىپ، دورىلانى سوقۇپ سۇفۇپ قىلىپ ئىچسە، ئىچ سۇرۇشكە مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 4 ～ 12 گىرامدىن.

[زىيانلىق تەسىرى] سوغۇقچان كىشىلەردە باش قېيىشنى پەيدا قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] زەنجىۋىل.

[ئۇزۇنباساری] ھەببۇلئاس.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىق دورا ياسالمىسى] سۇفۇپى تاباشىر.

قويكۆزى ئوتى

归苦孜欧提

(瓦松 wa song)

[باشقا ئاتىلىشى] كېيىك ئالمىسى

[لاتىنچە نامى] Herb orostachys SPinosa

[ئىنگلىزچە نامى] Fimbriate Orostachys Herb

[تونۇش] بۇ، كۆكمارال ئائىلىسىدىكى ئېگىزلىكى 10 ～ 25 سانتىمېتىرغىچە ئۆسىدىغان ئىككى يىللىق گۆشلۈك ماددىلىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك قويكۆزى ئوتى بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ يەر ئۈستى قىسمى «كېيىك ئالمىسى» ياكى «قويكۆزى ئوتى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. ئوق يىلتىزى روشەن، چاچما يىلتىزى كۆپ، تۈۋىدىكى يوپۇرماقلىرى ئۇزۇن، سوقىچاق بولۇپ، بىر - بىرىگە زىچ جايلىشىدۇ، گۈلى سۇس ھال ياكى سۇس سېرىق رەڭلىك. (5.8 - رەسىم)

[چىقىش ئورنى] تاغ باغرىدا ئۆسىدۇ، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ تاغلىق رايونلىرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ دورىلىق قىسمىنى كۈز پەسلىدە يىغىپ قۇرۇتۇپ ، قۇرغاق ئورۇندا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئاساسلىق تەركىبى ئوكسىلات كىسلاتا (Oxalate acid) دىن ئىبارەت.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] قىزىتما قايتۇرۇش، نەپەسنى راۋانلاشتۇرۇش، يالليۇغ قايتۇرۇش تەسىرى بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] يۇيۇپ توغراش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسيىتى] قان توختىتىش، ياللۇغ قايتۇرۇش، قىزىتما قايتۇرۇش، جاراھەت پۈتىۋرۇش خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] ئىچكى، تاشقى ئەزالاردىكى قاناشلىق كېسەللىكلەر، تېرىدىكى جاھىل خاراكتېرلىك ياراﻻر، بوۋاسىر قاناش، ھەيز قالايمىقانلىشىش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئانارگۈل، ئانار پوستى 10 گىرامدىن، ئەنجىباردىن سەككىز گىرام، قويكۆزى ئوتتىن ئۈچ گىرام ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، ئىچكى ئەزالاردىكى ھەر خىل قاناشلىق كېسەللىكلەرگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. مۇڭاپىق مىقداردىكى قويكۆزى ئوتىنى خۇنسىياڭشان، كەھرىۋا بىلەن بىرگە سوقۇپ تالقانلاپ، تاشقى جاراھەتلەرگە يەنى بوۋاسىر، تېرىدىكى جاھىل خاراكتېرلىك يارىلارغا سەپسە جاراھەت پۈتىۋرىدۇ، قان توختىتىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 2 ～ 4 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] قەۋزىيەت پەيدا قىلىپ قويىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] ھەسەل سۇيى، بادام يېغى.

[ئورۇنباسارى] خۇنسىياڭشان.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] قويكۆزى ئوتى سۇفۇيى.

كالىقۇلاق

卡力库拉克

(毛蕊花 mao rui hua)

[باشقا ئاتىلىشى] ئېيىققولاق

[لاتىنچە نامى] Herba verbascum thapsum

[ئىنگلىزچە نامى] Flannel Mullein Herb

[تونۇش] بۇ، چۇقا ئائىلىسىدىكى ئىككى يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك كالىقۇلاق (يەنە بىر ئاتىلىشى «ئېيىققۇلاق») بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ پۈتۈن چۆپى «كالىقۇلاق» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. بۇ ئۆسۈملۈك ئىككىنچى يىلى غول چىقىرىدۇ، ئېگىزلىكى 50 ～ 150 سانتىمېتىرغىچە، پۈتۈن تېنىدە قويۇق، سېرىق، يۇمشاق تۈكچىلىرى بولىدۇ، گۈلى سېرىق، رەتسىز كېلىدۇ، ئۇرۇقى كۆپ، رەڭگى قارامتۇل قوڭۇر بولىدۇ. (6.8 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەممە يېرىدە تىكىپ ئۆستۈرۈلىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ دورىلىق قىسمىنى كۈز پەسلىدە يىغىپ قۇرۇتۇپ، قۇرغاق ئورۇندا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيىلىك تەركىبى] كۆپ خىل قەنتلەر، ئاسۇبىن (Ausubin)، كاتالپول (Catalpol) قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيىلىك تەسىرى] نېرۋا سىستېمىسىنى تورمۇزلاپ، قان بېسىمىنى چۈشۈرۈش تەسىرىگە ئىگە.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ساپلاشتۇرۇش، يۇيۇش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] قان توختىتىش، ياللۇغ قايتۇرۇش، جاراھەتلەرنى پۈتتۈرۈش، زەھەر قايتۇرۇش خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] سوزۇلما خاراكتېرلىك سوقۇر ئۇچەي، ھەر خىل سىرتقى قاناش، ھەر خىل زەھەرلىنىش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. كالىقۇلاق يوپۇرمىقى تالقىنىنى سىرتقى ئەزالار قانىشىغا سەپسە قان توختىتىدۇ.

2. كالىقۇلاقتىن 35 گىرام ئېلىپ قاينىتىپ، ئالدى بىلەن قارا شېكەر، ئارقىدىن قاينىق سۇ بىلەن ئىچسە، سوزۇلما خاراكتېرلىك سوقۇر ئۇچەيگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. ئاقاقىيادىن 10 گىرام، ئەنجىباردىن يەتتە گىرام، كالىقۇلاقتىن 10 گىرام ئېلىپ، دورىلارنى قاينىتىپ ئىچسە، ھەر خىل ئىچكى - تاشقى ئەزالاردىكى قاناشنى توختىتىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 6 ~ 9 گىرامغىچە.

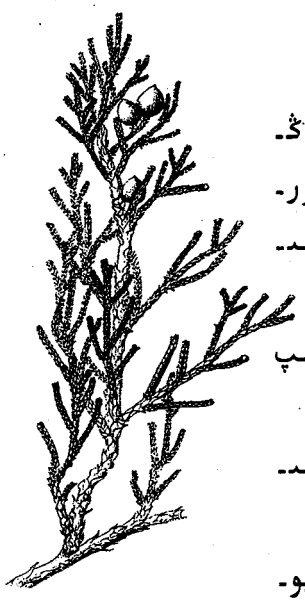
[زىيانلىق تەسىرى] بۆرەككە زىيان قىلىدۇ.

[تۇزەتكۇچىسى] كەتىرا.

[ئورۇنباسارى] تاباشىر.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] ئەنجىبار شەربىتى.

ئارچا يوپۇرمىقى
阿日查优普日密克
(侧柏叶 ce bai ye)

ئارچا يوپۇرمىقى

[باشقا ئاتىلىشى] ئەركەكى پەتتى

[لاتىنچە نامى] Folium platycladus orientalis

[ئىنگلىزچە نامى] leaf of Chinese arborvitace

[تونۇش] بۇ، ئارچا ئائىلىسىدىكى دائىم ياشىرىپ تۇرىدىغان دەرەخ ياكى چوڭ-راق چاتقال ئۆسۈملۈك بولۇپ، شىنجاڭ يۇمىلاق ئارچىسىنىڭ يۇمۇران يوپۇرمىقىدىن ئىبارەت. يوپۇرمىقى تەڭگىسىمان بولۇپ، ئۇششاق شاخلىرىغا زىچ چاپلىشىپ تۇرىدۇ. رەڭگى كۈل رەڭگە مايىل. (7.8 - رەسىم)

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەممە يېرىدە تىكىپ ئۆستۈرۈلىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] يوپۇرمىقىنى يىغىۋېلىپ قۇرۇتۇپ، قۇرغاق ئورۇندا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيىلىك تەركىبى] يوپۇرمىقى ئاساسەن ئۇچۇچان مايدىن ئىبارەت بولۇپ، تەركىبىدە ئارچا ئالكىنى، ئارچا كىتونى، پىننىن (Pinene)، كارىيوپىللىسىن (caryoplillene)، ئارچا ئاچچىق ماددىسى قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] قان توختىتىش، باكتېرىيە ئۆلتۈرۈش، شاخچە كاناي مۇسكۇللىرىنى كېڭەيتىش تەسىرى بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] توغراش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] قان توختىتىش، قۇرۇتۇش، يۆتەل پەسەيتىش، نېرۋىنى تىنچلاندۇرۇش خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] بۇرۇن قاناش، قان قۇسۇش، قان سىيىش، چوڭ تەرەتتىن قان كېلىش، بالىياتقۇنىڭ پائالىيەتچان قانىشى، ھەيزىنىڭ كۆپىيىپ كېتىشى، نېرۋا ئاجىزلىق، ئۇيقۇسىزلىق، ئېھتىلام بولۇش، ئاشقازان، ئون ئىككى بارماق ئۆچەي يارىسى، كۆكيۆتەل قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. غازتاپان ئوتىدىن بەش گىرام، ئارچا يوپۇرمىقىدىن ئۈچ گىرام، خۇنسىياۋشاندىن بەش گىرام ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، بۇرۇن قاناش، قان قۇسۇش، بالىياتقۇنىڭ پائالىيەتچان قانىشىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. كۆكنار پوستى بىلەن ئارچا يوپۇرمىقىنى مۇۋاپىق مىقداردا ئېلىپ سوقۇپ ئىچسە، ئۇيقۇسىزلىق ھەم يۆتەلگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 1 ~ 3 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] باش قېيىشنى پەيدا قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] ھەسەل.

[ئورۇنباسارى] رۇمبەدىيان.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] شەربىتى ئەنجىبار.

يۇلغۇن مېۋىسى

优里混梅维斯

(柳柽子 liu cheng zi)

[باشقا ئاتىلىشى] سەمەرى تەرفا، گەز مازەج، داۋا، جاۋ

[لاتىنچە نامى] Semen Tamarix ramosissima

[ئىنگلىزچە نامى] seed of Juniper tamarisk

[تونۇش] بۇ، يۇلغۇن ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈك يۇلغۇننىڭ مېۋىسىدىن ئىبارەت بولۇپ، مېۋىسى كىچىك، ئىچىدە ئۇرۇقى بار، رەڭگى قىزغۇچ قوڭۇر، پۇرىقى سۇس، تەمى قېرىق كېلىدۇ. (8.8 - رەسىم)

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ جاڭگاللىرىدا ئۆسىدۇ.

يۇلغۇن مېۋىسى

[**يىغىپ ساقلاش**] كۆزده مېۋىسى پىشقاندا ئۈزۈپ قۇرۇتۇپ، تازىلاپ ساقلىنىدۇ.

[**خىمىيەلىك تەركىبى**] ئۇنىڭ ھەممىسى رېزىنا سېرىق پىگمېنتى تۇتىدۇ. تەركىبىدە 19.6% سۇ، 5% تىن ئارتۇق تانسىن تۇتىدۇ.

[**فارماكولوگىيەلىك تەسىرى**] نەپەسلىنىش سىستېمىسىغا بولغان تەسىرى:

1. يۇلغۇن مېۋىسىنىڭ قاينىتىلمىسى يۆتەل توختىتىدۇ، ئەمما بەلغەم بوشىتىش تەسىرى يوق.

2. باكتېرىيەگە قارشى تەسىرى: يۇلغۇن قاينىتىلمىسى ئۆپكە ياللۇغى، زەنجىرسىمان A تىپلىق باكتېرىيە، ئاق رەڭلىك ئۈزۈمسىمان شارچە باكتېرىيە، يۇقۇملۇق زۇكام باكتېرىيەلىرىنى تورمۇزلايدۇ.

3. قىزىتما قايتۇرۇش تەسىرى بار.

4. زەھەرلىك تەسىرى بار.

[**لايىقلاشتۇرۇش**] يۇيۇپ قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[**تەبىئىتى**] بىرىنچى دەرىجىدە سوغۇق، ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق.

[**خۇسۇسىيىتى**] قورۇش، قۇرۇتۇش، مۇسكۇلنى چىڭىتىش، ياللۇغنى تارقىتىش، ئىچىنى قاتۇرۇش، قان توختىتىش، ئىچكى ئەزالارنى قۇۋۇەتلەش، قىزىتما قايتۇرۇش خۇسۇسىيىتى بار.

[**ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر**] ئۆپكە ياللۇغى، تال ياللۇغى، ھەر خىل قاناش، يۆتەل، جىگەر ئاجىزلىقى، سېرىقلىق چۇشۇش، كۆرۈش كۈچى ئاجىزلىقى، بالىياتقۇ قاناش، قىچىشقاق، مەقئەت ئاقمىسى ۋە يىرىڭلىق ئىششىقى، يىرىڭلىق چاقا قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[**ئىشلىتىش ئۇسۇلى**]

1. يۇلغۇن مېۋىسىنى سىركە ۋە زەيتۇن يېغى بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ، يەرلىك ئورۇنغا چاپسا، جىگەرنىڭ توسالغۇلىرىنى ئاچىدۇ.

2. ھەر كۈنى يۇلغۇن مېۋىسى بىلەن ئىزخىردىن 15 گىرامدىن ئېلىپ، قاينىتىپ ئىچىپ بەرسە، يەرقان ۋە ئۆت ئاجىزلىق، زەھەرلىك ئىششىقلار، تالنىڭ توسالغۇلىرى ئۈچۈن شىپا بولىدۇ.

3. يۇلغۇن مېۋىسىنى سىركىدە ئېزىپ سىرتىدىن تاڭسا، تال كېسىلى ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ.

[**ئىشلىتىش مىقدارى**] ئەھۋالغا قاراپ 5 ~ 7 گىرامغىچە.

[**زىيانلىق تەسىرى**] باشقا ۋە ئاشقازانغا زىيان قىلىدۇ.

[**تۈزەتكۈچىسى**] قېتىق بىلەن سۇ ئارىلاشمىسى (دوغ)، ھەسەل، بادام يېغى.

[**ئورۇنباسارى**] موزا ۋە ئانار پوستىنىڭ ئىچىدىكى ئېقى.

[**ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى**] ئەنجىبار شەربىتى.

ئەنجىبار

安吉巴尔

（拳参 quan shen）

[باشقا ئاتىلىشى] ئەنجىبار، ئەنگىبار، پاتمۇتەك

[لاتىنچە نامى] Rhizoma polygonum bistorta

[ئىنگلىزچە نامى] Bistort Knotweed

ئەنجىبار ئۆسۈملۈكى

[تونۇش] بۇ، قامچىگۈل ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك ئەنجىبارنىڭ قۇرۇتۇلغان يىلتىز غولى بولۇپ، بۇ يىلتىز «ئەنجىبار» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ، شەكلى ياپىلاق، سىلىندىر شەكىللىك ھەم ئەگرى - بۈگرى، رەڭگى توق سۆسۈن رەڭلىك، كەسمە يۈزى جىگەر رەڭلىك ياكى ئازراق قوڭۇر رەڭلىك، تەمى ئاچچىق، پۇراقسىز كېلىدۇ. (9.8 - رەسىم)

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ كۆپلىگەن يەرلىرىدىن چىقىدۇ. كەشمىر، سىككىم قاتارلىق ئەللەرنىڭ تاغلىرىدىنمۇ چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] ئەتىياز ۋە كۈز پەسلىدە كولاپ ئېلىپ تازىلاپ، قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] 8.7%～25% گىچە تاننىن، 45.81% ～ 12% كىچە، كىراغىل 7%، قەنت تۇرلىرى ۋە دەرەخ يېلىمى، مېۋە يېلىمى، شىلىمشىق ماددا قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى]

1. قان توختىتىش ئۇنۇمى، ئەنجىباردىن سىرغىتىش ئۆسۈلى بىلەن ئېلىنغان قىسمىنى گىلاتىن بىلەن بىر تەرەپ قىلىپ ياسالغان قان توختىتىش جەۋھىرىنى ئىت ۋە قويغا ئىشلىتىپ، ھەر خىل قان توختىتىش تەجرىبىسىنى ئىشلىگەن، مەلۇم دەرىجىدە قان توختىتىش ئۇنۇمى كۆرۈلگەن.

2. باكتېرىيەگە قارشى ئۇنۇمى: ئالتۇن رەڭلىك ئۇزۇمسىمان شارچە باكتېرىيەسى، يېشىل يىرىڭلىق تاياقچە باكتېرىيەسى، سۇبتىلىق تاياقچە باكتېرىيەسى، چوڭ ئۇچەي تاياقچە باكتېرىيەسى قاتارلىقلارغا قارشى تۇرۇش رولى بار.

[تەبىئىتى] ئۇچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] ئىچ سۇرۇش ۋە قۇسۇشنى توختىتىش، جاراھەت پۈتتۈرۈش، زىيادە ھۆللۈكنى قۇرۇتۇش خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] قىزىلئۆڭگەچ قاناش، ئۇچەي قاناش، بوۋاسىر قاناش، بۇرۇن قاناش،

قان توكۇرۇش، ھەيز كۆپ كېلىش، كونا ـ يېڭى سىل كېسىلى، جىگەر مەنبەلىك ئىچ سۇرۇش، تولغاق قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئەنجىبار، رۇسۇت، ئاقاقيا، ئەرەب يېلىمى، كەتىرا قاتارلىقلاردىن يەتتە گىرامدىن ئېلىپ، سۇفۇپ قىلىپ ئىچىپ بەرسە، ئۆپكە جاراھىتى ۋە قاناشلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. بەش گىرام ئەنجىبار تالقىنىنى ھەسەل بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ ئىچسە، ئۆپكە سىلىدىكى جاراھەتكە شىپا قىلىدۇ.

3. ئەنجىباردىن ئۈچ گىرام، يۇمغاقسۇت ئۇرۇقىدىن بەش گىرام، قىزىلگۈل، قىزىل سەندەلدىن 10 گىرامدىن ئېلىپ، سۇفۇپ قىلىپ ئىچىپ بەرسە، بوۋاسىر قاناشقا شىپا بولىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 6 ～ 10 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] سوغۇق مىزاجلىقلارغا زىيان قىلىدۇ، توسۇلۇش پەيدا قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] زەنجىۋىل، ھەسەل.

[ئورۇنباسارى] ھەببۇلئاس، خۇنسىياۋشان، زىرىق.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] شەربىتى ئەنجىبار.

ئانارگۈل

阿那尔古丽

(石榴花 shi liu hua)

ئانار

[باشقا ئاتىلىشى] گۈلنار، جۇلنار، گۈل ئانار، ئانار-كى پۇل

[لاتىنچە نامى] Flos Puica granatum

[ئىنگلىزچە نامى] Pomegranate Flower

[تونۇش] بۇ، ئازغان ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق چانقال ئۆسۈملۈك ئانارنىڭ چېچىكىدىن ئىبارەت بولۇپ، بۇ چېچەك «ئانارگۈل» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. شەكلى ھەرە چىشسىمان، نېپىز، رەڭگى توق قىزىل، تەمى قىرتاق، پۇرىقى سۇس كېلىدۇ. (8.10 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ھەممە يەرلىرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] ياز پەسلىدە چېچىكى ئېچىلغاندا يىغىۋېلىپ، قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] قان توختىتىش، يالۇغ قاي-

تۇرۇش تەسىرى بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] قۇرۇتۇپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] قان توختىتىش، جاراھەت پۈتتۈرۈش، تۈتۈش، ئىچ سۇرۇشنى توختىتىش، ئارتۇق ھۆللۈكنى قۇرۇتۇش، تەر ۋە بەتبۇيلۇقنى يوقىتىش خۇسۇسىيەتلىرى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] ئىچ سۇرۇش، ئېغىزدىكى جاراھەت، ئېغىز پۇراش، چىش مىلىكى قاناش، كۆپ تەرلەش، بوۋاسىر، سوئى چىقىپ قېلىش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. قاينىتىپ ۋاننا قىلسا، سوئى چىقىپ قېلىشقا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. ئانارگۈل بىلەن قىزىلگۈلنى بىرلەشتۈرۈپ قاينىتىپ سۈيىنى ئىچسە، ئېغىزنى خۇش پۇراق قىلىپ، بەتبۇيلۇقنى يوقىتىدۇ ھەم بەدەننى يۇسا تەر پۇرىقىنى يوقىتىدۇ.

3. ئانارگۈل، ئاقاقىيا، رۇسۇت قاتارلىقلارنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام ئېلىپ تالقانلاپ، يەرلىك ئورۇنغا سەپسە، تاشقى ئەزالاردىكى قاناشلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

4. قۇرۇتۇلغان ئانارگۈلنى يۇمشاق سوقۇپ، تالقانلاپ، كۈندە ئۈچ قېتىم، ھەر قېتىمدا بەش گىرامدىن ئىستېمال قىلسا، ئېغىز جاراھەتلىرىگە ۋە كېسەللىكىگە مەنپەئەت قىلىدۇ. يەرلىك ئورۇنغا سەپسە، ھەر خىل جاراھەتلەرنى پۈتتۈرىدۇ.

5. ئانارگۈل، ئاقىرقەرھالارنىڭ ھەربىرىدىن 15 گىرام، موزىدىن 12 گىرام ئېلىپ سوقۇپ تالقانلاپ، چىش تۈۋىگە سېپىپ بەرسە، چىش مىلىكى يالليۇغىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 3 ～ 9 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] توسالغۇ پەيدا قىلىدۇ، باش ئاغرىقىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] كەتىرا، ھەسەل.

[ئورۇنباسارى] قىزىلگۈل، ئانار پوستى، جۇپتى بەللۇغ.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىق دورا ياسالمىسى] ئانار گۈلقەنتى.

توشقانكالپۇك

托西砍卡力甫克

(兔唇花 tu chun hua)

[باشقا ئاتىلىشى] توشقانكالپۇك چۆپى

[لاتىنچە نامى] Lagochilus altaicus

[ئىنگلىزچە نامى] Lagochilus

[تونۇش] بۇ، كالپۇكسىمان گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك توشقان-كالپۇكنىڭ يەر ئۈستى قىسمىدىن ئىبارەت بولۇپ، «توشقانكالپۇك» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. رەڭگى

بېغىر رەڭ، سەل ياغاچلاشقان، تەمى چۈچۈمەل، زەھەرسىز بولىدۇ.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزدىكى قۇرۇق تاغ باغرىلىرىدا ئۆسىدۇ، ئىلى ۋادىسىدىن تېپىلىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ دورىلىق قىسمىنى كۈز پەسلىدە يىغىپ قۇرۇتۇپ، قۇرغاق ئورۇندا ساقلىنىدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ساپلاشتۇرۇش، قورۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] قان توختىتىش، يالۇغ قايتۇرۇش، تىنچلاندۇرۇش خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] ھەر خىل قاناشلارغا، بۇرۇن قاناش، چىش مىلىكى قاناش، بالىياتقۇ قاناش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. توشقانكالپۇك، چاققاقئوت يوپۇرمىقى ۋە غازئوتىنىڭ ھەر قايسىسىدىن 12 گىرامدىن ئېلىپ قاينىتىپ، كۈندە ئىككى قېتىمدىن ئىچسە، ھەر خىل قاناشلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. توشقانكالپۇكتىن 10 گىرام، بابۇنە، ئىكلىلمىلىكتىن يەتتە گىرامدىن، يەرلىك شوخلىدىن 10 گىرام ئېلىپ قاينىتىپ، يەرلىك ئورۇننى يۇيۇپ بەرسە، يالۇغ قايتۇرۇپ ئىششىق ياندۇرىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 8 ~ 12 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئاشقازانغا زىيان قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] پىننە، بەدىيان.

[ئورۇنباسارى] ئانارگۈل.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] زىماتى شوخلا.

يالغان ئادەمگىياھ

亚力盖阿旦给亚

(三七 san qi)

[باشقا ئاتىلىشى] سەنچى

[لاتىنچە نامى] Radix Panax Notoginseng

[ئىنگلىزچە نامى] Sanchi

[تونۇش] بۇ، ئارالىيا ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك يالغان ئادەمگىياھ بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ يىلتىزى «سەنچى» ياكى «يالغان ئادەمگىياھ» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. (11.8 - رەسىم)

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ ئۇرۇقى پىشقاندا يىلتىزىنى كولاپ ئېلىپ، يۇيۇپ قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئاساسلىق تەركىبى: ئادەمگىياھ سوپۇنلۇق گىلىكوزىدى، يەنە ئاز مىقداردا ئۇچۇچان ماي، ئانورگانىك تۇز بار.

يالغان ئادەمگىياھ ئۆسۈملۈكى

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ ئىچكى ئۆلكىلىرىدىن چىقىدۇ.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] قانىنى جانلاندۇرۇش، قان كۆپەيتىش، قان توختىتىش تەسىرى بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ساپلاشتۇرۇش، توغراش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] قان توختىتىش، ئاغرىق پەسەيتىش، ئىششىقنى يانـ دۇرۇش خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] ھەر خىل ئىچكى ئەزالاردىكى قاناش، چاقا ـ جاراھەتلەر ئىششىپ ئاغرىش، سىرتقى زەخمىلىنىش، يۇرەك سانجىقى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. يالغان ئادەمگىياھ، ئاقاقىيا، ئەنجىبارنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام ئېلىپ، دورىلارنى سوقۇپ تالقانلاپ يېسە، ئىچكى ئەزالاردىكى قاناشنى توختىتىدۇ.

2. ئانار پوستى، يالغان ئادەمگىياھ 10 گىرام، ئەرەب يېلىمىدىن يەتتە گىرام ئېلىپ، دورىلارنى سوقۇپ سىرتقى زەخمىلىنىشتىن بولغان جاراھەتكە چاپسا، ھۆللۇكنى قۇرۇتۇپ، جاراھەت پۈتتۈرىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 6 ～ 12 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] سوغۇقچان كىشىلەرنىڭ بېشىنى ئاغرىتىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] ھەسەل.

[ئورۇنباسارى] ئادەمگىياھ.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] يالغان ئادەمگىياھ تالقىنى.

يېكەن توزغىقى

依砍托孜克

(莆黄 pu huang)

[باشقا ئاتىلىشى] يېكەن سېرىقى

[لاتىنچە نامى] PoLlen Typha latifolia

[ئىنگلىزچە نامى] Cattail Pollen

[تونۇش] بۇ، يېكەن ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك يېكەن بولۇپ، بۇ ئۆسۈمـ لۈكنىڭ ئاتىلىق گۈل چېچى «يېكەن سېرىقى» ياكى «يېكەن توزغىقى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. (8. 12 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] كۆل بويلىرىدا، دەريالارنىڭ سۇ توختاپ قالغان جايلىرىدا ئۆسىدۇ. ئاپتونوم رايونىمىز-نىڭ ھەممە يەرلىرىدىن تېپىلىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] كۈزدە يىغىۋېلىپ ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى]

1. فىلاۋونلار ــ بۇ ئەڭ ئاكتىپ خىمىيەلىك تەركىب بولۇپ، كۆپ خىل گىلۇكوزا، نارگىنىن (Narnhetin) قاتارلىقلار.

2. ئۇچۇچان ماي ــ بۇنىڭ تەركىبىدە يېكورىك كىسلاتا، مىرىستىك كىسلاتاسى (Myristic acid) قاتارلىقلاردىن تەركىب تاپقان.

3. ياغلار ــ ئاساسلىقى ستوسترول، پالماتىك كىسلاتا، ياغ كىسلاتاسى قاتارلىقلاردىن تەركىب تاپقان. باشقا خىمىيەلىك تەركىبلەردىن قوغۇشۇن، كالتسىي، فوسفور، سىنك قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] قان قېتىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش، قاندىكى ــ ماي مىقدارىنى تۆۋەنلىتىش، يۈرەكنىڭ قان بىلەن تەمىنلىنىشىنى ياخشىلاش، قان بېسىمىنى چۈشۈرۈش، ھۇجەيرە پەردىسىنى قوغداش، ئىممۇنىتېت كۈچىنى ئاشۇرۇش، بۆرەك خىزمىتىنى كۈچەيتىش رولى بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] قۇرۇتۇپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] قان توختىتىش، ئاغرىق پەسەيتىش، يالۇغ قايتۇرۇش، ئىششىق ياندۇرۇش، جاراھەت پۈتتۈرۈش خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] ھەيز ئاغرىتىپ كېلىش، تۇغۇتتىن كېيىن قان تۇرۇپ قېلىش، قورساق ئاغرىش، بالىياتقۇنىڭ پائالىيەتچان قانىشى، قان قۇسۇش، بۇرۇن قاناش، ئۇرۇلۇشتىن، يىقىلىشتىن زەخمىلىنىش، كۆيۈكتىن بولغان سىرتقى زەخمىلىنىش خاراكتېرلىك قاناش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. خام يېكەن توزغىقىدىن سەككىز گىرام، ئۇچار چاشقان مايىقىدىن 12 گىرام، تاغ دېنىدىن سەككىز گىرام، تاغ بادرەنجىبۇيا 35 گىرام ئېلىپ، سۇدا قاينىتىپ ئىچىپ بەرسە، ھەيز ئاغرىتىپ كېلىش، تۇغۇتتىن قان تۇرۇپ قېلىش ۋە قورساق ئاغرىشقا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. يېكەن سېرىقىنىڭ كۆمۈرىدىن 12 گىرام، ئارچا يوپۇرمىقىدىن 20 گىرام، كەتىرادىن سەككىز گىرام، خام ئەگرىسۇنايدىن 12 گىرام ئېلىپ قاينىتىپ ئىچىلىدۇ. سىرتقى زەخمىلىنىشكە سىرتتىن ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 4 ～ 12 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] كۆپ مىقدارىدا ئىشلىتىلسە ئىششىق پەيدا قىلىدۇ.

[تۆزەتكۈچىسى] كاسىنە.

[ئورۇنباسارى] ئاق سەندەل.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] سۇفۇپى ئەنجىبار.

قەغەز كۈلى
卡盖孜苦力
(纸灰 zhi hui)

[باشقا ئاتىلىشى] قەرتاس، سوخۇئى كاغەز
[تونۇش] بۇ، قەغەزنىڭ كۆيدۈرۈلگەن كۈلى بولۇپ، رەڭگى توپا رەڭ، پۇراقسىز، يېپىشقاق كېلىدۇ.
[چىقىش ئورنى] ھەممە جايدىن تېپىلىدۇ.
[يىغىپ ساقلاش] قەغەزنى كۆيدۈرۈپ كۈلىنى ئاۋايلاپ ئېلىپ، ئايرىم جايدا ساقلىنىدۇ.
[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] قانىنىڭ ئۇيۇشچانلىقىنى ئاشۇرۇش، ھۆللۈكلەرنى قۇرۇتۇش تەسىرى بار.
[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ئىلغاپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ، قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.
[تەبىئىتى] ئۇچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.
[خۇسۇسىيىتى] قان توختىتىش، ھۆللۈكلەرنى قۇرۇتۇش خۇسۇسىيىتى بار.
[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] زەخىم، زۇكام، چىش مىلىكى بوشاش ۋە قاناش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.
[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]
1. مۇڭاپىق مىقداردىكى قەغەزنىڭ كۆيدۈرۈلگەن كۈلىنى زەخمگە سەپسە، قان توختىتىدۇ.
2. مۇڭاپىق مىقداردىكى قەغەز كۈلىنىڭ تۇتۇنىنى پۇرىسا، زۇكامنىڭ ئالدىنى ئالىدۇ.
3. مۇڭاپىق مىقداردىكى قەغەزنى قاينىتىپ سۈيىدە چىشنى چوتكىلىسا، چىش مىلىكىنى چىڭىتىدۇ ھەمدە قاناشنى توختىتىدۇ.
[ئىشلىتىش مىقدارى] 1～2 گىرامغىچە.
[زىيانلىق تەسىرى] بۆرەك ۋە ئۇچەينى ئاجىزلاشتۇرىدۇ.
[تۇزەتكۈچىسى] بادام يېغى.
[ئورۇنباسارى] خۇنسىياۋشان، كەھرىۋا.
[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىق دورا ياسالمىسى] سۇفۇپى ئەسنان.

بۇغا مۈڭگۈزى
布哈蒙固孜
(鹿角 lu jiao)

[باشقا ئاتىلىشى] گۈزەن
[لاتىنچە نامى] Cornu cervus elaphus
[ئىنگلىزچە نامى] Pilose antler
[تونۇش] بۇ، چىنار بۇغا، قارا تايغان بۇغىسى ۋە باشقا تۈردىكى ئەركەك بۇغىلارنىڭ يەنى تولۇق

يېتىلگەن بۇغىنىڭ مۈڭگۈزىدىن ئىبارەت بولۇپ، بۇ ھايۋانـ
نىڭ. كېسىۋېلىنغان ياكى بۇ ھايۋان ئۆزى تاشلىۋەتكەن
قاتتىق مۈڭگۈزى «قانقان بۇغا مۈڭگۈزى» نامىدا دورىغا
ئىشلىتىلىدۇ. (13.8 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] مەملىكىتىمىزنىڭ شەرقىي شىمالى، غەربىي شىمال ۋە ئىچكى موڭغۇللاردىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇغىنىڭ قانقان مۈڭگۈزىنى كېسىۋېلىش ياكى بۇغا تاشلىغان مۈڭگۈزنى تازىلاپ يىغىپ، قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] تەركىبىدە 25 % كوللوئىدلىق ماددىلار، 60 % ~ 50 % لىك كالتسىي فوسفات، كالتسىي كاربونات ۋە ئازوتلۇق ماددىلار بار.

بۇغا مۈڭگۈزى

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى]

1. يۇرەك قان تومۇرغا بولغان تەسىرى: بۇغا مۈڭگۈزى يۇرەكنىڭ قان سىقىپ چىقىرىش مىقدارىنى ئاشۇرىدۇ.

2. قان تولۇقلاش رولى بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] يۇمشىتىش، توغراش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] قان توختىتىش، باھنى قۇۋۇتلەش، قان كۆپەيتىش، ئىششىق ياندۇرۇش، بۆرەكنى قۇۋۇتلەش، جاراھەت پۈتتۈرۈش، زەھەر قايتۇرۇش خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] ھەر خىل جاراھەت، ھەر خىل ئىششىق، بۆرەك ئاجىزلىقى، بەل ئاغرىقى، زەھەرلىك ھايۋانلار چېقىۋېلىش قاتارلىق كېسەللىكلەرگە ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. كۇشتە قىلىنغان بۇغا مۈڭگۈزى تالقىنىدىن ئۈچ گىرامنى لوبوبى كەبىر بىلەن قوشۇپ يېسە، بۆرەكنى قۇۋۇتلەيدۇ.

2. كۇشتە قىلىنغان بۇغا مۈڭگۈزى تالقىنىدىن تۆت گىرامنى مۇسەللەس بىلەن ئىچسە، يىلان زەھىرىنى قايتۇرىدۇ.

3. قانقان بۇغا مۈڭگۈزىدىن ئۈچ گىرام، سۆئلەپ، شاقاقۇلدىن بەش گىرامدىن ئېلىپ، دورىلارنى سوقۇپ سوفۇپ قىلىپ ئىچسە، بۆرەك ئاجىزلىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 15 ياشتىن چوڭلارغا 4 ~ 8 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] كۆپ ئىشلەتسە كۆزنى ئېچىشتۇرىدۇ. ئۆپكىگە زىيانلىق.

[تۇزەتكۇچىسى] كەتىرا، ھەسەل.

[ئورۇنباسارى] تۆگىقۇشى، خولىنجان، ئاسارۇن.

[ژەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] لوبوبى كەبىر، سۇفۇپى زەر ئۇنى، مەجۇنى سۆئلەپ، سۇفۇپى شاخ گۇزەن.

[دىققەت قىلىدىغان ئىشلار] بالىلارغا بېرىلمەيدۇ.

غازتاپان چۆپى

哈孜塔怕尼

(委陵菜 wei ling cai)

[باشقا ئاتىلىشى] سۇغۇرئوت

[لاتىنچە نامى] Herba potentilla bifurca

[ئىنگلىزچە نامى] Chinese Cinquefoil Herb

[تونۇش] بۇ، ئەتىرگۈل ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك غازتاپىنى بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ پۈتۈن چۆپى «غازتاپان»، «سۇغۇرئوت» ياكى «نوجىغاي» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ ئېگىزلىكى 15 ~ 20 سانتىمېتىرغىچە، پۈتۈن ئۆسۈملۈك تېنى قىسقا تۈكچىلەر بىلەن قاپلانغان بولۇپ، يىلتىزى تىك ئۆسىدۇ، ياغاچلاشقان، غولى كۆپ شاخلىمايدۇ. تۈۋىدىن ئۆسكەن يوپۇرماقلىرى كۆپ، گۈلى سېرىق، يالغۇز ياكى بىر نەچچىسى بىرگە غولىنىڭ ئۇچىدا ياكى يوپۇرماق قولتۇقىدا ئۆسىدۇ. (8 ـ 14 رەسىم)

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدىكى تاغ ـ دەريا ۋادىلىرى ۋە ئوتلاقلاردىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ دورىلىق قىسمىنى كۈز پەسلىدە يىغىپ قۇرۇتۇپ، قۇرغاق ئورۇندا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيىلىك تەركىبى] ھۆل ماددىسىنىڭ تەركىبىدە 62.39% سۇ، 49.4% ۋىتامىن C بار، قۇرۇق مېۋىسىنىڭ تەركىبىدە 12.12% سۇ، 9.18% ئاقسىل، 4% ماي، 7.25% كۈل ماددىسى قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيىلىك تەسىرى] ئامىيوبا قۇرتىنى ئۆلتۈرۈش تەسىرى بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ساپلاشتۇرۇش، يۇيۇش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] قان توختىتىش، مەددە قۇرت ئۆلتۈرۈش، ھارارەت پەسەيتىش، زەھەر قايتۇرۇش، ئاق خۇن توختىتىش، ياللۇغ قايتۇرۇش خۇسۇسىيەتلىرى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] قان تۈكۈرۈش، قان قۇسۇش، چوڭ تەرەتتىن قان كېلىش، ئىچ سۇ-رۇش، ئۇچەي ياللۇغى، زۇكام، ئۆپكە ياللۇغى، كۆكيۆتەل، كېكىرەك ياللۇغى، ئاشقازان، ئون ئىككى بارماق ئۇچەي يارىسى قاناش، يۇقىرى نەپەس يولى قاناش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. غازتاپان چۆپىدىن 24 گىرام ئېلىپ، سۇدا قاينىتىپ ئىچىپ بەرسە، قان تۈكۈرۈش، قان قۇسۇش

ۋە چوڭ تەرەتتىن قان كېلىش قاتارلىقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. غازتاپان چۆپىدىن يوپۇرمىقىدىن 20 گىرام ئېلىپ قاينىتىپ ئىچىپ بەرسە، كۆكيۆتەل، يۇتقۇنچاق ـ كېكىردەك ياللۇغى قاتارلىقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. ھۆل غازتاپان يوپۇرمىقىدىن 70 گىرامنى 1200 مىللىلىتىر سۇدا 300 مىللىلىتىر قالغۇچە قاينىتىپ قويۇلدۇرۇپ، كۈندە ئۈچ قېتىم، ھەر قېتىمدا 100 مىللىلىتىردىن ئىچىپ بەرسە، ئون ئىككى بارماق ئۈچەي يارىسى قاناش، يۇقىرىقى نەپەس يولى قاناشقا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 6 ～ 12 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] قەۋزىيەت پەيدا قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] ھەسەل سۇيى، سۇمبۇل.

[ئورۇنباسارى] ئەنجىبار، خۇنسياۋشان.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] غازتاپان چۆپى قاينىتىلمىسى.

تۇخۇم شاكىلى

吐胡米沙克里

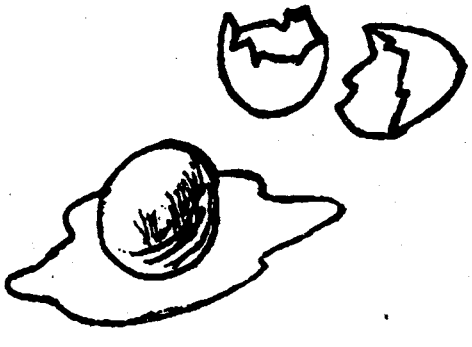
(鸡子壳 ji zi ke)

[باشقا ئاتىلىشى] قەشەرۇل بەيزە، پوستى بەيزەئى مۇرۇغ

[لاتىنچە نامى] Chorio Ovi Galli

[ئىنگلىزچە نامى] Egg—shell

[تونۇش] بۇ، قىرغاۋۇل ئائىلىسىدىكى ھايۋان ئۇي تۇخۇسى تۇخۇمىنىڭ سىرتقى قاتتىق پوستىدىن ئىبارەت. (15.8 ـ رەسىم)

تۇخۇم شاكىلى

[چىقىش ئورنى] دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى توخۇ تۇخۇمى بار بولغان جايلارنىڭ ھەممىسىدىن تېپىلىدۇ.

[يىغىپ سالقىلاش] پىشۇرۇلغان تۇخۇمنى شاكىلىدىن ئايرىپ، دورىلىققا ئىشلىتىلىدۇ.

[خىمىيىلىك تەركىبى] تەركىبىدە كالتسىي كاربونات، ئورگانىك ماددىلار ۋە كاللوئىد قاتارلىقلار بار.

[فارموكولوگىيىلىك تەسىرى] جاراھەت پۈتتۈرۈش رولى بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ئىلغاپ ساپلاشتۇرۇش ۋە كۈشتە قىلىش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] قان توختىتىش، ھەيزنى توختىتىش، باھنى قۇۋۇتلەش، جاراھەتلەرنىڭ سۈيىنى قۇرۇتۇش، يارا ئېغىزىنى پۈتتۈرۈش خۇسۇسىيەتلىرى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] كۆڭۈل ئىلىشىش، قۇسۇش، ئاچچىقسۇ يېنىش، ھەزىم قىلىش يوللىرى قاناش، باللاردىكى ھەزىم قىلىش ياخشى بولماسلىقتىن كېلىپچىققان راخىت كېسىلى، قول - پۇتلارنىڭ تارتىشىپ قېلىشى، سۇلۇق جاراھەتلەر، سىفلىس يارىلىرى، كۆز ئالمىسى ۋە بىرىكتۇرگۇچى پەردىدە پەيدا بولغان ئارتۇق گۆشلەر ۋە داغ، سەپكۈنلەرگە ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئانار پوستى ۋە تۇخۇم شاكىلىدىن مۇۋاپىق مىقداردا ئېلىپ، سىرتقى جاراھەتلەرگە سەپسە، جاراھەت پۇتتۇرىدۇ.

2. بەدىياندىن 10 گىرام، ئاپېلسىن پوستىدىن بەش گىرام، تۇخۇم شاكىلىدىن ئىككى گىرام ئېلىپ، سۇفۇپ تەييارلاپ ئىچسە، كۆڭۈل ئىلىشىش ھەم قۇسۇشنى توختىتىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 1.5～6 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئەزالارغا قۇرۇقلۇق يەتكۈزىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] لىمون.

[ئورۇنباسارى] ئانار پوستى.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىق دورا ياسالمىسى] سۇفۇپى سەنگى مۇرۇغ.

شادىنەج
沙德乃吉
(血石 xue shi)

[باشقا ئاتىلىشى] ھەجىردەم، شادىنە، قان توختىتىش تېشى، تۇر تېشى

[لاتىنچە نامى] Matitius crystallus

[تونۇش] بۇ، ماش ياكى نوقۇت چوڭلۇقىدىكى يۇمىلاق ياكى ياپىلاق، رەڭگى قىزىل، سىرىق كۈل رەڭ، قارىغا مايىل، كۆكىنىرنىڭ رەڭگىدە ياكى ئالىيېشىل ھەر خىل رەڭدە بولىدىغان، ئاسان ئېزىلىدىغان بىر خىل تاش بولۇپ، بۇنىڭ ئەڭ ياخشىسى ماش شەكىلدە، رەڭگى قىزىل كەلگىنىدۇر. مۇشۇنداق كەلگىنى «شادىنەج مىسرى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. ئەڭ ناچىرى كۈل رەڭدە كەلگىنى بولۇپ، «شادىنەج مىندى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا شادىنەجنىڭ قان توختىتىش خۇسۇسىيىتى كۈچلۈك بولغاچقا «قان توختىتىش» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. بۇ يەنە كۆپىنچە تۇر تېشىدىن چىقىدىغان بولغاچقا «تۇر تېشى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. (16.8 - رەسىم)

[چىقىش ئورنى] ئەرەبىستان ۋە ھىندىستاندىن چىقىدۇ. شىنجاڭ، چىڭخەي، شەنشى، خېبېي، سىچۈەن قاتارلىق جايلاردىنمۇ چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] ھەر ۋاقىت يىغىۋېلىشقا بولىدۇ، يۇيۇپ تازىلاپ ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] تۆمۈر ئوكسىد قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] كىچىك چاشقانغا بەرگەندە ئاق قان ھۈجەيرىسىنى كۆپەيتىدۇ. چاشقانىڭ ئۆپكىسىگە ۋە جىگىرىگە زىيان قىلىدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] قۇرۇتۇپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] يۇيۇلغان شادىنەج، ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق، يۇيۇلمىغىنى ئۇچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] قابىز، ئارتۇق ھۆللۈكنى قۇرۇتۇش، ئىششىق ياندۇرۇش، قان توختىتىش، جاراھەت ۋە يارىنى پۈتتۈرۈش، پەي ۋە مۇسكۇللارنى قۇۋۋەتلەش، كۆرۈش قۇۋۋىتىنى ئاشۇرۇش، سۈيدۈك ھەيدەش، ئىچ سۇرۇشنى توختىتىش خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] قان تولغاق، ئۇچەي سىلى، كۆرۈش قۇۋۋىتى ئاجىزلىقى ۋە كۆزنىڭ باشقا كېسەللىكلىرى، كۆيۈك، يىرىڭلىق جاراھەت قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. يۇيۇلغان شادىنەجنى ئانارنىڭ سۇيى بىلەن ياكى باشقا مېۋىلەرنىڭ سۇيى بىلەن ئىچسە، قان توكۇرۇشكە مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. يۇيۇلغان شادىنەجنى شاراب بىلەن ئىچسە، سۈيدۈك ھەيدەيدۇ.

3. مۇۋاپىق مىقداردىكى شادىنەجكە قىز تۇغقان ئاياللىنىڭ سۈتى بىلەن تۇخۇمنىڭ ئېقىنى ئارىلاشتۇرۇپ كۆزگە تارتسا، كۆز كېسەللىكلىرىگە پايدا قىلىدۇ. ساپ سۇ بىلەن تارتسا، كىرپىكنى يۇمشىتىدۇ. ئاقاقىيا بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ كۆزگە تارتسا، كۆز كېسەللىكىگە پايدا قىلىدۇ.

4. يۇيۇلغان شادىنەجنى سېپىپ بەرسە ياكى مۇناسىۋەتلىك دورىلار بىلەن قوشۇپ چاپسا، ھەر خىل قاناشنى توختىتىدۇ، ئارتۇق ھۆللۈكنى قۇرۇتىدۇ. بۇۋاسىرغا سېپىپ بەرسە، بۇۋاسىر قېنىنى توختىتىدۇ، جاراھەت ۋە يارىلارنىڭ چىرىگەن گۆشلىرىنى تۇگىتىپ، يېڭى گۆش ئۇندۇرىدۇ.

5. شادىنەجنى يۇمغاقسۇت سۇيى بىلەن مەلھەم قىلىپ چاپسا، مۇدۇر ـ چوقۇر، سوزۇلما خاراكتېرلىك جاراھەتكە پايدا قىلىدۇ. كۆيۈپ قىزىرىپ قالغان ئورۇنغا سۇركىسىمۇ مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 1 ~ 2 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] دوۋساق، ئاشقازان ۋە ئۇچەيگە زىيان قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] ئەرەب يېلىمى، كەتىرا، زىرىقنىڭ سىقىلغان سۇيى.

[ئورۇنباسارى] كۆيدۈرۈلگەن ماگنىت تېشى، خۇنسىياۋشان.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] سۇفۇپى سەنگى جاراھەت.

سەدەپ

赛代皮

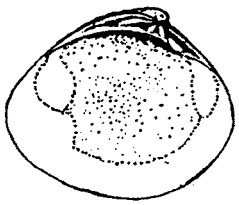
(珍珠母 zhen zhu mu)

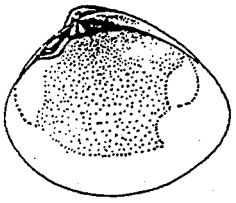
[باشقا ئاتىلىشى] سەدەپ قۇلۇلە قېپى

[لاتىنچە نامى] Pinctada margaritifera

[ئىنگلىزچە نامى] Sea—ear—shell

[تونۇش] بۇ، مەرۋايىت قۇلۇلىسى ئائىلىسىدىكى ھايۋانات مەرۋايىت، مارتىن ئۇنچە قۇلۇلىسى ۋە

سەدەپ

سەدەپ قۇلۇلىسى قاتارلىق بىر قانچە خىل سەدەپ قۇلۇلـ سىنىڭ پوستلاق قاپلىق مەرۋايىت قەۋىتىدىن ئىبارەت بو- لۇپ، بۇ ئۆلچەمسىز پىلاستىنكىسمان، چوڭ - كىچىكلـ كى بىر خىل ئەمەس، بىر يۇزى سۇس ھال رەڭلىك بولۇپ پارقىرايدۇ، بىر يۇزى سۈتتەك ئاق، سىلىق پارقىراق، ئۆزى بوش، چۇرۇك بولۇپ، قەۋەتلىرى سۇ بولۇپ تۇرىدۇ. پۇراقسىز، تەمسىز، ئادەتتە «سەدەپ» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. (17.8 - رەسىم)

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ دېڭىز بويلىرى رايونلىرىدىن ۋە ئەرەب دېڭىزى بويلىرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] ھەر ۋاقىت يىغىۋالغىلى بولىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] تەركىبىدە 90% تىن يۇقىرى كالتسىي كاربونات، ئاز مىقداردا ماگنىي، تۆمۇر سىلىكات، سۇلفات تۇزى، فوسفات تۇزى قاتارلىقلار بار. كۆيدۈرۈلسە كاربونات كىسلاتاسى تۇزى ئاجرى- لىپ، كالتسىي ئوكسىد قاتارلىقلارنى ھاسىل قىلىدۇ.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] مارتىن ئۇنچە قۇلۇلە قېپىنىڭ 30% لىك سۇلفات كىسلاتاسىدا پارچىلىنىپ ھاسىل بولغان ئامىنو كىسلاتاسىنىڭ توشقانىنىڭ قۇلاق قان تومۇرى ۋە قان بېسىمىغا نىسبەتەن ھېچقانداق تەسىرى يوق، لېكىن ۋاقىتلىق سۈيدۈك راۋان قىلىدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] كۇشتە قىلىش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] قان توختىتىش، پەي ۋە نېرۋىنى قۇۋۇتلەش، ئىچ سۇرۇشنى توختىتىش، بەلغەمنى سۇرۇش، سۈيدۈك ھەيدەش، كۆزنى قۇۋۇتلەش، زەھەر قايتۇرۇش خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] ھەر خىل ئەزادىن قان كېلىش، قان بۇزۇلۇش، ئىچ سۇرۇش، كۆزنىڭ كۆرۈش قۇۋۋىتى ئاجىزلاش، ئۆپكە سىلى، سىفلىس، بوغۇم ئاغرىقى، ئولتۇرغۇچ نېرۋا ئاغرىقى، ئۇششاق بوغۇملار ئاغرىقى، ھەيزنىڭ كۆپلۈكى قاتارلىق كېسەللىكلەرگە ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. سەدەپنى ناھايىتى يۇمشاق سوقۇپ، ئەلگەكتىن ئۆتكۈزۈپ سەپسە، تاشقى ئەزالاردىن كەلگەن قانىنى توختىتىدۇ.

2. سەدەپ تالقىنىنى سىركە بىلەن قوشۇپ سۆگەلگە چاپسا، سۆگەلنى چۇشۇرىدۇ.

3. سەدەپ تالقىنىنى مەقئەتكە سېپىپ بەرسە ياكى باسسا، بۇۋاسىر جاراھەتلىرىگە پايدىلىق.

4. سەدەپنى كۆيدۈرۈپ، ئاق تۇز بىلەن قوشۇپ چىش ئاغرىقىغا باسسا ساقىيىدۇ، چىش مىلىكىنىڭ ھۆللۈكىنى قۇرۇتىدۇ.

5. سەدەپنى تۇخۇمنىڭ ئېقى بىلەن كۆيۈككە چاپسا پايدا قىلىدۇ.

6. سەدەپنى ئىسسىق سۇ ياكى ياغ بىلەن كاتەك تاشقا سۈرۈپ چاپسا ئاق داغ ۋە سەپكۈنلەرنى چۇشۇرىدۇ، يۇزگە چاپسا، چىرايلىق قىلىدۇ. سىركە بىلەن قوشۇپ قۇلاق ئارقىسىغا چاپسا، باش ئاغرىقىغا پايدا قىلىدۇ، سۇ بىلەن قوشۇپ چاپسا، سوغۇقتىن بولغان ئاغرىقلارنى پەسەيتىدۇ.

7. سەدەپ، تاباشىردىن بەش گىرامدىن، بىر تال تۇخۇمنىڭ ئېقىنى ئېلىپ، سوقۇپ كۆيۈككە چاپسا، كۆيۈككە مەنپەئەت قىلىدۇ.

8. سەدەپتىن 1.5 گىرام، بۇغا مۈڭگۈزى، قىزىلگۈل، ئاق سەندەلتىن بەش گىرامدىن ئېلىپ سوقۇپ يېسە، مېڭە ۋە يۈرەكنى قۇۋۋەتلەيدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] كۈشتىسىدىن 0.5 ~ 1.5 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] تالغا زىيان قىلىدۇ، قۇرۇقلۇق پەيدا قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] ھەسەل، ئوغرىتىكەن، ئانار سۈيى.

[ئورۇنباسارى] مەرۋايىت، كەھرىۋا.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] مۇپەررىھى ياقۇت.

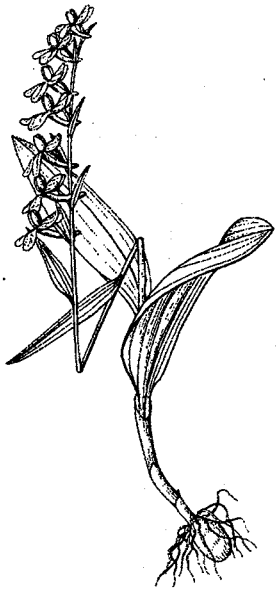
[دىققەت قىلىدىغان ئىشلار] قارا پوستىنى قىرىۋېتىپ ئىشلىتىمىز.

سۆئلەپ چىنى
苏依来甫其尼
(白及 bai ji)

[باشقا ئاتىلىشى] بىتىللا

[لاتىنچە نامى] Bletlla striata

[ئىنگلىزچە نامى] Commom Bletilla Tuber

سۆئلەپ چىنى ئۆسۈملۈكى

بۇ، سۆئلەپ ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك سۆئلەپ-نىڭ قۇرۇتۇلغان تۈگۈنەك غولى بولۇپ، «سۆئلەپ» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. قۇرۇتۇلغان پارچە غولى سارغۇچ ئاق رەڭلىك، تەمى ئازراق ئاچچىق، پۇراقسىز كېلىدۇ ھەمدە يېپىشقاق خۇسۇسىيىتى بار. يىلتىز غولى تۇم، رەڭگى ئاق ۋە سۇزۇك كېلىدۇ. (18.8 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ كۆپلىگەن ئۆلكىلىرىدىن چىقىدۇ.

[يېغىپ ساقلاش] كۈزدە كولاپ ئېلىپ تازىلاپ، قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.

[خىمىيىلىك تەركىبى] يېڭى ئېلىنغان تۈگۈنەك غولىدا 14.6% سۇ 30.48% كىراخمال، گىلوكوزا، ئۆچۈچان ماي، شىلىمشىق ماددا قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيىلىك تەسىرى]

1. قان توختىتىدۇ، تەركىبىدىكى شىلىمشىق ماددا قان توختىتىدۇ. سۈفۈپى ياكى قاينىتىلمىسى ئىشلىتىلسە، قان توختىتىش ئۈنۈمى ناھايىتى ياخشى بولىدۇ.

2. ئاشقازان، ئون ئىككى بارماق ئۆچەي يارىسىنى داۋالاش رولىغا ئىگە.

3. بۇ ئۆپكە تۈبېركۇلىيوز تاياقچە باكتېرىيەلىرىنى تورمۇزلاش تەسىرىگە ئىگە.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ئىلغاپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىلىك قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] ئومۇمىي بەدەننى قۇۋۇەتلەش، توسالغۇلارنى ئېچىش، قان توختىتىش، ئىششىق ياندۇرۇش، گۆش ئۇندۇرۇش خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] ئۆپكىدىن قان كېلىش، قان تۆكۈرۈش، غەلۋىرەك، ھەر خىل ياللار، پۇت- قول يېرىقلىرى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. سۆئلەپ چىنى، شاقاقۇل، بەھەن قاتارلىقلارنىڭ قاينىتىلمىسىدىن 30 ~ 50 مىللىلىتىرغىچە ئېلىپ ئىچىپ بەرسە، قان توختىتىدۇ، توسالغۇلارنى ئاچىدۇ، ئىششىق ياندۇرىدۇ.

2. خۇنسىياۋشان، ئەنجىبار، ئاقاقىيا، سۆئلەپ چىنى قاتارلىقلاردىن مۇۋاپىق مىقداردا ئېلىپ، سوقۇپ ئىچىپ بەرسە ياكى سىرتقى جاراھەتلەرگە سەپسە، قاناشچان ئىچكى - تاشقى جاراھەتلەرگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 3 ~ 9 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] باش ئاغرىتىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] بىنەپشە.

[ئورۇنباسارى] كەھرىۋا.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىق دورا ياسالمىسى] سۇفۇپى بىتىللا.

[قوشۇمچە] ئىلگىرى بۇ دورا «سۆئلەپ مىسرى» غا ئوخشاپ كەتكەچكە «سۆئلەپ چىنى» ناملىدا دورىغا ئىشلىتىلىپ كېلىنگەن. كېيىنكى تەكشۈرۈشلەردىن بۇ دورىنىڭ سۆئلەپ مىسرىغا بەدەل بولالمايدىغانلىقى ئېنىقلانغاچقا، «سۆئلەپ چىنى» دېگەن نامى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، «بىتىللا» دېگەن نام بېكىتىلگەن.

خۇنسىياۋشان

混斯药山

(血竭 xue jie)

[باشقا ئاتىلىشى] پالما يېلىمى، دەممۇل ئەخۇۋەيىن، خۇنسىياۋشان، بىجا سىرگۈند

[لاتىنچە نامى] Sanguis Dracaena cambodiana

[ئىنگلىزچە نامى] Dracaena Blood

[تونۇش] بۇ، پالما ئائىلىسىدىكى ئورمۇزىيە ياكى قىزىل سەندەل دەرىخى دەپ ئاتىلىدىغان دەرەخ خۇنسىياۋشان ئۆسۈملۈكىنىڭ يېلىمى بولۇپ، رەڭگى قىزىل، بىنەپشە رەڭگە مايىل كېلىدۇ. بۇنىڭ ئەڭ ياخشىسى ئۆزى ئېقىپ چىققان ساپ، ياغاچ، توپا، قوۋزاق ئارىلاشمىغان بولغىنىدۇر. بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ مۇشۇ خىلدىكى ئېقىپ چىقىپ، ئۈيۈپ قالغان ماددىسى «خۇنسىياۋشان ھىندى» ناملىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. (19.8 - رەسىم)

[چىقىش ئورنى] يۇننەن، گۇاڭشى، تەيۋەن، مالايشىيا، سىرى لانكا، ھىندىستان قاتارلىق ئەللەردىن چىقىدۇ.

خۇنسياۋشان ئۆسۈملۈكى

[**يىغىپ ساقلاش**] خۇنسياۋشان دەرىخىنىڭ قوۋۇزىنى تىلىپ، ئېقىپ چىققان يېلىمى ساقلىنىدۇ.

[**خىمىيەلىك تەركىبى**] كىنوتانىنىڭ كىسلاتاسى (Kinotannoc acid)، تانىنىڭ كىسلاتاسى (tannic acid)، تانىنىن گىلۈكوزىدى (Tanning licoside)، ئاروما (Aromadendrin) قاتارلىقلار.

[**فارماكولوگىيەلىك تەسىرى**]

1. قان ئۈيۈش سىستېمىسىغا بولغان تەسىرى: ئۆي توشقىنىدا ئىشلەنگەن تەجرىبىدە قان نۆكچىسى شەكىللىنىشكە قارشى رولى بارلىقى ئىسپاتلانغان ھەمدە قان پىلاستىنكىلىرىنىڭ توپلىشىنى چەكلەپ، مىكرو قان ئايلىنىشنى ياخشىلايدىغانلىقى ئىسپاتلانغان.

2. ئۇنىڭ ئېرىتمىسى تېرە زەمبۈرۈغلىرىنى تورمۇزلايدۇ.

3. يالۇغ قايتۇرۇش رولى ۋە بەزى باكتېرىيەلەرنىمۇ چەكلەش رولى بار.

[**لايىقلاشتۇرۇلۇشى**] ئىلغاپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[**تەبىئىتى**] ئۇچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[**خۇسۇسىيتى**] قان توختىتىش، يىرىڭلىق جاراھەت پۈتتۈرۈش، قىزىتما قايتۇرۇش، ئاشقازان، جىگەر ۋە ئۇچەيلەرنىڭ ھارارىتىنى پەسەيتىش، ئاشقازان، ئۇچەيلەرنى قۇۋۇتلەش، قان ۋە سەپرا خاراكتېرلىك ئىچ سۇرۇشنى توختىتىش، مەقئەتنىڭ يېرىقلىرىنى ياخشىلاش خۇسۇسىيتى بار.

[**ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر**] بوۋاسىر قاناش، قان تۆكۈرۈش، قان قۇسۇش، تولغاق، ئىچ سۇرۇش، ھەيز كۆپ قېلىش، كونا ئىسھال، ئۆپكە سىلى قاتارلىق كېسەللىكلەرگە ئىشلىتىلىدۇ.

[**ئىشلىتىش ئۇسۇلى**]

1. خۇنسياۋشان، ئاقاقىيا، كەتىرا، نىشاستە، كەھرىۋا، بۇغا مۇڭگۈزىنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام، ناۋاتتىن 60 گىرام ئېلىپ، تالقان تەييارلاپ ئىچىپ بەرسە، ئۆپكىدىن كەلگەن قانىنى توختىتىدۇ.

2. ئىسپىغۇل ياكى بېھى ئۇرۇقى، پاقىيوپۇرمىقى ئۇرۇقىدىن 15 گىرامدىن، تاباشىر، زىرىق، خۇنسياۋشاندىن يەتتە گىرامدىن ئېلىپ، سۇفۇپ تەييارلاپ ئىچسە، قان ۋە سەپرا خىلىتىدىن بولغان ئىچ سۇرۇشكە مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. خۇنسياۋشان، ئەنجىبار 10 گىرامدىن، گەزمازەج يەتتە گىرام، گىل مەختۇمدىن 1.5 گىرام، ئانارگۈلدىن 10 گىرام ئېلىپ، سۇفۇپ تەييارلاپ ئىچىپ بەرسە، قاناشلىق جاراھەتلىك كېسەللىكلەرگە شىپا بولىدۇ.

[**ئىشلىتىش مىقدارى**] 3 ~ 5 گىرامغىچە.

[**زىيانلىق تەسىرى**] بۆرەككە زىيان قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] كەتىرا، ئەرەب يېلىمى.

[ئورۇنباسارى] شادىنەج.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] قۇرسى بوۋاسىر، قۇرسى كاكىنەچ، قۇرسى كەھرىۋا.

لىھيەتۇتتىس

勒亚屯提斯

(婆罗门叁 po luo men shen)

[باشقا ئاتىلىشى] تېكە ساقىلى

[لاتىنچە نامى] Radix tragopogon Pratensis

[ئىنگلىزچە نامى] Meadow Salisify Root

[تونۇش] بۇ، مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى بىر خىل ئۆسۈملۈك تېكە ساقىلى بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈك ئەركەك ئۆچكىنىڭ ساقىلىغا ئوخشايدۇ، يەرگە يېيىلىپ تۇرىدۇ، يەردىن ئېگىز بولمايدۇ، يوپۇرمىقى كۈدىنىڭ يوپۇرمىقىغا ئوخشايدۇ، كىشىلەر بۇنىڭ ئۆزىنى «تېكە ساقىلى» دەپ ئاتاپ، ئادەتتە سەي ئورنىدا يەيدۇ، سۇيى بىلەن داۋالىنىدۇ، ھەقىقىي لىھيەتۇتتىس ئۆسۈملۈكى ئەركەك ۋە چىشى دەپ ئىككى خىل بولىدۇ، ئەركىكىنىڭ ئۆسۈملۈكى كىچىك، شاخلىرى كۆپ، يىرىك ۋە قىسقا، يوپۇرمىقى يۇمىلاق، قاتتىق ۋە تۈكلۈك، گۈلى ئانارگۈلىگە ئوخشايدۇ؛ چىشسىنىڭ يوپۇرمىقى تۆۋەن تەرىپىنىڭ يوپۇرمىقى يۇقىرى تەرەپنىڭ يوپۇرمىقىدىن كەڭ، گۈلى ئاق بولىدۇ، ئەڭ ياخشىسى چىشسىدۇر. بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ پۈتۈن چۆپى ۋە ئۇنىڭدىن سىقىپ ئېلىنغان ئۇسارىسى «لىھيەتۇتتىس» ياكى «تېكە ساقىلى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى ۋە ھىندىستان، پاكىستان قاتارلىقلاردىكى تاغ باغرىلىرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ دورىلىق قىسمىنى كۈز پەسلىدە يىغىپ قۇرۇتۇپ، قۇرغاق ئورۇندا ساقلىنىدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ئۇسارىسىنى ئېلىپ ئادەتتىكىدەك ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] قان توختىتىش، غەيرىي تەبئىي قان ۋە سەپرا خىلىتىدىن بولغان ئىچ سۇرۇشنى توختىتىش، ئاشقازان ۋە جىگەرنى قۇۋۋەتلەش، ئۆپكىدىكى جاراھەتلەرنى پۈتتۈرۈش خۇسۇسىيەتلىرى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] بالىياتقۇدىن قان كېلىش، قان تۈكۈرۈش، ئاشقازان ۋە جىگەر ئاجىزلىقى، ئۆپكە جاراھەتلىرى، بۇرۇن قاناش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. لىھيەتۇتتىس، ئانارگۈل، ئەنجىبار، ئانار پوستى قاتارلىقلارنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام ئېلىپ، قائىدە بويىچە قاينىتىلما تەييارلاپ ئىچسە، بالىياتقۇدىن قان كېلىش، قان تۈكۈرۈشكە مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. لىھيەتۇتتىس، بەدىيان، قىزىلگۈل، ئىترىفىل، كاسىنە ئۇرۇقىنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام ئېلىپ، قائىدە بويىچە قاينىتىلما تەييارلاپ ئىچسە، ئاشقازان ۋە جىگەرنى قۇۋۇەتلەيدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] ئۇسارىسىدىن توققۇز گىرامغىچە، يوپۇرماق ۋە گۈلىدىن 12 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] بۆرەككە زىيان قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] چىلان.

[ئورۇنباسارى] ئاقاقىيا، ئانارگۈل.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] شەربىتى گۈلنار.

غاز قانىتىئوتى

哈孜砍欧提

(马先蒿 ma xian hao)

[باشقا ئاتىلىشى] غازىئوتى

[لاتىنچە نامى] Folium seu Radix Pedicularis oederi

[ئىنگلىزچە نامى] Wood betony Root

[تونۇش] بۇ، چۈقا ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك غازئوتى بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ يەر ئۈستى قىسمى «غازئوتى» «غاز قانىتىئوتى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ غولى تىك، ئۆسۈش ئېگىزلىكى 5.0 ~ 1 مېتىرغىچە، پۈتۈن تېنىدە ئاق سېرىق يۇمشاق تۈكچىلەر بولىدۇ، گۈلى سېرىق رەڭدە، يوپۇرمىقى چوڭ ھەرە چىشسىمان، گۈل رېتى ئۈچىدا ياكى قولتۇقىدا بولىدۇ. پۈتۈن چۆپىنىڭ تەمى قېرىق، ئېغىزنى قورۇيدۇ.

[چىقىش ئورنى] ئاپتونوم رايونىمىز شىنجاڭنىڭ تاغلىق رايونلىرىدىكى تاغ باغرىدىكى ئاپتاپ چۈشمەيدىغان نەم جايلاردىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ دورىلىق قىسمىنى كۈز پەسلىدە يىغىپ قۇرۇتۇپ، قۇرغاق ئورۇندا ساقلىنىدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] يۇيۇپ توغراپ، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] قان توختىتىش، ئارتۇق ھۆللۈكنى قۇرۇتۇش، بەدەننى قۇۋۇەتلەش، قان كۆپەيتىش خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] قان قۇسۇش، قان تۈكۈرۈش، سۈيدۈكتىن قان كېلىش، بۇرۇن قاناش، ئىچ سۇرۇش، چوڭ تەرەتتىن قان كېلىش، بەدەن ئاجىزلىق، قان ئازلىق قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. غاز قانىتىئوتىنىڭ 20 گىرام ئېلىپ قاينىتىپ ئىچىپ بەرسە، قان قۇسۇش، قان تۈكۈرۈش، سۈيدۈكتىن قان كېلىش، بۇرۇن قاناش قاتارلىقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. 20 گىرام غاز قانىتىئوتى بىلەن 10 دانە چىلانىنى قاينىتىپ ئىچىپ بەرسە، قان ئازلىققا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 12 ~ 20 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] قەۋزىيەت پەيدا قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] بادام يېغى، ھەسەل سۈيى.

[ئورۇنباسارى] كەھرىۋا، گىل ئەرمىنى.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىق دورا ياسالمىسى] غاز قانىتىئوتى قاينىتىلمىسى.

چاچ كۆمۈرى

查其库米日

(血余炭 xue yu tan)

[باشقا ئاتىلىشى] چاچ كۈلى.

[لاتىنچە نامى] Crinis Carbonhsatus

[ئىنگلىزچە نامى] Charred Human Hair

چاچ

[تونۇش] بۇ، ئادەمنىڭ چېچى بولۇپ، ئۇنى ئالدى بىلەن شولتا سۈيىدە يۇيۇپ، ئارقىسىدىن سۈزۈك سۇ بىلەن چايقاپ تازىلاپ، ئاپتاپتا قۇرۇتۇپ، قازانغا چىڭداپ توشقۇزۇپ، ئۈستىگە يەنە بىر قازانىنى دۇم كۆمتۇرۇپ، كۆمۈتۇرۈلگەن قازاننىڭ ئۈستىگە بىر ۋاراق ئاق قەغەزنى چاپلاپ، ئىككى قازاننىڭ چاپلىشىپ تۇرىدىغان يېرىنى لاي بىلەن مەھكەم ئېتىپ، قازان ئاستىدىن ئوت قالاپ، قازان ئۈستىگە چاپلىغان ئاق قەغەز كۆيۈپ سېرىق رەڭگە ئۆزگەرگۈچە قىزىتىپ، قازان سوۋۇغاندىن كېيىن ئېلىپ «چاچ كۆمۈرى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. (20.8 - رەسىم)

[چىقىش ئورنى] ئادەم بار يەرنىڭ ھەممىسىدىن تېپىلىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] چاچتىن مۇڭاپىق ئۈسۈللارنى قوللىنىپ دورا تەييارلاپ، قۇرغاق جايدا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئادەم چېچىنىڭ ئاساسلىق تەركىبى تۆمۈر، ئازوت، ھىدروگېن، ئوكسىگېن ۋە ئېكۇراتسىدىن ئىبارەت بولۇپ، ئۇنىڭدىن باشقا 15%~12% كىچە سۇ، 5.8%~3.4% كىچە ياغ، 17.5% ئازوت، 1.3% كۈل ماددىسى، ھەر خىل ئامىنو كىسلاتاسىدىن تەركىب تاپقان قارا رەڭ ماددىسى مېلانىن (melanin) دىن ئىبارەت.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] قان توختىتىش، باكتېرىيە ئۆلتۈرۈش قاتارلىق تەسىرى بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ئىلغاپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيتى] قان توختىتىش، جاراھەت پۈتتۈرۈش خۇسۇسىيتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] قان قۇسۇش، بۇرۇن قاناش، ئاۋاز پۈتۈش، ئاۋاز پەردىسىنىڭ ياللۇغلىنىشى، چوڭ تەرەتتىن قان كېلىش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. خۇنسياۋشان، رۇسۇتتىن 10 گىرامدىن، ئەنجىباردىن بەش گىرام، ئابنوس كېپىكىدىن 10 گىرام، چاچ كۆمۈردىن ئالتە گىرام ئېلىپ، تالقان تەييارلاپ ئىچسە، ئىچكى - تاشقى ئەزالاردىكى قاناشلىق كېسەللىكلەرگە شىپا بولىدۇ.

2. سەپداپ كاشغەرىيەدىن 1.5 گىرام، خۇنسياۋشان، ئاقاقىيادىن 10 گىرامدىن، چاچ كۆمۈردىن ئالتە گىرام ئېلىپ، دورىلارنى بىرلەشتۈرۈپ سوقۇپ، سىركىگە ئارىلاشتۇرۇپ، زىمات قىلىپ ئىشلەتسە، ھەر خىل جاراھەتلەرنى پۈتتۈرىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 6 ~ 12 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئىسسىق مىزاج كىشىلەرگە زىيان قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] زىرىق، ئالقات.

[ئورۇنباسارى] قەغەز كۆلى.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] سۇفۇپى خۇنسياۋشان.

توشقانئوتى

托西砍欧提

(地榆 di yu)

[باشقا ئاتىلىشى] توشقانئوتى يىلتىزى

[لاتىنچە نامى] Radixsangui sorba officinaiis

[ئىنگلىزچە نامى] Long leaf Garden Burnet Root

[تونۇش] بۇ، ئەتىرگۈل ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك توشقانئوتىنىڭ يىلتىزى ۋە يىلتىزسىمان غولىدىن ئىبارەت بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ يىلتىز ۋە يىلتىزسىمان غولى «توشقانئوتى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. (21.8 - رەسىم)

[چېقىش ئورنى] تاغنىڭ تەسكەي باغرىلىرىدىكى ئوتلاقلاردا، سايىلاردا ئۆسىدۇ، شىنجاڭنىڭ كۆپلىگەن جايلىرىدىن، بولۇپمۇ ئىلى، بۆرتالا، تارباغاتاي ۋىلايەتلىرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ دورىلىق قىسمىنى كۈز پەسلىدە يىغىپ قۇرۇتۇپ، قۇرغاق ئورۇندا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] توشقانئوتى گىلۇكوزىدى، ئامىنو كىسلاتاسى ھەم ئاز مىقداردا ۋىتامىنلار ۋە كالتسىي، تۆمۈر قاتارلىق ئېلېمېنتلاردىن تۈزۈلگەن.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] قان توختىتىش، باكتېرىيەگە قارشى تۇرۇش، كۆيۈك يارىسىنى داۋالاش، جىگەرنى قوۋۇقتەش، يۆتەلنى توختىتىش، قان بېسىمىنى چۈشۈرۈش رولى بار.

[لايقلاشتۇرۇلۇشى] يۇيۇپ توغراش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] قان توختىتىش، بەدەنگە ھۆللۈك يەتكۈزۈش، ھارارەت پەسەيتىش، قاننى سوۋۇتۇپ قويۇلدۇرۇش خۇسۇسىيەتلىرىگە ئىگە.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] بالىياقۇنىڭ پائالىيەتچان قانىشى، چوڭ تەرەتتىن قان كېلىش (بوۋاسىردىن قان كېلىش)، كۆيۈك قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ (كۆيۈكتە سىرتىدىن ئىشلىتىلىدۇ).

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. توشقانئوتى، توشقانكالپۇك، چاققاقئوت يوپۇرمىقى، غاز قانىتىئوتى قاتارلىقلارنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام ئېلىپ قاينىتىپ ئىچىپ بەرسە، ئىچكى ۋە تاشقى ئەزالاردىكى ھەر خىل قاناشلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. توشقانئوتى، بىنەپشە، نېلۇپەر، تەمرىھىندى قاتارلىقلارنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام ئېلىپ، قاينىتىلما تەييارلاپ ئىچسە ھارارەت پەسەيتىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] ئىچىدىن 4 ～ 16 گىرامغىچە، سىرتقى تەرەپتىن مۇۋاپىق مىقداردا ئىشلىتىلىدۇ.

[زىيانلىق تەسىرى] سوغۇقچان كىشىلەردە باش ئاغرىقى پەيدا قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] بەدىيان، قەلەمپۇر.

[ئورۇنباسارى] توشقانقۇلاق.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] توشقانئوتى قاينىتىلمىسى.

كېيىك قېنى

克依克克尼

(羚羊血 ling yang xue)

[لاتىنچە نامى] Blood saiga tatarica

[ئىنگلىزچە نامى] blood of Mongolian gazelle

كېيىك

[تونۇش] بۇ، كېيىك ئائىلىسىگە تەۋە بولغان كېيىك ھايۋانىنىڭ قېنىدىن ئىبارەت. كېيىكنى تۇتقاندىن كېيىن قېنىنى ئېلىپ، پاكىز يۇيۇلغان ئۇچەيگە قۇيۇپ، ئىنچىكە يىپ بىلەن 3 ～ 5 سانتىمېتىر جايدىن بوغۇپ، ئاپتاپتا قۇرۇتۇپ تەييارلىنىدىغان بىر خىل قان بولۇپ «كېيىك قېنى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. رەڭگى قىزغۇچ قوڭۇر رەڭدە، پۇرىقى سۇس، تەمى قېرىق بولىدۇ. (22.8 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] تاغلىق رايونلاردىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] كېيىكنىڭ قېنىنى ئېلىپ، پاكىز يۇيۇلغان ئۇچەيگە قۇيۇپ، ئاپتاپتا قۇرۇتۇپ تەييارلاپ ساقلىنىدۇ.

[خىمىيىلىك تەركىبى] ئاساسلىقى كۆپ خىل ئاقسىلدىن تەركىب تاپقان.

ئاز مىقداردىكى ياغلار، خولېستېرىن، گىلۈكوزىدىن، ئانورگانىك تۇز قاتارلىقلار بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ئادەتتىكىدەك ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] قان توختىتىش، ئىششىق ياندۇرۇش، ياللۇغ قايتۇرۇش، بالىياتقۇ ۋە تۇخۇمداننى قۇۋۇەتلەش خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] ھەر خىل زەخىملىنىش، سۈنۈقتىكى ئىششىق، قان تۇكۇرۇش، چوڭ تەرەتتىن قان كېلىش، بۇرۇن قاناش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. كېيىك قېنىنى يۇمشاق سوقۇپ، 1 ~ 2 گىرامنى سېرىق ھاراق بىلەن كۇندە ئىككى قېتىمدىن ئىچىپ بەرسە، ئۇرۇلۇپ زەخىملىنىش، سوغۇقتىن بولغان ئىششىققا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. كېيىك قېنىدىن 0.5 ~ 1 گىرامغىچە ئېلىپ، سېرىق ھاراق بىلەن كۇندە ئىككى قېتىم ئىچىپ بەرسە، قان تۇكۇرۇش، تەرەتتىن قان كېلىش، بۇرۇن قاناشقا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 0.5 ~ 1 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] توسۇلۇش پەيدا قىلىدۇ.

[تۇزەتكۇچىسى] ھەسەل سۇيى.

[ئورۇنباسارى] ئۆمۈچۈك توري.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] سۇفۇپى خۇن.

[دىققەت قىلىدىغان ئىشلار] كۆپ ئىشلىتىشكە بولمايدۇ.

تۇخۇمەك مېۋىسى

吐胡玛克米维斯

(槐角 huai jiao)

[لاتىنچە نامى] Fructus Sophora japonica

[ئىنگلىزچە نامى] Japanese Pagoda Tree Fruit

[تونۇش] بۇ پۇرچاق ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈك تۇخۇمەكنىڭ مېۋىسىدىن ئىبارەت. (23.8 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] مەملىكىتىمىزنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] مېۋىسى پىشقاندا ئۈزۈپ، تازىلاپ قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] تەركىبىدە بىيولوگىيەلىك ئىشقار، گىلۈكوزا، ئاقسىل، دەرەخ يېلىمى قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] يۇرەكنىڭ قىسقىراش كۈچىنى كۈچەيتىش، قان ئايلىنىشنى ياخشىلاش، قاندىكى قەنت مىقدارىنى يۇقىرىلىتىش تەسىرى بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] قۇرۇتۇپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] قان توختىتىش، هارارەت پەسەيتىش، جىگەرنى قۇۋۇەتلەش، كۆزنى روشەنلەشتۇرۇش خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] جاراھەت قاناش، قانلىق تەرەت، تولغاق، كىچىك تەرەتتىن قان كېلىش، قان قۇسۇش، كۆز قاراڭغۇلىشىش، كۆز تورلىشىش، قاينىاق سۇدا كۆيگەن كۆيۈك قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. كەتىرا، نىشاستە، تۇخۇمەك مېۋىسى قاتارلىقلارنىڭ ھەربىرىدىن بەش گىرامدىن، كەھرىۋادىن ئۇچ گىرام، بەدىياندىن 10 گىرام، ئانارگۈل، ئەنجىباردىن بەش گىرامدىن ئېلىپ، قائىدە بويىچە سوقۇپ تالقانلاپ، ھەسەل بىلەن مەجۇن تەييارلاپ ئىستېمال قىلسا، ئىچكى ئەزالاردىن كەلگەن قانىنى توختىتىدۇ.

2. تۇخۇمەك مېۋىسىدىن بەش گىرام، ئاق لەيلى ئۇرۇقىدىن ئۇچ گىرام، نېلۇپەردىن بەش گىرام، كاسىنە ئۇرۇقىدىن 10 گىرام ئېلىپ، قائىدە بويىچە دەملەپ ئىچىپ بەرسە، جىگەرنى قۇۋۇەتلەپ كۆزنى روشەنلەشتۇرىدۇ، ھارارات پەسەيتىدۇ، ئۇسسۇزلۇقنى تۇگىتىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 3 ～ 6 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] تالغا زىيان قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] ئارپىبەدىيان.

[ئورۇنباسارى] پاقىيوپۇرمىقى ئۇرۇقى.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىق دورا ياسالمىسى] تۇخۇمەك مېۋىسى دەملىمىسى.

قىزىلگۈل چېچى
克孜力古丽切依
(玫瑰花 mei gui hua)

قىزىلگۈل چېچى

[باشقا ئاتىلىشى] زەرۋەرد، زىيرەگۈل سۇرۇخ

[تونۇش] بۇ، ئەتىرگۈل ئائىلىسىدىكى ئېگىزلىكى 1 ～ 2 مېتىرغىچە، غولى تىك، توپلىشىپ ئۆسىدىغان چاتقال ئۆسۈملۈك قىزىلگۈلنىڭ ھەسەل ھەرىسى گۈل شىرىنسىنى يېپ ھەسەل قوشۇش جەريانىدا ھاسىل قىلىدىغان گۈل چېچى بولۇپ، بۇ قىزىلگۈلنىڭ چېچى ئۇششاق دانچە شەكىللىك تەمى ئاچچىق بولۇپ، «قىزىلگۈل چېچى» نامىدا دورا ئىشلىتىلىدۇ.

[چىقىش ئورنى] ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەممە جايلىرىدىكى قىزىلگۈللۈك ئېتىزلاردا ھەسەل ھەرىسى بېقىلغان جايلاردىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] 4 ～ 5 ئايلاردا گۈلى ئېچىلغان مەزگىللەردە يىغىۋېلىنىپ، قۇرغاق، سالقىن جايدا ساقلىنىدۇ.

نىدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] پاكىز يىغىپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] ئىچ سۇرۇشنى توختىتىش، قۇرۇتۇش، قان تۇكۇرۇشنى توختىتىش، ئۇچەي مۇسكۇللىرىنى چىڭىتىش، ئاشقازاننى قۇۋۇەتلەپ، بالىياتقۇ مۇسكۇلىنى چىڭىتىش ۋە قۇۋۇەتلەش قاتارلىق خۇسۇسىيەتلەرگە ئىگە.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] ئاشقازان، ئۇچەي مەنبەلىك ئىچ سۇرۇش، قان تۇكۇرۇش، ئاشقازان ئاجىزلىقى، بالىياتقۇ كېسەللىكلىرىگە ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. قىزىلگۈل چېچىدىن 30 گىرام، رەيھان ئۇرۇقىدىن 10 گىرام ئېلىپ، سوقۇپ، تاسقاپ، تالقان تەييارلاپ ئىستېمال قىلسا، تەركىبىدە قان ۋە يىرىڭ كېلىش، تولغاق، ئىچ سۇرۇش قاتارلىق كېسەللىكلەرگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. قىزىلگۈل چېچىدىن 30 گىرام، ئىسپىغۇلدىن 60 گىرام، گىلى ئەرمىنىدىن 45 گىرام، سەمغى ئەرەبى (ئەرەب يېلىمى) دىن 45 گىرام، پىدىگەن، ھەببۇلئاس، خەشخاش ئۇرۇقى قاتارلىقلارنىڭ ھەربىرىدىن 30 گىرامدىن ئېلىپ، قائىدە بويىچە سۇفۇپ تەييارلاپ، كۈندە ئىككى قېتىم ھەر قېتىمدا 10 گىرامدىن ئىستېمال قىلسا، ئىچ سۇرۇش، قان قۇسۇش، قان تۇكۇرۇش، ئاشقازان، ئۇچەي، بالىياتقۇ بوشاپ كېتىش قاتارلىقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 1 ～ 3 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئۆپكىگە زىيانلىق.

[تۇزەتكۈچىسى] كەتىرا.

[ئورۇنباسارى] تاباشىر.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىشق دورا ياسالمىسى] سۇفۇپى ھەببۇلئاس.

قامچىگۈل

卡米其古丽

(雁来红 yan lai hong)

[باشقا ئاتىلىشى] ئەسەيىررائى، ھەزارىبەندەك، لال ساگ

[تونۇش] بۇ، تاجىگۈل ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك بولۇپ، رەڭگى قىزىل، تەمى بىرقەدەر تاتلىق كېلىدۇ. «قامچىگۈل» نامىدا دورىلىققا ئىشلىتىلىدۇ.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن تېپىلىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] 4 ～ 5 ئايلاردا يىغىۋېلىپ، قۇرۇتۇپ، سالقىن، قۇرغاق جايدا ساقلىنىدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] يىغىپ، قۇرۇتۇپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئۇچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] قان توختىتىش، تۇتۇش، ھارارەت پەسەيتىش، يالليۇغ قايتۇرۇش، قۇرۇتۇش قاتارلىق تەسىرى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] سوزۇلما ئىچ سۇرۇش، ھەيز كۆپ كېلىش، قۇلۇنجى، ئاشقازان، جىگەر يالليۇغى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ھەمىشباھار، ئاقاقىيا، قامچىگۈل، خۇنسىياۋشاننىڭ ھەربىرىدىن 15 گىرام ئېلىپ، دورىلاردىن قالغىنى بويىچە سوغۇپ تەييارلاپ ئىچىپ بەرسە، قان تۇكۇرۇش، ھەيز كۆپ كېلىشكە مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. قامچىگۈلدىن 15 گىرام، رەيھان ئۇرۇقىدىن ئالتە گىرام، رەۋەندىن 12 گىرام، كاسنە ئۇرۇقىدىن 60 گىرام، سېرىق ئوت ئۇرۇقىدىن ئالتە گىرام، شېكەردىن 60 گىرام، سىركىدىن 15 مىللىلىتىر ئېلىپ، قالغىنى بويىچە شەربەت تەييارلاپ، كۈندە ئۈچ قېتىم، ھەر قېتىمدا 30 مىللىلىتىردىن ئىستېمال قىلسا، جىگەر يالليۇغىنى قايتۇرىدۇ. سېرىقلىق چۈشۈش (يەرقان) كېسەللىكىگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 5 ～ 10 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] قەۋزىيەتكە زىيان قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] ئىسپىغۇل.

[ئورۇنباسارى] يۇمغاقسوت ئۇرۇقى.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] سۇفۇپى ئاقاقىيا.

كىرپە تېرىسى

克尔派铁瑞思

(刺谓皮 ci wei pi)

كىرپە

[تونۇش] بۇ، ھەممىگە تونۇشلۇق بولغان بىر خىل جانۋار بولۇپ، بەدىنىنىڭ تۈكلىرى تىك، تىكەنگە ئوخشايدۇ، ئەگەر غەزىپى كەلسە بېشىنى ئىچىگە تىقىپ تۇگۇلۇۋالىدۇ. ئۇ چاغدا خۇددى بىر بوغۇم تىكەنگە ئوخشاش. ئەگەر بىر ئادەمنىڭ بەدىنىگە تەگسە بىرئاز زەخىم قىلىدۇ، ئادەتتە قۇرۇقلۇقنىڭ، تاغنىڭ، دەريانىڭ دەپ ئۈچ تۈرلۈك بولىدۇ، قۇرۇقلۇقنىڭ كىرپە تېرىسى كۆپ ئىشلىتىلىدۇ. (24.8 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] مەملىكىتىمىزنىڭ چاڭجياڭ دەريا بويلىرىدا، ئۇنىڭدىن باشقا خېنەن، خېبېي، شەن-
دۇڭ، ئەنخۇي، چىڭخەي، شىنجاڭ، لياۋنىڭ، ئىچكى موڭغۇل قاتارلىق ئۆلكىلەردە كۆپ ئۇچرايدۇ.
[يىغىپ ساقلاش] بۇ ھايۋاننى ئۆلتۈرۈپ، تېرىسىنى سويۇپ، گۆشى، جىگىرىنى ئايرىۋېلىپ قۇرۇتۇۋالى-
دۇ. تېرىسىنى تەتۈر سويۇپ، ئۈستىگە ھاكىنى سېپىپ، شامال ئۆتۈشۈپ تۇرىدىغان يەردە قۇرۇتۇلىدۇ
ياكى تاختاينىڭ ئۈستىگە مىخلاپ ئېسىپ قۇرۇتۇلىدۇ.
[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] كىرپە تېرىسى كۆيدۈرۈش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.
[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.
[خۇسۇسىيىتى] قان توختىتىش، زەھەر قايتۇرۇش، ئاغرىق پەسەيتىش، يىرىڭنى تازىلاش، تۈتۈش
قاتارلىق خۇسۇسىيىتى بار.
[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] ئۇچەيدىن قان كېلىش، بوۋاسىر، مەنىي تۇتالماسلىق، ئاشقازاندىكى
سۇلۇق ئىششىقلار، پالەچ، ھەر خىل يىرىڭلىق جاراھەتلەر قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.
[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]
كىرپىنىڭ تېرىسىنى كۆيدۈرۈپ ئېزىپ، شاراب بىلەن ئىچسە پالەچ ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ.
[ئىشلىتىش مىقدارى] 5 ~ 10 گىرامغىچە (ئىچىدىن) سىرتتىن مۇزاپىق مىقداردا.
[زىيانلىق تەسىرى] كۆپ ئىستېمال قىلسا ئاشقازان ۋە جىگەرگە زىيانلىق.
[تۇزەتكۇچىسى] قىزىلگۇل.
[ئورۇنباسارى] ئانارگۇل.
[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىق دورا ياسالمىسى] زىمات دورىلار.

توققۇزىنچى باب توسالغۇلارنى ئاچقۇچى دورىلار

توسالغۇلارنى ئېچىپ، ماددا ئالمىشىشنى ئىلگىرى سۈرۈش تەسىرى كۈچلۈك بولغان دورىلار ئومۇملاشتۇرۇلۇپ، توسالغۇلارنى ئاچقۇچى دورىلار دەپىلىندۇ.

ھەر خىل ئىچكى - تاشقى سەۋەبلەر تەسىرىدىن، مەلۇم بىر ئەزا، قان تومۇر ۋە توقۇلمىلاردا سۈددە (توسۇلۇش) پەيدا بولغاندا، ئورگانىزمدا تۇرلۈك كېسەللىكلەر (يەنى مۇچىلەر سۇلۇق ئىششىقى، بوغۇملار ئىششىش، سۈيدۈك كەلمەسلىك، يۇقىرى قان بېسىم، بالىياتقۇ ئىششىقى، قورساقتا سۇ چۈشۈش، جىگەر ياللۇغى، قەۋزىيەت، سۈيدۈك ۋە ھەيز راۋان بولماسلىق، ئىشتىھاسىزلىق قاتارلىقلار) پەيدا بولىدۇ. بۇ خىل كېسەللىكلەرنى ۋاقتىدا داۋالىمىغاندا ياماق ئاقىۋەت كېلىپچىقىدۇ. توسالغۇلارنى ئاچقۇچى دورىلار- نىڭ تۇرى ھەر خىل بولغاچقا، ئىشلەتكەندە مۇۋاپىق تاللاپ ئىشلىتىش كېرەك. توسالغۇلارنى ئاچقۇچى دورىلارنىڭ كۆپىنچىلىرىنىڭ تەبىئىتى ھۆل سوغۇق ياكى قۇرۇق ئىسسىق بولىدۇ. بۇ خىل دورىلار، توسالغۇ پەيدا قىلغۇچى ماددىلارنى تارقىتىش، ئېرىتىش، پارچىلاش، ھەيدەش قاتارلىق خۇسۇسىيەتلىرى ئارقىلىق توسالغۇلارنى ئاچىدۇ. بۇنداق دورىلار توسالغۇلارنى ئاچقۇچى دورىلار دەپىلىندۇ. مەسىلەن: كاسنە يىلتىزى، جۆئىدە، جاۋشىر، ئەمەن، ھەببى بىلسان، ئاسارۇن، ئەپسەنتىن، چۆل رەيھىنى، بەنگىرە، بىلسان ياغىچى، خەرنۇب، ئېگىر، مۇقەل، مۇغاس، زەنجۇبىل شامى، چىغىرتماق ئۇرۇقى، كەرەپشە، كەكرە ئۇرۇقى، تال، شۇاق، ھەشقىپىچەك گۈلى، ئەنجۇدان يىلتىزى، موزايىبشى، سەكبىر- نەج، تەنكار، شەپەرەك، تال غازىكى، شەپەرەك ياڭىقى، ئاقچەشكە، كەرەپشە ئۇرۇقى، بادرەنجىبۇيا چىنى، تاغ بادرەنجىبۇيىسى، ئاچچىقتاۋۇز، تۇربۇت، غاپەس، پۇنۇس ئۇرۇقى، قەسبۇزەرىرە، كەتمەنقوڭ- غۇز، ئۇچار چاشقان مايىقى، مەرزەنجۇش، ئاقتىكەن، سۇزاپ، پىلىكئوت، كەرەپشە ئۇرۇقى، تىللا ئوت، ئوغرىتىكەن، ئۆرۈك، يەرلىك توغرىغۇ، سۇزاپ ئۇرۇقى، كەسلەنچۇك، ھەببۇلبان، ئاغنچا، ئاق خەر- بەق، چاكاندا، تاماكا يوپۇرمىقى، يۇلغۇن، كالا ئوتى، جىنتىيانا، رەۋەن، شېكەر تىغال، تاغ پىيىزى، قەردمانە، ئالا كۈلۈك، كالىزىرە قاتارلىقلار.

كاسنە يىلتىزى

卡森依力提孜

(菊苣根 ju ju gen)

[باشقا ئاتىلىشى] بىخ كاسنە

[لاتىنچە نامى] Radix Cichorium intybus

[ئىنگلىزچە نامى] Common Chicory Root

[تونۇش] بۇ، مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك كاسنە-

كاسنه ئۆسۈملۈكى

نسك يىلتىزى بولۇپ، رەڭگى ئاق، پۈرىقى سۇس بولىدۇ. (1.9 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] كۈز پەسلىدە كولاپ ئېلىپ، ئىلغاپ ساپلاشتۇرۇپ تەييارلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] تەركىبىدە تاننىن ۋە فېرمېنت قاتارلىق تەركىبلەر بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] جىگەر ماي ماددىسىنى تۆۋەنلىتىش تەسىرىگە ئىگە.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ئىلغاپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] توسالغۇلارنى ئېچىش، ئىششىق ياندۇرۇش، سۇيدۇك ھەيدەش، جىگەرنىڭ توسالغۇلىرىنى ئېچىش خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] جىگەر، ئۆت، بۆرەك يالليۇغى، ئۆت ـ جىگەر يولى توسۇلۇش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى] كاسنە يىلتىزى، كاسنە ئۇرۇقى، بىخ كەبىر قاتارلىق دورىلاردىن مۇۋاپىق مىقداردا ئېلىپ، قائىدە بويىچە شەربەت تەييارلاپ ئىستېمال قىلسا، جىگەر، ئۆت، بۆرەك يالليۇغلىرىنى قايتۇرۇپ، جىگەر توسالغۇلىرىنى ئاچىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 10～15 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئاشقازانغا زىيانلىق، كۆڭۈلنى ئىلىشتۇرىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] زەنجىۋىل، ھەسەل.

[ئورۇنباسارى] كاسنە ئۇرۇقى.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىق دورا ياسالمىسى] شەربىتى دىنار، شەربىتى بىخ كاسنە.

جۆئىدە

咬依塔

（金石蚕 jin shi can）

[باشقىچە ئاتىلىشى] چاڭگاك، جۆئىدە رۇمى، ئەنبەر بىد

[لاتىنچە نامى] Herba Teucrium Polii

[ئىنگلىزچە نامى] Golden Germander

[تونۇش] بۇ ئۆسۈملۈك ئادەتتە ئىككى خىل بولىدۇ. بىر خىلى كىچىك، تاغنىڭكى بولۇپ، ئۇنىڭ رەڭگى ئاق كېلىدۇ، ئۇزۇنلۇقى 20 سانتىمېتىر ئەتراپىدا، يوپۇرماقلىرى ئىنچىكە، يەرگە چاپلىشىپ تۇرىدۇ، يوپۇرماقلىرىنىڭ ئۇستۈنكى تەرىپىدىكى يۈزى تۈكلۈك، يوپۇرماقلىرىنىڭ ئەتراپى ئۇششاق

تىكەنلىك، شاخلىرىنىڭ ئۇچلىرىدا گۈمبەزگە ئوخشاش مونچاق ئۇرۇق بىلەن تولغان بولىدۇ، گۈلى ئاق، بىرئاز سېرىققا مايىل، پۇرىقى كۈچلۈك، تەمى ئاچچىقراق، بىرئاز خۇشبۇي؛ ئىككىنچى خىلى يۇرتتا ئۆسىدۇ، بۇنى پارسچە «چاڭگاك» دەيدۇ. بۇنىڭ قۇۋۇتى ئاجىزراق بولۇپ، دورىغا تاغنىڭكى ئىشلىتىلىدۇ.

[چىقىش ئورنى] چەت ئەللەردىن چىقىدۇ.

[يېغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ دورىلىق قىسمى كۈز پەسلىدە يىغىپ قۇرۇتۇلۇپ، قۇرغاق ئورۇندا ساقلىنىدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] يۇيۇش، توغراش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] توسالغۇلارنى ئېچىش، قاننى تازىلاش، سۈيدۈك ۋە ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش، زەھەر قايتۇرۇش، يەل ھەيدەش، تەرەتنى راۋانلاشتۇرۇش، ئىششىق ياندۇرۇش، ئاغرىق پەسەيتىش، جاراھەت پۈتتۈرۈش خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] سۈيدۈك تۇتۇلۇش، ھەيز توسۇلۇش، ئۇنتۇغاقلىق، سوغۇقتىن بولغان ئىستىسقا، توسالغۇ مەنبەلىك يەرقان، كونا يىرىڭلىق چاقا قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. جۆئدە، بابۇنە، يەرلىك شوخلا قاتارلىقلارنى تەڭ مىقدار ئېلىپ قاينىتىپ، سىركە قۇيۇپ ئىچسە، ئىششىقنى قايتۇرىدۇ.

2. مۇڭاپىق مىقداردىكى جۆئدەنى ھۆل ۋاقتىدا ئېزىپ چاپسا، كونا يىرىڭلىق چاقىلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. جۆئدەنى ھۆل ۋاقتىدا جاراھەتلەرگە سەپسە، جاراھەت پۈتتۈرىدۇ.

4. مۇڭاپىق مىقداردىكى جۆئدەنىڭ ھۆلىنى ئېزىپ چاپسا، باش ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] تۆت گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] باش ئاغرىقى پەيدا قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] بىدەمۇشكى.

[ئورۇنباسارى] قەنتەرىيۇن، سەلىخە.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىق دورا ياسالمىسى] شەربىتى جۆئدە، مەجۇنى لوغانزىيا.

[قوشۇمچە] جۆئدە ھەققىدە ئىختىلاپ بار، بەزىلەر جۆئدىنى «سۈمبۈل» دېسە، بەزىلەر «بەنگىرە» دەيدۇ، شۇڭا كەسپداشلىرىمىزنىڭ بۇ ئۆسۈملۈكنى يەنمۇ تەتقىق قىلىپ كۆرۈشىنى سورايمىز.

جاۋشىر

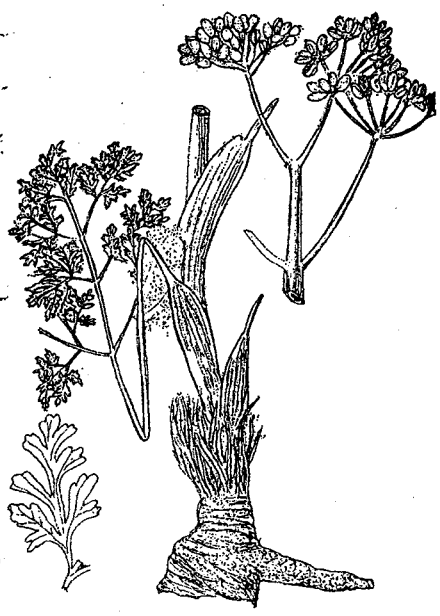
加吾西尔

（格逢脂 ge feng zhi）

[باشقىچە ئاتىلىشى] جاۋاشىر، گاۋشىر، گوشىر

[لاتىنچە نامى] Ferula gummosa

[ئىنگلىزچە نامى] galbanum

جاۋشىر

[تونۇش] بۇ، كۆنلۈكسىمان گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى بىرقانچە يىلدا بىر قېتىم مېۋە بېرىدىغان ئۆسۈملۈك جاۋشىرنىڭ يىلىمىدىن ئىبارەت بولۇپ، شەكلى ياڭاق مېغىزىغا ئوخشاپ كېتىدۇ، رەڭگى سېرىق، سۇزۇك، تەمى ئاچچىق بولۇپ، خۇش پۇراق، «جاۋشىر» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. (3.9 - رەسىم)

[چىقىش ئورنى] تۈركىيە، ئىران قاتارلىق ئەللەردىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ غولى ۋە يىلتىز قىسمىدىكى ماي يوللىرىدىن نۇرغۇنلىغان سۈتسىمان سۇيۇقلۇقلار ئېقىپ چىقىدۇ، جاۋشىرمۇ مۇشۇ ماي يوللىرىدىن تەبىئىي هالدا ئېقىپ چىقىدۇ. يەنە بىر قىسمى غول ياكى يىلتىزنىڭ باش قىسمى كېسىۋېتىلگەندىن كېيىن شۇ جايدىن ئېقىپ چىقىدىغان سۇيۇقلۇقلاردىن ئىبارەت بولۇپ، ئۇيۇپ قاتقاندىن كېيىن يىغىۋېلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] جاۋشىر تەركىبىدە 5% ~ 20% كىچە ئۇچۇچان ماي، 60% تىن ئارتۇق رېزىنا، 20% دەرەخ يېلىمى بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] بۇ، نېرۋا ئۇچلىرىنى قوزغاتقۇچى تەسىرگە ئىگە.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] يۇيۇش، پارچىلاش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئۇچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] توسالغۇلارنى ئېچىش، پەي - مۇسكۇلنى چىڭىتىش، قىزىتىش، يەل هەيدەش، ماددىلارنى يۇمشىتىش، غەيرىي تەبىئىي بەلغەم خىلىتىنى سۇرۇش، چىرايىنى پارقىرىتىش، ئىششىق ياندۇرۇش، گۆش ئۇندۇرۇش، سۇيدۇك هەيدەش، هەيز راۋانلاشتۇرۇش خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] مېڭە ئاغرىقى، پالەچ، لەقۋا، تۇتاقلىق، تارتىشىش، تىترىمە كېسىل، سەكتە، نەزلىلىك زۇكام، قۇلۇنجى، مۇپاسىل، سۇلۇق ئىششىق، ئاشقازان ئاجىزلىقى، سۇيدۇك، هەيز راۋان بولماسلىق، قورساق ئېسىلىش، بالىياتقۇدىكى يەلدىن پەيدا بولغان ئاغرىقلار ۋە بەدەننىڭ هەر خىل زەخىملىرىگە ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. بىر يېرىم گىرام مىقدارىدىكى جاۋشىرنى مەرزەنجۇش سۇيىدە قاينىتىپ بەرسە، بەزگەك، ئىستىقا، جىگەر كېسىلى، سۇيدۇك تېمىتىپ كېلىش، سۇيدۇك يوللىرى ئېچىشىش، بالىياتقۇ ئىششىقى، سۇيدۇك يولىدا تاش تۇرۇپ قېلىش قاتالىقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ. كاۋاك چىشقا قويسا، ئاغرىقنى پەسەيتىدۇ.

2. جاۋشىردىن بەش گىرام، گۈل يېغىدىن 10 گىرام ئېلىپ، زىمات تەييارلاپ چاپسا، ئىششىق ياندۇرىدۇ.

3. جاۋشىر ۋە كۈندۈزدىن 10 گىرامدىن، تۇخۇم سېرىقىدىن ئىككى دانە ئېلىپ، دورىلارنى سوقۇپ سۇفۇپ قىلىپ ئىستېمال قىلسا، سۈرئىتى ئىنزالغا شىپا بولىدۇ.

4. جاۋشىر ۋە ئادراسمان ئۇرۇقىدىن يەتتە گىرامدىن، تەرخەمەك ئۇرۇقى ۋە يەرلىك شوخلىدىن 10 گىرامدىن ئېلىپ، دورىلارنى قاينىتىپ ئىچىپ بەرسە، جىگەر، تال توسالغۇلىرىنى ئاچىدۇ، سۈيدۈك ھەيدەيدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 2 ~ 4 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] كۆپ يېسە، بۆرەك ۋە دوۋساقتا تاش پەيدا قىلىدۇ. ئۇرۇقدانغا زىيانلىق تەسىرى بار.

[تۈزەتكۈچىسى] مۇرمەككى، گۈلبىنەپشە.

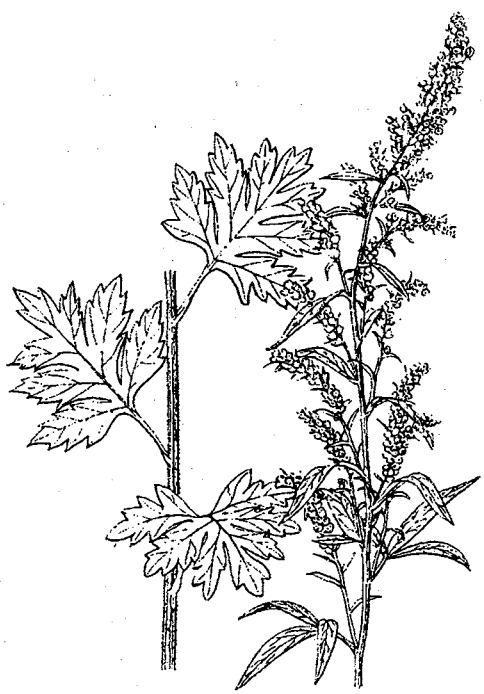
[ئورۇنباسارى] ئەنجۇر، پىننە.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] لوئوقى جاۋشىر.

ئەمەن

艾满

(艾叶 ai ye)

ئەمەن ئۆسۈملۈكى

[باشقا نامى] كۆك ئەمەن

[لاتىنچە نامى] Folium Artemisiae absinthium

[ئىنگلىزچە نامى] Argy Wormwood Leaf

[تونۇش] بۇ، مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك ئەمەننىڭ قۇرۇتۇلغان يوپۇرمىقىدىن ئىبارەت. يوپۇرماق ئارقىسى ئاقۇچ كۈل رەڭ، تەمى ئاچچىق - چۈچۈك كېلىدۇ، ئۆزى يۇمشاق، پۇراقلىق، يۇمران تۈكلىرى كۆپ بولىدۇ. (4.9 - رەسىم)

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ ئىچكى ئۆلكىلىرىدىن، رايونىمىزدىن ھەم ياۋروپا ۋە ئاسىيا ئەللىرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] ئەتىياز ۋە يازدا گۈلى ئېچىلمىغاندا يىغىۋېلىنىپ، قۇرۇتۇپ ئېلىنىدۇ ياكى ھۆل ئىشلىتىلىدۇ.

[خىمىيىلىك تەركىبى] ئەمەننىڭ تەركىبىدە ئۇچۇچان مايى بولۇپ، بۇنىڭ ئاساسلىق تەركىبىي فېللاندرىن (Phellandrene)، كادىنېن (Cadinene)، تويىل ئالكوھول (Thujyl alcohol) قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. ياۋا ئەمەننىڭ تەركىبىدە تەخمىنەن 50% تىن يۇقىرى ئۇچۇچان

ماي، 10.13% كان ماددىلىرى، 2.5% ماي، 25.85% ئاقسىل، ۋىتامىن A، B_1، B_2، C قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى]

1. باكتېرىيەگە قارشى تۇرۇش تەسىرى بار. ياۋا ئەمەن، ئەمەن چۈنقىلىرى ياكى تۇتۇنى بىلەن ئۆي دېزىنفېكسىيە قىلىنىدۇ، ياكى ئېگىر ۋە زەرنىخ بىلەن ياكى ساڭشو (苍术)، زەرنىخ، داغۇر كىرەشى قاتارلىقلارنى ئارىلاشتۇرۇپ ئىسلىسا، ئالتۇن رەڭلىك ئۇزۇمسىمان شارچە باكتېرىيەسى، B تىپلىق قان ئېرىتكۈچى زەنجىرسىمان شارچە باكتېرىيەسى، چوڭ ئۈچەي تاياقچە باكتېرىيەسى، شەكىل ئۆزگىرىشچان تاياقچە باكتېرىيەسى، بوغما تاياقچىسى، ئۈچەي كېزىكى تاياقچە باكتېرىيەسى، يېشىل يىرىڭ تاياقچە باكتېرىيەسى، قۇرۇق چۆپ تاياقچە باكتېرىيەسى، ئىشقار ھاسىل قىلغۇچى تاياقچە باكتېرىيەسى، سىل تاياقچە باكتېرىيەسى قاتارلىقلارنى ئۆلتۈرۈش ياكى ئۆسۈپ كۆپىيىشىنى تورمۇزلاش تەسىرى بار. ياۋا ئەمەن بىلەن ئىسلىسا، نۇرغۇنلىغان كېسەللىك پەيدا قىلغۇچى زەمبۇرۇغلارنىڭمۇ ئۆسۈپ كۆپىيىشىنى تورمۇزلايدۇ.

ياۋا ئەمەننىڭ قاينىتىلمىسى تەجرىبە نەيچىسى ئىچىدە ئالتۇن رەڭلىك ئۇزۇمسىمان شارچە باكتېرىيەسى، قان ئېرىتكۈچى زەنجىرسىمان شارچە باكتېرىيەسى، ئۆپكە يالليۇغى قوش شارچە باكتېرىيەسى، بوغما تاياقچىسى، تولغاق تاياقچىسى، ئۈچەي كېزىكى تاياقچىسى ۋە پاراڭىت تاياقچە باكتېرىيەسى قاتارلىقلارنى تورمۇزلايدۇ.

2. باشقا تەسىرى: قاينىتىلمىسى ئۆي توشقىنىغا بېرىلسە، قان قېتىشنى ئىلگىرى سۈرىدۇ ۋە قىزىتما قايتۇرىدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] يۇيۇش، توغراش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] توسالغۇلارنى ئېچىش، غەيرىي تەبئىي بەلغەم خىلىتلىرىنى سۈرۈش، ئۆپكىنى تازىلاش، ئىششىق ياندۇرۇش، ئاغرىق پەسەيتىش، سۈيدۈك ھەيدەش، ھەيز راۋانلاشتۇرۇش، تەرلىتىش، قۇرت ئۆلتۈرۈش، چاچ ئۆستۈرۈش خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] سۈيدۈك ۋە ھەيز تۇتۇلۇش، قىزىتما، ھەر خىل سۇلۇق ئىششىق، قىيىن تۇغۇت، كۆكرەك ئاغرىقى، نەپەس سىقىلىش، بۆرەك يالليۇغى، ئاشقازان- ئۈچەيلەردىكى قۇرتنى ئۆلتۈرۈش، چاچ ئۆستۈرۈش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئەمەن، سانا، ئۇبھەل، خىيارشەنبەرلەرنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام ئېلىپ قاينىتىپ، بادام يېغى قۇيۇپ ئىچسە، ھەيزنى راۋان قىلىدۇ.

2. بەش گىرام ئەمەننى 10 گىرام بابۇنە گۈلى بىلەن قاينىتىپ ئىلمان ھالەتتە ئابزەن قىلسا، بالىيانقۇ ئىششقىنى ياندۇرىدۇ.

3. 10 گىرام ئەمەن ياپرىقىنى قاينىتىپ سۈيىنى ئىچسە، كۆكرەك ئاغرىقى، نەپەس سىقىلىشقا مەنپەئەت قىلىدۇ. ئاشقازان - ئۈچەيلەردىكى قۇرتنى ئۆلتۈرىدۇ.

4. ئەمەننى ئابدەسىلىك يېغى ياكى تۇرۇپ يېغى بىلەن قوشۇپ باشقا سۈركىسە، چاچ چۈشۈشتىن

ساقلايدۇ، چاچنى تېز ئۆستۈربدۇ.

5. ئەمەننى قائىدە بويىچە تەييارلاپ شامچە قىلسا، قورساقتىكى ھاسىلىنى چۈشۈربدۇ، كۆرپە ئاستىغا سېلىنسا ھاشاراتلارنى قاچۇربدۇ.

[ئىشلىتىش مقدارى] 5 ~ 6 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئىسسىق مىزاجلىق كىشىلەردە باش ئاغرىقى پەيدا قىلىدۇ، بەدەننى قۇرۇتىدۇ ھەم بۆرەككە زىيانلىق.

[تۇزەتكۈچىسى] مەستىكى رۇمى، رۇمبەدىيان.

[ئورۇنباسارى] ئېچ سۈرۈشتە غاپەس، ئاشقازاننى قۇۋۇەتلەشتە باراۋەر مىقداردا ئاسارۇن، يېرىم مىقداردا سېرىق ھېلىلە ئىشلىتىلىدۇ. ئەپسەنتىن، سۇزاپ.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] مەتبۇخى بەرەنجاسىپ، رەۋغىنى بەرەنجاسىپ.

ھەببى بىلسان

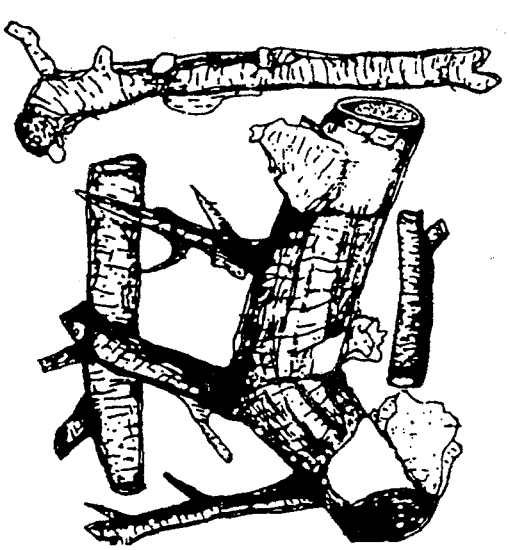
艾比白勒桑

（麦加香脂树子 mai jia xiang ahi shu zi）

[باشقا ئاتىلىشى] ھەببي بلسان، تۇخۇمى بلسان، بلسان كى بىج

[لاتىنچە نامى] Semen Commiphora Opobasamum

[ئىنگلىزچە نامى] Mecca myrrhtree seed

بلسان ياغىچى

[تونۇش] بۇ، زەيتۇن دەرىخى ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈك بلسان دەرىخىنىڭ مېۋىسى بولۇپ، تۇخۇمسىمان شەكىلدە، قوتۇرغا مايىل، تەمى بىرئاز ئاچچىق، پۇرىقى سۇس، بۇ دەرەخنىڭ ياغىچى «ئۇد بلسان»، مېۋىسى «ھەببى بلسان»، يېغى «رەۋغىنى بلسان» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. (5.9 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] مىسىر، سۇرىيە قاتارلىق ئەرەب ئەللىرىدىن چىقىدۇ.

[يېغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ دورىلىق قىسمىنى كۈز پەسلىدە يېغىپ قۇرۇتۇپ، قۇرغاق ئورۇندا ساقلىنىدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] يـۇيـۇش، قـۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] توسالغۇلارنى ئېچىش، جىگەر ۋە ئاشقازاننى قۇۋۇەتلەش، قاننى جانلاندۇرۇش، مېڭىنى تازىلاش، بەلغەم بوشىتىش، نېرۋىنى قوزغىتىش، ھەزمنى ياخشىلاش، ھۆللۈكنى قۇرۇتۇش،

زەھەرنى قايتۇرۇش، سۈيدۈك، ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش، ئاغرىق پەسەيتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] جىگەر زەئىپلىكى، ئاشقازان يالليۇغى، نېرۋا ئاجىزلىقى، پالەچ، لەقۋا، نەپەس سىقىلىش، يۆتەل، ئۆپكە يالليۇغى، سۈيدۈك تۇتۇلۇش، ھەيز راۋان بولماسلىق قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. سۈمبۈلدىن 10 گىرام، ھەببى بىلساندىن 15 گىرام، زەپەردىن ئىككى گىرام، قەنتتىن 20 گىرام ئېلىپ، دورىلارنى سوقۇپ سۈفۈپ قىلىپ ئىچسە، جىگەر زەئىپلىكىگە پايدا قىلىدۇ.

2. ئىزخىردىن 10 گىرام، ھەببى بىلساندىن 15 گىرام، بىخ كەبىردىن 10 گىرام، ھەسەلدىن 30 گىرام ئېلىپ، مەجۇن تەييارلاپ ئىستېمال قىلسا، جىگەر ۋە تال توسۇلۇشقا شىپا بولىدۇ.

3. بىلسان دەرىخى مېۋىسىنىڭ قاينىتىلغان سۈيىدە ئولتۇرسا، بالىياتقۇ ئىششىقىنى ياندۇرىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 3 ~ 5 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] دوۋساققا زىيان قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] كەتىرا.

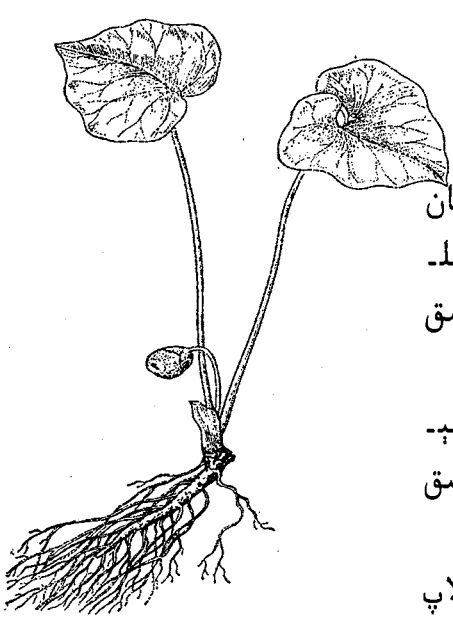
[ئورۇنباسارى] سەلىخە، ئۇد بىلسان.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] تەرياقى فارۇق.

ئاسارۇن

阿萨荣

（细辛 xi xin）

ئاسارۇن ئۆسۈملۈكى

[باشقا ئاتىلىشى] ئاسارۇن، تەگەر

[لاتىنچە نامى] Herba Asarum heteropoides

[ئىنگلىزچە نامى] siebold Wildginger

[تونۇش] بۇ، سېمىزگۈت ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك ئاسارۇننىڭ يىلتىزلىق پۈتۈن چۆپى بولۇپ، يىلتىزى مايماق، بوغۇملۇق، توپا رەڭگە مايىلراق، خۇش پۇراقلىق كېلىدۇ. «ئاسارۇن» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ.

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ شەرقىي شىمالى، شەندۇڭ، خېنەن، لياۋنىڭ قاتارلىق ئۆلكىلىرىدىن، ئىران، ئافغانىستان قاتارلىق ئەللەردىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] 5ـ، 7ـ ئايلار مەزگىلىدە يىلتىزىنى كولاپ ئېلىپ، لايىلىرىنى تازىلاپ ۋاقتىدا سايە جايدا قۇرۇتۇلىدۇ، قۇرغاق، شامال ئۆتۈشىدىغان جايدا ساقلاپ، چىرىشنىڭ ئالدى ئېلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] تەركىبىدە ئۇچۇچان مايى بولۇپ، ئاساسىي تەركىبى (methyl eugenol) مېتىل ئېۋگېنولدىن ئىبارەت.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] ① يەرلىك ئورۇننى مەست قىلىش تەسىرى بار. بۇنىڭدىكى ئۇچۇچان مايىنى پاقىغا سىناق قىلغاندا، ئولتۇرغۇچ نېرۋا ۋە تېرە، شۇنىڭدەك ئادەم تىلىنىڭ مەلۇم قىسمىنىڭ شىللىق پەردىلىرىنى مەست قىلىدۇ. بوغۇم يالليۇغىنىسى مەلۇم دەرىجىدە تورمۇزلايدۇ؛ ② قىزىتما قايتۇرۇش، تىنچلاندۇرۇش تەسىرىگە ئىگە. ئاسارۇن ئۇچۇچان مېيىنىڭ ئاغرىق پەسەيتىش، تىنچلاندۇرۇش تەسىرى بار. ھەمدە تىف ۋە پاراتىف AB ئارىلاشما مىكروبلىرى كەلتۇرۇپ چىقارغان قىزىتمىلارنى ياندۇرىدۇ؛ ③ باكتېرىيەنى تورمۇزلاش رولى بار. ئاسارۇن قان ئېرىتكۈچى زەنجىرسىمان باكتېرىيە تولغاق تاياقچە باكتېرىيەسى، ئۇچەي كېزىكى تاياقچە باكتېرىيەسى ۋە سىل تاياقچە باكتېرىيەسى قاتارلىقلارنى تورمۇزلاش تەسىرىنى بېرىدۇ؛ ④ قان بېسىمىغا نىسبەتەن تەسىرى بار. ئاسارۇن ئوكۇلىدىن 0.25 ~ 0.125 گىرام كۆك قان تومۇرغا ئوكۇل قىلىنسا، ھوشسىز ئىتنىڭ قان بېسىمىنى چۈشۈرىدۇ. ⑤ زەھەرلىك ۋە باشقا تەسىرى: ئاسارۇننىڭ ئۇچۇچان يېغى پاقا، چاشقان، توشقان قاتارلىقلارغا نىسبەتەن قوزغىتىش تەسىرىگە ئىگە. داۋاملىق ئىشلىتىلسە، تارتىشىش ھالەتلىرى يۈز بېرىپ، تەدرىجىي ھالدا ئىختىيارىي ھەرىكەت ۋە نەپەس ھەرىكىتى ئاجىزلايدۇ ھەمدە ئىنكاس يوقىلىدۇ. ئاخىردا ئۆلىدۇ. ئاۋۇال يۈرەك سېلىپ ئارقىدىنلا نەپەس ئېلىش توختايدۇ. يۈرەك مۇسكۇلى ۋە باشقا سىلىق مۇسكۇللارنى تورمۇزلاش تەسىرى بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ئىلغاپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىنىڭ ئاخىردا قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] مېڭىنى قۇۋۇتلەش، توسالغۇلارنى ئېچىش، غەيرىي تەبىئىي بەلغەم خىلىتىنى تەڭشەش، ماددىلارنى يۇمشىتىش، بۆرەك، جىگەر، تال ۋە پەيلەرنى قۇۋۇتلەش، مېڭە ۋە ئاشقازاننى تازىلاش، سۇيدۇك ۋە ھەيزنى راۋان قىلىش خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] ئۇنتۇغاقلىق، تۇتقاقلىق، لەقۋا، پالەچ، ئەزالارنىڭ بوشاپ كېتىشى، بىھوشلۇق، مېڭە ئاجىزلىقى، نېرۋا ۋە پەي ئاجىزلىقى، باش ئاغرىقى، جىگەر، تال توسۇلۇش، تال قېتىش، بۆرەك ۋە دوۋساقتا تاش چۈشۈش، ئومۇمىي بەدەن سۇلۇق ئىششىقى، جىنسىي ئاجىزلىق قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئۇد سەلىب ۋە ئاسارۇندىن 10 گىرامدىن، ناۋاتتىن يەتتە گىرام ئېلىپ، سۇفۇپ تەييارلاپ ئىچسە، ئۇنتۇغاقلىققا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. ئاسارۇن ۋە كاسنە ئۇرۇقى، كاسنە يىلتىزى، كەرەپشە ئۇرۇقى، كەرەپشە يىلتىزى قاتارلىقلارنى 10 گىرامدىن ئېلىپ، چاي دەملەپ ئىچسە، جىگەرنىڭ توسالغۇلىرىنى ئاچىدۇ، جىگەرنى قۇۋۇتلەيدۇ.

3. ئاسارۇننى سوقۇپ مۇۋاپىق مىقداردىكى سىركە بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ، تال ساھەسىگە زىمات قىلسا، تال قېتىشقا مەنپەئەت قىلىدۇ.

4. ئاسارۇننى سوقۇپ مۇۋاپىق مىقداردىكى سىركە بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ تال ساھەسىگە زىمات قىلسا،

تال قېتىشقا مەنپەئەت قىلىدۇ.

4. ئاسارۇندىن 10 گىرام، ئۇرۇقسىز قىزىل ئۈزۈمدىن 40 گىرام ئېلىپ، ئىككىسىنى بىرلىكتە سوقۇپ ئارىلاشتۇرۇپ ئىچسە، بوغۇم ئاغرىقىغا شىپا قىلىدۇ.

5. ئاسارۇن، ئۇد سەلىب، ئۇستقۇددۇسلارنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرامدىن، ناۋاتتىن 15 گىرام ئېلىپ، ھەممىسىنى بىرلىكتە دەملەپ ياكى قاينىتىپ ئىستېمال قىلسا، مېڭىنى قۇۋۋەتلەپ، نېرۋا ئاجىزلىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 5 ~ 10 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئۆپكىگە زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] كەتىرا، بادام مېغىزى، سەرپىستان، ئۇرۇقى ئېلىنغان ئۈزۈم.

[ئورۇنباسارى] ئېگىر، زەنجىۋىل.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] جاۋارىش جالىنۇس، مەجۇنى سۆرۈنجان، مەجۇنى ئاسارۇن.

[دىققەت قىلىدىغان ئىشلار] ئاپتاپتا قۇرۇتۇشقا ۋە سۇدا يۇيۇشقا بولمايدۇ، ئۇنداق بولمىغاندا پۇرىقى ئاجىزلاپ، يوپۇرمىقى سارغىيىپ، يىلتىزى قارىداپ، سۇپىتىگە تەسىر يېتىدۇ.

[ئەسكەرتىش] قان بېسىمى يۇقىرى كىشىلەرگە بېرىشكە بولمايدۇ.

ئەپسەنتىن
(苦艾 ku ai)

ئەپسەنتىن

[باشقىچە ئاتىلىشى] خەترىق، مۇردە، ئەپسەنتىن

[لاتىنچە نامى] Herba Artemisia absinthium

[ئىنگلىزچە نامى] Worm Wood

[تونۇش] بۇ، مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك ئاچچىق ئەمەن بولۇپ، تېنى يېشىل رەڭلىك، تەمى ئاچچىق، پۇرىقى ئۆتكۈر، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ پۈتۈن چۆپى «ئاچچىق ئەمەن» ياكى «ئەپسەنتىن» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. (7.9 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭنىڭ ھەممە جايلىرىدىن شۇنداقلا ئافغانىستان، ئىران، كەشمىر، قازاقىستان، ئوكرائىنا، ئەرمىنىيە قاتارلىق جايلاردىن ھەمدە ياۋروپانىڭ جەنۇبىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] يازدا گۈلى ئېچىلغاندا ئورنۇبلىپ، ئاپتاپتا قۇرۇتۇپ، سالقىن جايدا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] پۈتۈن چۆپىنىڭ تەركىبىدە ياغ، يېلىم، ئاز مىقداردا مىنېرال ماددىلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] سازاڭ قۇرتىنى ئۆلتۈرۈش تەسىرى بار.

[لاپىقلاشتۇرۇلۇشى] يۇيۇپ تۇغراش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] توسالغۇلارنى ئېچىش، مېڭە، جىگەر، ئاشقازاننى قۇۋۇتلەش، ئىششىق ياندۇرۇش، سۇيدۇك ۋە ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش، قۇرت ئۆلتۈرۈش خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] سۇيدۇك، ھەيز راۋان بولماسلىق، بوغۇم ئاغرىقى، تەپ، جىگەر ياللۇغى، مەددە قۇرت، ئاشقازان ئاجىزلىقى، ئىشتىھاسىزلىق، گال ئاغرىقى، بادامبەز ياللۇغى، چىيقان، ھۆل تەمرەتكە قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئاچچىق ئەمەندىن يەتتە گىرام، فۇپەل، بەرەڭگى كابۇلىدىن بەش گىرامدىن ئېلىپ سوقۇپ، مۇۋاپىق مىقداردا ئىچسە، مەددە قۇرت چۈشۈرىدۇ.

2. ئاچچىق ئەمەن بىلەن چۈچۈكبۇيىدىن تەڭ مىقداردا ئېلىپ قاينىتىپ، سۇيىدە يەرلىك ئورۇننى يۇسا، چىيقان ۋە ھۆل تەمرەتكىگە پايدا قىلىدۇ.

3. ئاچچىق ئەمەندىن 30 گىرام، ئاق سەندەلدىن 15 گىرام، سىركىدىن 50 گىرام ئېلىپ، سىركەنجۈبىل تەييارلاپ ئىچسە، گال ئاغرىقى ۋە تەپكە مەنپەئەت قىلىدۇ.

4. ئاچچىق ئەمەننى بادام يېغى بىلەن قاينىتىپ قۇلاققا تېمىتسا، قۇلاق يارىلىرى ۋە ئاغرىقلىرىنى ساقايتىدۇ.

5. ئاچچىق ئەمەن، رۇمبەدىيان، كاسىنە ئۇرۇقى، قىزىلگۈل قاتارلىقلارنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام ئېلىپ قاينىتىپ ئىچىپ بەرسە، سۇيدۇك ۋە ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇپ، ئىشتىھانى ئېچىپ، جىگەر ياللۇغىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 3 ～ 5 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئىسسىق مىزاج كىشىلەرنىڭ بېشىنى ئاغرىتىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] ئاچچىق ئانار، رۇمبەدىيان.

[ئورۇنباسارى] غاپەس، ئەپتىمۇن.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] شەربىتى ئەپسەنتىن، رەۋغىنى ئەپسەنتىن.

چۆل رەيھىنى

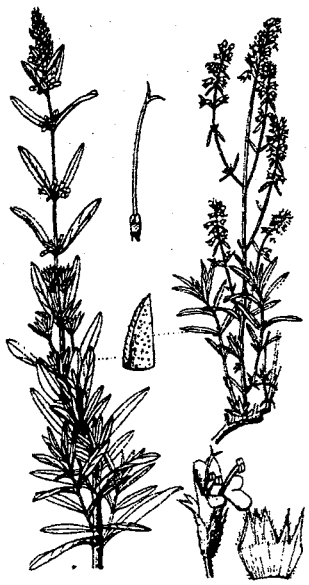
确力热依哈尼

(百里香 bai li xiang)

[باشقىچە ئاتىلىشى] ھاشا

[لاتىنچە نامى] Thymus marschallianus

[ئىنگلىزچە نامى] Mongolian Thyme

چۆل رەيھىنى ئۆسۈملۈكى

[تونۇش] بۇ، كالپۇكسىمان گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى چاتقالسىمان دائىم ياشىرىپ تۇرىدىغان سامان غوللۇق يەر بېغىرلاپ ئۆسىدىغان، گۈلى سۆسۈن، پۇرىقى ئۆتكۈر ئۆسۈملۈك بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ پۈتۈن چۆپى «ھاشا» ياكى «چۆل رەيھىنى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ.

[چېقىش ئورنى] شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] ياز پەسلىدە يىغىۋېلىنىپ، لاي لاتقىلىرى تازىلىۋېتىلگەندىن كېيىن ئاپتاپتا قۇرۇتۇلۇپ، سالقىن جايدا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] پۈتۈن چۆپىنىڭ تەركىبىدە 0.5% ~ 0.15% كىچە ئۇچۇچان مايى بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] ① باكتېرىيەگە قارشى تۇرۇش تەسىرى بار. ئېغىز بوشلۇقى ۋە يۇتقۇنچاق شىللىق پەردىلىرىدىكى يالىلۇغلىنىشقا قارىتا بىرقەدەر ياخشى بولغان باكتېرىيە ئۆلتۈرۈش رولى بار. قۇرت يېگەن چىشقا نىسبەتەن چىرىشكە قارشى تۇرىدۇ. تېرىدىكى زەمبۇرۇغلارغا قارىتا بەلگىلىك داۋالاش رولى بار؛ ② قۇرت ئۆلتۈرۈش تەسىرى بار؛ ③ بەلغەم بوشتىش تەسىرىگە ئىگە؛ ④ يەل ھەيدەش تەسىرىگە ئىگە.

[لايقلاشتۇرۇلۇشى] يۇيۇپ توغراش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] توسالغۇلارنى ئېچىش، ئاشقازان ـ ئۇچەينى قۇۋۇشتەش، چىرىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش، تەرلىتىش، يەل ھەيدەش، ئىششىق ياندۇرۇش، بالا ھەمراھىنى ۋە ئۆلۈك ھامىلىنى چۈشۈرۈش، يۇمشىتىش، قۇرت ئۆلتۈرۈش، سۈيدۈك ۋە ھەيزنى راۋان قىلىش، بەلغەم بوشتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] ھەر خىل ئىششىقلار، قەۋزىيەت، ئۇچەي قۇرتلىرى، پالەچ، لەقۋا، يۆتەل، ئۇچەي توسۇلۇش (قۇلۇنجى)، قورساق ئېسىلىش، ھەزىم ناچارلىقى، سۈيدۈك تۇتۇلۇش، ھەيز تۇتۇلۇش، جىگەر ئاجىزلىقى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. چۆل رەيھىنىنى تۇز ۋە سىركە بىلەن قوشۇپ ئىچسە ياكى ئەرەق تارتىپ ئىستېمال قىلسا، يۇقىرىقى كېسەللىكلەرگە پايدا قىلىدۇ.

2. يەتتە گىرام چۆل رەيھىنىنى سىركە بىلەن ئېزىپ يەرلىك ئورۇنغا سۈركىسە، ھەر خىل ئىششىق ۋە ئۇيۇپ قالغان قانىنى تارقىتىدۇ ھەمدە يەلتاشما، مۇدۇرلارنى يوقىتىدۇ، تەڭگىسىمان چاچ چۈشۈشكە سۈركىسە پايدا قىلىدۇ.

3. يەرلىك شوخلا، ئىكزىمىلىك، بابۇنە، يالپۇز يەتتە گىرامدىن ئېلىپ قاينىتىپ ۋاننا قىلسا، ئىششىق ياندۇرىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 5 ~ 7 گىرامغىچە.
[زىيانلىق تەسىرى] ئۆپكىگە قۇرۇقلۇق يەتكۈزىدۇ.
[تۈزەتكۈچىسى] كەتىرا.
[ئورۇنباسارى] ئەپتىمۇن.
[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] زىماتى ھاشا، چۆل رەيھىنى قاينىتىلمىسى.
[دىققەت قىلىدىغان ئىشلار] ھامىلىدار ئاياللارغا بېرىش چەكلىنىدۇ.

بەنگىرە

斑给热

(墨旱莲 mo han lian)

[باشقا ئاتىلىشى] بەنگىرە چۆپى
[لاتىنچە نامى] Herba eclipta postrata
[ئىنگلىزچە نامى] Yerbade Tolo Herb
[تونۇش] بۇ، مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك بەنگىرەنىڭ پۈتۈن چۆپى بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ غولى ۋە يوپۇرماقلىرى ئاق رەڭلىك توكچىلەر بىلەن قاپلانغان بولۇپ، «بەنگىرە» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. (8.9 - رەسىم)
[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ ئىچكى ئۆلكىلىرىدىن ھەمدە پاكىستانىنىڭ شەرقىي ۋە غەربىي پەنجاپ ئۆلكىلىرىدىن چىقىدۇ.
[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ دورىلىق قىسمى كۈز پەسلىدە يىغىپ قۇرۇتۇلۇپ، قۇرغاق ئورۇندا ساقلىنىدۇ.
[خىمىيەلىك تەركىبى] پۈتۈن چۆپىدە ساپىنىن، نىكوتىن، تاننىن، تالا ئېكلىپتىن (Ecliptine) قاتارلىقلار بار.
[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] يۇيۇپ توغراپ، قۇرۇتۇپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.
[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.
[خۇسۇسىيىتى] توسالغۇلارنى ئېچىش، قان تازىلاش، باھىنى كۈچلەندۈرۈش، كۆرۈش قۇۋۋىتىنى ئاشۇرۇش، يەل ھەيدەش، ئىششىق ياندۇرۇش خۇسۇسىيەتلىرى بار.
[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] قىچىشقاق، جوزام، بەرەس، قان بۇزۇلۇش، تال، جىگەر ئىششىش، باھ ئاجىزلىق، ھەر خىل ئىششىقلار، كۆرۈش كۈچى ئاجىزلىقى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.
[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]
1. بەنگىرەنىڭ سۈيىنى چىقىرىپ كۆزگە تېمىتسا، كۆز ياشانغىراشقا مەنپەئەت قىلىدۇ.
2. بەنگىرەدىن مۇۋاپىق مىقداردا ئېلىپ، سۆئلەپ مىسرى بىلەن سوقۇپ تالقانلاپ، ناۋات بىلەن قوشۇپ يېسە، باھ ئاجىزلىقىغا پايدا قىلىدۇ.

3. بەنگىرە شىرىسىگە ھەسەل ئارىلاشتۇرۇپ بېرىلسە، بالىلاردىكى زۇكامغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] يوپۇرمىقىدىن بەش گىرام، ئۇرۇقىدىن 1 ~ 3 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئىسسىق مىزاجلىق كىشىلەرنىڭ بېشىنى ئاغرىتىدۇ.

[نۇزەتكۇچىسى] ھەسەل، بىنەپشە.

[ئورۇنباسارى] بەلىلە.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] سۇفۇپى ئاقىرقەرھا.

بىلسان ياغىچى

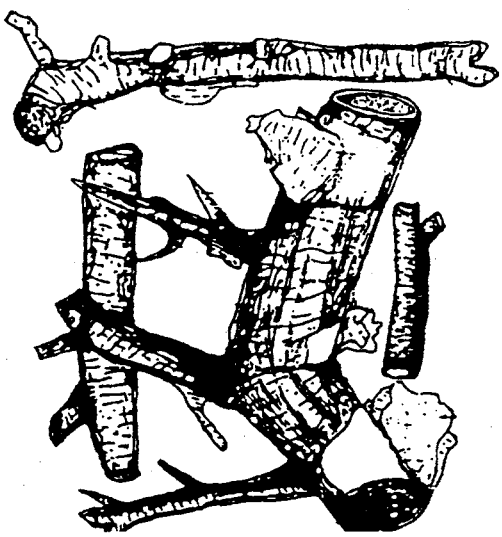
白勒桑亚合其

(麦加没药树木 mai jia mei yao shu mu)

[باشقىچە ئاتىلىشى] ئۇد بىلسان، چوپ بىلسان، بىلسانكى لەكرى

[لاتىنچە نامى] Lignum Commiphara myrrha

[ئىنگلىزچە نامى] Wood Mecca Myrrhtree

بىلسان ياغىچى

[تونۇش] بۇ، زەيتۇن دەرىخى ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈك بىلسان دەرىخىنىڭ ياغىچى بولۇپ، ياغىچى سىلىق، خۇش پۇراق، يەڭگىل، ئاقۇچ قايماق رەڭلىك كېلىدۇ. «بىلسان ياغىچى» ياكى «ئۇد بىلسان» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. (9.9 - رەسىم)

[چىقىش ئورنى] مىسىر، سۇرىيە قاتارلىق ئەرەب ئەللىرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ دورىلىق قىسمىنى كۈز پەسلىدە يىغىپ توغراپ، قۇرۇتۇپ، قۇرغاق ئورۇندا ساقلىنىدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] يۇيۇپ توغراش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئۇچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] توسالغۇلارنى ئېچىش، جىگەر، مېڭە ۋە ئومۇمىي بەدەننى قۇۋۇتلەش، مېڭىنى تازىلاش، ھۆللۈكنى قۇرۇتۇش، ئىششىق ياندۇرۇش، بەلغەم بوشىتىش خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] ئاشقازان ۋە جىگەرنىڭ يەلدىن بولغان كېسەللىكلىرى، زىققە، يۆتەل نېرۋا كېسەللىكلىرى، جىگەر، تال توسۇلۇش، جىگەر مەنبەلىك يەرقان، بوغۇم ئاغرىقى، بەرەس، تەمرەتكە قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئۇد بىلساندىن 15 گىرام، ھەسەلدىن 300 گىرام ئېلىپ، مەجۇن تەييارلاپ ئىچسە، پالەچ، لەقۋانىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە ياخشى مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. ئىزخىر ۋە سۇمبۇلدىن 10 گىرامدىن، ھەببى بىلساندىن 15 گىرام ئېلىپ، دورىلارنى سوقۇپ سۇغۇپ قىلىپ، مۇۋاپىق مىقدارىدا ئىچسە، جىگەرنى قۇۋۋەتلەيدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 2 ~ 3 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئۇچەيگە قۇرۇقلۇق يەتكۈزىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] كەتىرا، بادام يېغى.

[ئورۇنباسارى] بوزىدان، ھەببى بىلسان.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] مۇقەۋۋى كەبەد، لوغانزىيا.

خەرنۇب

合热如普

(长角豆 chang jiao dou)

[باشقىچە ئاتىلىشى] خەرنۇب شامىن، خۇرنۇب بوشۇك، خەرنۇب نەبىتى

[لاتىنچە نامى] Fructus Ceratonia siliqua

[ئىنگلىزچە نامى] Carob bean carob tree

[تونۇش] بۇ، پۇرچاق ئائىلىسىدىكى بىر خىل دەرەخنىڭ مېۋىسىدىن ئىبارەت بولۇپ، بۇ خىل دەرەخ مەھەللىنىڭ ۋە جاڭگالنىڭ دەپ ئىككى خىل بولىدۇ. ئۆلكىدە بولىدىغىنى چوڭ بولۇپ، ياڭاق دەرىخىدەك كېلىدۇ، يوپۇرمىقى ئۇدۇل ئۆسىدۇ ۋە بەك كەڭ، سىلىق، سەل يۇمىلاقراق، بىرئاز قېلىن، توق يېشىل رەڭلىك بولۇپ، گۈلى سېرىق ئېچىلىدۇ، مېۋىسى غىلاپلىق بولۇپ، غىلاپىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 15 سانتىمېتىر كېلىدۇ، ئىچىدە ئۇرۇقى بار. جاڭگالدا بولىدىغىنى يەنە ئىككى خىل بولىدۇ، بىرى ئۆلكىنىڭكىگە ئوخشاپ قالىدۇ، لېكىن بۇ يېيىلمەيدۇ، ئۇنى قوي، ئۆچكىلەر يەيدۇ، يەنە بىرى، كىچىكرەك بولۇپ، بۇنىڭ مېۋىسى يېيىلىدۇ. بۇ خىل دەرەخ چىقىش ئورنىغا ئاساسەن ئىككى خىل بولىدۇ: بىرى، خەرنۇب شامى (Ceratonia siliquae) بولۇپ، بۇنى ئەرەبچىدە «خورنۇ»، پارسچە «كۇزرە» دەيدۇ. يەنە بىرى، خەرنۇب نەبىتى ۋە ئەرەبچىدە «خورنوبۇششۇك»، «خونويۇلمەغربى»، پارسچە «گىردە»، ھىندىچە «كەندى» دەپ ئاتىلىدۇ. ئەڭ ياخشىسى ئۆلكىنىڭ بولۇپ، بىر يىلدىن ئاشمىغىنىدۇر. بۇنىڭ غىلاپى توم، مېۋىسى داتلىق، تەمى تاتلىق، رەڭگى قارامتۇل كېلىدۇ. (10.9 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] ئەرەبىستاندىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنى كۈزنىڭ ئاخىرىدا مېۋىسى تولۇق پىشقاندا يىغىۋېلىپ، قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] يۇيۇش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] توسالغۇلارنى ئېچىش، سۇيدۇك ھەيدەش، ئاغرىق توختىتىش، بەدەننى سەمرىتىش، قان توختىتىش، ئىششىق ياندۇرۇش، ئىچ سۇرۇش ۋە يۆتەلنى توختىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] سۇيدۇك تۇتۇلۇش، ئىچ سۇرۇش، ئىشتىھاسىزلىق، بەدەن ئاجىزلىقى، سوغۇق چىقىپ قېلىش، قان تۇكۇرۇش، ھەر خىل سۇلۇق ئىششىقلار ۋە كونا يۆتەللەرگە ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. خەرنۇب يىلتىزىنى سۇغا چىلاپ، قاينىتىپ سۇيىدىن 50 مىللىلىتىر ئىچكۇزۇلسە، كونا يۆتەل ۋە زىققە كېسىلىگە پايدا قىلىدۇ.

2. خەرنۇبنى يۇمشاق سوقۇپ، سىرتىدىن ئىشلەتسە سوغۇق چىقىپ قالغانلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ، بۇرۇندىن كەلگەن قاننى توختىتىش ئۈچۈن تالقان تەييارلاپ يېگۈزۈلىدۇ. سوقۇپ تەييارلاپ چىشقا بېسىلسا، چىش ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ.

3. مۇۋاپىق مىقداردىكى خەرنۇبنى سوقۇپ تالقانلاپ يەپ بەرسە، سەمرىتىدۇ، سېرىقئەت يېرىلىشنى يوقىتىدۇ.

4. مۇۋاپىق مىقداردىكى خەرنۇپنى چاي بىلەن خېمىر قىلىپ تاياق تەگكەن، يىقىلىپ ئاغرىغان يەرگە چاپسا، ئاغرىقنى قالدۇرىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 4 ~ 12 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] تەستە ھەزىم بولىدۇ، گالنى قۇرۇتىدۇ. قەۋزىيەت پەيدا قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] بېھى ئۇرۇقى، شېكەر.

[ئورۇنباسارى] كاھۇ ئۇرۇقى.

[پىششىق دورا ياسالمىسى] سۇفۇپى خەرنۇب، خەرنۇب قاينىتمىسى.

ئېگىر
衣格尔
(石菖蒲 shi chang pu)

[باشقا ئاتىلىشى] ئودىل ۋەج، ئېگىر تۇركىي، ۋەج تۇركىي

[لاتىنچە نامى] Rhizoma Acorus calamus

[ئىنگلىزچە نامى] Sweetflog Rhizome

[تونۇش] بۇ، چايانئوت ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك تاش ئېگىر بولۇپ، بۇنىڭ يىلتىزسىمان غولى «ئېگىر» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. بۇ توم ياغاچ شاخچىلىرى ئاز يىلتىز بولۇپ، سىرتقى يۈزى سارغۇچ ئاق رەڭلىك، تەمى ئاچچىق، پۇراقلىق كېلىدۇ. (11.9 ـ رەسىم)

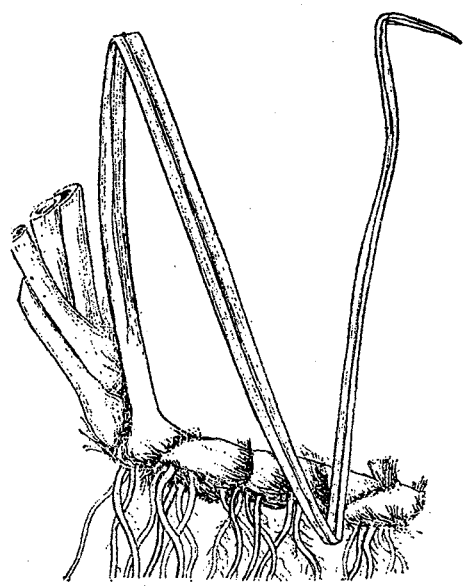
[چىقىش ئورنى] ئېلىمىز ۋە ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ كۆپلىگەن جايلىرىدىن چىقىدۇ، يەنە ياۋروپا، شىمالىي ئامېرىكا، ھىندىستان قاتارلىق دۆلەتلەردىنمۇ چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] ياز ۋە كۈزدە كولاپ ئېلىپ، قالدۇق غول ۋە يوپۇرماقلىرىنى، چاچما يىلتىزلىرىنى چىقىرىۋېتىپ يۇيۇپ، قۇرۇتۇپ، سالقىن جايدا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئېگىر يىلتىزىنىڭ تەركىبىدە 2%~5% كېچە ئۇچۇچان مېي بار، مايي تەركىبىدە ئاساسلىقى a- ئاسارۇن ئېستېرى تەخمىنەن 13%، B- ئاسارۇن ئېستېرى تەخمىنەن 37% نى ئىگىلەيدۇ، ئۇنىڭدىن باشقا يەنە ئېگىر گلىكوزىدى (Acorin)، پالمىتىك كىسلاتا كراخماللار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] ① تىنچلاندۇرۇش، ئاغرىق توختىتىش، تارتىشىشقا قارشى تەسىرى: ئېگىر يىلتىزدىكى ئۇچۇچان مېيى ۋە سۇدا ئېلىنغان ماددىسى كىچىك چاشقانلارنىڭ ھەرىكىتىنى ئاستىلىتىدۇ. ئالدىنقىسى پېنتوباربىتال ناترىيىنىڭ تىنچلاندۇرۇش ۋە ئۇيقۇ كەلتۈرۈش ئاغرىقنى توختىتىش ئۇنۇمى بار. B- ئاسارۇن ئېستېرى باربىتال خىلىدىكى كەلتۈرۈش ئۇيقۇ كەلتۈرۈش رولىنى كۈچەيتىدۇ. لېكىن بۇنىڭ ئاغرىق توختىتىش رولى يوق. ئالدىنقىنىڭ مەركىزىي نېرۋا سىستېمىسىنى تورمۇزلاش رولى رېزىرپىن تۇرىدىكىلەر بىلەن ئوخشاش. يىلتىزىنىڭ ئىسپىرتلىق ئېرىتمىسىمۇ يۇقىرىدەك تەسىرگە ئىگە؛ ② قان ئايلىنىش سىستېمىسىغا بولغان تەسىرى: ئۇچۇچان مېيى سۇ ياكى ئىسپىرت بىلەن ئېلىنغان سۇيۇقلۇقى ناركوز قىلىنغان ھايۋانلارنىڭ قان بېسىمىنى چۈشۈرىدۇ. ئاسارۇن ئېستېرى ئوتتۇرا دەرىجىلىك قان بېسىمىنى چۈشۈرۈش تەسىرگە ئىگە. بۇ، ئاداشقان نېرۋا، ئادرېنالىن ئىقتىدارلىق نېرۋا ۋە نېرۋا تۇگۈنى بىلەن مۇناسىۋەتلىك. سۇدا ئېلىنغان ماددىسى - ئاسارۇن ئېستېرى يۇرەككە نىسبەتەن تورمۇزلاش رولىغا ئىگە. ئۇچۇچان مېيى ئىت، پاقىنىڭ يۇرەك رېتمىنى تورمۇزلايدۇ؛ ③ ئىسپازما قايتۇرۇش تەسىرى: ئۇچۇچان مايي ۋە ئاسارۇن ئېستېرىنىڭ ئورگانىزمدىن ئايرىلغان ئۇچەي، بالىياقۇ، كانايچە، قان تومۇرلارغا نىسبەتەن بوشاشتۇرۇش رولى بار. ④ يۆتەل توختىتىش، بەلغەم چىقىرىش تەسىرى: ئۇچۇچان مېيىنىڭ كۆرۈنەرلىك دەرىجىدە يۆتەل توختىتىش ئۇنۇمى بار. ئىنچىكە نەيچە ئارقىلىق ئۆي توشقىنىنىڭ كانايچىسىنىڭ ئاجراتمىسىنى ئۆلچىگەندە، بەلغەم چىقىرىش تەسىرىنىڭ بارلىقى ئىسپاتلاندى؛ ⑤ ھەزىم قىلىش سىستېمىسىغا بولغان تەسىرى: يىلتىز سۇيى ئاشقازان كىسلاتاسىنىڭ چىقىرىلىشىنى ئاشۇرىدۇ، بولۇپمۇ ئاشقازانىنىڭ كىسلاتالىق دەرىجىسى تۆۋەنلىگەندە بۇنىڭ ياسالمىسى ئىشتىھا ئاچىدۇ. ھەزىمنى ياخشىلايدۇ. ئۇچۇچان ماينىڭ كىچىك دوزىسى يەل ھەيدەش رولىغا ئىگە؛ ⑥ قىزىتما قايتۇرۇش تەسىرى ۋە باشقىلار: ئۇچۇچان مايي، سۇ ۋە ئىسپىرت بىلەن ئېلىنغان سۇيۇقلۇقى، ئاسارۇن ئېستېرى ھايۋانلارغا نىسبەتەن تېمپېراتۇرا چۈشۈرۈش تەسىرگە ئىگە. بەدەن سىرتىدا كۆپ خىل باكتېرىيە، مەسىلەن: ئۇزۇمسىمان شارچە باكتېرىيە، زەنجىرسىمان باكتېرىيەلەرنىڭ ئۆسۈپ كۆپىيىشىنى تورمۇزلايدۇ. ئىسپىرتلىق ئېرىتمىسى زەمبۇرۇغقا قارشى تەسىرگە ئىگە.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] يۇيۇش، توغراش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

ئېگىر ئۆسۈملۈكى

[تەبئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق، ئۇچىنچى دەرىجىدە ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] زەھەر قايتۇرۇش، توسالغۇلارنى ئېچىش، ماددىلارنى يۇمشىتىش، تېرىنى پارقىرىتىش، نېرۋىنى تىنچلاندۇرۇش، مېڭىنى تازىلاش، ھەزىمنى ياخشىلاش، يەل ھەيدەش، سۇيدۇك ھەيدەش، ئۇچەي مەددە قۇرتىنى ئۆلتۈرۈش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] پالەچ، لەقۋا، ئىستېرخا، تىل ئېغىرلىقى، ئۇنتۇغاقلىق، بىھوشلۇق، تارتىشىپ قېلىش، سەرئى، ھىستېرىيە، ھەزىمىنىڭ بۇزۇلۇشى، سۇيدۇك تۇتۇلۇش، ئىنزاللىق كېسەللىكلەرگە ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئاقىرقەرھا ۋە ئېگىرىدىن بەش گىرامدىن ئېلىپ، سوقۇپ قاينىتىپ ئىچسە، تىل ئېغىرلىقىغا شىپا بولىدۇ.

2. جۇۋىنەدىن 10 گىرام، ئېگىرىدىن ئۇچ گىرام، بەسباسە، پىننە، بەدىيان قاتارلىقلارنىڭ ھەربىرىدىن بەش گىرامدىن ئېلىپ، چايلىق تەييارلاپ ئىچىپ بەرسە، ھەزىم ناچارلىقىغا شىپا بولىدۇ.

3. جوز، مەستىكى، بەللۇت، كۇندۇر، ئېگىر قاتارلىقلاردىن 10 گىرامدىن، ئاقىرقەرھادىن يەتتە گىرام ئېلىپ، سۇفۇپ قىلىپ ئىچىپ بەرسە، مەنىي بالدۇر يۇرۇپ كېتىشكە شىپا بولىدۇ.

4. ئېگىرنى تالقانلاپ كۆزگە تارتسا، كۆز قارائىغۇلىشىش، كۆزگە ئاق چۈشۈشنى يوقىتىدۇ ۋە كۆزنى روشەن قىلىدۇ. سۇفۇپ قىلىپ يېگۈزۈلسە ئەستە تۇتۇش قابىلىيىتىنى يۇقىرى كۆتۈرىدۇ. ئاشقازان ھۆللۇكىنى قۇرۇتىدۇ. يۆتەلنى پەسەيتىدۇ. سۇيدۇك تېمىپ كېلىشنى يوقىتىدۇ، سۇيدۇك ۋە ھەيزنى راۋان قىلىدۇ. سىرتىدىن چاپسا پۇت - قول بوغۇملىرى ئاغرىقى، تارتىشىش، تالىنىڭ قاتتىقلىقى قاتارلىقلارغا پايدا قىلىدۇ.

5. قاينىتىپ سۇيىدە ئولتۇرغۇزسا بالىياتقۇ ئاغرىقىنى توختىتىدۇ. سىرتىدىن چېپىلسا بەھەق ۋە بەرەسلەرگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 3.5 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] باشقا ۋە ئىسسىق مىزاجلىقلارغا زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] بەدىيان، سىركەنجىۋىل.

[ئورۇنباسارى] رەۋەن، زىراۋەندە.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] ھەببى ۋەج، مەجۇنى ۋەج.

مۇقەل

木开里

（穆库没药 mu ku mo yao）

[باشقا ئاتىلىشى] مۇقەل ئەزرەق، بۇئى جەھۋان، گوگىل

[لاتىنچە نامى] Commiphara mukul

[ئىنگلىزچە نامى] Cummi mukul

[**تونۇش**] بۇ، زەيتۇن دەرىخى ئائىلىسىدىكى كىچىكرەك دەرەخ مۇقەلنىڭ سوزۇلۇشچان يېلىمى بولۇپ، بۇ بىرقانچە خىل بولىدۇ، رەڭگى قىزغۇچ سېرىق، تەمى ئاچچىق بولغىنى «مۇقەل ئەرەق»، رەڭگى سېرىققا مايىل سىلىق بولغىنى «مەقالي» دېيىلىدۇ. ساپ، پارقىرايدىغان، چاپلاشقاق، يۇمشاق، رەڭگى قىزغۇچ سېرىق، تەمى ئاچچىق، خۇش پۇراقلىق بولغىنى ياخشىدۇر. ئەگەر بۇ خىل مۇقەلنى ئوتقا سالسا، مازنىڭ پۇرىقى كېلىدۇ. سۇدا تېز ئېرىيدۇ. قانچە كونىرىغانسېرى شۇنچە ئاچچىقلىشىپ بارىدۇ. (12.9 ـ رەسىم)

[**چىقىش ئورنى**] ئىتالىيە، يەمەن، ئوممان دېڭىز بويلىرى ۋە ھىندىستاندىن چىقىدۇ.

[**يىغىپ ساقلاش**] قىش پەسلىدە تېنىنىڭ يېرىق يېرىدىن بۇ خىل سوزۇلۇشچان يېلىم ئېقىپ چىقىپ يىغىلىدۇ.

[**لايىقلاشتۇرۇلۇشى**] يۇيۇش، داغلاش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[**تەبىئىتى**] ئۇچىنچى دەرىجىدە ئىسسىق، ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق.

[**خۇسۇسىيىتى**] توسالغۇلارنى ئېچىش، تېرىنى پارقىرىتىش، ماددىلارنى تارقىتىش، يۇمشىتىش، زەھەر قايتۇرۇش، پەي ۋە نېرۋىلارنى قۇۋۇەتلەش، يالليۇغ قايتۇرۇش، بەلغەم بوشىتىش خۇسۇسىيىتى بار.

[**ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر**] بوۋاسىر، پالەچ، لەقۋا، تىترىمە كېسەل، يۆتەل، جىگەر ئاجىزلىقى، بوۋاسىر (بولۇپمۇ قاندىن بولغان بوۋاسىر)، ئۇششاق بوغۇملار ئاغرىقى، ئولتۇرغۇچ نېرۋا ئاغرىقى، خانازىر قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[**ئىشلىتىش ئۇسۇلى**]

1. مۇقەلنىڭ سۇفۇپىنى ھەسەلگە قوشۇپ ھەر قېتىمدا بىر گىرامدىن مەلۇم مەزگىل ئىستېمال قىلىپ بەرسە، يۇقىرىقى بارلىق كېسەللىكلەرگە پايدا قىلىدۇ.

2. بىر گىرام مۇقەلنى يېڭى سېغىلغان سۈتكە قوشۇپ ئىچسە، باھنى قۇۋۇەتلەيدۇ، مۇقەلنى ئېزىپ سوغۇق سۇغا قوشۇپ ئىچسە، بەلغەمنى سۈرىدۇ.

3. بەش گىرام مۇقەلنى ھەمەل قىلسا، بالىيانقۇ ئېغىزىنى ئاچىدۇ، ھامىلىنى چۈشۈرىدۇ، بالىيانقۇدىن كېلىدىغان ھۆللۇكنى توختىتىدۇ.

4. مۇقەل، ئەپتىمۇن، بىستېپايەج، ھېلىلە، بەلىلە، ئامىلە قاتارلىقلارنى بىرلىكتە قاينىتىپ ئىچىپ بەرسە، يەل ھەيدەيدۇ، قان تازىلايدۇ، بوۋاسىرغا مەنپەئەت قىلىدۇ. جاراھەت پۈتتۈرىدۇ.

5. مۇقەل، كىبرىت (گۈڭگۈرت) نىڭ ھەربىرىدىن ئالتە گىرام ئېلىپ، قائىدە بويىچە مەلھەم تەييارلاپ يەرلىك ئورۇنغا چېپىپ بەرسە، بوۋاسىر تۈگۈنچىلىرىنى چۈشۈرىدۇ.

[**ئىشلىتىش مىقدارى**] 3 ~ 6 گىرامغىچە.

[**زىيانلىق تەسىرى**] ئۆپكە، جىگەر ۋە بۆرەككە زىيان قىلىدۇ.

[**تۈزەتكۈچىسى**] كەتىرا، زەپەر.

[**ئورۇنباسارى**] مۇرمەككى، سەبرە.

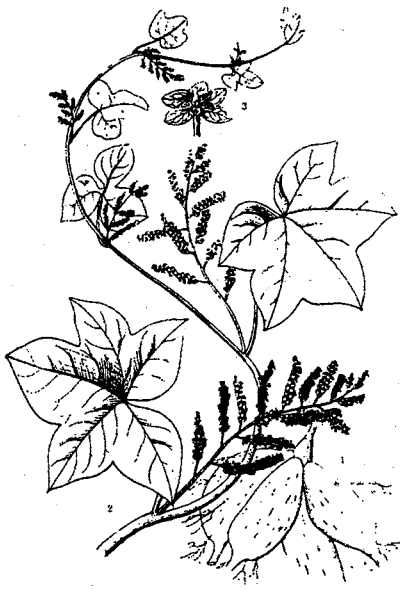
[**ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى**] ھەببى مۇقەل، ئىتىرىفىل مۇقەل.

مۇغاس
木嗄斯
(非洲防己根 fei zhou fang ji gen)

[باشقا ئاتىلىشى] ئافرىقا مۇغاسى، مىيده

[لاتىنچه نامى] Radix stephania tetrandra

[ئىنگلىزچه نامى] root of orientvine

مۇغاس ئۆسۈملۈكى

[تونۇش] بۇ، يۇمىلاق زىراۋەنده ئائىلىسىدىكى چوڭ تىپتىكى ياغاچ غوللۇق، پېلەكلىك ئۆسۈملۈك ئافرىقا مۇغاسى بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈك يىلتىزى «مۇغاس» ياكى «ئافرىقا مۇغاسى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. بۇ يۇمىلاق، تۈخۈمسىمان، توغرىسىغا كېسىلگەن، قېلىن يالپاق ياكى پارچىلار بولۇپ، كەسمە يۈزى سۇس سارغۇچ رەڭ ياكى كۈل رەڭگە مايىل سارغۇچ بېغىر رەڭ، ئۆزى چۈرۈك، ئاسان سۇنىدۇ، تەمى مەززىلىك ھەم سەل ئاچچىق بولىدۇ، ئازراق پۇرىقى بار. (13.9 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] ئافرىقىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ ئۇرۇقى پىشقاندا يىلتىزىنى كولاپ ئېلىپ، يۇيۇپ قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] يىلتىزىدا ئالكولوئىد ھەم ئاز مىقدارىدا ئۇچۇچان مايى بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] يىلتىزىدا تۇتقان پالماتىن (Palmatine) ئالتۇن رەڭلىك ئۇزۇمسىمان شارچە باكتېرىيەسى بىلەن چوڭ ـ كىچىك ئىسپورلىق باكتېرىيەنى تورمۇزلايدۇ، تورمۇزلاش قويۇقلۇقى، ھەر بىر مىللىلىتىردا 500 مىكروگىرام بولسا كۈپايە قىلىدۇ، بىر مىللىلىتىردا 1000 مىكروگىرامدىن يۇقىرى بولسا، كىسلاتاغا قارشى ئاچماق تاياقچە باكتېرىيەلەرنى تورمۇزلايدۇ، تولغاق تاياقچە باكتېرىيەسى، چوڭ ئۇچەي تاياقچە باكتېرىيەسى، B تىپلىق زەنجىرسىمان شارچە باكتېرىيەسى ۋە ئاسىيا A تىپلىق تارقىلىشچان ۋىرۇس قاتارلىقلارنى تورمۇزلاش رولىغا ئىگە.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] يۇيۇش، توغراش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىده قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] توسالغۇلارنى ئېچىش، يەل ھەيدەش، ئىششىقلارنى ياندۇرۇش، ئىچىنى قاتۇرۇش، ئاغرىق پەسەيتىش، پەيلەرنى چىگىتىش، بەدەننى سەمرىتىش، باھنى قۇۋۇتلەش خۇسۇسىيەتلىرى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] تۇتقاقلىق كېسىلى، جۇنۇن، بەل ئاغرىقى، چوڭ ـ كىچىك بوغۇم ئاغرىقى، يانپاش ئاغرىقى، پەي ئاجىزلىقى، باھ ئاجىزلىقى، يۇتقۇنچاق ۋە بالىياتقۇدىكى ئىششىق قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. بەش گىرام مۇغاسنى مۇۋاپىق مىقداردىكى سىركەنجۇبىل بىلەن ئىچسە ياكى ھەسەل بىلەن ئىچسە، كۆكرەك ۋە ئۆپكىنى تازىلايدۇ، ئاۋازنى ئاچىدۇ.

2. بەش گىرام مۇغاسنى گىل ئەرمىنى بىلەن قوشۇپ سىرتتىن چاپسا، ئەزالارنىڭ سۇنۇقلىرى، يىقىلىپ زەخمىلىنىشكە ۋە پەينىڭ تولغىشىپ قېلىشى قاتارلىقلارغا پايدا قىلىدۇ ھەمدە ئىششىقلارنى ياندۇرىدۇ.

3. بەش گىرام مۇغاسنى چىلان ۋە كەتىرا بىلەن قوشۇپ داۋاملىق يەپ بەرسە، سەمرىتىدۇ، مۇغاسنىڭ ئۇرۇقى باھنى قوزغايدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] ئالتە گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] دوۋسۇنغا زىيان قىلىدۇ.

[تۇزەتكۇچىسى] ھەسەل.

[ئورۇنباسارى] سۆرۈنجان، ئاقىرقەرھا.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] زىماتى مۇغاس.

زەنجۇبىل شامى

赞吉维力沙米

(土木香 tu mu xiang)

[باشقىچە ئاتىلىشى] قارا ئەندىز، زەنجۇبىل شامى، راسەن، بائى سود

[لاتىنچە نامى] Radix Inulae

[ئىنگلىزچە نامى] Elecam Paneinularcot

زەنجۇبىل شامى

[تونۇش] بۇ، مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك قارا ئەندىز بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ يىلتىزى «راسەن» ياكى «زەنجۇبىل شامى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. بۇ يىلتىزنىڭ سىرتقى يۈزى كۈل رەڭگە مايىل خورما رەڭ، پۈرىقى خۇش پۇراق، تەمى سەل ئاچچىق ۋە قېرىق بولۇپ، ئۇرۇقى زاراڭزىغا ئوخشايدۇ، بىرئاز ياپىلاق، گۈلى كۆككە مايىل كېلىدۇ.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى ۋە ئىلىمىزنىڭ شەرقىي شىمالى، خېبېي، خېنەن، جياڭشى، گەنسۇ، سىچۈەن ئۆلكىلىرىدىن، ئۇنىڭدىن باشقا، ياۋروپا، ياپونىيە، رۇسىيە قاتارلىق ئەللەردىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] كۈزدە يىلتىز قىسمىنى كولاپ ئېلىپ، لاي قۇملىرىنى يۇيۇپ، قالدۇق غولى ۋە

چاچما يىلتىزىنى ئېلىۋېتىپ قۇرۇتۇلىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] يىلتىزىنىڭ تەركىبىدىكى ئۇچۇچان ماي 3% ~ 1% نى ئىگىلەيدۇ.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى]① قۇرت چۈشۈرۈش تەسىرى: راسەن ئۇچۇچان مېيى تەركىبىدىكى راسەن لاكتونى ۋە ئۇنىڭ ئۆزگىرىشىدىن ھاسىل بولغان ماددا ئىت، چوشقا، مۈشۈكلەرگە نىسبەتەن قۇرت چۈشۈرۈش رولىغا ئىگە؛ ② باكتېرىيەگە قارشى تەسىرى: بەدەن سىرتىدىكى رېئاكسىيە جەريانىدا ھىر مىللىلىتىردا نۆلدە بىر مىكروگىرام راسەن لاكتونى تۇتقان قويۇقلۇقى سىل تاياقچە باكتېرىيەسىنىڭ ئۆسۈشىنى تورمۇزلايدۇ. راسەن ئالتۇن رەڭلىك ئۆزۈمسىمان شارچە باكتېرىيەسى، تولغاق باكتېرىيەسى، يېشىل يىرىڭلىق تاياقچە باكتېرىيەلەرنىڭ ھەممىسىنى تورمۇزلايدۇ. تېرە زەمبۇرۇغىنى تورمۇزلايدۇ؛ ③ يۇرەك قان تومۇرىغا بولغان تەسىرى: راسەن لاكتونىنىڭ تۆۋەن قويۇقلۇقتىكى ئېرىتمىسى پاقا تېنىدىن ئايرىلغان پاقا يۇرىكىنى قوزغىتىدۇ. سەل يۇقىرىراق قويۇقلۇقتىكىسى تورمۇزلايدۇ. ئۆي توشقىنى ۋېناسىغا ئاز مىقدارىدا ئوكۇل قىلىنسا، قان بېسىمى ئاۋۇال ئۆرلەيدۇ. كېيىن ئاستا ـ ئاستا تۆۋەنلەيدۇ. چوڭ مىقدارىدىكىسى دەسلەپ تۆۋەنلەيدۇ. نەپەس تورمۇزلىنىدۇ؛ ④ زەھەرلىك ۋە باشقا تەسىرى: راسەن لاكتونى ئۆي توشقىنىغا ئىچكۈزۈلسە ياكى ئوكۇل قىلىنسا، چوڭ مىقدارىدىكى قاندىكى قەنتنى يۇقىرى كۆتۈرىدۇ، ئوتتۇرا دەرىجىدىكى مىقدارى قاندىكى قەنتنى تۆۋەنلىتىدۇ. بۇ يېمەكلىك مەنبەلىك قاندىكى قەنت يۇقىرى بولۇشنى تورمۇزلايدۇ. پاقا، كېچىك چاشقان ۋە ئۆي توشقىنىغا نىسبەتەن ئادەتتە ھەرىكەتنى تورمۇزلايدۇ. ھەتتا پالەچلەندۈرىدۇ. كېيىن نەپەسنى تورمۇزلاپ ئۆلتۈرىدۇ، لېكىن نەپەس توختىغاندىن كېيىن، بۆرەك ۋاقتىنچە ھەرىكەتلىنىدۇ. ئەگەر كىشىلەرگە كۆپ مىقدارىدا ئىشلىتىلسە، پۇت ـ قول ئاغرىش، قۇسۇش، ئىچ سۇرۇش، باش قېيىش، تېرىدە ئەسۋە پەيدا بولۇش قاتارلىقلار يۈز بېرىدۇ. بۇ راسەن يىلتىزىدىكى زەھەرلىك تەسىرى ناھايىتى كۈچلۈك بولغان ئاقسىل ماددىسى بىلەن مۇناسىۋەتلىك. راسەن لاكتونى ئورگانىزمدىن ئايرىلغان توشقان ئۇچىيىگە نىسبەتەن كىچىك ئۇچەينىڭ ھەددىدىن ئارتۇق لۆمۈلدىشى ۋە ئاجرالمىلارنى ئازايتىش ئىقتىدارىغا ئىگە. پاقىنىڭ يىلىك مۇسكۇلى ۋە ھەرىكەت نېرۋا ئۇچىنى پالەچلەندۈرىدۇ. راسەن ئاچچىق ماددىسىنىڭ بېلىق، كىچىك چاشقانلارغا قارىتا تەسىرى پىكرو-توكسىن خىلىدىكى ماددىلار بىلەن ئوخشايدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] يۇيۇش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئۇچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيتى] خۇشلۇق كەلتۈرۈش، توسالغۇلارنى ئېچىش، جىگەر ئاغرىقىنى توختىتىش، يەل ھەيدەش، تال ۋە ئاشقازاننى ياخشىلاپ، ھاملىنى ئاسراش، باھنى قۇۋۇتلەش، ئاغرىق پەسەيتىش تەسىرى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] يۇرەك ئاجىزلىقى، ئاشقازان يالليۇغى، باھ ئاجىزلىقى ۋە سوغۇقتىن بولغان جىگەر ئاغرىقلىرى، چوڭ بوغۇملار ئاغرىقى (مۇپاسىل)، بەل ئاغرىقى، كىچىك بوغۇملار ئاغرىقى، يانپاش ئاغرىقى، باشنىڭ يېرىمى ئاغرىش، يۆتەل، قورساق كۆپۈش، قوۋۇرغا ئارىلىق نېرۋىسى ئاغرىش، كۆكرەك پەردە يالليۇغى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. قارا ئەندىزىدىن ئۇچ گىرامنى يۇمشاق ئېزىپ، ھەسەل قوشۇپ ئىستېمال قىلسا، يۆتەل ۋە نەپەس سقىلىشنى توختىتىدۇ.

2. قارا ئەندىزدىن يۇمشاق ئېزىپ، سۈيۇقلاندۇرۇپ قۇلاققا تېمىتسا، قۇلاقنىڭ غوڭۇلدىشىنى توختىتىدۇ.

3. قارا ئەندىزنى شارابتا قاينىتىپ ئېزىپ چاپسا، تۇنقاقلىق باش ئاغرىقى، يانپاش ئاغرىقى ۋە باشقا سوغۇقتىن بولغان كېسەللىكلەرگە پايدا قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 2 ~ 5 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] كۆپ ئىشلەتسە قانىنى بۇزىدۇ، مەنىنى ئازايتىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] سىركە، ئاچچىق ئانار سۈيى.

[ئورۇنباسارى] ئېرسا، قۇستە شېرىن.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] مادده‌تۇلھايات.

چىغىرتماق ئۇرۇقى
切合日提马克欧如合
(马蔺子 ma lin zi)

[باشقا ئاتىلىشى] تۇخۇمى ئىرسا

[لاتىنچە نامى] Semen Iris Chinensis

[ئىنگلىزچە نامى] Chinese Iris Seed

[تونۇش] بۇ، چىغىرتماق ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈك چىغىرتماقنىڭ قۇرۇتۇلغان ئۇرۇقىدىن ئىبارەت. رەڭگى قوڭۇر رەڭلىك، شەكلى يۇمىلاق بولۇپ، پۇرىقى ئاجىز، تەمسىز كېلىدۇ. (14.9 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدىن كۆپ چىقىدۇ ھەم يۇنان قاتارلىق ئەللەردىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى پىشقاندىن كېيىن قۇرۇتۇپ ئۇرۇقىنى يىغىۋېلىپ، پاكىز تازىلاپ، قۇرۇق ھەم سالقىن جايدا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئۇرۇقىنىڭ تەركىبىدە كىراخمال، مايلىق ياغ قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] تۇغۇت چەكلەش رولىغا ئىگە. كىچىك چاشقان ئۇنىڭ ئىسپىرتلىق ئېكستراكتىنى يېگەندىن كېيىن، ئۇرۇقلانغان تۇخۇمنىڭ بالىياتـ

چىغىرتماق ئۆسۈملۈكى

قۇغا كىرىپ ئورۇنلىشىشنى تىزگىنلەش ئۇنۇمى بار. مېغىزىنىڭ رولى يوق.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] يۇيۇش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] توسالغۇلارنى ئېچىش، يالليۇغ قايتۇرۇش، زەھەر قايتۇرۇش، ماددىلارنى يۇمشىتىش، قاننى قىزىتىش، ئۆيقۇ كەلتۈرۈش، سۇيدۇك ۋە ھەيزنى راۋان قىلىش، غەيرىي تەبىئىي بەلغەمنى سۈرۈش خۇسۇسىيەتلىرى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] سۇلۇق ئىششىق، يەرقان، كۆكرەك پەردە ئىششىقى، پالەچ، بوغۇم ئاغرىقى، بويۇن بەز سىلى، سۇيدۇك ۋە ھەيز راۋان بولماسلىق قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. خىيارشەنبەر، تاۋۇز ئۇرۇقى، قوغۇن ئۇرۇقى، چىغىرتماق ئۇرۇقىنىڭ ھەربىرىدىن يەتتە گىرام ئېلىپ سۇفۇپ تەييارلاپ ئىچىپ بەرسە، سۇيدۇك ۋە ھەيزنى راۋانلاشتۇرىدۇ.

2. سەبرە، رۇسۇت بەش گىرامدىن، ئۇشەقتىن ئۈچ گىرام، سىركىدىن 10 گىرام، چىغىرتماق ئۇرۇقىدىن ئۈچ گىرامدىن ئېلىپ، مەلھەم تەييارلاپ سىرتتىن چاپسا، ئىششىق ياندۇرىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 3 ~ 5 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئۆپكىگە زىيان قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] ھەسەل، كەتىرا.

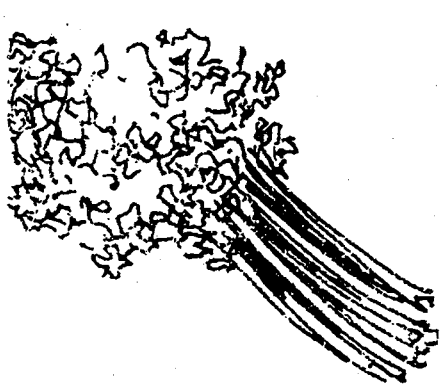
[ئورۇنباسارى] چىغىرتماق يىلتىزى.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] مەلھىمى رۇسۇت.

كەرەپشە

开热非谢

(芹菜 Qin cai)

كەرەپشە

[باشقا ئاتىلىشى] كەرەفسى، بەرگى كەرەفشە، ئەجمۇد

[لاتىنچە نامى] Herba Apium gaveolent

[ئىنگلىزچە نامى] Wild Celery

[تونۇش] بۇ، كۆنلۈكسىمان گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى بىر يىلىلىق ياكى ئىككى يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك كەرەپشىنىڭ پۈتۈن چۆپى بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ ھۆل ياكى يېڭى چۆپى «كەرەپشە» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. پۈراقلىق، رەڭگى يېشىل رەڭدە بولۇپ، تەمى بىزغاز قېرىق كېلىدۇ. (15.9 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىز ۋە شىنجاڭنىڭ كۆپلىگەن جايلىرىدىن ھەم دۇنيانىڭ خېلى كۆپ جايلىرىدىن چىقىدۇ.

[**يىغىپ ساقلاش**] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ دورىلىق قىسمىنى كۈز پەسلىدە يىغىپ قۇرۇتۇپ، قۇرغاق ئورۇندا ساقلىنىدۇ.

[**خىمىيەلىك تەركىبى**] غول يوپۇرمىقى تەركىبىدە كەرەپشە گىلۈكوزىدىن ئاپىئىن (Apiin)، بىرگاپتېن (Bergapten)، ئۇچۇچان ماي، ئورگانىك كىسلاتا، كاروتىن، ۋىتامىن C، قەنت تۇرلىرى بار. قۇرۇق كەرەپشىنىڭ تەركىبىدە بىر خىل كىسلاتالىق سېرىق رەڭلىك ماددا بولۇپ، ئۇ ئىشقارلىق ئېرىتمىلاردا ئېرىيدۇ. بۇنىڭ قان بېسىمنى چۈشۈرۈش تەسىرى بار.

[**فارماكولوگىيەلىك تەسىرى**]

1. قان بېسىمنى چۈشۈرۈش تەسىرى: كەرەپشىدىن ئېلىنغان ماددا توشقان، ئىتنىڭ كۆك تومۇرىغا ئوكۇل قىلىنسا، قان بېسىمنى چۈشۈرىدۇ. قان تومۇرىغا كىرگۈزۈلگەندىن كېيىن قان تومۇرىنى كېڭەيتىدۇ، كەرەپشىنىڭ ئىسپىرتلىق چىلانمىسى قان بېسىمنى چۈشۈرمەيدۇ، ئەمما كىسلاتالىق ئېرىتمىسى چوڭ چاشقانغا نىسبەتەن تۇراقلىق هالدا قان بېسىمنى چۈشۈرۈش ئۈنۈمىگە ئىگە.

2. مەركىزىي نېرۋا سىستېمىسىغا بولغان تەسىرى: كەرەپشە گىلۈكوزىدى ياكى ئاپگىنىن ئىستېمال قىلىنسا، كودېئىن كەلتۇرۇپ چىقارغان كىچىك چاشقاننىڭ نېرۋا سىستېمىسىنىڭ قوزغىلىشىغا تاقابىل تۇرىدۇ.

3. هۆل، يېڭى يوپۇرمىقىنىڭ قاينىتىلمىسى ئېچىتقۇچى باكتېرىيەنىڭ ئېچىتىش سۈرئىتىنى ئىلگىرى سۈرىدۇ. ئۇنىڭ تەركىبى بەدەن سىرتىدا يالغان يەككە هۈجەيرىلىك باكتېرىيەلەرنى تورمۇزلايدۇ. پۈتۈن چۆپىنى سىقىپ چىقىرىلغان سۈيىدىن ياسالغان تابلېتكى ئىتقا نىسبەتەن سۈيدۈك ماڭدۇرۇش تەسىرىگە ئىگە.

[**لايىقلاشتۇرۇلۇشى**] يۇيۇش، توغراش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[**تەبىئىتى**] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[**خۇسۇسىيىتى**] توسالغۇلارنى ئېچىش، يەل هەيدەش، ئىششىق ياندۇرۇش، ئاغرىش پەسەيتىش، سۈيدۈك ۋە هەيزنى راۋان قىلىش تەسىرى بار.

[**ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر**] باش ئاغرىقى، كۆكرەك ۋە هەزىم قىلىش ئەزالىرىنىڭ ئاجىزلىقى، زىققە، بىقىن ئاغرىقلىرى، قورساق ئاغرىقى، ئىشتىهاسىزلىق، هەر خىل ئىششىقلار، سۈيدۈك تۇتۇلۇش، هەيز توسۇلۇش قاتارلىق كېسەللىكلەرگە ئىشلىتىلىدۇ.

[**ئىشلىتىش ئۇسۇلى**]

1. كەرەپشىنى قاينىتىپ ياكى مۇناسىپ دورىلار بىلەن ئىچسە، زىققە، بىقىن ئاغرىقى، ئىچكى ئەزالار كېسەللىكى ئۈچۈن پايدا قىلىدۇ.

2. كەرەپشىنى سىقىپ سۈيىنى هەسەل بىلەن ئىچسە، كۆكۈل ئىلىشىشنى توختىتىدۇ، ئىشتىهانى ئاچىدۇ، يەللەرنى هەيدەپ، قورساق ئاغرىقىنى توختىتىدۇ.

3. هۆل كەرەپشىنى سىقىپ، ئۇنىڭ سۈيىنى مۇۋاپىق مىقداردا ئىچسە، بۆرەك ۋە سۈيدۈك يولىدىكى تاشنى يۇمشىتىدۇ، قان سىيىشكە مەنپەئەت قىلىدۇ، ئىششىقلار ۋە قاپارتقۇلارنى ياندۇرىدۇ.

4. كەرەپشىنى گۈل يېغى ۋە سىركە بىلەن يەرلىك ئورۇنغا چاپسا، قوتۇر، قىچىشقاق ۋە دانىخورەككە پايدا قىلىدۇ.

5. كەرەپشىنى گۈڭگۈرت، قىزىل توغرىغۇ ۋە نۆشۈدۈر بىلەن يەرلىك ئورۇنغا چاپسا سۆگەلنى چۈشۈرىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] يىلتىزىدىن 5 ～ 8 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ھامىلىدار ئاياللار، ئىسسىق مىزاج كىشىلەر، سەرئى كېسەللىكلىرىگە زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] رۇمبەدىيان، مەستىكى.

[ئورۇنباسارى] جۇۋىنە.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] كەرەپشە ئىچىملىكى.

كەكرە ئۇرۇقى

开刻力乌拉盖

(苦蒿子 ku hao zi)

[باشقا ئاتىلىشى] كەمادەريوس

[لاتىنچە نامى] Semen Acroptilon repens

[ئىنگلىزچە نامى] Creeping Acroptilon seed

كەكرە ئۆسۈملۈكى

[تونۇش] بۇ، مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈك كەكرىنىڭ قۇرۇتۇلغان ئۇرۇقى بولۇپ، «كەكرە ئۇرۇقى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ، ئۇ تۇخۇم شەكىللىك، سارغۇچ ئاق رەڭلىك، تەمى ئاچچىق كېلىدۇ. (16.9 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] يول بويلىرى ۋە قۇرغاق يەرلەردە ئۆسىدۇ. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ھەممە جايلىرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى پىشقاندىن كېيىن قۇرۇتۇپ ئۇرۇقىنى يىغىۋېلىپ، پاكىز تازىلاپ، قۇرۇق ھەم سالقىن جايدا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيىلىك تەركىبى] بۇنىڭ تەركىبىدە ئالكولوئىدلار، ئۇچۇچان ماي، ئاقسىل قاتارلىق ماددىلار بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] يۇيۇش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] توسالغۇلارنى ئېچىش، ئاغرىق پەسەيتىش، سۇيدۇك ھەيدەش، چوڭ تەرەتنى يۇمشىتىش، تېرىنى پارقىرىتىش، قىزىتما قايتۇرۇش، زەھەر قايتۇرۇش، ئىششىق ياندۇرۇش خۇسۇسىيەتلىرى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كىسەللىكلەر] سىزلام، غەلۋىرەك، چىيقان، ھەر خىل ئىششىق، چوڭ بوغۇملار ئاغرىقى (مۇپاسىل)، داغ، سەپكۈن قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. كەكرە ئۇرۇقى، چۆپچىن يەتتە گىرامدىن، سانادىن 15 گىرام، شاھتەررىدىن 10 گىرام ئېلىپ، دورىلارنى قائىدە بويىچە ئېلىپ قاينىتىپ، سەل سوۋۇغاندا سىرتتىن يۇيۇشقا ئىشلەتسە، چىيقان ۋە غەلۋىرەككە مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. كەكرە ئۇرۇقىدىن 10 گىرام، سۆرۈنجاندىن 15 گىرام، سانادىن يەتتە گىرام ئېلىپ، دورىلارنى قاينىتىپ سۈيىدە بوغۇملارنى يۇيۇپ بەرسە، ھەر خىل بوغۇم ئاغرىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. كەكرە ئۇرۇقىدىن بەش گىرام، سىيادان ئۇرۇقىدىن ئۈچ گىرام ئېلىپ، دورىلارنى سوقۇپ، مۇۋاپىق مىقداردىكى ھەسەلگە ئارىلاشتۇرۇپ يەرلىك ئورۇنغا چاپسا، داغ ۋە سەپكۈنگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 5～7 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئىسسىقچان كىشىلەرنىڭ بېشىنى ئاغرىتىدۇ.

[ئۇزەتكۈچىسى] ھەسەل، بىنەپشە.

[ئورۇنباسارى] تەرخەمەك ئۇرۇقى.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] مەجۇنى بايادىدوس.

ياز غازىكى
亚孜格孜给
(夏枯草 xia ku cao)

[باشقا ئاتىلىشى] ياز غازىكى گۈلى

[لاتىنچە نامى] Spica prunella vulgaris

[ئىنگلىزچە نامى] Common selfheal spike

[تونۇش] بۇ، كالپۇكسىمان گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك ياز غازىكى بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ گۈل رېتى «ياز غازىكى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. (17.9 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] تەڭرىتاغ ۋە ئالتاي تاغلىرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ يوپۇرمىقىنى كۈزدە يىغىپ قۇرۇتۇپ، قۇرغاق ئورۇندا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيىلىك تەركىبى] ئاساسلىق تەركىبى: گىلىكوزىدلار، دېلپىنىدىن (delphinidin)، سىيانىدىن (Syanidin)، ئۇچۇچان مايلار، ئۇلانولىك كىسلاتا (Oleanolic) ۋە ئورسولىك (Orsolic) كىسلاتادىن ئىبارەت.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] قان بېسىمىنى چۈشۈرۈش، ياللۇغ قايتۇرۇش، قاندىكى قەنت مىقدارىنى ئۆزگەرتىش تەسىرى بار.

[لايقلاشتۇرۇلۇشى] ئىلغاپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيتى] توسالغۇلارنى ئېچىش، يالۇغ قايتۇرۇش، جىگەرنىڭ ھارارىتىنى پەسەيتىپ، ئىششىق ياندۇرۇش، قان بېسىمىنى چۈشۈرۈش، بۇزۇق ماددىلارنى ھەيدەش تەسىرى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] بىرىكتۇرگۈچى پەردە يالۇغى، يۇقىرى قان بېسىم، لىمفا سىلى ۋە ئۆپكە سىلىغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ياز غازىڭىدىن 12 گىرام، ئاقلانغان چۇچۇكبۇيىدىن سەككىز گىرام ئېلىپ سۇدا قاينىتىپ ئىچسە، بىرىكتۇرگۈچى پەردە يالۇغىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. ياز غازىڭىدىن 35 گىرام، ئالقاتتىن 12 گىرام، جۇخارگۈلدىن 12 گىرام ئېلىپ، دەملەپ چاي ئورنىدا ئىچسە، يۇقىرى قان بېسىمنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىگە پايدا قىلىدۇ.

3. ياز غازىڭىدىن 20 گىرام، خام ئاق چۇغلۇقتىن 20 گىرام ئېلىپ قاينىتىپ، ھەر كۈنى ئەتىگەن ۋە ئاخشامدا بىر قېتىم ئىچسە، يۇقىرى قان بېسىمغا پايدىلىق.

4. ياز غازىڭىدىن 20 گىرام ئېلىپ، سۇدا قاينىتىپ ئىچسە، لىمفا سىلىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

5. ياز غازىڭىدىن بىر كىلوگىرام ئېلىپ، تىرىپلىرىنى ئېلىۋېتىپ، سۇيى 500 گىرام قالغۇچە قاينىتىپ، مۇۋاپىق مىقدارىدا شېكەر قوشۇپ مەلھەم قىلىپ، ھەر قېتىمدا 1.5 مىللىلىتىردىن كۈندە ئۈچ قېتىم ئىچسە، ئۆپكە سىلىگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 12 ～ 20 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] بۆرەككە زىيان قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] بەدىيان، شاقاقۇل.

[ئورۇنباسارى] مامكاپ (كاككۈكگۈلى).

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] ياز غازىڭى دەملىمىسى.

شىۋاق

西瓦克

(茵陈蒿 yin chen hao)

[لاتىنچە نامى] Herba Artemisia capillaris

[ئىنگلىزچە نامى] Capiylary Worm wood Herb

[تونۇش] بۇ، مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق ياكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك تاجلىق ئەمەن بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ يۇمران مايىسىسى «شىۋاق» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. بۇ كۆپىنچە ئەگرى ـ بۇگرى كاللەكسىمان، كۈل رەڭگە مايىل ئاق رەڭلىك ياكى كۈل رەڭگە مايىل يېشىل رەڭلىك، تەمى سەل ئاچچىق، پۇراقلىق كېلىدۇ. (9.18 ـ رەسىم)

شۇاق مايسىسى

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ جياڭشى، جياڭسۇ، ئەنخۇي، خۇبېي، جېجياڭ، شەنشى، خېبېي، شەندۇڭ قاتارلىق ئۆلكىلەردىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] باھاردا مايىسى 6 ~ 10 سانتىمېتىرغىچە بولغاندا ياكى كۈزدە گۈلى ئېچىلغاندا ئورۇۋېلىپ، ئارىلاش ماددىلىرىنى تازىلىۋېتىپ ئاپتاپتا قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.

[خىمىيىلىك تەركىبى] جۈڭگو شۇڭقىدا سۈيىدۇك ھەيدەيدىغان ئۈنۈملۈك تەركىب سكوپارون (Scoparone)، خلوروگېنىك كىسلاتا، مايلىق ياغ، ئۇچۇچان ماي قاتارلىقلار بار. تاجىلىق ئەمەندە لاكتۇن، ھىدروكسىئاتسېتوفېنون (Hydroxyacetophenone)، ئاتسىدوم سالىستىلىكۇم (Salicylic acid)، خلوروگېنىك كىسلاتا، مايلىق ياغ، ئۇچۇچان ماي قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيىلىك تەسىرى] تەركىبىدىكى ئۆت سۈيۈقلۇقىنىڭ سىرتقا چىقىرىلىشىنى ئىلگىرى سۈرىدۇ. بۇ شۇاقنىڭ ئۆت سۈيۈقلۇقىنى ھەيدەيدىغان ئاساسىي تەركىبىدۇر، كاپۇللارسىننىڭ بولسا باكتېرىيەگە قارشى كۈچلۈك تەسىرى بار، تاجىلىق ئەمەن تەركىبىدىكى لاكتوربىننىڭ ئۆت سۈيۈقلۇقىنى ھەيدەش تەسىرى بار. ئۇنىڭدىن باشقا يالۇغ قايتۇرىدۇ ھەم قان بېسىمىنى تۆۋەنلىتىدۇ، ھاسراشنى باسىدۇ، ئاتسدوم سالىتسىلىكۇم سىرتقا ئىشلىتىلسە، چىرىشنىڭ ئالدىنى ئالىدۇ. باكتېرىيە ۋە زەمبۇرۇغقا قارشى تۇرىدۇ، سېسىق گازلار تۆپەيلىدىن كېلىپچىققان جىگەردىكى زەخمىلىنىش قاتارلىقلارنى ياخشىلايدۇ، ئېغىزدىن ئىچكۈزۈلسە، كۆزگە كۆرۈنەرلىك دەرىجىدە قىزىتما يانداۋرىدۇ. جىگەر كېسەللىكى كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغان ۋىرۇسلارنى تورمۇزلايدۇ، يۇرەك تاجىسمان قىزىل قان تومۇر قان ئېقىمىنىڭ مىقدارىنى ئاشۇرىدۇ ھەم نەپەسنى تەڭشەيدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] يۇيۇش، توغراش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئۇچىنچى دەرىجىدە ئىسسىق، ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق.

[خۇسۇسىيىتى] توسالغۇلارنى ئېچىش، تاش پارچىلاش، جىگەرنى قۇۋۇتلەش، ئىششىق ياندۇرۇش، ھەيزنى راۋان قىلىش، يالۇغ قايتۇرۇش، نەزلىنى تازىلاش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] جىگەر يالۇغى، بالىياتقۇ ئىششىقى، يەلدىن ۋە غەيرىي تەبىئىي بەلغەم خىلىتىدىن بولغان ھەر خىل ئىششىق قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. مۇۋاپىق مىقداردىكى شۇاقنى قاينىتىپ ئىچسە، ھەيزنى راۋان قىلىدۇ، جىگەر يالۇغى، بالىياتقۇ ئىششىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. مۇۋاپىق مىقداردىكى شۇاقنى ئېزىپ سىرتتىن چاپسا، ھەر خىل ئىششىقلارنى قايتۇرىدۇ،

ئىچكەندە مائۇلھەسەل بىلەن ئىچىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 3 ~ 6 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئاشقازان ۋە پەي - مۇسكۇللارغا زىيان قىلىدۇ ھەم باش ئاغرىتىدۇ.

[تۇزەتكۇچىسى] سۆئلەپ.

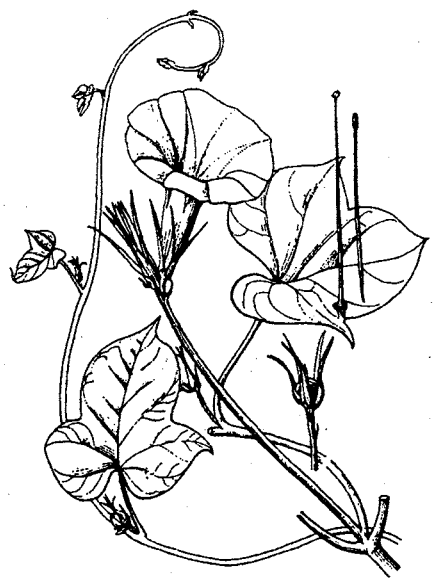
[ئورۇنباسارى] بابۇنە، مەستىكى رۇمى.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] شۇاق قاينىتىلمىسى، رەۋغىنى شۇاق.

ھەشقىپىچەك گۈلى

艾西克皮且克古丽

(牵牛花 qian niu hua)

ھەشقىپىچەك

[باشقا ئاتىلىشى] ھەببى نىلكا پۈل

[لاتىنچە نامى] Pharbitis purpurea

[ئىنگلىزچە نامى] Morning Glory Flowe

[تونۇش] بۇ، يۆگەيلەر ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈك ھەشقىپىچەكنىڭ گۈلىدىن ئىبارەت بولۇپ، گۈلى ۋارونكىسىمان، رەڭگى سۆسۈن ياكى سۇس قىزىل رەڭدە كېلىدۇ. (19.9 - رەسىم)

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىز ۋە ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەممە جايلىرىدا تېرىپ ئۆستۈرۈلىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] كۈزدە مېۋىسى پىشقاندا ئورۇۋېلىپ، قۇرغاق جايدا ساقلىنىدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] يۇيۇش، قۇرۇتۇش ئىارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] توسالغۇلارنى ئېچىش، يالليۇغ قايتۇرۇش، يەل ھەيدەش، ئىششىقلارنى ياندۇرۇش، جاراھەت پۈتتۈرۈش، ماددىلارنى يۇمشىتىش ۋە سۇرۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] ھەر خىل جاراھەت، قەۋزىيەت، زەھەرلىنىش، ھەر خىل ئىششىق قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ھەشقىپىچەك گۈلى، بابۇنە، بىخ كاسنە، بىخ كەرەپشە، قىزىلگۈل قاتارلىقلارنىڭ ھەربىرىدىن 15 گىرام ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، ھەر خىل ئىششىقلارنى ياندۇرىدۇ.

2. سانادىن بەش گىرام، ھەشقىپىچەك گۈلىدىن يەتتە گىرام ئېلىپ قاينىتىپ، ئۈنىگۈغا بادام يېغىدىن بىر تېمىم قوشۇپ ئىچسە قەۋزىيەتنى بوشىتىدۇ.

3. ھەشقىپىچەك گۈلىدىن يەتتە گىرام، شادىنەج، ئەنجىباردىن بەش گىرامدىن ئېلىپ، سۇغۇپ قىلىپ ئىچسە، ھەر خىل جاراھەتلەرنى پۈتتۈرىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] سۇيىدىن 90 مىللىلىتىر.

[زىيانلىق تەسىرى] دوۋساق ۋە پەيگە زىيان قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] دارچىن، قەلەمپۇر.

[ئورۇنباسارى] ئاق لەيلى يوپۇرمىقى، خۇببازى يوپۇرمىقى.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] زىماتى ھەشقىپىچەك گۈلى.

ئەنجۈدان يىلتىزى
安居旦依力提孜
(阿魏根 a wei gen)

[باشقا ئاتىلىشى] ھىك يىلتىزى، بىخ ئەنجۈدان

[لاتىنچە نامى] Ferula Sinkingen sis

[ئىنگلىزچە نامى] Root of ferula

[تونۇش] بۇ، كۆنلۈكسىمان گۈللۈكلەر ئائىلىسىدە- كى ئۆسۈملۈك ھىكىنىك چوك كونۇس شەكىللىك قۇرۇتۇل- غان يىلتىزىدىن ئىبارەت. يىلتىزى توم، ئۇرچۇق شەكىل- لىك ياكى كونۇس شەكىللىك، رەڭگى بىنەپشە رەڭلىك، سېسىق پۇراقلىق كېلىدۇ. (29.9 - رەسىم)

ئەنجۈدان يىلتىزى

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ئىلى ۋىلايىتىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] كۆزدە يىلتىزىنى كولاپ ئېلىپ، پا- كىز يۇيۇپ ئاپتاپتا قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] يۇيۇش، توغراش، قۇرۇتۇش ئارقە- لىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] توسالغۇلارنى ئېچىش، سۇيدۇكنى را- ۋانلاشتۇرۇش، يەل ھەيدەش، ھەزمنى ياخشىلاپ، ئىشتىھانى ئېچىش، زەھەر قايتۇرۇش، ئىششىق باندۇرۇش، ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش، سۈتە كەلتۈرۈش، بۆرەكنى قىزىتىش، باھنى قوزغاش، سوغۇقتىن پەيدا بولغان مۇپاسىل ئاغرىقىنى قالدۇرۇش، زەخىم ۋە جاراھەتلەرنى پۈتتۈرۈش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] جىگەر ۋە تال توسۇلۇش، ئىشتىهاسىزلىق، سۇيدۇك ۋە ھەيز راۋان بولماسلىق، باھ ئاجىزلىقى، مۇپاسىل، ھەر خىل زەخمىلىنىش ۋە ئىششىق قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. خىيارشەنبەردىن 20 گىرام، ئەنجۈدان يىلتىزىدىن بەش گىرام، ئۇبھەل، سانا، سېرىقچېچەك ئۇرۇقى قاتارلىقلارنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام ئېلىپ، قاينىتىپ ئىچسە ھەيزنى راۋان قىلىدۇ.

2. جۇزنەك، پاقىيوپۇرمىقىدىن 15 گىرامدىن، ئەنجۈدان يىلتىزىدىن بەش گىرام، تاۋۇز شاپىقىدىن 33 گىرام ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، سۇيدۇك ماڭدۇرۇپ، ئومۇمىي بەدەندىكى ئىششىقلارنى ياندۇرىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 5 ～ 10 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئۆپكىگە، ئاشقازانغا زىيان قىلىدۇ، تەستە سىڭىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] ھەسەل، پىننە، كەتىرا.

[ئورۇنباسارى] ئادراسمان چۆپى.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] مەجۇنى ھىك.

موزاىبېشى

模扎依比希

(地老虎 di lao hu)

[باشقا ئاتىلىشى] مۇزايۇبشى

[لاتىنچە نامى] Gryllotalpa africana

[ئىنگلىزچە نامى] Palisotet Beauvois

[تونۇش] بۇ، موزاىبېشى ئائىلىسىدىكى ھاشارات جۈڭخۇا موزاىبېشىنىڭ پۈتۈن تېنىدىن ئىبارەت بولۇپ، رەڭگى سارغۇچ قوڭۇر رەڭ ياكى قارىغا مايىل بولىدۇ، پۈتۈن تېنىدە ئۇششاق يۇمران تۈكچىلەر بولىدۇ، تەن ئۇزۇنلۇقى 2.8～3.3 سانتىمېتىرغىچە، بېشى ئۇچ بۇرجەك بولۇپ، مۇرەككەپ كۆزى ۋە تەرەققىي قىلغان كۆكرەك قاسرىقى بار، بېشىنىڭ ئىككى يېنىدا ئىككى دانە مۇڭگۈزدەك بۇرۇتى بار، دورىغا پۈتۈن قۇرت تېنى ئىشلىتىلىدۇ. (21.9 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەممە جايلىرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ قۇشنى بوغۇزلاپ، تۈكلىرىنى پاكىز يۇڭداپ، ئوت بىلەن چالاپ، ئىچكى ئەزالىرىنى ئايرىپ تازىلاپ، سوغۇق جايدا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] موزاىبېشى تەركىبىدە 15 خىل ئامىنو كىسلاتاسى قاتارلىق ئېنزىملار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] سۇيدۇك ھەيدەش، ئىششىق ياندۇرۇش، زەھەر قايتۇرۇش تەسىرىگە ئىگە.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] سۇيدۇك ھەيدەش، ئىششىق ياندۇرۇش، توسالغۇلارنى ئېچىش، تاش پارچىلاش، غەيرى

تەبىئىي خىلىتلارنى سۈرۈش، ياماق جاراھەتلەرنى يوقىتىش، زەھەر قايتۇرۇش خۇسۇسىيەتلىرى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كىسەللىكلەر] سۈيدۈك تۇتۇلۇش، سۈيدۈك ئازلاپ كېتىش، جىگەر قېتىشتىن بولغان قورساققا سۇ چۈشۈش، بۆرەك ياللۇغى، سۈيدۈك يولىدا تاش پەيدا بولۇش، سۈلۈق ئىششىق قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. موزايىبېشىدىن 12 گىرام، قانسەدىن 10 گىرامنى مۇۋاپىق مىقداردىكى كەتىراچىنى بىلەن سوقۇپ تالقانلاپ ئىچىپ بەرسە، جىگەر قېتىشقا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. ئالتە دانە موزايىبېشىنى سوقۇپ، بىر كۈندە ئۈچكە بۆلۈپ ئىچىپ بەرسە، بۆرەك تېشىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. موزايىبېشىدىن ئۈچ گىرام، كۆك ماشتىن سەككىز گىرام ئېلىپ، قائىدە بويىچە قاينىتىپ ئىچسە، سۈلۈق ئىششىق ۋە سۈيدۈك ئازلاپ كېتىشكە مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 3～5 گىرامغىچە.

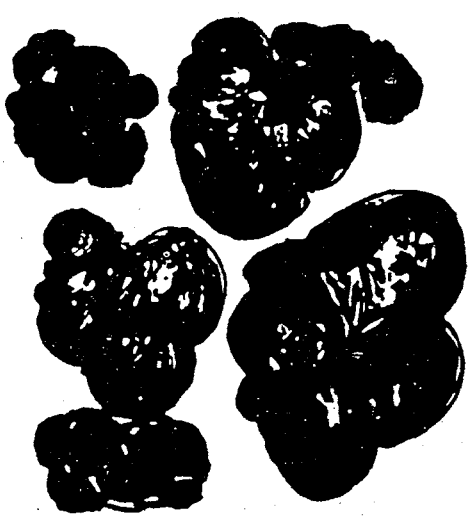
[زىيانلىق تەسىرى] بەدەننى ئاجىز كىشىلەر، ھامىلىدار ئاياللار ئىشلىتىشتە ئېھتىيات قىلىش لازىم.

[تۈزەتكۈچىسى] ھەسەل، كۈنجۈت يېغى.

[ئورۇنباسارى] تەرخەمەك ئۇرۇقى.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] سۈفۇپى قانسە.

سەكبىنەج
赛克比艾茨
(波斯阿魏 bo si a wei)

سەكبىنەج

[لاتىنچە نامى] Ferula persica

[ئىنگلىزچە نامى] Ferula

[تونۇش] بۇ، كۈنلۈكسمان گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى سەكبىنەج دەرىخىنىڭ ياغلىق يېلىمىدىن ئىبارەت بولۇپ، «سەكبىنەج» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. بۇ يېلىمنىڭ رەڭگى توق بېغىر رەڭ، تەمى ئاچچىق، پۇرىقى يېقىمسىز، شەكلى ياش تامچىسىغا ئوخشايدۇ. سىرتى قىزىل ياكى سېرىق، ئىچى ئاق، سۈزۈك بولغانلىرى ياخشىسى ھېسابلىنىدۇ. (22.9 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] ئىران تاغلىرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] 8 ـ ئاي مەزگىلىدە دەرەخنى تىلىپ قويۇپ، يېلىمى چىققاندىن كېيىن يىغىۋېلىپ قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.

[خمىيەلىك تەركىبى] يېلىم، ئۇچۇچان ياغ قاتارلىقلار.
[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] يۇيۇش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.
[تەبىئىتى] ئۇچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.
[خۇسۇسىيىتى] ئاساسلىقى توسالغۇلارنى ئېچىش، غەيرىي تەبىئىي بەلغەم خىلىتىنى تازىلاش، قىزىتىش، يۇمشىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.
[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] پالەچ، چوڭ بوغۇملار ئاغرىقى، باش ئاغرىقى، ئۇششاق بوغۇملار ئاغرىقى، ئىستېسقا، كۆزگە سۇ چۈشۈش، باھ ئاجىزلىقى، سېرىقسۇ كېلىش، سۇيدۇك، ھەيز راۋان بولماسلىق قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.
[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]
1. سەكبىنەجنى سۇرمە قىلىپ كۆزگە تارتسا، كۆزگە چۈشكەن سۇنى چىقىرىدۇ.
2. سەكبىنەجنى سىركىدە ئېزىپ تۇتقاقلىق كېسىلى بار ئادەم ياكى ھوشسىز بولغان ئادەمگە پۈرتىلسا ھوشىغا كېلىدۇ.
3. سەكبىنەج، زاراڭزا چېچىكى، ئاغىچە قاتارلىقلاردىن 10 گىرامدىن ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، ھەيزنى راۋان قىلىدۇ.
[ئىشلىتىش مىقدارى] 1 ~ 2 گىرامغىچە.
[زىيانلىق تەسىرى] ئىچكى ئىششىقلار ۋە ئىسسىق مىزاج كىشىلەرگە زىيان قىلىدۇ.
[تۇزەتكۈچىسى] كەتىرا، بادام يېغى.
[ئورۇنباسارى] قارىغاي يېلىمى، چىلغوزا يېلىمى.
[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] ھەببى مۇقەل، زىماتى كىبرىت.

تەنكار
谈卡尔
(硼砂 peng sha)

[باشقا ئاتىلىشى] تەنكار، سۇھاگە، تىرھىنى
[لاتىنچە نامى] borax
[ئىنگلىزچە نامى] borax
[تونۇش] بۇ، تەبىئىي كان ماددىسى تەنكارنى پىششىقلاپ تەييارلانغان كىرىستالدىن ئىبارەت بولۇپ، ئۇ رەڭسىز ياكى ئاق رەڭلىك، يېرىم سۇزۇك، قىرلىق تۇزۇرۇكسىمان ياكى كىرىستالسىمان، چوڭ كىچىك، سەل ئاچچىق، يەككە ماددىلىق كىرىستال بولۇپ، ئەينەكتەك پارقىراق كېلىدۇ، ئەمما ئازراق ئاپتاپ ياكى شامالللىق يەردە تۇرسا پارقىرىماس بولۇپ قالىدۇ، يۆگەپ قويسىمۇ پارقىرىماس بولۇپ قالىدۇ، ئۇ چۈرۈك بولغاچقا، ئاسان سۇنىدۇ، ئۇزۇن ساقلانغانلىرى ئاق رەڭلىك تالقان بولۇپ، پارقىراقلىقى يوقىلىدۇ، تەنكار ئەسلىي تۇز كۆللىرىدىكى قاتقات جۇغلانمىلاردا، قۇرغاق رايونلاردىكى تۇزلۇق توپىلاردا

هاسىل بولىدۇ، ئۇنى پىششىقلاپ ئىشلىگەندىن كېيىن دورا ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ. (9.23 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] دۆلىتىمىزنىڭ شەنشى، گەنسۇ، چىڭخەي، شىنجاڭ، سىچۈەن، يۈننەن، شىزاڭ قاتارلىق جايلاردىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] ئادەتتە 8 ~ 11 ـ ئايلاردا كانلاردىن قېزىۋېلىپ، قاينىق سۇدا ئېرىتىپ تەييارلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] ① بۇ بوراكىس (Baarax) نى تۇتىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە قوغۇشۇن، مىس، كالتسىي، ئالىيۇمىن، تۆمۈر، ماگنىي، سىلىتسىي قاتارلىق ئارىلاشمىلار بار؛ ② دۆيلۇنۇشكە قارشى تۇرۇش رولى بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] تەنكارنىڭ ئازراق چېرىشكە قارشى تۇرۇش تەسىرى بار. لېكىن غىدىقلاش رولى يوق. چەككىلەنگەن تەنكارنىڭ قوي يۇڭىسىمان كىچىك ئىسپورىلىق تەمرەتكە زەمبۇرۇغنىغا خېلى كۈچلۈك تورمۇزلاش تەسىرى بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] كۈشتە قىلىش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئۇچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] توسالغۇلارنى ئېچىش، تېرىنى قىزارتىش، ماددىلارنى يۇمشىتىش، چېرىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش، ھەزمىنى ياخشىلاش، ئىششىق ياندۇرۇش، يەل ھەيدەش، بەلغەم بوشىتىش، جاراسمىلارنى ئۆلتۈرۈش خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] بوۋاسىر، ئوتتۇرا قۇلاق ئاغرىقى ياكى يالۇغى، ئېغىز بوشلۇقى يالۇغى، ئاشقازان ئاغرىقى، بالىلاردىكى قۇسۇش، قورساق ئېسىلىش، يۆتەل، دېمى سىقىلىش قاتارلىق كېسەللىكلەرگە ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. تەنكار، سەئدى كۇفى، جۇڭنە، بەدىيان، مۇقەل قاتارلىقلارنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام ئېلىپ، سوقۇپ سۇفۇپ قىلىپ، مۇڭاپىق مىقداردا ئىستېمال قىلسا، يەل ھەيدەيدۇ.

2. تەنكارنى قاينىتىپ مەقئەت ۋە جىنسىي يولنى يۇسا، مەقئەت قىچىشىشنى پەسەيتىپ، تاشقى بوۋاسىرغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. تەنكاردىن بىر گىرام، لاچىنداندىن ئۇچ گىرام، بەدىيان، پىننىدىن بەش گىرامدىن ئېلىپ، يۇمشاق سوقۇپ ھەسەل ئارىلاشتۇرۇپ كۇمىلاچ تەييارلاپ، مۇڭاپىق مىقداردا ئىستېمال قىلسا، ئاشقازان ئاغرىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 0.5 ~ 1 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] مېڭە، جىگەر ۋە يۇرەككە زىيانلىق تەسىرى بار، قاننى كۆيدۈرىدۇ، زەھەرلىنىش پەيدا قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] ئەرەب يېلىمى، گۈرۈچ سىركىسى، ھەسەل سۇيى، تۇرۇپ سۇيى، لىمون سۇيى.

[ئورۇنباسارى] بۆرە ئەرمىنى، شورە قەلىمى.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىق دورا ياسالمىسى] ھەببى تەنكار، ھەببى كۇرسىنگى.

شەپەرەك
沙怕让
(蝙蝠 bian fu)

[باشقا ئاتىلىشى] خافاش، شەپىرە، چەمكاردەر

[لاتىنچە نامى] Vespertilio

[ئىنگلىزچە نامى] bat

شەپەرەك

[تونۇش] بۇ، شەپەرەك ئائىلىسىدىكى ھايۋانات شەپەرەڭنىڭ پۈتۈن تېنىدىن ئىبارەت بولۇپ، باشقا ئۇچار جانىۋارلارنىڭ ئەكسىچە ئۇنىڭ تۆت پۇتى، چىشلىرى، يۇڭى بولمىدۇ، بۇ تۆت پۇتى بىلەن ماڭمىدۇ، ھەيز كۆرمىدۇ، تۇغمىدۇ، ئېمىتمىدۇ، باشقا جانىۋارلارغا ئوخشاش ئۇچمىدۇ، ئەمما بۇنىڭ قانىتى باشقا ئۇچار جانىۋارلارنىڭكىدەك پەيدىن بولماستىن، بەلكى تېرە ۋە سېرىقئەتتىن بولىدۇ، رەڭگى قارا، كۆزى بەك ئاجىز، كۈندۈزى ئۇچمايدۇ، بۇ ھايۋاننىڭ گۆشى، مايىقى دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. (24.9 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ ھەممە جايلىرىدىن تېپىلىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ قۇشنى بوغۇزلاپ، تۈكلىرىنى پاكىز يۇڭداپ، ئوت بىلەن چالاپ، ئىچكى ئەزالىرىنى ئايرىپ تازىلاپ، سوغۇق جايدا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئورىيا سۈيدۈك كىسلاتاسى (ئاتسىدۇم ئورىكوم) ۋە ئاز مىقداردا ۋىتامىن A بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] سۈيۇقلۇقلارنى يوقىتىش تەسىرگە ئىگە.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ئادەتتىكىدەك ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئۇچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق، مايىقى گۆشىدىن ئىسسىقراق.

[خۇسۇسىيىتى] ئارتۇق ھۆللۈكلەرنى قۇرۇتۇش، كۆزدىكى ئاقنى يوقىتىش، توسالغۇلارنى ئېچىش، سۈيدۈكنى راۋانلاشتۇرۇش، كۆزنىڭ كۆرۈش كۈچىنى ئاشۇرۇش، قورساقتا چۈشكەن سۈنى يوقىتىش، ئاغرىق پەسەيتىش، ئىششىق ياندۇرۇش خۇسۇسىيەتلىرىگە ئىگە.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] پالەچ، ئەزالارنىڭ تىترىشى، زىققە، ئۇششاق بوغۇملار ئاغرىقى، چاچ چۈشۈپ كېتىش، ئەمچەك يوغىناپ كېتىش، سۈيدۈك تۇتۇلۇش، كۆزگە ئاق چۈشۈش، يانپاش ئاغرىقى، چوڭ بوغۇملار ئاغرىقى، كۆزگە ئاق چۈشۈش، كۆزنىڭ كۆرۈش كۈچى ئاجىزلاش، بەل ئاغرىش، قورساقتا سۇ چۈشۈش، باھ ئاجىزلىقى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. شەپەرەڭ گۆشىنى ئوبدان پىشۇرۇپ شورپىسىنى ئىچسە، قورساقتىكى سۈنى يوقىتىدۇ، سوغۇقتىن بولغان ئىششىقلارنى تارقىتىدۇ.

2. شەپەرەڭنىڭ گۆشىنى سۇ يېغىدا ئوبدان پىشۇرۇپ، بۇ ياغ بىلەن قايتا ـ قايتا ياغلانسا، يانپاش

ئاغرىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. شەپەرەڭنىڭ گۆشىنى زەيتۇن يېغى بىلەن ئېزىلگۈچە پىشۇرۇپ، يېغىنى سۈزۈپ ياغلانسا، كونا پالەچ، ئەزالار تىترەش، ئۇششاق بوغۇملار ئاغرىقى قاتارلىقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ. چاچ چۈشۈپ كېتىش، ئەمچەك يوغىناپ كېتىش قاتارلىقلارنىڭ ئالدىنى ئالىدۇ.

4. گۆشىنى سۇدا ئوبدان پىشۇرۇپ، ئەرلەر جىنسىي ئەزاسىغا چاپسا، باھنى قۇۋۇتلەيدۇ، كۆزگە چۈشكەن سۈيۇقلۇقلارنى يوق قىلىدۇ.

5. شەپەرەڭنىڭ مېڭىسىنى پىياز بىلەن قوشۇپ كۆزگە تارتسا، كۆزدىكى ئاقنى يوقىتىدۇ.

6. شەپەرەڭنىڭ كۆيدۈرۈلگەن كۈلىنى كۆزگە تارتسا، كۆرۈش قۇۋۋىتىنى ئاشۇرىدۇ.

7. شەپەرەڭنىڭ مېڭىسىنى پۈتنىڭ ئالقىنىغا سۈركىسە، باھنى قوزغايدۇ، مايىقىنى كۆزگە تارتسا، كۆزدىكى ئاقنى ئالىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] ئەھۋالغا قاراپ مۇۋاپىق مىقداردا ئىشلىتىلىدۇ.

[زىيانلىق تەسىرى] ئىسسىقچان كىشىلەرنىڭ بېشىنى ئاغرىتىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] بىنەپشە، ئەينۈلا.

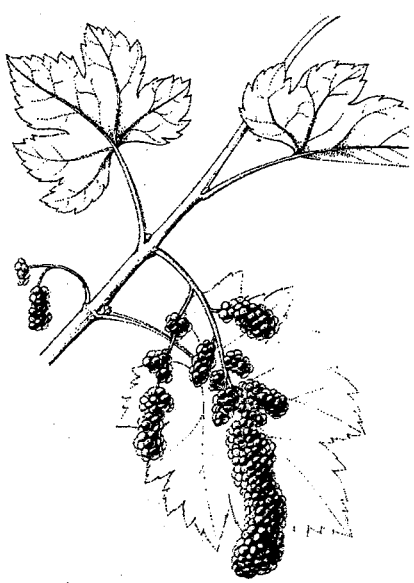
[ئورۇنباسارى] سەبرە.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] شەپەرەڭ مەلھىمى.

تال غازىكى

塔力哈孜给

(葡萄藤叶 pu tao teng ye)

تال غازىكى

[باشقا ئاتىلىشى] ئۈزۈم يوپۇرمىقى

[ئىنگلىزچە نامى] Caulis et Foliun vitis vini Fera

[ئىنگلىزچە نامى] Stem and leaf of Grapa

[تونۇش] بۇ، تال دەرىخى ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈك تال ئۈزۈمىنىڭ يوپۇرمىقىدىن ئىبارەت بولۇپ، كۈز پەسلىدە يىغىۋېلىپ قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ. سارغۇچ رەڭلىك بولۇپ، تەمى ئاچچىق، بىرئاز پۇراقلىق كېلىدۇ. (25.9 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] كۈزدە يىغىۋېلىپ قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] گىلۈكوزا، ساخاروزا، كىراخمال، ئالما كىسلاتاسى، چۆپ كىسلاتاسى، كەھرىۋا كىسلاتا-

سی، لىمون كىسلاتاسى قاتارلىقلار ۋە گىلۈكوزىد، يېلىمسىمان ماددىلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] سۈيدۈك ھەيدەش، توسالغۇلارنى ئېچىش، يەل ھەيدەش تەسىرى بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] يۇيۇش، توغراش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيتى] توسالغۇلارنى ئېچىش، تاش پارچىلاش، سۈيدۈك ھەيدەش، يالليۇغ قايتۇرۇش خۇسۇسىيتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] بۆرەك ۋە دوۋساق تاش كېسەللىكلىرى، سۈيدۈك تۇتۇلۇش، سۈيدۈك يولى يالليۇغى قاتارلىق كېسەللىكلەرگە ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى] تال غازىكىدىن 30 گىرام، ئوغرىتىكەن، تاۋۇز ئۇرۇقى، قوغۇن ئۇرۇقى، كاكىنەچ، يەرلىك شوخلىنىك ھەربىردىن 20 گىرام ئېلىپ، قائىدە بويىچە قاينىتىپ، شەربەت تەييارلاپ، كۈندە ئىككى قېتىم، ھەر قېتىمدا 50 مىللىلىتىردىن ئىچىپ بەرسە، بۆرەك ۋە دوۋساق تاش كېسەللىكلىرى، سۈيدۈك يولى يالليۇغى كېسەللىكلىرىگە ياخشى مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 20 ~ 30 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] باشنى قايدۇرىدۇ.

[تۇرەتكۈچىسى] ھەسەل.

[ئورۇنباسارى] كاسىنە.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] تال شەربىتى، مەجۇنى ھەجرۇلىيەھۇد.

شەپەرەك مايىقى

沙怕让马伊给

(夜明砂 ye ming sha)

[باشقا ئاتىلىشى] شەپەرەك قۇرۇق مايىقى

[لاتىنچە نامى] Faeces Vespertlionis

[ئىنگلىزچە نامى] Bar Dung

[تونۇش] بۇ، شەپەرەكلەر ئائىلىسىدىكى ھايۋانات شەپەرەكنىك قۇرۇق مايىقىدىن ئىبارەت. (26.9 ـ رەسىم)

شەپەرەك

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىك ھەممە جايلىرىدىن تېپىلىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ قۇشنىك مايىقىنى ئېلىپ، قۇرغاق ۋە سالقىن جايدا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئورىيا (Urea)، سۈيدۈك كىسلاتاسى (Cholesterol)، ۋىتامىن A قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] جىگەرنىك خىزمىتىنى ياخشىلاش، كۆ-

رۇش قۇۋۇتىنى كۈچەيتىش، بەزگەككە نىسبەتەن شىپالىق تەسىرى بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ئادەتتىكىدەك قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئۈچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] قاننى جانلاندۇرۇش، مادىلارنى تارقىتىش، كۆزنى روشەنلەشتۈرۈش، هارارەت پەسەيتىش، مەدىلەرنى چۈشۈرۈش، جاراھەت پۈتتۈرۈش، ئارتۇق ھۆللۈكلەرنى قۇرۇتۇش، غەيرىي پۇراقنى يوقىتىش، ھەزمنى ياخشىلاش، نېرۋىنى تىنچلاندۇرۇش، ھامىلە چۈشۈرۈش خۇسۇسىيەتلىرى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] ئاقما، ھەر خىل جاراھەت، زەخمىلىنىش، قولتۇق پۇراش، قۇلاق ئېقىش، نامازشام قارىغۇسى، ھەر خىل يارا، كۆزگە ئارتۇقچە گۆش ئۆسۈپ قېلىش، باللاردىكى ھەزىم بۇزۇلۇش، چۆچۈش، مەددە قۇرت كېسىلى، كۆرۈش قۇۋۇتى ئاجىزلاش، ئۆلۈك ھامىلىنى چۈشۈرۈش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. شەپەرەڭنىڭ مايىقىدىن بەش گىرامنى ئېلىپ، قازاندا قورۇپ يېسە، ھەر خىل جاراھەت، زەخمىلىنىش ۋە ئاقمىغا مەنپەئەت قىلىدۇ، ئۆلۈك ھامىلە ۋە مەددە قۇرتنى چۈشۈرىدۇ.

2. شەپەرەڭنىڭ مايىقىدىن 10 گىرام ئېلىپ بىر خالتىغا سېلىپ، بىر توخۇنىڭ جىگىرى بىلەن بىرگە مۇۋاپىق مىقداردىكى سۇدا قاينىتىپ، 15 كۈنگىچە ھەر كۈنى بىر ۋاق سۈيىنى ئىچىپ بەرسە، نامازشام قارىغۇسىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. 10 گىرام شەپەرەڭ مايىقىنى تالقانلاپ قولتۇققا چاپسا، قولتۇق پۇراشقا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 3～5 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئەزالارغا قۇرۇقلۇق يەتكۈزىدۇ، ھامىلدارلارغا بېرىشكە بولمايدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] كۈنجۈت، قاپاق ئۇرۇقى.

[ئورۇنباسارى] دەرمىنە تۇركى.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] شەپەرەڭ مايىقى قاينىتىلمىسى.

كەرەپشە يىلتىزى

开热非谢依力提孜

(旱芹根 han qin gen)

[باشقا ئاتىلىشى] بىخ كەرەپشە

[لاتىنچە نامى] Radix Apium graveolens

[ئىنگلىزچە نامى] Wildcelery Root

[تونۇش] بۇ، كۈنلۈكسىمان گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈك كەرەپشىنىڭ يىلتىزىدىن ئىبارەت بولۇپ، سىلىندىرسىمان شەكىلدە، رەڭگى قارامتۇل قىزىلغا مايىل، تەمى ئاچچىق، بىرئاز پۇراقلىق، قاتتىق بولىدۇ. (27.9 ـ رەسىم)

كەرەپشە مايسىسى

[چىقىش ئورنى] مەملىكىتىمىزنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] ياز پەسلىدە يىلتىزىنى كولاپ ئېلىپ پاكىز يۇيۇپ قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.

[خىمىيىلىك تەركىبى] تەركىبىدە ۋىتامىن A، B، C لار بار.

[فارماكولوگىيىلىك تەسىرى] سۇيدۇك ھەيدەش، قان بېسىمىنى چۈشۈرۈش، نەپەس ھەرىكىتىنىڭ نورمال پائالىيىتىنى ساقلاش قاتارلىق تەسىرلىرى بار.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] توسالغۇلارنى ئېچىش، سۇيدۇك ھەيدەش، ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش، ئىششىق ياندۇرۇش تەسىرى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] يۇقىرى قان بېسىم، سۇيدۇك تۇتۇلۇش، ھەيز تۇتۇلۇش، جىگەر قېتىش، قورساقتا سۇ چۈشۈش قاتارلىق كېسەللىكلەرگە ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. قىزىلگۈل ۋە كەرەپشە يىلتىزىدىن 10 گىرامدىن، كاسنە ئۇرۇقىدىن 20 گىرام، كاسنە يىلتىزىدىن 15 گىرام، ئوغرىتىكەن، تاۋۇز ئۇرۇقى، قوغۇن ئۇرۇقىدىن ھەربىرىدىن 10 گىرام ئېلىپ، قائىدە بويىچە شەربەت تەييارلاپ، مۇۋاپىق مىقداردا ئىچىپ بەرسە، توسالغۇلارنى ئېچىپ، ئىششىق ياندۇرىدۇ. سۇيدۇك ھەيدەپ، قان بېسىمىنى چۈشۈرىدۇ.

2. خىيارشەنبەردىن 30 گىرام، تەمرىھىندىدىن 20 گرام، كەرەپشە يىلتىزىدىن 15 گىرام، كاسنە ئۇرۇقىدىن 10 گىرام، بىخ سەۋسەندىن 15 گىرام ئېلىپ، قائىدە بويىچە شەربەت تەييارلاپ 30 مىللىلىتىردىن ئىچىپ بەرسە، ھەيزنى راۋانلاشتۇرىدۇ، توسالغۇلارنى ئېچىپ، يالۇغ قايتۇرىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 6 ~ 10 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] باشنى قايدۇرىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] ھەسەل.

[ئورۇنباسارى] كەرەپشە ئۇرۇقى.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] بۇزۇرى شەربىتى، كاسنە شەربىتى.

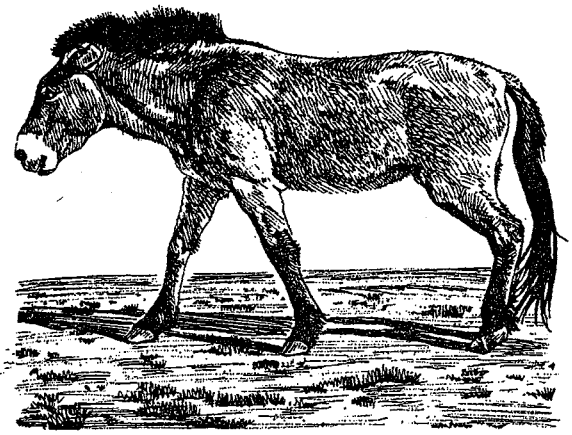
ئات سۈتى

阿替苏替

(马奶 ma nai)

[باشقا ئاتىلىشى] شىيرئەسىپ، گورى كى دۇد

[تونۇش] بۇ، ئاتىنىڭ سۈتىدىن ئىبارەت بولۇپ، رەڭگى ئاقۇچ، تەمى بىرئاز تۇزلۇق كەلگەن مەشھۇر سۈتتىن ئىبارەت.

ئات

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن تېپىلىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] سېغىپ ئېلىپ، سالقىن ياكى سوغۇق جايدا ساقلىنىدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] سېغىپ ئېلىپ، پاكىز ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئۇچىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] تېرىنى جۇلالاندۇرۇش، توسالغۇلارنى ئېچىش، خۇشلۇق يەتكۈزۈش، ئىشتىھانى ئېچىش، بەدەننى قۇۋۇتلەش، سۈيدۈك ۋە ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش تەسىرى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] ئىشتىھاسىزلىق، باھ ئاجىزلىقى، سۈيدۈك، ھەيز راۋان بولماسلىق، دوۋساق يارىسى، سۈيدۈك يولى يارىسى، بالىياتقۇ يارىسى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئات سۈتىدىن ھەر كۈنى ئەتىگەندە مۇۋاپىق مىقداردا ئىچىپ بەرسە، ئومۇمىي بەدەننى قۇۋۇتلەيدۇ.

2. ئات سۈتىنى خام ھالەتتە مۇۋاپىق مىقداردا ئىچىپ بەرسە، توسالغۇلارنى ئېچىپ، سۈيدۈك ۋە ھەيزنى راۋانلاشتۇرىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] ھەزىم قىلالىغۇدەك مىقداردا ئىستېمال قىلسا بولىدۇ.

[زىيانلىق تەسىرى] قورساقنى ئېسىدۇ، قورساقتا كوركىراش پەيدا قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] بەدىيان ۋە ھەسەل.

[ئورۇنباسارى] تۆگە سۈتى.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك ياسالمىسى] ئۆرلىتىلگەن ئات سۈتى.

بىخ سەۋسەن (ئىرىسا)

比合芍山(伊力沙)

(元尾根 yuan wei gen)

[باشقا ئاتىلىشى] ئىرسا، گۈلى سۆسەن يىلتىزى

[لاتىنچە نامى] Belamcanda Chinensis

[تونۇش] بۇ، گۆلسەسەن ئۇرۇقدىشىدىكى كۆك رەڭلىك سەۋسەن ئۆسۈملۈكىنىڭ يىلتىزى بولۇپ، ئۇنىڭ ئۆسۈملۈكى خۇش پۇراق، تېنى قاتتىق، گىرەلەشكەن، ئۇرۇقدىشىدىكى پوستى كۆك ۋە قىزىل رەڭلىك، ئىچى سارغۇچ قىزىل، بەزىسى ئاق رەڭلىك بولۇپ، ئۇنىڭ يىلتىزى «بىخ سەۋسەن» نامىدا دورىلىققا ئىشلىتىلىدۇ. (28.9 ـ رەسىم)

سەۋسەن ئۆسۈملۈكى

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ھەر-قايسى جايلىرىدىن ھەم شىمالىي ھىندىستان، ئىران ۋە ياۋروپانىڭ جەنۇبىدىكى دۆلەتلەردىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ يىلتىزىنى كولاپ ئېلىپ ئاپتاپتا قۇرۇتۇپ، قۇرغاق، سالقىن جايدا ساقلىنىدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] يۇيۇپ، ساپلاشتۇرۇپ قۇرۇتۇپ لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] ماددىلارنى تارقىتىش، ساپلاشتۇرۇش، توسالغۇلارنى ئېچىش، بەلغەم بوشىتىش ۋە تازىلاش، تېرىگە جۇلا بېرىش، پارقىرىتىش، ماددىنى پىشۇرۇش، زەھەر قايتۇرۇش، ھەيز ۋە سۈيدۈكنى راۋانلاشتۇرۇش قاتارلىق تەسىرلىرى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] نەزلە، زۇكام، يۆتەل، نەپەس سىقىلىش، ئۆپكە يالليۇغى، يۇتقۇنچاق ۋە گال ئاغرىقى، زاتىلجەنبە، رەئىشە، پالەچ، سەكتە، سۈيدۈك ۋە ھەيز توتۇلۇش، ئىستىسقا، يەرقان، داغ، سەپكۈن، كونا باش ئاغرىقى، بويۇن بەز سىلى، زەھەرلىك ھاشارات چىقىۋېلىش ۋە جاراھەتلەر، قۇلاق ئېغىرلىقى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. بىخ سەۋسەن يىلتىزىدىن يەتتە گىرام ئېلىپ سوقۇپ، سىركە ۋە گۈل يېغى بىلەن قوشۇپ باشقا چاپسا، كونا باش ئاغرىقىنى يوقىتىدۇ، قاينىتىلغان سۈيى ئۈيقۇ كەلتۈرىدۇ.

2. زۇپا، سەرپىستان، بىخ سەۋسەن، شۇمشا ئۇرۇقىنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام، زىغىردىن يەتتە گىرام، بادام مېغىزىدىن 15 گىرام ئېلىپ، قائىدە بويىچە سۇفۇپ تەييارلاپ، بەش گىرامدىن ئىككى ۋاق ئىچىپ بەرسە، بەلغەم بوشىتىپ، نەپەسنى راۋانلاشتۇرىدۇ.

3. 15 گىرام بىخ سەۋسەننى يۇمشاق سوقۇپ پۈراتسا، چۈشكۈرتۈش ئارقىلىق كونا باش ئاغرىقى، شەقىقە، نەزلە ۋە زۇكام قاتارلىقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ ھەم زەھەرلىك ھاشارات ۋە چايان، يىلان چېقىۋالغاندا زەھەر قايتۇرۇش ئۈچۈن يەرلىك ئورۇنغا تېڭىلىدۇ.

4. 10 گىرام سەۋسەن يىلتىزىنى سىركە بىلەن قاينىتىپ قۇلاققا تېمىتسا، قۇلاق ئېغىرلىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ ۋە ئېغىزنى چايقىسا ئېغىزنى خۇش پۇراق قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 3 ~ 10 گىرامغىچە.

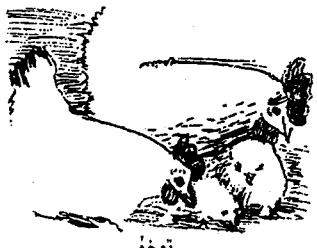
[زىيانلىق تەسىرى] ئۆپكىگە زىيانلىق.

[تۇزەتكۈچىسى] ھەسەل.

[ئورۇنباسارى] مازارىيون.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] زۇپا شەربىتى، داۋائىلمىشكى، تەرياقلار.

توخۇ يېغى
托伙也合
(鸡油 ji you)

توخۇ

[باشقا ئاتىلىشى] رەۋغىنى مۇرۇغ، دەھىنى دۇججاجە

[تونۇش] بۇ، ھەممىگە تونۇشلۇق بولغان قىرغاۋۇل ئائىلىسىدىكى ھايۋانات ئۆي توخۇسىنىڭ يېغى بولۇپ، رەڭگى سۇس سارغۇچ، ئالاھىدە خۇش پۇراق، تەمى تاتلىق. بۇ «توخۇ يېغى» نامىدا دورىلىققا ئىشلىتىلىدۇ. (29.9 - رەسىم)

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ھايۋاننى ئۆلتۈرۈپ، ئىچكى ئاجرالمىلىرىنى ئېلىۋېتىپ، يېغىنى ئايرىپ ئېلىپ، سالقىن جايدا ساقلايدۇ، يەنە بىر خىل ئۇسۇلى قازاندا قورۇپ ئېلىنىدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] توخۇ يېغىنى كۆيدۈرۈپ، چىگىردىكىدىن ئايرىپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] توسالغۇلارنى ئېچىش، تېرىنى سىلىقلاشتۇرۇش، يۇمشىتىش، قىچىشىشنى پەسەيتىش، زەمبۇرۇغ ئۆلتۈرۈش، قاسىراقچىلارنى يوقىتىش، تېرىنى قىزىتىش، يالىلۇغ قايتۇرۇش، ئەنسىزلىكنى يوقىتىش خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] ئاساسلىقى قۇرۇق سوغۇق ۋە سەۋدادىن بولغان كېسەللىكلەر، تېرە يېرىلىش، يىرىكلىشىش، تېرە كېپەكلىشىپ قىچىشىش، باش تەمرەتكىسى، پۇت تەمرەتكىسى، كۆيۈك، ئاقكېسەل قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. توخۇ يېغىنى مۇۋاپىق مىقداردا ئېلىپ، تېرە يىرىكلەشكەن، قىچىشقان، كېپەك بولغان ئورۇنغا سۈركىسە، تېرە قۇرغاقلىشىش، يېرىلىش ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. توخۇ يېغى، زىغىر ئۇرۇقى، شۇمشا ئۇرۇقى، ئىككىلىملىك، بابۇنە قاتارلىقلار بىلەن قائىدە بويىچە زىمات تەييارلاپ، يەرلىك ئورۇنغا چاپسا، بۇرۇن يالىلۇغى، بۆرەك يالىلۇغى، دوۋساق، جىگەر، تال ئىششىقى قاتارلىقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] ئەھۋالغا قاراپ 30 ～ 40 گىرامغىچە.

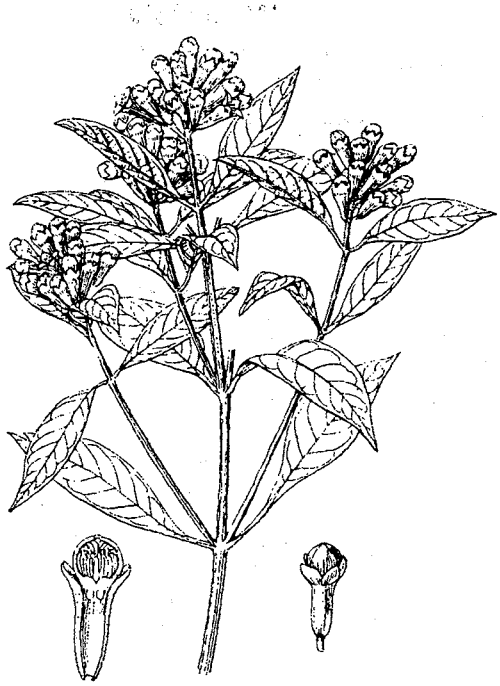
[زىيانلىق تەسىرى] سۆگەك سۇنۇقى تارىخى بار بىمارلار ئاۋايلاپ ئىشلىتىشى كېرەك. كۆپ ياكى ئۇزاق مەزگىل ئىشلەتمەسلىكى كېرەك.

[تۇزەتكۇچىسى] سالاجىت.

[ئورۇنباسارى] ئۆردەك يېغى.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] توخۇ يېغى مەلھىمى، مەلھىمى قىرۇتى.

قەلەمپۇر يوپۇرمىقى
开兰甫尔优普日密克
(丁香叶 ding xiang ye)

قەلەمپۇر دەرىخى

[**باشقا ئاتىلىشى**] تامبۇل، سەنەمبول، پان

[**تونۇش**] بۇ ئەرمۇدۇن ئائىلىسىدىكى ئېگىزلىكى 10 ~ 20 مېتىرغىچە ئۆسىدىغان، دائىم ياشىرىپ تۇرىدىغان دەرەخ قەلەمپۇرنىڭ يوپۇرمىقى بولۇپ، بۇ دەرەخنىڭ يوپۇرمىقى «قەلەمپۇر يوپۇرمىقى» نامىدا دورىلىققا ئىشلىتىلىدۇ، قەلەمپۇر يوپۇرمىقى خۇددى ياڭاقنىڭ يوپۇرمىقىغا ئوخشايدۇ، لېكىن ياڭاقنىڭ يوپۇرمىقىدىن چوڭراق بولىدۇ.

[**چىقىش ئورنى**] دۇنيانىڭ ئىسسىق بەلباغ رايونلىرى ھەم ئېلىمىزنىڭ گۇاڭدۇڭ، خەينەن ئارىلى ئۆلكىلىرىدىن چىقىدۇ.

[**يىغىپ ساقلاش**] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى پىشقاندا، يوپۇرمىقىنى يىغىپ ئېلىپ، سالقىن جايدا قۇرۇتۇپ، قۇرۇغاق، سالقىن جايدا ساقلىنىدۇ.

[**لايىقلاشتۇرۇلۇشى**] يۇيۇپ، قۇرۇتۇپ لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[**تەبىئىتى**] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[**خۇسۇسىيىتى**] توسالغۇلارنى ئېچىش، جىگەر ۋە ئاشقازانىنى قۇۋۇتلەش، يۇرەككە خۇشلۇق يەتكۈزۈش، بەدەننى قىزىتىش، ماددىلارنى تارقىتىش، تازىلاش، بەلغەمنى سۈرۈش، يەل ھەيدەش، چىشنى چىڭىتىش، ئېغىزنى خۇش پۇراق قىلىش، شۆلگەي پەيدا قىلىش، ئۇسسۇزلۇقنى پەسەيتىش قاتارلىق خۇسۇسىيەتلەرگە ئىگە.

[**ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر**] ئاشقازان، جىگەر ئاجىزلىقى، ئېغىز پۇراش، ھەزىم ئاجىزلىقى، چىش مىلىكى جاراھىتى، چىش مىلىكى ياللۇغى، سوغۇقتىن ئاۋازى پۈتۈپ قېلىش، مۇدۇر ـ چاقا، بالىلاردىكى كۆكيۆتەل قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[**ئىشلىتىش ئۇسۇلى**]

1. گۈلدارچىندىن 10 گىرام، لاچىندانە، پىننىدىن 15 گىرامدىن، قەلەمپۇر يوپۇرمىقىدىن 10 گىرام، زەنجۈبىلدىن سەككىز گىرام ئېلىپ، دورىلارنى قائىدە بويىچە سوقۇپ، چايلىق دەملەپ ئىچىپ بەرسە، ھەزىمنى ياخشىلاپ، ئاشقازانىنى قۇۋۇتلەيدۇ.

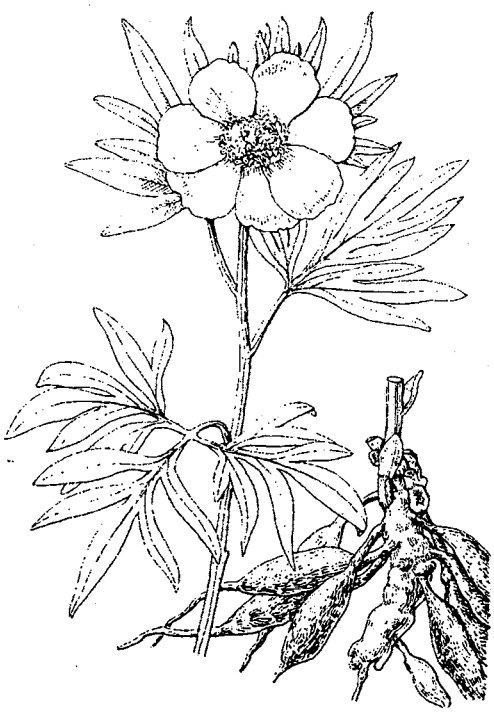
2. قەلەمپۇر يوپۇرمىقىدىن 10 گىرام، كاتېھىندى، ھاك، فۇپەلدىن بەش گىرامدىن ئېلىپ، قائىدە بويىچە قاينىتىپ، ئېغىزنى چايقاپ بەرسە، ئېغىز پۇراش، چىش مىلىكى بوشاپ كېتىش، چىش مىلىكى جاراھىتى، ياللۇغى قاتارلىقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[**ئىشلىتىش مىقدارى**] 3 ~ 5 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئىسسىق مىزاج كىشىلەردە باش ئاغرىقى پەيدا قىلىدۇ.
[تۇزەتكۈچىسى] لاچىندانە.
[ئورۇنباسارى] قەلەمپۇر.
[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] قەلەمپۇر يوپۇرمىقى دەملىمىسى.

قىزىل چۈغلۇق
克孜力出胡鲁克
(赤芍 chi shao)

[باشقا ئاتىلىشى] قىزىل چۈغلۇق يىلتىزى
[تونۇش] بۇ، ئېيىقتاپان ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك قىزىل چۈغلۇق بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ يىلتىزى «قىزىل چۈغلۇق» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ.
[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىن، قازاقىستان، رۇسىيە، تاشقى موڭغۇلىيە قاتارلىق جايلاردىن چىقىدۇ.
[يىغىپ ساقلاش] كۈز پەسلىدە مېۋىسى پىشقاندا يىغىۋېلىنىپ، پارچە غوللىرىنى ئېلىۋېتىپ، يىلتىزىنى ئۇششاق پارچىلاپ، يۇيۇپ ئاپتاپتا قۇرۇتۇپ، قۇرغاق جايدا ساقلىنىدۇ.
[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] يۇيۇپ توغراپ، قۇرۇتۇپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.
[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.
[خۇسۇسىيىتى] ھۆللۈكنى قۇرۇتۇش، نېرۋا ۋە روھنى قۇۋۋەتلەش، پەي ـ مۇسكۇلنى چىڭىتىش، توسالغۇلارنى ئېچىش، سۇيدۇك ۋە ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش، ئاغرىق پەسەيتىش قاتارلىق خۇسۇسىيىتى بار.

قىزىل چۈغلۇق ئۆسۈملۈكى

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] بەلغەمدىن بولغان ھەر خىل كېسەللىكلەر، يەنى تۇتقاقلىق، تىتىرەش، پالەچ، يۈز پالىچى، روھىي كېسەللىكلەر، مېڭە يالليۇغى، ھىستېرىيە، قورقۇنچاقلىق ۋە ئەنسىزلىك، بالىياتقۇ ئاغرىقى، قورساق ئاغرىقى، بۆرەك ئاغرىقى، دوۋساق ئاغرىقى، سېرىقلىق چۈشۈش، ھەيز نورمالسىزلىق، كىچىك تەرەت راۋان بولماسلىق قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.
[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]
1. ئاسارۇن، ئۇد سەلىب، ئۇستقۇددۇس، گاۋزىبان، قىزىل چۈغلۇقتىنىڭ ھەربىرىنىڭ 10 گىرام، ناۋاتتىن 15 گىرام ئېلىپ، ھەممىسىنى سوقۇپ قائىدە بويىچە سۇفۇپ تەييارلاپ، كۈندە ئۈچ قېتىم،

هەر قېتىمدا 3 ~ 6 گىرامغىچە ئىستېمال قىلسا، مېڭىنى قوۋۇۋەتلەپ، نېرۋا ئاجىزلىقى، تۇتاقلىق، رەئىشە، پالەچ، ھىستېرىيە، ئەنسىزلىك قاتارلىقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. قىزىل چۈغلۇقتىن 30 گىرام، زاراڭزاگۈل، ئۈبھەل، سانانىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام ئېلىپ، دورىلارنى قائىدە بويىچە قاينىتىپ، سۈزۈپ، شېكەر سېلىپ ئىچىپ بەرسە، توساڭغۇلارنى ئېچىپ، سۈيدۈك، ھەيزنى راۋانلاشتۇرىدۇ، ئاغرىق پەسەيتىپ مۇسكۇللارنى چىڭىتىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 6 ~ 15 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ھامىلىدار ئاياللارغا زىيانلىق.

[تۇزەتكۈچىسى] گۈلگەنت، مائۈلھەسەل.

[ئورۇنباسارى] سەرپىستان.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] قىزىل چۈغلۇق دەملىمىسى.

ئوننىچى باب ياللۇغ قايتۇرغۇچى دورىلار

ياللۇغ قايتۇرۇش، هارارەت پەسەيتىش خۇسۇسىيىتى ئاساسلىق ئورۇندا تۇرىدىغان دورىلار ئومۇملاشتۇرۇلۇپ، ياللۇغ قايتۇرغۇچى دورىلار دەپىلىدۇ.

ھەر خىل ئىچكى - تاشقى سەۋەبلەر تەسىرىدىن، ئورگانىزمنىڭ تەڭپۇڭلۇقى بۇزۇلۇپ، ئەزالارنىڭ تەبئىي قۇۋۋىتى تۆۋەنلەپ كېتىپ، كېسەللىككە قارشى تۇرۇش كۈچى ئاجىزلاشسا، سىرتقى مۇھىتتىن كەلگەن ياكى ئۆز بەدەندىكى كېسەللىك پەيدا قىلىش ئىقتىدارىغا ئىگە بولغان مىكرو ئورگانىزملارنىڭ ئەزالارغا ھۇجۇم قىلىش پۈرسىتى يۇقىرىلاپ، يەرلىك ئورۇننى ياكى ئومۇمىي بەدەننى ياللۇغلاندۇرىدۇ. بۇنىڭ بىلەن ئورگانىزمدا تۇرلۇك ياللۇغلىنىشلىق كېسەللىكلەر (يەنى سۇيدۇك يولى ياللۇغى، ئۆپكە ياللۇغى، كاناي ۋە كانايچە ياللۇغى، جىگەر ياللۇغى، سۆزنەك، سىبلىس، سۈت بېزى ياللۇغى، كۆكرەك پەردە ياللۇغى، زۇكام، نەزلە، قىزىتما، سوقۇر ئۇچەي ياللۇغى قاتارلىقلار) پەيدا بولىدۇ. بۇنداق كېسەللىكلەرنىڭ تۈرى ھەر خىل بولغاچقا، ئىشلەتكەندە مۇۋاپىق تاللاپ ئىشلىتىش كېرەك. ياللۇغ قايتۇرغۇچى دورىلارنىڭ كۆپىنچىلىرىنىڭ تەبئىتى ھۆل سوغۇق ياكى قۇرۇق سوغۇق بولۇپ، بۇ خىل دورىلار، ياللۇغ قايتۇرۇش، هارارەت پەسەيتىش، قان تازىلاش قاتارلىق خۇسۇسىيەتلىرى ئارقىلىق ياللۇغ قايتۇرىدۇ. بۇ خىل خۇسۇسىيەتتىكى دورىلار ياللۇغ قايتۇرغۇچى دورىلار دەپىلىدۇ. مەسىلەن: نەغەزگۈل يىلتىزى، ئۇچقات، خام ئەگرىسۇناي، شاتارى، ئالتۇن شاخ، بۇيا ئۇرۇقى، يەر توزغىقى، قامچىئوت، مامكاپ، كېۋەز ئانىسى ئۇرۇقى، چۇپۇرشاڭ، چۇقا، چۆل يالپۇزى، ئاق تىكەن، ئەڭلىكئوت، ئاق لەيلى يىلتىزى، بۇدۇشقاق، كاكىنەچ، ئاق لەيلىگۈل، ھەمىشباھار ئۇرۇقى، ئىسپىغۇل، قار لەيلىسى، مامىرانچىن، چىغىرتماق يىلتىزى، سەرسىبىل، ئۇجمە يوپۇرمىقى كۆتىكى، يىلان قاسرىقى، دىڭزىيا، ياڭاق كۆك پوستى، ئىتئۈزۈمى، بىنەپشە، نېلۇپەر گۈلى، بابۇنە، چۆچىن، چوڭ چىلان، قەسبۇزەررە، شاھتەررە قاتارلىقلار.

ئۇچقات

欧其卡提

(金银花 jin yin hua)

[باشقا ئاتىلىشى] ئۇچقاتگۈل غۇنچىسى

[لاتىنچە نامى] Flos Lonicera japonica

[ئىنگلىزچە نامى] Lonicera flower

[تونۇش] بۇ، ئۇچقات ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈك ئۇچقاتنىڭ گۈل غۇنچىسى بولۇپ، كۆپ شاخلىنىپ،

ئۇچقات ئۆسۈملۈكى

يوپۇرماق تاشلايدىغان چاتقال، ئېگىزلىكى ئىككى مېتىر كېلىدۇ. كونا شاخلىرى كۆمۈش رەڭدە، يوپۇرماقلىرى ئۇدۇل ئۆسكەن، شەكلى تۇخۇمسىمان گىرۋەكلىك، يوپۇرماق يۈزى قېنىق يېشىل، ئارقا تەرىپى بىرئاز كۈل رەڭ كېلىدۇ. گۈلى جۈپ بولۇپ، يوپۇرماق قولتىقىدىن ئۆسىدۇ، گۈلتاجىسى كانايسىمان ئىنچىكە، ئۇزۇنچاق بولۇپ، ئۇچ ـ تۆتكە بۆلۈنگەن، ئاۋۇال ئاق رەڭدە بولۇپ، 2 ～ 3 كۈندىن كېيىن ئالتۇن سېرىق رەڭگە ئۆزگىرىدۇ. (1.10 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] گۈاڭدۇڭ، خەينەن، گۈاڭشىلاردىن چىقىدۇ ھەمدە شىمالىي شىنجاڭنىڭ تاغلىرىدىمۇ ئۆسىدۇ.

[يېغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ يوپۇرمىقىنى كۈزدە يىغىپ قۇرۇتۇپ، قۇرغاق ئورۇندا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] تەركىبىدە ئۇپۇلچان مايى، مىكرو ئېلېمېنتلاردىن تۆمۈر، مانگان، مىس، سىنىك، سترولتسىي، مولىبدىن قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] باكتېرىيەگە ۋە ۋىرۇسقا قارشى تەسىرى؛ يالۇغقا (ئىششىققا) قارشى تۇرۇپ، ھارارەت پەسەيتىش، جىگەرنى مۇھاپىزەت قىلىش، ئىممۇنىتېت ئىقتىدارىنى كۈچەيتىش، قاندىكى ماينى تۆۋەنلىتىش تەسىرى بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ئىلغاپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ، قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] غەيرىي تەبىئىي سەپرا خىلىتىنىڭ ئۆتكۈرلۈكىنى پەسەيتىش، ھارارەت پەسەيتىش، زەھەر قايتۇرۇش، قان تازىلاش، يالۇغ قايتۇرۇش، قىزىتما پەسەيتىش خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] زۇكام، ئۆپكە يالۇغى، قىزىتما، ئۆتكۈر سوقۇر ئۇچەي يالۇغى، سۇت بېزى يالۇغى، چىيقان، غەلۋىرەك، كۆكرەك پەردە يالۇغى، جىگەر يالۇغى، بادامبەز ئىششىقى، كاناي يالۇغى، گۈرەن بېزى يالۇغى، قىزىل، ئۆتكۈر بۆرەك يالۇغى، ئۇچەي يالۇغى، باكتېرىيەلىك تولغاق، ئېغىز جاراھەتلىرى، ئېغىز قۇرۇش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئۇچقاتتىن 30 گىرام، كىرەش، مامكاپتىن 10 گىرامدىن ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، زۇكام ۋە ئۆپكە يالۇغىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. ئۇچقاتتىن 10 گىرام، يالپۇزدىن ئالتە گىرام، بىخسۇستىن ئۇچ گىرام، چىلاندىن 10 دانە، بىنەپشىدىن بەش گىرام ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، تارقىلىشچان زۇكامغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. ئۇچقاتتىن 20 گىرام، قېرىقىزدىن ئالتە گىرام، ئاق لەيلى ئۇرۇقىدىن يەتتە گىرام، نېلۇپەردىن بەش گىرام، قارىئۆرۈكتىن 10 گىرام، ئىتئۈزۈمىدىن يەتتە گىرام ئېلىپ، دورىلارنى بىرگە قاينىتىپ 30 مىللىلىتىردىن ئىچسە، قىزىتمىلىق كېسەللىكلەرگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

4. ئۇچقاتتىن 30 گىرام، يالپۇزدىن 20 گىرام، موزىدىن 10 گىرام ئېلىپ، سۇدا قاينىتىپ ئىچسە، ئۆتكۈر بادامبەز ياللۇغىغا شىپا قىلىدۇ.

5. ئۇچقاتتىن 15 گىرام، مامكاپتىن 12 گىرام، سوغىگۈلدىن توققۇز گىرام، بىخسۇستىن ئالته گىرام، قىزىل چۇغلۇقتىن توققۇز گىرام ئېلىپ، سۇدا قاينىتىپ ئىچسە، سۇت بېزى ياللۇغىغا شىپا بولىدۇ.

[ئىشلىتىش مقدارى] 6～15 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] قانىنى سۈيۈلدۈرىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] ھەسەل.

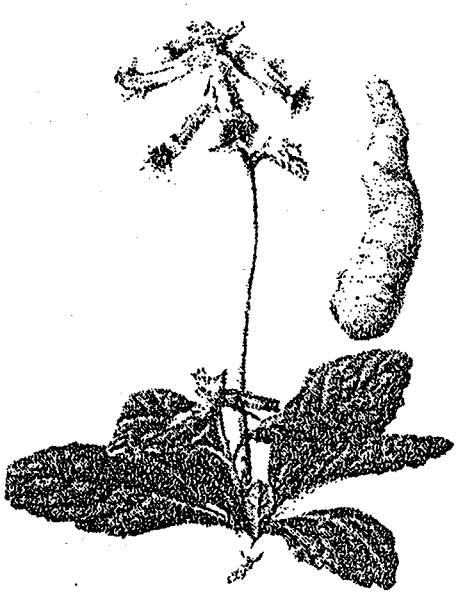
[ئورۇنباسارى] بىنەپشە.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىق دورا ياسالمىسى] بىنەپشە دەملىمىسى.

خام ئەگرىسۇناي
哈木艾格日苏那衣
(地黄 di huang)

[لاتىنچە نامى] Radix Rehmanniag lutinosa

[ئىنگلىزچە نامى] Adhesive Rehmannia Root Tuber

خام ئەگرىسۇناي ئۆسۈملۈكى

[تونۇش] بۇ، چۇقا ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك ئەگرىسۇناي بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ ئېگىزلىكى 25 ～ 40 سانتىمېتىرغىچە، ئۆسۈملۈك تېنى ئاقۇچ كۈل رەڭ، يۇمشاق تەكلەر بىلەن قاپلانغان، يىلتىزسىمان غولى چوڭ، كۆپىنچە كونۇسسىمان بولىدۇ، غولى تىك ئۆسىدۇ، تۇۋىدىن ئۆسكەن يوپۇرماقلىرى توپلىشىپ ئۆسىدۇ، گۈلىنىڭ رەڭگى قىزغۇچ سۆسۈن ياكى ئوچۇق سۆسۈن كېلىدۇ، سىزىقلىرى بولىدۇ. مېۋىسى تۇخۇم شەكىلده ياكى تۇخۇمسىمان دۇگىلەك شەكىلده بولىدۇ. بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ تازىلانغان ھۆل يىلتىزى «خام ئەگرىسۇناي» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ، ئەگەر 50 كىلوگىرام ئەگرىسۇناي يىلتىزىغا 25 كىلوگىرام سىرىق ھاراق قوشۇپ تەكشى ئارىلاشتۇرۇپ، ۋاستىلىك ھالدا ھورىلاندۇرۇپ، ھاراقنى سۈمۈرۈپ بولغاندىن كېيىن پوستىنىڭ شىلىمشىقلىقى ئازراق قۇرۇغانغا قەدەر قۇرۇتۇپ، ئاندىن ئېلىپ ئىدىشقا سېلىپ ساقلىنىدۇ. بۇ ئادەتته «پىشىق ئەگرىسۇناي» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. (10.2 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] يىلتىز غولىنى قەلەمچە قىلىپ تېكىش ئارقىلىق كۆپەيتىلىدۇ، غۇلجا، ماناس قاتارلىق

جايلاردىن كۆپرەك چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ دورىلىق قىسمىنى كۈز پەسلىدە يىغىپ، قۇرۇتۇپ، قۇرغاق ئورۇندا ساقلىنىدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] قۇرۇتۇپ، توغراپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] ياللۇغ قايتۇرۇش، قان، سەپرانىڭ ھارارىتىنى پەسەيتىش، بەدەنگە ھۆللۈك يەتكۈزۈش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] داغسىمان ئەسۈلەر، جىگەر، بۆرەكنىڭ مىزاجى ئىسسىقتىن بۇزۇلۇش، قايتا ئىشلىنىش توسقۇنلۇققا ئۇچراش خاراكتېرىدىكى كەم قانلىق، ئۆپكە سىلىدىكى ئۆزلۈكىدىن تەرلەش، ئىسسىقى ئېشىپ كېتىشتىن بولغان چىش ئاغرىقى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئاق لەيلى ئۇرۇقى، يەرلىك شوخلا، بابۇنە گۈلى، خام ئەگرىسۇنايدىن 10 گىرامدىن، كاكىنەچ-تىن 15 گىرام ئېلىپ، قاينىتىلما تەييارلاپ ئىچسە، بۆرەك ياللۇغىغا پايدا قىلىدۇ.

2. خام ئەگرىسۇناي، كاتھىندى، موزا قاتارلىقلاردىن مۇۋاپىق مىقداردا ئېلىپ سوقۇپ، تالقانلاپ، ئاغرىغاندا چىشقا باسسا، چىش ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] ھۆل ئەگرىسۇنايدىن 15～35 گىرامغىچە، خام ۋە پىششىق ئەگرىسۇنايدىن 10～12 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئاشقازان ھۆللۈكىنى ئاشۇرۇۋېتىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] پىننە.

[ئورۇنباسارى] پىششىق ئەگرىسۇناي.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] خام ئەگرىسۇناي قاينىتىلمىسى.

شاتارى

下塔热

(栀子 zhi zi)

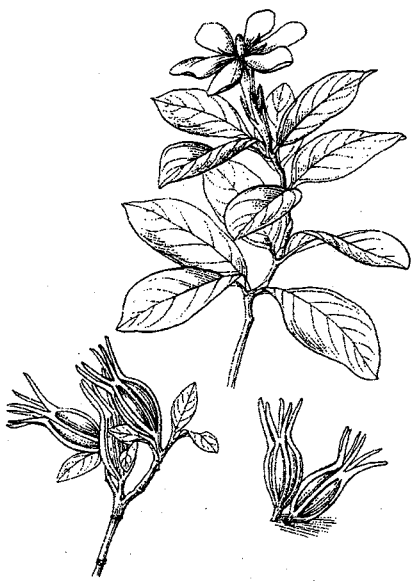
[باشقا ئاتىلىشى] تاغ شاتارىسى

[لاتىنچە نامى] Fructus Gardenia jasminoides

[ئىنگلىزچە نامى] Common Cardenia Fruit

[تونۇش] بۇ، رويان ئائىلىسىدىكى ئېگىزلىكى 0.5 ～ 2 مېتىرغىچە ئۆسىدىغان، دائىم كۆكىرىپ تۇرىدىغان بىر خىل دەرەخ بولۇپ، بۇ دەرەخنىڭ مېۋىسى «شاتارى» ياكى «تاغ شاتارى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. بۇ دورىنىڭ زەپەرگە ئوخشاش رەڭگى چىققاچقا، خەلق ئىچىدە «زەپەر خىمىكى» دەپ ئاتىلىدۇ. (3.10 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ تەيۋەننى ئۆز ئىچىگە ئالغان شەرقىي جەنۇبىي ئۆلكىلىرىدىن چىقىدۇ.

شاتاری دەرىخى

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ يوپۇرمىقىنى كۈزدە يىغىپ قۇرۇتۇپ، قۇرغاق ئورۇندا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] مېۋىسى تەركىبىدە D ـ ماننىتول (D—mannitol)، β ـ ستوسىتېرول، خولىن (Choline)، كانتوفىل (kanthophyll) زەپەر ماددىسى قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] ئۆت سۈيۈقلۇقىنىڭ ئاجرىلىپ چىقىشىنى ئىلگىرى سۈرىدۇ، ئۇچەي توسۇلۇشنىڭ ئالدىنى ئالىدۇ، بېسىم تۆۋەنلىتىدۇ، باكتېرىيە ئۆلتۈرىدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ساپلاشتۇرۇش، يۇيۇش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] ئىششىق ياندۇرۇش، جىگەرنى قۇۋۋەتلەش، غەيرىي تەبىئىي سەپرا خىلىتىنى تەڭشەش، خۇشلۇق كەلتۈرۈش، غەيرىي تەبىئىي قان خىلىتىنىڭ ئۆتكۈرلۈكىنى پەسەيتىش، ئۆت يوللىرىنى راۋانلاشتۇرۇش، يالىلۇغ قايتۇرۇش، توسالغۇلارنى ئېچىش، ئاغرىق پەسەيتىش خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] روھىي چۈشكۈنلۈك، ئىچى تىتىلداش، ساراڭلىق، جۆيلۈش، غەيرىي تەبىئىي قان خىلىتىدىن بولغان سېرىقلىق چۈشۈش تىپىدىكى يۇقۇملۇق جىگەر يالىلۇغى، غەيرىي تەبىئىي قان خىلىتىدىن بولغان سۆزنەك، سۈيدۈكتىن قان كېلىش، قان قويۇلۇش، ھەر خىل ئاغرىشلىق كېسەللىكلەرگە ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. شاتارى، قاقىلەدىن 10 گىرامدىن ئېلىپ قاينىتىپ، كۈندە ئىككى قېتىمغا بۆلۈپ ئىچسە، ئىسسىقتىن بولغان ئىچى تىتىلداشقا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. شاتارى، مامىرانچىن، ئۇستقۇددۇستىن 10 گىرامدىن ئېلىپ قاينىتىپ ئىچىپ بەرسە، ئىسسىقتىن بولغان ساراڭلىق ۋە جۆيلۈشلەرگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. شاتارى، قىل يوپۇرماقلىق ئەمەندىن 15 گىرامدىن ئېلىپ، كۈندە ئۈچ ۋاق، 10 مىللىلىتىردىن ئىچسە، قاندىن بولغان سېرىقلىق چۈشۈش تىپىدىكى يۇقۇملۇق جىگەر يالىلۇغىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

4. قومۇش يىلتىزى، كېۋەز ئۇرۇقى، چۇچۇكبۇيا يىلتىزى، شاتارىنىڭ ھەربىرىدىن بەش گىرام ئېلىپ، 100 گىرام ناۋات بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ، قائىدە بويىچە سۇفۇپ تەييارلاپ ئىچسە، ئىسسىقتىن بولغان سۆزنەك، سۈيدۈكتىن قان كېلىش، سۈيدۈك يولى يۇقۇملىنىش قاتارلىقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 4～12 گىرامغىچە، سىرتقى تەرەپكە نىسبەتەن مۇۋاپىق مىقداردا.

[زىيانلىق تەسىرى] تال زەئىپلەشكەن، ئىچى سۇرغەن كىشىلەرگە بېرىش چەكلىنىدۇ.

[ئوزەتكۈچىسى] تاباشىر، كەتىرا.

[ئورۇنباسارى] ئالقات، زىرىق.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىق دورا ياسالمىسى] سۇفۇپى شاتارى.

ئالتۇن شاخ
阿里屯沙克
(一枝黄花 yi zhi huang hua)

[لاتىنچە نامى] Herba Solidago Virgaurea

[ئىنگلىز نامى] Common Goldenrod

[تونۇش] بۇ، مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك ئالتۇن شاخ بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ پۈتۈن چۆپىي «ئالتۇن شاخ» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. (10: 4 - رەسىم)

[چىقىش ئورنى] تاغلىق رايونلاردىكى ئېتىز - ئۆستەك، دەريا ياقىلىرى قاتارلىق نەم جايلاردا ئۆسىدۇ، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ھەممە يەرلىرىدىن تېپىلىدۇ.

[يىغىپ سافلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ دورىلىق قىسمىنى كۈز پەسلىدە يىغىپ قۇرۇتۇپ، قۇرغاق ئورۇندا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئۆسۈملۈكى تەركىبىدە فېنوللۇق بىرىكمىلەر، ئۇچۇچان ماي، سوپۇن گىلۈكوزىدى، فىلاۋونلار بار. فېنوللۇق بىرىكمىلەر خلوروگېنىك كىسلاتاسى (chlorogenic acid)، فىلاۋونلار بولسا كۋېرستېن (Qnevcetin)، رۇتىن (Rutin)، ئاستىراگالىن (Astragalin) قاتارلىقلاردىن تەركىب تاپقان.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] ياللۇغ قايتۇرۇش، بەلغەم بوشىتىش، ھاسىراشنى توختىتىش، باكتېرىيە ئۆلتۈرۈش، سۈيدۈك ھەيدەش، قان توختىتىش قاتارلىق تەسىرلەرگە ئىگە.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ساپلاشتۇرۇش، يۇيۇش، توغراش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[نەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] ياللۇغ قايتۇرۇش، زەھەر قايتۇرۇش، يەل ھەيدەش، قىزىتما قايتۇرۇش، ئىششىقلارنى ياندۇرۇش، ئاغرىق پەسەيتىش، يۆتەل پەسەيتىش خۇسۇسىيەتلىرى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] ئىسسىقتىن بولغان زۇكام، قىزىتما، يۇتقۇنچاق ياللۇغى، بادامبەز ياللۇغى، زەھەرلىك يىلان چېقىۋېلىش، سەينەك بولۇش، زەخمىلىنىش، كۆكيۆتەل قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. بىنەپشە، نېلۇپەر سەككىز گىرامدىن، ئالتۇن شاختىن 15 گىرام، سەرپىستاندىن 10 گىرام ئېلىپ، قائىدە بويىچە قاينىتىپ ئىچسە، ئىسسىقتىن بولغان زۇكامغا مەنپەئەت قىلىدۇ. قىزىتما قايتۇرىدۇ.

2. كاكىنەچ، يەرلىك شوخلا 10 گىرامدىن، ئوسما يوپۇرمىقىدىن يەتتە گىرام، ئالتۇن شاختىن 15 گىرام ئېلىپ، قائىدە بويىچە قاينىتىپ ئىچسە، يۇتقۇنچاق ھەم بادامبەز ياللۇغىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 12 ~ 30 گىرامغىچە.

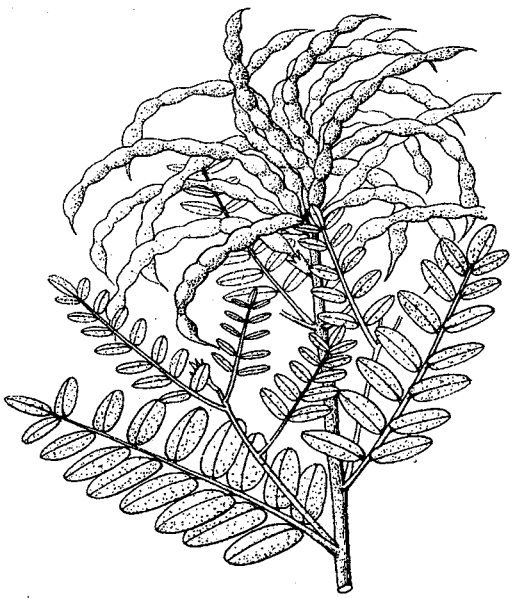
[زىيانلىق تەسىرى] ھامىلىدار ئاياللارغا بېرىشكە ياكى ھاراق بىلەن قوشۇپ ئىشلىتىشكە بولمايدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] ھەسەل.

[ئورۇنباسارى] نېلۇپەر، گۈلبىنەپشە.
[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] ئالتۇن شاخ قاينىتىلمىسى.

بۇيا ئۇرۇقى
布牙欧如合
(苦豆子 ku dou zi)

[باشقا ئاتىلىشى] بۇيا، ئېتىزلىق بۇيىسى
[لاتىنچە نامى] Herba et Semen Sophora alopecuroies
[ئىنگلىزچە نامى] herb and seed of fox taile – like sophora

بۇيا ئۆسۈملۈكى

[تونۇش] بۇ، پۇرچاق ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، ئېتىزلىق ئاچچىق بۇيىسىنىڭ پۈتۈن چۆپى ۋە ئۇرۇقىدىن ئىبارەت بولۇپ، «بۇيا»، «بۇيا ئۇرۇقى» ياكى «ئېتىزلىق بۇيىسى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. غولىنىڭ سىرتقى يۈزى كۇل رەڭگە مايىل يېشىل رەڭلىك ياكى سارغۇچ يېشىل رەڭلىك، قورۇلۇپ كەتكەن بولىدۇ، يوپۇرمىقى قاتتىقراق بولىدۇ. پوستى سارغۇچ يېشىل رەڭلىك، ئوتتۇرىسى سۇس سېرىق رەڭلىك، تەمى ئاچچىق كېلىدۇ. (5.10 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىز، جۇملىدىن شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ھەممە يەرلىرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ دورىلىق قىسمىنى كۈز پەسلىدە يىغىپ قۇرۇتۇپ، قۇرغاق ئورۇندا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيىلىك تەركىبى] پۈتۈن چۆپى ۋە ئۇرۇقى ئالكالوئىدلارنى تۇتىدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە، سىتىزىن (Sytisine)، سوپوكارپىن (Sophocarpine)، ماترىن (Matrine)، سوپورىدىن (Sophoridine) قاتارلىق ماددىلار بار.

[فارماكولوگىيىلىك تەسىرى] ھەر خىل ئۆسىملەرنى تورمۇزلايدۇ، كىلىنىكىدا كۆزەتكەندە، راك كېسەللىكىگە قارىتا ئۇنۇمى ناھايىتى ياخشى، بۇنىڭ يىلتىزىدىن ئوكۇل تەييارلاپ ئىشلەتكەندە ئەكس تەسىرى بولمايدۇ؛ بۇيا قاينىتىلمىسىنىڭ يۆتەل توختىتىش، بەلغەم بوشىتىشتىكى ئۇنۇمى ناھايىتى ياخشى؛ بۇيا مەركىزىي نېرۋا سىستېمىسىنى تورمۇزلاش رولىغا ئىگە؛ باكتېرىيەگە قارشى تەسىرى بار؛ تەجرىبىلەرگە قارىغاندا، بۇيا ئۇرۇقىنى قاينىتىپ سۇيىنى ئىچسە، قاندىكى شېكەر ماددىسىنى تۆۋەنلىتىپ، دىيابېت كېسىلىنى داۋالايدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] قۇرۇق قورۇپ لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] ياللۇغ قايتۇرۇش، قىزىتمىنى پەسەيتىش، زەھەر قايتۇرۇش، ئاغرىق توختىتىش، قۇرت ئۆلتۈرۈش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] ئۆتكۈر ھەم سوزۇلما خاراكتېرلىك تولغاق، ئۇچەي ياللۇغى، كاناي ياللۇغى، ھۆل تەمرەتكە، جاھىل قوتۇر قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. مۇۋاپىق مىقداردىكى بۇيا ئۇرۇقىنى قاينىتىپ سۈيىنى ئىچسە، قاندىكى شېكەر ماددىسىنى تۆۋەنلىتىپ، دىيابېت كېسىلىنى داۋالايدۇ.

2. بۇيا ئۇرۇقىدىن 100 گىرامغا 1000 مىللىلىتىر سۇ قۇيۇپ، 500 مىللىلىتىر قالغۇچە قاينىتىپ قويۇلدۇرۇپ، كۈنىدە 3 ～ 4 ھەر قېتىم، ھەر قېتىمدا 30 مىللىلىتىر ئىچسە، ھەر خىل تولغاقتا پايدا قىلىدۇ.

3. بۇيا ئۇرۇقىدىن مۇۋاپىق مىقدارda ئېلىپ سوقۇپ، تالقانلاپ، مۇۋاپىق مىقداردىكى گۈل يېغى بىلەن بىرلەشتۈرۈپ مەلھەم تەييارلاپ، ھۆل تەمرەتكە، جاھىل قوتۇرلارغا سۈركىسە مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 3 ～ 10 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] باش قېيىش، كۆڭۈل ئىلىشىش، قورساق كۆپۈش پەيدا قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] سۈت، ھەسەل.

[ئورۇنباسارى] شاپتۇل مېغىزى.

[دىققەت قىلىدىغان ئىشلار] بۇيا ئۇرۇقى ياللۇغ ئىشلىتىلىدۇ، ئاساسلىقى ئۇچەي ياللۇغى، باكتېرىيەلىك تولغاقلارغا ئۇنۇمى ياخشى، ھەر قېتىم ئىككى - ئۈچ تال ئىشلىتىلىدۇ، كۆپ ئىشلىتىشكە بولمايدۇ، بولمىسا زەھەرلەپ قويىدۇ. زەھەرلىك تەسىرى كۆرۈلگەندە، ئالكولوئىد بىلەن زەھەرلەنگەنلەرنى قۇنقۇزۇش ئۇسۇلى بويىچە قۇنقۇزۇلىدۇ.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] بۇيا ئۇرۇقى قاينىتىلمىسى.

يەر توزغىقى
亚尔吐孜克克
(马勃 mado)

[باشقا ئاتىلىشى] يەر توزغىقى چۆپى

[لاتىنچە نامى] Bovistella sinensis

[ئىنگلىزچە نامى] puff – ball

[تونۇش] بۇ، يەر توزغىقى ئائىلىسىدىكى جىن تاماكىسى دېگەن ئۆسۈملۈك بولۇپ، مېۋىسى شار شەكىلدە ياكى شار شەكىلگە يېقىن كېلىدۇ، چوڭ - كىچىكلىرى بىردەك بولمايدۇ. يۇمران چاغدا ئاق رەڭلىك بولىدۇ. ئىچكى قىسىمدا گۆش ماددىسى بولۇپ، سىرتقى يۈزى سىلىق كېلىدۇ. پىشقاندىن كېيىن تېنى

يېنىكلىشىدۇ، پۇتۇن تېنى توق بېغىر رەڭ، تۇتقاندا ئەۋرىشىم، سىرتقى قېپى قەغەزگە ئوخشايدۇ. ئىچكى قىسمى سارغۇچ قوڭۇر رەڭلىك تالقان بىلەن تولغان، پىشقاندىن كېيىن قول بىلەن ئەزسە، ئىچىدىن «تۇتۇن» چىقىدۇ. بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ پۇتۇن قىسمى «يەر توزغىقى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. (10. 6 ـ رەسىم)

[**چىقىش ئورنى**] تاغ باغرى، ئورمانلىق، ئوتلاق ۋە نەم جايلاردا ئۆسىدۇ، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەممە يېرىدىن تېپىلىدۇ.

[**يىغىپ ساقلاش**] 7 ـ، 9 ـ ئايلاردا يىغىۋېلىپ، قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.

[**لايىقلاشتۇرۇلۇشى**] ئىلغاپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[**تەبىئىتى**] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[**خۇسۇسىيىتى**] يالىلۇغ قايتۇرۇش، ھارارەت پەسەيتىش، زەھەر قايتۇرۇش، كاناي ۋە كېكىردەكنى ئېچىش، قان توختىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

[**ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر**] بادامبەز يالىلۇغى، كېكىردەك يالىلۇغى، ئاۋاز پەردىسى يالىلۇغى، ئاۋاز پۇتۇش، قاداق، سىرتقى زەخمىلىنىشتىن بولغان قاناش، بۇرۇن قاناش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[**ئىشلىتىش ئۇسۇلى**]

1. كەتىرا، سەۋسەن يىلتىزى، ئەنسىل قاتارلىقلاردىن 10 گىرامدىن، يەر توزغىقىدىن 15 گىرام، كاكىنەچ، ئاق لەيلى ئۇرۇقى، زۇپا قاتارلىقلاردىن سەككىز گىرامدىن ئېلىپ، قاينىتىلما تەييارلاپ ئىچسە، بادامبەز يالىلۇغى، كېكىردەك يالىلۇغى، ئاۋاز پەردىسى يالىلۇغىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. يەر توزغىقىدىن مۇۋاپىق مىقداردا ئېلىپ يۇمشاق سوقۇپ، قانىغان ئورۇنغا سېپىپ بەرسە، قان توختىتىدۇ.

[**ئىشلىتىش مىقدارى**] 2 ～ 4 گىرامغىچە.

[**زىيانلىق تەسىرى**] ئۆپكىگە زىيان قىلىدۇ.

[**تۇزەتكۈچىسى**] كەتىرا.

[**ئورۇنباسارى**] موزا.

[**ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى**] شەربىتى ئەنسىل، شەربىتى زۇپا.

قامچىئوت

卡米其欧提

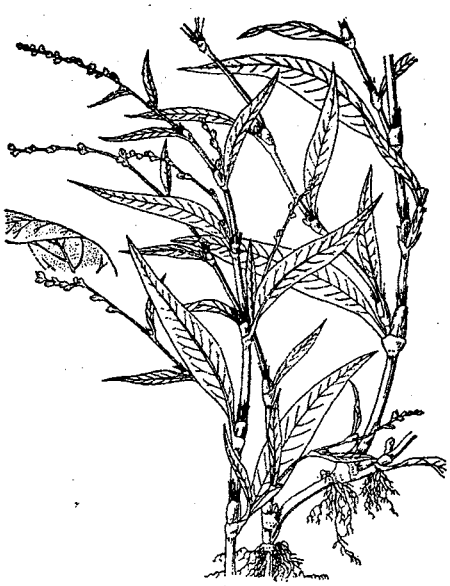
(辣蓼 la liao)

[**لاتىنچە نامى**] Herba polygonum hydropiper

[**ئىنگلىزچە نامى**] Marshpeper Polygonum

[**تونۇش**] بۇ، قامچىئوت ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك سۇ قامچىئوتى بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ يەر ئۈستى قىسمى ۋە ئۇرۇقى، «سۇ لازىسى»، «كېلىن تىلى»، «قامچىئوت» ياكى

«سۇ قامچىئوتى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. (7.10 ـ رەسىم)

قامچىئوت ئۆسۈملۈكى

[چىقىش ئورنى] ئېرىق ـ ئۆستەڭ بويلىرى، سازلىققا ئوخشاش ھۆل ئورۇنلاردا ئۆسىدۇ. شىنجاڭنىڭ ھەممە جايلىرىدىن تېپىلىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] كەچكۈزدە ئۆسۈملۈك تولۇق يېتىلگەندە پۈتۈن چۆپى ۋە يىلتىزىنى كولاپ ئېلىپ، قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] قەلەمپۇر كىسلاتاسى(Syringic acid)، ھىڭ كىسلاتاسى(erulic acid)، قىچا كىسلاتاسى(Sinapic acid)، قارىمۇچ كىسلاتاسى (Polypiper acid)، موزا كىسلاتاسى (ellagic acid) قاتارلىق كۆپ خىل بىرىكمىلەر، ئۇچۇچان مايلار بولىدۇ.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] قان توختىتىش، يالۇغ قايتۇرۇش، ئۆسمىگە قارشى تۇرۇش، ئوكسىدلىنىشقا قارشى تۇرۇش تەسىرى بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ئىلغاپ قورۇپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] يالۇغ قايتۇرۇش، قان توختىتىش، زەھەر قايتۇرۇش، ئىچ سۇرۇشنى توختىتىش، قۇرت ئۆلتۈرۈش، قىچىشىشنى پەسەيتىش، ئۇرۇقىنىڭ سۈيدۈك ھەيدەش خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] تولغاق، ئۇچەي يالۇغى، ھەر خىل ئۆسمە، بالىلاردىكى ھەزىم قىلىشنىڭ بۇزۇلۇشى، يەلتاشما، ھۆل تەمرەتكە، سۈيدۈك راۋان بولماسلىق قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. قامچىئوتى، سېمىزئوتنىڭ ھەربىرىدىن 20 گىرامدىن ئېلىپ، قائىدە بويىچە قاينىتىپ، كۈندە ئىككى ۋاق 10 مىللىلىتىردىن ئىچىپ بەرسە، تولغاق ۋە ئۇچەي يالۇغىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. قامچىئوتىدىن 12 گىرام، ئارپا ئۇندۇرمىسىدىن 16 گىرام ئېلىپ سۇدا قاينىتىپ، ئەتىگەندە ۋە كەچتە تاماقتىن بۇرۇن ئىككى قېتىم، ئۇدا بىر قانچە كۈن ئىچىپ بەرسە، بالىلاردىكى ھەزىم بۇزۇلۇشقا مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. قامچىئوتتىن مۇۋاپىق مىقداردا ئېلىپ، ئاش تۇزى بىلەن قاينىتىپ، سىرتتىن يۇيۇپ بېرىلسە، يەلتاشما ھەم ھۆل تەمرەتكىگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] چۆپىدىن 8 ～ 16 گىرامغىچە، ئۇرۇقىدىن 4 ～ 8 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] سوغۇقچان كىشىلەرگە زىيانلىق.

[تۇزەتكۈچىسى] زىرە، ھەسەل.

[ئورۇنباسارى] ئاق لەيلى ئۇرۇقى، بىنەپشە.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىق دورا ياسالمىسى] قامچىئوت قاينىتىلمىسى.

مامكاپ

马木开甫

(莆公英 pu gong ying)

[باشقا ئاتىلىشى] مامكاپ چۆپى، كاپ - كاپ، سۈتئوتى

[لاتىنچە نامى]Herba Taraxacum mongolicum

[ئىنگلىزچە نامى]Mongolian Dandelion

[تونۇش] بۇ، مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك مامكاپ بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ پۈتۈن چۆپى «مامكاپ» ، «كاككۈكگۈلى» ، «كاپ - كاپ» ياكى «سۈت ئوتى» قاتارلىق ناملاردا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. (8.010 - رەسىم)

[چىقىش ئورنى] ئېتىزلىقلار، يول بويلىرى، ئېرىق - ئۆستەڭ بويلىرى ۋە دالىلاردا ئۆسىدۇ، شىنجاڭ- نىڭ ھەممە يېرىدە بار.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ دورىلىق قىسمىنى كۈز پەسلىدە يىغىپ، قۇرۇتۇپ، قۇرغاق ئورۇندا ساقلىنىدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] قۇرۇتۇپ، ئىلغاپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] ياللۇغ قايتۇرۇش، قىزىتما پەسەيتىش، سۈيدۈك ھەيدەش، چۈشكۈرتۈش، مېڭىنى تازىلاش، بەلغەمنى چىقىرىش، زەھەر قايتۇرۇش، ئىششىق ياندۇرۇش، توسالغۇلارنى ئېچىش خۇسۇسىيى- تىگە ئىگە.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] سۈت بېزى ياللۇغى، كۆز بىرىكتۇرگۈچى پەردە ياللۇغى، يېڭىناسقۇ، ئۆتكۈر بادامبەز ياللۇغى، ئۆپكە يىرىڭلىق ئىششىقى، چىيقان، غەلۋىرەك، مېڭە، بۇرۇن كېسەللىكلىرى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. قۇرۇق مامكاپتىن 35 گىرام، ھۆل مامكاپتىن 70 گىرام ئېلىپ، قائىدە بويىچە قاينىتىپ ئىچسە، سۈت بېزى ياللۇغىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. مامكاپتىن 35 گىرام، قېرىقىز ئۇرۇقىدىن 12 گىرام، يەر توزغىقىدىن 20 گىرام، چۈچۈكبۇيا- دىن تۆت گىرام ئېلىپ، دورىلارنى قائىدە بويىچە قاينىتىپ ئىچسە، ئۆتكۈر بادامبەز ياللۇغىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

4. مامكاپتىن 35 گىرام، ئۇچقاتتىن 12 گىرام، بىنەپشىدىن 10 گىرام، بىخسۈستىن سەككىز گىرام ئېلىپ، دورىلارنى قاينىتىپ ئىچسە، چىيقان، غەلۋىرەككە مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 8 ~ 20 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] سوغۇقچان كىشىلەرنىڭ بېشىنى ئاغرىتىدۇ. توسالغۇ پەيدا قىلىدۇ، ھوشسىزلاندۇرى- دۇ، كۆڭۈل ئىلىشتۇرىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] پىننە، بەدىيان، كەتىرا، سېرىق ماي.
[ئورۇنباسارى] بىنەپشە، سەۋسەن ئۇرۇقى.
[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] مامكاپ دەملىمىسى.

كېۋەز ئانىسى ئۇرۇقى
克瓦孜阿尼斯欧如合
(磨盘草子 mo pan cao zi)

كېۋەز ئانىسى

[باشقا ئاتىلىشى] تۇخۇمى دەرەختى شانە
[لاتىنچە نامى] Abutilon theophrasti
[ئىنگلىزچە نامى] seed of Indian Abutilon
[تونۇش] بۇ، لەيلىگۈل ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك كېۋەز ئانىسى بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ ئۇرۇقى «يالغان قاپاق» ياكى «تۇكچىئوت» قاتارلىق نامىلار-دا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. (10.9 ـ رەسىم)
[چىقىش ئورنى] ئېتىزلاردا، ھويلىلاردا، يول ياقىلىرىدا ياۋا ھالەتتە ئۆسىدۇ ياكى تېرىپ ئۆستۈرۈلىدۇ. شىنجاڭنىڭ ھەممە يەرلىرىدىن چىقىدۇ.
[يىغىپ ساقلاش] كۈزدە ئۇرۇقى تولۇق پىشقاندا يىغىۋېلىپ، قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.
[خىمىيىلىك تەركىبى] نېيترالىق قەنت، كىسلاتالىق قەنت ۋە پولىپېپتىدلىق قەنتتىن تۈزۈلگەن.
[فارماكولوگىيىلىك تەسىرى] يالۇغ قايتۇرۇش تەسىرى بار، تېرىنىڭ سۈمۈرۈش كۈچىنى ئاشۇرىدۇ.
[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] قورۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ، قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.
[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.
[خۇسۇسىيىتى] يالۇغ قايتۇرۇش، سۈيدۈك ھەيدەش، سۈت كۆپەيتىش خۇسۇسىيىتى بار.
[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] سۈيدۈك يولى يالۇغى، سۈيدۈك تۇتۇلۇش، تۇغۇتتىن كېيىنكى سۈت كەلمەسلىك، ئاق خۇن كۆپ كېلىش، قانلىق بوۋاسىر قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.
[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]
1. كېۋەز ئانىسى ئۇرۇقىدىن 20 گىرام، ماندارىندىن 12 گىرام ئېلىپ، سۇدا قاينىتىپ ئىچىپ بەرسە، سۈيدۈك يولى يالۇغىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. كېۋەز ئانىسى ئۇرۇقىدىن (قورۇلغان) 70 گىرام ئېلىپ يۇمشاق سوقۇپ، ھەر قېتىمدا سەككىز گىرامدىن سېرىق ھاراق بىلەن قوشۇپ ئىچىپ بەرسە، تۇغۇتتىن كېيىنكى سۈت كەلمەسلىك، كۆكسى چىڭقىلىپ ئاغرىشقا مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. كېۋەز ئانىسى ئۇرۇقىدىن 12 گىرام، تەرخەمەك ئۇرۇقى، قوغۇن ئۇرۇقىنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرامدىن ئېلىپ دەملەپ ئىچسە، سۈيدۈكنى راۋانلاشتۇرىدۇ.

4. كېۋەز ئانىسى ئۇرۇقىدىن 2 ～ 3 گىرامنى سۈت بىلەن بىرگە ئىچسە، ئاق خۇن كۆپ كېلىش، قانلىق بوۋاسىرغا پايدا قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مقدارى] 4 ～ 12 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ھامىلدار ئاياللارغا ئېھتىيات بىلەن ئىشلىتىش لازىم.

[تۇزەتكۈچىسى] ھەسەل، خۇنسىياۋشان.

[ئورۇنباسارى] تەرخەمەك ئۇرۇقى.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] كېۋەز ئانىسى ئۇرۇقى سۇفۇپى.

چۇپۇرشاڭ

出甫尔尚

(荠菜 qi cai)

[لاتىنچە نامى] Herba Capsella bursa — pastoris

[ئىنگلىزچە نامى] ShePherds Purse

[تونۇش] بۇ، كىرىست گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك چۇپۇرشاڭنىڭ پۈتۈن قىسمى بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ پۈتۈن چۆپ قىسمى «چۇپۇرشاڭ» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ، ئېگىزلىكى 20 ～ 40 سانتىمېتىرغىچە، غولى تىك، يوپۇرماق قولتۇقىدىن شاخلايدۇ، تۈۋىدىن ئۆسكەن يوپۇرماقلىرى توپلىشىپ يەر بېغىرلاپ ئۆسىدۇ، پەيسمان يېرىلىدۇ، گىرۋىكىدە دولقۇنسىمان ھەرە چىشلىرى بولىدۇ، گۈلى كىچىك، رەڭگى ئاق، تال تاجى ياپرىقى تۆت تال بولىدۇ، مېۋىسى ياپىلاق، تەتۈر، ئۇچ بۇرجەكلىك بولۇپ، ئۇچى ئازراق ئويمان بولىدۇ. (10.10 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] ئېتىزلىقلاردا، يول بويلىرى ۋە ئېرىق بويلىرىدا ئۆسىدۇ، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ھەممە جايلىرىدىن تېپىلىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ دورىلىق قىسمىنى كۈز پەسلىدە يىغىپ قۇرۇتۇپ، قۇرغاق ئورۇندا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئوكسالىك كىسلاتا (Oxalic acid)، تارتارىك كىسلاتاسى (tartaric acid)، مالىك كىسلاتاسى (malic acid)، پارا ئامىنو بېنزول، ھەر خىل ئاقسىل ۋە قەنتلەر بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] بالىياتقۇنىڭ قىسقىرىشىنى ئىلگىرى سۈرىدۇ، قان توختىتىدۇ، قان تومۇرلارنى كېڭەيتىدۇ. نېرۋىنى تىنچلاندۇرىدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ساپلاشتۇرۇش، يۇيۇپ توغراش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] ھارارەت پەسەيتىش، ياللۇغ قايتۇرۇش، قان توختىتىش، قان بېسىمىنى تۆۋەنلىتىش، ئىچ سۇرۇش ۋە تولغاقنى توختىتىش خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] يۇقىرى قان بېسىم، سوزۇلما خاراكتېرلىك بۆرەك ياللۇغى، ئۇچەي ياللۇغى، تولغاق، كۆزى قىزىرىپ ئاغرىش، قان تۆكۈرۇش، قان سىيىش، بالىياتقۇدىن قان كېلىش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. نېلۇپەر، بىنەپشە، كاسنە ئۇرۇقى ھەربىرىدىن 10 گىرامدىن، چۇپۇرشاڭدىن 15 گىرام ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، ھارارەت پەسەيتىدۇ، قان بېسىمنى چۈشۈرىدۇ.

2. بابۇنە، ئىكلىلمىلىك، ئاق لەيلى ئۇرۇقى، چۇپۇرشاڭ، تەرخەمەك ئۇرۇقى، مەرزەنجۇشنىڭ ھەر بىرىدىن 10 گىرام ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، ئىچكى ئەزالاردىكى ياللۇغلارنى قايتۇرىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 12 ~ 35 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئاشقازانغا زىيان قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] بەدىيان، پىننە.

[ئورۇنباسارى] ئاق لەيلى ئۇرۇقى.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] چۇپۇرشاڭ قاينىتىلمىسى.

چۈقا

出卡

(玄参 xuan shen)

[باشقا ئاتىلىشى] چۈقا يىلتىزى.

[لاتىنچە نامى] Scrophularia talassica

[ئىنگلىزچە نامى] Figwort Root

[تونۇش] بۇ، چۈقا ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ يىلتىزى «چۈقا» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. (10.11 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ئىلى قاتارلىق جايلىرىدا تېرىپ ئۆستۈرۈلىدۇ. ئۇرۇق بىلەن كۆپەيتىدۇ، مۆتىدىل كىلىماتتا ئۆسۈشكە ماسلاشقان.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ ئۇرۇقى پىشقاندا يىلتىزىنى كولاپ ئېلىپ يۇيۇپ قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.

[خىمىيىلىك تەركىبى] بىيولوگىيىلىك ئىشقار، قەنتىلەر، ئاقسىل، ماي، سېتېرول (seterol) ۋە ئاز مىقداردا ئۇچۇچان ماي، كاروتىن قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيىلىك تەسىرى] يۇرەك قان تومۇرلىرىنى كېڭەيتىش، قان نۆكچىسىنى ئېرىتىش رولى بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] يۇيۇپ توغراش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىنىڭ ئاخىرىدا ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] ھارارەت پەسەيتىش، ياللۇغ ۋە زەھەرنى قايتۇرۇش، بەدەنگە ھۆللۈك يەتكۈزۈش، يۇنقۇنچاق ۋە كېكىرەكنى ياخشىلاش خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] بادامبەز ياللۇغى، يۇنقۇنچاق ۋە كېكىرەك، ئۆپكە ياللۇغى، بويۇن لىمفا سىلى، قان خاراكتېرلىك تومۇر ياللۇغى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. زۇپا، چۆقا، ئەنجۈر مونكى 10 گىرامدىن، نېلۈپەردىن سەككىز گىرام ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، بادامبەز، يۇنقۇنچاق، كېكىرەك، ئۆپكە قاتارلىق ئورۇنلاردىكى ياللۇغقا شىپا بولىدۇ.

2. چۆقا، بىنەپشە، نېلۈپەردىن 10 گىرامدىن ئېلىپ، قاينىتىپ ئىچسە ھارارەت پەسەيتىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 8 ~ 16 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] مارالقۇلاق بىلەن بىرگە قوشۇپ ئىشلىتىشكە بولمايدۇ. سوغۇقچان كىشىلەرگە زىيان قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] لاچىندانە، دارچىن.

[ئورۇنباسارى] ھۆل يەرلىك شوخلا.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] چۆقا قاينىتىلمىسى.

چۆل يالپۇزى
确力普孜
(丹参 dan shen)

چۆل يالپۇزى ئۆسۈملۈكى

[لاتىنچە نامى] Radix Salvia miltiorrhiza

[ئىنگلىزچە نامى] Dan – shen Root

[تونۇش] بۇ، كالپۇكسىمان گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك قىزىل يىلتىزلىق چۆل يالپۇزى (Labiatae) نىڭ يىلتىزى بولۇپ، «چۆل يالپۇزىنىڭ يىلتىزى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. (10. 12 - رەسىم)

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ شىمالى، شەرقى ۋە جەنۇبىي قىسىملىرىدىكى ئۆلكىلەردىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] كۈزدە ئۆسۈملۈكنىڭ يىلتىزىنى كولاپ ئېلىپ، ئارىلاشمىلىرىنى چىقىرىپ تاشلاپ قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.

[خىمىيىلىك تەركىبى] ئاساسلىق تەركىبى تانسىنونون (Tan Shinone)، چۆل يالپۇزى كېتونى (Ketone)، تانسىنول (Tan Shinol) قاتارلىقلاردىن باشقا كۆپ خىل ۋىتامىنلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسرى] قان تومۇرلارنى كېڭەيتىپ، قان بېسىمىنى چۈشۈرىدۇ. قاندىكى ماينى ئېرىتىدۇ، مەركىزىي نېرۋا سىستېمىسىنى تىنچلاندۇرىدۇ، ياللۇغ قايتۇرىدۇ، قان تولۇقلايدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] قۇرۇتۇپ، توغراپ لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] يۇرەكنى قۇۋۇتلەش، ياللۇغ قايتۇرۇش، قان بېسىمىنى چۈشۈرۈش، ئۈيۈپ قالغان قاننى تارقىتىپ، ئاغرىق توختىتىش، كۆڭۈلنى تىنچلاندۇرۇش، جىگەر ۋە تالنى كۈچلەندۇرۇش، مېڭىنى قۇۋۇتلەش خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] ھەير قالايمىقانلىشىش، بەل - پۇتلار ئاغرىش، قان نۆكچىسى ئۈيۈپ قېلىش خاراكتېرىدىكى قان تومۇر ياللۇغى، ئاغرىتىپ ھەيز كېلىش، ھەيز تۇتۇلۇش، يۇقىرى قان بېسىمى، جىگەر ياللۇغى، جىگەر، تال يوغىناپ كېتىش، قان ئۈيۈپ، يەل تۇرۇپ قېلىش، ئاشقازان ئاغرىش، سۇت بېزى ياللۇغى، لىمفا بېزى ياللۇغى، نېرۋا ئاجىزلىقى، باش ئاغرىش، باش قېيىش، ئۈيقۇسىزلىق، ئىچى تىتىلداپ ئۇخلىيالماسلىق قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئاپتاپپەرەس گۈلى ۋە زاراڭزا گۈلىدىن 30 گىرامدىن، چۆل يالپۇزى يىلتىزىدىن 10 گىرام، كۈنجۈتتىن 20 گىرام ئېلىپ، دورىلارنى قاينىتىپ ئىچسە، ھەيزنى راۋان قىلىدۇ.

2. ئاق سەندەل، بىنەپشىدىن يەتتە گىرامدىن، چۆل يالپۇزى يىلتىزىدىن 10 گىرام ئېلىپ، دورىلارنى دەملەپ ئىچسە، قان بېسىمىنى چۈشۈرىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 12 ～ 20 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسرى] ھامىلىدار ئاياللارغا ئېھتىيات بىلەن ئىشلىتىش لازىم. بۇ دورىنى مارالقۇلاق بىلەن بىرگە ئىشلىتىشكە بولمايدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] ھەسەل، خۇنسىياۋشان.

[ئورۇنباسارى] ئاپتاپپەرەس گۈلى.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] چۆل يالپۇزى قاينىتىلمىسى.

ئاق تىكەن

阿克提砍

(水飞蓟 shui fei ji)

[باشقا ئاتىلىشى] شوكىتەلىيەبزە، باداۋرەت، سىلىبوم ئوتى

[لاتىنچە نامى] Frutus Silybum marianum

[ئىنگلىزچە نامى] Bleseed Thistle Fruit

[تونۇش] بۇ، مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى پۈتۈن كۆچىتى تىكەنلىك چاتقال ئۆسۈملۈك ئاق تىكەننىڭ مېۋىسى بولۇپ، گۈمبەز شەكىللىك، تىكەنلىك، ھەر بىر تىكىنى يېڭىدەك ئىنچىكە، گۈمبەز ئىچىدە توزغاقتەك بىر نەرسە بار، رەڭگى توق بېغىر رەڭدە، سىرتقى يۈزىدە ئۇزۇنسىغا كەتكەن

سىزىقچىلار بار. مېۋىسى ئىچىدە ئاق رەڭلىك ئۇرۇق بار. تەمى ئاچچىق، پۇرىقى سۇس كېلىدۇ. بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى «تۇخۇمى باد ئاۋارە»، «ئاقتىكەن» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. (10.13 - رەسىم)

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزدىن ھەم جەنۇبىي ياۋروپا ۋە شىمالىي ئافرىقا قاتارلىق جايلاردىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى پىشقاندىن كېيىن، قۇرۇتۇپ ئۇرۇقىنى يىغىۋېلىپ، پاكىز تازىلاپ، قۇرۇق ھەم سالقىن جايدا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيىلىك تەركىبى] فلوئونولىگنان (flouonoloGnan) خىلدىكى تەركىبلەرنى تۇتىدۇ. ئاساسلىقى سىلىمارىن (silymarin)، سىلىبىن (silybin) قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. ئۇرۇقىنىڭ تەركىبىدە زىغىر يېغى كىسلاتاسى، يۇمشاق ماي كىسلاتاسى، قاتتىق ماي كىسلاتاسى قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيىلىك تەسىرى] جىگەر ئىقتىدارىنى ياخشىلايدۇ ۋە ئۆت سۈيۇقلۇقىنى ھەيدەيدۇ، شۇڭا سوزۇلما جىگەر يالليۇغى، سوزۇلما جىگەر يالليۇغىنىڭ ھەربىكەتچان دەۋرى، جىگەر قېتىش، زەھەرلىنىش مەنبەلىك جىگەر بۇزۇلۇشلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] يۇيۇش، توغراش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] يالليۇغ قايتۇرۇش، قان توختىتىش، قىزىتما قايتۇرۇش، توسالغۇلارنى ئېچىش، غەيرىي تەبىئىي بەلغەم ۋە سەۋدا خىلىتىنى تەڭشەش، ھەيزنى راۋان قىلىش، زەھەرگە قارشى تۇرۇش، يەل ھەيدەش، ئاشقازاننى قۇۋۇتلەش خۇسۇسىيەتلىرى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] جىگەر يالليۇغى، يەرقان، قان تۇكۇرۇش، سوزۇلما ئاشقازان ئاغرىقى، ئىچ سۇرۇش، ئاشقازان ئاجىزلىقى، قىزىتما، سۇلۇق ئىششىقلار، تەڭگىسىمان چاچ چۈشۈش، تېرە يالليۇغى قاتارلىق كېسەللىكلەرگە ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئاق تىكەن مېۋىسىنى قاينىتىپ، سۈيىدە ئېغىزنى چايقىسا، قان تۇكۇرۇشنى توختىتىدۇ ۋە چىش ئاغرىقىغا پايدا قىلىدۇ.

2. ئاق تىكەننى مۇۋاپىق مىقداردا ئېلىپ ھاشارات بار جايغا تاشلاپ قويسا، ئۇششاق ھاشاراتلارنى يوقىتىدۇ.

3. ئاق تىكەندىن مۇۋاپىق مىقداردا ئېلىپ قاينىتىپ ياكى ھۆل پېتى سىقىپ سۈيىنى ئىستېمال قىلسا، جىگەر يالليۇغى، يەرقان، ئاشقازان ئاجىزلىقى، قىزىتما قاتارلىقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

4. ئاق تىكەننىڭ قاينىتىلغان سۈيى ياكى سىقىلغان سۈيىدە باشنى يۇسا، تەڭگىسىمان چاچ چۈشۈش ۋە تېرە يالليۇغىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 5 ~ 7 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئۆپكىگە قۇرۇقلۇق يەتكۈزىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] ئەپسەنتىن، كەتىرا.

[ئورۇنباسارى] شاھتەررە.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] دىنار شەربىتى.

ئەڭلىكئوت
昂力克欧提
(紫草 zi cao)

[لاتىنچە نامى]Radix Lithospermum officinale

[ئىنگلىزچە نامى]Redroot Gromwell

ئەڭلىكئوت ئۆسۈملۈكى

[تونۇش] بۇ، بوتاكۆز ئەڭلىكئوت ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك شىنجاڭ ئەڭلىكئوتى ياكى ئەڭلىكئوتىنىڭ قۇرۇتۇلغان يىلتىزىدىن ئىبارەت. كەسمە يۇزى ئاقۇچ سېرىق رەڭلىك، ئوتتۇرىسى سۆسۈن رەڭلىك بولۇپ، تەمى قېرىق، ئالاھىدە پۇراقلىق كېلىدۇ. (10. 14 - رەسىم)

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ پامىر تاغ ئېتەكلىرىدىن ھەم ئوتتۇرا ئاسىيادىنمۇ چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] 4 ـ، 5 ـ ئايلاردا ياكى 9 ـ، 10 ـ ئايلاردا كولاپ ئېلىپ يۇيۇپ قۇرۇتۇلىدۇ.

[خىمىيىلىك تەركىبى] ئەڭلىكئوت يىلتىزىدا ئاتسېتىل شىكونىن (asetyl shikonin)، شىكونىن (shikonin)، ئالكاننان (Alkannan)، ئىزوبوتېرىل شكونىن (isobutyryl shikonin)، تىراكرىل شكونىن (Tracryl Shikonin) قاتارلىقلار بار. يېقىنقى مەلۇماتلارغا قارىغاندا، يۇقىرىقى تەركىبلەردىن باشقا، يەنە لىتوسپېرمىدىن A، B، A(Lithospermidin A,B)، شكونوفوران A، E (shikonofuran A~E) لار بارلىقى مەلۇم بولغان.

[فارماكولوگىيىلىك تەسىرى]

1. ھامىلىدار بولۇشنىڭ ئالدىنى ئېلىش تەسىرى بار. بۇنىڭدا ئەڭلىكئوتنىڭ ئىسپىرتتىكى ئېرىتمىسى بىلەن 30% لىك ئەڭلىكئوت يىلتىزىنىڭ ئارىلاشمىسىنى بىرلىكتە ئىشلەتكەندە، يۇقىرىقى تەسىرنى بېرىدۇ.

2. باكتېرىيە، ياللۇغلىنىشقا قارشى تۇرۇش تەسىرى بار. يەنى ئالتۇن رەڭلىك ئۇزۇمسىمان شارچە باكتېرىيەسى، تاياقچە باكتېرىيەسىنى تورمۇزلاش تەسىرىگە ئىگە.

3. قان ئايلىنىش سىستېمىسىغا نىسبەتەن تەسىرى بار. يەنى شىنجاڭ يۇمشاق ئەڭلىكئوتىنىڭ قاينىتىلمىسى ئۆي توشقىنىغا ئىشلىتىلسە، يۇرەكنى كۆرۈنەرلىك ھالدا قوزغىتىدۇ. بۇ تەسىرى قاينىتىلمىسى ئىچىدىكى كالتسىي بىلەن مۇناسىۋەتلىك.

4. ئۆسمىگە قارشى تۇرۇش تەسىرى بار. ئەڭلىكئوت يىلتىزى تىۋىتلىق پەردە ئۇستىدىكى تېرە

راكى ياكى يامان سۈپەتلىك ئۇزۇمسمان هامىلىگە نىسبەتەن مەلۇم ئۇنۇمى بار. يەنە جىددىي خاراكتېرلىك لىمفا هۈجەيرە مەنبەلىك ئاقكېسەلگە نىسبەتەن يەڭگىل هالدا تورمۇزلاش رولى بار.

5. باشقا تەسىرى: شىنجاڭ يۇمشاق ئەڭلىكئوت قاينىتىلمىسىنىڭ قىزىتما قايتۇرۇش تەسىرى بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ئىلغاپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە هوّل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] يالّۇغ قايتۇرۇش، قانىنىڭ هارارىتىنى پەسەيتىش، تېرىنى قۇۋۇتلەش، زەهەر قايتۇرۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] قىزىل، جىددىي ۋە سوزۇلما خاراكتېرلىك جىگەر يالّۇغى، تېرە راكى، ئىسسىقتىن بولغان ئەسۋە، ئىسسىقتىن بولغان سېرىقلىق چۈشۈش كېسىلى، قەۋزىيەت، كۆيۈك جاراھەتلىرى، بەلنىڭ تۆۋەن تەرىپىدىكى ئۇششۇك يارىلىرى، چاقا، دائىرىلىك تەمرەتكە، تېرىدىكى سۆسۈن داغ كېسىلى، قۇسۇش، سۈيدۈكتە قان كېلىش، ئىسسىقتىن بولغان تىلما قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئەڭلىكئوتتىن 30 گىرام ئېلىپ قاينىتىپ، سۈيىدىن كۈندە ئۈچ ۋاق 10 مىللىلىتىردىن ئىچىپ بەرسە، كىچىك بالىلاردىكى سۇلۇق ئەسۋىگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. ئەڭلىكئوت يىلتىزىدىن 60 گىرام ئېلىپ سۇدا قاينىتىپ، كۈندە ئىككى ۋاق 30 مىللىلىتىردىن ئىچسە، تېرە راكىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. ئاق لەيلىگۈل، هەمىشباهار ئۇرۇقىدىن بەش گىرامدىن، ئاق لەيلى ئۇرۇقى ۋە ئەڭلىكئوتتىن 30 گىرامدىن ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، سەۋداۋى يالّۇغلارنى قايتۇرىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 3 ～ 9 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئاشقازان - ئۈچىيى ئاجىز كىشىلەر ۋە چوڭ تەرتى سۈيۇق كېلىۋاتقان كىشىلەر ئىچىشكە بولمايدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] پىننە، بەدىيان، تاباشىر.

[ئورۇنباسارى] نېلۇپەر، بىنەپشە.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] ئەڭلىكئوت قاينىتىلمىسى.

ئاق لەيلى يىلتىزى

阿克来里依力提孜

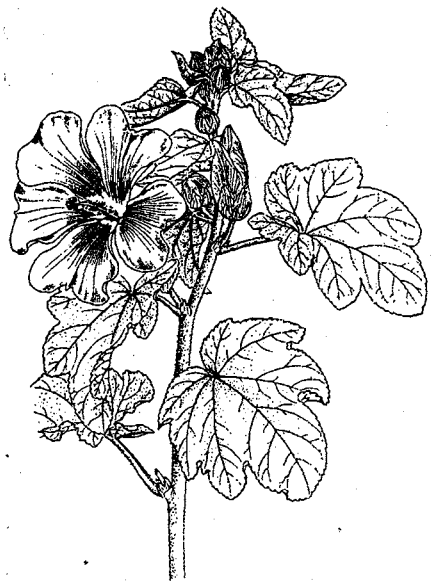
(蜀葵根 shu kui gen)

[باشقا ئاتىلىشى] بىخ خىتمى، ئەسلى خىتى، رىيشە خىتمى، خىتمىكى جەر

[لاتىنچە نامى] Althaeae rosea

[ئىنگلىزچە نامى] HollyAock Root

[تونۇش] خەلقىمىز بۇ ئۆسۈملۈكنى «لەيقىقازاق» دەپ ئاتايدۇ، بۇ هەمىشباهار ئۆسۈملۈكىنىڭ

ئاق لەيلى

بىر خىلى ھېسابلىنىدۇ. پوستى قىسمى ئاق رەڭلىك، ياغاچ قىسمى سۇس سېرىق رەڭلىك، تەمى تاتلىق، سەل پۇراق-لىق، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ يىلتىزى تېبابەتتە «ئاق لەيلى يىلتىزى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. (15.10 ـ رەسم)

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدىن چىقىدۇ.

[يېغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ ئۇرۇقى پىشقاندا، يىلتىزىنى كولاپ ئېلىپ يۇيۇپ، قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] يىلتىزى تەركىبىدە تەخمىنەن 35% يېپىشقاق ماددا، 37% كىراخمال بار. يەنە ئاز مىقداردا مېۋە يېلىم ماددىسى ۋە شېكەر تۇرلىرى بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] ئاق لەيلىنىڭ قاينىتىلمىسى، قىيامى ۋە سۇفۇپى سىلىقلاشتۇرۇش ۋە ئاغرىق پەسەيتىش دورىسى قىلىپ ئىشلىتىلىدۇ، شىللىق پەردە-لەرنى ئاسرايدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] قۇرۇتۇپ، ئىلغاپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيتى] يالۇغ قايتۇرۇش، يۆتەل پەسەيتىش، ئىششىق ياندۇرۇش، يۇمشىتىش، سىلىقلاشتۇ-رۇش، ئاغرىق پەسەيتىش، غەيرىي تەبىئىتى سەپرا خىلىتىنى پىشۇرۇش، ئىچ سۇرۇشنى توختىتىش، سۈيدۈك ۋە ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش، قىزىتمىنى پەسەيتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] ئۆپكە ئىششىقى، كۆكرەك پەردە ئىششىقى، نەزلە، زۇكام، يۆتەل، بوغۇم ئاغرىقى، ئۇچەي يالۇغى، ئىچ سۇرۇش، ئۇچەي توسۇلۇش، سۈيدۈك يولى يالۇغى قاتارلىقلارغا ئىشلىتە-لىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئاق لەيلى يىلتىزىدىن 10 گىرام ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، ئۇچەي توسۇلۇش، ئۇچەي ياڭسى، غەيرىي تەبىئىي سەپرا خىلىتىدىن بولغان ئىچ سۇرۇش، سۈيدۈك كۆيۈشۈپ كېلىش قاتارلىقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. 15 گىرام ئاق لەيلى يىلتىزىنى چالا سوقۇپ، قاينىتىپ، تۇخۇم يېغى ۋە گۈلسەۋسەن يېغى بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ ياغلىسا، بوغۇم ئاغرىقلىرى ۋە قاتتىق ئىششىقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 5 ~ 7 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئاشقازاننى سوۋۇتىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] ھەسەل، ئارپىبەدىيان، زىرە.

[ئورۇنباسارى] ھەمىشباھار.

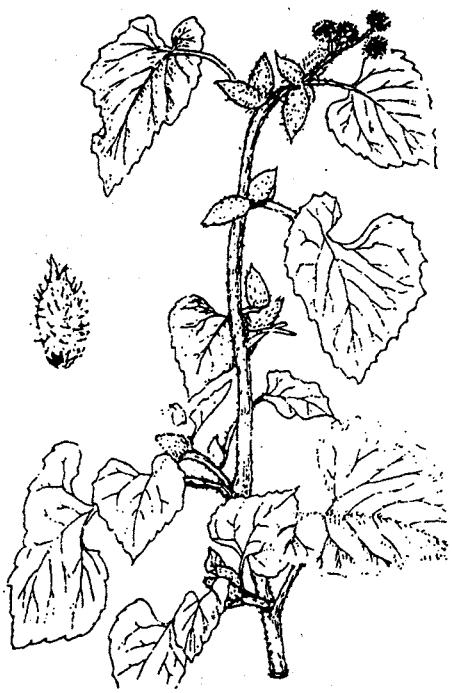
[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىق دورا ياسالمىسى] لوئوقى سەرپىستان، ئاق لەيلى يىلتىزى قاينىتىلمىسى.

بۇدۇشقاق
苍耳
(苍耳 cang er)

[باشقا ئاتىلىشى] لەسيقى، ئازانوددوب، فارۇازگۇنە، چەرچىتە، چەرچىرا

[لاتىنچە نامى] Fructus Xanthium sibiricum

[ئىنگلىزچە نامى] Siberian Cocklebur Fruit

بۇدۇشقاق ئۆسۈملۈكى

[تونۇش] بۇ، مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك بۇدۇشقاقنىڭ يىلتىزى ۋە ئۇرۇقىدىن ئىبارەت بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ يىلتىزى «بۇدۇشقاق يىلتىزى»، ئۇرۇقى «بۇدۇشقاق ئۇرۇقى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. (16.10 - رەسىم)

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ھەممە يەرلىرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] كۈز پەسلىدە ئۆسۈملۈكىنى يىغىۋېلىپ، قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] يىلتىزى تەركىبىدە گىلوكوزىد بار. مېۋىسى تەركىبىدە دەرەخ يېلىمى، ئالكولوئىدلار، ۋىتامىن C قاتارلىقلار بار. قۇرۇق مېۋىسى تەركىبىدە 9% مايلىق ياغ، مېغىزى تەركىبىدە 6%～7% كىچە سۇ، 40% ياغ بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] بۇدۇشقاق ئۇرۇقى زەھەرلىك بولۇپ، تەنقىقاتلاردا ئىسپاتلىنىشىچە، بۇدۇشقاق يېغى ۋە بۇنىڭدىكى ئاقسىلىنىڭ زەھەرلىك تەسىرى ئانچە كۈچلۈك ئەمەس، ئەمما يېغى ئايرىپ ئېلىنغان قىسمىنىڭ چىلانمىسىنىڭ زەھەرلىك تەسىرى كۈچلۈك، سۇدا ئايرىپ ئېلىنغان گىلوكوزىدلار بۇدۇشقان ئۇرۇقىنىڭ ئاساسلىق زەھەرلىك تەركىبى بولۇشى مۇمكىن، سۇغا چىلاپ تويۇنغاندىن كېيىن، قېپقالغان قالدۇقىنىڭ زەھەرلىك تەسىرى ئاز ياكى يوق دېيەرلىك، يۇقىرى تېمپېراتۇرىدا بىر تەرەپ قىلغاندىن كېيىن، قورۇپ كۆيدۈرسە، زەھەرلىك تەسىرى يوقىدۇ. بۇدۇشقاق ئۇرۇقىنىڭ قاينىتىلمىسى بەدەن سىرتىدىكى ئالتۇن رەڭلىك ئۈزۈمسىمان شارچە باكتېرىيەلەرگە نىسبەتەن مەلۇم دەرىجىدە تورمۇزلاش رولى بار ھەمدە پىروپامىن ياكى ئىسپىرتلىق ئىسپىرتىسى بەدەن سىرتىدىكى قىزىل رەڭلىك توك تەمرەتكىسى زەمبۇرۇغنىغا نىسبەتەن تورمۇزلاش تەسىرى بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ئىلغاپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] چايان ۋە باشقىلارنىڭ زەھەرلىك تەسىرىنى قايتۇرىدۇ. بوۋاسىر قېنىنى توختىتىدۇ.

[ئىشلىتىلىدىغان كىسەللىكلەر] يۆتەل، مەقئەت ئىششىقى، يەللىك قۇلۇنجى، باھ ئاجىزلىقى، سوزۇلما خاراكتېرلىك بۇرۇن يالۇغى، بۇرۇن بوشلۇقى يالۇغى، ھەر خىل چىش ئاغرىقلىرى، ئوتتۇرا قۇلاق يالۇغى، رېماتىزملىق بوغۇم يالۇغى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. بۇدۇشقاقنى قاينىتىپ ھەسەل بىلەن ئىچسە، سوغۇقتىن بولغان كونا يۆتەلگە مەنپەئەت قىلىدۇ، كۆكرەكنىڭ يىرىكلىكىنى يوقىتىدۇ.

2. بۇدۇشقاقنى ئېزىپ، گۈل يېغى بىلەن چاپسا، مەقئەت ئىششىقى ئۇچۇن پايدا قىلىدۇ.

3. بۇدۇشقاقنى قاينىتىپ يۇزنى يۇسا، يۇزنى قىزارتىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] بۇدۇشقاقنىڭ ئازراق زەھەرلىك تەسىرى بولغاچقا، ئەھۋالغا قاراپ مۇۋاپىق مىقداردا ئىشلىتىلىدۇ.

[زىيانلىق تەسىرى] كۆكرەككە قۇرۇقلۇق يەتكۈزىدۇ. ئىشتىھانى تۆۋەنلىتىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] بادام مېغىزى، قاپاق يېغى، قارىمۇچ، ھەسەل.

[ئورۇنباسارى] ئاقتىكەن.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىق دورا ياسالمىسى] مەجۇنى ئۆشبە، قۇرسى شاھتەررە.

كاكىنەچ

卡克乃吉

（锦灯笼 jin deng long 酸将 suan jiang）

كاكىنەچ

[باشقا ئاتىلىشى] كاكىنەچ، ئەرۇسە، پىپوتە، راجى پوتەك

[لاتىنچە نامى] Fructos Physalis alkekengi

[ئىنگلىزچە نامى] Calyx fruit of Franchet Groundcherry

[تونۇش] بۇ، پىدىگەن ئائىلىسىدىكى ئېگىزلىكى 100 ~ 35 سانتىمېتىرغىچە ئۆسىدىغان كۆپ يىللىق سامان غولـلۇق ئۆسۈملۈك كاكىنەچنىڭ (شوخلەكتىڭ قۇرۇتۇلغان) مېۋىسى بولۇپ، پانۇسسىمان، ئوتتۇرىسى كاۋاك، بىر تال قىزىل رەڭلىك مېۋىسى بار، تەمى ئاچچىق، پۇراقلىق بولۇپ، «كاكىنەچ» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. (10. 17 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ كۆپلىگەن جايلىرىدا تېرىپ ئۆستۈرۈلىدۇ، ياۋا ھالدا باغلاردىمۇ ئۆسۈپ قالىدۇ. يەنە چاۋشىيەن، ياپونىيە، ياۋروپا قاتارلىق جايلاردىنمۇ چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] كۈزدە مېۋىسى قىزارغاندا ئۈزۈپ ئېلىپ،

قۇرۇتۇپ، ھاۋا ئۆتۈشىدىغان جايدا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] گۈل كاسسىنىڭ تەركىبىدە فىزالئىن (Phuysalien)، ئۇرۇقىدا مايلىق ياغ بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] باكتېرىيەگە قارشى تەسىرى: ھۆل كاكىنەچنىڭ سۇيى ئالتۇن رەڭلىك ئۇزۇمسىمان شارچە باكتېرىيەسى، يېشىل رەڭلىك يىرىڭلىق تاياقچە باكتېرىيەلىرىنى تورمۇزلايدۇ؛ ياپونىيە كاكىنىچى قىزىتما قايتۇرۇش، يۇرەكنى قۇۋۋەتلەش تەسىرىگە ئىگە. كىلىنىكىدا ئۆتكۈر يىرىڭلىق بادامبەز يالىلۇغى ۋە ئۆتكۈر كانايچە يالىلۇغىنى داۋالاشقا ئىشلىتىلىدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] پوستىدىن ئاجرىتىپ، قۇرۇتۇپ لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] باغ كاكىنىچى ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق؛ تاغ كاكىنىچى ئۇچىنچى دەرىجىدە سوغۇق، ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق.

[خۇسۇسىيىتى] ئىششىق ياندۇرۇش، يالىلۇغ قايتۇرۇش، قىزىتما چۈشۈرۈش، قان تازىلاش، سۇيدۇك ھەيدەش، چىرىشكە قارشى تۇرۇش، دوۋسۇن ۋە جىگەرنىڭ توسالغۇلىرىنى ئېچىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] سۇيدۇك ئېچىشىپ كېلىش، مەزى بېزى يالىلۇغى، گال ئاغرىقى، ئۆتكۈر قىزىتما، قان تولغاق، قان بۇزۇلۇشتىن بولغان تېرە كېسەللىكلىرى، بۆرەك يىرىڭلىق يارىسى، دوۋساق يارىسى، بۆرەك تېشى، يىرىك سىيىش، بادامبەز يالىلۇغى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. كاكىنەچنى ئەمەن بىلەن قوشۇپ قاينىتىپ ئىچسە، ئۇچەيدىكى مەددىلەرنى چۈشۈرىدۇ.

2. ئايال كىشى ھەيزدىن پاك بولغاندىن كېيىن كاكىنەچ مېۋىسىدىن يەتتە دانە يېسە، ھامىلدار بولۇشنىڭ ئالدىنى ئالىدۇ.

3. كاكىنەچنى سىقىپ سۇيىنى ئىچسە، ئىششىقلارغا ۋە بوۋاسىر ئىششىقلىرىغا پايدا قىلىدۇ.

4. كاكىنەچ يىلتىزىنى سۇغا چىلاپ، جاراھەت ۋە ئاقما يارىلارغا سۈركىسە پايدا قىلىدۇ، قۇلاقنىڭ كونا چاقىلىرىنى يوق قىلىدۇ.

5. كاكىنەچنى قاينىتىپ سۇيىدە غار ـ غار قىلسا، بادامبەز يالىلۇغىغا پايدا قىلىدۇ.

6. كاكىنەچ، بەدىيان، قىزىلگۈل قاتارلىقلاردىن مۇۋاپىق مىقداردا ئېلىپ دەملەپ ئىچسە، سۇيدۇكنى راۋانلاشتۇرۇپ يالىلۇغ قايتۇرىدۇ.

7. كاكىنەچ، شاھتەررە، يەرلىك شوخلىنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام ئېلىپ، دورىلارنى قاينىتىپ سىرتتىن يۇسا، قىچىشقاققا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 5 ~ 7 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئەزالارنى بوشاشتۇرىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] گۈلقەنت، ئاقىرقەرھا.

[ئورۇنباسارى] ئىتئۈزۈمى، چۆپچىن.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] قۇرسى كاكىنەچ، شەربىتى كاكىنەچ، ئەرقى كاكىنەچ.

ئاق لەيلىگۈل

阿克来里古丽

(药蜀葵花 yao shu kui hua)

[باشقا ئاتىلىشى]گۈل خىتمى

[لاتىنچە نامى]Flos Althaea officinalis

[ئىنگلىزچە نامى]Holly hock Flower

ئاق لەيلىگۈل

[تونۇش] بۇ، تۈگمىگۈل ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك ئاق لەيلىگۈل بولۇپ، خەلقىمىز بۇ ئۆسۈملۈكنى «گۈلخەيرى» ، «لەيلىقازاق» دەپ ئاتايدۇ، بۇ، ھەمىشىباھار ئۆسۈملۈكنىڭ بىر خىلى ھېسابلىنىدۇ. گۈلى ئاق، قىزىل، رەڭگارەڭ بولىدۇ، گۈلى ئاق بولغىنى ھەممىدىن ياخشىسى ھېسابلىنىدۇ، ئاق لەيلىگۈلنىڭ تەمى قېيرىق، خۇش پۇراق كېلىدۇ. (18.10 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەممە جايلىرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] ياز پەسلىدە گۈلى ئېچىلغاندا يىغىۋېلىپ، سالقىن جايدا قۇرۇتۇپ، قۇرغاق جايدا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] تەركىبىدە خىمىيەلىك تەركىبلەر مول.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] يالىلۇغ قايتۇرۇش، ئاغرىق پەسەيتىش، سۈيدۈكنى راۋانلاشتۇرۇش، تەرەتنى راۋانلاشتۇرۇش تەسىرى بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ئىلغاپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] يالىلۇغ قايتۇرۇش، كۆكۈلگە خۇشلۇق يېتكۈزۈش، كانايىنى سىلىقلاشتۇرۇش، ئاغرىق پەسەيتىش، يۆتەل پەسەيتىش، ئىششىق ياندۇرۇش خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] نەزلە، زۇكام، يۆتەل، بالىلاردىكى بەزگەك كېسىلى، بالىياتقۇ ئىششىقى، ئاياللاردىكى ئاق خۇن كېسىلى، كۆز قىزىرىپ ئاغرىش، ئىسسىقتىن بولغان باش ئاغرىقى، بالىياتقۇ ئىششىقى، ئۇچەي يالىلۇغى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. نېلۇپەر ۋە ئاق لەيلىگۈلدىن 10 گىرامدىن، چۇچۇكبۇيا يىلتىزىدىن 20 گىرام، سەرپىستاندىن 15 گىرام، گاۋزىباندىن 10 گىرام، ئەرەب يېلىمىدىن 10 گىرام، بېھى ئۇرۇقىدىن يەتتە گىرام، قەنتتىن

250 گىرام ئېلىپ، دورىلاردىن قالغان بويىچە شەربەت تەييارلاپ ئىچىپ بەرسە، ئۆپكە ياللۇغى، كۆكرەك پەردە ياللۇغى ۋە قۇرۇق يۆتەلگە شىپا بولىدۇ.

2. ئاق لەيلىگۈل، بابۇنە، ئىكلىلمىلىك، يەرلىك شوخلا قاتارلىقلاردىن تەڭ مىقداردا ئېلىپ، ئەرقى شوخلا بىلەن زىمات تەييارلاپ، تۆۋەنكى قورساق ساھەسىگە چاپسا، بالىياتقۇ ئىششىقىغا ۋە ئاق خۇن كۆپ كېلىشكە مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 5 ~ 10 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئاشقازانغا زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] ھەسەل، ئارپىبەدىيان.

[ئورۇنباسارى] ھەمىشباھار گۈلى، بىنەپشە گۈلى.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] ئاق لەيلىگۈل زىماتى.

ھەمىشباھار ئۇرۇقى

艾密射巴合尔欧如合

(金盏花 jin zhan hua)

[باشقا ئاتىلىشى] بەزرۇل ھەييۇل ئالىم، تۇخۇمى خۇببازى

[لاتىنچە نامى] Malva verticillata

[ئىنگلىز نامى] Hollyhack Flower

ھەمىشباھار

[تونۇش] بۇ، لەيلىگۈل ئائىلىسىدىكى سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك ھەمىشباھارنىڭ ئۇرۇقى بولۇپ، بۇ ئىككى خىل بولىدۇ، بىر خىلى چوڭ بولۇپ، 90 سانتىمېتىر ئېگىزلىكتە ئۆسىدۇ. يوپۇرمىقى رەيھاننىڭ يوپۇرمىقىغا ئوخشاش تال شەكلىدە بولىدۇ، گۈلى كىچىك، ئۇرۇقى ئاق لەيلى ئۇرۇقىغا ئوخشايدۇ، يەنە بىر خىلى كىچىك بولۇپ، 30 سانتىمېتىر ئېگىزلىكتە ئۆسىدۇ، يوپۇرمىقى ناھايىتى كىچىك، ھەر ئىككىلا ئۆسۈملۈكنىڭ يوپۇرمىقى يېشىل، ئۇششاق قىرلىق ۋە قارا، تەمى ئاچچىقراق، شاخلىرى ۋە يوپۇرماقلىرىدا چاپلىشاڭغۇ سۈيۇقلۇقلار بولىدۇ، بۇ ئۆسۈملۈك داۋاملىق كۆكرىپ تۇرغانلىقى ئۈچۈن «ھەمىشباھار» دەپ ئاتالغان. ئۇرۇقىنىڭ شەكلى بۆرەكسىمان بولۇپ، غىلاپلىق، رەڭگى ئاقۇچ، تەمى قېرىق، پۇرىقى سۇس كېلىد-

دۇ. (10.19 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] مەنزىرىلىك ئۆسۈملۈك سۈپىتىدە تېرىپ ئۆستۈرۈلىدۇ. ئاپتونوم رايونىمىز شىنجاڭ-نىڭ ھەممە يەرلىرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] كۈزدە يىغىۋېلىپ قۇرۇتۇپ، سالقىن جايدا ساقلىنىدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ئىلغاپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] ئىششىق ياندۇرۇش، يالليۇغ قايتۇرۇش، يۇمشىتىش، قىزىتما پەسەيتىش، بەلغەم بوشىتىش، يۆتەل پەسەيتىش، سۈيدۈك ھەيدەش، جىگەر ۋە تالىنىڭ توسالغۇسىنى ئېچىش، ئاغرىق پەسەيتىش، ئىچ سۇرۇشنى ۋە قاننى توختىتىش، ئۆپكىنى تازىلاش، ئۇچەينى تازىلاش، ئۇچەي قۇرتلىرىنى ئۆلتۈرۈش خۇسۇسىيەتلىرى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] دەم سقىلىش، باش، كۆز، قۇلاق ئاغرىقلىرى، يۆتەل، ئىچ سۇرۇش، ئۇچەي قۇرتى، قان تۈكۈرۈش، جىگەر ۋە تال توسۇلۇش، ئىسسىقتىن بولغان ئىششىقلار ۋە ھەر خىل جاراھەتلەرگە ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. 10 گىرام ھەمىشباھار ئۇرۇقىنى قاينىتىپ سۈيىنى ئىچسە، ھەر خىل ئاغرىقلارنى توختىتىدۇ.

2. 10 گىرام ھەمىشباھار يوپۇرمىقىنى سقىپ ئۇسارىسىنى ئېلىپ، زەيتۇن يېغى بىلەن قوشۇپ، قاينىتىپ تەييارلانغان ياغنى قۇلاققا تېمىتسا، ئىسسىقتىن بولغان قۇلاق ئاغرىقىغا پايدا قىلىدۇ، ئىچسە يۆتەلگە پايدا قىلىدۇ.

3. ھەمىشباھار ئۇرۇقى، قىزىلگۈل، فۇپەل قاتارلىقلارنىڭ قاينىتىلغان سۈيىدىن 30 مىللىلىتىر ئىچىپ بەرسە، ئىچ سۇرۇش ۋە ئېغىزدىن كەلگەن قاننى توختىتىدۇ.

4. ھەمىشباھارنىڭ ھۆل يوپۇرمىقىنى سوقۇپ خەمىر قىلىپ چاپسا، ئىسسىقتىن بولغان ئىششىقلار، تېرىدىكى مۇدۇر، ھۆل جاراھەتلەر ۋە بېغىش ئاغرىقلىرىغا پايدا قىلىدۇ.

5. ھەمىشباھار گۈلىدىن 10 گىرام، ئاق لەيلى ئۇرۇقىدىن 10 گىرام، لاچىنداندىن يەتتە گىرام ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، قۇرۇق يۆتەلگە شىپا بولىدۇ.

6. ھەمىشباھار ئۇرۇقى، ئىكلىلمىلىك، بابۇنە، يەرلىك شوخلىدىن ھەربىرىدىن 10 گىرام ئېلىپ قاينىتىپ ژاننا قىلسا، بالىياتقۇ ئىششىقىنى ياندۇرىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 5 ～ 7 گىرامغىچە، قۇرۇق يوپۇرمىقىدىن 4～12 گىرامغىچە، سقىلغان سۈيىدىن 15～30 مىللىلىتىرغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئاشقازان ھۆللۈكىنى ئاشۇرۇۋېتىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] پىننە، قاقىلە، تۇرۇپ.

[ئورۇنباسارى] ئاق لەيلى ئۇرۇقى، سېمىزئوت ئۇرۇقى.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] لوئوقى سەرپىستان، مەتبۇخى نەزلە.

ئىسپىغۇل
衣斯皮胡力
(腺毛车前子　xian mao che qian zi)

[باشقا ئاتىلىشى] بەزۇرۇل قوتونا، ئىسپىغۇل

[لاتىنچە نامى]Semen plantago asiatica

[ئىنگلىزچە نامى] Asia plantain seed

[تونۇش] بۇ، پاقىيوپۇرمىقى ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك تۇخۇمسىمان يوپۇرماقلىق پاقىيوپۇرمىقى بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ ئۇرۇقى «ئىسپىغۇل» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. ئۇرۇقى چاسا شەكىللىك ئۇششاق، رەڭگى سېرىققا مايىل ئاق، قارىسىمۇ بولىدۇ. تەمسىز، شىرىلىك كېلىدۇ، سۇغا سالسا لوئابى چىقىدۇ.

[چىقىش ئورنى] كەشمىر، ئىران، ئافغانىستاندىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ ئۇرۇقىنى يىغىۋېلىپ، پاكىز تازىلاپ، قۇرۇق ھەم سالقىن جايدا ساقلىنىدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] لوئابىنى ئېلىپ لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] غەيرىي تەبىئىي سەپرا، قان خىلىتىدىن بولغان يالىلۇغلارنى قايتۇرۇش، قىزىتما پەسەيتىش، يۆتەل پەسەيتىش، بەلغەم بوشىتىش، تەرەتنى راۋانلاشتۇرۇش، ئۇسسۇزلۇقنى قاندۇرۇش، ئىچنى توختىتىش، باش ئاغرىقىنى پەسەيتىش، ئىششىقلارنى ياندۇرۇش، سۈيدۈك ھەيدەش، قاننىڭ ھارارىتىنى ياخشىلاش خۇسۇسىيىتى بار.

ئىسپىغۇل ئۆسۈملۈكى

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] تولغاق، ئىچ سۇرۇش، يۆتەل، زۇكام، گال قۇرۇش، ئاشقازان ۋە ئون ئىككى بارماق ئۆچەي يارىسى، تىل ئېچىشىش، تىل يېرىلىش، بۆرەك ۋە سۈيدۈك يولى يالىلۇغى، سۆزنەك، قان سىيىش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئىسپىغۇل، بېھى ئۇرۇقىدىن 10 گىرامدىن، تاباشىردىن يەتتە گىرام ئېلىپ لوئابىنى چىقىرىپ، يەتتە گىرام تاباشىرغا ئارىلاشتۇرۇپ ئىچسە، قان ۋە سەپراۋى ئىسسىالىلارغا شىپا بولىدۇ.

2. ئىسپىغۇل، بېھى ئۇرۇقى، گاۋزىبان قاتارلىقلاردىن بەش گىرامدىن ئېلىپ قاينىتىپ سۈزۈپ، شىرنىسىنى چىقىرىپ تىلغا چاپسا، تىل يېرىلىش ۋە تىل ئېچىشىشنى پەسەيتىدۇ.

3. بېھى ئۇرۇقى، ئىسپىغۇللارنى سوقۇپ، گۈل يېغى ۋە سىركە بىلەن قوشۇپ بوغۇملارغا چاپسا، ئىسسىقتىن بولغان ئاغرىققا شىپا بولىدۇ، ئىششىق ياندۇرىدۇ.

4. ئىسپىغۇل بىلەن بېھى ئۇرۇقىنىڭ لوئابىنى چىقىرىپ، بەدىيان، بالەنگونى سوقۇپ، بىرلەشتۈرۈپ ئىچىپ بەرسە، قان تولغاقتا شىپا بولىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 3 ~ 12 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] جىنسىي ئىقتىدارىنى ئاجىزلاشتۇرىدۇ، نېرۋىلارنى ئاجىزلاشتۇرىدۇ، ئىشتىهانى تۆتىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] ھەسەل، ئاقىرقەرھا.

[ئورۇنباسارى] بېھى ئۇرۇقى، سېمىزئوت.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىق دورا ياسالمىسى] سۇفۇپى تىن، قۇرسى تاباشىر كافۇرى، ئىسپىغۇل لوئابى، زىماتى ئىسپىغۇل.

[دىققەت قىلىدىغان ئىشلار] ئىسپىغۇلنى سوقۇپ ئىچكى تەرەپتىن بېرىلسە، ئۇنىڭ شىرنىسى بولغانلىقتىن ئۇچەيگە چاپلىشىپ قېلىپ، ئۇچەيدە جاراھەت پەيدا قىلىدۇ ۋە ھايانتا خەۋپ يېتىدۇ. شۇڭلاشقا بۇنى سوقۇپ ئىشلەتكىلى بولمايدۇ. ئەگەر بىلەمەستىن 30 گىرام ئىسپىغۇلنى سوقۇپ بېرىپ قالسا، بەدەن ھارارىتىنى تۆۋەنلىتىپ، سېزىمنى يوق قىلىدۇ، ئاجىزلىتىدۇ، ئەس - ھوشىنى يوقىتىدۇ. ئەگەر يۇقىرىقىدەك ئەھۋال يۈز بەرسە، دەرھال ھەسەلنى سۇ بىلەن قايىنىتىپ، تۈز ۋە توغرىغۇ قوشۇپ ئىچكۈزۈپ قۇستۇرۇش لازىم، ياغلىق شورپا، ئىللىتىلغان تۇخۇم، قارىمۇچ، يالپۇز، مۇسەللەسنى ئارىلاشتۇرۇپ ئىچكۈزۈش كېرەك.

قار لەيلىسى

卡尔来力斯

(雪莲花 xue lian hua)

قارلەيلىسى

[باشقا ئاتىلىشى] تاغ لەيلىسى

[لاتىنچە نامى] Herba Saussuresa involucrata

[ئىنگلىزچە نامى] Snow Lotus

[تونۇش] بۇ، مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈك قارا لەيلىسىنىڭ پۈتۈن چۆپىدىن ئىبارەت. (10.21 ~ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى ھەم رۇسىيە، موڭغۇلىيە قاتارلىق ئەللەردىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] ياز پەسلىدە گۈلى ئېچىلغاندا ياكى ئېچىلىشتىن بۇرۇن يىغىۋېلىپ، قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] پۈتۈن چۆپىدە ھەر خىل ئېلېمېنتلار مەۋجۇت.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى]
1. بۇ ئالكولوئىد قان تومۇرلىرىنىڭ ئۆتكۈزۈشچانلىقىنى تۆۋەنلىتىدۇ.
2. ناركوزلانغان توشقانىنىڭ قان بېسىمىنى چۈشۈرىدۇ.
3. پاقا يۈرىكىنى تورمۇزلايدۇ.
4. ئورگانىزمدىن ئايرىلغان توشقانىنىڭ ئۇچەي سىلىق مۇسكۇلىنى تورمۇزلايدۇ ھەم ئىسپازمىنى بوشاشتۇرىدۇ.
5. ئەركىن رادىكاللارغا ھەم ھارغىنلىققا قارشى تەسىرگە ئىگە.
[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ئىلغاپ، قۇرۇتۇپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.
[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.
[خۇسۇسىيىتى] ياللۇغ قايتۇرۇش، تەرلىتىش، بۆرەكنى قۇۋۇتلەش، قاننى جانلاندۇرۇش، پەي، نېرۋىلارنى قۇۋۇتلەش، بالىياتقۇ، تۇخۇمداننى كۈچەيتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.
[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] رېماتىزم، بوغۇم ئاغرىقى، بۆرەك سوۋۇپ كېتىش، ھەيز توختاپ قېلىش، بالا ھەمراھىنىڭ قىيىندا چۈشۈشى، قىزىل، يۆتەل، ئەرلىك جىنسىي ئاجىزلىق، ئاق خۇن كۆپ كېلىش، چىش ئاغرىقى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.
[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]
1. قار لەيلىسىدىن بەش گىرام، زاراڭزا چېچىكى، ئاغىچا قاتارلىقلاردىن 10 گىرامدىن ئېلىپ، قائىدە بويىچە قاينىتىپ ئىچسە، ھەيز تۇتۇلۇشقا مەنپەئەت قىلىدۇ.
2. قار لەيلىسى ۋە سۆرۈنجاندىن 10 گىرامدىن، سانادىن 15 گىرام ئېلىپ، دورىلارنى قائىدە بويىچە قاينىتىپ ئىچسە، بوغۇم ئاغرىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.
[ئىشلىتىش مىقدارى] 3 ~ 6 گىرامغىچە.
[زىيانلىق تەسىرى] ھامىلىدار ئاياللارغا بېرىلمەيدۇ، مىقدارى ئېشىپ كەتسە تەرلىتىدۇ، ھەتتا زەھەرلىنىشنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ.
[تۇزەتكۈچىسى] ئانارگۈل.
[ئورۇنباسارى] زاراڭزا چېچىكى.
[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىق دورا ياسالمىسى] قار لەيلىسى دەملىمىسى.

مامىرانچىن
马米然其尼
(黄连 huang lian)

[باشقا نامى] مامىران سىينى، مامىران چىينى
[لاتىنچە نامى] Rhizoma copti shinensis
[ئىنگلىزچە نامى] Chinese Coldthread
[تونۇش] بۇ، ئېيىقتاپانلىقلار ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك مامىرانچىن

مامىرانچىن ئۇسۇملۇكى

(Coptis chinensis Franch) بولۇپ، ئۆسۈملۈكىنىڭ قۇرۇ-تۇلغان يىلتىزسىمان غولى، «مامىرانچىن» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. (22.10 - رەسىم)

[**چىقىش ئورنى**] شىزاڭ، خۇبېي، خۇنەن، شەنشى، سە-چۈەن ھەم ھىندىستان ۋە ياپونىيە قاتارلىق ئەللەردىن چىقىدۇ.

[**يىغىپ ساقلاش**] ئەتىياز ۋە ياز پەسلىدە گۈلى ئېچىلىدۇ، گۈلى ئېچىلغاندا يىغىۋېلىپ، گۈل بەرگىنى ئايرىپ، سايىغا يېيىپ قۇرۇتۇپ، قۇرۇق ئورۇندا ساقلىنىدۇ.

[**خىمىيەلىك تەركىبى**] بىر - بىردىن ئىشقارى، جاتىرورلىز (jatror rllizine) ، كوپتىزدىن ئىشقارى، پالماتىن (palmatine) ، ماگنوفلورىن (magnoflorine) قاتارلىق تەر-كىبلەر بار.

[**فارماكولوگىيەلىك تەسىرى**]

1. مىكرو ئورگانىزمغا بولغان تەسىرى: بىر - بىرىن ئىشقارىنىڭ باكتېرىيەگە قارشى تەسىرى بار.

2. قان ئايلىنىش سىستېمىسىغا بولغان تەسىرى: قان بېسىمىنى چۈشۈرىدۇ، قان تومۇر سىلىق مۇسكۇلىنى بوشاشتۇرىدۇ، ئۆت سۈيۇقلۇقىنىڭ ھاسىل بولۇشىنى تېزلىتىدۇ، قاندىكى قەنت مىقدارىنى تۆۋەنلىتىدۇ.

[**لايىقلاشتۇرۇلۇشى**] ئىلغاپ، توغراپ، قۇرۇتۇپ ساپلاشتۇرىدۇ.

[**تەبىئىتى**] ئۇچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[**خۇسۇسىيىتى**] يالىلۇغ قايتۇرۇش، ئاغرىق پەسەيتىش، كۆزنى روشەنلەشتۇرۇش، يەل ھەيدەش، توسالـ-غۇلارنى ئېچىش، قان تازىلاش، جاراسىم ئۆلتۇرۇش، تېرىگە جۇلا بېرىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

[**ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر**] كۆز تورلىشىش، كۆزدىكى ئاق داغ، بەرەس، بەھەق، قىچىشقاق، قوتۇر، داغ، چىش ئاغرىقى، سېرىقلىق چۈشۈش (يەرقان) ، تولغاق، بوۋاسىر قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[**ئىشلىتىش ئۇسۇلى**]

1. مامىرانچىن يىلتىزىنى شارابقا قوشۇپ مۇۋاپىق مىقداردا ئىچىپ بەرسە، جىگەردىكى توسالغۇلارنى ئاچىدۇ، يەرقان كېسىلىگە پايدا قىلىدۇ، ئېزىپ بوۋاسىر تۇگۈنچىلىرىگە چاپسا، ئىششىق ياندۇرىدۇ.

2. مامىرانچىننى قاينىتىپ، سۈيىنى يەرلىك ئورۇنغا سۈركىسە، بەھەق، بەرەس ۋە تېرىدىكى داغلارنى يوقىتىدۇ.

3. مامىرانچىننى ھەسەل ۋە سىركە بىلەن ئېزىپ، تىرناقتىكى ئاق داغ، بەرەس، بەھەق ۋە قىچىشقاقلارغا ئىشلەتسە مەنپەئەت قىلىدۇ.

4. زىرە، لاچىندانە، مامىرانچىن قاتارلىقلاردىن 10 گىرامدىن ئېلىپ، چايلىق قىلىپ ئىچسە يەل ھەيدەيدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 5 ~ 10 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئىسسىق مىزاجلىقلاردا باش ئاغرىقى پەيدا قىلىدۇ. بۆرەك كېسەللىكلىرى ئۈچۈن زىيانلىق.

[تۇزەتكۈچىسى] ھەسەل، قىزىلگۈل.

[ئورۇنباسارى] زەرچىۋە، مۇرمەككى.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] ھەببى زەھەب، مەجۇنى چۆپچىن، شەربىتى مۇسەپپىخۇن.

چىغىرتماق يىلتىزى

切合日提马克依力提孜

(马蔺根 ma lin gen)

[باشقا ئاتىلىشى] پىيارانگا مامران، مەمىرا

[لاتىنچە نامى] Radix Irsi Chinensis

[ئىنگلىزچە نامى] Chinese Iris Root

چىغىرتماق

[تونۇش] بۇ، چىغىرتماق ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك شورلۇق چىغىرتماق ئۆسۈملۈكىنىڭ يىلتىزى بولۇپ، يىلتىزىنىڭ سىرتقى يۈزى سارغۇچ ئاق رەڭلىك، ئىچكى قىسمى قوڭۇر رەڭلىك، سەل قاتتىق، شىرشىم كېلىدۇ، يىلتىزسىمان غولى، تەمى ئاچچىق، ئازراق پۇراقلىق بولىدۇ. (10.23 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭدىن كۆپرەك چىقىدۇ ھەم رۇسىيە، ئوتتۇرا ئاسىيا، يۇنانىستان قاتارلىق ئەللەردىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] 5 ~ 6 يىللىق بولغان چىغىرتماقنىڭ يىلتىزىنى 10 ـ، 11 ـ ئايلاردا يىغىۋېلىپ ساقلايدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] يىلتىزسىمان غولىنىڭ تەركىبىدە فىلاۋونلار، ئۇچۇچان مايى، كىراخمال قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] مىكرو ئورگانىزم ۋە پارازىت قۇرتلارغا قارشى تەسىرگە ئىگە؛ قان پىلاسمىنىكىلىرىنىڭ توپلىشىشىغا قارشى تۇرۇپ، تىقىلمىلارنى ئېرىتىش رولىغا ئىگە؛ قان شېكىرىنى تۆۋەنلىتىش، ئۆسمىگە قارشى تۇرۇش تەسىرىگىمۇ ئىگە.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ئىلغاپ، قۇرۇتۇپ، توغراپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبئىتى] ئۇچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] توسالغۇلارنى ئېچىش، ماددىلارنى يۇمشىتىش، بەدەننى قىزىتىش، تېرىنى پارقىرىتىش، يالليۇغ قايتۇرۇش، پەي ـ نېرۋىلارنى قۇۋۇەتلەش، ئاغرىق پەسەيتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] كۆكرەك پەردە يالليۇغى، تىترىمە كېسەل، پالەچ، لەقۋا، بوغۇم ئاغرىقى، ئولتۇرغۇچ نېرۋا ئاغرىقى، تال ئىششىقى، بويۇن بەز سىلى، شەقىقە، زۇكام، يۇزدىكى داغلارنى چۈشۈرۈش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. بەش گىرام چىغىرتماق يىلتىزىنى ئېزىپ، گۈل يېغى بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ باشقا چاپسا ياكى سوقۇپ تاماكا ئورنىدا چەكسە، كونا باش ئاغرىقىنى يوقىتىدۇ.

2. چىغىرتماق يىلتىزى بىلەن يوپۇرمىقىنى قاينىتىپ ئىچسە، كۆز قاراڭغۇلىشىش، يۈرەك قوزغىلىش، پالەچ، لەقۋالارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. بەش گىرام چىغىرتماق يىلتىزىنى ئېزىپ، سىركە بىلەن قوشۇپ يەرلىك ئورۇنغا زىمات قىلسا، تال ئىششىقى ۋە قورساقتا سۇ چۈشۈشكە مەنپەئەت قىلىدۇ.

4. چىغىرتماقنىڭ گۈلى ۋە يىلتىزىدىن ياغ تەييارلاپ يەرلىك ئورۇننى ياغلىسا، پەيلەرنى يۇمشىتىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 3 ~ 5 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئۆپكىگە قۇرۇقلۇق يەتكۈزىدۇ، بۆرەككە زىيانلىق.

[تۇزەتكۈچىسى] ھەسەل، كەتىرا.

[ئورۇنباسارى] مازارىيون.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] زۇكام جەۋھىرى، شەربىتى زۇپا، زەرۇرى مامىرانچىنى، ھەببى مامىرانچىنى.

تومۇر دورىسى

都热斯铁木尔

(大葧根 da qia gen)

[باشقا ئاتىلىشى] ئۇشبە مەغرىبى، سەرسىبىل

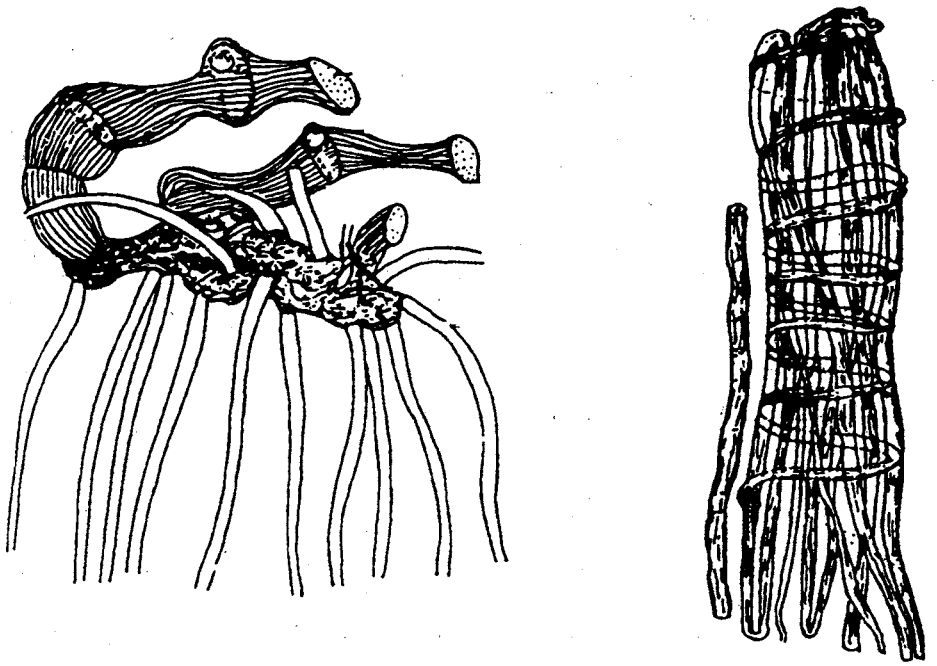
[لاتىنچە نامى] Radix smilax china

[ئىنگلىزچە نامى] chinaroot smilax

[تونۇش] بۇ، گۈلسامساق ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق يامىشىپ ئۆسىدىغان چاتقال چۆپچىنىڭ قۇرۇتۇلغان يىلتىزى بولۇپ، «ئۇشبە» ياكى «تومۇر دورىسى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. ئۇزۇن تومۇرسىمان ھالەتتە، ئىچى كاۋاك، رەڭگى قىزىل، تەمى ئاچچىق، پۇرىقى سۇس كېلىدۇ.

[چىقىش ئورنى] جەنۇبىي ئامېرىكا، ئوتتۇرا ئامېرىكا قاتارلىق جايلاردىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ ئۇرۇقى پىشقاندا، يىلتىزىنى كولاپ ئېلىپ يۇيۇپ، قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.

تومۇر دورىسى

[**خىمىيەلىك تەركىبى**] ئۆسۈملۈك يىلتىزى تەركىبىدە ئۆشبە گىلۈكوزىسى (Saras Soponin) بولۇپ، كىرىستال جىسىم بار. بۇ سۇدا ئىسسىق ئىسپىرتتا ئاسان ئېرىيدۇ، يەنە پارىللا (parilila)، پارىگىللا (parigila)، چۆپچىن گىلۈكوزىدى (Smilax saponin) قاتارلىقلار بار.

[**فارماكولوگىيەلىك تەسىرى**] ئۇشبۇ گىلۈكوزا ئۆسۈملۈكلەرنىڭ باكتېرىيەگە قارشى بىرقىنچە مادداسى بولۇپ، زەمبۇرۇغنىڭ ئاكتىپچانلىقىنى تورمۇزلايدۇ. باشاق مۇڭگۈزى زەمبۇرۇغى، ھال رەڭلىك تىرىخو تېنىن، شال ۋابا زەمبۇرۇغى، رەڭگى ئۆزگىرىشچان كۆپ كاۋاكلىق زەمبۇرۇغ قاتارلىقلارنى تورمۇزلايدۇ ھەمدە مەلۇم دەرىجىدە باكتېرىيەگە قارشى تەسىرىمۇ بار، ئۇشبۇ گىلۈكوزىنىڭ قان ھۇجەيرىسىنى ئېرىتىش رولى بار.

[**لايىقلاشتۇرۇلۇشى**] ئىلغاپ، قۇرۇتۇپ، توغراپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[**تەبىئىتى**] ئىككىنچى دەرىجىنىڭ ئاخىرىدا قۇرۇق ئىسسىق.

[**خۇسۇسىيىتى**] قان تازىلاش، بۇزۇق ماددىلارنى تارقىتىش، ياللۇغ قايتۇرۇش، جاراھەت پۈتتۈرۈش، يۇمشىتىش، تەرلىتىش، سۇيدۇك ھەيدەش خۇسۇسىيىتى بار.

[**ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر**] قان بۇزۇلۇشتىن بولغان ھەر خىل تېرە كېسەللىكلىرى، ناسۇر، سەل-لىس، جوزام، قىچىشقاق، بوغۇم ئاغرىقى، بالىياتقۇ، تۇخۇمدان ئىششىقى، بۆرەك، سۇيدۇك يولى ياللۇغى، ئومۇمىي بەدەن سۇلۇق ئىششىقى قاتارلىق كېسەللىكلەرگە ئىشلىتىلىدۇ.

[**ئىشلىتىش ئۇسۇلى**]

1. خېنىدىن 15 گىرام، چىلان، شاھتەررە، چۆپچىن، تومۇر دورىسى، ئامىلە قاتارلىق دورىلارنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام ئېلىپ قاينىتىما تەييارلاپ ئىچسە، قان بۇزۇلۇشتىن بولغان ھەر خىل تېرە

كېسەللىكلىرىگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. تومۇر دورىسىدىن 15 گىرام، سانا، سۆرۈنجان، بەدىيان قاتارلىقلاردىن 10 گىرامدىن ئېلىپ سۇغۇپ تەييارلاپ، كۈندە ئىككى ۋاق، بەش گىرامدىن ئىستېمال قىلسا، سەۋدادىن بولغان بوغۇم ئاغرىقلىرىغا پايدىلىق.

3. تومۇر دورىسى مەتبۇخى ئەپتىمۇن تەركىبىگە قوشۇپ بېرىلسە، بالىياتقۇ جاراھىتى ئىششىقى، راكقا پايدىلىق.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 5 ~ 7 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئۆپكىگە قۇرۇقلۇق يەتكۈزىدۇ. تەپ پەيدا قىلىدۇ. ئىسسىق مىزاجلىقلارغا زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] تاتلىق بادام يېغى، كەتىرا.

[ئورۇنباسارى] چۆپچىن.

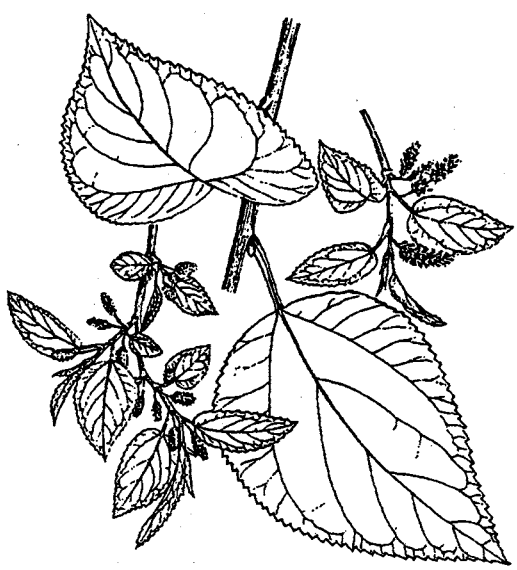
[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] ئۆشبە شەربىتى، مەجۇنى ئۆشبە.

ئۇجمە يوپۇرمىقى
吾吉买优盖日密克
(桑叶 sang ye)

[باشقا ئاتىلىشى] ئاق ئۇجمە يوپۇرمىقى، ۋەرەقى تۇت

[لاتىنچە نامى] Folium Morus alba

[ئىنگلىزچە نامى] Mulberry Leaf

ئۇجمە يوپۇرمىقى

[تونۇش] بۇ، ئۇجمە ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈك ئاق ئۇجمىنىڭ يوپۇرمىقىدىن ئىبارەت، يوپۇرماقلىرى تۇخۇم-سىمان شەكىلدە بولۇپ، ئۇچى تەرىپى ئۇچلۇق ياكى كەڭ، تۈۋى يۈرەك شەكىللىك بولىدۇ، رەڭگى سارغۇچ يېشىل رەڭدە كېلىدۇ. (10.24 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] جەنۇبىي شىنجاڭ رايونلىرىدا ئۆستۈرۈلىدۇ، مەملىكىتىمىزنىڭ كۆپلىگەن جايلىرىدىنمۇ چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ يوپۇرمىقىنى كۈزدە يىغىپ قۇرۇتۇپ، قۇرغاق ئورۇندا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيىلىك تەركىبى] ئاساسلىق تەركىبى رۇتىن بولۇپ، پەسلىنىڭ ئۆزگىرىشىگە ئەگىشىپ مىقدارىمۇ ئۆزگىرىپ بارىدۇ. مەسىلەن: 8ـئايدا 1.88%، 10ـ ئايدا 3%، 12ـئايدا 1.38%، ئۇنىڭدا باشقا موراكتىن(Moracetin)،

β - ستوستىرول، لۇپېئول (Lupeol)، فمولىزىن (Hemolsin)، مۇرسىن A، B قاتارلىقلار بار.

[**فارماكولوگىيەلىك تەسىرى**] قاندىكى قەنت مىقدارىنى تۆۋەنلىتىش، ماينى تۆۋەنلىتىش، باكتېرىيە ئۆلتۈرۈش، يالىلۇغ قايتۇرۇش، قېرىشنى كېچىكتۈرۈش، راكقا قارشى تۇرۇش، چارچاشنى تۇگىتىش، قان بېسىمنى چۈشۈرۈش، سۈيدۇك ھەيدەش قاتارلىق تەسىرى بار.

[**لايىقلاشتۇرۇلۇشى**] ساپلاشتۇرۇش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[**تەبىئىتى**] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[**خۇسۇسىيىتى**] يالىلۇغ قايتۇرۇش، جىگەرنى قۇۋۇتلەش، ھارارەت پەسەيتىش، سۈلۈق ئىشىشقلارنى تارقىتىش، جىگەرنىڭ توسالغۇلىرىنى ئېچىش، كۆزنى روشەنلەشتۇرۇش، ئاغرىق پەسەيتىش تەسىرى بار.

[**ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر**] ئىسسىقتىن بولغان زۇكام، يۆتەل، سوزۇلما كاناي يالىلۇغى، باش ئاغرىقى، يۆتەل، گال ئاغرىقى، كۆز ئاغرىقى، كۆز قىزىرىپ ئاغرىش، كۆرۈش قۇۋۋىتى ئاجىزلىقى، جىگەر ۋە بۆرەك ئاجىزلىقى، رېماتىزملىق بوغۇم ئاغرىقى، نېرۋا ئاجىزلىق قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[**ئىشلىتىش ئۇسۇلى**]

1. ئۇجمە يوپۇرمىقىدىن 35 گىرام، سوغىگۇلدىن تۆت گىرام، ئاق تۇرۇپتىن 70 گىرام، نەشپۈتتىن بىر دانە، ئاقشېكەردىن 35 گىرام ئېلىپ قوشۇپ سۇدا قاينىتىپ، ئۇچكە بۆلۈپ ئىچسە، بالىلاردىكى يۆتەلگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. يېڭى ئۇجمە يوپۇرمىقىدىن 500 گىرام ئېلىپ سۇدا قاينىتىپ، ئۇنىڭ ھورىدا ئاغرىق كۆزنى يۇيۇپ بەرسە، كۆز بىرىكتۈرگۈچى پەردىسىنىڭ ئۆتكۈر يالىلۇغىغا شىپا بولىدۇ.

3. ئۇجمە يىلتىزىنىڭ ئاق پوستىدىن 20 گىرام، زىسۇ ئۇرۇقىدىن 12 گىرام، خام چۇچۇكبۇيىدىن سەككىز گىرام ئېلىپ، سۇدا قاينىتىپ ئىچىپ بەرسە، سوزۇلما كاناي يالىلۇغى، يۆتەل ۋە دەم سىقىلىشقا مەنپەئەت قىلىدۇ.

4. ئۇجمە يىلتىزىنىڭ پوستىدىن 20 گىرام، خام زەنجۈبىل پوستى، تاۋۇز شاپىقى، تەرخەمەك شۆپۈكى، كۆك كاۋا شۆپۈكىنىڭ ھەربىرىدىن 12 گىرام ئېلىپ قاينىتىپ ئىچىپ بەرسە، قورساققا سۇ يىغىلىش ۋە قورساق ئىششىقىغا شىپا بولىدۇ.

5. ئۇجمە شېخىدىن 500 گىرام، يۇلغۇن مېۋىسىدىن 35 گىرام ئېلىپ، قاينىتىپ سوۋۇغاندىن كېيىن شامىسىنى ئېلىۋېتىپ، 35 گىرام ھەسەل قوشۇپ سۇس ئوتتا قاينىتىپ، مەلھەم ھالىتىگە كەلتۈرۈپ، ھەر قېتىمدا 16 گىرام، كۈندە ئىككى قېتىم ئىچىپ بەرسە، رېماتىزملىق بوغۇم ئاغرىقىغا شىپا بولىدۇ.

6. ۋاسالغۇ، ئۇجمە يوپۇرمىقى، خام ئەگرىسۇناينىڭ ھەربىرىدىن 20 گىرام ئېلىپ، سۇدا قاينىتىپ ئىچىپ بەرسە، نېرۋا ئاجىزلىقى، ئۇيقۇسىزلىق ۋە قان ئازلىققا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[**ئىشلىتىش مىقدارى**] 6 ~ 12 گىرامغىچە.

[**زىيانلىق تەسىرى**] پەي - مۇسكۇللاردا بوشاش پەيدا قىلىدۇ.

[**تۇزەتكۈچىسى**] رۇمبەدىيان.

[**ئورۇنباسارى**] بىنەپشە، نېلۇپەر.

[**ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى**] زۇكام كاشكىپى.

كۇتىكى
苦提克
(胡黄连 hu huang lian)

[باشقا ئاتىلىشى] بۆربىوغار

[لاتىنچە نامى] Rhizoma Picrorhiza Scrophulariiflora

[ئىنگلىزچە نامى] Figwortflower Picror hiza Rhizome

[تونۇش] بۇ، چۈقا ئائىلىسىدىكى ئېگىزلىكى 5 ～ 15 سانتىمېتىرغىچە ئۆسىدىغان كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك كۇتىكىنىڭ (يەنە بىر خىل نامى «بۆربىوغار») يىلتىزىسمان غولى بولۇپ، «كۇتىكى» ياكى «بۆربىوغار» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. يىلتىزسمان غولى كونۇس شەكىللىك، تەكشى ياكى سەل مايماق، سىرتقى يۈزى سارغۇچ كۈل رەڭلىك ۋە سارغۇچ قوڭۇر رەڭلىك، پارقىراق كېلىدۇ. (10. 25 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ شىزاڭ ۋە ھىندىستان، نېپال، سىنگاپور قاتارلىق جايلاردىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ دورىلىق قىسمىنى كۈز پەسلىدە يىغىپ قۇرۇتۇپ، قۇرغاق ئورۇندا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] كۇتىكى تەركىبىدە تەخمىنەن 3%～4% كېچە كوتىكىن (Kutkin)، دى مانىنتول (D—Mannitol)، 0.1% ۋانىلىك ئاتسىد (Vanillic acid)، ئاز مىقداردا كۇتىكئول (Kutkiol)، كۇتكسىتېرول (Kutkisterol) ۋە ئاپوتسىنىن (Apocynin) قاتارلىقلار بار، كۇتىكىن بولسا بىر خىل تۇراقلىق كىسلاتالىق ماددا دەپ قارالماقتا، شىزاڭ كۇتىكىسى ھەققىدە مەلۇمات تېپىلمىدى، لېكىن بۇنىڭ ئاچچىقلىق دەرىجىسى ئىسپىرت ۋە سۇدىكى چىلانمىسى كۇتىكى بىلەن ئوخشايدۇ، كۇتىكى مېۋىسىنىڭ تەركىبىدە ۋىتامىن C، قەنت تۇرلىرى، كىراخمال، ئاقسىل قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] كۇتىكىنىڭ سۇدىكى چىلانمىسىنى (1 : 4 نىسبەتتە) تەجرىبە نەيچىسىدە بىنەپشە رەڭلىك تۈك تەمرەتكە زەمبۇرۇغى قاتارلىق تېرە زەمبۇرۇغلىرىغا نىسبەتەن ئوخشىمىغان دەرىجىدە تورمۇزلاش تەسىرىگە ئىگە. يىلتىزىدىن ئېلىنغان ئۆت سۈيۇقلۇقىنى ماڭدۇرۇش، باكتېرىيەگە قارشى تۇرۇش رولىغا ئىگە، شۇڭا بۇ جىگەر يالليۇغى ۋە سۇيدۇك يولى يۇقۇملىنىشى قاتارلىق كېسەللىكلەرگە ئونۇمى ياخشى.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] يۇيۇپ توغراش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيتى] ھەزمىنى ياخشىلاش، يەل ھەيدەش، چوڭ تەرەتنى يۇمشىتىش، ئىششىق ياندۇرۇش، قىزىتما، قۇرت چۈشۈرۈش، ئاغرىق پەسەيتىش خۇسۇسىيەتلىرى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] ھەزىم ناچارلىقى، ئىشتىھاسىزلىق، قەۋزىيەت، ئومۇمىي بەدەن سۇلۇق ئىششىقى، سۇيدۇك يولى يۇقۇملىنىش، ئۇچەيدە قۇرت پەيدا بولۇش، باش ئاغرىقى، شەقىقە ۋە چىش

ئاغرىقى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. كۇتىكىدىن مۇڭاپىق مىقدارىدا ئېلىپ سۇغۇپ تەييارلاپ، بىر گىرام ئەتراپىدا ئىچسە ياكى كۇتىكىنى چالا سوقۇپ قاينىتىلمىسىنى ئىچىپ بەرسە، ئومۇمىي بەدەن سۇلۇق ئىششىقلىرىغا پايدا قىلىدۇ.

2. كۇتىكىدىن بەش گىرام ئېلىپ سۇغۇپ تەييارلاپ، سۇغۇپىنى ھەسەل بىلەن قوشۇپ ئىستېمال قىلىپ بەرسە، قەۋزىيەت ۋە ئادەتلەنگەن قەۋزىيەتكە پايدا قىلىدۇ.

3. كۇتىكىنىڭ قاينىتىلمىسى بىلەن ئېغىزنى چايقىسا، چىش ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 3 ~ 6 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] قۇستۇرىدۇ ۋە تارتىشىش پەيدا قىلىدۇ.

[تۇزەتكۇچىسى] بادام يېغى، مەستىكى.

[ئورۇنباسارى] شىزاڭ كۇتىكىسى.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] كۇتىكى قاينىتىلمىسى.

يىلان قاسرىقى

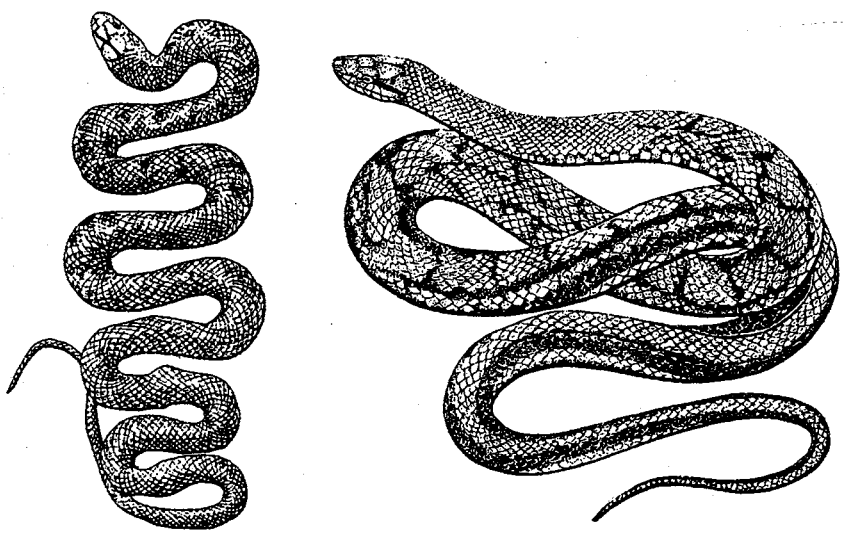
衣郎哈斯日格

(蛇蜕 she tui)

[باشقا ئاتىلىشى] سەلىخولھەييە، پوستى مار، سانىپ كى كال

[لاتىنچە نامى] Piriostrasum serpentis

[ئىنگلىزچە نامى] Snake slough

يىلان

[تونۇش] بۇ، سېرىق باش يىلان ئائىلىسىدىكى ھايۋان سېرىق باش يىلان، ئاق يەر يىلىنى، شۇنىڭغا ئوخشاش، باشقا يىلانلارنىڭ تاشلىغان قۇرۇق تېرە قاسرىقى بولۇپ، سىلىندىر شەكىللىك، يېرىم سۇزۇك بولىدۇ. دۇمبە تەرىپى كۇل رەڭ، كۇمۇش رەڭلىك، پۇرىقى بىرئاز بەتبۇي كېلىدۇ. (10.26 ـ رەسىم)

[چقىش ئورنى] شىنجاڭدىن، جۇڭگونىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بىر يىلنىڭ ھەممە ۋاقتىدا يىغىۋالغىلى بولىدۇ. 4 ~ 10 ئايلار مەزگىللىرى ئەڭ كۆپ بولۇپ، يىغىۋالغاندىن كېيىن قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] قۇرغاق يۇزدىكى تېرىسىدە كوللاگېن (Collagen) بار، قان زەربىدا زەھەرگە قارشى تەركىبلەر بار ئىبارەت.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] يالليۇغ قايتۇرۇش رولى بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] قۇرۇتۇپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] يالليۇغ قايتۇرۇش، قان تازىلاش، بۆرەك ۋە دوۋساقتىكى تاشلارنى ئېزىپ چۈشۈرۈش، سۆگەلنى يوقىتىش، ئارتۇق ھۆللۇكلەرنى قۇرۇتۇش، جاراھەت پۈتتۈرۈش، ئىششىق ياندۇرۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] بوۋاسىر، قۇلاق ئاغرىقى، كۆز ياشانغىراش، مەقئەت يارىسى، تەمرەتكە، ھەر خىل يارا، چاقىلار، ئاقمىلار، خانازىر، ئاقكېسەل، تەڭگىسىمان چاچ چۈشۈش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. بىر گىرام يىلان قاسرىقىنى ئارپا ئۇنىنىڭ خېمىرى ئىچىگە ئېلىپ، قوقاسقا كۆمۈپ پىشۇرۇپ، دورا ياكى شېكەر بىلەن ئېزىپ ئىچسە، بوۋاسىر كېسەللىكى ئۇچۇن شىپا بولىدۇ.

2. كۇشتە قىلغان نەشە تالقىنى بىلەن بەش گىرام يىلان قاسرىقى سۇفۇپىنى ئارىلاشتۇرۇپ، مۇۋاپىق مىقداردا ئىستېمال قىلسا، دوۋساقتىكى تاشلارنى ئېرىتىپ چۈشۈرىدۇ.

3. نۆشۇدۇردىن ئۇچ گىرام، ئاقىرقەرھادىن 10 گىرام، يىلان قاسرىقىدىن بەش گىرام ئېلىپ، مەلھەم قىلىپ چاپسا، تەمرەتكە، ئاقكېسەل قاتارلىقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

4. زەيتۇن يېغى، ھاراق بىلەن كۆيدۇرۇلگەن يىلان قاسرىقىنى بىرلەشتۇرۇپ باشقا سىرتىدىن چاپسا، تەڭگىسىمان چاچ چۈشۈپ كېتىشنىڭ ئالدىنى ئالىدۇ ۋە چاچ ئۇندۇرىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 1 ~ 3 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] كۆزگە زىيان قىلىدۇ ھەم تېرىنى قۇرغاقلاشتۇرىدۇ.

[ئورۇنباسارى] يىلان.

[تۇزەتكۈچىسى] يۇمغاقسۇت.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] مەجۇنى ئەفئى، ھەببى ماري بەرەس.

دىڭزىيا

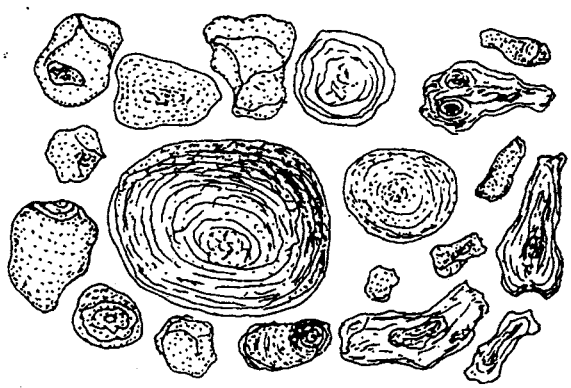
定孜亚

(牛黄 niu huang)

[**باشقا ئاتىلىشى**] كالايادا تېشى، يادا تاش

[**لاتىنچە نامى**] Calculus Bos grunniens

[**ئىنگلىزچە نامى**] Cow-bezoar, Bezoar

دىڭزىيا

[**تونۇش**] دىڭزىيا تەبىئىي ۋە سۈنئىي بولىدۇ. بۇنىڭ تەبىئىيسى ئاغرىق كالا ۋە سۇ كالىسىنىڭ ئۆتى ئىچىدە پەيدا بولۇپ، كۆز ۋە قىش پەسلىلىرىدە كۆپرەك پەيدا بولىدۇ. كالىنى سويغاندىن كېيىن ئۇنىڭ ئۆت خالتىسىنى سىرتتىن مىجىپ كۆرۈلىدۇ، ئەگەر قولغا مونەك نەرسە ئۇرۇنسا، دەرھال ئۆتىنى يېرىپ تاش ئېلىۋېلىنىدۇ، ئەگەر تاش ئۆتتە ئۇزاق تۇرۇپ قالسا، رەڭگى قارىيىپ قالىدۇ. ئۇنى ئاۋايلاپ تۇرۇپ ئۇستىنى قاپلاپ تۇرغان نېپىز پەردە-سىنى ئېلىۋېتىپ قۇرۇتقاندىن كېيىن، «دىڭزىيا» ياكى «يادا تېشى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. (27.10 ـ رەسىم)

[**چىقىش ئورنى**] ئېلىمىزنىڭ ھەرقايسى ئۆلكىلىرىدىن ھەمدە ئىران، ھىندىستان، كانادا، ئاۋسترالىيە قاتارلىق ئەللەردىن چىقىدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە ئېلىمىزدىن چىقىدىغىنى ئەلا سۈپەتلىك ھېسابلىنىدۇ.

[**يىغىپ ساقلاش**] بۇ ھايۋاننى بوغۇزلاپ، ئىچكى ئەزالىرىنى ئاجرىتىپ، دورىلىق قىسمىنى ئاۋايلاپ ئېلىپ ئاپتاپتا قۇرۇتۇپ، قۇرغاق جايدا ساقلىنىدۇ.

[**خىمىيەلىك تەركىبى**] تەركىبى ئۆت كىسلاتاسى، ئۆت پىگمېنتى، خولېستېرىن، ئامىنو كىسلاتاسى، ئاقسىل·ۋە كۆپ خىل ۋىتامىنلاردىن ئىبارەت.

[**فارماكولوگىيەلىك تەسىرى**] تىنچلاندۇرۇش، قىزىتمىنى پەسەيتىش، يالۇغ قايتۇرۇش، يۈرەكنى قۇۋۇتـ ۋەتلەش، مىكروب ئۆلتۈرۈش، ھەزىمنى ياخشىلاش، نەپەس يولىنى راۋانلاشتۇرۇش، ئاغرىق پەسەيتىش رولى بار.

[**لايىقلاشتۇرۇلۇشى**] ئادەتتىكىدەك ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[**تەبىئىتى**] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[**خۇسۇسىيىتى**] يالۇغ قايتۇرۇش، ئىششىق ياندۇرۇش، ئىچ سۈرۈشنى توختىتىش، يۈرەكنى قۇۋۇۋەتـ لەش، زەھەر قايتۇرۇش، قىزىتما پەسەيتىش، ئۆت يوللىرىنى راۋان قىلىش خۇسۇسىيەتلىرى بار.

[**ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر**] ئىچ سۈرۈش، قانلىق تولغاق، ئىچكى ئەزالاردىكى قاناش، بالىياتقۇ چىقىقى، بالىلاردىكى تۇتاقلىق، تارتىشىپ قېلىش، يۇقىرى قىزىتما، يۈرەك ئاجىزلىقى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. تاباشىر، سۇماق 10 گىرامدىن، دىئۇزىيادىن ئىككى گىرام، بېھدانەدىن ئالتە گىرام، ئىسپىغۇلدىن ئالتە گىرام ئېلىپ سوقۇپ، قېتىق سۇزمىسىگە ئارىلاشتۇرۇپ ئىچىپ بەرسە، قاندىن بولغان ئىسسىق سۇرۇش ۋە قان تولغاقلا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. سەرتان، ئاقاقىيا، شادىنەج، خۇنسىياۋشان، كەتىرا، ئەنجىبارنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام، دىئۇزىيادىن ئىككى گىرامدىن ئېلىپ سۇفۇپ تەييارلاپ ئىچىپ بەرسە، ئىچكى ئەزالاردىكى قاناشنى توختىتىدۇ.

3. پىلە غوزىسى، لاچىندانە ھىنددىن ئۇچ گىرامدىن، گاۋزىبان ھىنددىن بەش گىرام، بىدىمۇشكىدىن 10 گىرام، دىئۇزىيادىن ئىككى گىرام ئېلىپ، بۇ دورىلارنىڭ چالا سوقۇپ دەملەپ ئىچىپ بېرىلسە، يۇقىرى قىزىتمىدىن بولغان يۇرەك ئاجىزلىقىغا شىپا بولىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 1～2 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئۆپكىگە زىيان قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] كەتىرا.

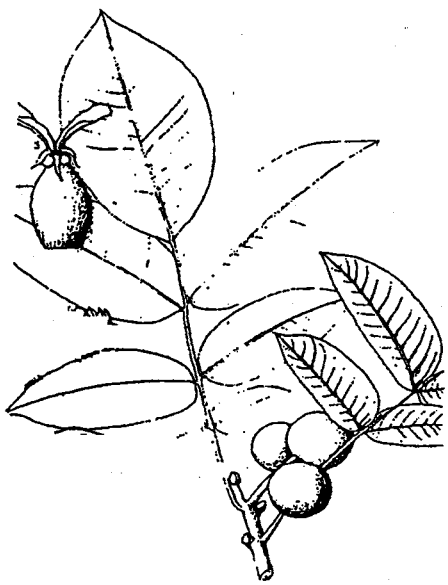
[ئورۇنباسارى] لاچىندانە ھىندى.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] سۇفۇپى خۇنسىياۋشان.

ياڭاق كۆك پوستى

亚给克库克破斯提

(青龙衣 qing long yi)

ياڭاق دەرىخى

[باشقا ئاتىلىشى] قەشئۇل جەۋزى

[لاتىنچە نامى] Exocarpium Juglans regia

[ئىنگلىزچە نامى] Immature Walnut Exocarp

[تونۇش] ياڭاق ئائىلىسىدىكى چوڭ دەرەخ ياڭاق مېۋىسىنىڭ سىرتىدىكى كۆك پوستى بولۇپ، قەشرۇل جەۋزى، ياڭاق كۆك پوستى دېگەن ناملاردا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. (10.28 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ جەنۇبىي قىسمىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] 7 —، 8 — ئايلاردا خام ياڭاقنىڭ پوستىنى يېغىۋېلىپ قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.

[خىمىيىلىك تەركىبى] تەركىبىدە ھىدروجۇگلون گىلۇكوزىد قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيىلىك تەسىرى] يالىلۇغ قايتۇرىدۇ، مىكروب ئۆلتۈرىدۇ، ئاغرىق پەسەيتىدۇ، قۇرت ئۆلتۈرىدۇ، تېرىگە رەڭ بېرىش تەسىرى بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] قۇرۇتۇپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] يالۇغ قايتۇرۇش، ئىششىق ياندۇرۇش، چىشنى چىكىتىش، بەدەننى قۇۋۇتلەش، ئاغرىق پەسەيتىش، كۆزنى روشەنلەشتۇرۇش، ئاشقازاننى قۇۋۇتلەش، ئىشتىهانى ئېچىش، تېرە ۋە چاچلارغا رەڭ بېرىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] ھۆل سوغۇقتىن ياكى غەيرىي تەبىئىي بەلغەم خىلىتىدىن بولغان كېسەللىكلەر، ئاق داغ، بەرەس، بادامبەز يالۇغى، چىش مىلىكىنىڭ ئىششىپ ئاغرىشى، چىش بوشاپ كېتىش، كالا تەمرەتكىسى، باش تەمرەتكىسى، كۆز بېسىمىنىڭ ئېشىپ كېتىشى، سوغۇقتىن بولغان باش ئاغرىقى ۋە شەقىقە، پالەچ، مۇپاسىل قاتارلىق كېسەللىكلەرگە ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ياڭاقنىڭ كۆك پوستىدىن 10 گىرام، موزا، كاتېھىندى، ئانارگۈل قاتارلىقلارنىڭ ھەربىرىدىن ئالتە گىرامدىن ئېلىپ، قائىدە بويىچە قاينىتىپ سۈيىدە غار ـ غار قىلسا، بادامبەز يالۇغى، چىش مىلىكى ئىششىقى، چىش بوشاپ كېتىش ۋە ئاغرىش قاتارلىقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. ياڭاقنىڭ كۆك پوستىدىن 10 گىرام، سىيادان، ئادراسمان ئۇرۇقى، زەنجىۋىل قاتارلىقلارنىڭ ھەربىرىدىن ئالتە گىرامدىن ئېلىپ، قائىدە بويىچە سوقۇپ سۈزۈپ تەييارلاپ ئىچىپ بەرسە، ئاق داغ، بەرەس، تەمرەتكە، باش ئاغرىقى، پالەچ، لەقۋا قاتارلىقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 3 ～ 10 گىرامغىچە ئىچىشكە بېرىلىدۇ. سىرتتىن مۇۋاپىق مىقداردا ئىشلىتىلىدۇ.

[زىيانلىق تەسىرى] باش ئاغرىقى پەيدا قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] گۈلبىنەپشە.

[ئورۇنباسارى] خېننىگۈل.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] غار ـ غار سۈيى. يۇقىرىقىدىن باشقا بىنەپشە، نېلۇپەر گۈلى، بابۇنە، چۆپچىن، چوڭ چىلان، گۈڭگۈرت، قىزىل چۆپچىن، قەسبۇزەررە، شاھتەررە ھىندى، ياز غازىكى، ھەشقىپىچەك ئۇرۇقى، چىغىرتماق يىلتىزى، تەرخەمەك ئۇرۇقى، بېلىق مېڭە تېشى، قەمبىل، كافۇر، ئەپيۇن، سىمىزئوت ئۇرۇقى، پاقىيوپۇرمىقى ئۇرۇقى، يۇمغاقسۇت ئۇرۇقى، قاندالا، زىغىر ئۇرۇقى، بېھى ئۇرۇقى، ئامىلە، قېتىق سۈزمىسى، سەپرائوت يىلتىز پوستى، نېلۇپەر ئۇرۇقى، غۇنچە-ئۇزۇم، ئوسما يىلتىزى، شاتۇت، كەۋرەك قاتارلىقلارمۇ يالۇغ قايتۇرغۇچى دورىلار قاتارىغا كىرىدۇ.

چىنار دەرىخى

其那热得里黑

(悬铃木 xuan ling mu)

[باشقا ئاتىلىشى] دۆلەپ، چىنار

[تونۇش] بۇ، چىنار ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان ئېگىز دەرەخ چىنار بولۇپ، بۇ دەرەخنىڭ

يوپۇرمىقى كەڭ، ئەتراپى چىشلىق، ياغچى يېنىك، پارقىراق، ئۇرۇقى يۇمىلاق، تىكەنلىك، قاتتىق، ژەزنى يەڭگىل، رەڭگى سېرىققا مايىل توپا رەڭدە ياكى قىزىلغا مايىل بولىدۇ، ئىچىدە يۇمىلاق خانىلىرى بولىدۇ. گۈلى سېرىق رەڭدە، يوپۇرمىقىنىڭ تەمى ئاچچىق ژە قاڭسىق، تېبابەتتىمىزدە يوپۇرمىقى، قوۋزىقى ژە ئۇرۇقى دورىلىققا ئىشلىتىلىدۇ.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن چىقىدۇ.

[يېغىپ ساقلاش] ئۇرۇقى پىشقاندا، ئۇرۇقى، يوپۇرمىقى، قوۋزىقى يېغىۋېلىنىپ قۇرۇتۇپ، پاكىز، سالقىن، قۇرغاق جايدا ساقلىنىدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] يۇيۇپ، قۇرۇتۇپ ساپلاشتۇرۇپ لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] يوپۇرمىقى بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق، مېۋە ژە قوۋزىقى بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] يالىلۇغ قايتۇرۇش، ئىششىق ياندۇرۇش، سەپرا، قان خىلىتلىرىنى تەڭشەش، جاراھەت - زەخمىلەرنى پۈتتۈرۇش، قان توختىتىش، ئاغرىق پەسەيتىش، قىزىتمىنى ياندۇرۇش، زەھەر قايتۇرۇش قاتارلىق خۇسۇسىيەتلەرگە ئىگە.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] ھەر خىل سەۋەبلەردىن بولغان يالىلۇغ ژە بوغۇم يالىلۇغى، چىش مىلىكى يالىلۇغى، چىش ئاغرىقى، كۆز ئاغرىقى، كۆيۈك، ھەر خىل زەخىم، زەھەرلىك ھاشارەت چېقىۋېلىش، ھەر خىل قاناش خاراكتېرلىك كېسەللىكلەر، تېرە سويۇلۇش، يۇقۇملىنىش خاراكتېرلىك زەخىم، ئېغىز بوشلۇقى يالىلۇغى، بۇرۇن قاناش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. چىنار دەرىخىنىڭ يوپۇرمىقىدىن مۇۋاپىق مىقداردا ئېلىپ يۇمشاق سوقۇپ، ھۆل جاراھەتلەرگە ژە ئوتتا كۆيگەن كۆيۈككە سېپىلسە، ھۆللۇكنى قۇرۇتۇپ مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. چىنار دەرىخىنىڭ قوۋزىقىنى سىركىدە قاينىتىپ چىشقا باسسا، چىش ئاغرىقى ژە چىش مىلىكىنىڭ ئىسسىقتىن بولغان يالىلۇغىنى قايتۇرىدۇ.

3. چىنار يوپۇرمىقى، قارىمۇچ، زەھرى مۆھرىنىڭ ھەربىرىدىن 15 گىرام ئېلىپ، قائىدە بويىچە سوقۇپ سۈقۇپ تەييارلاپ، زەھەرلىك ھاشارات چاققان ئورۇنغا سەپسە ياكى 5 ～ 10 گىرامغىچە ئىچىپ بەرسە مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 5 ～ 10 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئۆپكىگە، كانايغا زىيانلىق.

[تۈزەتكۈچىسى] ئۇد ھىندى، دارچىن ژە يېڭى سېغىلغان سۈت.

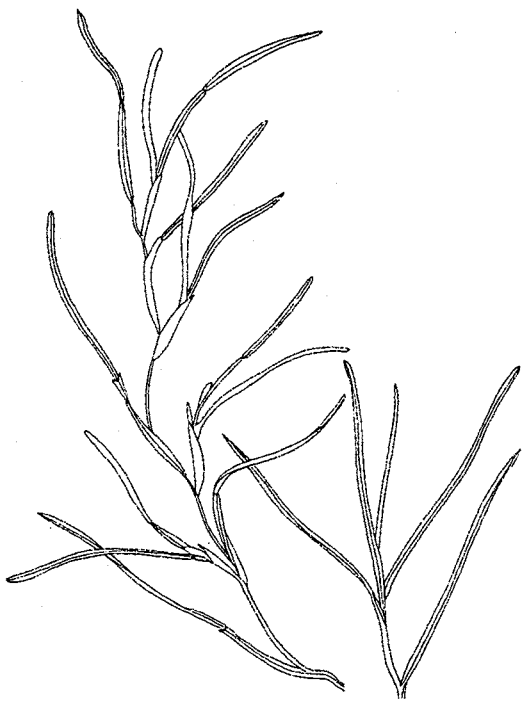
[ئورۇنباسارى] ئانارنىڭ قوۋزىقى ياكى پوستى.

[ژەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] ھەر خىل زىماتلار.

خەيدەي (لامناريە)

海代

(海带 hai dai)

خەيدەي

[تونۇش] بۇ، دېڭىزنىڭ ئاستىدا ئۆسىدىغان بىر خىل ئۆسۈملۈك بولۇپ، رەڭگى قارا، ئۆزى يۇمشاق، شەكلى ياپىلاق، ئۇزۇن كېلىدۇ، بۇ «خەيدەي» نامىدا دورىلىققا ئىشلىتىلىدۇ. (29.10 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] لياۋنىڭ، شەندۇڭ دېڭىز بويلىرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] ئەتىياز، ياز، كۈز پەسلىدە يىغىۋېلىپ، ھەر خىل ئارىلاشمىلىرىنى ئايرىۋېتىپ سۇدا يۇيۇپ، قۇرۇتۇپ، قۇرغاق، سالقىن جايدا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] كۆپ مىقداردا كاربون سۇ بىرىكمىلىرى ئاز مىقداردا ئاقسىل، ماي بولىدۇ. كالتسىي، تۆمۈر، فوسفور، يود، مىس، سىنىك ۋە ھەر خىل ۋىتامىنلار مول بولىدۇ.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] خەيدەي تەركىبىدە يود مول بولغانلىقتىن بەدەندىكى غىدىقلىغۇچى تەركىبلەرنى ئازايتىپ، قان تومۇر قېتىشى، قان تومۇر توسۇلۇشلارنىڭ ئالدىنى ئېلىش تەسىرى بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] يۇيۇپ، قۇرۇتۇپ لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] يالليۇغ ۋە ئىشىق ياندۇرۇش، قان توختىتىش، قىزىتما پەسەيتىپ، ئاغرىق توختىتىش، ھەر خىل بەزلەرنى قۇۋۇشتۇرۇش، ئىچ سۈرۈشنى توختىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] قۇرۇق ئىسسىق ۋە سەپرا خىلىتىدىن بولغان كېسەللىكلەر، ھەر خىل قاناشلار، ئىسسىقتىن بولغان يالليۇغ، تال يوغىناش، كېزىكتىكى قىزىتما، كىچىك بوغۇملار ئاغرىقى، كىچىك بالىلاردىكى بۆرەك كېسىلى، پەي ـ مۇسكۇللار قېتىشىش، بەزلەر چوڭىيىش، سەپراۋى ئىچ سۈرۈش، قىزىل، يەلتاشما، دېۋەڭلىك، پوقاق قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. مۇۋاپىق مىقداردىكى خەيدەينى سوقۇپ تالقانلاپ، ئۇنى بۇغداي كېپەكىگە ئارىلاشتۇرۇپ، قائىدە بويىچە زىمات تەييارلاپ، يەرلىك ئورۇنغا زىمات قىلىپ بەرسە، بوغۇم ئاغرىقى، بۆرەك يالليۇغى، پەي مۇسكۇللار قېتىشىشى، يەلتاشما ۋە ھەر خىل قاناشلىق كېسەللىكلەرگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. مۇۋاپىق مىقداردىكى خەيدەينى قاينىتىپ، زەيتۇن مېيىدىن مۇۋاپىق مىقداردا ئارىلاشتۇرۇپ

ئىچىپ بەرسە، پەي - مۇسكۇللار قېتىشىش، بەز يوغىناش، پوقاق، دېۋەڭلىك، قىزىل، كېزىك، تال يوغىناش ۋە ئىسسىقتىن بولغان ھەر خىل يالۇغلىنىش قاتارلىقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. مۇڭاپىق مىقداردىكى خەيدەپنى ئېلىپ سۇغۇپ قىلىپ، قايناق سۇ بىلەن ئىچىپ بەرسە، سەپراۋى ئىچ سۇرۇشكە مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] ئىچىدىن 5 ~ 6 گىرامغىچە، سىرتىدىن مۇڭاپىق مىقدارىدا ئىشلىتىلىدۇ.

[زىيانلىق تەسىرى] كۆپ مىقدارىدا ئىشلەتسە، سوغۇق مىزاجلىقلاردا باش قېيىشنى پەيدا قىلىدۇ.

[تۇزەتكۇچىسى] ھەسەل، ناۋات.

[ئورۇنباسارى] بېلىق.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىشق دورا ياسالمىسى] ئىتىرىفىل غۇددى مۇرەككەپ.

يېزىخۇ ئەمىنى
一孜乎艾密尼
(一枝蒿 yi zhi hu)

يېزىخۇ ئەمىنى

[تونۇش] بۇ، مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك يېزىخۇ بولۇپ، ئېگىزلىكى 20 ~ 50 سانتىمېتر-غىچە، يىلتىز بىرئاز توم، غولى يەر بېغىرلاپ ئۆسىدۇ. بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ پۈتۈن چۆپى «يېزىخۇ ئەمىنى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. (10.30 - رەسىم)

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ ئالتاي تېغى، تيانشان تېغى، كۈنلۈن تېغىدىن تېرىپ ئۆستۈرۈلىدۇ. قازاقىستان، موڭغۇلىيە، رۇسىيە، شۇنداقلا ياۋروپا قاتارلىق جايلاردىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] 7 -، 8 - ئايلاردا ياكى كۈز پەسلىدە يىغىۋېلىپ، يەر ئۈستى قىسمىنى كېسىۋېلىپ قۇرۇتۇپ، سالقىن، قورغاق جايدا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] يېزىخۇ تەركىبىدە ئەمەن كىسلاتاسى، زەرگۈل كىسلاتاسى، تۈخۈمەك ئىشقارى، يالپۇز ئىسپىرتى، ئەمەن گىلۈكوزىدى، كاروتىن گىلۈكوزىدى، قارىغاي مېيى ۋە كامفورا ئىسپىرتى قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] زەھەر قايتۇرۇش، سۈيدۈك ھەيدەش، يالۇغ قايتۇرۇش تەسىرى بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] يۇيۇپ، توغراپ، قۇرۇتۇپ لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] قىزىتما پەسەيتىپ، زەھەر قايتۇرۇش، يالۇغ قايتۇرۇش، ئاغرىق پەسەيتىش، ھەزىمنى ياخشىلاپ، ئاشقازاننى قۇۋۇتلەش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] ئاساسلىقى قان ۋە سەپرادىن بولغان كېسەللىكلەر، يەنى ئىسسىقتىن

بولغان زۇكام، قىزىتما، باش ئاغرىقى، ئاشقازان ئاجىزلىقى، قورساق كۆپۈش، جىگەر ياللۇغى، يەلتاشما، زەھەرلىك ھاشارات چېقىۋېلىش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. يېزىخۇ ئەمىلىدىن توققۇز گىرام، ئادەمگىياھتىن 30 گىرام، رەۋەندىن 20 گىرام، بىخسۇستىن 60 گىرام ئېلىپ، قائىدە بويىچە ئۇششاق سوقۇپ، ھەب تەييارلاپ، ھەر كۈنى بىر تالدىن ئىككى ۋاق ئىچىپ بەرسە، زۇكام، قىزىتما، ئۆت خالتا ياللۇغى، جىگەر ياللۇغى قاتارلىقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. يېزىخۇ ئەمىلىدىن 20 گىرام ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە ياكى يەرلىك ئورۇننى يۇسا، زەھەر قايتۇرىدۇ ۋە يەلتاشمىغا پايدا قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 6 ~ 15 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] بوغۇم ئاغرىقلىرىغا زىيان قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] زەنجىۋىل.

[ئورۇنباسارى] ئىتئۇزۇمى، كاكىنەچ.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] ھەببى يېزىخۇ ئەمىنى، يېزىخۇ دەملىمىسى.

ئون بىرىنچى باب ئىششىق ياندۇرغۇچى دورىلار

ئىششىق ياندۇرۇش خۇسۇسىيىتى ئاساسلىق ئورۇندا تۇرىدىغان دورىلار ئومۇملاشتۇرۇلۇپ، ئىششىق ياندۇرغۇچى دورىلار دەپىلىدۇ.

ھەر خىل ئىچكى تاشقى سەۋەبلەردىن سىرتقى زەخمىلەر، ئوزۇقلۇق يېتىشمەسلىك، يۇرەك، بۆرەك ۋە جىگەر كېسەللىكلىرىنىڭ ئاسارىتى؛ تۇرلۇك يالىلۇغلىنىشلار، ئەزا، قان تومۇر ۋە توقۇلمىلاردىكى توسۇلۇش قاتارلىقلاردىن ئورگانىزمدا ئۆپكە ھاۋالىق ئىششىقى، قورساق ۋە توقۇلمىلارغا سۇ چۈشۈش، ئۆپكە سۇلۇق ئىششىش، مۇچىلەر ئىششىق، كۆز ۋە قاپاقلار ئىششىش، توقۇلما ۋە ئەزالار ئىششىش، تال ۋە جىگەر چوڭىيىشتەك تۇرلۇك ئىششىقلار پەيدا بولىدۇ. بۇ خىل كېسەللىكلەرنى ۋاقتىدا داۋالىمىغاندا ياماڭ ئاقىۋەت كېلىپچىقىدۇ. ئىششىق ياندۇرغۇچى دورىلارنىڭ تۇرلىرى كۆپ بولۇپ، ئىشلەتكەندە كېسەللىك پەيدا قىلغان سەۋەبكە ئاساسەن تاللاپ ئىشلىتىش كېرەك. بۇ خىل دورىلارنىڭ كۆپىنچىلىرىنىڭ تەبىئىتى ھۆل سوغۇق ياكى قۇرۇق ئىسسىق بولىدۇ. بۇ خىل دورىلار ئىششىق ياندۇرۇش، توسالغۇلارنى ئېچىش، سۇيدۇك ھەيدەش، بەلغەم چىقىرىش، قان تازىلاشتەك خۇسۇسىيەتلىرى ئارقىلىق ماددا ئالمىشىنى ياخشىلاپ، ئىششىق ياندۇرىدۇ. مەسىلەن: قارادان، جاغجاغئوت، جامكار، پەربۇن، ئاق موم، تىكەنلىك لېپەكگۈل، سېغىنچېچىكى، چىغىرتماق گۈلى، يانتاق، تۇخۇم ئېقى، ماھۇدانە، ئىكلىلمىلىك، قىزىلگۈل يېغى، سۆگەتگۈل، مامچەسەك، ئۇستقۇددۇرىيۇن، كېۋەز ئانىسى، بابۇنە، ئابدىمىلىك يېغى، سەبرە، سازاك، يالغان ئادەمگىياھ، موزايىبشى، بەنگىرا، جۆئىدە، نەغەزگۈل يىلتىزى، شاتارى، ئاق لەيلى يىلتىزى، ئاق لەيلىگۈل، كۆك كاۋا شاپىقى، كۆممىقوناق ساقىلى، يۆگىمەچئوت، كۈدە، زەرچىۋە، ئارپىبەدىيان، تازىلانغان شور، مايسا، كۆكمارال، پاقا شىرىسى، كاكتۇس، تاغ سۇمبۇلى، زۇپا، شۇمشا ئۇرۇقى، تاغ پىيىزى، زىغىر ئۇرۇقى، جۇڭگو ماندارى، چاققاقئوت ئۇرۇقى، ياۋا كەشمىر، جۆزنەك قاتارلىقلار.

قارادان
卡热达尼
(连翘 lian qiao)

[باشقا ئاتىلىشى] قۇشقانات

[لاتىنچە نامى] Fructus Forsythia suspensa

[ئىنگلىزچە نامى] Weeping Forsythia Fruit

[تونۇش] بۇ، ئەرمۇدۇن ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان چانقال قۇشقانات دەرىخىنىڭ مېۋىسىدىن ئىبارەت بولۇپ، «قارادان» ياكى «قۇشقانات» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. (1.11 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] دېڭىز يۈزىدىن 1000 مېتىر ئېگىز بولغان تاغلىق رايونلاردا ئۆسىدۇ، ھازىر شەھەرلەر-

دەمۇ ئۆستۈرۈلىۋاتىدۇ، دۆڭبېي، خېبېي، گەنسۇ ۋە شىنجاڭنىڭ بىر قىسىم جايلىرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى پىشقاندىن كېيىن، قۇرۇتۇپ ئۇرۇقىنى يىغىۋېلىپ، پاكىز تازىلاپ، قۇرۇق ھەم سالقىن جايدا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] ھەر خىل خىمىيەلىك تەركىبلەر مەۋجۇت.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى]

1. مىكرو ئورگانىزملارغا قارشى تۇرۇش تەسىرىگە ئىگە.
2. قۇسۇشنى توختىتىش تەسىرىگە ئىگە.
3. يالىلۇغقا قارشى تۇرۇش تەسىرىگە ئىگە.
4. جىگەرنىڭ زەخىملىنىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش تەسىرى بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] يۇيۇپ توغراش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] قىزىتما پەسەيتىش، جىگەرنى قۇۋۇتلەش، ئىششىق ياندۇرۇش، زەھەر قايتۇرۇش، قاتتىقلىقنى يۇمشىتىش خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] زۇكام ۋە نەزلە، ھەر خىل ئەسۋە، ئېغىز يارىسى، گال ئاغرىقى، يۆتەل، سۈيدۈك يولى يالىلۇغى، تولغاق، ئۇچەي يالىلۇغى، كالا تەمرەتكىسى قاتارلىق كېسەللىكلەرگە ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. قارا داندىن ئالتە گىرام، سەرپىستان، پىرسىياۋشان، چۇچۇكبۇيا يىلتىزى قاتارلىقلارنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام ئېلىپ، قاينىتىپ ئىچىپ بەرسە، زۇكام ۋە نەزلىگە مەنپەئەت قىلىدۇ.
2. قارا داندىن ئالتە گىرام، يەرلىك شوخلىدىن بەش گىرام، ئوغرىتىكەندىن بەش گىرام، كاكىنەچ-تىن 10 گىرام ئېلىپ قاينىتىپ، يەرلىك ئورۇننى يۇيۇپ بەرسە، ھەر خىل ئەسۋىلەرگە شىپا بولىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 5～6 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] تال ۋە ئاشقازانغا زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] بەدىيان، زىرە.

[ئورۇنباسارى] ئەينۈلا.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] قارادان دەملىمىسى.

جاغجاقئوت

加加克欧提

(漏芦 lou lu)

[باشقا ئاتىلىشى] تاغ خوخىسىنىڭ يىلتىزى

[لاتىنچە نامى] Echinops ritro

[ئىنگلىزچە نامى] Swisscentaury Globethistele Root

[تونۇش] بۇ، مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك «تاغ خوخىسى» نىڭ يىلتىزىدىن ئىبارەت بولۇپ، «جاغجاقئوت» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ.

[چىقىش ئورنى] پەس، قۇرۇق تاغ باغرىلىرىدا ئۆسىدۇ، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەممە جايلىرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ ئۇرۇقى پىشقاندا يىلتىزىنى كولاپ ئېلىپ، يۇيۇپ قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] يۇيۇپ توغراش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] ھارارەت پەسەيتىش، زەھەر قايتۇرۇش، ئىششىق ياندۇرۇش، يىرىڭ تازىلاش، گۆش ئۆندۈرۈش، سۈت كۆپەيتىش خۇسۇسىيەتلىرى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] تارقىلىشچان قۇلاق ئاستى بېزى يالليۇغى، سۈت بېزى يالليۇغى، چىيقان، غەلۋىرەك قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. بابۇنە، ئىكىلىمىلىك، يۇمغاقسۈت ئۇرۇقىنىڭ ھەربىرىدىن 15 گىرامدىن، جاغجاقئوتتىن 10 گىرام، گۈل يېغىدىن 60 گىرام ئېلىپ، دورىلاردىن مەلھەم تەييارلاپ چاپسا، سۈت بېزى يالليۇغىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. جاغجاقئوت، سەرسىبىل، ئاق لەيلىگۈل، شاھتەررىدىن 10 گىرامدىن ئېلىپ، دورىلاردىن يۇيۇلما تەييارلاپ، چىيقان، غەلۋىرەكنى سىرتتىن يۇيۇپ بەرسە پايدا قىلىدۇ.

3. جاغجاقئوتتىن 10 گىرام، چۆچىندىن يەتتە گىرام، بابۇنە، ئىكىلىمىلىك، شاھتەررىدىن ئۈچ گىرامدىن ئېلىپ، قائىدە بويىچە قاينىتىلما تەييارلاپ ئىچىپ بەرسە، چىيقان ۋە غەلۋىرەككە مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 4 ~ 12 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئاشقازانىنىڭ ھۆللۈكىنى ئاشۇرۇۋېتىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] پىننە، بەدىيان.

[ئورۇنباسارى] بابۇنە.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] جاقجاقئوت قاينىتىلمىسى.

جامكا

加迷卡

(浮萍 fu ping)

[لاتىنچە نامى] Lemna minor

[ئىنگلىزچە نامى] Common Duck weed

[تونۇش] بۇ، جامكا ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك جامكىنىڭ پۈتۈن چۆپى بولۇپ، «جامكا» نامىدا دورىلىقتا ئىشلىتىلىدۇ. (11.2 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] كۆل، شاللىق، سازلىقلاردا ئۆسىدۇ، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەممە جايلىرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ دورىلىق قىسمىنى كۈز پەسلىدە يىغىپ قۇرۇتۇپ، قۇرغاق ئورۇندا ساقلىنىدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ساپلاشتۇرۇش، يۇيۇش، توغراش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] ماددىلارنى تارقىتىش، سۇيدۇك ھەيدەش، ئىششىق ياندۇرۇش ھەم ھامىلدارلىقتىن ساقلاش خۇسۇسىيەتلىرى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] ئىسسىقتىن بولغان زۇكام، يەلتاشما، قىزىل، سۇلۇق ئىششىق، سۇيدۇك راۋان بولماسلىق، ھامىلدارلىقتىن ساقلاش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. جامكىدىن 35 گىرام، قىزىلچىدىن 70 گىرام، زاراڭزا چېچىكىدىن 12 گىرام ئېلىپ سوقۇپ، چەككىلەنگەن ھەسەل بىلەن يۇغۇرۇپ تۆت گىرامدىن كۇمىلاچ ياساپ، ھەيزدىن كېيىن ئۇچ كۈنگىچە كۈنىگە ئىككى قېتىمدىن، ھەر قېتىمدا ئىككى كۇمىلاچنى قاينىق سۇ بىلەن ئىچىپ بەرسە، تۇغۇتتىن ساقلىنىشقا پايدىلىق، مۇشۇ ئۇسۇل بىلەن ئۇچ ئاي (ئۇچ قېتىملىق ھەيزدىن كېيىن) ئۇدا ئىچسە، ئۇچ يىلدىن بەش يىلغىچە تۇغۇتتىن ساقلىنىشقا بولىدۇ.

2. جامكىدىن تۆت گىرام، بەدىيان، تەرخەمەك ئۇرۇقىدىن 10 گىرامدىن ئېلىپ، بۇ دورىلارنى قاينىتىپ ئىچسە، سۇيدۇكنى راۋانلاشتۇرىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 4 ~ 8 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] بەلغەم مىزاج كىشىلەردە باش قېيىشنى پەيدا قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] ناۋات، زىرە.

[ئورۇنباسارى] سىركە.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] جامكا قاينىتىلمىسى.

پەربۇن
排布尼
(柴胡 chai hu)

[باشقا ئاتىلىشى] پەربۇن يىلتىزى

[لاتىنچە نامى] Rhadix Bupleurum scorzonerifolium

[ئىنگلىزچە نامى] chinese Thoro wax

[تونۇش] بۇ، كۈنلۈكسىمان گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك تار يوپۇرماقلىق پەربۇننىڭ يىلتىزىدىن ئىبارەت. (11. 3 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ئالتاي ۋە تەڭرىتاغلىرىنىڭ تاغ باغرىلىرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ ئۇرۇقى پىشقاندا يىلتىزىنى كولاپ ئېلىپ، يۇيۇپ قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.

[خىمىيىلىك تەركىبى] پەربۇن سوپۇنلۇق گىلۈكوزىدىن ئىبارەت.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] ياللۇغ قايتۇرۇش، قىزىتما پەسەيتىش، نېرۋىنى تىنچلاندۇرۇش، يۆتەل توختىتىش، ئاغرىق پەسەيتىش تەسىرى بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] يۇيۇش، توغراش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] قىزىتما قايتۇرۇش، پەي - مۇسكۇلنى چىڭىتىش، تۇتۇش، ئىششىقنى ياندۇرۇش، ھەيز قېنىنى توختىتىش، مىزاجنى تەڭشەش، تال ۋە ئاشقازان خىزمىتىنى كۈچەيتىش خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] ئىسسىقتىن بولغان زۇكام، جىگەر ياللۇغى، ئاشقازان ئاستى بېزىنىڭ ئۆتكۈر ياللۇغى، كۆكرەك پەردە ياللۇغى، ئېغىز قۇرۇش، كۆكرەك ئاغرىش، ئاشقازان تۆۋەنلەپ كېتىش، مەقئەت چىقىپ قېلىش، بالىياتقۇ چىقىقى، ھەيز كۆپ كېلىش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. كەتىراچىنىدىن 10 گىرام، قانتېپەردىن بەش گىرام، پەربۇندىن يەتتە گىرام ئېلىپ، دورىلارنى قاينىتىپ ئىچسە، سوڭى چىقىپ قېلىش، بالىياتقۇ چىقىپ قېلىشقا شىپا بولىدۇ.

2. ئاق تېرەك يوپۇرمىقىدىن 10 گىرام، پەربۇندىن يەتتە گىرام، قارىئۆرۈكتىن 10 گىرام ئېلىپ، دورىلارنى قاينىتىپ ئىچسە، ئىسسىقتىن بولغان زۇكامغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 4 ~ 12 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] سوغۇق مىزاج كىشىلەردە باش ئاغرىقى پەيدا قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] ھەسەل، ناۋات.

[ئورۇنباسارى] كۆكنار پوستى.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] پەربۇن دەملەنمىسى.

ئاق موم
阿克木密
(蜂蜡 feng la)

[باشقا ئاتىلىشى] شەمئى، موم

[لاتىنچە نامى] Cera Flava

[ئىنگلىزچە نامى] Beewax

[تونۇش] بۇ، ھەسەل ھەرىسىنىڭ ھەسەل يىغىدىغان كۆنىكى بولۇپ، ئۇچ خىل بولىدۇ. بىرىنچى خىلى، ھەسەل ھەرىسى قۇسۇپ توپلىغىنى، بۇنىڭ رەڭگى قىزىل، سېرىققا مايىل، يۇمشاق، ياغلىشاڭغۇ، خۇشبۇي بولۇپ، ھەسەل پۇرىقى كېلىپ تۇرىدۇ. ئىككىنچى خىلى، ھەسەل ھەرىلىرى ئورۇن قىلغان، ئەمما ھەسەل قوشمىغىنىدۇر، بۇ ئوتتۇرا دەرىجىلىك ھېسابلىنىدۇ، ئۈچىنچى خىلى، بىر خىل قارا رەڭلىك بولۇپ، ھەسەل ھەرىلىرى ئۆزىنىڭ كۆنەكلىرىگە سۈركەيدۇ، بۇ «تەسلىت» دېيىلىدۇ، بۇخىلى ناچار ھېسابلىنىدۇ، دورىغا ئاساسەن بىرىنچى خىلى ئىشلىتىلىدۇ. (11.4 - رەسىم)

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] ھەر كۈنىكىنى سۈغا قويۇپ ئىسسىتىپ، موم قىسمى سۇ يۈزىگە ئۆرلىگەندىن كېيىن سوۋۇتۇپ، ئۈستىدىكى موم پارچىسىنى ئوتتا قىزىتىپ ئېرىتىپ، ئىسسىق پېتى ساقلاپ، ئۇنىڭ باشقا ئارىلاشما قىسمى چۆكمىگە چۈشكەندىن كېيىن، ئۈستى قىسمىدىكى موم سۈيۈقلۇقىنى سۈزۈپ ئېلىپ سوۋۇتۇپ، سېرىق مومغا، ئاقارتىش ئارقىلىق ئاق مومغا ئېرىتىڭ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] ياغ كىسلاتاسى، كاربون سۇ بىرىكمىلىرى قاتارلىق ماددىلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] ئاكتىپلاشقان ئوكسىگېننىڭ چىقىرىش رولى بار؛ ئاق موم ۋە دۇغ ئېرىتمىسىنىڭ باكتېرىيىنى چەكلەش رولى بار؛ ھىپارىننىڭ قان قېتىشقا قارشى تۇرۇش ۋاقتىنى ئۇزارتىش رولىغا ئىگە؛ ئاق مومنىڭ ئايرىلىپ ئېلىنغان ماددىسىنىڭ قاندىكى ماي مىقدارىنى تۆۋەنلىتىش رولى بار.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] ئىششىق ياندۇرۇش، يالۇغ ياندۇرۇش، پەيلەرنى بوشىتىش، ئاغرىق توختىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىلەر] ھەر خىل يىرىڭلىق جاراھەت، قىچىشقاق، كونا ئىچ سۇرۇش، يۆتەل، سىل، گال ئاغرىقى، پالەچ، لەقۋا قاتارلىق كېسەللىكلەرگە ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. گۈل بېھى بىلەن ئاقمومنى باراۋەر مىقدار ئېلىپ قائىدە بويىچە شامچە تەييارلاپ ھەمەل قىلسا، ئۇچەي ئېچىشىش كېسىلىگە ياخشى مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. بىر گىرام مومنى مۇناسىپ ياغلار بىلەن، بولۇپمۇ بىنەپشە يېغى بىلەن قوشۇپ يەرلىك ئورۇنغا چېپىپ بەرسە، كۆكرەك ۋە باشقا ئەزالارنىڭ يىرىكلىكىنى يوقىتىدۇ، ئىششىقلارنى ياندۇرىدۇ. قىچىشقانىنى پەسەيتىدۇ، جاراھەتلەرنى ساقايتىدۇ.

3. 0.5 گىرام مومنى سەۋسەن يېغى بىلەن قوشۇپ چاپسا، سەپكۈننى يوقىتىدۇ، پەيلەرنىڭ قاتتىقلىقىنى بوشىتىدۇ. مومنى پارچىلاپ قۇرۇق زەنجۈىل بىلەن بىرگە ئېزىپ، كىچىك خالتىغا ئېلىپ كۈنجۈت يېغىدا قىزىتىپ، ئىششىقلارغا ئىسسىق ئۆتكۈزسە، ئىششىقلارنى ياندۇرۇپ، ئاغرىق پەسەيتىدۇ. ئۆزىنى ئىچكۈزسە قان تولغاقنى داۋالايدۇ، ھەر خىل مەلھەملەرنىڭ يارىدەمچىلىرى سۈپىتىدە ئىشلىتىلىدۇ.

4. 20 گىرام مومنى ئىككى گىرام سەدەپ سۈيى بىلەن قوشۇپ يۇغۇرۇپ، بۇنىڭ بىلەن كۈمىلاچ تەييارلاپ، بىر تال كۈمىلاچنى يېگۈزۈپ، ئارقىدىن سۈت ئىچكۈزسە، ئىچ سۇرۇشنى توختىتىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 0.5 ~ 1 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] كۆپىنچە سىرتتىن ئىشلىتىلىدۇ، ئەگەر ئىچىلسە ئىشتىھانى تۇتىدۇ، توسالغۇ پەيدا قىلىدۇ، نان بىلەن بىرلەشتۈرۈپ يېسە ياخشىراق بولىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] پىننە، بەدىيان، كۈنجۈت يېغى.

[ئورۇنباسارى] ماش ئۇنى، باقلا ئۇنى.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] زىماتى ۋەرەم، رەۋغىنى موم يېغى.

تىكەنلىك لېپەككۈل

提砍力克力非古丽

(倒扣草 dao kou cao)

[باشقا ئاتىلىشى] چىرچىتە، چىرچىدا

[لاتىنچە نامى] Herba Achyranthes bidentata

[ئىنگلىزچە نامى] Common Achyranthes Herb

[تونۇش] بۇ، تاجىگۈل ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق ياكى ئىككى يىللىق تۈز ئۆسىدىغان سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك تىكەنلىك لېپەككۈلنىڭ پۈتۈن چۆپىدىن ئىبارەت بولۇپ، «چىرچىتە» ياكى «لېپەككۈل» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. شاخلىرى تارماق سىلىندىر شەكىللىك، سۆسۈنگە مايىل قىزىل رەڭلىك كېلىدۇ. (5.11 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ ئىچكى ئۆلكىلىرىدىن ھەم ھىندىستان، پاكىستاندىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] كۈز پەسلىدە ياكى ئىككىنچى يىلى ئەتىيازدا گۈلى تولۇق ئېچىلىپ بولغاندىن كېيىن يىغىۋېلىپ ساقلىنىدۇ.

[خىمىيىلىك تەركىبى] پۈتۈن چۆپىدە ناھايىتى كۆپ كالتسىي بار، ئۇنىڭدىن باشقا تۈز، پولات، گۈڭگۇرت قاتارلىق تەركىبلەر بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] قۇرۇتۇپ، ئىلغاپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] سۇيدۇك ھەيدەش، ئىششىق ياندۇرۇش، بەلغەم چىقىرىش، قان تازىلاش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] ھەر خىل سۇنۇق، ئىششىق، سۇيدۇك تۇتۇلۇش، يۆتەل، زىققە، بوۋاسىر كېسەللىكلىرىگە ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. تىكەنلىك لېپەككۈلنىڭ يىلتىزى، يوپۇرماق ۋە شاخلىرىنى قاينىتىپ سۇيىنى ئىچىپ بەرسە، سۇيدۇك تۇتۇلۇشقا پايدا قىلىدۇ.

2. تىكەنلىك لېپەككۈل يوپۇرمىقىنى ھەسەل بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ، يىلان، چايان چاققان يەرگە سۈركىسە، زەھىرىنى قايتۇرىدۇ.

3. تىكەنلىك لېپەككۈلنىڭ يوپۇرماقلىرىنى قۇرۇتۇپ ئاندىن كۆيدۈرۈپ، كۈلىنى بىر گىرامغىچە ئىچسە، سۇلۇق ئىششىق، يۆتەل ۋە قورساق ئاغرىقىغا پايدا قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 5 ～ 7 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئىشتىھانى تۇتىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] قارىمۇچ، ھەسەل.

[ئورۇنباسارى] ئاق لەيلىگۈل.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] تىكەنلىك لېپەككۈل قاينىتىلمىسى.

سىغىنچىچىكى

斯给尼其其克

(喉咙草 hou long cao)

[باشقا ئاتىلىشى] تاغ سەرسىبىلى

[لاتىنچە نامى] Androsace umbellata

[ئىنگلىزچە نامى] Umbellate Rockjasmine

[تونۇش] بۇ، باھارگۈل ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك شىمال سىغىنچىچىكى بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ پۈتۈن قىسمى «سىغىنچىچىكى» ياكى «تاغ سەرسىبىلى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ ئېگىزلىكى 15 ~ 25 سانتىمېتىرغىچە بولۇپ، يوپۇرمىقى تۈۋىدىن ئۆسىدۇ، سېپى قىسقا، يوپۇرماقلىرى ئارىسىدىن كۆپ ساندا گۈل شېخى ئۆسۈپ چىقىدۇ، ھەر بىر گۈل شېخىدا 6 ~ 20 تالغىچە كىچىك ئاق گۈللىرى بولىدۇ، غوزا مېۋىسى شار شەكلىدە بولۇپ، پىشقاندا بەشكە يېرىلىدۇ.

[چىقىش ئورنى] تاغ ـ دەريا بويلىرىدىكى نەم جايلاردىن، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ھەممە يەرلىرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ دورىلىق قىسمىنى كۈز پەسلىدە يىغىپ قۇرۇتۇپ، قۇرغاق ئورۇندا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] سوپۇنلۇق ھىدروكسىدلار، فېنوللار، قەنتلەر ۋە بىيولوگىيەلىك ئىشقارلارنىڭ چۆكمىسىدىن ئىبارەت.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] يۇرەكنى كۈچەيتىش رولى بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ساپلاشتۇرۇش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] ھارارەت پەسەيتىش، زەھەر قايتۇرۇش، ئىششىق ياندۇرۇش، ئاغرىق پەسەيتىش خۇسۇسىيەتلىرى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] ئىسسىقتىن بولغان كۆز قىزىرىپ قېلىش، ھەر خىل زەخىملىنىش، خاراكتېرلىك كېسەللىكلەر، شەقىقە، چىش ئاغرىقى، ئۆتكۈر ياكى سوزۇلما گال ئىششىقى، بادامبەز، ئاللۇغى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئىتياڭىقى ئۇرۇقىدىن 0.001 گىرام، سىغىنچىچىكىدىن 12 گىرام، بەزرۇلبەنجى، بالدىرغاندىن ئىككى گىرامدىن ئېلىپ، سۇفۇپ قىلىپ ئىچسە ياكى ئاغرىغان ئورۇنغا چاپسا، ئاغرىق توختىتىدۇ.

2. تەمرىھىندىدىن 10 گىرام، يەرلىك شوخلا، گۈلبىنەپشىدىن 15 گىرام ئېلىپ، سىغىنچىچىكىدىن

12 گىرام، سەرپىستان، ئاق لەيلى ئۇرۇقىدىن 15 گىرامدىن ئېلىپ دەملەپ ئىچىپ بەرسە، گال ئىششىقىنى ياندۇرۇپ، بادامبەز يالىلۇغنىغا شىپا بولىدۇ.

3. سېغىنچېچىكىدىن 12 گىرام، نېلۇپەر، بىنەپشە، ئاق لەيلىنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام ئېلىپ، قاينىتىما تەييارلاپ ئىچىپ بەرسە، ھارارەت پەسەيتىدۇ.

[ئىشلىتىلىش مىقدارى] 4～12 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئاشقازانغا زىيان قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] قەلەمپۇر، پىننە، زىرە.

[ئورۇنباسارى] بىنەپشە.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] سۇفۇپى سېغىنچېچىكى.

چىغىرتماق گۈلى

切合日提马克古丽

(马蔺花 ma lin hua)

چىغىرتماق ئۆسۈملۈكى

[باشقا ئاتىلىشى] سەۋسەن، گۈلسەۋسەن

[لاتىنچە ئاتىلىشى] Flos Iris chinensis

[ئىنگلىزچە نامى] Chinese Iris Flower

[تونۇش] بۇ، چىغىرتماق ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غولـلۇق ئۆسۈملۈك چىغىرتماقنىڭ گۈلى بولۇپ، «سەۋسەن»، «گۈلـسەۋسەن» ياكى «چىغىرتماق گۈل» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. (6.11 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] ياز پەسلىدە گۈلى تولۇق ئېچىلىپ بولغاندىن كېيىن قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] قۇرۇتۇپ ئىلغاپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيتى] ئىششىق يانداۇرۇش، يالىلۇغ قايتۇرۇش، يۇرەك ۋە مېڭىنى قۇۋۋەتلەش، قاننى تازىلاش، غەيرىي تەبىئىتى بەلغەم، سەۋـدا ماددىسىنى پىشۇرۇش، ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش، زەخىملەرنى پۈتتۈرۇش، زەھەر قايتۇرۇش، ئاغرىق پەسەيتىش، توسالغۇلارنى ئېچىش، نەپەسنى راۋانلاشتۇرۇپ، بەلغەم بوشىتىش خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] ئۆپكە يالىلۇغى، كۆكرەك پەردە يالىلۇغى، بوۋاسىر، بويۇن بەز سىلى كېسەللىكلىرىگە، بەھەق، بەرەس، يىرىڭلىق قىچىشقاق، ھۆل تەمرەتكە، چايان ۋە يىلان چېقىۋېلىش، سوغۇقتىن بولغان يۆتەل، زۇكام، نەزلە، ئۆپكە سۇلۇق ئىششىقى، قورساق ۋە توقۇلمىلارغا سۇ چۈشۈش،

شەقىقە، باش ئاغرىقى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. گۈلسەۋسەننى گۈل يېغى ۋە ئەرقى گۈل بىلەن باشقا چاپسا، سوغۇقتىن بولغان باش ئاغرىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. گۈلسەۋسەننى سۇفۇپ قىلىپ بۇرۇنغا تارتسا، شەقىقىگە پايدا قىلىدۇ.

3. زۇپادىن 10 گىرام، زىغىردىن 15 گىرام، گۈلسەۋسەندىن 10 گىرام، سەرپىستاندىن يەتتە گىرام، بادام مېغىزىدىن 15 گىرام ئېلىپ تالقانلاپ، كۈندە ئىككى ۋاق 5 ~ 10 گىرامغىچە ئىچسە، نەپەسنى راۋانلاشتۇرۇپ، بەلغەم بوشىتىدۇ.

4. گۈلسەۋسەندە گۈلقەنت تەييارلاپ يەپ بەرسە، يۇرەك ۋە مېڭىنى قۇۋۋەتلەيدۇ، ئەقىلنى زىيادە قىلىدۇ.

5. يەرلىك شوخلا، بابۇنە، ئىكلىلمىلىك ۋە گۈلسەۋسەن قاتارلىقلاردىن مۇۋاپىق مىقداردا ئېلىپ، ۋاننا قىلسا ياكى يەرلىك ئورۇنغا زىمات قىلىپ چاپسا، ئىششىق ياندۇرىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 3 ~ 10 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] باش ئاغرىقىنى پەيدا قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] بىنەپشە، سىركە، سۇماق.

[ئورۇنباسارى] چىغىرتماق يىلتىزى، زۇپا گۈلى.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] گۈلسەۋسەن گۈلقەنتى، سۇفۇپى گۈلسەۋسەن.

يانتاق

眼它各

(骆驼刺 luo tuo ci)

[باشقا ئاتىلىشى] ھاج، خارشتور، چۇۋانسە.

[لاتىنچە نامى] Alhagi pseudoalhagi

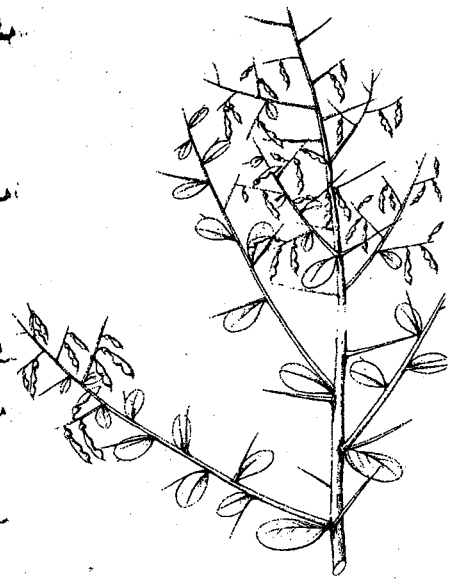
[ئىنگلىزچە نامى] Monoplant Alhagi

[تونۇش] بۇ، پۇرچاق ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك كۆك يانتاق بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ پۈتۈن چۆپى «يانتاق» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. قۇرۇتۇلغان ئۇرۇقى ناھايىتى ئۇششاق، شەكلى بۆرەك شەكىللىك، رەڭگى ئاق ياكى قارا بولىدۇ، سىرتقى يۈزىدە تورسىمان سىزىقچىلار بولىدۇ، تەمى ئاچچىق، پۇرىقى ئۆتكۈر بولىدۇ. (11.7 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەممە يەرلىرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى پىشقاندىن كېيىن، قۇرۇتۇپ ئۇرۇقىنى يىغىۋېلىپ، پاكىز تازىلاپ، قۇرۇق ھەم سالقىن جايدا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيىلىك تەركىبى] يەر ئۈستىدىكى قىسمىنىڭ تەركىبىدە ۋىتامىن C، كاروتىن، ۋىتامىن K، ئاز

يانتاق

مىقداردا ۋىتامىن B_1، شاخ ۋە يىلتىزىنىڭ تەركىبىدە ۋىتامىن C، كاروتىن قاتارلىقلار بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ساپلاشتۇرۇش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] ئىششىق ياندۇرۇش، يالليۇغ قايتۇرۇش، غەيرىي تەبىئىي سەپرا ۋە قان خىلىتىنىڭ ئۆتكۈرلۈكىنى پەسەيتىش، كۆرۈش قۇۋۋىتىنى كۈچلەندۈرۈش، قىزىتما قايتۇرۇش، كۆزدىكى ئاقنى يوقىتىش، ئاغرىق پەسەيتىش خۇسۇسىيەتلىرى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] سەپراۋى قىزىتما، تەپ، بوۋاسىر، كۆكرەك ئىششىقلىرى، باش ئاغرىقى، چوڭ-كىچىك بوغۇملار ئاغرىقى قاتارلىق كېسەللىكلەرگە ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. كونا يانتاقنى مۇۋاپىق مىقداردا دەملەپ ئىچسە ياكى كۆيدۈرۈپ ئىسلىسا، بوۋاسىرنى يوقىتىدۇ.

2. يانتاقنىڭ سىقىمىنى چىقىرىلغان سۈيىنى كۆزگە تېمىتسا، كۆزگە چۈشكەن ئاقنى يوقىتىدۇ.

3. يانتاق سۈيىدىن ئۈچ تامچىنى بۇرۇنغا تېمىتىپ، بىر سائەتتىن كېيىن بىنەپشە يېغىنى بۇرۇنغا ئالسا، كونا باش ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ.

4. يانتاقنىڭ كۆك يوپۇرمىقىنى سىقىپ، سۈيىنى زاراڭزا يېغى بىلەن قوشۇپ پۇت - قوللارنى ياغلىسا، بوغۇم ئاغرىقى ۋە سوغۇقتىن بولغان ئاغرىقلارنى پەسەيتىدۇ.

5. يانتاقنىڭ چېچىكىنى ئېزىپ بوۋاسىرغا چاپسا، بوۋاسىر ئۈچۈن ناھايىتى ياخشى مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 1～10 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئۆپكىگە زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] ھەسەل.

[ئورۇنباسارى] تەرەنجىبىن.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] يانتاق قاينىتىلمىسى.

تۇخۇم ئېقى

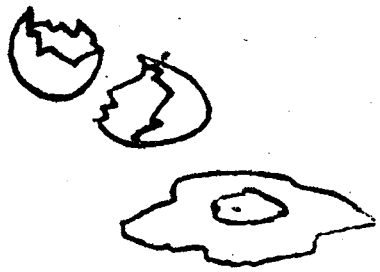
吐胡米阿克

(鸡子白 ji zi bai)

[باشقا ئاتىلىشى] بەيزە مۇرۇغ ئەبىيەز

[لاتىنچە نامى] Album Ovi Galli

[ئىنگلىزچە نامى] Hen's egg—albumen

تۇخۇم ئېقى

[تونۇش] بۇ، قىرغاۋۇل ئائىلىسىدىكى ھايۋانات ئۆي توخۇسىنىڭ تۇخۇمىنىڭ ئېقىدىن ئىبارەت. گەرچە تۇخۇم ئېقىنىڭ تەركىبىدە ئاقسىل ئاز بولسىمۇ، لېكىن ئوزۇقلۇق جەھەتتىن ئەلا سۈپەتلىك ھېسابلىنىدۇ. چۈنكى تەركىبىدە سالامەتلىك ئۈچۈن زۆرۈر بولغان ئامىنو كىسلاتاسى بار. (8.11 - رەسىم)

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ ھەممە جايلىرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] تۇخۇمنى ئېلىپ، ئېقىنى ئايرىپ سوغۇق جايدا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] 100 گىرام تۇخۇم ئېقىدا 10 گىرام ئاقسىل، ئاز مىقداردا ياغ، بىر گىرام كاربون سۇ بىرىكمىلىرى، كۇل ماددىسى، 10 مىللىگىرام فوسفور، 19 مىللىگىرام كالتسىي، تۆمۈر، ۋىتامىن، نىكوتىن كىسلاتاسى ۋە باشقا نۇرغۇنلىغان مىكرو ئېلېمېنتلار بار.

ئومۇملاشتۇرۇپ ئېيتقاندا، سۇ تەركىبى 87% نى، قاتتىق تەركىبى 13% نى تەشكىل قىلىدۇ. قاتتىق (قويۇق) تەركىبىنىڭ 90% نى ئاقسىللار ئىگىلەيدۇ، ئۇلارنىڭ ئىچىدە تۇخۇم ئاق ئاقسىلى 75% نى، تۇخۇمسىمان، يېپىشقاق ئاقسىل 15% نى، تۇخۇم يېپىشقاق ئاقسىلى 7% نى تەشكىل قىلىدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ئادەتتىكىدەك ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆلسوغۇق.

[خۇسۇسىيتى] ئىششىق ياندۇرۇش، ئاغرىق پەسەيتىش، ئۆپكىگە نەملىك يەتكۈزۈش، كېكىرەك خىزمىتىنى ياخشىلاش، قىزىتما قايتۇرۇش، تېرىنى ئوزۇقلاندۇرۇش، چاچ ئۆستۈرۈش، زەھەر قايتۇرۇش خۇسۇسىيەتلىرى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] گال ئاغرىقى، كۆز قىزىرىش، يۆتەل، ئىچ سۇرۇش، بەزگەك، كۆيۈك يارىسى، ھەر خىل سۇنۇق قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. خام ھالەتتە كۈندە تۇخۇمنىڭ ئېقىدىن ئىككى دانىنى ئەتىگەن ۋە كەچتە ئىچىپ بەرسە، گال ئاغرىقى ۋە يۆتەلگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. تۇخۇمنىڭ ئېقىدىن بىر دانە ئېلىپ، يەرلىك ئورۇنغا چېپىپ بەرسە، بەزگەك ھەم كۆيۈك يارىسىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. تۇخۇمنىڭ ئېقىدىن بىر دانە ئېلىپ، سالاجىت بىلەن قوشۇپ سۇنۇق بار ئورۇنغا زىمات قىلىپ بەرسە، سۇنۇققا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] مۇۋاپىق مىقدارda.

[زىيانلىق تەسىرى] سوغۇقچان كىشىلەردە ئاقكېسەل پەيدا قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] تۇخۇم سىرىقى، زەپەر.

[ئورۇنباسارى] غاز ياكى ئۆردەك تۇخۇمىنىڭ ئېقى.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] زىمات دورىلار.

ماھۇدانە

麻欧大乃

（千金子 qian jin zi）

[باشقا ئاتىلىشى] مايتاران ئۇرۇقى

[لاتىنچە نامى] Semen Euphorbia lathryris

[ئىنگلىزچە نامى] Caper Euphorbia Seed

ماھۇدانە ئۆسۈملۈكى

[تونۇش] بۇ، سۈتلۈكئوتلار ئائىلىسىدىكى ئىككى يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك مايتاراننىڭ پىشقان ئۇرۇقى بولۇپ، ئېللىپىس شەكىللىك، سىرتقى يۈزى كۇل رەڭگە مايىل، تورسىمان قورۇقلار بار، پارقىراق، تەمى ئاچچىق، پۇراقسىز. (11.9 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] لياۋنىڭ، جىلىن، خېبېلۇڭجياڭ، جېجىياڭ، يۈننەن، سىچۇەن قاتارلىق جايلاردىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى پىشقاندىن كېيىن، قۇرۇتۇپ ئۇرۇقىنى يىغىۋېلىپ پاكىز تازىلاپ، قۇرۇق ھەم سالقىن جايدا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئۇرۇق تەركىبىدە 10%～50% كىچە ياغ بار، ماينىڭ تەركىبىدە يەنە زەھەرلىك ماددىلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى]

1. ئىچ سۈرۈش تەسىرى: ئۇرۇقىدا تۇتقان ماي يېڭى ۋاقتىدا رەڭسىز، پۇراقسىز كېلىدۇ، لېكىن ناھايىتى تېزلا سېسىق پۇراق ۋە ئاچچىق تەمگە ئۆزگىرىپ كېتىدۇ، ئاشقازان ۋە ئۇچەينى غىدىقلاپ ئىچىنى سۈرىدۇ.

2. ئۆسمىگە قارشى تەسىرى: دەسلەپكى تەجرىبە ئارقىلىق مەلۇم بولدىكى، ھۆل ئۆسۈملۈكى ئۆتكۈر خاراكتېرلىك لېمفا ھۈجەيرىسى ۋە دانىلىق ھۈجەيرە تېپى، خىرورنىك دانىلىق ھۈجەيرە تېپى، ئۆتكۈر تاق يادرولۇق ھۈجەيرە تېپلىرىدىكى ئاق قان كېسەللىكىگە نىسبەتەن ئاق قان ھۈجەيرىسىنى تورمۇزلاش رولىغا ئىگە.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ساپلاشتۇرۇش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئۇچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيتى] سۇلۇق ئىششىقلارنى تارقىتىش، ئىچىنى سۈرۈش، بەلغەم بوشىتىش، يەل ھەيدەش، يالليۇغ قايتۇرۇش، سۈيدۈك ھەيدەش خۇسۇسىيەتلىرى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] قەۋزىيەت، سۈيدۈك تۇتۇلۇش، بوغۇم ئاغرىقى، ھەر خىل سۇلۇق ئىششىق قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى] يەرلىك شوخلا، بابۇنە، ئىكلىلمىلىك يەتتە گىرامدىن، ماھۇداننىدىن بىر گىرام ئېلىپ، قاينىتىپ ۋاننا قىلسا ياكى زىمات قىلسا، ئىششىق ياندۇرىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 0.5 ~ 1 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئۆپكە ۋە ئاشقازانغا زىيان قىلىدۇ.

[تۇزەتكۇچىسى] رۇمبەدىيان، كەتىرا.

[ئورۇنباسارى] يېرىم مىقدارىدا ھەببۇلمۇلۇك، تەڭ مىقدارىدا ئابدىمىلىك ئۇرۇقى.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] زىماتى ماھۇدانە.

ئىكلىلمىلىك

依克力米力克

(野苜蓿子 ye mu xu zi)

[باشقا ئاتىلىشى] گىياھ قەيسەر، ناخۇنە، پەرەنگى

[لاتىنچە نامى] Herba medicago falcata

[ئىنگلىزچە نامى] Sickle alfalfa herb

[تونۇش] بۇ، پۇرچاق ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك سېرىق گۈللۈك بېدىنىڭ ئۇرۇقى بولۇپ، مېۋىسى ياپىلاق، ئەگمە شەكىللىك، خۇددى يېرىم ئاي شەكلىگە ياكى ئېلىۋەتكەن تىرناققا ئوخشايدۇ، پور رەڭ، ئۇزى پارقىراق كېلىدۇ، ئۇزۇنلۇقى 1.5 ~ 2 سانتىمېتىرغىچە كېلىدۇ، ئىچىدىن 5 ~ 10 تالغىچە ئۇرۇقى چىقىدۇ، بۇ ئۇرۇقنىڭ شەكلى يۇمىلاق، كىچىك، خورما رەڭ، تەمى ئاچچىق كېلىدۇ، ياز ۋە كۈز پەسلىدە ئۆسۈملۈكنى ئورۇۋېلىپ، قۇرۇتۇپ ئۇرۇقنى ئايرىپ ئېلىپ تەييارلىنىدۇ. (10.11 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] مەملىكىتىمىزنىڭ شىنجاڭ، گەنسۇ، شەنشى، ئىچكى موڭغۇل، سەنشى، خېبېي قاتارلىق جايلاردىن، ئۇنىڭدىن باشقا ئاسىيا ۋە ياۋروپا قىتئەسىدىكى ھەرقايسى جايلاردىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] ياز ۋە كۈز پەسلىدە ئۆسۈملۈكى ئورۇۋېلىنىپ، قۇرۇتۇپ ئۇرۇقى ئايرىپ ئېلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] پۈتۈن چۆپىدە ساپونىن (saponins)، گىلۈكوزىدى (glucoside)، ۋىتامىن B_1، B_2، ئارگانىنىي (Arginine) ئاسپانتىك كىسلاتاسى (aspantic aeid)، گۇلۇتامىك كىسلاتاسى (glutamic aeid)، مىكرو ئېلېمېنتلاردىن تۆمۈر (Fe)، سىنك (Zn)، مىس (Cu) ۋە كاروتىن قاتارلىق ماددىلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] سۈيدۈك ھەيدەش، سېرىقلىقنى قايتۇرۇش، قاندىكى مايىنى پارچىلاش تەسىرىگە ئىگە.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] قۇرۇتۇپ، ئىلغاپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيتى] يالليۇغ قايتۇرۇش، ماددىلارنى تارقىتىش، ئىششىق ياندۇرۇش، سۈيدۈك، ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] جىگەر، تال، ئۇرۇقدان ۋە ئۇرۇق خالتا ئىششىقلىرى، بالىياتقۇ ئىششىقى، سۈيدۈك، ھەيز توتۇلۇش، بالىياتقۇ ياللۇغى قاتارلىق كېسەللىكلەرگە ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. مۇڭاپىق مىقدارىدىكى ئىكللىملىكنى بابۇنە بىلەن سوقۇپ، ئىششىغان ئورۇنغا زىمات قىلسا، ئىششىقلارنى ياندۇرىدۇ.

2. مۇڭاپىق مىقدارىدىكى ئىكللىملىكنى كەرەپشە ئۇرۇقى بىلەن قاينىتىپ، سۈزۈپ، سۈيىنى ئىچسە، پالەچكە مەنپەئەت قىلىدۇ، سۈيدۈك ۋە ھەيز راۋانلاشتۇرىدۇ.

3. مۇڭاپىق مىقدارىدىكى ئىكللىملىكنى قىزىلگۈل بىلەن سوقۇپ، ھەسەلگە ئارىلاشتۇرۇپ ئىستېمال قىلسا، ئىچكى ئەزالار ئىششىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 3 ～ 5 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئۇرۇقدانىنى ئاجىزلاشتۇرىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] ھەسەل، ئەنجۈر.

[ئورۇنباسارى] بابۇنە، كۈدە.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] ئىششىق ياندۇرغۇچى شەربەت، مەلھەم ۋە زىماتلار تەركىبىگە چۈشىدۇ.

قىزىلگۈل يېغى
核孜力古丽也合
(玫瑰花油 mei gui hua you)

[باشقا ئاتىلىشى] دەھەنى ۋەرد، رەۋغىنى گۈل سۈرۈخ، گۈل سۈرۈخنى تىل

[لاتىنچە نامى] Oleam Flos Rosa rugosa

[ئىنگلىزچە نامى] oil of flower rugose rose

قىزىلگۈل

[تونۇش] بۇ، ئەتىرگۈل ئائىلىسىگە تەۋە بولغان ھەممىگە تونۇشلۇق خۇش پۇراق، قىزىلگۈلنىڭ گۈل بەرگىدىن كۈنجۈت يېغى ئارقىلىق ئېلىنغان ياغ بولۇپ، ئۆزى سۈزۈك، قىزغۇچ سېرىق رەڭدە، پۇرىقى سۇس كېلىدۇ.

گۈل يېغىنى تەييارلاش: قىزىلگۈلنى كۈنجۈت يېغىغا سېلىپ ئازراق قىزدۇرۇپ، تەمىنى چىقىرىپ، گۈلىنىڭ تىرىپلىرىنى سۈزۈپ ئېلىۋېلىپ تەييارلىنىدۇ، يەنە كۈنجۈت يېغىغا قىزىلگۈلنى چىلاپ، تومۇز ئاپتاپتا ئۈچ ئاي قويۇپ تەييارلىنىدۇ. بۇ جەريانىدا چوقۇم گۈل ياپرىقى 2 ～ 3 قېتىم ئالماشتۇرۇپ تۇرۇلىدۇ. (11.11 - رەسىم)

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدىن چىقىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئۇچۇچان ماي، موزا كىسلاتاسى، سىيانىن (Cyanin)، كاروتىن (Carotene)، سېرىق پىگمېنت، ۋىتامىن C قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] ۋىروۇسقا قارشى تەسىرى بار. ئۆت ماددىسىنىڭ ئاجرىلىشىنى تېزلىتىش ۋە زەھەر قايتۇرۇش تەسىرى بار.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] ئىششىق ۋە ياللۇغ قايتۇرۇش، ئاغرىق پەسەيتىش، مېڭىنى قۇۋۋەتلەش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] ھەر خىل تېرە، بالىياتقۇ ياللۇغى كېسەللىكلىرى، باش ئاغرىقى، قۇلاق ياللۇغى، بوغۇم ياللۇغى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. مۇۋاپىق مىقداردىكى گۈل يېغىنى يەرلىك ئورۇنغا سۈركىسە، ھەر خىل تېرە كېسەللىكلىرىگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. مۇۋاپىق مىقداردىكى گۈل يېغىنى پېشانىسىگە سۈركىسە، ئىسسىقتىن بولغان باش ئاغرىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. مۇۋاپىق مىقداردىكى گۈل يېغىغا تۇخۇمنىڭ ئېقىنى ئارىلاشتۇرۇپ، يەرلىك ئورۇنغا چاپسا، ئىششىق ۋە ياللۇغ قايتۇرىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 7 ~ 12 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] سوغۇق مىزاج كىشىلەرنىڭ بېشىنى ئاغرىتىدۇ، باھقا زىيانلىق.

[تۇزەتكۈچىسى] زەيتۇن يېغى، بادام يېغى.

[ئورۇنباسارى] كۈنجۈت يېغى.

[پىششىق دورا ياسالمىسى] زىماتى ۋەرەم.

سۆگەتگۈل

苏改提古丽

(夹竹桃 jia zhu tao)

[باشقا نامى] خەرزەمىرە

[لاتىنچە نامى] Folium Nerum indicum

[ئىنگلىزچە نامى] Leaf or bark of Sweetscented Oleander

[تونۇش] بۇ، تال گۈل ئائىلىسىدىكى دائىم كۆكىرىپ تۇرىدىغان چانقال ئۆسۈملۈك سۆگەتگۈلى بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ يوپۇرمىقى «سۆگەتگۈلى يوپۇرمىقى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. يوپۇرمىقى ئۇزۇنچاق تېمىنە شەكىللىك بولۇپ، قېلىن، قاتتىق، سىلىق بولىدۇ، ئالدى يۈزى توق يېشىل رەڭلىك،

ئارقا يۈزى سۈسراق يېشىل، تەمى ئاچچىق، ئۆتكۈر، پۇراقلىق بولىدۇ. (12.11 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭدىن چىقىدۇ.

سۆگەتگۈل

[يېغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ يوپۇرمىقىنى كۈزدە يىغىپ قۇرۇتۇپ، قۇرغاق ئورۇندا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] يوپۇرمىقىنىڭ تەركىبىدە يۈرەكـ نى قۇزغۇتلىگۈچى گىلۈكوزىدلار بـار. تۈتىدۇ. بۇنىڭ ئاساسلىق تەركىبى ئولېئاندرىن (Oleandrin)، ئۇلېئاندروزا (Oleandrose)، ئولېئىندرىگېن (Oleandrigenin) قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. يەنە نېرىئاندىن (Neriantin)، ئادىنىرىن (Adynerin) قاتارلىقلارمۇ بار، يوپۇرماق تەركىبىدىكى يۈرەكنى قۇزغۇتلەيدىغان، گىلۈكوزىدنىڭ مىقدارى گۈلى ئېچىلىش مەزگىلىدە ئەڭ يۇقىرى بولىدۇ، يەنە رۇتىن (Rutin)، دامبونىتول (Dambonitol) قاتارلىقلارمۇ بار.

دەرەخ قوزۇقىدا ئودوروزىدى (Odoroside) A، B، D، F، G، H، K قاتارلىقلار بار.

يىلتىزىنىڭ تەركىبىدە فېنوللۇق كىرىستال ماددىلار، ئۇچۇچان ياغ، پالمېتىك كىسلاتا، قاتتىق ياغ كىسلاتاسى، ماي كىسلاتاسى، زىغىر يېغى كىسلاتاسى قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى]

1. يۈرەكنى كۈچەيتىش تەسىرى: سۆگەتگۈلىنىڭ ياسالمىسى ـ مەلىكىتىمىزنىڭ سۆگەتگۈلى كۆزگە كۆرۈنەرلىك هالدا يۈرەكنى قوزغۇتلەش تەسىرىگە ئىگە ئىكەنلىكى خېلى بۇرۇنلا ئىسپاتلانغان، مەيلى يوپۇرمىقى، غولى، قوزۇقى، ياغاچ قىسمى ۋە گۈلى بولمىسۇن، هەممىسىنىڭ يۈقىرىقىدەك ئۇنۇمى بار، يوپۇرمىقىنىڭ تەسىرى كۈچلۈك، گۈلىنىڭ ئەڭ ئاجىز.

2. باشقا تەسىرى: يوپۇرمىقى كىچىك چاشقانىنىڭ سۇلۇق راكىنى يەڭگىل دەرىجىدە تورمۇزلايدۇ، يوپۇرمىقى ۋە يىلتىز پوستى بالىياتقۇنى قوزغىتىدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ساپلاشتۇرۇش، توغراش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئۇچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيتى] ئىششىق يانداۋۇش، بۇزۇق ماددىلارنى تارقىتىش، تېرىنى پارقىرىتىش، قان تازىلاش، ئارتۇق هۆللۇكنى قۇرۇتۇش، باھنى كۈچلەندۈرۈش، زەھەر قايتۇرۇش، ئاغرىق پەسەيتىش خۇسۇسىيەتلەرى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] هەر خىل ئىششىق ۋە هەر خىل يارىلار، قىچىشقاق، قوتۇر، باھ ئاجىزلىقى، بوۋاسىر، بەل، يانپاش ئاغرىقى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. سۆگەتگۈل يىلتىزىنى سۇت بىلەن قاينىتىپ، ئادەتتىكى قايماق ئېلىش ئۇسۇلى بويىچە قايمىقىنى

چىقىرىپ، باھنى كۆچلەندۈرۈش ئۈچۈن مۇڭاپىق مىقداردا يېگۈزۈلىدۇ (يېيىشتە يۈرەككە تەسىر قىلماسلىقى ئۈچۈن مىقدارى ئاز بولۇشى زۆرۈر).

2. سۈگەتگۈلنىڭ يوپۇرمىقىنى ئەنجۈر ۋە شاراب سۈيىدىن 15 گىرام مىقداردا ئېلىپ، كالا قېتىقى بىلەن ئىچسە، زەھەرلىك ھاشاراتلەرنىڭ زەھىرىنى پەسەيتىدۇ، ھايۋانلارغىمۇ شۇ تەسىرنى بېرىدۇ.

3. سۈگەتگۈل يوپۇرمىقىنى پىشۇرۇپ خېمىر قىلىپ، يەرلىك ئورۇنغا چېپىپ بەرسە، قاتتىق ئىششىقلارنى يۇمشىتىپ پارقىرىتىدۇ، كونا بەل ئاغرىقى ۋە يانپاش ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ.

4. سۈگەتگۈلنىڭ يىلتىزىدىن ئاز مىقداردا ئېلىپ، يېڭى سېغىلغان سۈتتە قايىنىتىپ ئېلىپ، ئاز - ئازدىن ئىچىپ بەرسە، باھنى كۆچلەندۈرىدۇ، مەنىنى تۇتىدۇ. لېكىن بۇ ئۆسۈملۈك زەھەرلىك بولغاچقا، ئىشلىتىشتە كۆپىنچە سىرتتىن ئېھتىيات بىلەن ئىشلىتىش تەلەپ قىلىنىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] بۇ ئۆسۈملۈك زەھەرلىك بولغاچقا، كۆپىنچە سىرتتىن ئىشلىتىلىدۇ. مىقدارى بىر گىرامغىچە بولىدۇ، ئۇنىڭدىن ئارتىپ كەتسە، ئادەم ۋە ھايۋانلارنى زەھەرلەپ ئۆلتۈرىدۇ.

[زىيانلىق تەسىرى] مېڭە ۋە ئۆپكىگە زىيان قىلىدۇ، كۆزنى قاراڭغۇلاشتۇرىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] ئوغۇز سۈتى، ھەسەل.

[ئورۇنباسارى] قاتتىق ئىششىقلارنى ياندۇرۇشتا باراۋەر مىقداردا ئىكىلىملىك ياكى بابۇنە، ئۈچتىن بىر مىقداردا ئەنجۈر يوپۇرمىقى.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىق دورا ياسالمىسى] سۈگەتگۈل يوپۇرمىقى قاينىتىلمىسى.

مامچەمەك

玛木切玛克

(河西苣 he xi ju)

[باشقا ئاتىلىشى] مامچەمەك چۆپى

[لاتىنچە نامى] polydichotoma (Ostenf)

[تونۇش] بۇ، مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك بولۇپ، بويى 40～50 سانتىمېتىرغىچە ئېگىز ئۆسىدۇ، يەر ئاستى يىلتىزسىمان غولىدىن سۈتكە ئوخشاش سۈيۇقلۇق چىقىدۇ. غولىدا بويىغا سوزۇلغان سىزىقچىلىرى بولىدۇ. تۈۋى قىسمىدىن كۆپ شاخلىنىپ پومزەك ھالەتتىي شەكىللەندۈرىدۇ. بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ پۈتۈن چۆپى «مامچەمەك» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ دورىلىق قىسمىنى كۈز پەسلىدە يىغىپ قۇرۇتۇپ، قۇرغاق ئورۇندا ساقلىنىدۇ.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] سېزىمنى تۆۋەنلىتىش، ئېرىتىش تەسىرى بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ساپلاشتۇرۇش، يۇيۇش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] ئاغرىق پەسەيتىش، ئىششىق ياندۇرۇش، يەل ھەيدەش، قاتتىق مونەكلەرنى يۇمشىتىش

خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كىسەللىكلەر] بەل - پۇت ئاغرىقلىرى، بوغۇم ئاغرىقلىرى، بەل چىم بولۇپ كېتىش، سوغۇق ئۆتۈشتىن بولغان قول - پۇت ھەرىكىتىنىڭ ياخشى بولماسلىقى، پەي - مۇسكۇللارنىڭ تارتىشىپ قېلىشى، مۇپاسىل قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. مامچەمەكتىن 100 گىرام ئېلىپ، 5000 مىللىلىتىر سۇدا يېرىم سائەت ئەتراپىدا قاينىتىپ، تىرىپلىرىنى سۈزۈۋېتىپ، سۈيىدە يەرلىك ئورۇننى يۇسا ياكى ۋاننا قىلسا، بوغۇم ئاغرىقى ۋە ئىشىقى، پەي ۋە مۇسكۇللارنىڭ تارتىشىپ قېلىشىغا پايدا قىلىدۇ.

2. مامچەمەكتىن 60 گىرام، چاكاندىدىن 20 گىرام، ئادراسمان ئۇرۇقىدىن 20 گىرام، سەبرىدىن 45 گىرام ئېلىپ، قائىدە بويىچە سوقۇپ تالقان قىلىپ، تۇخۇم ئېقى ياكى تۇخۇم سېرىقى بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ مەلھەم تەييارلاپ يەرلىك ئورۇنغا چېپىپ بەرسە، بەل ۋە پۇت ئاغرىقى، تىز ۋە ئوشۇق بوغۇملىرىنىڭ ئىششىپ ئاغرىشى، ئولتۇرغۇچ نېرۋا ئاغرىقى قاتارلىقلارغا پايدا قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] مۇۋاپىق مىقدارىدا سىرتتىن ئىشلىتىلىدۇ.

[زىيانلىق تەسىرى] ئاشقازانغا زىيان قىلىدۇ.

[تۇزەتكۇچىسى] زەنجىۋىل.

[ئورۇنباسارى] ئادراسمان.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] مامچەمەك دەملىمىسى.

بۇغداي كېپىكى
希格达依克皮克皮开

بۇغداي

[باشقا ئاتىلىشى] سوبۇس گەندۇم، سوبۇس، گىھۇڭگى بۇسى

[تونۇش] بۇ، باشاقلىق ئۆسۈملۈكلەر ئائىلىسىدىكى مەشھۇر ئاشلىق بۇغداي دېنىنىڭ پوستى بولۇپ، بۇغداينى سوقۇپ تاسقىقاندىن كېيىن قېپىقالغان پوستىدىن ئىبارەت. رەڭگى سۇس سارغۇچ، ئۆزى يۇمشاق، تەمى سۇس، پۇراقسىز كېلىدۇ، بۇ «بۇغداي كېپىكى» نامىدا دورىلىققا ئىشلىتىلىدۇ. (11.13 - رەسىم)

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ھەممە جايلىرىدا تېرىمۇ ئۆستۈرۈلىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] 6 - ، 7 - ئايلاردا مېۋىسى پىشقاندىن كېيىن دورىلىق قىسمىنى ئايرىپ ئېلىپ، قۇرغاق، سالقىن ساقلىنىدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ئىلغاپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] يالليۇغ ياندۇرۇش، تېرىنى پارقىرىتىش، تازىلاش، نەپەسنى راۋانلاشتۇرۇش، بەلغەم بوشىتىش، قويۇق خىلىتلارنىڭ بۇخاراتلىرى ۋە يەللىرىنى تارقىتىش خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] يۆتەل، زۇكام، دەم سقىلىش، دىيابېت، داغ، سەپكۈن، دانىخورەك، مودۇر ـ چاقا، ئەمچەك ياللۇغى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. بۇغداي كېپىكى، بادام مېغىزىدىن 10 گىرامدىن، زىغىردىن 15 گىرام، زۇپا، سەرپىستاندىن 10 گىرامدىن ئېلىپ، قائىدە بويىچە سۇفۇپ تەييارلاپ، بەش گىرامدىن ئىككى ۋاق ئېچىپ بەرسە، بەلغەمنى بوشىتىپ، نەپەسنى راۋانلاشتۇرىدۇ.

2. بۇغداي كېپىكىنى خېمىر قىلىپ، نان پىشۇرۇپ يېسە، قەنت سىيىش كېسىلىگە مەنپەئەتلىك.

3. سېرىق هېلىلە پوستى، سەبرە، بۇغداي كېپىكى تالقىنى، ماش تالقىنى، باقلە تالقىنىدىن 10 گىرامدىن ئېلىپ، هۆل شوخلا سۇيى بىلەن يەرلىك ئورۇنغا زىمات قىلسا، ئەمچەك ياللۇغىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 7 ~ 12 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] جىگەرگە زىيانلىق.

[تۇزەتكۈچىسى] ياغ ۋە هەسەل.

[ئورۇنباسارى] ئارپا تالقىنى.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىشق دورا ياسالمىسى] بۇغداي كېپىكى قاينىتىلمىسى، بۇغداي كېپىكى مەلهىمى.

كەپتەر تۇخۇمى
开普台尔吐胡米
(鸽子卵 ge zi luan)

[تونۇش] بۇ، هەممىگە تونۇشلۇق بولغان مەشهۇر ئۇچار جانۋار بولۇپ، ئىككى خىل بولىدۇ. بىرىنچى خىلى ئۆيلەردە بېقىلىدىغىنى، ئىككىنچى خىلى ياۋىسى. ئۆيدە بېقىلىدىغىنى هەر خىل رەڭدە بولىدۇ. ياۋىسىنىڭ رەڭگى كۈل رەڭ، كۆككە مايىل، ئادەتتە ئۆيدە بېقىلىدىغىنىنىڭ تۇخۇمى كۆپ ئىشلىتىلىدۇ. چوڭ ـ كىچىكلىكى، رەڭگى ئوخشاش بولمىغان، ئېللىپس شەكىللىك بولۇپ، «كەپتەر تۇخۇمى» نامىدا دورىلىققا ئىشلىتىلىدۇ. (11. 14 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] هەممە جايلاردىن چىقىدۇ.

[يېغىپ ساقلاش] كەپتەر تۇخۇم تۇغقاندىن كېيىن ئېلىۋېلىپ، قۇرغاق، سالقىن جايدا ساقلىنىدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ساپلاشتۇرۇپ لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] هۆللۇكنى هەيدەپ، هارارەت پەيدا قىلىش، ئۆپكىنى تازىلاپ، بەلغەم بوشىتىش، راۋان سۆزلەش، بەدەننى سەمرىتىش، باهنى كۈچەيتىش خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] هۆل سوغۇق مىزاج ياكى بەلغەم خىلىتى ۋە سەۋدا خىلىتىدىن بولغان كېسەللىكلەر، ئۆپكىگە سوغۇق تېگىش، بەلغەم كۆپىيىش، نەپەس قىيىنلىشىش، كىچىك بالىلاردىكى

تىل ئاجىزلىقى، سۆزلەش قىيىنلىشىش، بەدەن ئورۇقلاش، باھ ئاجىزلىقى قاتارلىق كېسەللىكلەرگە ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. مۇۋاپىق مىقداردا كەپتەر تۇخۇمىنى خام ئىستېمال قىلسا، نەپەس قىيىنلىشىش، بەلغەم كۆپىيىش ۋە بەدەن ئورۇقلاشقا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. مۇۋاپىق مىقداردىكى كەپتەر تۇخۇمىنى ھەسەلگە ئارىلاشتۇرۇپ ئىستېمال قىلسا، كىچىك بالىلار-دىكى تىلى كېچىكىپ چىقىش، راۋان سۆزلىيەلمەسلىك قاتارلىق كېسەللىكلەرگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 1 ~ 3 دانىغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئىسسىق مىزاجلىقلارغا زىيانلىق.

[تۇزەتكۈچىسى] ئۇزۇم سىركىسى، يۇمغاقسۇت، ئۆرۈك شەربىتى.

[ئورۇنباسارى] بۆدۈنە تۇخۇمى.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] ھالۋائى بەيزە.

تەرتىز

台尔台孜

(家独行菜子 jia du xing cai zi)

تەرتىز ئۆسۈملۈكى

[باشقا ئاتىلىشى] تۇخۇمى تەرتىز

[تونۇش] بۇ، كىرىست گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك تەرتىز بولۇپ، ئېگىزلىكى 20 ~ 40 سانتىمېتىرغىچە، ئادەتتە غولى تۈز كېلىدۇ. بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ ئۇرۇقى «تەرتىز» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن چىقىدۇ. يەنە خېيلۇڭجياڭ، جىلىن، شەندۇڭ، شىزاڭ ۋە شىمالىي ئافرىقا، ئاۋسترالىيە قاتارلىق جايلاردىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] مېۋىسى پىشقاندا يىغىۋېلىپ، قۇرغاق، سالقىن جايدا ساقلىنىدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ساپلاشتۇرۇپ لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] ئىششىق ياندۇرۇش، يالۇغ قايتۇرۇش، يۆتەل پەسەيتىپ، دەم سىقىلىشنى يوقىتىش، ئاشقازان، تالنى قۇۋۇتلەش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

[ئىشلىتىلىدىغان كىشىلىكلەر] سۇلۇق ئىششىق، يۆتەل، دەم سىقىلىش، ماغدۇرسىزلىق، كاناي يالـ
لۇغى، ھەزىم ئاجىزلىقى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. تەرتىز، غارىقۇن، ئۇستقۇددۇسنىك ھەربىرىدىن ئالتە گىرام، رۇمبەدىياندىن 10 گىرام ئېلىپ، قائىدە بويىچە قاينىتىپ، كۇندە ئۇچ قېتىم ئىچىپ بەرسە، كاناي ياللۇغى، دەم سىقىلىش، يۆتەل قاتارلىقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 5 ~ 10 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] سوغۇق مىزاجلىقلاردا باش قېيىش پەيدا قىلىدۇ.

[تۇزەتكۇچىسى] ھەسەل، ناۋات.

[ئورۇنباسارى] سېمىزئوت ئۇرۇقى.

[ۋاكسىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] سۇفۇپى زەھەر.

ئون ئىككىنچى باب قىزىتما قايتۇرغۇچى دورىلار

قىزىتما قايتۇرۇش، هارارەت پەسەيتىش خۇسۇسىيىتى ئاساسلىق ئورۇندا تۇرىدىغان دورىلار ئومۇمىي لاشتۇرۇلۇپ، قىزىتما قايتۇرغۇچى دورىلار دەپىلىدۇ.

هەر خىل ئىچكى ـ تاشقى سەۋەبلەر تەسىرىدىن، بەدەندە خىلتسىز، خىلتىلىق مىزاج بۇزۇلۇش يۈز بېرىپ، ئورگانىزمنىڭ تەبئىي تەڭپۇڭلۇقى بۇزۇلۇپ، «تەبئىەت» ئاجىزلاش نەتىجىسىدە كېسەللىك پەيدا قىلغۇچى مىكرو ئورگانىزم قانغا ئۆتۈپ، قاننى ئوفۇنەتلەندۇرۇشىدىن بەدەندە تېمپېراتۇرا تەڭشەش مەركىزىنىڭ خىزمىتى بۇزۇلۇپ، قىزىتما پەيدا بولىدۇ. بۇنداق ئەھۋالدا بەدەن هارارىتى نورمال چەكتىن يۇقىرى بولۇش، باش ئاغرىش، پۇت — قول ئاغرىش، ئومۇمىي بەدەن سىرقىراپ ئاغرىش، كۆپ ئۇسساش، يۇتقۇنچاق قىزىرىپ ئىششىش، قىزىل، سىزلام، يۆتەل، نەپەس سىقىلىش، ئۆپكە سىلى، گۇرەن بەز سىلى، هەر خىل ئۆسمە، سۇت بېزى يالليۇغى، تېرە يالليۇغى، سۈيدۈك يولى ئۆتكۈر يۇقۇملىنىشتەك تۈرلۈك كېسەللىككە ئالاقىدار ئالامەتلەر بايقىلىدۇ. بۇ خىل كېسەللىكلەرنى ۋاقتىدا داۋالىمىغاندا، قىزىتما داۋاملىق ئۆرلەپ، يامان ئاقىۋەت كېلىپچىقىدۇ. قىزىتما قايتۇرغۇچى دورىلارنىڭ تۇرى كۆپ خىل بولغاچقا، ئىشلەتكەندە قىزىتمىنىڭ سەۋەبىگە قاراپ تاللاپ ئىشلىتىش لازىم. قىزىتما قايتۇرغۇچى دورىلارنىڭ كۆپىنچىلىرىنىڭ تەبئىتى هۆل سوغۇق بولىدۇ. بۇ خىل دورىلار غەيرىي تەبئىي خىلتىلارنى تازىلاش، بۇزۇق ماددىلارنى تارقىتىپ زەهەر قايتۇرۇش، يالليۇغ قايتۇرۇپ، قىزىتما پەسەيتىش تەك خۇسۇسىيەتلىرى ئارقىلىق قىزىتما ياندۇرىدۇ. بۇنداق دورىلار قىزىتما قايتۇرغۇچى دورىلار دەپىلىدۇ. مەسىلەن: ئانېمارىنا، قاغىتىرنىقى، شاقايىقوننۇئمان، تالىك، مودەنگۈل يىلتىزى پوستى، گاۋزىبان چىنى، لوكات، لوپنۇر كەندىرى، قېرىقىز، سۆگەت، تاشئوت، سىركە، ئاق لەيلى ئۇرۇقى، يۇمغاقسۇت، كاهۇ، ئاق سەندەل، قىزىل سەندەل، بىنەپشە، نېلۇپەر، لىمون، ئۇچقات، قۇنۇن، سېمىزئوت ئۇرۇقى، پاقىيوپۇرمىقىنىڭ ئۇرۇقى، روشەنگۈل، بىدمۇشكى، كاتهىندى، تەرخەمەك، ئەرۇسە ياپرىقى، قومۇش يىلتىزى، سەپرائوت يىلتىزى پوستى، پىچانگۈل يىلتىزى، سۇ بۆلجۇرگىنى، يۆگىمەچئوت، كۆك ماش، ئوسما يىلتىزى، شاتۇت.

ئانېمارىنا
阿尼马热那
(知母 zhi mu)

[باشقا ئاتىلىشى] ئانېمارىنا يىلتىزى

[لاتىنچە نامى] Rhizoma Anemarrhena asphodeloides

[ئىنگلىزچە نامى] Anemarrhena

[تونۇش] بۇ، گۈلسامساق ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك ئانېمارىنانىڭ

يىلتىزى بولۇپ، توغراپ، شۇ پېتى ياكى تۈز بىلەن قورۇپ ئىشلىتىلىدۇ. (1.12 - رەسىم)

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ خېبېي، سەنشى، شەرقىي شىمال قاتارلىق ئېچكى ئۆلكىلىرىدىن چىقىدۇ.

[يېغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ ئۇرۇقى پىشقاندا يىلتىزىنى كولاپ ئېلىپ، يۇيۇپ قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] بۇنىڭدا ئانىمارربىنا ساپونىنى قاتتىق ماي كىسلاتاسى، پالما كىسلاتاسى، يوپۇرماق كىسلاتاسى قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] كېسەللىك قوزغاتقۇچى مىكرو جانلىقلارغا قارشى تۇرۇش، قىزىتما پەسەيتىش، قان قەنتىنى تۆۋەنلىتىش ۋە قان ئۈيۈۋېلىشقا قارشى تەسىرى بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] توغراپ ياكى قورۇپ لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[ئەپسىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيتى] قىزىتما قايتۇرۇش، بەلغەم بوشىتىش، يۆتەل پەسەيتىش، ئۇسسۇزلۇقنى پەسەيتىش، يالۇغ قايتۇرۇش، ئۇچەينى سىلىقلاشتۇرۇش خۇسۇسىيەتلىرى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] ئاشقازان قىزىپ ئۇسىشاش، ئىچى تىتىلداش، يۆتەل، ئۆپكە يالۇغى، كاناي يالۇغى، ئۆپكە سىلى، قەنت سېيىش كېسىلى، تال زەئىپلىكىدىن بولغان قەۋزىيەت قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. تەمرىھىندىدىن 10 گىرام، ئانىمارربىنادىن بەش گىرام، چىلاندىن 10 گىرام ئېلىپ، چايلىق دەملەپ ئىچسە، يۇقىرى قىزىتمىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. ئانىمارربىنا، شۇمشا ئۇرۇقى، چۇچۇكبۇيا يىلتىزىنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، يۆتەل پەسەيتىدۇ.

3. سېمىزئوت ئۇرۇقى، يۇمغاقسوت ئۇرۇقى، تاباشىر، قىزىلگۈل، ئانىمارربىنانىڭ ھەربىرىدىن بەش گىرام ئېلىپ، سۇفۇپ تەييارلاپ ئىچسە، قەنت سېيىش كېسەللىكىگە شىپا بولىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 2 ~ 4 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] تالنى زەئىپلەشتۇرۇۋېتىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] ئىزخىر.

[ئورۇنباسارى] ئاق لەيلىگۈل.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىق دورا ياسالمىسى] ئانىمارربىنا دەملىمىسى.

قاغىتىرنىقى

卡格提热尼克

(郁金香 yu jin xiang)

[باشقا ئاتىلىشى] پىلپىلگۈل، مۇندۇلاق

[لاتىنچە نامى] Tulipa iliensis

[ئىنگلىزچە نامى] Edible Tulip

[تونۇش] بۇ، پىياز ئائىلىسىدىكى ئېگىزلىكى 5 ~ 30 سانتىمېتىرغىچە، كۆپىنچە باش باھاردا

ئۆسىدىغان، ئۆزى كىچىك، كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك ئىلى قاغىتىرنىقى (خەلقىمىز بۇ ئۆسۈملۈكنى «پىلپىلگۈل» ۋە «موندۇلاق» قاتارلىق نامىلار بىلەنمۇ ئاتايدۇ) بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ تەڭگىسىمان غولى «قاغىتىرنىقى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. تەمى ئاچچىقراق، پۇرىقى سۇس كېلىدۇ. (2.12 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] قۇرۇق تاغ باغرىلىرى ۋە دالىلاردا كۆپ ئۆسىدۇ. ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەممە جايلىرىدىن تېپىلىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ دورىلىق قىسمىنى كۈز پەسلىدە يىغىپ قۇرۇتۇپ، قۇرغاق ئورۇندا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] كولخىتسىن (Colchicine) قاتارلىق كۆپ خىل بىيولوگىيەلىك ئىشقار ۋە كىراخ-ماللاردىن تەركىب تاپقان.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] ئاق قان دانچىلىرىنىڭ كۆپىيىشىنى تىزگىنلەش، ئۆسمىنى كونترول قى-لىش تەسىرى بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] يۇيۇش، توغراش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] ھارارەت پەسەيتىش، زەھەر قايتۇرۇش، ئىششىق ياندۇرۇش، بۈزۈق ماددىلارنى تارقا-تىش خۇسۇسىيەتلىرى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] غەلۋىرەك، ھەر خىل ئىششىق، لىمفا سىلى، سېرىقلىق چۇشۇش قاتار-لىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. زىرىق، ئاقباشئوتتىن 10 گىرام، قاغىتىرنىقىدىن يەتتە گىرام ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، قىزىتما پەسەيتىدۇ.

2. قىزىل بۇغدايدىن بىلەن قاغىتىرنىقىنى مۇۋاپىق مىقداردا ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، يىلان چاققان زەھەرنى قايتۇرىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] ئىچكى تەرەپتىن سەككىز گىرامغىچە، سىرتقى تەرەپتىن ئاچچىقسۇ بىلەن مۇۋاپىق مىقداردا ئىشلىتىلىدۇ.

[زىيانلىق تەسىرى] سوغۇقچان كىشىلەرگە زىيان قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] ناۋات، پىلپىل.

[ئورۇنباسارى] سۇماق.

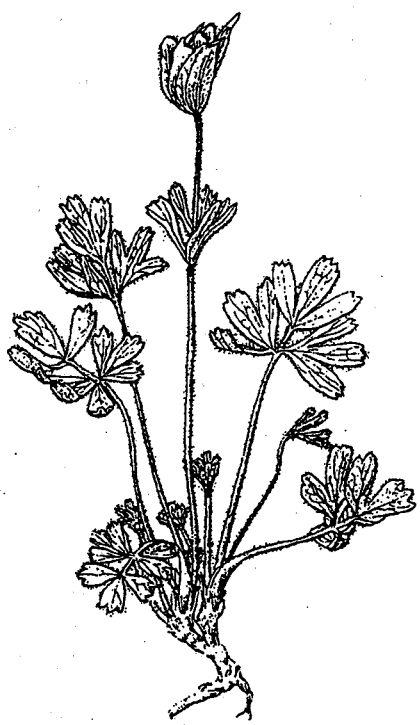
[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] قاغىتىرنىقى دەملىمىسى.

شاقايىقۇننۇئمان
沙卡依困努曼
（白头翁 bai tou weng）

[باشقا ئاتىلىشى] شاقايىقۇننۇئمال، گۈللاله

[لاتىنچه نامى] Herba Pulsatilla ambigua

[ئىنگلىزچه نامى] Chinese pulsatilla root

شاقايىقۇننۇئمان چۆپى

[تونۇش] بۇ، ئېيىقتاپانلىقلار ئائىلىسىدىكى ئېگىزلىكى 10～40 سانتىمېتىرغىچه ئۆسىدىغان، كۆپ يىللىق ئۆسۈملۈك بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ پۈتۈن چۆپى، يىلتىزى ۋه گۈلى دورىلىق ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان بولۇپ، بۇلار «شاقايىقۇننۇئمان»، «ئاقباشئوت»، «گۈللاله» قاتارلىق نامىلاردا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ شەكلى كۆكنار ئۆسۈملۈكى ۋه يوپۇرمىقىغا ئوخشايدۇ، گۈلى، ئۇرۇقى ۋه مېۋىسىمۇ ئوخشايدۇ، لېكىن كۆكنارنىڭكىدىن كىچىك، ئۇرۇقمۇ ئۇششاقراق، گۈلى رەڭمۇرەڭ بولىدۇ، ئۇنىڭ يىلتىزى «شاقايىقۇننۇئمان» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. (3.12 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ ئىچكى موڭغۇل، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى قاتارلىق جايلىرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ دورىلىق قىسمىنى كۈز پەسلىده يىغىپ قۇرۇتۇپ، قۇرغاق ئورۇندا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئانېمونىن (Anemonin) ۋه ئانېمون (Anemon) كىسلاتاسى قاتارلىقلار بار ھەم 9% لىك ساپونىنمۇ بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى]

1. ئاميوباغا قارشى تۇرۇش تەسىرى بار.
2. جىنسىي يول تامچه قۇرتىنى ئۆلتۈرىدۇ.
3. باكتېرىيەگه قارشى تۇرۇش تەسىرى بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ساپلاشتۇرۇش، يۇيۇش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىده قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] قىزىتما قايتۇرۇش، غەيرىي تەبىئىي خىلىتلارنى تەڭشەش، بۇزۇق ماددىلارنى تارقىتىش، توسالغۇلارنى ئېچىش، زەھەر قايتۇرۇش، قان توختىتىش، ھۆللۈكلەرنى قۇرۇتۇش؛ بۇنىڭدىن

ئېلىنغان يېلىم ئەزالارنى سەزمەس قىلىشتا ۋە مەست قىلىشتا كۆكنارنىڭ ئەپيۇنى بىلەن ئوخشاش، شۇنىڭدەك بۇنىڭ ئۇرۇقى ۋە پوستى كۆكنارنىڭ ئۇرۇقى ۋە پوستىدىن كۈچلۈك كېلىدۇ.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] تولغاق، سۈيدۈك ۋە ھەيز توتۇلۇش، بەرەس قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. شاقايىقۇنتوئىمان ۋە ئەرمۇدۇن قوۋزىقىدىن 10 گىرامدىن ئېلىپ قايناتتىپ ئىچىپ بەرسە، تولغاققا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. شاقايىقۇننوئىمان گۈلىدىن ئالتە گىرام ئېلىپ، ئېزىپ ئىچسە ياكى بۇرۇنغا پۈركىسە، بۇرۇن قاناشنى توختىتىدۇ.

3. شاقايىقۇننوئىمان يوپۇرمىقى ۋە تېننىنى ئارپا سامىنى بىلەن قايناتتىپ ئىچسە، سۈيدۈك ۋە ھەيزنى راۋان قىلىدۇ.

4. شاقايىقۇننوئىمانىنىڭ ئۇسارىسىنى جاراھەتكە چاپسا، قان ـ يىرىڭلارنى تازىلايدۇ، تېرىنىڭ سوياۋ لۇپ چۈشۈپ كېتىشىنى يوقىتىدۇ، كۆزنىڭ ئىششىقىنى تارقىتىدۇ، كۆزگە ۋە بۇرۇنغا تېمىتسا، مېڭىدىن كېلىدىغان ھۆللۈكنى تازىلايدۇ، كۆزگە تېمىتسا، كۆزگە چۈشكەن ئاقنى يوقىتىدۇ ھەمدە يوپۇرمىقى ۋە گۈلىنىڭ سىقىلغان سۈيىنى كۆزگە تېمىتسا ياكى سۈرمە قىلىپ تارتسىمۇ شۇ تەسىرنى بېرىدۇ.

5. شاقايىقۇننوئىمانىنىڭ گۈلىنى ياڭاقنىڭ كۆك پوستى بىلەن ئېزىپ خېمىر قىلىپ چاپسا، چاچنى قارايتىدۇ، قۇبا كېسىلىنى يوقىتىدۇ.

6. شاقايىقۇننوئىماندىن ھەر كۈنى سوغۇق سۇ بىلەن ئۈچ گىرامدىن ئىچىپ بەرسە، ھەر خىل تەپ كېسىلىنى يوقىتىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] چۆپىدىن ئىككى گىرامغىچە، گۈلىدىن 0.01 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] دوۋساققا زىيان قىلىدۇ، غوزىسىدىن ئۈچ گىرامنى شاراب بىلەن ئىچسە، نېرۋىنى زەھەرلەپ، ساراڭلىقنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] بەدىيان، گاۋزىبان.

[ئورۇنباسارى] خەشخاش.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] شاقايىقۇننوئىمان دەملىمىسى.

تالك

塔力克

(滑石 hua shi)

[لاتىنچە نامى] Talcum

[ئىنگلىزچە نامى] Talc

[تونۇش] بۇ، بىر خىل كىرىمنىي كىسلاتا تۇزى تۇرىدىكى بىر خىل مەدەن «تالك» بولۇپ، رەڭگى ئاق مومغا ئوخشاش، ئازراق پارقىراق، يۇمشاق، سىلىق بولۇپ، ئۇپىسىمان ئۇنى «تالك» نامىدا دورىغا

ئىشلىتىلىدۇ. (4.12 - رەسىم)

تالك

[چىقىش ئورنى] بورچىن، قارا قوتان قاتارلىق جايلاردىن چىقىدۇ.

[يېغىپ ساقلاش] بۇ مەدەن مەنبەلىك دورىنى ئېلىپ پاكىز تازىلاپ، قۇرغاق جايدا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] كۆك سېغىز تەركىبىدە 31.7% ماگنىي ئوكسىد، 63.5% سىزى ئوكسىد، 4.8% سۇ ۋە باشقا ئارىلاشما ماددىلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] تېرىنىڭ ئېلاستىكلىقىنى ئاشۇرىدۇ، مىكروب ئۆلتۈرىدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ئادەتتىكىدەك ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىنىڭ ئاۋۇلىدا قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] قىزىتما قايتۇرۇش، جاراھەت پۈتتۈرۈش، ھارارەت پەسەيتىش، سۈيدۈك ھەيدەش ۋە ھۆللۈكنى قۇرۇتۇش خۇسۇسىيەتلىرى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] ئىسسىق ئۆتۈپ كېتىش، سۈيدۈك تامچىلاپ كېلىش، سۈيدۈك تۇتۇلۇش، سۈيدۈك يولىدا تاش پەيدا بولۇش، ئۇرۇقدان خالتىسى تەرلەش، قىزىتمىلىق بۆرە چاقىسى، پۈت بارماق ئارىلىقلىرى شەلۋەرەش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. تالكتىن 24 گىرام، چۈچۈكبۇيىدىن 35 گىرام ئېلىپ، قوشۇپ يۇمشاق سوقۇپ، كۈندە ئىككى قېتىم، ھەر قېتىمدا 12 گىرامدىن قاينىق سۇ بىلەن ئىچىپ بەرسە، يازدا ئىسسىق ئۆتۈپ كېتىپ كۆپ ئۇسساش، سۈيدۈك قىزىرىپ ئاز - ئازدىن تېمىپ كېلىش قاتارلىقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. تالكتىن 20 گىرام، پاقىيوپۇرمىقى ئۇرۇقى، قۇشقاچتىلى (بىر خىل ئۆسۈملۈك) ۋە چىنىگۈلەرنىڭ ھەر بىرىدىن 16 گىرام، چۈچۈكبۇيىنىڭ ئۇچىدىن 12 گىرام ئېلىپ، سۇدا قاينىتىپ ئىچىپ بەرسە، سۈيدۈك راۋان بولماي تېمىپ، كۆيۈشۈپ ئاغرىتىپ كېلىشكە مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. تالكتىن 32 گىرام، كېۋەز ئانىسى ئۇرۇقىدىن 16 گىرام قوشۇپ قاينىتىپ ئىچىپ بەرسە، سۈيدۈك يولىدا تاش پەيدا بولۇپ قېلىشقا مەنپەئەت قىلىدۇ.

4. ھىندى ئوسمىسى، خام چۈچۈكبۇيىنىڭ ھەربىرىدىن تۆت گىرام، تالك تالقىنىدىن 24 گىرام ئېلىپ، قوشۇپ يۇمشاق سوقۇپ، كۈندە ئىككى قېتىم يەرلىك ئورۇنغا سېپىپ بەرسە، قىزىتمىلىق بۆرە چاقىسى بولۇپ، سېرىقسۇ چىققانغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

5. تالك تالقىنى، پىششىق گەجنىڭ ھەربىرىدىن 70 گىرام، سۇسىز زەمچىدىن سەككىز گىرام ئېلىپ، قوشۇپ يۇمشاق سوقۇپ، كۈندە ئىككى قېتىم يەرلىك ئورۇنغا سېپىپ بەرسە، ئۇرۇقدان خالتىسى تەرلەش، پۈت بارماقلىرى ئارىلىقى شەلۋەرەش قاتارلىقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 12 ~ 20 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] قەۋزىيەت قىلىپ قويىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] ھەسەل سۈيى، بادام يېغى.

[ئورۇنباسارى] تەرخەمەك ئۇرۇقى.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] تالك سۇفۇپى.

موده‌نگۇل يىلتىزى پوستى
木旦古丽依力提孜破斯提
(牡丹皮 mu dan pi)

[**لاتىنچە نامى**]Cortex paeonia suffruticosa

[**ئىنگلىزچە نامى**]root bark of subshrubby peony

[**تونۇش**] بۇ، ئېيقتاپانلىقلار ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان چاتقال ئۆسۈملۈك موده‌نگۇل بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ يىلتىز پوستى «موده‌نگۇل يىلتىز پوستى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. (5.12 ـ رەسىم)

[**چىقىش ئورنى**] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەممە جايلىرىدا ئۆستۈرۈلىدۇ.

[**يىغىپ ساقلاش**] پاكىز يۇيۇپ تازىلاپ، كېسىپ، قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.

[**خىمىيەلىك تەركىبى**] موده‌نگۇل يىلتىزى پوستى تەركىبىده موده‌نگۇل فېنولى (Paeonol)، موده‌نگۇل فىنوسىدى (paenonside)، موده‌نگۇل پونولىدى (Paeonollide)، چۇغلۇق ئارتنوسىدى، ئاز مىقداردا ئۇچۇچان ماي ۋە فىتوستېرول (phytosterol)، بىيولوگىيەلىك ئىشقار قاتارلىقلار بار.

[**فارماكولوگىيەلىك تەسىرى**]

1. ئوكۇل ياسالمىسىنىڭ ئاغرىق توختىتىش، نېرۋىنى تىنچلاندۇرۇش، قىزىتما قايتۇرۇش، ھەر خىل دورىلار ۋە شوكىنىڭ تەسىرىدىن كېلىپچىققان تارتىشىپ قېلىشنى تۇگىتىش، قان بېسىمىنى تۆۋەنلىتىش تەسىرى بار.

2. pH قىممىتى 7.0 ~ 7.6 بولغان ئېرىتمىنىڭ ئاق رەڭلىك ئۇزۇمسىمان شارچە باكتېرىيەسى، چوك ئۇچەي تاياقچە باكتېرىيەسى، كېزىك باكتېرىيەسى، تولغاق باكتېرىيەسى قاتارلىقلارنى ئۆلتۈرۈش تەسىرى بار. بولۇپمۇ كېزىك باكتېرىيەسى بىلەن تولغاق باكتېرىيەسىنى ئۆلتۈرۈش ئۇنۇمى ناھايىتى كۈچلۈك.

[**لايىقلاشتۇرۇلۇشى**] ئىلغاپ قۇرۇتۇپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[**خۇسۇسىيىتى**] ھارارەت پەسەيتىش، ئاغرىق پەسەيتىش، يالۇغ قايتۇرۇش، ئىششىق ياندۇرۇش، قىزىتما قايتۇرۇش، نېرۋىنى قۇۋۇتلەش، ئۇيقۇ كەلتۈرۈش، سۈيدۈك ھەيدەش ۋە سۈيدۈك راۋانلاشتۇرۇش خۇسۇسىيىتى بار.

[**ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر**] ئىسسىقتىن بولغان قان قۇسۇش، بۇرۇن قاناش، سەپكۇن، سىل، سوقۇر ئۇچەي يالۇغى، سەزگۈرلۈكى ئېشىپ كېتىشتىن بولغان بۇرۇن يالۇغى، ھەيز تۇتۇلۇش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[**ئىشلىتىش ئۇسۇلى**]

1. موده‌نگۇل يىلتىزى پوستى ۋە خام ئەگرىسۇنايدىن 16 گىرامدىن، چۇقا ۋە قىزىل چۇغلۇقتىن 12 گىرام ئېلىپ قوشۇپ، سۇدا قاينىتىپ ئىچىپ بەرسە، ئىسسىقتىن بولغان قان قۇسۇش، بۇرۇن قاناشقا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. موده‌نگۇل يىلتىزى پوستى، ئالقات يىلتىزى پوستى، كۆك ئەمەن قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسىدىن

12 گىرامدىن ئېلىپ قوشۇپ، قاينىتىپ ئىچىپ بەرسە، سىلدىن بولغان تۆۋەن قىزىتمىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. مودەنگۈل يىلتىزى پوستى، سۇسىز رەۋەن، كۆك كاۋا ئۈرۈقى، شاپتۇل مېغىزى قاتارلىقلاردىن 12 گىرامدىن، شورەدىن يېرىم گىرام ئېلىپ، قاينىتىپ ئىچىپ بەرسە، سوقۇر ئۇچەي ياللۇغىنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە (قەۋزىيەت بولغاندا) ياخشى مەنپەئەت قىلىدۇ.

4. مودەنگۈل يىلتىزى پوستىدىن 16 گىرامنى قاينىتىپ ئىچىپ بەرسە، سەزگۈرلۈكى ئېشىپ كېتىشتىن بولغان بۇرۇن ياللۇغىغا مەنپەئەت قىلىدۇ، 10 كۈن بىر داۋالاش مۇددىتى بولىدۇ.

5. مودەنگۈل يىلتىزى پوستى، قانتېپەر، ئەمەن يوپۇرمىقىدىن 12 گىرام قاينىتىپ ئىچسە، ئاغرىتىپ ھەيز كېلىشكە مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 1.5 ~ 3 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] سوغۇقچان كىشىلەرگە زىيان قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] زەپەر.

[ئورۇنباسارى] نېلۇپەر، بىنەپشە.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] مودەنگۈل يىلتىزى پوستى قاينىتىلمىسى.

گاۋزىبان چىنى

高孜弯其尼

(倒提壶 dao ti hu)

گاۋزىبان چىنى

[باشقا ئاتىلىشى] يەرلىك گاۋزىبان

[لاتىنچە نامى] Radix Seu Herba cynoglossum Officinalis

[ئىنگلىزچە نامى] chinese Forgetmenot Root

[تونۇش] بۇ، بوتاكۆز ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق .ئۆسۈملۈك، گاۋزىبانغا ئۇرۇقداش ئۆسۈملۈك بو-لۇپ، ئېگىزلىكى 40 ~ 100 سانتىمېتىرغىچە كېلىدۇ؛ پۈتۈن تېنى قاتتىق تۈكچىلەر بىلەن قاپلانغان؛ يىلتىزى كونۇس شەكىلدە بولۇپ، قېرىغاندا يېرىم ياغاچلىشىدۇ، پوستى قارامتۇل قوڭۇر، ياش ۋاقتىدا كۈل رەڭ سارغۇچ بولىدۇ، غولى تىك ئۆسىدۇ؛ يوپۇرمىقى ئۇزۇن، سوقىچاق ياكى تەتۈر تۇخۇم شەكىلدە بولىدۇ. تۈۋىدە ئۆسكەن يوپۇر-ماقلىرىنىڭ سېپى ئۇزۇن بولىدۇ، غولىدا ئۆسكەن يوپۇر-ماقلىرى نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ، يوپۇرماق ئالقىنى كە-چىك، سېپى بولمايدۇ، يېپىسمان تېمىنە شەكىللىك بولە-دۇ؛ ئومۇمىي گۈل رېتى ئۇچىدا ئۆسىدۇ، گۈلىنىڭ رەڭگى كۆكۈچ سۆسۈن، مېۋىسى قاتتىق مېۋە،

تۆت دانه زىچ ئۆسكەن تىكىنى بار. (6.12 - رەسىم)

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ كۆپلىگەن جايلىرىدىن، جۈملىدىن شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدىن كۆپ چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنى ئەتىيازدا كولاپ ئېلىپ پاكىز يۇيۇپ، يالپاقلاپ، ئاپتاپتا قۇرۇتۇپ تەييارلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] پۈتۈن چۆپىنىڭ تەركىبىدە ئالكولوئىد بار. ھېلىئوسۈپىن (Heliosupine)، ۋىرىدىفلورىن (Viridiflorine)، لاسيوكارىپ (Lasiocarine) قاتارلىقلار بار. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە خولىن (Choline)، ئاللانتوئىن (Allanton) ۋە تانىنلار بار.

يەر ئۈستى قىسمىنىڭ گۈل ئېچىلغان مەزگىلىدە تەركىبىدە تەخمىنەن 1% ئالكولوئىد بار، ئۇنىڭدىن ئېلىنغان سۈيۇقلۇقنى قۇرۇتۇش ئارقىلىق ئېلىنغان ماددا ياكى ئومۇمىي ئالكولوئىدنىڭ تۈز كىسلاتالىق مەركىزىي نېرۋا سىستېمىسىنى تورمۇزلاش ۋە قان بېسىمىنى كۆرۈنەرلىك دەرىجىدە تۆۋەنلىتىش تەسىرىگە ئىگە.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] مەركىزىي نېرۋا سىستېمىسىنى تىنچلاندۇرۇش، قان بېسىمىنى چۈشۈرۈش رولى بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ئىلغاپ قۇرۇتۇپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] قىزىتما قايتۇرۇش، غەيرىي تەبىئىي سەۋدا خىلىتىنى، قۇرۇق سوغۇق كەيپىياتنى تەڭشەش، مېڭىنى قۇۋۇەتلەش، يۆتەل توختىتىش، يالۇغ قايتۇرۇش، ئۆپكىنى سىلىقلاشتۇرۇش، قان توختىتىش، سۈيدۈك ھەيدەش خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] جىگەر يالۇغى، سۈيدۈك يولى يۇقۇملىنىش، قىزىتما، ئۆپكە تۇبېركۇلىيۇزى، ھەر خىل قاناشلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. دورىلىق گاۋزىبان، نېلۇپەر، كاسنە ئۇرۇقلىرىنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، قىزىتمىنى قايتۇرىدۇ.

2. بابۇنە، يەرلىك شوخلا، دورىلىق گاۋزىبانلاردىن 10 گىرامدىن، ئاق لەيلى ئۇرۇقىدىن سەككىز گىرام ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، ئىچكى ئەزالاردىكى يالۇغنى قايتۇرىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 9 ~ 15 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئاشقازانغا زىيان قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] بەدىيان.

[ئورۇنباسارى] گاۋزىبان ھىندى.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] گاۋزىبان شەربىتى، خېمىرى گاۋزىبان ئەنبىرى، ئەرقى گاۋزىبان.

[دىققەت قىلىدىغان ئىشلار] بۇ دورا بىر مەزگىل شىپاخانىلاردا «يەرلىك گاۋزىبان» نامىدا ئىشلىتىلىپ، خېلى ياخشى ئۇنۇم بەرگەن، بۇ گاۋزىبان ھىندى بىلەن بىر ئائىلىدىكى ئۆسۈملۈك بولسىمۇ، لېكىن

بۇ ئىككىسى ئوخشىمايدىغان ئىككى ئۇرۇقداش ئۆسۈملۈك بولغاچقا، بىر - بىرىدىن پەرقلىنىدۇ، شۇڭا بۇ ئىككىسىنى ئايرىپ ئىشلىتىش لازىم.

لوكات
落卡提
(枇杷果 pi pa guo)

[باشقا ئاتىلىشى] چارتال مېۋى

[لاتىنچە نامى] Fructus Eriobotrya japonoica

[ئىنگلىزچە نامى] Japanese Loquat fruit

[تونۇش] بۇ، ئەتىرگۈل ئائىلىسىدىكى دائىم كۆكىرىپ تۇرىدىغان كىچىك دەرەخ چارتالنىڭ مېۋىسى (Eribotrya Japonica ,thunb Lind) بولۇپ، بۇ دەرەخنىڭ مېۋىسى «لوكات» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. مېۋىسى يۇمىلاق ياكى يۇمىلاققا يېقىن بولۇپ، خۇددى ئامۇنقا ئوخشايدۇ ۋە شىرنىلىك بولىدۇ، رەڭگى سېرىق ياكى ئوچۇق سېرىق رەڭلىك كېلىدۇ، تەمى ئاچچىق - چۈچۈك بولىدۇ. (7.12 - رەسىم)

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ يۇننەن، گۇاڭدۇڭ، گۇاڭشى، جياڭشى، خۇبېي، سىچۈەن، خۇنەن قاتارلىق جايلىرىدىن ۋە ھىندىستان، ئەنگلىيە، پاكىستان قاتارلىق جايلاردىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى پىشقاندىن كېيىن، قۇرۇتۇپ ئۇرۇقىنى يىغىۋېلىپ، پاكىز تازىلاپ، قۇرۇق ھەم سالقىن جايدا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] مېۋىسىنىڭ تەركىبىدە 90.26% سۇ، ئاز مىقداردا ئازوت، 67.3% كاربون سۇ بىرىكمىلىرى، بۇنىڭ ئىچىدە ئوكسىدسىزلانغان قەنت 71.31% نى ئىگىلەيدۇ. مېۋە ئېتىدە ماي، قەنت، ئاقسىل تالالىق مادىدىلار، يېلىم، تانىن، كۇل مادىدىسى (ناترىي، كالىي، تۆمۇر، فوسفور) ۋە ۋىتامىن B_1، C قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] يالۇغ قايتۇرۇش، يۆتەلنى توختىتىش، زىققىنى پەسەيتىش، باكتېرىيە ئۆلتۈرۈش، ئۆسمىسىنى تىزگىنلەش قاتارلىق تەسىرى بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] يۇيۇش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] قىزىتما قايتۇرۇش، يۆتەل پەسەيتىش، قان ۋە سېپرانىڭ ئۆتكۈرلۈكىنى پەسەيتىش، ھارارەت پەسەيتىش، كۆڭۈلنى خۇش قىلىش، ئاشقازان ۋە يۇرەكنى قۇۋۇتلەش، ئۇسسۇزلۇق پەسەيتىش خۇسۇسىيەتلىرى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] قىزىتما، قۇسۇش، كۆپ ئۇسساش، يۇرەك ئاجىزلىقى ۋە يۇرەك سېپىلىش، ئىشتىھاسىزلىق، ئۇچەي ئاجىزلىقى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. لوكاتنىڭ سۇيىنى چىقىرىپ مۇۋاپىق مىقداردا ئىچسە، يۇرەك ئاجىزلىقى، يۇرەك سېپىلىش قاتارلىقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. لوكاتنىڭ سۈيىنى چقىرىپ، ئاپپلسىن سۈيى، شاپتۇل سۈيى بىلەن بىرگە ئىچسە، قىزىتمىنى پەسەيتىدۇ، كۆپ ئۇسساشقا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] مېۋىسىدىن 5 ～ 10 گىرامغىچە، ئۇنىڭدىن چىقىرىلغان سۈيدىن 60～80 مىللىلىتىرغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] يۆتەل پەيدا قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] چىلغوزا مېغىزى، قارىمۇچ، تۈز.

[ئورۇنباسارى] ئاپپلسىن سۈيى، ئەينۈلا.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] لوكات دەملىمىسى.

لوپنۇر كەندىرى

罗布奴坎得日

（罗布麻 Luo bu ma）

[باشقا ئاتىلىشى]ياۋا كەندىر، چىگە چېچىكى

[لاتىنچە نامى]Folium Apocynum Venetum

[ئىنگلىزچە نامى]Dogbane

لوپنۇر كەندىرى

[تونۇش] بۇ، سۆگەتگۈل ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق، تال گۈلىگە ئۇرۇقداش ئۆسۈملۈك بولۇپ، ئېگىزلىكى 1 ～ 2.1 مېتىر كېلىدۇ، پۈتۈن چۆپىدە شىلىمشىق ئاق سۈتى بولىدۇ، غولى تىك، سىلىق بولۇپ، تۈتىتلىرى بولمايدۇ، يۇقىرى قىسمى كۆپ شاخلىنىدۇ، غولىنىڭ قوۋزىقى چىداملىق بولۇپ، ياخشى ياۋا تالالىق ئۆسۈملۈك، غولىنىڭ كۈنگە يۈزلەنگەن تەرىپى سۇس قىزىل كېلىدۇ؛ يوپۇرماقلىرى ئۇدۇل ئۆسكەن، بىسى قىسقا، يوپۇرماق شەكلى ئۇزۇنچاق تېمىنە شەكلىدە، ئۇچى دىققاق كېلىدۇ؛ چەكلىك كۈنلۈكسىمان گۈلى رەتى ئۇچىدا ئۆسىدۇ، گۈل ھال رەڭ، شەكلى قوڭغۇراقسىمان بولىدۇ؛ مېۋىسى غۇنچە شەكىللىك ئۇزۇن مۈڭگۈزگە ئوخشايدۇ، ئىچىدە كۆپ سانىدىكى قارامتۇل سېرىق ئۇرۇقلىرى بولىدۇ. (8.12 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭنىڭ ھەممە يېرىگە تارقالغان بولۇپ، لوپنۇر كۆلى ئەتراپىدا ئەڭ كۆپ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈك چېچەكلىگەندە يوپۇرمىقىنى يىغىۋېلىپ، سايىدا قۇرۇتۇپ تەييارلىنىدۇ، دورىغا ھۆل ھالەتتىمۇ ئىشلىتىلىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] يىلتىزىنىڭ تەركىبىدە يۈرەكنى كۈچەيتكۈچى گىلۈكوزىدلار، سىمارىن (Cymarin)،

سترۇپانىدىن قاتارلىقلار، يوپۇرمىقى تەركىبىدە بولسا كىۋارتىن (Queretin)، ئىسوكۇۋا رىستىدىن (Isoqueratrin)، نونا كوسىن (Nona cosene) ۋە ھەر خىل ئامىنو كىسلاتالىرى بار.

[**فارماكولوگىيەلىك تەسىرى**] يۇرەكنى كۈچەيتىش، قان تومۇرلارنى كېڭەيتىپ، قان بېسىمىنى چۈشۈرۈش، قاندىكى مايىنى ئېرىتىش، سۈيدۈك ھەيدەش، ئاغرىق توختىتىش، كۆڭۈلنى خۇش قىلىش، جىگەرنى قۇۋۋەتلەش تەسىرى بار.

[**لايىقلاشتۇرۇلۇشى**] ئىلغاپ، قۇرۇتۇپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[**خۇسۇسىيىتى**] قىزىتما پەسەيتىش، يەل ھەيدەش، جىگەر ھارارىتىنى پەسەيتىش، كۆڭۈلنى خۇش قىلىش، سۈيدۈك راۋانلاشتۇرۇش، ئىششىق ياندۇرۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

[**ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر**] غەيرىي تەبئىي سەپرا خىلىتىدىن بولغان تەپ، ئۆتكۇر قىزىتما، جىگەر يالليۇغى، قورساق كۆپۈش، نېرۋا ئاجىزلىقى، باش قېيىش، مېڭە سىلكىنىش، يۇرەك چالاڭغۇراش، ئۇيقۇسىزلىق، يۇقىرى قان بېسىم، جىگەر قېتىشىشتىن بولغان قورساقتا سۇ چۈشۈش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[**ئىشلىتىش ئۇسۇلى**]

1. لوپنۇر كەندىرىدىن سەككىز گىرام، قىزىلگۈلدىن ئالتە گىرام، تاغ دېنىدىن سەككىز گىرام، قەلەمپۇردىن تۆت گىرام، قۇستىدىن 12 گىرام ئېلىپ، بۇ دورىلارنىڭ ھەممىسىنى قوشۇپ ئېزىپ، ھەر قېتىمدا ئىككى گىرامدىن، كۈندە ئىككى قېتىم، قايناق سۇ بىلەن ئىچىپ بەرسە، جىگەر ئاجىزلىقى، قورساق كۆپۈشكە مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. لوپنۇر كەندىرى، سەپرائوت يىلتىزىدىن ئۇچ گىرامدىن ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، قىزىتما قايتۇرىدۇ.

[**ئىشلىتىش مىقدارى**] 3 ～ 10 گىرامغىچە.

[**زىيانلىق تەسىرى**] سوغۇقچان كىشىلەرگە زىيان قىلىدۇ.

[**تۇزەتكۈچىسى**] ھەسەل، بەدىيان.

[**ئورۇنباسارى**] سەپرائوت يىلتىزى.

[**ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى**] سۇفۇپى گۈل، مەتبۇخى لوپنۇر كەندىرى.

[**دىققەت قىلىدىغان ئىشلار**] قايناق سۇغا دەملەپ چاي ئورنىدا ئىچىلىدۇ، قاينىتىشقا بولمايدۇ.

قېرىقىز

克热克孜乌拉盖

(牛蒡子 niu pang zi)

[**باشقا ئاتىلىشى**] قېرىقىز ئۇرۇقى

[**لاتىنچە نامى**] Fructus Arctium lappa

[**ئىنگلىزچە نامى**] Arictium Fruit

[**تونۇش**] بۇ، مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى ئېگىزلىكى 1～1.5 مېتىرغىچە ئۆسىدىغان ئىككى

يللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك قېرىقىز بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ ئۇرۇقى «قېرىقىز» ياكى «قېرىقىز ئۇرۇقى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. ئۇرۇق مېۋىسى سوقچاق، ياپىلاق، تۇخۇم شەكىللىك بولۇپ، سىرتقى پوستى كۈل رەڭگە مايىل، ئۇرۇقى كۈل رەڭگە مايىل ئاق، مايلىق، تەمى ئاچچىق، پۇراقسىز كېلىدۇ. (9.12 - رەسىم)

[چىقىش ئورنى] ئېتىز - ئېرىق بويلىرىدا، يول بويلىرىدىكى ئوتلاقلاردا ئۆسىدۇ، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەممە جايلىرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى پىشقاندىن كېيىن، قۇرۇتۇپ ئۇرۇقىنى يىغىۋېلىپ، پاكىز تازىلاپ، قۇرۇق ھەم سالقىن جايدا ساقلىنىدۇ.

قېرىقىز ئۆسۈملۈكى

[خىمىيەلىك تەركىبى] مېۋىسىنىڭ تەركىبىدە قېرىقىز گىلۇكوزىدى بار، يەنە 25%～30% كىچە ياغلىق ماي، ياغلىق ماي كىسلاتاسى، قاتتىق ماي كىسلاتاسى ۋە پالمىتىك كىسلاتاسى قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى]

1. باكتېرىيەگە قارشى تەسىرى: تەجرىبىدە قېرىقىز ئۇرۇقىنىڭ سۇدىكى چىلانمىسى ھەر خىل كېسەللىك پەيدا قىلغۇچى زەمبۇرۇغلارنى ئوخشاش بولمىغان دەرىجىدە تورمۇزلايدۇ.

2. قان قەنتىنى تۆۋەنلىتىش تەسىرى: ئېلىنغان ماددا چوڭ چاشقانىنىڭ قاندىكى قەنتىنى كۆزگە كۆرۈنەرلىك دەرىجىدە ۋە ئۇزۇنغىچە تۆۋەنلەتكەن، زەھەرلىك تەسىرى ئاز.

3. قېرىقىز گىلۇكوزىدىنىڭ تەسىرى: پاقا، كىچىك چاشقان، توشقاندا تارتىشىش پەيدا قىلىدۇ، نەپەس ئاجىزلايدۇ، ئىختىيارىي ھەرىكەت قىلىش يوقىلىدۇ، ئەڭ ئاخىرىدا پالەچ ھالەتكە كىرىدۇ، يەنە يەڭگىل دەرىجىدە سۈيدۈك ھەيدەش، ئىچىنى سۈرۈش رولىغا ئىگە.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ساپلاشتۇرۇش، توغراش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[نەبىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] قىزىتما قايتۇرۇش، ھارارەت پەسەيتىش، قان تازىلاش، زەھەر قايتۇرۇش، ئۆپكىنى تازىلاش، ئىششىق ياندۇرۇش، قىزىلنى سىرتقا تەپكۈزۈش، گال ئاغرىقىنى پەسەيتىش (يۇتقۇنچاققا)، زەھەر قايتۇرۇش خۇسۇسىيەتلىرى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] زۇكام، يۆتەل، باش ئاغرىقى، گال ئاغرىقى، گۈرەن بەز ياللۇغى، باش ۋە يۈز ئىششىپ قېلىش، ھەر خىل يارا، مۇدۇر - چاقا، پۇت تەمرەتكىسى، سۇت بېزى ياللۇغى، يۇتقۇنچاق ئىششىقى، قىزىل، ياشانغان كىشىلەردىكى ئۇستىخان ئاغرىقى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. قېرىقىز ئۇرۇقىدىن 10 گىرام ئېلىپ، سۇدا قاينىتىپ ئىچىپ بەرسە، قىزىل باشلىنىشتىكى

گال ئاغرىپ، ئاۋاز پۈتۈپ قالغانغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. قېرىقىز ئۇرۇقىدىن 10 گىرام، قېرىقىز يوپۇرمىقىدىن 13 گىرام ئېلىپ، سۇدا قاينىتىپ ئىچسە، سۈت بېزى يالىلۇغنىغا شىپا بولىدۇ.

3. 10 گىرام قېرىقىز يىلتىزىنى سۇدا قاينىتىپ ئىچىپ بەرسە، باش، يۈز ئىششىپ قالغانغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 3～9 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئاشقازاننى سوۋۇتىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] پىننە، بەدىيان.

[ئورۇنباسارى] قىزىل بۇغداش.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىق دورا ياسالمىسى] قىزىتما قايتۇرۇش قاينىتىلمىسى.

سۆگەت

苏改提

(柳枝 liu zhi)

[باشقا ئاتىلىشى] خىلاف زەفساق، لەيلى مەجنۇن

[لاتىنچە نامى] Ramulus Salix babylonia

[ئىنگلىزچە نامى] Weeping Willow

سۆگەت يوپۇرمىقى

[تونۇش] بۇ، تال - تېرەكلەر ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان، ھەممىگە مەشھۇر بولغان دەرەخ سۆگەت بولۇپ، بۇ دەرەخنىڭ شېخى، يوپۇرمىقى، ئۇرۇقى ۋە پوتلىسى قاتارلىقلار دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. (12.10 - رەسىم)

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭنىڭ ھەممە جايلىرىدا ئۆسىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ دورىلىق قىسمىنى كۈز پەسلىدە يىغىپ قۇرۇتۇپ، قۇرغاق ئورۇندا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] ياغاچ قىسمىنىڭ تەركىبىدە سالىسىن (Salicin)، يوپۇرمىقىنىڭ تەركىبىدە 4%～9.3% كىچە تانىنىن قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] يوپۇرمىقىنى سالىسىن بىلەن تۇز كىسلاتاسى ياكى سۈلفات كىسلاتاسىنى بىللە قاينىتىسا، سۇدا پارچىلىنىپ سالگېنىن (Saligenin) ياكى سالتىسىل ئالكوھول (Calical alcohol) ۋە ئۇزۇم قەنتى ھاسىل قىلىدۇ، سالتىسىننىڭ ئاچچىق تەملىك ياسالمىسى ئاشقازانغا تەسىر قىلىپ سۈمۈرۈلگەندىن كېيىن، بىر قىسمى سالىتسىتىلىك كىسلاتاغا ئۆزگىرىپ،

قىزىتمىنى قايتۇرۇپ، ئاغرىق توختىتىدۇ. سالگىنىنىڭ 10%~4% لىك قويۇقلۇقتىكى ئېرىتمىسى يەرلىك ئورۇننى مەست قىلىدۇ، ھېچقانداق زەھەرلىك تەسىرى يوق.

[**لايىقلاشتۇرۇلۇشى**] ساپلاشتۇرۇش، توغراش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[**تەبىئىتى**] گۈلى ۋە ئۇرۇقى ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق، يوپۇرمىقى ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[**خۇسۇسىيىتى**] قىزىتما، ھارارەت پەسەيتىش، مېڭە ۋە يۈرەكنى قۇۋۋەتلەش، چوڭ تەرەتنى يۇمشىتىش، ئۇسسۇزلۇق ۋە تەشنالىقنى قاندۇرۇش، سۇيدۇك ھەيدەش، ئاغرىق پەسەيتىش، جىگەرنىڭ توسالغۇلىرىنى ئېچىش خۇسۇسىيەتلىرى بار.

[**ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر**] ئۆتكۈر قىزىتما، باش ئاغرىقى، كۆز ئاغرىقى، كۆپ ئۇسساش، يۈرەك رېتىمسىزلىقى، سەپراۋى تەپ، جىگەر مەنبەلىك سېرىقلىق چۈشۈش، قان ـ سەپراۋى ئىسھال، يۇقىرى قان بېسىم قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[**ئىشلىتىش ئۇسۇلى**]

1. سۆگەتنىڭ ھۆل يوپۇرمىقىنى تېگىگە سېلىپ ئۇخلىسا، يۈرەك ۋە جىگەرنىڭ ھارارىتىنى پەسەيتىدۇ.

2. سۆگەت دەرىخىنىڭ قوۋزىقىدىن 10 گىرام ئېلىپ، سوقۇپ تالقانلاپ ئېچىپ بەرسە، ئىچ سۇرۇشنى توختىتىدۇ، قىزىتما قايتۇرىدۇ.

3. سۆگەت يوپۇرمىقىدىن 10 گىرام، سەندەلدىن يەتتە گىرام، بىدەمۇشكىدىن 10 گىرام ئېلىپ، چالا سوقۇپ دەملەپ ئىچسە، قان بېسىمىنى چۈشۈرىدۇ، قىزىتما قايتۇرىدۇ.

4. سۆگەت دەرىخىنىڭ ئۇستىدىن ئۇنۇپ چىققان پور (يەر مەدىكى) ئاشقازانىنى قۇۋۋەتلەيدۇ، يەللەرنى ھەيدەيدۇ.

5. سۆگەتنىڭ شېخى ۋە يىلتىزىنىڭ ئاق پوستى سوغۇق ۋە زەھەرسىز بولۇپ، سىزلام (سۆزنەك) كېسىلىدە قاينىتىپ يۇيۇپ بەرسە، پايدا قىلىدۇ ۋە ئۇنىڭ قاينىتىلغان سۇيى بىلەن يەلدىن بولغان ئىششقىلارنى ۋە قىچىشقاقلارنى يۇيۇپ بەرسە، چىش ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. كىلاسسىك كىتابلاردا سۆگەت شېخى ۋە يىلتىزىنىڭ ئاق پوستىنى قاينىتىپ سۇيىنى ئىچكۈزسە، سېرىقكېسەلنى داۋالايدۇ، ئاغرىق پەسەيتىپ، ئىششقىلارنى ياندۇرىدۇ، ئۇنى قۇرۇتۇپ تالقان قىلىپ ئىچكۈزسە، ئاشقازان ۋە ئۇچەي ئاجىزلىقىدىن بولغان ئىچ سۇرۇشنى توختىتىدۇ، تولغاققىمۇ پايدا قىلىدۇ، سۆگەتنىڭ قۇرۇغان يوپۇرماقلىرىنى سوقۇپ ئىچكۈزسە، سىل كېسىلىدىكى قان تۈكۈرۈشنى داۋالايدۇ ھەم نەپەس ئېلىش قىيىنلىشىپ، كۆكرەك چىڭقىلىشلارنى يوقىتىدۇ، سىرتتىن تېڭىلسا، يارىدىن چىققان قاننى توختىتىدۇ ۋە ئىششىق ياندۇرىدۇ، دەپ ئېيتىلغان.

6. سۆگەت ئۇرۇقى (بۇ چېچەك چىقارغان شاخنىڭ ئۇچىدىكى قاتتىقراق چېچىكى) بولۇپ، ئۇنىڭ تەبىئىتى سوغۇق، ئۆزى زەھەرسىز بولۇپ، جاراھەتلەرنى داۋالاش، يىرىڭ ۋە ئۇيۇپ قالغان قاننى تارقىتىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ.

7. سۆگەت چېچىكى (پوتلىسى) نى قاينىتىپ سۇيىدە ئېغىز چايقىسا، چىشنى چىڭىتىدۇ، ئېچىپ بەرسە، ئۇسسۇزلۇقنى باسىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 10～15 گىرامغىچە.
[زىيانلىق تەسىرى] باھقا زىيان قىلمىدۇ.
[تۇزەتكۈچىسى] ھەسەل، ناۋات.
[ئورۇنباسارى] خېنىگۈل، نېلۈپەر.
[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] سۆگەت يوپۇرمىقى زىمماتى.

تاشئوت
塔西奥提
(银柴胡 yin chai hu)

[باشقا ئاتىلىشى] تاشئوت يىلتىزى
[لاتىنچە نامى] Padix Stellaria dichotoma
[ئىنگلىزچە نامى] Chickweed
[تونۇش] بۇ، چىنىگۈل ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك پۆپۈكلۈك تاشئوتنىڭ يىلتىزىدىن ئىبارەت بولۇپ، «تاشئوت» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. (11.12 - رەسىم)
[چىقىش ئورنى] ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ئالتاي تاغلىرىدىن چىقىدۇ.
[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ ئۈرۈقى پىشقاندا يىلتىزىنى كولاپ ئېلىپ، يۇيۇپ قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.
[خىمىيەلىك تەركىبى a - سىپىناسترول، ستىللارىئاسىيسلوپىپتد، ستېگماسترول قاتارلىقلار بار.
[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] يۇيۇش، توغراش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.
[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.
[خۇسۇسىيتى] ئاساسلىقى قىزىتما ياندۇرۇش، قان ۋە سەپرا خىلتىلىرىنىڭ ھارارىتىنى پەسەيتىش، ئۇنىڭدىن باشقا قان بېسىمنى چۈشۈرۈش خۇسۇسىيتى بار.
[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] ئۆپكە سىلى، يۇقىرى قان بېسىمى، يۇقىرى قىزىتما قاتارلىق كېسەللىكلەرگە ئىشلىتىلىدۇ.
[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]
1. جىنتىيانا، ئالقات يىلتىزى پوستى، شاقاقۇل، چۈچۈكبۇيانىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام، تاشئوتتىن يەتتە گىرام ئېلىپ، قائىدە بويىچە قاينىتىپ ئىچسە، ئۆپكە سىلىسىدىكى قىزىتمىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.
2. ئاقباشئوت، تاشئوتتىن سەككىز گىرامدىن ئېلىپ ئىچىپ بەرسە، يۇقىرى قىزىتما ۋە يۇقىرى قان بېسىمغا مەنپەئەت قىلىدۇ.
3. تاشئوت، ئالقات، چىلان، ئەينۇلا قاتارلىق دورىلاردىن يەتتە گىرامدىن ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، يۇقىرى قان بېسىمغا مەنپەئەت قىلىدۇ.
[ئىشلىتىش مىقدارى] 4 ～ 8 گىرامغىچە.
[زىيانلىق تەسىرى] بەدىنى ئاجىز، ئىچى سۈرۈپ كەتكەن كىشىلەرگە بېرىشكە بولمايدۇ.

[تۇزەتكۈچسى] پىننە، بەدىيان.
[ئورۇنباسارى] چىلان.
[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] تاشئوت قاينىتىلمىسى.

سىركە
斯里开
(葡萄醋 pu tao cu)

[لاتىنچە نامى]Acetum (Vinegar)
[تونۇش] بۇ، مېۋىلىك دەرەخلەرنىڭ مېۋىسىدىن سىقىپ چىقىرىلغان سۇيى بولۇپ، ئۇزۇم، خورما، ئەنجۇر، شېكەر قومۇشى ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش شىرنىلىك، تاتلىق مېۋىلەرنى سىقىپ تەييارلىنىدۇ، ئۇنىڭدىن باشقا ھەسەل، گۈرۈچ ۋە باشقا دانلىق زىرائەتلەردىنمۇ ئېلىنىدۇ. بۇلارنىڭ ئىچىدە ھەممىدىن ياخشىراقى ئۇزۇم سۇيىدە ئېلىپ ئىشلەنگىنىدۇر.
1. ئۇزۇم شىرنىسىنى ئىشلەش ئۇسۇلى: بۇنىڭدا ئۇزۇمنى سىقىپ، سۇزۇپ ياكى سۇزمەستىن تىرىپلىرى بىلەن بىرگە، ساپال ئىدىش ياكى چىنە ئىدىشنىڭ ئىچىنى ياغلاپ، ئۇزۇم سۇيىنى قۇيۇپ، ئۇزۇم سۇيىگە 10 كىلوگىرام يېڭى سىركە قوشۇپ ئاغزىنى يېپىپ، ئۇستىنى لاي بىلەن چاپلاپ، ئاپتاپتا ياكى ئىسسىق جايدا مەلۇم مەزگىل قويۇپ تەييارلىنىدۇ.
2. خورما سىركىسىنى ياساش ئۇسۇلى: يېڭى قاچىنى ياغلاپ، 10 كىلوگىرام خورمىغا 40 لىتىر قاينىق سۇ قۇيۇپ، قاچىنىڭ ئاغزىنى ھىم ئېتىپ بىر ھەپتە قويۇپ، بىر ھەپتىدىن كېيىن قاچىنىڭ ئاغزىنى ئېچىپ، خورمىنى ياخشى مىجىپ ھىم ئېتىپ خورمىنىڭ قۇۋۇتىنى سۇغا چىققاندىن كېيىن ئۇنى سۇزۇپ، ئىككى كىلوگىرام خورما سۇيىگە بىر كىلوگىرام يېڭى سىركە قوشۇپ، 15 گىرام تۇز سېلىپ ئارىلاشتۇرۇپ، يەنە قاچىغا ئېلىپ ئاپتاپتا قويسا، ئاپتاپنىڭ قىزىقى بىلەن قاينىاپ سىركە بولىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا، مېۋىلەر ۋە شېكەر قومۇشى قاتارلىقلاردىنمۇ مۇشۇ ئۇسۇل بويىچە سىركە ياسىلىدۇ. (12.12 ـ رەسىم)
[چىقىش ئورنى] شىنجاڭنىڭ ھەممە جايلىرىدىن چىقىدۇ.
[يىغىپ ساقلاش] سالقىن، قۇرغاق جايدا ساقلىنىدۇ.
[خىمىيىلىك تەركىبى] سىركىنىڭ تەركىبىدە ئاساسلىقى كۇل ماددىسى، ئۈچۈچان كىسلاتا، تىروسول (tyrosol)، چۆپ كىسلاتاسى (oxalic acid)، كەھرىۋا كىسلاتاسى (Suecinic acid)، ئوكسىدسىزلانغان شېكەر ۋە ئىسپىرت قاتارلىقلار بار.
[فارماكولوگىيىلىك تەسىرى]
1. قۇرت ئۆلتۈرۈش تەسىرى بار. تەن سىرتىدا تەجرىبە ئېلىپ بارغاندا، 0.125～0.25% لىك ئاتسىتىك كىسلاتا بىلەن ھاشارات لىچىنكىسى ئۈچراشقاندىن كېيىن، 2 ～ 3 مىنۇت ئىچىدە تېرە قەۋىتىدە قاپارتما پەيدا بولىدۇ. تېرە غىدىقلىنىش تېرە تاشلاش، قۇرت تېنى ئېرىش قاتارلىق ئۆزگىرىشلەر بولىدۇ.
2. باكتېرىيە ۋە ۋىرۇسقا قارشى تۇرۇش تەسىرى بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ئادەتتىكىدەك ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئۇزۇم چالا پىشقاندا سېلىنغىنى ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق. ياخشى پىشقاندا سېلىنغىنى ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] قان، سەپرانىڭ ئۆتكۈرلۈكىنى پەسەيتىش، قىزىتما ياللۇغ قايتۇرۇش، ئاغرىق پەسەيتىش، تاماق سىڭدۈرۈش، ئىچ سۇرۇشنى توختىتىش، غەيرىي تەبىئىي خىلىتلارنى تازىلاش، تېرىگە تېز تەسىر قىلىش، كېسەللىك ماددىسىنىڭ يەرلىك ئورۇنغا قۇيۇلۇشىنى توسۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] قان ۋە سەپرا مەنبەلىك ئىسسىق، ئۆتكۈر قىزىتما، سەپرادىن بولغان تەپ، مېڭە پەردە ياللۇغى، قۇسۇش، كۆڭۈل ئىلىشىش، ئىچ سۇرۇش، باش ئاغرىقى، توسۇلۇش ۋە قىزىتمىلىق كېسەللىكلەرگە ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. سىركە، گۈلاب، لىمون قاتارلىقلارنى مۇۋاپىق مىقدارىدا ئېلىپ، پۈت ـ قوللارنى يۇسا، سەپرادىن بولغان تەپكە پايدا قىلىدۇ.

2. يۇمغاقسۇت ئۇرۇقى، سەندەل، تاباشىر قاتارلىق دورىلاردىن مۇۋاپىق مىقدارىدا ئېلىپ سۇفۇپ قىلىپ، سىركە بىلەن قوشۇپ ئىستېمال قىلسا، قۇرۇق ھۆنى يوقىتىدۇ، سەپرالىق قۇسۇشقا مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. شاتۇت، شاھتەررە، سىركىنى مۇۋاپىق مىقدارىدا ئېلىپ بىرلەشتۈرۈپ غار ـ غار قىلسا، گال ئاغرىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

4. گۈل يېغى، گۈلاب، سىركە قاتارلىقلارنى بىرلەشتۈرۈپ يەرلىك ئورۇنغا زىمات قىلسا، ئاغرىق پەسەيتىدۇ.

5. يۇقىرى قان بېسىملىنى داۋالاشتا خاسىڭ مېغىزىنىڭ پوستىنى سويماي سىركىگە چىلاپ، بىر ھەپتىدىن كېيىن كۈندە ئۇخلاشتىن ئاۋۋال تۆت دانە ئىستېمال قىلدۇرۇلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 10 ~ 25 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] نېرۋا ۋە باھقا زىيان قىلىدۇ.

[ئۇزەتكۈچىسى] ھەسەل، ئاقىرقەرھا.

[ئورۇنباسارى] مۇسەللەس، لىمون سۇيى، تەمرىھىندى.

[پىششىق دورا ياسالمىسى] شەربىتى سىركەنجۇبىل، شەربىتى بۇزۇرى.

ئاق لەيلى ئۇرۇقى

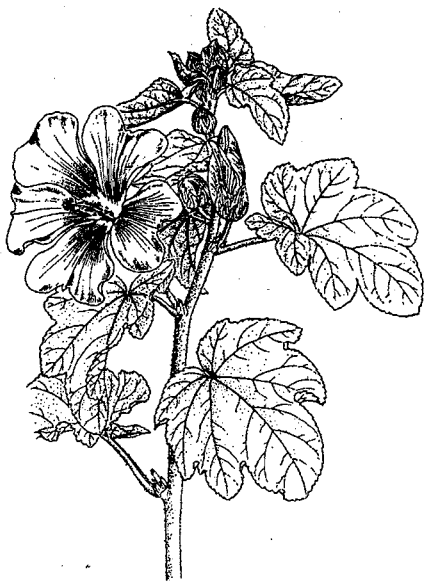
阿克来里欧如合

(罗葵子 luo kui zi 蜀葵子 shu kui zi)

[باشقا ئاتىلىشى] بەزرۇل خىتمى، تۇخۇمى خىتمى، خىتمى كى بىج

[لاتىنچە نامى] Althaeanudiflora

[ئىنگلىزچە نامى] Holly Hock Flower

ئاق لەيلى

[تونۇش] بۇ، تۈگمىگۈل ئائىلىسىدىكى ھەمىشباھار ئۆسۈملۈكنىڭ بىر خىلى بولغان ئاق لەيلى ئۆسۈملۈكنىڭ ئۇرۇقى بولۇپ، خەلقىمىز بۇ ئۆسۈملۈكنى «لەيلىقازاق» دەپ ئاتايدۇ. بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ ئۇرۇقى «ئاق لەيلى ئۇرۇقى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. بۇ ئۇرۇقنىڭ شەكلى ياپىلاق، رەڭگى ئاق، قارا، چار رەڭدە، تەمى ئاچچىق، پۇرىقى سۇس كېلىدۇ. (13.12 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ھەممە جايلىرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ ئۇرۇقىنى كۈز پەسلىدە يىغىۋېلىپ، ئاپتاپتا قۇرۇتۇپ تەييارلىنىدۇ، دورىغا ھۆل ھالەتتىمۇ ئىشلىتىلىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئۆسۈملۈك مېيى، تويۇنمىغان ماي كىسلاتاسى كۆپ، ئۇنىڭدىن باشقا يۇرەك كۈچەيتكۈچى گىلۈكوزىدلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] ئاغرىق پەسەيتىش، ئىششىق ياندۇرۇش، يالىلۇغ قايتۇرۇش، تاش پارچىلاش، ئۆچەينى تازىلاش تەسىرى بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ئىلغاپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ ياكى قورۇپ لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيتى] يالىلۇغ قايتۇرۇش، ئىششىق ياندۇرۇش، يۆتەل پەسەيتىش، قىزىتما قايتۇرۇش، ئاغرىق پەسەيتىش، يەل ھەيدەش، سۈيدۈكنى راۋان قىلىش، تەرەتنى يۇمشىتىش، تۇغۇتنى تېزلىتىش، بالا ھەمراھىنى چۈشۈرۈش، سۈلۈق ئىششىقنى ياندۇرۇش، جاراھەتلەرنى ئېغىز ئالدۇرۇش، يۇزدىكى دانىخو-رەكلەرنى يوقىتىش خۇسۇسىيتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] ئۆپكە ئىششىقى، كۆكرەك پەردە ئىششىقى، تۇرلۇك جاراھەتلەر، يانپاش ئاغرىقى، مۇپاسىل، زۇكام، يۆتەل، سۈيدۈك راۋان بولماسلىق، قان تولغاق، سۈيدۈك يولى يالىلۇغى، سۈيدۈك يولىدا تاش تۇرۇپ قېلىش، چىيقان، دانىخورەك قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئاق لەيلى ئۇرۇقى، ھەمىشباھار ئۇرۇقى، بەدىيان، كاسىنە ئۇرۇقى، تەرخەمەك ئۇرۇقى قاتارلىقلارنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام ئېلىپ دەملەپ ئىچسە، سۈيدۈكنى راۋانلاشتۇرۇىدۇ.

2. چىلان ۋە سەرپىستاندىن 10 گىرامدىن، گۈلبىنەپشە، ئاق لەيلى ئۇرۇقى، ھەمىشباھار ئۇرۇقى، تەرەنجىبىننىڭ ھەربىرىدىن 15 گىرام ئېلىپ دەملەپ ئىچىپ بەرسە، ھەر خىل ئىششىقلارنى قايتۇرىدۇ.

3. سەرپىستان، ئاق لەيلى ئۇرۇقى، چۈچۈكبۇيا يىلتىزى، پىرسياۋشاننىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرامدىن ئېلىپ، 200 گىرام شېكەر بىلەن قائىدە بويىچە لوئوق تەييارلاپ ئىچىپ بەرسە، زۇكام، يۆتەلگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

4. كۆكنار ئۇرۇقىدىن ئالتە گىرام، ئاق لەيلى ئۇرۇقىدىن 10 گىرام، ئىسپىغۇل ۋە بادام يېغىدىن تۆت گىرامدىن ئېلىپ، بادام يېغىدىن باشقا دورىلارنى دەملەپ، تاتلىقىنى چىقىرىپ بادام يېغى بىلەن قوشۇپ يېپ بەرسە، قان تولغاققا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 5～8 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ھەزىم قىلىشنى ناچارلاشتۇرىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] ئارپىبەدىيان، ھەسەل.

[ئورۇنباسارى] ھەمىشباھار ئۇرۇقى.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] لوئوقى سەرپىستان، ھەببى سۇئال، شەربىتى خەشخاش.

ئارپىخان

阿热普哈尼

(野燕麦 ye yan mai)

[باشقا ئاتىلىشى] خەندىرۇس، پورە

[تونۇش] بۇ، باشاقلىق ئۆسۈملۈكلەر ئائىلىسىدىكى چوڭ - كىچىكلىكى بۇغدايغا ئوخشايدىغان ئاشلىق بولۇپ، سىرتقى يۈزى سېرىق رەڭدە، ئۆزى قاتتىق، تەمى سۇس، پۇراقسىز كېلىدۇ. بۇ ئۆسۈملۈك «ئارپىخان» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ھەممە يەرلىرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] ياز پەسلىدە مېۋىسى پىشقاندا يىغىۋېلىپ، قۇرغاق، سالقىن جايدا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئاقسىل، ماي، كىراخمال، تىئامىن، نىكوتىن كىسلاتاسى ھەم كۆپ خىل ۋىتامىنلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] قىزىتما قايتۇرۇش، قاندىكى قەنتنى تۆۋەنلىتىش تەسىرى بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] يۇيۇپ قۇرۇتۇپ لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] قىزىتما قايتۇرۇش، ئارتۇق ھۆللۈكلەرنى قۇرۇتۇش، سۈت كۆپەيتىش، مۇسكۇللارنى چىڭىتىش، كېسەللىك ماددىسىنىڭ يەرلىك ئورۇنغا قۇيۇلۇشىنى توسۇش، ئىسسىقتىن بولغان يالليۇغنى تارقىتىش خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] پەي - مۇسكۇللار بوشىشىش، سۈت كەملىك، قۇلاق ئاغرىقى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. 10 گىرام ئارپىخاندىن قائىدە بويىچە مەلھەم تەييارلاپ يەرلىك ئورۇنغا چاپسا، ئىسسىقتىن بولغان يالليۇغنى قايتۇرىدۇ، ھەم قۇلاق ئاغرىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. يەتتە گىرام ئارپىخاننى بەش گىرام بەدىيان بىلەن بىرگە ھالۋا تەييارلاپ ئىستېمال قىلسا سۈت كۆپەيتىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] ھەزىم قىلالىغۇچىلىك مىقداردا ئىستېمال قىلىنىدۇ.
[زىيانلىق تەسىرى] قورساقنى ئېسىدۇ، تەستە ھەزىم بولىدۇ.
[تۇزەتكۈچىسى] بەدىيان
[ئورۇنباسارى] كۆك ماش.
[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىق دورا ياسالمىسى] ئارپا ئېشى، كاشكاپ ئېشى.

جەرەن مۇڭگۈزى
洁燃明古孜
(黄羊角 huang yang jiao)

جەرەن مۇڭگۈزى

[تونۇش] بۇ، كالا ئائىلىسىدىكى ھايۋانات جەرەنىڭ مۇڭگۈزى بولۇپ، مۇڭگۈزى قىسقا تۇز كېلىدۇ. بۇ ھايۋاننىڭ كېسىۋېلىنغان ياكى جەرەن ئۆزى تاشلىۋەتكەن قاتتىق مۇڭگۈزى «جەرەن مۇڭگۈزى» نامىدا دورىلىققا ئىشلىتىلىدۇ. (12. 14 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى، قازاقىستان، موڭغۇلىيە، رۇسىيە، مەملىكىتىمىزدىن ئىچكى موڭغۇل، خېيلۇڭجياڭ، جېلىن، گەنسۇ قاتارلىق جايلىرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] كۈز، قىش پەسلىدە تۇتۇپ، مۇڭگۈزىنى كېسىۋېلىپ، قۇرغاق، سالقىن جايدا ساقلىنىدۇ، قۇرتلاپ كېتىشتىن ساقلىنىش لازىم.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] مۇڭگۈزنى ساپلاشتۇرۇپ، كۆيدۈرۈپ لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] قىزىتمىنى پەسەيتىپ، زەھەر قايتۇرۇش، يۆتەل پەسەيتىش، قان بېسىمىنى تۆۋەنلىتىش، ئىششىق ياندۇرۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] قان توختىتىش، يۇقىرى قىزىتما، يۆتەل، ئەس ـ ھوشنى يوقىتىپ جۆيلۈش، ھاسىراش، كىچىك بالىلاردىكى دۆيلۈنۈپ قېلىش، يۇقىرى قان بېسىم، كۆز جىيىكى ئىششىپ قىلىش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى] جەدەن مۇڭگۈزىدىن 10 گىرام، ئۇد سەلىب، ئارپىبەدىيان، قىزىلگۈل، گاۋزىبان-نىڭ ھەربىرىدىن ئالتە گىرام ئېلىپ، دورىلارنى سوقۇپ قائىدە بويىچە سۇغۇپ تەييارلاپ، كۈندە ئىككى قېتىم، ھەر قېتىمدا 3 ～ 6 گىرامغىچە ئىچىپ بەرسە ھوشنى يوقىتىش، جۆيلۈش، يۇقىرى قان بېسىمى

قاتارلىقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 3 ~ 6 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئاشقازانغا زىيان قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] رۇمبەدىيان.

[ئورۇنباسارى] مۇغا مۇڭگۈزى.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] سۇفۇپى كەھرىۋا.

ئون ئۇچىنچى باب سۈيدۈك ھەيدىگۈچى دورىلار

سۈيدۈك ھەيدەش خۇسۇسىيىتى ئاساسلىق ئورۇندا تۇرىدىغان دورىلار ھەم ئىستېمال قىلغاندىن كېيىن ئۆزىنىڭ خاس تەسىرى بىلەن سۈيدۈك چىقىرىش ئەزالىرىنىڭ نورمال فىزىيولوگىيەلىك خىزمىتىنى بېجىرىشكە ياردەم بېرىدىغان دورىلار ئومۇملاشتۇرۇلۇپ، سۈيدۈك ھەيدىگۈچى دورىلار دېيىلىدۇ.

ھەر خىل ئىچكى - تاشقى سەۋەبلەر تەسىرىدىن (مىزاج بۇزۇلۇش، سۈيدۈك ئاجرىتىش ئەزالىرىغا تاش پەيدا بولۇش، دوۋساق راكى، بۆرەك يالىلۇغى، مەزى بېزى چوڭىيىش، سىرتقى زەخىملىنىش، ئاياللار تاشقى جىنسىي ئەزاسى شەلۋىرەش قاتارلىقلار) سۈيدۈك تۇتۇلۇش بولىدۇ. بۇ خىل ئەھۋالدا دوۋساق چىڭقىلىپ ئاغرىش، بەدەن سۇلۇق ئىششىش، سۈيدۈكتىن زەھەرلىنىش، ئاشقازان ئاجىزلاش، تاماق سىڭمەسلىك، ھەيز راۋان بولماسلىق، قورساق ۋە ئۇچەي ئېچىشىپ ئاغرىش قاتارلىق كېسەللىك ئالامەتلىرى كۆرۈلىدۇ. بۇ خىل ئالامەتلەر بايقالسا، ۋاقتىدا داۋالاش ئېلىپ بارمىغاندا يامان ئاقىۋەتلەر كېلىپچىقىدۇ. سۈيدۈك ھەيدىگۈچى دورىلارنىڭ كۆپ خىللىرىنىڭ تەبىئىتى قۇرۇق ئىسسىق ياكى ھۆل سوغۇق بولۇپ، ئۇلارنى ئىشلەتكەندە، كېسەللىك سەۋەبىگە قارىتا تاللاپ ئىشلىتىش لازىم. بۇ خىل دورىلار سۈيدۈك ھەيدەپ، توسالغۇلارنى ئېچىش، يالىلۇغ قايتۇرۇش، ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇشتەك تەسىرلەرنى بېرىدۇ. بۇ خىل خۇسۇسىيەتتىكى دورىلار سۈيدۈك ھەيدىگۈچى دورىلار دېيىلىدۇ. مەسىلەن: تاۋۇز ئۇرۇقى، كۆك كاۋا شاپىقى، كاللەكبەسەي، كۆممىقوناق ساقىلى، تۇرۇپ، چىنىگۇل، ياۋا كەشمىر، پېلىكئوت، پالما مەرىزى، ئاپتاپپەرەس يىلتىزى ۋە گۈلى، كەرەپشە ئۇرۇقى، تەرخەمەك ئۇرۇقى، ئەتىرگۈل، تاۋۇزەك، پالەك ئۇرۇقى، كېۋەز ئانىسى، شاخ دارچىن، كۆك چاي، نەغەز گۈلى يىلتىزى، كاكىنەچ، لوپنۇر كەندىرى، ئوغرىتىكەن، بېلىق مېڭە تېشى، كۆك كاۋا، ئارپىبەدىيان، تۇرۇپ ئۇرۇقى، ياۋا پۇرچاق، قارىكۆز بەدىيان، ئوسۇك ئۇرۇقى، گۈلىيەسمەن، ئادراسمان ئۇرۇقى قاتارلىقلار.

تاۋۇز ئۇرۇقى

塔吾孜欧日格

(西瓜子 xi gua zi)

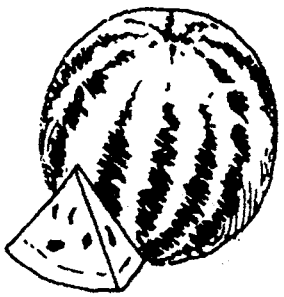
[باشقا ئاتىلىشى] بەزرۇل بەتىخ، تۇخۇمى ھىندىۋانە، تەر بوزكى بېيج

[لاتىنچە ئاتىلىشى] Semen citrullus lanatus

[ئىنگلىزچە ئاتىلىشى] Watermelon seed

[تونۇش] بۇ، قاپاق ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈك تاۋۇزنىڭ قۇرۇتۇلغان يېتىلگەن ئۇرۇقى بولۇپ، بۇ

ئۇرۇق ياپىلاق، سىرتقى يۈزى قارا، قوڭۇر، قىزغۇچ، پارقىراق، ئۇستى ئۇچى ئۇچلۇقراق، ئاستى يۇمىلاق، ئۇرۇق پوستى قاتتىق، تەمى سەل تاتلىق ھەم مەززىلىك. (1.13 ـ رەسىم)

تاۋۇز

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا تېرىپ ئۆستۈرۈلىدۇ.

[يېغىپ ساقلاش] ياز، كۈز پەسلىدە مېۋىسى پىشقاندا، تاۋۇز يېگەن ۋاقىتتا ئۇرۇقىنى يىغىپ، يۇيۇپ ئاپتاپتا قۇرۇتۇلىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] تاۋۇز ئۇرۇقىنىڭ تەركىبىدە ياغ، ئاقسىل ماددىسى، ۋىتامىن B_2، پىنتوزان (Pentosan)، كىراخمال، يىرىك تالالار، گالاكتوزا، B ـ گالاكتوزا، شېكەر قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] تەركىبىدە تۆتقان سوپۇن گىلۇكوزىدىنىڭ قان بېسىمىنى چۈشۈرۈش، ئۆتكۈر بۆرەك يالليۇغى ۋە دوۋساق يالليۇغىنىڭ جىددىي ئالامەتلىرىنى پەسەيتىش تەسىرى بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] مېغىزىنى ئېلىش، داغلاش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيتى] ئاساسلىق سۈيدۈك ھەيدەش، تاش پارچىلاش، يالليۇغ قايتۇرۇش، كۆكرەكنى بوشىتىش، ئۇنىڭدىن باشقا يۇمشىتىش، ھۆللەشتۈرۈش، سەمرىتىش، غەيرىي تەبىئىي سەپرا ۋە قان خىلىتىنىڭ ئۆتكۈرلۈكىنى پەسەيتىش، قىزىتما قايتۇرۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] ئورۇقلاپ كېتىش، سىل كېسىلى، جۈدەتكۈچى تەپ، يۇقىرى قان بېسىمى، سۈيدۈك يولى يالليۇغى ۋە تاش كېسەللىكى، قان تومۇرلار قېتىشىش، بالىياتقۇدىكى يالليۇغلار، ئىسسىقتىن بولغان باش ئاغرىقى، تېرە قۇرغاقلىشىپ يېرىلىش، سەپراۋى ئىسھال قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. يۇمغاقسۇت ئۇرۇقى ۋە تاۋۇز ئۇرۇقىدىن سەككىز گىرامدىن ئېلىپ، سوقۇپ تالقانلاپ ئىچسە، غەيرىي تەبىئىي قان ۋە سەپرا خىلىتىدىن بولغان ئىچ سۇرۇشكە مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. ئاق لەيلى ئۇرۇقى، يەرلىك شوخلا، ھەمشىباھار، كاكىنەچ، پىرسىياۋشان، تاۋۇز ئۇرۇقى، بابۇنە گۈلى قاتارلىقلارنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرامدىن ئېلىپ، كۈنىگە ئىككى ۋاق 30 گىرامدىن قاينىتىلما قىلىپ ئىچسە، بۆرەك، دوۋساق يالليۇغىغا پايدا قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 15 ～ 30 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] سوغۇق مىزاجلىق كىشىلەرگە ۋە تالغا زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] ھەسەل، ئاق ناۋات.

[ئورۇنباسارى] كاۋا ئۇرۇقى، تەرخەمەك ئۇرۇقى، قوغۇن ئۇرۇقى.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىشق دورا ياسالمىسى] لوئوقى تەربۈزە، قۇرسى بانادۇق.

كۆك كاۋا شاپىقى

克库卡瓦沙皮克

（冬瓜皮 dong gua pi）

كۆك كاۋا

[باشقا ئاتىلىشى] كۆك كاۋا شۆپۈكى

[لاتىنچە نامى] Pericar Benincasa hispida

[ئىنگلىزچە نامى] China wax goud skin

[تونۇش] بۇ، كاۋا ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق پېلەكلىك سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك كۆك كاۋىنىڭ پىشقان مېۋىسىنىڭ سىرتىدىكى شۆپۈكىدىن ئىبارەت. (2.13 - رەسى)

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ھەممە جايلىرىدا تېرىپ ئۆستۈرۈلىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى پىشقاندىن كېيىن، قۇرۇتۇپ ئۇرۇقىنى يىغىۋېلىپ، پاكىز تازىلاپ، قۇرۇق ھەم سالقىن جايدا ساقلىنىدۇ.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] بۆرەك ئىقتىدارى ئاجىزلىشىش سەۋەبىدىن كېلىپچىققان ئىششىقلارغا كۆك كاۋا شۆپۈكىنى قاينىتىپ، 1000 مىللىلىتىر ئىچىپ بەرسە، ئىككى ساۋاتتىن كېيىن، بىمارداردا كۆپ مىقداردا كىچىك تەرەت كېلىش ئەھۋالى كۆرۈلىدۇ، يەنى كۆك كاۋا شۆپۈكىنى قاينىتىپ ئىچىپ بەرگەندە، سۈيدۈكنى راۋانلاشتۇرۇپ، ئىششىقنى ياندۇرۇش رولىنى ئويناىدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] يۇيۇش، توغراش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] سۈيدۈك ھەيدەش، ئىششىق ياندۇرۇش، يالۇغ قايتۇرۇش، يىرىڭلىق ئىششىقلارنى ياندۇرۇش، يۆتەل پەسەيتىش خۇسۇسىيەتلىرى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] بۆرەك يالۇغى، سۈيدۈك تۇتۇلۇش، ھەر خىل يىرىڭلىق ئىششىق، يۆتەل قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. كۆك كاۋا شۆپۈكى بىلەن كۆممىقوناق ساقلىنىڭ ھەربىرىدىن 50 گىرام ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، بۆرەك يالۇغىدىن بولغان سۇلۇق ئىششىق ۋە سۈيدۈك تۇتۇلۇشقا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. كۆك كاۋا شۆپۈكى بىلەن خام كەتمانىڭ ھەرقايسىسىدىن 35 گىرامدىن ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، سوزۇلما خاراكتېرلىك بۆرەك يالۇغى (سۇلۇق ئىششىق ۋە سۈيدۈكتە ئاقسىل كېلىش) غا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 20 ~ 70 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] سوغۇق مىزاج كىشىلەردە باش ئاغرىقى پەيدا قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] قارىمۇچ، دارچىن.

[ئورۇنباسارى] تەرخەمەك.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىشق دورا ياسالمىسى] كۆك كاۋا شۆپۈكى قاينىتىلمىسى.

كاللەكبەسەي

卡拉克白菜

(卷心菜,莲花白 juan xin cai, lian hua bai)

[باشقا ئاتىلىشى] كاپۇستا، كەرنوب

[لاتىنچە نامى] Brassica olercea. Var (capitita)

[ئىنگلىزچە نامى] Cabbage

[تونۇش] بۇ، مەشھۇر كۆكتات بولۇپ، ياخشىسى يېپىسىز ئۆسكىنى ھېسابلىنىدۇ. بۇ ئۆسۈملۈك «كاللەكبەسەي»، «كاپۇستا» ۋە «كەرنۇب» قاتارلىق ناملاردا دورا ۋە كۆكتات ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ. (3.13 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ ۋە ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەممە يەرلىرىدە تېرىپ ئۆستۈرۈلىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى پىشقاندىن كېيىن، قۇرۇتۇپ ئۇرۇقنى يىغىۋېلىپ، پاكىز تازىلاپ، قۇرۇق ھەم سالقىن جايدا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] 100 گىرام كاللەكبەسەي تەركىبىدە 76 مىللىگىرام ۋىتامىن C، 0.15 مىللىگىرام ۋىتامىن B_1، 0.07 گىرام ۋىتامىن B_2 قاتارلىقلار بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] يۇيۇش، توغراش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] سۇيدۇك، ھەيزنى راۋان قىلىش، تەرەتنى يۇمشىتىش ۋە بەلغەم بوشىتىش، قىزىتما پەسەيتىش، تەشنالىقنى قاندۇرۇش خۇسۇسىيەتلىرى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] باش ئاغرىقى، كۆز قاراڭغۇلىشىش، قەۋزىيەت، كونا يۆتەل، سېرىقئەت ۋە ئىچكى ئەزالار ئىششىقى، بوغما، سۇيدۇك ۋە ھەيز تۇتۇلۇش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. كاللەكبەسەينىڭ قاينىتىلغان سۈيىنى كۈنجۈت يېغى بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ غار ـ غار قىلسا، گال بوغۇلۇشقا شىپا بولىدۇ.

2. كاللەكبەسەي، پالەك، تەرخەمەك ئۇرۇقى، تاۋۇز ئۇرۇقى قاتارلىقلاردىن مۇۋاپىق مىقدارىدا ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، سۇيدۇكنى راۋان قىلىدۇ.

3. كاللەكبەسەي، پالەك، سەۋزە، كۆدە، لويلا قاتارلىقلارنىڭ ھەربىرىدىن 15 گىرام ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، ئىچىنى يۇمشىتىدۇ.

4. زۇپا، زىغىر ئۇرۇقى، چامغۇرنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام، كاللەكبەسەيدىن 15 گىرام ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، بەلغەم بوشىتىپ، كونا يۆتەلگە شىپا بولىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] ئەھۋالغا قاراپ 100 گىرام ئەتراپىدا ئىشلىتىلىدۇ.

[زىيانلىق تەسىرى] مېڭىگە زىيان قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] سىرىق مايى، قايماق.

[ئورۇنباسارى] چامغۇر، تۇرۇپ.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] كاللەكبەسەي قاينىتىلمىسى.

كۆممىقوناق ساقىلى

库米库尼克萨克力

(玉米须 yu mi xu)

[تونۇش] قوناق ساقىلى

[لاتىنچە نامى] Zea mays

[ئىنگلىزچە نامى] Maize beard

كۆممىقوناق

[تونۇش] بۇ، باشاقلىقلار ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق سامان غوللۇق، ئېگىزلىكى 2 ~ 3 مېتىرغىچە ئۆسىدىغان ئۆسۈملۈك كۆممىقوناقنىڭ ئۇستىدىكى يىپسىمان، رەڭگى قوڭۇرغا مايىل قىسمى بولۇپ، بۇ قوناق ساقىلى دېيىلىدۇ، ئادەتتە ئۇزۇنلۇقى 30 سانتىمېتىرغىچە بولىدۇ، بۇنىڭدا ئالاھىدە بىر خىل پۇراق بولۇپ، تەمى تاتلىققا مايىل. يۇمران، پارقىراق بولغىنى ياخشى. (4.13 - رەسىم)

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەممە جايلىرىدا تېرىپ ئۆستۈرۈلىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] كۆز پەسلىدە مېۋىسى پىشقاندا ساقىلىنى يىغىۋېلىپ، ئاپتاپتا قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ. دورىغا ھۆل ھالەتتىمۇ ئىشلىتىلىدۇ.

[خىمىيىلىك تەركىبى] كۆممىقوناق ساقىلى تەركىبىدە 2.5% ئۇچۇچان مايى، رېزىنا، ئالكالوئىد، ساپونىن، ۋىتامىن C، پانتونىن كىسلاتاسى، ئالما كىسلاتاسى، چۆپ كىسلاتاسى، كالىي نىترات قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيىلىك تەسىرى] ①سۇيدۇك ھەيدەش: ② قان بېسىمىنى چۈشۈرۈش؛ ③ ئۆت سۈيۇقلۇقى-

نى ھەيدەش؛ ④ قان قەنتىنى تۆۋەنلىتىش؛ ⑤ ئۆسمىگە قارشى تۇرۇش تەسىرى بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] يۇيۇش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] غەيرىي تەبىئىي سەپرا خىلىتىنى تەڭشەش، سۇيدۇك ھەيدەش، ئىششىق ياندۇرۇش، توسالغۇلارنى ئېچىش، ياللۇغ قايتۇرۇش، ئۆت يولىنى راۋانلاشتۇرۇش ۋە قان بېسىمىنى چۈشۈرۈش خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] سەپرادىن بولغان كېسەللىكلەردە غەيرىي تەبىئىي سەپرا خىلىتىنى سۇ-رۇشكە، يۇقىرى قان بېسىم كېسەللىكى، سۇلۇق ئىششىق، سۇيدۇك تۇتۇلۇش، بۆرەك ياللۇغى، جىگەر كېسىلى، سېرىقلىق چۈشۈش، ئۆت تاش كېسىلى، سۇيدۇك يولى ياللۇغى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. كۆممىقوناق ساقلىدىن 35 گىرام، ئارپا قىلتىرىقىدىن سەككىز گىرام ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، ئۆتكۈر ۋە سوزۇلما بۆرەك ياللۇغىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. كۆممىقوناق ساقلىدىن 10 گىرام ئېلىپ، قاياق سۇدا دەملەپ ئىچسە، سۇيدۇك تازىلاش ۋە سۇلۇق ئىششىقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. كۆممىقوناق ساقلىدىن 15 گىرام، كەرەپشە يىلتىزىدىن 10 گىرام، قارىئۆرۈكتىن بەش دانىنى دەملەپ ئىچسە، يۇقىرى قان بېسىم كېسەللىكىگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

4. قوناق ساقلىدىن 15 گىرام، شۇاقتىن بەش گىرام، چىلاندىن 10 دانە ئېلىپ، سۇدا بىر قاينىتىپلا ئازراق شېكەر سېلىپ ئىچىپ بەرسە، ئۆت يولىنى راۋانلاشتۇرۇش ۋە سەپرا خىلىتىنىڭ تېزلىكىنى پەسەيتىش ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ.

5. قوناق ساقلىدىن 60 گىرام، تاۋۇز شاپىقىدىن 30 گىرام، ئەگرىسۇنايدىن 15 گىرام ئېلىپ، سۇدا قاينىتىپ ئىچىشكە بېرىلسە، ئۆتكۈر بۆرەك ياللۇغىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

6. كۆممىقوناق ساقلى ياكى كۆممىقوناقنىڭ يەرگە يېقىن تۇراقسىز يىلتىزىدىن 35 گىرام ئېلىپ سۇدا قاينىتىپ ئىچسە ياكى كۆممىقوناق ساقلىنى دەملەپ چاي ئورنىدا ئىچسە، يۇقىرى قان بېسىم كېسەللىكىگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

7. كۆممىقوناقنىڭ ھۆل يىلتىزى ياكى يوپۇرمىقىدىن 70 گىرام ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، سۇيدۇك يولىدىكى تاشنى چۈشۈرۈشكە مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 18 ~ 35 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] سوغۇق مىزاج كىشىلەرگە زىيان قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] ئىپار، زەپەر.

[ئورۇنباسارى] كۆممىقوناق يىلتىزى، كەرەپشە.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] كۆممىقوناق ساقلى قاينىتىلمىسى.

تۇرۇپ
土如皮
(罗卜 luo bo)

تۇرۇپ

[**باشقا ئاتىلىشى**] بەجەل، مولى

[**لاتىنچە نامى**] Fructus Raphanus sativus

[**ئىنگلىزچە نامى**] Gardin Radish

[**تونۇش**] بۇ، كىرىست گۇللۈكلەر ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق ۋە ئىككى يىللىق، تىك ئۆسىدىغان ساماندا غوللۇق ئۆسۈملۈك سەي - كۆكتات ئورنىدا ئىشلىتىلىدىغان تۇرۇپ بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ ھۆل يىلتىزى «تۇرۇپ» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. يىلتىزى يوغان، تۇم، گۆشلۈك، چوڭ- كىچىكلىكى، رەڭگى، شەكلى بىر خىل بولمايدۇ، ئۆزى سۇلۇق، تەمى تاتلىق، ئازراق پۇرىقى بار، قىزىلدىن كۆكى ياخشىراق ھېسابلىنىدۇ. (5.13 - رەسىم)

[**چىقىش ئورنى**] ئېلىمىز ۋە رايونىمىزنىڭ ھەممە يەرلىرىدە تېرىپ ئۆستۈرۈلىدۇ.

[**يىغىپ ساقلاش**] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى پىشقاندىن كېيىن، قۇرۇتۇپ ئۇرۇقىنى يىغىۋېلىپ، پاكىز تازىلاپ، قۇرۇق ھەم سالقىن جايدا ساقلىنىدۇ.

[**خىمىيىلىك تەركىبى**] يىلتىزىنىڭ تەركىبىدە گىلۈكوزا، قومۇش شېكىرى ۋە شېكەر بار. باشقا تەركىبلىرىدە كومارىك كىسلاتا (Coumaric acid)، فېرولىك كىسلاتا (Ferulic acid)، كوففىك كىسلاتا (Coffeic acid)، فېنىلپىروۋىك كىسلاتا، (Phenylpyru uic acid) قاتارلىق كۆپ خىل ئامىنو كىسلاتالار بار. ھۆل يىلتىزىنىڭ تەركىبىدە مېتىل مېركاپتان، ۋىتامىن C بار. چۆپ كىسلاتاسى تۇتمىغانلىقى ئۈچۈن، بۇ كالتسىينىڭ ئەڭ ياخشى مەنبەسىدۇر. يەنە ماگنىي، بورالار ھەم راپانۇسىن (RaPhanusun) مۇ بار.

[**فارماكولوگىيىلىك تەسىرى**] تۇرۇپنىڭ ئىسپىرت بىلەن ئېلىنغان سۇيۇقلۇقى باكتېرىيەگە قارشى تۇرۇش رولىغا ئىگە. بولۇپمۇ گىرام مۇسپىي باكتېرىيەگە نىسبەتەن تورمۇزلاش كۈچى كۈچلۈك، قان زەردابى كېسىلى بولغاندا ھاياتلىق كۈچىنىڭ يېرىمى تۆۋەنلەيدۇ، يەنە زەمبۇرۇغقا قارشى تەسىرىمۇ بار. مەلۇماتلاردىن قارىغاندا، يىلتىزىنى يانجىپ چىقىرىلغان سۇيى ئۆتتە تاش پەيدا بولۇشنىڭ ئالدىنى ئالىدۇ. شۇڭا، ئۆت تېشى كېسىلىگە ئونۇم بېرىدۇ.

[**لايىقلاشتۇرۇلۇشى**] يۇيۇپ توغراش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[**تەبىئىتى**] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

[**خۇسۇسىيىتى**] ھەزمىنى ياخشىلاش، يەل ھەيدەش، سۇيدۇك ھەيدەش، قاننى سۇيۇلدۇرۇش، ئاشقازان - ئۇچەينى قۇۋۇتلەش، بەلغەم بوشىتىش، ئىششىق ياندۇرۇش خۇسۇسىيەتلىرى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كىسەللىكلەر] ئىشتىهاسىزلىق، ھەزىمنىڭ ناچارلىقى، قۇلاق ئاغرىقى، كونا يۆتەل، ئاۋاز پۈتۈپ قېلىش، ئىستىسقا، سېرىقلىق چۇشۇش، ئۆتتە تاش پەيدا بولۇپ قېلىش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. تۇرۇپ سۇيىگە تۆت ھەسسە كۇنجۇت يېغىنى قوشۇپ، سۇس ئوت بىلەن قايىنىتىپ، سۇيى تۇگەپ يېغى قالغاندا سۈزۈپ ئېلىپ پاكىزلاپ قۇلاققا تېمىتسا، قۇلاق ئاغرىقى ئۇچۇن پايدا قىلىدۇ.

2. تۇرۇپنىڭ يوپۇرمىقىنى سىقىپ، سۇيىنى قارا شېكەر بىلەن ئىچىپ بەرسە، يەرقان كېسىلى ئۇچۇن پايدا قىلىدۇ.

3. تۇرۇپنىڭ ئۆزىنى داۋاملىق يېسە ۋە سۇيىنى سىقىپ چىقىرىپ، كۇندە بىر ئىستاكان ئىچىپ بەرسە ۋە باشقا مۇناسىۋەتلىك دورىلار بىلەن قوشۇپ ئىچىپ بەرسە، بۆرەك ۋە دوۋساقتىكى تاشلارنى چۇشۇرىدۇ.

4. تۇرۇپنىڭ ئىچىنى ئويۇپ ئېلىۋېتىپ، گۇل يېغى قۇيۇپ قوقاستا قويۇپ، ئىچىدىكى ياغ قاينىغاندا ئېلىپ ئىلمان ھالدا قۇلاققا تېمىتسا، قۇلاقتىكى يەللەرنى ھەيدەپ، ئاغرىق پەسەيتىدۇ.

5. تۇرۇپنى قايىنىتىپ سۇيىنى ئىچسە، كونا يۆتەلگە پايدا قىلىدۇ.

6. تۇرۇپنىڭ ئىچىنى ئويۇپ، چامغۇر سۇيىنى تولدۇرۇپ، ئاغزىنى ئېتىپ خېمىرنىڭ ئارىسىغا ئېلىپ ئوتقا كۆمۈپ پىشۇرۇپ، ھەسەل بىلەن قوشۇپ يېسە، سۈيدۈك يولىدىكى تاشنى پارچىلاپ چۇشۇرىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 40～60 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] كۆڭۈلنى ئىلىشتۇرىدۇ، باش، گال ۋە چىشلاردا ئاغرىق پەيدا قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] تۇز، ھەسەل، سىركىگە چىلانغان زىرە.

[ئورۇنباسارى] چامغۇر.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىق دورا ياسالمىسى] تۇرۇپ قايىنىتىلمىسى.

چىنىگۇل

其尼古丽

(石竹 shi zhu)

[لاتىنچە نامى] Herba Dianthus chinese

[ئىنگلىزچە نامى] Chinese Pik, Rainbow Pink

[تونۇش] بۇ، چىنىگۇل ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك چىنىگۇلنىڭ يەر ئۇستى قىسمىدىن ئىبارەت بولۇپ، «چىنىگۇل» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. (13.6 ـ رەسىم)

[چېقىش ئورنى] كۆپىنچە تېرىپ ئۆستۈرۈلىدۇ، شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ يوپۇرمىقىنى كۇزدە يىغىپ قۇرۇتۇپ، قۇرغاق ئورۇندا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئېۋگېنول (Eugenol)، قەنتلەر ۋە ھەر خىل ۋېتامىنلاردىن تەركىب تاپقان.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] سۇيدۇك ھەيدەش، بالىياتقۇنى قورۇش، ئۇچەينىڭ لۆمۈلدەش ھەرىكىتىنى ئىلگىرى سۈرۈش، قان بېسىمىنى چۈشۈرۈش، قان شورىغۇچى قۇرتنى يوقىتىش، قان نۆكچىسىنى ئېرىتىش رولى بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ساپلاشتۇرۇش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] يالليۇغ قايتۇرۇش، سۇيدۇك ھەيدەش، قانىنى راۋانلاشتۇرۇش، ھەيز كەلتۈرۈش، يىرىڭلىق ئىششىقنى ياندۇرۇش خۇسۇسىيەتلىرى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] ئۆتكۈر سۇيدۇك يولى يالليۇغى، دوۋساق يالليۇغى، ئاياللار تاشقى جىنسىي ئەزاسى شەلۋەرەش، سۇ ئۆرلەپ تۇرىدىغان چاقىلار، ھەيز كەلمەسلىك، يىرىڭلىق ئىششىق ھەم قىزىلئۆڭگەچ راكى، ئۇچەي راكى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. كاكىنەچ، بەدىيان، قىزىلگۈلنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام ئېلىپ دەملەپ ئىچسە، سۇيدۇكنى راۋانلاشتۇرۇپ، يالليۇغ قايتۇرىدۇ.

2. تاغ لەيلىسى، بابۇنە، كاكىنەچ، چىنىگۈلنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام ئېلىپ قاينىتىپ ئىستېمال قىلسا، سۇيدۇك يولى يالليۇغىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. بىنەپشە، مامكاپ، ئوسما يوپۇرمىقى، ئوسما يىلتىزى، ئاق لەيلىگۈل، چىنىگۈل قاتارلىقلاردىن يەتتە گىرام ئېلىپ ئېزىپ زىمات قىلسا، ئۆتكۈر يىرىڭلىق ئىششىقلارغا شىپا بولىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 8 ～ 12 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ھامىلىدار ئاياللارغا ئىشلىتىشكە بولمايدۇ.

[ئۇزەتكۈچىسى] ئانارگۈل، مەستىكى.

[ئورۇنباسارى] يەرلىك شوخلا.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىق دورا ياسالمىسى] چىنىگۈل دەملىمىسى.

ياۋا كەشمىر

亚瓦开西米尔

(泽泻 ze xie)

[باشقا ئاتىلىشى] ياۋا كەشمىر يىلتىزى

[لاتىنچە نامى] Alisma Plantago — aquatica

[ئىنگلىزچە نامى] common water — plantian

[تونۇش] بۇ، ياۋا كەشمىر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق، ياۋا كەشمىرگە ئورۇقداش

ئۆسۈملۈك بولۇپ، ئېگىزلىكى 0.5 ~ 1 مېتىرغىچە كېلىدۇ. يەر ئاستىدا شار شەكىللىك تۈگۈنەك غولى، چاچما يىلتىزى كۆپ بولىدۇ، يوپۇرمىقى تۈۋىدىن ئۆسىدۇ. سېپى ئۇزۇن، يوپۇرماق تۈۋى غىلاپسىمان، يوپۇرماق شەكلى سوقمىچاق، تولۇق گىرۋەكلىك؛ گۈل شېخى يوپۇرماقلىرىنىڭ ئوتتۇرىسىدىن چىقىدۇ، گۈلى ئاق، ئومۇمىي گۈل شېخى بەشتىن يەتتىگىچە ئايلانما بولۇپ ئۆسۈپ، توپلىشىپ چوڭ كۈنلۈكسىمان گۈل رېتىنى ھاسىل قىلىدۇ، كىچىك گۈل ساپلىرىنىڭ ئۇزۇنلۇقى ئوخشاش ئەمەس، كۈنلۈكسىمان تىزىلغان، ئۇرۇقى، تەتۈر قويۇلغان تۇخۇم شەكلىدە بولۇپ، ياپىلاق كېلىدۇ. بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ تۈگۈنەك يىلتىزى «ياۋا كەشمىر» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ دەريا بويلىرى، سازلىق ۋە كۆلچەكلىرىدە ئۆسىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنى كەچ كۈزدە كولىۋېلىپ، چاچما يىلتىزىنى ئېلىۋېتىپ، تاشقى پوستىنى قىرىپ چىقىرىۋېتىپ، نېپىز كېسىپ ئاپتاپتا قۇرۇتۇپ، خام ھالەتتە ياكى تۈزدا قورۇپ تەييارلىنىدۇ، دورىغا ھۆل ھالەتتىمۇ ئىشلىتىلىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] ياۋا كەشمىر تەركىبىدە بەش خىل تېرىتېرپېن (Triterpene) ماددىسى، ئاز مىقداردا بىيولوگىيەلىك ئىشقار، ئاقسىل، كىراخمال ماددىسى بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] سۈيدۈك ھەيدەش، ئىششىق ياندۇرۇش، ماددا ئالمىشىشنى تېزلىتىش رولى بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] يۇيۇش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] سۈيدۈكنى راۋان قىلىش، ئىششىق ياندۇرۇش، ئارتۇق ھۆللۈكنى قۇرۇتۇش خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] كىچىك تەرەت راۋان بولماسلىق، سۈلۈق ئىششىق، ئاشقازان ئاجىزلىقىدىن بولغان ئىچ سۈرۈش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ياۋا كەشمىر، تەرخەمەك ئۇرۇقى، ئوغرىتىكەن، قوغۇن ئۇرۇقى قاتارلىقلارنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام ئېلىپ، چالا سوقۇپ قاينىتىپ ئىچسە، سۈيدۈكنى راۋان قىلىدۇ.

2. تۇرۇپ ئۇرۇقى، جۇۋىنە، ياۋا كەشمىر، بەسباسە قاتارلىقلارنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، ھەر خىل سۈلۈق ئىششىقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 4 ~ 21 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئىسسىقچان كىشىلەرگە زىيان قىلىدۇ.

[ئورۇنباسارى] ئوغرىتىكەن.

[پىششىق دورا ياسالمىسى] ياۋا كەشمىر قاينىتىلمىسى.

پىلىكئوت

皮力克欧提

(灯心草 deng xin cao)

[باشقا ئاتىلىشى] پىلىكئوت چۆپى، جۇنكا

[لاتىنچە نامى] Medulla Juncus effusus

[ئىنگلىزچە نامى] Common Rush

[تونۇش] بۇ، پىلىكئوت ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك پىلىكئوتىنىڭ غول ياكى پۇتۇن چۆپىدىن ئىبارەت. (7.13 ـ رەسىم)

[چېقىش ئورنى] سۇ بويى ۋە نەم جايلاردا ئۆسىدۇ، شىنجاڭنىڭ ھەممە تاغلىق رايونلىرىدىن تېپىلىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ غولى ۋە يوپۇرمىقىنى كۈزدە يىغىپ قۇرۇتۇپ، قۇرغاق ئورۇندا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئۇچۇچان ماي، كۆپ خىل ئامىنو كىسلاتاسى، قەنت تۇرىدىكى ماددىلار ۋە β ـ سىتىپتېرول گىلۇكوزىد، β ـ سىستسپېرول قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] ئوكسىدلىنىشقا قارشى تۇرۇش، مىكرو ئورگانىزملارغا قارشى تۇرۇش تەسىرىگە ئىگە.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ساپلاشتۇرۇش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچىدە دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] سۇيدۇك ھەيدەش، غەيرىي تەبىئىي سەپرا ۋە قان خىلىتىنى تەڭشەش، جىگەرنىڭ توسالغۇلىرىنى ئېچىش خۇسۇسىيەتلىرى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] سۇيدۇك تۇتۇلۇش، سۇلۇق ئىششىق، سېرىقلىق چۇشۇش، سوزۇلما بۆرەك يالليۇغى، گۇرەن بېزى يالليۇغى، گال ئاغرىقى قاتارلىق كېسەللىكلەرگە ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. پىلىكئوت، پاقىيوپۇرمىقىدىن 15 گىرامدىن ئېلىپ، قائىدە بويىچە قاينىتىپ سۇيىدە غار ـ غار قىلسا، گال ئاغرىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. پىلىكئوت، كاسنە يىلتىزىدىن 10 گىرامدىن، تاۋۇز ئۇرۇقىدىن 15 گىرام ئېلىپ، قائىدە بويىچە قاينىتىپ سۇيىنى ئىچسە، سۇيدۇك تۇتۇلۇشقا مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. ئىزخىردىن 10 گىرام، پىلىكئوتتىن 15 گىرام، ئەپسەنتىندىن 10 گىرام، غاپەستىن يەتتە گىرام ئېلىپ، دورىلارنى قائىدە بويىچە ئېلىپ قاينىتىپ سۇيىنى ئىچسە، جىگەر توسالغۇلىرىنى ئېچىپ، سېرىقلىقنى يوقىتىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 10 ~ 30 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] سوغۇق مىزاجلىقلاردا باش قېيىشنى پەيدا قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] خولىنجان، پىلپىل.

[ئورۇنباسارى] پاقسيوپۇرمىقى ئۇرۇقى.
[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] كاسسىنە قاينىتىلمىسى.

پالما مەرىزى
怕力马麦日孜
(猪苓 zhu ling)

[باشقا ئاتىلىشى] پىلات دەرىخى پورى
[لاتىنچە نامى] Selerotium grifolae
[تونۇش] بۇ، ئادەتتە پالما دەرىخىدىن چىقىدىغان غارىقۇن ئائىلىسىدىكى پېرس (pers) ياكى پىلات (pilat) دېپىلىدىغان بىر خىل تەييارتاپ دەرەختىن پۇلتىيىپ ئۆسۈپ چىقىدىغان پورنىك يادروسىدىن ئىبارەت. (8.13 ـ رەسىم)
[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ يۇننەن، سەنشى ئۆلكىلىرىدىن چىقىدۇ.
[يىغىپ ساقلاش] بۇ دەرەختىن پۇلتىيىپ ئۆسۈپ چىقىدىغان پورنى ئېلىپ پاكىز تازىلاپ، قۇرغاق جايدا ساقلىنىدۇ.
[خىمىيەلىك تەركىبى] ئىرگوستېرول (Ergoserol)، بېئوتىن (Biotin)، پالپۇرنىك كىسلاتاسى (Palpornic acid) قاتارلىقلار بار.
[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] سۈيدۈك ھەيدەش، ئۆسمىنى كونترول قىلىش، راكنىڭ ئالدىنى ئېلىش، ئىممۇنىتېت كۈچىنى ئاشۇرۇش تەسىرى بار.
[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ئادەتتىكىدەك ساپلاشتۇرۇلىدۇ.
[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.
[خۇسۇسىيىتى] سۈيدۈكنى راۋانلاشتۇرۇپ، ئارتۇق نەملىكنى قۇرۇتۇش، ئىششىق ياندۇرۇش، ھەزمنى ياخشىلاش خۇسۇسىيەتلىرى بار.
[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] كىچىك تەرەت راۋان بولماسلىق، پۇت تەمرەتكىسى، ھەر خىل ئۆسمە، سۇلۇق ئىششىق، ئاق خۇن كېسەللىكى، تال ۋە ئاشقازان زەئىپلىكى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.
[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]
1. پالما مەرىزى، كەرەپشە ئۇرۇقى 10 گىرامدىن، خاكشىدىن بەش گىرام ئېلىپ، بۇلارنى قاينىتىپ ئىچسە، سۈيدۈكنى راۋانلاشتۇرىدۇ.
2. جۇڭنەدىن 10 گىرام، زىرىدىن بەش گىرام، پالما مەرىزىدىن 10 گىرام ئېلىپ، بۇلارنى قاينىتىپ ئىچسە، ھەزمنى ياخشىلايدۇ.
3. پالما مەرىزى، گۈلسەڭسەن، ئىكلىلمىلىك، تاغ لەيلىسىنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام ئېلىپ، دورىلارنى مۇڭاپىق سۇدا قاينىتىپ ئابىزەن قىلسا، ئاق خۇن كېسىلىگە مەنپەئەت قىلىدۇ.
[ئىشلىتىش مىقدارى] 8 ~ 20 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئىسسىقچان كىشىلەرنىڭ بېشىنى ئاغرىتىدۇ.
[تۇزەتكۈچىسى] بىنەپشە.
[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىق دورا ياسالمىسى] پالما مەرىزى دەملىمىسى.

ئاپتاپپەرەس يىلتىزى
阿帕塔皮帕热斯银提孜）
（向日葵根 xiang ri kui gen ）

[باشقىچە ئاتىلىشى] بىخ ئاپتاپپەرەس، سورەج مەكىكى جىر
[لاتىنچە نامى] Radix Helianthus annuus
[ئىنگلىزچە نامى] Sun Flower root
[تونۇش] بۇ، مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈك ئاپتاپپەرەسنىڭ يىلتىزىدىن ئىبارەت.
[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن چىقىدۇ.
[يىغىپ ساقلاش] ئۆسۈملۈك مېۋىسى پىشقاندا يىلتىزىنى يىغۇۋېلىپ، ئاپتاپتا قۇرۇتۇپ تەييارلىنىدۇ. دورىغا ھۆل ھالەتتىمۇ ئىشلىتىلىدۇ.
[خىمىيەلىك تەركىبى] يىلتىزىنىڭ تەركىبىدە ئۆسۈملۈك ھۈجەيلىرىنىڭ ئاجرىلىشىنى بىرىكتۈرىدىغان قۇۋۇەت جەۋھىرى بار.
[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] ھارارەت چۈشۈرۈپ، نەپەسنى راۋان قىلىش تەسىرى بار.
[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] يۇيۇپ توغراش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

ئاپتاپپەرەس

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.
[خۇسۇسىيىتى] سۇيدۇك ھەيدەش، ھەيز ماڭدۇرۇش، ئاغرىق پەسەيتىش، يۆتەل توختىتىش، قىزىتما قايتۇرۇش، ھامىلە چۈشۈرۈش خۇسۇسىيىتى بار.
[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] سۇيدۇك تۇتۇلۇش، سۇيدۇك يولى تاش كېسەللىكى، بۆرەك ئاجىزلىقى، ھامىلە چۈشمەسلىك، چىش ئاغرىقى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.
[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]
1. ئاپتاپپەرەس يىلتىزىنى يۇمشاق سوقۇپ ئېزىپ، دېزىنفېكسىيە قىلىنغان لاتىغا ئېلىپ، بالىياتقۇ ئېغىزىغا قويسا، ھامىلىنى چۈشۈرىدۇ.

2. ئاپتاپپەرەس يىلتىزى بىلەن ئارپىبەدىياندىن 15 گىرامدىن، ئوغرىتىكەن بىلەن تاۋۇز شاپىقىدىن 10 گىرامدىن ئېلىپ قاينىتىپ ئىچىپ بەرسە، سۇيدۇكنى راۋانلاشتۇرۇپ، بۆرەك ۋە سۇيدۇك يولىدىكى تاشلارنى چۈشۈرىدۇ.

3. ئاپتاپپەرەس يىلتىزىنى ئۈستەقۇددۇس، بادرەنجىبۇيا بىلەن قاينىتىپ سۇيىنى ئىچسە، يۇرەكنى قۇۋۋەتلەيدۇ، لېكىن كۆپ قاينىتىۋەتمەي ئىشلىتىش لازىم.

4. ئاپتاپپەرەس يىلتىزىدىن يەتتە گىرام، تاۋۇز ئۇرۇقىدىن يەتتە گىرام، تەرخەمەك ئۇرۇقىدىن ئۇچ گىرامدىن ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، سۇيدۇكنى راۋان قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 15 ~ 30 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] سوغۇق مىزاج كىشىلەرگە زىيان قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] ھەسەل، قارىمۇچ.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىق دورا ياسالمىسى] شەربىتى سەنگى مەسانە.

كەرەپشە ئۇرۇقى
开热非谢欧如合
(旱芹子 han qin zi)

كەرەپشە ئۇرۇقى

[باشقا ئاتىلىشى] تۇخۇمى كەرەپشە

[لاتىنچە نامى] Semen Apium graveolens

[ئىنگلىزچە نامى] seed of wild Celerey

[تونۇش] بۇ، كۆنلۈكسىمان گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈك كەرەپشىنىڭ ئۇرۇقىدىن ئىبارەت بولۇپ، ئۇرۇقى كىچىك، پۈرىقى كۆچلۈك، رەڭگى قارامتۇل كۆك رەڭدە كېلىدۇ. (13.9 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ كۆپلىگەن جايلىرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] ياز پەسلىدە مېۋىسى پىشقاندا، غولىنى كېسىپ ئېلىپ، ئاپتاپتا قۇرۇتقاندىن كېيىن، ئۇرۇقىنى ئېلىپ، ئاندىن پۈتۈنلەي قۇرۇغاندىن كېيىن سالقىن جايدا ساقلاپ قۇرۇتۇلىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئۇچۇچان ماددىلار ۋە ۋىتامىن C، B، A بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] سۇيدۇك ھەيدەيدۇ، قان بېسىمىنى چۈشۈرىدۇ، ئۇچەي، ئاشقازان، جىگەرنىڭ سۇمۇ-

رۇش ۋە تارتىش قۇۋۇتىنى ئاشۇرىدۇ، نەپەس مەركىزىنىڭ نورمال پائالىيىتىنى ساقلايدۇ، مېڭىنى ۋە مېڭە بۆلۈمچىلىرىنىڭ توسالغۇلىرىنى ئاچىدۇ، بۇنىڭدىن ئېلىنغان پۇراقلىق ماي نەپەسنى ياخشىلاپ، دېمى سىقىلىشىنى يوقىتىدۇ، يۇرەك تاجسىمان قىزىل قان تومۇرلىرىنىڭ راۋانلىشىشىنى ئىلگىرى سۈرىدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] يۇيۇش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] سۈيدۈك ۋە ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش، توسالغۇلارنى ئېچىش، ئاغرىق پەسەيتىش، يەل ھەيدەش، ھەزىمگە ياردەم بېرىش، تاماق سىڭدۈرۈش، تاش پارچىلاش خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] سۈيدۈك تۇتۇلۇش، ھەزىم ئاجىزلىقى، ئىشتىھاسىزلىق، قان ئايلىنىشىنىڭ ناچارلىقى، بىقىن ئاغرىقى، ئۇچەي ئېچىشىش، قورساق ئېچىش، ماغدۇرسىزلىنىش، بۆرەك، دوڭساق تاش كېسەللىكلىرى، جىگەر، تال توسۇلۇش، يەلدىن بولغان قۇلۇنجى، يۇقىرى قان بېسىم، ئىستېسقا، بوغۇم ئاغرىقى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. تەرخەمەك ئۇرۇقى، قوغۇن ئۇرۇقى، كەرەپشە ئۇرۇقى، ئىتئۈزۈمى قاتارلىقلارنىڭ ھەربىرىدىن بەش گىرام ئېلىپ، چالا سوقۇپ چايلىق تەييارلاپ ئىچىپ بەرسە، سۈيدۈكنى راۋانلاشتۇرىدۇ.

2. ئوغرىتىكەن، پوستى تۇرۇنجى، بەدىيان، زىرە، كەرەپشە ئۇرۇقى قاتارلىقلارنىڭ ھەربىرىدىن بەش گىرام ئېلىپ، چايلىق تەييارلاپ ئىچىپ بەرسە، يەل ھەيدەپ ھەزىمگە ياردەم بېرىدۇ.

3. 300 مىللىلىتىر سىركىدە تۆت گىرام كەرەپشە ئۇرۇقىنى ئېزىپ سېلىپ، ئاغزىنى مەھكەم ئېتىپ، ئۇچ ئاي قويۇپ ئاندىن ئىچسە، ئاشقازاننى قۇۋۇتلەيدۇ، سۈيدۈكنىڭ تەستە كېلىشىنى يوقىتىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] ئىككى گىرام.

[زىيانلىق تەسىرى] ئۆپكىگە زىيان قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] كەتىرا، بادام مېغىزى.

[ئورۇنباسارى] نانخا، زىرە.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] جاۋارىش جالىنۇس.

تەرخەمەك ئۇرۇقى

台尔海买克欧如合

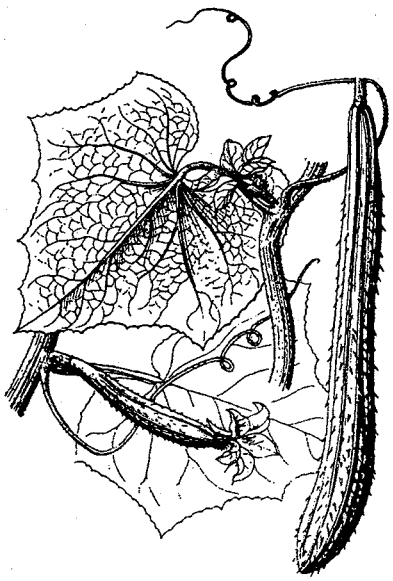
（黄瓜子 Huang gua zi）

[باشقىچە ئاتىلىشى] تۇخۇمى تەررە، بەزىرۇلقەسەد

[لاتىنچە نامى] Seme Cucumis Sativus

[ئىنگلىزچە نامى] Cucumber Fruit Seed

[تونۇش] بۇ، كاۋا ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق يامىشىپ، پېلەك تارتىپ ئۆسىدىغان سامان غوللۇق

تەرخەمەك

ئۆسۈملۈك تەرخەمەكنىڭ مېۋىسى ئىچىدىكى ئۇرۇقىدىن ئىبارەت. ئۇرۇقى ئېللىپىس شەكىللىك ياپىلاق كېلىدۇ، رەڭگى ئاق، تامى تاتلىق، پۈرىقى سۈس كېلىدۇ. (10.13 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ كۆپلىگەن جايلىرىدىن چىقىدۇ.

[يېغىپ ساقلاش] كۈزدە تەرخەمەك پىشىپ يېتىلگەندە يېغىۋېلىپ، يۇيۇپ ئۇرۇقىنى ئاجرىتىپ، باشقا ئارىلاشما ماددىلارنى چىقىرىۋەتكەندىن كېيىن، يۇيۇپ ئاپتاپتا قۇرۇتۇپ، ئاندىن سالقىن، قۇرغاق جايدا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئۇرۇقىنىڭ تەركىبىدە ئاقسىل ماددىسى، ماي بار، ماينىڭ ئاساسلىق تەركىبى 58.49% ماي كىسلاتاسى (DLei Acid)، 22.29% لىنولىك كىسلاتاسى (Linnoleic Acid)، 7% پالمىتىك كىسلاتاسى (stcaris acid) قاتارلىقلاردىن ئىبارەت.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] تەرخەمەك ئۇرۇقى تەركىبىدىكى كۇكۇمبەن (Cucumben) نى ھايۋانلارغا سىناق قىلغاندا، راك ئۆسمىسىگە قارشى تەسىرىنىڭ بارلىقى بايقالغان، زەھەرلىك تەسىرى ئاز بولغان.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] پوستىنى ئاجرىتىش، داغلاش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] غەيرىي تەبىئىي قان ۋە سەپرا خىلىتىنى تەڭشەش، قىزىتما ۋە ئۇسسۇزلۇقنى پەسەيتىش، يالۇغ قايتۇرۇش، تاش پارچىلاش، سۈيدۈك، ھەيزنى راۋان قىلىش، توسالغۇلارنى ئېچىش خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] سۈيدۈك يولى يالۇغى، سۈيدۈك تۇتۇلۇش، بەدەن قىزىش، ئۇسسۇزلۇق، ھەيز توسۇلۇش، بۆرەك، دوۋساق ۋە سۈيدۈك يولى تاش كېسەللىكى، سۈيدۈك تامچىلاپ كېلىش، ئىسسىقتىن بولغان جىگەر ۋە تال يالۇغى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. تەرخەمەك ئۇرۇقى، قوغۇن ئۇرۇقى، تاۋۇز ئۇرۇقى، بەدىيان قاتارلىقلارنىڭ ھەربىرىدىن بەش گىرام ئېلىپ، سۇفۇپ تەييارلاپ ئىچسە، سۈيدۈكنى راۋانلاشتۇرىدۇ.

2. ئاق لەيلىگۈلدىن بەش گىرام، تەرخەمەك ئۇرۇقى، تاۋۇز ئۇرۇقى، بابۇنە قاتارلىقلارنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام ئېلىپ قاينىتىپ، كۈندە ئىككى ۋاق 30 گىرامدىن ئىچسە، سۈيدۈك يولى يالۇغى، سۈيدۈك تامچىلاپ كېلىش قاتارلىقلارغا شىپا بولىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 10 ~ 15 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] سوغۇق مىزاج كىشىلەرگە زىيان قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] بەدىيان، زەنجىۋىل، ھەسەل.

[ئورۇنباسارى] تەرخەمەك.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىق دورا ياسالمىسى] سۈيدۈك ھەيدەش شەربىتى، سۇفۇپى تەررە.

ئەتىرگۈل
艾提日古丽
(月季花 yue ji hua)

[باشقا ئاتىلىشى] ئەنغىرا، گۈل ئەسلىي، جاسۇن

[لاتىنچە نامى] Flos Rosa chinensis

[ئىنگلىزچە نامى] Chinese Rose Flower

[تونۇش] بۇ، ئەتىرگۈل ئائىلىسىدىكى كىچىك چاتقال ئۆسۈملۈك ئەتىرگۈل بولۇپ، ئۆسۈملۈكنىڭ يېرىم ئېچىلغان ژاقتىدىكى گۈلى ياز ۋە كۈزدە يىغىۋېلىنىپ، سايىدا قۇرۇتۇلۇپ، «ئەتىرگۈل» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. رەڭگى سۆسۈن ياكى ھال رەڭ، تەمى سەل ئاچچىق، خۇش پۇراق كېلىدۇ. يىلتىزى «ئەتىرگۈل يىلتىزى» نامىدا دورىلىققا ئىشلىتىلىدۇ. (13.11 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ھەممە يەرلىرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ يوپۇرمىقىنى كۈزدە يىغىپ قۇرۇتۇپ، قۇرغاق ئورۇندا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] گۈلىدە ئۇچۇچان ياغ بار، تەركىبى قىزىلگۈل مېيى بىلەن ئوخشاش، قىزىلگۈل مېيى تىرپىن ئالكالوھىدىنىڭ خىمىيەلىك بىرىكمىلىرىدىن ئىبارەت.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ساپلاشتۇرۇش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيتى] يۇرەك ۋە مېڭىنى قۇۋۋەتلەش، كۆڭۈلگە خۇشلۇق يېتكۈزۈش، ئىششىق ياندۇرۇش، ھەيزنى راۋان قىلىش، سۈيدۈكنى راۋانلاشتۇرۇش خۇسۇسىيەتلىرى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] يۇرەك ئاجىزلىقى، مېڭە ئاجىزلىقى، ھەيز توسۇلۇش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. لاچىنداندىن بەش گىرام، سازەج ھىندىدىن بەش گىرام، ئەتىرگۈلدىن 10 گىرام ئېلىپ، چايلىق تەييارلاپ دەملەپ ئىچىپ بەرسە، مېڭە ۋە يۇرەكنى قۇۋۋەتلەيدۇ.

2. ئەتىرگۈل گۈلقەنتىگە مۇۋاپىق مىقداردىكى سانا بىلەن زاراڭزا چېچىكىنى يۇمشاق سوقۇپ ئارىلاشتۇرۇپ ئىچىپ بەرسە، ھەيزنى راۋان قىلىدۇ.

3. ئەتىرگۈل، زاراڭزا چېچىكى قاتارلىقلارنىڭ ھەربىرىدىن ئالتە گىرام ئېلىپ، سوقۇپ سۈقۇپ تەييارلاپ ئىستېمال قىلسا، سۈيدۈك ۋە ھەيزنى راۋانلاشتۇرىدۇ.

4. ھۆل ئەتىرگۈل يىلتىزىدىن مۇۋاپىق مىقداردا ئېلىپ، يۇمشاق ئېزىپ زىمات تەييارلاپ، يەرلىك ئورۇنغا چاپسا، زەخىملىنىشتىن بولغان ئىششقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 5 ~ 7 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] سوغۇق مىزاج كىشىلەرگە زىيان قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] رەيھانگۈل.
[ئورۇنباسارى] قىزىلگۈل.
[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] ئەتىرگۈل قاينىتىلمىسى.

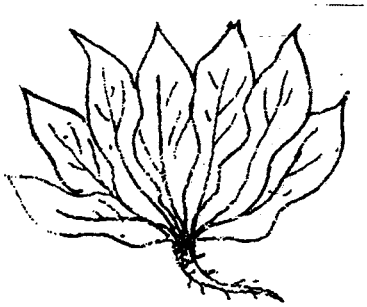
تاۋۇزەك
塔乌杂克
(野西瓜苗 ye xi gua miao)

[باشقا ئاتىلىشى] پانۇسگۈلى
[لاتىنچە نامى] Hibisceus trionum
[ئىنگلىزچە نامى] Hibiscus
[تونۇش] بۇ، لەيلىگۈل ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك تاۋۇزەك ياكى پانۇسگۈلىنىڭ پۈتۈن چۆپىدىن ئىبارەت بولۇپ، «تاۋۇزەك» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. (13.12 ـ رەسىم)
[چىقىش ئورنى] شىنجاڭنىڭ ئېتىز بويلىرىدىكى نەم جايلاردا ئۆسىدۇ.
[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ دورىلىق قىسمىنى كۈز پەسلىدە يىغىپ قۇرۇتۇپ، قۇرغاق ئورۇندا ساقلىنىدۇ.
[خىمىيەلىك تەركىبى] يوپۇرمىقىدا چاپلىشاقلىغۇ ماددا، ئەرەب قەنتى (arabinose)، ياغاچ شېكىرى (xylose) قاتارلىقلار بار.
[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] سۈيدۈك ھەيدەش تەسىرى كۈچلۈك، بولۇپمۇ يوپۇرمىقىنىڭ تەسىرى بۇ جەھەتتە كۆزگە كۆرۈنەرلىك، ئۇنىڭدىن باشقا زەھەر قايتۇرۇش ۋە ياللۇغ قايتۇرۇش تەسىرى بار.
[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ساپلاشتۇرۇش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.
[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.
[خۇسۇسىيىتى] سۈيدۈك ھەيدەش، ھارارەت پەسەيتىش، ئاغرىق توختىتىش، جاراھەت پۈتتۈرۈش قاتارلىق خۇسۇسىيەتلەرگە ئىگە.
[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] يۇقىرى قىزىتما، ئۆتكۈر خاراكتېرلىك بوغۇم ياللۇغى، ئىسسىقتىن بولغان زۇكام، كۆيۈك يارىسى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.
[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]
1. نېلۇپەر، زىرىق، تاۋۇزەكنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، قىزىتمىنى قايتۇرىدۇ، ئىسسىقتىن بولغان زۇكامغا مەنپەئەت قىلىدۇ.
2. تاۋۇزەكتىن مۇۋاپىق مىقداردا ئېلىپ، گۈل يېغى بىلەن مەلھەم تەييارلاپ يەرلىك ئورۇنغا چاپسا، كۆيۈك يارىسىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.
[ئىشلىتىش مىقدارى] 18 ~ 35 گىرامغىچە.
[زىيانلىق تەسىرى] سوغۇقچان كىشىلەردە باش قېيىشنى پەيدا قىلىدۇ.

[تۇزەتكۇچسى] زىرە.
[ئورۇنباسارى] بىنەپشە.
[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] تاۋۇزەك دەملىمىسى.

پالەك ئۇرۇقى
帕来克欧如哈
(菠菜子 bo cai zi)

[باشقا ئاتىلىشى] بەزىرۇ ئىسفەناخ، تۇخۇمى ئىسپاناخ، پالەككى بىچ
[لاتىنچە نامى] Spinacia oleracea
[ئىنگلىزچە نامى] Spinach Fruit

پالەك ئۇرۇقى

[تونۇش] بۇ، لويلا ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈك پالەكنىڭ ئۇرۇقىدىن ئىبارەت بولۇپ، ئۇچ بۇرجەكلىك، سېرىققا مايىل، يۇزى مۇدۇر- چوقۇر، تەمى تېتىقسىز كېلىدۇ. (13.13 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەممە يېرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى پىشقاندىن كېيىن، قۇرۇتۇپ ئۇرۇقىنى يىغىۋېلىپ، پاكىز تازىلاپ، قۇرۇق ھەم سالقىن جايدا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئۇرۇقى قومۇش شېكىرى، چىگىت شېكىرى، ستاخيوزا (سۇ رەيھىنى شېكىرى) قاتارلىقلارنى تۇتىدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] يۇيۇپ قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] ئىسسىقتىن بولغان تەپلەرنى پەسەيتىش، سۇيدۇكنى راۋان قىلىش، ئاغرىق پەسەيتىش، ئۇسسۇزلۇقنى قاندۇرۇش خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] سۇيدۇك تۇتۇلۇش، ئىسسىقتىن بولغان تەپ، يۇرەك ئاغرىقى، ئىچكى ئەزالارنىڭ ئاغرىقى، سىل قاتارلىق كېسەللىكلەرگە ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. پالەك ئۇرۇقى، تەرخەمەك ئۇرۇقى، كاسنە ئۇرۇقى، تاۋۇز ئۇرۇقىنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، سۇيدۇكنى راۋان قىلىدۇ.

2. پالەك ئۇرۇقىدىن بەش گىرام، بىدەمۇشكى، بىنەپشىدىن يەتتە گىرامدىن، نېلۇپەردىن بەش گىرام ئېلىپ، دورىلارنى قائىدە بويىچە قاينىتىپ، مۇۋاپىق مىقداردا ئىچسە، ئىسسىقتىن بولغان تەپنى پەسەيتىدۇ.

3. چامغۇر ئۇرۇقى، پالەك ئۇرۇقىدىن بەش گىرامدىن، سۆئلەپتىن ئۇچ گىرام ئېلىپ، دورىلارنى

سوقۇپ سۇفۇپ قىلىپ ئىچىپ بەرسە، سىل كېسىلگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 5 ~ 7 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] سوغۇقچان كىشىلەرنىڭ بېشىنى ئاغرىتىدۇ، تالغا زىيانلىق.

[تۇزەتكۈچىسى] قارىمۇچ، قايماق، گىل مەختۇم.

[ئورۇنباسارى] سېمىزئوت ئۇرۇقى.

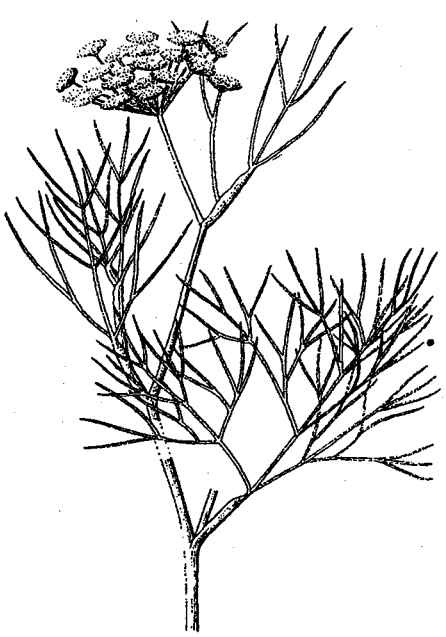
[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] پالەك ئۇرۇقى قاينىتىلمىسى.

يۇقىرىقىدىن باشقا كېۋەز ئانىسى، شاخ دارچىن، كۆك چاي، كەرەپشە، نەغەزگۈلى يىلتىزى، كاكىنەچ، لوپنۇر كەندىرى، ئوغرىتىكەن، بېلىق مېڭە تېشى، كۆك كاۋا، ئارپىبەدىيان، ئاپتاپپەرەس گۈلى، تۇرۇپ ئۇرۇقى، ياۋا پۇرچاق، قارىكۆز بەدىيان، ئوسۇك ئۇرۇقى، گۈلىيەسمەن، ئادراسمان ئۇرۇقى قاتارلىقلارمۇ سۈيدۈك ھەيدىگۈچى دورىلار قاتارىغا كىرىدۇ.

بەدىيان يىلتىزى

巴地洋依力提孜

（小苗香根 xiao hui xiang gen）

بەدىيان

[باشقا ئاتىلىشى] ئەسلىي رازىيانەچ، بىخ بەدىيان، بادىيان كى جەر

[تونۇش] بۇ كۈنلۈكسىمان گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك ئارپىبەدىياننىڭ قۇرۇتۇلغان يىلتىزى بولۇپ، رەڭگى ئاق رەڭدە، شەكلى سىلىندىرسىمان، تەمى بىرئاز قېرىق، پۇرىقى سۇس كېلىدۇ. «بەدىيان يىلتىزى» نامىدا دورىلىققا ئىشلىتىلىدۇ. (13. 14 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ يىلتىزىنى كولاپ ئېلىپ، قۇرۇتۇپ، قۇرغاق، سالقىن جايدا ساقلىنىدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] يۇيۇپ، توغراپ، قۇرۇتۇپ لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيتى] بەلغەم بوشىتىش، توسالغۇلارنى ئېچىش، سۈيدۈك ۋە ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش، ھەزمنى ياخشىلاش، تاش پارچىلاش، ئىششىق ياندۇرۇش تەسىرى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] بەلغەمدىن بولغان كېسەللىكلەر، سوغۇقتىن بولغان يالۇغ ۋە ئىششىقلار، بەل ئاغرىش، سۈيدۈك ۋە ھەيز توتۇلۇش، ئۇچەي توسۇلۇش، پالەچ، ئىستىرخا، بۆرەك، دوۋساق

تېشى، سۇلۇق ئىششىق قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. بەدىيان يىلتىزى، ئىزخىر، ئۇد بىلسان، بابۇنە، قىزىلگۈلنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام، بىخ سەۋسەندىن يەتتە گىرام ئېلىپ، قائىدە بويىچە قاينىتىپ، پىسەپلىرىنى ئىششىغان ئورۇنغا چاپسا، ئىششىق قايتۇرىدۇ.

2. بەدىيان يىلتىزى، سەۋسەن يىلتىزى، كەرەپشە يىلتىزى، كەرەپشە ئۇرۇقىنىڭ ھەربىرىدىن 15 گىرام، خىيارشەنبەردىن 30 گىرام، تەمرىھىندىدىن 20 گىرام ئېلىپ، قائىدە بويىچە قاينىتىپ شەربەت تەييارلاپ، 30 مىللىلىتىردىن ئىچىپ بەرسە، توسالغۇلارنى ئېچىپ، يالىلۇغ قايتۇرىدۇ، ھەيزنى راۋانلاشتۇرىدۇ.

3. كەرەپشە يىلتىزى، بەدىيان يىلتىزى 10 گىرامدىن، تەرخەمەك ئۇرۇقىدىن يەتتە گىرام، تاۋۇز ئۇرۇقىدىن توققۇز گىرام، ئوغرىتىكەندىن بەش گىرام ئېلىپ، قائىدە بويىچە قاينىتىلما تەييارلاپ، 30 مىللىلىتىردىن ئىككى ۋاق ئىچىپ بەرسە، سۇيدۇك ھەيدەپ، بۆرەك ۋە دوۋساقتىكى تاشنى چۈشۈرىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 5 ~ 7 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئىسسىق مىزاجلىقلارنىڭ بېشىنى ئاغرىتىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] بىنەپشە، نېلۇپەر.

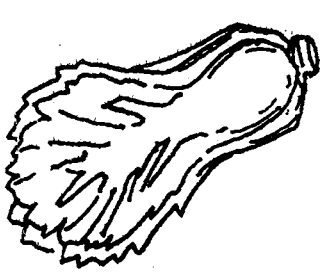
[ئورۇنباسارى] كەرەپشە يىلتىزى، بەدىيان.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] بەدىيان يىلتىزى قاينىتىلمىسى.

يېسسىۋېلەك ئۇرۇقى

叶斯维来克

(白菜 bai cai)

يېسسىۋېلەك

[باشقا ئاتىلىشى] بەزىرۇل قەنبىت، گويىكى بىج

[تونۇش] بۇ، كىرىست گۇللۇكلەر ئائىلىسىدىكى ھەممىگە تونۇشلۇق بولغان كۆكتاتنىڭ ئۇرۇقى بولۇپ، «يېسسىۋېلەك ئۇرۇقى» نامىدا دورىلىققا ۋە كۆكتات ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ. (13.15 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىز ۋە ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەممە جايلىرىدىن تېپىلىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] 9 ـ، 10 ـ ئايلاردا مېۋىسى پىشقاندا يىغىۋېلىپ، سالقىن جايدا ساقلىنىدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] يۇيۇپ، قۇرۇتۇپ لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

[خۇسۇسىيتى] بەدەننى قۇۋۇەتلەش، سۇيدۇك ۋە تەرەتنى ھەيدەش، قەۋزىيەتنىڭ ئالدىنى ئېلىش تە-

سىرىگە ئىگە.

[ئىشلىتىلىدىغان كىسەللىكلەر] بەدەن ئاجىزلىقى، ۋەجئۇل مۇپاسىل، قەۋزىيەتلىك، سۇيدۇك راۋان بولماسلىق قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى] يېسىسۇبلەك ئۇرۇقى، پالەك، تاۋۇز ئۇرۇقى، تەرخەمەك ئۇرۇقى قاتارلىقلاردىن مۇۋاپىق مىقدارىدا ئېلىپ قاينىتىپ ئىچىپ بەرسە، بەدەننى قۇۋۋەتلەپ، سۇيدۇك ھەم چوڭ تەرەتنى راۋان قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] ئەھۋالغا قاراپ 3 ～ 5 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] يەل پەيدا قىلىدۇ، تەستە ھەزىم بولىدۇ.

[تۇزەتكۇچىسى] زىرە، سېرىق مايى.

[ئورۇنباسارى] كاللەكىبەسەي ئۇرۇقى.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] يېسىسۇبلەك ئۇرۇقى قاينىتىلمىسى.

مودەنگۇل

木丹古丽

(木丹花 mu dan hua)

[باشقا ئاتىلىشى] باسۇم، گول دائۇدى

[تونۇش] بۇ، ئېيىقتاپانلىقلار ئائىلىسىدىكى بىر يېرىم مېتىردىن ئېگىز مېتىرغىچە ئۆسىدىغان كۆپ يىللىق يوپۇرماق تاشلايدىغان چاتقال ئۆسۈملۈك مودەنگۇل بولۇپ، گۈللىرى سېرىق، ئاق ھەم ئاقىش مايىل سۇس كۆك رەڭلىك دەپ ئۇچ خىل بولىدۇ. ئەمەندەك ئۆتكۈر پۇرايدۇ، بۇ گۈللەر ئومۇملاشتۇرۇلۇپ «مودەنگۇل» نامىدا دورىلىقتا ئىشلىتىلىدۇ.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەممە جايلىرىدا ئۆستۈرۈلىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] گۈلى ئېچىلغاندا يىغىۋېلىپ، قۇرۇتۇپ، قۇرغاق، سالقىن جايدا ساقلىنىدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] يۇيۇپ، قۇرۇتۇپ لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئېككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] يۇرەك، مېڭىنىڭ خىزمىتىنى ياخشىلاش، يەل ھەيدەش، سۇيدۇك ھەيدەش، ھەيز راۋانلاشتۇرۇش، بۆرەك ۋە دوڭساقتىكى تاشنى چۈشۈرۈش، يالۇغ قايتۇرۇش، زەخمىلەرنى قۇرۇتۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

[ئىشلىتىلىدىغان كىسەللىكلەر] يۇرەك، مېڭە ئاجىزلىقى، بۆرەك، دوڭساق تاش كىسەللىكى، سۇيدۇك، ھەيز تۇتۇلۇش قاتارلىق كىسەللىكلەرگە ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. مودەنگۇل، زاراڭزا چېچىكىدىن يەتتە گىرامدىن ئېلىپ، قائىدە بويىچە سوقۇپ، سۇفۇپ تەييارلاپ ئىستېمال قىلسا، سۇيدۇك ۋە ھەيزنى راۋانلاشتۇرىدۇ.

2. سېرىق مودەنگۈلدىن 12 گىرام، بەدىياندىن ئۈچ گىرام، ئاق زىرىدىن ئۈچ گىرام ئېلىپ، قائىدە بويىچە گۈل يېغى بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ مەلھەم ياساپ، ھەر خىل سەۋەبلەردىن بولغان يالۇغنى تارقىتىش ئۈچۈن يەرلىك ئورۇنغا چاپسا، مەنپەئىتى ئىنتايىن ياخشى بولىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 5 ~ 7 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئىسسىق مىزاجلىقلاردا باش ئېسىلىش پەيدا قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] قىزىلگۈل، بەرەنجاسىپ.

[ئورۇنباسارى] ئىكلىلمىلىك.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] مودەنگۈل زىمائى.

ئون تۆتىنچى باب تاش پارچىلىغۇچى دورىلار

ئىستېمال قىلغاندىن كېيىن ئۆزىگە خاس تەسىرى بىلەن ئۆت، بۆرەك، دوۋساق ۋە سۈيدۈك يولىدىكى تاشلارنى پارچىلاپ، توسالغۇلارنى ئېچىپ، سۈيدۈك ھەيدەپ، ئەزالارغا يېغىلىپ قالغان قۇم ـ تاشلارنىڭ مۇناسىۋەتلىك يوللار ئارقىلىق بەدەن سىرتىغا چىقىرىلىشىنى ئىلگىرى سۈرىدىغان ياكى تاش پارچىلاش تەسىرى ئاساسلىق ئورۇندا تۇرىدىغان دورىلار ئومۇملاشتۇرۇلۇپ، تاش پارچىلىغۇچى دورىلار دېيىلىدۇ.

ھەر خىل ئىچكى ـ تاشقى سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن مىزاج بۇزۇلۇش، ئوزۇقلىنىش تەرتىپى قالايمىقانلىشىش، ئورگانىزملارنىڭ تەبىئىي قۇۋۋىتى ئاجىزلاش، چىقىرىندى ماددىلار چىقىپ كېتەلمەي، مەلۇم بىر ئەزادا يىغىلىۋېلىش ۋە داۋاملىق بىرىكىپ چۆكمىگە چۈشۈشتىن بۆرەك، دوۋساق، مەزى بېزى، ئۆت خالتىسى قاتارلىق ئەزالاردا تاش پەيدا بولىدۇ. ئەزالاردا تاش پەيدا بولغاندا، ئوڭ تەرەپ جىگەر ساھەسى سانجىلىپ ئاغرىش، بۆرەك ساھەسى قاتتىق كۆيۈشۈش، ئېچىشىپ ئاغرىش، سۈيدۈك راۋان بولماسلىق، سۈيدۈكتىن قان كېلىش، سۈيدۈك تۇتۇلۇش، ھەزىم ئاجىزلاش، پالەچ، لەقۋا، ئۇششاق بوغۇملار ئاغرىش، تال ۋە جىگەر ئاجىزلاش قاتارلىق كېسەللىك ئالامەتلىرى كۆرۈلىدۇ. بۇ خىل كېسەللىكلەرنى ۋاقتىدا داۋالىمىغاندا ياماق ئاقىۋەت كېلىپچىقىدۇ. تاش پارچىلىغۇچى دورىلارنىڭ كۆپىنچىلىرىنىڭ تەبىئىتى قۇرۇق ئىسسىق ياكى ھۆل ئىسسىق بولىدۇ. بۇ خىل دورىلار غەيرىي تەبىئىي خىلىتلارنى تازىلاش، تاش ئېرىتىپ، توسالغۇلارنى ئېچىش، ياللۇغ قايتۇرۇش، سۈيدۈك ھەيدەشتەك خۇسۇسىيەتلىرى ئارقىلىق تاش پارچىلايدۇ. بۇ خىل خۇسۇسىيەتتىكى دورىلار تاش پارچىلىغۇچى دورىلار دېيىلىدۇ. مەسىلەن: تىللائوت، ياۋا سەۋزە ئۇرۇقى، ماگنىت تېشى، ئوغرىتىكەن، ھەجرۇلىيەھۇد، بېلىق مېڭە تېشى، قوغۇن ئۇرۇقى، قوغۇن ساپىقى، موزايىبېشى، شىۋاق، بۇدۇشقاق، تاۋۇز ئۇرۇقى، تەرخەمەك ئۇرۇقى، تۇرۇپ ئۇرۇقى، زەيتۇن يېغى قاتارلىقلار.

تىللائوت

提拉欧提

(金钱草 jin qian cao)

[باشقا ئاتىلىشى] تىللا ئوت چۆپى

[لاتىنچە نامى] Herba Lysimachia vulgaris

[ئىنگلىزچە نامى] Lysimachia

[تونۇش] بۇ، نورۇزگۈل ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك تىللا ئوتىنىڭ پۈتۈن

ئۆسۈملۈكىدىن ئىبارەت. (1.14 - رەسىم)

[چىقىش ئورنى] مەملىكىتىمىزنىڭ گۈيجۇ ئۆلكىسىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ دورىلىق قىسمىنى كۈز پەسلىدە يىغىپ قۇرۇتۇپ، قۇرغاق ئورۇندا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] تەركىبىدە كىسلاتالىق ماددىلار siterol، فىلاۋونلار، گىلۈكوزىدلار، ئامىنو كىسلاتاسى، تاننىن، ئۈچۈچان ماي، خولىن ۋە كالىي تۇزلىرى قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى]

1. ئۆت سۈيۈقلۇقىنى راۋانلاشتۇرۇش، ئۆت يولىدىكى تاشلارنى ھەيدەش، سۈيدۈك ماڭدۇرۇش ۋە سۈيدۈك يولىدىكى تاشلارنى چۈشۈرۈش تەسىرىگە ئىگە.

2. كىچىك چاشقانلىنىڭ ھۈجەيرە ئىممۇنىتېتى ۋە تەن سۈيۈقلۇق ئىممۇنىتېتىنى تورمۇزلاش تەسىرىگە ئىگە.

3. ياللۇغقا قارشى تۇرۇش ۋە قان تومۇرلارنىڭ سىلىق يوللۇق مۇسكۇللىرىنى كېڭەيتىش تەسىرىگە ئىگە.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ساپلاشتۇرۇش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] غەيرىي تەبىئىي سەپرا ۋە قان خىلىتىنىڭ ئۆتكۈرلۈكىنى پەسەيتىش، سۈيدۈك ھەيدەش، سۈيدۈك يولىدىكى تاشلارنى ئېرىتىپ چۈشۈرۈش، سېرىقلىقنى قايتۇرۇش، قىزىتما قايتۇرۇش، زەھەر قايتۇرۇش خۇسۇسىيەتلىرى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] قىزىتمىلىق كېسەللىكلەردە قىزىتما ياندۇرۇش ئۇچۇن ۋە جىگەر كېسەللىكلىرى، سۇلۇق ئىششىق، سۈيدۈك يولىدا تاش پەيدا بولۇش، كاناي ياللۇغى، زۇكام، تىلما، گۇرەن بېزى ياللۇغى قاتارلىق كېسەللىكلەرگە ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. 30 گىرام تىللائوتنى مۇۋاپىق مىقداردىكى سۇدا قاينىتىپ بەدەننى يۇسا، قىزىتمىلىق كېسەللىكلەردە قىزىتما چۈشۈرىدۇ.

2. ئوغرىتىكەندىن 15 گىرام، تىللا ئوت، تەرخەمەك ئۇرۇقىدىن 10 گىرامدىن ئېلىپ، مۇۋاپىق مىقداردىكى سۇدا قاينىتىپ، كۈندە ئۈچ ۋاق 15 مىللىلىتىردىن ئىچسە، سۈيدۈك يولىدىكى تاشنى چۈشۈرىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 15～30 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] تال ۋە ئۇچەيگە زىيان قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] بادام يېغى، ھەسەل سۈيى.

[ئورۇنباسارى] تەرخەمەك ئۇرۇقى.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] تىللائوت قاينىتىلمىسى.

ماگنىت تېشى

麻格尼提特西

(磁石 ci shi)

[باشقا ئاتىلىشى] ھەجرىمىقياتىس، ھەجرولھەرىد، سەنگى ئاھەن، چەمەك پەتتەر

[لاتىنچە نامى] Magnetitum

[ئىنگلىزچە نامى] Mognetitum (Load Stone)

[تونۇش] بۇ، ئوكسىدلانغان ماددا تۈرىدىكى ماگنىتلىق تۆمۈر رۇدىسىنىڭ تېشى بولۇپ، ئۆلچەمسىز مونەكسىمان قىرلىق، سىرتقى يۈزى قارا رەڭلىك، پارقىرىمايدۇ، قاتتىق بولىدۇ، بۇ خىل ماگنىتلىق تۆمۈر رۇدىسى «ماگنىت تېشى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. (2.14 - رەسىم)

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ جياڭسۇ، شەندۇڭ، لياۋنىڭ، گۇاڭدۇڭ قاتارلىق جايلىرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ رۇدىنى ئېلىپ پاكىز تازىلاپ، قۇرغاق جايدا ساقلىنىدۇ، ھەرقانداق ۋاقىتتا يىغىۋالغىلى بولىدۇ.

[خىمىيىلىك تەركىبى] بۇ ئاساسلىقى فىررى فىررووئوس ئوكسىدى (Ferriferrous oxide) تۇتىدۇ، ئۇنىڭ- دىن باشقا يەنە ئاز مىقدارىدا ماگنىي ئوكسىدى (MgO) ۋە ئالىيۇمىن ئوكسىدى (Al_2O_3) بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] كۆشتە قىلىش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيتى] تاش پارچىلاش، مېڭە، جىگەر، ئۆپكىنى قۇۋۇەتلەش، ئاغرىق پەسەيتىش، غەيرىي تەبىئىي خىلىتلارنى تازىلاش، قان توختىتىش، زەھەر قايتۇرۇش، جاراھەت ئېغىزلىرىنى پۈتتۈرۇش، ئاق خۇن ۋە ئىچ سۇرۇشنى توختىتىش، جىگەر ۋە تالنى قۇۋۇەتلەش، تۇغۇتنى ئاسانلاشتۇرۇش خۇسۇسىيىتى- لىرى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] پالەچ، چوڭ بوغۇم ئاغرىقى، ئۇششاق بوغۇملار ئاغرىقى، يانپاش ئاغرىقى، جىگەر ۋە تال ئاجىزلىقى، ھەر خىل قاناش، جاراھەت، قىيىن تۇغۇت، سۈيدۈك يولى تېشى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. كۆشتە قىلىنغان ماگنىت تېشىدىن 1.5 گىرامنى ھەسەل ياكى قايماق بىلەن ئىچسە، پالەچ ۋە ئۇششاق بوغۇملار ئاغرىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. بىر گىرام كۆشتە قىلىنغان ماگنىت تېشىنى ھەسەل سۈيى ياكى بادام مېغىزى بىلەن ئىچسە، غەيرىي تەبىئىي خىلىتلارنى تازىلايدۇ.

3. كۆشتە قىلىنغان ماگنىت تېشى، تاباشىر، قېتىق سۈزمىسى قاتارلىقلارنى 1.5 گىرامدىن ئېلىپ، يۇمشاق سوقۇپ ئىچسە، ئىچ سۇرۇشنى توختىتىدۇ.

4. كۆشته قىلىنغان ماگنىت تېشىدىن ئىككى گىرامنى سۇفۇپ قىلىپ سىرتتىن سەپسە، سىرتقى قاناشنى توختىتىدۇ.

[ئىشلىتىش مقدارى] كۆشته قىلىنغاندىن كېيىن 0.5 ~ 1 گىرامغىچه.

[زىيانلىق تەسىرى] ئاشقازانغا زىيان قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] ئارپىبەدىيان.

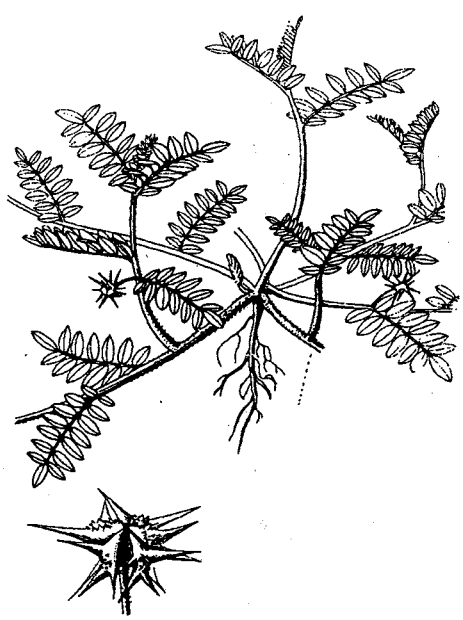
[ئورۇنباسارى] ھەجرۇلىيەھۇد.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] سۇفۇپى سەنگى مەسانە.

ئوغرىتىكەن

欧胡日提坎

(刺猬藜 ci wei li)

ئوغرىتىكەن

[باشقا ئاتىلىشى] چاھارمېخ، چاھارپۇت ئاسمانى

[لاتىنچە نامى] Tribulus terrestris

[ئىنگلىزچە نامى] Frnitof punctureVine caltrop

[تونۇش] بۇ، ئوغرىتىكەن ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك خارخەسەكنىڭ پىشقان قۇرۇق مېۋىسىدىن ئىبارەت بولۇپ، كۆپ شاخلىنىدۇ، يەر بەغىرلاپ ئۆسىدۇ، ئۇزۇنلۇقى 30 ~ 60 سانتىمېتىرغىچه كېلىدۇ، پۈتۈن تېنىده ئاق، يۇمشاق تۈكلەر بولىدۇ؛ يوپۇرمىقى ئۇدۇل ياكى نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدىغان جۈپ سانلىق پەيسىمان مۇرەككەپ يوپۇرماق؛ ئۇلى سېرىق، قولتۇقىدىن يالغۇز ئۆسىدۇ، مېۋىسى پىشقاندىن كېيىن يېرىلىدۇ ۋە ھەربىر مېۋىدىن بىر جۈپتىن ئۇزۇن ۋە قىسقا تىكەنلىرى بولىدۇ. رەڭگى سارغۇچ يېشىل، تىكەنسىمان ھۇررەكلىرى كۆتۈرۈلۈپ چىققان، پۈرىقى سۇس، تەمى بىرئاز ئاچچىق، ئىچىده ئۇرۇقى بار. بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى «ئوغرىتىكەن»، «چاھار مىخ»، «چاھار پاي ئاسمانى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. (3.14 - رەسىم)

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ھەممە جايلىرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] كۆزده مېۋىسى پىشقاندا پۈتۈن تۈپى بىلەن ئورۇۋېلىپ قۇرۇتۇلىدۇ، ئاندىن ئۇرۇقىنى ئايرىپ ئېلىپ، ئارىلاش ماددىلىرى تازىلىۋېتىلىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] تەركىبىدە خارخەسەك گىلۇكوزىدى (Tiribuloside) بار، قۇرۇق مېۋىسىنىڭ تەركىبىدە، ئاز مىقدارىدا ئۇچۇچان ماي، تانىن، رېزىنا، سېستىرول، كالىي تۇزى قاتارلىقلار بار. ئۇرۇقىدا هورمان (Horman) ۋە هاتمان (hatmane) قاتارلىق ئالكولوئىدلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] ① قان بېسىمىنى تۆۋەنلىتىش تەسىرى: ئوغرىتىكەننىڭ سۇغا چىلانغان سۇيى ۋە 3% لىك ئىسپىرتلىق چىلانمىسى ئاركوزلانغان هايۋانلارنىڭ قان بېسىمىنى چۈشۈرۈش تەسىرىگە ئىگە؛ ② سىلىق مۇسكۇلغا بولغان تەسىرى: ئوغرىتىكەننىڭ ئىسپىرت بىلەن ئېلىنغان ماددىسى ئۆي توشقىنىنىڭ ئون ئىككى بارماق ئۆچىيىنى بوشاشتۇرۇش تەسىرى بار؛ ③ سۇيدۇك هەيدەش تەسىرى: ئوغرىتىكەننىڭ سۇ بىلەن ئېلىنغان ماددىسى ۋە قاينىتىلمىسى سۇيدۇك هەيدەش رولىغا ئىگە. كىلىنىكىدا قورساقتا سۇ چۈشۈش ۋە سۇلۇق ئىشىش كېسەللىكلىرىگە تەسىرى بار؛ ④ ئوغرىتىكەننىڭ پۈتۈن چۆپىدىن ئېلىنغان ماددىسى يۆتەل توختىتىش، بەلغەم بوشىتىش، هاسىراشنى پەسەيتىش تەسىرىگە ئىگە؛ ⑤قېرىشنى كېچىكتۈرۈش ۋە باهنى كۆچەيتىش تەسىرىگە ئىگە؛ ⑥ باشقا تەسىرى: چوڭ ئۇچەي تاياقچە باكتېرىيەلىرىنىڭ ئۆسۈشىنى توسىدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] يۇيۇش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] سۇيدۇك ۋە هەيزنى راۋانلاشتۇرۇش، بۆرەكتىكى، ئۆتتىكى تاشلارنى پارچىلاش ۋە توسالغۇلارنى ئېچىش، كۆرۈش قۇۋۋىتىنى ئاشۇرۇش، يۆتەل توختىتىش، يەل هەيدەش، باهنى قۇۋۋەتلەش خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] سۇيدۇك تۇتۇلۇش، هەيز توسۇلۇش، بۆرەك ۋە دوۋساق تېشى، سۆزنەك، يۆتەل، دېمى سىقىلىش، يەلدىن بولغان قۇلۇنجى، بەرەس قاتارلىقلارنى داۋالاشتا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئوغرىتىكەندىن 10 گىرام، سۆئلەپ مىسىرىدىن بەش گىرام، ناۋاتتىن 20 گىرام ئېلىپ، سۇفۇپ قىلىپ ئىچسە، باه ئاجىزلىقى، سۈت ۋە مەنىي كەملىككە مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. كاكىنەچ، ئىتئۈزۈمى، كاسىنە ئۇرۇقى، قىزىلگۈل، ئوغرىتىكەن، سېمىزگىياھ ئۇرۇقى، تاۋۇز ئۇرۇقى قاتارلىقلارنىڭ هەربىرىدىن 10 گىرام ئېلىپ، چايلىق قىلىپ ئىچسە، سۆزنەك ئۇچۇن شىپا بولىدۇ.

3. تاۋۇز ئۇرۇقى، قوغۇن ئۇرۇقى، ئوغرىتىكەن، هەجرۇلىيەهۇد قاتارلىقلاردىن بەش گىرامدىن ئېلىپ سوقۇپ، زەيتۇن يېغى ئارىلاشتۇرۇپ ئىچىپ بەرسە، ئۆتتىكى ئۇششاق تاشنى پارچىلايدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 5 ~ 7 گىرامغىچە.

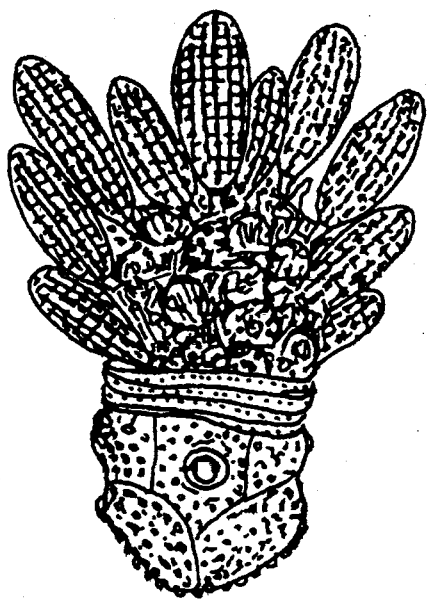
[زىيانلىق تەسىرى] باشنى ئاغرىتىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] بادام ۋە كۈنجۈت يېغى.

[ئورۇنباسارى] ئوغرىتىكەن يىلتىزى ۋە يوپۇرمىقى، پىدىگەن ئۇرۇقى.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] شەربىتى بۇزۇرى، شەربىتى بەۋۈل، سۇفۇپى سەيلانى رەهمى، خارخەسەك ئوكۇلى.

ھەجرۇلىيەھۇد
也胡地特石
（吉多果化石 ji do guo hua shi）

ھەجرۇلىيەھۇد

[باشقا ئاتىلىشى] ھەجرەلىيەھۇد، سەنگى يەھودى، ھەجەرەلىيەھود

[لاتىنچە نامى] Cyrtospirifer sinensis

[ئىنگلىزچە نامى] Jews stone

[تونۇش] بۇ قەدىمكى يىڭنە تېرىلىك ھايۋاناتلارنىڭ تاشقا ئايلانغان قالدۇقلىرىدىن ئىبارەت بولۇپ، كولاپ ئېلىپ باشقا تاشلارنى چىقىرىۋېتىپ، يۇيۇپ يىغىۋېلىنىپ، «ھەجرۇلىيەھۇد» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. تۇخۇم شەكىللىك ياكى ئېللىپس شەكىللىك، رەڭگى ئاقۇچ، توپا پۇرىقى بار. (4.14 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] ئىئوردانىيەنىڭ تاغلىرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] كولاپ ئېلىپ، باشقا تاشلارنى چىقىرىۋېتىپ، يۇيۇپ يىغىۋېلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] ھەجرۇلىيەھۇد تەركىبىدە ئاساسلىقى كالتسىي كاربونات (Calciym corbonate) بار.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ئىسسىق، ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق.

[خۇسۇسىيىتى] تاش پارچىلاش، سۇيدۇك ھەيدەش، ئۇششاق تاشلارنى چۈشۈرۈش، ئۈيۇپ قالغان قانلارنى ئېرىتىش خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] بۆرەك ۋە دوۋساقتا تاش پەيدا بولۇش، سۇيدۇك توسۇلۇش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ھەجرۇلىيەھۇدنىڭ تالقىنىدىن ئىككى گىرام ئېلىپ، تۆت گىرام ئاچچىق بادام مېغىزى ياكى بادام يېغى بىلەن قوشۇپ ئىچسە، سۇيدۇك يولىدىكى تاشنى چۈشۈرىدۇ.

2. ھەجرۇلىيەھۇدنىڭ تالقىنىدىن ئىككى گىرامنى بادام يېغى، قوغۇن ئۇرۇقى، كەرەپشە ئۇرۇقى بىلەن قوشۇپ ئىچسە، سۇيدۇكنى راۋانلاشتۇرۇپ، بۆرەك ۋە دوۋساقتىكى تاشنى چۈشۈرىدۇ.

3. كەرەپشە ئۇرۇقى، رۇمبەدىيان، ئوغرىتىكەن، شۇڭاق ۋە شاھتەررىلەرنىڭ ئەرەقلىرىنى قوشۇپ، ئۇنىڭغا ئىككى گىرام ھەجرۇلىيەھۇد تالقىنىنى قوشۇپ ئىچىپ بەرسە، بۆرەكتىكى تاشنى چۈشۈرىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 1 ～ 15 گىرامغىچە.

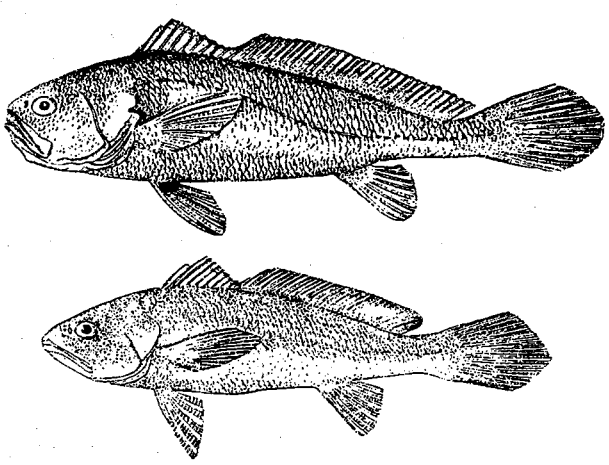
[زىيانلىق تەسىرى] جىگەرگە زىيان قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] كالا سۇتى، ئەرەب يېلىمى، بادام مېيى.

[ئورۇنباسارى] سەنگى سەرماھى، كەرەپشە ئۇرۇقى.
[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىق دورا ياسالمىسى] مەجۇنى ھەجرۇلىيەھۇد، شەربىتى ھەجرۇلىيەھۇد، سۇفۇپى ھەجرۇلىيەھۇد.

بېلىق مېڭە تېشى
贝里克米依特西
(鱼脑石 yu nao shi)

[باشقىچە ئاتىلىشى] ھەجرۇس سەمەك، سەنگى سەرماھى، مىچلى سەركاسەنگى
[لاتىنچە نامى] Otolhtum Pseudosciaenae croceade
[ئىنگلىزچە نامى] Yellow Croakers Auricular benos
[تونۇش] بۇ، بېلىقلار ئائىلىسىدىكى ھايۋانات سېرىق بېلىقلارنىڭ قۇلىقىدىكى يۇلتۇزسىمان تېشى بولۇپ، «سېرىق بېلىق مېڭە تېشى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ، تېبابەتتە «سەنگى سەرماھى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. ئۇچ بۇرجەك شەكىلدە، رەڭگى ئاق، تەمى قېرىق، تېنى قاتتىق، پۇرىقى سۇس كېلىدۇ. (5.14 - رەسىم)

بېلىق

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ دېڭىز بويى رايونلىرى، ئىران، پاكىستان، ھىندىستان قاتارلىق جايلاردىن چىقىدۇ.
[يىغىپ سېلىش] ئادەتتە 5 - 6 - ئايلاردا سېرىق بېلىق يىغىۋېلىنىپ، سېرىق بېلىقنىڭ باش سۆڭىكى ئىچىدىكى ئەك چوڭ بولغان قۇلاق تېشى چىقىرىۋېلىنىپ، پاكىز يۇيۇلغاندىن كېيىن قۇرۇتۇلىدۇ.
[خىمىيەلىك تەركىبى] تەركىبىدە كۆپ مىقدارىدا كالتسىي كاربونات بار.
[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ئىسسىق، ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق.
[خۇسۇسىيىتى] سۇيدۇك ھەيدەش، تاش پارچىلاش، تاش چۈشۈرۇش، يالليۇغ قايتۇرۇش خۇسۇسىيىتى بار.
[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] بۆرەك، دوڭسۇن ۋە سۇيدۇك يولىدا تاش پەيدا بولۇش، سۇيدۇك راۋان بولماسلىق قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.
[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]
1. بېلىق مېڭە تېشىدىن بىر گىرام، ھەجرۇلىيەھۇدتىن ئۇچ گىرام ئېلىپ سۇفۇپ قىلىپ، ئەرقى بەدىيان بىلەن ئىچىپ بەرسە تاش پارچىلايدۇ.
2. بېلىق مېڭە تېشىدىن 0.5 گىرام، تاۋۇز ئۇرۇقىدىن بەش گىرام، تەرخەمەك ئۇرۇقىدىن ئۇچ گىرام، پىرسىياۋشاندىن 10 گىرام، بەدىياندىن 10 گىرام ئېلىپ، قاينىتىلما تەييارلاپ ئىچىپ بەرسە،

بۆرەك ۋە دوۋساق تاش كېسەللىكىگە شىپا بولىدۇ.

[ئىشلىتىلىش مىقدارى] 1 ～ 2 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئىسسىق مىزاج كىشىلەرنىڭ بېشىنى ئاغرىتىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] بەنەپشە، نېلۇپەر، كالا سۈتى.

[ئورۇنباسارى] ھەجرۇلىيەھۇد.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىق دورا ياسالمىسى] سۈفۇپى سەنگى سەرماھى، مەجۇنى سەنگى سەرماھى.

قوغۇن ئۇرۇقى

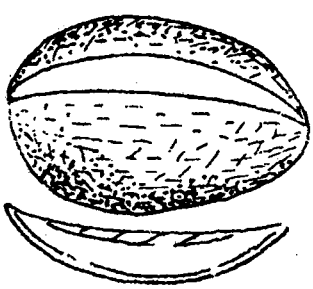
扩混欧如合

（甜瓜子 tian gua zi）

[باشقا ئاتىلىشى] بەزرۇلبەتتىخ، تۇخۇمى خەربۇزە، خەر بوزەكى بېخ

[لاتىنچە نامى] Semen Cucumis melo

[ئىنگلىزچە نامى] Muskmelon seed

قوغۇن

[تونۇش] بۇ، كاۋا ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق ياماشقۇچى ياكى يەر بېغىرلىغۇچى سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك قوغۇننىڭ ئۇرۇقى بولۇپ، «قوغۇن ئۇرۇقى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. ئۇرۇق پوستى سەل قاتتىق، چۈرۈك بولۇپ، ئىچىدە ئاق رەڭلىك پەردىلىك تۆرەلمە سۈتى بار، ياپىلاق ئۇزۇن، ئىللىپىس شەكىللىك، سارغۇچ ئاق رەڭلىك كېلىدۇ. (6.14 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ھەممە جايلىرىدا تېرىپ ئۆستۈرۈلىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] ياز ۋە كۈزدە پىشقان قوغۇننى يىگەندە ئۇرۇقىنى يىغىۋېلىپ، قۇرۇتۇپ ئىشلىتىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئۇرۇقىنىڭ تەركىبىدە ئاقسىل ماددىسى 30.6%، ماي 48.7%، ۋىتامىن C ۋە كۆپ خىل ئامىنو كىسلاتالىرى بار. ماينىڭ ئاساسىي تەركىبى زىغىر ماي كىسلاتاسى، ماي كىسلاتاسى، پالمىتىك كىسلاتا، قاتتىق ماي كىسلاتاسى، جويۇز كىسلاتاسىنىڭ گابىستىرىك مېيى، لېتسىبىتىن، خولېستېرىن قاتارلىقلار بار. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە شارچە ئاقسىلى ۋە گىلۇبىكىن، گالاكتوزا، گىلۇكوزا، دەرەخ يېلىمى ۋە زېرىنا قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] ئۇرۇقى ۋە مېغىزىنىڭ سۈت، ئىسپىرت ياكى ئېتىل بىلەن ئىلىنغان سۇيۇقلۇقى ۋە ئۇرۇقىنىڭ مايلىق يېغى مۇشۇككە نىسبەتەن قۇرت چۈشۈرۈش تەسىرىگە ئىگە. بەدەن سىرتىدىكى تەجرىبە سازلىق مەددە ۋە تاسمىقۇرتلارنى ئادەتتە 1:10 قويۇقلۇقتا بولسا 10 مىنۇتتىن يېرىم سائەت ۋاقىت ئىچىدە پۈتۈنلەي ئۆلتۈرىدۇ، لېكىن پوستى ئىلىۋېتىلگەن ئۇرۇقىنىڭ ئىسپىرت ۋە ئېستىر بىلەن ئىلىنغان ئېرىتمىسىنىڭ تاسمىقۇرتقا نىسبەتەن تەسىرى ناھايىتى تۆۋەن، 1.5～3 سائەتكىچە ئۆلتۈرەلمەيدۇ، ئوخشاشلا پۈتۈن ئۇرۇقىنىڭ سۇ بىلەن ئىلىنغان سۇيۇقلۇقى مۇشۇكنىڭ ھەر بىر كىلوگـ

رام بەدەن ئېغىرلىقى ئۇچۇن 1.4 گىرام مىقداردىكىسى سازاڭ قۇرت ۋە تاسمىقۇرتلارنىڭ ھەممىسىنى پۈتۈنلەي ئۆلتۈرىدۇ. مىقدارى سەككىز گىرامغا يەتكەندە ھېچقانداق زەھەرلىك تەسىرى كۆرۈلمىگەن، قوغۇن پېلىكىدىن ئېلىنغان ماددا زەمبۇرۇغلارنى تورمۇزلايدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] پوستىنى ئېلىش، داغلاش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ئىسسىق، ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل.

[خۇسۇسىيىتى] بۆرەك، دوڭساق، ئۇچەيلەرنى تازىلاش، سۇيدۇك ھەيدەش، تاش پارچىلاش، جىگەر-نىڭ توسالغۇلىرىنى ئېچىش، يۆتەلنى پەسەيتىپ، بەلغەم بوشىتىش، بۆرەكنى قۇۋۇتلەپ مەنىي كۆپەيتىش، باھ ۋە بەدەننى قۇۋۇتلەش، داغ - سەپكۈننى يوقىتىپ، تېرىنى پارقىرىتىش خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] قۇرۇق سوغۇقتىن ياكى سەۋدادىن بولغان كېسەللىكلەر، مەسىلەن: سۇيدۇك ئاجرىتىپ چىقىرىش سىستېمىسىدىكى تاش كېسەللىكى، سۇيدۇك ئېچىشتۇرۇپ كېلىش، سۇيدۇك توسۇلۇش، جىگەر ئىششىقى، تىل ۋە گالىنىڭ يىرىكلىكى، يۆتەل، بۆرەك ئاجىزلىقى، يۈزدىكى ھەر خىل قارا داغلار قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. قوغۇن ئۇرۇقى، ئوغرىتىكەن، تاۋۇز ئۇرۇقى، تەرخەمەك ئۇرۇقى قاتارلىقلارنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام ئېلىپ، قائىدە بويىچە قاينىتىلما تەييارلاپ ئىچىپ بەرسە، سۇيدۇك ھەيدەيدۇ، سۇيدۇك ئېچىشتۇرۇپ كېلىشكە مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. قوغۇن ئۇرۇقىنى پوستىدىن ئاجرىتىپ، ئېزىپ، مۇڭاپىق مىقداردا يېپ بەرسە، سۇيدۇك ھەيدەيدۇ، بەلغەم بوشىتىدۇ، تېرىنى پارقىرىتىدۇ.

3. قوغۇن ئۇرۇقىنى پوستى بىلەن يۇمشاق سوقۇپ ئېزىپ، يۇزىگە ۋە بەدەنگە چاپلاپ بەرسە، يۇز تېرىسى ۋە بەدەننى پارقىرىتىدۇ، داغنى يوقىتىدۇ.

4. قوغۇن ئۇرۇقى مېغىزىنى سۇدا ئېزىپ شىرىسىنى چىقىرىپ ئىچسە، بەدەننى قۇۋۇتلەيدۇ، بۆرەك خىزمىتىنى ياخشىلايدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 5 ~ 7 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] تالغا زىيان قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] ھەسەل، بىنەپشە.

[ئورۇنباسارى] چىلغوزا مېغىزى، تەرخەمەك ئۇرۇقى.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] قوغۇن ئۇرۇقى قاينىتىلمىسى.

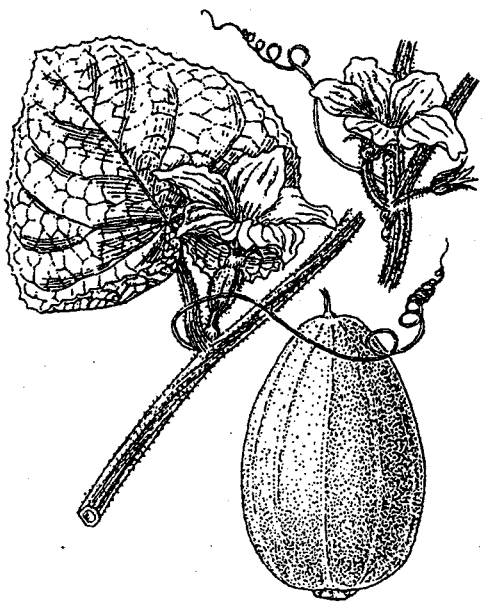
قوغۇن ساپىقى

扩混萨皮克

(甜瓜蒂 tian gua di)

[لاتىنچە نامى] Cucumis melo

[ئىنگلىزچە نامى] Muskmelon Base

قوغۇن

[تونۇش] بۇ، كاۋا ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈك قوغۇن بىلەن پىلىكى ئارىلىقىدىكى 3 ~ 4 سانتىمېتىر ئەتراپىدىكى «قوغۇن ساپىقى» دىن ئىبارەت بولۇپ، 7 ـ، 8 ـ ئايلاردا مېۋىسى پىشقاندا يىغىۋېلىنىدۇ. (7.14 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسىنى پىشقاندا يىغىۋېلىپ، ساپىقىنى ئاجرىتىپ قۇرۇتۇپ، قۇرغاق ئورۇندا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيىلىك تەركىبى] سېترول، ساپونىن، ئامىنو كىسلاتاسى، پېرانوگلۇكوزا قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

[فارماكولوگىيىلىك تەسىرى] ① كۆچلۈك قۇستۇرۇش تەسىرىگە ئىگە؛ ② ھۈجەيرىلەرنىڭ ئىممۇنىتېت ئىقتىدارىنى ئۆستۈرۈش تەسىرىگە ئىگە؛ ③ جىگەرنى قوغداش تەسىرىگە ئىگە.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ئىلغاپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] تاش پارچىلاش، سۇيدۇك ھەيدەش، ئاغرىق پەسەيتىش، سۇيدۇك يولىدىكى تاشلارنى چۈشۈرۈش خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] بۆرەك ۋە دوڭساق تېشى، سۇيدۇك تۇتۇلۇش، سۇيدۇك ئېچىشىپ كېلىش، ھەيز توسۇلۇش، سۆزنەك، بۆرەك ۋە دوڭساق يارىسى، ئۇسسۇزلۇق قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. قوغۇن ئۇرۇقىدىن 10 گىرام، قوغۇن ساپىقىدىن 20 گىرام، ئوغرىتىكەن، كاكىنەچ، يەرلىك شوخلا قاتارلىقلارنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام ئېلىپ، قائىدە بويىچە شەربەت تەييارلاپ ئىچىپ بەرسە، بۆرەك ۋە سۇيدۇك يوللىرىدىكى تاشنى چۈشۈرىدۇ، يالليۇغ قايتۇرىدۇ.

2. قوغۇن ساپىقى، تاۋۇز ئۇرۇقى، تەرخەمەك ئۇرۇقى، قوغۇن ئۇرۇقى، چۆپچىن، يەرلىك شوخلا، كاكىنەچ قاتارلىقلارنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام ئېلىپ، قائىدە بويىچە شەربەت قاينىتىپ ئىچىپ بەرسە، سۆزنەككە مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 3 ~ 10 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ھەزمىنى ناچارلاشتۇرىدۇ.

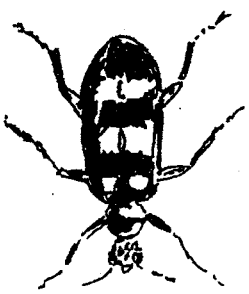
[تۇزەتكۈچىسى] پىننە.

[ئورۇنباسارى] قوغۇن ئۇرۇقى.

[پىششىق دورا ياسالمىسى] شەربىتى بۇزۇرى.

پارقىراق قوڭغۇز
帕尔克热克昆乌孜
(萤火虫 ying huo chong)

[باشقا ئاتىلىشى] ھەباھەب، جوگنو

پارقىراق قوڭغۇز

[تونۇش] بۇ ھاشارات تۇرىدىكى ھەرە چوڭلۇقتىكى پارقىرايدىغان، كېچىسى ھەربىر قىلىدىغان قوڭغۇز بولۇپ، بۇ «پارقىراق قوڭغۇز» نامىدا دورىلىققا ئىشلىتىلىدۇ. (8.14 - رەسىم)

[چىقىش ئورنى] ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن تېپىلىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] ياز ۋە كۈز پەسلىدە تۇتۇپ، قىزىق سۇدا ئۆلتۈرۈپ ئاپتاپتا قۇرۇتۇپ، تۆمۈر قاچىدا ساقلىنىدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] كۆيدۈرۈپ، كۈشتە قىلىش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئۇچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] سۈيدۈك ھەيدەش، بۆرەك، دوۋسۇندىكى تاشنى پارچىلاش، ھۆللۈكنى قۇرۇتۇش، بوۋاسىر مونەكچىنى يوقىتىش، قۇلاقتىن يىرىڭ ئېقىشنى توختىتىش تەسىرى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] بۆرەك، دوۋساق تاش كېسەللىكلىرى، بوۋاسىر، قۇلاق ئېغىرلىقى، قۇلاقتىن يىرىڭ ئېقىش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. كۈشتە قىلىنغان بىر دانە پارقىراق قوڭغۇزنى قۇرۇتۇپ، يۇمشاق سوقۇپ، گۈل مېيى بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ، قۇلاققا تېمىتسا، قۇلاقتىن يىرىڭ ئېقىشنى توختىتىدۇ ۋە قۇلاق ئېغىرلىقىنى يوقىتىدۇ.

2. كۈشتە قىلىنغان پارقىراق قوڭغۇزدىن 10 گىرام، ئوغرىتىكەن، قوغۇن ئۇرۇقى مېغىزى، تەرخەمەك ئۇرۇقى مېغىزىنىڭ ھەربىرىدىن 15 گىرام، ناۋاتتىن 30 گىرام ئېلىپ، قائىدە بويىچە سۇفۇپ تەييارلاپ، كۈندە ئىككى قېتىم، ھەر قېتىمدا 6 ~ 10 گىرامغىچە ئىچىپ بەرسە بۆرەك، دوۋساقتىكى تاشلارنى پارچىلايدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] بىر گىرامدىن ئىشلىتىلىدۇ.

[زىيانلىق تەسىرى] مىقدارى ئېشىپ كەتسە مېڭىنى زەھەرلەيدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] قۇستۇرۇش ياكى سىرىق ماي.

[ئورۇنباسارى] ئالا قوڭغۇز.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىق دورا ياسالمىسى] سۇفۇپى سەنگى مەسىلە.

شور قەلىمى
说热开里密

[باشقا ئاتىلىشى] شور قەلىمى، شور

[لاتىنچە نامى] Kalium nitrate

[ئىنگلىزچە نامى] Patassium nitrat

[تونۇش] بۇ، شورلۇق يەرلەردىن ئېلىنغان ماددىلارنى پىششىقلاپ ئىشلەش ئارقىلىق تەييارلانغان ئاق رەڭلىك، پارقىراق كىرىستال بولۇپ، تۇزلۇق، ئېغىزغا سالسا سوغۇق سېزىم پەيدا قىلىدۇ، رەڭگى قىزىلغا مايىل ئاق رەڭدىكى ئۇزۇنچاق كىرىستال ماددىدىن ئىبارەت.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن چىقىدۇ، ھىندىستان ۋە بەزى مەملىكەتلەردىكى تەبىئىي تۇزلۇق بۇلاقلاردا ئاق رەڭلىك كىرىستال شەكلىدە قېتىپ قالىدۇ. يەنى چىڭخەي، شىزاڭ، شەندۇڭ، خۇبەي، خۇنەن، گۇيجۇ قاتارلىق جايلاردىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] تۇزلۇق بۇلاقلاردىن ياكى پىششىقلاپ ئىشلىگەن جايلاردىن يىغۇۋېلىپ، سالقىن جايدا ساقلىنىدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] كۇشته قىلىش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئۇچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيتى] غەيرىي تەبىئىي قويۇق خىلىتلارنى تازىلاش، بەلغەم بوشىتىش ۋە ئۇنى سۇرۇش، سۇيدۇك ھەيدەش، تاشنى پارچىلاش، يالۇغ ۋە ئىششىق ياندۇرۇش، توسالغۇلارنى ئېچىش، قىچىشىشنى پەسەيتىش، تېرىنى پارقىرىتىش، ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش، ئاغرىق پەسەيتىش قاتارلىق خۇسۇسىيەتلەرگە ئىگە.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] سۇيدۇك تۇتۇلۇش، ھەر خىل يالۇغ ۋە ئىششىقلار، تال يوغىناش، نۇقرەس، بۆرەك دوۋساق، تاش كېسەللىكى، تۇتقاقلىق باش ئاغرىقى، بەرەس، دەم سقىلىش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى] شور قەلىمى سۇرگۈچى، سۇيدۇك ھەيدىگۈچى، توسالغۇلارنى ئاچقۇچى، يالۇغ، ئىششىق قايتۇرغۇچى، ئاغرىق پەسەيتكۈچى دورىلار بىلەن قوشۇلسا، شۇ خىل خۇسۇسىيەتلەرگە ۋە كېسەللىكلەرگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 1 ～ 3 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] يۈرەك، ئاشقازان ئاجىزلىقى، ئۇچەي، بۆرەك، دوۋساق قاتارلىق ئېغىر دەرىجىدە يالۇغلانغان بىمارلارغا ئېھتىيات بىلەن ئىشلىتىلىدۇ. قىزىلئۆڭگەچ، بۆرەككە زىيانلىق.

[تۇزەتكۈچىسى] كەتىرا، ھەسەل.

[ئورۇنباسارى] تۇز، شەھمەنزەل.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] سۇفۇپى شور قەلىمى.

ئون بەشىنچى باب چوڭ تەرەتنى راۋانلاشتۇرغۇچى دورىلار

چوڭ تەرەتنى يۇمشىتىش ۋە راۋانلاشتۇرۇش تەسىرى ئاساسلىق ئورۇندا تۇرىدىغان دورىلار ئومۇملاشتۇرۇلۇپ، چوڭ تەرەتنى راۋانلاشتۇرغۇچى دورىلار دەپىلىدۇ.

ھەر خىل ئىچكى ـ تاشقى سەۋەبلەر تەسىرىدىن مىزاج بۇزۇلۇش، يېمەك ـ ئىچمەك ئادىتى قالايمىقان بولۇش، ھەرىكەت ئاز، جىملىق كۆپ بولۇش، ئۇچەي شىللىق پەردىلىرىنىڭ سۈيۇقلۇق ئاجرىتىپ چىقىرىشى تۆۋەنلەش، ئۇچەينىڭ لۆمۈلدىمە ھەرىكىتى تۆۋەنلەش، ئۇچەينىڭ ماددىلارنى سىرتقا چىقىرىش قۇۋۋىتى ئاجىزلاش، ئۇچەي يولىدىكى ھەر خىل ئۆسمە قاتارلىقلاردىن چوڭ تەرەت قېتىۋېلىش، تەرەت قېتىم سانى ئاز بولۇش ئەھۋالى كۆرۈلىدۇ. بۇ خىل ئەھۋالدا ئورگانىزمدا باش چىڭقىلىپ ئاغرىش، ھەزىم ناچارلىشىش، رەئىس ئەزالار خىزمىتى ئاجىزلاش، مەقئەت ئەتراپى يېقىمسىزلىنىش، چوڭ تەرەت كەلمەسلىك، قىزىرىش، تەرلەش، ئۇسسۇزلۇق كۆپ بولۇش، ماغدۇرسىزلىنىش، ئىچى قاراڭغۇ بولۇش، تېرىگە مۇدۇر ـ چاقا چىقىش قاتارلىق ئالامەتلەر كۆرۈلىدۇ. بۇ خىل ئالامەتلەرگە قارىتا ۋاقتىدا داۋالاش ئېلىپ بېرىلمىسا، يامان ئاقىۋەتلەرنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. چوڭ تەرەتنى راۋان قىلغۇچى دورىلارنى ئىشلەتكەندە، تەرەت راۋان بولماسلىققا قاراپ، تاللاپ ئىشلىتىشكە توغرا كېلىدۇ. بۇ خىل دورىلارنىڭ كۆپىنچىسىنىڭ تەبىئىتى ھۆل ئىسسىق ياكى ھۆل سوغۇق بولىدۇ. بۇ خىل دورىلار ھەزىم قىلىشنى ئىلگىرى سۈرۈش، ئۇچەينى قۇۋۋىتلەش، چوڭ تەرەتنى يۇمشىتىش، ئۇچەيگە ھۆللۈك يەتكۈزۈش، ئۇچەي لۆمۈلدىمە ھەرىكىتىنى تېزلىتىشتەك خۇسۇسىيىتى ئارقىلىق چوڭ تەرەتنى راۋانلاشتۇرىدۇ. مەسىلەن: پىيىزەك، بانان، سەۋزە، زەيتۇن مېۋىسى، ئۆرۈك مېغىزى يېغى، ئۆرۈك، كۆك كاۋا، كۈدە، بېدە، پالەك، چىلاپا، تۇربۇت، خىيارشەنبەر، يەرلىك سوپۇن، پۇنۇس ئۇرۇقى، ئىسپىغۇل، تۇرۇپ ئۇرۇقى، قوغۇن ئۇرۇقى، يەر مەدىكى، ھەببۇلمۇلۇك، زاراڭزا چېچىكى، ياۋا پۇرچاق، ئىنەكپىتى ئۇرۇقى، سېرىقماي، كاللەكبەسەي، بادام يېغى، كۈنجۈت، ھەسەل قاتارلىقلار.

پىيىزەك

皮依杂克

(三棱草 san leng cao)

[باشقا ئاتىلىشى] قىرلىق پىيىزەك

[لاتىنچە نامى] Bolboschoenus maritimus

[ئىنگلىزچە نامى] Convexu Tricle sedge Herb

[تونۇش] بۇ، قىرلىق پىيىزەك ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك قىرلىق پىيىزەكنىڭ تۈگۈنەك غولىدىن ئىبارەت بولۇپ، «پىيىزەك» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. (1.15 ـ رەسىم)

[چقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەممە جايلىرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ دورىلىق قىسمىنى كۈز پەسلىدە يىغىپ قۇرۇتۇپ، قۇرغاق ئورۇندا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئۇچۇچان ماي، سترواللار (sterol)، فىلاۋونلار، ھېكسادېكا كىسلاتاسى (hexadeca)، ماندېلىك (mandelic)، پارادىھىدوروكسى بىنزول (Paihydroxybenzene) قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] ئۇچەينىڭ لۆمۈلدەش ھەرىكىتىنى كۈچەيتىدۇ، قان قېتىشنىڭ ئالدىنى ئالىدۇ. قاننىڭ يېپىشقاقلىقىنى تۆۋەنلىتىدۇ. ئاق قان ھۈجەيرىلىرىنى كۆپەيتىدۇ، يالۇغ قايتۇرۇپ، راكنىڭ ئالدىنى ئالىدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ساپلاشتۇرۇش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] چوڭ تەرەتنى راۋانلاشتۇرۇش، قاننى جانلاندۇرۇش، ھەزىم قىلىشنى ياخشىلاش، ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش، يەل ھەيدەش، ئاغرىق توختىتىش، يالۇغ قايتۇرۇش خۇسۇسىيەتلىرى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] قورساق كۆپۈش، ھەيز راۋان بولماسلىق، دوڭسۇن بېشى ئاغرىش، سوزۇلما جىگەر يالۇغى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. لاچىندانە ھىندىدىن 10 گىرام، پىننىدىن 15 گىرام، پىيازەكتىن 10 گىرام ئېلىپ، قاينىتىپ ياكى دەملەپ ئىچىپ بەرسە، ھەزىمنى ياخشىلايدۇ.

2. خىيارشەنبەردىن 15 گىرام، ئۇبھەل، زاراڭزا گۈلى، پىيازەكتىن 10 گىرامدىن ئېلىپ، دەملەپ ئىچىپ بەرسە، ھەيزنى راۋان قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 4 ~ 12 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ھامىلىدار ئاياللارغا بېرىش مەنئى قىلىنىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] خۇنسىياۋشان.

[ئورۇنباسارى] زاراڭزاگۈل.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىق دورا ياسالمىسى] پىيازەك دەملىمىسى.

بانان

巴那尼

(香蕉 xiang jiao)

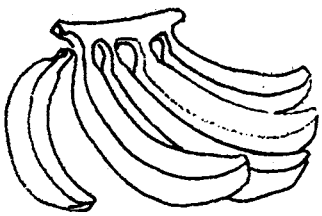
[باشقا ئاتىلىشى] كىيلە، كىيلا

[لاتىنچە نامى] Fructus Musa sapientum

[ئىنگلىزچە نامى] Common banana Fruit

[تونۇش] بۇ، بانان ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك بانان دەرىخىنىڭ مېۋىسى بولۇپ، «بانان» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. شىرىنلىك، مېۋىسى گۆشلۈك، ئۇزۇن، يۇمىلاق شەكىل-

لىك، ئۇچ قىرى بار، پىشقاندا سېرىق رەڭلىك بولۇپ، ئۇرۇقى بولمايدۇ. ئۆزى سۇلۇق كېلىدۇ. تەمى تاتلىق، پۇراقلىق بولىدۇ. (2.15 ـ رەسىم)

بانان

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ گۇاڭشى، گۇاڭدۇڭ، يۇننەن، فۇجيەن ئۆلكىلىرىدىن ۋە ياپونىيە قاتارلىق جايلاردىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى پىشقاندىن كېيىن، قۇرۇتۇپ ئۇرۇقىنى يىغىۋېلىپ، پاكىز تازىلاپ، قۇرۇق ھەم سالقىن جايدا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] مېۋىسىنىڭ تەركىبىدە 0.5% كىراخمال، ئاقسىل ماددىسى، ماي، 11% قەنت، 1% كۈل ماددىسى، ۋىتامىن A، B، C، E قاتارلىقلار بار. يەنە ئاز مىقداردا سېروتونىن (serotonin)، نورئادرېنالىن (noradrenaline) قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] مېۋە ئېتىدە تۇتقان نۇر ئادرېنالىن، بەشىنچى ھىدروكسى تىرىپتامىن ۋە دوپامىن (Dopamine) قاتارلىقلارنى ھەر كۈنى 10 مىللىگىرام ئىستېمال قىلسا، ئاشقازان ـ ئۆچەينىڭ خىزمىتىگە توسقۇنلۇق قىلمايدۇ. سۇيدۇكنى تەكشۈرگەندە، سۇيدۇكتە ئىندول (indol) ياكى كاتېخولامىن (catecholamine) قاتارلىقلار بولسا، بانان يېيىشكە بولمايدۇ. پىشمىغان خام بانان ئېتى بۇتازول كەلتۇرۇپ چىقارغان، ئاشقازان يارىسىنىڭ نىسبەتەن ئالدىنى ئالىدۇ ۋە داۋالايدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] پوستىدىن ئايرىش ئارقىلىق ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] سەمرىتىش، ئۆپكە ۋە كانايىنى قۇۋۇتلەش، بەدەن ۋە باھىنى قۇۋۇتلەش، ئۆچەينى سىلىقلاپ، چوڭ تەرەتنى يۇمشىتىش، بەلغەم بوشىتىش خۇسۇسىيەتلىرى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] قۇرۇق يۆتەل، ئۆمۈمىي بەدەن ۋە باھ ئاجىزلىقى، قەۋزىيەت، گالىنىڭ قۇرۇقلۇقى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. بانان، نەشپۈت، ئالما، ئاپېلسىن، قوغۇن، تاۋۇز قاتارلىقلاردىن مۇۋاپىق مىقداردا ئېلىپ، قائىدە بويىچە شەربەت تەييارلاپ ئىچىپ بەرسە، بەلغەم بوشىتىدۇ، يۆتەل پەسەيتىدۇ.

2. بانانىنى كۈندە يەپ بەرسە، ئۆچەينى سىلىقلاپ، چوڭ تەرەتنى يۇمشىتىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] مۇۋاپىق مىقداردا ئىشلىتىلىدۇ.

[زىيانلىق تەسىرى] قورساقنى ئېسىدۇ، كۆزگە قاراڭغۇلۇق پەيدا قىلىدۇ، تەستە ھەزىم بولىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] تۇز، زەنجىۋىل مۇرابباسى.

[ئورۇنباسارى] قەنت، شېكەر.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] شەربىتى پەۋاكىھ.

سەۋزە

赛维则

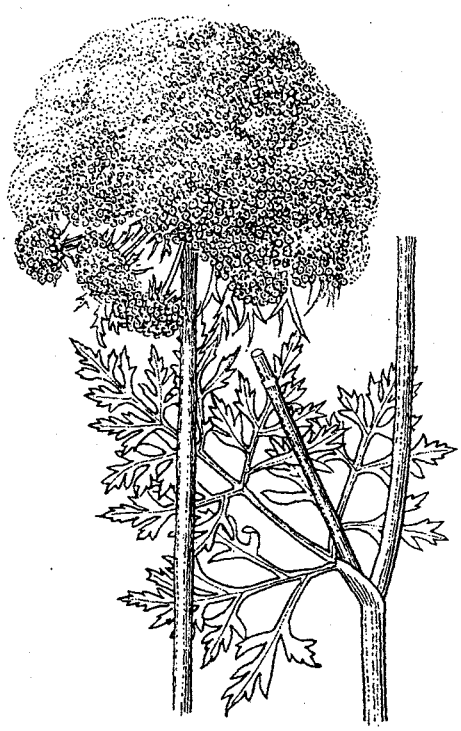
(胡萝卜 hu luo bo)

[باشقا ئاتىلىشى] جەزەر، زەردەك، گەزەر، گاجىر

[لاتىنچە نامى] Radix Daucus sativus

[ئىنگلىزچە نامى] Carrot

[تونۇش] بۇ، كۆنلۈكسىمان گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك سەۋزە بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ يىلتىزى «سەۋزە» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. يىلتىزى ئۇزۇنچاق، ئۇچى ئىنچىكە، كۆتەك تەرىپى يوغان، ئۆزى يوغان، گۆشلۈك كېلىدۇ، رەڭگى قىزىل، سىرتى رەڭلەردە، تەمى تاتلىق، سۈلۈق، ئۈستى نېپىز پوستلۇق كېلىدۇ. يوغان، سۈلۈق، تاتلىق، يېپىسىز بولغانلىرى ياخشىسىدۇر. (3.15 ـ رەسىم)

سەۋزە

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ ھەممە جايلىرىدا، جۈملىدىن شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ھەممە يەرلىرىدە تېرىپ ئۆستۈرۈلىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ ئۇرۇقى پىشقاندا يىلتىزىنى كولاپ ئېلىپ، يۇيۇپ قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.

[خىمىيىلىك تەركىبى] سەۋزىنىڭ يىلتىزىدا كاروتىنېس (Carotenes)، لىكوپىن (Lycopene)، ۋىتامىن B_1، B_2 ۋە ئانتوتسىيانىدىن (Anthocyanidin) قاتارلىقلار بار. يەنە 3%～5% كىچە قەنت، 0.1%～0.7% كىچە مايلىق ياغ، ئاز مىقداردا ئۇچۇچان ماي تۇتىدۇ.

[فارماكولوگىيىلىك تەسىرى] قۇرۇق سەۋزىنىڭ ئېتىر بىلەن ئېلىنغان ماددىسى سىرتىق رەڭلىك تەركىب بولۇپ، بۇ ئۆرۈك مېغىزى يېغىدا ئېرىيدۇ. بۇنى ئادەم ياكى توشقانلارغا ئوكۇل قىلسا، قاندىكى قەنت كۆرۈنەرلىك ھالدا تۆۋەنلەيدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ساپلاشتۇرۇش، يۇيۇش، توغراش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] «تەبىئەت» نى، يۇرەك ۋە ئۆپكىنى قۇۋۇتلەش، چوڭ تەرەتنى راۋانلاشتۇرۇش، كۆڭۈلگە خۇشلۇق يەتكۈزۈش، رەئىس ئەزالار ۋە ئاشقازاننى قۇۋۇتلەش، مەنپي كۆپەيتىش، سۈيدۈك ھەيدەش، بەلغەم بوشىتىش، يۆتەل پەسەيتىش، ئىششىق ياندۇرۇش خۇسۇسىيەتلىرى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] يۇرەك ئاجىزلىق، يۇرەك قوزغىلىش، يۆتەل، زىققە، سۈيدۈك ئېچىشىپ كېلىش، بۆرەك ۋە دوۋساق تاش كېسەللىكى، ئۆپكە ئىششىقلىرى، قەۋزىيەت قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. سەۋزىنى قوقاستا پىشۇرغاندىن كېيىن قەلەمچە قىلىپ كېسىپ، كېچىسى شەبنەمدە قويۇپ، ئەتىگىنى شېكەر ياكى ناۋات بىلەن قوشۇپ بىرقانچە كۈن يەپ بەرسە، يۇرەك ئاجىزلىقى، يۇرەك قوزغىلىش قاتارلىقلارغا پايدا قىلىدۇ.

2. سەۋزىنى شۇ پېتى ئىستېمال قىلسا ياكى ئۇنىڭدىن مۇرابا تەييارلاپ يەپ بەرسە، قەۋزىيەتكە مەنپەئەت قىلىدۇ، ئەرەق تارتىپ ئىچسىمۇ بولىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] مۇۋاپىق مىقداردا يېيىلىدۇ.

[زىيانلىق تەسىرى] تەسته ھەزىم بولىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] گۆش.

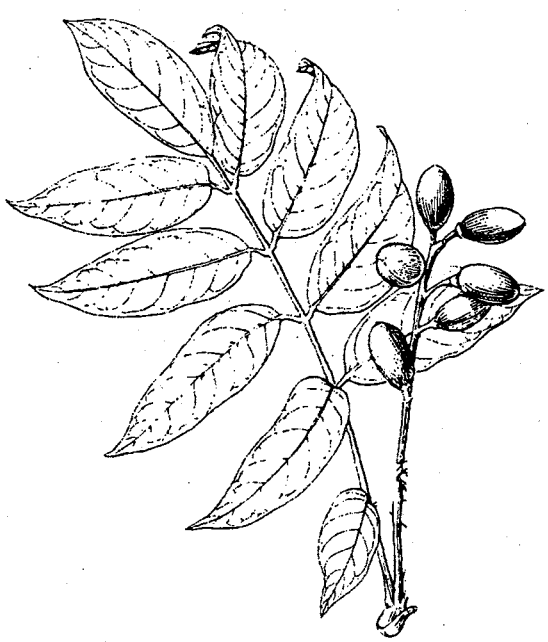
[ئورۇنباسارى] چامغۇر.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] سەۋزە مۇرابىسى.

زەيتۇن مېۋىسى

再屯米维斯

(橄榄 gan lan)

زەيتۇن مېۋىسى

[باشقىچە ئاتىلىشى] زەيتۇنكاپەل

[لاتىنچە نامى] Fructus olea europaea

[ئىنگلىزچە نامى] White Canar ytree Fruit

[تونۇش] بۇ، زەيتۇن دەرىخى ئائىلىسىدىكى دائىم كۆكىرىپ تۇرىدىغان زەيتۇن دەرىخىنىڭ مېۋىسى بولۇپ، مېۋىسى «زەيتۇن مېۋىسى»، ئۇنىڭ مېغىزىدىن ئېلىنىدىغان ياغ «زەيتۇن يېغى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. مېۋىسى ئۇرۇقۇق شەكىللىك، ئىككى ئۇچى ئۇچلۇق، سىرتقى يۈزى سىرىققا مايىل قوڭۇر رەڭلىك، تەرتىپسىز چوڭقۇر پۈرمەلەر بار. مېۋە ئېتى قېلىن، كۈل رەڭگە مايىل قوڭۇر رەڭلىك ياكى قوڭۇر رەڭلىك بولىدۇ. مېۋە ئېتى سەل سىرىق، تەمى قېرىق، ئۇزۇن تۇرغانلىرى سەل ئاچچىق بولىدۇ. پۇراقسىز، ئەتلىك، تەمى ئاۋۇال قېرىق، كېيىن تاتلىق بولغانلىرى ياخشىسى ھېسابلىنىدۇ. (4.15 ـ رەسىم)

[چقش ئورنى] مەملىكىتىمىزنىڭ فۇجيەن، تەيۋەن، گۇاڭدۇڭ، گۇاڭشى، يۈننەن، سىچۇەن قاتارلىق جايلىرىدىن چىقىدۇ. ھىندىستان، پاكىستان قاتارلىق ئەللەردىنمۇ چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] كۆز پەسلىدە يىغىۋېلىنىدۇ، پىشقان مېۋىسى ئۈزۈلۈپ، ئاپتاپتا قۇرۇتۇلغاندىن كېيىن ساقلىنىدۇ ياكى تۈز سۈيىگە چىلاپ قۇرۇتۇلغاندىن كېيىن سالقىن جايدا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] مېۋىسىنىڭ تەركىبىدە 1.20% ئاقسىل، 1% ماي، 12% كاربون سۇ بىرىكمىلىرى، 0.20% كالتسىي، مەلۇم مىقداردا فوسفور، تۆمۈر، ۋىتامىن C بار. ئۇرۇقىنىڭ تەركىبىدە 7% ~ 8% كىچە ياغ، ياغنىڭ ئاساسىي تەركىبى ئامىرىن (Amyrin) دىن ئىبارەت. مېغىزىنىڭ تەركىبىدە 20% ئەتراپىدا ياغ بار، ئۈچۈچان ماي، ماي كىسلاتاسى بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] جىگەرنى ئاسراش، مۇھاپىزەت قىلىش رولى بار، ئۈنگىدىن باشقا ئوكسىدلىنىشقا قارشى تەسىرىمۇ بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] يۇيۇش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] چوڭ تەرەتنى يۇمشىتىش، قىزىتما قايتۇرۇش، تەرلىتىش، ئومۇمىي بەدەننى قۇۋۇەتلەش، ئۆپكە، كانايدىكى زەھەرلىك ماددىلارنى ھەيدەش، ھەزمنى ياخشىلاش، ياللۇغ قايتۇرۇش، قان تازىلاش، ئۇسسۇزلۇقنى پەسەيتىش، ئاغرىق پەسەيتىش، باكتېرىيە ئۆلتۈرۈش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] كاناي ياللۇغى، ئۇسسۇزلۇق، باكتېرىيەلىك تولغاق، قىزىل داغ، ھۆل تەمرەتكە، تېرە ياللۇغى، ئومۇمىي بەدەن ئاجىزلىقى، ھەر خىل جىنسىي ئەزا ياللۇغلىرى، ھەزىم ئاجىزلىقى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. كۈندە 25 گىرام زەيتۇن مېۋىسى يېپ بەرسە، ئادەتلەنگەن قەۋزىيەتكە پايدا قىلىدۇ.

2. خام زەيتۇن مېۋىسىدىن 100 گىرامغا 10 گىرام شاھتەررىنى قوشۇپ، 200 مىللىلىتىر سۇدا قاينىتىپ، سۈيىدە يەرلىك ئورۇننى يۇسا، ئۇرۇقدان خالتىسى يارىسى، ئاياللار جىنسىي ئەزا يارىسى، ھۆل تەمرەتكە، تېرە ياللۇغى قاتارلىقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. يېڭى زەيتۇن مېۋىسىدىن 100 گىرام ئېلىپ، ئۇنىڭغا 200 مىللىلىتىر سۇ قۇيۇپ، سۇس ئوتتا قاينىتىپ، سۈيىنى 20 ~ 30 مىللىلىتىرغىچە ئىچىپ بەرسە، باكتېرىيەلىك تولغاقتا پايدا قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 15 ~ 30 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] چىرىگەن جايغا سۈركىسە، قىچىشىش پەيدا قىلىدۇ، كۆپ ئىشلەتسە ئۈيقۇنى قاچۇرۇپ، ئورۇقلاشنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ، ئۆپكىگە زىيىنى بار، ئۈزاق ۋاقىت ئىشلەتسە خىلىتلارنىڭ كۆيۈشىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] ھەسەل، بىنەپشە شەربىتى، ياڭاق مېغىزى، تاتلىق بادام مېغىزى، تاتلىق پېمەكلىكلەر.

[ئورۇنباسارى] بىلسان پېغى.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] زەيتۇن پېغى، مەتبۇخى زەيتۇن.

ئۆرۈك مېغىزى يېغى
欧如克麦核子也合
（杏仁油　xing ren you）

[باشقا ئاتىلىشى] دەھەنۇل مىشمىش، رەۋغىنى زەرد ئالۇ، مىشمىشكى تىل.

[لاتىنچە نامى] oleum Armeniaca vulgaris

[ئىنگلىزچە نامى] Apricot Kernel Oli

[تونۇش] بۇ، ئازغان ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈك ئۆرۈك-نىڭ پىشقان هالەتتىكى ئۇچكىسىدىن چىقىدىغان مېغىزدىن تارتىپ ئېلىنغان ياغدىن ئىبارەت بولۇپ، سۇس سېرىق رەڭلىك، تەمى تاتلىق، پۇراقسىز كېلىدۇ. (15.5 ـ رەسىم)

ئۆرۈك مېغىزى يېغى

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ هەرقايسى جايلىرىدىن چىقىدۇ.

[يېغىپ ساقلاش] ياز پەسلىدە مېۋىسى پىشقاندىن كېيىن يىغىۋېلىنىدۇ، ئېتى يېيىلىپ بولغاندىن كېيىن ئۆرۈقى يىغىۋېلىنىپ مېغىزى ئايرىۋېلىنىدۇ، سالقىن، قۇرۇق جايدا قۇرۇتۇلغاندىن كېيىن ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] يېغىنىڭ ئاساسلىق تەركىبى ماي كىسلاتاسىدىن ئىبارەت.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] ماي كىسلاتاسىنىڭ ئاشقازان فېرمېنتىنىڭ هەزىم قىلىش خىزمىتىنى تورمۇزلاش تەسىرى بار.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] چوڭ تەرەتنى يۇمشىتىش، بەدەننى سەمرىتىش، بەلغەم بوشىتىش، چاچ ئۆستۈرۈش خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] يۆتەل، زىققە، قەۋزىيەت قاتارلىق كېسەللىكلەرگە ۋە باشقا تېرە كېسەللىكلىرىگە ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئەرەب يېلىمىدىن ئۆچ گىرام، كەتىرادىن ئىككى گىرام ئېلىپ سوقۇپ، ئۆرۈك مېغىزى يېغىغا ئارىلاشتۇرۇپ ئىچىپ بەرسە، بەلغەم بوشىتىپ، يۆتەل پەسەيتىدۇ.

2. مۇۋاپىق مىقداردىكى قايناق سۇغا ئۆرۈك مېغىزى يېغىدىن بىر ـ ئىككى تامچە تېمىتىپ ئىچسە، قەۋزىيەتكە مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 5 ~ 15 مىللىلىتىرغىچە.
[زىيانلىق تەسىرى] كۆكرەككە قۇرۇقلۇق يەتكۈزىدۇ.
[تۈزەتكۈچىسى] ئەرەب يېلىمى، كەتىرا.
[ئورۇنباسارى] بادام يېغى.
[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] چاچ ئۆستۈرۈش مەلھىمى.
[دىققەت قىلىدىغان ئىشلار] ئاسان ھەزىم بولمايدۇ، شۇڭا قورۇلغاندىن كېيىن تۈز قوشۇپ ئىستېمال قىلىنىدۇ. ئاچچىق ئۆرۈك مېيىنى كۆپ ئىشلىتىۋەتسە، زەھەرلىنىشنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ.

ئۆرۈك
欧如克
(杏子 xing zi)

[باشقا نامى] مىشمىش، زەردە ئالو، خوبانى
[لاتىنچە نامى] Fructus Armeniacae vulgaris
[ئىنگلىزچە نامى] Apricot Fruit

ئۆرۈك

[تونۇش] بۇ، ئەتىرگۈل ئائىلىسىدىكى مېۋىلىك دەرەخ ئۆرۈك بولۇپ، بۇ دەرەخنىڭ مېۋىسى «ئۆرۈك»، مېغىزى «ئۆرۈك مېغىزى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. (15. 6 ـ رەسىم)
[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا تېكىپ ئۆستۈرۈلىدۇ.
[خىمىيىلىك تەركىبى] ئۆرۈكنىڭ تۇرى كۆپ، ئەمما ھەممىسىنىڭ پىشقان ئېتى ۋە مېغىزىدىكى تەركىبلەر ئاساسەن ئوخشىشىدۇ، پىشقان ئۆرۈك مېۋىسىنىڭ ئېتىدە 27% كىچە قەنت ماددىلىرى بولۇپ، ئەڭ مۇھىملىرى ساخاروزا، ئاز مىقدارda دېكستىرىن سىئولىن ۋە كىراخمالاللاردىن ئىبارەت. يەنە ئالما كىسلاتاسى، ئۇزۇم كىسلاتاسى، بىر قىسىم ئاتسىدوم سالىتسىيلىك لىتورىزىرى بار، يېڭى پىشقان ئۆرۈك ئېتىدە كىسلاتالار 0.3%～2.6% كىچە بار، ئۆرۈكتە ئۇتامىن A ۋە ئۇتامىن C مول.
[فارماكولوگىيىلىك تەسىرى] ئاساسلىقى ئۇچەينىڭ لۆمۈلدەش ھەرىكىتىنى تېزلىتىش تەسىرى بار.
[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] يۇيۇپ، قۇرۇتۇپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.
[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق، مېغىزى ھۆل ئىسسىق.
[خۇسۇسىيىتى] سەپرانى پەسەيتىپ، چوڭ تەرەتنى راۋانلاشتۇرۇش، توسالغۇلارنى ئېچىش، ماددىلارنى

يۇمشىتىش، ئۇسسۇزلۇق، هارارەت پەسەيتىش خۇسۇسىيەتلىرى بار.

[ئىشلىتىدىغان كېسەللىكلەر] سەپرا مەنبەلىك قىزىتما، ئاشقازان ئېچىشىش، بوۋاسىر، ئۆسمە، قەۋزىيەت قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئۆرۈكنىڭ قۇرۇتىلغىنىنىڭ چىلانغان سۇيىنى ياكى قاينىتىلغان سۇيىنى ئىچسە، تەشنالىقنى، قاننىڭ هارارىتىنى ۋە سەپرا مەنبەلىك قىزىتمىلارنى پەسەيتىدۇ، كېكىرىكنى يوقىتىدۇ.

2. يېڭى پىشقان ئۆرۈكنى سەپرا مەنبەلىك قىزىتمىلىق كېسەللىكلەرگە بېرىپ، ئارقىدىن قايناق سۇ بىلەن بىرئاز هەسەل بېرىپ قۇستۇرسا، ئاشقازان زەهەرلىك بۇزۇق خىلىتلاردىن تازىلىنىپ، قىزىتما چۈشىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 5 ~ 10 دانىغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئاشقازىنى ئاجىز كىشىلەرگە بېرىلمەيدۇ، يەل پەيدا قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] شېكەر، مەستىكى، رۇمبەدىيان.

[ئورۇنباسارى] شاپتۇل.

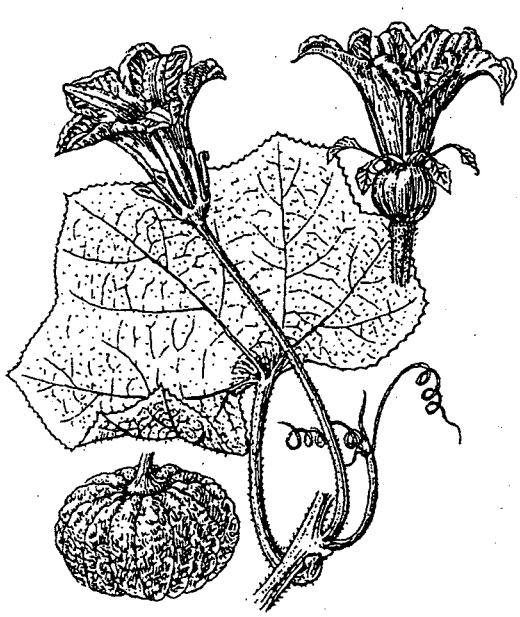
[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىق دورا ياسالمىسى] ئۆرۈك مۇراببىسى.

كۆك كاۋا
库克卡瓦
(冬瓜 dong gua)

[باشقا ئاتىلىشى] مۇهەببە، كەدويى رومى

[لاتىنچە نامى] Fructus Benincasa hispida

[ئىنگلىزچە نامى] Chinese Wax gourd

كۆك كاۋا

[تونۇش] بۇ، كاۋا ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق پېلەكلىك سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك كۆك كاۋا بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ پىشقان مېۋىسى «كاۋا»، ئۇرۇقى «كۆك كاۋا ئۇرۇقى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. مېۋە ئېتى ئاق رەڭلىك، قېلىن بولىدۇ، ئۇرۇقى كۆپ، ئاق رەڭلىك ياكى سارغۇچ ئاق رەڭلىك، تۇخۇم شەكىللىك، ئىچىدە ئاق رەڭلىك مېغىزى بار، مايلىق، تەمى سەل تاتلىق، ئازراق پۇراقلىق كېلىدۇ. (15.7 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ هەممە جايلىرىدا تېرىپ ئۆستۈرۈلىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى پىشقاندىن كېـ

يىن، قۇرۇتۇپ ئۇرۇقىنى يىغۋېلىپ، پاكىز تازىلاپ، قۇرۇق ھەم سالقىن جايدا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] 500 گىرام كۆك كاۋا تەركىبىدە 1.5 گىرام ئاقسىل، سەككىز گىرام قەنت، 15 گىرام تالالىق ماددىلار، بىر گىرام كۇل ماددىسى، 72 مىللىگىرام كالتسىي، 45 مىللىگىرام فوسفور، بىر مىللىگىرام تۆمۇر، 0.04 مىللىگىرام كاروتىن، ۋىتامىن B_1، C، B_2، نىكوتىن كىسلاتالىرى بار. ئۇرۇقىنىڭ تەركىبىدە گىلۇكوزىد، ياغ، ئوربىا بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] يۇيۇپ توغراش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] چوڭ - كىچىك تەرەتنى راۋانلاشتۇرۇش، قىزىتما پەسەيتىش، يالۇغ قايتۇرۇش، سۈيدۈك ھەيدەش، قان توختىتىش، ئىششىق ياندۇرۇش خۇسۇسىيەتلىرى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] سۈيدۈك كۆيۈشۈپ كېلىش، سۇلۇق ئىششىق، يۇرەك قوزغىلىش، ھەر خىل قاناشلىق كېسەللىكلەر، ئۆپكە يالۇغى، بۆرەك يالۇغى قاتارلىق كېسەللىكلەرگە ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. كۆك كاۋىنىڭ سىقىمىغان سۈيىنى ئىچىپ بەرسە، قىزىتما پەسەيتىدۇ، يالۇغ قايتۇرىدۇ.

2. كۆك كاۋا شۆپۈكى، كۆممىقوناق ساقىلى قاتارلىقلارنىڭ ھەربىرىدىن 50 گىرام ئېلىپ، سۇدا قاينىتىپ ئىچىپ بەرسە، بۆرەك يالۇغىدىن بولغان سۇلۇق ئىششىققا مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. كۆك كاۋا بىلەن خام كەتىرانىڭ ھەر قايسىسىدىن 35 گىرام ئېلىپ، سۇدا قاينىتىپ ئىچىپ بەرسە، سوزۇلما خاراكتېرلىك بۆرەك يالۇغى (سۇلۇق ئىششىق ۋە سۈيدۈكتە ئاقسىل بولۇش) غا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] مۇۋاپىق مىقدارda.

[زىيانلىق تەسىرى] سوغۇق مىزاج كىشىلەرگە زىيان قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] بەدىيان، قارىمۇچ.

[ئورۇنباسارى] پىدىگەن.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] كۆك كاۋا قاينىتىلمىسى.

كۇدە

库德

(韭菜 jiu cai)

[باشقا ئاتىلىشى] كۇررا سى، كەندىنا، گەندىنا

[لاتىنچە نامى] Folium Allium tuberosum

[ئىنگلىزچە نامى] Leaf of chives

[تونۇش] بۇ، گۈلسامساق ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك كۇدە بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ ھۆل يوپۇرمىقى «كۇررا س»، ئۇرۇقى «تۇخۇمى كۇررا س» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ.

يېڭى هۆل يوپۇرمىقى ياپىلاق، تار يىپ شەكىللىك، ئۇچى ئۆتكۈر، پارقىراق، سىلىق، تۈكسىز، توق يېشىل رەڭلىك، ئۆتكۈر پۇراقلىق كېلىدۇ. (15. 8 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا تېرىپ ئۆستۈرۈلىدۇ.

[يېغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ يوپۇرمىقىنى كۈزدە يىغىپ قۇرۇتۇپ، قۇرغاق ئورۇندا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] يوپۇرمىقىنىڭ تەركىبىدە سۇلفىدلىق بىرىكمىلەر، گىلۈكوزىدلار ۋە ئاچچىق ماددىلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] يېڭى ئۆسكەن كۈدىنى سىقىپ سۈيىنى سۈزۈپ، كىچىك چاشقانلارنىڭ ھەر 10 گىرام بەدىن ئېغىرلىقى ئۈچۈن 0.5～0.1 مىللىلىتىردىن كۆك قان تومۇرىغا كىرگۈزۈلگەندە، شوكقا ئوخشاش ئالامەتلەر، ھەتتا تېرىككەك بولۇش، تارتىشىپ قېلىش، بىرئازدىن كېيىن جىم بولۇپ قېلىش، ئۇيقۇغا چۈشۈش، كۆكىرىش، يېرىم سائەتتىن كېيىن ئۆلۈش قاتارلىق ئالامەتلەر كۆرۈلىدۇ. توشقانلارنىڭ كۆك قان تومۇرىغا كىرگۈزۈلسە، يەڭگىل دەرىجىدە قان بېسىمىنى چۈشۈرىدۇ. پاقا يۈرىكىگە نىسبەتەن ئاۋۇال تورمۇزلايدۇ، كېيىن قوزغىتىدۇ. 1% لىك سۇيۇقلاندۇرۇلغان سۇيۇقلۇقى ئورگانىزمدىن ئايرىلغان بالىياقۇنى قوزغاش تەسىرىگە ئىگە. مۇشۇ سىقىلغان سۇيۇقلۇقنى 60℃～100℃ تا قىزىتىپ ئىشلىتىلسە، يەنىلا تەسىرى بار، لېكىن كۈچى يېرىم ھەسسە تۆۋەنلەيدۇ، پارلاندۇرۇش ئۇسۇلى ئارقىلىق ئېلىنغان سۇيۇقلۇقمۇ كىچىك چاشقانلارنىڭ تېرە ئاستىغا ئوكۇل قىلىنسا، يەنىلا شوكقا ئوخشاش ئالامەتلەر كېلىپچىقىدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] يۇيۇپ قۇرۇتۇش، ساپلاشتۇرۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئۈچىنچى دەرىجىدە ئىسسىق، ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق.

[خۇسۇسىيىتى] چوڭ تەرەتنى راۋانلاشتۇرۇش، توسالغۇلارنى ئېچىش، زەھەر قايتۇرۇش، ئىششىق ياندۇرۇش خۇسۇسىيەتلىرى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] قەۋزىيەت، بوۋاسىر، باھ ئاجىزلىقى، ئۆپكە يالليۇغى، قۇلاق غوڭۇلداش، سۆگەل، ئۈچەي كېسىلى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

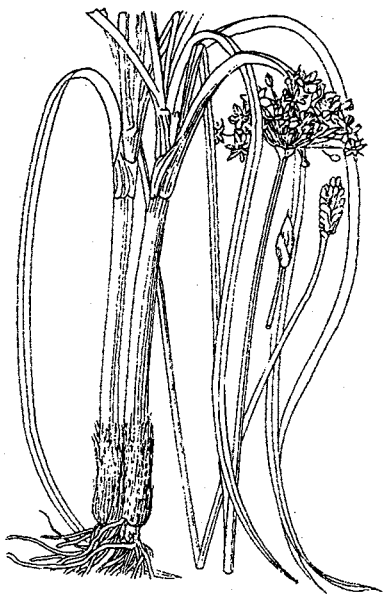
[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. كۈدىنىڭ ئۆزىنى ئىستېمال قىلسا، ئۆپكە ـ كانايىنى تازىلايدۇ ھەم ئىچىنى بوشىتىدۇ.

2. ئېزىلگەن يوپۇرمىقىنى يالغۇز ياكى تاباشىر، خۇنسىياۋشان بىلەن قوشۇپ بالىياقۇغا ھەمەل قىلسا، بالىياقۇنىڭ ھۆللۈكىنى قۇرۇتۇپ، بالا چۈشۈشنى توسىدۇ.

3. كۈدىنى گۈل يېغى، سىركە بىلەن قوشۇپ قۇلاققا تېمىتسا، قۇلاقنىڭ غوڭۇلدىشىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

4. كۈدىنى سۇماق بىلەن قوشۇپ ئېزىپ، يەرلىك ئورۇنغا تاڭسا، سۆگەلگە پايدا قىلىدۇ.

كۈدە

[ئىشلىتىش مىقدارى] 15 ~ 18 گىرامغىچە.
[زىيانلىق تەسىرى] تەستە سىڭىدۇ.
[تۇزەتكۈچىسى] يۇمغاقسۇت، ھۆل كاسىنە.
[ئورۇنباسارى] پىياز.
[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] ھەببى مۇقەل.

بېدە
比达
（苜蓿 mu xu）

[باشقىچە ئاتىلىشى] ھەندە قوقى، رەتبە، بىسكىپرا
[لاتىنچە] Herba Medicagosativa
[ئىنگلىزچە] Alfalfa Herb

بېدە

[تونۇش] بۇ، پۈرچاق ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق ياتما يىلتىزلىق سامان غوللۇق كۆك گۈللۈك بېدە ۋە تىكەنلىك بېدىنىڭ پۈتۈن چۆپى بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ يېڭى ۋاقتىتىكى كۆكى تۇرمۇشتا «بېدە» دېيىلىپ، ئوتياش ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ. شاخلىرى كۆپ، يوپۇرماقلىرى كىچىك، تۈخۈمسىمان، سوقىچاق كېلىدۇ. گۈل تاجىسى سۆسۈن رەڭلىك كېلىدۇ. (15 ـ 9 رەسىم)

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ھەممە يەرلىرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ دورىلىق قىسمىنى كۈز پەسلىدە يىغىپ قۇرۇتۇپ، قۇرغاق ئورۇندا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيىلىك تەركىبى] تەركىبىدە لۇسېرنول (Lucernol)، سىاتۆزول (setivol)، كومۇمېترول (Coumetrol)، فورمونوتېتىن (Formononetin)، دايىترېن (Daidzein)، تىرسىن (tricin)، سترولىن (cltrulline)، كانالىن (canaline)، 73.8%～21.8% كىچە ئاقسىل، 9.5%～4% كىچە قەنت بار. يوپۇرمىقىنىڭ تەركىبىدە ئونونىتول (Ononitol)، مېۋە يېلىمى كىسلاتاسى بار. گۈلىدە دېلفىنىدىن (Delfhinidin)، پېتۇنىدىن (Petunidin)، مالۇرىدىن (Maluridin)، ئۇچۇچان ماي قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيىلىك تەسىرى] پۈتۈن چۆپىنىڭ ئېرىتمىسى ئۆپكە سىل تاياقچە باكتېرىيەسىنىڭ ئۆسۈشىنى تورمۇزلايدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] يۇيۇش، توغراش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] باھنى قۇۋۇقتىلەش، بەدەننى سەمرىتىش، چوڭ تەرەتنى يۇمشىتىش، سۈيدۈك ۋە ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] باھ ئاجىزلىقى، سوغۇقتىن بولغان ئىششقلار، تارتىشىپ قېلىش، مەنىي بالدۇر يۇرۇپ كېتىش، سۈيدۈك ۋە ھەيز توسۇلۇش، كۆكرەكنىڭ قۇرۇقلۇقى، يۆتەل، قەۋزىيەت قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. بېدىنى شېكەر بىلەن داۋاملىق يەپ بەرسە، بەدەننى سەمرىتىدۇ، ساپ قان پەيدا قىلىدۇ.

2. بېدىنى ئېزىپ ھەسەل بىلەن يەرلىك ئورۇنغا چاپسا، سوغۇقتىن بولغان ئىششقنى ياندۇرىدۇ. سىركە بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ يەرلىك ئورۇننى ياغلىسا، ئىسسىقتىن بولغان ئىششقنى ياندۇرىدۇ. داۋاملىق پىشۇرۇپ يەپ بەرسە، تارتىشىپ قېلىشنى داۋالايدۇ.

3. بېدىنىڭ ئۇرۇقىدا ياغ تارتىپ يەرلىك ئورۇننى ياغلاپ بەرسە، لەقۋا ۋە تارتىشىپ قېلىشقا مەنپەئەت قىلىدۇ. ئۇرۇقىنىڭ تۇتۇنىدە داۋاملىق ئىسلىنىپ بەرسە، پالەچكە مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 30 ~ 10 گىرامغىچە. بېدە بەرگىنىڭ سۈيى 6 ~ 12 گىرامغىچە، يىلتىزى 3 ~ 5 گىرامغىچە، ئۇرۇقى 2 ~ 3 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] قورساقنى ئېسىدۇ، كۆكرەككە زىيانلىق.

[تۇزەتكۈچىسى] پىننە.

[ئورۇنباسارى] پالەك.

[پىششىق دورا ياسالمىسى] بېدە قاينىتىلمىسى، بېدە تالقىنى.

پالەك

帕来克

(菠菜 bo cai)

[باشقا ئاتىلىشى] ئىسپاناخ، پالىك

[لاتىنچە نامى] Herba Spinacia oleracea

[ئىنگلىزچە نامى] Spinach herb with root

[تونۇش] بۇ، لويلا ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك پالەكنىڭ يىلتىزلىق پۈتۈن چۆپى بولۇپ، شەكلى پۈتۈن، چۆپى سىلىق، پارقىراق، يوپۇرماقلىرى چوڭراق بولۇپ، تۇخۇم شەكىلـلىك، رەڭگى يېشىل رەڭلىك، ساپاقلىق، گۈلى سارغۇچ رەڭلىك كېلىدۇ. (15.10 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن چىقىدۇ.

پالەك

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ دورىلىق قىسمىنى كۈز پەسلىدە يىغىپ قۇرۇتۇپ، قۇرغاق ئورۇندا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] ھەر 100 گىرام پالەك تەركىبىدە ئىككى گىرام ئاقسىل ماددىسى، ئاز مىقداردا ماي، ئىككى گىرام كاربون سۇ بىرىكمىلىرى، يېرىم گىرام تالا، ئىككى گىرام كۈل ماددىسى، 70 مىللىگىرام كالتسىي، 34 مىللىگىرام فوسفور، 2.5 مىللىگىرام تۆمۈر، ئۈچ مىللىگىرام كاروتىن، ئاز مىقداردا ۋىتامىن B_1، ۋىتامىن B_2 ۋە 31 مىللىگىرام ۋىتامىن C، چۆپ كىسلاتاسى، 15 مىللىگىرام روتىن قاتارلىق تەركىبلەر بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] يۇيۇپ توغراش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] چوڭ تەرەتنى راۋانلاشتۇرۇش، قان كۆپەيتىش، قىزىتما پەسەيتىش، تەپنى پەسەيتىش، سۈيدۈك ھەيدەش خۇسۇسىيەتلىرى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] قەۋزىيەت، گال ئاغرىقى، ئىسسىقتىن بولغان تەپ، يۇتقۇنچاق ئاغرىقى، قان ئازلىق قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. مۇۋاپىق مىقداردىكى پالەك يوپۇرماقلىرىنى سىقىپ، سۈيىنى غار - غار قىلسا ياكى شېكەر قوشۇپ شەربەت تەييارلاپ ئىچىپ بەرسە، قان كۆپەيتىدۇ، سۈيدۈك ھەيدەيدۇ، گال ئاغرىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ، قىزىتما پەسەيتىدۇ، تەپكە مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. مۇۋاپىق مىقداردىكى پالەكنى سەۋزە ۋە تۇرۇپ بىلەن پىشۇرۇپ، سەي ئورنىدا يەپ بەرسە تەرەتنى يۇمشىتىپ، قەۋزىيەتكە مەنپەئەت قىلىدۇ، قان ئازلىققا مەنپەئەت قىلىدۇ، سۈيدۈك ھەيدەيدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 10～30 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] سوغۇقچان كىشىلەرنىڭ بېشىنى ئاغرىتىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] بادام يېغى، قايماق، قارىمۇچ.

[ئورۇنباسارى] سېمىز ئوت.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] پالەك شەربىتى.

يۇقىرىقىدىن باشقا چىلاپا، سانا، تۇربۇت، خىيارشەنبەر، شىرخىست، يەرلىك سوپۇن، پۇنۇس، ئىسپىغۇل، تۇرۇپ ئۇرۇقى، قوغۇن ئۇرۇقى، يەرمەدىكى، ھەبىۋلمۇلۇك، زاراڭزا چېچىكى، ياۋا پۇرچاق، ئىنەكپىتى ئۇرۇقى، رەۋەن، قىزىلچا قاتارلىقلارمۇ چوڭ تەرەتنى راۋانلاشتۇرغۇچى دورىلار قاتارىغا كىرىدۇ.

قوناق

库那克

（玉米 yu mi）

[باشقا ئاتىلىشى] جاۋرەس، گاۋرەس

[تونۇش] بۇ، باشاقلىقلار ئائىلىسىدىكى ھەممىگە تونۇشلۇق بولغان زىرائەت بولۇپ، شەكلى سوزۇنچاق، ئېللىپىس شەكىللىك، چوڭ ـ كىچىكلىكى ئوخشاش بولمىغان، سىرتىنى ئوراپ تۇرىدىغان پوستى بار، سىرتقى پوستىنى سويۇپ ئېلىۋەتكەندە، دانە ـ دانە ئۇرۇقچىلىرى چىقىدۇ، بۇ ئاق ۋە سېرىق دەپ ئىككى خىل بولىدۇ. بۇنىڭدا ئالاھىدە بىر خىل پۇراق بار بولۇپ، كۆز پەسلىدە يېغىۋېلىپ قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ. بۇ «قوناق» ياكى «كۆممىقوناق» ناملىدا ئىشلىتىلىدۇ. (11.15 ـ رەسىم)

قوناق

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەممە يەرلەردە تېرىپ ئۆستۈرۈلىدۇ.

[يېغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ كۆز پەسلىدە مېۋىسى پىشقاندا يېغىۋېلىپ قۇرۇتۇپ، قۇرغاق، سالقىن جايدا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] تەركىبىدە ئاقسىل، ماي، قەنت، كالتسىي، فوسفور، تۆمۈر، كاروتىن، ۋىتامىن B_2، PP قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] تەرەتنى راۋانلاشتۇرۇش، ئىشتىھانى ئېچىش تەسىرى بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ئىلغاپ قۇرۇتۇپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيتى] مىزاجىنى تەڭشەش، چوڭ تەرەتنى بوشىتىش، سۈيدۈك، مەنىنى تۇتۇش، ئارتۇق ھۆللۈكنى قۇرۇتۇش، قورساق ئاغرىقىنى پەسەيتىش، ئىشتىھاسىزلىق قاتارلىق كېسەللىكلەرگە ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] قاندىكى ماي يۇقىرىلىقتىن بولغان ھەر خىل كېسەللىكلەر، قورساق ئاغرىقى، ئىشتىھاسىزلىق قاتارلىق كېسەللىكلەرگە ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. قوناقنى تونۇردا قىزىتىپ، بىرەر خالتىغا ئوراپ، قورساق ئېسىلىشتىن بولغان قورساق ئاغرىقىدا قورساققا ئىسسىق ئۆتكۈزسە، قورساق ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ ۋە يەل ھەيدەيدۇ.

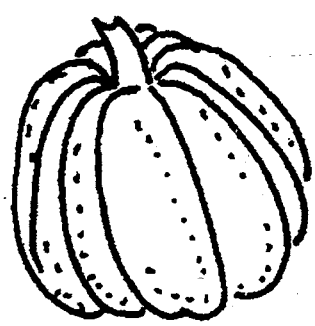
2. قوناقتا ئۇن تارتىپ، ئۇنىڭدا قائىدە بويىچە ھەر خىل قوناق تاماقلىرىنى تەييارلاپ ھەر خىل ئۇسۇللار بىلەن ئىستېمال قىلىپ بەرسە، قاندىكى ماي يۇقىرىلىقتىن بولغان يۇقىرى قان بېسىمى، يۈرەك سانجىقى، دىيابېت قاتارلىق كېسەللىكلەرگە ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] ئەھۋالغا قاراپ 100 ～ 150 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] تەستە ھەزىم بولىدۇ.
[تۇزەتكۈچىسى] زاغۇن يېغى، سۈت.
[ئورۇنباسارى] قوناقنىڭ يەنە بىر خىلى ياكى ئارپا.
[ۋەكىل خاراكتېرلىك ياسالمىسى] قوناق ئۈمىچى.

كاۋا
卡瓦
(南瓜 nan gua)

[باشقا ئاتىلىشى] قەرئى، شاھتۇرى
[تونۇش] بۇ، كاۋا ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق پىلەك تارتىپ ئۆسىدىغان سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك بولۇپ، ئۇنىڭ مېۋىسى كۆپىنچە كۆكتات ئورنىدا پىشۇرۇپ يېيىلىدۇ. ئۇنىڭ سىرتقى پوستى پارقىراق ھەم سىلىق بولۇپ، ئىچى ساپسېرىق، تەمى تاتلىق، ئۇرۇقى ياپىلاق يېشىل چىقىدۇ. «كاۋا» نامىدا دورىلىققا ئىشلىتىلىدۇ. (15. 12 ـ رەسىم)

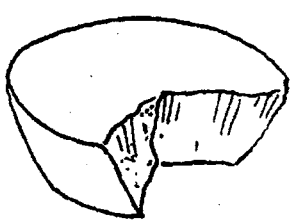

كاۋا

[چىقىش ئورنى] ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەممە جايلىرىدا تېرىپ ئۆستۈرۈلىدۇ.
[يىغىپ ساقلاش] 10 ـ ئايلاردا پىشقاندا يىغىۋېلىپ، ئاپتاپتا ئازراق شامالدىتىپ، قورغاق ھەم سالقىن جايدا ساقلىنىدۇ.
[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] يۇيۇپ پوستىنى ئاجرىتىپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.
[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.
[خۇسۇسىيىتى] ھارارەت پەسەيتىش، سەپرانى پەسەيتىش، يەڭگىل دەرىجىدە سۈيدۈك ھەيدەش، بەلغەم بوشىتىش، چوڭ تەرەتنى يۇمشىتىش، سېرىقلىقنى يوقىتىش، سۇلۇق ئىششىقنى تارقىتىش، ئىسسىقتىن بولغان تەپنى پەسەيتىش، مېڭىنى قۇۋۋەتلەش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.
[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] ئىسسىقتىن بولغان جىگەر كېسەللىكلىرى، سېرىقلىق چۈشۈش، ئىسسىقتىن بولغان تەپ، سۈيدۈك تۇتۇلۇش، سۆزنەك، سۈيدۈكتىن قان كېلىش، بوۋاسىر، مېڭە پەردە يالليۇغى، دىيابېت قاتارلىق كېسەللىكلەرگە ئىشلىتىلىدۇ.
[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]
1. يالغۇز ياكى گۆش بىلەن بىرگە پىشۇرۇپ يېسە، ئىسسىق مىزاج كىشىلەرگە ھەم ئىسسىقتىن بولغان كېسەللىكلەرگە ياخشى مەنپەئەت قىلىدۇ، شۇنداقلا ئاسان ھەزىم بولىدۇ.
2. كاۋىنى سۇدا ياكى تونۇرغا كۆمۈپ پىشۇرۇپ يەپ بەرسە، تەرەتنى ۋە ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇپ ئىششىق ياندۇرىدۇ، كاۋا سېلىپ سۈيۇقئاش تەييارلاپ بەرسە، قىزىتما پەسەيتىپ، ھەر خىل يالليۇغلىنىشلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] ئەھۋالغا قاراپ 30 ~ 120 گىرامغىچە.
[زىيانلىق تەسىرى] ئاشقازاندا ئېسىلىش پەيدا قىلىدۇ.
[تۈزەتكۈچىسى] پىننە، بەدىيان.
[ئورۇنباسارى] ئۈزۈنچاق قاپاق.
[ۋەكىل خاراكتېرلىك ياسالمىسى] كاۋا سېلىنغان ھەر خىل غىزالار.

سېرىق ماي
色日克麻依
(酥油 su you)

[باشقا ئاتىلىشى] سەرماي، رەۋغىنى زەردap، گى.

سېرىق ماي

[تونۇش] بۇ، ھەممىگە تونۇشلۇق بولغان سېرىق ماي بولۇپ، سۈتتىن ئايرىۋېلىنىدۇ، كالا سۈتىدىن ئايرىۋېلىنغان سېرىق ماي ناھايىتى ياخشى بولۇپ، تېبابەتتە شۇ خىلى كۆپ ئىشلىتىلىدۇ، چەككىلىمىگەن بولسا، قايماق، چەككىلەنگىنى سېرىق ماي ياكى سارماي دېيىلىدۇ. ئۇنى قايماقتىن ئىشلەش ئۇسۇلى مۇنداق بولىدۇ:

قايماقنى قول بىلەن قوچۇپ، قايماق مونەكلەشكەندە قازاننى قىزىتىپ، قايماق مونەكلىرىنى سېلىپ ئېرىگەندىن كېيىن سۈزۈپ تەييارلىنىدۇ. قازاننى قىزدۇرۇشتىن تارتىپ تەييارلىغىچە بولغان تەرتىپلىرى ئاساسىي جەھەتتىن قوي مېيى ئېلىش ئۇسۇلى بىلەن ئوخشاش. (15.13 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن چىقىدۇ.
[يىغىپ ساقلاش] قايماقتىن سېرىق ماينى ئايرىپ ئېلىپ، سوغۇق جايدا ساقلىنىدۇ.
[خىمىيەلىك تەركىبى] ئاساسلىقى ياغ بولىدۇ، بۇنىڭدىن باشقا ئاقسىل، قەنت، كالتسىي، فوسفور، كالىي، ناترىي، تۆمۈر، مىس، ماگنىي، سىنك، يود، فىتور قاتارلىق ماددىلار ھەمدە ۋىتامىن A، B_1، B_2، C، D قاتارلىقلارمۇ بار.
[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] قان تولۇقلاپ سەمرىتىش، بەدەننى قۇۋۇتلەش تەسىرى بار.
[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ھەر خىل ئارىلاشمىلاردىن ساپلاشتۇرۇپ لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.
[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.
[خۇسۇسىيىتى] بەدەننى سەمرىتىش ھەم ھۆللۈك يەتكۈزۈش، چوڭ تەرەتنى راۋانلاشتۇرۇش، جاراسمنى يوقىتىش، تېرىنى يۇمشىتىش، يالىلۇغ قايتۇرۇش، ئاغرىق پەسەيتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.
[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] بەدەن ئاجىزلىقى، قۇرۇق يۆتەل، يۇتقۇنچاق ھەم كۆكرەككە ئوزۇقلۇق يېتىشمەسلىك، قەۋزىيەت، ھەر خىل يالىلۇغلار، تېرە قۇرغاقلىشىش ۋە ھەر خىل زەخىم قاتارلىقلار ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. سېرىق مايدىن 40 گىرام، سۆئلەپتىن 10 گىرام، شاقاقۇلدىن 15 گىرام ئېلىپ سوقۇپ، ھەسەلگە ئارىلاشتۇرۇپ ئىچسە سەمىرتىدۇ.

2. 50 گىرام سېرىق ماينى مۇزلاپتۇرۇپ مىقدارىدىكى ھەسەلگە ئارىلاشتۇرۇپ نان بىلەن يەپ بەرسە، تەرەتنى راۋانلاشتۇرىدۇ.

3. سېرىق ماينى ھەر خىل ياللۇغ قايتۇرغۇچى دورىلار بىلەن زىمات تەييارلاپ يەرلىك ئورۇنغا چاپسا، ھەر خىل ياللۇغ ۋە زەخمىلەرگە شىپا بولىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 30 ~ 60 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئاشقازانغا زىيانلىق.

[تۇزەتكۈچىسى] ھەسەل، قەنت.

[ئورۇنباسارى] قايماق، سۈت.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] رەۋغىنى قىرۇتى، ھالۋائى بەيزە.

ئون ئالتىنچى باب يەل ھەيدىگۈچى دورىلار

ئۆزىگە خاس تەسىرلىرى ئارقىلىق ئورگانىزمدا پەيدا بولغان غەيرىي تەبىئىي يەللەرنى ھەيدەش، يەل كۆيدۈرۈش خۇسۇسىيەتلىرىگە ئىگە، يەل ھەيدەش خۇسۇسىيىتى ئاساسلىق ئورۇندا تۇرىدىغان دورىلار ئومۇملاشتۇرۇپ، يەل ھەيدىگۈچى دورىلار دېيىلىدۇ.

ھەر خىل ئىچكى - تاشقى سەۋەبلەر تەسىرى (خىلىتلار تەڭپۇڭلۇقى بۇزۇلۇش، ئورگانىزمدىكى تەبىئىي يەللەرنىڭ مىقدارى، سۈپىتى ۋە كەيپىياتىدا ئۆزگىرىش بولۇش، ھەزىم ئاجىزلاش، ئوزۇقلىنىش تەرتىپى قالايمىقان بولۇش، جىگەر ئاجىزلاش، يەل پەيدا قىلغۇچى غىزالارنى ئۇزاق مۇددەت مىقداردىن ئاشۇرۇپ يېيىش، روھ ۋە قۇۋۋەتلەر ئاجىزلاش) دىن ئورگانىزمدا غەيرىي تەبىئىي يەللەر پەيدا بولىدۇ. بۇ خىل ئەھۋالدا نېرۋا ئاجىزلىق، باش ئاغرىش، قورساق ئېسىلىش، سېسىق كېكىرىش، ئومۇمىي بەدەن ئاجىزلاش، بەل ئاغرىش، چىش ئاغرىش، چوڭ - كىچىك بوغۇملار ئاغرىش... تەك كېسەللىك ئالامەتلىرى كۆرۈلىدۇ. بۇ خىل كېسەللىكلەرنى ۋاقتىدا داۋالىمىغاندا ياماق ئاقىۋەت كېلىپچىقىدۇ. غەيرىي تەبىئىي يەللەرنىڭ پەيدا بولۇش سەۋەبلىرى ھەر خىل بولغاچقا، يەل ھەيدىگۈچى دورىلارنى ئىشلەتكەندە مۇڭاپىق تاللاپ ئىشلىتىشكە توغرا كېلىدۇ. يەل ھەيدىگۈچى دورىلارنىڭ كۆپىنچىلىرىنىڭ تەبىئىتى قۇرۇق ئىسسىق بولىدۇ. بۇ خىل دورىلار يەل ھەيدەش، توسالغۇلارنى ئېچىش، ئەزالارنىڭ تەبىئىي خىزمىتىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشتەك خۇسۇسىيەتلىرى ئارقىلىق يەل ھەيدەيدۇ. بۇ خىل خۇسۇسىيەتتىكى دورىلار يەل ھەيدىگۈچى دورىلار دېيىلىدۇ. مەسىلەن: يەرلىك توغرىغۇ، تاشتۈز، كېلەر، شاكال بەدىيان، مۇشكى تارامىشكى، زاراڭزا مېغىزى، زەرچىۋە، سۈزاپ ئۇرۇقى، تۆگىقۇشى، كۈدە ئۇرۇقى، كەسلەنچۈك، كەرۋىيا، ئۇشەق، تاغ سامسىقى، زىرە، دارچىن يوپۇرمىقى، پىلپىل، قارىمۇچ، رۇمبەدىيان، چوڭ چىلان، چالموگرا، سىماب، كەپرەس، كەرەپشە، ئېگىر، ئاق تىكەن، بۈدۈشقاق، سۈزاپ، پىيزەك، زورەمبات، بەرەڭگى كابۇلى، فۇپەل، ئاغىچا، چايان، قاقىلە، جۇۋىنە، كاۋاۋىچىن، كەۋرەك، ئاچچىق قۇستە قاتارلىقلار.

كەپە

开派

（刺山柑果 ci shan gan guo）

[باشقا ئاتىلىشى] كەپە يىلتىزى، بىخ كەبىر

[لاتىنچە نامى] Fructus Capparis spinosa

[ئىنگلىزچە نامى] Common Caper Fruit

[تونۇش] بۇ، كەپە ئائىلىسىدىكى يەردە يېتىپ پېلەكسىمان ئۆسىدىغان كۆپ يىللىق يېرىم چانقال

كەپە

ئۆسۈملۈك كەپە بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ يىلتىزى «كەپە يىلتىزى»، يوپۇرمىقى «كەپە يوپۇرمىقى»، ئۇرۇقى «كەپە ئۇرۇقى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ، يىلتىزى ھەممىدىن كۆپ ئىشلىتىلىدۇ. (1.16 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] قۇرغاق قۇملۇق ۋە شېغىللىق، پەس تاغ باغرىلىرىدا ئۆسىدۇ. ئاپتونوم رايونىمىز شىنجاڭنىڭ ھەممە يەرلىرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ دورىلىق قىسمىنى كۈز پەسلىدە يىغىپ قۇرۇتۇپ، قۇرغاق ئورۇندا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيىلىك تەركىبى] كەپە ئۇرۇقىدا فېرۇلىك كىسلاتا (Ferulic acid) بىلەن قىچا يېغى؛ يوپۇرمىقى ۋە چېچىكىدە كۆپ مىقداردا رۇتىن (Rutin) بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ساپلاشتۇرۇش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] يەل ھەيدەش، يالۇغ قايتۇرۇش، ئاغرىق پەسەيتىش، ھۆللۈكنى قۇرۇتۇش خۇسۇسىيەتلىرى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] ئۆتكۈر ۋە سوزۇلما خاراكتېرلىك بوغۇم يالۇغىغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى] كەپە يىلتىزى، ئارپىبەدىيان يىلتىزى، كەرەپشە يىلتىزى، سۆرۈنجان، زەنجۇبىل قاتارلىقلاردىن تەڭ مىقداردا ئېلىپ قاينىتىپ ئىچىپ بەرسە، مۇچىلەر ۋە بەل ئاغرىقلىرىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] مۇڭاپىق مىقداردا 3 ～ 10 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] تېرىگە زىيان قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] گۈل يېغى.

[ئورۇنباسارى] قىچا.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] مائۇلئۇسۇل شەربىتى، زىماتى كەپە.

يەرلىك توغرىغۇ
亚尔力克托哈热故
(胡桐泪 hu tong lei)

[باشقا ئاتىلىشى] بۆرە ئەرمىنى، پاپىرە نەمەك

[لاتىنچە نامى] Resina Populus euphratica

[ئىنگلىزچە نامى] Diversifolious Poplar Resin

[تونۇش] بۇ، تال ـ تېرەكلەر ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈك توغراقنىڭ تېنىدىن سىزىپ ئېقىپ چىققان

يېلىم بولۇپ، توغراق تېنىدىن توغرا‌قلىقتىكى زېمىنغا ئېقىپ چۈشۈپ، توپا ئاستىدا قاتقان، تۈپراقتىن كولاپ ئېلىنىپ تازىلانغان شورلۇق قېتىشمىدۇر. ۋەزنى يەڭگىل، قارامتۇل ئاق رەڭدە، پۈرىقى سۇس، بۇ تۈزدىن ۋە ئۇنىڭ قۇۋۋىتىگە ئىگە بولغان نەرسىلەردىن كۆچلۈكرەك، ئاسان ئۈزۈلىدۇ، مۇشۇ قېتىشما «بۆرە ئەرمىنى»، «ئاق توغرىغۇ» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. (2.16 ـ رەسىم)

[**چىقىش ئورنى**] ئىچكى موڭغۇلىيەنىڭ غەرب تەرەپلىرىدىن، چىڭخەي ۋە رايونىمىزنىڭ تارىم ۋادىلىرىدىن چىقىدۇ.

[**يىغىپ ساقلاش**] ئادەتتە كۈزدە يىغىۋېلىنىدۇ، ئەخلەتلەرنى چىقىرىۋېتىپ قۇرۇق يەرگە قويۇپ ساقلىنىدۇ.

[**خىمىيەلىك تەركىبى**] تەركىبىدە فىلاۋونلار، دەرەخ يېلىمى ۋە سالىتسىك كىسلاتاسى قاتارلىقلار بار.

[**لايىقلاشتۇرۇلۇشى**] يۇيۇش، پارچىلاش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[**تەبىئىتى**] ئۇچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[**خۇسۇسىيىتى**] توسالغۇلارنى ئېچىش، يەل ھەيدەش، تېرىنى پارقىرىتىش، ئاشقازاننى قۇۋۇتلەش، يۆتەل پەسەيتىش، قان تازىلاش خۇسۇسىيىتى بار.

[**ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر**] قورساق ئاغرىقى، باھ ئاجىزلىقى، بەلغەمدىن بولغان يۆتەل، ئۇچەي سانجىقى، كۆپ تەرلەش، قىچىشقاق، قوتۇر، بەرەس قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[**ئىشلىتىش ئۇسۇلى**]

1. زىرە، مائۇلھەسەل، ھاشا، سۇزاپ، سېرىقچېچەك قاتارلىقلاردىن بىر ھەسسە، ئاق توغرىغۇدىن بىر ھەسسە ئېلىپ، دورىلارنى سوقۇپ، مائۇلھەسەلگە ئارىلاشتۇرۇپ ئىچسە، يەلنى ھەيدەيدۇ، ئۇچەي سانجىقلىرىنى يوقىتىدۇ.

2. ئاق توغرىغۇدىن بەش گىرام، فۇپەل ۋە قەنبىلدىن يەتتە گىرامدىن ئېلىپ، قاينىتىپ سۈيىنى ئىچسە، مەددە قۇرت چۈشۈرىدۇ.

3. ئاق توغرىغۇدىن 16 گىرامنى 200 مىللىلىتىر سۇدا يېرىم قالغۇچە قاينىتىپ، 50 گىرام زەيتۇن يېغى قوشۇپ ئىچسە، قۇرۇقلۇقتىن بولغان ئۇچەي توسۇلۇشقا پايدا قىلىدۇ.

4. ئاق توغرىغۇدىن 15 گىرامنى مۇڭاپىق مىقداردىكى بابۇنە يېغى بىلەن قوشۇپ سىرتتىن ياغلىسا، كۆپ تەرلەشنى يوقىتىدۇ، يالغۇز ئۆزىنى ئىشلەتسىمۇ، شۇ تەسىرنى بېرىدۇ.

[**ئىشلىتىش مىقدارى**] 3 ~ 7 گىرامغىچە.

[**زىيانلىق تەسىرى**] كۆپ ئىستېمال قىلسا، ئاشقازاننى بۇزىدۇ ۋە قۇستۇرىدۇ، ئەزالارغا قۇرۇقلۇق يەتكۈزىدۇ.

[**تۇزەتكۈچىسى**] بەدىيان، پىننە، سەندەل، بىنەپشە، سېرىقماي، سۇت، مايلار.

[**ئورۇنباسارى**] يېرىم مىقدارىدا تۇز.

[**ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى**] جاۋارىش كۈمۈنى.

[**دىققەت قىلىدىغان ئىشلار**] كۆپ ئىشلىتىۋېتىلسە ئاشقازانغا زىيان قىلىپ، قۇسۇشنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ.

تاشتۇز

塔西托孜

(石盐 shi yan)

[باشقا ئاتىلىشى] مىلھى، نەمەكى، ھەجەرە نەمەك

[لاتىنچە نامى] Halitum

[ئىنگلىزچە نامى] Halite

[تونۇش] بۇ بىر خىل ئاق جىسىم بولۇپ، سۇغا سالسا ئېرىيدۇ، ھالۇيدىن باشقا ھەممە تاۋاملارغا سېلىنىدۇ، بۇ خەلق ئارىسىدا «تاشتۇز» نامى بىلەن مەشھۇر بولۇپ، تاشقا ئوخشاش قاتتىق، ئاق، قىزىل رەڭدە كېلىدۇ، كاندىن ۋە بەزىدە تاغلاردىنمۇ چىقىدۇ. بۇنىڭ كانى تاغ بولۇپ، تاغنىڭ يېرىقلىرى ۋە كامارلىرىدىن سۇيۇق ھالدا سىزىپ چىقىدۇ، ئاندىن سوغۇق ھاۋا بىلەن ئۇچرىشىش بىلەن تاشتەك قېتىپ قالىدۇ، بۇنىڭ، ئاق سۇزۇك، ساپ بولغىنى ياخشىسى ھېسابلىنىدۇ. (3.16 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭدىن چىقىدۇ، بولۇپمۇ خوتەن ۋىلايىتىنىڭ نىيە ناھىيەسىنىڭ تاغلىرىدىن ۋە چىڭخەي ئۆلكىلىرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ تۇزنى كان ۋە تاغلاردىن قېزىپ ئېلىپ پاكىز تازىلاپ، قۇرغاق ئورۇندا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئاساسلىق تەركىبى ناترىي خىلور بولۇپ، 39.4% ناترىي، 60.6% خىلور ۋە ئاز مىقداردا كالتسىي، ماگنىي قاتارلىق ئېلېمېنتلارمۇ بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ئىلغاپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ، قۇرۇق ساقلىنىدۇ.

[تەبىئىتى] ئۇچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] ئاساسلىقى يەل ھەيدەش، «تەبىئەت» نى، ئاشقازان ۋە ئۇچەينى قۇۋۇتلەش، زەھەر قايتۇرۇش، ئۇنىڭدىن باشقا زېھىننى قۇۋۇتلەش، شىلىمشىق بەلغەملەرنى تازىلاش، قورساق ئېسىلىشنى پەسەيتىش، كۆزنى قۇۋۇتلەش خۇسۇسىيەتلىرى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] زېھىن ئاجىزلىق، ھەزىم ئاجىزلىقى، تەمرەتكە، كۆرۈش قۇۋۋىتى ئاجىزلىقى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئاچچىقتاۋۇز، سىركە، سەبرە، نەمەكى لاھۇرى قاتارلىقلارنى قوشۇپ يەرلىك ئورۇنغا چاپسا، ھەر خىل تەمرەتكىلەرگە شىپا بولىدۇ.

2. نەمەكى لاھۇرىدىن توققۇز گىرام، سۇرمىدىن 10 گىرام، ئىپاردىن 0.5 گىرامنى ئايرىم سالايە قىلىپ ئارىلاشتۇرۇپ كۆزگە تارتسا، كۆرۈش قۇۋۋىتىنى ئاشۇرىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] توققۇز گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] كۆپ ئىشلەتسە، ئىسسىق مىزاج كىشىلەرنىڭ مېڭىسىگە زىيان قىلىدۇ، كۆزنى قاراڭغۇلاشتۇرىدۇ، بەدەننى قىچىشتۇرىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] ھەر تۈرلۈك ياغلار، نېلۇپەر.

[ئورۇنباسارى] نەمەكى لاھورى، ئاق تۇز.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] تاشتۇز مەلھەمى.

كېلەر

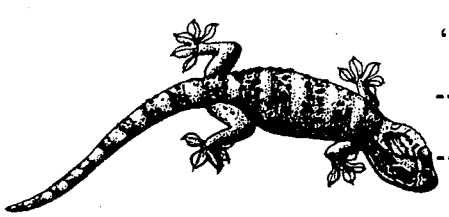
克来尔

(蛤蚧 ge jie)

[باشقا ئاتىلىشى] زۇفدەئى، ساندى.

[لاتىنچە نامى]gecko

[ئىنگلىزچە نامى]Giant Gecko, Tokay Gecko

كېلەر

[تونۇش] بۇ، پاتمىچۇق ئائىلىسىدىكى ھايۋانات كېلەر بولۇپ، بۇ ھايۋاننىڭ ئىچكى ئەزالىرى ئېلىۋېتىلگەندىن كېيىنكى قۇرۇتۇلغان تېنى «كېلەر» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. بېشى چوڭ، ياپىلاق، ئۇزۇن، كۆزى چوڭ ئولتۇرۇشلۇپ كەتكەن، دۇمبىسى قارامتۇل كۈل رەڭ ياكى كۈمۈش رەڭ، ئۆزى قاتتىق، سۇزۇلۇشچان ئازراق ژىنى پۈرايدۇ، تەمى ئاچچىقراق كېلىدۇ. (16. 4 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] گۇاڭدۇڭ، گۇاڭشى، يۈننەن، شىنجاڭدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ھايۋاننى ئەتىياز، ياز پەسلىدە تۇتۇپ ئۆلتۈرۈپ، ئىچكى ئەزالىرىنى ئېلىۋەتكەندىن كېيىن قۇرۇتۇپ، قۇرغاق ئورۇندا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] كارنوزىن (Carnosine)، خولىن، گۇئانىن (Guanine)، ئاقسىل، ياغ، خولېستېرىن ھەم مول مىكرو ئېلېمېنتلار ۋە ئامىنو كىسلاتالىرى بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] ئىسپىرتلىق ئېرىتمىسى چىشى چاشقانلىرىنىڭ كۈيلەش دەۋرىنى ئۇزارتىدۇ، كېلەردىن ئېلىنغان سۇيۇقلۇق ئەرلىك ھورمۇنىغا ئوخشاش تەسىرنى بېرىدۇ. ئۇرۇقنىڭ ھاياتىي كۈچىنى ئاشۇرۇش، ئىممۇنىتېت كۈچىنى كۈچەيتىش، قېرىشنى كېچىكتۈرۈش رولى بار. ئۇنىڭدىن باشقا تارتىشىپ قېلىشنى بوشىتىش، يالىلۇغ قايتۇرۇش، قاندىكى قەنتنى چۈشۈرۈش تەسىرى بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] قۇرۇتۇپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئۇچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسيىتى] يەل ھەيدەش، ئۆپكە ـ كاناينى قۇۋۇۋەتلەش، باھنى قۇۋۇۋەتلەش، تىنچلاندۇرۇش، زىققىنى پەسەيتىش، زەھەر قايتۇرۇش خۇسۇسيىتىگە ئىگە.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] ئومۇمىي بەدەن ۋە باھ ئاجىزلىقى، زىققە، سەپكۇن، بەھەق، بەرەس، قارا داغ قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ. بەدەننى سېزىمسىزلاندۇرۇپ، ئوقنى تارتىپ چىقىرىش ئۇچۇنمۇ ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. بەش گىرام كېلەرنى سوقۇپ، شېكەر بىلەن قوشۇپ يەپ بەرسە، باھ ۋە بەدەننى قۇۋۇۋەتلەيدۇ.

2. ئۇچ گىرام كېلەر تالقىنىنى يەتتە گىرام بادام تالقىنى بىلەن بىرگە ئىچىپ بەرسە، زىققە كېسىلگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. كېلەرنىڭ مايىقىنى سۇغۇپ قىلىپ كۆزگە تارتسا، كۆزدىكى ئاق ۋە سۇنى يوقىتىدۇ. كېلەر مايىقىنى سۇغۇپ قىلىپ، مۇناسىپ ئەرەقلەر بىلەن مەلھەم قىلىپ چېپىپ بەرسە، داغ ۋە سەپكۇنلەرگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

4. كېلەرنىڭ بۆرىكىنى يېرىپ يەرلىك ئورۇنغا تاڭسا، ئوق، تىكەن ۋە زەھەرلىك ھاشاراتلارنىڭ زەھىرىنى ئۆزىگە تارتىۋالىدۇ.

5. كېلەر مايىقىنى ئېزىپ، يەرلىك ئورۇنغا چېپىپ بەرسە بەھەققە پايدا قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 5 ～ 10 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئىسسىق مىزاج كىشىلەرگە زىيان قىلىدۇ.

[ئۇزەتكۇچىسى] يالپۇز، كاسنە، كاھۇ ئۇرۇقى.

[ئورۇنباسارى] تاغلىق جايلارنىڭ، چۆل ـ جەزىرىلەرنىڭ كېلەرسى.

[پىششىق دورا ياسالمىسى] ئەرقى مائۇللەھمى.

شاكال بەدىيان

沙卡里巴地洋

(八角茴香 ba jiao hui xiang)

[باشقا ئاتىلىشى] بەدىيان خىتايى، بەدىيان چىنى

[لاتىنچە نامى] Fructuc ILLicium verum

[ئىنگلىزچە نامى] Truestar Anise seed

[تونۇش] بۇ، ماگنولىيە ئائىلىسىدىكى دائىم كۆكىرىپ تۇرىدىغان، ئېگىزلىكى 10～14 مېتىرغىچە ئۆسىدىغان چاتقال دەرەخنىڭ مېۋىسى بولۇپ، رەڭگى قىزغۇچ خورما رەڭدە، تەمى ئاچچىق، پۇراقلىق كېلىدۇ، بۇ دەرەخنىڭ مېۋىسى «بەدىيان چىنى» ياكى «شاكال بەدىيان» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. (5.16 ـ رەسىم)

شاكال بەدىيان دەرىخى

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ گۇاڭدۇڭ، گۇاڭشى، يۈنـنەن، تەيۋەن، گۇيجۇ، فۇجيەن قاتارلىق جايلىرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى پىشقاندىن كېـيىن، قۇرۇتۇپ ئۇرۇقىنى يىغىۋېلىپ، پاكىز تازىلاپ، قۇرۇق ھەم سالقىن جايدا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] مېۋىسىدە 5% ئۇچۇچان ياغ، تەخـمىنەن 22% مايلىق ياغ، ئاقسىل، دېۋىرقاي قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى]

1. ئۇچۇچان ماي غىدىقلاش رولىغا ئىگە، ئاشقازان، ئۇچەينىڭ لۆمۈلدىشىنى ئاشۇرۇپ، قورساق ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ، بەلغەم بوشىتىش رولىغا ئىگە.

2. شاكال بەدىيان قاينىتىلمىسى ئىنسانلاردىكى سىل تاياقچە باكتېرىيەسى ۋە سىفلىس تاياقچە باكتېرىيەسىگە نىسبەتەن تورمۇزلاش رولىغا ئىگە.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] يۇيۇش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] ئاشقازاننى قۇۋۇتلەش، ھەزىمنى ياخشىلاش، يەل ھەيدەش خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] سوغۇقتىن بولغان قۇسۇش، قورساق ئاغرىقى، ئاشقازان سوۋۇپ كېـتىش، بۆرەك كېسىلى سەۋەبىدىن كېلىپچىققان بەل ئاغرىقى، بۆرەك ئاجىزلىقى، بالىياتقۇنىڭ يەلدىن بولغان كېسەللىكلىرى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. شاكال بەدىياننى قارا چاي بىلەن قوشۇپ دەملەپ ئىچسە، ھەزىمنى ياخشىلايدۇ، يەل ھەيدەيدۇ.

2. پىننە، بەدىيان، زىرە، شاكال بەدىياننىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام، دارچىن، لاچىندانە، سۇمبۇلـنىڭ ھەربىرىدىن بەش گىرام، ئاشقازاننى قىزىتىپ، ھەزىمنى ياخشىلايدۇ، سوغۇق يەللەرنى تارقىتىدۇ.

3. شاكال بەدىيان، سۆئلەپنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام، شاقاقۇل، دارچىننىڭ ھەربىرىدىن بەش گىرام ئېلىپ، دورىلارنى قائىدە بويىچە سوقۇپ، چايلىق ئورنىدا ئىچىپ بەرسە، بۆرەك ئاجىزلىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 3 ~ 5 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئىسسىقچان كىشىلەردە باش ئاغرىقىنى پەيدا قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] قۇرۇتۇلغان شاكال بەدىيان، بىنەپشە، نېلۇپەر.

[ئورۇنباسارى] بەسباسە.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] يەل تارتقانقۇچى مۇرەككەپ چايلىق.

مۇشكى تارامىشكى

木西克塔热木西

(欧亚薄荷 ow ya bo he)

[**باشقا ئاتىلىشى**] مۇشكتارامۇش، مىشكى تارامىشكى

[**لاتىنچە نامى**] Herba Mentha haplocalyx

[**ئىنگلىزچە نامى**] Peppermint

مۇشكتارامش

[**تونۇش**] بۇ، كالپۇكسىمان گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈك تاغ يالپۇزى بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ پۈتۈن چۆپى «مۇشكى تارامىش»، «ئاسىيا يالپۇزى» ياكى «تاغ يالپۇزى» ناملىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ، يوپۇرمىقى ۋە گۈلى بىلەن ئارىلاشقان قۇرۇق ئۆسۈملۈكنىڭ ئېگىزلىكى يېرىم مېتىر ئەتراپىدا كېلىدۇ. تېنى يۇمىلاق، يوپۇرمىقى ۋە گۈلى ئۇششاق، ئۇچى يوق، رەڭگى ئاقۇچ يېشىل كېلىدۇ، تەملىك بولىدۇ، پۇرىقى ناھايىتى ئۆتكۈر. (6.16 - رەسىم)

[**چىقىش ئورنى**] ئىران ۋە پاكىستان قاتارلىق ئەللەردىن چىقىدۇ.

[**يىغىپ ساقلاش**] بىرىنچى قېتىملىق ئورۇش ۋاقتى 7 - ئايدا، ئىككىنچى قېتىملىق ئورۇش ۋاقتى 10 - ئايدا، ھاۋا ئوچۇق كۈنلىرى ئورۇۋېلىنىدۇ، ئىككى كۈن ئاپتاپقا يېيىلىدۇ، سەل قۇرۇغاندا باغلاپ، يەنە ئاپتاپتا ياكى سالقىن جايدا قۇرۇتۇلىدۇ.

[**خىمىيىلىك تەركىبى**] تەركىبىدە بىر خىل ئۇچۇچان ياغ بار، بۇ ياغ داۋالاشقا ئىشلىتىلىشتىن باشقا، يەنە سانائەتتە خۇش پۇراق مادىدا ياساشقا ئىشلىتىلىدۇ.

[**فارماكولوگىيىلىك تەسىرى**] قۇرت ئۆلتۈرۈش، قورساقتىكى ئۆلۈك ھامىلىنى چۈشۈرۈش تەسىرى بار.

[**لايىقلاشتۇرۇلۇشى**] يۇيۇش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[**تەبىئىتى**] ئۇچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[**خۇسۇسىيىتى**] يەل ھەيدەش، قوزغىتىش، سۈيدۈك ۋە ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش، قورساقتىكى مەددە قۇرتىنى ئۆلتۈرۈش خۇسۇسىيىتى بار.

[**ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر**] قورساق ئېسىلىش، قورساق ئاغرىقى، بەدەن ئاجىزلىقى، جىگەر، ئاشقازان ۋە تال كېسەللىكلىرىگە ئىشلىتىلىدۇ.

[**ئىشلىتىش ئۇسۇلى**]

1. مۇشكى تارامىشكىنىڭ سۈيى بىلەن بۇرۇن ۋە قۇلاقنى يۇسا ياكى ھوردىتىلسا، قۇلاق ياكى بۇرۇن ئىچىدىكى يارىلارغا پايدا قىلىدۇ.

2. مۇشكى تارامشكى شەربىتىنى مۇڭاپىق مىقداردا ئىچىپ بەرسە، كۆڭۈل ئىلىشىش، ھوشسىزلىقىنىڭ ئالدىنى ئالىدۇ، ھەيز ۋە سۈيدۈكنى راۋانلاشتۇرىدۇ.

3. يەتتە گىرام مۇشكى تارامشكىنى كۆيدۈرۈپ، تۈتۈننى بالىياتقۇغا تۈتسا، قورساقتىكى ئۆلۈك ھامىلىنى چۈشۈرىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 5 ～ 7 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] مەقئەتكە زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] ئەرەب يېلىمى، سىركە.

[ئورۇنباسارى] يالپۇز.

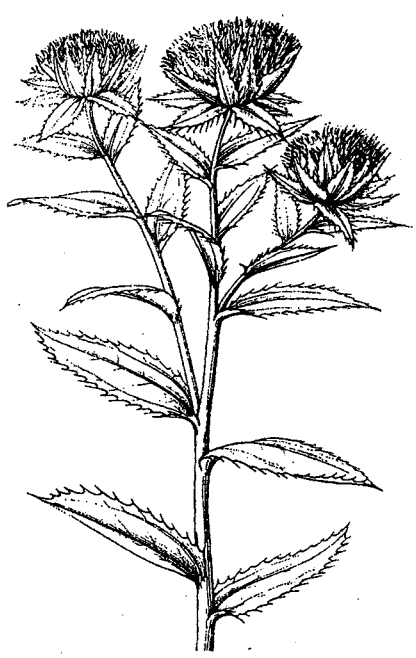
[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] مەتبۇخى مۇشكى تارامشكى.

زاراڭزا مېغىزى
扎让杂麦核子
(红花子 hong hua zi)

[باشقا ئاتىلىشى] ھەببۇل قۇرتۇم، تۈخۈمى مېغىزى ئەسپەر

[لاتىنچە نامى] Carthamustinctorius

[ئىنگلىزچە نامى] safflower fruit

زاراڭزا

[تونۇش] بۇ، مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈك زاراڭزىنىڭ ئۇرۇقىدىن ئىبارەت. بۇ پۈرىقى يوق، چاينىسا ئازراق ياغ تەمى بولىدۇ. سىرتقى يۈزى ئاق رەڭدە كېلىدۇ.

[چىقىش ئورنى] ھازىر شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ كۆپلىگەن جايلىرىدا تېرىپ ئۆستۈرۈلىدۇ.

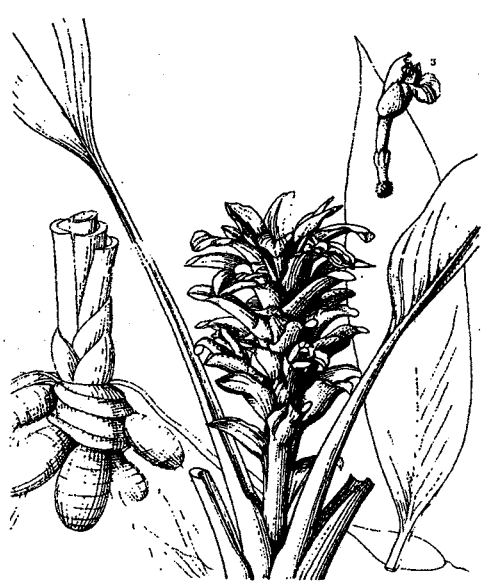
[يىغىپ ساقلاش] كۈز پەسلىدە زاراڭزا قۇرۇتۇلۇپ، غولى ئاقىرىپ مېۋىسى قاتقاندىن كېيىن، غولى يىغۋېلىنىپ، مېغىزى چىقىرىۋېلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئۇرۇقىدا 30.2%ياغ، مېغىزىدا 45%～49% كىچە ياغ بار، ئۇرۇقىنىڭ يېغىدا زىغىر كىسلاتاسى، جويۇز كىسلاتاسى (Myristic acid)، پالمىتىك كىسلاتا (Palmitiic acid)، قاتتىق ياغ كىسلاتاسى (Stearic acid) بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] يۇقىرى خولېستېرىنلىق قان كېسىلى بولغان ئۆي توشقىنىغا زاراڭزا مېغىزىدىن ھەر كۈنى ھەر كىلوگرام ئېغىرلىقىغا بىر گىرامدىن ئىستېمال قىلدۇرغاندا، قان زەردابىدىكى خولېستېرىن ئومۇمىي مىقدارىنى، گىلىتسېرىن ۋە ئېستېرلاشمىغان ماي كىسلاتاسىنى تۆۋەنلىتىدۇ. يەنە بەزى سىلىق مۇسكۇللۇق ئەزالار، مەسىلەن: ئىنچىكە ئۇچەي، شاخچە كانايچە قاتارلىقلارنى قوزغىتىدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] پوستنى ئاجرىتىش، داغلاش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.
[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.
[خۇسۇسىيىتى] يەل ھەيدەش، قان تازىلاش، ئىچ سۇرۇش، بەلغەم بوشىتىش، غەيرىي تەبىئىي خىلىتلار-نى تازىلاش، قان تازىلاش خۇسۇسىيىتى بار.
[ئىشلىتىدىغان كېسەللىكلەر] بەلغەملىك يۆتەل، قورساقنىڭ مۇجۇپ ئاغرىشى، قەۋزىيەت، مالىخوليا، يۇرەك چالاڭغۇراش، ماخاۋ، قىچىشاق قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.
[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]
1. زاراڭزا ئۇرۇقدىنىڭ شىرىسىگە ئاش تۇزىدىن ئازراق قوشۇۋېتىپ ئىچسە، قىچىشاق، مۇدۇر — چاقىلارغا پايدا قىلىدۇ.
2. زاراڭزا ئۇرۇقى شىرىسىگە پۇنۇسى خىيارشەنبەر سېلىپ ئېرىتىپ ئىچسە، غەيرىي تەبىئىي بەلغەم خىلىتىدىن بولغان تەپكە پايدا قىلىدۇ.
[ئىشلىتىش مىقدارى] ئەھۋالغا قاراپ ئىشلىتىلىدۇ.
[زىيانلىق تەسىرى] ئىسسىقچان كىشىلەرنىڭ بېشىنى ئاغرىتىدۇ.
[تۇزەتكۈچىسى] بىنەپشە، نېلۇپەر.
[ئورۇنباسارى] زىغىر ئۇرۇقى.
[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] شەربىتى ئۇستقۇددۇس، مەتبۇخى ئۇستقۇددۇس.

زەرچىۋە
则其外
(姜黄 jiang huang)

زەرچىۋە ئۆسۈملۈكى

[باشقا ئاتىلىشى] ئەرقۇسسەپەر، زەردە چۆپ، زەردچۇبە
[لاتىنچە نامى] Rhizoma Curcuma longa
[ئىنگلىزچە نامى] Common Turmeric Rhizome
[تونۇش] بۇ، زەنجىۋىل ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق كونا يىلتىزلىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك زەرچىۋە ياكى كۇركۇمىنىڭ يىلتىزسىمان غولى بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ يىلتىزسىمان غولى «زەرچىۋە» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. (8.16 - رەسىم)
[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ سىچۇەن، يۈننەن، فۇجيەن، خۇبېي، گۇاڭدۇڭ، گۇاڭشى، تەيۋەن قاتارلىق ئۆلكىلىرىدىن چىقىدۇ.
[يىغىپ ساقلاش] قىش پەسلى 11 ـ، 12 ـ ئايلاردا يىلتىزى كولاپ چىقىرىلىدۇ، ئارتۇقچە يوپۇرماق تومۇرى كېسىۋېتىلـ

گەندىن كېيىن پاكىز يۇيۇپ، قازانغا سېلىپ سۇدا پىشۇرۇلىدۇ ياكى ھوردىتىلىدۇ، ئاپتاپقا سېلىپ ياكى سۇس ئوتتا قاقلىنىپ قۇرۇتۇلىدۇ، زەرچۆچە پارچىلىرى يۇيۇلغاندىن كېيىن ئۇششاق كېسىپ قۇرۇتۇلىدۇ.

[**خىمىيەلىك تەركىبى**] تەركىبىدە 4.5% ئۇچۇچان ماي بولۇپ، بۇنىڭدا ئاساسلىقى 58% تۇرمېرون (Turmerone)، 25% زىنگېرېن (Zingeren)، 1% فىللاندرېن (Phellandrene)، 0.6% ساپېنىن (Sapinene)، بورتىئول (Borteol) لاردىن ئىبارەت، يەنە كۇرۇمىن (Cureumin) ۋە ئەرەب قەنتى (Arbinosa)، 12% مېۋە قەنتى (Fruetosa)، 28% ئۇزۇم شېكىرى، گىلۇكوزا، ياغلىق ماي، كىراخمال، چۆپ كىسلاتاسى تۇزى قاتارلىقلار بار.

[**فارماكولوگىيەلىك تەسىرى**]

1. ئۆت سۇيۇقلۇقىنى ھەيدەش تەسىرى: زەرچۆچە قاينىتىمىسى ۋە چىلانمىسى ئىت ئۆت سۇيۇقلۇقىنىڭ چىقىرىلىشىنى ئاشۇرۇپ، ئۆت سۇيۇقلۇقى تەركىبىنى نورماللاشتۇرىدۇ، كۇرۇمىن ياكى ئۇنىڭ ناترىي تۇزلىرى ئۆت سۇيۇقلۇقىنى ھەيدەش تەسىرىگە ئىگە. يەنە بىر ئۇرۇقداش ئۆسۈملۈكتىن ئېلىنغان ئۇچۇچان مايمۇ ئۆت سۇيۇقلۇقىنى ھەيدەيدۇ، كۇرۇمىن، خولېستېرىن ئېرىتمىسى ئۆت يولى كېسەللىكىنى داۋالاشقا ئىشلىتىلىدۇ. 50% لىك زەرچۆچە قاينىتىلمىسى ئىشتىھانى ئاچىدۇ.

2. بالىياتقۇغا بولغان تەسىرى: قاينىتىمىسى ياكى چىلانمىسى (2% لىك تۇز كىسلاتاسى ئېرىتكۈچى قىلىنىدۇ) كىچىك ئاق چاشقان، دېڭىز چوشقىسى قاتارلىقلارنىڭ بالىياتقۇسىنى قوزغايدۇ.

3. قان بېسىمىنى چۈشۈرۈش تەسىرى: كۇرۇمىن ۋە ئۇچۇچان ماي قىسمى ئالتۇن رەڭلىك ئۇزۇمسىمان شارچە باكتېرىيەسىگە نىسبەتەن خېلى ياخشى تورمۇزلاش تەسىرىگە ئىگە.

[**لايىقلاشتۇرۇلۇشى**] يۇيۇپ قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[**تەبىئىتى**] ئۇچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[**خۇسۇسىيتى**] ئاساسلىقى قان تازىلاش، يەل ھەيدەش، ئىششىق ياندۇرۇش، ماددىلارنى تارقىتىش، ئاغرىق پەسەيتىش، يارىلارنى قۇرۇتۇش، بەلغەم بوشىتىش، تارتىشىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش، ئارتۇق ھۆللۈكنى قۇرۇتۇش، سۇيدۇك ۋە ھەيزنى راۋان قىلىش، رەڭگرويىنى چىرايلىق قىلىش، پارقىرىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

[**ئىشلىتىدىغان كېسەللىكلەر**] يۆتەل، دېمى سىقىلىش، نەزلە ۋە زۇكام، كۆز ئاغرىقى، كۆرۈش قۇۋۋىتىنىڭ ئاجىزلىقى، قاپاق قوتۇرى، كۆزگە ئاق چۈشۈش، چىرىگەن يارىلار، قىچىشقاق، بوغۇم ياللۇغى، زەخىملىنىشتىن بولغان يارىلارغا ۋە جىگەر كېسەللىكلىرىگە ئىشلىتىلىدۇ.

[**ئىشلىتىش ئۇسۇلى**]

1. زەرچۆچەدىن بەش گىرامنى 250 مىللىلىتىر سۇتتە قاينىتىپ، ئاندىن ئىلمان ھالەتكە كەلتۈرۈپ، ئۇنىڭغا شېكەر قوشۇپ ئىچسە، زۇكامغا پايدا قىلىدۇ.

2. بەش گىرام زەرچۆچە سۇفۇپىغا مۇۋاپىق مىقداردا تۇز قوشۇپ ئىستېمال قىلىپ بەرسە، يۆتەل ۋە نەپەس سىقىلىشلارغا پايدا قىلىدۇ.

3. زەرچۆچە ۋە ھاكتىن تەڭ مىقداردا ئېلىپ، سوقۇپ سۇفۇپ تەييارلاپ، سۇدا قاينىتىپ ئىسسىق

ۋاقتىدا يەرلىك ئورۇنغا زىمات قىلسا، يارىنى ئېغىز ئالدۇرىدۇ.

4. زەرچىۋەدىن ئىككى گىرامنى يېرىم لىتىر سۇدا قاينىتىپ، قاينىتىلمىسى بىلەن كۆزنى يۇسا، كۆز ئاغرىقى، قىچىشىش ۋە چاپاقلارنى يوقىتىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 3 ~ 5 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] يۇرەككە زىيان قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] لىمون، ئوتروچ.

[ئورۇنباسارى] ئوردان، بابجى (جىنكېۋىزى).

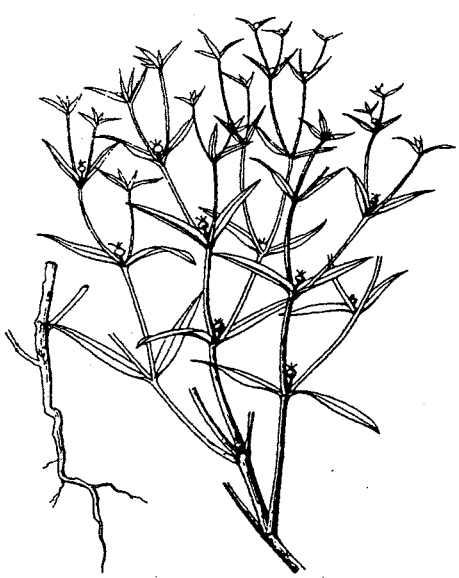
[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] مەتبۇخى ئەپتىمۇن.

سۇزاپ ئۇرۇقى
索杂比欧如合
(芸香子 yun xiang zi)

[باشقا ئاتىلىشى] بەزۇل سوزاپ، تۇخۇمى سوزاب، تىتىلكى بىج

[لاتىنچە نامى] Semen Ruta graveolens

[ئىنگلىزچە نامى] Common Rue seed

سۇزاپ ئۆسۈملۈكى

[تونۇش] بۇ، سوزاپ ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غولـلۇق ئۆسۈملۈك سۇزاپنىڭ ئۇرۇقى بولۇپ، «سۇزاپ ئۇرۇقى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. ئۇرۇقى قاپلىق بولۇپ، بىر قاپنىڭ ئىچىدە ئۇچ تال ئۇرۇقى چىقىدۇ. بۆرەك شەكىللىك، ئۇچ بۇرـجەكلىك، رەڭگى قارا، تەمى بەك ئاچچىق كېلىدۇ. (16. 9 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ جەنۇبىي قىسىم رايونلىرى، شىنـجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ تاغلىرى ۋە باغلىرى، ھىندىسـتان، پاكىستان قاتارلىق ئەللەردىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] ياز پەسلىنىڭ ئاخىرى، كۈز پەسلىنىڭ بېشىدا مېۋىسى پىشقاندا، غوزىسى كېسىلىپ ئاپتاپتا قۇرۇتۇلىدۇ، ئۇـرۇقى ئايرىلىپ، ئەخلەتلىرى چىقىرىۋېتىلىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئۇرۇقى تەركىبىدە ئۇچۇچان مايى بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] ئۇرۇقىدىن ئېلىنغان ئۇچۇچان مايى بالىياتقۇنى قوزغىتىپ، ھامىلە چۈشۈرىدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] يۇيۇش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] يەر ھەيدەش، ئاغرىق پەسەيتىش، ئاشقازان ۋە جىگەرنى قۇۋۇەتلەش، ھەزىمنى ياخشـ

لاش، پەي، نېرىپلارنى ۋە باھنى قۇۋۇەتلەش، سۈيدۈك ۋە ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش، ئىششىق ياندۇرۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] قورساق ئېسىلىش، ھەزىم بۇزۇلۇش، ھەيز توسۇلۇپ قېلىش، قىيىن تۇغۇت، بالىياتقۇ ئاغرىش، جىگەر، ئاجىزلىقى، بەھەق، بەرەس، قارا بېسىش قاتارلىقلارنى داۋالاشقا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئۇستقۇددۇس ۋە سۇزاپ ئۇرۇقىدىن ئالتە گىرام، ئېگىردىن ئۇچ گىرام، رۇمبەدىياندىن ئىككى گىرام ئېلىپ سوقۇپ، مۇۋاپىق مىقداردىكى ھەسەل بىلەن قائىدە بويىچە مەجۇن تەييارلاپ ئىچىپ بەرسە، قارا بېسىشقا شىپا بولىدۇ.

2. بەدىياندىن بەش گىرام، رۇمبەدىيان، سۇزاپ ئۇرۇقى، ئوغرىتىكەن، قىزىلگۈل، دارچىن، زىرە، پىننە قاتارلىقلارنىڭ ھەربىرىدىن ئۇچ گىرامدىن ئېلىپ سۇفۇپ قىلىپ، مۇۋاپىق مىقداردىكى ھەسەل بىلەن قائىدە بويىچە مەجۇن تەييارلاپ ئىچىپ بەرسە، ئاشقازان، جىگەرنى قۇۋۇەتلەيدۇ.

3. ئۇبھەل، خىيارشەنبەر، يالپۇز، سۇزاپ ئۇرۇقى، كۈنجۈت قاتارلىقلاردىن مۇۋاپىق مىقدارىدا ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇپ، تۇغۇتنى ئاسانلاشتۇرىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 3 ~ 5 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئىسسىقچان كىشىلەرگە زىيان قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] سىركە، زىرىق، بىنەپشە، نېلۇپەر.

[ئورۇنباسارى] پىننە.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] مەجۇنى سۇزاپ.

[دىققەت قىلىدىغان ئىشلار] مېڭىگە زىيانلىق، شەقىقىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ.

تۆگىقۇشى

托给库西

(鸵鸟 tuo niao)

تۆگىقۇشى

[باشقا ئاتىلىشى] نەئامە، شۇتۇر مۇرغى

[لاتىنچە نامى] Struthio camlus

[ئىنگلىزچە نامى] Ostrich

[تونۇش] بۇ بىر خىل قۇش بولۇپ، تېنى يوغان، بويىنى ئۇزۇن، تۆگىنىڭ بوينىغا ئوخشايدۇ، پۇتلىرى كالىنىڭ پۇتلىرىغا ئوخشايدۇ، تۈيىقى يېرىق، رەڭگى توپا رەڭ، ئاق رەڭگە مايىل، ئادەتتىكى قۇشلاردەك ئۇچالمايدۇ، سۇغا ئېھتىياجى ئاز بولىدۇ. ئادەتتە گۆشى، مېيى دورىلىققا ئىشلىتىلىدۇ. (16.10 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] ئافرىقا ۋە ئاۋستىرالىيە قىتئەلىرىدىن، غەربىي جەنۇبىي ئاسىيادىن چىقىدۇ، ئاساسلـ-

قى قۇملۇق جايلاردا ياشايدۇ، شىنجاڭدىمۇ ئۆزلەشتۈرۈپ مەخسۇس ئورۇنلاردا بېقىۋاتىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ قۇشنى بوغۇزلاپ، تۈكلىرىنى پاكىز يۇڭداپ، ئوت بىلەن چالاپ، ئىچكى ئەزالىرىنى تازىلاپ، سوغۇق جايدا ساقلىنىدۇ.

[تەبئىتى] ئۇچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] يەل ھەيدەش، بەلغەم خىلىتىنى تازىلاش، ئارتۇق ھۆللۈكنى قۇرۇتۇش، پەي - مۇسكۇللارنى قۇۋۋەتلەش، ئاغرىق پەسەيتىش، بەلغەم بوشتىش خۇسۇسىيەتلىرى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] پالەچ، لەقۋا، چوڭ بوغۇملار ئاغرىقى، قورساققا سۇ چۈشۈش، بەل، يانپاش، كىچىك بوغۇملار ئاغرىقى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. تۆگىقۇش گۆشى، كەكلىك گۆشى، كەپتەر گۆشى، قىرغاۋۇل گۆشى، ياش پاقلان گۆشى قاتارلىقلاردىن تەڭ مىقداردا ئېلىپ، مائۇللەھمى تەييارلاپ بەرسە، بەدەننى قۇۋۋەتلەپ، پەي - مۇسكۇللارنى چىڭىتىدۇ.

2. قۇندۇز قەھرىدىن بەش گىرام، پەرپىيوندىن ئىككى گىرام، ئاقىرقەرھا، قۇستە شېرىندىن بەش گىرامدىن ئېلىپ سوقۇپ، 100 مىللىلىتىر تۆگىقۇش يېغىغا ئارىلاشتۇرۇپ 10 كۈن ئاپتاپتا قويۇپ يەرلىك ئورۇننى ياغلىسا، پالەچ، لەقۋا، ئىستىرخا، ئىرقۇننىسا، مۇپاسىل قاتارلىق كېسەللىكلەرگە شىپا بولىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] ئەھۋالغا قاراپ ئىشلىتىلىدۇ.

[زىيانلىق تەسىرى] ئىسسىق مىزاج كىشىلەرگە زىيان قىلىدۇ، تەستە ھەزىم بولىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] سىركە.

[ئورۇنباسارى] ئۇلار گۆشى.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] ئەرقى مائۇللەھمى.

كۇدە ئۇرۇقى

库德欧如合

(韭菜子 jiu cai zi)

[باشقا ئاتىلىشى] بەزىرۋۇل كۇرراس، توخومى كەندىنا، كەندىناكى بىج

[لاتىنچە نامى] Semen Allium tube rosum

[ئىنگلىزچە نامى] Seed of chives

[تونۇش] بۇ، گۈلسامساق ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈك كۇدىنىڭ ئۇرۇقىدىن ئىبارەت بولۇپ، شەكلى بىرئاز ياپىلاق، رەڭگى قارا، تەمى، پۇرىقى سۇس بولىدۇ. (11.16 - رەسىم)

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] كۈز پەسلىدە مېۋىسى پىشقاندىن كېيىن، قۇرۇتۇلۇپ ئۇرۇقى چىقىرىۋېلىنىدۇ، پاكىز

تازلىنىپ، قۇرۇق ھەم سالقىن جايدا ساقلىنىدۇ.

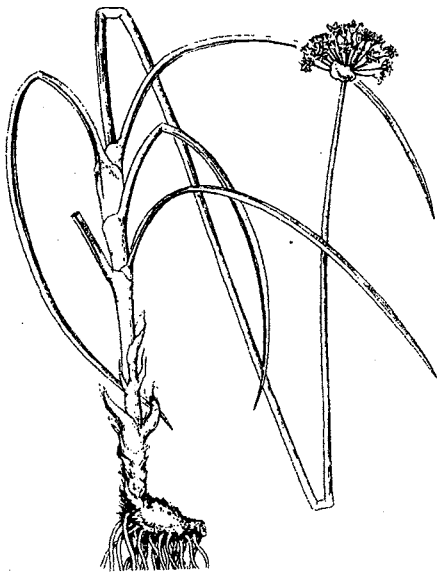
[خىمىيەلىك تەركىبى] بىيولوگىيەلىك ئىشقار، ئۇچۇچان ماي، ئاقسىل، ئامىنو كىسلاتاسى، ياغلاردىن ئىبارەت.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] يۇقىرى ۋە تۆۋەن تېمپېراتۇرىنى تەڭشەش، قېرىشنى كېچىكتۈرۈش رولى بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] يۇيۇش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] يەل ھەيدەش، توسالغۇلارنى ئېچىش، ئىششىق ياندۇرۇش، باھنى، پەي - مۇسكۇللارنى، جىگەرنى قۇۋۇتلەش، بەلغەم بوشىتىش، بەدەننى تازىلاش، پارقىرىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

كۈدە مايىسى

[ئىشلىتىدىغان كېسەللىكلەر] ئاشقازان، ئۈچەيگە يەل تۇرۇپ قېلىش، ئاشقازان سوۋۇپ كېتىش، باھ ئاجىزلىقى، چىش ئاغرىقى، قان ۋە يەلدىن بولغان بوۋاسىر، ئىشتىھاسىزلىق قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. كۈدە ئۇرۇقى، بەزرۇلبەنجىدىن بەش گىرامدىن، پىياز ئۇرۇقى ۋە ئاقىرقەرھادىن 10 گىرامدىن ئېلىپ تالقانلاپ چىشقا باسسا، چىش ئاغرىقىغا شىپا بولىدۇ.

2. زىرە، كۈدە ئۇرۇقى، يالپۇز، سۇزاپ ئۇرۇقى قاتارلىقلارنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرامدىن، توغرىغىدىن بەش گىرام ئېلىپ، تالقان قىلىپ ئىچىپ بەرسە، ئاشقازان - ئۈچەي كېسەللىكلىرىگە شىپا بولىدۇ.

3. كۈدە ئۇرۇقى، تۇرۇپ ئۇرۇقى، ئوغرىتىكەن، بەدىيان، بىخ سەۋسەن قاتارلىقلارنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام ئېلىپ چاپلىق تەييارلاپ ئىچىپ بەرسە، يەل ھەيدەيدۇ، ھەزىمگە ياردەم بېرىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 2 ~ 3 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئىسسىقچان كىشىلەرگە زىيانلىق.

[تۇزەتكۈچىسى] بىنەپشە، نېلۇپەر.

[ئورۇنباسارى] كۈدە، پىياز ئۇرۇقى.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىق دورا ياسالمىسى] ھەببى مۇقەل، چاۋارىش جالىنۇس.

كەسلەنچۈك

开斯兰曲克

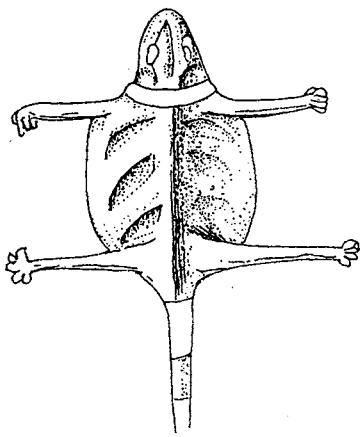
(蜥蜴 xi yi)

[باشقا ئاتىلىشى] چىپار كەسلەنچۈك

[لاتىنچە نامى] Eremias argus

[ئىنگلىزچە نامى] Lizard

[تونۇش] بۇ، كەسلەنچۈك ئائىلىسىدىكى ھايۋانات چىپار كەسلەنچۈكنىڭ بېشىنى سىم بىلەن باغلاپ،

كەسلەنچۇك

ئاپتاپتا قۇرۇتۇلغان پۇتۇن تېنى «كەسلەنچۇك» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. (12.16 - رەسىم)

[**چىقىش ئورنى**] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن چىقىدۇ.

[**يىغىپ ساقلاش**] ياز ۋە كۈز پەسىللەردە تۇتۇپ، قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.

[**لايىقلاشتۇرۇلۇشى**] ساپلاشتۇرۇش، يۇيۇپ قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[**تەبىئىتى**] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[**خۇسۇسىيتى**] يەل ھەيدەش، توسالغۇلارنى ئېچىش، مونەكلەرنى يوقىتىش، يۇرەك، ئۆمۈمىي بەدەن ۋە پەيلەرنى قۇۋۇتلەش، راكقا قارشى تۇرۇش، جاراھەت پۇتتۇرۇش، تىنچلاندۇرۇش، زەھەرسىزلەندۇرۇش خۇسۇسىيەتلىرى بار.

[**ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر**] مېڭىگە قان چۈشۈش، پالەچ، سىل، راك كېسىلى، بوغۇم ئاغرىقى، پەي، بوغۇملار تارتىشىش، يۇرەك، ئۆمۈمىي بەدەن ئاجىزلىقى، ئېغىز مايماق بولۇپ قېلىش، تۇتقاقلىق، ھەر خىل جاراھەت قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[**ئىشلىتىش ئۇسۇلى**]

1. پارچىدىن ئۇچ گىرام، كەسلەنچۇك، مەستىكىدىن بەش گىرامدىن، مۇرمەككىدىن ئۇچ گىرام ئېلىپ، دورىلارنى قاينىتىپ ئىچسە، پالەچكە مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. بوغۇم ئاغرىقى ۋە رېماتىزم كېسىلىدە كەسلەنچۇك، خاراتىن، قۇستە، پارپا ۋە يالپۇز جەۋھىرى قاتارلىقلاردىن مۇۋاپىق مىقداردا ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، بوغۇم ئاغرىقى ۋە رېماتىزم كېسىللىكىگە مەنپەئەت قىلىدۇ، ئۇستىدىن داۋائىلمىشكى ئىستېمال قىلىنىدۇ.

3. ئىپاردىن بىر گىرام، زەنجۇبىل، كەسلەنچۇك، ئاقىرقەرھانىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام، پارچىدىن بىر گىرام ئېلىپ، دورىلارنى ئېلىپ سوقۇپ تالقانلاپ، ھەسەل بىلەن يۇغۇرۇپ مەجۇن تەييارلاپ، مۇۋاپىق مىقداردا ئىچىپ بەرسە، پەي - بوغۇم تارتىشىش ۋە ئېغىز مايماق بولۇپ قېلىش كېسىللىكىگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

4. ئۇستقۇددۇس، كەسلەنچۇك، مەرۋايىت كۇشتىسى، ئىپار، يالپۇز جەۋھىرى قاتارلىقلارنى قوشۇپ سۇفۇپ قىلىپ، ئەرقى شاھتەررە ۋە ئەرقى گۈل بىلەن بىرگە ئىچىپ بەرسە، مېڭىگە قان چۈشۈش، سىل، سەرتان، سەرئى قاتارلىقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

5. كەسلەنچۇكتىن بەش گىرام، قىزىل سىردىن 0.1 گىرام، ئىپاردىن بىر گىرام، يالپۇز جەۋھىرىدىن ئۇچ گىرام ئېلىپ، دورىلارنى سوقۇپ ھەسەل بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ ئىچسە، يۇرەك ئاجىزلىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[**ئىشلىتىش مىقدارى**] 3～10 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] باش ئاغرىقىنى پەيدا قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] سەندەل.

[ئورۇنباسارى] چايان.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] مەجۇنى ئەفئى.

كەرۋىيا

开日维亚

(藏茴香 zang hui xiang)

ياۋا زىرە مايىسى

[باشقا ئاتىلىشى] كىلويا كۆمۈنى رۇمى، زىرى رۇمى

[لاتىنچە نامى] Aructus Fructus carum carvi

[ئىنگلىزچە نامى] Fruit of caraway

[تونۇش] بۇ، كۆنلۈكسمان گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈك ياۋا زىرىنىڭ ئۇرۇقى بولۇپ، سوقىچاق شەكىللىك، سىرتقى يۈزى كۈل رەڭگە مايىل يېشىل، بەش تال تومپىيىپ چىققان قىرى بار، تەمى ئاچچىق، پۇراقسىز بولۇپ، «كەۋرىيا» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. (16.13 - رەسىم)

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ كۆپ قىسىم ئۆلكىلىرىدىن ۋە چەت ئەللەردىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] كۈز پەسلىدە مېۋىسى پىشقاندىن كېيىن، يەر ئۈستىدىكى قىسمىنى ئورۇۋېلىپ، مېۋىسىنى ئايرىپ قۇرۇتۇلىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] مېۋىسىدە 9%～32.5% كىچە ئۇچۇچان ماي، 6% مايلىق ياغ، فىلاۋون تۇرىدىكىلەر بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى]

1. باكتېرىيەگە قارشى تەسىرىگە ئىگە.

2. ئاشقازان ۋە كىچىك ئۇچەينى قوزغىتىدۇ.

3. ئۇرۇقىدىن ئېلىنغان ماددا توشقانىنىڭ ئاشقازىنىغا كىرگۈزۈلسە، سۈيدۈك ھەيدەيدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] يۇيۇش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] يۇمشىتىش، يەل ھەيدەش، ئاشقازاننى قۇۋۇەتلەش، ئۇچەيدىكى قۇرتلارنى ئۆلتۈرۈش،

تېرىنى قىزارتىش، نەپەسنى راۋان قىلىش، سۈيدۈك ھەيدەش، ئىشتىھانى ئېچىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

[ئىشلىتىدىغان كېسەللىكلەر] ئىشتىھاسىزلىق، قورساق ئېسىلىش، قورساق ئاغرىقى، سۈيدۈك تۇتۇلۇش، نەپەس سىقىلىش، يۇرەك تىترەش، ئاقكېسەل (بەرەس) ۋە ئۇچەي قۇرتىنى چۈشۈرۈش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. كەرۋىيا، قەنبىل، فۇپەل، كاۋا ئۇرۇقى قاتارلىقلارنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام ئېلىپ، دورىلارنى قاينىتىپ ئىچسە، ئۇچەي قۇرتلىرىنى چۈشۈرىدۇ.

2. رۇمبەدىيان، زىرە، پىننە، كەرۋىيا قاتارلىقلارنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرا ئېلىپ، چايلىق تەييارلاپ ئىچسە، سوغۇق يەللەرنى تارقىتىپ ئىشتىھانى ئاچىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 3 ~ 5 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئۆپكىگە قۇرۇقلۇق يەتكۈزىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] ھەسەل، كەتىرا.

[ئورۇنباسارى] رۇمبەدىيان، زىرە.

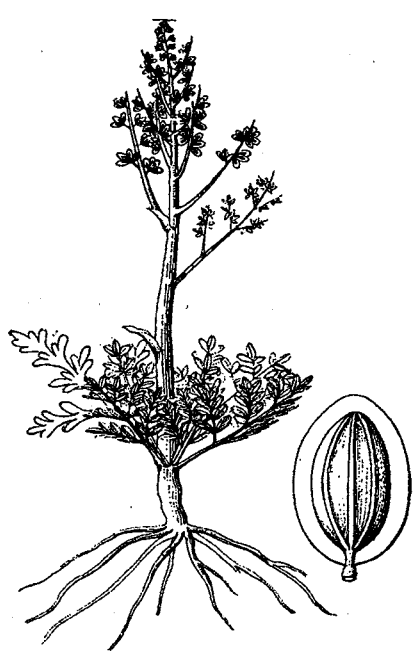
[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] ھەببى كەرۋىيا، مەجۇنى كەرۋىيا.

[دىققەت قىلىدىغان ئىشلار] ئۆپكە ھەم بۆرەككە زىيانلىق.

ئۇشەق

乌夏克

（阿摩尼亚脂 a mo ni ya zhi）

ئۇشەق دەرىخى

[باشقا ئاتىلىشى] ئۇشەق، كاندەر

[لاتىنچە نامى] Resina Dorema ammoniaci

[ئىنگلىزچە نامى] Ammoniac

[تونۇش] بۇ، كۈنلۈكسىمان گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك تەرسۇس ناملىق دەرەخنىڭ يېلىمى بولۇپ، سېرىق رەڭلىك، تامچىلىتىلىدىغان، سۈتسىمان ياكى يۇمىلاق مونەكدىن ئىبارەت، ئالاھىدە پۇراقلا ئىگە، تەمى ئاچچىق، بۇ دەرەخنىڭ يېلىمى «ئۇشەق» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. (16. 14 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] ئىران، تۈركىيە، ئافغانىستان، رۇسىيە قاتارلىق ئەللەردىن چىقىدۇ.

[**يىغىپ ساقلاش**] ئەتىياز پەسلىنىڭ ئاخىرىدىن ياز پەسلىنىڭ بېشىغىچە غوزىسى كېسىلىپ، سۈتسىمان دەرەخ يېلىمى ئايرىۋېلىنىدۇ، قۇرۇق جايدا قۇرۇتۇلۇپ ھىم ساقلىنىدۇ.

[**خىمىيەلىك تەركىبى**] تەركىبىدە 69% يېلىم، 22% دەرەخ يېلىمى، ئاز مىقداردا ئۇچۇچان مـاي بار. ئـۇلار ئـاساسلىقى ئاممۇرېزىناتانـنول (Ammoresinatannol)، ئاممورىزىنول (Ammorcnecinol) دىن ئىبارەت.

[**فارماكولوگىيەلىك تەسىرى**] قوزغاتقۇچى، بەلغەم بوشاتقۇچى ۋە چىرىشكە قارشى تۇرغۇچى دورىدۇر.

[**لايىقلاشتۇرۇلۇشى**] يۇيۇش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[**تەبىئىتى**] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[**خۇسۇسىيىتى**] يەل ھەيدەش، غەيرىي تەبىئىي بەلغەم ۋە سەۋدا خىلىتلىرىنى سۈرۈش، بۇزۇق ماددىلارنى تارقىتىش، توسالغۇلارنى ئېچىش، بەلغەم بوشىتىش، ئىچىنى يۇمشىتىش ۋە سۈرۈش، تېرىنى پارقىرىتىش، ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش، قورساقتىكى قۇرتنى ئۆلتۈرۈش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

[**ئىشلىتىدىغان كېسەللىكلەر**] قاتتىق ئىششىقلار، بوغۇم ئاغرىقلىرى، تېقىم، قولتۇق ئىششىقلىرى، بوغۇمنىڭ قېتىپ قېلىشى، چاشقان يارىسى، نەپەس قىيىنلىشىش، كاناي شاخچىلىرىنىڭ كېڭىيىپ كېتىشى، كونا يۆتەل قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[**ئىشلىتىش ئۇسۇلى**]

1. ئىككى گىرام ئۇشەقنى ئېزىپ، ھەسەل بىلەن قوشۇپ ئىچىشكە بېرىلسە، كونا يۆتەل ۋە دېمى سىقىلىشنى ياخشىلايدۇ، ھەر خىل ئىششىقلارغا سىرتتىن چېپىلىدۇ.

2. ئۇشەقتىن ئىككى گىرام، مۇقەلدىن ئۈچ گىرام، كاۋا مېغىزىدىن بەش گىرام ئېلىپ، دورىلارنى سوقۇپ سۈفۈپ قىلىپ ئىچسە، مەددە قۇرت كېسىلىگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. ئۇشەق، چاققاقئوت ئۇرۇقى، گۈڭگۈرت، كۆپۈكى دەريا، زىراۋەندە، موقەل قاتارلىقلاردىن 12 گىرامدىن، زەيتۇن يېغىدىن 90 مىللىلىتىر، قىزىل مومدىن 20 گىرام ئېلىپ، قائىدە بويىچە مەلھەم تەييارلاپ چاپسا، سەرتان يارىسىنى پۈتتۈرىدۇ، قارا داغنى چۈشۈرىدۇ.

[**ئىشلىتىش مىقدارى**] 0.5 ~ 2 گىرامغىچە.

[**زىيانلىق تەسىرى**] مىقدارىدىن ئارتۇق بېرىلسە قان سىيدۇرىدۇ، بۆرەك ۋە ئاشقازان كېسەللىكىگە زىيان قىلىدۇ.

[**تۈزەتكۈچىسى**] سىركە، رۇمبەدىيان.

[**ئورۇنباسارى**] جاۋشىر، سەكبىنەج.

[**ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى**] ئىششىق ياندۇرغۇچى زىمات.

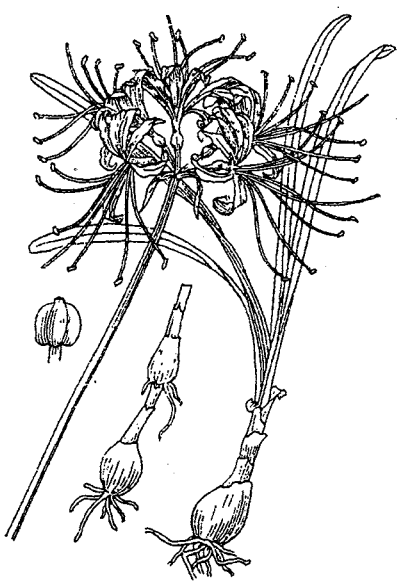
[**دىققەت قىلىدىغان ئىشلار**] كۆپ ئىشلىتىلسە قان سىيىشنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ، ئاشقازان ۋە بۆرەك كېسىلى بارلارغا زىيانلىق.

تاغ سامسىقى
塔给萨木萨克
（山蒜 shan suan）

[**باشقا ئاتىلىشى**]ياۋا سامساق، ئۇستقۇددىرىيۇن

[**لاتىنچە نامى**]Bulbus Allium pallasii

[**ئىنگلىزچە نامى**]shorttub Lycoris

تاغ سامسىقى

[**تونۇش**] بۇ، گۈلسامساق ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك تاغ سامسىقى (تاغنىڭ ياۋا سامسىقى) نىڭ تەڭگىسىمان غولىدىن ئىبارەت بولۇپ، ئادەتتە ئىككى خىل بولىدۇ. بىرى، دانىسى يوق، پوستى ئايرىلمايدىغان، يوپۇرمىقى ئۇششاق، كەڭرەك، توپا رەڭ قىزىلغا مايىل، ئۇزۇن، تەمى ئاچچىق كېلىدۇ. بۇنى «مىڭسىرە سامسىقى» ياكى «ياۋا سامساق» دەپ ئاتايدۇ. يەنى بىرى، سامساققا ئوخشايدۇ، تەمى ئانچە ئاچچىق ئەمەس، دانە ـ دانە، كۆپ چاتاقلىق، خۇش پۇراق كېلىدۇ. بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ پۈتۈن چۆپى ۋە يىلتىز قىسمى «تاغ سامسىقى» ياكى «ئۇستقۇددىرىيۇن» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. (15.16 ـ رەسىم)

[**چىقىش ئورنى**] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدىن چىقىدۇ.

[**يىغىپ ساقلاش**] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ دورىلىق قىسمىنى كۈز پەسلىدە يىغىپ، قۇرۇتۇپ، قۇرغاق ئورۇندا ساقلىنىدۇ.

[**لايىقلاشتۇرۇلۇشى**] يۇيۇش، توغراش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[**تەبىئىتى**] ئۇچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[**خۇسۇسىيىتى**] يەل ھەيدەش، پەي ـ مۇسكۇللارنى چىڭىتىش، تېرىنى قىزارتىش، نەپەسنى راۋانلاشتۇرۇش، يەل ھەيدەش، ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش، زەھەر قايتۇرۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

[**ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر**] بەرەس، بەھەق، نەپەس سىقىلىش، غەلۋىرەك، قان ئۆيۈپ قېلىش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ. ئۇرۇقى جىنسىي ئاجىزلىققا ئىشلىتىلىدۇ.

[**ئىشلىتىش ئۇسۇلى**]

1. تاغ سامسىقى، پەتەر ئاسالىيۇن، چاققاقئوت ئۇرۇقى قاتارلىقلارنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام ئېلىپ، تالقانلاپ ئىستېمال قىلسا، بەرەس كېسىلىگە شىپا بولىدۇ.

2. زۇپا، تاغ سامسىقى، چامغۇر ئۇرۇقىنىڭ ھەربىرىدىن بەش گىرام ئېلىپ، قايىنىتىپ ئىستېمال قىلسا، نەپەس يوللىرىنى راۋانلاشتۇرىدۇ.

[**ئىشلىتىش مىقدارى**] 5 ～ 6 گىرامغىچە.

[**زىيانلىق تەسىرى**] ئىسسىق مىزاج كىشىلەرنىڭ بېشىنى ئاغرىتىدۇ.

[تۇزەنكۈچسى] بىنەپشە، نېلۈپەر.
[ئورۇنباسارى] سامساق، تاغ پىيىزى.
[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىق دورا ياسالمىسى] تاغ سامسىقى قاينىتىلمىسى.

زىرە
孜热
(孜然 zi ran)

[باشقا ئاتىلىشى] كۈمۈنى، زىرە گىرمانى.
[لاتىنچە نامى] Fructus cuminum Cyminum
[ئىنگلىزچە نامى] Cymous Cuminum Fruit

زىرە ئۆسۈملۈكى

[تونۇش] بۇ، كۈنلۈكسىمان گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك زىرىنىڭ قۇرۇتۇلغان پىشىق مېۋىسى بولۇپ، «زىرە» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. شەكلى تار سوقىچاق، تۈخۈم شەكىللىك، ئىككى ئۇچى سەل ئېگىلگەن بولىدۇ، سىرتقى يۈزى كۈل رەڭگە مايىل سارغۇچ يېشىل رەڭلىك، تەمى سەل ئاچچىق، ئالاھىدە خۇش پۇراق كېلىدۇ. (16.16 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭدا ئۆستۈرۈلىدۇ، ئۇنىڭدىن باشقا ئەرەبىستان، ھىندىستان، پاكىستان قاتارلىق ئەللەردىمۇ ئۆستۈرۈلىدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] سىركىدە داغلاش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] ياز پەسلىدە مېۋىسى پىشقاندىن كېيىن ئورۇۋېلىپ، مېۋىسىنى ئايرىپ، ئەخلىتىنى تازىلاپ پاكىز ئادالاپ، ئاپتاپتا قۇرۇتۇلىدۇ. قۇرۇق، ھاۋا ئۆتۈشىدىغان يەردە ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] مېۋىسىدە تەخمىنەن 3% ئۇچۇچان ماي بار، ماينىڭ ئاساسىي تەركىبى كۈمىنالدېھىدى (Cuminaldehyde)، كۈمىنىل ئالكوھول (Cuminyl acchol) قاتارلىقلاردىن ئىبارەت.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] مېۋىسى (ئۇرۇقى) ۋە ئۇچۇچان مېيى يەل ھەيدەيدۇ، نېرۋىنى كۈچەيتىدۇ ۋە ئاشقازاننى قۇۋۇتلەيدۇ، بۇنىڭ ئىچىدىكى ئۇچۇچان ماي گىرام مۇسپىي باكتېرىيە ۋە زەمبۇرۇغ قاتارلىقلارنى كۈچلۈك تورمۇزلاش تەسىرىگە ئىگە.

[تەبىئىتى] ئۇچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسيىتى] يەل ھەيدەش، غەيرىي تەبىئىي بەلغەم خىلىتىنى تەڭشەش، توسالغۇلارنى ئېچىش، ئاشقازاننى قىزىتىش، جىگەر ۋە ئۇچەينى كۈچلەندۈرۈش، ئىشتىھانى ئېچىش، بۇزۇق ماددىلارنى تارقىتىش، ئارتۇق ھۆللۈكنى قۇرۇتۇش، سۇيدۇك ۋە ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] ئاشقازان سوۋۇپ كېتىش، ئاشقازان تۆۋەنلەش، ھەزىم ئاجىزلىقى، قورساق ئېسىلىش، ئىشتىھاسىزلىق، ھەزىم بۇزۇلۇش، ئىچ سۇرۇش، سۇيدۇك تۇتۇلۇش، ھەيز تۇتۇلۇش، جىگەر، ئاشقازان ۋە بۆرەك ئاجىزلىقى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. قانىسە ۋە مەستىكىدىن بەش گىرامدىن، قاقىلە، قەلەمپۇز، زىرە قاتارلىقلاردىن 10 گىرامدىن، ناۋاتتىن 15 گىرام ئېلىپ سوقۇپ، تالقانلاپ، قائىدە بويىچە ئىچىپ بەرسە، ئاشقازان سوۋۇپ كېتىش، ئاشقازان تۆۋەنلەش قاتارلىقلارغا شىپا بولىدۇ.

2. قاقىلە، بەدىيان، پوستى تۇرۇنجى، قەلەمپۇر، زەنجىۋىل، زىرە قاتارلىقلارنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام ئېلىپ، چايلىق تەييارلاپ ئىچىپ بەرسە، قورساق ئېسىلىشنى يوقىتىدۇ، ئاشقازاننى قۇۋۇتلەيدۇ.

3. زىرە، بەدىيان، دارچىن، قەلەمپۇر، زەنجىۋىل، پوستى تۇرۇنجى قاتارلىقلارنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام ئېلىپ، چايلىق تەييارلاپ ئىچىپ بەرسە، ھەزىمنى ياخشىلايدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 4 ~ 6 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئورۇقلىتىدۇ، ئۆپكىگە زىيان قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] كەتىرا، بادام مېغىزى.

[ئورۇنباسارى] ئاقموچ، كالىيزە.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىق دورا ياسالمىسى] جاۋارىش كۈمۈنى، جاۋارىش زەرئۇنى، جاۋارىش مەستىكى.

تۇرنا گۆشى

土热那古西

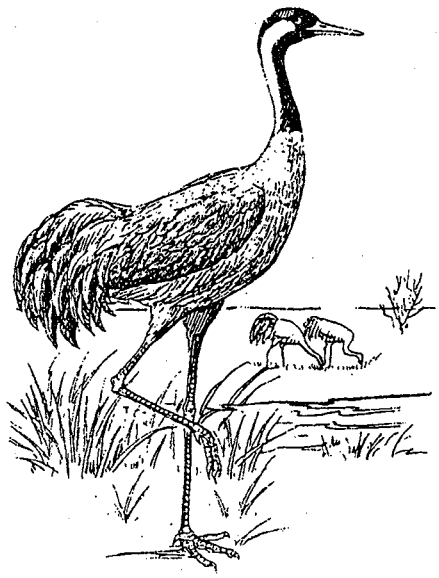
[باشقا ئاتىلىشى] لەھمى لەقىللەق، گۈشتى لەكلەك، لەكلەك كاگوشتى

[تونۇش] بۇ بىر خىل سۇدا ياشايدىغان، تۇمشۇقى ئۇزۇن، بېلىق تۇتۇپ يەيدىغان، ئۇچار قۇش تۇرنىنىڭ گۆشىدىن ئىبارەت بولۇپ، گۆشىنىڭ رەڭگى قارامتۇل قىزىل، تەمى بەتتەم، پۇرىقى سېسىق بولىدۇ. (16.17 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ سېلىش] بۇ قۇشنى ئۆلتۈرۈپ، گۆشى پاكىز، سالقىن جايدا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيىلىك تەركىبى] ئاقسىل، گىلۇكوزىدلار، ئامىنو كىسلاتاسى، كاربون سۇ بىرىكمىلىرى، تۆمۈر، مىس، فوسفور، ۋىتامىن A قاتارلىقلار بار.

تۇرنا

[**فارماكولوگىيەلىك تەسىرى**] قان كۆپەيتىش، ئىچكى ئاجراتما بەز-لەرنىڭ خىزمەت ئىقتىدارىنى ياخشىلاش تەسىرى بار.

[**لايىقلاشتۇرۇلۇشى**] ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[**تەبىئىتى**] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[**خۇسۇسىيىتى**] ئومۇمىي بەدەننى قۇۋۇتلەش، يەل ھەيدەش، پەي - مۇسكۇلنى چىڭىتىش، باھنى قۇۋۇتلەش قاتارلىق خۇسۇسىيەتلەرگە ئىگە.

[**ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر**] پالەچ، لەقۋا، باھ ئاجىزلىقى، سوغۇقتىن بولغان ھەر خىل كېسەللىكلەر قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[**ئىشلىتىش ئۇسۇلى**] تۇرنا گۆشىنى ھەر خىل ئۇسۇللار بىلەن كاۋاپ، شورپا ياكى ئادەتتىكى گۆش ئورنىدا ھەر خىل غىزالارنى تەييارلاپ ئىستېمال قىلسا، يۇقىرىقى خۇسۇسىيەتلەر ھەم كېسەللىكلەرگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

[**ئىشلىتىش مىقدارى**] ئەھۋالغا قاراپ 30 ~ 60 گىرامغىچە.

[**زىيانلىق تەسىرى**] ئىسسىق مىزاجلاردە باش ئاغرىقى پەيدا قىلىدۇ.

[**تۇزەتكۇچىسى**] سىرىقماي، يۇمغاقسۇت.

[**ئورۇنباسارى**] كەكلىك گۆشى.

[**ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى**] مائۇللاھەمى.

شالدىر بۇيا
夏里地尔布牙

[**باشقا ئاتىلىشى**] شالدىربۇيا ئۇرۇقى

[**تونۇش**] بۇ، يېرىم گەزدىن بىر گەزگىچە ئۆسىدىغان ئۆسۈملۈك بولۇپ، يوپۇرمىقى بامبۇك يوپۇرمىقىغا ئوخشايدۇ، لېكىن ئۇنىڭدىن كىچىك بولىدۇ. مېۋىسىنىڭ ئىچى يۇمىلاق بولۇپ، سىرتىنى كاكىنەچەك ئوخشاش نېپىز بىر قەۋەت پەردە ئوراپ تۇرىدۇ، مېۋىسى پىشقان ۋاقتىتا سارغىيىدۇ ۋە ئىچىدىن كاكىنەچ ئۇرۇقىغا ئوخشاش ئۇششاق ئۇرۇقى چىقىدۇ. ئۇنىڭ يىلتىزى ئىنچىكە بولۇپ، سىرتى ئاققا مايىل سېرىق بولىدۇ، دورىلىققا ئۇنىڭ ئۇرۇقى كۆپ ئىشلىتىلىدۇ.

[**چىقىش ئورنى**] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن ھەم ھىندىستانىنىڭ كۆپلىگەن جايلىرىدىن چىقىدۇ. بولۇپمۇ خەنەكلەرگە ئوخشاش ئويمان جايلاردىن چىقىدۇ.

[**يىغىپ ساقلاش**] ئۇرۇقى پىشقاندا پاكىز يىغىپ، قۇرۇتۇپ سالقىن جايلاردا ساقلىنىدۇ.

[**لايىقلاشتۇرۇلۇشى**] يۇيۇپ، قۇرۇتۇپ لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[**تەبىئىتى**] ئۇچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] ھەر خىل بۇخاراتلارنى ھەيدەش، باھنى قۇۋۇتلەش، مەنپي قويۇلدۇرۇش ۋە ھەرخىل ماددىلارنى تۇتۇپ تۇرۇش، بالىيانقۇنى قۇۋۇتلەش، يەل ھەيدەش، يالليۇغ قايتۇرۇش، ئاغرىق پەسەيتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] باھ ئاجىزلىقى، سۇرئىتى ئىنزال، مەنپي سۇيۇلۇپ كېتىش، ۋەجئۇل مۇپاسىل، نۇقرەس قاتارلىق كېسەللىكلەرگە ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. شالدىرىۋىيا، پەنىرمايە 12 گىرامدىن، مەستىكى رۇمى، قەلەمپۇر تۆت گىرامدىن، خۇسۇسىيەتۇسۇ ئۆلەپ، خولىنجان سەككىز گىرامدىن، نوقۇت سۇيى مۇۋاپىق مىقداردا. دورىلارنى سوقۇپ، تاسقاپ، نوقۇت سۇيىدە خېمىر قىلىپ ھەب تەييارلاپ، كۈندە ئىككى ۋاق، ھەر قېتىمدا 11 داندىن يېپ بەرسە باھنى قوزغايدۇ، مەنپي قويۇلدۇرىدۇ، بالىيانقۇنى قۇۋۇتلەيدۇ.

2. شالدىرىۋىيا، زىرە ئۇرۇقى، جۇۋىنە، زاغۇن ئۇرۇقىنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرامدىن ئېلىپ، دورىلارنى يومشاق سوقۇپ، قائىدە بويىچە سۇفۇپ تەييارلاپ، كۈندە ئىككى قېتىم، ھەرقېتىمدا ئۇچ گىرامدىن ئىچىپ بەرسە، يەل ھەيدەپ ئاغرىقلارنى پەسەيتىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 3 ~ 5 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئىسسىق مىزاجلىقلاردا باش ئاغرىقى پەيدا قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] كەتىرا.

[ئورۇنباسارى] ئاق بەھمەن.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] مەجۇنى مۇقەۋۋى ئەبدان.

مىسۋاك دەرىخى قوۋزىقى
米斯瓦克得里黑

[باشقا ئاتىلىشى] ئىراك، دەرىخى مىسۋاك

[تونۇش] بۇ ناھايىتى چوڭ ھەم ئېگىز مەشھۇر دەرەخ بولۇپ، بۇنىڭ پۈتكۈل تەركىبلىرى پۇراقلىق ھەم ئاچچىق بولىدۇ. بۇ دەرەخنىڭ شېخى، گۈلى، قوۋزىقى دورىلىققا ئىشلىتىلىدۇ. لېكىن يوپۇرمىقى ۋە قوۋزىقى كۆپ ئىشلىتىلىدۇ. قوۋزىقى «مىسۋاك دەرىخى قوۋزىقى» دەپ ئاتىلىدۇ.

[چىقىش ئورنى] بۇ دەرەخ ھىندىستان، پاكىستاننىڭ غەربىي شىمال رايونلىرى ۋە ئىراننىڭ قۇرغاق رايونلىرىدا ئۆسىدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] مىسۋاك دەرىخى قوۋزىقى ساپلاشتۇرۇپ لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] ماددىلارنى، بولۇپمۇ قويۇق خىلىتلارنىڭ بۇخاراتلىرىنى ۋە بەدەندىكى يەللەرنى ھەيدەش، غەيرىي تەبىئىي خىلىتلارنى تەڭشەش، قان تازىلاش، يالليۇغ قايتۇرۇش، چوڭ تەرەتنى راۋانلاشتۇرۇش، قىزىتما پەسەيتىش، جاراسىملارنى يوقىتىش، مىكرو ئورگانىزملارنى ئۆلتۇرۇش، قورساقتىكى قۇرتنى

ئۆلتۈرۈش، جاراھەت تازىلاش، بەلغەم بوشىتىش، يەل ھەيدەش، سۈيدۈك ھەيدەش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] ھەر خىل مۇدۇر - چاقا ۋە زەخمىلەر، قىچىشقاق، قان بۇزۇلۇشتىن بولغان تېرە كېسەللىكلىرى، قەۋزىيەت، ھەيز راۋان بولماسلىق، قورساقتىكى قۇرتنى چۈشۈرۈش، جوزام، سوزۇلما خاراكتېرلىك ۋەجئۇل مۇپاسىل، ئېغىز بوشلۇقىدىكى ھەر خىل جاراسمىلىق كېسەللىكلەر قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. مىسۋاك دەرىخىنىڭ يىلتىزىنى چىش چوتكىسى قىلىپ ئىشلەتسە، چىشنى پاكىز ھەم مەزمۇت قىلىدۇ.

2. مىسۋاك دەرىخىنىڭ قوۋزىقىنى قاينىتىپ، قۇلاقنى ئۇنىڭ بىلەن ھورلاندۇرسا، قۇلاقتىكى مۇدۇر - چاقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ ۋە قاينىتقان سۈيىدە ھەر خىل زەخمىلەرنى يۇسا زەخمىلەرنىڭ جاراسمىلىرىنى يوقىتىدۇ ھەم جاراسمىلىق كېسەللىكلەرنىڭ پەيدا بولۇشىنىڭ ئالدىنى ئالىدۇ.

3. مىسۋاك دەرىخىنىڭ قوۋزىقىنى شاھتەررە، چۆپچىن، بەرەڭگى كابۇلى قاتارلىقلار بىلەن قائىدە بويىچە سۇفۇپ تەييارلاپ ئىچىپ بەرسە، چوڭ تەرەتنى راۋانلاشتۇرىدۇ. قان تازىلايدۇ، ئۇنىڭدىن باشقا قورساقتىكى قۇرتنى ئۆلتۈرىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 6 ~ 12 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] قۇرۇق مىزاجلىقلاردا گالىنى قۇرۇتىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] ساپ ھەسەل.

[ئورۇنباسارى] ئانار يىلتىزى پوستى.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] ھەببى بوۋاسىر، مەجۇنى مۇسەككىن دەردى رەھمى.

ئون يەتتىنچى باب مەددە قۇرت ئۆلتۈرگۈچى دورىلار

بۇ تۈردىكى دورىلار مەددە قۇرتنى ئۆلتۈرۈش، چۈشۈرۈش تەسىر ئاساسى ئورۇندا تۈرىدىغان دورىلار مەددە قۇرت ئۆلتۈرگۈچى دورىلار دېيىلىدۇ.

ھەر خىل ئىچكى - تاشقى سەۋەبلەر تەسىرى (يەنى تۈرمۇش تازىلىق ئادەتتىنكى ياخشى بولماسلىقى، يېمەكلىكنىڭ تازىلىقىغا سەل قاراش سەۋەبىدىن مەددە قۇرت لىچىنكىلىرى، ھەزىم سىستېما ئەزالىرىغا يېتىپ بارغاندىن كېيىن، مۇڭاپىق ئورۇن تاللاپ، شۇ ئورۇندا پارازىت ياشاپ، كۆپىيىپ، ئورگانىزم نورمال ماددا ئالمىشىش پائالىيىتىنى بۇزىدۇ) دىن مەددە قۇرت پەيدا بولىدۇ. مەددە قۇرت پەيدا بولغاندا يەپ تويماسلىق، كېچىسى چىشىنى غۇچۇرلىتىپ يېتىش، قورساق ساھەسى يېقىمسىزلىنىش، مەقئەت ئەتراپى قىچىشىش، چوڭ تەرەتتە مەددە قۇرت تېپىلىش، كۆڭلى ئېلىشىش، ھۆ بولۇش قاتارلىق كېسەللىك ئالامەتلىرى كۆرۈلىدۇ. ۋاقتىدا داۋالىمىغاندا ئېغىر ئاقىۋەتلەر كېلىپچىقىدۇ. مەددە قۇرت كېسىللىنىڭ سەۋەبلىرى ھەر خىل بولغاچقا سەۋەبىگە ئاساسەن، مەددە قۇرت ئۆلتۈرگۈچى دورىلارنى مۇڭاپىق تاللاپ ئىشلىتىشكە توغرا كېلىدۇ. مەددە قۇرت ئۆلتۈرگۈچى دورىلارنىڭ كۆپىنچىسىنىڭ تەبىئىتى قۇرۇق ئىسسىق ياكى ھۆل ئىسسىق بولۇپ، بۇ دورىلار مەددە قۇرت ئۆلتۈرۈش، مەددە قۇرت چۈشۈرۈش تەسىرى ئارقىلىق ئورگانىزمنىڭ نورمال ماددا ئالمىشىش پائالىيىتىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈپ، فىزىيولوگىيەلىك خىزمىتىنى تەڭشەيدۇ. مەسىلەن: ھەببۇلمۇلۇك، ھەببۇلمۇلۇك يېغى، نەرگىس، گۈلەمبەر، بەرەڭگى كابۇلى، كاۋا ئۇرۇقى، قەنبىل، فۇپەل، ئەدەس، باقىلە، تورموس، ئاچچىق بادام.

ماھى زەھرەج، سەرخىس، بۇيا ئۇرۇقى، چەشمى خۇرۇس، قوي ئۆتى.

ھەببۇلمۇلۇك

哈比木鲁克

(巴豆 ba dou)

[باشقا ئاتىلىشى] ھەببى سەلاتىن، دەند، جامال گوتە، جىپال

[لاتىنچە نامى] Semen Croton tiglium

[ئىنگلىزچە نامى] Purging Croton Seed

[تونۇش] بۇ، سۈتلۇكئوتلار ئائىلىسىدىكى tiglium دەرىخىنىڭ ئۇرۇقىدىن ئىبارەت بولۇپ، «ھەببۇلمۇلۇك»، «دەند» قاتارلىق ناملاردا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. مېۋىسى تۇخۇم شەكىللىك ياكى ئېللىپس شەكىللىك، ئۇچ قىرلىق، سىرتقى يۈزى كۇل رەڭ ياكى سېرىق رەڭلىك، مېۋىسى ئىچىدىن 3～4 تالغىچە ئۇرۇقى چىقىدۇ. مېۋىسىنىڭ تەمى ئاچچىق بولۇپ، زەھەرلىك، ئېغىزغا سېلىشقا بولمايدۇ. (1.17 - رەسىم)

ھەيۋلمۇلۇك دەرىخى

[**چىقىش ئورنى**] ئېلىمىزنىڭ فۇجيەن، تەيۋەن، خۇنەن، خۇبېي، گۇاڭدۇڭ، گۇاڭشى، يۈننەن، گۈيجۇ قاتارلىق ئۆلكىلەردىن، ھىندىستان، بېنگال، بېرما، سىرى لانكا قاتارلىق ئەللەردىن چىقىدۇ.

[**يىغىپ ساقلاش**] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ يوپۇرمىقىنى كۈزدە يىغىپ قۇرۇتۇپ، قۇرغاق ئورۇندا ساقلىنىدۇ.

[**خىمىيەلىك تەركىبى**] ئۇرۇقىنىڭ تەركىبىدە 50%～60% كىچە دەندە يېغى، 18% ئاقسىل بار. دەندە يېغى زەھەرلىك بولۇپ، بۇ سېرىق رەڭلىك ياكى سارغۇچ بېغىر رەڭلىك كېلىدۇ.

[**فارماكولوگىيەلىك تەسىرى**]

1. ھەزىم قىلىش يولىغا بولغان تەسىرى: دەندە يېغىدىن يېرىمىدىن بىر تېمىتمىغىچە ئىستېمال قىلىنسا، ئاشقازاندا كۆيۈش سېزىمى پەيدا قىلىدۇ ۋە قۇستۇرىدۇ. دەندە يېغى ئاشقازاندا پارچىلىنىپ، دەندە كىسلاتاسىنى قويۇپ بېرىپ، ئۇچەي شىللىق پەردىسىنى غىدىقلايدۇ ۋە يارا قىلىدۇ. ئاجرالمىلارنى كۆپەيتىدۇ، يېرىمىدىن ئۇچ سائەتكىچە بولغان ۋاقىت ئىچىدە ئىچىنى سۇرىدۇ، قورساقنى قاتتىق ئاغرىتىدۇ، كىلىنىكىدا ئۇچەي قەۋزىيەتلىرىگە ئىشلىتىلىدۇ.

2. باكتېرىيەگە قارشى، ۋىرۇسقا قارشى ۋە سۇزگۈچتىن ئۆتكۈچى ۋىرۇسلارغا بولغان تەسىرى: دەندە قاينىتىلمىسى ئالتۇن رەڭلىك ئۇزۇمسىمان شارچە باكتېرىيەسى، تارقىلىشچان زۇكام تاياقچە باكتېرىيەسى، بوغما تاياقچە باكتېرىيەسى، يېشىل رەڭلىك تاياقچە باكتېرىيەسى قاتارلىقلارغا نىسبەتەن مەلۇم دەرىجىدە قارشى تۇرۇش تەسىرى بار. يۇقۇملۇق، تارقىلىشچان B تىپلىق مېڭە يالۇغى بىلەن ئاغرىغان كىچىك چاشقانغا تېرە ئاستىغا دەندە يېغى ياسالمىسىنى ئوكۇل قىلسا، ئالدىنى ئېلىش تەسىرىنى بېرىدۇ، كىلىنىكىدا جىددىي ۋە سوزۇلما ئۇچەي يالۇغى، سوزۇلما تولغاقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

3. زەھەرلىك تەسىرى: دەندە يېغىدىن 20 تېمىم ئىستېمال قىلسا ئۆلتۇرىدۇ.

4. دەندە مېغىزىنىڭ يېرىم پىرسەنتلىك قاينىتىلمىسى مىخسىمان قۇلۇلىنى ئۆلتۇرىدۇ.

[**لايىقلاشتۇرۇلۇشى**] ھىكمەت لېيىغا ياكى ھېكمەت خېمىرىگە ئوراپ، كۈشتە قىلىش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[**تەبىئىتى**] تۆتىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[**خۇسۇسىيىتى**] مەددە قۇرتلارنى چۈشۈرۈش، غەيرىي تەبىئىي بەلغەم ۋە سەۋدا خىلىتى، كۆيگەن قويۇق خىلىتلارنى سۇرۇپ چىقىرىش، تېرىنى پارقىرىتىش، ئىششىق ياندۇرۇش ۋە يەللەرنى ھەيدەش، قەي قىلدۇرۇش، سۇيدۇك ھەيدەش، قۇرت ئۆلتۇرۇش، ئاغرىق پەسەيتىش، قان ئايلىنىشنى تېزلىتىش خۇسۇسىيەتلىرى بار.

[**ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر**] تېرە يېرىقلىرى، تەڭگىسىمان چاچ چۈشۈش، ھەر خىل سوغۇقتىن بولغان ئىششىقلار، ئۇششاق بوغۇملار ئاغرىقى، مەددە قۇرت كېسەللىكى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. دەندىكى ئۇرۇقىنى مۇۋاپىق ئېلىپ ئېزىپ، قېتىق بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ يەرلىك ئورۇنغا چاپسا، تېرىنىڭ يېرىقلىرى ھەم تەڭگىسىمان چاچ چۈشۈشكە مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. دەندتىن مۇۋاپىق مىقداردا ئېلىپ سوقۇپ، لىمون سۇيى ياكى ھۆل زەنجىۋىل سۇيى بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ يەرلىك ئورۇنغا چاپسا، تەڭگىسىمان چاچ چۈشۈشكە ۋە ئۇششاق بوغۇملار ئاغرىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 62 ~ 125 مىللىگىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] زەھەرلىك بولۇپ، زەھەرسىزلەندۈرمەي ئىشلىتىشكە بولمايدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] كونىراپ كەتكەنى ۋە سارغىيىپ قاريداپ، رەڭگى ئۆزگىرىپ كەتكەنلىرى بۇزۇلغانلىرى بولۇپ، بۇنداقلارنى ئىشلىتىشكە بولمايدۇ.

[ئورۇنباسارى] ئابدىمىلىك ئۇرۇقى.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] ھەببى چىپال.

[قوشۇمچە] ھەببۈلمۇلۇك يېغى ۋە ھەببۈلمۇلۇك زەھىرى تېرە شىللىق پەردىلىرىنى غىدىقلايدۇ، سىستېمىلىق پىرتوپىلازما زەھىرى قىزىل قان ھۈجەيرىسىنى ئېرىتىدۇ، تېرىدە قىزىل داغ، كۆيگەندەك سېزىم پەيدا قىلىدۇ، ھەتتا سۇلۇق ئىششىق پەيدا قىلىدۇ ياكى كېڭىيىپ يىرىڭلىق قاپارتقۇ پەيدا قىلىدۇ، شۇڭا دەندىنى زەھەرسىزلەندۈرۈشتە تېرە، كۆز، بۇرۇن قاتارلىق ئەزالاردىكى شىللىق پەردىلەرگە قاتتىق زىيانلىق.

[دىققەت:] ھېكمەت لېيى ياكى ھېكمەت خېمىرىگە ئوراپ كۈشتە قىلىپ ئىشلىتىلىدۇ.

ھەببۈلمۇلۇك يېغى

哈比木鲁克也合

(巴豆油 ba dou you)

[باشقا ئاتىلىشى] رەۋغىنى ھەببى سالاتىن.

[لاتىنچە نامى] Oleum Croton, tiglium

[ئىنگلىزچە نامى] Oil purging Croton

[تونۇش] بۇ، يالمانقۇلاق ئائىلىسىدىكى دائىم كۆكىرىپ تۇرىدىغان ئۆسۈملۈك دەندە دەرىخىنىڭ ئۇرۇقىدىن ئېلىنغان يېغىدىن ئىبارەت. دەند يېغى سېرىق رەڭلىك ياكى سارغۇچ قوڭۇر رەڭلىك كېلىدۇ. ئېغىزنى قورۇيدىغان تەمگە ۋە ئۆزىگە خاس پۇراققا ئىگە. (2.17 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ فۇجيەن، تەيۋەن، خۇنەن، خۇبېي، گۇاڭدۇڭ، گۇاڭشى، يۈننەن، گۈيجۇ قاتارلىق ئۆلكىلىرىدىن ھەمدە ھىندىستان، بېنگال، بېرما، سىرى لانكا قاتارلىق ئەللەردىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] قۇرۇق قوتىلاردا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] دەند يېغى تەركىبىدە ماي كىسلاتاسى، زىغىر كىسلاتاسى، يۇمشاق ماي كىسلاتاسى، قاتتىق ماي كىسلاتاسى، دەند يېغى كىسلاتاسى (Crotanic acid) ۋە دەند كىسلاتاسى

(Tigli acid) قاتارلىق گىلىتسېرىدلار بار.

[**تەبىئىتى**] تۆتىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[**خۇسۇسىيىتى**] غەيرىي تەبىئىي خىلىتلارنى سۈرۈش، قەي قىلدۇرۇش، ئىششىق ياندۇرۇش، پەي - مۇسكۇللارنى چەكتىش، قۇرت ئۆلتۈرۈش، چاچ ئۇندۇرۇش، ماددا ئالماشىشنى تېزلىتىش، تەرەتنى راۋانلاشتۇرۇش، ئۇچەي توسۇلۇشنى ئېچىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

[**ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر**] چوڭ - كىچىك بوغۇم ئاغرىقى، ئۇچەيدىكى مەددە قۇرت كېسەللىكى، پەي - موسكۇللار بوشاپ كېتىش، پالەچ، لەقۋا، ئۇچەي توسۇلۇش، تەمرەتكە، ئىستېسقا، تەڭگىسىمان چاچ چۈشۈش، قەۋزىيەت قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

ھەبىۋلمۇلۇك دەرىخى

[**ئىشلىتىش ئۇسۇلى**]

1. 15 گىرام سۆرۈنجاننى مۇۋاپىق مىقداردىكى دەنە يېغىغا ئارىلاشتۇرۇپ يەرلىك ئورۇنغا چاپسا، چوڭ - كىچىك بوغۇملار ئاغرىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. خىيار شەنبەر بىلەن سانادىن 10 گىرامدىن ئېلىپ چالا سوقۇپ، 15 مىنۇت قاينىتىپ سۈزىدا دەملەپ، ئۈستىگە 0.5 مىللىلىتىر دەنە يېغى تېمىتىپ ئىچسە، قەۋزىيەتكە مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. دەنە يېغىدىن ئازراق ئېلىپ، چاچ چۈشكەن ئورۇنغا سۈركەپ بەرسە، قان ئايلىنىشنى ياخشىلاپ، چاچ ئۇندۇرىدۇ.

4. قۇرت ئۆلتۈرگۈچى دورىلارنى ئىستېمال قىلىپ، كەينىدىن 0.2 مىللىلىتىر دەنە يېغىنى ئىستېمال قىلسا، مەددە قۇرت چۈشۈرىدۇ.

[**ئىشلىتىش مىقدارى**] 0.5 ~ 1 مىللىلىتىرغىچە.

[**زىيانلىق تەسىرى**] ئاشقازان - ئۇچەيگە زىيان قىلىدۇ.

[**تۇزەتكۈچىسى**] سۈت، ھەسەل.

[**ئورۇنباسارى**] ئابدىمىلىك يېغى.

[**قوشۇمچە**] دەنە يېغى كۈچلۈك دەرىجىدە سۈرۈش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە، بۇنى ئىچسە، ئۇچەيگە تەسىر قىلىپ ئىچىنى سۈرىدۇ، كۈچلۈك زەھەرلىك تەسىرى بار. يېرىم تامچىسىنى ئىچسە، ئېغىزنىڭ شىللىق پەردىلىرى ۋە گالدا كۆيگەندەك سېزىم پەيدا قىلىپ قۇستۇرىدۇ، 30 مىنۇتتىن ئۇچ سائەتكىچە بولغان ئارىلىقتا تېرە يۈزىدە سۇ كۆتۈرۈلۈپ سۇغا ئوخشاش تەمرەتكە پەيدا قىلىدۇ، كەلتۈرىدۇ، كۈچلۈك غىدىقلىغۇچى تەسىرى بار بولۇپ، تېرىگە سۈركىسە، دەرھال تېرىنى قىزارتىپ، قېلىن قاپارتقۇ پەيدا قىلىدۇ، كېيىنچە يىرىڭغا ئايلىنىدۇ. ئەگەر تېرە ئاستىغا كىرگۈزۈلسە، دەرھال ئۇزۇمسىمان يىرىڭ پەيدا قىلىدۇ، 20 تامچە ئىچسە ئادەمنى ئۆلتۈرىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن دەنە ۋە ئۇنىڭ يېغىنى داۋالاشتا ئىشلىتىشتە ئالاھىدە دىققەت قىلىش كېرەك. ئەگەر يۇقىرىقىدەك ئەھۋال كۆرۈلسە، كالا سۈتى بىلەن

قايماق ئارىلاشتۇرۇپ يېگۈزۈلىدۇ ۋە قۇستۇرۇلىدۇ، ئاندىن تۇخۇمنىڭ ئېقىنى سۈتكە چىلاپ ئىچكۈزۈلىدۇ، ئەڭ ياخشىسى دوختۇر داۋالاش لازىم.

نەغەزگۈلى يىلتىزى
那盖孜古丽依力提孜
(水仙根 shui xian gen)

[باشقا ئاتىلىشى] نەرگىس، نەرجىس، نەرگىز، مەغەزگۈلى يىلتىزى

[لاتىنچە نامى] Bulbus Narcissus chinensis

[ئىنگلىزچە نامى] Blub of China Narcissus

نەغەزگۈلى يىلتىزى

[تونۇش] بۇ، تاشسامساق ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك نەرگىس گۈلى بولۇپ، گۈلى كۈنلۈكسىمان گۈل تىزمىسى شەكلىدە تىزىلغان، پۇراقلىق، رەڭگارەڭ، يىلتىزى پىيازغا ئوخشايدۇ، تەمى تېتىقسىز. بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ يىلتىزى «پىيازى نەرگىس» ياكى «بەسەلى نەرگىس» ناملىدا، گۈلى «نەرگىس گۈلى» ناملىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. «مەغەزگۈل» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭنىڭ باغلىرىدا تېرىپ ئۆستۈرۈلىدۇ، ئۇنىڭدىن باشقا يەنە چەت ئەللەردىنمۇ چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ ئۇرۇقى پىشقاندا يىلتىزىنى كولاپ ئېلىپ، يۇيۇپ قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] ھۆل گۈلىنىڭ تەركىبىدە ئۇچۇچان مايى ئىنتايىن ئاز مىقداردا بولىدۇ، گۈلىنىڭ تەركىبىدە رۇتىن (Rutin)، كارۇتىن (Carutin)، كىستىرونىلول (Citronellol) قاتارلىقلارمۇ بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] نەرگىس گۈلىنى ۋە تېنىدىن ئېلىنغان جەۋھىرىنى ھايۋاناتلارغا بېرىپ تەجرىبە قىلىپ كۆرگەندە، ئۇلاردا نەپەسلىنىش تەرتىپسىزلىنىش، تومۇرى تېزلىشىش، ھارارىتى كۆتۈرۈلۈش، ئاشقازان-ئۇچەي ياللۇغلىنىش، قورساق ئاغرىش، ئىچ سۇرۇش ياكى قېتىپ قېلىش كۆرۈلىدۇ. ئادەملەرگە ئىشلەتسە سوغۇق تەرلەيدۇ، قۇسىدۇ. ئاشقازان ئاغرىيدۇ، ئىچى سۇرىدۇ، ھوشسىز ھالەتكە چۈشۈپ قالىدۇ، بۇ دورا خېلى كۈچلۈك زەھەرلىك خۇسۇسىيەتكە ئىگە.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ساپلاشتۇرۇش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئۇچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] قۇرت ئۆلتۈرۈش، ماددىلارنى تارقىتىش، تېرىنى پارقىرىتىش، ھامىلە چۈشۈرۈش، سۈيدۈك ۋە ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] ئۇچەي قۇرتلىرى، سوغۇقتىن بولغان زۇكام، ھەر خىل ئىششىقلار، باش ئاغرىقى، دوۋسۇن ۋە بالىيانقۇ ئاغرىقلىرى، يىرىڭلىق جاراھەتلەر، قېيىن تۇغۇت، ئۆلۈك ھامىلىنى چۈشۈرۈش، تەڭگىسىمان چاچ چۈشۈش، سۈيدۈك، ھەيز راۋان بولماسلىق، باھ ئاجىزلىقى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. نەرگىس ئۇچ گىرام، سانا بەش گىرام، تۇربۇت 1.5 گىرام. دورىلارنى قاينىتىپ سۈيىنى ئىچسە، ھامىلىنى چۈشۈرىدۇ، زىمات قىلسا، ھەر خىل ئىششىقلارنى ياندۇرىدۇ.

2. نەرگىس گۈلىنى پۈرسا، باش ئاغرىقى ۋە زۇكامنى يوق قىلىدۇ.

3. نەرگىس يىلتىزىنى يۇمشاق ئېزىپ، يەرلىك ئورۇنغا سەپسە يارىنى ساقايتىدۇ.

4. ئۇچ گىرام نەرگىسنىڭ يىلتىزىنى سىركە بىلەن قوشۇپ مەلھەم قىلىپ چاپسا، تەڭگىسىمان چاچ چۈشۈشنى ساقايتىدۇ، گۈلىنى ئېزىپ ھەسەل بىلەن چاپسا، ھەر خىل ئىششىقلارنى ياندۇرىدۇ.

5. نەرگىس گۈلىنى نېلۇپەر يوپۇرمىقى ۋە چۈغلۇق گۈللىرى بىلەن قوشۇپ ئىچسە، بالىيانقۇ ئاغرىقى ۋە ھەيز قالايمىقانلىششىقا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 1 ～ 3 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئىسسىق مىزاج كىشىلەرنىڭ بېشىنى ئاغرىتىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] بىنەپشە، كافۇر، نېلۇپەر.

[ئورۇنباسارى] بەرەڭگى كابۇلى.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] ھەببى دىيدان، ئىترىفىل قەمبىل.

گۈلەمبەر

古兰巴尔

(飞燕草 fei yan cao)

[باشقا ئاتىلىشى] ئىلى گۈلەمبىرى

[لاتىنچە نامى] Radixet Semen Consolida ajacis

[ئىنگلىزچە نامى] Root and seed of rocket consolida

[تونۇش] بۇ، ئېيىقتاپانلىقلار ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك ئىلى گۈلەمبىرى بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ پۈتۈن تېنى «گۈلەمبەر» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ.

[چېقىش ئورنى] ئورمانلىقلاردا، تاغ باغرىدىكى نەم يەرلەردە ئۆسىدۇ، شىنجاڭنىڭ تاغلىق رايونلىرىدىن تېپىلىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ دورىلىق قىسمىنى كۈز پەسلىدە يىغىپ قۇرۇتۇپ، قۇرغاق ئورۇندا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئۇرۇقى تەركىبىدە 39% ياغ، 1% بىيولوگىيەلىك ئىشقار بار. بىيولوگىيەلىك

ئىشقار دېلكوسىن (Delcosinc) ، ئېلتىن (Elatine) ، دېلفىن (Delphin) قاتارلىقلاردىن ئىبارەت.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] قۇرت ئۆلتۈرۈش تەسىرى بار، ئەمما زەھەرلىك تەسىرى كۈچلۈك.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ساپلاشتۇرۇش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] قۇرت ئۆلتۈرۈش، قىزىتمىنى پەسەيتىش، ئاغرىق پەسەيتىش خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] ئىسسىق يەلدىن بولغان چىش ئاغرىقى، يۇقىرى قىزىتما، مەددە قۇرت كېسىلى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. گۈلەمبەردىن ئۇچ گىرام ئېلىپ قاينىتىپ ئېغىزنى چايقىسا، ئىسسىقتىن بولغان چىش ئاغرىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ (يۇتۇۋېتىشكە بولمايدۇ).

2. گۈلەمبەردىن ئىككى گىرام، فۇپەل، قەمبىلدىن يەتتە گىرامدىن ئېلىپ قاينىتىپ ئىچىپ بەرسە، مەددە قۇرت كېسىلىگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. گۈلەمبەرنى ئېزىپ پېشانىگە چاپسا، قىزىتما قايتۇرىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] سىرتقى تەرەپتىن ئىشلىتىلىدۇ.

[زىيانلىق تەسىرى] ئۇچەيگە زىيان قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] سىرىقماي.

[ئورۇنباسارى] قىزىلگۈل، سىپارى.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىق دورا ياسالمىسى] سۇفۇپى قەمبىل.

بەرەڭگى كابۇلى

白然格卡布力

(白桦酸藤果子 bai hua suan teng guo zi)

[باشقا ئاتىلىشى] بەرەنجى كابىلى، بەرەنگى كابىلى، باۋ بەرەنگى

[لاتىنچە نامى] Radix Embelia ribes

[ئىنگلىزچە نامى] Whit e flower embelia Fruit

[تونۇش] بۇ، ئاردىسىيا كالا ئائىلىسىدىكى ياغاچ غوللۇق كىچىك چانقال ئۆسۈملۈك بەرەڭگى كابۇلىنىڭ ئۇرۇقى بولۇپ، «بەرەڭگى كابۇلى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. شەكلى يۇمىلاق، قارىمۇچتىن سەل كىچىكرەك، قارا رەڭلىك، ئىچى ئاق، تەمى ئاچچىق، پۇرىقى سۇس كېلىدۇ. (3.17 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ گۇاڭدۇڭ، گۇاڭشى قاتارلىق جايلىرىدىن ھەمدە ھىندىستان، ئافغانىستان قاتارلىق ئەللەردىنمۇ چىقىدۇ.

[يىغىپ سافلاش] مېۋىسى تولۇق پىشقاندا يىغىۋېلىپ، قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.

بەرەڭگى كابۇلى

[خىمىيەلىك تەركىبى] مېۋىسىنىڭ تەركىبىدە ئېمبېلىن (Embelin) ۋە ۋىلانگىن (Vilangin) قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] بۇنىڭ قۇرۇتۇلغان مېۋىسى تاسمىسمان مەددە قۇرتىنى ئۆلتۈرۈش تەسىرىگە ئىگە. ئۇنۇملۇك تەسىرى ئېمبېلىن بولۇپ، بۇ ھىندىستاندا تۇغۇت چەكلەش دورىسى قىلىپ ئىشلىتىلىدۇ. بالىياتقۇ ئىچكى پەردىسى ئىشقارلىق فوسفورلارنىڭ ھەربكتىنى تورمۇزلايدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ئىلغاپ، يۇيۇپ، قۇرۇتۇپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيتى] غەيرىي تەبئىي بەلغەم ۋە سەۋدا خىلىتلىرىنى سۇرۇش، ئۇچەي قۇرتلىرىنى ئۆلتۈرۈش، يەل ھەيدەش، ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش، چىش ئاغرىقىنى توختىتىش خۇسۇسىيتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] ئۇچەي قۇرتى، بولۇپمۇ قاپاق ئۇرۇقى مەددىسى، ھۆل جاراھەتلەر، ھەزىم ئاجىزلىقى، چىش ئاغرىقى، پەي - مۇسكۇللار بوشاپ كېتىش، سۈيدۈك، ھەيز، راۋان بولماسلىق، بوغۇم ئاغرىقلىرى قاتارلىق كېسەللىكلەرگە ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. سوقمونىيادىن ئۇچ گىرام، شەھمەنزەلدىن بەش گىرام، سەبرىدىن يەتتە گىرام، بەرەڭگى كابۇلدىن 10 گىرام، شاپتۇل ئۇرۇقىدىن 30 گىرام ئېلىپ سوقۇپ، تالقانلاپ، بەش گىرامدىن ئىچىپ بەرسە، مەددە قۇرت كېسەللىكىگە پايدا قىلىدۇ.

2. سۆرۈنجاندىن 10 گىرام، توربۇتتىن يەتتە گىرام، سانادىن 10 گىرام، بەدىيانىدىن 10 گىرام، بەرەڭگى كابۇلدىن 10 گىرام ئېلىپ تالقان قىلىپ، كۈنىگە ئىككى ۋاق، بەش گىرامدىن ئىچىپ بەرسە، بوغۇم ئاغرىقلىرىغا پايدىلىق.

3. توققۇز گىرام بەرەڭگى كابۇلىنى يېڭى سۈت بىلەن قاينىتىپ ئىچىپ بەرسە، سەپرادىن بولغان مۇپاسلىغا مەنپەئەت قىلىدۇ. جاراھەتلەرنى قۇرۇتىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 1 ~ 2 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئۇچەيگە زىيان قىلىدۇ (ئۇچەيگە قۇرۇقلۇق يەتكۈزىدۇ).

[تۆزەتكۈچىسى] مەستىكى، ئەرەب يېلىمى.

[ئورۇنباسارى] تەڭ مىقداردا ئاق ماش، قەنبىل، قىزىل لوبىيا.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] ئىترىفىل قەنبىل، ھەببى دىيدان.

كاۋا ئۇرۇقى

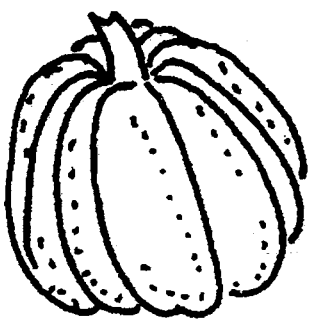
卡瓦欧如合

(南瓜子 nan gua zi)

[باشقا ئاتىلىشى] بەزۇرۇل قەرئى ھۇلۇە، تۇخۇمى كەدۇ شىرىن، كەدۇ شىرىنكى، بىخ

[لاتىنچە نامى] Semen Cucurbita moschata

[ئىنگلىزچە نامى] Pumpkin seed, Cushaw seed

كاۋا

[تونۇش] بۇ، كاۋا ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق پېلەك تارتىپ ئۆسىدىغان، سامان غوللۇق كاۋىنەك ئۇرۇقى (Cucurbita mocchata Duch) بولۇپ، قۇرۇتۇلغان ئۇرۇقى ياپىلاق، ئېللىپس شەكىللىك، سىرتقى يۈزى سارغۇچ، ئاق رەڭلىك، ئۇرۇق پوستى قېلىنراق بولىدۇ. (4.17 - رەسىم)

[چىقىش ئورنى] ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەممە جايلىرىدا تېرىپ ئۆستۈرۈلىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] ياز ۋە كۈزدە كاۋا تولۇق پىشقاندا يىغىۋېلىپ ئۇرۇقنى ئايرىۋېلىپ، قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.

[خىمىيىلىك تەركىبى] ئۇرۇقنىڭ تەركىبىدە كۇكۇربىتىن (Cucubitine) مايلىق، ياغ، ئاقسىل، ۋىتامىن A، B_1، B_2، C يەنە كاروتىن بار.

[فارماكولوگىيىلىك تەسىرى] قۇرت ئۆلتۈرۈش تەسىرى: كاۋا ئۇرۇقىنىڭ ئىسپىرت بىلەن ئېلىنغان سۇيۇقلۇقى قۇرت ئۆلتۈرۈش تەسىرىگە ئىگە؛ كاۋا ئۇرۇقى ياسالمىسىدىن ھەر كىلوگىرام بەدەن ئېغىرلىقى ئۈچۈن 2 ~ 10 گىرامنى تەجرىبىخانا كىچىك چاشقانلىنىڭ ئاشقازىنىغا كىرگۈزۈلسە زەھەرلىمەيدۇ، لېكىن تۆت گىرام كىرگۈزۈلسە چاشقانلىنىڭ جىگەر، ئۆپكە، بۆرەك قاتارلىق ئورگانلىرىنى ۋاقتىنچە بۇزۇپ، جىگەردىكى قەنتنى ئازايتىۋېتىدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ئىلغاپ ياكى قورۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] مەددە چۈشۈرۈش، سۈت پەيدا قىلىش، جىگەرنى قۇۋۇتلەش، ئىششىق ياندۇرۇش، سۇيدۇكنى راۋان قىلىش، نەپەسنى راۋان قىلىش، بەلغەم بوشىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] ئاساسلىقى ئۆچەيدىكى قاپاق ئۇرۇقى قۇرت كېسىلى، كۆكرەكنىڭ چىڭلىقى، يۆتەل، ئۆپكە ياللۇغى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. كاۋا ئۇرۇقىدىن 30 گىرام ئېلىپ، مېغىزىنى ئايرىپ ئېلىپ، ئاچ قورساق يېسە، قۇرتنى چۈشۈرىدۇ.

2. كاۋا ئۇرۇقىنى سوقۇپ، تالقانلاپ، شېكەر بىلەن قوشۇپ يېسە، يۆتەل پەسەيتىدۇ، ئۆپكە ياللۇغىنى داۋالىغىلى بولىدۇ.

3. كاۋا ئۇرۇقىدىن 12 گىرامنى سوقۇپ، مۇۋاپىق مىقداردا شېكەر قوشۇپ، ئاچ قورساق ئەتىگەن ۋە كەچتە بىر قېتىمدىن ئۇدا 3 ~ 5 كۈن يېسە، سۈيدۈكنى راۋان قىلىدۇ، ئىششىق ياندۇرىدۇ.

4. كاۋا ئېشى ئېتىپ، مۇۋاپىق مىقداردا ئىستېمال قىلسا، يۆتەل پەسەيتىدۇ، بەلغەم بوشىتىدۇ، كۆكرەكنىڭ چىڭلىقىنى بوشىتىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] مۇۋاپىق مىقداردا.

[زىيانلىق تەسىرى] قورساقنى ئېسىدۇ.

[ئورۇنباسارى] بادام مېغىزى.

[تۇزەتكۈچسى] زىرە، نانخا.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] ھەببى دېيدان، مەجۇنى زىرە.

قەمبىل

坎比力

(卡马拉 ka ma la)

[باشقا ئاتىلىشى] قەنبىل ئەسلىي، كەنبىلا، كېمىيلە

[لاتىنچە نامى] Mallotus Philip pinensis

[ئىنگلىزچە نامى] Kamala

[تونۇش] بۇ، ئېۋفوربىئاتسىيە (Euphorbiaceae) ئائىلىسىگە مەنسۇپ ئۆسۈملۈك Mallotus Philip Pinensis Lam Muell—Arg Goviensis نىڭ مېۋىسىنىڭ ئۈستىدىكى بەز ياكى تۈۋىت شەكىللىك جايغا يېغىلىپ قالغان بىر خىل قۇمدەك نەرسە بولۇپ، ئۇنىڭ رەڭگى قىزىل، توپىغا ئارىلاشمىغىنى ساپ، يېنىك بولىدۇ، توپىغا ئارىلىشىپ قالغىنى ساپ بولمايدۇ، ئېغىر كېلىدۇ. مۇشۇ ماددا «قەنبىل» ياكى «قەمبىل» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. (17.5 - رەسىم)

قەنبىل

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ شەرقىي جەنۇبىي ئۆلكىلىرىدىن ھەم يەمەننىڭ باياۋانلىرىدىن چىقىدۇ.

[يېغىپ ساقلاش] ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى پىشقاندىن كېيىن مېۋىسىدىن ئاجرىتىپ ئېلىپ، يېغىۋېلىپ دورىغا ئىشلىتىلىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] تەركىبىدە قىزىل رەڭلىك رېزىنا

تەخمىنەن 60%～80% كىچە بولىدۇ، يەنە تاننىن ياغ بار، گىلۈكوزىد ۋە ئاز مىقداردا ئۇچۇچان ماي تۇتىدۇ.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] مېۋىسىنىڭ ئىسپىرتتا ئېلىنمىدىغان ماددىسى بەدەن سىرتى ۋە بەدەن ئىچىدە تاسما قۇرتلارنى ئۆلتۈرۈش تەسىرىگە ئىگە.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ئىلغاپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] ئۇچەيدىكى ئۇششاق قۇرت ۋە مەددىلەرنى چۈشۈرۈش، قان تازىلاش، يالۇغ قايتۇرۇش، تېرىنى قۇۋۇتلەش، شىلىمشىق ھۆللۈكلەرنى ۋە غەيرىي تەبىئىي خىلىتلارنى سۈرۈش، سۈيدۈك، ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش، يىرىڭلىق جاراھەتلەرنى قۇرۇتۇش، جاراھەتنىڭ ئېغىزىنى پۈتتۈرۈش خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] ئۇچەي مەددە قۇرتى، ھەر خىل جاراھەت ۋە يىرىڭلىق كېسەللىكلەر، قان بۇزۇلۇش سەۋەبىدىن بولغان قۇبا، ھۆل تەمرەتكە، تاز، چاقا، سۈيدۈك ۋە ھەيز راۋان بولماسلىق قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. كۈدە ئۇرۇقىدىن 10 گىرام، بەزرۇلبەنجىدىن بەش گىرام، قەمبىلدىن يەتتە گىرام ئېلىپ، سۇغۇپ قىلىپ چىشقا سەپسە، چىش قۇرتىنى ئۆلتۈرىدۇ.

2. ئانار يىلتىزى، جۈئىدە، قەمبىل قاتارلىقلارنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام ئېلىپ سۇغۇپ قىلىپ، قېتىق بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ ئىستېمال قىلسا، ئۇچەي قۇرتىنى ئۆلتۈرىدۇ.

3. كىبرىتتىن 15 گىرام، ۋازىلىندىن 30 گىرام، قەمبىلدىن 10 گىرام ئېلىپ ياغ تەييارلاپ، يەرلىك ئورۇننى ياغلاپ بەرسە، تەمرەتكە ۋە قىچىشقاقتا مەنپەئەت قىلىدۇ.

4. قەمبىلنى گۈل يېغى بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ، يىرىڭلىق جاراھەتلەرگە چاپسا يىرىڭ تازىلايدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 3 ～ 6 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئاشقازان — ئۇچەيگە زىيان قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] كەتىرا، مەستىكى، بەدىيان.

[ئورۇنباسارى] بەرەڭگى كابۇلى، تۇربۇت.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] ئىترىغىل قەمبىل.

فۇپەل

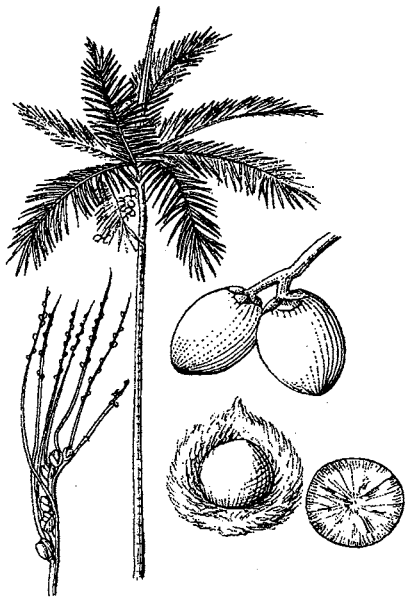
福排力

(槟榔 bing lang)

[باشقا ئاتىلىشى] پوپەل، سۇپارى، چالىيە

[لاتىنچە نامى] Semen Areca castechu

[ئىنگلىزچە نامى] Betelnut Palm seed

فۇپەل

[**تونۇش**] بۇ، پالما ئائىلىسىدىكى دائىم ياشىرىپ تۇرىدىغان ئېگىزلىكى 8 ～ 15 مېتىرغىچە ئۆسىدىغان پالما دەرىخى بولۇپ، بۇ دەرەخنىڭ مېۋىسى «فۇپەل» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. بۇ دەرەخنىڭ مېۋىسىنىڭ تەمى قېرىق، ئاچچىقراق، رەڭگى قىزغۇچ بېغىر رەڭ، چوڭلۇقى جويۇزنىڭ چوڭلۇقىدەك، بەزىسى يۇمىلاق، بەزىسى ياپىلاق بولىدۇ. (6.17 ـ رەسىم)

[**چىقىش ئورنى**] ئېلىمىزدىكى يۇننەن، گۇاڭدۇڭ، فۇجيەن، تەيۋەن قاتارلىق جايلاردىن ھەمدە ھىندىستان، شەرقىي جەنۇبىي ئاسىيا ۋە جەنۇبىي دېڭىز تاقىم ئاراللىرى قاتارلىق جايلاردىن چىقىدۇ.

[**يىغىپ ساقلاش**] قىش ۋە ئەتىيازدا مېۋىسى پىشقاندا ئۈزۈپ ئېلىپ، مېۋىسىنىڭ پوستىنى ئېلىۋېتىپ، ئۇرۇقىنى ئايرىپ، قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.

[**خىمىيەلىك تەركىبى**] فۇپەل تەركىبىدە 0.3%～0.6% ئالكالوئىد، 15% تانىن، 14% ياغ ۋە فۇپەل قىزىل پىگمېنتى (Arecared) قاتارلىقلار بار. ئالكالوئىدنىڭ ئاساسلىق تەركىبى 0.1%～0.5% فۇپەل ئىشقارى (Arecolin)، قالغانلىرى ئارىكولىدىن (Arecoliine)، ئالىي فۇپەل ئىشقارى (Homora coline) قاتارلىقلاردىن ئىبارەت.

[**فارماكولوگىيەلىك تەسىرى**]

1. قۇرت چۈشۈرۈش رولى: ئارىكولىن قۇرت چۈشۈرۈشتىكى ئۈنۈملۈك تەركىبىدۇر. تەسىرى بىرقەدەر كۈچلۈك بولۇپ، پۈتۈن قۇرتنىڭ ھەممە جايلىرىنى پالەچ قىلىدۇ. كالا تاسما قۇرتىنىڭ پەقەت باشقا قىسمى ۋە تېخى يېتىلمىگەن بوغۇم پارچىلىرىنى پۈتۈنلەي پالەچ قىلىدۇ، ئەمما ئوتتۇرا بۆلەكچە ۋە ئاخىرقى بۆلەكچىلىرىدىكى تۆرەلمە تۈخۈمىنىڭ بوغۇم پارچىلىرىغا بولغان تەسىرى چوڭ ئەمەس، بەدەن سىرتقى تەجرىبىسىدىن قارىغاندا، تۈتۈ مەددىسىنمۇ زەھەرلەيدۇ، ئىلمەك باشلىق قۇرتقا نىسبەتەن ئانچە تەسىرى يوق.

2. زەمبۇرۇغ، ۋىرۇسلارغا قارشى تەسىرى: سۇدىكى چىلانمىسى تەجرىبە نەيچىسىدە بىنەپشە رەڭلىك تۈكلۈك تەمرەتكە زەمبۇرۇغى قاتارلىق تېرە زەمبۇرۇغلىرىنى ئوخشىمىغان دەرىجىدە تورمۇزلايدۇ، قاينىتىلمىسى، سۇدىكى چىلانمىسى تارقىلىشچان زۇكام ۋىرۇسىنىڭ «A» تىپىنى مەلۇم دەرىجىدە تورمۇزلايدۇ، ۋىرۇسقا قارشى تۇرۇش تەسىرى فۇپەل ئىچىدىكى تانىن بىلەن مۇناسىۋەتلىك.

3. خۇلىن ئاكسىپتورىغا نىسبەتەن تەسىرى: ئارىكولىننىڭ تەسىرى پىلوكارپىن (Pilocarpine) نىڭ تەسىرىگە ئوخشايدۇ.

4. زەھەرلىنىش ۋە باشقا تەسىرى: ئارىكولىننىڭ مىقدارى ئېشىپ كەتسە، شۆلگەي ئېقىش،

قۇسۇش، سۈيدۈك كۆپىيىپ كېتىش، بىھوش ئۇخلاش ياكى تارتىشىش قاتارلىقلارنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ.

فۇپەل تەركىبىدە راك پەيدا قىلىدىغان ماددا بارلىقى ئىسپاتلانغان، فۇپەلنى داۋاملىق يەيدىغانلارنىڭ تەم سېزىشى تۆۋەنلەپ، ئىشتىھاسى ئېچىلىپ، چىشى بوشاپ كېتىدۇ. ئازراق ئىچى سۈرىدۇ.

[**لايقلاشتۇرۇلۇشى**] يۇيۇش، توغراش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايقلاشتۇرۇلىدۇ.

[**تەبئىتى**] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[**خۇسۇسىيتى**] مەددە چۈشۈرۈش، قۇرت ئۆلتۈرۈش، مەنپي تۇتۇش، ئاشقازاندىن مېڭىگە ئۆرلەيدىغان بۇخاراتلارنى توسۇش، پەيلەرنى چىقىتىش، ئىششىق ياندۇرۇش، ھەزىمنى ياخشىلاش، تاماقنىڭ سىڭىشىنى ئىلگىرى سۈرۈش، ئىچ سۈرۈشنى توختىتىش، چىش مىلىكىنى چىقىتىش، چىش تۇۋىدىن كەلگەن قاننى توختىتىش، يۇرەك ۋە ئاشقازاننى قۇۋۇەتلەش، تەر توختىتىش، ئېغىزنى خۇشبۇي قىلىش، سۈيدۈكنى راۋان قىلىش، بەزگەكنى يوقىتىش، پەي - مۇسكۇللارنى چىقىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

[**ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر**] ئۇچەي پارازىت قۇرت كېسەللىكى، ئىچ سۈرۈش، يىرىڭلىق جاراھەت، ئۇچەي يالليۇغى، بەزگەك، پۇت تەمرەتكىسى سەۋەبىدىن كېلىپچىققان يىرىڭلىق جاراھەت، پۇت ئىششىپ ئاغرىش، چىش مىلىكى قاناش، بالىياتقۇ ئاجىزلىقى، ئاق خۇن كۆپ كېلىش، ھەيز توختىماسلىق، مەنپي يۇرۇپ كېتىش، چىش مىلىكى بوشاپ كېتىش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[**ئىشلىتىش ئۇسۇلى**]

1. موزا، ئانار پوستى، فۇپەل قاتارلىقلارنىڭ ھەربىرىدىن بەش گىرامدىن ئېلىپ سۇفۇپ قىلىپ ئىچسە، چىش مىلىكىنى چىقىتىدۇ.

2. بۇغا مۇڭگۈزىدىن بەش گىرام، ئاق سەندەل، ئانارگۈل، فۇپەل، شېكەر قاتارلىقلارنىڭ ھەربىرىدىن 200 گىرامدىن ئېلىپ، قائىدە بويىچە شەربەت تەييارلاپ ئىچسە، ھەيزنى توختىتىدۇ.

3. كۈندۈر، مەستىكى، فۇپەل قاتارلىقلارنىڭ ھەربىرىدىن ئۈچ گىرامدىن ئېلىپ سۇفۇپ تەييارلاپ ئىچسە، مەنپي بالدۇر يۇرۇپ كېتىشكە شىپا بولىدۇ.

4. بەرەڭگى كابۇلىدىن 10 گىرام، كاۋا ئۇرۇقىدىن 20 گىرام، خىيارشەنبەردىن 15 گىرام، قەمبىلدىن بەش گىرام، فۇپەلدىن 10 گىرام ئېلىپ، قاينىتىما ياكى سۇفۇپ تەييارلاپ ئىچسە، مەددە قۇرتىنى چۈشۈرىدۇ.

[**ئىشلىتىش مىقدارى**] 4 - 6 گىرامغىچە ئەمەلىي ئەھۋالغا قاراپ بېرىلىدۇ.

[**زىيانلىق تەسىرى**] كۆكرەكنى يىرىكلەشتۈرىدۇ، بۆرەك، دوۋساقتا تاش ۋە ئۇچەي توسۇلۇش كېسىلى بار كىشىلەرگە زىيان قىلىدۇ.

[**تۇزۇلمىسى**] كەتىرا، بادام مېغىزى.

[**ئورۇنباسارى**] سەندەل، بەرەڭگى كابۇلى، موزا.

[**ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى**] سۇفۇپى سۇپارى، مەجۇنى سۇپارى پاك، سۇفۇپى سۆئىلەپ، مۇپەررىھى ئەھمەر.

ئەدەس

艾代思

(兵豆 bing dou)

[باشقا ئاتىلىشى] ئەدەس، نەشىك، مەسۇر

[لاتىنچە نامى]Semen Lens culinaris

[ئىنگلىزچە نامى]Common Lentil

[تونۇش] بۇ، پۇرچاق ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك ئەدەس ناملىق بىر خىل ماشنىڭ ئۇرۇ-قىدىن ئىبارەت بولۇپ، بۇ ئۇرۇق ھىندىستاندا «شوخدانە»، بېنگالدا «ئەكرى» دېيىلىدۇ. رەڭگى قارىغا مايىل بېغىر رەڭ، تەمسىز كېلىدۇ. ئادەتتە «ئەدەس» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ.

ئەدەس ئۆسۈملۈكى

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ ئىچكى ئۆلكىلىرىدىن ھەم رايونىمىزدىن چىقىدۇ، ھىندىستان قاتارلىق ئەللەردىنمۇ چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] كۈز پەسلىدە پۇتۇن چۆپىنى يىغىۋېلىپ، قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ئىلغاپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيتى] مەددە قۇرت چۈشۈرۈش، قان بېسىمىنى چۈشۈرۈش، ئىششىق ياندۇرۇش، ئىچ سۇرۇشنى توختىتىش، چىرايغا جۇلا بېرىش، غەيرىي تەبىئىي قان خىلىتىنىڭ ھارارىتىنى پەسەيتىش، يالۇغ قايتۇرۇش، يۆتەل پەسەيتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] قۇرت كېسەللىكلىرى، يۇقىرى قان بېسىمى، گال ئاغرىقى، ئىچ سۇرۇش، ئېغىزدىكى مۇدۇر - چاقا، ئەمچەك يالۇغى، قۇلاق تۇۋىدىكى بەزلەر ئىششىقى، گال بوغۇلۇپ قېلىش، ئۆپكە كېسەللىكلىرى، يۆتەل قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. مۇڭاپىق مىقداردىكى ئەدەسنى قاينىتىپ غار - غار قىلسا، گال ئاغرىقى، ئاۋاز بوغۇلۇپ قېلىش ۋە ئېغىزغا چىققان ئۇششاق مۇدۇرلارغا پايدا قىلىدۇ.

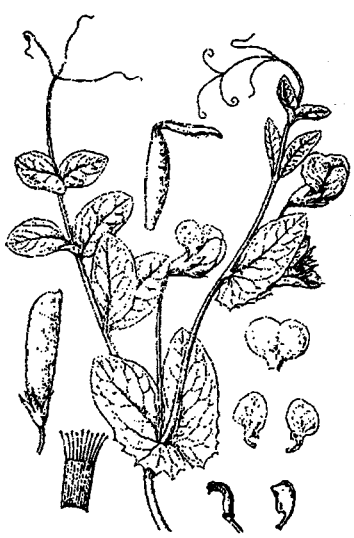
2. مۇڭاپىق مىقداردىكى ئەدەسنى پىشۇرۇپ زىمات قىلسا، ھەر خىل ئىششىقلارنى ياندۇرىدۇ.

3. ئەدەسنىڭ قاينىتىلغان سۇيىگە شاتۇتنىڭ قاينىتىلغان سۇيىنى قوشۇپ ئىچسە، ئۆپكە كېسەللىكلىرى ۋە يۆتەلگە شىپا قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 10 ~ 20 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئۇزۇندا سىڭىدۇ، قورساقنى ئېسىدۇ، بوۋاسىرغا، ئاشقازانغا زىيان قىلىدۇ.
[تۇزەتكۈچىسى] كۈنجۈت يېغى، سېرىقماي، بادام يېغى، ھەسەل، سىركە، قىزىلچا، گۈش قاتارلىقلار.
[ئورۇنباسارى] ماش، باقلە.
[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] زىماتى ئەدەس.

باقلە
巴可拉
(豌豆 wam dou)

باقلە ئۇسۇملۇكى

[باشقا ئاتىلىشى] ئاشپۇرچاق، باقىلا
[لاتىنچە نامى] Semen pisum sativum
[ئىنگلىزچە نامى] Garden pea
[تونۇش] بۇ، پۇرچاق ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك قارا پۇرچاقنىڭ ئۇرۇقى بولۇپ، «باقلە» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. شەكلى شارسىمان، ئۆزى چوڭ، ئۇستى قار پوستلۇق، رەڭگى قىزغۇچ، توپا رەڭدە كېلىدۇ، تەمى، پۇرىقى سۇس كېلىدۇ. (7.17 - رەسىم)
[چىقىش ئورنى] شىنجاڭنىڭ ھەممە يەرلىرىدە تېرىپ ئۆستۈرۈلىدۇ.
[يىغىپ ساقلاش] كۈزدە ئۆسۈملۈكنىڭ ئۇرۇقى پىشقاندا يىغىۋېلىپ، قۇرۇتۇپ ئىشلىتىلىدۇ.
[خىمىيەلىك تەركىبى] ئۇرۇقىنىڭ تەركىبىدە ئۆسۈملۈك ئاگلوتىنىن بار. يەنە ئاقسىل، ياغ، قەنت ماددىلىرى بار.
[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] يۇيۇش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.
[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.
[خۇسۇسىيتى] قۇرت ئۆلتۈرۈش، ئىششىق ياندۇرۇش، سۈيدۈك ۋە ھەيزنى راۋان قىلىش، ئىچ سۇرۇشنى توختىتىش، ئاشقازان خىزمىتىنى ياخشىلاش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.
[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] ئۇچەي قۇرت كېسەللىكى، ھەر خىل ئىششىقلار، ئاشقازان ئاغرىقى، داغ، بەرەس، سۈيدۈك تۇتۇلۇش، ھەيز راۋان بولماسلىق، ئىچ سۇرۇش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.
[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]
1. باقلەدىن 10 گىرام، قەمبىلدىن بەش گىرام، شاپتۇل يوپۇرمىقىدىن 10 گىرام، كاۋا مېغىزى، فۇپەلدىن يەتتە گىرام ئېلىپ سوقۇپ تالقانلاپ، 10 گىرامدىن ئىچىپ بەرسە، قۇرت ئۆلتۈرىدۇ.
2. باقلەدىن 15 گىرام ئېلىپ سوقۇپ، گۈل يېغىغا ئارىلاشتۇرۇپ مەلھەم تەييارلاپ، يەرلىك ئورۇنغا چاپسا، ئىششىق ياندۇرىدۇ.

3. باقىلەدىن 15 گىرام، ئاق ماش، بەرەڭگى كابۇلى، تاۋۇز ئۇرۇقى قاتارلىقلاردىن 10 گىرامدىن ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، ھەيزنى راۋان قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 3 ~ 5 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] تەستە ھەزىم بولىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] سۆئىتەر، تۇز، سىرىقماي.

[ئورۇنباسارى] ماش.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] مەجۇنى ئەدەس.

تۇرمۇس
吐尔木斯
(羽扇豆 yu shan dou)

[باشقا ئاتىلىشى] تۇرموس، باقىلا ئى مىسرى، لوپىن ئوتى

[لاتىنچە نامى]Semen Lupinus albus

[ئىنگلىزچە نامى]Whitn Lupine Seed

[تونۇش] بۇ، پۇرچاق ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈك تۇرمۇسنىڭ قۇرۇتۇلغان، پىششىق، ئاق رەڭلىك ئۇرۇقىدىن ئىبارەت بولۇپ، «تۇرمۇس» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. كۆزدە پىشقاندا يىغىۋېلىپ، قۇرۇتۇپ، ئۇرۇقى ئايرىپ ئېلىنىدۇ، رەڭگى ئاق بولىدۇ.

[چىقىش ئورنى] رۇمىنىيە، جەنۇبىي ياۋروپا، مىسىر قاتارلىق جايلاردىن چىقىدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] يۇيۇش، توغراش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى پىشقاندىن كېيىن، قۇرۇتۇلۇپ ئۇرۇقىنى يىغىۋېلىپ، پاكىز تازىلاپ، قۇرۇق ھەم سالقىن جايدا ساقلىنىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] ئۇچەيدىكى قۇرتلارنى ئۆلتۈرۈش، ئىششىق ياندۇرۇش، قان تازىلاش، ھەيز ۋە سۈيدۈكنى راۋانلاشتۇرۇش، توسالغۇلارنى ئېچىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] ئۇچەي قۇرتلىرى، يانپاش ئاغرىقى، ناسۇر، بويۇن بەز سىلى، مۇپاسىل، بوۋاسىر، كونا باش ئاغرىقى، سۈيدۈك توتۇلۇش، ھەيز توسۇلۇش ۋە ھەر خىل تېرە كېسەللىكلىرىگە ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. تۇرمۇس، سۆرۈنجان مىسرى، سىرىقچېچەك مايىسىنى ھەر بىرى 10 گىرام ئېلىپ، چالا سوقۇپ گۈلىيغى بىلەن زىمات تەييارلاپ، يەرلىك ئورۇنغا چاپسا مۇپاسىل، يانپاش ئاغرىقىغا پايدا قىلىدۇ.

2. تۇرمۇسنىڭ قاينىتىلمىسى ياكى سىقىپ ئېلىنغان سۈيى ياكى چىقارغان لوئابىنى سىركىگە چىلاپ ھەسەل بىلەن قوشۇپ ئىچسە، مەددىنى چۈشۈرىدۇ.

3. سۇزاپ بەرگى، پىلپىل، تۇرمۇس قاتارلىقلارنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام ئېلىپ بىرلەشتۈرۈپ، تالقانلاپ ئىچىپ بەرسە، ھەيزنى ماڭدۇرىدۇ ھەم تال ئىششىقىنى ياندۇرىدۇ، جىگەردىكى توسالغۇلارنى ئاچىدۇ.

4. ھەسەل بىلەن تۇرمۇسنى قوشۇپ ئىچسە، كونا يۆتەل، زىققە قاتارلىقلارغا پايدا قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 4 ~ 6 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] كۆپ يېسە رەڭگىنى سارغايتىۋېتىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] رەۋغىنى بادام.

[ئورۇنباسارى] ئەپسەنتىن.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىق دورا ياسالمىسى] ئىترىفىل دىيدان.

ئاچچىق بادام

阿其克巴达木

(苦巴旦杏仁 ku ba danxing ren)

[باشقا ئاتىلىشى] بادام تەلخى، كەرۋا بادام، كەتتابادام

[لاتىنچە نامى] Semen Amygdaus communis

[ئىنگلىزچە نامى] Bitter Almond seed

[تونۇش] بۇ، ئەتىرگۈل ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈك مېۋىلىك دەرەخ ئاچچىق بادامنىڭ قۇرۇتۇلغان ئۇرۇقىدىن ئىبارەت بولۇپ، يېڭى، دانلىق، ياغلىق بولغىنى ئەڭ ياخشىدۇر. (8.17 - رەسىم)

ئاچچىق بادام دەرىخى

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ھەمە جايلىرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ سافلاش] كۈزنىڭ ئاخىرىدا بادام مېۋىسى تولۇق پىشقاندا يىغىۋېلىپ ساقلىنىدۇ.

[خىمىيىلىك تەركىبى] ئاساسلىق تەركىبى2%ئەتراپىدا ئامىگدالىن(Amygdalin)ۋە ئاچچىق ئۆرۈك مېغىزى فېرمېنتى، 45%~40%كېچە ئېمولىسىن(Emolsin)مايلىق ياغ، 35%~25%كېچە ئاقسىل، 3%~2%كېچە شىلىمشىق ماددا بار. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە ستاخوزا(Stachyose)، ئالانىدىن (Alanin) ئامانىن (Amandin) قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيىلىك تەسىرى] ئاچچىق بادامنى ئىستېمال قىلسا، پارچىلىنىپ فىلورىك كىسلاتاسى بىلەن فىتىل ئالدىھىد ھاسىل قىلىدۇ. ئادەتتە بىر گىرام ئاچچىق بادام مېغىزى 25 مىللىگىرام فىلورىك

كىسلاتاسىنى ھاسىل قىلىدۇ. بۇ خىل كىسلاتانىڭ ئادەمنى ئۆلتۈرۈش مىقدارى تەخمىنەن 50 مىللىگىرام، فىتول ئالدىھىد ئاشقازان ئاقسىل فېرمېنتىنىڭ ھەزىم قىلىش خىزمىتىنى تورمۇزلايدۇ.

[**لايىقلاشتۇرۇلۇشى**] ئۇچكىسىدىن ئايرىپ داغلاپ، قۇرۇتۇپ لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[**تەبىئىتى**] ئۇچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[**خۇسۇسىيىتى**] مەددە قۇرت ئۆلتۈرۈش، جىگەر، تالىنىڭ توسالغۇلىرىنى ئېچىش، ئىششىقلارنى ياندۇرۇش، چىرايغا جۇلا بېرىش، بەدەن ۋە تېرىنى پارقىرىتىش، بەلغەم بوشىتىش، سۈيدۈك ۋە ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

[**ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر**] قۇرت ئۆلتۈرۈش، سۈيدۈك تۇتۇلۇش، ھەيز كەلمەسلىك، يۆتەل، زىققە، كۆكرەك ۋە ئۆپكە يالليۇغى، جىگەر ۋە تال كېسەللىكى، يەرقان، داغ، قەۋزىيەت، ئىشتىھاسىزلىق، مەنىي ئازىيىش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

1. مۇۋاپىق مىقداردىكى ئاچچىق بادامنى ھەسەل بىلەن ئىچسە، جىگەر، تال توسالغۇسىنى ئاچىدۇ، يۇزىگە چاپسا، تېرىنى پارقىرىتىدۇ، داغ چۈشۈرىدۇ.

2. ئاچچىق بادامنى سوقۇپ، بۇزۇرى شەربىتى بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ ئىچسە، ھەيز ۋە سۈيدۈكنى راۋانلاشتۇرۇپ، ئىششىق ياندۇرۇپ، بۆرەك كېسەللىكلىرىگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. ئاچچىق بادامنى ئۆرۈك مېغىزى بىلەن مۇۋاپىق يەپ بەرسە، زىققە، يۆتەل، ئۆپكە يالليۇغىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

4. ئاچچىق بادام، فۇپەل، قەمبىل، كاۋا ئۇرۇقى قاتارلىقلاردىن مۇۋاپىق مىقدارىدا ئېلىپ سوقۇپ ئىچسە، مەددە قۇرتلارنى چۈشۈرىدۇ.

[**ئىشلىتىش مىقدارى**] ئادەتتە ئىچى تەرەپتىن ئىشلەتسە بولمايدۇ، لېكىن ئىچىنى سۈرۈش مەقسىتىدە يېرىم داندىن بىر دانىغىچە ئىستېمال قىلسا بولىدۇ. سىرتتىن مۇۋاپىق ئىشلىتىلىدۇ.

[**زىيانلىق تەسىرى**] ئۇچەيگە زىيان قىلىدۇ (زەھەرلىك).

[**تۇزەتكۈچىسى**] شېكەر، ناۋات، تاتلىق بادام.

[**ئورۇنباسارى**] ئاچچىق ئۆرۈك مېغىزى، شاپتۇل مېغىزى.

[**ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى**] ئىترىفىل قەمبىل، سىيادان چاچ يۇيۇش سۈيۇقلۇقى.

ئانار يىلتىزى پوستى
阿那尔依力提孜破斯提
(石榴根皮 shi liu gen pi)

[**باشقا ئاتىلىشى**] قەشرۇ ئەسلىي رومان، پوستى بىخ ئانار، بىخ ئانارکى چال

[**تونۇش**] بۇ، ئانار ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈك ئانارنىڭ يىلتىزىنىڭ پوستى بولۇپ، ئۇ «پوستى بىخ ئانار» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. يىلتىزى ئىنچىكە بولۇپ، پوستى نېپىز، سارغۇچ قوڭۇر رەڭدە، تەمى ئاچچىق، پۇرىقى سۇس كېلىدۇ.

[**چىقىش ئورنى**] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ھەرقايسى يەرلىرىدىن چىقىدۇ.

[**يىغىپ ساقلاش**] كۈز پەسلىدە مېۋىسى پىشقاندا يىغىۋېلىنىپ، يىلتىزى قۇرغاق، سالقىن جايدا ساقلىنىدۇ.

[**فارماكولوگىيەلىك تەسىرى**] چوڭ تەرەتنى راۋانلاشتۇرۇش، ئورگانىزمدىكى پارازىت قۇرتلارنى چۈشۈرۈش تەسىرى بار.

[**لايىقلاشتۇرۇلۇشى**] پوستىنى ئاجرىتىپ يۇيۇپ قۇرۇتۇپ لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[**تەبىئىتى**] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[**خۇسۇسىيتى**] قورساقتىكى قۇرتنى ئۆلتۈرۈش، يالۇغ قايتۇرۇش، يۇتقۇنچاق ئاغرىقىنى يوقىتىش قاتارلىق خۇسۇسىيتى بار.

[**ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر**] قاپاق ئۇرۇقسىمان مەددە قۇرت كېسىلى، يۇتقۇنچاق ئاغرىقى قاتارلىق كېسەللىكلەرگە ئىشلىتىلىدۇ.

ئانار كۆچىتى

[**ئىشلىتىش ئۇسۇلى**]

1. ئانار يىلتىزى پوستى، جۆئىدە، قەمبىل ھەرىرىدىن 10 گىرامدىن ئېلىپ، سوقۇپ قائىدە بويىچە سۇفۇپ تەييارلاپ، قېتىق بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ ئىچىپ بەرسە، ئۇچەي قۇرتىنى ئۆلتۈرىدۇ.

2. مۇڭاپىق مىقدارىدا ئانار يىلتىزى پوستىنى ئېلىپ، قاينىتىپ ئىچىپ بەرسە، قاپاق ئۇرۇقسىمان مەددىنى يوقىتىدۇ.

[**ئىشلىتىش مىقدارى**] 5 ~ 7 گىرامغىچە.

[**زىيانلىق تەسىرى**] سوغۇق مىزاجلىقلارغا زىيانلىق. كۆپ مىقدارىدا ئىستېمال قىلسا ئىچىنى سۈرىدۇ.

[**تۇزەتكۈچىسى**] ئانار ئۇرۇقى، بادام مېغىزى، بادام يېغى.

[**ئورۇنباسارى**] قەمبىل، كاڭا ئۇرۇقى، بەرەڭگى كابۇلى.

[**ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى**] ئانار يىلتىزى پوستى قاينىتىلمىسى.

ئون سەككىزىنچى باب ھەيزنى راۋانلاشتۇرغۇچى دورىلار

ئىستېمال قىلغاندىن كېيىن ئۆزىنىڭ خاس تەسىرلىرى ئارقىلىق بالىياتقۇ ئىچكى پەردىلىرىنىڭ سويۇلۇشىنى ئىلگىرى سۈرىدىغان، توسالغۇلارنى ئېچىپ ھەيزنى راۋان قىلىدىغان ياكى ھەيز ماڭدۇرغۇچى دورىلار ئومۇملاشتۇرۇلۇپ، ھەيزنى راۋان قىلغۇچى دورىلار دېيىلىدۇ.

ھەر خىل ئىچكى - تاشقى سەۋەبلەر تەسىرى (بالىياتقۇ ۋە تۇخۇمدان خىزمىتىنىڭ قالايمىقانلىشىشى، زىيادە سەمرىپ كېتىش، قان ئازلىق، سوزۇلما خاراكتېرلىك كېسەللىكلەر بىلەن ئاغرىش، جىنسىي مۇناسىۋەتنىڭ كۆپ بولۇپ كېتىشى) دىن ھەيز توختاپ قېلىش، سۈيدۈك تۇتۇلۇش، ئۇنتۇغاقلىق، ئۆلۈك ھامىلە، ئومۇمىي بەدەنلىك سۇلۇق ئىششىق، چوڭ تەرەت راۋان بولماسلىق، ماغدۇرسىزلىنىش قاتارلىق ئالامەتلەر كۆرۈلىدۇ. بۇ خىل كېسەللىكلەرنى ۋاقتىدا داۋالىمىغاندا ئېغىر ئاقىۋەت كېلىپچىقىدۇ. ھەيز توختاپ قېلىشنىڭ سەۋەبى ھەر خىل بولغاچقا، ھەيزنى راۋان قىلغۇچى دورىلارنى مۇۋاپىق تاللاپ ئىشلىتىشكە توغرا كېلىدۇ. ھەيزنى راۋان قىلغۇچى دورىلارنىڭ كۆپىنچىسىنىڭ تەبىئىتى قۇرۇق ئىسسىق ياكى ھۆل ئىسسىق بولۇپ، بۇ خىل دورىلار ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇپ، ئورگانىزمنىڭ نورمال ماددا ئالمىشىشىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش، بالىياتقۇ ۋە تۇخۇمداننىڭ خىزمىتىنى ياخشىلاش، تەبىئەتنى كۈچەيتىش خۇسۇسىيىتى ئارقىلىق، ئورگانىزمنىڭ فىزىيولوگىيەلىك تەڭپۇڭلۇقىنى ساقلايدۇ. بۇ خىل خۇسۇسىيەتتىكى دورىلار ھەيزنى راۋان قىلغۇچى دورىلار دېيىلىدۇ. مەسىلەن: ھەببۇلبان، ئاپتاپپەرەس يوپۇرمىقى، جۈزنەك، دەرمىنە تۇركى، ئەنجۈدان ئۇرۇقى، ئاغىچا، زاراڭزا چېچىكى، ئارچا مېۋىسى، ئاپتاپپەرەس گۈلى، ئەنجۈدان يىلتىزى، ئاپتاپپەرەس يىلتىزى، مىشكى تارامۇشكى، زەرچۆە، زاراڭزا يېغى، قارىكۆز بەدىيان، كىرەش، تاغ كەرەپشە ئۇرۇقى، سىيادان، سانا، خىيارشەنبەر، سېرىقچىچەك ئۇرۇقى، كۈنجۈت، يالپۇز، پىننە، تەرەنجىبىن، سەۋزە ئۇرۇقى، ئېگىر، ئەگرىسۇناي، قار لەيلىسى قاتارلىقلار.

ھەببۇلبان

艾布巴尼

(苦楝子 ku lian zi)

[باشقا ئاتىلىشى] .ھەببۇلبان، تۇخۇمى بان

[لاتىنچە نامى] Fructus Melia toosendan

[ئىنگلىزچە نامى] Fruit of chinaberry; Tree,Fruit of Melia

[تونۇش] بۇ، ئازاد دەرىخى ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ ئاچچىق ئازاد دەرىخى (Melia azadarach Linn) ۋە سىچۈەن ئازاد دەرەخلىرى (Melia Toosendansieb. etzucc) بولۇپ، بۇ ئىككى

ھەبۇلبان دەرىخى

خىل دەرەخنىڭ مېۋىسى «ھەببۇلبان» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. شەكلى سېپىدىن كىچىكرەك، يۇمىلاق، تەمى بىر-ئاز ئاچچىق، پوستى ئاق ۋە نېپىز كېلىدۇ. (1.18 - رەسىم)

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ جەنۇبىي جۇڭگو رايونلىرىدىن ھەم ھىندىستان، پاكىستان قاتارلىق ئەللەردىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى پىشقاندىن كېيىن، قۇرۇتۇپ ئۇرۇقىنى يىغىۋېلىپ، پاكىز تازىلاپ، قۇرۇق ھەم سالقىن جايدا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئاچچىق تەملىك ماددا ـــ مىركوزىن رېزىنا ھەم تانىنىن ماددىسى بار.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] يۇيۇش، توغراش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] ئاغرىق پەسەيتىش، ھەيزنى راۋان قىلىش، جىگەر ۋە تالىنىڭ توسالغۇلىرىنى ئېچىش، تەرەتنى يۇمشىتىش، غەيرىي تەبىئىي بەلغەم خىلىتىنى سۇرۇش خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] ھەيز توسۇلۇپ قېلىش، بوۋاسىر، قەۋزىيەت، جىگەر ۋە تال توسۇلۇش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ھەببۇلبان، زاراڭزا چېچىكى، ئاغىچە، سانا بەش گىرامدىن. دورىلارنى قائىدە بويىچە قاينىتىپ ئىچسە، ھەيزنى راۋان قىلىدۇ.

2. ئىزخىر، غاپەس 10 گىرامدىن، رەۋەندىن بەش گىرام، سەئدى كوفىدىن يەتتە گىرام ئېلىپ، دورىلارنى قائىدە بويىچە قاينىتىپ ئىچسە، جىگەر - تال توسالغۇلىرىنى ئاچىدۇ.

3. ھەببۇلبان يېغى بىلەن يەرلىك ئورۇننى ياغلاپ بەرسە، قىچىشقاقتا مەنپەئەت قىلىدۇ.

4. ئۇچ گىرام ھەببۇلباننى داكىغا ئوراپ پەلكۇچ قىلىپ بۇرنىغا قويسا، قان توختىتىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 1～6 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئاشقازانغا زىيان قىلىدۇ.

[تۇزەتكۇچىسى] ئارپىبەدىيان.

[ئورۇنباسارى] سەلىخە.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىق دورا ياسالمىسى] ھەببۇلبان دەملىمىسى.

ئاپتاپپەرەس يوپۇرمىقى

阿塔怕热孜优普日蜜克

（向日葵叶 xiang ri kui ye）

[باشقا ئاتىلىشى] بەرگى ئاپتاپپەرەس

[لاتىنچە نامى] Folium Helian thus annuus

[ئىنگلىزچە نامى] Sun Flower Leaf

ئاپتاپپەرەس يوپۇرمىقى

[تونۇش] بۇ، مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈك ئاپتاپپەرەسنىڭ يوپۇرمىقىدۇر. (2.18 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ھەممە جايلىرىدا تېرىپ ئۆستۈرۈلىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ ئۇرۇقى پىشقاندا يىلتىزىنى كولاپ ئېلىپ، يۇيۇپ قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.

[خىمىيىلىك تەركىبى] يوپۇرمىقىنىڭ تەركىبىدە ئاتسىروم خىلورۇگېنكوم، ئاتسىدوم كوففېئىكوم (Caffeic acid)، سكوپولىن (scipoline)، ھېلىيانگىن (Heliangine) ۋە باشقا ئورگانىك كىسلاتا بار.

[فارماكولوگىيىلىك تەسىرى] ئالتۇن رەڭلىك ئۇزۇمسىمان باكتېرىيەنى تورمۇزلاش تەسىرىگە ئىگە، بەزگەككە قارشى دورا ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] قۇرۇتۇپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى] ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش، قىزىتما پەسەيتىش، زەھەر قايتۇرۇش خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] ھەيز تۇتۇلۇش، بەزگەك ۋە كۆيۈك جاراھەتلىرى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئاپتاپپەرەس يوپۇرمىقى گۈلى بىلەن سىقىپ سۈيىدىن 10 مىللىلىتىردىن ئىچسە، ھەيزنى راۋانلاشتۇرىدۇ ۋە ھامىلىنى چۈشۈرىدۇ.

2. ئاپتاپپەرەس يوپۇرمىقى، زاراڭزا چېچىكىدىن بەش گىرامدىن، خىيارشەنبەردىن 15 گىرام ئېلىپ، قائىدە بويىچە قاينىتىپ ئىچسە، ھەيزنى راۋانلاشتۇرىدۇ.

3. ئاپتاپپەرەس يوپۇرمىقى، نېلۇپەر، بىنەپشەدىن بەش گىرامدىن ئېلىپ، قائىدە بويىچە مۇۋاپىق مىقداردا سۇدا قاينىتىپ ئىچسە قىزىتما پەسەيتىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 10 ~ 15 گىرامغىچە.
[زىيانلىق تەسىرى] سوغۇق مىزاج كىشىلەرگە زىيان قىلىدۇ.
[تۇزەتكۈچىسى] ھەسەل.
[ئورۇنباسارى] ئاپتاپپەرەس گۈلى.
[پىشىشىق دورا ياسالمىسى] ئاپتاپپەرەس يوپۇرمىقى دەملىمىسى.

جۇزنەك
居孜尼克
(泽兰 ze lan)

[باشقا ئاتىلىشى] ياۋروپا جۇزنىكى
[لاتىنچە نامى] Herba Lycopus lucidus
[ئىنگلىزچە نامى] Shiny Bugleweed Herb
[تونۇش] بۇ، كالپۇكسىمان گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك ياۋروپا جۇزنىكىدىن ئىبارەت بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ يەر ئۈستى قىسمى خەلق ئارىسىدا «جۇزنەك» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. سىرتقى يۈزى سارغۇچ بېغىر رەڭلىك ياكى ئازراق سۆسۈن رەڭلىك، چۈرۈك بولۇپ ئاسان سۇنىدۇ، سۇندۇرۇلغان يۈزىنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئاق رەڭلىك ئۈزەك ياكى بوشلۇق بار، تەمى ئاچچىق، پۇراقسىز، يوپۇرمىقى كۆپ، رەڭگى يېشىل، غولى قىسقا كېلىدۇ. (3.18 ـ رەسىم)
[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن ۋە چەت ئەللەردىن چىقىدۇ.
[يىغىپ ساقلاش] بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ دورىلىق قىسمىنى كۈز پەسلىدە يىغىپ قۇرۇتۇپ، قۇرغاق ئورۇندا ساقلىنىدۇ.
[خىمىيەلىك تەركىبى] پۈتۈن چۆپىدە ئۇچۇچان ماي، ئۈزۈم قەنتى گىلۈكوزىدى، تانىن، دەرەخ يېلىمى بار، يەنە فىلاۋون، فېنولىك ئامىنو كىسلاتا، ئورگانىك كىسلاتا، ساپونىن، گىلۈكوزا، مېۋە قەنتى قاتارلىقلارمۇ بار.
[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] پۈتۈن چۆپىدىن ياسالغان ياسالما يۇرەكنى قۇۋۇتلەش رولىغا ئىگە.
[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ساپلاشتۇرۇش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.
[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.
[خۇسۇسىيىتى] قان تازىلاش، ھەيزنى راۋان قىلىش، سۈيدۈك ھەيدەش، ئىششىق ياندۇرۇش، جاراھەت پۈتتۈرۈش خۇسۇسىيىتى بار.
[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] ھەيز قالايمىقانلىشىش، تۇغۇتتىن كېيىن قان توختاپ قېلىپ قورساق ئاغرىش، پۈتۈن بەدەن سۇلۇق ئىششىقى، غەلۋىرەككە ئوخشاش تېرە كېسەللىكلىرىگە ئىشلىتىلىدۇ.
[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]
1. جۇزنەك، داڭگۇي، ئاق چۇغلۇقنىڭ ھەربىرىنى توققۇز گىرامدىن ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، ھەيز

كەلمەسلىك ۋە تۇغۇتتىن كېيىنكى قورساق ئاغرىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. جۇزنەك، پاقىيوپۇرمىقى 15 گىرامدىن، تاۋۇز شۆپۈكىدىن 33 گىرام ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، سۈيدۈك ماڭدۇرۇپ، ئومۇمىي بەدەندىكى ئىششىقلارنى ياندۇرىدۇ.

3. قارىمۇچ، تۇز ۋە جۇزنەكنى سوقۇپ ئىچسە، غەلۋىرەككە پايدا قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 6 ~ 9 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ھامىلدارلارغا زىيان قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] كىرەش، چۈچۈكبۇيا يىلتىزى.

[ئورۇنباسارى] زاراڭزا چېچىكى.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىشىق دورا ياسالمىسى] جۇزنەك دەملىمىسى.

دەرمىنە تۇركى

代尔米乃土耳克

(蛔蒿花 hui hao hua)

دەرمىنە تۇركى

[باشقا ئاتىلىشى] شەيىخ خۇراسانى، دەرمەنە تۇركى، شىيىخ

[لاتىنچە نامى] Flor seriphidium cinum

[ئىنگلىزچە نامى] Roundworm spunsilksage Flawer

[تونۇش] بۇ، چىنىگۇل ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق چاتقال ئۆسۈملۈكنىڭ تولۇق ئېچىلمىغان غۇنچىسى بولۇپ، «دەرمىنە تۇركى»، «شىخ» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. غۇنچىسى سوقىچاق يۇمىلاق شەكىللىك ياكى ئېللىپس شەكىللىك بولۇپ، ئوتتۇرا قىسمى سارغۇچ يېشىل رەڭلىك ۋە گىرۋەكلىرى ئاق رەڭلىك بولىدۇ، تەمى ئاچچىق، پۇراقلىق كېلىدۇ.

[چىقىش ئورنى] رۇسىيە، تۇركىيە، كەشمىر، پاكىستان قاتارلىق جايلاردىن چىقىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] بۇنىڭ تەركىبىدە ئاساسلىقى 1%~2.2% كىچە سانتونىن، ئارتېمىزىن (Artemisin) ۋە ئۇچۇچان مايى بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] سانتونىن ئاساسلىقى قۇرت ئۆلتۈرگۈچى تەسىرگە ئىگە. بولۇپمۇ سازاڭ مەددىگە بولغان ئۇنۇمى ناھايىتى يۇقىرى.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] ئىلغاپ ساپلاشتۇرۇپ، قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.

[تەبىئىتى] ئۇچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] سۈيدۈك ھەيدەش، ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش، چوڭ تەرەتنى يۇمشىتىش، ئىششىق ياندۇ-رۇش، يارا ۋە جاراھەتلەرنى پۈتتۈرۈش، ئۇچەيدىكى سازاڭ قۇرتلارنى ئۆلتۈرۈش ۋە چۇشۇرۇش، زەھەر قايتۇرۇش خۇسۇسىيەتلىرى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] ھەيز راۋان بولماسلىق، قىيىن تۇغۇت، ئۇچەي قۇرتى، چاچ چۈشۈش، تەڭگىسىمان چاچ چۈشۈش، سۈلۈق ئىششىق، ھەر خىل قىزىتما قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. دەرمىنە تۇرکىگە زەيتۇن يېغى بىلەن سىماب قوشۇپ ياغ تەييارلاپ، قاتتىق ئىششىقلارغا چاپسا، ئىششىقنى يۇمشىتىدۇ. بۇ ياغنى دائىرىلىك چاچ چۈشكەن ئورۇنغا سۈركىسە چاچ ئۇندۇرىدۇ.

2. ئۇچەي سازاڭ قۇرتىنى چۈشۈرۈشتە، ئاخشىمى ئاشقازان بوش ۋاقتىدا سانتونىن بېرىپ، ئەتىگىنى سۇرگە دورىسىدىن ئابدىمىلىك يېغى بېرىلىدۇ ياكى سانتونىن ۋە بىدانجىرگە ئازراق شېكەر قوشۇپ بېرىلىدۇ، شۇ ئۇسۇلدا ھەر ئىككى كۈندە ئىككى - ئۈچ قېتىم ئارقىمۇئارقا ئىچىپ بەرسە، تەسىرى ناھايىتى ياخشى بولىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 1 ~ 4 گىرامغىچە، سانتونىن 300 مىللىگىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئاشقازان ۋە مېڭىگە زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] مەستىكى رۇمى، تۈرمۇس.

[ئورۇنباسارى] ئەپسەنتىن، سۈزاپ.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] ئىتىرىفىل دىيدان.

[قوشۇمچە] بۇنىڭ تەبىئىي ھالەتتىكىسى ناھايىتى ئاز ئىشلىتىلىدۇ. كۆپىنچە ئۇنىڭدىن ئايرىپ ئىلىنغان سانتونىن (بىر خىل ئاق رەڭلىك كىرىستال بولۇپ، ئۇ نۇرغا يولۇقسا، سېرىق رەڭگە ئۆزگىرىدۇ، سانتونىنىنىڭ ئاساسلىقى سازاڭ مەددە قۇرتىنى ئۆلتۈرۈش تەسىرى يۇقىرى) كۆپ ئىشلىتىلىدۇ.

ئەنجۇدان ئۇرۇقى
安居旦欧如合
(阿魏子 e wei zi)

[باشقىچە ئاتىلىشى] ھىڭ ئۇرۇقى، بەزرۇل ئەنجۇدان، تۇخۇمى ئەنگۇدان، ھىڭكى بىج

[لاتىنچە نامى] Semen Ferulasinking ensis

[ئىنگلىزچە نامى] Xinjiang Ferula seed

[تونۇش] بۇ، كۈنلۈكسىمان گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈك ھىڭ ئۆسۈملۈكىنىڭ ئۇرۇقىدىن ئىبارەت بولۇپ، «غۇلجاڭ ئۇرۇقى» ياكى «ئەنجۇدان ئۇرۇقى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. رەڭگى سارغۇچ قىزىل، تەمى ئاچچىق بولۇپ، بەتبۇي پۇراققا ئىگە. (18. 4 - رەسىم)

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭنىڭ ئىلى رايونى، شىمالىي شىنجاڭنىڭ قۇربانتوڭغۇت قۇملۇقىنىڭ جەنۇبى ۋە فۇكاڭ قاتارلىق جايلىرىدىن چىقىدۇ. رۇسىيە، قازاقىستان، ئوتتۇرا ئاسىيا قاتارلىق رايونلارغا تارقالغان.

ئەنجۈدان ئۆسۈملۈكى

[**بىغىپ ساقلاش**] 4 ~ 6 - ئاي مەزگىلىدە مېۋىسى پىشقاندا يىغىۋېلىنىپ، ئاپتاپتا قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.

[**خىمىيەلىك تەركىبى**] ئاساسلىقى ئۇچۇچان ماي، دەرەخ يېلىمىدىن ئىبارەت ئۇچۇچان ماي تەركىبىدە ھەر خىل ئانورگانىك ئارىلاشما ماددىلار ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ.

[**فارماكولوگىيەلىك تەسىرى**] رېئاكسىيەگە قارشى تۇرۇش، قان پىلاستىنكىلىرىنى ئۆيۈتۈش، ئوكسىدلىنىشقا قارشى تۇرۇش، بۆرەك، جىگەرنى كۆچەيتىش، قاننىڭ تەركىبلىرىنى تەڭشەش، يالۇغ قايتۇرۇش، باكتېرىيە ئۆلتۈرۈش، قان تومۇر قېتىش، ئەگرى - بۈگرى بولۇپ قېلىشنى توسۇش قاتارلىق رولى بار.

[**لايىقلاشتۇرۇلۇشى**] يۇيۇش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[**تەبىئىتى**] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[**خۇسۇسىيىتى**] بەلغەم بوشىتىپ، يۆتەل پەسەيتىش، يەل ھەيدەش، ئارتۇق ھۆللۈكنى قۇرۇتۇش، سۈيدۈك ۋە ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش، توسالغۇلارنى ئېچىش، ئىششىق ياندۇرۇش خۇسۇسىيىتى بار.

[**ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر**] ئۆپكە يالۇغى، كۆكرەك پەردە يالۇغى، لەقۋا، پالەچ، رەئىشە، ئۇنتۇقاقلىق، بەلغەملىك قىزىتما، سۇلۇق ئىششىق، سۈيدۈك توتۇلۇش، ھەيز توسۇلۇش، سېرىقلىق چۈشۈش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[**ئىشلىتىش ئۇسۇلى**]

1. ئەنجۈدان ئۇرۇقىدىن بەش گىرام، خىيارشەنبەردىن 20 گىرام، ئۇبھەل، سانا، سېرىقچېچەك ئۇرۇقىنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام ئېلىپ قاينىتىپ، كۈندە 30 مىللىلىتىردىن ئىككى ۋاق ئىچىپ بەرسە ھەيزنى راۋانلاشتۇرىدۇ.

2. بەش گىرام ئەنجۈدان ئۇرۇقىنى قاينىتىپ، زەيتۇن يېغىنى قوشۇپ قۇلاقتا تېمىتسا، قۇلاق ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ.

3. زۇپا ۋە شۈمشا ئۇرۇقىدىن بەش گىرامدىن، زىغىر ئۇرۇقىدىن يەتتە گىرام، ئەنجۈدان ئۇرۇقىدىن ئىككى گىرام ئېلىپ، سوقۇپ سۈفۈپ تەييارلاپ ئىچىپ بەرسە، بەلغەم بوشىتىپ يۆتەل پەسەيتىدۇ.

4. ئۈدسەلبىتىن 10 گىرام، ئەنجۈدان ئۇرۇقىدىن ئۈچ گىرام، ئاقىرقەرھا يېغىدىن 10 گىرام ئېلىپ، بۇلارنى بىر ھەپتە ئاپتاپتا قويۇپ، يەرلىك ئورۇنغا سۈركەپ بەرگەندە، رەئىشەگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

5. ئەنجۈدان ئۇرۇقىنى پۈراپ بەرسە، ھامىلىنى چۈشۈرىدۇ.

[**ئىشلىتىش مىقدارى**] 1 ~ 2 گىرامغىچە.

[**زىيانلىق تەسىرى**] دوۋساق، ئۇچەي ۋە ئىسسىق مىزاج كىشىلەرگە زىيان قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] دوۋساققا نسبەتەن قوغۇن ئۇرۇقى، ئۇچەيگە قارىتا ئەرەب يېلىمى، ئىسسىق مىزاج كىشىلەرگە قارىتا ئانار شەربىتى ۋە باشقا شەربەتلەر.

[ئورۇنباسارى] ياۋا سەۋزە ئۇرۇقى.

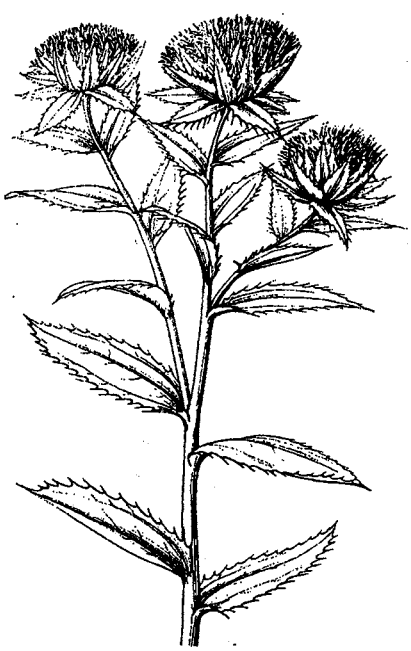
[پىششىق دورا ياسالمىسى] مەجۇنى ھىلە، سۇفۇپى ئەنجۇدان.

[دىققەت قىلىدىغان ئىشلار] بۇ ئۆتكۈر پۇراقلىق سېسىق دورا بولغاچقا، بۇنى پۇرىسا، كۆڭۈلنى ئىلىشتۇرۇپ قۇستۇرىدۇ، ھامىلىدار ئاياللار پۇراشتىن ساقلىنىش كېرەك.

زاراڭزا چېچىكى

扎让杂切其克

(红花 hong hua)

زاراڭزا چېچىكى

[باشقا ئاتىلىشى] زۆھرۇلقەرتۇم، گۈلى مۇئەسپەر

[لاتىنچە نامى] Flos Carthamus tinctorius

[ئىنگلىزچە نامى] safflower

[تونۇش] بۇ، مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك زاراڭزىنىڭ قۇرۇتۇلغان گۈلىدۇر. دورا ئەشياسىنىڭ شەكلى، رەڭگى قىزىل، بىرئاز ئالاھىدە پۇراقلىق، تەمى ئاچچىق، گۈل ياپراقچىسى نەيچىسىمان شەكىلدە بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ چېچىكى «زەھرۇلقۇرتۇم»، ئۇرۇقى «تۇخۇمى قۇرتۇم» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. (5.18 - رەسىم)

[چىقىش ئورنى] مەملىكىتىمىزنىڭ خېنەن، جېجىياڭ، جياڭسۇ، سىچۇەن، شىنجاڭ قاتارلىق جايلاردىن، ھىندىستان، مىسىر، ياۋروپا دۆلەتلىرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] 6 -، 7 - ئايلار مەزگىلىدە گۈلى ئېچىلغاندا، گۈلنىڭ رەڭگى سېرىق رەڭدىن ئاپېلسىن رەڭگە ئۆزگەرگەن ۋاقتىدا يىغىۋېلىنىپ، ئاپتاپتا 70% ئەتراپىدا قۇرۇتۇلغاندىن كېيىن سايە جايدا قۇرۇتۇلىدۇ، ئاندىن قۇرغاق، سالقىن جايدا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] زاراڭزا چېچىكىدە تەركىبىدە 30% ~ 20% كىچە زاراڭزا سېرىق پىگمېنتى (safforyellov) 0.6% ~ 0.3% كىچە كارتامىن (Carthamene)، گىلۈكوزىد قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] ① زاراڭزا قاينىتىلمىسىنىڭ چاشقان، توشقان، مۇشۇك ۋە ئىتنىڭ بالياتقۇسىغا نسبەتەن قوزغىتىش تەسىرى بار؛ ② زاراڭزا ياسالمىسى مۇشۇك ۋە ئىتنىڭ ئۆزۈن ۋاقىت قان

بېسىمنى چۈشۈرىدۇ؛ ③ كىچىك دوزىدىكى زاراڭزا قاينىتىلمىسى چارپاقا يۇرىكىنى يەڭگىل ھالدا قوزغىتىدۇ؛ ④ چوڭ دوزىدىكىسى تورمۇزلايدۇ؛ ⑤ زاراڭزا قاينىتىلمىسىنىڭ تەجرىبە قىلىنغان بارلىق ھايۋانلارنىڭ ئۇچەي يولىغا نىسبەتەن قوزغىتىش تەسىرى بار، لېكىن ۋاقتى قىسقا.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] قۇرۇتۇپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيتى] ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش، ماددىلارنى يۇمشىتىش، يەل ھەيدەش، توسالغۇلارنى ئېچىش، كۆكرەكنى تازىلاش، چوڭ تەرەتنى راۋانلاشتۇرۇش، سۇرۇش، ئاۋازنى ياخشىلاش، مېڭە، يۇرەك ۋە باھنى قۇۋۋەتلەش، مەنىي پەيدا قىلىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] ھەيز راۋان بولماسلىق، سۇيدۇك تۇتۇلۇش، جىگەر ئاجىزلىقى، بەلغەملىك ئەزلە، باھ ئاجىزلىقى، مەنىي كەملىك، سۇلۇق تەمرەتكە، بەھەق، ئاقكېسەل (بەرەس)، ئۇيقۇسىزلىق قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. مۇۋاپىق مىقداردىكى زاراڭزا گۈلى بىلەن مەتبۇخ تەييارلاپ بەرسە، ھەيزنى راۋان قىلىدۇ، توسالغۇلارنى ئاچىدۇ.

2. سانادىن 15 گىرام، ئاپتاپپەرەس ۋە زاراڭزا گۈلىدىن 10 گىرامدىن، ئۇبھەلدىن يەتتە گىرام، خىيارشەنبەردىن 15 گىرام ئېلىپ، دورىلارنى بىرلەشتۈرۈپ قاينىتىما تەييارلاپ بەرسە، ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇپ، ھامىلىنى چۈشۈرىدۇ.

3. زاراڭزا ئۇرۇقىدىن 10 گىرام، سۆئلەپتىن 15 گىرام، چىلغوزا ۋە شاقاقۇلدىن 10 گىرامدىن، زاراڭزا گۈلىدىن 15 گىرام ئېلىپ، دورىلارنى بىرلەشتۈرۈپ، سۇغۇپ تەييارلاپ بەرسە باھنى قۇۋۋەتلەيدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 5 ~ 7 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئاشقازان ئاغرىقى، گال ۋە يۇتقۇنچاق ئاغرىقى بارلارغا زىيان قىلىدۇ ھەم ئىسسىقچان كىشىلەرنىڭ بېشىنى ئاغرىتىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] بىنەپشە، ھەسەل، رۇمبەدىيان.

[ئورۇنباسارى] ھەببەتۇلخۇزرا، زاراڭزا چېچىكى پاشويەسى.

[پىششىق دورا ياسالمىسى] زاراڭزا شەربىتى.

ئارچا مېۋىسى

阿日查梅维斯

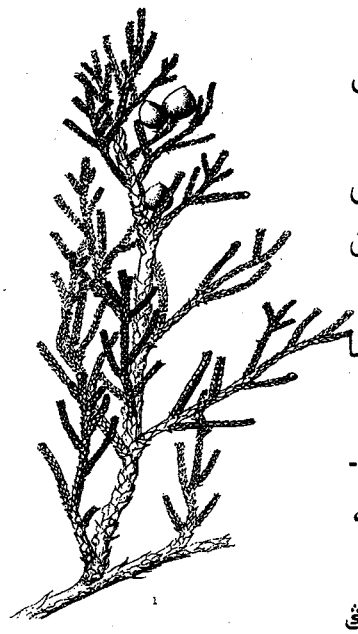
(新疆圆柏实 xin jiang yan bo shi)

[باشقىچە ئاتىلىشى] ھەببۇلئەر ئەر، تۇخۇمى رەھەل، ئۇبھەل، بۇبىر

[لاتىنچە نامى] Semen Platycladus orientalis

[ئىنگلىزچە نامى] Chinese Arborvila seed

[تونۇش] بۇ، ئارچا ئائىلىسىدىكى دائىم ياشىرىپ تۇرىدىغان دەرەخ ياكى چوڭراق چانقال ئۆسۈملۈك

ئارچا مېۋىسى

شىنجاڭ يۇمىلاق ئارچىسىنىڭ مېۋىسى بولۇپ، شار شەكلىدە ياكى سوقمىچاق، ئىچىدە قوڭۇر رەڭدە ئۇششاق ئۇرۇقى بار، تۇراقلىق، «ئۇبھەل» ياكى «ئارچا مېۋىسى» ناملىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. (18.6 - رەسىم)

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ، چىڭخەي، جياڭشى، ئىچكى موڭغۇل قاتارلىق جايلاردىن ھەمدە رۇسىيە، موڭغۇلىيە، پاكىستان، شىمالىي ياۋروپا، ئىران قاتارلىق جايلاردىنمۇ چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] كۈز پەسلىدە مېۋىسى پىشقاندا يىغىۋېلىنىپ، ئارىلاشما ماددىلىرى تازىلىۋېتىلىپ، سالقىن، قۇرغاق جايدا ساقلىنىدۇ.

[خىمىيىلىك تەركىبى] ئارچا ئالكوھولى (sabino)، پودوفىللوتوكسىنى (podophyllotoxin)، ئاچچىق ئارپا گىلۈكوزىدى (coniferin)، ئارچا ياغ كىسلاتاسى ۋە رېزىنا، تانىن، ئۇچۇچان مايى قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيىلىك تەسىرى] پودوفىللو توكسىن كىچىك چاشقانلارنىڭ گۆش ئۆسمىسىگە نىسبەتەن بۇزۇپ تاشلاش تەسىرىگە ئىگە بولۇپ نېكروزلاندۇرىدۇ، تەركىبىدىكى ئۇچۇچان مايىنى يەرلىك غىدىقلىغۇچى قىلىپ ئىشلەتسە، ئۇزاققىچە ئۇنى تېرە ۋە شىللىق پەردىلەرگە سۈركىسە، ئۇلاردا يالۇغلىنىش پەيدا قىلىدۇ ھەمدە قۇسۇش، ئىچ سۈرۈش، ھەتتا ئۆلۈشكە سەۋەبچى بولىدۇ، مەلۇم دەرىجىدە يۆتەل پەسەيتىش، تىنچلاندۇرۇش تەسىرىمۇ بار. ئالتۇن رەڭلىك شارسىمان تاياقچە باكتېرىيە، ئاق ئۇزۇمسىمان باكتېرىيە، تولغاق تاياقچە باكتېرىيەسى، كېزىك تاياقچە باكتېرىيە، چوڭ ئۇچەي تاياقچە باكتېرىيەسى قاتارلىقلارنى تورمۇزلايدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] يۇيۇش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] توسالغۇلارنى ئېچىش، سۇيدۇك ھەيدەش، ھەيزنى راۋان قىلىش، بەدەننى قىزىتىش، زەھەرلىنىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش، سۈت كۆپەيتىش، بوۋاسىر مونەچلىرىنى يوقىتىش، ئاغرىق پەسەيتىش، جاراھەت پۈتتۈرۈش، پەيلەرنى چىڭىتىش، يالۇغ قايتۇرۇش، قۇرت ئۆلتۈرۈش، چاچ چۈشۈشنىڭ ئالدىنى ئېلىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] سۇيدۇك تۇتۇلۇش، ھەيز كەلمەسلىك، سوزۇلما خاراكتېرلىك بۆرەك يالۇغى، قورساقتا سۇ چۈشۈش، سۆزنەك، يۆتەل، پالەچ، ئاشقازان ئاجىزلىقى، پەي ئاجىزلىقى، چىش مىلىكلىرىنىڭ ئىششىقى، ھاسىراش، جىگەر يالۇغى، بوۋاسىر، ھەر خىل يىرىڭلىق كونا جاراھەتلەر، قارا داغ، تەڭگەسىمان چاچ چۈشۈش، ئەزالارنىڭ قېتىپ قېلىشى، بوغۇم ئاغرىقى، مەددە قۇرت قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىلىش ئۇسۇلى]

1. ئارچا يوپۇرمىقىنى خېمىر قىلىپ باشقا چاپسا، باش ئاغرىقىنى توختىتىدۇ.
2. ئارچا ئۇرۇقىنى سوقۇپ تالقانلاپ ئىچسە، پالەچ ۋە پەي بوشاپ كېتىشكە پايدا قىلىدۇ.
3. ئارچا ئۇرۇقىنى كۈنجۈت يېغى بىلەن قايىنىتىپ، قارايغاندا قۇلاققا تېمىتسا، گاسلىققا شىپا بولىدۇ.

4. ئارچا ئۇرۇقىنى سوقۇپ، ھەسەل بىلەن قاينىتىپ غار - غار قىلسا، چىش تۇڭنىڭ ئىششىقىغا ۋە ئېغىز جاراھەتلىرىگە پايدا قىلىدۇ.

5. ئارچا ئۇرۇقىنىڭ قويۇق قاينىتىلمىسىدىن 15 گىرامنى كالا يېغى ۋە ھەسەل بىلەن قوشۇپ ئىچسە، ھاسىراشقا ۋە بوۋاسىرغا پايدا قىلىدۇ.

6. ئارچا ئۇرۇقىدىن توققۇز گىرامنى مۇڭاپىق مىقدارىدىكى سۇدا قاينىتىپ ئىچسە، ئۇچەيدىكى قۇرتلارنى ئۆلتۈرىدۇ.

7. ئارچا ئۇرۇقىدىن 30 گىرامنى تازىلاپ، كالىنىڭ چاۋا يېغىغا ئوراپ قاينىتىپ، ياغنى ئۆزىگە ئالغاندا، سوقۇپ، ناۋات بىلەن قوشۇپ ھەر كۈنى ئەتىگەندە قايناق سۇ بىلەن قوشۇپ ئىچىپ بەرسە، بوۋاسىرغا پايدا قىلىدۇ. ئۇچەيدىكى قۇرتنى ئۆلتۈرىدۇ.

8. ئارچا ئۇرۇقىنى سوقۇپ، ھەسەل بىلەن قوشۇپ خېمىر قىلىپ، جاراھەتكە چاپسا ساقايتىدۇ ۋە ئىششىقنى ياندۇرىدۇ.

9. ئارچا ئۇرۇقىنى ئەنجۇر بىلەن قوشۇپ يەرلىك ئورۇنغا چاپسا، ئەزالارنىڭ قېتىپ قالغان يەرلىرىنى يۇمشىتىدۇ.

10. ئارچا يوپۇرمىقىنى سىركە بىلەن قوشۇپ باشقا چاپسا، چاچ چۈشۈشنى توختىتىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 3 ~ 10 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] كۆكرەكنى يىرىكلەشتۈرىدۇ. ھامىلىنى چۈشۈرىۋېتىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] كەتىرا، تەرخەمەك ئۇرۇقى، سۈت، ھەسەل.

[ئورۇنباسارى] سۇزاپ يوپۇرمىقى، سەۋرى دەرىخىنىڭ مېۋىسى.

[پىششىق دورا ياسالمىسى] مەجۇنى مۇسەككىن، مەجۇنى ئۇبھەل، مەجۇنى مۇدىرى تەمىس، شەربىتى مۇدىرى تەمىس.

[دىققەت قىلىدىغان ئىشلار] كۆكرەكنى يىرىكلەشتۈرىدۇ، ئەزالارغا قۇرۇقلۇق يەتكۈزىدۇ. ھامىلىدار ئاياللارغا، ئاشقازان كېسىلى ۋە گال ئاغرىقى بارلارغا بېرىشكە بولمايدۇ. بېرىشكە توغرا كەلسە، خولىنجان ۋە ھەسەل بىلەن بىرگە بېرىلىدۇ.

ئاپتاپپەرەس گۈلى

阿塔怕热孜故丽

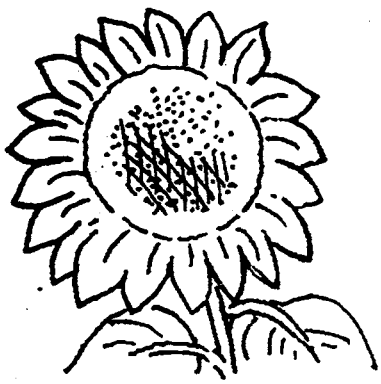
(向日葵花 xiang ri kui hua)

[باشقا ئاتىلىشى] گۈلى ئاپتاپپەرەس، سۈرەج مەكىكى پۈل

[لاتىنچە نامى] Flos Helianthus annuus

[ئىنگلىزچە نامى] Sunflower flower

[تونۇش] بۇ، مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك ئاپتاپەرەسنىڭ گۈلى بولۇپ، «ئاپتاپپەرەس گۈلى» ناملىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. (18. 7 - رەسىم)

ئاپتاپپەرەس گۈلى

[چىقىش ئورنى] مەملىكىتىمىزنىڭ جۇملىدىن شىنجاڭنىڭ ھەممە جايلىرىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] 9 - ئايدا گۈلى يىغىۋېلىنىپ، ئاپتاپتا قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] گۈلىنىڭ تەركىبىدە، ئاپتاپپەرەس ساپونى قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] گۈلىنىڭ سۇدىكى ئېرىتمىسىنى توشقانىنىڭ قۇلىقىغا تېمىتسا، قان تومۇرنى كېڭەيتىش تەسىرىنى بېرىدۇ. مۇشۇكنىڭ تېرە ئاستىغا ئوكۇل قىلىنسا قان بېسىمنى چۈشۈرىدۇ، توشقان ۋېنىسىغا ئوكۇل قىلىنسا نەپەسنى قوزغىتىدۇ، قان بېسىمنى چۈشۈرىدۇ، كېچىك ئۇچەينىڭ قىسقىرىشىنى ئىلگىرى سۈرىدۇ، ئۇنىڭ تىنكتۇرىسى (ئىسپىرتلىق چىلانمىسى) قىزىتمىنى قايتۇرىدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] قۇرۇتۇپ ساپلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] قان بېسىمنى تۆۋەنلىتىش، سۈيدۈك ۋە ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش، ئىششىق ياندۇرۇش، مېڭە ۋە جىگەرنىڭ توسالغۇلىرىنى ئېچىش، ئاغرىقنى توختىتىش، جىگەرنى قۇۋۋەتلەش، ھامىلە چۈشۈرۈش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] يۇقىرى قان بېسىم كېسىلى، سۈيدۈك ۋە ھەيز راۋان بولماسلىق، قىيىن تۇغۇت، باش ئاغرىقى، چىش ئاغرىقى، كېچىك بالىلاردىكى تۇتقاقلىق كېسىلى، قورساق ئاغرىقى، بويۇن بەز سىلى، ھەيز كەلمەسلىك، مۇپاسىل، يانپاش ئاغرىقى، يەرقان، بوۋاسىر قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئاپتاپپەرەس گۈلىدىن مۇۋاپىق مىقداردا ئېلىپ، يەرلىك ئورۇنغا چېپىپ بەرسە، مۇپاسىل، يانپاش ئاغرىقى، خانازىر قاتارلىقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. گۈلىسۇسىنى، ھەمىشباھار، ئاپتاپپەرەس قاتارلىقلارنىڭ ھۆل گۈلىدىن مۇۋاپىق ئېلىپ، ئېزىپ يەرلىك ئورۇنغا چاپسا، مۇپاسىل، يانپاش ئاغرىقى ۋە خانازىرغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. زاراڭزا گۈلى، ئاپتاپپەرەس گۈلى، چىلان، ئاق سەندەل قاتارلىقلارنىڭ ھەربىرىدىن 10 گىرام ئېلىپ، يەتتە گىرام بىنەپشە بىلەن مۇۋاپىق مىقداردىكى قاينىق سۇدا 10 ~ 20 مىنۇت دەملەپ ئىچىپ بەرسە، يۇقىرى قان بېسىمغا پايدا قىلىدۇ.

4. ئاپتاپپەرەس گۈلى، زاراڭزا گۈلىدىن 100 گىرام، كۇنجۇتتىن 20 گىرام، سانادىن 15 گىرام، بىنەپشىدىن 10 گىرام ئېلىپ، قائىدە بويىچە دەملەپ، كۇندە ئىككى قېتىم، ھەر قېتىمدا 100 مىللىلىتىردىن ئىچىپ بەرسە، ھەيزنى راۋان قىلىدۇ، ھامىلە چۈشۈرىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 3 ~ 6 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ھامىلدار ئاياللارغا بېرىلمەيدۇ.

[تۇزەتكۇچىسى] ئانار ئۇرۇقى.

[ئورۇنباسارى] زەپەر، زاراڭزا گۈلى.

[پىششىق دورا ياسالمىسى] ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش شەربىتى.

ئون توققۇزىنچى باب قەي قىلدۇرغۇچى دورىلار

ئىستېمال قىلغاندىن كېيىن بىر قىسىم زەھەرلىك دورىلارنىڭ زەھىرىنى قايتۇرۇش، نورمالسىز خىلىت ياكى ماددىلارنى ئاشقازاندىن قەي قىلدۇرۇش ئارقىلىق چىقىرىش تەسىرىگە ئىگە قىلىدىغان دورىلار ياكى قەي قىلدۇرۇش تەسىرى بولغان دورىلار ئومۇملاشتۇرۇلۇپ، قەي قىلدۇرغۇچى دورىلار دېيىلىدۇ.

ھەر خىل ئېچكى - تاشقى سەۋەبلەر تەسىرىدىن خىلىتلاردا غەيرىي تەبىئىي ئۆزگىرىش يۈز بېرىپ، بىر قىسىم جىددىي كېسەللىك ئۆزگىرىشى كۆرۈلگەندە ياكى بىر قىسىم زەھەرلىك دورىلاردىن زەھەرلەنگەندە ۋاقتىدا داۋالاش ئېلىپ بارمىسا، يامان ئاقىۋەتلەر كېلىپچىقىدۇ.

خىلىتلارنىڭ غەيرىي تەبىئىي ئۆزگىرىشىدىن پەيدا بولغان كېسەللىكلەرنىڭ سەۋەبلىرى ۋە زەھەرلىنىشنىڭ تۈرلىرى ھەر خىل بولغاچقا، قەي قىلدۇرغۇچى دورىلارنى كېسەللىك سەۋەبىگە ئاساسەن تاللاپ ئىشلىتىشكە توغرا كېلىدۇ. قەي قىلدۇرغۇچى دورىلارنىڭ كۆپىنچىسىنىڭ تەبىئىتى قۇرۇق ئىسسىق ياكى ھۆل ئىسسىق بولىدۇ. بۇ خىلدىكى دورىلار قەي قىلدۇرۇش ئارقىلىق ئورگانىزمنىڭ جىددىي ھالىتىنى پەسەيتىش، ئاغرىق ئازابىنى يەڭگىللىتىش، فىزىيولوگىيەلىك تەڭپۇڭلۇقىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش، تەبىئىي قۇۋۋەتنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش، غەيرىي تەبىئىي خىلىتلارنى بەدەندىن سۈرۈپ چىقىرىش ئارقىلىق كېسەللىك ماددىسىنى تازىلايدۇ، بۇ خىل خۇسۇسىيەتتىكى دورىلار قەي قىلدۇرغۇچى دورىلار دېيىلىدۇ. مەسىلەن: ئاق خەربەق، تۈرۈپ ئۇرۇقى، قارىكۆز بەدىيان ماددىسى، ھەببۇلمۇلۇك، ھەببۇلمۇلۇك يېغى، قارىكۆز بەدىيان، ھەببۇلغار، قارا خەربەق قاتارلىقلار.

ئاق خەربەق

阿克海尔拜克

(白藜芦 bai li lu)

[باشقىچە ئاتىلىشى] خەربەخ ئەبىيەز، خەربەخ سەفىد

[لاتىنچە نامى] Rhizoma et Radix Veratrum album

[ئىنگلىزچە نامى] Rhizomaof white Falsehelbore

[تونۇش] بۇ، گۈلسامساق ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك بولۇپ، غول ئېگىزلىكى بىر مېتىردىن ئاشمايدۇ، يوپۇرمىقى نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ، كەڭ تۈخۈمسىمان يۇمىلاق شەكىللىك، تولۇق گىرۋەكلىك بولىدۇ، باش يازدا گۈلى ئاقۇچ يېشىل رەڭلىك ئېچىلىدۇ، مۇشۇنىڭغا ئاساسەن بۇ ئۆسۈملۈك ئاق خەربەق دەپ ئاتالغان. ئادەتتە بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ يىلتىزسىمان غولى ياكى يىلتىزى يىغىۋېلىنىپ، ئۇنىڭ چاچما يىلتىزىنى كېسىۋېتىپ، ئاندىن يۇيۇپ، قۇرۇتۇپ تەييارلانغان يىلتىزى «ئاق

ئاق خەربەق

خەربەق» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. بۇنىڭ سىرتقى يۈزى كۈل رەڭگە مايىل خورما رەڭ ياكى ئاقۇچ سېرىق رەڭلىك كېلىدۇ، سۈندۇرۇلسا يۈزى ئاقۇچ، تالقانسىمان، ئالاھىدە پۇراقلىق، تەمى سەل ئاچچىق، تالقىنىنىڭ ئۆتكۈر دەرىجىدە چۈشكۈرتۈش خۈسۈسىيىتى بار. (1.19 ـ رەسىم)

[چىقىش ئورنى] مەملىكىتىمىزنىڭ شەرقىي شىمال، شىمالىي جۇڭگو، شەندۇڭ، خېنەن، شەنشى، گەنسۇ، خۇبەي، سىچۈەن، گۈيجۇ قاتارلىق ئۆلكىلىرىدە ئۆستۈرۈلىدۇ. چەت ئەلدە ياۋروپا ۋە ئاسىيادىكى باشقا دۆلەتلەردىنمۇ چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] 4 ~ 5 يىل ئۆستۈرگەندىن كېيىن قىش پەسلىدە يىلتىزى كولىۋېلىنىپ، چاچما يىلتىزلىرىنى چىقىرىۋېتىپ، پاكىز يۇيۇپ ئاپتاپتا قۇرۇتۇلىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] كۆپ خىل ئالكالوئىدلار بولۇپ، بۇلارنىڭ ئومۇمىي مىقدارى 1%~2% كېچە، بۇلارنىڭ ئىچىدە ئاساسلىقى پىروتوۋېراتىن (protoveratine) بولۇپ، بۇنىڭ زەھەرلىك تەسىرى ناھايىتى يۇقىرى. كۈچلۈك چۈشكۈرۈتۈش تەسىرى بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] ئاق خەربەق تەركىبىدىكى خىمىيەلىك تەركىبلەر قان بېسىمىنى چۈشۈرۈش رولىغا ئىگە. بۇ، يۇقىرى قان بېسىم كېسەللىكىگە ئىشلىتىلىدۇ. بۇنىڭ كىچىك دوزىسى نەپەسنى تورمۇزلايدۇ، چوڭ دوزىسى مەركىزىي نېرۋا سىستېمىسىنى تورمۇزلايدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] خېمىرغا ئوراپ، قوقاسقا كۆمۈپ پىشۇرۇپ زەھەرسىزلەندۈرۈپ لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئۇچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] قەيسى قىلدۇرۇش، غەيرىي تەبىئىي بەلغەم ۋە سەۋدا خىلىتىنى تازىلاش، ئىچ سۇرۇش، توسالغۇلارنى ئېچىش، ئاشقازاننى تازىلاش خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] پالەچ، مېڭە پەردە يالليۇغى (سەرسام)، بەلغەمدىن بولغان تۇتاقلىق كېسەل، ھەيز توختاپ قېلىش ۋە باشقا سوغۇقتىن بولغان مېڭە كېسەللىكلىرى ۋە بوغۇم ئاغرىقلىرى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئاق خەربەقنى يالغۇز ياكى گۈلسەۋسەن بىلەن قوشۇپ پەرزىچە قىلسا، سۈيدۈك ۋە ھەيزنى راۋانلاشتۇرىدۇ. قورساقتىكى بالىنى چۈشۈرىدۇ.

2. ئاق خەربەقنى تالقانلاپ، ئۆردەك گۆشىگە ئارىلاشتۇرۇپ پىشۇرۇپ يېسە، بويۇن بەز سىلى (خانازىر) غا مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. ئەگەر قۇستۇرۇشقا توغرا كەلسە، خەربەقنى ئۇششاق توغراپ، بىر باش تۇرۇپنىڭ ئىچىنى ئويۇپ، خەربەق بىلەن تولدۇرۇپ، بىر كېچە ئۆتكەندىن كېيىن خەربەقنى ئېلىۋېتىپ، تۇرۇپنى سىركە-

جۆنل بىلەن ئىچسە، ئىككى سائەتتىن كېيىن قېينالماي قۇستۇرىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 0.1 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] بۆرەككە زىيان قىلىدۇ.

[تۆزەتكۈچىسى] مەستىكى.

[ئورۇنباسارى] چىلاپا، قارا خەربەق، قىچا.

[ۋەكىل خاراكتېرلىك پىششىق دورا ياسالمىسى] مەتبۇخى ئەپتىمۇن.

[دىققەت قىلىدىغان ئىشلار] بۇ زەھەرلىك دورا بولغاچقا، ئۇنى ئىستېمال قىلىشتىن بۇرۇن خېمىر ئارىسىغا ئېلىپ، قوقاسقا كۆمۈپ پىشۇرۇپ، زەھەرسىزلەندۈرۈپ ئاندىن ئىستېمال قىلىش لازىم.

تۇرۇپ ئۇرۇقى

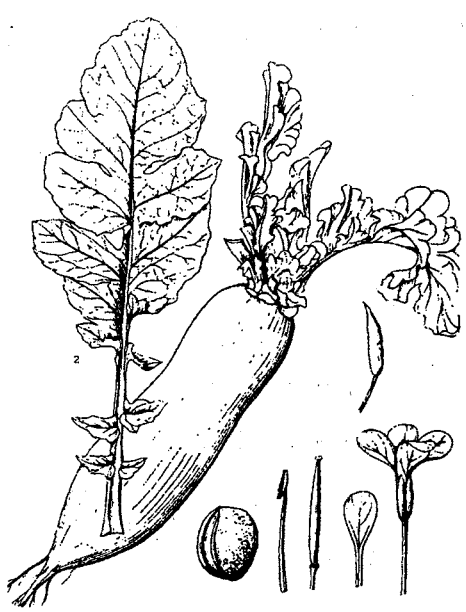
土如皮欧如合

(莱菔子 lai fu zi)

[باشقىچە ئاتىلىشى] بەزرۇل بەجەل، تۇخۇمى تۇرۇپ، مولى كى بيج

[لاتىنچە نامى] Semen Raphanus rsativus

[ئىنگلىزچە نامى] Garden Radish Seed Radish Seed

تۇرۇپ

[تونۇش] بۇ، كىرىست گۇللۇكلەر ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈك ئاق ياكى كۆپ تۇرۇپىنىڭ قۇرۇتۇلغان پىششىق ئۇرۇقىدۇر. شەكلى بىرئاز ياپىلاق، رەڭگى قىزغۇچ قوڭۇر، پۈرىقى سۇس، تەمى بىرئاز قېرىق كېلىدۇ. (2.19 - رەسىم)

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەممە يەرلىرىدە تېرىپ ئۆستۈرۈلىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] ياز پەسلىدە مېۋىسى پىشقاندا ئۆسۈملۈكى ئورنىۋېلىنىپ، ئۇرۇقى چىقىرىۋېلىنىپ قۇرۇتۇلىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئۇرۇقىنىڭ تەركىبىدە ئاز مىقدارىدا ئۇچۇچان ماي ۋە 45% ماي بار. يەنە باكتېرىيەگە قارشى ماددا رايانىن (Raphanus) ۋە ئاز مىقدارىدىكى ئۆسۈملۈك سېترولى، تىرى ئاكونتان (Triacontane) لارمۇ بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] ① باكتېرىيەگە قارشى تەسىرى: تۇرۇپ ئۇرۇقىدا باكتېرىيەگە قارشى ماددا بولۇپ، بۇنىڭ ئۆسۈملۈك تەركىبى رافانىندىن ئىبارەت. بۇنىڭ ھەر بىر مىللىلىتىردىن بىر گىرام

تۇتقان قويۇقلۇقتىكى ئېرىتمىسى ئۇزۇمسىمان شارچە باكتېرىيەسى ۋە چوڭ ئۇچەي تاياقچە باكتېرىيەلىرىنى ئۇنۇملۇك هالدا تورمۇزلايدۇ هەمدە هەر خىل ئۆسۈملۈك ئۇرۇقلىرىنىڭ بىخ چىقىرىشىغا تەسىر قىلىدۇ. تۇرۇپ ئۇرۇقىدىن چىقىرىلغان بىر خىل ماي بولۇپ، بۇ «Sulforaphen» دېيىلىدۇ. بۇنىڭ بىر پىرسەنتـ لىك قويۇقلۇقى زەنجىرسىمان شارچە باكتېرىيەسى، يېرىك شارچە باكتېرىيەسى، ئۆپكە ياللۇغى تاياقچە باكتېرىيەسى، چوڭ ئۇچەي تاياقچە باكتېرىيەلىرىنىڭ ئۆسۈشىگە تاقابىل تۇرالايدۇ؛ ② زەمبۇرۇغقا قارشى تەسىرى: تۇرۇپ ئۇرۇقىنىڭ سۇدىكى چىلانمىسى ئورتاق مەركەزلىك تۈك تەمرەتكىسى زەمبۇرۇغى قاتارـ لىق ئالتە خىل زەمبۇرۇغلارنى ئوخشاش بولمىغان دەرىجىدە تورمۇزلايدۇ؛ ③ باشقا تەسىرى: ئۆزگەرگەن خىلى (Raphanus Satiuml) دىن ئېلىنغان ماددىسى ئۇزاق مۇددەت چوڭ چاشقانىنىڭ ئوزۇقلۇقى قىلىنسا، قالقانىەز هورمۇنىنىڭ بىرىكىشىنى توسالغۇغا ئۇچرىتىدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] قۇرۇق قورۇپ لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] قەي قىلدۇرۇش، يەل هەيدەش، سۇيدۇك هەيدەش، هەيزنى راۋانلاشتۇرۇش، ئىشتـ هانى ئېچىش، هەزىمگە ياردەم بېرىش، تاش پارچىلاش، نەپەسنى راۋانلاشتۇرۇش، بەلغەم بوشىتىش، چىرايغا جۇلا بېرىش خۇسۇسىيىتى بار.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] هەزىمنىڭ بۇزۇلۇشى، كۆڭۈل ئىلىشىش، قۇسۇش، ئاشقازان يالـلۇـ غى، سۇيدۇك ۋە هەيز تۇتۇلۇش، بۆرەك، دوۋساق تاش كېسەللىكلىرى، داغ، بەرەس، بەهەق ۋە باشقا تېرە كېسەللىكلىرىگە ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. قەلەمپۇر، پىننە، بەدىيان، تۇرۇپ ئۇرۇقى، لاچىنداندىن بەش گىرامدىن، زەنجۇبلدىن 10 گىرام ئېلىپ، چايلىق تەييارلاپ ئىچسە، هەزىم ناچارلىققا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. تۇرۇپ ئۇرۇقىدىن 10 گىرام، قوغۇن ئۇرۇقىدىن يەتتە گىرام، تاۋۇز ئۇرۇقىدىن بەش گىرام، تەرخەمەك ئۇرۇقىدىن 10 گىرام، كەرەپشە ئۇرۇقىدىن 15 گىرام ئېلىپ، قاينىتىما تەييارلاپ ئىچسە، تاش پارچىلايدۇ. سۇيدۇك ۋە هەيزنى راۋانلاشتۇرىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 1 ~ 3 گىرامغىچە، قۇستۇرۇش ئۈچۈن ئالتە گىرام.

[زىيانلىق تەسىرى] ئىسسىق مىزاج كىشىلەرگە زىيان قىلىدۇ، توسالغۇ پەيدا قىلىدۇ هەم كۆڭۈلنى ئىلىشتۇرىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] سۇماق، بىنەپشە، تۇز، زىرە، هەسەل.

[ئورۇنباسارى] شۇمشا ئۇرۇقى، ئاق قىچا.

[پىششىق دورا ياسالمىسى] سۇيدۇك هەيدەش شەربىتى.

[قوشۇمچە] تۇرۇپ ئۇرۇقىنى تازىلاپ، سۇس ئوتتا ئازراق ئۆرلىگۈچە هەمدە بىر خىل خۇش پۇراق چىققۇچە قورۇپ ئىشلەتكەن ياخشى.

قارىكۆز بەدىيان مايىسسى

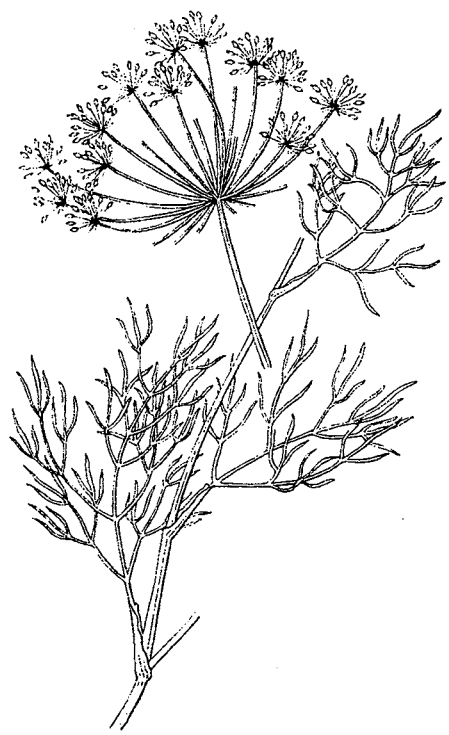
（莳萝苗　shi luo miao）

[باشقا ئاتىلىشى] بەرگى شىبىت، بەرگى سويا

[لاتىنچە نامى] Plantula Anethum graveolens

[ئىنگلىزچە نامى] Dills eeding

[تونۇش] بۇ، كۆنلۈكسمان گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈك سېرىقچېچەكنىڭ قۇرۇتۇلغان يۇمراق شېخى ۋە يوپۇرمىقىدىن ئىبارەت بولۇپ، ئۇرۇقى، چۆپى، سۇيى دورىلىققا ئىشلىتىلىدۇ. «سېرىقچېچەك مايىسسى» ياكى «شىبىت بەرگى» ناملىرى دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. (3.19 ـ رەسىم)

قارىكۆز بەدىيان مايىسسى

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ ئەنخۇي، جياڭسۇ، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدىن چىقىدۇ.

[يىغىپ ساقلاش] كۈزدە سېرىقچېچەكنىڭ يۇمران بىخى ۋە يوپۇرمىقى يىغىۋېلىنىپ، قۇرۇتۇپ ئىشلىتىلىدۇ.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] پۇتۇن چۆپنىڭ چىلانمىسى ۋېناغا ئوكۇل قىلىنسا، هايۋانلارنىڭ قان بېسىمىنى چۈشۈرىدۇ. قان تومۇرنى كېڭەيتىدۇ، نەپەسنى قوزغىتىدۇ. كىچىك ئۇچەينىڭ كېڭىيىش كۈچىنى ئازلىتىدۇ. سۈيدۈكنى راۋان قىلىدۇ.

[لايىقلاشتۇرۇلۇشى] يۇيۇش، توغراش، قۇرۇتۇش ئارقىلىق لايىقلاشتۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] قەي قىلدۇرۇش، يەل هەيدەش ۋە ئىششىق ياندۇرۇش، هەزمىنى ياخشىلاش، سۈيدۈك راۋانلاشتۇرۇش، هەيز راۋانلاشتۇرۇش ۋە توسالغۇلارنى ئېچىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] سۈيدۈك تۇتۇلۇش، جىگەر ۋە قورساق ئاغرىقى، هەزىم ناچارلىق، قورساق ئېسىلىش، بوغۇم ئىششىش، بالىياتقۇ ئىششىقى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. قارىكۆز بەدىيان مايىسسىنىڭ ئۇسارىسىنى قۇلاقتا تېمىتسا، قۇلاق ئاغرىقىغا پايدا قىلىدۇ.

2. قارىكۆز بەدىيان مايىسسىنى قاينىتىپ، بۇنىڭ بىلەن هوردىنىپ تەرلەنسە، قورساق ئاغرىقى، قورساق ئېسىلىش ۋە قورساق غۇرۇلداشلارغا پايدا قىلىدۇ.

3. قارىكۆز بەدىيان مايسىسى، سانا، خىيارشەنبەر، تاۋۇز ئۇرۇقى قاتارلىقلاردىن 10 گىرامدىن ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، سۈيدۈك ۋە ھەيزنى راۋانلاشتۇرىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 10 ~ 20 گىرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] مېڭىگە قۇرۇقلۇق يەتكۈزىدۇ، كۆز ۋە بۆرەككە زىيان قىلىدۇ.

[تۇزەتكۈچىسى] لىمون سۈيى، بادام يېغى، قەلەمپۇر، دارچىن، ھەسەل.

[ئۇرۇنباسارى] سېرىقچېچەك ئۇرۇقى.

[پىششىق دورا ياسالمىسى] قارىكۆز بەدىيان مايسىسى قاينىتىلمىسى.

ئاچقۇچ

(ئۇيغۇر ئېلىپبە تەرتىپى بويىچە تىزىلدى)

ئا

ئابدىمىلىك يېغى 197
ئابنوس 681
ئاپەن 613
ئاپتاپپەرەس گۈلى 555
ئاپتاپپەرەس ئۇرۇقى 274
ئاپتاپپەرەس يوپۇرمىقى 547
ئاپتاپپەرەس يىلتىزى 460
ئاپىلسىن 53
ئاپىلسىن پوستى 804
ئاپىلسىن ئۇرۇقى 709
ئات تېشى 702
ئاترۇپا چۆپى 597
ئات سۈت قايمىقى 122
ئات سۈتى 352
ئاتقۇلاق 280
ئاتقۇلاق ئۇرۇقى 627
ئات گۆشى 729
ئاتىرلال 1123
ئات يادا تېشى 702
ئاچچىق ئامۇت 925
ئاچچىق ئانار 73
ئاچچىق بادام 542
ئاچچىق بادام يېغى 97
ئاچچىقتاۋۇز 179
ئاچچىق سۆرەنجان 587
ئاچچىق قۇستە 1106
ئاچچىق ئۆرۈك مېغىزى 1146
ئادراسمان 1093
ئادراسمان چۆپى 1093
ئادراسمان ئۇرۇقى 1091
ئادراسمان ئۇرۇقى يېغى 1092
ئادەمگىياھ 720
ئارپا ئۇندۇرمىسى 893
ئارپىبەدىيان 117
ئارپىبەدىيان يىلتىز پوستى 892
ئارپىخان 445
ئارچا مېۋىسى 553
ئارچا يوپۇرمىقى 284
ئاروكى تىل 1148
ئارۇ 56
ئارۇكا مېغىزى 1147
ئازاراق 1095
ئازاراقى 1095
ئازانوددوب 379
ئازغان گۈلى 803
ئازغان مۇنچىقى 635
ئازغان مېۋىسى 635
ئاسارۇن 320
ئاشپۇرچاق 540
ئافرىقا مۇغاسى 332
ئاقاقىيا 646
ئاق بەھمەن 960

ئاق پارچا..... 1070
ئاق پىياز 908
ئاق تىرەك قوۋزىقى 243
ئاقتىكەن 374
ئاق چوغلۇق 1103
ئاق خەربەق 557
ئاق سەندەل 795
ئاقسۇ كەتىراسى 663
ئاقشېكەر 826
ئاق قېيىن دەرەخ قوۋزىقى 837
ئاق قېيىن قوۋزىقى..... 837
ئاق قىچا ئۇرۇقى 1122
ئاق كۆنجۈت 1009
ئاق كۆنجۈت ئۇرۇقى..... 1009
ئاق لەيلىگۈل 382
ئاق لەيلى ئۇرۇقى 443
ئاق لەيلى يىلتىزى 377
ئاق ماش 940
ئاق مەۋسەل..... 773
ئاق موم 408
ئاقمۇچ 890
ئاق ئۇجمە 93
ئاق ئۇجمە يوپۇرمىقى 392
ئاقىرقەرھا 954
ئاكاتسىيە دەرىخى مېۋىسى 155
ئاكاتسىيە دەرىخى ئۇرۇقى 155
ئاكاتسىيە ئۇسارىسى..... 646
ئاكاشىبىل 201
ئالا كۆلۈك..... 1112
ئالالىچى خورد 757
ئالالىچى كالاك..... 897
ئالتاي شەھدىنى گۈلى 695
ئالتۇن 800
ئالتۇنپوقى 802
ئالتۇن چىرىمتال 802
ئالتۇن شاخ 364
ئالتۇن ۋاراق 749
ئالقان پوستى 918
ئالقات مېۋىسى 106
ئالقات يىلتىزى پوستى..... 918
ئالما..... 775
ئالماس 710
ئالو بالا 70
ئالوبۇخار 110
ئالوچە..... 72
ئالوسىيا 110
ئالوي گۈلى 120
ئالۇ 112
ئالۇ بالۇ 110
ئالۇ بۇخار 108
ئالۇ بۇخارا 108
ئالۇچا..... 72
ئام 262
ئامۇت..... 61
ئامىلە 877
ئامىلەج..... 877
ئانار تۇرۇش 73
ئانار پوستى 679
ئاناردانە..... 634
ئانار شىرىن 261
ئانارگى بىج 634
ئانارگى پۇل..... 288
ئانارگى چىلگا 679
ئانارگۈل 288
ئانار مەيخۇش 140
ئانار ئۇرۇقى 634

ئانار يىلتىزى پوستى 543
ئانا سۈتى 132
ئاناناس 111
ئانبىلە 877
ئانۇلە 877
ئانېمارىنا..... 426
ئانېرمارىنا يىلتىزى 426
ئاھاك 671
ئاھەن 245
ئاينە 262

ئە

ئەبرىشىم 778
ئەبنۇس..... 681
ئەبىنەج..... 262
ئەپتىمۇن 201
ئەپتىمۇن ئۇرۇقى..... 165
ئەپسەنتىن..... 322
ئەپيۇن 613
ئەتنەر 184
ئەتىرگۈل 464
ئەجمود 336
ئەجۋائىن خۇراسانى 616
ئەجۋائىن دىسى..... 902
ئەخراسول كەلىپ..... 161
ئەخرۇت 748
ئەدەس 539
ئەدرەك 76
ئەرەب يېلىمى 865
ئەرەندىكى تىلى..... 197
ئەرقۇسەپەر 510
ئەركەكى پەتتى..... 284
ئەرمۇدۇن دەرىخى قوۋزىقى 1100
ئەرمۇدۇن دەرىخى ئۇرۇقى..... 1087
ئەرۇسە 380
ئەرۇسە ياپرىقى..... 854
ئەزپاراتىپ 570
ئەزفارەلىتىپ 570
ئەسەل 971
ئەسەل لەبەنى 1039
ئەسەيىررائى 310
ئەسلولىبادىنجان 229
ئەسلى 569
ئەسلى خىتى..... 377
ئەسلى كەبىر 1064
ئەسلىي رازىيانەج 467
ئەسلىسۇس 148
ئەسلىل قەسەب..... 914
ئەسلىل ھاج..... 200
ئەسمۇد 1024
ئەسىل 623
ئەسلۇل فىلفىل 88
ئەشقاقۇل 986
ئەشىر 1054
ئەفئا..... 213
ئەفەربىيۇن 1089
ئەفەس..... 1041
ئەفىيول 613
ئەقرەب 703
ئەقىق ئەسلىي 777
ئەقىق يەمەنى 777
ئەكۇن..... 1054
ئەكىركىرە 954
ئەكىل بىنەفشە 1089
ئەگلىكئوت 376

ئەلالىچى خورد چىنى 909
ئەلەق 215
ئەلسىكى بيج 860
ئەلىك رومى 905
ئەمئاۋل ئەرزى 216
ئەمەن 317
ئەمروت بەررى 61
ئەمروت دەشتى 886
ئەمسۇخ سوم كەلبا 566
ئەمىلتاس 176
ئەمىلتاسكا پوستى 198
ئەمىلتاسكا چىلكا 198
ئەنبەر 752
ئەنبەر ئەشھەب 752
ئەنبەر بارىس 929
ئەنبەربىد 314
ئەنبە سۆئلەپ 136
ئەنتاس 111
ئەنجۇدان ئۇرۇقى 550
ئەنجۇدان يىلتىزى 343
ئەنجىركا پەتتى 1137
ئەنجۇر قېقى 151
ئەنجۇر يوپۇرمىقى 1137
ئەنجىبار 287
ئەنجىرە 1119
ئەنجىدەك 678
ئەنجىر 151
ئەندەرجاۋ 1087
ئەنزىروت 678
ئەنسون كۈمۈنى ھەلۋە 78
ئەنسىل 859
ئەنفۇخە 973
ئەنفرا 464
ئەنگۇر ئەھەر 263
ئەنگۇرشىپا 136
ئەنگۇركى بيج 625
ئەنگىبار 287
ئەنگى سۇروۇ 1074
ئەنگىن 1119
ئەۋرەت كى دۇد 132
ئەۋرىشىم 778
ئەۋسەج 635
ئەۋنەن كەتاپ 119
ئەيلۇۋا 181
ئەينۇلا 108
ئەينى دىيك 984

ب

بابچى 1124
بابۇنە 154
بابۇنەج 154
بادام تەلخى 542
بادام سەرگۈشتە 1012
بادام شاكىلى 1049
بادان شىرىن 95
بادام كاتىل 1105
بادام كەشمىر 1012
بادام كوھى 1012
بادام مىتا 95
بادام ئۆكچىسى شاكىلى 1049
باداۋرەت 374
بادەنگەن 258
بادرەنجبۇيا چىنى 162
بادرەنجبۇيا ھىندى 152
بادىرەنگى بۇيا 152

بادرەنگی بۆیاچینی 162
بادنجان 258
بادرەنگی بۆیا 164
بادیان کی جەر 467
بارتەڤ سەبزی 103
بارتەڤگی بنج 638
باسوم 469
باشاق مۆڤگۆزی 995
باش پیاز 908
باقلا 540
باقلائی مسری 541
باقلە 540
باکەنگو 607
بال 688
بالادۆر 1079
بالەنگو چۆپی 607
بالەنگو ئۆرۆقی 759
بالەنگوئی خور 791
بالدرغان 584
بانان 484
بانسکی جەر 914
باۆ بارەنگی 532
بانیاق 939
بایناق یەلتزی 939
بائی سود 333
بائی کنسبەشکەکائی 155
بەتەم دەرخی مێۆسی 1018
بەتخ کاگوشت 991
بەتخ هندی 57
بەتۆا 1003
بەجەل 454
بەجورە 71
بەدەخشانی 772
بەدیان 117
بەدیان چینی 506
بەدیان ختایی 506
بەدیان داراز 117
بەدیان رۆمی 78
بەدیان یەلتزی 467
بەرەف 610
بەرەڤگی کابۆلی 532
بەرەنجی کابلی 532
بەرەنگی کابلی 532
بەرخۆت دەرخی قوۆزنقی 937
بەرگی ئاپتاپپەرەس 547
بەرگی ئەنجر 1137
بەرگی بارتەڤ 103
بەرگی بالەنگو 607
بەرگی تاتۆرە 621
بەرگی دارچن 82
بەرگی سوزاب 1097
بەرگی سویا 561
بەرگی شبیت 561
بەرگی کەرەفشە 336
بەرگی نیل 1144
بەرگی هۆرمل 1093
بەرۆل ئەنجرە 1120
بەری هەر 171
بەزباز 959
بەزرۆل ئەپتمۆن 165
بەزرۆل ئەنەب 625
بەزرۆل ئەنجۆدان 550
بەزرۆل بەتتخ 478
بەزرۆل بەتخ 448
بەزرۆل بەجەل 559
بەزرۆل بەسەل 950

بەززرۇل بەقىلە تولھەمقا 637
بەزرۇل بەنجى 616
بەزرۇل تەمرىھىندى 655
بەزرۇل جەزەر 963
بەزرۇل جوزماسىل 578
بەزرۇل جىرجىر 590
بەزرۇل خەشخاش 1010
بەزرۇل خەلخەم 1015
بەزرۇل خىتمى 443
بەزرۇل خىرفە 637
بەزرۇلرەتىبە 948
بەزرۇل رەيھان 794
بەزرۇل شەلجەم 990
بەزرۇلغىنا 1118
بەزرۇل قەنبىت 468
بەزرۇل قەيىز 1120
بەزرۇل قوتۇنا 385
بەزرۇل كەتان 860
بەزرۇل كەرنە بولما 917
بەزرۇل كەشنىز 640
بەزرۇل نەرجىسى 1142
بەزرۇل ھەلىۋن 952
بەزرۇل ھەيىۋل ئالىم 383
بەزرۇل ھۇماز 627
بەزرۇل ھۆرمىل 1091
بەزرۇل ھۆلبە 856
بەزرۇل ھۇۋە 1015
بەزرۇل ئۇتروج 709
بەزرۇل ژارالمىسى 192
بەزرۇئىفەناخ 466
بەزۇرۇل قەرئى ھۇلۋە 534
بەزۇرۇل قەنەپ 616
بەزۇرۇللىسانىل ھەمەل 638
بەزۇل سوزاپ 512
بەزىرۇل شەبىت 581
بەزىرۇلقەسەد 462
بەزىرۇل كۇرراس 514
بەزىرۇل ھىندىبا 145
بەسباسە 959
بەقلاتۇلھەمقا 99
بەقلەيەمانىيە 129
بەكرى كاگوشت 726
بەكرى كى دۇد 875
بەگگى دىۋانە 616
بەگگى كىبج 618
بەلادۇر 1079
بەللۇت 629
بەلىلە 173
بەلىلەج 173
بەن پوستە ماممىسا 628
بەنجار 1109
بەنگىرە 325
بەنگىرە چۆپى 325
بەنوماش 932
بەھمەن ئەبىيەز 960
بەھمەن سەفىد 960
بەھىرە 173
بەيزە مۇرۇغ ئەبيەز 414
بەيزەئى مۇرۇغ 953
بوزتىكەن 592
بوزىدان 1101
بوزىدان ستاۋەرى 1101
بوسسەد 768
بوستانى ئەفرۇز خىرفە 99
بوغىئوت يىلتىزى 746
بون 601

بۇبىر 553
بۇدۇشقاق 379
بۇرجۇن 927
بۇرجۇن مېۋىسى 927
بۇزۇرى بالەنگو 759
بۇزۇن 1066
بۇزۇن يىلتىز پوستى 1066
بۇغا قېنى 949
بۇغا مۇڭگۈزى 293
بوغداي 730
بوغداي كېپىكى 422
بۇغىتاپان 1067
بۇغىتاپان چۆپى 1067
بۇقا چۈيىسى 980
بۇئى جەۋزان 330
بۇيا 365
بۇيا ئۇرۇقى 365
بۆلجۇرگەن 59
بۆدۈنە 739
بۆرە ئەرمىنى 502
بۆرە سويمىسى يىلتىزى پوستى 1064
بۆربوغار 394
بۆكەن مۇڭگۈزى 969
بېدە 494
بېدە ئۇرۇقى 948
بېلىق 740
بېلىق مېيى 687
بېلىق مېڭە تېشى 477
بېھى 60
بېھى ئۇرۇقى 863
بېيىش 1070
بىجاسىرگوند 301
بىخ 534
بىخ ئاپتاپپەرەس 460
بىخ ئانارگى چال 543
بىخ ئەنجۇدان 343
بىخ بادىنگەن 228
بىخ بەدىيان 467
بىخ بىنەپشە 142
بىخ تەرخۇن كوهى 954
بىخ خىتمى 377
بىخ دارچىلچىل 88
بىخ ربباس 817
بىخ سەۋسەن 353
بىخ سۇس 148
بىخ كاسنە 313
بىخ كەبىر 501
بىخ كەبىر قەشرى 1064
بىخ كەرەپشە 351
بىخ گاۋزبان 1057
بىخ مارجان 768
بىخ مەھەك 148
بىخ نەي 914
بىخ ئۆسمە 1037
بىدەنجىر يېغى 187
بىدمۇشكى 781
بىركى گوشت 265
بىرىنجى موگىرا 239
بىستىپايە 161
بىستىپايەج 161
بىتىللا 300
بىسكىپرا 494
بىكى جەرگەن 228
بىلانۇۋان 1074
بىلچىر پەهارى 769
بىلچىر هىندى 782

بىلسان كى بىچ 319
بىلسانكى تىل 1133
بىلسانكى لەكرى 326
بىلسان ياغىچى 326
بىلسان يېغى 1133
بىنەپشە 142
بىندۇق 1012
بىننس كادۇد 266
بىنس كاگوشتى 992
بىننسلوجىن 647
بىنگەن 258
بىيە 60
بىيدەمىشكى 781
بىيىركادۇد 717

پ

پاپىرە نەمەك 502
پاتمۇتەك 287
پاختەك گۆشى 728
پادى زەھىرە مەئدىنى 705
پارقىراق قوڭغۇز 481
پارم 223
پاقا 711
پاقا شىربىسى 692
پاقا شىربلىك سۇيۇقلۇقى 692
پاقلان گۆشى 265
قاقىيوپۇرمىقى 103
پاقىيوپۇرمىقى ئۇرۇقى 638
پالەك 495
پالەككى بىچ 466
پالەك ئۇرۇقى 466
پالما مەرىزى 459
پالما يىلمىي 301
پالىسە 113
پالىك 495
پان 356
پانا 774
پانكى جەر 879
پانۇسگۇلى 465
پەتتەئى گوسپەندى 1027
پەتكىرى سەفىد 1035
پەتىرەچ 784
پەرەش 623
پەرەنجىمىشكى 791
پەرەنگى 417
پەربۇن 407
پەربۇن يىلتىزى 407
پەرپىيون 1089
پەمىدۇر 54
پەنىرمايە 973
پەنىۋار 1124
پەنىير 880
پوپەل 536
پورە 445
پوستى ئانار 679
پوستى ئەمىلتاس 198
پوستى بەيزەئى مۇرۇغ 296
پوستى بىخ ئانار 543
پوستى بىخ بەدىيان 892
پوستى بىخ تۇت 869
پوستى تۇرۇج 805
پوستى تۇرۇنجى 805
پوستى خەشخاش 573
پوستى مار 395
پوست بىخ كەبىر 1064

پویراریه 796
پویراریه یەلتەزی 796
پۇدینە 900
پۇنۇس ئۇرۇقی 230
پەپوتە 380
پەچانگۇل یەلتەزی 920
پەچەکگۇل 887
پەچەکگۇل غولی 887
پەدگەن 258
پەدگەن یەلتەزی 228
پەرسیاۋشان 168
پەستە سەرتقی پوستی 910
پەستە شاکىلی پوستی 910
پەستە مېغزی 1016
پەستەیەنج 161
پەستەگۇل 894
پەستەگۇل یەلتەزی 894
پەششق ئەگرەسۇناي 248
پەشقان هایۋانات سۆڭىكی 654
پىلان دەرەخی پوری 459
پىلە غوزەسی 778
پىلە قۇرتی 827
پىلە قۇرتی مایقی 585
پىلپىل 87
پىلپىل ئەسۆەد 85
پىلپىل ئەبیەز 890
پىلپىل ئەهمەر 564
پىلپىل سەپەد 890
پىلپىل سۇرۇخ 564
پىلپىل سیاە 85
پىلپىل گود 85
پىلپىلگۇل 427
پىلپىل مویە 88
پىلپىل یەلتەزی 88
پىلکئوت 458
پىلکئوت چۆپی 458
پىندۇق 1012
پىنەس کی پەنیر 989
پىننە 900
پىۋاگۇل 888
پىیارانکا 706
پىیارانگا مامەران 389
پىیاریکا 706
پىیاز 908
پىیازکی بیج 950
پىیاز ئۇرۇقی 950
پىیزەك 483
پىیزەك ئاموت 925
پىیروزە 699

ت

تاباشەر 647
تاباشەر ئەسلي 647
تاتلىق ئانار 261
تاتلىق بادام مېغزی 95
تاتلىق بادام یېغی 1105
تاتلىق شاپتۇل مېغزی 838
تاتلىق ئۆرۇك مېغزی 839
تاتلىقیاڭیۇ 763
تاجگۇل 641
تاجگۇل ئۇرۇقی 1030
تارانتاس 941
تارانتاس یەلتەزی 941
تازىلانغان گۇڭگۇرت 219
تاشپاقا قېپی 713

تاشپاقا گۆشى 988
تاشتۇز 504
تاشچېچكى 1060
تاشچېچكى چۆپى 1060
تااشقا ئايلانغان سۆڭەك..... 654
تاش گۈلى 1060
تاشئوت..... 441
تاشئوت يىلتىزى 441
تاش ياڭاق 1012
تاغ ئاقمىشى..... 940
تاغ بادرەنجىبۇيىسى 164
تاغ پىيىزى 859
تاغ خوخسىنىك يىلتىزى 405
تاغ دېنى 885
تاغ دېنى غولى..... 885
تاغ سامسقى..... 520
تاغ سەرسىبىلى..... 411
تاغ سۈمبۈلى 769
تاغ شاتارىسى 362
تاغ كۈنجۈتى 1056
تاغ لەيلىسى 386
تاغ موزىسى 651
تال 935
تالماكھانا 657
تالماكھانە 657
تال غازنگى 349
تالك 430
تالىس پەتتە 822
تاماكا يوپۇرمىقى 602
تامبۇل 356
تاۋۇز 57
تاۋۇزەك 465
تاۋۇز ئۇرۇقى 448
تەبئىي مىس 683
تەتەن..... 602
تەربۇز..... 57
تەربوزكى بيج 448
تەرتىز 424
تەرخەمەك 825
تەرخەمەك ئۇرۇقى 462
تەررە..... 825
تەررە تىزەك..... 962
تەرفا..... 623
تەرەنجىبىن 200
تەرياق 613
تەسۋنقوناق 934
تەگەر 320
تەڭگىيوپۇرماق غۇنچىسى 835
تەڭگىيوپۇرماق گۈلى 835
تەلىسى 860
تەلق 685
تەماتىر 54
تەمرىھىندى 176
تەمرىھىندى ئۇرۇقى..... 655
تەنزىكا 104
تەنكار 346
تەھەل 935
تەۋەككۈل چاي 695
توت سىياھ 255
توت شامى..... 255
توت شىرىن 93
توت مىتا 93
توت ھەلۋ 93
توخۇ تاشلىقى پوستى 899
توخۇ گۆشى 714
توخۇ يېغى 355

تومۇر دورىسى 390
توشقانزەدىكى 947
توشقانكالپۇك 289
توشقانكالپۇك چۆپى 289
توشقانقۇلاق 974
توشقانقۇلاق چۆپى 974
توشقانئوتى 306
توشقانئوتى يىلتىزى 306
تولغماچ مېۋىلىك تاغ كۆنجۈتى 1056
تۇبۇك بېلىقى 976
تۇتىيا 1031
تۇتىيائى 1031
تۇتىيائى سەبۇ 1031
تۇخمى رەتبە 948
تۇخمى زورب 638
تۇخۇمەك مېۋىسى 308
تۇخۇم پەردىسى 686
تۇخۇم سېرىقى 953
تۇخۇم شاكىلى 296
تۇخۇم شىببىت 581
تۇخۇم ئېقى 414
تۇخۇم ئېقى پەردىسى 686
تۇخۇمى ئارەندە 577
تۇخۇمى ئانار 634
تۇخۇمى ئەنجىرە 1120
تۇخۇمى ئەنگۈر 625
تۇخۇمى ئەنگۈدان 550
تۇخۇمى بارتەك 638
تۇخۇمى بان 545
تۇخۇمى بالەنگۇ 759
تۇخۇمى بەك 618
تۇخۇمى بىدە ئەنجىر 577
تۇخۇمى بىلسان 319
تۇخۇمى بىمىدانە 863
تۇخۇمى پىياز 950
تۇخۇمى تەرتىز 424
تۇخۇمى تەررە 462
تۇخۇمى تەمرىھىندى 655
تۇخۇمى تۇخرە 1111
تۇخۇمى تۇدەرى 1015
تۇخۇمى تۇرۇپ 559
تۇخۇمى تۇرۇنجى 709
تۇخۇمى تىرە تىزەك 590
تۇخۇمى جارۇ 233
تۇخۇمى خەربۇزە 478
تۇخۇمى خەشخاش 1010
تۇخۇمى خۇببازى 383
تۇخۇمى خىتمى 443
تۇخۇمى خىرفە 637
تۇخۇمى خىنا 1118
تۇخۇمى دەرەختى شانە 370
تۇخۇمى دەھتۇرە 578
تۇخۇمى رەھىل 553
تۇخۇمى رەيھان 794
تۇخۇمى زەردىئالو 594
تۇخۇمى سەپەندان 1019
تۇخۇمى سۇزاپ 512
تۇخۇمى شەلغەم 990
تۇخۇمى شومشا 856
تۇخۇمى كاتان 860
تۇخۇمى كاسنە 145
تۇخۇمى كاھۇ 605
تۇخۇمى كەدۇ شىرىن 534
تۇخۇمى كەدۇئى دەراز 92
تۇخۇمى كەرەپشە 461
تۇخۇمى كەشنىز 640

تۇخۇمى كەندىنا 541
تۇخۇمى كۇشۇش 165
تۇخۇمى كۆكنار 1010
تۇخۇمى گەزەر 963
تۇخۇمى مازەريون 192
تۇخۇمى مەرچۇبە 952
تۇخۇمى مورد 662
تۇخۇمى مېغىزى ئەسپەر 509
تۇخۇمى نەرگىن 1142
تۇخۇمى نېلۇپەر 917
تۇخۇمى ھەشقىپىچەك 208
تۇخۇمى ھۇممار 627
تۇخۇمى ھىندىۋانە 448
تۇخۇمى ئورفۇددىك 1030
تۇخۇمى ئىسپاناخ 466
تۇخۇمى ئىرسا 335
تۇخۇمى ئىسفەندى 1091
تۇدەرى 1015
تۇربۇت 178
تۇر تېشى 297
تۇر سۇلداق 251
تۇرموس 541
تۇرمۇس 541
تۇرنا گۆشى 522
تۇرۇپ 454
تۇرۇپ ئۇرۇقى 559
تۇرۇنجى 53
تۇرۇنجى كى بىج 709
تۇز 911
تۇشك تەۋرونى 653
تۇففاھ 775
تۇففاھى بەررى 658
تۇلۇقچى قوڭغۇز 593
تۆگە سۈتى 828
تۆگە گۆشى 715
تۆگە لوكسى مېيى 1096
تۆگە مېيى 1096
تۆگە يېغى 1096
تۆگىتاپان 568
تۆگىتاپان چۆپى 568
تۆگىقۇشى 513
تۆمۇر 245
تۆمۇر پوقى 259
تۆمۇر كېپىكى 259
تۇلكە 946
تۇلكە مايىقى 943
تېرىق 107
تىتىلكى بىج 512
تىتىلكى شاخ 1097
تىج پات 784
تىرەكچى قوڭغۇز 593
تىرەنجىبىن 200
تىرەنگىبىن 200
تىرىمولىت تېشى 1001
تىرىمولىت تاش پاختىسى 1001
تىرھىمى 346
تىزپات 784
تىزغا 834
تىزغا غولى 834
تىكە ساقلى 303
تىكەنلىك لىپەكگۇل 410
تىللا 800
تىللا ئوت 471
تىللا ئوت چۆپى 471
تىلىسى 90
تىن مەختۇم 659
تىين 151

ج

جارۇ ئىدىماغ 158
جاسۇن 464
جاغجاقئوت 405
جامال گوته 526
جامپەل جەنگلى 61
جامكا 406
جاۋ 285
جاۋاشىر 315
جاۋتەرى 959
جاۋرەس 497
جاۋشىر 315
جائىپەل 1077
جائىپەل جەنگلى 886
جەبىن 880
جەدۋارچىنى 1070
جەدۋار ھىندى 1084
جەرەن 945
جەرەن گۆشى 945
جەرەن مۇڭگۇزى 446
جەردۇل بەھىرى 1022
جەزەر 486
جەزەر دەشتى 986
جەزبۇزار 747
قەزبۇزار يىلتىزى 747
جەلەپ 191
جەلۇر 1012
جەمبىل 785
جەنگلى خەرگوش كاگوشت 1058
جەۋ 893
جەۋز 748
جەۋزماسىل 619
جەئىران 734
جۇپتى بەللۇت 1068
جوزبويا 1077
جوز ھىندى 957
جوگنو 481
جۇڭگو باينىقى 939
جۇڭگو ماندارى 923
جونكى 215
جويۇز 1077
جۇپتى بەللۇت 629
جۇخارگۇل 101
جۇزبۇۋا 1077
جۇلىنار 288
جۇنكا 458
جۇۋنە 902
جۆئدە 314
جۆئدە رۇمى 314
جۇزنەك 548
جۇندىبىدەستۇر 753
جىپال 526,
جىغان مېۋىسى 895
جىگەرمىش 809
جىگەرى گۇسپەندى 809
جىگدە 631
جىگدە چېچىكى 979
جىگدە مېۋىسى 631
جىلاپا 191
جىلافا 191
جىۋە 223
جىنەستە 113
جىنتىيانە 813
جىنكېۋنزى ئۇرۇقى 1124

جىنچاتقىلى 1099
جىنچاتقىلى يىلتىزى 1099
جىينەدان 899

چ

چاچراتقۇ 184
چاچ كۆمۈرى 305
چاچ كۈلى 305
چارپاقا 669
چارتال مېۋى 435
چارقومچاق 669
چار يىلان 213
چاغىرچاي 277
چاغىرچاي چۆپى 277
چاققاقئوت 1119
چاققاقئوت ئۇرۇقى 1120
چاكا مۇخ چۆپى 691
چاكاندا 566
چاكسۇخ 691
چاڭگاك 314
چالموگرا 239
چالموگرا ئۇرۇقى مېيى 1113
چالموگرا يېغى 1113
چالىيە 536
چامغۇر 845
چامغۇر گۈلى 873
چامغۇر ئۇرۇقى 990
چاندى 764
چاندىكى ۋەرەق 751
چاھارپۇت ئاسمانى 474
چاھارمېخ 474
چاۋول مونكىرا 239
چائى 75
چائى خىتائى 75
چاي 761
چايان 703
چاي چىنى 761
چاي خىتائى 761
چەبىيلە 780
چەترەك 1134
چەرەس 609
چەرچە 119
چەرچىتە 379
چەرچىرا 379
چەرىيلە 780
چەستە 973
چەشمىخۇرۇس 984
چەھەل پەتتەر 473
چەمپەل جەنگىلى 61
چەمكاردەر 348
چەندەن لال 137
چەئى سەبزى 75
چوپ بىلسان 326
چوڭ پۇنۇس ئۇرۇقى 230
چوڭ سۇتئوكئوت 114
چوڭ يوپۇرماقلىق جىنتىيانە 1055
چولائى كاساخ 129
چونا 671
چۇپۇرشاڭ 371
چۇغوندان 833
چۇقا 372
چۇقا يىلتىزى 372
چۇلۇك دەرىخى قوۋزىقى 626
چۇلۇك يىلتىزى پوستى 626
چۇڭانسە 413

چۆچىن 210
چۆچىنى 210
چۆچىنى ئەسلى 212
چۆچىنى ئەمەر 212
چۆل پىيىزى 859
چۆل رەيھىنى 327
چۆل يالپۇزى 373
چۈچۈكبۇيا يىلتىزى 148
چۈچۈمەل ئانار 140
چۆزگۈن ئۈندۈرمىسى 883
چۈمۈلە 1076
چىپار كەسلەنچۈك 515
چىرچىتە 410
چىرچىدا 410
چىرمىتال تېشى 685
چىرياكا گۆشت 743
چىرياكى دماغ 756
چىغىرتماق گۈلى 412
چىغىرتماق ئۇرۇقى 335
چىغىرتماق يىلتىزى 389
چىگە چېچىكى 446
چىگىت مېغىزى 1004
چىگىت يېغى 1139
چىڭگلىك 1054
چىلاپا 191
چىلپايە 161
چىلغوزا 1013
چىلۆە 236
چىنار 399
چىنار دەرىخى 399
چىنار دەرىخى ئۇرۇقى 707
چىنار ئۇرۇقى 707
چىنىگۈل 455
چىيىتا 1134
چىيىتە 1134
چىينا 956

خ

خارشتور 413
خاسئاڭ 1021
خاسئاڭ يېغى 986
خاشخاش كى بيج 1010
خافاش 348
خاكشى 833
خام ئەگرىسۈناي 361
خانەرۈ باھ 943
خەتەقە 1016
خەترىق 322
خەراسول كەلەپ 161
خەرەك 1054
خەربەخ ئەبىيەز 557
خەربەخ سەفىد 557
خەربەق ئەسۋەد 1127
خەربەق سىياھ 1127
خەربەق ھىندى 1127
خەربوزە 254
خەربوزە تەلىخ 179
خەربوزەكى بىيخ 478
خەردەل 1135
خەردىل ئەبىيەز 1122
خەرزەمىر 419
خەرنۇپ 327
خەرنۇپ شامىن 327
خەرنۇپ نەبىتى 327
خەرمۇھرە 812

خەزمیان 753
خەس 68
خەسکی بەج 605
خەشە بولیەفتنی 210
خەشخاش کی چال 573
خەشخاشکی رەس 613
خەندۆرۆس 107
خەندبرۆس 445
خەیدەي 401
خوبانی 490
خوخ 56
خوخا 119
خورما 253
خورمائی رەتبە 253
خورمائی یابسی 253
خوك 218
خولائی ساگ 129
خولىنجان 879
خوبانتا مبغز 94
خۆبسۆلمەدد 259
خۆرنۆب بوششۆك 327
خۆسیەتۆل سۆئلەپ 943
خۆنسیاۆشان 301
خۆنی گاۆزەن 949
خبمسگۆل 888
خبنسگۆل 234
خبنسگۆل ئۆرۆقی 1118
خىتمی کی بەج 443
خىتمسکی جەر 377
خىرا تین 216
خىرفەکی بیخ 637
خىرسال 236
خىلاف زەفساق 439
خىلافی بەلەخ 781
خىمىل دەستەك 653
خىیارشەنبەر 198
خىیارىن 825

د

دارپلپىل 87
دارچىن 79
دارچىنکا پەتتە 82
دارچىنی 79
دارچىل یوپۆرمىقی 82
دانە پەرەك 666
داۆا 285
داۆائىل هەییە 813
دەبىق 157
دەرەخىت پىچان 201
دەرەختی ئەنجىدانکا گۆندی 1074
دەرەختی شانە 66
دەرەختی غارکابیج 1068
دەرمەنە تۆرکی 549
دەرمىنە تۆرکی 549
دەربخی زىرەشکىکارىس 1034
دەربخی مىسۆاك 524
دەهەنۆ بىلسان 1133
دەهەنۆل 1081
دەهەنۆل مىشمىش 489
دەهەنی سەمەك 687
دەهەنی لوك 1086
دەهەنی ۆەرد 418
دەهتورەکی پول 619
دەهتۆرەکی ۆەرەق 621
دەهنۆل خەس 139

دەھنۇل قۇرتۇم 580
دەھنۇل لەۋنز 1105
دەھنى دۇججاجە 355
دەھنىياكى بىج 640
دەۋىلى 114
دەممۇل ئەخۇ ۋەيىن 301
دەمۇئەللايىل 949
دەند 526
دورىس 595
دولان 816
دولانا 816
دولانە 816
دوھۇنۇل خەرۇئى 197
دوھنۇل دوبى 588
دوھنۇلياسمەن 611
دۇبى كى تىل 588
دۇخەن 107
دۇر 895
دۇرنەج ئەقرەب 789
دۇرۇنجى ئەقرەب 789
دۇلەپ 399
دۇنا مەرۇا 785
دۇئى فەرمۇھرە 812
دۆۋىلى 116
دېھى 880
دىبىق 569
دىپساكۇس 997
دىپساكۇس يىلتىزى 997
دىگنز سەرتانى 668
دىگنزىيا 397
دىماغ كاجارۇ 158
دىماغى ئەسافىر 765
دىماغى كۇنجۇشك 765
دىماغى گۇسپەندى 745
دىماغى مىش 745
دىۋىرقاي يېپلىمى 905
دىيۇچە زەلۇ 215

ر

راتيانەج 850
راجى پوتەك 380
رازىيانەج 117
راسەن 333
رال 673
رام تەسلى 791
رانگا 674
راۋولفىيە يىلتىزى 599
رائى 1135
رائى سەفىد 1122
رەتىبە 494
رەۋەن 817
رەۋەن چېنى 817
رەۋەندى 817
رەۋغەنى بىلسان 1133
رەۋغىنى ئارەندى 187
رەۋغىنى بادام 1105
رەۋغىنى بىدئەنجىرا 197
رەۋغىنى پىنبەدانە 1139
رەۋغىنى تۇخۇمى كاھۇ 139
رەۋغىنى چەنبىلى 611
رەۋغىنى چىنى بادام 966
رەۋغىنى دۇبى 588
رەۋغىنى زەرداپ 499
رەۋغىنى زەرد ئالۇ 489
رەۋغىنى زەيتۇن 1081

رەۋغىنى سىياھدان 1136
رەۋغىنى ھەببى سالاجىت 528
رەۋغىنى سىمىسىم 1130
رەۋغىنى شاپتالو 1148
رەۋغىنى شۇنىز 1136
رەۋغىنى قەلەمفۇر 1086
رەۋغىنى قورۇ 64
رەۋغىنى كاپىشە 580
رەۋغىنى كاتان 862
رەۋغىنى كەدۇ 64
رەۋغىنى گۈل سۈرۈخ 418
رەۋغىنى گۈسپەندى 718
رەۋغىنى لەۋزۈلمىرە 97
رەۋغىنى ماھى 687
رەۋغىنى مۇنگى پەلى 966
رەۋغىنى مۇرۇخ 355
رەۋغىنى مىيىش 718
رەۋغىنى ھۆرمىل 1092
رەيھان 90
رەيھان ئۈرۈقى 794
روساسى ئەبىيەز 674
روساگاس 807
روشەنگۈل 698
روشەنگۈل چۆپى 698
رومانى مور 140
رومانى ھامىز 73
روھۇ سەمھۇر 968
روھىل بەنجى 609
رويان 1126
رۇبا 946
رۇببىسۇس 849
رۇسۇت 1034
رۇشنائى 1024
رۇمان ھەلو 261
رۇمبەدىيان 78
رىپدەگۈل 696
رىساس ئەسۇەت 689
رىساسى ئەبىيەز 831
رىگىماھى 964
رىشە خىتمى 377

ز

زادرارىھ 1112
زاراڭزا چېچىكى 552
زاراڭزا مېغىزى 509
زاراڭزا يېغى 580
زاغۇن ئۈرۈقى 962
زاك ئەبىيەز 1035
زاك سەفىد 1035
زەببۇلئەرىز 733
زەبىر 131
زەبىد لەبەنسلفەرەس 123
زەپەر 734
زەر 800
زەرچىۋە 510
زەردە چۆپ 510
زەد چۇبە 510
زەردەك 486
زەرنەخ تەبىقى 676
زەرنەخ زەرد 676
زەرنەب 822
زەرنەپ 822
زەرنىخ 676
زەرىد ئالو 490
زەرىۋەرد 309

زەرىد ھەر 171
زەفىران 734
زەمچە 1035
زەنجىفە 221
زەنجۇبىل 76
زەنجۇبىل شاھى 333
زەھەب 800
زەھەرناك 1054
زەھرەتۇل لىسانۇسسەۋر 801
زەھرۇل غۇبەير 979
زەھرى مۆھرە 705
زەيبەق 223
زەيتۇنكاپەل 487
زەيتۇنكاتىل 1081
زەيتۇن مېۋىسى 487
زەيتۇن يېغى 1081
زەيىت 1081
زوفدە 711
زورەمبات 797
زورەنبات 797
زۇفائى خۇشكى 831
زۇفائى يابىس 831
زۇفتى رۇتەپ 1073
زۇفىدەئى 505
زۇببۇلرياخ 733
زۇپا 831
زۇپتى رومى 1073
زۇپرى 218
زۇمرە 774
زۇمرەت 774
زېرى رومى 517
زۆرەھنا 234
زۆھرە توششەلجەم 873
زۆھرۇل 144
زۆھرۇلقەرتۇم 552
زۆھرۇلقۇتنى 766
زۇلۇك 215
زىراۋەندە تەۋىل 1063
زىراۋەندە دەراز 1063
زىرە 521
زىرەدەشتى 1123
زىرە سەھرايى 1123
زىرەشكە 929
زىرە گىرمانى 521
زىرىق 929
زىغىر ئۇرۇقى 860
زىغىر يېغى 862
زىمىن قەندى 763
زىيرەگۇل سۇرۇخ 309

س

سابۇن 232
سابۇن دېمىسى 232
سازاك 216
سازەج ھىندى 784
سالاجىت 649
سال يىلىمى 673
سامساق 1116
سانا 182
سانائى مەككى 182
سانجىقئوت يىلتىزى 706
ساندى 505
سانۇل ساترى 1097
سانىپ 213
سانىپ كى كال 395

ساۋمبي 59
سەبدىگۇل 101
سەبرە 181
سەبرەگۈلى 120
سەبرى سەقتىرە 181
سەپرائوت يىلتىزى پوستى 916
سەپەرجىل 60
ھەپىدىئاپ كەشغەرىي 682
سەدەپ 298
سەدەپ قۇلۇلە قېپى 298
سەرەس 1026
سەرەس قەۋزىقى 1026
سەرپىستان 157
سەرتان بەھرى 668
سەرتان نەھرى 667
سەرخىس 242
سەرسۇڭ 1122
سەرسۇڭ سەفىد 1122
سەرسىبىل 390
سەرشىم ھىچىلى 687
سەرماي 499
سەرمۇق 1003
سەرۇ تۈركىستانى 822
سەرۋە 243
سەفىيدە كاشغەرىي 682
سەقەنقۇر 968
سەكىبنەج 345
سەلىج 610
سەلىخە 79
سەلىخۇلھەييە 395
سەمەرى تەرفا 285
سەمەك 740
سەمەكە تۇسسەيدا 965
سەمەكتۇس سەيدا 976
سەمەكىلى 190
سەمەندەرجاگا 1044
سەمغى ئەرەبى 865
سەمغى پەتىدە 866
سەمغى قىتاد 866
سەنەمبۇل 356
سەنەئى سەبويە 1124
سەنجىدكى پول 979
سەنجى 290
سەندەل ئەبيەز 795
سەندەل ئەھمەر 137
سەندەل سەفىد 795
سەندەل سۇرۇخ 137
سەنكىيا 225
سەنگادان 899
سەنگى ئاھەن 473
سەنگى جاراھەت 672
سەنگىدانە مۇرۇغ 899
سەنگى سەرماھى 477
سەنگى يەشىپ 799
سەنگى يەشىم 799
سەنگى يەھۇدى 476
سەۋزە 486
سەۋزە ئۇرۇقى 963
سەۋسەن 412
سەئدى كوفى 819
سەئدى ھىندى 819
سوبوس 422
سوبوس گەندۇم 422
سوختەئى كاغەز 293
سورەج مەككى جىر 460
سوسفەندى 114

سوغمگۇل 844
سوقا بېھى 906
سوقمۇنىيا 205
سوككەرخاكى 769
سولكا گۈندى 865
سوماكۇل پالتا 566
سوم سىر 1116
سونا 800
سونا مەككى 802
سونىفكى جەر 892
سۇئلەپ مىسرى 943
سويا كى بېج 581
سۇ بۆلجۇرگىنى 922
سۇ بۆلجۇرگىنى چۆپى 922
سۇ پارى 536
سۇداب 1097
سۇروخ چەشمە خۇروس 984
سۇزاپ 1097
سۇزاپ ئۇروقى 512
سۇسفەندى 116
سۇغۇر سېقئوتى 251
سۇغۇر ئوت 295
سۇككەر 826
سۇككەر ئەسۆە 264
سۇڭپىياز 272
سۇماق 104
سۇمبۇل تىپ 782
سۇمبۇل چىنى 770
سۇمبۇل رومى 782
سۇمبۇل ھىندى 782
سۇممۇلفار 225
سۇمۇم 225
سۇناكى ۋەرەق 749
سۇنەف رومى 78
سۇنبۇل جوبەلى 769
سۇنبۇل كوھى 769
سۇنتى 76
سۇندۇروس 821
سۇھاگە 346
سۆرۇنجان 575
سۆرۇنجان تەلخى 587
سۆرۇنجان شېرىن 575
سۆرۇنجان مىسرى 575
سۆرۇنجان ھەلۇ 575
سۆگەت 439
سۆگەتگۇل 419
سۆئلەپ 946
سۆئلەپ چىنى 300
سۆئىتەر 571
سۇپۇرگە ئۇرۇقى 233
سۇتئوتى 369
سۇرەج مەككى بېج 274
سۇرەج مەككى پۇل 555
سۇرمە 1024
سۇزە 123
سۇزە چۆپى 123
سۇزمە 880
سېخ تەختە 595
سېدخار 635
سېرىق چېچەك 581
سېرىق سۆگەت پوتلىسى 781
سېرىق ماي 499
سېرىق ھېلىلە 171
سېرىقيۆگەي 201
سېرىقيۆگەي ئۇرۇقى 165
سېغىزخان 1029

سېغىزخان ئۆتى 1029
سېغىنچېچىكى 411
سېمىزگۈت 99
سېمىزگۈت ئۇرۇقى 637
ستاۋەرى 1101
سىرسۇرۇخ 221
سىركە 442
سىسە 689
سىلارەس 1039
سىلىبوم ئوتى 374
سىماپ 223
سىماقۇل ئەبغەيسن 651
سىم سىم ئەسۋەد 1008
سىم سىم دەشتى 1007
سىم سىم سەفىد 1009
سىم سىم سىياھ 1008
سىيادان 1131
سىيادانە 1131
سىيادان يېغى 1136
سىياھ سۇرمە 1024
سىيپ 775
سىيپ جەنگلى 658
سىيپ دەشتى 658
سىيسالىيوس 881
سىيسالىيوس ئۇرۇقى 881

ش

شاپتۇل 56
شاپتۇل مېغىزى 1147
شاپتۇل مېغىزى يېغى 1148
شاتارى 362
شاترەنجى ھىندى 1134
شاتۇت 1038
شاخار 904
شاختا 240
شاخ دارچىن 81
شاخ كەركىدان 664
شاخ گۈزەن 736
شادىنە 297
شادىنەج 297
شازاندىرا 608
شاسپارى 629
شافتالۇ 56
شاقاقۇل 986
شاقاقۇل مىسرى 986
شاقايىقۇننو ئىمال 429
شاقايىقۇننوئىمان 429
شاكال بەدىيان 506
شالدىربۇيا 523
شالدىربۇيا ئۇرۇقى 523
شال ئۇندۇرمىسى 883
شاھبەللۇت 629
شاھتەررە 240
شاھتەررە ھىندى 240
شاھتۇرى 498
شاھتىرە 240
شاھ سۇ پىرەم 90
شاھىدانە 618
شاي سىينى 761
شەب يەمانى 1035
شەپەرەڭ 348
شەپەرەڭ قۇرۇق مايىقى 350
شەپەرەڭ مايىقى 350
شەپىرە 348
شەترەنجى 1134

شەجەرەتۈل بەراغىيىس 195
شەلجەم 845
شەلغەم 845
شەلغەمكى بىج 990
شەمئى 408
شەھەد 971
شەھتۈت 1038
شەھمەنزەل 179
شەھىدان 695
شەۋكىران 595
شەئىرۋ جىبال 168
شەئىرۋلئەرەز 168
شەئرى 788
شەيخ خۇراسانى 549
شوخلا 136
شور 482
شور قەلىمى 482
شوقۇرخار 913
شوكتەليەبزە 374
شوتۇر مورغى 513
شۇشى گۈسپەندى 840
شۇكائى 119
شۇمبۇيا 1069
شۇمبۇيا چۆپى 1069
شومشا ئۇرۇقى 856
شۇنىز 1131
شىكەر 826
شىرە كۆكنار 613
شىرخىست 207
شىرگوسپەندى 717
شىرگىيا ـ شىرىك 114
شقىلداق يىلتىزى 871
شىكەر تىغال 858
شىكەر تىيغال 858
شىكەر سۇرۇخ 264
شىكەر قەندى 763
شىكەر قومۇشى 256
شىكەر جۇۋاسا 200
شىڭگىرىپ 221
شىنجاڭ بالدىرغىنى 584
شىنجاڭ قەنتىپەرى 936
شىنجاڭ قەنتىپەرى يىلتىزى 936
شۇاق 340
شۇكول جەمەل 913
شىير 893
شىير ئەسپ 352
شىيردەر 868
شىيرزەن 132
شىيرشۇتۇر 828
شىيرگاۋ 130
شىيرگىياھ 116
شىيرمىشگاۋ 266
شىيرمىش 717
شىير ئۇلاغ 868
شىيخ 549

غ

غاپەس 195
غار 1140
غار ـ غار 1140
غارقۇن 193
غاز تاپان چۆپى 295
غاز تۇخۇمى 977
غاز تۇخۇمى شاكىلى 652
غاز قانتىئوتى 304

غاز قېنى 693
غاز گۆشى 978
غاز ئوتى 195
غازى ئوتى 304
غەزرۋت 678
غولپىياز 272
غۇنچىئۇزۇم 921

ف

فارۋاز گۈنه 379
فاغيره 1050
فالسه 113
فەرەنجمىشكى 791
فەرفيۇن 1089
فەريقا 125
فۇپەل 536
فۇدىنەج 571
فىروزه 699
فىلفىل 87
فىلفىل داراز 87
فىندۇق 1012
فىيروزەج 699

ق

قاپاق 63
قاپاق ئۇرۇقى 92
قاپاق يېغى 64
قارا ئارچا يېلىمى 821
قارا ئەندىز 333
قارا پارپا 1084
قارا خەربەق 1127
قارادان 404
قاراسۇنا 68
قارا شېكەر 264
قارا كۈنجۈت 1008
قارا هېلىله 238
قارا ئۈجمه 255
قار چېكەتكه 981
قارلەيلىسى 386
قارلىغاچ چاڭگىسى 872
قارلىغاچ ئۇۋىسى 872
قارىغاي يېلىمى 850
قارىكۆز بەدىيان 581
قارىكۆز بەدىيان مايىسىسى 561
قارىمۇچ 85
قارىمۇق 1003
قارىئۆرۈك 110
قاشتېشى 799
قاشلىقئوت 281
قاغتىرنىقى 427
قاقىرا تۇمشۇق 1072
قاقىرا تۇمشۇق چۆپى 1072
قاقىله 892
قاقىله سىغار 757
قاقىله كېبىر 897
قاقىله كىبار 897
قامچىگۈل 310
قامچىئوت 367
قامچىئوت يىلتىزى 246
قامغاق 913
قانتېپەر 251
قاندالا 643
قاندالا يىلتىزى 643
قان توختىتىش تېشى 297

قانسه 899
قايماق 131
قەتەف 1003
قەتىران 1073
قەرتاس 293
قەردمانا 1111
قەردمانە 1111
قەرقىس 242
قەرئى 498
قەرنز 1119
قەزبول بەقەر 980
قەزبى گاۋ 980
قەسبۇزەرىرە 236
قەسەبۇسۇكەر 256
قەشۇرۇل بەيزە 296
قەشرۇ ئەسلىي رومان 543
قەشرۇل خەشخاش 573
قەشرۇل رۇمان 679
قەشقەر ئۇپىسى 682
قەشئۇل جەۋزى 893
قەشىر ئەسلى رازىيانەج 892
قەغەز كۇلى 293
قەلا 904
قەلەمپۇر 83
قەلەمپۇر يوپۇرمىقى 356
قەلەمپۇر يېغى 1086
قەلەمفۇر 83
قەلەي 674
قەلئى 674
قەمبىل 535
قەنبىل ئەسلىي 535
قەنتەرىيۇن 188
قەنتەرىيۇن سەغىر 188
قەندى تيفال 858
قەندى سىياھ 264
قەھۋە 601
قەيقەھرى 673
قوتاز سۇتى 266
قوتاز گۆشى 992
قوتاز ئوغۇز سۇتى 989
قەرتئوت 250
قوغۇشۇن 689
قوغۇن 254
قوغۇن ساپىقى 479
قوغۇن ئۇرۇقى 478
قوڭغۇراقباش 960
قوڭغۇراقگۇل يىلتىزى 853
قوناق 497
قوناق ساقىلى 452
قونۇن شېخى 594
قوي ئاشقازىنى 889
قوي جىگىرى 809
قوي سۆڭىكى يىلىكى 128
قوي سۇتى 717
قوي قورساقچىسى 889
قوي قېرىنى 889
قويكۆزى ئوت 282
قوي گۆشى 719
قوي مېڭىسى 745
قوي ئۆپكىسى 840
قوي ئۆتى 1027
قوي يېغى 78
قوي يىلىكى 128
قۇرالاي 271
قۇرامىيەچىنى 188
قۇرۇتۇلغان ئېيىق ئۆتى 1032

قۇرۇق قارا چېكەتكە 981
قۇستە تەلىخ 1106
قۇشقاچ تىلى 1087
قۇشقاچ گۆشى 743
قۇشقاچ مېڭىسى 756
قۇشقانات 404
قۇش ئىزى 1060
قۇلماق 888
قۇلماق گۈل 888
قۇلۇلە قېپى 812
قۇم ئامۇت 925
قۇمۇش يىلتىزى 914
قۇندۇز قەھرى 753
قۇندۇز ئوت 852
قۇنۇن 594
قۇنۇن غولى 594
قېتىق سۈزمىسى 880
قېرە 240
قېرىنقبوغۇم 275
قېرىنقىز 437
قېرىنقىز ئۇرۇقى 437
قىسقۇچپاقا 667
قىشمىش 175
قىغ قوڭغۇزى 593
قىراسىيا 70
قىرغاۋۇل 1053
قىرغاۋۇل گۆشى 1053
قىرفە 79
قىرلىق پىيزەك 483
قىرىقئاياغ 708
قىرىقئاياغ چۆپى 708
قىزىل بۇغداش 129
قىزىلچا 898
قىزىلچا يىلتىزى 898
قىزىل چوغلۇق 357
قىزىل چوغلۇق يىلتىزى 357
قىزىل چۆپچىن 212
قىزىل سەندەل 137
قىزىل سىر 221
قىزىل قولتۇق پاقا 218
قىزىل قىچا 1135
قىزىلگۈل 146
قىزىلگۈل چېچى 309
قىزىلگۈل يېغى 418
قىزىل مارال 994
قىزىل مارال غولى 994
قىزىلمۇچ 564
قىزىل ئۇزۇم 263
قىزىل ئۇزۇم ئۇرۇقى 625

ك

كاباباسنى 1050
كاپ ـ كاپ 369
كاپوسكا 451
كاپۇر 134
كات 1047
كاتهىندى 1047
كاتمەندە 159
كارتېرى 632
كارى مېيىندى 1144
كازى 124
كاسىنە 928
كاسىنەكى بىج 145
كاسىنە ئۇرۇقى 145
كاسىنە يىلتىزى 313

كاسنى 928
كاشىم 1083
كاشىم يىلتىزى 1083
كافۇر 134
كافى 601
كاكتوس 696
كاك ماھىرى 190
كاكىنەچ 380
كالا دانە 208
كالا سۇتى 130
كالا گۆشى 742
كالا ئۆتى 700
كالا يادا تېشى 397
كاللەكبەسەي 451
كالىي خەربەق 1127
كالىيزىرە 1123
كالىقۇلاق 283
كالىي مورچ 85
كامچاتكا 642
كاندەر 518
كاھمەككى 807
كاھو 68
كاھۇ 68
كاھۇكى تىيل 139
كاھۇ ئۇرۇقى 605
كاھۇ يېغى 139
كاۋا 498
كاۋاۋچىن 1050
كاۋا ئۇرۇقى 534
كەبابە 1046
كەبابە چىينى 1050
كەبابە مېۋىسى 1046
كەبۇرتەركاگوشت 725
كەبىركى جەر 1064
كەپە 501
كەپە يىلتىزى 501
كەپتەر تۇخۇمى 423
كەپتەر گۆشى 725
كەپرەس 227
كەپۇلئەزنەپ 813
كەتەم 1144
كەتەم ئەسلۇل 1037
كەتتا بادام 542
كەتىرا 866
كەتىرا چىنى 663
كەتىرانگوندى 866
كەتمەنقوشغۇز 269
كەچۇۋاكا گۆشتى 988
كەدەر 124
كەدەرو 678
كەدويى رومى 491
كەدۇدانە 92
كەدۇشىرىن 63
كەدۇ شىرىنكى 534
كەرەپشە 336
كەرەپشە ئۇرۇقى 461
كەرەپشە يىلتىزى 351
كەرە سۇماق 104
كەرەفسى 336
كەركىدان مۇڭگۈزى 664
كەرمان 760
كەرمان چۆپى 760
كەرمان يىلتىزى 760
كەرنە بۇل مائى 144
كەرنە بولمائىكى بىج 917
كەرنە بولغائىكى پول 144

كەرنوب 451
كەرۋا بادام 542
كەرۋابادامكى تىل 97
كەرۋا سۆرۇنجان 587
كەرۋيا 517
كەرىم گىل خۇر 216
كەرىمى ھەرىر 827
كەستورى 755
كەستۇرانە 583
كەسلەنچۇك 515
كەسۇس 165
كەشمىرا 61
كەشنىز 67
كەشنىز سەبزى 67
كەكرە 229
كەكرە چۆپى 229
كەكرە ئۇرۇقى 338
كەكلىك گۆشى 723
كەمادەريوس 338
كەنبىلا 535
كەندىر ئۇرۇقى 618
كەندىر ئۇسارىسى 609
كەندىنا 492
كەندىناكى بىچ 514
كەۋرەك 1102
كەۋرەك يىلتىزى 1102
كەھرىبا 645
كەھرىبا ئەسلىي 645
كەھرىۋا 645
كەھۇل كىرمانى 678
كوسوم بىچ كى تىل 580
كوفي 601
كوكاش 142
كوكوس مېۋىسى 957
كومونى مۇلۇكى 902
كوندۇر يېلىمى 632
كوھلى 1024
كۇپرە 957
كۇپرەس 227
كۇتىكى 394
كۇچۇلا 1095
كۇرراسى 492
كۇركۇم 734
كۇشات 813
كۇلۇنچى 1131
كۇلى بېھىسى 906
كۇلى بېھىسى قېقى 906
كۇمۇش ۋاراق 751
كۇمۇنى 521
كۇندۇر 632
كۇندۇش 1057
كۆپىكىدەريا 1044
كۆك ئاموت 925
كۆك ئەمەن 317
كۆكتاش 666
كۆك تاماكۇ 602
كۆك شۇمبۇيا 1069
كۆك كاۋا 491
كۆك كاۋا شاپىقي 450
كۆك كاۋا شۆپىكى 450
كۆكمارال 642
كۆكمارالى 642
كۆك ماش 932
كۆكنار پوستى 573
كۆكنار ئۇرۇقى 1010
كۆكنار يېلىمى 613

كۆممىقوناق ساقىلى 452
كۆدە 492
كۆدە ئۇرۇقى 514
كۆموش 764
كۆنجۈت يېغى 1130
كېتى ھىندى 1047
كېلەر 505
كېلېمسل تېشى 1143
كېلىيچىن 879
كېمىلە 535
كېۋەز ئانىسى 66
كېۋەز ئانىسى ئۇرۇقى 370
كېۋەز چېچىكى 766
كېيىك قېنى 307
كىبرىت 219
كىبرىت مۇساففى 219
كىپاس كاپۇلى 766
كىپور 134
كىچىك پۇنۇس ئۇرۇقى 230
كىچىك چىلان 268
كىچىك خوخا 278
كىچىك خۇخا چۆپى 278
كىچىك سۈتلۈكئوت 116
كىراخمال 846
كىرەش 184
كىرەش يىلتىزى 184
كىرپە 731
كىرپە تېرىسى 311
كىرپە گۆشى 731
كىشمىش 175
كىلاشى 70
كىلوياكۇمۇنى رۇمى 517
كىلىمان تېشى 1143
كىندىش 1057
كىيىك ئالمىسى 282
كىيىلا 484
كىيىلە 484
كىيۇرە 124
كىيىل دارۇ 242

گ

گاجىر 486
گاجىركى بېچ 963
گاستىرودىيە ئوتى 738
گاستىرودىيە ئوتى يىلتىزى 738
گاۋچەشمى 154
گاۋچەشمى - مورىھى 154
گاۋرەس 497
گاۋزۇبان ھىندى 159
گاۋزىبان چىنى 433
گاۋزىبانكى پۇل 801
گاۋزىبان ھىندى 159
گاۋشىر 315
گائىكاپەتتى 700
گائى كاگوشت 742
گائى كى دۇدىھى 130
گەج 671
گەدىكى دۇد 868
گەز 623
گەزەر 486
گەزمازەج 285
گەندىنا 492
گەندۇم 730
گەننا 256

گوربەئی بەد 781
گوری کی دۆد 352
گوربکی دۆدکی مەککەن 122
گۆرەل 126
گۆرەل ئۆرۆقی 126
گۆزەردەشتی 986
گۆزەن 293
گۆز قوناج ئۆندۆرمسی 883
گۆری کاگوشت 729
گوشت بەتمخ 991
گوشتی ئەسبی 729
گوشتی خەرگوش دەشتی 1058
گوشتی کەبۆتەر 725
گوشتی گاۆ 742
گوشتی گۆسپەندی 719
گوشتی مۆرۆغ 714
گوشىر 315
گۆشتی سەنگی یەشپە 988
گۆشتی قەبەھ مۆرغی 723
گۆشتی کەبەك 723
گۆشتی کەنجش 743
گۆشتی گاۆمش 992
گۆشتی لەکلەك 522
گۆشتی مۆرغی سۆلایمان 1028
گۆشتی شۆتۆر 715
گۆڭگۆرت 219
گۆڭگۆرتلۆك گیاھ 916
گۆلاپ کاپۆل 146
گۆل ئانار 288
گۆل ئەسلمي 464
گۆلەمبەر 531
گۆل خوپ دانە 979
گۆل خىتمی 382
گۆلسەۆسەن 412
گۆل سۆرۆج 146
گۆل سۆرۆخکی تىل 418
گۆلسمەن 926
گۆللالە 429
گۆل مە ھىندی 234
گۆل مىشکىن 803
گۆلنار 288
گۆل نەسرىن 803
گۆلیەسمەن 926
گۆلی ئاپتاپپەرەس 555
گۆلی پىننە 766
گۆلی تاتۆرە 619
گۆلی جەۆزی ماسل 619
گۆلی سەۆسەن یىلتىزی 920
گۆلی سۆسەن یىلتىزی 353
گۆلی شەلغەم 873
گۆلی گاۆزبان 801
گۆلی لىسانۆسسەۆر 801
گۆلی مۆئەسسىپەر 552
گوگىل 330
گول دائۆدی 469
گوندىبىبول 865
گوینکی بىج 468
گی 499
گىلاس 70
گىل مەختۆم 659
گىھوڭگی بۆسی 422
گىیاھ قەیسەر 417
گیھۆك 730

ل

لاجۆژەرد 203
لاجۆرە 203
لاچندانە چنی 909
لاچندانە هندی 757
لازۆژەرند 203
لاك 810
لاكشامەغسۆل 810
لالە مۆرچ 564
لال جاۆ 623
لال ساگ 310
لانابوتی 780
لائی 678
لەپلەپ ئوتی 931
لەسیقی 379
لەكلەك كاگوشتی 522
لەمبا زبراۆەندە 1063
لەمباكەدۆ 63
لەمباكەدۆكی بیج 92
لەبەن ئەتان 868
لەبەن بەقەر 130
لەبەن نسائی 132
لەبەنۆلپە نسرجامۆس 989
لەبۆلخۆخ 1147
لەبۆنۆل ئسز 875
لەبنۆل جامۆس 266
لەبنۆل خەشخاش 613
لەبنۆل لەقاھ 828
لەھسەن 1116
لەھسۆری 157
لەھمۆ دۆججاج 714
لەھمۆل بەتنخ 991
لەھمۆل جامۆش 992
لەھمۆل جەمبل 715
لەھمۆل شات 265
لەھمۆلمش 719
لەھمۆل ھەجەل 723
لەھمۆل ئوسپۆر 743
لەھمی بەقەر 742
لەھمی بەتەر 728
لەھمی فەرەس 729
لەھمی راھانی 993
لەھمی سەلھپات 988
لەھمی لەقللەق 522
لەھمی ھوت ھوت 1028
لەھمی ھۆمام 725
لەئل 772
لەئلی 772
لەئلی لالی 772
لەیلی مەجنۆن 439
لوبان 847
لوبان دەربخی پیلمی 847
لوبیا 125
لوپنۆر كەندری 436
لوپسن ئوتی 541
لوك 810
لوكات 435
لوكی مەغسۆل 810
لومسری 946
لونگی 83
لوھا 245
لۆپاھ 597
لۆئلی 787
لىبولمشمش 94
لىپەككۆل 998

لىپەكگۈل يىلتىزى 998
لىسانۇلسۇر ھىندى 159
لىسانۇل ھەملى..... 103
لىسۇرا 157
لىمون..... 51
لىسانۇئاسافۇر 1087
لىھيەتۇتتىش..... 303

م

مارجان 768
مارجان شوخلا 136
مارچۇبە 1019
ماری..... 213
مازاربيون 192
مازۇ 1041
مازۇئى سەبرە..... 1041
ھاشمان..... 193
ماگنولىيە 884
ماگنولىيە قوۋزىقى 884
ماگنىت تېشى 473
مالكەنگىنى 1080
مالكەنگىنى مېۋىسى 1080
مالىنا 975
مالىنا مېۋىسى 975
مامچەمەك 421
مامچەمەك چۆپى 421
مامكاپ 369
مامكاپ چۆپى 369
مامىرانچىن 387
مامىران چىينى 387
مامران سينى 387
مامسا 628
ماندارىن 262
مانك ياقۇت كۇشتىسى 793
ماھۇدانە 416
ماھى..... 740
ماھى پەرۋىن 1084
ماھرۇبىيان..... 1022
ماھىزەھرەج 190
مايتاران ئۇرۇقى 416
ماي قارىغاي 1073
ماي قارىغاي مېۋىسى 1013
مەدەستان 660
مەردار..... 1054
مەردۇم گىياھ 720
مەرزەنجۇش 785
مەرزەنجۇش كوھى 785
مەرزەنگۇش 785
مەرۋايىت 787
مەرۋايىت باش يوپۇرماق 984
مەستىكى رومى..... 905
مەسۇر 539
مەششە تۇلھەجەل..... 844
مەغەزگۈلى يىلتىزى..... 530
مەككە چامغۇرى 112
مەككە چىغى..... 807
مەلىنار 1114
مەمىرا 389
مەنجىرا..... 239
مەھمۇدە 205
مەھمۇدە سوقمۇنىيا 205
مەۋسەل ئەبىيەز 773
مەۋسەل سەپىد 773
مەۋنز مۇنەققى 263
موتى..... 787

موخره‌ك 602
موده‌نگۆل 469
موده‌نگۆل يلتنز پوستى 432
موردا سه‌نگى 660
مورغى كى سه‌نگدان 899
موزا 1041
موزاييپشى 344
موزايۆپشى 344
مولى 454
مولى كى بيج 559
موم 408
مونگا 768
مونگى 932
موئى 788
موي 788
مويزنج 569
مويزنك 569
مۆپه‌رربه قه‌لب 152
مۆپه‌رربه قولۆپ 164
مۆر 1042
مورچ سۆرۆخ 564
مۆرچۆبه 841
مۆرچۆبه يلتنزى 841
مۆرچۆن 952
مۆرد 660
مۆرداسه‌نگى 660
مۆرده 322
مۆرساپ 1042
مۆرغابكى ئه‌ندا 977
مۆرغابلى كۆشت 978
مۆرمه‌ككى 1042
مۆرۆه‌چيپونتا 1076
مۆرنج سه‌فيد 890
مۆز 610
مۆس 741
مۆسته‌هجله 1101
مۆسك 131
مۆشته‌ل غه‌ۆل 66
مۆشكى 755
مۆشكتارامۆش 508
مۆلكى قاراشكى 508
مۆشكدانه 583
مۆغاس 332
مۆقه‌رربه قه‌لب 162
مۆقه‌ل 330
مۆقه‌ل ئه‌زره‌ق 330
مۆلغوي 249
مومسيا 649
مۆندۆلاق 427
مۆهه‌دبه 491
مېتائاروكى مه‌غز 838
مېغزى پسته 1016
مېغزى پنبه‌دانه 1004
مېغزى خۆبائى ته‌لخى 1146
مېغزى شاپتالۆ 1147
مېغزى مشمش 839
مېغزى مشمش ته‌لخى 1146
مېهرنگياه 720
مېتا سۆرۆنجان 575
مېتاكه‌دۆ 63
مېتتكى بېخ 856
مېچلى 740
مېچلى سه‌ركاسه‌نگى 477
مېچلكى ريبت 965
مېس 683
مېس دېتى 1109

مسکی 755
مسنەك دېتی 1109
مسۆاك دەرخی قوۆزنقی 524
مشکی 755
مشکی تارامشکی 508
مشکی خوتەنی 755
مشکی رۆمانی 790
مشکی زەرزمەن 819
مشمش 490
مشمشکی تىل 489
مکۆ 136
مکبری کابالا 690
مکدۆانه 616
مىلەك دەريائی 1022
مىلتی 148
مىلهی 504
مىنتول 586
مىهەك 83
مئەسائىله 1039
ميتائانار 261
ميده 332

ن

نابات 741
ناخۆش ئانار 140
ناخۆنه 417
ناخۆن پەرياك 570
نارەنجی 53
نارجی 1102
نارجىل 957
نارچىل 957
نارگۆل ئۆرۆقی 1000
نارمشکی 790
ناربل 957
ناشپاتی 874
ناگىرمۆتی 819
نانخۆا 902
ناۆات 741
نەئامه 513
نەسەج ئەنکبۆت 690
نەربس 1084
نارجس 530
نەركۆچۆر 797
نەرگز 530
نەرگس 530
نەرگس کی بىج 1142
نەشه 609
نەشپۆت 874
نەشىك 539
نەغەزگۆلی ئۆرۆقی 1142
نەغەزگۆلی يىلتىزی 530
نەمەك 911
نەمەکی 504
نەمىل 1076
نەئىنائی پۆدىنەج 900
نوخۆد 956
نوسۆت 178
نوقره 764
نوقۆت 956
نۆشادىر 1114
نۆشۆدۆر 1114
نىبو 51
نىشاسته 846
نىشاستەئی گەندۆم 846
نىشکەر 256

نىلۇپەر 144
نىلۇپەر گۈلى 144
نىلۇپەر ئۇرۇقى 917
نيل كاجير 1037

ھ

ھاج 413
ھاشا 323
ھالىتىت 1074
ھايۋاناتلارنىڭ تىلى 935
ھەباھەب 481
ھەبەتۈسسەۋدا 1131
ھەبە تولخۇزرا 1018
ھەبۇررىشات 1019
ھەبۇلئاس 662
ھەبۇلئەرئەر 553
ھەبۇلبان 545
ھەبۇلغار 1068
ھەبۇل قەلقەل 983
ھەبۇل قۇرتۇم 509
ھەبۇل مۇشكى 583
ھەبۇلمۇلۇك 526
ھەبۇلمۇلۇك يېغى 528
ھەببى ئەسۋەد 1131
ھەببى بىلسان 319
ھەببى جىرجىر 962
ھەببى خىبىرۇ 577
ھەببى رومان 634
ھەببى رىشاد 1019
ھەببى زەلەم 1019
ھەببى سەلاتىن 526
ھەببى سەنوبەر 1013
ھەببى فەھىم 1079
ھەببى قەرئى 92
ھەببى قەلب 1079
ھەببى قەلقەم 983
ھەببى قەھتەل 983
ھەببى نىلكاپۇل 342
ھەببى نيل 208
ھەجەرەليەھود 476
ھەجرەليەھۇد 476
ھەجەرەنەمەك 504
ھەجرۇس سەمەك 477
ھەجرۇل ئەئرابى 672
ھەجرۇل جاراھەت 672
ھەجرۇل مومىيا 649
ھەجرۇلھەرىد 473
ھەجرۇليەھۇد 476
ھەجرىمقياتىس 473
ھەجرەپەشىب 799
ھەجررۇشنائى 802
ھەجردەم 297
ھەجرنۇر 802
ھەدىد 245
ھەرە كۆنىكى 694
ھەرە ئۇۋىسى 694
ھەرتال زەرد 676
ھەرلالو 207
ھەزاربەندەك 310
ھەسەل 971
ھەسىت 245
ھەششە غافەس 195
ھەشقىپىچەك گۈلى 342
ھەشقىپىچەك ئۇرۇقى 208

هالیۇنکی بىج 952
هالیۇن ئۇرۇقی 952
ھەمشىباھار ئۇرۇقی 383
ھەندە قوقی 494
ھەنىس كاگوشتی 993
ھەيىە 213
ھوزۇر ھىندی 1034
ھوزۇر 1034
ھۇتھۇت كاگوشت 1028
ھۇماما 1123
ھۇممار بوستانی 280
ھۇممار ئۇرۇقی 627
ھۇرۇقی ئەبىەز 1122
ھۆپۇپ گۆشی 1028
ھۆل بۇغا مۇڭگۇزی 736
ھىقىق 777
ھىلىلە ئەسۇەد 238
ھىلىلە زەرد 171
ھىلىلە سىياھ 238
ھىزارپايە 900
ھىك 1074
ھىككی بىج 550
ھىك ئۇرۇقی 550
ھىك يىلتىزی 343
ھىممەتۇل ئەفسزەر 956
ھىندی ئاقسرقەرھاسی 1101
ھىندىبا 928
ھىندی دانە 57
ھىنىسراج 168
ھىيرا 710
ھىيەل كالاك 897

ئو

ئوترۇج 71
ئوترۇج 71
ئوجونقوڭغۇز 269
ئوچاق 650
ئوچاق چالمىسى 650
ئودىل ۋەج 328
ئوردان 1126
ئورفۇددىك 641
ئوسرۇپ 689
ئوسۇك 68
ئوسۇك ئۇرۇقی 605
ئوسما يوپۇرمىقی 1144
ئوسما يىلتىزی 1037
ئوغرىتىكەن 474
ئوقاب 1114

ئۇ

ئۇبھەل 553
ئۇجاس 108
ئۇچار چاشقان مايىقی 271
ئۇچقۇن پاقا 218
ئۇدبىلسان 326
ئۇد سەلىب 167
ئۇدھىندی 823
ئۇدۇلقەرج ئاقسرقەرھا 954
ئۇرۇقۇل كافۇر 797
ئۆزبەر 604
ئۆزبەر چۆپی 604
ئۇزدان 107
ئۇزۇنچاق زىراۋەندە 1063

ئۇسارە بەنگى 609
ئۇسارە مەھەك 849
ئۇسار مەھەل 849
ئۇستقۇددۇرىيون 520
ئۇستقۇددۇس 158
ئۇسرۇل 599
ئۇشەق 518
ئۇشبە مەغرىپى 390
ئۇششاق تاغ مۇزىسى 651
ئۇلا گۆشى 716
ئۇلار گۆشى 716
ئۇلا يىكى 895
ئۇنسۇل ئەرۋاھ 158
ئۇننىاپ 268
ئۇنتى كادۇد 828
ئۇنتى كاگوشت 715

ئۆ

ئۆچكە سۈتى 875
ئۆچكە گۆشى 726
ئۆردەكتۇمشۇق گۇل يوپۇرمىقى 854
ئۆردەك گۆشى 991
ئۆرۈك 490
ئۆرۈك مېغىزى 94
ئۆرۈك مېغىزى يېغى 489
ئۆشنان 780
ئۆشنە 780
ئۆمۈچۈك تورى 690

ئۇ

ئۇجمە يوپۇرمىقى 392
ئۇجمە يىلتىزى 869
ئۇچقات 359
ئۇچقاتگۇل غۇنچىسى 359
ئۇزۇم يوپۇرمىقى 349

ۋ

ۋاسالغۇ 93
ۋاق 711
ۋەج تۇركىي 328
ۋەرەقى تۇت 392
ۋەرەقى تىللا 749
ۋەرەقى جەۋزە ماسىل 621
ۋەرەقى زەھەب 749
ۋەرەقى سىم 751
ۋەرەقى قىرفە 82
ۋەرەقى نۇقرە 751
ۋەردى ئەھمەر 146
ۋەھمەشت 1140
ۋىتۋالاق 739

ئې

ئېنتىزلىق بۇيىسى 365
ئېتىزلىق قىرىقبوغومى 281
ئېشەك سۈتى 868
ئېشەكقۇمۇشى 1006
ئېشەكقۇمۇشى يىلتىزى 1006
ئېشەكيېپلىمى 249
ئېقىن سەرتانى 667
ئېگىر 328
ئېگىر تۇركىي 328

ئېۋكوممىيە دەرىخى قوۋزىقى 811
ئېۋكوممىيە قوۋزىقى..... 811
ئېيىققوۇلاق 283
ئېيىق مېيى..... 588
ئېيىقئۇزۇم 186
ئېيىقئۇزۇمى مېۋىسى 186
ئېيىق ئۆتى 1032

ئى

ئىپار..... 755
ئىتئۇزۇمى 136
ئىتياشقى گۈلى 619
ئىتياشقى ئۇرۇقى 578
ئىتياشقى يوپۇرمىقى 621
ئىراك 524
ئىرسا 353
ئىزخىر مەككى..... 807
ئىزمۇق..... 592
ئىسپاناخ 495
ئىسپىغۇل..... 385
ئىسفەندىكى بېچ 1091
ئىكاش 165
ئىكلىلمىلىك..... 417
ئىلى پاقىسى..... 218
ئىلى سوغىگۈلى 844
ئىلى گۈلەمبىرى..... 531
ئىنەكپىتى ئۇرۇقى 577
ئىنەكپىتى يېغى 187

ي

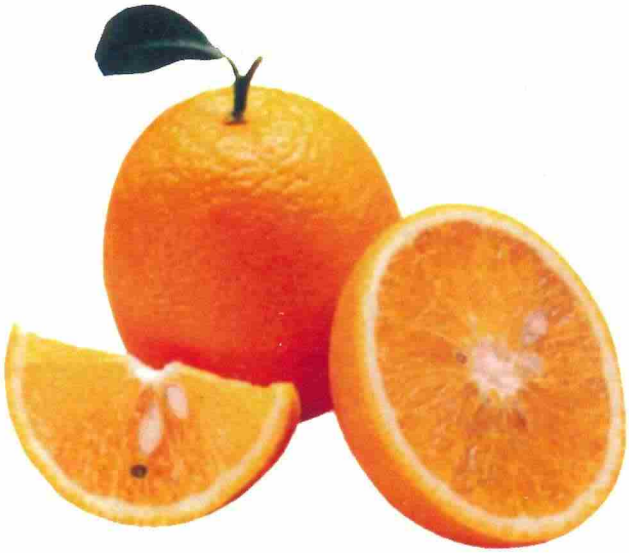
ياچۈەك تۇخۇمى 653
يادا تېشى 397
ياز غازىكى 339
ياز غازىكى گۈلى 339
ياسمەن كاتىل..... 611
ياقۇت 793
ياڭاق 748
ياڭاق كۆك پوستى 398
ياڭيۇ..... 112
يالپۇز 571
يالپۇز جەۋھىرى 586
يالغان ئادەمگىياھ..... 290
يانتاق 413
يانتاق شېكىرى..... 200
ياۋا ئالما 658
ياۋا ئامۇت 886
ياۋا پۇرچاق 563
ياۋا پۇرچاق ئۇرۇقى..... 563
ياۋا توشقان گۆشى 1058
ياۋا زاغۇن 590
ياۋا زىرە..... 1111
ياۋا سامساق 520
ياۋا كەشمىر 456
ياۋا كەشمىر يىلتىزى 456
ياۋا كەندىر 436
ياۋا كۇنجۇت 1007
ياۋا كۇنجۇت چۆپى..... 1007
ياۋا نىيا 167
ياۋا ئۆردەك گۆشى 993
ياۋروپا جۇزنىكى 548
يەبرۇجى سەنەم..... 720
يەج 610
يەر توزغىقى 366
يەر توزغىقى چۆپى 366

يەرلىك توغرىغۇ 502
يەرلىك چىلان 268
يەرلىك سوپۇن 232
يەرلىك شاخار 904
يەرلىك شوخلا 136
يەرلىك گاۋزىبان 433
يەر مەدىكى 733
يەر ياڭقى 1021
يەر ياڭقى ئۇرۇقى 1021
يەرلىك ياڭقى يېغى 966
يەسمەن يېغى 611
يۇلغۇن 623
يۇلغۇن مېۋىسى 285
يۇمران بوغا مۇڭگۈزى 736
يۇمغاقسۇت 67
يۇمغاقسۇت ئۇرۇقى 640
يۇيان خورا سانى 616
يۆگىمەچئوت 931
يۆگىمەچئوت چۆپى 931
يۇرەكئوت 804
يۇرەكئوت چۆپى 804
يېزىخۇ ئەمىنى 402
يېسمۇت 125
يېسمۇق ئۇرۇقى 125
يېكەن سېرىقى 291
يېسۇبلەك ئۇرۇقى 468
يېشىل چاي 75
يىكەن توزغىقى 291
يېڭىبېلىق 987
يېڭىبېلىق تېنى 987
يىلان قاسرىقى 395
يىلان ئۆتى 842
يىلپىز سۆڭىكى 1061
يىلپىز ئۇستىخىنى 1061
يىلمى خەشخاش 613

لیمون

1.1.1- رەسم (51ـبەت)

ئاپپلسن

2.1.1 - رەسم (53ـبەت)

پەمدۆر

3.1.1 - رەسم (54ـبەت)

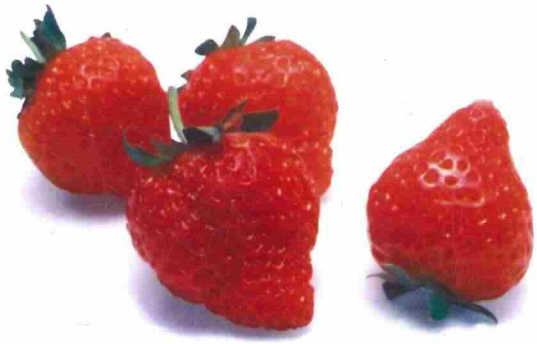
شاپتۆل

4.1.1 - رەسم (56ـبەت)

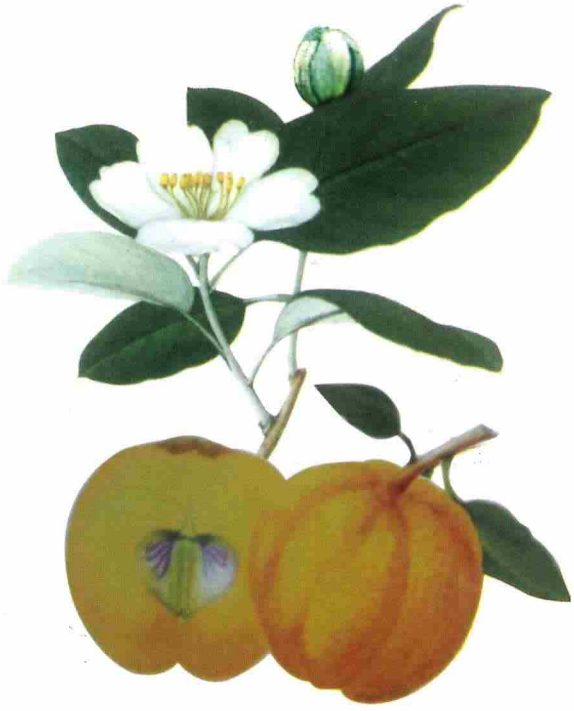
تاۋۇز

5.1.1 - رەسىم (57-بەت)

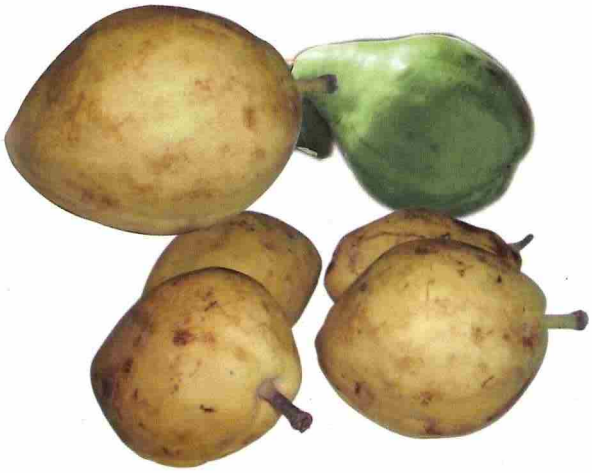
بۆلجۇرگەن

6.1.1 - رەسىم (59 -بەت)

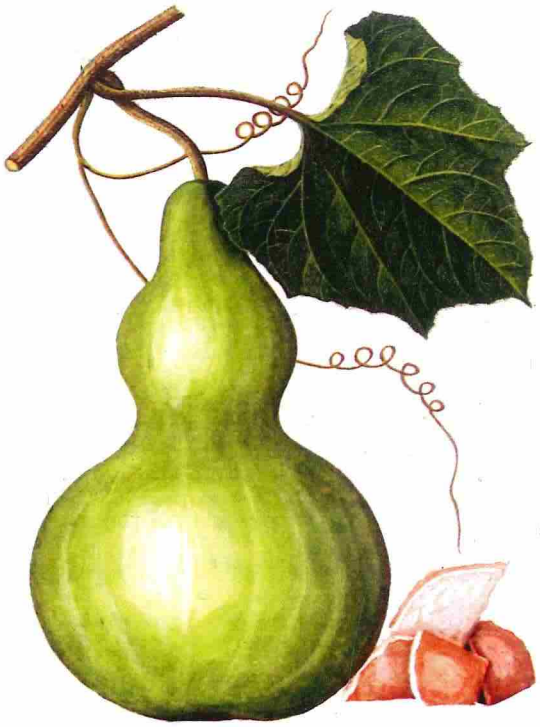
بېھى

7.1.1 - رەسىم (60-بەت)

ئامۇت

8.1.1 - رەسىم (61-بەت)

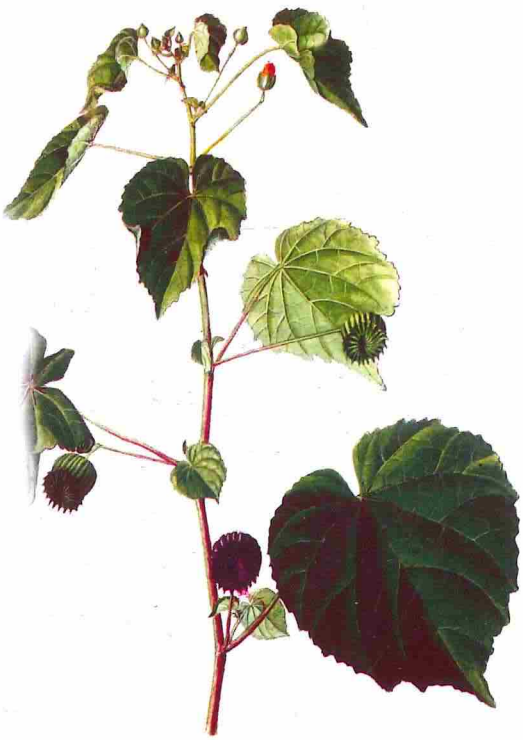
قاپاق

9.1.1 - رەسىم (63-بەت)

قاپاق يېغى

10.1.1 - رەسىم (64 -بەت)

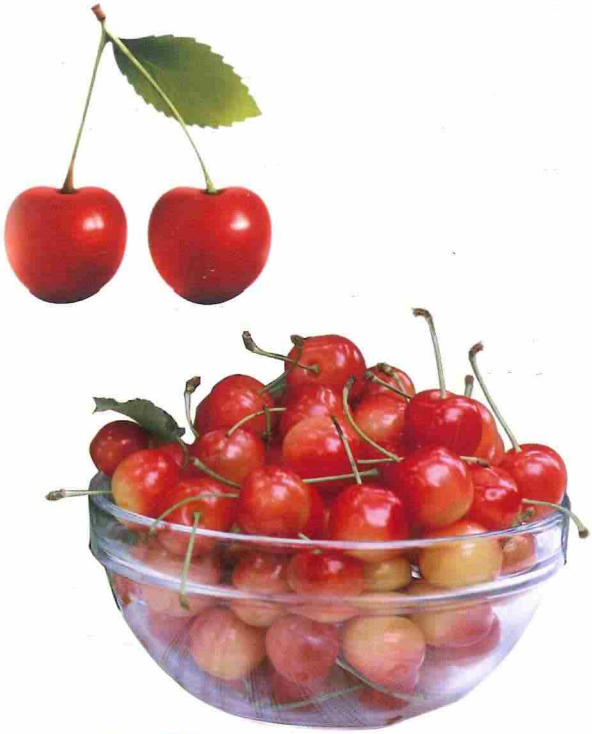
كېۋەز ئانىسى

1.2.1 - رەسىم (66-بەت)

يۇمغاقسوت

2.2.1 - رەسىم (67-بەت)

گىلاس

4.2.1 - رەسىم (70 ـبەت)

كاھۇ

3.2.1 - رەسىم (68ـبەت)

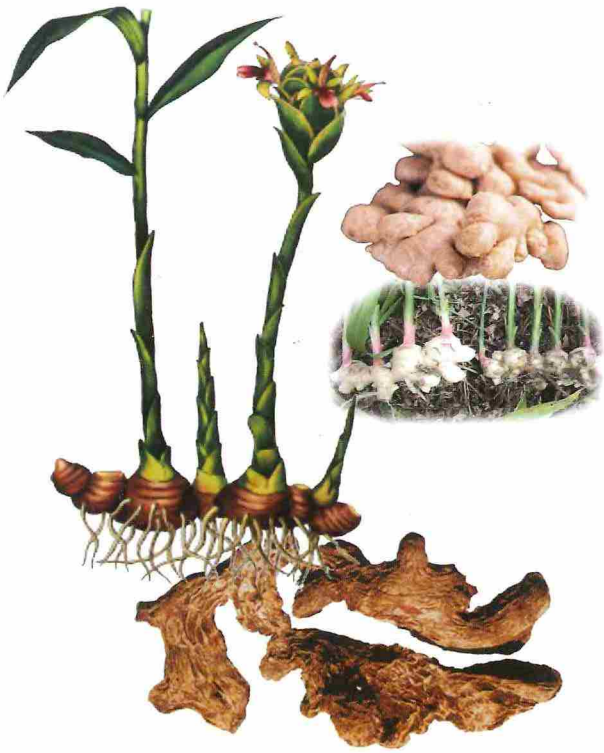
ئالۇچا

6.2.1 - رەسىم (72ـبەت)

ئۈتروج

5.2.1 - رەسىم (71ـبەت)

زەنجۆبل

1.3.1 - رەسم (76 ـبەت)

ئاچچق ئانار

7.2.1 - رەسم (73ـبەت)

دارچن

3.3.1 - رەسم (79ـبەت)

رۇمبەدىيان

2.3.1 - رەسم (78ـبەت)

دارچن یوپۆرمقی

5.3.1 - ڕەسم (82 ـبەت)

شاخ دارچن

4.3.1 - ڕەسم (81ـبەت)

قارەمۆچ

7.3.1 - ڕەسم (85ـبەت)

قەلەمپۆر

6.3.1 - ڕەسم (83ـبەت)

پلپل

8.3.1 - رەسم (87-بەت)

پلپل يلتزى

9.3.1 - رەسم (88 -بەت)

رەيهان

1.4.1 - رەسم (90-بەت)

قاپاق ئۇرۇقى

2.4.1 - رەسم (92-بەت)

ئاق ئۈجمە

3.4.1 - رەسىم (93-بەت)

ئۆرۈك مېغىزى

4.4.1 - رەسىم (94 -بەت)

تاتلىق بادام مېغىزى

5.4.1 - رەسىم (95-بەت)

ئاچچىق بادام يېغى

6.4.1 - رەسىم (97-بەت)

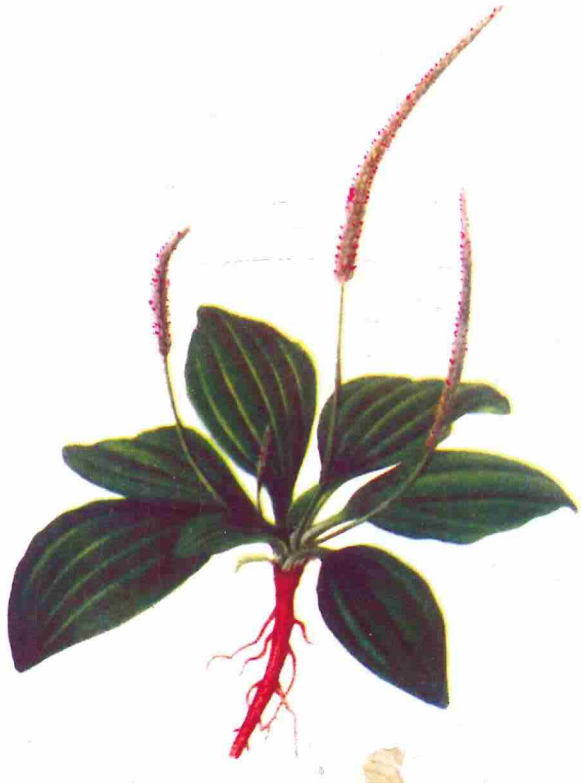
سپمزئوت

1.1.2 - ڕەسم (99ـبەت)

سەبدنگوڵ

2.1.2 - ڕەسم (101 ـبەت)

پاقیوپوڕمقی

3.1.2 - ڕەسم (103ـبەت)

سۆماق

4.1.2 - ڕەسم (104ـبەت)

ئالقات مېۋىسى
5.1.2 - رەسىم (106-بەت)

تېرىق
6.1.2 - رەسىم (107 -بەت)

ئەينۇلا
7.1.2 - رەسىم (108-بەت)

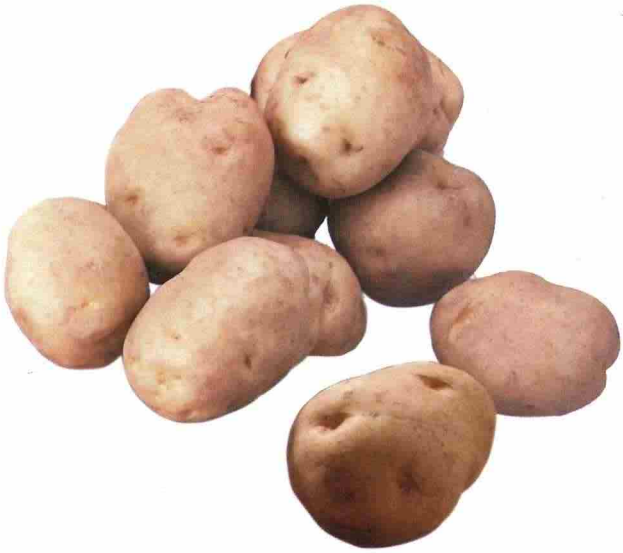

قارىئۆرۈك
8.1.2 - رەسىم (110-بەت)

ئاناناس

9.1.2 - رەسىم (111-بەت)

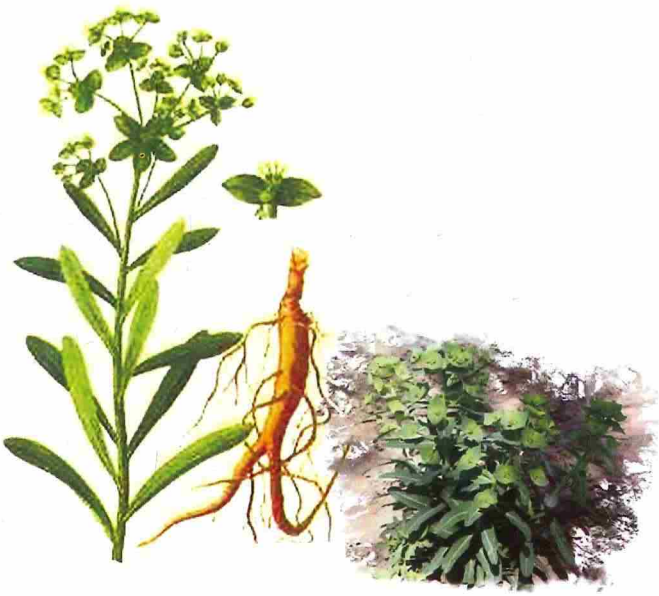
مەككە چامغۇرى

10.1.2 - رەسىم (112 -بەت)

چوڭ سۇتلۇكئوت

1.2.2 - رەسىم (114-بەت)

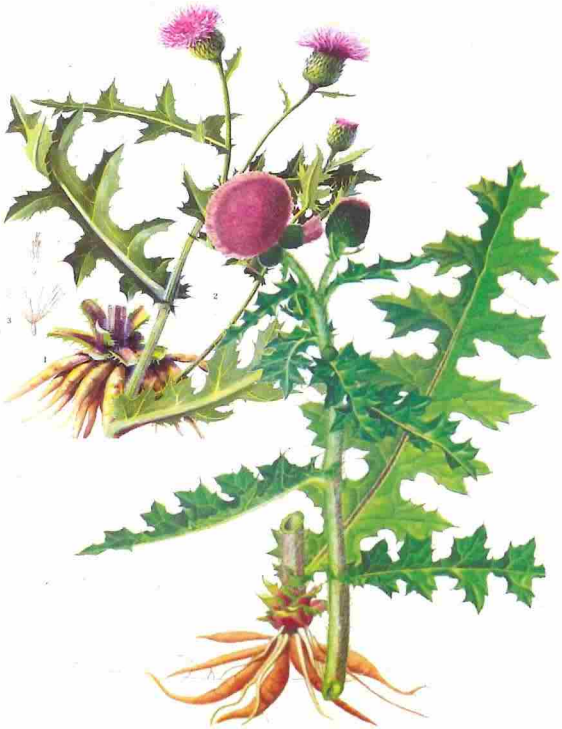

كىچىك سۇتلۇكئوت

2.2.2 - رەسىم (116-بەت)

ئارپەبەدیان
3.2.2 - ڕەسم (117ـبەت)

خوخا
4.2.2 - ڕەسم (119 ـبەت)

کیوٚرە
1.3.2 - ڕەسم (124ـبەت)

گوٚرەل
2.3.2 - ڕەسم (126ـبەت)

قوي يىلىكى

3.3.2 - رەسىم (128-بەت)

قىزىل بۇغداش

4.3.2 - رەسىم (129 -بەت)

كالا سۈتى

5.3.2 - رەسىم (130-بەت)

قايماق

6.3.2 - رەسىم (131-بەت)

كافۇر

1.4.2 - رەسىم (134-بەت)

ئىتئۇزۇمى

2.4.2 - رەسىم (136 -بەت)

قىزىل سەندەل

3.4.2 - رەسىم (137-بەت)

كاھۇ يېغى

4.4.2 - رەسىم (139-بەت)

بىنەپشە

1.1.3 - رەسىم (142 ـبەت)

چۇچۇمەل ئانار

5.4.2 - رەسىم (140ـبەت)

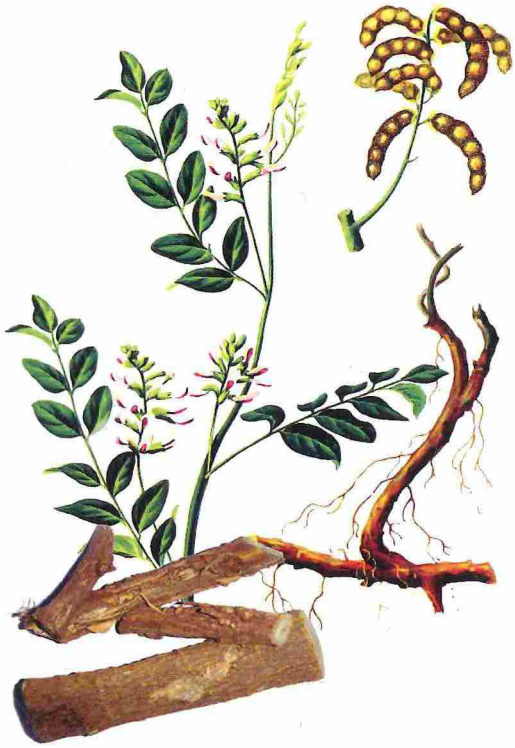
كاسنە ئۇرۇقى

3.1.3 - رەسىم (145ـبەت)

نېلۇپەر گۈلى

2.1.3 - رەسىم (144ـبەت)

چۆچۆکبۆیا یلتزی
1.2.3 - رەسم (148 ـبەت)

قەزیلگوڵ
4.1.3 - رەسم (146ـبەت)

بادرەنجبۆیا هندی
3.2.3 - رەسم (152ـبەت)

ئەنجوور قبقی
2.2.3 - رەسم (151ـبەت)

بابوٗنه

4.2.3 - ره‌سم (154ـبه‌ت)

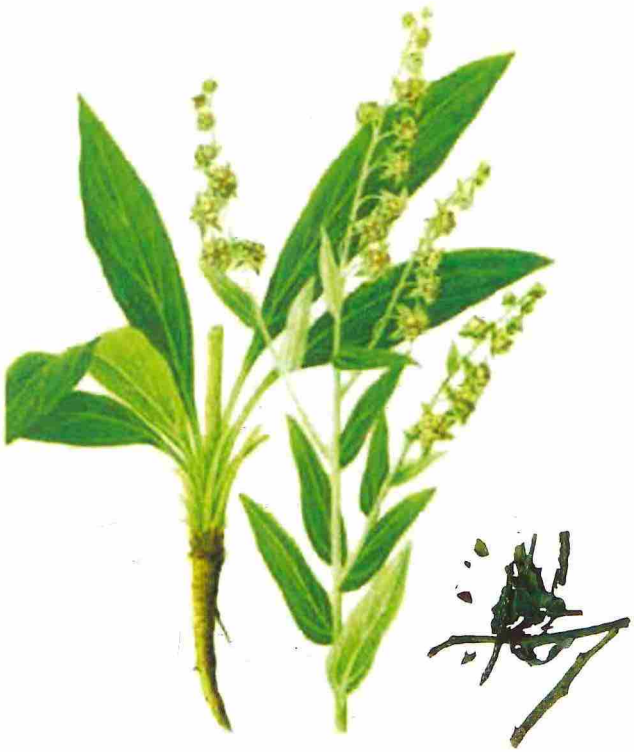
سه‌رپستان

1.3.3 - ره‌سم (157 ـبه‌ت)

ئۆستقوٗددوٗس

2.3.3 - ره‌سم (158ـبه‌ت)

گاۆزبان هندی

3.3.3 - ره‌سم (159ـبه‌ت)

بستىپايەج

4.3.3 - رەسىم (161-بەت)

بادرەنجبۇياچنى

5.3.3 - رەسىم (162 -بەت)

ئەپتىمۇن ئۇرۇقى

6.3.3 - رەسىم (165-بەت)

ئۇد سەلىب

7.3.3 - رەسىم (167-بەت)

پرسیاوْشان

8.3.3 - ڕەسم (168ـبەت)

سپرتق هێلیله

1.1.4 - ڕەسم (171 ـبەت)

بەلیله

2.1.4 - ڕەسم (173ـبەت)

کشمش

3.1.4 - ڕەسم (175ـبەت)

تەمرىھندى

4.1.4 - رەسىم (176-بەت)

تۇربۇت

1.2.4 - رەسىم (178 -بەت)

ئاچچىقتاۋۇز

2.2.4 - رەسىم (179-بەت)

سەبرە

3.2.4 - رەسىم (181-بەت)

سانا

4.2.4 - رەسىم (182-بەت)

چاچراتقۇ

5.2.4 - رەسىم (184 -بەت)

ئىبيقئۇزۇمى

6.2.4 - رەسىم (186-بەت)

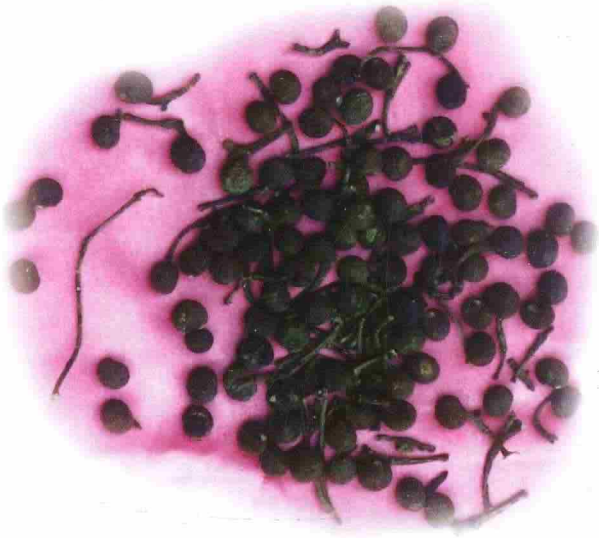

ئىنەكپىتى يېغى

7.2.4 - رەسىم (187-بەت)

قەنتەریۆن
8.2.4 - ڕەسم (188ـبەت)

ماهزەهردج
9.2.4 - ڕەسم (190 ـبەت)

چلاپا
10.2.4 - ڕەسم (191ـبەت)

مازاریون
11.2.4 - ڕەسم (192ـبەت)

غاربقوْن

12.2.4 - ڕەسم (193ـبەت)

غاپەس

13.2.4 - ڕەسم (195 ـبەت)

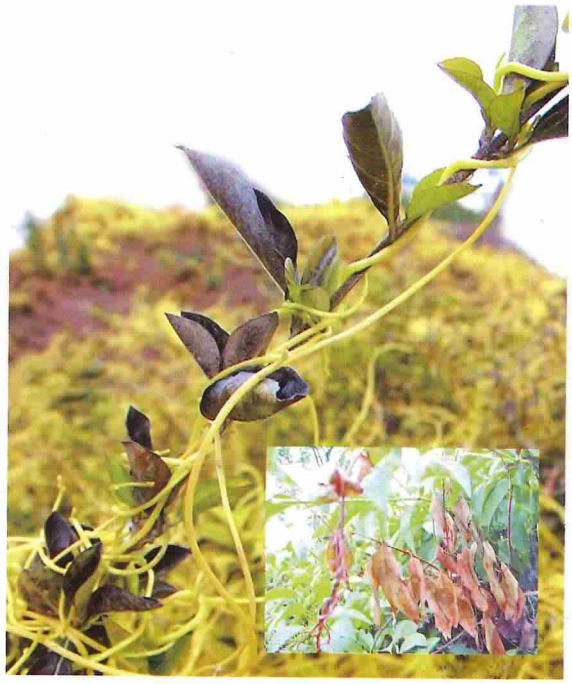
خیارشەنبەر

1.3.4 - ڕەسم (198ـبەت)

تەرەنجبین

2.3.4 - ڕەسم (200ـبەت)

سېرىق يۆگەي

3.3.4 - رەسىم (201-بەت)

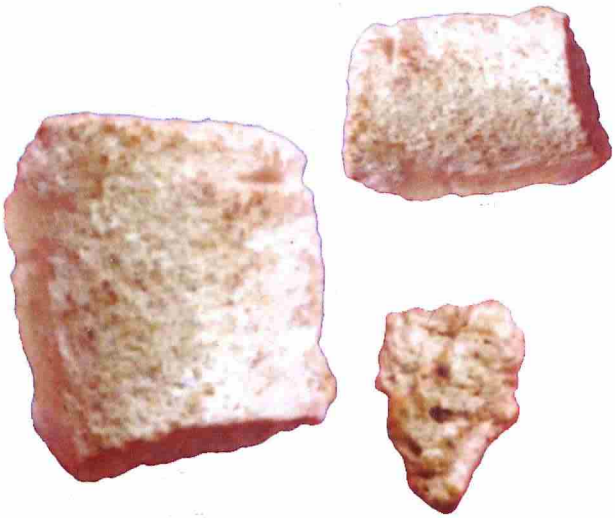
لاجۇۋەرد

3.3.4 - رەسىم (203 -بەت)

سوقمونيا

5.34 - رەسىم (205-بەت)

شىرخىست

6.3.4 - رەسىم (207-بەت)

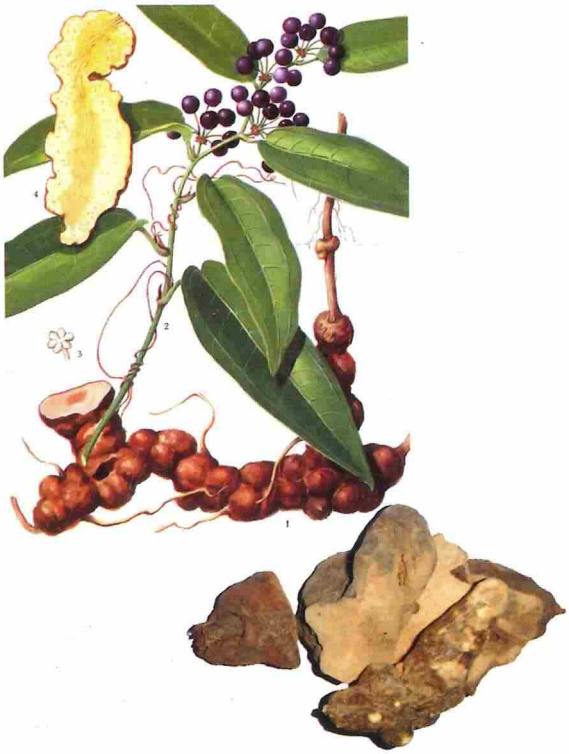
هەشقىپچەك ئۇرۇقى

7.3.4 - رەسىم (208-بەت)

چۆپچىن

1.5 - رەسىم (210 -بەت)

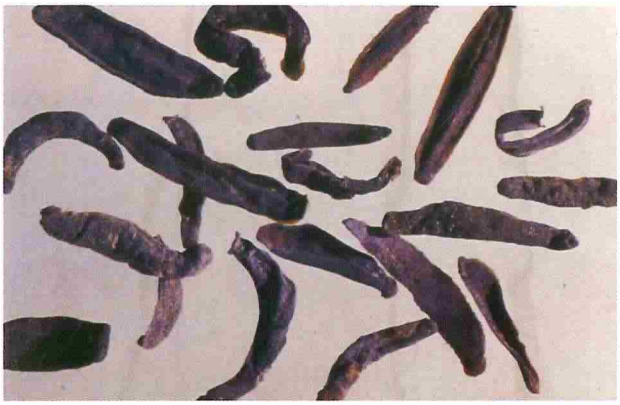
قىزىل چۆپچىن

2.5 - رەسىم (212-بەت)

چارىلان

3.5 - رەسىم (213-بەت)

زۇلۇك

5.4 - رەسىم (215-بەت)

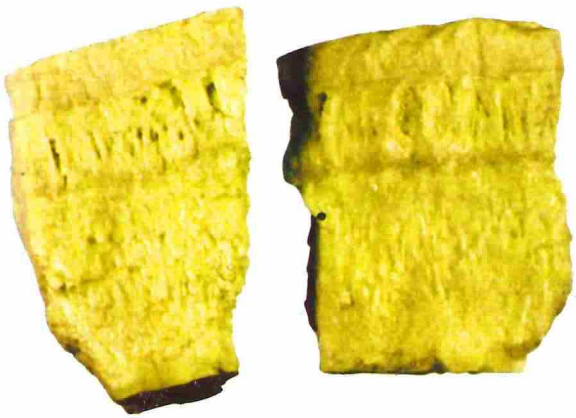
سازالىق

5.5 - رەسىم (216 -بەت)

ئۇچقۇن پاقا

6.5 - رەسىم (218-بەت)

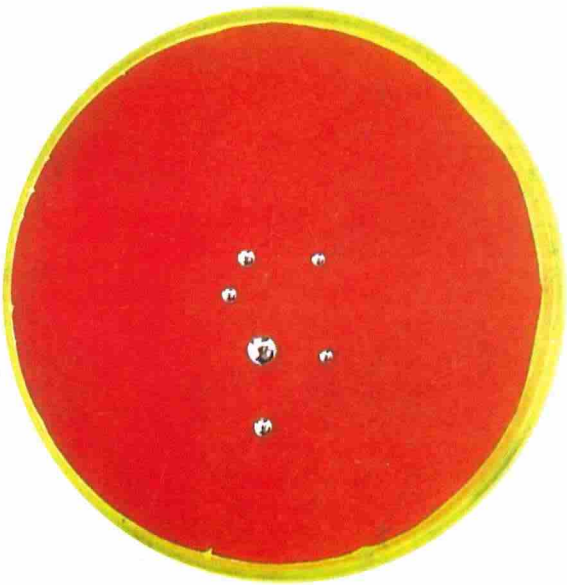
گۈڭگۇرت

7.5 - رەسىم (219-بەت)

قزبل سر

8.5 - ره‌سم (221ـبه‌ت)

سماب

9.5 - ره‌سم (223 ـبه‌ت)

سه‌نکیا

10.5 - ره‌سم (225ـبه‌ت)

که‌پره‌س

11.5 - ره‌سم (227ـبه‌ت)

پەدىگەن يىلتىزى

12.5 - رەسىم (228-بەت)

پۇنۇس ئۇرۇقى

13.5 - رەسىم (230 -بەت)

يەرلىك سوپۇن

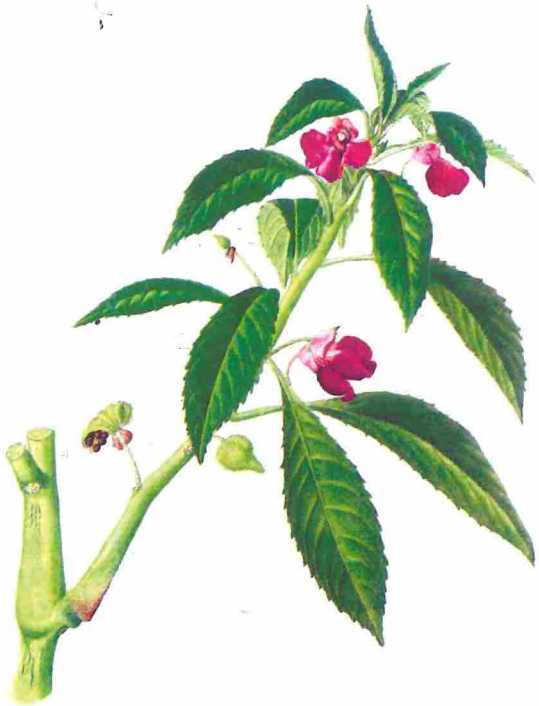
14.5 - رەسىم (232-بەت)

سۇپۇرگە ئۇرۇقى

15.5 - رەسىم (233-بەت)

خینگوڵ

16.5 - ڕەسم (234_بەت)

قەسبۆزەڕبرە

17.5 - ڕەسم (236 _بەت)

قارا هیلیله

18.5 - ڕەسم (238_بەت)

چالموگرا

19.5 - ڕەسم (239_بەت)

سەرخس

21.5 - ڕەسم (242 ـبەت)

شاهتەرە هندی

20.5 - ڕەسم (240ـبەت)

قامچئوت یلتزی

2.6 - ڕەسم (246ـبەت)

تۆموڕ

1.6 - ڕەسم (245ـبەت)

پششق ئەگرىسۇناي
3.6 - رەسىم (248-بەت)

ئېشەكېپلىمى
4.6 - رەسىم (249 -بەت)

قۇرتئوت
5.6 - رەسىم (250-بەت)

قانتېپەر
6.6 - رەسىم (251-بەت)

خورما

7.6 - رەسم (253-بەت)

قوغۇن

8.6 - رەسم (254 -بەت)

قارا ئۈجمە

9.6 - رەسم (255-بەت)

شېكەر قومۇشى

10.6 - رەسم (256-بەت)

پەدىگەن

11.6 - رەسىم (258-بەت)

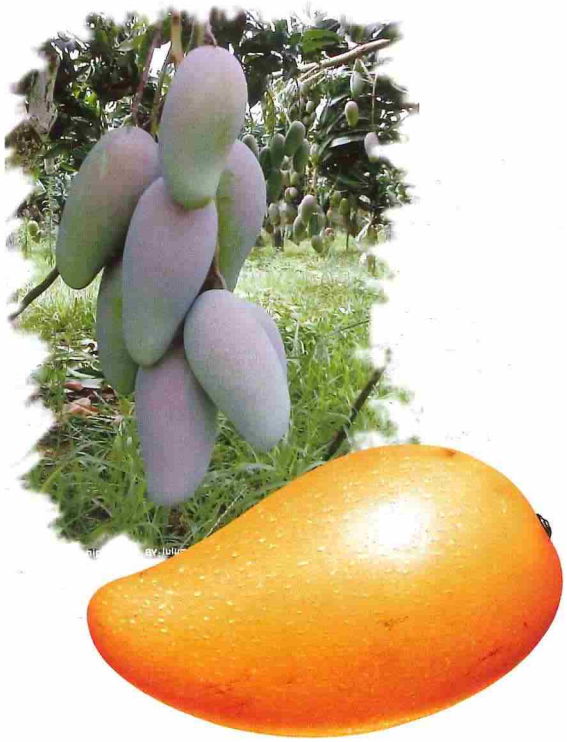
تۆمۇر كېپىكى

12.6 - رەسىم (259 -بەت)

تاتلىق ئانار

13.6 - رەسىم (261-بەت)

ئام

14.6 - رەسىم (262-بەت)

قىزىل ئۈزۈم
15.6 - رەسىم (263-بەت)

پاقلان گۆشى
16.6 - رەسىم (265 -بەت)

كىچىك چىلان
1.7 - رەسىم (268-بەت)

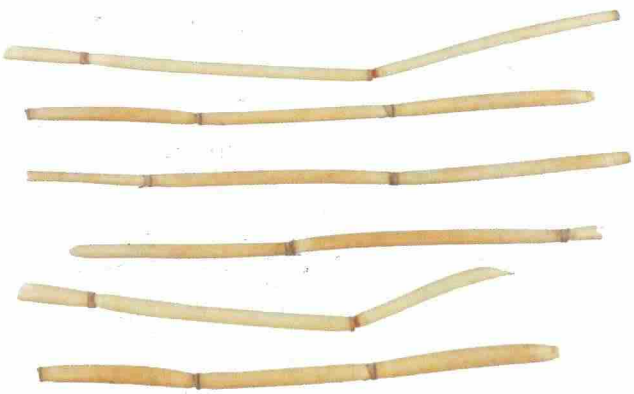
كەتمەنقوغۇز
2.7 - رەسىم (269-بەت)

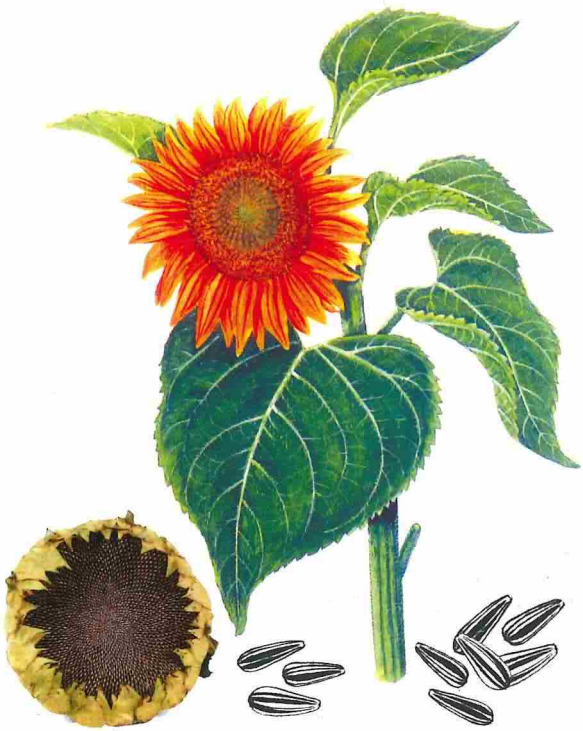
سوغپیاز
4.7 - رەسىم (272 -بەت)

ئوچارچاشقان مايىقى
3.7 - رەسىم (271-بەت)

قىرىقبوغۇم
6.7 - رەسىم (275-بەت)

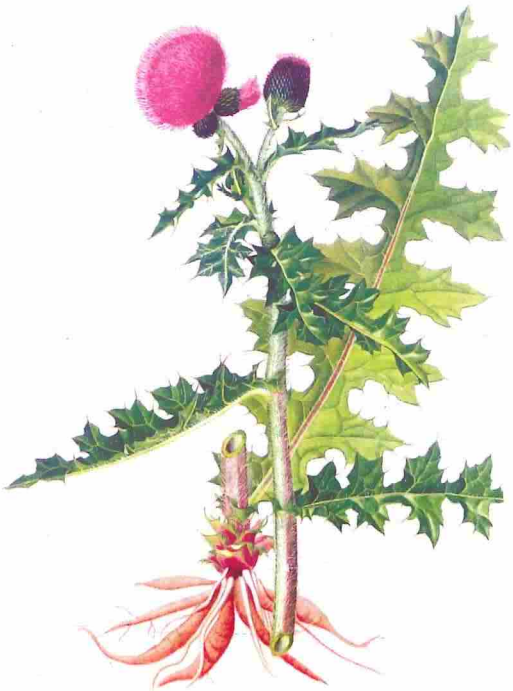

ئاپتاپپەرەس ئۇرۇقى
5.7 - رەسىم (274-بەت)

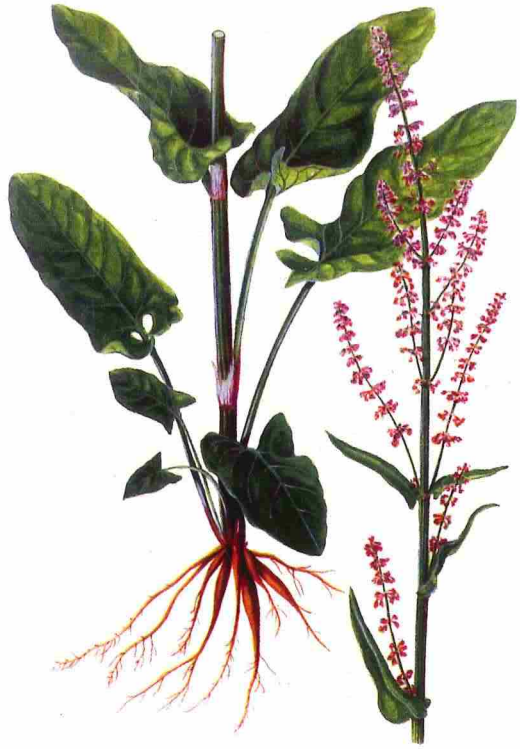
چاغرچاي

1.8 - رەسىم (277-بەت)

كىچىك خوخا

2.8 - رەسىم (278 -بەت)

ئاتقولاق

3.8 - رەسىم (280-بەت)

قاشلىقئوت

4.8 - رەسىم (281-بەت)

قويكۆزى ئوتى
5.8 - رەسم (282-بەت)

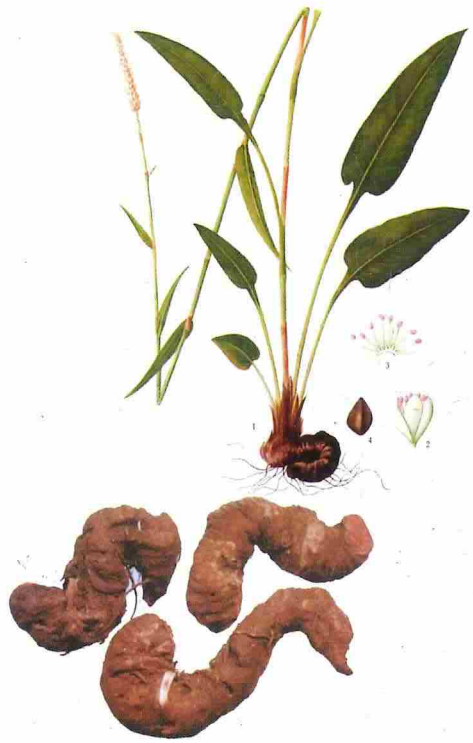
كالىقۇلاق
6.8 - رەسم (283 -بەت)

ئارچا يوپۇرمىقى
7.8 - رەسم (284-بەت)

يۇلغۇن مېۋىسى
8.8 - رەسم (285-بەت)

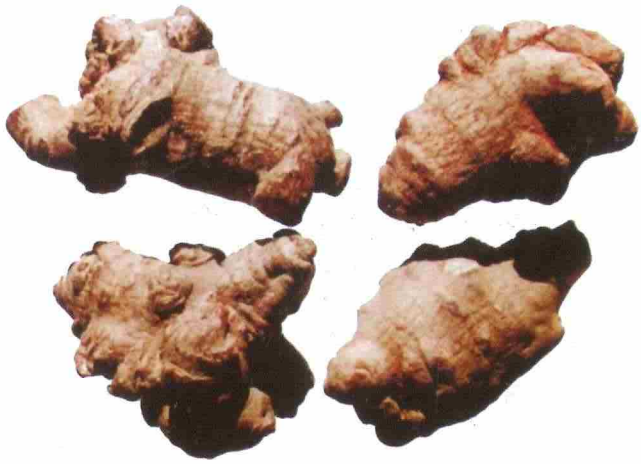
ئەنجبار

9.8 - رەسم (287-بەت)

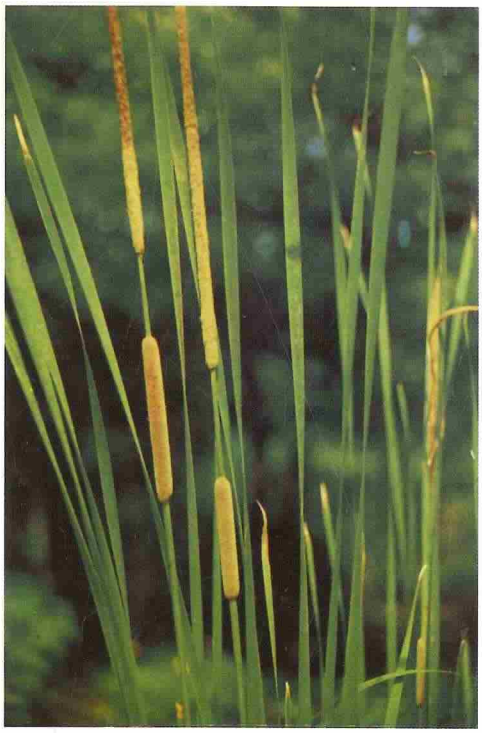
ئانارگوڵ

10.8 - رەسم (288 -بەت)

یالغان ئادەمگیاھ

11.8 - رەسم (290-بەت)

یپکەن توزغقی

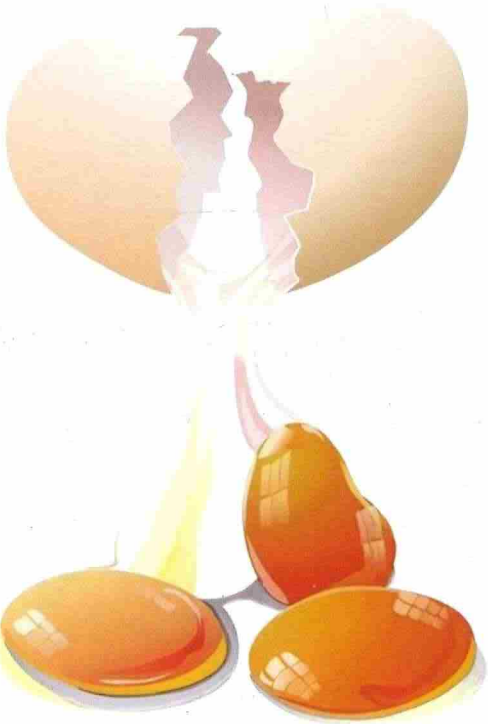
12.8 - رەسم (291-بەت)

بۇغا مۇڭگۈزى
13.8 - رەسىم (293-بەت)

غازتاپان چۆپى
14.8 - رەسىم (295 -بەت)

تۇخۇم شاكىلى
15.8 - رەسىم (296-بەت)

شادىنەچ
16.8 - رەسىم (297-بەت)

سەدەپ

17.8 - رەسم (298-بەت)

سۆئلەپ چنی

18.8 - رەسم (300 -بەت)

خۇنسیاۋشان

19.8 - رەسم (301-بەت)

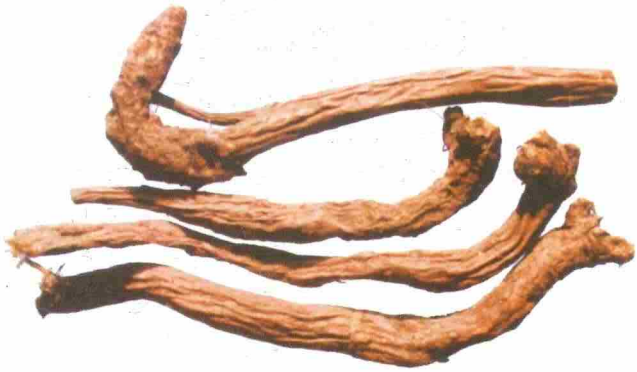
چاچ كۆمۈری

20.8 - رەسم (305-بەت)

كىيىك قېنى

22.8 - رەسىم (307 -بەت)

توشقانئوتى

21.8 - رەسىم (306-بەت)

كىرپە تېرىسى

24.8 - رەسىم (311-بەت)

تۇخۇمەك مېۋىسى

23.8 - رەسىم (308-بەت)

کاسنه یلتزی

1.9 - ڕەسم (313_بەت)

جۆئدە

2.9 - ڕەسم (314 _بەت)

جاۆشر

3.9 - ڕەسم (315_بەت)

ئەمەن

4.9 - ڕەسم (317_بەت)

هەببی بلسان
5.9 - ڕەسم (319_بەت)

ئاسارۆن
6.9 - ڕەسم (320 _بەت)

ئەپسەنتین
7.9 - ڕەسم (322_بەت)

بەنگرە
8.9 - ڕەسم (325_بەت)

ئۇد بىلسان

9.9 - رەسىم (326-بەت)

خەرنوب

10.9 - رەسىم (327 -بەت)

ئېگىر

11.9 - رەسىم (328-بەت)

مۇقەل

12.9 - رەسىم (330-بەت)

مۇغاس

13.9 - رەسىم (332-بەت)

چىغىرتماق ئۇرۇقى

14.9 - رەسىم (335 -بەت)

كەرەپشە

15.9 - رەسىم (336-بەت)

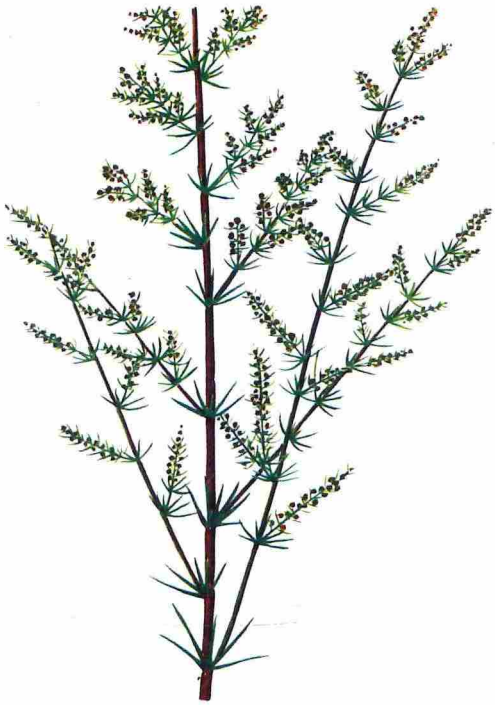
كەكرە ئۇرۇقى

16.9 - رەسىم (338-بەت)

ياز غازىكى

17.9 - رەسىم (339-بەت)

شۋاق

18.9 - رەسىم (340 -بەت)

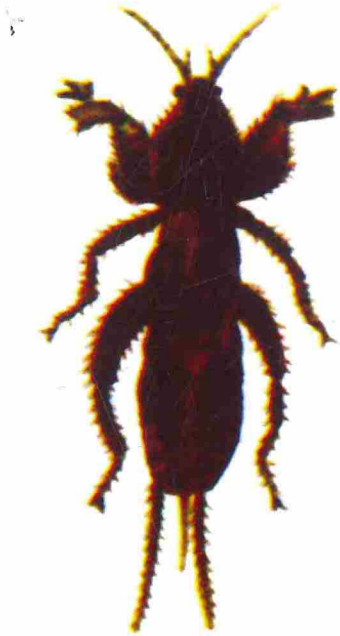
ھەشقىپچەك گۈلى

19.9 - رەسىم (342-بەت)

ئەنجۈدان يىلتىزى

20.9 - رەسىم (343-بەت)

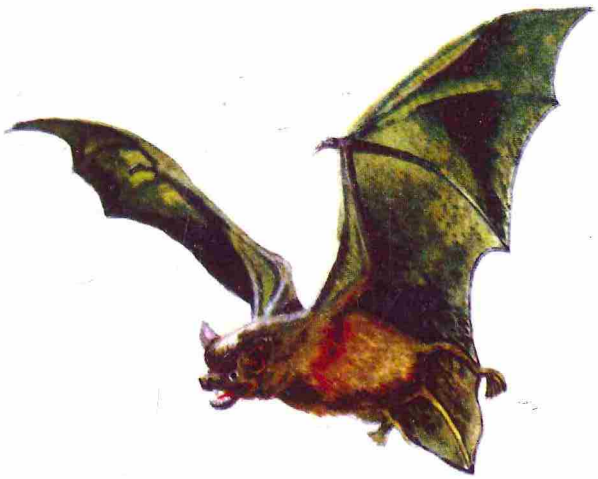
مۆزاییپشی
21.9 - ڕەسم (344_بەت)

سەکبنەج
22.9 - ڕەسم (345 _بەت)

تەنکار
23.9 - ڕەسم (346_بەت)

شەپەرەك
24.9 - ڕەسم (348_بەت)

تال غازىگى

25.9 - رەسىم (349-بەت)

شەپەرەڭ مايىقى

26.9 - رەسىم (350 -بەت)

بىخ سەۋسەن (ئىرسا)

28.9 - رەسىم (353-بەت)

كەرەپشە يىلتىزى

27.9 - رەسىم (351-بەت)

توخۇ يېغى

29.9 - رەسىم (355-بەت)

ئۇچقات

1.10 - رەسىم (359 -بەت)

خام ئەگرسۈناي

2.10 - رەسىم (361-بەت)

شاتارى

3.10 - رەسىم (362-بەت)

ئالتۇن شاخ

4.10 - رەسىم (364-بەت)

بۇيا ئۇرۇقى

5.10 - رەسىم (365 -بەت)

يەر توزغىقى

6.10 - رەسىم (366-بەت)

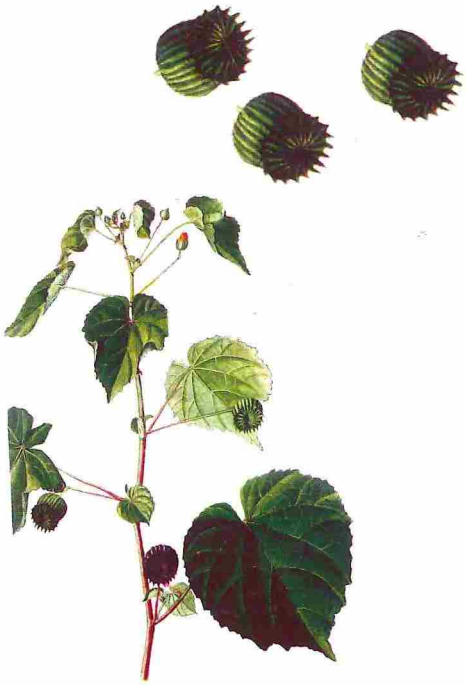
قامچىئوت

7.10 - رەسىم (367-بەت)

مامكاپ

8.10 - رەسىم (369-بەت)

كېۋەز ئانىسى ئۇرۇقى

9.10 - رەسىم (370 -بەت)

چۇپۇرشاك

10.10 - رەسىم (371-بەت)

چۇقا

11.10 - رەسىم (372-بەت)

چۆل یالپوزی
12.10 - رەسم (373-بەت)

ئاقتىكەن
13.10 - رەسم (374 -بەت)

ئەڭلىكئوت
14.10 - رەسم (376-بەت)

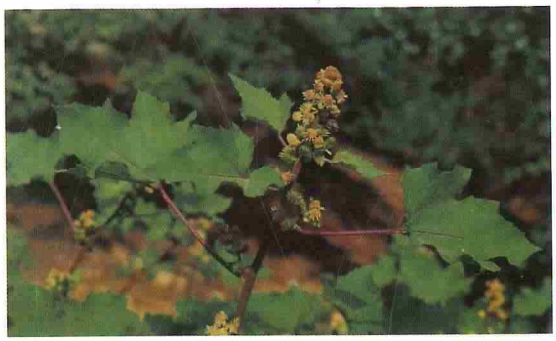

ئاق لەيلى يىلتىزى
15.10 - رەسم (377-بەت)

کاکنەچ

17.10 - رەسم (380 ـبەت)

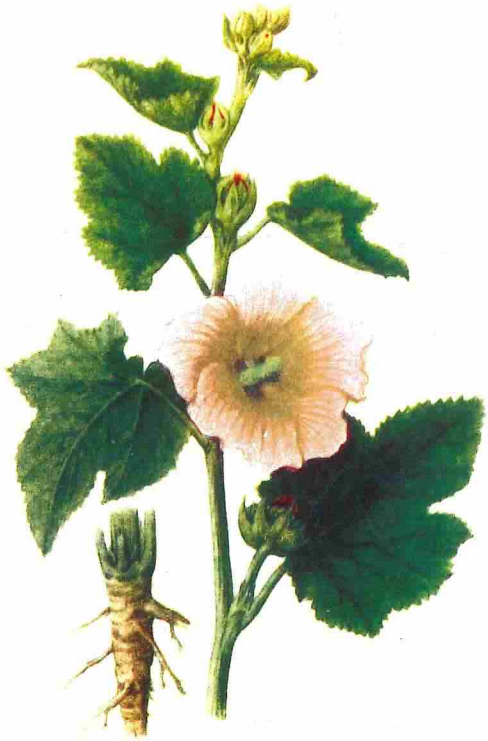
بۇدۇشقاق

16.10 - رەسم (379ـبەت)

هەمشباهار ئۈرۈقى

19.10 - رەسم (383ـبەت)

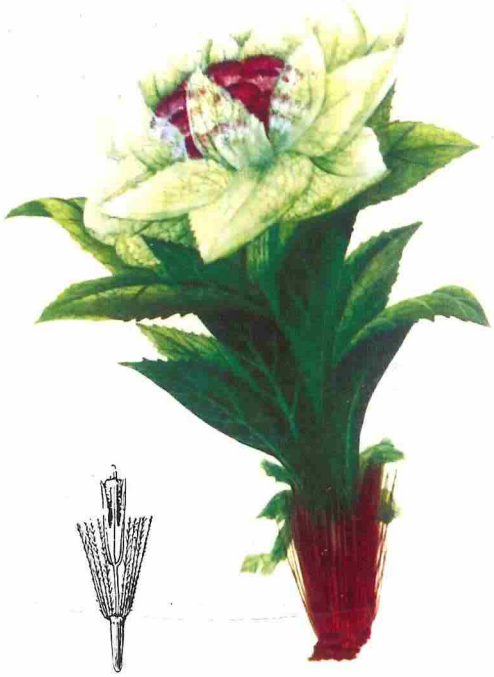
ئاق لەيلىگۈل

18.10 - رەسم (382ـبەت)

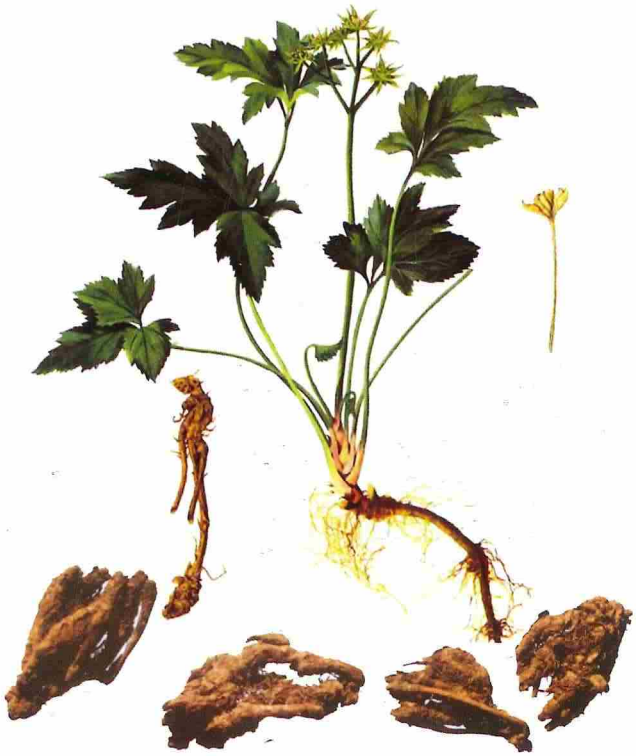
ئىسپىغۇل

20.10 - رەسىم (385-بەت)

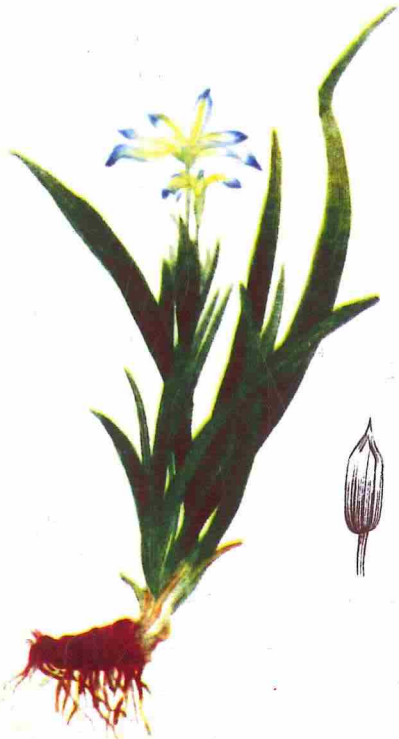
قار لەيلىسى

21.10 - رەسىم (386 -بەت)

مامىرانچىن

22.10 - رەسىم (387-بەت)

چىغىرتماق يىلتىزى

23.10 - رەسىم (389-بەت)

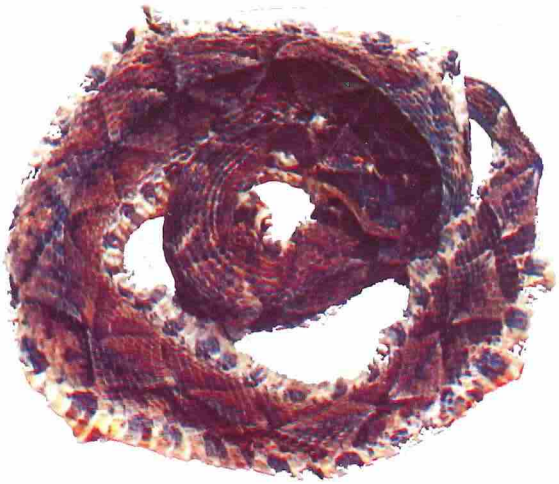
ئۇجمە يوپۇرمىقى

24.10 - رەسىم (392-بەت)

كۈتىكى

25.10 - رەسىم (394 -بەت)

يىلان قاسرىقى

26.10 - رەسىم (395-بەت)

دىئزىيا

27.10 - رەسىم (397-بەت)

ياڭاق كۆك پوستى
28.10 - رەسىم (398-بەت)

خەيدەي (لامناريه)
29.10 - رەسىم (401 -بەت)

يېزىخۇ ئەمنى
30.10 - رەسىم (402-بەت)

قارادان
1.11 - رەسىم (404-بەت)

جامکا

2.11 - ڕەسم (406_بەت)

پەڕبۆن

3.11 - ڕەسم (407 _بەت)

ئاق موم

4.11 - ڕەسم (408_بەت)

تکەنلك لپپەکگۆل

5.11 - ڕەسم (410_بەت)

چەغرتماق گوڵی

6.11 - ڕەسم (412_بەت)

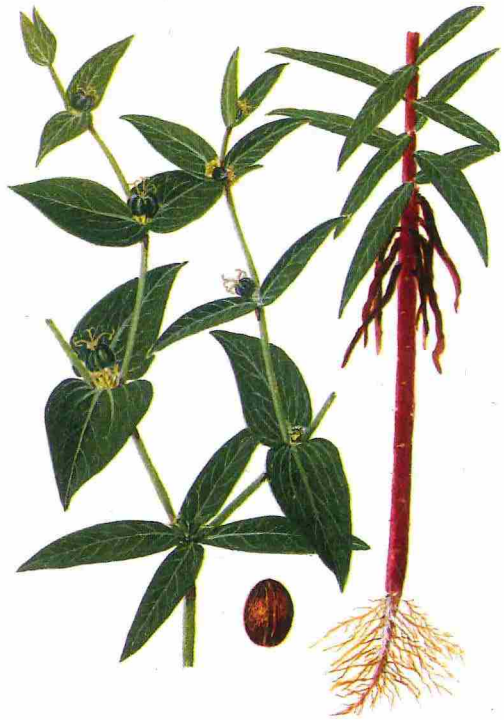
یانتاق

7.11 - ڕەسم (413 _بەت)

تۆخوم ئبقی

8.11 - ڕەسم (414_بەت)

ماهوودانە

9.11 - ڕەسم (416_بەت)

ئىكلىلمىلىك

10.11 - رەسىم (417-بەت)

قىزىلگۈل يېغى

11.11 - رەسىم (418 -بەت)

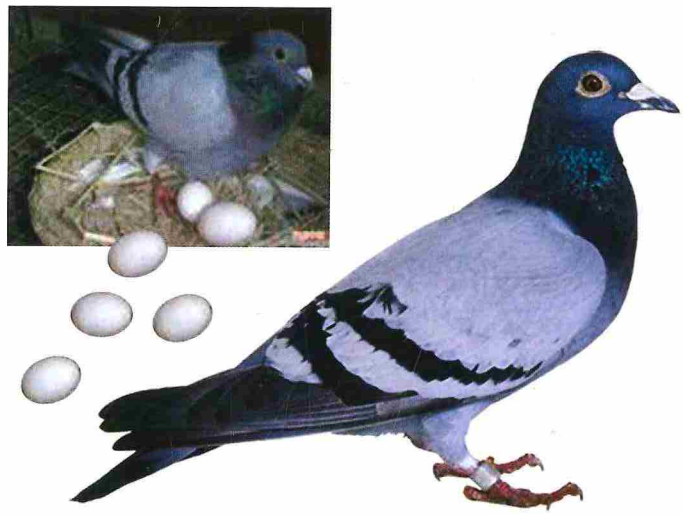
سۆگەتگۈل

12.11 - رەسىم (419-بەت)

بۇغداي كېپىكى

13.11 - رەسىم (422-بەت)

كەپتەر تۇخۇمى
14.11 - رەسىم (423-بەت)

ئانىمارىنا
1.12 - رەسىم (426 -بەت)

قاغتىرنىقى
2.12 - رەسىم (427-بەت)

شاقايىقۇننۇئمان
3.12 - رەسىم (429-بەت)

تالك

4.12 - ڕەسم (430ـبەت)

مودەنگوڵ یلتزی پوستی

5.12 - ڕەسم (432 ـبەت)

گاۆزبان چنی

6.12 - ڕەسم (433ـبەت)

لوکات

7.12 - ڕەسم (435ـبەت)

لوپنوُر کەندری

8.12 - رەسم (436-بەت)

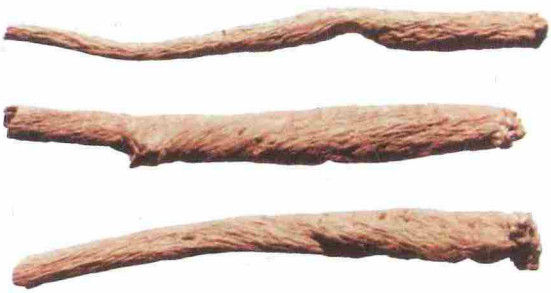
قەرەقەز

9.12 - رەسم (437 -بەت)

سۆگەت

10.12 - رەسم (439-بەت)

تاشئوت

11.12 - رەسم (441-بەت)

سركە

12.12 - رەسىم (442-بەت)

ئاق لەيلى ئۇرۇقى

13.12 - رەسىم (443 -بەت)

جەرەن مۆڭگۈزى

14.12 - رەسىم (446-بەت)

تاۋۇز ئۇرۇقى

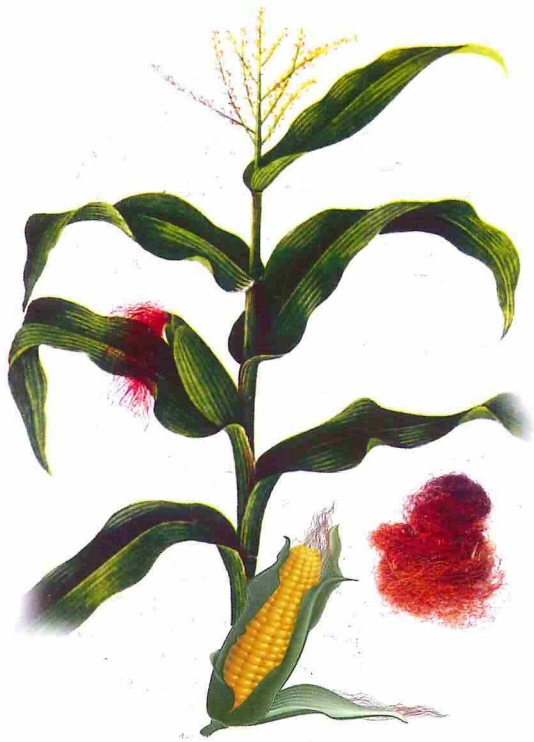
1.13 - رەسىم (448-بەت)

كۆك كاۋا شاپىقى
2.13 - رەسىم (450-بەت)

كاللەكبەسەي
3.13 - رەسىم (451 -بەت)

كۆممقوناق ساقلى
4.13 - رەسىم (452-بەت)

تۇرۇپ
5.13 - رەسىم (454-بەت)

چنسگوٗل
6.13 - رەسم (455-بەت)

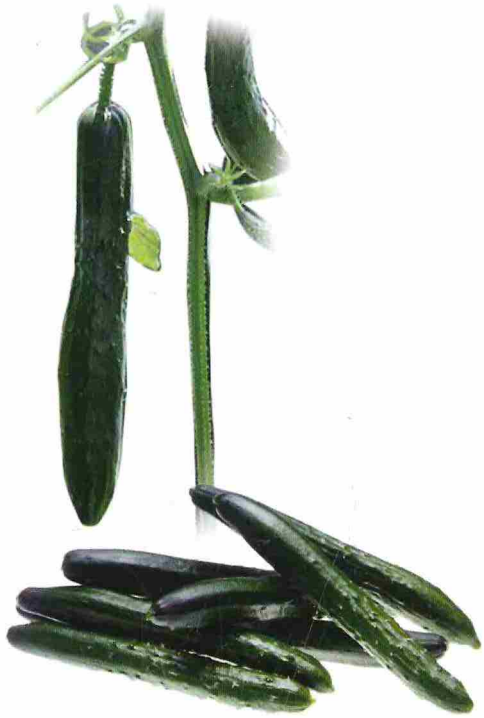
پلىكتوت
7.13 - رەسم (458 -بەت)

پالما مەرىزى
8.13 - رەسم (459-بەت)

كەرەپشە ئوٗرۇقى
9.13 - رەسم (461-بەت)

تەرخەمەك ئۇرۇقى

10.13 - رەسىم (462-بەت)

ئەتىرگۈل

11.13 - رەسىم (464 -بەت)

تاۋۇزەك

12.13 - رەسىم (465-بەت)

پالەك ئۇرۇقى

13.13 - رەسىم (466-بەت)

بەدىيان يىلتىزى
14.13 - رەسىم (467-بەت)

يېپسسۇبلەك ئۇرۇقى
15.13 - رەسىم (468 -بەت)

تىللائوت
1.14 - رەسىم (471-بەت)

ماگنىت تېشى
2.14 - رەسىم (473-بەت)

ئوغرىتىكەن

3.14 - رەسىم (474-بەت)

ھەجرۇلىيەھۇد

4.14 - رەسىم (476 -بەت)

بېلىق مېڭە تېشى

5.14 - رەسىم (477-بەت)

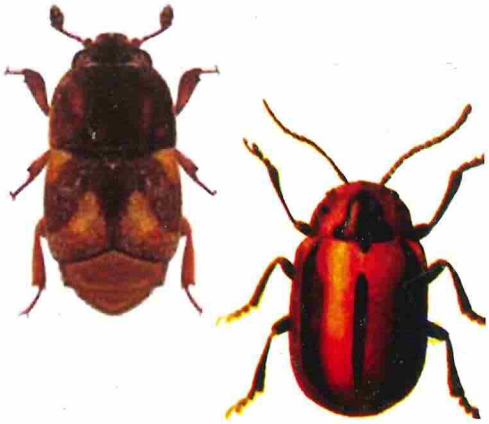

قوغۇن ئۇرۇقى

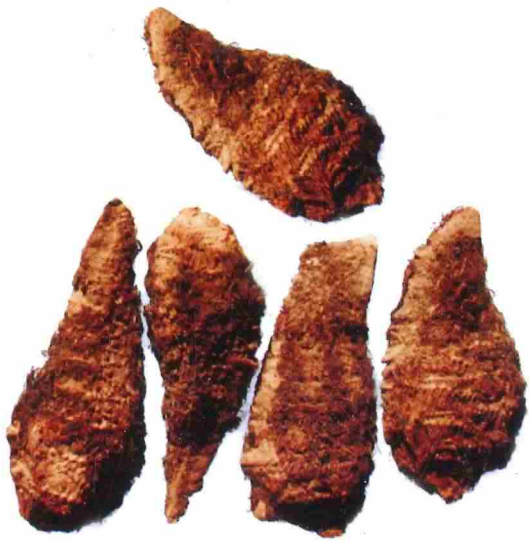
6.14 - رەسىم (478-بەت)

قوغۇن ساپىقى
7.14 - رەسىم (479-بەت)

پاقىراق قوڭغۇز
8.14 - رەسىم (481 -بەت)

پىيزەك
1.15 - رەسىم (483-بەت)

بانان
2.15 - رەسىم (484-بەت)

سەۋزە

3.15 - رەسىم (486-بەت)

زەيتۇن مېۋىسى

4.15 - رەسىم (487 -بەت)

ئۆرۈك مېغىزى يېغى

5.15 - رەسىم (489-بەت)

ئۆرۈك

6.15 - رەسىم (490-بەت)

کۆڵك کاؤا

7.15 - ڕەسم (491_بەت)

کوٚدە

8.15 - ڕەسم (492 _بەت)

بیدە

9.15 - ڕەسم (494_بەت)

پالەك

10.15 - ڕەسم (495_بەت)

قوناق

11.15 - رەسم (497-بەت)

كاۋا

12.15 - رەسم (498 -بەت)

سېرىق ماي

13.15 - رەسم (499-بەت)

كەپە

1.16 - رەسم (501-بەت)

يەرلىك توغرىغۇ
2.16 - رەسىم (502-بەت)

تاشتۇز
3.16 - رەسىم (504 -بەت)

كېلەر
4.16 - رەسىم (505-بەت)

شاكال بەدىيان
5.16 - رەسىم (506-بەت)

مۇشكى تارامشكى
6.16 - رەسىم (508-بەت)

زاراڭزا مېغىزى
7.16 - رەسىم (509 -بەت)

زەرچۆە
8.16 - رەسىم (510-بەت)

سۇزاپ ئۇرۇقى
9.16 - رەسىم (512-بەت)

تۆگەقۇشى

10.16 - رەسىم (513-بەت)

كۈدە ئۇرۇقى

11.16 - رەسىم (514 -بەت)

كەسلۇنچۇك

12.16 - رەسىم (515-بەت)

كەرۋىيا

13.16 - رەسىم (517-بەت)

ئۇشەق

14.16 - رەسىم (518-بەت)

تاغ سامسىقى

15.16 - رەسىم (520 -بەت)

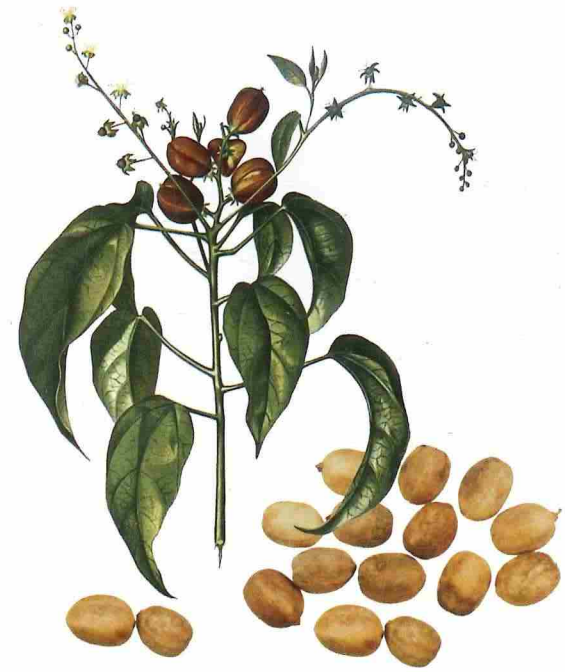
زىرە

16.16 - رەسىم (521-بەت)

تۇرنا گۆشى

17.16 - رەسىم (522-بەت)

هەببۇلمۇلۇك

1.17 - رەسىم (526-بەت)

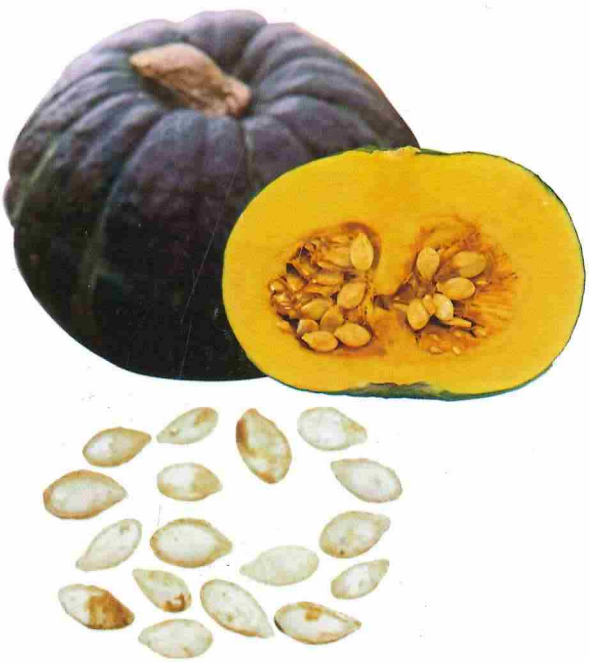
هەببۇلمۇلۇك يېغى

2.17 - رەسىم (528 -بەت)

بەرەنگى كابۇلى

3.17 - رەسىم (532-بەت)

كاۋا ئۇرۇقى

4.17 - رەسىم (534-بەت)

قەنبل

5.17 - رەسىم (535-بەت)

فۇپەل

6.17 - رەسىم (536 -بەت)

باقلە

7.17 - رەسىم (540-بەت)

ئاچچىق بادام

8.17 - رەسىم (542-بەت)

هەببۇلبان

1.18 - رەسىم (545-بەت)

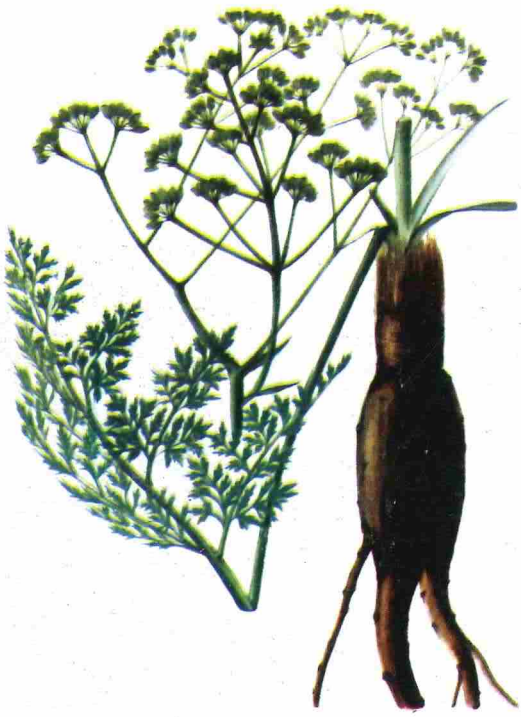
ئاپتاپپەردەس يوپۇرمقى

2.18 - رەسىم (547 -بەت)

جۇزنەك

3.18 - رەسىم (548-بەت)

ئەنجۇدان ئۇرۇقى

4.18 - رەسىم (550-بەت)

زاراڤزا چېچىكى

5.18 - رەسىم (545-بەت)

ئارچا مېۋىسى

6.18 - رەسىم (547 -بەت)

ئاق خەربەق

1.19 - رەسىم (557-بەت)

ئاپتاپپەرەس گۈلى

7.18 - رەسىم (555-بەت)

تۇرۇپ ئۇرۇقى
2.19 - رەسىم (559-بەت)

قارىكۆز بەدىيان مايىسسى
3.19 - رەسىم (561 -بەت)